

Miklós Alpár

Parajd-képek a hosszú 19. században (1780–1918)

Adattár: szöveges Parajd-reprezentációk

Miklós Alpár

PARAJD-KÉPEK A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN (1780–1918)

ADATTÁR: SZÖVEGES PARAJD-REPREZENTÁCIÓK

2022

ELŐSZÓ
A SZÖVEGES PARAJD-REPREZENTÁCIÓK GYŰJTEMÉNYÉHEZ

A *Parajd-képek a hosszú 19. században (1780–1918)* című monográfia 2022-ben, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelent meg. E monográfia számára alapot egy gazdag adattár vetett: a Parajdot megjelenítő szöveges és grafikus reprezentációk gyűjteménye. Ez utóbbiak a kiadvány mellékleteként nyomtatásra kerültek, a szöveges Parajd-reprezentációk gyűjteménye viszont teljes terjedelmében nem illeszkedhetett a kiadvány keretei közé – a szövegegyüttes közlésére itt, digitális formában kerül sor. Az adattár használhatóságának ügyét is ez szolgálja leginkább: e jelen pdf-dokumentumban kulcsszavas keresések végezhetőek; az adattár tartalomjegyzékében linkesített címek szerepelnek, így minden tétel könnyen szemügyre vehető.

A szöveggyűjtemény azokat az írásos Parajd-reprezentációkat tartalmazza, amelyek a kutatás folyamán azonosításra kerültek, és amelyek a kutatás tárgykörét tekintve elsődleges jelentőséggel bírnak, esetenként pedig, ezen túlmenően, árnyaló és kontextualizáló szerepet játszanak. (A kutatás során lényegesen több forrásanyag került ellenőrzésre, mint amekkora korpuszt az adattár láttat – azokat a forrásanyagokat, amelyekben Parajd-specifikus tartalmakat nem sikerült azonosítanom, tételesen nem szerepeltetem.) Az összegyűjtött forrásszövegek, néhány tételtől eltekintve, az 1770–1918 közé eső időszakból valók. E sokféle kutatás számára alapanyagot kínáló gyűjtemény gazdag és sok tekintetben beszédes, de teljesnek nem tekinthető – az egyes forráscsoportok állománya kétségkívül bővíthető. Más szavakkal: a szövegegyüttes a kutatás során összegyűjtött forrásanyagokat, azok egy lehetséges rendszerezését láttatja, anélkül, hogy az egyes forráskategóriák teljes lefedettségét hirdetné. Ezzel együtt: ez az adattár ma Parajd legteljesebb bibliográfiája és szöveggyűjteménye.

Az adattárba került szövegek kategorizálása komplex szempontrendszer alapján valósult meg. Minden tétel annak a forráscsoportnak a részeként jelenik meg, amellyel megítélésem alapján leginkább egynemű; ugyanakkor számolni kell azzal, hogy funkciójában, műfajiságában sok forrásanyag többarcú, ezért több forráskategóriában is jól elhelyezhető.

A forrásszövegek főkategóriáit olyan kulcsszavak jelölik, amelyek tömörségükben is beszédesek: jól körvonalazzák, hogy az odatartozó írások elsődleges funkciójukat tekintve a társadalmi élet mely szegmensében érvényesülnek. E kulcsszavak: (1) a tudomány, (2) az utazás, fürdőzés, turistaság, illetve (3) a hír. Egy következő forráskategória a „művészet” kulcsszava alatt jeleníthetné meg azokat a szépirodalmi, szépirodalmi-jellegű írásokat, amelyekben a Parajd név is felbukkan. Ezek tényezői a Parajd-összképnek, a jelen kutatás során azonosított tételek utazás- és turizmustörténeti relevanciája azonban az esetek többségében csekélynek mutatkozik, és az egyes művek egésze többnyire terjedelmes is, így ezeket a szövegeket a monográfiában csak hivatkozások révén azonosítom. A sor, természetesen, tovább is folytatható: például a „közigazgatás” kulcsszava alatt lehetne összegyűjteni a Parajddal kapcsolatos, hivatali ügyintézés termékeként keletkezett helyhatósági dokumentumokat, hivatali kiadványokat (pl. Udvarhely vármegye alispáni jelentéseit) stb. Az adattári művek kapcsán megjelent ismertetések, recenziók és mutatványok valamilyen módon – összegzően vagy kivonatosan – reprodukálják az eredeti tartalmat, ezért ezek az írások is abban a forráskategóriában jelennek meg, amelyben a tárgyukat képező eredeti mű is szerepel.

A kutatás célja a Parajd-kép hosszú időtartam alatti formálódásának megragadása volt – így nem az időkeret, hanem a vizsgált földrajzi terület volt az, amelyet a kutatás kivitelezhetősége érdekében célravezetőnek tűnt minél szűkebbre szabni. Az elemzett szövegrészek szűk kivágatúak: az adattárba döntően a Parajdra vonatkozó sorok kerültek; a Sóvidék egyéb településeire vonatkozó részek erőteljesebb vágásokkal jelennek meg, elsődlegesen azért, hogy tágabb szövegkörnyezetet biztosítsanak a Parajdra vonatkozó szavak számára. Az adattár így is sok Korondra és Szovátára vonatkozó szövegrészletet tartalmaz, de tudatosítani kell, hogy ezek töredékes, torzó anyagok.

A monográfiában ismertetett kép-, avagy reprezentáció-vizsgálat sajátosan utazás- és turizmustörténeti érdeklődés által vezérelt: egy általánosabb hely-kép formálódásában az utazási célterület, az érdekes és vonzerővel bíró hely artikulálódását követi nyomon. Ez a fókusz érvényesült erőteljesen a híranyagok szűrésében is: a Parajd nevét említő, a Parajdot tematizáló híranyagok sokaságából csak azok jelennek meg az adattárban, amelyek Parajdot érintő utazásokról és kirándulásokról, valamiképpen a térségben adott fürdő-, utazás- és turizmus-kultúráról beszélnek.

A monográfia kérdésfelvetései az imagológia, a kép- vagy reprezentáció-vizsgálatok és az utazás- és turizmustörténeti kutatások metszéspontjában mutatkoznak, de az összeállt adattár, a Parajd-szövegek és grafikus illusztrációk gyűjteménye számos egyéb kérdéskör kutatására terepet kínál. Az itt közlésre kerülő szöveggyűjtemény tételeit a monográfiában hosszas fejezet ismerteti, súlyozza.

A SZÖVEGGYŰJTEMÉNY SZERKESZTÉSÉNEK FILOLÓGIAI IRÁNYELVEI

A szöveggyűjtemény tételei minden forráskategórián belül kronológiai rendben sorakoznak: a publikált anyagok a megjelenés évszáma alapján, a ma még kéziratos anyagok az azokhoz rendelhető keletkezési időpont alapján; a több év leforgása alatt megjelent kiadványok (pl. lexikonok) tömbösen, az első kötet évszáma alapján rendeződnek. Ettől eltérés csak az útleírások, utazási beszámolók, kirándulás-elbeszélések esetében adott: ezek az írások az utazások, kirándulások kronológiai rendjében szerepelnek (az utazás időpontja ugyanakkor az esetek többségében nem esik távol az útleírás rögzülésének, majd közzétételének idejétől).

Az adattárban összegyűjtött szövegtételeket főcímek és alcímek tagolják, illetve kontextualizálják (mutatva, hogy milyen szövegkörnyezetből való a kiragadott szövegrész). E címek legtöbb esetben azonosak a forráskiadványban fellelhető főcímekkel és alcímekkel; kivételes esetekben én magam emeltem ki címszavakat az idézett sorok tartalmának jelölésére. Amennyiben az eredeti főcímek és alcímek a forráskiadványban nem az általam hivatkozott oldalak egyikén szerepelnek, vagy amennyiben általam meghatározott címszavak látják el a szövegtagolás feladatát, e címek – betoldásokként – szögletes zárójelek között jelennek meg. Minden tételt hivatkozás zár, amely mutatja, milyen forrásból származik az idézett szövegrész, avagy az eredeti forrásszöveg mely variánsa (mikori kiadás, milyen nyelvű fordítás, stb.) volt elérhető számomra.

A forrásszövegek korpusza Parajd-vonatkozású szövegrészek szűk kivágataiból áll. Az adatbázist igyekeztem csakis releváns tartalmakkal telíteni, ugyanakkor úgy meghatározni a szövegkivágatokat, és úgy szerepeltetni a címeket, alcímeket, hogy ezek révén az olvasó előtt – a mozaikosság ellenére – az egyes tételek eredeti szövegkörnyezete is körvonalazódhasson.

A kutatás évei alatt számos idegen nyelvű szöveghez sikerült magyar fordítást rendelni – e szövegek esetében a magyar fordítás szerepel az adattárban; elkerülve a tartalom ismétlődését, az eredeti, idegen nyelvű szöveg csak hivatkozás révén jelenik meg. Amennyiben két kiadás között csak tördelésbeli, illetve helyesírásbeli eltérések adottak, a két szöveget azonosnak tekintem, és az újabb kiadású szövegrészt ismételten nem szerepeltetem. Amennyiben ezeken túlmenően is adottak eltérések, akár a legkisebbek is (pl. egy-egy számadat cserélődése), a szöveget ismételten szerepeltetem. Kétnyelvű kiadványok esetében csak a magyar szövegváltozatot emelem az adattárba, az idegen nyelvű szövegváltozatot nem. Az adattárban szerepelnek olyan szövegfordítások, amelyek első ízben az erdélyi és máramarosi sóbányalátogatások monográfiájában kerültek közlésre.[1] Ezek a fordítások a kutatás adattárában újraközölt anyagokként jelennek meg.

[1] Lásd: Miklós 2017. A következő szerzők utazási beszámolóiról van szó: II. József, Balthasar Hacquet, Joseph A. Krickel, Carl J. Andrä, Franz von Hauer, Charles Boner, Arthur J. Patterson, valamint Élisée Reclus. Köszönöm ismét Fekete Gábor, Surányi Ildikó, Czégényi Dóra, Pál Andrea, Tőkés Balázs, Csima Dóra és Keszeg Vilmos fordítását.

Az adattár nem kritikai forrásközlés céljával állt össze; e melléklet célja az, hogy a mai olvasó számára könnyen hozzáférhetővé, kereshetővé és átláthatóvá tegye az elemzésben hivatkozott forrásanyagokat. Ez a megfontolás az átiratok elkészítésében is irányelvként szolgált.

A szöveggyűjteményben szereplő írások betűhű átiratok; annak a kornak a helyesírási rendjéhez igazodnak, amely korból származnak. E szöveganyagok módosítására csak olyan nyilvánvaló elgépelések, nyomdahibák esetében került sor, amelyek módosítás nélkül nehezítenék a szöveg értelmezését. Az átiratokban a régen használatos, kifelé forduló macskakarmok helyett befelé forduló idézőjelek, régen használatos nagykötőjelek helyett ma használatos nagykötőjelek szerepelnek. A szövegvágások helyét minden esetben három pont [...] jelöli. Az oldaltöréseket függőleges vonalak közé zárt oldalszámok – ||171.|| – jelzik. Az átiratokat és az eredeti szöveganyagokat a bekezdések azonos módon tagolják. A forrásanyagokban található lábjegyzetek egységes módon, indexbe írott folytonos sorszámozással kerültek az adattárba, attól függetlenül, hogy az eredeti forrásanyagban milyen jelölés (arab szám, latin betű, csillag stb.) köti ezeket a főszöveghez. A forrásszövegekben írásjel előtt szereplő lábjegyzetek a szöveggyűjteményben írásjel után jelennek meg.

Annak érdekében, hogy az adattár igazán a jelen kutatás céljait szolgálhassa, az eredeti forrásszövegekben látható kiemelések (aláhúzások, ritkítások, kurziválások, kövérítések, kapitális írásmódok) átvételétől, illetve jelölésétől eltekintettem. A címek és alcímek (az eredeti szöveg kiemeléseitől függetlenül) egységesen kapitális írásmódban, a Parajd-kulcsszavak (pl. Parajd, parajdi) félkövér szedéssel jelennek meg az adattárban.

Az adattárban szereplő német nyelvű szövegek nagy hányada fraktúr betűkkel nyomtatott publikációkból származik. E szöveganyagokat normalizált átiratokként helyezem az adattárba: nem szerepeltetem megkülönböztetett módon az *ſ* és *s* karaktereket (pl. a *Reiſebilder* szó *Reisebilder* alakban kerül újraközlésre), és a német nyelvben ma is használatos *ß* kivételével feloldom a ligatúrákat, ikerbetűket (pl. a *benutzt* szó *benutzt* alakban kerül az adattárba).[2] A magyar fordításban közölt szövegek esetében megjelenítem azokat a helyneveket, amelyek az eredeti, idegen nyelvű szövegben fellelhetőek, de ezeket is ilyen, normalizált átiratokként. Ezek az irányelvek érvényesültek a latin nyelvű szövegek esetében is.

A szöveggyűjtemény itt nem válik jegyzetelt anyaggá, de a kutatás központi kérdéseinek körüljárásában elengedhetetlen fogalom-, név-, és egyéb magyarázatok a monográfiában olvasható elemzések részeként rögzülnek, segítik az adattárban megjelenő írások megértését. Érdemes megjegyezni, hogy a szöveggyűjteményben szereplő, idegen utazók tollából származó útleírások egy része Czégényi Dóra munkája folytán az erdélyi és máramarosi sóbányalátogatások monográfiájában gazdag jegyzetanyaggal egészült ki.

[2] A fraktúr szövegek kritikai újraközlésének ma használatos irányelveit illetően lásd a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften útmutatóját (utolsó betöltés időpontja: 2019.10.06.): http://www.deutschestextarchiv.de/doku/basisformat/transkription.html.

A SZÖVEGGYŰJTEMÉNY TARTALOMJEGYZÉKE

1. TUDOMÁNY 23

1.1. ÁLTALÁNOS ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK, SZÓTÁRAK 23

1.1.1. IDEGEN NYELVŰ ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK, SZÓTÁRAK 23

- Vollständigeres Wörterbuch der [...] Waarenkunde, 1806. 23
- A General Dictionary of Commerce [...], 1810. 23
- Geographisch-statistisches Handwörterbuch [...], 1817. 23
- Geographisch-statistisches Zeitungs-, Post- und Comtoir-Lexicon, 1820–1821. 24
- The Edinburgh Gazetteer, or Geographical Dictionary, 1822. 24
- A Geographical Dictionary or Universal Gazetteer, 1823. 24
- Mac Carthy, 1824. Nouveau dictionnaire géographique universel 24
- Encyclopaedia Londinensis; or, Universal Dictionary, 1827. 25
- Das Weltall. Ein geographisch-statistisch-naturhistorisches Handwörterbuch, 1831. 25
- Pierer's Lexikon [I. Aufl., 1824–1836], 1831–1833. 25
- The Edinburgh Encyclopaedia, 1832. 25
- Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste, 1832. 26
- Topographisches Lexicon oder General-Verzeichniss aller in den österreichischen Staaten gelegenen Ortschaften, 1837. 26
- Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexikon, 1839. 26
- Grosses Adressbuch der Kaufleute, Fabrikanten [...] Ungarn und Siebenbürgen, 1844. 29
- Pierer's Lexikon [II. Aufl., 1840–1846], 1844–1846. 30
- Meyer's Konversations-Lexikon [„0." Aufl., 1840–1855], 1848–1853. 30
- Pierer's Lexikon [III. Aufl., 1849–1852], 1851–1852. 30
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [IV. Aufl.], 1855. 31
- Meyer's Konversations-Lexikon [I. Aufl., 1857–1861], 1860. 31
- Pierer's Lexikon [IV. Aufl., 1857–1865], 1861. 31
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [V. Aufl.], 1865. 31
- Das Staats-Lexikon. Encyklopädie der sämmtlichen Staatswissenschaften für alle Stände [III. Aufl.], 1865. 31
- Meyer's Konversations-Lexikon [II. Aufl., 1861–1875], 1867. 32
- Pierer's Lexikon [V. Aufl., 1867–1872], 1870. 32
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [VI. Aufl.], 1874. 32
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [VII. Aufl.], 1883. 32
- Meyer's Konversations-Lexikon [IV. Aufl., 1885–1892], 1888–1889. 33
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [VIII. Aufl.], 1895. 33
- Meyer's Konversations-Lexikon [V. Aufl., 1893–1901], 1896–1897. 33
- La Grande Encyclopédie [1886–1902], 1899. 34
- Enciclopedia Română [1898–1904], 1900–1904. 34
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [IX. Aufl.], 1906. 35
- Meyer's Konversations-Lexikon [VI. Aufl., 1902–1920], 1906–1908. 35
- Ritter's geographisch-statistisches Lexikon [X. Aufl.], 1910. 36

1.1.2. MAGYAR NYELVŰ ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK, SZÓTÁRAK 36

- Ujabb Kori Ismeretek Tára [1850–1855], 1850. 36
- Egyetemes Magyar Encyclopaedia [1859–1876], 1860, 1862. 37

▪ A Magyar Nyelv Szótára [1862–1874], 1870. 37
▪ Magyar Lexikon [1879–1886], 1879–1880, 1882–1883. 37
▪ A Pallas Nagy Lexikona [1893–1897, 1904], 1894–1897. 38
▪ A Franklin Kézi Lexikona [1911–1912], 1912. 40
▪ Révai Nagy Lexikona [1911–1935], 1911–1915, 1922, 1924–1927. 41
▪ Tolnai Világlexikona [1912–1919], 1912–1913. 44

1.2. ÁTFOGÓ LEÍRÁSOK, MONOGRÁFIÁK 44

1.2.1. BIRODALOM- ÉS ORSZÁGLEÍRÁSOK 44

▪ Hübner, 1752. Vollständige Geographie [VII. Aufl.] 44
▪ Büsching, 1754. Neue Erdbeschreibung [I. Aufl.] 45
▪ Büsching, 1760. Neue Erdbeschreibung [IV. Aufl.] 45
▪ Büsching, 1762. A New System of Geography 45
▪ Büsching, 1764. Neue Erdbeschreibung [V. Aufl.] 46
▪ Büsching, 1768. Neue Erdbeschreibung [„neueste aufl.”] 46
▪ Büsching, 1770. Neue Erdbeschreibung [VI. Aufl.] 46
▪ Hübner, 1773. Allgemeine Geographie [Neue Aufl.] 47
▪ Büsching, 1777. Neue Erdbeschreibung [VII. Aufl.] 47
▪ Benkő J., 1778. Transsilvania sive magnus [...] 47
▪ Büsching, 1785. Große Erdbeschreibung 49
▪ Büsching, 1788. Erdbeschreibung [= VIII. Aufl.] 49
▪ Lebrecht, 1789. Versuch einer Erdbeschreibung des Großfürstenthums Siebenbürgen 50
▪ Benkő J., [1770–80-as évek]. Transsilvania specialis [...] 50
▪ Windisch, 1790 [= Seivert, 1790]. Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen 52
▪ Luca, 1791. Geographie des Königreichs Ungarn, und [...] Siebenbürgen 53
▪ Jacobi, 1792. Neue Sammlung geographisch-historisch-statistischer Schriften 53
▪ Demian, 1796. Statistisches Gemälde der Östreichischen Monarchie 54
▪ Demian, 1804. Darstellung der Oesterreichischen Monarchie [...] 55
▪ Lebrecht, 1804. Versuch einer Erdbeschreibung des Großfürstenthums Siebenbürgen [II. Aufl.] 55
▪ Müller, 1804. Neueste Allgemeine Geographie 56
▪ Liechtenstern, 1805. Skizze einer statistischen Schilderung des östreichischen Staats [III. Aufl.] 56
▪ Müller, 1806. Neueste allgemeine Geographie [II. Aufl.] 56
▪ Galletti, 1807. Vollständiges geographisches Taschenwörterbuch [...] Für Reisende 56
▪ Crusius, 1808. Topographisches Post-Lexikon aller Ortschaften der K. K. Erbländer 57
▪ Schütz, 1808. Allgemeine Erdkunde für denkende und gebildete Leser... 57
▪ Ferenczy, 1809. Közönséges Geographia [...] 57
▪ Galletti, 1809. Vollständiges geographisches Taschenwörterbuch [...] Für Reisende [II. Ausg.] 58
▪ Rumi, 1809. Geographisch-statistisches Wörterbuch des Österreichischen Kaiserstaates 58
▪ Stotz, 1812. Neueste statistisch-topographische Darstellung des Grossfürstenthums Siebenbürgen 58
▪ Marienburg, 1813. Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen 59
▪ André, 1813. Neueste geographisch-statistische Beschreibung des Kaiserthums Oesterreich 60
▪ Mostani és régi nemzeteket, országokat [...] esmértető lexikon, 1816–1817. 60
▪ Link, 1817. Kleine Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen 61
▪ Liechtenstern, 1817. Grundlinien einer Statistik des Österreichischen Kaisersthums 61
▪ Liechtenstern, 1818. Handbuch der neuesten Geographie des Österreichischen Kaiserstaates ... 62
▪ Leonhard J., 1818. Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniß von Siebenbürgen 62
▪ Hassel, 1819. Vollständiges Handbuch der neuesten Erdbeschreibung: das Oesterreichische Kaiserthum 63

▪ Liechtenstern, 1820. Vollständiger Umriß der Statistik des Österreichischen Kaiserstaats..... 64
▪ N. N., 1822. Beschreibung des Oesterreichischen Staates..... 64
▪ Eder, 1824. Erste Anleitung zur Kenntniss von Siebenbürgen..... 64
▪ Ferenczy, 1825. Közönséges geographia [...] [II. kiad.]..... 64
▪ Liechtenstern, 1825. Encyclopädie der Cosmographie und Statistik für Real- und höhere Bürger-Schulen [III. Ausgabe]..... 65
▪ Éder, 1826. Erdély ország ismértetésének zengéje [II. kiad.]..... 65
▪ Lassú, 1829. Az Austriai Birodalomnak statistikai, geographiai, és históriai leirása..... 66
▪ Papp, 1829. Erdély ország geographiája..... 66
▪ Karrer, 1831. Ausführliche historische Geographie [...] Österreichische Staaten [II. Ausg.]..... 66
▪ Malchus, 1833. Handbuch der Militär-Geographie oder Erd- und Staaten-Kunde von Europa .. 67
▪ Benigni, 1837. Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen... 67
▪ Zawadzki, 1838. Die Österreichische Monarchie..... 68
▪ Springer, 1840. Statistik des Österreichischen Kaiserstaates..... 69
▪ Schubert, 1842. Handbuch der allgemeinen Staatskunde des Kaiserthums Oesterreich..... 69
▪ Reden, 1844. Allgemeine vergleichende Handels- und Gewerbs-Geographie und Statistik..... 69
▪ Kőváry, 1847. Erdélyország statistikája..... 70
▪ Chownitz, 1851. Handbuch zur Kenntniß Ungarns, ferner: Siebenbürgen [...]..... 71
▪ Kővári, 1853. Erdély földe ritkaságai..... 71
▪ Heufler, 1855. Die Kronländer von Österreich. Die Karpathenländer..... 75
▪ Bielz, 1856. Kurzgefaßte Erdbeschreibung von Siebenbürgen..... 75
▪ Söllner, 1856. Statistik des Grossfürstenthums Siebenbürgen..... 76
▪ Bielz, 1857. Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens..... 76
▪ Fényes, 1857. Az ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leirása..... 78
▪ Bielz, 1858. Kurzgefaßte Erdbeschreibung von Siebenbürgen [II. Aufl.]..... 79
▪ Hunfalvy–Rohbock, 1864. Magyarország és Erdély eredeti képekben..... 80
▪ Hunfalvy–Rohbock, 1864. Ungarn und Siebenbürgen in malerischen Original-Ansichten..... 81
▪ Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben, 1887, 1901..... 81
▪ Matlekovics, 1898. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor..... 83
▪ György, 1905. Magyarország..... 86

1.2.2. ORSZÁGRÉSZ-LEÍRÁSOK..... 88

▪ Szigethi, 1831. Nemes Udvarhely-Szék' statistikai leírása..... 88
▪ Scheint, 1833. Az erdélyi székelyek földje és népe..... 90
▪ Kőváry, 1842. Székelyhonról..... 92
▪ Benkő K., 1869. Marosszék ismertetése..... 92
▪ Orbán, 1868–1873. A Székelyföld leirása..... 94
▪ Szombathy, 1874. Udvarhely szék és Udvarhely város. Honismei vázlat..... 114
▪ Kozma F., 1879. A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota..... 116
▪ Soó, 1886. Udvarhelymegye földrajza..... 121
▪ Jakab–Szádeczky, 1901. Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig..... 122
▪ Barabás, 1904. Udvarhely vármegye közgazdasági leirása..... 128

1.2.3. ÁTFOGÓ TELEPÜLÉSLEÍRÁSOK, TELEPÜLÉSMONOGRÁFIÁK..... 130

▪ Szigethi, 1828. Székely-udvarhely' a' nemes székely nemzet anya-várossának leírása..... 130
▪ Laukó, 1888. Székely-Udvarhely..... 130

1.3. SZAKSPECIFIKUS ÉS ISMERETTERJESZTŐ MUNKÁK..... 131

1.3.1. GEOLÓGIAI ÉS BÁNYÁSZATTANI MUNKÁK..... 131

▪ Fridvaldszky, 1767. Minero-logia magni Principatus Transilvaniae 131
▪ Fichtel, 1780. Beytrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen..... 132
▪ Dohm, 1780. Materialien für die Statistick: von den Salzwerken im Grosfürstenthum Siebenbürgen (Fichtel) 137
▪ N. N. [O**], 1780. Anzeige. Geschichte des Steinsalzes [...] Von Johann Ehrenreich von Fichtel [...] 138
▪ Benkő F., 1786. M'agyar minerologia az az a' kövek' 's értzek tudománya..... 139
▪ Leonhard C., 1808. Handbuch einer allgemeinen topographischen Mineralogie 139
▪ Sándor, 1808. A' sóról 140
▪ Kleinschrod, 1821. Das Steinsalz-Gebirge von Cardona in Spanien 140
▪ Keferstein, 1822–1825. Geognostisch-geologische Untersuchungen über das Steinsalz, die Salzquellen und die Salzbildung im allgemeinen..... 141
▪ Lilienbach, 1825. Die Steinsalz-Gebilde in den Alpen und den Nord-Karpathen 142
▪ Daubeny, 1826. A Description of Active and Extinct Volcanos [...] 142
▪ Bakewell, 1828. An Introduction to Geology [III. ed.]..... 143
▪ Boué, 1829. Geognostisches Gemälde von Deutschland..... 143
▪ Pusch, 1829. Ueber die geognostische Konstitution der Karpathen und der Nordkarpathen-Länder 144
▪ Boué, 1830. Sur la constitution géognostique des Carpathes [...] Par le prof. Pusch..... 144
▪ Beche, 1832. A Geological Manual 145
▪ Mather, 1833. Elements of Geology, for the Use of Schools..... 145
▪ Meriam, 1844. American Salt 145
▪ Wiesner, 1844. Russisch-politische Arithmetik. Streiflichter auf das Werk des russischen Geheimrathes M. L. von Tegoborski [...] 146
▪ Karsten, 1846. Ueber das Vorkommen und die Gewinnung des Kochsalzes auf der Oberfläche der Erde 146
▪ Walchner, 1846. Handbuch der Geognosie zum Gebrauche bei seinen Vorlesungen 147
▪ Ackner, 1847. Mineralogie Siebenbürgens..... 147
▪ Zechentmayer, 1850. Ansicht über die formation der Siebenb. Salzlager 149
▪ Kőváry, 1852. Sóbányák statistikájához 150
▪ Alberti, 1852. Halurgische Geologie 153
▪ Czekelius, 1854. Die Verbreitung der Salzquellen und des Steinsalzes in Siebenbürgen 154
▪ Ackner, 1855. Mineralogie Siebenbürgens [Neuaufl.] 154
▪ N. N., 1855. Das Salz in Siebenbürgen..... 154
▪ Grimm, 1856. Grundzüge der Geognosie für Bergmänner 155
▪ Senft, 1857. Classification und Beschreibung der Felsarten..... 156
▪ Meyn, 1857. Das Salz im Haushalte der Natur und des Menschen 156
▪ Zepharovich, 1859. Mineralogisches Lexicon für das Kaiserthum Österreich 157
▪ Hauer, 1860. Höhenmessungen in Siebenbürgen 158
▪ N. N., 1861. Das Kochsalz..... 158
▪ Hauer–Stache, 1863. Geologie Siebenbürgens 159
▪ Mosel, 1865. A só mindenüttségéről és közgazdasági jelentőségéről..... 165
▪ Houchard, 1865. Vázolatok a székelyföldi sóképletekről..... 166
▪ Csengery, 1866. Vázlata a parajdi sóképlet viszonyainak és az ottan divó sóbánya művelet modorának..... 167
▪ Naumann, 1866. Lehrbuch der Geognosie [II. Aufl.] 170
▪ Zirkel, 1866. Lehrbuch der Petrographie 170
▪ Gaetzschmann, 1866. Vollständige Anleitung zur Bergbaukunst [II. Aufl.] 171
▪ Pošepný, 1867, 1871. Studien aus dem Salinengebiet Siebenbürgens..... 171
▪ Pošepný, 1867. Zur Entstehung der Quarzlager..... 184
▪ Pošepný, 1867. Schichtung des Siebenbürgischen Steinsalzes..... 184
▪ N. N., 1867. Studien aus den Salinen-Terrain Siebenbürgens 185
▪ Kerl, 1868. Grundriß der Salinenkunde 185

▪ Senft, 1868. Die krystallinischen Felsgemengtheile nach ihren mineralischen Eigenschaften.. 185
▪ Pošepný, 1870. Allgemeines über das Salzvorkommen Siebenbürgens 186
▪ Schmidt, 1871. Die Steinsalzgruben in Siebenbürgen 186
▪ Schmidt–Liszkay, 1871. A kősó-bányák Erdélyben 186
▪ Eisig, 1871. Briefe aus Siebenbürgen 188
▪ Sajóhelyi, 1873. Erdély földrajzi, sótelepeinek földismei és sóbányászata müvelési viszonyainak rövid vázlata 8 átnézettel 189
▪ Leonhard G., 1874. Grundzüge der Geognosie und Geologie 189
▪ Schleiden, 1875. Das Salz. Seine Geschichte, seine Symbolik und seine Bedeutung im Menschenleben 190
▪ Herbich, 1878. Székelyföld földtani és őslénytani leirása 190
▪ Ribár, 1878. A konyhasó 191
▪ Rybár, 1880. A konyhasó 192
▪ Guttmann, 1881. Magyar bánya-kalauz 194
▪ Koch, 1881. Erdélynek ásványokban való gazdagságáról 194
▪ Tóth, 1882. Magyarország ásványai 194
▪ Geikie, 1882. Textbook of Geology 196
▪ Koch, 1884–1885. Erdély ásványainak kritikai átnézete 196
▪ Geikie, 1885. Textbook of Geology 198
▪ Medgyesy, 1887. A konyhasóról 199
▪ Weisz, 1891. Az erdélyrészi bányászat rövid ismertetése 199
▪ Blaska, 1896. Erdélyi sóbányászat átnézete 200
▪ Schmidt s., 1897. A bányászat az 1896-ik évi ezredéves országos kiállításon Budapesten 203
▪ Charpentier, 1900. Géologie et minéralogie appliquées 204
▪ Cserey, 1902. Kis ásványtan 204
▪ Geikie, 1903. Text-book of Geology 204
▪ Fairchild, 1904. Geology under the New Hypothesis of Earth-Origin 205
▪ Magyary, 1904. Az erdélyrészi sóbányászat ismertetése 205
▪ Sajóhelyi, 1904. Geológia 211
▪ Benedek K., 1905. Emlékirat a parajdi sóbányászat fejlesztése érdekében 212
▪ Papp K., 1906. A föld anyaga 215
▪ N. N. [– S.], 1908. Sótelepeink és a kálisó 217
▪ Buschmann, 1909. Das Salz, dessen Vorkommen und Verwertung in sämtlichen Staaten der Erde 217
▪ Szabó, 1910. Sóbányászatunkról 222
▪ N. N., 1911. A konyhasó hazánkban 223
▪ N. N., 1915. A kincstári sóbányászat ismertetése 224

1.3.2. FÖLDRAJZI MUNKÁK 224

▪ Hunfalvy, 1864–1865. A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása 224
▪ Pesty, 1864. Székelyföld és térsége 227
▪ Thümen, 1868. Hypsometrie von Siebenbürgen 231
▪ Reclus, 1878. Nouvelle géographie universelle 231
▪ Nemes, 1882. Hazánk földje: a parajdi sószirtek és sóakna 232
▪ Nemes, 1882. Az erdélyi Mezőség 234
▪ Reclus, 1883. The Earth and its Inhabitants 234
▪ Hunfalvy, 1886. A Magyar Birodalom földrajza különös tekintettel a néprajzi viszonyokra 235
▪ Feld, 1889. A só és annak felhasználása, szerepe az ember szervezetében és az államháztartásban 237
▪ Hanusz, 1892. Eldorado Magyarországon 237
▪ Hanusz, 1893. A természet játékai Erdélyben 238
▪ Hanusz, 1894. Eldorádó Magyarországon [II.] 238

- Hanusz, 1895. Eldorádó Magyarországon [II.] ... 238
- Hanusz, 1896. Aranyleletek Magyarországon ... 238
- Hanusz, 1896. Munkás vizeink ... 239
- Barczán, 1896. Keleti határátjáróink kereskedelmi viszonyai ... 239
- Hanusz, 1897. Népmozgalom Magyarországon ... 239
- Hanusz, 1899. Hazai földrajzi népregék ... 240
- Hanusz, 1899. Népköltés a Magyarföld geologiájában ... 240
- Czirbusz, 1902. Magyarország a XX. évszáz elején ... 240
- Pataki, 1903. Kereskedelmi földrajz ... 241
- Hankó, 1903. A Székelyföld természeti kincsei ... 241
- Márki, 1904. Erdély ... 242
- N. N., 1907. Az erdélyi részek földrajza. ngs. dr. Cholnoky Jenő e. ny. r. t. előadásai után ... 243
- Richter, 1908. A Görgényi havasok fizikai-földrajzi monográfiája ... 243
- Lasz, 1908. Nemzeti parkok ... 244
- Radványi, 1909. A Görgényi-havasokról ... 245
- Herrmann, 1910. Szováta fürdő környékének turista térképe ... 246
- Lasz, 1910. Áldott sók ... 247
- Sawicki, 1910. Morfológiai kérdések Erdélyben ... 248
- Moldovanu, 1911. De prin Ardeal. Bogățiile din năuntrul pământului ... 248
- Cholnoky, 1913. Erdély ... 248
- N. N. [dr. V. J.], 1915. Időjósok ... 250
- Gagyhy, 1916. Das Székler Land ... 250
- Cholnoky, 1916. Előzetes jelentés karszt-tanulmányaimról ... 251
- Cholnoky, 1917. Románia ... 251

1.3.3. BOTANIKAI MUNKÁK ... 252

- Fuß, 1846. Verzeichniß derjenigen Pflanzen [...] ... 252
- Gönczi, 1888. Vázlat Székely-Udvarhely környékének flórájából ... 252

1.3.4. VEGYTANI MUNKÁK ... 252

- Nicholson, 1808. A Dictionary of Practical and Theoretical Chemistry ... 253
- Herzberg, 1851. Vollständiges Handbuch der chemischen Fabrikenkunde ... 253
- Herzberg, 1858. Vollständiges Handbuch der chemischen Fabrikenkunde [II. Aufl.] ... 253
- Knapp, 1866. Lehrbuch der chemischen Technologie zum Unterricht und Selbststudium [III. Aufl.] ... 254
- Knapp, 1870. Traité de chimie technologique et industrielle ... 254
- Kalecsinszky, 1902. Közlemények a magyar királyi földtani intézet chemiai laboratoriumából ... 254
- Kalecsinszky, 1902. A szovátai meleg és forró konyhasóstavak, mint természetes hő-accumulatorok ... 255
- Kalecsinszky, 1904. Naptól fölmelegedő sóstavak ... 255

1.3.5. STATISZTIKAI MUNKÁK ... 256

- Hübner O., 1860. Finanzstatistik Österreichs ... 256
- Konek, 1865. Az Ausztriai Birodalom [...] statistikai kézikönyve ... 257
- Konek, 1868. Az Ausztriai Birodalom [...] statistikai kézikönyve [II. kiad.] ... 258
- Láng–Keleti–Jekelfalussy, 1887. Magyarország gazdasági statisztikája ... 258

1.3.6. EGYÉB TUDOMÁNYOS MUNKÁK ... 259

- Mátyus, 1789. Ó és új diaetetica az az: az életnek és egésségnek fenn-tartására és gyámolgatására ... 259

▪ Lónyay, 1869. Az államvagyonról [...] 260
▪ Vajda, 1895. Székelyudvarhely város közoktatási, közművelődési intézetei és egyletei 263
▪ Forster (szerk.), 1906. Magyarország műemlékei 263
▪ Bzenszky, 1913 [1699]. Syllogimaeorum Transylvanae ecclesiae, liber primus continens prolegomena daciae 264

1.4. ISKOLÁSKÖNYVEK 264

▪ Losontzi, 1773. Hármas kis tükör [...] 264
▪ Losontzi, 1777. Hármas kis tükör [...] 265
▪ Losontzi, 1781. Hármas kis tükör [...] 265
▪ Losontzi, 1795. Hármas kis tükör [...] 265
▪ Schuster, 1813. Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen für Kinder 265
▪ Benigni, 1833. Kurzer Unterricht in der Geographie Siebenbürgens [II. Aufl.] 266
▪ Benigni, 1835. Az Erdélyi Nagy Fejedelemség' rövid földleirása 266
▪ Kőváry, 1847. Györke Erdélyt útazza 266
▪ Matusik, 1857. Erdély földrajza. Alsóbb rendű iskolák számára [II. Kiad.] 268
▪ Kőváry, 1869. Györke Erdélyt újra útazta 268
▪ Pánczél, 1876. Kolozsvár részletes leirása és Erdély földrajza. Az újabb nevelési elvek szerint, elemi és népiskolák használatára 269
▪ Schuller, 1880. Leitfaden für den Unterricht in der Geographie von Oesterreich–Ungarn zum Gebrauche an Gewerbeschulen 269
▪ Veres, 1882. Udvarhelymegye földrajza 270
▪ Buzoianu, 1894. România și țările vecine 271
▪ Badics, 1897. Magyar olvasókönyv 272
▪ Badics, 1900. Magyar olvasókönyv [II. kiad.] 273
▪ Péter, 1901. Birálat [földrajz a polgári fiúiskolák számára] 274
▪ Murgoci–Popa-Burcă, 1909. România și țările locuite de români 275
▪ Szász F., 1909. Udvarhelyvármegye földrajza. Vezérkönyv elemi iskolai tanitók számára 275
▪ Parászka, 1916. Hazánk jellegzetesebb részeinek tárgyalásához. Geológiai-földrajz az elemi iskolában 277

2. UTAZÁS, FÜRDŐZÉS, TURISTASÁG 279

2.1. ÚTIKALAUZOK 279

▪ Boué, 1836. Guide du géologue-voyageur [...] 279
▪ Murray, 1844. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [III. ed.] 279
▪ Murray, 1850. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [V. ed.] 280
▪ Murray, 1853. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [VI. ed.] 280
▪ Murray, 1857. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [VII. ed.] 280
▪ Murray, 1858. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [VIII. ed.] 280
▪ Murray, 1864. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [IX. ed.] 280
▪ Murray, 1867. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [X. ed.] 281
▪ Murray, 1871. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [XI. ed.] 281
▪ Murray, 1873. A Handbook for Travellers in Southern Germany [...] Austria [...] [XII. ed.] 281
▪ Baedeker, 1880. Southern Germany and Austria, Including Hungary and Transylvania (IV. ed.) 282
▪ Bielz, 1881. Reisehandbuch für Siebenbürgen [...] 282
▪ Baedeker, 1884. Oesterreich-Ungarn. Handbuch für Reisende (XX. Aufl.) 284
▪ Bielz, 1885. Siebenbürgen. Ein Handbuch für Reisende [...] (II. Aufl.) 284
▪ Téglás (szerk.), 1891. EMKE uti-kalauz Magyarország erdélyi részében 286
▪ Moldovan, 1894. Țara nóstră. Descrierea părților Ardélului [...] 289
▪ Singer–Wolfner, 1896. Ungarn mit besonderer Rücksicht auf die Hauptstadt Budapest 290

▪ Hankó, 1896. Székelyföld. Mutató az E. K. E. kiadásában megjelenő monografiából 290
▪ Hankó, 1896. Székelyföld 290
▪ N. N., 1897. A sajtó birálata (Hankó: Székelyföld) 293
▪ Molnár–Vajda, 1897. Udvarhelyvármegyei turista-kalauz 293
▪ N. N., 1897. Uj túrista-kalauz (Molnár–Vajda: Udvarhelyvármegyei turista-kalauz) 295
▪ Bielz, 1899. Siebenbürgen. Ein Handbuch für Reisende [...] [„neue" Ausg.] 295
▪ Radnóti (szerk.), 1901. Erdélyi kalauz. Utmutató Magyarország erdélyi részében [= EMKE uti-kalauz Magyarország erdélyi részében, II. kiad.] 295
▪ Bielz–Sigerus, 1903. Siebenbürgen. Ein Handbuch für Reisende 298
▪ Hegyi, 1903. Hazánk történelmi nevezetességű helyei és meglévő müemlékei 300
▪ Maros-Vásárhelyi Székely-Társaság, 1905. Társas kirándulások a Székelyföldre 301
▪ Fodor, 1906. Small Guide through Erdély (Transylvania) 305
▪ Baedeker, 1907. Österreich-Ungarn nebst Bosnien und der Herzegowina. Cetinje. Belgrad. Bukarest (XXVII. Aufl.) 305
▪ Kain (szerk.), 1909. Magyarország 305
▪ Reich, 1910. Erdély 306
▪ Baedeker, 1911. Austria-Hungary with Excursions to Cetinje, Belgrade, and Bucharest. Handbook for Travellers (XI. ed.) 308
▪ Moldovan, 1913. Ardealul II. Ținuturile de pe Murăș (ed. II.) 308
▪ Baedeker, 1913. Österreich-Ungarn nebst Cetinje, Belgrad, Bukarest. Handbuch für Reisende (XXIX. Aufl.) 309
▪ Mitton, 1914. Austria-Hungary 309
▪ Königlich Ungarische Staatsbahnen, 1914. Das ungarische Tiefland und Siebenbürgen 310

2.2. FÜRDŐIRODALOM 310

2.2.1. ÁTFOGÓ BALNEOLÓGIAI MUNKÁK, FÜRDŐKALAUZOK 310

▪ Wagner, 1777. Dissertatio inauguralis medico-chemica de aquis [...] 310
▪ Crantz, 1777. Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie 311
▪ Gergelyffi, 1811. De aquis et thermis mineralibus, Terrae Siculorum Transylvaniae. 311
▪ Lengyel D., 1853. Fürdői-zsebkönyv. Magyar-, Erdély-, Horvát-Tótország [...] Ásványvizei s fürdő-intézetei 312
▪ Lengyel D., 1854. Die Heilquellen und Bäder Ungarns, Siebenbürgens [...] 313
▪ Knöpfler, 1856. Geognostisch- balneologische Skitzen aus Siebenbürgen 313
▪ Sigmund, 1860. Uebersicht der bekanntesten [...] Mineralwässer Siebenbürgens 313
▪ Härdtl, 1862. Die Heilquellen und Kurorte des Oestreichischen Kaiserstaates [...] 314
▪ Sigmund, 1868. Übersicht der bekanntesten [...] Mineralwässer Siebenbürgens (II. Aufl.) 314
▪ Bielz, 1882. Die Mineralquellen und Heilbäder Siebenbürgens 315
▪ Chyzer, 1885. Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei 316
▪ Fischer, 1887. Magyarország konyhasós vizei 317
▪ Németh, 1890. Magyarország fürdőhelyeinek és ásványvizeinek áttekintő ismertetése 317
▪ Hankó, 1891. Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek leirása 318
▪ Réthy, 1893. A Székelyföld fürdői és ásványvizei 318
▪ N. N., 1899. Székelyföldi fürdők, ásványviz-kereskedés 319
▪ Hankó, 1900. Die Bäder und Mineralwässer der erdélyer (siebenbürgischen) Landestheile Ungarn's 319
▪ Rigler (szerk.), 1903. Erdély nevesebb fürdői 1902-ben 322
▪ Hankó, 1903. Székelyföld fürdői és ásványvizei 325
▪ Máthé, 1904. Üdülőhelyek tanítók számára 326
▪ Papp–Hankó (szerk.), 1907. A Magyar Birodalom ásványvizei és fürdőhelyei 326
▪ Vámossy et al., 1914. [...] Fürdők és források képes ismertetése 327

2.2.2. FÜRDŐISMERTETŐ PUBLIKÁCIÓK, FÜRDŐPROSPEKTUSOK 327

- Meyr, 1863. Borszék gyógyvizei 327
- Vajna, 1865. Korond környéke és fürdője ismertetése 328
- Solymosi, 1880. A „Szejke”-forrásokról 328
- Deák, 1892. Szováta sósfürdő 328
- Bartók, 1892. A tordai sósfürdő 329
- N. N., 1895. Korond-fürdő 329
- Vajda, 1896. Emlék Korond gyógyfürdőről. Korond [...] ismertetése 329
- Hankó, 1898. Szováta 330
- Lengyel B., 1899. A szovátai Illyés-(Medve)-tó 330
- Derzsi, 1900. A szóvátai (Illyés) Medve tóról 331
- N. N., é. n. [kb. 1907]. Korond klimatikus gyógyfürdő ismertetése 331
- N. N., é. n. [kb. 1904]. Szováta alsó és felső gyógyfürdői 332
- L. Gyárfás, 1904. Szováta és a Mezőhavas 332
- N. N., 1906. Szováta 333
- Szádeczky, 1906. Szováta és vidéke 333
- Merza, 1907. Korond-fürdő 334
- Agyagási, 1908. Szováta – fürdői ismertetés és gyógyító javallatok 335
- N. N., 1909. Korond 336
- N. N., 1909. Korond gyógyfürdő 336
- N. N., 1910. Szováta fürdő rövid történeti ismertetése. A medvetavi fürdő fennállása 10-dik évi emlékére 337
- N. N., 1911. Korond gyógyfürdő (Udvarhely-megye) 338
- N. N., 1911. Korondfürdőről 338
- M. Kovács, 1912. Korond, klimatikus gyógyfürdő 339
- N. N., é. n. Korond gyógyfürdő ismertetése 339

2.2.3. PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK, FÜRDŐTUDÓSÍTÁSOK, -LEVELEK 340

- Schlesinger, 1839. Die Heilquellen Siebenbürgens. Nach eigenen Beobachtungen 340
- r. = Pálffy, 1840. Der Badeort Korond im Udvarhelyer Stuhl 344
- N. N. [a.], 1853 345
- N. N., 1853. Néhány fürdőnk az idén 345
- N. N., , 1865. [Korond] 345
- Jakab, 1866. A korondi fürdő Erdélyben. (Tájrajz) 346
- N. N., 1869. A korondi fürdőből 346
- N. N. [egy jelenlévő], 1871. Fürdői levél [Borszék] 347
- Orbán, 1871. Korondi fürdő, 1871. Aug. 3-án 347
- N. N. [h–ó], 1872. A korondi fürdő 348
- N. N. [– tha], 1873. Fürdői levél [Korond] 348
- Réthi, 1873. A székelyföldi gyógyfürdőkről 349
- Liptay, 1874. Borszéki levelek 349
- Téglás, 1874. Erdély Gleichenbergje 350
- N. N. [I. K.], 1875. Korond-fürdő 351
- N. N., 1876. Szejke fürdő Udvarhelyszéken 351
- N. N. [O. B.], 1876. A korondi fürdőről 352
- N. N., 1877. Fürdői levelek [Szejke] 352
- N. N. [B. G.], 1880. Fürdői levél [Korond] 352
- N. N., 1881. A szovátai fürdőről. Egy 1881-ik évi fürdővendég 353
- N. N., 1882. A korondi fürdőnek [...] 355
- N. N. [Nyikómenti], 1882. Szejke. (fürdői levél.) 355
- N. N. [Székelybánja], 1883. A székely fürdökről [Korond] 356
- N. N., 1883. Erdélyi fürdők [Korond] 356
- Jakab [= Agricola], 1883. A korondi fürdőről 356

- Felméri, 1884. Az erdélyi Gleichenberg 357
- N. N. [Utazó], 1884. Szejke fürdőről 358
- N. N. [X. Y.], 1884. Fürdői levelek [Korond] 359
- Bogdánffy, 1890. Szováta. (Fürdői levél.) 360
- N. N. [P. J.], 1892. Szováta. (Fürdő-élet.) 360
- N. N. [Hyáczinth], 1892. Szovátai fürdőélet 361
- N. N. [Hegymászó], 1892. Fürdőidény. [Szováta] 361
- N. N. [H. J.], 1893. Utóhang a fürdői saisonból. [Szováta] 362
- Hankó, 1894. A korondi fürdő 362
- N. N. [Gy. Antalné], 1894. Szejke 362
- Sz. Biró, 1897. A korondi gyógyfürdő 363
- Schwarczel, 1898. Egy fürdő, a hol a vendég az utolsó 363
- N. N., 1901. Korond 364
- Miklósné M. Nagy, 1902. [Szováta] 365
- Felméri, 1903. Fürdői levél [Korond] 365
- Kovács J., 1904. A Medve-tó, vagy a világcsodája 366
- Kovács J., 1904. Korond gyógyfürdő 367
- N. N., 1906. Szovátai levél. (Fürdői tudósitás.) 368
- M[erza] Gy[ula], 1906. Korond és Szováta 368

2.2.4. FÜRDŐVERSEK 370

- Kozma, 1907. Korond ügye 370

2.3. ÚTLEÍRÁSOK, ÚTI JEGYZETEK 372

- Ignaz von Born (1770) 372
- II. József (1773) 372
- Balthasar Hacquet (1789) 373
- Benkő Ferenc (1783) 377
- William Hunter (1792) 379
- Aranka György (1797) 379
- Teleki József (1799) 380
- Günther, Zimmetshausen, Eisenstein (kb. 1804) 382
- Dominik A. Guilleaume (1811) 382
- Dominik A. Guilleaume (1813) 383
- Richard Bright (1815) 385
- Döbrentei Gábor (1817) 386
- François-Sulpice Beudant (1818) 386
- Karl Lill de Lilienbach (1825) 387
- Paul M. Partsch (1826) 388
- Albrecht von Sydow (1827) 391
- Joseph A. Krickel (1828) 392
- John Paget (1835–1836) 393
- Szentiváni Mihály (1837) 395
- Pálffy János = Erdődi János (kb. 1838) 399
- Auguste de Gerando (1841) 400
- Carl J. Andrä (1851) 403
- Jókai Mór (1853) 404
- Lázár Kálmán (1853) 404
- Kovách László (1854) 405
- Johann M. Salzer (1855–1857) 406
- Békessi Márk [= Y. Z.] (1857) 414
- Franz F. Fronius (1857) 415

- Békessi Márk (kb. 1859) ... 416
- Franz von Hauer (1859) ... 417
- Révai Károly (1861) ... 419
- Békessi Márk (1862) ... 420
- Charles Boner (1863) ... 421
- Mentovich Gyula (1864) ... 421
- Arthur J. Patterson (1864) ... 423
- Leslie Stephen (1866) ... 424
- Szathmáry P. Károly (1866) ... 424
- Imets Fülöp Jákó (1868) ... 426
- Herman Ottó (1869) ... 426
- Darányi Ferencz (1870) ... 430
- Élisée Reclus (1873) ... 431
- Sámi, 1874. Erdély bányavidéke. (Reclus uti jegyzeteiből) ... 431
- Téglás Gábor (1874) ... 432
- Basiliu Basiota (1876) ... 437
- Kovács Pál (1877) ... 440
- Jenő (kb. 1881) ... 442
- Szász Károly (1883) ... 443
- Deréki Antal (kb. 1891) ... 444
- Téglás Gábor (1894) ... 445
- N. N. [R. Y.] (1895) ... 448
- Létay Nelli (1899) ... 449
- Mailand Oszkár (1901–1903) ... 451
- Hudyma Emil (1907) ... 454
- Cholnoky Jenő (1907) ... 455
- Tulogdi János (1908) ... 457
- Merza Gyula (1908) ... 459
- Lasz Samu (kb. 1908) ... 460
- Hoffer András (1911) ... 461
- Cholnoky Jenő (1912) ... 463
- Havas Irma (1912) ... 464
- N. N. (1914) ... 465
- N. N. (1914) ... 466
- Salati Ferenc (1916) ... 468
- N. N. (1916) ... 473
- Gonda Henrik (1916) ... 473
- Hans Carossa (1916) ... 475
- Vákár Arthur (1916) ... 478
- Pogány József (1916) ... 479
- Karl F. Nowak (1916) ... 480
- Szádeczky Lajos (1916) ... 481
- Pogány József (1916) ... 483
- Fényes László (1916) ... 483

2.4. A DIÁKTURISTASÁG KIRÁNDULÁS-BESZÁMOLÓI ... 485

- Állami Tanitóképezde, Székelykeresztúr (1874) ... 485
- Állami Főreáliskola, Kassa (1894) ... 486
- Református Kollégium, Székelyudvarhely (1894) ... 487
- Állami Főreáliskola, Székelyudvarhely (1898) ... 487
- Állami Felsőleányiskola, Székelyudvarhely (1901) ... 487
- Állami Felsőkereskedelmi Iskola, Nagyőce (1902) ... 488

▪ Tanitóképző-Intézet, Szabadka (1903) 488
▪ Állami Tanítóképző Intézet, Pápa (1903) 490
▪ Református Kollégium, Székelyudvarhely (1905) 492
▪ Gazdasági Akadémia, Kolozsvár (1907) 493
▪ Állami Főgimnázium, Szamosújvár (1907) 493
▪ Állami Főreáliskola, Körmöcbánya (1908) 493
▪ Kat. Főgimnázium, Kézdivásárhely (1910) 495
▪ Kat. Főgimnázium, Székelyudvarhely (1911) 495
▪ Kő- és Agyagipari Szakiskola, Székelyudvarhely (1912) 496
▪ Gimnaziul Superior – Institutul Pedagogic, Balázsfalva (1912) 497
▪ Unitárius Gimnázium, Székelykeresztúr (1912) 497
▪ Kat. Magy. Főgimnázium, Újvidék (1913) 499

2.5. EGYÉB UTAZÁS- ÉS TURIZMUS-SPECIFIKUS ANYAGOK 500

▪ Kővári, 1852. Erdély régiségei 500
▪ N. N., 1865. A magyar orvosok és természetvizsgálók Erdélyben 501
▪ Pásztor, 1883. Az alvilág 502
▪ Bikfalvi, 1893. A maros-újvári sóbányák 503
▪ Herrmann, 1893. A hegyek kultusza Erdély népeinél 504
▪ Molnár, 1895. Kirándulások Udvarhelyvármegyében. Az E. M. K. E. jubiláris közgyűlése alkalmából [...] rendezett kirándulások leirása 504
▪ Molnár, 1895. Szejke, Homoród [= Korond], Parajd 506
▪ N. N., 1895. Az osztályok köréből – udvarhelyvármegyei osztály 506
▪ Jancsó, 1896. Hankó Vilmos 506
▪ Feilitzsch–Radnóti, 1898. „Világszép Erdély” 507
▪ Ürmössy, 1905. Erdély szépségei 507
▪ N. N., 1906. Az E. K. E. közgyülése Szovátán 508
▪ Csávok = M. Kovács, 1906. Parajd és vidéke 509
▪ N. N., 1907. Turista naptár (Csávok: Parajd és vidéke) 510
▪ N. N., 1907. Az E. K. E. 1907. évi kirándulásainak tervezete 511
▪ N. N., 1913. Természeti emlékek Udvarhelymegyében 511
▪ Bányay, 1916. Idegenforgalom 512
▪ Hankó, 1916. A magyar föld ritkaságai 512
▪ Cholnoky, 1917. Az E. K. E. munkaprogrammja 514

3. HÍR 516

▪ Mult és Jelen, 1845. aug. 12. Marosvásárhelyi hir 516
▪ Wiener Zeitung, 10. Jun. 1851. [Gouverneur in Siebenbürgen] 516
▪ Orvosi Hetilap, 1864. jún. 19. [A magyar orvosok és természetvizsgálók...] 516
▪ Sürgöny, 1864. júl. 23. [A természettudósok...] 516
▪ Politikai Ujdonságok, 1864. júl. 27. [A természettudósok...] 517
▪ Nefelejts, 1864. júl. 31. [A természettudósok...] 517
▪ Sürgöny, 1864. aug. 2. Előrajza a magyar orvosok és természetvizsgálók 1864-ben Marosvásárelyt tartandó X-ik nagygyülésének 518
▪ Die Presse, 6. Aug. 1864. Siebenbürgen [Versammlung der ungarischen Naturforscher] 518
▪ Fővárosi Lapok, 1864. aug. 7. [A magyar orvosok...] 518
▪ Orvosi Hetilap, 1864. aug. 7. Előrajza a magyar orvosok és természetvizsgálók 1864-ben Marosvásárelytt tartandó X-dik nagygyülésének 519
▪ Hölgyfutár, 1864. aug. 11. [A magyar orvosok...] 519
▪ Koszorú, 1864. aug. 14. [A magyar orvosok...] 519
▪ Politikai Ujdonságok, 1864. aug. 31. [Tárca] A magyar természetvizsgálók erdélyben 519
▪ Fővárosi Lapok, 1864. szept. 1. [Marosvásárhelytt...] 520

▪ Kronstädter Zeitung, 3. Sept. 1864. In Maros-Vasarhely [...] 520
▪ Orvosi Hetilap, 1864. szept. 4. [Maros-Vásárhelyre utazó természettudósok] 521
▪ Sürgöny, 1864. szept. 4. [Az orvosok és természetvizsgálók...] 521
▪ Wiener Abendpost, 5. Sept. 1864. Ein Ausflug der ungarischen Aerzte und Naturforscher [I.] 521
▪ Sürgöny, 1864. szept. 6. Az orvosok és természetvizsgálók [...] 523
▪ Kronstädter Zeitung, 7. Sept. 1864. Die Generalversammlung der ungarischen Aerzte und Naturforscher in Maros-Vásárhely 525
▪ Kronstädter Zeitung, 7. Sept. 1864. Der Ausflug der ungarischen Aerzte und Naturforscher... 525
▪ Wiener Abendpost, 7. Sept. 1864. Ein Ausflug der ungarischen Aerzte und Naturforscher nach Parajd [II.] 525
▪ Koszorú, 1864. szept. 11. [A magyar orvosok...] 528
▪ Vasárnapi Ujság, 1864. szept. 11. Kirándulás a parajdi sóbányákhoz 528
▪ Koszorú, 1864. szept. 18. [A természetvizsgálók...] 531
▪ Nefelejts, 1864. szept. 18. A magyar orvosok és természetvizsgálók X-ik nagygyülése..... 531
▪ Orvosi Hetilap, 1864. szept. 18. A magyar orvosok és természetvizsgálók X-ik nagygyülése Maros-Vásárhelyt 531
▪ Vasárnapi Ujság, 1864. szept. 18. Még egy visszapillantás a marosvásárhelyi gyülésre..... 532
▪ Fővárosi Lapok, 1864. szept. 20. Szabó Károly [...] 533
▪ Orvosi Hetilap, 1864. okt. 2. A magyar orvosok és természetvizsgálók X-dik nagy-gyülés[e] Maros-Vásárhelytt 533
▪ Székely Néplap, 1867. dec. 7. A parajdi gyufagyár 534
▪ Magyar Polgár, 1875. szept. 23. [Ugyancsak Parajdról irják] 535
▪ A Hon, 1878. aug. 21. A székely mivelődési és közgazdasági egyesületnek [...] 535
▪ Fővárosi Lapok, 1878. aug. 22. Marosvásárhelytt [...] 536
▪ Vasárnapi Ujság, 1878. aug. 25. A Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület [...] 536
▪ Maros-Vidék, 1879. júl. 10. Fürdői tudósitások 536
▪ Magyar Polgár, 1884. máj. 30. Kirándulás 537
▪ Magyar Polgár, 1884. aug. 13. A kolozsvári kataszteri kerületi küldöttség..... 537
▪ Magyar Polgár, 1886. szept. 18. A Gyergyó szentmiklósi [...] 538
▪ Pesti Hirlap, 1887. júl. 2. Irók és müvészek erdélyi kirándulása. (A programm.) 538
▪ Néptanitók Lapja, 1887. aug. 3. Meghivás találkozásra 539
▪ Kolozsvár, 1887. nov. 26. Erdély kincsei 539
▪ Kolozsvár, 1890. máj. 17. Tanulók kirándulása..... 540
▪ Székely Nemzet, 1890. szept. 4. Szabó Károly (1824–1890) 540
▪ Ellenzék, 1892. aug. 5. Hangverseny a korondi fürdőn 541
▪ Székely-Udvarhely, 1895. ápr. 14. Az E. K. E. választmányi ülése 542
▪ Székely-Udvarhely, 1895. ápr. 28. Az E. K. E. által rendezett kirándulások leirásai 542
▪ Székely-Udvarhely, 1895. máj. 12. Felhivás az E. M. K. E. pünkösdi nagy ünnepére 542
▪ Budapesti Hirlap, 1895. máj. 14. A székelység ünnepe 543
▪ Székely-Udvarhely, 1895. máj. 19. Iskolai hangverseny 543
▪ Kolozsvár, 1895. máj. 22. Iskolai hangverseny 543
▪ Kolozsvár, 1895. máj. 31. Iskolai kirándulás..... 544
▪ Székely-Udvarhely, 1895. jún. 2. Köszönetnyilvánitás 545
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1899. okt. 22. Ref. papi értekezlet 545
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1901. jún. 9. Iskolai kirándulás 545
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1901. jún. 16. Nyilvános köszönet 546
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1901. júl. 21. A vezérkar városunkban 546
▪ Magyar Polgár, 1901. júl. 23. A vezérkar Erdélyben..... 546
▪ Magyar Polgár, 1901. aug. 9. A Székely Társaságok szervezése 546
▪ Székely Lapok, 1902. márc. 13. Szováta fejlesztése..... 547
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1902. jún. 29. A kongresszusi vendégek nálunk 547
▪ Magyar Polgár, 1902. júl. 2. Készülődés a székely kongresszusra 548
▪ Magyar Polgár, 1902. aug. 9. Sándor János főispán utja 548

- Köztelek, 1902. aug. 9. Székelyföldi társaskirándulás 549
- Udvarhelyi Hiradó, 1902. aug. 10. Sándor János miniszteri biztos nálunk 549
- Udvarhelyi Hiradó, 1902. aug. 17. Sándor János min. biztos nálunk 550
- Udvarhelyi Hiradó, 1902. aug. 24. A kongresszusi vendégek nálunk 550
- Magyar Polgár, 1902. aug. 26. Tanulmányi kirándulások 551
- Magyarország, 1902. aug. 27. A székely kongresszus 551
- Magyar Polgár, 1902. aug. 28. Tanulmányi kirándulások 552
- Székely Lapok, 1902. aug. 28. Tanulmányut 552
- Udvarhelyi Hiradó, 1902. okt. 19. Darányi miniszter székelyföldi utja 553
- Udvarhelyi Hiradó, 1902. okt. 26. Darányi miniszter nálunk 553
- Magyar Polgár, 1902. okt. 27. Darányi miniszter a Székelyföldön 554
- Magyar Polgár, 1902. okt. 30. Darányi miniszter a Székelyföldön 554
- Pesti Hirlap, 1902. okt. 30. Darányi miniszter a Székelyföldön 555
- Budapesti Napló, 1902. okt. 30. Darányi a Székelyföldön 555
- Budapesti Hirlap, 1902. okt. 31. Darányi miniszter a Székelyföldön 556
- Pesti Napló, 1902. okt. 31. A székely akció 556
- Hazánk, 1902. okt. 31. A székelyakció kezdete 556
- Magyar Nemzet, 1902. okt. 31. Darányi miniszter a Székelyföldön 557
- Magyar Polgár, 1902. okt. 31. Darányi miniszter a Székelyföldön 557
- Magyarország, 1902. okt. 31. Darányi miniszter a Székelyföldön 558
- Udvarhelyi Hiradó, 1902. nov. 1. Darányi miniszter megyénkben 558
- Köztelek, 1902. nov. 1. Darányi miniszter a Székelyföldön 559
- Magyar Nemzet, 1902. nov. 1. Darányi miniszter a Székelyföldön 559
- Vasárnapi Ujság, 1902. nov. 2. Miniszterek körútja az erdélyi részekben 560
- Magyar Polgár, 1903. jan. 30. Tanulmányi kirándulások a Székelyföldre 560
- Szeged és Vidéke, 1903. jan. 31. A székely fürdőkről 561
- Budapesti Hirlap, 1903. jan. 31. Tanulók kirándulása a Székelyföldre 561
- Pécsi Napló, 1903. febr. 1. Kirándulások a székely földre 562
- Pécsi Közlöny, 1903. febr. 1. Tanulók kirándulása a Székelyföldre 562
- Budapesti Napló, 1903. febr. 3. Kirándulás Székelyföldre 562
- Magyarország, 1903. febr. 6. Tanulók kirándulása a Székelyföldre 563
- Udvarhelyi Hiradó, 1903. márc. 1. A székelyföldi fürdők érdekében 563
- Magyar Polgár, 1903. ápr. 25. A Székelyföld 564
- Pécsi Napló, 1903. ápr. 30. A Székelyföld 566
- Magyar Polgár, 1903. máj. 8. Társas kirándulások a Székelyföldre 566
- Magyar Polgár, 1903. máj. 9 Magyarországi tanulók a Székelyföldön 567
- Udvarhelyi Hiradó, 1903. máj. 10. A székelyfürdők érdekében 568
- Székely Nemzet, 1903. máj. 18. Székely-Társaságok 568
- Köztelek, 1903. máj. 20. Társas kirándulások a Székelyföldre 569
- Székely Lapok, 1903. máj. 23. A pápai vendégek 570
- Hazánk, 1903. máj. 23. Kirándulás a Székelyföldre 571
- Udvarhelyi Hiradó, 1903. máj. 24. A pápai ifjak városunkban 573
- Székelység, 1903. jún. 10. Székely akczió 574
- Székelység, 1903. jún. 21. Székely akczió 574
- Magyar Polgár, 1903. júl. 18. Kirándulások Székelyföldre 575
- Hazánk, 1903. júl. 21. Kirándulások a Székelyföldre 576
- Magyar Nemzet, 1903. júl. 21. Kirándulások a Székelyföldre 576
- Magyarország, 1903. júl. 22. Kirándulások a Székelyföldre 577
- Székelység, 1903. júl. 24. Kirándulás Szovátára és Korondra 577
- Pesti Hirlap, 1903. Júl. 25. Kirándulások a Székelyföldre 577
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1903. júl. 26. Kirándulások a Székelyföldre 578
- Budapesti Hirlap, 1903. júl. 29. Kirándulások a Székelyföldre 578
- Néptanítók Lapja, 1903. júl. 30. Kirándulások a Székelyföldre 578

- Magyar Polgár, 1903. aug. 1. Debreczeni gazdák látogatása ... 579
- Udvarhelyi Hiradó, 1903. aug. 2. Kirándulók véleménye városunkról ... 579
- Magyar Polgár, 1903. aug. 4. Kirándulások Székelyföldre ... 580
- Székely Lapok, 1903. aug. 5. Székely ügyek ... 581
- Székelység, 1903. aug. 5. Borszék, Szováta, Tusnád, Bálványosfüred, Kovászna ... 581
- Hazánk, 1903. aug. 6. Kirándulás az erdélyi fürdőkbe ... 582
- Religio – Vallás, 1903. aug. 8. Kirándulások a Székelyföldre ... 582
- Udvarhelyi Hiradó, 1903. aug. 9. Magyar orvosok és természettudósok a Székelyföldön ... 583
- Székelység, 1903. aug. 11. A székely társaságok irodájának ... 583
- Pesti Hirlap, 1904. jún. 24. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület [...] ... 583
- Ellenzék, 1904. júl. 9. Személyi hir ... 584
- Udvarhelyi Hiradó, 1904. júl. 10. Balogh Vilmos [...] ... 584
- Erdély, 1904. Az idegenforgalom az erdélyi részekben ... 584
- Udvarhelyi Hiradó, 1905. máj. 26. Az O. M. K. E. Székelyudvarhelytt ... 585
- Nemzeti Hirlap, 1905. jún. 19. Kereskedők gyülése a Székelyföldön ... 585
- Ellenzék, 1905. jún. 19. Kereskedők gyülése Székelyudvarhelyt ... 586
- Nemzeti Hirlap, 1905. júl. 8. Kereskedők kirándulása a Székelyföldre ... 586
- Ellenzék, 1905. júl. 8. Kereskedők kirándulása a Székelyföldre ... 587
- Budapesti Hirlap, 1905. júl. 9. Kereskedők kirándulása a Székelyföldre ... 587
- Magyarország, 1905. júl. 9. Kereskedők kirándulása a Székelyföldre ... 587
- Pesti Napló, 1905. júl. 9. Kereskedők kirándulása a Székelyföldre ... 587
- Ellenzék, 1905. júl. 10. Kirándulások a Székelyföldre ... 588
- Nemzeti Hirlap, 1905. júl. 10. Az O. M. K. E. gyülése ... 588
- Budapesti Hirlap, 1905. júl. 11. Kirándulás a Székelyföldre ... 588
- Hazánk, 1905. júl. 12. Körutazások a Székelyföldön ... 589
- Magyarország, 1905. júl. 12. Kirándulások a Székelyföldre ... 589
- Udvarhelyi Hiradó, 1905. júl. 16. Kirándulás a Székelyföldre ... 589
- Nemzeti Hirlap, 1905. júl. 18. Kirándulások a Székelyföldre ... 589
- Ellenzék, 1905. júl. 20. Hirek a marosvásárhelyi Székely-Társaságból ... 589
- Nemzeti Hirlap, 1905. júl. 20. Társas kirándulások a Székelyföldre ... 590
- Magyarország, 1905. júl. 22. Társas kirándulások a Székelyföldre ... 590
- Budapesti Hirlap, 1905. júl. 23. Társas kirándulások a Székelyföldre ... 590
- Magyarország, 1905. júl. 28. Társas kirándulások a Székelyföldre ... 591
- Magyarország, 1905. aug. 1. Társas kirándulások a Székelyföldre ... 591
- Ellenzék, 1905. aug. 4. A kereskedők székelyudvarhelyi gyülése ... 591
- Nemzeti Hirlap, 1905. aug. 4. Az O. M. K. E. Székelyudvarhelyt ... 591
- Magyarország, 1905. aug. 4. Társas kirándulások a Székelyföldre ... 592
- Magyarország, 1905. aug. 6. Az O. M. K. E. Székelyudvarhelyt ... 592
- Sport-Világ, 1906. aug. 12. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület ... 593
- Ellenzék, 1907. júl. 29. Unitárius zsinat Csókfalván ... 593
- Ellenzék, 1907. aug. 13. Aragonit-bánya Korond-fürdőn ... 594
- Udvarhelyi Hiradó, 1907. szept. 22. Püspöki bérmakörút ... 594
- Békés, 1908. máj. 3. Hol nyaraljunk? ... 594
- Budapesti Hirlap, 1908. júl. 25. Székely Társaságok közgyülése ... 595
- Udvarhelyi Hiradó, 1908. júl. 26. A Székely Társaságok közgyülése ... 596
- Székely Nép, 1908. júl. 30. A Székely Társaságok közgyülése ... 596
- Udvarhelyi Hiradó, 1910. máj. 1. A főispán a Sóvidéken ... 597
- Pesti Hirlap, 1912. aug. 28. Munkapárti beszámolók ... 597
- Népszava, 1912. aug. 28. Záptojásos beszámolók ... 597
- Pesti Napló, 1912. aug. 28. Beszámoló záptojásokkal ... 598
- Udvarhelyi Hiradó, 1912. szept. 1. Képviselői beszámoló ... 598
- Udvarhelyi Hiradó, 1913. jún. 8. Dr. Bernády György Udvarhelyvármegyében ... 599
- Magyarország, 1913. júl. 31. Áradás [miniszterek utazása] ... 599

▪ Pesti Hirlap, 1913. júl. 31. Áradások után 600
▪ Pécsi Napló, 1913. júl. 31. Miniszterek az árvizterületen 600
▪ A Királyi Magyar Automobil Club hivatalos közleményei, 1913. dec. 14. A „turaut a kárpátokban” utvonala 601
▪ Der Motor, 1913. dec. 28. Karpathenfahrt 1914 [Reiseroute] 602
▪ Pesti Hirlap, 1914. ápr. 11. A kárpáti turaút 602
▪ Budapesti Hirlap, 1914. máj. 27. Turaut a Kárpátokban 603
▪ Ellenzék, 1916. ápr. 5. Majláth püspök Székelyudvarhelyt 604
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1916. ápr. 30. Mailáth gróf püspök Udvarhelymegyében 604
▪ Szeged és Vidéke, 1916. nov. 17. A miniszterelnök és belügyminiszter Erdélyben 604
▪ Pécsi Napló, 1916. nov. 18. A miniszterelnök és a belügyminiszter erdélyi utja 605
▪ Az Est, 1916. nov. 18. A miniszterelnök és a belügyminiszter erdélyi utja 605
▪ Oesterreichische Volks-Zeitung, 18. Nov. 1916. Ungarische Minister in Siebenbürgen 605
▪ Reichspost, 18. Nov. 1916. Graf Tisza in Siebenbürgen 605
▪ Neuigkeits Welt-Blatt, 19. Nov. 1916. Die ministerielle Inspizierungsreise in Siebenbürgen 606
▪ Az Ujság, 1918. aug. 13. Gál államtitkár erdélyi körutja 606
▪ Az Est, 1918. aug. 13. Gál Sándor erdélyi körutja 606
▪ Friss Ujság, 1918. aug. 13. Gál Sándor államtitkár erdélyi körutja 607
▪ Pesti Napló, 1918. aug. 13. Gál államtitkár erdélyi körutja 607
▪ Udvarhelyi Hiradó, 1918. aug. 18. A feldult Erdély ujjáépitési akciója 607

BIBLIOGRÁFIA 609

KÉZIRATOS FORRÁSANYAGOK 609

NYOMTATOTT FORRÁSANYAGOK 609

1. TUDOMÁNY

1.1. ÁLTALÁNOS ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK, SZÓTÁRAK

1.1.1. IDEGEN NYELVŰ ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK, SZÓTÁRAK

- **VOLLSTÄNDIGERES WÖRTERBUCH DER [...] WAARENKUNDE, 1806.**

[SALZ, SALZE]

[...] Indeß ist dieser Gewinn an Salz für Ungarn doch nicht hinlänglich. Das fehlende von etwa 200,000 Ctr. kommt aus Siebenbürgen, welches außerst reich an Steinsalz ist, und wo zu Thorda, Kolosch, Deesakna, Vizakna und **Paraid** Salzgruben bearbeitet werden, aber noch an 30 andern Oertern der Salzstock zu Tage aussteht. [...]

(Bohn–Normann 1806. II: 577)

- **A GENERAL DICTIONARY OF COMMERCE [...], 1810.**

SALT

[...]

The stripe of land that contains the salt-mines or brine-springs is near forty leagues broad in some parts. In it may be reckoned about sixteen mines, that are worked for salt; forty-three indications of mines, that have never been wrought; and four hundred and twenty, or four hundred and thirty brine-springs.

The most remarkable of these are, beginning in the north-east and proceeding in a southerly direction, those of Wieliczka, Bochnia, and Samber, in Poland; and some brine-springs in Buchovina and Moldavia, particularly near Ockna. On the south-west of the chain, following the same direction, are those of Sowar, near Eperies, in Upper Hungary; of Marmarosch, in Hungary; of Dees, Torda, **Paraid**, and Visackna, near Hermannstadt, in Transylvania; &c.

[...]

At **Paraid**, in Transylvania, there is a valley, the bottom and sides of which are of pure salt. Walls of salt appear there sixty or seventy yards high.

[...]

(Mortimer 1810: o. n.)

- **GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES HANDWÖRTERBUCH [...], 1817.**

[PAR]

Paraid, **Salzberg**, Oester. Mfl. an dem Kl. Kokel, in dem Szeklerstuhle Udwarhely in Siebenbirgen, mit 1 kath., 1 ref. Pfk., 1 kön. Salzamte und einer Salzgrube, die über 30 Klafter tief ist, und worin man auch rothgefärbtes Salz und Achat findet.

(Hassel 1817. II: 222)

▪ GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES ZEITUNGS-, POST- UND COMTOIR-LEXICON, 1820–1821.

[...]

Paraid, **Salzberg**, Marktflecken im siebenbürgischen Szeklerstuhle Udwarhely, Bezirk Farzad, am Fluß Kokel, mit 1 katholischen und 1 reformirten Pfarrkirche, einem königlichen Salzamt und einer über 30 Klafter tiefen Salzgrube, in der man auch roth gefärbtes Salz und Achat findet. ||591.||

[...]

Parayd, s. **Paraid**. ||592.||

(Stein 1820. III/2: 591–592)

[...]

Salzberg, s. **Paraid**.

(Stein 1821. IV/1: 47)

▪ THE EDINBURGH GAZETTEER, OR GEOGRAPHICAL DICTIONARY, 1822.

[PAR]

Paraid, or **Salzberg**, a small town of Transylvania, in the district of Udvarhely, on the river Kockel. Here is one of the principal salt mines of Transylvania.

(*Ed. Geo. Dict.* 1822. IV: 706)

▪ A GEOGRAPHICAL DICTIONARY OR UNIVERSAL GAZETTEER, 1823.

[PAR]

Paraid, or **Saltzberg**, t. Transylvania, on the Kockel, district of Udvarhely, with large salt works.

(Worcester 1823. II: 275)

▪ MAC CARTHY, 1824.
NOUVEAU DICTIONNAIRE GÉOGRAPHIQUE UNIVERSEL

[PAR]

Paraid ou **Salzberg**, b. de Transylvanie (emp. d'Autriche), sur le Kockel; avec une mine de sel.

(Mac Carthy 1824. II: 948)

▪ **ENCYCLOPAEDIA LONDINENSIS; OR, UNIVERSAL DICTIONARY, 1827.**

ROCK-SALT

[...]

The stripe of land that contains the salt-rock or brine-springs, is near forty leagues broad in some parts. In it may be reckoned about sixteen mines, that are worked for salt; forty-three indications of mines that have never been wrought; and four hundred and twenty, or four hundred and thirty brine-springs.

The most remarkable of these commence in the north-east, and extend in a southerly direction, including those of Wieliczka, Bochnia, and Samber, in Poland; and some brine-springs in Buchovina and Moldavia, particularly near Ockna. On the south-west of the chain, following the same direction, are those of Sowar, near Eperies, in Upper Hungary; of Marmarosch, in Hungary; of Dees, Torda, **Paraid**, and Visackno, near Hermanstadt, in Transylvania; &c.

[...] ||167.||

[...]

At **Paraid**, in Transylvania, there is a valley, the bottom and sides of which are of pure salt. Walls of salt appear there sixty or seventy yards high. ||168.||

(Wilkes 1827. XXII: 167–168)

▪ **DAS WELTALL. EIN GEOGRAPHISCH-STATISTISCH-NATURHISTORISCHES HANDWÖRTERBUCH, 1831.**

[FAR]

Farzad, Bez. mit 30 Ortschaften, in dem Udvarhelyer Stuhl, im Lande der Szeckler (Siebenbürgen). Hauptort **Paraid**, mit Salzbergen u. Salzgruben.

(Friederich 1831. XV: 300)

▪ **PIERER'S LEXIKON [I. Aufl., 1824–1836], 1831–1833.**

Paraiba [...] **Paraid**, Martflecken im Bezirk Farzad des Stuhls Udwarhely im Lande der Szeckler (Siebenbürgen); hat 2 Kirchen, königliches Salzamt und große Salzgrube.

(*Pierer's Lex.* 1831. XV: 646)

Salzberg (Geogr.), so v. w. **Paraid**.

(*Pierer's Lex.* 1833. XIX: 196)

▪ **THE EDINBURGH ENCYCLOPAEDIA, 1832.**

[SALT]
3. ROCK SALT MINES

[...]

Spain possesses the celebrated rock salt mountain at Cordova, in Catalonia, and it is said it has also been lately discovered in the Pyrenees. At Cordova, about eight-tenths of the mountain, which is 300 feet high, consists of rock salt. The surface of the mountain is destitute of vegetation, and the mountain itself is composed of vertical and generally parallel beds of thick salt, clay and gypsum alternating with each other. [...]

[...]

Near Ockna, in Moldavia, there is a mountain of rock salt, which in many places is not even covered with the soil.

In Transylvania, the bottom and sides of the valley of **Paraid**, consist of solid salt exposed to view, and it rises in several precipices to the height of more than 200 feet.

(Brewster 1832. XVI: 559)

▪ **ALLGEMEINE ENCYKLOPÄDIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE, 1832.**

ÖSTERREICH

[...]

Wenige Länder der Erde besitzen einen solchen Reichthum an Kochsalz, namentlich wird es in den Karpaten und den zugehörigen Gebirgen gefunden. [...] Ebenso groß ist der Salzreichthum von Siebenbürgen, wo sich der Salzstock nach den Untersuchungen von Fichtl 120 Meilen in die Länge erstecken soll. Am bedeutendsten ist die Ausbeute in den beiden Salzbergen von **Parayd** und Sovata; im Ganzen schätzt man die Menge gewonnenen Salzes in Siebenbürgen jährlich zu 650000 Centnern.[3]

(Ersch–Gruber 1832. 3/II: 206)

▪ **TOPOGRAPHISCHES LEXICON ODER GENERAL-VERZEICHNISS ALLER IN DEN ÖSTERREICHISCHEN STAATEN GELEGENEN ORTSCHAFTEN, 1837.**

[PARAID]

Paraid, **Salzberg**, **Szare** [–] 12 M. Vásárhely

(Raffelsperger 1837. III: 144)

▪ **SIEBENBÜRGENS GEOGRAPHISCH-, TOPOGRAPHISCH-, STATISTISCH-, HYDROGRAPHISCH- UND OROGRAPHISCHES LEXIKON, 1839.**

[AGYHA]

Agyha, Atyha, Atya, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||8.||

[3] Liechtenstern österr. Monarchie III, 1502.

[ALSÓ-SÓFALVA]

Alsó-Sófalva, Sófalva inferior, ein Dorf im **Parajder** Bezirke des Udwarhelyer-Sekler Stuhles, welches mehreren Adeligen gehört, von Seklern bewohnt, mit einer reformirten Pfarre und Kirche versehen, in die katholische Pfarre in **Parajd** und in die griechisch-unirte Pfarre in Székely-Udvarhely als ein Filiale eingepfarrt ist. Dieses Dorf liegt [...] ¼ St. unter **Parajd** linksuferig einfällt; es gränzt mit: **Parajd** N-O., Felső-Sófalva OSO., Agyha S-W., Siklod WNW. ||38.||

[FARKASLAKA]

Farkaslaka, Farkasloka, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||316.||

[FELSŐ-SÓFALVA]

Felső-Sófalva, Sófalva-superior, ein Dorf im **Parajder** Bezirk des Udwarhelyer Sekler Stuhls, welches von Seklern bewohnt, mit einer reformirten Pfarre und Kirche versehen, in die griechisch-unirte Pfarre in Székely-Udvarhely, und in die katholische Pfarre in **Parajd** als ein Filiale eingepfarrt ist. Dieses Dorf liegt [...] ¼ St. unter **Parajd**, linksuferig einfällt; es gränzt mit: Alsó-Sófalva WNW., **Parajd** N. ||348.||

(Lenk von Treuenfeld 1839. I: 8, 38, 316, 348)

[KETSED]

Ketsed, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||249.||

[KIS-FALUD]

Kis-Falud, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||274.||

[KLEINER KOKELFLUSS]

Kleiner Kokelfluss; dieser entspringt im Udwarhelyer Sekler Stuhl aus dem Gebirge Küküllő-Tó-mező [...] 5½ St. ober dem Dorfe **Parajd**, fließt durch oder neben den Orten **Parajd**, Sóvárad, Kibéd [...] ||303.||

[KOROND]

Korond, ein Dorf im **Parajder** Bezirk des Udwarhelyer Sekler Stuhls [...]

[KOROND-PATAK]

Korond-patak, ein Bach [...] eine gute halbe St. unter Alsó-Sófalva, nach einem Laufe von 4½ St. in den kleinen Kukelfluß, gleich ober dem rechtsuferigen Einfall des von **Parajd** kommenden Baches, aber linksuferig einfällt. ||340.||

[KÜKÜLLŐER HÖHENZWEIG]

[...]

Über den Küküllöer Höhenzweig führen folgende fahrbare Straßen: 1) aus dem Dorfe **Parajd** über die Gebirge Só-Bánya, Bogómező, Bartos-tetej, Lázár-Kúttya, Magyary-Bukur, Jóhavas-Tó-Mező nach dem Dorfe Alfalu, überhaupt nach dem Gyergyóer Sekler Filialstuhl; 2) aus dem Dorfe Szováta über das Dorf Remete ein Theil der von Szász-Régen nach **Parajd** führenden Commercial-Landstraße; 3) aus Sóvárad über die Berge Fuket-Szuva nach dem Dorfe Magyarós über Szégeny-Szereda, ein Theil der Commercial-Landstraße aus Maros-Vásárhely nach **Parajd** längs dem Bache Nyárád aufwärts; 4) aus Havadtő [...] ||384.||

[...]

Über den, den großen und kleinen Kukelfluß scheidenden Küküllőer Filialhöhenzweig führen folgende Straßen: 1) aus Székely-Udvarhely über Szombathfalva, Szent-Lélek, Farkasloka, das Gebirg Gál-Útya, das Dorf Korond nach **Parajd** und Szász-Régen, dann über Pálfalva, Firtus-Várallya, Etéd, Erdő-Szent-György nach Szegény-Szereda und Maros-Vásárhely, und längs dem kleinen Kukelfluß abwärts eine Commercial-Landtraße; 2) aus Szitás-Keresztúr [...]

[...]

Über den, den Bach Nyárád nördlich einschließenden Küküllőer Filial-, eigentlich Nyáráder Höhenzweig, führen folgende Fahrwege: 1) Von der Straße aus Szász-Régen nach **Parajd**, der aus Alsó-Kőhér nach Remete führende Theil; 2) die sechs Communicationswege... ||385.||

(Lenk von Treuenfeld 1839. II: 249, 274, 303, 340, 384–385)

[MALOMFALVA]

Malomfalva, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||26.||

[PÁLFALVA]

Pálfalva, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||254.||

[PARAJD]

Parajd, ein Dorf im **Parajder** Bezirk des Udvarhelyer Sekler Stuhls, welches von Seklern bewohnt, mit einer zum Udwarhelyer District, Firtoscher Kreis eingetheilten, mit seinen Filialen 242 Seelen ||261.|| zählenden katholischen, einer reformirten Pfarre und Kirche, dann einer reichen Salzerzeugung und dem dabey angestellten königlichen Salzamt versehen, und in die griechisch unirte Pfarre in Székely-Udvarhely als ein Filiale eingepfarrt ist. Dieses Dorf liegt im Maroscher Hauptflußgebiethe, in seinem Filialgebiethe des Kleinen Kukelflusses, von der Post Szitás-Keresztúr No-N., von der Post Székely-Udvarhely N-W. gleichweit 8 St. entfernt, an einem ½ St. oberm Ort aus dem Berge Som-Erdő-tetej entspringenden kleinen Bach, welcher ¾ St. unterm Ort in den kleinen Kukelfluß, 5½ St. unter seinem Ursprung, rechtsuferig einfällt, gleich unter dem linksuferigen Einfall des Baches Korond-patak; es gränzt mit: Alsó-Sófalva S-W., Siklód W-S., Sóvárad NW-W., Szováta NNW.

[PARAJDER BEZIRK]

Parajder Bezirk, processus **Parajdiensis**, **Parajdi**-Járás, ein Bezirk des Udwarhelyer Sekler Stuhls, welcher zwischen 46° 20’ 20” bis 46° 39’ 20” nördl. Br. und 42° 40’ 30” bis 42° 55’ 30” östl. L., ganz im Maroscher Hauptflußgebiethe, in seinen linksuferigen Gegenden, nämlich in seinem Filialgebiethe des großen und kleinen Kukelflusses, die Lage hat aus 16 Dörfern und 1 Prädium besteht, wovon Agyha, Alsó-Sófalva, Felső-Sófalva, Korond, **Parajd** und das Prädium Artsó im Gebiethe des kleinen, Alsó-Bentzéd, Bogárfalva, Demeterfalva, Farkasloka, Felső-Bentzéd, Ketsed, Kis-Falud, Malomfalva, Pálfalva, Szent-Lélek, Szent-Mihály im Gebiethe des großen Kukelflusses situirt sind. Dieser Bezirk gränzt: N. mit dem Sowátaer Bezirk des Maroscher, O. und S. mit dem Fartzáder und W. mit dem Etéder Bezirk des eigenen Sekler Stuhls.

[PARAJDI JÁRÁS]

Parajdi-Járás, Siehe **Parajder** Bezirk. ||262.||

(Lenk von Treuenfeld 1839. III: 26, 254, 261–262)

[SÓ-BÁNYA]

Só-Bánya, ein Berg im Udwarhelyer Sekler Stuhl, nahe dem linken Ufer des kleinen Kukelflusses, ober dem Einfalle des Baches Korond-patak, eine gute Viertelstunde S. von **Parajd**. ||73.||

[SOWÁTAER BEZIRK]

Sowátaer Bezirk [...] Dieser Bezirk gränzt: [...] SO. mit dem **Parajder**, Etéder, Bözöder, S. wieder mit dem Bözöder Bezirk des Udwarhelyer Sekler Stuhls, und mit dem Rádoscher Bezirk der Kukelburger Gespanschaft. ||89.||

[SZENT-LÉLEK]

Szent-Lélek, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||169.||

[SZENT-MIHÁLY]

Szent-Mihály, ein Dorf im **Parajder** Bezirk [...] ||172.||

[SZOVÁTA]

Szováta, ein Dorf im Sowátaer Bezirk [...] ||212.|| es gränzt mit: Illyesmezeje OSO., **Parajd** SSO., Sovárad W-S., Remete NNW. ||213.||

[UDWARHELYER SEKLER STUHL]

Udwarhelyer Sekler Stuhl [...] besteht aus dem Filialstuhl Bardótz und aus folgenden neun Bezirken: [...] dem **Parajder** (**Parajdiensis**) [...] ||346.|| die Dörfer: [...] Pálfalva, **Parajd**, Patakfalva [...] ||347.||

[WALDUNGEN]

Waldungen; die Rikaer, Hargitaer, **Parajder**, Mikóaner und Zeidner Waldungen werden im Lande noch unter die vorzüglichsten gerechnet. ||444.||

(Lenk von Treuenfeld 1839. IV: 73, 89, 169, 172, 212–213, 346–347, 444)

A fenti szócikkek mellett a Parajd helynév földrajzi viszonyítási pontként megjelenik még a következő szócikkekben: I. kötet: Ab-Mező, Bartos-tetej, Borson-tetej, Etéder Bezirk, Fartzáder Bezirk; II. kötet: Hopotz-Islok, Jeszkas-Vár, Illyésmezeje, Jóhavas-tó-Mező, Keresztúrer Bezirk, Komej-patak, Kőrös-Tompa, Küküllő-Tó-Mező, Gőrgényer Bezirk; III. kötet: Maroscher Sekler Stuhl; IV. kötet: Szelemar-tetej, Som-Erdő-tetej, Sóvárad, Szék-Mező, Thorenburger Gespanschaft, Tschiker Sekler Stuhl, Tsereshely.

▪ GROSSES ADRESSBUCH DER KAUFLEUTE, FABRIKANTEN [...] UNGARN UND SIEBENBÜRGEN, 1844.

[GROßFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]
[LAND DER SZEKLER]

[...]

Parajd, Mfl, Bergamt, Steinsalzwerk.

Korond, Dorf, geschwefelter Mineralbrunnen.

[...]

(N. N. 1844. XIV: 125)

▪ **PIERER'S LEXIKON [II. Aufl., 1840–1846], 1844–1846.**

Paraid, Marktfl. s. u. Udvarhely c).

(*Pierer's Lex.* 1844. XXII: 121)

Sālzberg, 1) ein Berg od. Gebirge, in welchem Steinsalz liegt; 2) Marktfl., s. u. Udvarhely c).

(*Pierer's Lex.* 1845. XXVI: 257)

Udvarhēly (Oderhellen), 1) (U.-Szek), Stuhl im Szeklerlande [...] Hier: Almas [...]; Bardocz [...]; Ohlafahla [...]; **Paraid** (Salzberg), Marktfl., königl. Salzamt, Salzgrube, 2 Kirchen. [...]

(*Pierer's Lex.* 1846. XXXII: 182)

▪ **MEYER'S KONVERSATIONS-LEXIKON [„0." Aufl., 1840–1855], 1848–1853.**

[PARAID]

Paraid, österreich.-siebenbürg. Marktflekken, Land der Szekler, udvarhelyer Stuhl, Bez. Farzad; 2 Kirchen, königl. Salzamt und große Salzgrube.

(*Meyer's Lex.* 1848. 2/II: 556)

[SALZBERG]

Salzberg (Geogr.), [...] 4) ungar. Marktflecken, s. Udvarhely.

(*Meyer's Lex.* 1851. 2/IX: 1252)

[SIEBENBÜRGEN – GEWERBE UND INDUSTRIE.]

S[iebenbürgen] ist das salzreichste Land Europa's, und seine Salzwerke werfen jährlich etwa l Million in Steinsalz ab, wovon nicht viel nach Ungarn, noch weniger nach Serbien und Bosnien ausgeführt wird. Die ergiebigsten Gruben sind in Maros-Ujvar, Thorda, Viszakna, Kolos, Dres-Akna und **Paraid**. [...]

(*Meyer's Lex.* 1852. 2/IX: 17)

[UDVARHELY]

Udvarhely [...] Bemerkenswerth sind: Almas [...]; Ohlafahla [...] **Paraid** (Salzberg), Marktfl. mit königl. Salzamt, Salzgrube, 2 Kirchen. [...]

(*Meyer's Lex.* 1853. 2/XII: 1002)

▪ **PIERER'S LEXIKON [III. Aufl., 1849–1852], 1851–1852.**

[A lexikon III. kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, II. kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: *Pierer's Lex.* 1844. XXII: 121, vö.

Pierer's Lex. 1851. XI: 631; *Pierer's Lex.* 1845. XXVI: 257, vö. *Pierer's Lex.* 1852. XIII: 749; *Pierer's Lex.* 1846. XXXII: 182, vö. *Pierer's Lex.* 1852. XVI: 692.]

- **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [IV. Aufl.], 1855.**

[PARAID]

Paraid, Flck. in Oesterreich, Siebenbürgen, Szekler-Land, Stuhl Udvarhely; 2 Kirchen, große Salzgrube.

(*Ritter's Lex.* 1855: 1009)

- **MEYER'S KONVERSATIONS-LEXIKON [I. Aufl., 1857–1861], 1860.**

[SIEBENBÜRGEN – MINERALREICH]

[...] Wichtig sind endlich noch die Salzwerke S[iebenbürgen]s, welche zu dem großen, von der Walachei bis Wieliczka u. Bochnia im nördlichen Galizien reichenden Salzstock gehören. Man zählt bei 30 Salzspuren, d. h. solche Orte, wo der Salzstock zu Tage ausstreicht. Die ergiebigsten Gruben sind die zu Maros-Ujvar, Thorda, Viszakna, Kolos, Dres-Akna u. **Paraid**. Außerdem wird aus cirka 120 Salzquellen Kochsalz gewonnen. [...]

(*Meyer's Lex*. 1860. XIV: 320)

- **PIERER'S LEXIKON [IV. Aufl., 1857–1865], 1861.**

Paraid, Marktflecken im siebenbürgischen Kreise Udvarhely mit 2 Kirchen u. großer Salzgrube.

(*Pierer's Lex.* 1861. XII: 667)

- **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [V. Aufl.], 1865.**

[PARAJD]

Parajd, Flck. in Oesterreich, Siebenbürgen, Kr. Maros-Vasarhely, Bez. Makfalva, 1100 E. 2 Kirchen, grosse Salzgrube.

(*Ritter's Lex.* 1865. II: 335)

- **DAS STAATS-LEXIKON. ENCYKLOPÄDIE DER SÄMMTLICHEN STAATSWISSENSCHAFTEN FÜR ALLE STÄNDE [III. Aufl.], 1865.**

[SIEBENBÜRGEN]

[...]

Parallel mit dem östlichen Gebirgszug läuft die Hargittabergkette, an deren westliche Ausläufer sich die großen Salzlager anlehnen. Das ganze innere Becken Siebenbürgens scheint mit Salzlagern ausgefüllt zu sein, die an manchen Stellen zu Tage treten, z. B. in Szováta und **Parajd**. Unzählige Salzquellen zeigen sich an vielen Orten. Gegenwärtig wird nur in fünf Gruben Salz gehauen, und die betreffenden Salzlager werden auf die enorme Menge von 74993 Mill. Ctr. geschätzt, und zwar rechnet man auf

Dées-akna..... 16173 Mill. Ctr.
Torda..... 15904 [Mill. Ctr.]
Parajd..... 19051 [Mill. Ctr.]
Maros-Ujvár..... 2417 [Mill. Ctr.]
Viz-akna..... 21448 [Mill. Ctr.]
[...]

(*Staats-Lex*. 1865. XIII: 350)

- **MEYER'S KONVERSATIONS-LEXIKON [II. Aufl., 1861–1875], 1867.**

[A lexikon II. kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, I. kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: *Meyer's Lex*. 1860. XIV: 320, vö. *Meyer's Lex*. 1867. XIV: 559.]

- **PIERER'S LEXIKON [V. Aufl., 1867–1872], 1870.**

[A lexikon V. kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, IV. kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: *Pierer's Lex.* 1861. XII: 667, vö. *Pierer's Lex.* 1870. XII: 667.]

- **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [VI. Aufl.], 1874.**

[PARAJD]

Parajd, Flck. in Ungarn, Siebenbürgen, Kr. Maros-Vasarhely, Bez. Makfalva, 1100 E. 2 Kirchen, grosse Salzgrube.

(*Ritter's Lex.* 1874. II: 329)

- **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [VII. Aufl.], 1883.**

[PARAJD]

Parajd, Df. im Ung. Com. u. Bez. Udvarhely, P., 1984 E.

(*Ritter's Lex.* 1883. II: 356)

▪ **MEYER'S KONVERSATIONS-LEXIKON [IV. Aufl., 1885–1892], 1888–1889.**

Parajd (spr. párrajd), Dorf im ungar. Komitat Udvarhely (Siebenbürgen), mit (1881) 1984 ungar. Einwohnern und einem aus drei Gruben bestehenden Salzbergwerk. Das Steinsalz ist meist rein und weiß und tritt sowohl hier als auch an mehreren Stellen des berühmten Salzbergs (8 km nordwestlich) aus dem grauen Mergel in ganzen Felsen frei zu Tage, mitunter auch kristallisiert oder als ausgewittertes Mehl und überzieht dann ganze Strecken des Bodens oder aber steile Wände mit einer weißen Kruste. Durch den Salzberg hat sich ein Bach Bahn gebrochen und bildet darin einen unterirdischen See, dessen Wasser, mit Salz gesättigt, oft erst nach Monaten hervorbricht, durch den Szovatabach in den Kleinen Küküllö sich ergießt und dort noch so salzhaltig ist, daß die Fische darin zu Grunde gehen.

(*Meyer's Lex*. 1888. XII: 705)

[SIEBENBÜRGEN – MINERALREICHTUM]
[...] Wichtig sind endlich noch die Salzlager des Landes, die zu dem großen von Rumänien bis Wieliczka und Bochnia in Galizien reichenden Salzstock gehören. Man zählt an 30 Salzspuren, d. h. solche Orte, wo der Salzstock zu Tage ausstreicht. Die ergiebigsten Gruben sind die zu Maros-Ujvár, Torda, Vizakna (Salzburg), Kolos, Deés-Akna und **Parajd**. Außerdem werden ca. 120 Salzquellen benutzt. Die jährliche Erzeugung von Kochsalz beträgt über 400,000 Doppelzentner. Höchst merkwürdig sind die aus reinem Steinsalz bestehenden, mitunter gleich Basaltkegeln sich erhebenden Berge zwischen Szováta und **Parajd**. [...]

(*Meyer's Lex*. 1889. XIV: 941)

[SZOVÁTA]
Szováta (spr. Szówāta), Badeort im ungar. Komitat Maros-Torda (Siebenbürgen), mit (1881) 1471 ungarischen und rumän. Einwohnern, mehreren Salzseen, Solbädern und dem höchst merkwürdigen Salzberg, bei dem das Steinsalz in ganzen Felsen frei zu Tag tritt (s. **Parajd**).

(*Meyer's Lex*. 1889. XV: 477)

▪ **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [VIII. Aufl.], 1895.**

[PARAJD]
Parajd, Df. in Ungarn, Kom. u. Bez. Udvarhely, Gbz. Székely-Udvarhely, 2093 E. P.

(*Ritter's Lex.* 1895. II: 444)

▪ **MEYER'S KONVERSATIONS-LEXIKON [V. Aufl., 1893–1901], 1896–1897.**

Parajd (spr. párrajd), Dorf im ungar. Komitat Udvarhely (Siebenbürgen), mit Zündhölzerfabrik, Sägewerk, (1890) 2093 magyar. (reformierten und römisch-kath.) Einwohnern und einem Salzbergwerk. Das Steinsalz ist meist rein und weiß und tritt sowohl hier als auch an mehreren Stellen

des berühmten Salzbergs (8 km nordwestlich) aus dem grauen Mergel in ganzen Felsen frei zu Tage, mitunter auch kristallisiert oder als ausgewittertes Mehl und überzieht dann ganze Strecken des Bodens oder steile Wände mit einer weißen Kruste. Durch den 60 m hohen Salzberg fließt der Koronbach, welcher darin einen unterirdischen See bildet, mit Salz gesättigt, oft erst nach Monaten hervorbricht und durch den Szovatabach in den Kleinen Küküllö sich ergießt.

(*Meyer's Lex*. 1896. XIII: 517)

[SIEBENBÜRGEN – MINERALREICHTUM]

[...] Wichtig sind endlich noch die Salzlager des Landes, die zu dem großen von Rumänien bis Wieliczka und Bochnia in Galizien reichenden Salzstock gehören. Man zählt an 30 Salzspuren, d. h. solche Orte, wo der Salzstock zu Tage ausstreicht. Die ergiebigsten Gruben sind die zu Maros-Ujvár, Torda, Vizakna (Salzburg), Kolos, Deés-Akna und **Parajd**. Außerdem gibt es über 700 Salzquellen. Höchst merkwürdig sind die aus reinem Steinsalz bestehenden, mitunter gleich Basaltkegeln sich erhebenden Berge zwischen Szováta und **Parajd**. [...]

(*Meyer's Lex*. 1897. XV: 995)

[SZOVÁTA]

Szováta (spr. Szówāta), Dorf und Badeort im ungar. Komitat Maros-Torda (Siebenbürgen), mit mehreren Salzseen, Solbädern, dem höchst merkwürdigen Salzberg, bei dem das Steinsalz in ganzen Felsen frei zu Tage tritt (s. **Parajd**), und (1890) 1732 magyarischen (meist römisch-kath.) Einwohnern.

(*Meyer's Lex*. 1897. XVI: 635)

▪ LA GRANDE ENCYCLOPÉDIE [1886–1902], 1899.

[PARAJD]

Parajd. Village hongrois, dans le comitat d'Udvarhely, en Transylvanie; 2.093 hab. (en 1890). Scieries et importantes mines de sel. A 8 kil. se trouve une montagne de sel de 60 m. de hauteur qui est traversée par le ruisseau Korond. A proximité, le château Rabsonné dans un site romantique.

(*Grande Enc*. [1899.] XXV: 1018)

▪ ENCICLOPEDIA ROMÂNĂ [1898–1904], 1900–1904.

[ENARGIT]

Enargit, mineral, sulfoarseniura de cupru; se presinta în cristale rombice, negre. Se gasesc la Marococha în Peru, în Argentinia, Mexico, California; rar la **Parajd** în Ungaria.

(Diaconovich 1900. II: 294)

[EUROPA – PRODUCTE MINERALE]

[...]

[...] Sarea eocenica exista în Spania și România (Tg. Ocna), restul salinelor carpatice [Galiția, Maramureș și Transilvania (Ocna Sibiiului, Uioara, **Parajd**, Turda, Dej) și România (Ocnele mari,

Slanic, Doftana)] sûnt miocenice. Sare prin evaporarea apei de mare se obține în Italia, Francia, Portugalia, Istria și Dalmația.

(Diaconovich 1900. II: 349)

[PARAJD]

Parajd, com. rur. în Trans. cott. Odorheiu, cu 2093 loc. Magh., fabrică de chibrite și ocnă de sare, din care se scot la an 40,000 q. Pe dealul numit Sóhegy sarea iasă până la suprafața pământului; prin acest deal trece un părĕu, care mijlocit se revarsă în Tîrnava mică, pustiind pescii din acest rîu.

(Diaconovich 1904. III: 525)

[SODIU]

Sodiu, (Natrium) [...]

[...]

Sarea gemă, mineral, cubic, incolor, colorat prin inclusiuni, compact, cristalin grăunțos, formând uneori druse frumoase în argile. [...] Pe marginea interioară a Carpaților se exploatează S. g. în masivele de sare dela Maros-Ujvár, Deésakna, **Parajd**, Turda și Vizakna în Transilvania, Slatina, Ronaszék, Sugatag în Maramurĕș; pe marginea exterioară Wieliczka, Bochnia (în Galiția), Kaczika (în Bucovina) și Tîrgu-Ocna, Slănic (Rahova), Doftana și Ocnele mari în România.

[...]

(Diaconovich 1904. III: 981)

[UNGARIA – MINERALE]

[...] U. e avută și în minerale, ca aur [...], telur [...], opal nobil [...], sare în straturi uriașe (Ocna Sibiiului. Dejului, Uioara, **Parajd**, Szováta, Șugatag, etc.) soda și salitru pe Alföld, diamantul de Marmația, cărbuni de piatra și lignit, etc. [...]

(Diaconovich 1904. III: 1157)

- **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [IX. Aufl.], 1906.**

[PARAJD]

Parajd, Df. in Ungarn, Kom. u. Bz. Udvarhely, Gbz. Székely-Udvarhely, 2370 E. P. T.

(*Ritter's Lex.* 1906. II: 509)

- **MEYER'S KONVERSATIONS-LEXIKON [VI. Aufl., 1902–1920], 1906–1908.**

[PARAJD]

Parajd (spr. párajd), Dorf im ungar. Komitat Udvarhely (Siebenbürgen), Endpunkt der Lokalbahn Küküllöszög–P[arajd], mit Zündhölzerfabrik und Spiritusbrennerei, Sägewerk, (1901) 2370 magyarischen (reformierten und römisch-kath.) Einwohnern und einem Salzbergwerk (jährliche Produktion 45,000 dz.). Durch den 60 m hohen Salzberg fließt der Koronbach, der darin einen unterirdischen See bildet, mit Salz gesättigt, oft erst nach Monaten hervorbricht und durch den Szovátabach in den Kleinen Küküllö sich ergießt.

(*Meyer's Lex*. 1906. XV: 422)

[SALZ]

Österreich. Salzbergwerke: [...] **Parajd** (950 Mill. T.) [...]

(*Meyer's Lex*. 1907. XVII: 496)

[SIEBENBÜRGEN – MINERALREICHTUM]

[...] Wichtig sind endlich noch die Salzlager des Landes, die zu dem großen von Rumänien bis Wieliczka und Bochnia in Galizien reichenden Salzstock gehören. Man zählt an 30 Salzspuren, d. h. solche Orte, wo der Salzstock zutage ausstreicht. Die ergiebigsten Gruben sind die zu Maros-Ujvár, Torda, **Parajd**, Vizakna (Salzburg), Deés-Akna (Gesamtproduktion 1905: 996,364 metr. Ztr.). Außerdem gibt es über 700 Salzquellen. Höchst merkwürdig sind die aus reinem Steinsalz bestehenden, mitunter gleich Basaltkegeln sich erhebenden Berge zwischen Szováta und **Parajd**. [...]

(*Meyer's Lex*. 1907. XVIII: 431)

[SZOVÁTA]

Szováta (spr. Szówāta), Dorf und aufblühender Badeort im ungar. Komitat Maros-Torda (Siebenbürgen), unweit Sóvárad, an der Lokalbahn Küküllőszeg–**Parajd**, mit mehreren Salzseen, Solbädern, dem höchst merkwürdigen Salzberg, bei dem das Steinsalz in ganzen Felsen frei zutage tritt (s. **Parajd**), vielen Villen und (1901) 2231 magyarischen (meist römisch-katholischen und reform.) Einwohnern.

(*Meyer's Lex*. 1908. XIX: 266)

- **RITTER'S GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES LEXIKON [X. Aufl.], 1910.**

[A lexikon X. kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, IX. kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: *Ritter's Lex.* 1906. II: 509, vö. *Ritter's Lex.* 1910. II: 509.]

1.1.2. MAGYAR NYELVŰ ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK, SZÓTÁRAK

- **UJABB KORI ISMERETEK TÁRA [1850–1855], 1850.**

[ERDÉLY]

[...] Erdély mindenekfelett gazdag konyhasóban: kifogyhatatlan sóbánya az egész ország. A' nyitott sóbányák száma jelenleg 6; a' marosujvári, tordai, deésaknai, kolozsi, vizaknai és **parajdi**. Legnevezetesebb ezek közt a' marosujvári, mint a' honnan számos sószállító hajó szállitja a' sót Magyarországra, 's mint melylynek külsőjére és belsőjére legtöbb gond fordittatik. Második helyen érdemel említést a' tordai, nemcsak mint Erdély legrégibb sóaknája, hanem mivel ma is bőségben ontaná kincseit; régente 400,000 mázsát is ástak belőle, 1790-ben már csak 200,000-et, ma alig többet

20,000–25,000 mázsánál; a' deésaknaiból a' tordaival egyenlő menynyiséget ásnak, a' **parajdiból** 25,000 ezeret, de sokkal többet lehetne, ha a' moldvai sócsempészet, kelendőségét 40000–45000 mázsával nem csökkentené. Vizaknának vidéke nagy, ott évenkint 40,000 mázsát vágnak; a' kolozsiból 80,000, a' marosujváriból 700–800,000-et. [...]

(*UKIT* 1850. III: 89)

▪ EGYETEMES MAGYAR ENCYCLOPAEDIA [1859–1876], 1860, 1862.

[AKNA]

Akna, az élet és gyakorlat nyelvén bányaüreg, bányamély; Erdélyben többnyire ez egyszerü alakban is jelenti a sóbányákat; s minthogy azok rendesen valamely falu vagy város határán vannak, vagy annak nevén neveztetnek, mint p. o. **Parajd**, Torda, Maros-Ujvár és Szék (mig azzal fel nem hagytak), vagy a hol körükben új telepek alakultak, az anyafalunak és városnak s az Akna-szónak egybetételőből álló nevet nyertek, igy hivatnak Kolozsvárról, Kolozsmegyéről Kolozs-Akna, Déésről Dées-Akna, egy mély, sülyedéses, sáros, vizes helyen fekvéséről Viz-akna, s megjegyzendő, hogy mind e helyeken mai napig bányák, aknák vannak. [...]

(*Egy. Magy. Enc.* 1860. II: 131)

[ATTYHA]

Attyha, törzsökös székely falu, a hajdani Udvarhelyszék **parajdi**, az 1854-ki fölosztás szerint marosvásárhelyi kerület makfalvi járásában, a Kis-Küküllő árterében, hasonló nevü (Attyhai) patak mellett, a legközelebbi, udvarhelyi postaállomástól 3 mérföldre, Etéd mezővárostól 1½, a **parajdi** sóbányától egy órára. [...] őszi gabona közepes, tavaszi jobb terem, gyakran marad azonban éretlenül, s kivált a zabot a medvék és szarvasak összetapodják, mivelhogy e falu, valamint a vele határos ||296.|| Korond, Pálfalva és **Parajd** is az Udvarhelyszéket Csik-Gyergyótól elválasztó havasok tövében fekszik; piacza Udvarhely, a hol gyümölcsét, eladhatja; pénzszerzési czikk a **parajdi** sóvágás és sószállitás, miből évenkint körülbelül 10 magyarforintot kap egy gazda; [...] ||297.||

(*Egy. Magy. Enc.* 1862. IV: 296–297)

▪ A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA [1862–1874], 1870.

[PARAJD]

Parajd, erd. falu Udvarhely sz. helyr. **Parajd**-ra, -on, -ról.

(Czuczor–Fogarasi 1870. V/1: 64)

▪ MAGYAR LEXIKON [1879–1886], 1879–1880, 1882–1883.

[BÁNYÁSZAT]

[...] A mi sótermelésünket illeti, a magyar birodalom sótermő vidékének (Marmaros- és Sárosmegye, Erdély) sótartalma 33 ezer ||72.|| millió mét. mázsára becsültetik; legnevezetesebb telepek a marosujvári, szlatinai, rónaszéki, sugatagi, tordai, deésaknai, **parajdi** és vizaknai; Sóvárott,

minthogy a bányát viz önté el, főtt sót készitenek. Évi sótermelésünk 1.200,000 mét. mázsára rug 13–14. mil. frt értékben. Timsó-, salétrom- és sziksó-gyártásunk pang. ||73.||

(*Magyar Lex*. 1879. III: 72–73)

[ENYEDI JÁNOS]

Enyedi (benedeki) János, a **parajdi** sóbánya mellett volt sebész; „Falusi embernek patikája" czim alatt közhasznu könyvet bocsátott közre.

(*Magyar Lex*. 1880. VII: 20)

[ERDÉLY]

[...] Különösen gazdag azonban az ásványország, mely sok aranyat, ezüstöt, higanyt, ónt, vasat, rezet, kőszenet, főleg pedig kősót termel, melyben a kerület oly gazdag, hogy némely helyen a kősó a talaj felszinén látható. Legnagyobb sóbányák: a maros-ujvári, tordai, déésaknai, vizaknai, **parajdi** stb. [...]

(*Magyar Lex*. 1880. VII: 63)

[KECSED KISFALUD]

Kecsed Kisfalud, falu Erdélyben Székely-Udvarhely megyének **parajdi** járásában, a Fejérnik patak mellett 569 lakossal, reform. templommal, s baromtenyésztéssel; u. p. **Parajd**.

(*Magyar Lex.* 1882. X: 175)

[KOROND]

Korond, falu Erdélyben 1) Udvarhely megyében (korondi j.), a hasonnevű patak mellett és az udvarhely-**parajdi** útban 2906 lakossal, róm. kath. és unitárius templommal és roppant nagy bérczes erdős határral, ásványos vizekkel és fürdőintézettel; u. p. **Parajd**; [...]

(*Magyar Lex*. 1882. X: 567)

[PARAJD]

Parajd, falu és fürdőhely Udvarhelymegyének udvarhelyi jár. 1984 magy. lak. és postahivatallal. Van itt só- és sóbányahivatal, pénzügyőrbiztosi állomás és vegyes ipartársulat. Határában van Erdély legdúsabb sóbányáinak egyike, ugyancsak határába esik a Hargittának Bucsintető nevű és 3769 láb magas nyerge.

(*Magyar Lex*. 1883. XIII: 409)

▪ A PALLAS NAGY LEXIKONA [1893–1897, 1904], 1894–1897.

[FANGHNÉ GYUJTÓ IZABELLA]

Fanghné (Gyujtó) Izabella, irónő, szül. **Parajdon**, Udvarhelyszékben, 1843., székely nemes családból; atyja, Lajos, a szabadságharc előtt bányahivatali ellenőr volt; férje, Fangh István, szintén bányahivatali ellenőr, kivel 1863. kelt egybe, 1879. elhalálozván, F. 1885. Kolozsvárról gyermekeivel együtt Budapestre költözött, hol azóta tolla után él. [...]

(*Pallas* 1894. VI: 691)

[GÖRGÉNYI HAVASOK]

Görgényi havasok [...] A Kereszthegytől D-re a Kereszthegyi hágó (1422 m.), mely a Görgény völgyéből Gyergyó-Ditróra vezet át, a hegységtől egy magasabb csoportot választ el, melynek főbb csúcsai a Mezőhavas (1777 m.), Tatárkő, Felleszilása (1628 m.), ezt a **Parajd** és Gyergyó-Alfalu közti Bucsinhágó (1141 m.) választja el a tulajdonkép[p]en Hargita-hegységtől. [...]

(*Pallas* 1894. VIII: 155)

[GYERGYÓ]

Gyergyó, Csik v[ár]megye gyergyó-szt.-miklósi járásában [...] A Gy. lapályának nemcsak a Maros mentén, de a hegyeken át is jó közlekedési utjai vannak, igy a Bucsin hágón át **Parajdra**, a Kereszthegy hágón át Görgény-Szt.-Imrére, a Közrezen át Borszékre és Romániába; [...]

(*Pallas* 1894. VIII: 397)

[HANKÓ VILMOS]

Hankó Vilmos, kémikus, szül. **Parajdon** (Udvarhely vm.) 1854 márc. 2. [...]

(*Pallas* 1894. VIII: 655)

[KÁRPÁTOK]

[...]

Az egyes ásványok nevezetesebb lelőhelyei a K.-ban a következők: [...] ||220.|| kősó: Akna-Szlatina, Sugatag, Rónaszék, Sóvár (sófőzés), Maros-Ujvár, Vizakna, Deés-Akna, Torda, **Parajd**.

[...] ||221.||

(*Pallas* 1895. X: 220–221)

[KŐSÓ]

Kősó v. aknasó, a konyhasónak kemény kőzet alakjában helyenkint nagy mennyiségben található neme, mely legnagyobb részben tiszta klórnátriumból áll; [...] Hazánkban nagy mennyiségben található; Erdélyben **Parajd** és Szováta mellett századok óta állanak a kősósziklák kitéve az idő minden változásának. [...]

(*Pallas* 1895. X: 935)

[MAGYAR AGYAGIPAR]

[...] Ezeken kivül vannak még kisebb kőedénygyárak Murányon, Rozsnyón, Apátfalván és Görgény-Szt.-Imrén. [...] Iglón 1832–69-ig is létezett kőedénygyár; az erdélyi részekben pedig Batiz községben, **Parajdon** és Brassóban voltak gyárak, de ezekről csak kevés adatunk van. [...]

(*Pallas* 1896. XII: 5)

[PARAJD]

Parajd, kisközség Udvarhely vármegye udvarhelyi j.-ban, (1891) 2093 magyar lak., postahivatallal és postatakarékpénztárral, gyufagyárral és mezőgazdasági szeszgyárral. Nevezetes sóbányája van, mely évenkint mintegy 40.000 q. kősót termel 3–400,000 frt értékben. **P.** továbbá arról nevezetes, hogy itt a só több helyen (a Sóhegyen) mint szikla a felszinre lép, miért is az egész környék el van zárva. A Sóhegyen keresztül tört egy patak, mely benne földalatti tavat képez, melynek sóval telített vize gyakran csak hónapok mulva tör elő s a Szováta patak közvetítésével a Kis-Küküllőbe ömlik, ennek halait nagy sótartalma miatt kipusztítva.

(*Pallas* 1896. XIII: 800)

[SÓ]

Só, kősó vagy konyhasó, az egyedüli ásványi anyag, melyet az ember táplálkozására fordít, ásványtani neve még halit. [...] Hazánk igen gazdag kosótelepekben, melyek mind fiatal harmadkoriak, ugyanis a miocénszisztémában képződtek. Legnevezetesebbek Máramaros vármegyében: Szlatina, Rónaszék, Akna-Sugatag; továbbá az erdélyi részekben: Maros-Újvár, **Parajd**, Szováta, Dés-Akna, Vizakna, Torda. Mig a marosujváriban a bányászat legélénkebb, a **parajdi** előfordulás a leghatalmasabb, tömzsének hosszúsága 2300 m., szélessége 1700 m., eddig feltárt mélysége 180 m. Ugyancsak miocénszisztémabeli a világhirű wieliczkai kősó (Galicia, Krakó közelében), továbbá a romániai, a déloroszországi, a persiai, meg a sziciliai. A magyar meg a galiciai bányákban fejtik a legtisztább kősót, amennyiben idegen anyagok azt igen kevéssé tisztátalanitják. [...]

(*Pallas* 1897. XV: 48)

[SZOVÁTA]

Szováta, kisközség Maros-Torda vármegye nyárádszeredai j.-ban, (1891) 1732 magyar lak., postahivatallal és postatakarékpénztárral. Sz. a **parajdi** sósterülethez tartozik (l. ***Parád***). Nevezetesek az itteni sóstavak, melyek közül a Fekete sóstó (vagy Jordán-tó), az ezen vidéken előforduló sósszikláknak egy pataktól való alámosatása által keletkezett s ma fürdőül szolgál, fürdőépülettel és nyaralókkal van ellátva. A fürdő a Sz.-i református egyházközség birtoka. A fürdővendégek száma évenként 300–500.

(*Pallas* 1897. XV: 803)

[UDVARHELY VÁRMEGYE]

Udvarhely, vármegye (l. a mellékelt térképet) hazánk királyhágóntúli (erdélyi) részében. [...]

[...] Nagyobb ipartelepek a következők: 1. gyufagyár (**Parajd**), 1 szeszgyár és gőzmalom (Székely-Udvarhely), 1 fürészgyár [...]

(*Pallas* 1897. XVI: 477)

▪ A FRANKLIN KÉZI LEXIKONA [1911–1912], 1912.

[KONYHASÓ]

Konyhasó (kősó), ásvány, víztől mentes, többé-kevésbé tiszta chlornatrium; nagy tömegekben fordul elő a harmadkori kréta- és juraképletek üledékes kőzetei közé települve. [...] Hazánk nevezetes sóbányái Szlatina, Rónaszék, Akna-Sugatag, Marosujvár, Torda, **Parajd**, Vizakna, Désakna.

(*Franklin* 1912. II: 480)

[PARAJD]

Parajd, kisközség Udvarhelym., 2700 l.; nevezetes kősó-bányával. Közelében emelkedik a Só-hegy, a mely sósziklából áll; egy patak töri át, a mely a hegy belsejében sós tavat alkot.

(*Franklin* 1912. III: 178)

[SÓBÁNYÁSZAT]

Sóbányászat. Tulajdonképen csupán a konyhasóbányászatot szokták rajta érteni. [...] Európában Strassfurton (Németország), Vielicskán (Galiczia), nálunk Marosujvárott, Aknaszlatinán, Sugatagon, Tordán, Désen vannak a leghatalmasabb sótelepek. [...]

(*Franklin* 1912. III: 498)

▪ **RÉVAI NAGY LEXIKONA [1911–1935], 1911–1915, 1922, 1924–1927.**

[ALSÓSÓFALVA]

Alsósófalva, kisk. Udvarhely vm. udvarhelyi j.-ban, (1900) 1961 magyar lak.; u. p. és u. t. **Parajd**.

(*Révai* 1911. I: 489)

[ATYHA]

Atyha, kisközség Udvarhely vm. udvarhelyi j.-ban, (1900) 1538 magyar lak., erőteljes szép nép; jó s hires cseresznyét termeszt s fazékgyártással foglalkozik. [...] U. p. Korond, u. t. **Parajd** (nyáron Korondfürdő).

(*Révai* 1911. II: 281)

[MELLÉKLET: MAGYAR DÍSZÍTMÉNYEK]

[Rajzolt illusztráció: Bevésett díszítményű székely kapu **Parajdon**.]

(*Révai* 1912. V: o. n.)

[FANGHNÉ GYUJTÓ IZABELLA]

Fanghné Gyujtó Izabella, írónő, szül. 1840. **Parajdon**, Udvarhely vm. [...]

(*Révai* 1913. VII: 177)

[FELSŐSÓFALVA]

Felsősófalva, kisk. Udvarhely vm. udvarhelyi j.-ban, (1910) 1177 magyar lak.; u. p. és u. t. **Parajd**. A község fölött Kodáros vár némi nyomai.

(*Révai* 1913. VII: 341)

[FIRTOSVÁRALJA]

Firtosváralja, kisk. Udvarhely vm. udvarhelyi j.-ban, (1910) 348 magyar lak. [...] U. p. Korond, u. t. Korondfürdő (télen **Parajd**). V. ö. Orbán Balázs, A Székelyföld leírása, I. k. 126–129 l.

(*Révai* 1913. VII: 542)

[HANKÓ VILMOS]

H[ANKÓ] Vilmos, kémikus, szül. **Parajdon** (Udvarhely vm.) 1854 márc. 2. [...]

(*Révai* 1913. IX: 487)

[ILLYÉS CSALÁD]

Illyés-család (sófalvi), ősrégi székely nemes család, melyek egyik őse, János 1460. mint erdélyi alvajda említtetik. Az előnevet adó Sófalva birtokot a család 1583. kapta Korond, **Parajd** és Pálfalva birtokokkal. [...] A család régebbi tagjai közül nevezetesebbek: I. Máté, Báthori Zsigmond ezredese és hadvezére, ki 1585. a fejedelemtől sófalvi, **parajdi**, korondi és pálfalvi jószágaira nova donatiót nyert; [...]

(*Révai* 1914. X: 513)

[ILLYÉSMEZŐ]

Ilyésmező, kisk. Maros-Torda vm. nyárádszeredai j.-ban, (1910) 260 magyar lak.; u. p. Szováta, u. t. **Parajd**.

(*Révai* 1914. X: 515)

[KIS-KÜKÜLLŐ-VÖLGYI VASÚT]

Kisküküllővölgyi h. é. vasút. A Máv. Küküllőszög állomásától **Parajdig** vezető, 113·3 km. hosszú, rendes nyomtávolságú, gőzüzemű h. é. vasút a Máv. kezelésében. Megnyilt Küküllőszög–Bonyha között 1898 jún. 16., Bonyha–Sóvárad között 1898 okt. 2., Sóvárad–**Parajd** között 1906 márc. 2.

(*Révai* 1914. XI: 692)

[KOROND]

Korond, nagyk. Udvarhely vm. **parajdi** j.-ban, (1910) 3752 magyar lak., kik agyagipart üznek, postahivatallal és telefonállomással [...]

(*Révai* 1914. XII: 55)

[KŐSÓ]

Kősó v. aknasó (halit, ásv.), rendesen kockákban kristályosodik; [...] ||180.|| Hazánkban a K. nagy mennyiségben található. Erdélyben **Parajd** és Szováta mellett a kősósziklák a szabadban láthatók. Sóbányáink vannak Aknaszlatinán, Rónaszéken, Sugatagon, Désen, Tordán, **Parajdon**, Marosújváron; Vizaknán, Sóváron pedig oldatából főzik a K.-t.

(*Révai* 1914. XII: 181)

[KÜSMÖD]

Küsmöd, kisk. Udvarhely vm. **parajdi** j.-ban, (1910) 718 magyar lakossal, u. p. Etéd, u. t. Makfalva.

(*Révai* 1914. XII: 388)

[MAGYARORSZÁG]

[ÁSVÁNYORSZÁG]

Hazánk Európában egyike a leggazdagabb és legnevezetesebb ásványtermő országoknak. [...] A kősó tisztaságára nézve ugyancsak egyik nevezetessége hazánknak. Óriási területen terem telepekben s tömzsökben és sziklákat, kis hegyeket alkot a felszinen (**Parajd**, Szováta), ami Spanyolországon kivül (Cardona) csupán hazánkból ismeretes. [...] ||194.||

[...]

[BÁNYÁSZAT ÉS KOHÁSZAT]

Sóbányák: Sáros vm.-ben Sóvár; Máramaros vm.-ben Aknaszlatina, Rónaszék, Sugatag; Szolnok-Doboka vm.-ben Désakna; Torda-Aranyos vm.-ben Torda; Alsó-Fehér vm.-ben Marosujvár, Vizakna; Udvarhely vm.-ben **Parajd**. ||207.||

(*Révai* 1915. XIII: 194, 207)

[MAROS-TORDA VÁRMEGYE]

Maros-Torda vármegye [...] 1912–1915. épültek ki a nyárádmenti és komlódvölgyi (mezőségi) keskenyvágányú helyiérdekű vasútvonalak 187 km. hosszuságban, amelyek Maros-Vásárhelyről indulnak ki, a nyárádmenti vasút **Parajdnál** a küküllővölgyi, a mezőségi vasút pedig, Mezőbándnál elágazva, Mezőméhesnél a marosludas-beszterczei vasúttal csatlakozik, míg a másik ága Mezőbándról kiindulva Kolozs vármegyébe lép át s Nagyidáig megy. [...]

(*Révai* 1915. XIII: 438)

[PARAJD]

Parajd, nagyk. Udvarhely vmegye **P.-i** j.-ban, (1910) 2888 magyar lak. Sóbányája évenkint mintegy 100,000 q. kősót és 120,000 iparsót termel. A só több helyen (a Sóhegyen) mint szikla a felszínre lép. **P.** környékén a világháborúban, 1916 okt. havában heves harcok folytak.

(*Révai* 1922. XV: 184)

[SIKLÓD]

Siklód (Siclod), kisk. Udvarhely vm. **parajdi** j.-ban, (1910) 1664 magyar lak. [...]

(*Révai* 1924. XVI: 803)

[SZÉKELYKAPU]

Székelykapu. [...] Néhol a Sz. kőből készül (**Parajd**). E népies kapuk az ország más részein is utánzásra találtak. [...]

(*Révai* 1925. XVII: 454)

[SZÉKELYVARSÁG]

Székelyvarság, nagyk. Udvarhely vm. **parajdi** j.-ban, (1910) 1233 magyar lak.

(*Révai* 1925. XVII: 456)

[SZOLOKMA]

Szolokma (Solocma), kisk. Udvarhely vmegye **parajdi** j.-ban, (1910) 690 magyar lak.

(*Révai* 1925. XVII: 700)

[SZOVÁTA]

Szováta (Sovata), kisk. Maros-Torda vm. nyárádszeredai j.-ban, (1910) 2826 magyar lak. Sz. a **parajdi** sóterülethez tartozik (l. **Parajd**). Nevezetesek az itteni sóstavak, melyek közül a Fekete sóstó (v. Jordán-tó), az ezen vidéken előforduló sós-szikláknak egy pataktól való alámosatása által keletkezett s ma fürdőül szolgál, fürdőépülettel és ||712.|| nyaralókkal van ellátva. A fürdőnek nevezetességei langyos és forró sós tavai, ezek között különösen az Illyés-féle Medve-tó valóságos természet csodája. [...] ||713.||

(*Révai* 1925. XVII: 712–713)

[UDVARHELY VÁRMEGYE]

[...] A vármegye lakossága élénk háziipart űz, nevezetesen famunkák készítését, kender- és gyapjúfonást és szövést, daróc- és pokróckészítést és szalmakalapfonást. Nagyobb ipartelepek voltak 1910-ben a **parajdi** só- és a lövétei vaskőbánya, a lövétei vasgyár, a zetelakai és székelyvarsági fürésztelep, több gőzmalom stb. [...]

(*Révai* 1925. XVIII: 587)

[VILÁGHÁBORÚ]

Hadi események 1916. szept. 18.-ig (l. a 9. vázlatot). Erdélyben az Arz gyal. tb. alatt megalakult 1. o.-m. hadsereg a románok támadása elől védekezve hátrált úgy, hogy a románok alig nyertek tért (60–100 km., sőt Hátszegnél és Orsovánál semmit) és hogy ezen idő alatt a 9. ném. hadsereg Nagyszebennél felvonulhasson. [...]

A nagyszebeni és brassói csaták. Amíg az o.-m. 1. hadsereg lassan hátrált, addig a román haderők szept. 18. Nagyszeben, Fogaras, Székelykeresztúr, **Parajd**, Libánfalva és Mesterháza között képzelt vonalig jutottak. [...]

(*Révai* 1926. XIX: 304)

[PRAID]

Praid = **Parajd**.

(*Révai* 1927. XX: 758)

▪ **TOLNAI VILÁGLEXIKONA [1912–1919], 1912–1913.**

[ÁLLAMI BÁNYÁK]

Állami bányák. [...] Sóbányák: a marosujvári, désaknai, **parajdi**, tordai, vizaknai, aknaszlatinai, rónaszéki, aknasugatagi és sóvári m. kir. bányahivatalok kerületében. [...]

(*Tolnai* 1912. I: 337)

[ALSÓSÓFALVA]

Alsósófalva, kisközség, Udvarhely vm. parajdi járásában, (1910) 1981 magyar, túlnyomóan ref. és részben r. k. lakossal; u. p. és u. t. **Parajd**.

(*Tolnai* 1912. I: 557)

[ATYHA]

Atyha, kisközség, Udvarhely vm. **parajdi** járásában, (1910) 1609 magyar, r. k. lakossal. [...]

(*Tolnai* 1913. II: 515)

1.2. ÁTFOGÓ LEÍRÁSOK, MONOGRÁFIÁK

1.2.1. BIRODALOM- ÉS ORSZÁGLEÍRÁSOK

▪ **HÜBNER, 1752.**
VOLLSTÄNDIGE GEOGRAPHIE [VII. Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...]
VI. Udvarhely, lat. Sedes Udvarheliensis.
Udvarhely, ist der Haupt-Ort darinne, am Flusse Kükello, da wohnen nichts als Jesuiten.
Barducz, ein Ort, wo viel Saltz gegraben wird.
VII. Maros [...]

(Hübner 1752. II: 393)

▪ **BÜSCHING, 1754.**
NEUE ERDBESCHREIBUNG [I. Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...] in den deesischen, kolosischen, tordischen, vizaknischen, homorodischen, **paraidischen** und paullinischen [findet man] aber Steinsalz. ||1012.||

[...]

Der udvarhelysche Gerichtsstuhl, Udvarhely Szek, Udvarhelyensis sedes, nebst den beyden ||1031.|| damit verbundenen Gerichtsstühlen Keresztur und Bardutz; darinnen

1) Almás, Homorod Almas...

2) Keresztur, Székely-Keresztur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, eine wohlbewohnte Stadt, welche viel Salz hat, und davon der gleichnamige Gerichtsstuhl benennet worden.

4) Udvarhely... ||1032.||

(Büsching 1754: 1012, 1031–1032)

▪ **BÜSCHING, 1760.**
NEUE ERDBESCHREIBUNG [IV. Aufl.]

[A könyv 1760-as, IV. kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1754-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Büsching 1754: 1012, vö. Büsching 1760. 1/II: 1185; Büsching 1754: 1031–1032, vö. Büsching 1760. 1/II: 1205–1206.]

▪ **BÜSCHING, 1762.**
A NEW SYSTEM OF GEOGRAPHY

[TRANSYLVANIA]

[...] In the hills of Rudny, Siculi, Weissenburg, Abrugh, Hunyad, Torotskoi, and others, metals and minerals are found; those of Deesi, Kolosi, Tordi, Vizakni, Homorod, **Paraidi** and Paullini yielding rock-salt. [...] ||73.||

[...]

The Tribunal of Udvarhely, Udvarhely Szek, Udvarhelyensis Sedes, with the two Tribunals annexed to it; namely, those of Keresztur and **Bardutz**: in which are

Almas, Homorod Almas [...]

Keresztur, Szekely-Keresztur [...]

Bardutz, **Pardutz**, a well inhabited town, producing plenty of salt, and from whence the Tribunal of that name is so called.

Udvarhely [...] ||84.||

(Büsching 1762. II: 73, 84)

▪ **BÜSCHING, 1764.**
NEUE ERDBESCHREIBUNG [V. Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...] in den deesischen, kolosischen, tordischen, vizaknischen, homorodischen, **paraidischen** und paullinischen [findet man] aber Steinsalz. ||1254.||

[...]

Der udvarhelysche Gerichtsstuhl, Udvarhely Szek, Udvarhelyensis sedes, nebst den beyden damit verbundenen Gerichtsstühlen Kereßtur und **Bardutz**; darinnen

1) Almásch, Homorod Almasch...

2) Kereßtur, Székely-Kereßtur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, ein wohlbewohnter Marktflekken, welcher viel Salz hat, und davon der gleichnamige Gerichtsstuhl benennet worden.

4) Udwarhely... ||1275.||

(Büsching 1764: 1254, 1275)

▪ **BÜSCHING, 1768.**
NEUE ERDBESCHREIBUNG [„Neueste Aufl."]

[SIEBENBÜRGEN]

[...] in den deesischen, kolosischen, tordischen, vizaknischen, homorodischen, **paraidischen** und paullinischen [findet man] aber Steinsalz. ||531.||

[...]

Der udwarhelysche Gerichtsstuhl, Udwarhely Szek, Udvarhelyensis sedes, nebst den beyden damit verbundenen Gerichtsstühlen Kereßtur und **Barduz**; darinnen ||551.||

1) Almásch, Homorod Almasch...

2) Kereßtur, Székely-Kereßtur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, ein wohlbewohnter Marktflecken, welcher viel Salz hat, und davon der gleichnamige Gerichtsstuhl benennet worden.

4) Udwarhely... ||552.||

(Büsching 1768: 531, 551–552)

▪ **BÜSCHING, 1770.**
NEUE ERDBESCHREIBUNG [VI. Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...]

Der Oderhelyer Stuhl, Udwarhely Szek, Udvarhelyensis sedes, nebst den beyden damit verbundenen Stühlen Kereßtur und **Bardutz**; von 126 Oertern. Der Ort, von welchem dieser Stuhl benannt wird, gehört nicht zu demselben, sondern zu den Fiscalgütern. Ich bemerke

1) Almásch, Homorod Almasch...

2) Kereßtur, Székely-Kereßtur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, einen wohlbewohnten Marktflecken, welcher viel Salz hat, und davon der gleichnamige Gerichtsstuhl benennet worden.

(Büsching 1770. II: 1464)

▪ **HÜBNER, 1773.**
ALLGEMEINE GEOGRAPHIE [Neue Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...]

VI. Udwarhely, Lat. Sedes Udvarheliensis.

Udwarhely, ist der Haupt-Ort darinnen, und ein starker Marktfelcken, am Flusse Kukőllő.

Barducz, **Parducz**, ein Ort, wo viel Salz gegraben wird.

(Hübner 1773. 2: 463)

▪ **BÜSCHING, 1777.**
NEUE ERDBESCHREIBUNG [VII. Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...] An Stein- und Bergsalz sind die Tordaer, Vizak[n]aer, Koloser, Szeker, Deeser, insonderheit die **Paraiter** Gruben, sehr ergiebig. [...] ||1611.||

[...]

Der Oderhelyer Stuhl, Udvarhely Szek, Udvarhelyensis sedes, nebst den beyden damit verbundnen Stühlen Keresztur und **Bardutz**; von 126 Oertern. Der Ort, von welchem dieser Stuhl benannt wird, gehört nicht zu demselben, sondern zu den Fiscalgütern. Ich bemerke

1) Almás, Homorod Almas...

2) Keresztur, Székely-Keresztur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, einen wohlbewohnten Marktflecken, welcher viel Salz hat, und davon der gleichnamige Stuhl benannt worden. ||1635.||

(Büsching 1777 1/II: 1611, 1635)

▪ **BENKŐ J., 1778.**
TRANSSILVANIA SIVE MAGNUS [...]

[ERDÉLY TERMÉSZETI ISMERTETÉSE.]
[A VIZEKRŐL.]

[...]

A Kis-Küküllő eredetét a **Parajdi**-hegyen veszi, ahol a gyergyószéki erdők az udvarhelyszéki **Parajd** és Sófalva erdeivel határosak; és miután azt a hasznot hajtotta, hogy nyugatról Udvarhelyszéket elválasztotta Marosszéktől, befolyik Küküllő vármegyébe; áthalad Bonyha,

Héderfája, Szőkefalva falvakon, Küküllővár mezőváros, Bethlenszentmiklós stb. mellett, és Balázsfalva alatt beleömlik a Nagy-Küküllőbe.

[...] ||86.||

[A KŐBŐL VALÓK ORSZÁGA.]

[...]

B. A bányászatra érdemes anyagok három rendbe tartoznak: az elsőben vannak a sók, azután a gyúlékony anyagok, végül a fémek, mégpedig ez utóbbiak lehetnek törékenyek vagy formálhatók.

1. A sók közül

[...] ||88.||

d. Ha valamivel Európa többi országával szemben Erdély méltán büszkélkedhetik, úgy kétségtelenül ilyen mind a hegyi só (közönségesen kősónak vagy kövesedett sónak nevezik), mind pedig a sóskutakból nyert só. Főként a kövesedett sónak akkora mennyisége van a Désaknán, Széken, Kolozson, Tordán, Vizaknán és **Parajdon** feltárt bányákban, hogy valamint a régiek úgy vélték, egész Szkítia számára elegendő lehet a világ végezetének utolsó napjáig, ugyanúgy az újak szerint elegendő az osztrák hatalomnak alárendelt valamennyi országnak.

1. A fentieken kívül számtalan bányát lehet megnyitni, mert a só a tartományban mindenütt, s főleg Udvarhelyszékben akkora gazdagságban fordul elő, hogy a legtöbb falu épületei a földfelszín alatt kevéssel található sóra épültek. Ebből azonban 1600000 mázsa elegendő Erdélynek: 1765-től a belföldieknek egy mázsa 50 krajcárba került.

[TERMÉSZETES TIMSÓ.]

A **parajdi** sóbányánál és másutt a sok timsótól zavaros agyagból is ki lehet vonni. Végül a bányák szulfátja gyakran bolyhos timsóval vegyes: Zalatnán a pirit, amelyből a szulfátot készítik , újra kitehető a levegőre, és Fridvaldszky állítása szerint timsót terem. ||89.||

[A SZÉKELYEK SZOKÁSAI, RUHÁI, NYELVE ÉS ÉLETMÓDJA.]

[...]

4. A megélhetési módok vagy lehetőségek: a földművelés, szőlőt ugyanis Aranyosszéken, Marosszéken és Udvarhelyszék néhány falván kívül nem termelnek; állattenyésztés; szövés vagy vászonkészítés, amivel főleg Sepsi, Kézdi, Orbai, Bardoc, de mindegyik között leginkább Miklósvárszék lakosai keresik az élethez a segítséget; szállítás vagy fuvarozás – bort szállítanak, továbbá sót a **parajdi** sóbányából; a székelyeknek ugyanis és a velük szomszédos szászoknak megadatott, hogy míg a vármegyék és Aranyosszék lakosai a rendes taxa lefizetése mellett tartoznak sót szállítani a többi sóbányából a királyi sópiacokra, ezek a **parajdi** sót mezővárosokban és falvakban, Székelyföldön és egyes szász helységekben, mégpedig Segesvárt, Medgyesen stb. szabadon árusítsák, azzal a nyerességgel, hogy amikor nekik egy mázsa 50 krajcárba kerül, atávolabbi helységekben kb. 100 krajcárért adják el. Vannak más lehetőségek is az élet fenntartására és a rájuk eső adóteher könnyítésére. A falvakban kevés a kereskedő és a mesterember; a városban és a mezővárosokban az ipart és a kereskedést űzik. ||186.||

[A KINCSTÁR PÉNZÜGYI ÉS BÁNYAÜGYI ADMINISZTRÁCIÓJA.]
[A KAMARAI VAGY KINCSTÁRI IGAZGATÁSRÓL.]

[...]

1. Sóhivatal a tordai, kolozsi, désaknai, vizaknai, **parajdi** sóbányáknál működik (ahol vannak: sóperceptorok, ellenőrök vagy felülvizsgálók, mérlegmesterek, küldöncök és sőőrök), valamint a

székinél, ahol a sógazdaság tiszttartója van. [...] A **parajdi** só a székelyeknek és némely szászoknak jut. ||234.||

[FŐESPERESI KERÜLET.]

[...]

Az udvarhelyi kerület: 1. Atyha, 2. Bözödújfalu, 3. Etéd, 4. Farkaslaka, 5. Kányád, 6. Karácsonyfalva, 7. Korond, 8. Lövéte, 9. Máréfalva, 10. Oroszhegy, 11. **Parajd**, 12. Szentdemeter, a konventuális ferences atyákkal, 13. Szentlélek, 14. Szentkirály, 15. Szenttamás, 16. Szitáskeresztúr, 17. Vágás, 18. Udvarhely, a Jézus-társasági atyák igazgatják. 19. Vécke, 20. Zetelaka.

[...] ||266.||

[AZ EGYHÁZAK ESPERESEI.]

[...]

Az udvarhelyi egyházmegye, amelyet Udvarhely mezővárosról neveztek el, ezeket öleli fel: 1. Udvarhely, 2. Hodgya. 3. Farcád, 4. Dobófalva, Sükő, 6. Kecsed, Kisfalu, Szentmihály, 7. Sófalva, 8. **Parajd**, 9. Siklód, Szolokma. [...] ||274.||

(Benkő J. 2014: 86, 88–89, 186, 234, 266, 274 ≈
Benkő J. 1778. I: 71, 80–84, 406; II: 63–64, 166, 188)

▪ BÜSCHING, 1785.
GROßE ERDBESCHREIBUNG

[SIEBENBÜRGEN]

[...] An Stein- und Bergsalz sind die Tordaer, Vizak[n]aer, Koloser, Szeker, Deeser, insonderheit die **Paraiter** Gruben, sehr ergiebig. [...] ||244.||

[...]

Der oderhelyer Stuhl, Udvarhely Szek, Udvarhelyensis sedes, nebst den beiden damit verbundnen Stühlen Keresztur und **Bardutz**; von 126 Oertern. Der Ort, von welchem dieser Stuhl benannt wird, gehört nicht zu demselben, sondern zu den Fiskalgütern. Ich bemerke

1) Almás, Homorod Almas...

2) Keresztur, Székely-Keresztur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, einen wohlbewohnten Marktflecken, welcher viel Salz hat, und davon der gleichnamige Stuhl benannt worden. ||277.||

(Büsching 1785. VI: 244, 277)

▪ BÜSCHING, 1788.
ERDBESCHREIBUNG [= VIII. Aufl.]

[SIEBENBÜRGEN]

[...]

Mit dem ehemaligen Udvarhely Szek, (Stuhl) sind die Stühle Keresztur und **Bardutz** vereiniget, und zu allen dreyen gehören 126 Oerter, der Ort Udvarhely aber zu den Fiscalgütern. Die übrigen merkwürdigen sind

1) Almás, Homorod Almas... ||591.||

2) Keresztur, Székely-Keresztur...

3) **Bardutz**, **Pardutz**, ein wohlbewohnter Marktflecken, der viel Salz hat, und davon der gleichnamige Stuhl benannt worden. ||592.||

(Büsching 1788. 1: 591–592)

▪ **LEBRECHT, 1789.**
VERSUCH EINER ERDBESCHREIBUNG DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[UDWARHELYER STUHL]

Paraid, liefert Steinsalz in bald mehreren bald wenigeren Gruben, in welchen niemals tiefer, als bis in die fünfte oder sechste Klafter gefahren wird, weil der hiesige Salzstock zu Tage ausstreicht. Da aber die Steine alle herausgetragen werden müssen, so können sie nicht schwerer als 50 Pfund gehauen werden. Dieses Salzamt besteht auch blos wegen dem Landverschleiß der auch hier unter allen übrigen Gruben der beträchtlichste ist. Das Salz daß hier sowohl als zu Schofalva in ganzen Salzbergen über dem Horizont ansteht, erscheint oft in den schönsten Gestalten; vor- ||125.|| züglich findet man es in Fasern, die sich vielleicht wie sonst die Tropfsteine erzeugen; dann trift man es auch verschiedentlich, besonders roth gefärbt an, welche Erscheinungen man sonst nirgends bemerkt. In den Gruben hat man auch einen Achat zuweilen angetroffen, der dem isländischen gleicht. ||126.||

(Lebrecht 1789: 125–126)

▪ **BENKŐ J., [1770–80-as évek].**
TRANSSILVANIA SPECIALIS [...]

[UDVARHELYSZÉK]
[FOLYÓK ÉS PATAKOK]

[...]

[...] [A Kis-Küküllő] Eredete a **Parajdi** hegyen van, ahol érinti a sófalvi és gyergyói erdőket; ezután **Parajd** községbe folyik alá, ||27.|| és a Sófalva fölött eredő s a Korond faluról elnevezett patakot fogadja be az említett Sófalva község és a sóbányák alatt. **Parajd** alatt pedig, a folyó keleti partján sorakoznak fel: Szolokma, Bözödújfalu, Bordos, Szentdemeter, Udvarhely- és Keresztúrszékek birtokai; azután a Küküllő vármegyei Kiskend, Egrestő, Bonyha stb. stb. foglalják el a Kis-Küküllő nyugati partját; **Parajdon** túl Szováta (ahonnan az azonos nevű patak belefolyik a Küküllő vizébe), Sóvárad [...] ||28.||

[SZÉKELYUDVARHELY]

[...]

Évente háromszor országos vásár van [...] Ezenkívül a kedden tartott hetipiac igen látogatott. Más árucikkek mellett nagy bőségben szállítanak ide **Parajdról** sót, amelyet a más székbeli székelyeknek és a barcasági föld szászainak adnak el, akik az utazási nehézségek miatt ritkábban mennek **Parajdra**, noha ezen a piacon 60 vagy 63, **Parajdon** ellenben 50 krajcárért vásárolják a só mázsáját. ||38.||

[UDVARHELYSZÉK FALVAI]

Ehhez a székhez 82 falu tartozik, amelyek ábécérendben a következők: [...] Pálfalva, **Parajd**, Patakfalva [...] ||46.||

[...]

59) **Parajd** a Kis-Küküllő mellett fekszik, és Sófalva községgel szomszédos. Az előző századokban sokáig húzódó per volt közöttük határaik kiterjedése és jelzéseik miatt, ami látható az Appr. utolsó edictumából. Mindkét falu nevezetes a só bősége miatt, amiről Fridvaldszky [169.] így ír: „Az udvarhelyieknek a sóban soha el nem fogyó gazdagsága köztudomás szerint **Parajdra** alapozik, de széles körben az egész vidék gazdag a sóban: ||56.|| tiszta sóból álló hatalmas sziklák meredeznek a magas hegyekről. Sóbányát itt egyet sem lehet látni, hanem a bányászást négyszögletes gödrökben végzik, s ezeket csak annyira ássák mélyre, hogy vállukon könnyen kihozzák a kitermelt sót; mégis 500 000 mázsával gazdagítják az egész Székelyföldet."

E falvak lakosai a nyári napokon többnyire a mezőre, ősszel és télen pedig a sóbányászatra fordítják idejüket. A sóásók vagy sóvágók megszerezték azt a kiváltságot, hogy amikor nekik tetszik, szabad legyen kilépniök a sóvágók soraiból. Az 1674. év 7. diétai cikkelye a végén így szól erről a dologról: „Az udvarhelyszéki sóvágóknak is lévén privilegiumok, hogy mikor a sóvágók közül ki akarnak állani, kiállhassanak, hogy azért azok is azon szabadságokban megtarthassanak, nagyságod kegyelmességéből végeztük."

A székely székek lakosai a régi szokásnak megfelelően szabadon kereskednek a **parajdi** sóval és saját székeikben akármerre szállítanak, sőt néhány szász helységbe is. Erre a kereskedelemre nézve emlékezetes az 1670. december 1-jén Fehérvárt hozott 22. cikkely, amely szóról szóra így hangzik: „Lévén székely atyánkfiai közt lakó szegénységnek, akik a sóval való kereskedéssel kénszeríttetnek életeket táplálni, illyen megbántódások, hogy sokak közüllök megkárosíttatnak, városokon, sokadalmakon nem producálhatván mindenik kamaraispány vagy számtartó testimonialissát, mivel sokak közüllük Udvarhely városában (vö. 196. §. I.) vészik a sót ollyaktól, akiknek feles sójokról vagyon ugyan közönséges cédulájok, de az cédulát nem adhattya mindenik vevőnek, akik kevés számú sót vésznek töllök, azonban az arra való inspector városokon, sokadalmokban megkárosítja őket. Kegyelmes Urunk, hogy Nagyságod arra ígéri magát, parancsol felőlle, hogy az illyen szegény embereket meg ne károsítsák, Nagyságodnak alázatosan megszolgáljuk." Itt le kell azt is írni, miként járt ki a nemes só a székelyeknek.

60) Patakfalva [...] ||57.||

[...]

64) Siklód a szék felső részén helyezkedik el, ahol **Parajd**, Szolokma stb. fekszik. [...] ||58.||

[EGYHÁZI ÜGYEK]

I) A római katolikus vallásnak esperesi kerülete van ebben a székben (amelyet Udvarhelyinek neveznek), tizenhat virágzó plébániával, amelyeknek a neve: [...] Oroszhegy, **Parajd**, Szentlélek [...] ||60.||

[...]

1) Az egyházközségek nevét és lélekszámát ugyanaz az összeírás így mutatja be:

[...]

[Sorszám] 8 [Az egyházközségek neve] **Parajd** [Férfiak] 170 [Nők] 149.

[...] ||61.||

[BARDÓCSZÉK]

[...]

4) Bardóc vagy Barduc se nem mezőváros, se nem bővelkedik sóban, ahogy Szászky (515.) vélte, aki – úgy tűnik – Bardócot összetévesztette **Parajddal** (197. §. 59.); nem is hívják Párducnak, azaz latinul pantherának, ahogy ugyanő és mások is gondolják, vasbányája sincs, ahogy Fassching hiszi [Nov. I. 45.], bár a salak tanúsítja, hogy hajdan az Egres patakocska melletti Szálas tölgyerdőben művelték. Látható itt egy barlang is, amelyet Ravaszliknak neveznek.

Ebben a faluban születtem 1740. december 20-án, amikor itt apám papi tisztséget viselt. ||82.||

(Benkő J. 1999. II: 27–28, 38, 46, 56–58, 60–61, 82)

- **WINDISCH, 1790 [= SEIVERT, 1790].**

GEOGRAPHIE DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[PHYSIKALISCHE BESCHAFFENHEIT – FLÜßE]

[...]

4. Kokel, Kükülö, Cucullus, Wal. Tyrnava. Es sind deren zwey, nämlich die grosse und die kleine. Erstere entsteht in den Zetalaker Waldern, letztere aber auf dem Berge **Paraid**, und beyde vermischen sich ebenfalls mit den Wässern des Samosch.

[...] ||13.||

[PHYSIKALISCHE BESCHAFFENHEIT – STEINREICH]

SALZE

Steinsalz in den Gruben zu Thorenburg, Kolosch, Szék; in der ehemaligen Doboker Gespanschaft, Deschakna in der innern Solnoker Gespanschaft, Wisakna, in der Weißenburger, nicht weit ||17.|| von Hermanstadt; und zu **Parayd** in dem gewesenen Szeklerstuhle Udwarhely.

[...] ||18.||

STEINE

[...]

Tufsteine und Inkrustationen [...] zu Korond, unweit **Paraid** im Udwarhelyerstuhle [...] ||21.||

[HANDLUNG]

SALZGRUBEN

Siebenbürgen hat einen erstaunlichen Reichthum an Kochsalz. Der Salzstock erstrecket sich auf 120 Meilen weit in die Länge, und ist so reichhaltig, daß der berühmte Herr Hofrath von Fichtel glaubt, dieses Land würde keinen Mangel spüren, wenn es auch ganz Europa viel tausend Jahre lang allein mit Salz versehen müßte. – Die Salzgruben, welche dermalen bearbeitet werden, sind 1) zu Thorda in der Thorenburger, 2) zu Klausenburg in der Gespanschaft gleiches Namens, 3) zu Sék in der ehemaligen Doboker, 4) zu Deschakna in der Solnoker Gespanschaft, 5) zu Visakna und 6) zu **Paraid** in den gewesenen Seklerstühlen. An diesen Orten werden 12 Gruben bearbeitet und außerdem noch fünf und zwanzig Orte bewacht, wo der Salzstein zu Tage aussteht und die Salzspurien heißen; endlich hundert etliche zwanzig Salzbrunnen. [...] ||64.||

[DIE UDWARHELYER GESPANSCHAFT]

[DER UDWARHELYER KREIS]

DER PARAIDER BEZIRK, PROCESSUS PARAJDIENSIS

Hat folgende sechszeben Orte in seinem Gebiehte.

[...] ||298.||

11. Pálfalva, Villa S. Pauli, Paulsdorf, Pavel, mit einer ähnlichen Pfarte. Auch in diesem und dem folgenden **Parajd** ist der Boden nicht besser, daher nähren sich die Einwohner mit der Viehzucht und dem Handel mit Brennholz.

12. **Parajd**, **Salispetra**, **Salzberg**, **Száre**, an dem kleinen Kockelflusse, der seinen Ursprung oberhalb diesem Orte nimmt. Er hat ein Salzamt und ansehnliche Salzgruben, in welchen der Salzstock zu Tage ausstreicht. Da aber die Steine aus diesen Gruben getragen werden müßen, so werden sie unter 50 Pf. schwer gehauen. Das Salz welches hier so wie in dem gleich folgenden Orte in ganzen Salzbergen über den Horizont ansteht, erscheinet oft in sehr schönen Gestalten, vorzüglich in rohtgefärbten Fasern, welches man sonst nirgends bemerket hat. In den hiesigen Gruben hat man auch schon Achat angetroffen, der dem Islandischen gleichet. In demselben haben auch sowohl die Katholischen als Reformirten ihre Pfarren.

13. Sófalva, Salisvicus, Salzdorf, Száre, nicht weit von dem vorhergehenden an dem Bache Korond, der unterhalb demselben in den kleinen Kockel fällt. Auch hier sind Salzgruben, einige schöne Inkrustationen und eine reformirte Pfarre. Außer dem Verdienste den sich die Einwohner in den Salzgruben ||299.|| erwerben, treiben sie auch einen kleinen Handel mit Salz besonders in dem Marktflecken Udvarhely. ||300.||

(Windisch 1790 = Seivert 1790: 13, 17–18, 21, 64, 298–300)

- **LUCA, 1791.**

GEOGRAPHIE DES KÖNIGREICHS UNGARN, UND [...] SIEBENBÜRGEN

[NATURPRODUCTE UNGERNS UND SIEBENBÜRGENS – TABELLE]

[...]

[Naturproduct] Adlerstein [Gegend] **Salzberg** (**Parajd**) [Komitat] Udwar. V. ||68.||

[...]

[Naturproduct] Tufstein [Gegend] **Paraid** [Komitat] Udw. V. ||144.||

[DAS GROßFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]

[FLÜßEN]

Kockel, Kukuleu, Keokoleo; unter diesem Nahmen gibt es 2 Flüße, deren einer in der Zetalaker Waldung und der andere im Berg **Paraid** entspringt. [...] ||496.||

(Luca 1791: 68, 144, 496)

- **JACOBI, 1792.**

NEUE SAMMLUNG GEOGRAPHISCH-HISTORISCH-STATISTISCHER SCHRIFTEN

[SIEBENBÜRGEN]

[MINERALREICH]

[...]

Auch mit Salz ist Siebenbürgen reichlich versehen. Steinsalz giebt es in den Gruben zu Thorenburg, Kolosch, Szek, in der ehemaligen Dokofer, Deschakna in der innern Solnoker

Gespanschaft, Visakna in der Weissenburger, und zu **Parayd** in dem gewesenen Szeklerstuhle Udvarhely. [...] ||460.||

[DIE UDWARHELYER GESPANSCHAFT]

[...]

Der Udwarhelyer Kreis, Circulus Udvarhelyiensis. Er enthält 7 Bezirke und darinnen an bemerkbaren Orten:

[...]

c) **Paraid**, **Salzberg**, ein Pfarrdorf, das ansehnliche Salzgruben hat, und einem Kreisbezirke den Namen gibt.

[...] ||490.||

(Jacobi 1792. XII: 460, 490)

- **DEMIAN, 1796.**

STATISTISCHES GEMÄLDE DER ÖSTREICHISCHEN MONARCHIE

[DAS GROSSFÜRSTENTHUM SIEBENBRÜRGEN]

[NATURPRODUKTE]

[...]

Salz. Steinsaltz in den Gruben Thorenburg, Kolosch, Szek; ferner bey Deschokna, Wisokna, nicht weit von Hermanstadt, und zu **Parayd**. Salzspurien, wo nämlich der Salzstock ausstreichet, aber nicht bearbeitet, sondern durch eigene Wächter wider Entfremdungen gesichert wird, findet man an mehr den dreyßig verschiedenen Orten. Salzbrunnen in großer Menge; man zählet gegenwärtig gegen 112 derselben. [...] ||505.||

[INDUSTRIE]

[GEGEND VON UDWARHELY]

[...] Die ärmere Klasse beschäftiget sich mit Salzführen von den Gruben in **Paraid**, wo sie viele Zentner aufkaufen, um sie in den Städten Schäßburg, Udwarhely, Schübscht, und Szent-Gyorg, und auf den umliegenden Dörfern, gegen einen Gewinnst zu verhandeln. [...] ||515.||

[BERGBAU]

[...]

Salzwerke. Siebenbürgen ist bekanntlich sehr reich an Kochsalz. Der Salzstock erstreckt sich ||521.|| auf 120 Meilen weit in die Länge, und ist so reichhaltig, daß es ganz Europa damit versehen könnte. Die Salzgruben, welche bearbeitet werden, sind zu Torda, Klausenburg, Senk, Deschakna, Visakna und **Paraid**. An diesen Orten werden 12 gruben bearbeitet, und ausserdem noch 25 Orte bewacht, wo der Salzstein zu Tage aussteht, und die Salzspurien genannt werden; endlich auch hundert und etliche zwanzig Salzbrunnen. [...] ||522.||

[REGIERUNGSVERWALTUNG]

[...]

5. Die Salzämter zu Thorda, Deschakna, Visakna, **Paraid**, Kolosch, oder Salzgrub, und die Filial-Aemter zu Mirislo und Solymosch.

[...] ||535.||

(Demian 1796: 505, 515, 522, 535)

▪ **DEMIAN, 1804.**
DARSTELLUNG DER OESTERREICHISCHEN MONARCHIE [...]

[DAS GROSSFÜRSTENTHUM SIEBENBRÜRGEN]
[NATURPRODUKTE]

[...]

Salzarten. Eine Menge Steinsalz in den Gruben bey Thorenburg, Kolosch, Szek, Deschokna, Wisokna und **Parayd**; und Salzspuren, wo nähmlich der Salzstock ausstreichet, aber nicht bearbeitet, sondern durch eigene Wächter wider Entfremdungen gesichert wird, findet man an mehr den dreyßig Orten. Auch Salzbrunnen hat Siebenbürgen in Menge, man zählt deren gegen 112. [...] ||21.||

[BERGBAU]
[STEINSALZWERKE]

[...] Es gibt schwerlich ein Land in der Welt, das ||75.|| so sehr mit Salz angefüllt ist, als Siebenbürgen. Die Salzgruben, welche gegenwärtig bearbeitet werden, sind zu Thorda, Kolosch, Deesakna, Vizakna und **Paraid**. [...] ||76.||

[REGIERUNG]

[...]

d. Die Salzämter zu Thorda, Kolosch, Deeschakna, Vizakna und **Parajd**; dann die Filial-Aemter zu Miriszlo und Maros-Solimos.

[...] ||123.||

(Demian 1804. II: 21, 76, 123)

▪ **LEBRECHT, 1804.**
VERSUCH EINER ERDBESCHREIBUNG DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN [II. Aufl.]

[UDVARHELYER-STUHL]

[...]

Parajd. Ein Dorf oben am nördlichen Gränzenzug, ist wegen seiner Salzgruben anzumerken. Es sind derselben bald mehrere, bald weniger: niemals wird aber tiefer als bis in die 5te oder 6te Klafter gefahren; weil der hiesige Salzstock zu Tage ausstreicht. Da nun die Steine alle herausgetragen werden müssen, so können sie nie schwerer als 50 Pfund gehauen werden. Das Salz-Amt besteht ||107.|| auch blos wegen dem Landverschluß, der vor allen andren Gruben hier am beträchtlichsten ist. Das Salz, daß hier sowohl, als zu Sóofalva, in ganzen Salzbergen, über dem Horizonte steht, erscheint oft in den schönsten Gestalten. Bald findet man es in Fasern, die sich vielleicht wie sonst die Tropfsteine erzeugen, bald trift man es verschiedentlich roth gefärbt an, welche Erscheinung man sonst nirgends bemerkt. In den Gruben hat man zuweilen auch einen Achat angetroffen, der dem Isländischen gleicht. ||108.||

(Lebrecht 1804: 107–108)

▪ **MÜLLER, 1804.**
NEUESTE ALLGEMEINE GEOGRAPHIE

[SIEBENBÜRGEN]
[DAS LAND DER SZEKLER]
1) Der Udwarhelyer Stuhl, wo:
Parayd, ein Marktflecken mit berühmten Steinsalzwerken und einem Bergamte.
Eted und Farzad, reformirte Dörfer.

(Müller 1804. II/2: 469)

▪ **LIECHTENSTERN, 1805.**
SKIZZE EINER STATISTISCHEN SCHILDERUNG DES ÖSTREICHISCHEN STAATS [III. Aufl.]

[BERGBAU]
Salzwerke. [...] Der Siebenbürgische Salzstock erstreckt sich nach Fichtl, auf 120 Meilen in der Länge, wie solches zum Theil die weit auseinander befindlichen häufigen Salzquellen, und mehr als 30 bekannte Salzspuren beweisen; jedoch befinden sich hier nur 6 reiche im Bau stehende Steinsalzgruben in den beyden Salzbergen zu **Parayd** und Szovata; welche eine jährliche Ausbeute von beyläufig 1,200,000 Ctr. Steinsalz geben. [...]

(Liechtenstern 1805: 76)

▪ **MÜLLER, 1806.**
NEUESTE ALLGEMEINE GEOGRAPHIE [II. Aufl.]

[A könyv második, 1806-os kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1804-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Müller 1804. II/2: 469, vö. Müller 1806. II: 445.]

▪ **GALLETTI, 1807.**
VOLLSTÄNDIGES GEOGRAPHISCHES TASCHENWÖRTERBUCH [...] FÜR REISENDE

[PAR]
Parayd, Mfl. in Siebenbürgen, Udwarhelyer Stuhl, mit berühmten Steinsalzwerken.

(Galletti 1807: 369)

▪ **CRUSIUS, 1808.**
TOPOGRAPHISCHES POST-LEXIKON ALLER ORTSCHAFTEN DER K. K. ERBLÄNDER

[PARAID]

Paraid, **Salzberg**, **Szare**, Siebenbürg. Szekl. Udvarhely. Stuhl, ein zwischen Gebirgen liegendes, von drey Gattungen Seklern und einigen wallach. Unterthanen bewohntes Dorf, mit einer kathol. und reformirt. Pfarr. Dieser Ort hält Jahr- und Wochenmärkte, liegt an dem klein. Kokel Fluße, und hat die ergiebigsten Salzbrunnen, woselbst sich auch das königl. Salzamt befindet, 18. St. von Maros-Vásárhely.

(Crusius 1808. 4/IV: 154)

▪ **SCHÜTZ, 1808.**
ALLGEMEINE ERDKUNDE FÜR DENKENDE UND GEBILDETE LESER...

[DAS LAND DER SZEKLER]

[...] Die fünf Stühle, aus welchen dieses Land besteht, sind folgende:

1) Der mit dem Bardotzer Filialstuhl vereinigte Udvarhelyer Stuhl, wo: ||272.||

Udvarhely, ein Marktfelcken, mit einem Schlosse, einem Gymnasium, einem Kollegium, einem Waisenhause, vielen Lederarbeitern und Holzwaaren.

Parayd, ein Marktfelcken, mit berühmten Steinsalzwerken und einem Bergamte.

[...] ||273.||

(Schütz 1808. XII: 272–273)

▪ **FERENCZY, 1809.**
KÖZÖNSÉGES GEOGRAPHIA [...]

[ERDÉLY ORSZÁG]

Földe, éghajlata. Erdély Országot mint a természetnek valamelly kintsét mindenfelül a' havasok környékezik, és oltalmazzák. Bellyebb az Országban is számos az erdös hegy. Nevezetesebb hegyei a' Rika, és Hargita Udvarhely széken, a' **Parajdi** nagy erdö, a' Fekete-halmi erdö. Levegője igen egészséges.

[...]

Termései. [...] Számos az arany, és ezüst-bányája; van vasa is; sóbányáiból esztendönként egy milliom mazsánál több gyül.

[...] ||128.||

[SZÉKELY SZÉKEK]

[...]

3) Udvarhely Szék. Nagysága 51 négysz. mértföldnyi, 130 helységei vannak.

Parajd mezö-város, gazdag so-bányákkal bir; savával a' Székelyek szorgalmatosan kereskedek. ||131.|| – Szitás – Keresztur, és Udvarhely, népes mezö-városok.

[...] ||132.||

(Ferenczy 1809: 128, 131–132)

▪ **GALLETTI, 1809.**
VOLLSTÄNDIGES GEOGRAPHISCHES TASCHENWÖRTERBUCH [...] FÜR REISENDE [II. Ausg.]

[A könyv 1809-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1807-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Galletti 1807: 369, vö. Galletti 1809: 369.]

▪ **RUMI, 1809.**
GEOGRAPHISCH-STATISTISCHES WÖRTERBUCH DES ÖSTERREICHISCHEN KAISERSTAATES

[KOCKEL]

Kockel, ung. Küküllö, walach. Tyrnava, lat. Cucullus, 2 Flüsse in Siebenbürgen: die grosse u. kleine. Erstere ent- ||201.|| steht in den Zetelaker Wäldern, letztere auf dem Berge **Paraid** u. beyde fallen in den Szamos. ||202.||

[PARAID]

Paraid; **Salzberg**, **Szare**, Mfl. in Siebenbürgen, Szekler Udvarhelyer Stuhl, mit berühmten Steinsalzwerken, einer kath. u. ref. Pfarre, einem königl. Salzamt, ist von Szeklern u. Walachen bewohnt, liegt an der kleinen Kokel. ||297.||

(Rumi 1809: 201–202, 297)

▪ **STOTZ, 1812.**
NEUESTE STATISTISCH-TOPOGRAPHISCHE DARSTELLUNG DES GROSSFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[WALDUNGEN]

Reichlich in den meisten Gegenden des Grossfürstenthums. Unter die vorzüglichsten, womit ehemals fast ganz Siebenbürgen bedeckt war, kann man jetzt noch die Ricka und Hargith, den **Paraider** Wald, den Mikoaner und Zeidner Wald rechnen. ||10.||

[MINERALREICHE]
[STEINE]

[...]

Tufsteine und Inkrustationen [...] zu Korond unweit **Paraid** im Udvarhelyer Stuhle.

[...]

[SALZE]

An Salz ist Siebenbürgen wohl das allerreichste Land auf Gottes Erdboden. Die Salzgruben, welche gegenwärtig bearbeitet werden, sind: zu Thorda, Kolos, Deésakna, Vizakna und **Paraid**.

Ausser diesen sind an 30 Orten Salzspurien oder solche Plätze, wo der Salzstock zu Tage ausstreicht, aber nicht bearbeitet, sondern nur durch eigene Wächter gegen Entfremdung gesichert wird, und an mehr als 120 Orten Salzwasserquellen oder Salzbrunnen. [...] ||22.||

(Stotz 1812: 10, 22)

- **MARIENBURG, 1813.**

GEOGRAPHIE DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[MINERALREICH]

[...]

[...] Am allerhäufigsten ist das Kochsalz und zwar Steinsalz, das an vielen Orten zu Tage herausteht (Salzspurien). Es werden jährlich über 500,000 Zentner Steinsalz aus den siebenbürgischen Salzgruben geholt, wovon jährlich über 300,000 Zentner in das Königreich Ungarn gehen. [...] ||37.||

[...] Stein- oder Bergsalz liefert Siebenbürgen schon seit vielen hundert Jahren, und doch könnte wohl Siebenbürgen allein ganz Europa noch tausend Jahre mit Salz versehen, ohne erschöpft zu werden. Es werden jetzt an folgenden Orten Gruben unterhalten: Thorda, Kolosch, Deeschackna, Vizackna, **Paraid**, Maroschuiwár. [...] ||38.||

[FINANZSTELLEN]

[...] Die Salzämter bey den Salzgruben Thorda, Kolosch, Deeschackna, Vizackna, **Paraid** und Maroschuiwár haben jedes einen Salzeinnehmer, Controlor, Wagmeister, Ingenieur, Oekonomie-Provisor, Schreiber, Diurnisten, Practicanten, Chirurgen, Ueberreiter, Zimmerleute. Auch ist bey jedem dieser Salzämter, so wie auch zu Maroschporto, ein Geistlicher (Parochus s. Capellanus) und ein Schulmeister angestellt. Die Salzquellen und Salzspurien besorgen Ueberreiter mit einer Anzahl Wächter. Jetzt hat Thorda 2, Kolosch 8, Deeschackna 86, Vizackna 5, **Paraid** 28, Maroschuiwár 7 solcher Salzwächter. [...] ||198.||

(Marienburg 1813. I: 37–38, 198)

[LAND DER SZECKLER]

[PRODUCTE]

[...] Die Eingeweide der Erde des Szecklerlandes enthalten auch manches seltene und merkwürdige Product. Salz ist jedoch aus dem Mineralreiche das Hauptproduct, das gewonnen wird. [...] ||153.||

[UDWARHELYER STUHL]

[VERFASSUNG. EINTHEILUNG]

[...]

2.) Der Bezirk Farzad mit 30 Ortschaften.

1. Atyha. 2. Bentzzél. 3. Béthlenfalva. 4. Bikafalva. 5. Fanzal. 6. Farzad. 7. Farkasfalva. 8. Fenyed. 9. Hadgya. 10. Kaditsfalva. 11. Kemenyfalva. 12. Kitsed. 13. Kis-Falud. 14. Korord. 15.Lengyelfalva. 16. Malomfalva. 17. Matefalva. 18. Oroszhegy. 19. Pálfalva. 20. **Paraid**, mit zu Tage hervor stehenden Salzbergen und einer Salzgrube, die über dreyßig Klafter tief ist. Man findet in derselben auch rothgefärbtes und verschiedentlich gebildetes Salz, auch manchmahl einen besonders schönen, dem isländischen ähnlichen Achat. 21. Sofalva (Alsó- und Felsö), gleichfalls mit ganzen Salzbergen. 22. Sükö. 23. Szent-Kiraly. 24. Szent-Lélek. 25. Szent-Mihály. 26. Szent Tamás. 27.

Szombatfalva. 28. Tibor. 29. Ülke. 30. Zetelaka, ein Taxalort, mit eigenem Richter, Geschwornen etc. etc. ||160.||

(Marienburg 1813. II: 153, 160)

▪ **ANDRÉ, 1813.**
NEUESTE GEOGRAPHISCH-STATISTISCHE BESCHREIBUNG DES KAISERTHUMS OESTERREICH

[PRODUCIRENDE INDUSTRIE]
[SALZ]

a) Küchensalz. [...]

[...]

Siebenbürgen hat 12 im Betrieb stehende Gruben (vorzüglich zu Thorda, Kolos, Dünsakna, Vizakna, **Paraid** und Marosch-Ujvar), auf Steinsalz, 30 Spurien, oder zu Tage ausstotzende Salzflöze, welche nicht benutzt, aber gegen Eingriffe in das Regale bewacht werden, so wie die 100 Quellen, welche dieser reiche Salzstock nährt. Die meisten Gruben sind schon über 300 Jahre im Umtrieb. Man schätzt die jährliche Production über 1 Million Ctr., ||161.|| wovon 800,000 nach Ungarn gehen, und 230,000 im Lande consumirt werden.

[...] ||162.||

(André 1813: 161–162)

▪ **MOSTANI ÉS RÉGI NEMZETEKET, ORSZÁGOKAT [...] ESMÉRTETŐ LEXIKON, 1816–1817.**

[ERDÉLY]
[ÁSVÁNYAI]

[...] Konyha só és pedig kő só felette nagy bőségben találtatik; eszt.ként több, mint öt száz ezer kősó ásatik az Erdélyi só bányákból, mellyből 300000 mázsán felyűl Magy. orsz.ba hordatik. Az utolsó években, midőn a' só gyűjtemények kifogytak vala, és a' magazinumoknak ujonnan meg[]kelletett töltetni, egy esztendő alatt 800000 mázsa só ment Magyar országba, mellyhez még hozzá számlálhatni azon 240000 mázsa sót, melly Erdélynek tulajdon szükségére megkívántatik. Erdélyben a' kő só már sok száz esztendők ólta ásatik, és még is Erdély egyedűl egész Europát még ezer esztendőkig kielégíthetné a' nélkűl, hogy kifogyna. Most a' következendő helyeknél tartatnak só bányák: Tordánál Torda Várm.ben, Kolosnál Kolos Várm.ben, Désaknánál közép Szolnok Várm.ben, Vizaknánál Szeben Székben, **Parajdnál** Udvarhely Székben, Maros-Ujvárnál, alsó fejér Várm.ben. [...]

(Hübner–Sperl–Fejér 1816. II: 161)

[PARAJD]

Parajd, **Salzberg**, **Szare**, mvs Erdélyben a' Székelyi Udvarhely Székben a' kis Küküllő mellett, híressek kősó aknái; van egy kath. és egy ref. plébja, Királyi só hívatala, Székelyek és Oláhok lakják.

(Hübner–Sperl–Fejér 1816. IV: 91)

[UDVARHELYSZÉK]

Udvarhely Szék [...] **Parajdon** nem csak külömbféle színű sóra, hanem szép Achátra is akadni. [...]

(Hübner–Sperl–Fejér 1817. V: 255)

▪ LINK, 1817.
KLEINE GEOGRAPHIE DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[BODEN]

[PRODUKTE DES MINERALREICHS]

[...] Der Reichthum an Salz ist außerordentlich groß. Der unterirdische Salzstock besteht aus einer zusammenhängenden ungeheuern Steinsalzmasse, welche 120 deutsche Meilen lang, und 15 bis 22 Meilen breit ist, in der Wallachey seinen Anfang nimmt, und sich gegen Nordwesten bey den Karpaten in Ungarn und Galizien endigt. Gegenwärtig werden in Siebenbürgen 12 Salzgruben bearbeitet, und außerdem noch 25 Orte bewacht, wo der Salzstein zu Tage aussteht, und die Salzspuren genannt werden. Die Arbeiter in den Salzwerken werden bloß für diejenigen Stücke, welche 80 Pfund und darüber wiegen, mit 1½ Kreuzer bezahlt, alle kleinere Stücke werden als unnütz ausgefördert. Die Masse des Steinsalzes, welche jährlich in Siebenbürgen gewonnen wird, beläuft sich auf 1,500,000 Zentner. Auch an Quellsalz ist das Land außerordentlich reich, man zählt hundert und etliche zwanzig Salzbrunnen, von denen aber die wenigsten benutzt werden. ||15.||

[DAS LAND DER SZEKLER]

[DER UDWARHELLYER STUHL]

[...] Der Boden dieses Stuhls ist meistentheils fruchtbar, ob er gleich, und besonders auf der Seite gegen **Panayd** [sic], und Olahfalu sehr gebirgig und steinigt ist, und überhaupt zu den höchsten gegenden von Siebenbürgen gehört. [...] ||60.||

[...]

Die merkwürdigsten Orte in diesem ganzen Landstriche sind: **Paraid** (**Salzberg**), Marktflecken an der Kuskukulla, 150 Häuser, hat ein Bergamt und berühmte Steinsalzbergwerke. Bey demselben ||61.|| wird Tuffstein und ein besonders schöner, dem isländischen ähnlicher Achat gebrochen. [...] ||62.||

(Link 1817: 15, 60–62)

▪ LIECHTENSTERN, 1817.
GRUNDLINIEN EINER STATISTIK DES ÖSTERREICHISCHEN KAISERSTHUMS

[BERGBAU]

[...] Die reichsten Steinsalzlager im Reiche sind jetzt auf beiden Seiten der Karpathen, in Galizien, Ungarn und Siebenbürgen; dann in sich nahe begrenzenden Theilen der Alpenländer, – im Land ob der Ens, Steyermark, Salzburg und Tirol.... Der siebenbürgische Salzstock, erstreckt sich (nach Fichtl) auf 120 Meilen in der Länge; jedoch befinden sich hier nur sechs reiche, im Bau stehende Steinsalzgruben in den beiden Salzbergen von **Parayd** und Schowata, welche eine jährliche Ausbeute von mehr als einer Million Zentner geben.... [...]

(Liechtenstern 1817: 124)

▪ **LIECHTENSTERN, 1818.**
HANDBUCH DER NEUESTEN GEOGRAPHIE DES ÖSTERREICHISCHEN KAISERSTAATES

[DAS GROßFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]
[BERGBAU]

[...] Den größten Reichthum besitzt Siebenbürgen an Kochsalz, dessen jährliche Ausbeute sich über 650,000 Zentner belauft, aber auch schon über das Doppelte dieses Betrages gekommen ist, nachdem nähmlich der Bedarf hiervon in Ungarn größer, und somit der Absatz gesicherter war. Der Salzstock soll sich (nach Fichtl) auf 120 Meilen in die Länge erstrecken; aber wie in Ga- ||1502.|| lizien die meisten Salzspuren unbenützt bleiben, so ist es auch hier der Fall, indem nur die sechs reichen Steinsalzgruben in den beyden Salzbergen von **Parayd** und Sovata im Baue stehen. Die Ausbeute an anderen sehr vielgebrauchten Fossilien ist eben so ansehnlich, obschon sie der Salzgewinnung bey weiten nicht gleich kommt. [...] ||1503.||

[DAS GEBIETH DER SZEKLER]
[DER UDVARHELYER STUHL]

[...] In dem nördlichsten Theile dieses Stuhles liegt **Paraid** mit einem wichtigen Salzbergwerke; [...] ||1548.||

(Liechtenstern 1818: 1503, 1548)

▪ **LEONHARD J., 1818.**
LEHRBUCH ZUR BEFÖRDERUNG DER KENNTNIß VON SIEBENBÜRGEN

[DAS LAND DER SZEKLER]
[DER UDWARHELYER STUHL]

[...]
Udvárhely [...]
Levéte [...]
Almás [...] ||41.||

Paraid, ein Dorf, nordwestlich von Udvárhely, an der Grenze des Stuhls, hat eine Salzgrube, worin oft sehr schön gefärbtes Salz gefunden wird.

Szitás Keresztur [...]
Bardotz, der Hauptort seines Filialstuhls, ein Dorf, südöstlich von Almas. [...] ||42.||

[NATURGESCHICHTE VON SIEBENBÜRGEN]
[DAS MINERALREICH]

[...]

Das Steinzalz (Sal gemmae, muria montana) u. Konyhaso, w. Sare, ist in den meisten Gegenden unsers Landes mehr oder weniger tief unter der Erde in solcher Menge verbreitet, daß unser Land allein ganz Europa mit diesem wichtigen Mineral versehen könnte. Gruben werden jetzt bei **Párájd**,

Thorda, Salzburg, Márosujvár, Déesakna, Kolos und Szék, unterhalten, wo oft auch sehr schöne Salzkrystallen, besonders in den Gruben bei Márosujvár, gefunden werden. (Bei Wielitzka in Pohlen ist eine so große Salzgrube, daß sich ein ganzes Dorf darin befindet). Auch fehlt es unserm Lande nicht an verschiedenen Salzquellen, wo aber gewöhnlich nur an bestimmten Tagen der Woche zu schöpfen erlaubt ist, wie es z.B. auch bei Reps geschieht. Die bei unsern Salzgruben in großen Hausen liegenden, unbrauchbaren Salzstücke, welche da gewöhnlich vom Regen und Schnee zerstört werden, könnten nach Borns Vorschlägen, wohl durch Zusätze mit irgend einem urinösen Wesen, zur Erzeugung des Salmiaks vortheilhaft benutzt werden. ||287.||

(Leonhard J. 1818: 41–42, 287)

- **HASSEL, 1819.**

VOLLSTÄNDIGES HANDBUCH DER NEUESTEN ERDBESCHREIBUNG: DAS OESTERREICHISCHE KAISERTHUM

[DAS GROßFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]
[PHYSISCHE BESCHAFFENHEIT]
[PRODUKTE]

[...] vieles Holz in den weitläuftigen Waldungen von Hargitta, Mikos (3 Q. Meilen groß), **Paraid** und Zeiden. 3) Aus dem Mineralreiche: Gold, [...] Steinsalz [...]. ||576.||

[HANDEL]

[...] Der Bergbau ist für Siebenbirgen außerst wichtig: [...]; die reichsten Goldbergwerke werden zu Szekerembe, Zalathna, Veröspatak, Nagyag und Kapnik Banja betrieben, auch hat man beträchtliche Goldwäschereien im Araniosch. Außerdem bauet man auf Kupfer, Blei, Eisen, Quecksilber, vorzüglich aber auf Steinsalz, wovon bloß die Gruben zu Thorda, Kolosch, Deesakna, Vizakna und **Paraid** gebauet, aber gegen 30 Salzspurien und mehr als 120 Salzquellen gar nicht benutzt werden. Siebenbirgen könnte halb Europa mit Salze versehen, wenn es seinen Salzvorrath benutzen wollte. [...] ||581.||

[EINTHEILUNG, TOPOGRAPHIE]
[DAS LAND DER SZEKLER]
[DER UDVARHELYER STUHL]

[...]

a) Der obere Zirkel, mit zwei Bezirken.

aa) Der Bözöder Bezirk [...]

bb) Der Farzader Bezirk, mit 30 Ortschaften, worunter **Paraid**, mit Salzbergen und 1 Salzgrube. Fundort von Achate.

b) Der untere Zirkel, mit 6 Bezirken.

aa) Der Bardoczer Bezirk [...] ||603.||

(Hassel 1819: 576, 581, 603)

▪ **LIECHTENSTERN, 1820.**
VOLLSTÄNDIGER UMRIß DER STATISTIK DES ÖSTERREICHISCHEN KAISERSTAATS

[BERGBAU]

[...] Die reichsten Steinsalzlager im Reiche sind jetzt auf beiden Seiten der Karpathen: in Galizien, Ungarn und Siebenbürgen; dann in sich nahe begränzenden Theilen der Alpenländer: – im Land ob der Enns, Steyermark, Salzburg und Tirol. – Der siebenbürgische Salzstock, erstreckt sich nach Fichtl auf 120 Meilen in der Länge, jedoch befinden sich hier nur 6 reiche, im Bau stehende Steinsalzgruben in den beiden Salzbergen von **Parayd** und Schowata, welche eine jährliche Ausbeute von mehr als einer Million Zentner geben. [...]

(Liechtenstern 1820: 274)

▪ **N. N., 1822.**
BESCHREIBUNG DES OESTERREICHISCHEN STAATES

[BERGBAU]

[...] Salz produciren, und die Siebenbürgischen in den beiden Salzbergen von **Parayd** und Schowata mit einer jährlichen Ausbeute von mehr als einer Million Ctr. [...]

(N. N. 1822: 306)

▪ **EDER, 1824.**
ERSTE ANLEITUNG ZUR KENNTNISS VON SIEBENBÜRGEN

[GEBIRGE]

[...] Auch im Innern des Landes findet ||16.|| man viele waldigte Berge, wovon der Rika und Hargita im Udwarhelyer Stuhle, der große **Parajder** Wald, und der zwischen dem... ||17.||

[BERGWERKE, SALZGRUBEN]

[...] endlich die Salzgruben bey ||21.|| Thorda, Kolos, Szék, Désákna, Vizákna (Salzburg) und **Paraid**.[4] ||22.||

(Eder 1824: 16, 21–23)

▪ **FERENCZY, 1825.**
KÖZÖNSÉGES GEOGRAPHIA [...] [II. kiad.]

[4] Eine der größten mineralogischen Eigenheiten, die ||22.|| Siebenbürgen auszeichnen, ist das Salz, das sowohl zur Erhaltung der Viehzucht von großem Nutzen, als auch dem Menschen um unentbehrlichen Bedürfniß geworden ist, und wovon unser Vaterland einen großen Vorrath besitzt. – Aus den oberwähnten Salzgruben gewinnt man über eine Million Zentner Salz in einem Jahre, im Erforderungsfalle aber könnte man noch eine größere Menge gewinnen. ||23.||

[ERDÉLY ORSZÁG]
[A SZÉKELY SZÉKEK]

[...]

3) Udvarhelyi Szék. 51 négyszegű mértföldeken 130 helységei vannak. 1. Udvarhely, a' Széki Gyűlések helye, itt tartatik a' Székely nemzet levél tárja, a' Katholikus és, Reformatus Collegiumok, 's egy nemesi árvák intézete díszesítik. 2. Keresztúr, szabad mező-város; az Unitariusok Oskoláikkal. 3. **Parajd**, gazdag só bányákkal bír. 4. Szitás, népes mező-város.

(Ferenczy 1825: 142)

▪ LIECHTENSTERN, 1825.
ENCYCLOPÄDIE DER COSMOGRAPHIE UND STATISTIK FÜR REAL- UND HÖHERE BÜRGER-SCHULEN [III. AUSGABE]

[DAS GROßFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]
[GEBIET DER SZEKLER]
[UDVARHELY]

[...]

[...] Bei Homorod-Almas oder Apfeldorf befindet sich eine starke Salzquelle, dann ein Waschhammer am Vargyflusse, der sich im nahen Walde in die berühmte Almascher Höhle im Weingebirge Nagy-Mál ergießt, bei **Paraid** aber ein wichtiges Salzbergwerk. [...]

(Liechtenstern 1825: 330)

▪ ÉDER, 1826.
ERDÉLY ORSZÁG ISMÉRTETÉSÉNEK ZENGÉJE [II. kiad.]

HEGYEI

[...] Bellyebb is az országban sok az erdös hegy: leg-tzimeresebbek közüllök a' Rika és Hargita Udvarhely széken, a' **Parajdi** nagy erdö, és a' Bartzaság és Fogarasi vidék között való Fekete-halomi erdö. [...] ||XIII.||

BÁNYABÉLI 'S MÁSFÉLE ÁSVÁNYI

[...] Az ásványokrol szolván, temérdek nagy a' bányás hellyek száma: ezek különös vonással meg-vagynak jegyezve az emlitett Fichtel Urnak Erdélyi mappájába. Leg-nevezetesebbek a' Verespataki, Tresztyáni, Füzesi, Offenbányi, Csertesi, Fatzebaji, Szekerembi arany, 's ezüst bányák,[5] a' Vajda Hunyadi 's Torotzkai vas bányák,[6] és a' Thordai, Kolosi, Széki, Désaknai Vizaknai és **Parajdi** só-bányák.[7] ||XVI.||

(Éder 1826: XIII, XVI–XVII)

[5] Tsudálkozásra méltó az Erdélyi aranynak mennyisége [...]
[6] Fekete ón vagyon Offenbányán és Rodnán [...] ||XVI.||
[7] Ezen a' barmok jó karba való tartására fö haszna, az embereknek pedig már majd tellyesen szükségessé vált ásványnak Erdélyben találhato mennyisége egy azon tulajdonok közül, a mellyekkel Hazánk különösen jeleskedik. Az emlitett fö bányákbol esztendönként egy milliom má'za sónal több gyül, gyülhetne még annál is több, ha kellene. ||XVII.||

▪ **LASSÚ, 1829.**
AZ AUSTRIAI BIRODALOMNAK STATISTIKAI, GEOGRAPHIAI, ÉS HISTÓRIAI LEIRÁSA

[ÁSVÁNYAI]

[...] Erdélyben, a' hol a' Só massza Fichtel szerént a' Galicziai, Magyar Országi, Moldovai és Oláh Országi Só aknákkal öszve köttetésben van, a' Tordai, Kolosi, Désaknai, **Parajdi**, Maros-Ujvári 's a' t. olly gazdagok Sóval, hogy ha a' szükség kivánná egész Europát is elgyöznék több 1000. esztendökig Sóval tartani, 's eszt. 1. mil. 2–400000. mázsa Sót adnak. Magyar Országnak 1825/6 339065. mázs. 13. fontot adott, mellyért a' Magyar Országi pénz tár 1117771. for. 21½ kr. fizetett Erdélynek. [...]

(Lassú 1829: 42)

▪ **PAPP, 1829.**
ERDÉLY ORSZÁG GEOGRAPHIÁJA

[FOJÓ VIZEI]

[...]

K. Kűkűllő ered Udvarhely Székbe a **Parajdi** hegyből [...]

[TERMESEI AZ ASVANYOK ORSZAGABÓL]

[...]

Nevezetes Produktuma Erdélynek még a kősó, melyet már sok századoktól fogva ásnak, és amint a bővségéböl itélnek, még ezer esztendeig el tudná Erdély soval tartani az egész europát, anélkül hogy kifogyna. A munkába lévő só aknák ezek: Deés akna, Kolos, Torda, Maros ujvár, Vizakna, **Parajd**. [...]

(Papp 1829: o. n. – kézirat)

▪ **KARRER, 1831.**
AUSFÜHRLICHE HISTORISCHE GEOGRAPHIE [...] ÖSTERREICHISCHE STAATEN [II. Ausg.]

[GROßFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]
[PRODUKTE]
[AUS DEM MINERALREICHE]

An mineralischen Produkten ist dieses Land fast so reich als Ungarn; die wichtigsten darunter sind: Salz, Steinsalz gibt es in den Gruben zu Thorenburg, Kolorsch, Szek und **Parayd**, in dem gewesenen Szecklerstuhle Udvarthely: dieses Steinsalz gehört mit zu dem Salzstocke, der zu Okobey Rimni in der Walachey anfängt, durch die Moldau und Siebenbürgen bis Sawar in Ungarn auch bis Mialoschka und Bochnia in Galizien sich erstreckt, und am karpatischen Gebirge fortschreitet. Diese ungeheure Salzmasse steigt und fällt nach Art der Gebirge, geht auch zuweilen am Tage aus. Ihre

Tiefe ist nicht bekannt, ihre Länge aber kann man auf 120, und ihre Breite auf 18–20 deutsche Meilen rechnen. Aus 6 Steinsalzgruben, die ||265.|| gebaut werden, macht die ganze Salzerzeugung 1 Mill. Centner aus, wovon ohngefähr 730,000 Ctr. nach Ungarn und in das Bannat ausgeführt werden. ||266.||

(Karrer 1831: 265–266)

- **MALCHUS, 1833.**

HANDBUCH DER MILITÄR-GEOGRAPHIE ODER ERD- UND STAATEN-KUNDE VON EUROPA

[DER ÖSTERREICHISCHE KAISERSTAAT]
[PRODUKTION]
[AUS DEM MINERALREICHE]

[...]

[...] Salz, Stein- und Quellsalz: die reichsten Lager des ersteren befinden sich auf beiden Seiten der Karpaten, in Galizien, (die Wieliczkaer- und Bochnier-Gruben); in Ungarn, (zu Rhonaszek, Sugatagh, Szlatina und zu Schowar im Scharocher-Comitate); in Siebenbirgen, (in den Salzbergen von **Parayd** und Schowata); [...]

(Malchus 1833: 450)

- **BENIGNI, 1837.**

HANDBUCH DER STATISTIK UND GEOGRAPHIE DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[MINERALREICH]
[SALZE UND MINERALQUELLEN]

Der größte Reichthum Siebenbürgens aus dem Mineralreiche, unstreitig von ungemein höherem Werthe, als alle Schäze an edeln Metallen, sind seine unerschöpflichen Kochsalzminen. Es theilt diesen Reichthum mit seinen Nachbarländern, der Moldau, Walachei, dem nördlichen Ungarn und Galizien. Siebenbürgen würde an diesem, für den Menschen und die Landwirthschaft gleich unentbehrlichen Erzeugnisse keinen Mangel leiden, müßte es gleich Europa ganz allein durch Jahrtausende aus seinen Vorräthen damit versehen. Salzwerke werden dermalen bei **Parajd**, Thorda, Vizakna ||65.|| (Salzburg), Maros-Ujvár, Déesakna, Kolos und Szék betrieben, welche das Großfürstenthum und einen bedeutenden Theil des südwestlichen Ungarns mit ihrem Erzeugnisse versehen. Ausser diesen Salzwerken findet man noch an vielen Orten sogenannte Salzspurien (Orte, wo der Salzstok zu Tage streicht, oder nur unter einer dünnen Deke von Dammerde verborgen liegt) und Salzbrunnen (mit Kochsalz oft beinahe bis zur Sättigung geschwängerte Quellen). [...]

[...] ||66.||

(Benigni 1837. I: 65–66)

[FINANZ VERWALTUNG]
[FINANZ ADMINISTRATIONS BEHÖRDEN]

[...]

Das k. Münzamt unter der Oberleitung eines Münzmeisters befindet sich in der Festung Karlsburg.

1) Diese sind zu Thorda, Kolos, Deésakna, Vízakna, **Parajd** und Maros-Ujvár aufgestellt: und jedes hat seinen Amtsbezirk mit den dahin angewiesenen, vom k. Thesaurariate ernannten Salzverkäufern (Verschleissern) und den in verschiedenen Ortschaften aufgestellten Aufsehern (Kontraschen) zur Uiberwachung des Salzverkehrs und Verhütung der Prävarikationen.

[...] ||181.||

(Benigni 1837. II: 181)

[DAS LAND DER SEKLER]
[DER UDVARHELYER STUHL]

[...]

Dieser Stuhl theilt sich in den obern Cirkel mit den Bezirken Böződ und Fartzad und in den untern mit den Bezirken Bardotz, Bögöz, Dallya, Keresztúr, Oláhfalva und Patakfalva. [...] ||56.||

Die merkwürdigsten Orte sind:

Im Böződer Bezirk: [...]

Im Fartzader Bezirke: **Parajd** Dorf an der Gränze des Stuhles gegen die Gyergyó mit einem k. Salzamte und bedeutenden Salzgruben, die blos für den innländischen Bedarf benüzt werden. Das Salz streicht hier in mächtigen Lagen beinahe zu Tage aus und besonders merkwürdig ist das rothgefärbte Steinsalz, welches nur in den **Parajder** Gruben gefunden wird; auch trifft man hier Achat, welcher dem isländischen gleicht. – Alsó und Felső Sófalva; auch bei diesen beiden Dörfern finden sich, wie schon ihr Name anzeigt, Steinsalz in mächtigen Lagern.

Im Bardotzer Bezirke, welcher den Filial Stuhl gleiches Namens umfaßt: Bardotz der wohlbevölkerte Hauptort dieses Stuhles. [...] ||57.||

(Benigni 1837. III: 56–57)

▪ ZAWADZKI, 1838.
DIE ÖSTERREICHISCHE MONARCHIE

DIE ÖSTERREICHISCHE MONARCHIE
III. SIEBENBÜRGEN

[...] Nächst dem Gold dürfte es nicht leicht für Siebenbürgen einen größern Schatz geben, als sein Steinsalz; man hat berechnet, daß es Europa damit durch Jahrtausende allein zu versehen fähig wäre; gegenwärtig findet man bei **Parajd**, Vizakna, Maros-Ujvár (der Herzog von Ragusa nennt es Marorniwar), Dées-Akna, Kolos und Szék an eine Million Zentner zu Tage, wovon ungefähr ¼ im Lande verbraucht, das übrige nach Ungarn verführt wird. Nur Steine von 80 Pfund Schwere (Normalsteine) werden versendet; die kleineren Stücke werden zum Theile an die mit Salzhandel im Kleinon befugten Krämer abgegeben, größtentheils aber über die Halden verstürzt. Die Salzbergwerke gehören dem Landesfürsten und bilden ein sehr einträgliches Regale; deßhalb darf kein Privatmann auf Salz arbeiten und die im Lande zerstreut vorkommenden salzhältigen Quellen (Salzbräuen) dürfen nur von den Ortschaften, auf deren Boden sie aufgehen, an festgesetzten Wochentagen unter Aufsicht geschöpft werden; die Salzspuren aber werden nicht benützt und durch Bewachung vor Entfremdungen geschützt. [...]

(Zawadzki 1838: 440)

▪ **SPRINGER, 1840.**
STATISTIK DES ÖSTERREICHISCHEN KAISERSTAATES

[DIE LANDWIRTSCHAFT]
[BERGBAU]
[SALZE]

[...] In Siebenbürgen, dessen unermeßlicher Salzstock mit mehreren Floßparthien selbst zu Tage ausgeht, und zahlreiche Quellen mit Salztheilen schwängert, baut man vorzüglich in den beiden Salzwerken von Schowata und **Paraid** auf Salz, und gewann (in den Jahren 1833 bis 1837) im Durchschnitt jährlich 775,690 Ctnr. Steinsalz, wovon ein Theil an das östliche Ungarn abgeseßt wird.

[...]

(Springer 1840. II: 429)

▪ **SCHUBERT, 1842.**
HANDBUCH DER ALLGEMEINEN STAATSKUNDE DES KAISERTHUMS OESTERREICH

[DIE CULTUR]
[BERGBAU]
[SALZE]

[...] In Ungarn sind die wichtigsten Steinsalzgruben die der Marmarosch, namentlich mit ihren Hauptwerken zu Rhónaczéck, Sugatah und Szlatina, in demselben jährlichen Durchschnittsertrage mit 713,850 Centner Steinsalz; sodann die Salinen zu Sovar, jährlich mit 112,900 Centner gesottenem Salze. In Siebenbürgen sind die grossen Steinsalzlager zu Thorda, Dées-Akna, Maros-Ujvár und Viszakna und die beiden Hauptwerke zu Schowata und **Paraid**, jährlich in den obengenannten Jahren mit 775,600 Centner Steinsalz. [...]

(Schubert 1842. 1: 189)

▪ **REDEN, 1844.**
ALLGEMEINE VERGLEICHENDE HANDELS- UND GEWERBS-GEOGRAPHIE UND STATISTIK

[SALZ]
[PRODUKTION UND VERBRAUCH]

[...] In Ungarn erträgt das Steinsalzwerk zu Rhonasek an dem Bergrücken Marmarosch 714000 Ztr., die daselbst belegene Siederei Szlatina 113000 Ztr.; die Sudpfannen zu Sovar liefern 101000 Ztr. Aus den beiden Salzbergwerken Schowata und **Paraid** in Siebenbürgen werden 776000 Ztr. Salz gewonnen; [...]

(Reden 1844: 200)

▪ KŐVÁRY, 1847.
ERDÉLYORSZÁG STATISTIKÁJA

[A VIZEK ÁLLADALMA]

[...] Kükülő kettő van Erdélyben, Nagy- és Kis-kükülő. Ered mindenik az olti hegykar Kükülő-tó-mező nevezetü hegyéből Udvarhelyszéken; a Kis-kükülő nevezetesen **Parajdtól** 5½ órára, a tőle keletre eső hegyek köztt. [...] ||35.||

[ÁSVÁNYOK ÁLLADALMA]

[SAVAK – KONYHASÓ, HAMÚZSIR, SAT.]

Erdély mindenek felett gazdag a konyhasóban. Egy kifogyhatatlan sóbánya e hon, mely egész Európát ezredekig kitudná sóval állitani.[8] [...] ||72.||

[...]

Nyitott sóaknáink száma most hat: a marosújvári, tordai, kolozsi, dézsaknai, vizaknai, és **parajdi**; mert a széki a marosújvári kinyiltával 50–60 év előtt bezáratott. A maros-újvári legnevezetesebb, mint a honnan kereskedő hajók Magyarhonba évenként sót szállitanak, s mint a melynek mind külsején mind belsején legtöbb gond és ipar. [...] ||73.||

[...]

Parajdon 1784 körül a sót, még napfényen vágák.[9] Ma benn mívelik. Fridvalszky 50,000 mázsát mond évenként róla. Ennek közelebbről feljebb kelle menni, mert egyik derék ismerője állitása szerint 40–45,000 mázsával csökkenté kelendőségét a csempészet. Már pedig ma is vágnak évenként 20–25000 mázsát.

[...] ||75.||

Az emlitett sóaknákan kivül, még igen sok helyt van az úgy nevezett spuria só, melyek sziklái pi- ||76.|| szokkal, tővissel berakva messze fejérlenek. Fichtel korában ily nemü sót 30 helyt őriztek; ma bizonyosan több helyt vannak a kontrások, hajduk, és katonák. Csupán Szóvátán, mely csakugyan a leggazdagabb helye a bántatlan savaknak[,] 16 hajdu, és 49 katona őrzi hét várda-házban, s még most mint haljuk szaparitani kell az őrizetet. Azon felyül a sós kútak a tenger sok sót mindenfelé gyanittatják. Csak Fichtel ily sós kútat 121-et számit elő nevenként.[10] Leggazdagabb azonban só dolgában Udvarhelyszék, mint a hol néha a pincze falát is sósziklán vágják át; és legszegényebb Erdély nyugoti része, mint a melynek még sós kútja sincs. Úgy látszik, hogy a sóerek vonala, mely Oláhhon és Moldván felfelé jő, itt Erdélybe becsapván, mintegy Tordánál végződik; s innen ismét Galliczia felé véve útját, kicsap Magyarországra. Ismételjük, oly iszonyu bőségben van, hogy Benkővel fejezve ki magunkat: Ausztriát világ végéig eltarthatnák. Azonban Benkő még nem tudá azon szomorú tudományt, hogy 60–70 ölen belől már víz fakad bányainkba.

[...] ||77.||

[KERESKEDELMI-FŐÚTVONALOK]

[...]

[8] Ezt Fichtel állitá: Beyträge zur Mineralgeschichte Siebenbürg. II. 76. §.
[9] Benkő F. Mineralog. 95. l.
[10] Fichtel's Mineralgeschichte. l. 117.

e.) A Torda és Brassó közötti vonal lenne Marosvásárhelyen át egyik legnevezetesebb és legnélkülözhetlenebb útvonala Erdélynek, mint a mely a székely-földet és Brassót Kolozsvárral összekötné. De ez nincs egészen kikővezve. A helyek és távolságok egyébaránt igy állanak:

[...]

Kelementelkétől **Parajdig**...20,000 [öl] 5 [mfld]

Parajdtól Udvarhelyig...18,3000 [öl] 4½ [mfld]

[...]

Ezen vonal Tordától Egerbegyig kövezett, azontul Szentpálig természeti állásában vagyon. Onnan kivéve a balavásári-hegy déli oldalát, rakott ut visz egészen Makfalváig, honnan Váradig ismét természeti állásban vagyon. Az eddigi kővezetlen ut mennyisége lehet 5 mfld. **Parajdan** tul a korondi hegy tető van kővezetlen és a Rika, a többi kővezett. Ezen vonalon Vásárhelyig, nem Kecze hanem Ludas felé a ludasi hegy teszi nehézzé a közlekedést, a többi lapály. Vásárhelytől hasonló meredekség a balavásári; azonkűl ismét lapály. **Parajdtól** Brassóig két nagy hegy van a korondi és a Rika, de ezeknek nincs az a meredeksége, mi az előbbieknek. [...] ||248.||

(Kőváry 1847a: 35, 72–73, 75–77, 248)

- **CHOWNITZ, 1851.**

HANDBUCH ZUR KENNTNIß UNGARNS, FERNER: SIEBENBÜRGEN [...]

[STATISTISCHE UEBERSICHT VON SIEBENBÜRGEN]
[PRODUKTE]
[MINERALREICH]

[...] Steinsalz (hiermit könnte Siebenbürgen ganz Europa versorgen) die Gruben bei Thorda, Kolosch, Deschakna, Vizakna u. s. w. Ein großer Theil des Salzes wird nach Ungarn verführt. ||277.||

[DIE GEOGRAPHIE UND TOPOGRAPHIE SIEBENBÜRGENS]
[LAND DER SZEKLER]

[...]

1. Udvarhelyer Stuhl. Ohlafalu, mit Sauerbrunnen. **Paraid**, mit Salzbergwerken, Achat. Homrod Almás, Salzquelle, Waschhammer; in der Nähe die berühmte Almáser-Höhle, woselbst auch eine Salpeterquelle zu finden. Székely-Keresztúr mit vielen Siebmachern; dieser Ort sodann Homorod, Lövete u. s. w., haben Sauerbrunnen. Udvarhely, Markt mit schönem Rathaus, reform. Kirche und Collegium, kathol. Kirchen und Minoritenkloster, kath. Seminarium und Gymnasium. Leder- und Schuhmachergewerbe, Tabak- und Honighandel.

[...] ||290.||

(Chownitz 1851: 277, 290)

- **KŐVÁRI, 1853.**

ERDÉLY FÖLDE RITKASÁGAI

SÓBÁNYÁK
97. §. KŐSÓ-TELEPÜNK FEKVÉSE, MINŐSÉGE

Erdély oly gazdag konyhasó dolgában, hogy Fichtel tanácsos szerint: egész Európát ezredekig képes volna sóval ellátni.[11]

Azon sóér kifolyása az erdélyi, mely Europa keleti felét elágozza. Verestoronynál jő be hazánkba, Oláhországból Rimniktől: itt két ágra szakad, egyik Vizaknán, Tordán, Désaknán alkot bányákat, a más ág Kőhalom, Udvarhely, **Parajd**, Zsábenyiczán keresztül Radnának megy; a hazán kivül Lengyelhonban felcsap Viliczkáig, Magyarhonban Sóvárig. A hosszaság, mit Rimniktől Viliczkáig tart, mintegy 120, szélessége 15–20 mértföld[.][12] Futása a Kárpátokkal parallel megy.

Azon tájoknak, melyek tengerből kénytelenek konyhasót nyerni, fogalmuk sem lehet a gazdagságról, melylyel Erdély kősó dolgában van ellátva. Hol vonala megy, a föld gyomra egész felszineig tele van. Milyen mély, megmondani nem tudjuk, mert 80 őlnél belebb aknáinkat nem hajtják;[13] de azt ||140.|| mindennap látjuk, hogy vannak egész helységek, melyek a sótól földjöket alig szánthatják, s mint Udvarhely mellett Szentmárton, pinczéiket sóba vágják,[14] s vannak egész vidékek, melyek sóvirágok közt aratják sótalan kenyeröket.

Sok helyt egész napfényre tolta fel magát; de a kormány, mint Oláhpénteken, Bilakan, Széken, Homoródan földdel szokta betakarni, mit azonban az eső gyakran el-elmos; mig ellenben mint Szovátán és **Parajdan**, hol 20–30 ölnyire emelkednek a sóhegyek, befőldelni szinte lehetetlen.

[...] ||141.||

[99. §. TÖRTÉNETI ADATOK]

[...]

Később a nemzeti fejedelmek korában is törvényesitik e kereskedést. Meghatározák t. i. 1670-ben, hogy czédula nélkül is lehessen szekerekkel széthordani [a sót], minthogy az, ki nagyban veszi a bányáktól, czéduláját minden kis vevőnek oda nem adhatja.[15] S e kereskedés folyt is egész napjainkig. Utolsó időben oly messzire mene visszaélése, hogy akkor, midőn a bányáknál 3 Rf. 15 kr. volt pengőben mázsája, ők a Moldvából becsempészett sót 2 p. ftért egész az ország közepéig tudák szállitani. Miért a forradalmi kormány a **parajdi** bányáknál a sót két pengőre eresztette volt. Napjainkban pedig, az uj szervezéssel, e kereskedés merőben elfojtatott.

[100. §. AZ ÁSATÁS ÉS KIADÁS]

Miként esett meg a só ásatása régebben, sehol sem maradt megirva. A romaiak ugy látszik egészen ellenkezőleg hajták a bányákat mint mi: az ő bányájok fenn volt öblösebb; s a kivágott sódarabokat rabszolgákkal hordaták ki. Innen maradt bányahelyeinken annyi apró bányaüreg reánk, mivel 10–20 ölnél mélyebbről embererő állal bajos volt felhordatni; következőleg lejebb nem hajták. ||144.||

[...] Most egészen szabályszerüleg, szakértő sótisztség felügyelete alatt czukorsüveg vagy templom alakban foly öblösítése; s középpontján lovakkal, málhákban történik a napszinre vontatás. S rendesen csak 60–64 öl mélységre hajtják be, minthogy azontúl vizfelfakadástól lehet tartani.

Egy márvány-sziklát képzeljenek olvasóim, s belevágva egy roppant templomot, az ember fennöl ha belepillant, ott látja fenekén mécsvilága mellett a sóvágót, mintha egy holló kopácsolna. S a bánya falai ott barnáslanak visszacsillámolva fáklyánkat. Szürkemárvány tündér-palotához hasonlít.

[...] ||145.||

[11] Fichtel: Beyträge zur Mineralgeschichte Siebenbürgens. II. Theil. Geschichte des Steinsalzes 1780. §. 76.
[12] Ugyanott 27. lap.
[13] Fichtel 22. lap.
[14] Nemz. Társalk. 1831. 60. l.
[15] Fejérvári. 1670. 22. art.

[Metszet Szathmári Pap Károly munkája alapján: a marosújvári sóbánya belseje.] ||145.||

[...]

Sóbányáinkat ma is a kincstár kezelteti. Minden bányának meg van saját sóhivatala, melynek élén bányanagy (Verwalter), vagy régi czimén kamaraispán áll. Rangjok ezen bányanagyoknak egyenlő ugyan, de fizetésök különböző a szerint, milyen a bánya termelés. Igy az ujvári kap 1000 pftat, a dézsi 800, a **parajdi**, vizaknai 700-at, a tordai 650-et. S a mily arányban van a bányanagyi fizetés, azon arányban áll egymáshoz az alsóbb tisztviselőké is. Csupán az almázsamester fizetése, a 300 pft egyforma minden bányánál.

[...] ||146.||

[MIVELÉS ALATTI BÁNYÁK]

103. §. PARAJD SÓAKNÁJA

Parajd egyetlen sóaknája a székelyföldnek. Udvarhely és Vásárhely között esik, **Parajd** és Alsó-sófalva határán, mint a mely két falu felette már a nemzeti fej[e]delmek alatt vetekedék, mig róla az Aprobata utolsó edictuma nem kele.

Igen szépen fekszik, havasak erdős bérczei alatt, kies völgyben, mit a havasakról lesiető Kisküküllő öntöz. A délről erre tartó Korond vize a Küküllőbe folyásánál egy háromszeget képez: e háromszegben a két viz partja fölé hegy emelkedett, e hegy gyomrában van **Parajd** sóaknája.

A hegy akkora hogy a benne rejlő sószikla 800 öl hosszu, s 600 öl széles; s mint látni a viz felett 30 ölnyire emelkedik, de hogy mily mély valósággal e sóréteg, még nem tudni. Tetejét a természet 3–8 ölnyi földkéreggel vonta be, s mig a sószikla homlokát a Korond vize mossa, mig e homlok messzire, mint egy koporsóni ezüst homlokzat ragyog a napsugáriban, s mig benn izzad a sóvágó: addig tetején szánt és vet a székely ember.

E sószikla még csak 48 öl mélységre ismeretes. Sava szine kékes szűrke, Moldva oknai bányájához hasonlit, mig Erdély minden bányái ennél jóval fejérebb sót adnak. Igen természetes, hogy megőrölve e só is ép[p] oly fejér, mint bár melyik, s felesleges mondanunk, hogy szine különbsége csupán a napsugár törődésének játéka. A só-hegytetején néha testszíntől téglaveresség ig vöröslő sódarabocskák fordulnak elő , mit az akna gyüjtemény-tárában folytonosan láthatni. E vörös darabok a földdeli érintkezésnél képződvén, nem hatszegletes, hanem rostos jegecsedést mutatnak.

A sóhegy nyugoti homloka a mostani akna körül, össze-vissza van furdalva, ki tudja hány század ásásának látjuk ott nyomait. A székely-földön nem lévén az ősidőben királyi jog, a sóaknákat is a nemzet kezelte: s mint ilyek felett a történet nyomtalanul repült el. Tudjuk s hinnünk kell, mikép[p] a székely földnek sóaknája régen is volt, igen azt is, hogy a ||153.|| székelységnek, hol minden nemesnek tekintődék, ingyen nemesi sója járt; de hol voltak a székely föld aknái, azt csak gyanitjuk, de egész hitelességgel reá mutatni nem tudunk. Hogy **Parajd** egyike volt, bizonyos; adatok maradtak az aknánál fenn, melyek szerint innen csak nemesi só rendesen 15,000 mázsa szolgáltatott ki évenként.

E bánya alakulása igen sok világot vet régi sóbányászatunkra. Itt a régibb időben rendes sóakna nincs. Eljöttek Sófalva s **Parajd** lakosai csákányokkal s fa-ékekkel: csákányaikkal jukat vágtak, hova ékeiket beleilleszték, s ugy feszitének sót, mit a **Parajdon** lakott sótisztnek egy két pénzért beadtak. Megkezdék fenn a sósziklát, hajták befelé; a kifejlő sót kosarakban hozák fel; s mikor 10–15 őlet behaladtak, bányájukat felhagyák, s uj üreget kezdének. E bányászat üregeit látjuk ott a bánya körül. S mégis Fridvalszkiként a mult század közepén igy is 50,000 mázsát hoztak évenként napfényre.[16]

A mult század vége felé kezdének gondolkodni a bánya rendszeres megnyitásáról. Adatunk van róla, hogy 1784-ben még mind napfényen vágják.[17] Mint a bányaigazgatóság levéltárában láthatni:

[16] Fridvalszki: Mineralogia. 169. l.

[17] Benkő Ferencz Mineralogiája 95. l.

1788-ban jött ide Frendl, bányatiszt, hogy a bányát tudományosan vizsgálat alá vegye, s a rendszeres bányászat alapját megvesse. Tervét beadta: igy látjuk hogy munkálatai nyomán 1792 körül a mostani aknázás alapja letétetett.

1792-ben **Parajdon** még csak egyetlen egy sóhivatali épület van, s azután épültek a mostaniak. Magát a bányát akkor, a székely ősbányászat kezében 25 öl mély, 17 öl hosszu, s 14 öl szélesnek találta. Hogy ily bányát létesitsenek, székelyeink az utolsó időben két egyént magok közül Tordára küldtek vala, s a lóvali kihúzás mesterségét is eltanulták volt. ||154.||

Frendl e bányát megtartá, s ezt kezdeté hajtatni, s hajták 1830-ig, mikor aztán bekövetkezett, hogy a régi kúp alaku bányából délre és északra 20–20 öl hosszu szárnyat nyujtottak ki, s igy az egészet 65 öl hosszuvá alakiták. E két szárnyat hajtják ma, s hajtandják mind addig, mig a régi közepet utolérik, mikor aztán együtt fognak lejjebb miveltetni.

Az itteni sóvágás egy a maga nemében az egész Austriai birodalomban. Most is a régi modorban fa-ékekkel megy, minthogy e módszer sokkal könnyebb, s minthogy a vidék a fának még elég böviben vagyon. Kimetszi sógerendája hosszát a székely, akkor megrakja csákánya helyét ékekkel, s fabutyikójával addig ütögeti hosszában, mig a sógerenda felpattan. Mig más aknáinkban a felszakasztás fárasztó lehajlás, láb alá vágás által történik: ők mondhatni fenállva kényelmesen veregetik fa-ékeiket.

Parajd eddig 20–25,000 mázsát adott el évenként; most mióta a csempészetnek vége: 100,000 mázsát oszt ki a székelyföldnek. ||155.||

[ÁSVÁNYOS-VIZEK. FÜRDŐK]

134. §. KOROND

Legközelebb esik az ország közép-pontjához, a **Parajdról** Udvarhelyre menő útvonalban.

Legifjabb, egyszersmind legreményteljesebb fürdőink egyike. E század második tizedében kezdék épületekkel ellátni. Alapittatását gr. Traunnénak köszöni, ki e helyet a szt. demeteri kastélyhoz birta. Már 1830-ban látogatott fürdő.[18]

[...] ||203.||

A szép vidék s otthonosság Korondat igen kellemessé szokta tenni. Azon kirándulások, melyeket a tőle egy órára fekvő **parajdi** sóaknára, a felette emelkedő Firtos várromjához; s tőle néhány perczre eső Árcsóra, a természet kezéből a legszebb kertbe, s a vele szembe eső sós forrásokhoz kövűletek keresésére szoktak a vendégek szervezni – sok édes emléket, vágyat kötnek e fürdőhez.

[...] ||204.||

141. §. SZOMBATFALVI SZEJKE

Székely-Udvarhelytől fél mértföldre van, a **Parajd** felé jövő ország-út mellett. Ize kénes, de azért korsókba meritve Udvarhelyre szokták hordani, hol pár garasért eladják. Vendégei, minthogy a falutól félre esik, deszka sátrok alatt tanyásznak; fürdője igen hideg. Bőr kiütések ellen hasznosnak tartják. ||209.||

152. §. SZOVÁTA SÓSFÜRDŐJE

Parajdtól északra havas nyulik el. Vásárhelyről menve e havassal szemben, a Kisküküllő partjáról a legfestőibb svájczi képet adja. Itt vagyon hazánk legnagyobb só-spuriája.

[18] Nemz. Társalkodó. 1831. l. 63. l.

E havas lábánál, az emlitett falun felyül, szemben az országúttal kerekded domb emelkedik ki; a dombot nem fedi erdő. Mint egy sírból került óriás koponya fejérlik messzire, s még mintha szemgödrei is ott sötétlenének.

Miből e hegy áll, mi előnkbe fejérlik, mi tiszta időben mint ezüst lemez ragyog: az sóhegy, sótömeg. Az erdélyi ember, ki annyi sót tapod, ki sokhelyt sóba vágja pinczéjét, figyelem nélkül halad el mellette. De eljő a külföldi, ki tengervizéből készíti savát: az bámulattal áll meg a természet ily pazarlása felett, s miként Gerando, költői képeket keres leirására jaspishoz, malachithoz hasonlitván.[19]

A hegy 1¼ óra kerületü. Gyönyörű vidéket képez: kereken sóstavak veszik körül; s egy festői édes tó délről, mely ||216.|| szépségével még mindenkit meglepe. A hegyet kereken ismét hét katonai őrház keriti, mi a szálos erdőség zöldéből, az ormokon, igen szépen fejérlik.

A sóhegyet amphitheatral alakban keritik a szomszédos havasok. A rajtok fakadó apró források, s az esővizek a sódomb mellé huzódnak, azok képezik a tót, most itt majd amott, s ismét eltűnnek; magokat a sókeblébe furván, betünnek, s dörgéssel rettegtetik a felette járdalókat.

Régen itt sóbányászat folyt, bányák nyomain alakultak ide a legelső sóstavak, melyek helyöket most annyit cserélgetik. Hol az idén kaszáló van, jövendőben tán sóstó leend, s pár év mulva berágja magát a sóhegy gyomrába, lecsapolódik, lefoly a völgy patakába, s ismét kaszálót hagy maga után.

1851-ben hat tava volt. [...]

E fürdő előnyei közé tartozik, hogy főfájást nem idéz elő, s bogarak e tavakban nem élnek.

A vidékiek régóta használák. Nyaranként uraságok is látogaták, kik a faluban vettek szállást maguknak. 1844-ben kezdének némely vidéki bebirtokosok a sóhegy alá fürdőlakokat épiteni. ||217.||

(Kővári 1853: 140–141, 144–146, 153–155, 203–204, 209, 216–217)

▪ HEUFLER, 1855.
DIE KRONLÄNDER VON ÖSTERREICH. DIE KARPATHENLÄNDER

[DAS GROSSFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN]
[ROHERZEUGNISSE DES MINERALREICHES]

[...] Das Steinsalz tritt an vielen Orten zu Tage, besonders im Innern des Landes; es wird zu Maros-Ujvár (rom. Uiora), Torda, Kolos (rom. Cosocna), Dées-Akna (rom. Ocna), Salzburg (mag. Vizakna, rom. Ocna), ||120.|| und **Parajd** benützt. Die Gesammtausbeute beträgt gegen 700.000 Zentner. [...] ||121.||

(Heufler 1855. III: 120–121)

▪ BIELZ, 1856.
KURZGEFAßTE ERDBESCHREIBUNG VON SIEBENBÜRGEN

[GEBIRGE]

[...]

Diese Bergreihen haben abgerundete Kuppen und meist bewaldete Rücken. Sie bestehen größtentheils aus Sandstein-, Schotter-, Mergel- und Lehmlagern und schließen so ausgebreitete Lager von Steinsalz ein, wie sie kein zweites Land in Europa aufzuweisen hat.

[19] Gerando La Transilvanie II. 125. l.

[...] ||3.||

ERZEUGNISSE

Schon von selbst und ohne unser Zuthun bietet uns Siebenbürgen aus allen drei Naturreichen unermeßlicht Schätze. Die ausgebreitetsten Salzlager liefern jährlich 800,000 bis über 1.000,000 Centner Steinsalz[20] und bilden noch unzählige Salzquellen. [...] ||5.||

[EINTHEILUNG DES LANDES]
[KREIS UDVARHELY]
[BEZIRK UDVARHELY]

[...] Auch Eisen, mehrere Salz- und Sauerquellen, sowie eine Schwefelquelle hat der Bezirk. ||45.||

[KREIS MAROS-VASARHELY]
[BEZIRK MAKFALVA]

[...] Das Steinsalz steht hier in ganzen Bergen zu Tage und auch an Mineralquellen fehlt es nicht.

[...]

Makfalva, Dorf an der kleinen Kockel mit 1317 Bewohnern, welches dem Bezirke den Namen gibt. Das Bezirksamt und Steueramt befindet sich in Erdő-Szent-György, ebenfalls einem Dorfe am Kockelfluß. Nyarad-Szereda Marktflecken am Zusammenflusse des kleinen und großen Nyarad. **Parajd** großes Salzbergwerk. Korond mit einer Mineralquelle. ||48.||

(Bielz 1856: 3, 5, 45, 48)

- **SÖLLNER, 1856.**

STATISTIK DES GROSSFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN

[OROGRAPHISCHE SKIZZE]

[...]

Zu dieser Molasse rechnet man die Salzstöcke bei Dees, Kolos, Thorda, M. Ujvár, Vizakna und **Parajd**, wo auf Steinsalz gebauet wird, und an letzteren das zu Tage kommende Salz gleich Basaltfelsen aus den Thälern emporsteigt, die (reservirte) Grube zu Szék, die Salzlager bei Szasz Péntek, bei Tekendorf, zu Pata bei Kolos, zu Bilak bei Bistritz, zu Sófalva und Szováta bei **Parajd**, im Repser Stuhle bei Reps, Homorod, Galt u. s. w.

[...]

(Söllner 1856: 188)

- **BIELZ, 1857.**

HANDBUCH DER LANDESKUNDE SIEBENBÜRGENS

[GEOGNOSTISCHE BESCHAFFENHEIT DES LANDES]

[...]

[20] In den Salzbergwerken von Maros-Ujvar, Thorda, Deesakna, **Paraid** und Salzburg.

Die Salzstöcke sind in den Gruben von Maros-Ujvár, Thorda, Salzburg, **Parajd**, Déésakna, Kolos und Szék (die beiden Letztern gegenwärtig aufgelassen) erschlossen, aber bei einer Teufe von 200 bis 500 Fuss noch nicht durchfahren und treten an mehreren Stellen, wie bei **Parajd**, dann bei Bilak und Szerethfalva nächst Bistritz zu Tage.

[...] ||53.||

[DIE MINERALIEN SIEBENBÜRGENS]
[NATRIUM]

1. Das Chlornatrium oder Kochsalz in Siebenbürgen in ungeheuerer Ausdehnung und Mächtigkeit in der Molasse verbreitet, und theils als Steinsalz in den noch im Betriebe stehenden und aufgelassenen Gruben zu Salzburg, Maros-Ujvár, Thorda, Kolos, Szék, Déésakna, **Parajd**, dann zu Tage liegend oder nur leicht mit Dammerde bedeckt zwischen Bilak und Szeretfalva, ferner bei Sofalva, Sajo-Udvarhely, Pintak, Somkerék, Weisskirch, Kaila, Szász-Nyíres, in der Nähe von Bistritz, dann bei Alsó- und Felső-Sofalva und Szováta nächst **Parajd**, endlich bei Homorod-Szent-Márton, Szent-Pál, Keményfalva, Kincses, Pata und andern Orten; theils als Salzquellen im ganzen Inner-Lande zerstreut vorkommend.[21]

[...] ||58.||

[MINERALQUELLEN]

[...]

1. Kochsalzquellen. Dieselben bilden mehrere zusammenhängende Reihen im Innern des Landes und sind stellenweise, besonders um die Steinsalzgruben von Maros-Ujvár, Kolos und **Parajd**, dann südlich von Bistritz dichter gruppirt. [...] ||68.||

[...]

[Der Quelle von] 9[.] Korond (Arcso) bei **Parajd**

[vegytani összetételt mutató táblázat]
||71.||

[DER BERGBAU]
[SALZE]

[...]

In den unerschöpflichen Steinsalzwerken Siebenbürgens, deren gegenwärtig noch fünf (Maros-Újvár, Thorda, Déésakna, Salzburg und **Parajd**) im Betriebe stehen,[22] könnte eine unbegrenzte Menge dieses unentbehrlichen Minerals zu Tage gefördert werden, wenn nicht die Gewinnung dieses Monopolsgegenstandes sich nach dem Bedarfe richten müsste, und es desshalb unzweckmässig wäre, zu grosse Vorräthe anzuhäufen. Die Erzeugungsmenge des Steinsalzes betrug im ganzen Lande in den Jahren: [...] ||279.||

[DIE FINANZVERWALTUNG SIEBENBÜRGENS]
[DIE VERWALTUNG DES SALZGEFÄLLES]

[...]

Diese Salzämter befinden sich zu Maros-Ujvár, Salzburg (Vizakna), Thorda, Deésakna und **Parajd**. Jedes ist mit einem Verwalter, Controllor, ein bis drei Grubenofficieren, einen oder mehreren

[21] Siehe das vollständige Verzeichniss der Orte, wo Salzquellen und Spurien vorkommen, in den Verhandlungen und Mittheilungen des sieb. Vereins für Naturwissenschaft V. Jahrgang Nr. 3.
[22] Die Grube in Szék wurde noch vor längerer Zeit die von Kolo's im Jahre 1853 ausser Betrieb gesetzt.

Ober- und Unterwagmeistern, einem Amtsschreiber, Werksarzt, Pfarrer, Lehrer und Dienern, nur das in Maros-Ujvár auch mit einem Cassaofficial und einem Requisitenverwahrer besetzt. Denselben sind auch für einen gewissen Bezirk die zur Ueberwachung der Salzspurien und Quellen aufgestellten Ueberreiter, Wächter und Contraschen untergeordnet.

[...] ||366.||

[EINTHEILUNG DES LANDES]
[KREIS MAROS-VÁSÁRHELY]
[BEZIRK MAKFALVA]

[...]

[...] Wenn nun auch aus dieser Ursache hier die Fruchtbarkeit etwas geringer, der anbaufähige Boden beschränkter ist, so hat der Bezirk dafür mehr Wald, als die übrigen Theile des Kreises, und soviel Steinsalz, das es in ganzen Bergen zu Tage steht und unzählige Salzquellen mit fast gesättigter Soole bildet. Auch an andern Mineralquellen fehlt es dem Bezirke nicht.

[...]

Die Ortschaften, welche besonders hervorgehoben zu werden verdienen, sind: ||448.||

[...]

[...] **Parajd** (Παραιδ8) Dorf an der kleinen Kockel von 1094 Einwohnern, mit einem im Abbau befindlichen Salzbergwerke. Dessen ganze Umgebung ist sehr reich an Steinsalz und es steht der Salzstock bei Alsó- und Felső-Sófalva, dann Szováta zu Tage. [...] ||449.||

(Bielz 1857: 53, 58, 68, 71, 279, 366, 448–449)

▪ FÉNYES, 1857.
AZ AUSZTRIAI BIRODALOM STATISTIKÁJA ÉS FÖLDRAJZI LEIRÁSA

[TERMÉKEK]
[ÁSVÁNYOK ORSZÁGÁBÓL]
[SAVAK]
KŐSÓ

Az ausztriai birodalom, melly ásványokban olly gazdag, egyszersmind kimerithetlen sóbányákkal bir főleg Galicziában, Magyarországon, Erdélyben és Felső-Ausztriában. A kősó részint melléktermék az ischli, hallstadti, ausseei, halleini sófözö intézetekben, részint darabokban vágatik Galicziában (Bochnia, Wieliczka), Máramarosban (Rónaszék, Szlatina, Sugatag, Sándorfalva, Königsthal), Erdélyben (Maros-Ujvár, Kolos, Désákna, Torda, Vizakna, **Parajd**).

[...]

(Fényes E. 1857. I: 104)

[MAGYAR BIRODALMI KORONAORSZÁGOK]
[ERDÉLYORSZÁG]

[...]

Azonban Erdély mindenek felett konyhasóban gazdag. Egy kifogyhatatlan sóbánya ez ország, melly egész Europát eredetileg kitudná sóval tartani. Roma már a 2-dik században itt Tordán sót ásatott. A nyitott sóaknák száma most 6, s ezek a következő helyeken vannak: Marosujvár, Torda, Kolos, Dézsakna, Vizakna és **Parajd**. Ezek közül a marosujvári legnevezetesebb, mint a honnan kereskedő hajók Magyarhonba szállitják a sót, s e bányának mind külsejére mind belsejére legtöbb

gond fordittatik. Itt van az erdélyi egyik vaspálya (de nem gőzösre), mellyen egy ember 30–40 mázsa terhet taszit a Maros partjára. Sónagyságát 380 öl szélességü, 480 öl hosszuságunak mondják, mélységét mintegy 80 ölesnek, mint más sószikláké is Erdélyben. [...] Az emlitett sóaknákon kivül még igen sok helyt van az ugynevezett spuria-só, mellyek sziklai piszokkal, tövissel berakva messze fejérlenek. Fichtel korában illy nemü sót 30 helyt őriztek; ma bizonyosan több helyt vannak a kontrások, hajduk és katonák. Ezenfelül a sósforrások a tengersok sót minden felé gyanittatják, s illy sóskutakat 120-nál többet lehet számlálni. Leggazdagabb azonban só dolgában a volt Udvarhelyszék, hol néha a pincze falát is sósziklán vágják át; és legszegényebb Erdély nyugati része, mint a mellynek még sósforrása sincs.

[...]

(Fényes E. 1857. II: 153)

- **BIELZ, 1858.**

KURZGEFAßTE ERDBESCHREIBUNG VON SIEBENBÜRGEN [II. Aufl.]

[GEBIRGE]

[...]

Diese Bergreihen haben abgerundete Kuppen und meist bewaldete Rücken. Sie gehören größtentheils den Molassebildungen an, bestehen als solche aus Sandstein-, Schotter-, Mergel- und Lehmlagern und schließen so ausgebreitete Massen von Steinsalz ein, wie sie kein zweites Land in Europa aufzuweisen hat.

[...] ||15.||

ERZEUGNISSE

Schon von selbst und ohne unser Zuthun bietet uns Siebenbürgen aus allen drei Naturreichen unermeßlicht Schätze. Die ausgebreitetsten Salzlager liefern jährlich 800,000 bis über 1,000,000 Centner Steinsalz[23] und bilden noch unzählige Salzquellen. [...] ||17.||

[EINTHEILUNG DES LANDES]
[KREIS UDVARHELY]
[BEZIRK UDVARHELY]

[...] Auch Eisen, mehrere Salz- und Sauerquellen, sowie eine Schwefelquelle hat der Bezirk. ||61.||

[KREIS MAROS-VÁSÁRHELY]
[BEZIRK MAKFALVA]

[...] Das Steinsalz steht hier in ganzen Bergen zu Tage und auch an Mineralquellen fehlt es nicht.

[...]

Makfalva, Dorf an der kleinen Kockel mit 1317 Bewohnern, welches dem Bezirke den Namen gibt. Das Bezirksamt ||64.|| und Steueramt befindet sich in Erdő-Szent-György, ebenfalls einem Dorfe am Kockelfluß mit der Graf Rhedei'schen Familiengruft auf einem Bergkegel, einem schönen Schlosse und Kunstgarten. Nyarad-Szereda Marktflecken am Zusammenfluße des kleinen und großen Nyarad. **Parajd** großes Salzbergwerk in dessen Umgebung das Steinsalz in ganzen Bergen zu Tage

[23] In den Salzbergwerken von Maros-Ujvar, Thorda, Deesakna, **Paraid** und Salzburg.

steht. Korond mit einer Mineralquelle. ||65.||

(Bielz 1858: 15, 17, 61, 64–65)

▪ HUNFALVY–ROHBOCK, 1864.
MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY EREDETI KÉPEKBEN

[BÜKSZÁDRÓL UDVARHELYBE]

[...]

Udvarhely felől a **parajdi** híres sóaknákat, az ott előfordúló sok sósforrást és sóhegyeket látogathatjuk meg.

Oda éjszaknak tartunk Korondon keresztűl, hol Erdélynek egyik látogatottabb fürdője van. A szép korondi völgyet elhagyván csakhamar a két Sófalvára s azután az odébb éjszaknyugatra a kis Küküllőnél levő **Parajdra** érkezünk. Odább éjszaknyugatra Sóvárad és Szováta helységek vannak.

A sóaknák **Parajdtól** délre valami félóra járásnyira vannak. Ott három akna van, de csak az egyiket, a Károlyaknát vájják. Az aknába való bejárás egy bezárt szobában van. Fa lépcsőzetek függőlegesen szolgálnak le a mélységbe, és pedig 220 lépcsőn.

Felűl az akna vastag deszkákkal és gerendákkal van meg bélelve, de nemsokára a tömött csillogó tiszta sókőzet kezdődik. Midőn a lépcsők körülbelől egy harmadán leszálltunk, akkor egy darabig vizszintes irányban kell előrehaladnunk, még pedig valami 30 öl mély földalatti csarnok tetején, ugy hogy ha a deszkával kirakott földre egyet toppanunk, ott lent a mélységben hatalmas és sokáig viszhangozó moraj támad. Azután ismét függőlegesen ereszkedünk a mélységbe s egyszerre egy földalatti nagy csarnokban vagyunk, mellynek falai tiszta fényes só, s mellynek feneke 36 ölnyire van a föld színe alatt. Itt azután több világot gyujtanak s ekkor tündéri fényben ragyognak körültünk a bolthajtáshoz hasonló s gótalakú csúcsos ívekkel egymást támaszkodó és végződő sófalak, odább mély sötétség határolja a bűbájos világítást, felűlről, körűlbelől a boltozat kö- ||114.|| zepéről, egy gyenge napsugár szolgál le a sötétségbe. – Ha itt ezen nagy csarnokban egy 3 láb magas sófalon át oldalvást egy sódarabot dobunk, akkor lent nagy mélységben tompa, tartós locsolást hallunk. Ez egy még 14 öllel mélyebb, és sokkal nagyobb gödörben támad, mellyet most a benne meggyűlt víz miatt nem vájhatnak. A **parajdi** sóaknákból évenkint valami 100,000 mázsa kősót fejtenek.

Szovátánál hatalmas kúpokat, meredek falakat, tölcséralakú mélyedményeket találunk, mellyek egymással váltakoznak. A kúpok és dombok tetői részint fehérek, mintha örökös hóval volnának borítva, részint mogyoró és szílbokrokkal fedvék. A dombcsoportot köröskörűl földgunyhók környezik, mellyekben télen nyáron katonai őrök vannak. A nevezetes szovátai kúpok és dombok t. i. tiszta sóhegyek, mellyeket csak ittott fednek vékony márga és agyag rétegek. A katonai őrök tehát azért vannak ott, nehogy a nép a sót elhordja s ekkép a királyi egyedárúságot megkárosítsa. Az egész környéken erős sósforrások bugyognak, Szováta határában valami 129 illy sósforrás van. A Küküllő arra folyó ágának partjai fehér sókéreggel bevonvák, s maga a folyó vize is sós izű. ||115.||

[GERNYESZEG. BALÁNBÁNYA. VÉCS]

[...]

Maros-Vásárhely vagy Szász-Régen felől a keletre és éjszakra elterjedő erdélyi havasokat is meglátogathatjuk. Ha Vásárhelyről a keletre vonuló utat követjük, Sóváradnál a Kis-Küküllő völgyébe jutunk, innen **Parajdra** s azután a hegyeken át éjszakkeletre a regényes Gyergyói völgykatlanba mehetünk, hol a székelyek ősi lakhelyeit találjuk. Gyergyó-Sz. Miklósból azután Erdély két legjelesebb fürdőhelyeit, a magas havasok közzé rekesztett Borszéket és Bélbort kereshetjük fel.

[...] ||134.||

(Hunfalvy–Rohbock 1864a. III: 114–115, 134)

▪ HUNFALVY–ROHBOCK, 1864.
UNGARN UND SIEBENBÜRGEN IN MALERISCHEN ORIGINAL-ANSICHTEN

A könyv e német nyelvű kiadása tartalmát tekintve azonos a magyar kiadással: Hunfalvy–Rohbock 1864a. III: 114–115, 134; vö. Hunfalvy–Rohbock 1864b. II: 146–147, 172.

▪ AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA IRÁSBAN ÉS KÉPBEN, 1887, 1901

[GEOLOGIAI TÁJÉKOZÁS]
[AZ ALFÖLDEK ÉS A NAGY NEOGÉN-MEDENCZÉK]

[...]

Erdély közép vidéke, habár a Magyar Alfölddel szemben hegy- és dombvonúlatok fedte fensík, geologiai tulajdonságánál fogva mégis ide való, a mennyiben egy olyan medenczét képez, melyet Neogen-rétegek töltenek ki és magas hegyek fognak közre; fő kőzete többnyire laza, többé-kevésbbé agyagos Homokkő, mely nagyobb részt a Szarmát és Congeria emelethez látszik tartozni. A nyugati és déli szélnél azonban vannak tengeri rétegek olykor felette sok kövűlettel; de különösen fontos e medencze gazdag Kősó telepeinél fogva. Ezeket sok helyen bányák által tárták fel, másutt, mint **Parajd** táján, a felszínre kinyomuló puszta sziklatömegeket képeznek, más helyeken végre a földből kibugygyanó sósforrások árulják el jelenlétét. Mind együttvéve egy, csak a déli oldalon hosszabban megszakadott kört képeznek, mely az egész medencze szélén végig huzódik, aztán éjszakon átcsap a máramarosi öbölbe, hol azt Rónaszéken, Sugatagon és Szlatinán bányasóban nagy mértékben fejtik.

[...] ||135.||

(Hauer–Szabó 1887: 135)

[DÉLKELETI MAGYARORSZÁG. ERDÉLY ÉS A SZOMSZÉDOS HEGYVIDÉKEK]

[...]

Délkeleti Magyarország rendkivűl gazdag természeti szépségekben, ritkaságokban és kincsekben. [...] ||8.|| De mégis legnevezetesebb a torjai kén- vagy büdös-barlang, mely sok tekintetben felűlmúlja a nápolyi világhírű Kutya-barlangot. Kiváló természeti ritkaságok még: a tordai hasadék és a Detonáta, mely utóbbinál alig van festőibb bazaltalakúlat egész Európában; nyugati oldala 400 méter hosszúságban óriási, bazalt oszlopokból álló orgonához hasonlít. A **parajdi** sóhegy majdnem csupaszon álló sószikláival csak a spanyolországi cardonai sóhegyet lehet egy sorba állítani. [...]

Nemes érczekben, vasban, kőszénben és sóban is rendkivűl gazdag ez országrész. [...] ||9.|| A belső dombos vidék Deés és Vízakna, Deés és **Parajd**, **Parajd** és Vízakna között majdnem egy összefüggő, kimeríthetetlen gazdagságú sótelep. E mellett a sóskútak száma körűlbelűl 200, a sósforrásoké pedig háromannyi. [...] ||10.||

(Ballagi–Lóczy–Márki 1901: 8–10)

[A SZÉKELYFÖLD]
[MAROS-TORDAMEGYE]

[...]

A délnyugati dombvidéken a föld mélyében a mioczén fiatalabb rétegeitől borítva hatalmas sóréteg van; egy darabja annak a roppant sóterűletnek, mely az erdélyi medencze alatt rejlik. A keleti részen a Kis-Küküllő völgyében, Sóváradnál, **Parajdnál**, hol rendszeres sóbányászatot is űznek, többé-kevésbbé fölszínre kerűl, Szovátánál pedig a földből kiemelkedő sósziklákban mutatkozik. E sósziklák Erdély kiválóbb nevezetességei közé tartoznak, a környező erdők zöldjéből messzire kicsillognak finoman barázdált, oszlopszerűen tagolódott fehér falaik. A Nyárád és Maros völgyében s a mezőségi völgyekben csak a fölbugygyanó sósforrások adnak jelt a mélyben fekvő sóról. A Maros völgyén fölfelé Maros-Idecsig kisérhetjük annak nyomait, a hol a dúsan fölfakadó sósforrások sejtetik, hogy a sóréteg a fölszínhez közelebb fekszik.

[...] ||287.||

(Bedőházi 1901: 287)

[A SZÉKELYFÖLD]
[UDVARHELYMEGYE]

[...]

[...] A Nagy-Küküllő közelében, a Rutna-tetőn ered a Kis-Küküllő, melynek egy darabon Nagy-Ág a neve s csak **Parajd** mellett, hol a Korond vize szakad belé, veszi föl a Kis-Küküllő nevet, s egy pár helyen határvonal Udvarhely- és Maros-Tordamegye között. [...]

[...]

[...] Erdő és legelő: e kettőben van voltaképen a megye népének gazdasága. Némely községnek rengeteg nagy erdősége van. Így Erked, Korond, Lövéte, Szentegyházas-Oláhfalu, **Parajd**, Vargyas, Alsó-Sófalva és Homoród-Almás községeknek egyenként négy- és nyolczezer hold közt váltakozik az erdejök; Oroszhegy község erdeje tizenkétezer hold, Füle községé tizenhatezer, Zetelakáé huszonegyezer. [...] ||330.||

[...]

[...] A bányaipar fő képviselője a **parajdi** sóbánya, melyről 1405-ből van a legrégibb történelmi adat; ma száz munkást foglalkoztat. Évi termelése 40–45 ezer métermázsányi kősó, mely az erdélyi sóbányák termékei közt a legjobb minőségű; a bánya jövedelmezősége (600.000 korona) a maros-újvárié után következik.

[Metszet: A parajdi sóhegyek, Dörre Tivadartól.]

Udvarhelymegye a són kivűl igen gazdag barna vaskőben és barnaszénben. [...] Nevezetesebb ásványok még itt: a pyrit, pyrolusit Vargyason, hämatit Magyar-Hermány és Kis-Baczon ||335.|| határában; opál Oláhfalu mellett, Fülében, Vargyason; calcit az almási barlangban, mint cseppkő, Korondon mint mésztuff; arragonit Korondon és Székely-Keresztúron; sphärosiderit Fülében; gipsz **Parajdon**, Homoród-Szent-Pálon; augit Zetelakán. [...] ||336.||

[...]

A pálfalvi tetőről éjszakra haladva, mély völgykatlanba jutunk, melyen a Korond vize foly át. Ez a Sóvidék. [...]

[...] Felső-Sófalván túl egy magaslaton őrházak tűnnek szemünkbe, melyekről, ha a hegy fehérlő oldalai el nem árúlnák is, megtudhatjuk, hogy **Parajdon**, a kősó hazájában vagyunk, a Kis-Küküllő völgyében. A **parajdi** sóhegy egyike a székelyföld természeti nevezetességeinek, mert Magyarországon csak itt és Szovátán lehet ily magasan kiemelkedő kopasz só-sziklákat látni; egész Európában is csak ||343.|| kevés helyen van másutt: Spanyolországban és Romániában. E hegy alatt terűl el a bányáépűletekből, raktárakból és tisztviselőlakásokból álló **parajdi** sóbányatelep. A **parajdi**

só szép fehér; de gyakran pirosba játszó s ritkábban szálas szövetű, kék színű sót is találnak. Az évi tiszta sótermelés átlagos mennyisége 43.000 métermázsa. **Parajdról** kellemes kirándulást tehetünk a Rapsonné-várához. Ez **Parajdtól** egy órajárásnyi távolságra fekvő s a Juhod és Szilas patakoktól közre fogott trachit szikla-csoport, melynek tetején régi erődítések nyomai láthatók.

[...] ||344.||

(Benedek E. 1901: 330, 335–336, 343–344)

▪ MATLEKOVICS, 1898.
MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA EZERÉVES FENNÁLLÁSAKOR

[BÁNYÁSZAT ÉS KOHÁSZAT]

SÓ

A sóbányászat Magyarországon kizárólag az állam által üzetik s forgalomba hozatala egyedárúságot képez. Az ország gazdagsága sóban óriási; termelése azonban korántsem áll arányban azzal a bőséggel, mely felett rendelkezünk.

Sóbányáink Máramaros, Sáros, Alsó-Fehér, Szolnok-Doboka, Udvarhely és Torda-Aranyos vármegyékben fekszenek. Leggazdagabbak az erdélyországiak.

[...]

Udvarhely vármegyében van a **parajdi** sóbánya 1 járgánynyal 8 lóerővel és 100 munkással.

[...] ||59.||

Az emlitett bányák 1893. évi termeléseik szerint következően sorakoznak egymás után:

Máramaros ..... 519.872 [métermázsa] 1.463 [közte iparsó métermázsa]
Szlatina ..... 438.984 [métermázsa] 35.889 [közte iparsó métermázsa]
Sugatag ..... 202.998 [métermázsa] 3.678 [közte iparsó métermázsa]
Rónaszék ..... 198.096 [métermázsa] – [közte iparsó métermázsa]
Deésakna ..... 171.224 [métermázsa] – [közte iparsó métermázsa]
Soóvár ..... 61.370 [métermázsa] – [közte iparsó métermázsa]
Parajd ..... 46.795 [métermázsa] – [közte iparsó métermázsa]
Vízakna ..... 37.414 [métermázsa] 484 [közte iparsó métermázsa]
Torda ..... 16.059 [métermázsa] – [közte iparsó métermázsa]
||60.||

[IPAR]

[...]

A rendelkezésre álló más adatok szerint gyufagyáraink a következők: [...] Reiter József gyára **Parajdon** Udvarhely vármegyében, 50 lóerővel, 250 munkással; [...] ||153.||

[...]

A gőzfűrészek mellett még nagyszámu fűrészmalmok dolgoznak, melyek ugyan többnyire kisebb berendezésüek, mint a gőzfűrészek, de mégis elég jelentékeny mennyiségben termelnek fűrészárút. Adataink szerint volt: [...] Udvarhely vármegyében 2, Bethlenfalván és **Parajdon**; [...] ||332.||

(Matlekovits 1898. II: 59–60, 153, 332)

[SÓBÁNYÁSZAT]

A SÓBÁNYAMŰVEK SZÁMA ÉS KITERJEDÉSE

Ez idő szerint az államkincstár a következő helyeken termel konyhasót:

Máramaros vármegyében az akna-szlatinai főbányahivatal igazgatása alatt: Akna-Szlatinán, Rónaszéken és Akna-Sugatagon.

Az erdélyi részekben a marosújvári főbányahivatal igazgatása alatt: Marosujvárott, Deésaknán, **Parajdon**, Vizaknán, Tordán.

Végül Sáros vármegyében a soóvári főbányahivatal kezelése alatt, a hol azonban csak főtt sót termelnek. ||150.||

PARAJD

Maro[s]vásárhelytől keletre fekszik a sóbánya, **Parajd** községtől déli irányban két kilométernyire.

Régi bányák nyomai a hegyek magaslatain és Szováta községben találhatók. A jelenleg üzemben levő bánya 1780-ban nyittatott meg; 1816. évben két oldalcsarnok készült és 1864-ben egy újabb olyan csarnok és külön bejáró akna.

Itt a sótelep a trachyt hegységgel érintkezik és 50–80 méter magas dombokon, sok helyütt födetlenül jelentkezik. A sóréteg 30–40 méter vastag, csaknem függélyes.

A mívelési talpterület 4500 m^2. ||152.||

LÉNYEGESEBB ÜZEMI BERENDEZÉSEK

[...]

Parajd. A jelenben mivelés alatt álló párhuzamos csarnokból a só 300 méter hosszu keskenyvágányu vasuton csillékban szállíttatik a mélyebb csarnok széléig; itt fékező művel lebocsáttatnak a csillék a szállító aknához, melyből azok egy 8 lófogatu járgány segitségével a napra emeltetnek ki. ||154.||

TERMELÉSI VISZONYOK

A sótestből átalában réseléssel, csákány és ékek segitségével átlag 50 kg. súlyú koczkák (**Parajdon** bárdalaku 35 kg. súlyú darabok) termeltetnek.

Ezen alaksó mellett nyernek darabsót és törmeléket.

[...]

MUNKÁSVISZONYOK

A sóbányaműveknél alkalmazott munkások létszáma a következő volt az 1896. évben:

[Táblázatos kimutatás.]

[...]

[Bányamű] Parajd

[Altiszt] 1

[Munkás – férfi] 102

[Munkás – gyermek] –

[Összesen] 102

Félévi üzem

[...] ||155.||

A sótermelés mennyisége és 1 q. termelési költsége 1867–1896. években.

[Táblázatos kimutatás.]

Parajd ||156–157.||

TÁRSPÉNZTÁRAK ÉS EGYÉB SEGÉLYEZŐ PÉNZTÁRAK

A máramarosi és erdélyrészi sóbányaműveknél vannak társpénztárak, ugyanazon alapszabályokkal, melyekkel 1882. évben az összes magyar kincstári bányavállalatok társpénztárai szabályoztattak.

[...]

Parajdon, Vizaknán és Tordán, miután félévi munka mellett csak félévi járulék foly be, a társpénztári segélyek is csak fél méretben adatnak.

[...] ||158.||

A sóbányák társpénztárai az 1896-ik év végén következő vagyon felett rendelkeztek:

Akna-Szlatina, Rónaszék, Sugatag egyesült társpénztár 65.753 forint; Marosujvár 214.204 frt; Deésakna 33.152 frt; **Parajd** 18.992 frt; Vizakna 18.821 frt; Torda 25.087 frt.

[...]

Az erdélyrészi többi kisebb bányahelyeken nincsenek ilyen egyesületek, miután a munkások egyszersmind nagyobbára földmíves gazdák, kik csak a téli időben foglalkoznak bányamunkával.

ÉLELMEZÉSI ÉS LAKVISZONYOK

[...]

A nagyobb telepeken, Marosujvárott, Akna-Szlatinán és Soóvárt a munkások nagyobb része saját házaikban laknak, melyeket kincstári telken épitettek; a kisebbik telepeken pedig a munkások többnyire földmives-gazdák, kiknek kis telkük, házuk is van.

EGÉSZSÉGI INTÉZMÉNYEK

Mindenik bányatelepen a kincstár tart orvosokat és díjazott szülésznőket. Kórház van Marosujvártt, Akna-Szlatinán, Rónaszéken és Sugatagon. Kisebb-nagyobb sósfürdők vannak mindenik bányatelepen. ||159.||

ISKOLÁK, KISDEDÓVÓK

[...]

Parajdon és Vizaknán a kincstár mint kegyur tartja fenn az elemi iskolákat; [...]

Végül megemlitendő, hogy a kincstár mindenütt segélyezi s részben fentartja a lelkészeket és templomokat. ||160.||

(Szathmáry B. 1898: 150, 152, 154– 160)

[EGÉSZSÉGÜGY]

[ÉLELMEZÉS]

[...]

A nélkülözhetetlen tápanyagok közé tartozik a konyhasó. A Magyarországban fogyasztásra kerülő só, a fiumei adó- és sóhivatalnál kiszolgáltatott piranói tengeri sót kivéve, a mely az 1895. évben összesen 537.113 kilogramot tett ki, egyébként mind hazai sóbányákból származó kősó és főtt só. A Magyarországon lévő désaknai, marosujvári, **parajdi**, tordai, vizaknai, rónaszéki, sugatagi, szlatinai sóbányák és a sóvári sófőző összes sótermelése évente körülbelül egy és fél millió métermázsa kősóra, ötvenezer métermázsa iparsóra és hatvanezer métermázsa főtt sóra megy, s igy

nemcsak Magyarország sószükségletét látják el teljesen, de Horvát-Slavonország sószükségletének jelentékeny részét is és azon kivül külföldre is szolgáltatnak csaknem százezer métermázsa sót.

[...] ||74.||

(Farkas 1898: 74)

[OKTATÁSÜGY]
[KÖZÉPISKOLÁK]
[KÖZÉPISKOLAI MINTAGYŰJTEMÉNYEK]
[TERMÉSZETRAJZI GYŰJTEMÉNY]

[...]

Érdekes és új szempontot képviselt a középiskolai gyüjtemények rendszerében a kiállitás második részét tevő lokális gyüjtemény, a melynek czélja volt hazánk három legeltérőbb jellegű vidékének terményeit a középiskolai oktatás szempontjából feltüntetni. A magyar Alföld, a Felföld és a Tengerpart faunája volt e lokális gyüjteményben bemutatva. A tervezetet Staub Móricz tanár készitette, az egyes vidékekről való gyüjteményt pedig az illető vidékek egyik középiskolájában működő tanár állitotta össze. Igy a felvidékit Vitalis István selmeczbányai ág. ev. főgimnáziumi tanár, az alföldit Vánky József szegedi, a tengerpartit pedig Matisz János fiumei állami gimnáziumi tanár.

[...] ||611.||

[...]

Ezt az átalában nagyon szépen sikerült lokális gyüjteményt nagyon ügyesen egészitette ki az a képgyüjtemény, mely Staub tanár összeállitásában Képek Magyarország geologiai multjából és jelenéből czím alatt hazánk egyes vidékeit tüntetik fel szemléltető alakban. A kiállitott s fényképészeti úton (Divaldtól) reprodukált képek a következők: 1. Zsilvölgy aquitánkori eszményi tájképe. 2. A **parajdi** sószikla. 3. A dobsinai jégbarlang báró Eötvös Loránt fényképfelvétele alapján. 4. Az aggteleki barlang. 5. A torjai büdös barlang. 6. A somoskői bazalt hegy. 7. Detunata. 8. A ránkherleini időszakos forrás. 9. A deliblati homokterület.

[...] ||612.||

(Jancsó 1898: 611–612)

- **GYÖRGY, 1905.**

MAGYARORSZÁG

[HEGYEK ÉS VIZEK]
[KELETI KÁRPÁTOK]

[Metszet: A **parajdi** Sóhegy.]

[...]

Északi szakasza a Görgényi-havasság, melynek csúcsai 1600 métert meghaladnak. A kisebb Szentkereszt is 1515 méteres, a melynek alján a hasonló nevű hágó 1150 m. magas kaptatón vezet át a Felső-havas völ- ||37.|| gyébe; a bucsini hágó is csaknem ugyanolyan magas. A közel Mezőharcs tájékán szakad ki belőle a Nyárád melléki hegysor, kezdetben 1000 méteres csúcsokkal; de a mint gerincze a Mezőségre leszáll, alig ér el felényi magasságot. A végén Maros-Újvár körül nevezetes sóbányák vannak.

A két Küküllő közé ékelődő hegyvonal amannak délibb társa, valamivel magasabb is. Gyönyörű csúcsa a három ormú, 1050 m. magas Firtos, mely lapos teteje miatt viseli a tompa nevet; ez a hegység is gazdag sóban, kivált **Parajd** vidékén, hol az ehető drágakő föltártan, kopasz dombokban dűl ki a szem elé. A hegység vége Balázsfalvánál van. ||38.||

[GEOLOGIAI ÉS MINERALOGIAI JELLEMZÉS]

[...]

Színes márványból nagy telepek vannak Baranya, Komárom, Esztergom, Bihar vármegyében, hófehér pedig a Székelyföldön. Kősó Erdély némely pontjain annyi van, hogy egész hegyeket alkotva, Isten szabad ege alá tolúl ki **Parajdon** és Szovátán. [...] ||56.||

(Hanusz 1905: 37–38, 56)

[A SZÉKELYFÖLD]

[UDVARHELYMEGYE]

[...]

Innen [a Szejke-fürdőtől] nem messze, a vármegye északi oldalán találjuk Korond-fürdőt, az itteni hegycsoportból magasan kiemelkedő s várromjaival és szép látókörével kellemes kirándulásúl kínálkozó Firtos-hegy lábánál. [...]

Odább északnyugatra pár órai kocsiúton a Sóvidékre érünk, hol már messziről szemünkbe ötlik a Kis-Küküllő és Korond összetorkolása között emelkedő s ez utóbbi vizétől mosott **parajdi** sóhegy, melynek víztől csíszolt és barázdált hófehér oldalai száz méternyi magas, szaggatott gerinczben egyesűlnek. Alatta a régen községgé alakúlt **Parajd** bányatelep és a talpfejtésre berendezett sóbánya van, mely mintegy 75–80,000 métermázsa évi termeléssel Erdély keleti felének sószükségletét födözi és kizárólag fuvarozásra berendezett szállítással sokaknak nyújt már századok óta keresetet.

Hasonló sóhegy emelkedik az ide közel fekvő Szováta község határán, hol a meredek sófalakat és sziklákat a római bányászat nyomán képződött sóstavak veszik körűl, melyek legnagyobbikának hossza 100 méter, mintegy félakkora szélességgel és 20 m. mélységgel. Itt újabb időben szép fejlődésnek indúlt fürdőtelep keletkezett, mely különösen a Maros-Torda ||609.|| vármegyeiek kedvencz nyaralóhelye, de távolabb vidékekről is mind többen keresik föl, kivált a művelt középosztályból.

A székelyföldi sóképlet a nagy trahitvonaltól nyugatra, azzal párhuzamosan terűl el, a Szász-Régentől északra fekvő Vécs község, Székely-Udvarhely és alább Kőhalom között két vármegyén keresztűl, mintegy 70–80 kilométernyi vonalon, hol a sóskutak számos község lakosságát látják el a háztartásban és gazdaságban használt sósvízzel. Néhol a kősó oly közel emelkedik a föld színéhez, hogy azt csupán egy-két lábnyi talajréteg borítja, mint Homoród, Szentmárton és Szentpál határán. Abásfalva ugyancsak udvarhelymegyei községben pedig a pinczék falazata kősóba van építve.

[...] ||610.||

[MAROS-TORDAMEGYE]

[...]

A Kis-Küküllő folyó a Csík, Maros-Torda és Udvarhelymegye össze- ||611.|| szögellésénél kiemelkedő Bucsin-tető közelében ered, nem messze ikertestvérének, a Nagy-Küküllőnek forrásától; **Parajdig** lakatlan havasi vidéken Nagy-ág vize néven futja magas folyását. [...] ||612.||

(Kozma F. 1905: 609–612)

1.2.2. ORSZÁGRÉSZ-LEÍRÁSOK

▪ **SZIGETHI, 1831.**
NEMES UDVARHELY-SZÉK' STATISTIKAI LEÍRÁSA

[VIZEK]

[...]

Vagynak a' Széknek bőv pisztrangot-termő tiszta kristálj színü követses sebessen foljó patakjai is, Sófalvánál, **Parajdnál**, Oláhfalunál. (a' legbetsebb hal)

[...]

[UTAK]

[...]

Az országútak ki vagynak rakva kővel, újj-széktől-fogva a' küküllő mellett fel-felé Udvarhelyen keresztűl Mátéfalváig, onnan Oláhfalván keresztűl a' csiki régebben kirakott úttalvaló közösűlésig; – ez viszen napnyúgottról napkeletre.

A' más út **Parajdtól**-fogva Udvarhelyen keresztűl északról délre, az egész széken által-viszen Erdő-vídékire mely Sóúttjának is hívatik – ez hasonlóképpen ki van rakva, és az Erdő-vídékivel 's Brassóival közösűlésbe is vétetett, de a' Háromszékivel-való közösűlése még tsak kezdetében vagyon.

[...] ||54.||

[A' NEMES-SZÉK' ELOSZTÁSA]

[...]

Az harmadik Processus a' **Parajdi**, mely van még fennebb napkelet-felé, melyben számláltatnak e' következendők: Attyha, Bentzéd, Bogárfalva, Fantsal, Farkaslaka, Kertsed, kis Falud, Koronág vagy Korond, Malomfalva, Oroszhegy, Pálfalva, **Parajd**, Alsó és Felső Sófalva, Sz. Lélek, Sz. Mihály, Ulke.

[...] ||55.||

[FÖLDJÉNEK MINÉMÜSÉGEI ÉS PRODUCTUMAI]
[ÁSVÁNYOK]

[...]

Az ásványoknak is sok nemei találtatnak ezen Székben: a' gyergyai úttól-fogva lefelé Etédig vaskövek, bővön láttatnak, mellyekből essőzés és víz-áradások által, másutt is, de kivált' az Etédi határon, a' vaspor oly' tsomókban hordatik, hogy az azzal kereskedők rakásokra gyűjtik, 's az Írók asztalára porozónak eladják[;] a' só vídékin **Parajdtól**-fogva, Sófalván, Korondon keresztűl több faluk határán is, úgy Udvarhelyt, Sz. Mártonban, Oklándon, az oldalokon 's patakokban a' sós víznek bőv nyomai találtatnak, úgy hogy Udvarhelyt a' Küküllőn túl-is, innen-is: úgy Oklándon, sőt a' Rikában-is sós kútak nyittattak-ki, Sz. Mártonban pedig némely pintzéknek az oldalai-is sóból állanak. [...]

[...]

Minerás vizei a' Széknek északra a' korondi, melynek vizét az ott lakók italra is, de az oda messzünnet menők, kiknek befogadásokra sok hajlékok állanak készen, feredésre használják. [...] ||63.||

[HASZONÁLLATOK]

[...]

Élő-állati a' nemes Széknek ezek: négy lábu szelíd állatok, Paripák, Kantzák, mellyek a' Fejedelem gazdáskodása által esztendonként tavasszal ide küldetett fáin Ménlovak által szaporítanak; ökrök, melyeknek nagyobb része a' gazdaságbeli föld-mivelésre, tereh-hordásra, 's mészárszékre tartatik, egy része a' Sz. mártoni, **parajdi**, kereszturi, etédi, de főképpen az udvarhellyi sokadalmas vásárokba hajtatik, 's ott vagy eladatik, v. eltseréltetik, vagy a' segesvári 's udvarhelyi mészárosoknak kezekre megyen. [...] ||64.||

[A' NEMES SZÉK' NÉPE, 'S ANNAK TULAJDONSÁGAI]

[...]

Testek termetére-nézve a' legszálasabbak, magasabbak a' Szék' alsó részében, Keresztúron 's még más hellyeken találtatnak – többnyire a' Szék' lakosai közép nagyságuak; egésségesek, barna pírossak, erőssek, zömökök, izmosak, a' hímlő-béóltás béhozatalától-fogva nem igen himlő-kőttesek, az elevenség, bátorság fenn álló ábrázatjokból és nézésekből is ki láttzik, haragra, veszekedésre, verekedésre, szerelemre, ivásra, tántzra hajlandók, de a' baráttságra 's vendég-elfogadásra is készek. [...] ||66.||

[FELEKEZETEK]

[...]

A' Réf. parokhiáji eszakra: Etéd, Küsmőd, Szolokma, Bözöd, Körispatak, Ketsed, Siklod, **Parajd**, Alsó és Felső Sófalva [...] ||74.||

[KERESKEDÉS]

[...]

A' mint gazdagsága, ugy kereskedése-is Szék Lakossainak áll nagyobbára a' fenn írt mesterségek miveiből, ökrekből, tehenekből, tulkokból, borjukból, júhokból, kosokból, berbétsekből, ketskékből, bárányokból, mellyeket majd minden hellységekből hajtanak, az Udvarhellyi, kereszturi, etédi, **parajdi**, 's a' nem régen fel-állott szent-mártoni sokadalmokra, 's egyéb napokra-is. [...] Esik Etéden, Korondon, Sz. Mártonban-is négy négy sokadalom. **Parajdon** kettő, de a' mellyek nem oly népesek. – A' **parajdiak** és sófalviak kereskednek főképpen Udvarhellyre fél másás és kissebb darab kő sókkal: ott helybe kaphatni apró darab sót-is vékájába – a' kösókat vagy **parajdon** adják-el, az oda egyenesen ment szekereseknek, vagy Údvarhelyre hordják, kiktől a' székbeliek, közel fekvő szász helységek, Tsikiak[,] Háromszékiek, Erdövidékiek szekerekkel veszik, 's hordják haza, fél másáért öt Rforintokat adván, váltó tzédulában. [...] ||84.||

[KÖZTERHEK, SÓBÁNYÁSZAT]

[...]

A' Fejedelem jövedelme áll az adóból vagy portzioból, Só bánya és posta jövedelemből; [...]

A' sóbeli jövedelem áll, mintegy 60. ezer másа sóból, mellyet vesznek a' székelek Udvarhely-széken, Csikban, Három-széken, ugy a' körűl-fekvő szászok-is, fizetvén másájért tiz Rhforintokat v. tzédulában. – A' sónak bányája nyittatott **Parajdon**, a' széknek északi részében; eleinten az hegynek oldalából tsak könnyü szerrel vágattattak-ki, 's a' só vágok fél-fél másas köveket a' vállakon hordottak-ki, 1787-ben marhákkal kezdették kivontatni, 's a' bánya méjjibe lajtorjákon 's gráditsokon ereszkedtek-le; ma annyira le-haladtak, hogy bihal bör málhában botsátkoznak-le 's azokon húzattyák fel a' só köveket-is. – Nyittatott ott egy második bánya-lik-is; de azt ritkán vágják, 's nem-is elég tiszta annak sava. – A' só administrátzio esik egy Kamara Ispán, égy Kontrolor, másamester, 's

ezeknek segédjei által – a' mitől-fogva az Háromszékiek 's Brassaiak az oláhországi sóra kaptak, szállott a' **Parajdi** sóbeli jövedelem. – Ha tettzenék a' Fejedelemnek a' Rika Déli végiben a' Dámél Familiától tserében egy jó darab telket venni, 's oda só-depositoriumat állítani, kevés tiszti személyek gondviselése-alá, mellyek mellett az erdő vidéki székel katonák a' komandóba járás-hellyett, oda rendeltetnének örizetre: az útazásnak-is Okland 's Rákos között nagyobb sékuritássa 's kommodítássa lenne; a' székelek 's szászok-is az idegen só vételtől el-vonattatnának; nevekedne a' só beli jövedelem; Udvarhelyszékről-is kevés vekturázásra téjendő kőltségért a' kö sók oda[ ]könnyen el szállíttathatnának.

[...] ||85.||

(Szigethi 1831: 54–55, 63–64, 66, 74, 84–85)

▪ SCHEINT, 1833.
AZ ERDÉLYI SZÉKELYEK FÖLDJE ÉS NÉPE

[ELSŐ RÉSZ: ORSZÁGISMERET]
[SZÉKELYFÖLD VIZEI ÉS EZEK VÍZGYŰJTŐ MEDENCÉI]

[...]

A Kis-Küküllő magyarul Kiss Küküllö, szászul Klien Keakel, oláhul Tirnave Mike, páter Timonnál Cicellus, Johannes Lázárnál Cucullus, Fluvius Küküllö, a Gyergyo fiúszékhez tartozó Alfalvi Somlyo-hegység nyugati lejtőjéről ered, nem messze az Alfalvi, **Parajdi** és Sófalvi terület határától (mely utóbbi két falu az Udvarhellyi székhez tartozik). ||58.||

[...]

Balról ömlenek bele:

a) A Székelly-Szálásnál, a székely határon eredő patak.

b) A Bordos-patak [...]

c) A Lotsi-patak [...]

d) A Kiss-mödi patak [...]

e) A Siklódi-patak [...] ||59.||

[...]

A Kis-Küküllő vize eredeténél tiszta, kristálytiszta és ivásra kellemes, mihelyt azonban Sófalva helység felől a **parajdi** sóbánya mellett elfolyó

f) Korondi-patak összevegyül a Kis-Küküllővel, ez is sós lesz, gyakran egészen elsósul, emiatt ilyenkor csak szarvasmarha-itatásra használják. ||60.||

[TERMÉSZET LEÍRÁS]
a. ÁSVÁNYKINCSEK, MINERALÓGIA
aa. SÓK

a) Székelyföld legnagyobb gazdagsága ebben a vonatkozásban a konyhasó, és ez oly nagy, hogy a hatalmas sóréteg, mely Torda és Küküllő vármegyékből Székelyföldön át a moldvai Okna felé húzódik, az Udvarhellyi, a Marosi és a Csiki székben több helyen felszínre bukkan. **Parajdnál**, az Udvarhellyi székben, ahol sok sót kitermelnek a cs. kir. bányahivatal felügyelete alatt, egész sziklák emelkednek tiszta konyhasóból, melyek a napfényben csodálatos fényt sugároznak ki.

[...] ||88.||

[SZÉKELYFÖLD POLITIKAI FELOSZTÁSA]

1. UDVARHELLY SZÉK

Sedes Udvarhelly, magyarul Udvarhellyszék, szászul Oderhellner Steahl, oláhul Szkaunu Odorhei. Két kerülete van:

a. a Felső,

b. az Alsó.

a. A Felső kerületben van 2 járás (Processus).

1. A Bözödi járás 35 faluval, éspedig: Bárdos, Bözöd [...]

2. A Fartzadi járás 30 faluval: Atyha, Bentzéd [...] Pálfalva, **Parajd**, Sófalva [...]

b. Az Alsó kerületben van 6 járás, éspedig

1. A Bardoczi járás 9 faluval: Bardocz (Bardotz), Bibartzfalva [...] ||92.||

2. A Bögözi járás [...]

3. A Homorodi járás [...]

4. A Kereszturi járás [...]

5. Az Oláhfalui járás [...]

6. A Patakfalvai járás [...] ||93.||

[FÜGGELÉK: A SZÉKELYFÖLDÖN TALÁLHATÓ ROMOK]

[...]

Olyan templom- és várromok, melyekről sem a mondák, sem a történelem nem emlékezik meg, hogy kinek az utasítására dúlták fel őket:

[...] ||101.||

Sóváradon egy régi vár romjai. Ez a Rabson-vára nevet viseli, és az erdőben áll, bükkel benőve, egy hegylejtő síkján.

[...] ||102.||

[MÁSODIK RÉSZ: NÉPISMERET]

[TANINTÉZETEK]

[...]

a. Római katolikus iskolák a következő helyeken vannak Székelyföldön:

1. Maros Vásárhelly [...]

2. Székelly Udvarhelly [...]

3. Gimnáziumi oktatás folyik még

Esztelnek, Csik Somlyo és Kanta településen.

4. Német normáliskolákat a következő helyeken találunk:

Csik Szereda, Gyergyo Szt-Miklos, Sepsi Szt György, Kanta, **Parajd**.

[...] ||124.||

[A LAKOSSÁG KERESETI ÁGAI]

c. BÁNYÁSZAT

A föld ásványokban sem szegény, és a bányászat a népesség egy nagy részének ad kenyeret és foglalkozást, különösen a kősó-, a vas-, és rézbányászatot űzik nagymértékben. A bányákat maga a kincstár művelteti, és egyeseket árendába ad.

[...] ||148.||

[ŐS- ÉS IPARI TERMÉKEK KERESKEDELME]

[...]

1. Vásárokat tartanak, ahol bizonyos napokon és helyeken összegyűlnek a vásárlók és az eladók, hogy eladják termékeiket. [...]

Vásárokat a következő helységekben tartanak: Baroth, Bereczk, Csíkszereda, Csik-Sz-György, Egerbegy, Etéd, Felvintz, Gerneszek, Gyalakuta, Keresztúr, Korond, Mákjaivá, Maros-Vásárhelly, Nagy-Ajta, **Parajd**, Papoltz, Rákos, Maros-Szereda, Sepsi-Szt-György, Soos-Mező, Udvarhelly, Uzon, Zabola.

2. A belső közlekedést megkönnyítik és elősegítik a kényelmesen kiképezett országutak is, melyek itt számosabbak, mint máshol, és jól kövezettek, díszére szolgálva az országnak. Udvarhellyről minden irányba a legpompásabb utak vezetnek, összeköttetést teremtve az összes székely székkel. Így főutak vezetnek:

[...]

Udvarhellyről **Parajdra**, Szombatfalva, Szt-Lélek, Farkaslaka, Pálfalva, Korond, Sofalva stb. stb. érintésével.

[...] ||152.||

(Scheint 2012: 58–60, 88, 92–93, 101–102, 124, 148, 152 ≈ Scheint 1833)

▪ KŐVÁRY, 1842.
SZÉKELYHONRÓL

VII. PARAJD

[MOTTÓ]

Valamelly székely ember sóval akar kereskedni Segesvárszékben Kőhalomszékben és Fogarasföldén szabad volt kereskedni..... Ha igaz pecsét vagyon nála, és jó okkal jár és a királybiró még is háboritja, a szegény ember maga oltalmába ha megölheti is, egy só dija.

Régi törvényök 73 czikkje.

Székelyhont az ég sóval is annyira megáldá, hogy a vilickai só útcákat képes lehetne előállitani, csak vevője lenne. Az egész székelység sóbányája **Parajd**, s mégis évenként olly parányi kél el, hogy szinte hinnünk kell, miként ez emberek a föld e legjobb fűszerét, megtanulták nélkülözni. Régen, mikor még csak a föld felszinén ásták, mikor a székely mint nemes a vágatás áráért sót kapott, akkor eléggé költ: de a Balassa féle zendüléskor János Zsigmond e jogot csupán a főnépeknek hagyá meg, s azóta gyakran sóra űl a földész, s kenyere meg nem adhatott ízét, a kifejérlő sóról reá esett napsugár adja meg.... Ezért néha pénzt, vagyont, sőt életit is kockára veti a szegény ember, s tiltott idegen sóval sózza sovány eledelét, mig sok helyűtt a pince oldalok sóból állanak.... Hogy időnkben alább száljon a sóára reményünk alig lehet, de hogy a 3 pengőn felül eső nehány krajcárt, az apostoli felség a népnevelésre országosan átengedné, meggyőződésből hiszem. S e 200,000 pengővel, mit e gyűledék tenne, egy jobb jövőnek vethetni meg alapját.

(Kőváry 1842: 55)

▪ BENKŐ K., 1869.
MAROSSZÉK ISMERTETÉSE

[FOLYÓVIZEI]

[...]

[...] 2-ik a Kis-Küküllő, latinul Cicellus, magyar neve a gyakori kiáradástól, kikeléstől van, mit igazolnak a régi iromány ok, s azok között a Bolkács és Zsidve eredeti szabadalma; németül: Klein-Kokel- Fluss, oláhul: Tirnáve csel mike; Udvarhelyszékről Felső-Sófalváról foly be Marosszékre Szovátára [...]; ágya jó darabig köves, lejebb iszapos, fövenyes; vize, mikor tiszta, jó, iható, de mihelyt Sófalváról a **parajdi** sóakna mellett lefolyó korondi patakkal öszszevegyül, megsósul és gyakorta anynyira, hogy csak a barmok ihatják. [...] ||6.||

[MAROSSZÉK JELES FÉRFIAI]

[BACZKA-MADARASI KISS GERGELY]

[...] II. József császárral másodikszor Erdélyben jártakor junius 10-én 1783-ban délután **Parajdon** a kamaraispáni szálláson hoszszasan beszélt németül és latinul, s némely vallásbeli terheltetések iránt kérvényt adott bé [...] ||46.||

[MAROSSZÉK SZÉKGYÜLÉSEI EREDETI JEGYZŐKÖNYVEI]

[...]

1714-ben 28 novembris: „Udvarhely Szék Fő Király Birája Korda Zsigmond Ur által requirálja Maros Széket az aránt: hogy a Székely Natio megárendálta volt a **Parajdi** so aknát, annak administratiojárol, ujjabbi kivételéröl egyezzenek Hann Ur eő N[agy]ságával hová a végre küldettek Szentiváni Sámuel és Déák István uti kölcségekre rendeltetik 20 ft.”. [...] ||108.||

[MAROSSZÉK – RÉSZLETES ISMERTETÉS]

[MIKHÁZA]

[...] [a mikházi ferences szerzetesek] marháik számára és saját számukra sót kapnak **Parajdról**; ez jövedelmök, ebből tartják fenn magokat, a szám szerint négy pap és öt növendékők. [...] ||190.||

[SZENT-IMRE]

[...] Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok ódon kőtemploma, faharanglábbal, d. része ép góth miv, szentélyének helyén ma ablak van, menynyezete festett deszkákból készült, mely syreni emberi testtel, s más mind négyszögökbe foglalt czifrázatokkal teljes, miknek egyikén e felirat olvasható: „Renovavit Johannes Illyés de **Parajd** Mensarius 1676”. [...] ||209.||

[NY.-SZEREDA]

[...] Folyóvizei: a Nagy-Nyárád északra, a Kis-Nyárád k.-re, ezek Ny.-Szereda közepe táján egyesülve, haladnak d.-re Demeterfalvára, három jó lisztelő malmot hajtanak. E vizen keresztülmenő hid iránt panaszt adott be a szeredai közönség: „[...] kérik épittessék erre álló hid, adattassék segedelem, mert ||212.|| ez a **parajdi** só és országos útért is szükséges, s az emlitett gát szállittassék alább. [...] ||213.||

[SZOVÁTHA]

Fekszik: határának d-ny. részében, egészen ész[a]kos helyen egy völgyben. Szomszédai: [...] d.-ről **Parajd** [...] ||242.|| Ásványa és vize: A szováthai határ k. részében vannak sós vizei, melyekről Kőváry L. igy ir:[24] „**Parajdtól** északra havas nyúlik el, Vásárhelyről menve e havassal szemben, a Kis-Küküllő partjáról a legfestőibb schweitzi képet adja. Itt van hazánk legnagyobb só spuriája. E

[24] L. Erdély Régiségei 216–217. l.

havas lábánál az emlitett falun feljül, szemben az országúttal kerekded domb emelkedik ki, a dombot nem fedi erdő, miből e hegy áll, mi élőnkbe fejérlik, mi tiszta időben mint ezüst lemez ragyog, az sóhegy, só-tömeg. [...] ||243.||

[...] Szováthának keleti részében nagy terjedelmü s a **parajdinál** is több szép tiszta sórétegei találtatnak, van most is hét őrző hajduház és 12 kalyiba, nappal heten, éjjel 32-en őrzik a finánczokon kívül. [...] Nevezetességei: Ördögútja, a sóhegygyel szemben emelkedő oldalon a megye erdejében néhány száz lépésre még jól ki van emelkedve, magassága fél, szélessége három ölnyi lehet, kövei sok helyt kifordultak, kövezete körül több százados tölgy hajtá ki ágait. Öszszeköttetésben látszik egy várral, a Rapsónéével. E vár most rengeteg havasok közt áll egyedül. [...]

Szováthához tartozik, annak birósága alatt van Marosszék nagyobb havasa, minek keleti része Illyésmezejének hivatik, hová ||244.|| az itt marhákat legeltető pásztorok, s közikbe vegyült bűntettesek, a törvény szigorát kerülők, a mult század közepe táján egy telepet alapitának, nagyobbára görög-egyesült vallásuak, kevésbbé székelyek; az elsőbbeknek van templomok is, házai száma körülbé 30, deszkával, fenyőfával, marha- és juhtartással kereskedésből élnek lakosai, kiknek és a szováthaiaknak a **parajdi** sóbányáról gazdaságaikhoz mért adagban sót adnak. E nagyobb-szék havasának szomszédai: [...] e szegelethez hegyesen ütköznek a felső és alsó sófalvi, gyergyó-alfalusi határok, a görgényi havas, és **Parajd**, é-ny.-ról Szovátha, mind két helység 1½ mértföldnyi távolra. Van az Illyésmezején feljül k.-ről mintegy 25 öl hoszszu, 3 öl vastagságu tisztán látszó kőrakás, mely két rendü sánczczal van körülvéve, közből a kőfal maradván; a sánczok bételtek, ma csak egy sing mélységüek, az irt kőrakás magasabb egy ölnél, útjában esik a Rapsóné mesés várának, mi már a **parajdi** határ d.k. felében fekszik; leomladozott kőfalai fél öl magasan ma is látszanak; kerekded állásu, inkább kastély lehetett, az ugynevezett deszkás vártető tetejéni kerek dombon, mint területe mutatja, mely 800 □ öl, mindég ásogatják, 1838 körül, a nép bizonyitása szerint, találtak itt egy arany pártát, mely a szováthai plébános birtokába kerülvén, az Gy.-Fejérvárra vitte.

Második és kisebb havasa Marosszéknek az Iszujka nevű [...] Oklevelei: „Nemes Marosszéknek és hajdan ugyan azon szék- ||245.|| hez tartozott de most Küküllővármegyéhez kapcsolt szováthai közönségnek, mint felpereseknek a **parajdi** és sófalvi közönségek mint alperesek ellen az ellenkezésben forgó havasokért, a három nemzetből álló biztosok előtt indult, és a mind két részről való appellatio útján a felséges királyi kormányszék eleibe vitetett ügyében hozott Határozat: Minthogy a görgényi uradalomnak a felperesek által bémutatott határleveleiből világos az, hogy a görgényi uradalom Asztalkő, Sebesdfő helyeken Ferenczi-Lázzáig, a hol akkor a határok felett volt az ellenkezés Marosszék és görgényiek közt határozódik Marosszékkel; más részről pedig a **parajdi**, sófalvi és korondi közönségeknek határleveleiből kitetszik, hogy a nevezett közönségeknek birtoka határozódik a Juhod vizétől az István-bércze erőse, közepső Rakotyás és Abesára nevű helyeken; és ezen határokon kivül a közönséges, vagy ország havasa van, megtetszik a közönséges vagy országhavasából, hogy azon havasnak, mely Sebesdfőn és a Ferenczilázza egy részin alól van, a közös vagy Ország-havásából Marosszékhez kell tartoznia; a többi része pedig a közös havasnak, a **parajdi** határlevelek szerint, a havasain alól fekvő falakhoz tartozik, innen hogy a perlekedő felek közt való sokszori ellenkezéseknek vége vettessék, a következendő és sérthetetlen határok (metae) tétettenek: [...] ||246.||

(Benkő K. 1869: 6, 46, 108, 190, 209, 212–213, 242–246)

▪ ORBÁN, 1868–1873.
A SZÉKELYFÖLD LEIRÁSA

ELŐISMERTETÉS UDVARHELYSZÉKHEZ.

[...]

A Kis-Küküllő ered a Bucsin-tető közelében levő Putna-tetőn, nem messze a Nagy-Küküllőtől, s mindjárt nyugati irányt vesz. Kezdetben Nagyág vizé-nek hivják, s csak **Parajdon** alól a Korondvize beömlésénél, kapja a Kis-Küküllő nevet.

[...] ||13.||

[...] A havasalji faluk (Oláhfalu, Zetelaka, **Parajd**) deszka-, zsendelymetszéssel, és kereskedéssel, a Homorod menti néhány falu mész-égetéssel és széthordással nagy kereskedést üznek; némely más faluk más kézműiparral pótolják hiányaikat. [...]

[...]

Oszlik pedig Udvarhely anyaszék a következő hat járásra: patakfalvi, bögözi, homorodi, oláhfalvi, farczádi, **parajdi** és etédi járásra.

[...] ||14.||

[Táblázatos kimutatás]

[...]

83. **Parajd**

[Összes népsége] 1375

[Reformat. népség] 1020

[Kath. népség] 276

[Unitárius népség] ...

[Görög e.] 30

[Görög . e.] 4

[Zisdó] 7

[Luth.] 7

[Idegen] 31

[...] ||17.||

VI. SZÉKELY-UDVARHELY.

[...]

A kápolna közelében sós kut van, környéke pedig oly sódus, hogy a csak nehány láb vastagságu földréteg alatt tömör kősó jön elő, mely használatlanul hevervén, terjedelméről semmi adatunk nincsen; de igen valószinü, hogy az egyfelől a **parajdi** és korondi, másfelől a homorodmenti sótömeggel függ egybe.

[...] ||45.||

X. UDVARHELYTŐL ZETELAKÁIG.

[...]

Utolsó tanyája ez [Zetelaka] az embernek, mert ezen felül nagyszerü erdőségek s roppant havasok hazája kezdődik, a két testvér Küküllőnek vadregényes fennvidéke, mely egyfelől Gyergyó, másfelől **Parajd** és a sóvidék által határoztatva vagy 5 mfld szélességbe, csak a Küküllő és Maros völgyeitől megszakasztva egész Bukovináig nyulik, hol a határszéli kárpátok lánczolatával függ egybe. [...] ||64.||

[...]

[...] Szép alakzatu hegysor: a Csudálatoskő, Ostoros, Szelesbércz, Rakotyás köti össze a Hargitát az északi szögletben feltornyosuló Libán-nal, s a Gyergyó felett felmagasuló Délhegy-gyel, melyen tul Küküllőtő mező, Somló, a **parajdi** és szovátai havasok kéklő lánczo- ||67.|| latai zárják el a

láthatárt, azokon innen pedig a két Küküllő völgyét körül keretelő roppant rengeteg erdőségek hullámzatos sötét hegységei terülnek el; [...] ||68.||

XI. ZETELAKÁTÓL HOMORÓDIG.

[...] midőn a Hargita oldala oly tiszta, hogy azon minden egyes fatörzset, sziklacsoportot meglehet különböztetni, akkor a távolabb gyergyószéli és **parajdi** havasok a távol kék leplében merengnek. Szép és nagyszerü e táj, melytől megválni alig lehet, melyet napokig lehetne nézni a nélkül, hogy unalmassá válnék.

[...] ||70.||

XVI. OROSZHEGY.

[...]

Ha az utas Udvarhelyről **Parajd** felé menő uton haladva reggelenként a tájt borító ködből gyakran egy égből lezengeni tetsző nagy harang zugását hallja, kétkedve tekint szét, hogy hogyan jöhet a magasból e hangok légürt eltöltő harmoniája? csudát vél, égnek a földdel való beszélgetését hiszi, s midőn a regg ködét a szellő fuvalma szétlebbenti, meg van fejtve talánya, mert ott fenn több ezer láb magas bércz ormán büszkén fekvő falut, Oroszhegyet pillantja meg, melynek magasan fejérlő tornyából zengnek le e hangok. [...] ||96.||

XVIII. A FEHÉR-NYIKÓ VIDÉKE.

[...] A falutól [Ketsed] észak-keletre a **Parajdra** vivő országuton felüli vadonban egy helyet ma is Dőmöslakának neveznek. [...] ||106.||

XXI. GAGY-VIZE VÖLGYE.

[...]

A Zongota patakával párhuzomoson fut le a Járpataka, ennek eredetén felül Földhid nevü hegyélen vonul át a szép asszonyok vagy más néven Tündérek útja.

[...] ||121.||

[...] ez valamely iránytöltés vagy határvonal lehetett,[25] az egész Székelyföldöt átszelő (a Brassó közeli apáczai erdőktől kiindulva, a görgényi havasokig menő) főtöltésnek egy mellék ágazata, mert az Oroszhegynél elhagytuk fő vonal, mint később meglátandjuk, a **Parajd** közeli Rabsonné vára alatt csap át a görgényi havasokra, tehát az egész Székelyföldet déltől északnak menőleg szeli át, mig ezen mellékága azt keletről nyugotnak irányulva futja át. [...] ||122.||

XXIV. KOROND ÉS KÖRNYÉKE.

[...]

[A korondi fürdővel] Szemben gyönyörü alakzatu, már itt ott fenyvessel nőtt hegysor, oldalán a felbuzgó sósforrások lerakodásának csillagványos leplével, tetején a Hollókő festői sziklatornyaival, és ezen nagyszerü hegykeret közt a legkiesebb völgy, melyen a zajos Korondvize kanyarog át, melynek partjain ||130.|| barátságos, s regényes kinézésü faluk (Korond, a két Sófalva) kaczérkodnak; mig lenn a völgytorkolatjánál **Parajd** sóhegyei, mint márványbérczek, csillognak a nap ragyogó sugárözönében, s menyi érdekes kirándulás kinálkozik itt a vendégeknek. Ott van Korondnak már ismertettem szép vidéke, ott van a legnagyszerübb kilátást, a legérdekesebb romot felmutató Firtos, ott van a Hollókő, és ott tovább Tartod vára; ott a **parajdi** sóaknák és ott a fürdőtől alig tiz percznyire

[25] Láss többet az e fajta töltésekről ezen kötet X-ik fejezetében.

Árcsó, a szerzeteseknek (minoritáknak) most elhagyott, de azért kedves sétányokat, árnyas lugasokat ajánló tanyája, és ott van azzal szemben a legmeglepőbb természeti jelenség, a Rakodó hegy.

[...] ||131.||

XXVI. SÓVIDÉK. PARAJD KÖRNYÉKE.

A két Sófalva; Kodáros vára. Római nyomok. Kopja nyelek a sirokon. **Parajd**. A sóaknák. A Nagy-Holló. A Sóbércz. Az akna rövid története.

A mult emlékei által népesitett, a regék tündérei által lakott vadonból térjünk vissza az emberek által lakott vidékre.

Ismerjük már Korondnak annyi természeti szépséggel, s történelmi kincscsel dus vidékét, irányozzuk most vándor lépteinket a Sóvidék felé.

Sóvidéknek nevezik pedig a Korond-vize és a Kis-Küküllő völgyét is le Szovátáig, azon több négyszög mértföldnyi sófekvetről, mely itt nemcsak a föld keblében rejtőzködik, hanem a föld felületére kitörve egész sóbérczeket alkot.

Ily roppant tömegben a természetnek ezen nélkülözhetlen adománya sehol se mutatkozik, annyi itt a használatlanul heverő kincs, hogy egész Európa szükségleteit lehetne azzal fedezni, ha elzártságunk és olcsó közlekedésnek hiánya miatt azt használatlanul nem kellene hevertetni: mint annyi kincsét ezen isten által dusan megáldott hazának.

A korondi fürdőn alól negyedórányira a két (alsó és felső) Sófalva következik, mindkét falu a folyó ellentétes partján igen festőileg fekszik.

Az országut által érintett Felső-Sófalvának temploma egy magaslaton igen festőileg fekszik. A torony gombján, az e vidéken divatos nap- és szélkakas ireg-forog a szél irányát jelölve.

A falu felett (keletre) a Kodáros-patak által körül folyt hasonnevü szikladomb emelkedik, melynek szabályszerü s meglehetős terjedelmü fennlapján a monda szerint Kodáros vára állott, s rejtett pinczéiben most is tündérek által őrzött kincset hisz a nép. Most ott semmi nemü épitkezésnek nyoma nem látszik; legfőlebb szétszort kövek, s elporlott ragacs (cement) sejtetik, hogy itt valamely épület vagy erőd állhatott. Valjon nem valami római vigilia volt-e? mely az ide közel levő, a római uralom korában is müvelet alatt állott sóaknákra figyelt. Fennebb a Róka lyuk nevü helyen sok tégla és cserép darabokat, s régi pénzeket is fordit ki az eke.

Sófalván csak nem minden családnak külön temetkező helye van, a fejfák czifrán, tulipánoson vannak kimetszve, főként a férfiak sirjain lévők s ezekbe, de csak a szabad székelyekénél (mert jobbágynak ezt tenni nem volt szabad) egy zászlós kopjanyél van helyezve. Oly szokás ez, mely kisebb-nagyobb módositással meg van nemcsak a Sóvidéken, hanem a Nyikó és Gagyvize melyékén is. Sok helytt csak a csatában elestek, vagy fegyver által kimultak, vagy valamely bátor tett által kitüntek részesülnek ezen megtiszteltetésben. Régi daliás idők maradványai, lovagias emléke azon harczias és szabad korszaknak, midőn minden székely nemes és lovag, midőn minden székely fegyverthordó honvéd volt.

Sófalván alól, az addig tág Korondvölgyét márványszerüleg fénylő fehér hegyek szoritják egybe, azok az Akna sóbérczei, melyeken tul a havasok közül letörtető Kis-Küküllő mellett fekvő **Parajd** következik. ||133.||

Parajd[26] igen csinos székely falu, fekvése, de főként természeti kincsei által arra hivatott, hogy e vidék városává nőjje ki magát, s már is a városiasságnak némi elemeivel bir, a mennyiben a

[26] **Parajdot** református székelyek lakják, bár van ottan katholikus egyház is, melynek papját a kamara fizeti, s melynek hivei nagyon kevés számmal vannak. **Parajd** neve eredhetett ily nevü elsőbben idetelepedett székely őstől, de származhatott parajtól is, mi füvet, gyepet jelent, s mi jelölhetné vizektől öntözött völgyeinek

bányahivatalok és tiszti lakások annak már is városias küllemet adnak, – van itten postaállomás, gyógyszertár, az ipart egy gyufagyár képviseli, s négy országos sokadalma és heti vásárai[27] élénk kereskedelmi mozgalmat idéznek elő, mit nem kis mértékben fokoz azon körülmény, hogy nem csak az egész Székelyföld, hanem a Szászföld nagy része s a Maros felvidéke is innen hordja sóját, mert bár só e vonalon sokhelytt mutatkozik, de müvelet alatt csak is e **parajdi** van, s bár sokhelytt a székely sóba vágja pinczéjét, sóbérczeken legelteti nyájait, kénytelen több nap járó földről idejönni, hogy ezen az élethez nélkülözhetlen kelléket beszerezze, mert mivel Isten oly gazdagon megáldá hazáját, annak használatától el van tiltva, ahoz bajjal és drágán juthat csak.[28]

Parajdnak főnevezetessége e szerint sóaknáiban van, mi is legelőbb azok megnézésére sietünk.

[Metszet: A parajdi sóakna.]

A falun alól szakad egybe a Kis-Küküllővel a délről letörtető Korond vize, mely szép, tágas, termékeny völgyén kénye-kedve szerint kanyarog, de midőn az ő kedves vőlegényéhez a K.-Küküllőhez közelitene, völgytorkolatját egy hozzávetőleg 4–500 láb magas, keletről-nyugatra futó hegylánczolat zárja el, mely kezdetben azt feldugva Korond völgye bizonynyal nagy tó volt, hanem az egyesülésre sietö vizek a völgy baloldalán lévő Nagy-Haram aljában – hol a hasonnevü patak lerohan – erőszakosan nyitottak keskeny rést magoknak, s ezt annál könnyebben tehették, mert a torkolatot elzáró ||134.|| hegylánczolat merőben sósziklákból áll. Azonban a változékony patak ezelőtt egy századdal elhagyta Nagy-Haram alatti régi medrét s odább keletre kanyarulva a Sóhegy alatt ásott magának szép alagutat, mely végre önsúlya alatt egyberoskadva, most ottan festői hegyrepedés állott elő Alsó-Holló nevü gyönyörü sószikla csoporttal, melyek kétfelől mint óriási ezüst kapu-zábék[29] tündöklően magasulnak fel.

Alább a vizmosta nyilásnak szük, alig 300 lépés szélességü völgye nyilik melynek keleti oldalán a Sóbércz kopár szósziklái emelkednek fel. Aljában vannak a festői rendetlenségben szétszórt bányaépületek, raktárak, idább a hivatalnokok szállásai. A hegymeredek oldalán ragyogó sóvirágok, sötét repedések, bányaüregek, a dombokon gyönyörüen fekvő őrházak tünnek fel, s adnak e tájnak sajátságosan festői küllemet; mint azt ide mellékelt, a sóbércz alatti aknát és a Nagy-Hollót feltüntető képünk mutatja. (Lásd az előbbi lapon.)

És ezen szép, hasznos kopársággal szemben festői ellentétben a Nagy-Haram gyönyörü lomberdője pompálkodik.

Az itteni sótelep vagy 800 öl hosszu, 600 öl széles, mélysége ismeretlen,[30] alig hatoltak 50–60 ölnyire még be. Roppant, kimerithetlen kincse van itt a jótékony természetnek, mely nemcsak e haza

---

termékenységét. A **parajdi** sóakna képviselve volt az 1585-ki országgyülésen. Lásd Benkő József „De comitiis Transilvanicis" czimü munkája 66-ik lapján.

[27] **Parajd** községének négy országos sokadalma, és csütörtöknapi hetivására. Ezen hetivásárt és három (szt. Józsefnapi, márt. 19-én, Teréznapi, oct. 15-én és Lázár napi, dec. 17-én) sokadalmát 1802-ben Ferencz császártól nyerte, az engedélyezési okmány meg van a falu levéltárában, kelt Bécsben 1802-ben nov. 11-én az uralkodó és gr. Teleki Sámuel aláirásával. A kormányszéktől kiadta csik szentgyörgyi Csedő László. Negyedik Anna napi sokadalmát (jul. 26-án) 1847-ben nyeri I. Ferdinandtól. Ezen okmány kelt Bécsben nevezett évben a fejedelem, b. Józsika Sámuel és Conradsheim András aláirásával; a kormányszéktől kiadja Istvánfi Pál. E vásárok javadalmait ¼ részben élvezi a Mátyus család, ¾ részét pedig kapják a község lakói.

[28] S drágábban fizeti mint oly országok lakói, hol a sót mesterségesen, s nagy költséggel állítják elö; bár 1868 óta az országgyülés által eszközölt árleszállitás némi könnyebbülést szerzett; azonban még most is csak nem egyszer oly drága mint Romaniában, és igy nem hogy külkereskedést üzhetnének, hanem még a becsempészés sem szüntethető meg, mi miatt évenként sok pénz szivárog külföldre.

[29] Kapú-fél-fa; kapu-oszlop.

[30] A **parajdi** sótelep 280 lábnyira van a Korond vize felett; 1000–1200 öl hosszu, 900–1000 öl széles hegyalakban, melynek különösen délkeleti részén sziklamódjára kiálló falai, hasonlólag nevezetes jelenségei az ujabbkori képződésnek, mi[n]thogy egész Európában csak Spanyolhon Kordovájában lehet hasonló kiemelkedett

szükségleteit tudná fedezni, hanem nagy kereskedésre nyujtana kifogyhatatlan anyagot, s most még e hon fiai se tudják onnan nyert sóval sózni kenyeröket, pedig azok a nemzeti fejedelmek alatt a székely nemzet sajátjai voltak, honnan mindenki ingyen nemesi sót kapott[31] (mert mint tudjuk a Székelyföldön nem volt királyi jog). Az osztrákház alá jutván az ország, a fiscus erre is rátette kezét; de ekkor is csak annyiban, hogy még 1702-ben Apor István kincstárnoksága alatt Udvarhelyszék csekély haszonbért fizetett használatáért; 1703-ban Udvarnelyszék, Csik-, Háromszék és Marosszék (tehát Aranyosszék kivételével egész Székelyföld) 2700 mforint évi haszonbérért veszik ki. A Rákóczi forradalom alatt kevés időre visszakapja a székelység jogilag őtet megillető ingyen-sóját; hanem 1714-ben újból ráteszi az aerarium kezét; de ezután is csak a szokásos haszonbéri, s igy nem nagyon terhelő modorban kezelik, a székély még mindig olcsón jutott sójához. És e korban még mind a földszinén való mivelés divatozik; csak 1762-ben Frendl bányatiszt elő munkálata szerint kezdették meg a rendszeres aknázást; ekkor veszi át a kincstár kezelését, minek aztán az a gyászos következménye lett, hogy a só ára mindinkább emelkedett, úgy, hogy most már mázsáját 4 pengő forint 60 krjával kell fizetni, s a Székelyföld roppant sótelepei mellett többnyire idegen földről (Oláhországból) becsempészett olcsóbb sóval látja el magát, és ezáltal az a kevés pénz is, mi itt forgalomban van, idegen földre foly ki.

A forradalom előtt a csempészet oly nagy mérvbe folyt, hogy a csiki székelyek azzal nyilt kereskedést üztek, faluról falura hordozva árulták fél árán a **parajdi** sónak s ekkor **Parajd** alig tudott évenként 25,000 mázsa sót eladni.

Most a csempészet meglévén szoritva, kisebb mérvbe foly, s azért **Parajd** sóforgalma évenként 90,000 mázsára megy.[32] Mely mennyiség bizonynyal háromszorozódnék, ha a kincstár elhatározná magát az olcsóbb árra s igy az ő bevétele is szaporodna, a szegény nép is olcsón jutva sójához; nem lenne kénytelen sóhegyei mellett sótalan kenyeret enni.

A **parajdi** só egy kissé kékes szinü, de ha nem oly szép is mint a marosujvári, azért Erdély sói között a legjobb és legsulyosabb; legfelebb a tordai közeliti meg. De nem csak itt e sóbércz alatt van sóréteg, hanem leágazik az északnyugotra Szovátáig, hol (mint később meglátandjuk) roppant sóhegyekben nyomul a talaj felszinére, és átcsap még egy ennél is hoszabb elágazása Korond- és Udvarhelynél az innenső Homoród völgyére, hol újból kiterjeszkedik. Erdély 800 sóforrásából: 129 **Parajd** vidékén fakad fel. ||135.||

XXVIII. EGY SÉTA RABSONNÉ VÁRÁHOZ.

Rabsonné vára, a várromok. Kincskereső élete. Az e várhoz kötött regék, hagyományok. Kilátás. Barátság tető alatti tündértanya. Kis-Juhod völgye. Elemir tornya, regéje. A tóvá átalakult völgy, a völgygyé átalakult tó. Rabsonné útja. A dészkavár barlangja. Rabsonné kincstára. Kápolna mezőn kápolna-rom. Juhod völgy erődítvénye. Ilyésmező. Földvár.

---

tömeges sósziklára találni. Houchard József vázlatok a székelyföldi sótelepekről, a magy. orvosok 1862. évk. 193. lapján.

[31] A székelyeknek régen szabad sójuk járt, de a segesvári országgyülésen 1562-ben a sóaknákat is a kamara javára lefoglalták, s szabad sót ettől fogva csak a nemesség kapott, de ugy látszik, hogy ez sem szolgáltatott ki pontosan, mert a székely székek nemessége 1568-ban jan. 6-kán a tordai országgyülésen panaszt emelt, hogy a nemesi sót tőlük elvonják; azért János Zsigmond ezen év febr. 13-án Brassóból rendeletet ád ki a **parajdi** kamaraispán Literati Jánoshoz, hogy a székely székek primorjai és primipillusainak a házuk szükségeire való sót ingyen szolgáltassa ki, csak a gyra-pénz és kamara-ispáni illetőség megadása mellett, mely egy köböl zab és egypénz darabjától (az egy pénz a gyra-pénz, a zab a munus camerariorum lévén). Erd. Tört. adat I. k. 271. lap. Sőt még a Bethlen Gábort beiktató 1613-ki országgyülés végzései közt is ott találjuk ezen szabad sót biztositó czikket: A székely uraink, atyánkfiainak az aknáról házok szükségére elegendő só adassék. (Lásd Erdélyorsz. Történettára II. k. 288. lap.)

[32] A szomszéd **Parajd**, két Sófalva, Ilyésmező, Szováta 2000 mázsa ingyen-sót kapnak.

Parajd nem csak sóaknáiról nevezetes; környékén még sok más figyelmet, s felkutatást érdemlő hely van. Nem csak a természet gazdagitá fel kincseivel, hanem az emberek is hajdan sokat tevének érdekesítésére; s kedves olvasóim, ha kedvük van önöknek hozzám csatlakozni: egy érdekes sétára ajánkozom utmutatóúl.

Felfelé megyünk, a már ismert Kis-Kükükkő, illetőleg Nagy-ág vize kies völgyén. Félórai séta után, kicsapunk annak jobb oldali (északi) magas hegyeire.

[Metszet: Rabsonné vára Parajd közelében.]

E völgyszegélyző hegysor tetején tul haladva, az Égetvész-nek háta mögött egy gyönyörü alakzatu trachyt torolvány (conglomerat) – szikla-csoport magasul fel; egy festői sziklacsúcs, melynek nyugati szöge falmeredeken van lemetszve; tető-csucsa pedig gyönyörüen kicsipkézve; óriási szobrokat, sugár diszgulákat, s más szeszélyes alakzatokat uánzó sziklaszálok lövelnek fel, mint azt mellékelt képünk mutatja. E hegy minden tekintetben nagyon érdekes, sőt költői; ha megmondjuk, hogy annak tető-lapján állott Rabsonné vára, ősváraink legérdekesebbike, legmesésebbike.

A magas, meredek szikla-hegyet északról a Kis-Juhod vizé-nek mély, sötét völgye; délről és nyugatról a Szilas patak árka folyja körül, s csak is keleti oldalán van egy keskeny, szintén falmeredek oldalokkal biró hegynyak által a hátrább fekvő Kőris dombbal összefüggésben; s csak ott mászhatánk fel – egy a hegy oldalán merészen kanyargó ősvenyen – a sziklacsúcs fennlapjára.

Itt ezen csaknem megközelíthetlenül magas hegy-csúcson, széditő magasságban, állott Rabsonné vára, melynek legelőbb is rommadványait mutat- ||136.|| juk be önöknek s azután elmondjuk rendre a hozzá kötött költöi regéket is.

[...]

A várfal és ez átmetszés között még egy közép védfalat emelt a természet: egy meredek oldalu szikla falat állitván oda, melyen csak bajjal lehet felmászni a tetején lévő várfalakhoz.

Ezen sziklában van egy bolond kincs keresőnek lakbarlangja: egy szoba nagyságu üreg. Ott van sziklába vésett ágya, kemenczéje; ott vannak szerszámai, melyekkel ő már évtizedek óta furja, vájkálja a hegynek tömör trachyt szikláit; [...]

Ezen regés kincsnek feltalálására vágyakodik a szegény öreg, s bár jó módu gazda volt, majd mindenét elaknázta e kincskeresésbe; s bár elszegényedett, elöregedett de a feltalálás reményével még most sem hagy fel: hanem egész nyáron át a szikla üregben lakva, éhezve, nélkülözve, embert kerülve féltékenyen furja, faragja a hegyet; s midőn ő bozontos fehér szakálával, halvány arczával kiemelkedik onnan a föld kebléből, azt hinné az ember, hogy valami szellem, őre e roppant kincseknek, s félénk előitéletes ember könnyen megrémülhetne e tulvilaginak tetsző lénytől. Mi előre értesitve lévén itt létéről, megjelenése által nem voltunk meglepetve, s bár eleget faggattuk, s lekenyerezni is megkisértettük, élelmünket megosztván véle: még se tudtunk e várra vonatkozólag valamit belőle kisajtolni; ő bizalmatlanul, félve tekintett reánk, mint kincskereső vetélytársakra s Istenre kért, hogy ne vigyük el a kincset, melyért ő annyit fáradozott; erről biztositva, őt megnyugtatók, s a vár-tető csucsára kimászva, gyönyörködénk az innen feltáruló szép kilátásban.

[Rajz: Rabsonné várának alaprajza.]

E magas pontról látszik egyfelől a Kis-Küküllő völgye **Parajddal**; tul felől a Juhodvize völgye Ilyésmezővel; balra a Firtosnak gyönyörű alakzatu csucsa; tul rajta, messze távolban a fogarasi havasoknak gyönyörü lánczolata; idább a siklódi Nagykő és a szovátai havasok közt hullámzatos hegysorok felett, a hegyalji havasoknak elmosódó képei tünnek fel. S most lássuk e vár regevilágát. A rege azt mondja, hogy az e várat épitő Rabsonné, Firtosné és Tartodné három testvér volt, s mind

három várban egyszerre gyujtották meg a gyertyát. Tehát e rege mutatja e váraknak egykori épitését, jelöli, hogy azok egymással láttani egybeköttetésben voltak s vész idején tűz-jel által adtak hirt egymásnak.

Más rege azt mondja: hogy ördöngös mesterséggel épitette e várat Rabsonné; s egy bűvös kakas és macska hordta fel az anyagot a hegyre. Ez ||137.|| jelképezi azon roppant, szintén emberi erőt tulszárnyaló épitkezést, mely hogy miként vitetett végbe, a csaknem meredek hegytetőn szinte megfoghatatlan.

Rabsonnét tündérkirálynénak és nagyon furfangosnak tartja a nép rege, ki még az ördögöt is rászedte, mert azzal egy utat alkudott ki magának egy hegy aranyért és egy völgy ezüstért, e büvös uton oly sebesen haladott táltos lovaival, hogy midőn Tordán elsőt harangoztak, még várában volt, s mikorra beharangoztak, már Tordán volt a templomban; kocsisa egykor kalapját leejtvén, leakart szálni, hogy felvegye. Ok nélkül szállasz le, – mondá asszonya – mert az már 5 óra járó földre maradt el.

Az ördög mind követelte az utért igért bért; de Rabsonné mind húzta, halasztotta, csalogatta ördög uramat; több éven át szép szóval tartotta, s szekerezett bűvös utján. De végre ördög uram is elveszté türelmét, s várni többé nem akarván, Rabsonné össze hajtá kis kezének szép ujjait, s arra egy aranyat, tenyerébe egy tallért téve, mondá; Im itt van a hegy-aragy és a völgy-ezüst. – A rászedett ördög dühösen rohant el szétrombolva a büvös útat; de romjai most is meg vannak; leszállva, majd megkeresendjük.

Rabsonné várától nyugatra a Barátságtető alatti Borza-vápában, egy barlang van; ott laktak régen a tündérek, azon aranyhajú, habköntösü szárnyas leányok, kiknek Rabsonné királynője volt, s mikor Firtos és Tartodon lakó testvéreihez ment látogatóba, mindig elkisérték.

Egy pásztort egykor behivtak oda a mulatozó tündérek, három napig énekeltek, muzsikáltak neki, tánczoltak, enyelegtek körülte, s kártyázni kezdvén, egy nagy kalap aranynyal bocsájták el; de ő kimenvén, leönté a földre, s visszatért, hogy még hozzon egy más kalappal, hanem ekkor a tündérvilág már eltünt, s mikorra kiment, hogy künnhagyott aranyát keresse, az szénné változott át. Azonban a tündérek, a vidék ezen kedves lakói kihaltak, s a büvös barlang elhagyatva áll ottan.

E rege talán azt akarja sejtetni, hogy a várhoz tartozott katonai telep itten volt a Borza völgyében, de a Rabsonnét kisért harcznokok kivesztek e vár romba dülte után.

Egy másik hagyomány azt mondja: hogy a várat Rákóczi András épittette, kinek a vártól északkeletre eső Küpüskút lapossa nevü fennsikon véres csatája volt a tatárokkal. E követelt csatatéren még most is harczi bárdokat, kopjákat, nyilakat, s más eszközöket kapnak; de ugy látszik, hogy a hagyománynak várat épitő Rákóczija csatát vesztett, mert ezen hagyomány a tatárok által dúlatja fel Rabsonné várát.

E regék, e hagyományok mind homályos ködfátyol-képei a titok-teljes múltnak, melyet felvilágitani nem tudnak, melyek legföljebb bizonytalan sejtelmeknek messzetávolban elmosódó árnyképeit mutatják fel.

Hogy ki volt a rege Rabsonnéja, bűbájos tündérnője, hogy a történelmi kor határain tuleső mythosi alak melyik korban élt, mikor épült e hatalmas, ez évezred viharával megküzdött vár? bajos meghatározni; a rege legfölebb azt constatirozza, hogy e várban egy gyönyörű nő, vagy özvegy lakott: szép, bübájos, kit tulvilági lénynek fest a hagyomány; – és azt, hogy ez a Firtos és Tartod várával egykoru, egybeköttetésben lévő vár volt, egy lánczszeme a Székelyföldet környezett és áthálózott várlánczolatnak, a Rákóczi névvel egybekötött és a tatárokkal való csaták emlékét fenntartott hagyomány arra mutatna: hogy itt is a mongol, vagy valamely későbbi tatár-csorda megjelent, és dúlt; – vagy, talán a Rákóczi forradalomkor ezen fekvésére nézve oly erős várat a nép kiigazitva, védhelyül felhasználta.

S miután e várnak – a bizos tudás határát messze túlhaladó – multját úgy se derithetjük fel: szálljunk le annak viharos ormáról, hogy a környékén levő más nevezetes helyek, és műveletekkel is megismerkedjünk.

Emlitők, hogy a várhegy északi aljában a kis (vagy tekeres) Juhod vize törtet le. Egy gyönyörű völgy-kebel tárul itt fel; oly szép, minőt talán nem rejtenek féltékeny keblökben a havasok. Mindkétfelöl magas szikla-hegyek ölelik körül; délről, a meredeken lehanyatló várhegy szeszélyes sziklaszálaival, északról az Eleméroldala, melynek zöld lomberdei közül gyönyörü alakzatu sziklaszálak, mint megannyi kövült óriások tornyosodnak fel.

Ezeknek legnagyobbika a festői és több száz öl magas, sugár Elemér-tornya. Ki ne ismerné azon szép regét, melyet Dózsa Dániel „Zandirhám" czimü hőskölteményében is közlött; – ki ne látná e táj felett lebegni Rabsonné bűbájos leányát – Irmát; – ki ne látná az e leánykát szenvedélyesen szerető Zelemirt, ős-mythosi korunk e sziklákat maga után varászló Orpheusát, s kinek ne ötlene eszébe tragícus vége e szerencsétlen párnak? A rege röviden ez:

Zelemir megpillantja Irmát, benne eszményképét ismeri fel, s szereti oly lángolón és szenvedélyesen, mint azon lovagkornak költészetben gazdag emberi tudtak szeretni. De Rabsonné, egy férje által elcsábitott, s boszut esküdött asszony, Mitács által tévhitre vezetve, azt hiszi, hogy Irma és Zelemir testvérek s természet-ellenes szerelmöket tiltja, másfelől elhiteti Zelemirrel, hogy szép szerelmesét Firtos tündére látogatja éjjelenként s kődalakban, mint ujkor Zeusza, bitorolja a leányka öntudatlan szerelmét. A féltékeny Zelemir, a századik leölt besenyőnek koponyájából ivott büvitaltól kábultan, kémlel, ellesni a titkos szerelmi légyottat. Im! a holdkóros Irma leszáll anyja várának vészes szirtgérinczein, s tekintetét merően a holdra szegezve mász ki Elemér tornyán. – A kábult Zelemir a leányka árnyában a vélt firtosi tündért hivén, utána iramlik, s a szikla-élen lebegő leányra kiált, ez fölébredve, alázuhan; magával ragadva féltékenyen epedő Zelemirjét; s egybekarolva, egymás dobogó szivén halnak azok, kik az életben nem egyesülhetének.

Ekkor a bosszus Mitács földeriti hazugságát Rabsonné előtt. Ez leányához siet az örömhirrel, hogy már szabad szeretni Zelemirt. Leánya sehol, utánna indul, s megtalálva a szirt aljában az elzuzott két szerencsétlent szive megreped, s ő is meghal. Oda a szirt alá temettetett el az ármány e három áldozatja, oda a sziklára vésetett fel a szerelem e megható drámájának története; lemosta ||138.|| azt a századok viharja, de a nép ez emlék-szirtet ma is Elemir tornyának vagy kövének nevezi s a rege fentartá emlékét e szerelmi áldozatoknak.

Ott áll most is az emlékszikla s oldalában solymok tanyáznak; üregeiben régi háborus idők viszontagságai között, sőt még a forradalom utáni üldőztetések korában is sokan találtak menhelyet. Szép e sziklaszál, szép e gyönyörü völgykebel, de még szebb volt néhány évtizedddel ez előtt; mert 1831 táján a völgy szük[]torkolatja előtt két szikla leomolván, feldugta a Juhod folyását, ekként egy gyönyörü, több hold kiterjedésű tó alakult, melynek tükrében e gyönyörü sziklaszálok visszatükrözték magokat, tó melyből az elboritott völgy ligeteinek fa tetői meredtek ki, s hullámaiban óriási pisztrángok tanyásztak. De a természet szeszélyének ezen müve 1844-ben eltünt, mert a tó szirtgátjait elszakitva, isszonyu árvizként rohant le a völgyen, iszapágyából pedig gyönyörü völgykebel állott elő, melyet ma is tókerületnek neveznek. Igy alakit és idomit a természet játszi nagyszerüségében.

De a természet nagyszerüsége ne feledtesse velünk az emberi művek nagyszerüségét.

A várhegy nyugati aljánál vonul el Rabsonné útja, s a Juhod völgyén átcsapva a Deszkásvár (hegy) sarkánál vonul ki, s Isten erősse alatt keresztül a Tekeresi utra, onnan átvág a Répáson Sugora, áthatól Sebesdre (hegy) innen a Tekenyősdre, s végre a görgényi havasokra.

Ez ugyanazonos a Rákos-szorosi Kakas-borozda a hargitai Ördögútjával, melyet Zetelakán, Oroszhegyen át elkisértünk az oroszhegyi fennsikig, s mely onnan átcsap állitólag ide, bár én Rabsonné várán tul (délfelé) nem kaphatám meg vonalát.

Ezen töltés itt (mint mindenütt, havasos tájon) roppant, ragacs nélkül összehalmozott szikladarabokból van félkerek (leforditott teknő) alakra feltöltve, vagy két öl alappal, s épebb helyein 6–7 láb magasságban.

Hogy e töltés nem lehetett utvonal, az itt is felötlő, mert az a Deszkás várnak már itt is meredek oldalán megy ki; de észkán[33] csaknem függőleges meredek oldalon lejt le, hol gyalog is bajjal lehet lehatolni.

De hát az a Dészkás vár miféle? kérdezhetné az olvasó. Az egy hegy, melyen ugyan vár nincsen, de déli aljában, egy roppant trachyt torolvány (conglomerát) sziklában, van egy meglehetős terjedelmü barlang, mely háborus időkben menhelyül szolgált a vidék lakóinak, s mely hagyomány szerint, ellévén gerendák és deszkákkal zárva, innen neve. A nép ugy hiszi, hogy itt e barlangban van elrejtve Rabsonné roppant kincstára. Egykor kincskeresők kutattak ott s ástak mindaddig mig nagy vasajtóhoz értek, melyet három roppant lakat védett, leütték ezt, és az ezredév óta zárt ajtó oly zajjal pattant fel, hogy a hegy megrendült belé, a nyilaton át pedig roppant kincshalmaz tünt fel, de midőn mohó vágygyal siettek a kincspakolásra, félelmesen megdöbbentő hang hallatszott mondván: Ember-élet esett áldozatul e kincs elrejtésekor, s csak ember-élettel lehet azt kivenni. A kincskeresők ennek hallatára megszaladnak, még elég jókor, mert hátuk mögött egy roppant szikla zuhant le, s elfedé a kincstár ajtaját, mondja a nép rege.

Ilyés mezeje felé vettük visszautunkat, s a Juhodnak szép völgyén haladva lefelé, Kápolna-Mező nevü helyre értünk. És rá is akadtunk a hely elnevezést igazoló kápolna romjaira, vagy jobban mondva oly alapfalakra, melyek egy 20 lépés hosszu, 12 lépés széles köridomu épületre engednek következtetést vonni, ez idom pedig egy byzánczi módorban épült köridomu (ó keresztény basilikai izlés) egyházat sejtet. E kápolna itt ezen, még csak száz évvel ezelőtt is lakatlan vidéken, azt mutatja, hogy az Ilyésmezeiek ide települte előtt, a messze hajdanban, e vidéken még laktak emberek. A hagyomány Rabsonné várával köti egybe, s azt mondja, hogy még pogány templom volt; ugyde azt tudjuk, hogy természetet istenitő és hitünknek épitett templomai nem voltak (ilyeseknek romjaira sehol se találunk), hanem folyók partjain a szép természetnek égkupja által fedett nagyszerü imaházában szoktak volt ők áldozatot hozni Hadurnak.

E szerént hát régen vagy valami falu állhatott ott, vagy Rabsonné várának, keresztény hitet felvett ura épithette a kereszténység azon első századaiban, midőn nálunk is görög szertartás és épitészet divatozott; mignem ennek rövid uralmát a nyugati egyház befolyása ki nem szoritotta; e feledett rom tehát igen régi, s épitészeti tekintetben igen érdekes, mint a Székelyföld köridomu imaházainak egyetlen példánya.

Alább, ott, hol az északkeleti irányból letörtető, pisztrangdús Nagy-Juhod-dal a Kis-Juhod egybeszakad, hatalmas, régi erődítményeknek látszanak bámulatos nyomai.

Két öl magoságu, alapjában 4–5 öl szélességü gátony zárja át az itt közel 600 lépésnyi széles völgyet; e töltést mindkét oldalról széles mély sáncz szegélyzi, közepén utnyilat van hagyva. Kissé hátrább, (Rabsonné vára felé) három egymással párhuzomosan futó, s a völgyet egészen átszelő kőrakásnak falszerü vonala huzódik el, oly kőhalmaz, mely magas, vastag falaknak omladványaira mutat.

Ezen cyclopsi müvek, melyek az egész völgyet megközelithetlen és bevehetetlen erősséggé változtaták át, egy a történet elötti kor homályában elvesző időszaknak óriási erődítvényei, s igen egy jellemüek a Rabsonné vára alatt elvonuló töltéssel, melyet fennebb ismertettünk; ezek valamint amazok is kétségtelenné teszik, hogy ezen völgyben hajdan egy jelentékeny város, vagy katonai telep létezett, melynek temploma a Kápolna-mezőn állott; fellegvárát pedig Rabsonné légi vára képezé. Ezen sánczolatok, ezen Tyrins romjainak nagyszerüségével biró erődítvények annak külvédvonalát alkoták; és az igy elzárt, s többi oldalairól csaknem megmászhatlan meredek hegyektől szegélyzett

[33] Északi oldalán, mit a székely röviditve észkának hiv, igy hegy észka, ház észka, kert észka stb.

völgy megközelithetlen biztos védhely volt. Hogy mikor és mily nép által épittetett: arról még a hagyomány is hallgat; de ha Rabsonné várát ős székely-várnak hiszük, akkor ezek is őseink nagyszerü műemlékei közé sorozhatók.

Negyed órával alább van Ilyés-mezeje, egy alig 80 éves telep, melynek ma már 50, a völgyben szétszort háza van. Gyermek-koromban még láttam azt a 125 éves öreg oláhot és 115 éves feleségét, ||139.|| kiknek gyerekei, unokái és dédunokái népesiték e falut.

Ilyés mező,[34] körülbelől **Parajd** irányában fekszik, s mi a Kis-Küküllő és Juhod völgyét elválasztó magas hegyen másztunk át. E hegy Földvárnak hivatik; a hagyományok szerént régi háborus időkben ott szokta volt elsánczolni magát a nép, s innen az elnevezés.

XXVIII. ATYHA.

[...]

[Atyha] **Parajd** végső faluja, ez oldalról, Udvarhelyszéknek, azontul Maros-szék következik s bár nem mindég respektálám a politikai felosztás határvonalait, hanem sok helytt a szellem terén önkényesen foglalásokat tevék, most az egyszer innen megtérünk, mert még anyaszékünknek egy érdekes szögletét kell megjárnunk: Küsmöd vizének oly szép és érdekes tájait. [...] ||140.||

XXXIII. UDVARHELYTŐL HOMORÓD-SZENT-PÁLIG.

[...]

Szent-Márton és a szomszéd Abásfalva vidéke oly sódús, hogy a házak pinczéi sósziklákba vannak vésve, de Isten ez áldását nem szabad használniok, hanem meszsziről (**Parajdról**) hozott sóval kell élniek. Pedig hogy a rómaiak, sőt később a nemzeti fejedelmek alatt is só-müvelet folyt itt, erről tanuskodnak a felhagyott bányaüregek és egy a falu határán talált fogadalmi oltártöredék, melyen e felirat jön elő: [...] ||164.||

(Orbán 1868. I: 13–14, 17, 45, 64, 68, 70, 96, 106, 121–122, 130–131, 133–140, 164)

XXI. AZ OLT EREDETE

[...] A tért, hol e [gyergyói] faluk elhelyezkedtek, a legszebb havassor veszi körül változatosan metszett csúcshálózatával. Délen a sötét Fekete Rez, hol a Maros fakad fel, odább a félelmes tömegü Délhegy, melynek nyugati Putnatető nevü oldalából fakad fel a két Küküllő. Nyugatra a Bucsin, melyen a **parajdi** ut fehérlő szalaga vonul át, alább a Kereszthegy hegyes csúcsa, az Emberfő szeszélyes sziklahalmaza, végre északon a topliczai szorosnak festői szirtjei felett a Kelemen havas rémletes tömege zárja el a láthatárt. [...] ||102.||

XXX. GYERGYÓ DÉLYUGATI SZÖGLETE.

[...]

Gyergyóba jöttömkor az országszerte ismert – s ha vasutunk lesz – bizonynyal világszerte ismeretessé és nevezetessé válandó Borszékre, mint Gyergyó kiválóan nevezetes pontjára sietvén, mellőztem Gyergyónak délnyugati szögletében fekvő négy faluját: Alfalut, Ujfalut, Csomafalvát és Kilyénfalvát, de mivel vezérelvemül tüztem egyetlen bármily igénytelennek tetsző falut is megnézetlenül és észleletlenül nem hagyni, azért most visszautamat a nevezett falvak felé irányzám, annál is inkább, mivel azok némileg utamba is estek, a rövidebb **parajdi** uton tervezvén központomhoz, Udvarhelyre, visszatérni.

[...] ||144.||

[34] Ilyésmező már Marosszék területén fekszik az ugynevezett székhavasán, lakosai taxát fizetnek, s nehány székely család kivételével mind pásztoréletet folytató oláhok.

XXXIII. ALFALUTÓL PARAJDIG.

Borzon vize. Bucsin tető. Bucsu Gyergyótól. Siremlék. Székely népköltészet. A két Küküllő eredete. Kis-Küküllő völgye. Székely népélet. Megérkezés **Parajdra**.

Utváltoztatás és egy igen érdekes havasvonal megismerése tekintetéből **Parajd** felé tértem vissza.

[...] ||158.||

A Bucsin tetőtől délkeletre az ugynevezett Putna tetőn ered a két Küküllő. [...]

A kisebbik testvérnek [a Kis-Küküllőnek] szép virányos és fenyvesektől árnyalt völgyén halad le az 1853-ban készült, most elhanyagolt, nagyon köves országut; a szerény kis patak még itt Nagy ág vize nevet visel, s csak **Parajdnál** a Korond vizét és **Parajd** patakát felvéve, bérmálódik Kis-Küküllőnek.

E völgy igen szép és élénk; néhány fürészmalom, zsindely- és hordógyár képviseli itt az ipart, de gyár csak annyiban, a mennyiben ott gyártanak valamit, mert hát nincsen ott egyéb, mint néha igen regényesen füstölgő kunyhócska, mely legfelebb azért érdekes, mert néha szép piros pozsgás székely leányok és menyecskék dalárja zeng onnan ki, mi kedvesen viszhangzik az erdőkben. Igen, leányok és asszonyok, mert a székely nők annyira életrevalók, hogy még faragni is tudnak, főleg havasos helyeken, hol kevés müvelhető föld van, résztvesznek a férfiak minden terhesebb munkáiban is, ők pásztorkodnak. Hát nem árkádiai élet-e ez? [...]

Lasankint a fenyvesregio megszünik, szép bükkösök lomberdői jönnek elő, előbb fenyvessel keverve, alább azonban egészen kiszoritják a hidegkedvelő tűlevelüeket, a szelidebb éghajlat szülöttjei.

A völgy mellett szép kőszálak, gyönyörü alakzatu cserkősziklák (trachytot a székely cserkőnek hivja) szemgyönyörködtetőleg tünnek fel mind két oldalon, nemsokára kaszálók és szántóföldek is jönnek elő az irtványok között, a vadon népesülni, élénkülni kezd, s csakhamar feltünik fényes diszgúlaszerü pléhfedeletü tornya **Parajdnak**, az oly regényesen fekvő falunak, mely Alfalutól 5 órányira van,[35] s mely Udvarhelyszéknek ez oldalról határhelységét alkotja. ||159.||

(Orbán 1869. II: 102, 144, 158–159)

HÁROMSZÉK.

HÁROMSZÉK ELŐISMERTETÉSE.

[...]

Ásványokban szintén gazdag Háromszék, csakhogy fájdalom az itt is, mint hazánk sok más vidékén parlagon hever. [...] Kőolaj Sósmező környékén jön elő, sóban azonban szegény Háromszék s azt Oláhországból (csempészve), de leginkább **Parajdról** hordják.

[...] ||4.||

(Orbán 1869. III: 4)

MAROSSZÉK

MAROSSZÉK ELŐISMERTETÉSE.

[...]

Marosszék 5 törvényhatósággal határolódik, és pedig keleten Gyergyó egy kis szögletével és Udvarhelyszék **parajdi** járásával. Délen [...]

[35] Mely 1568.54 párisi lábnyira fekszik a tenger szine felett, tehát Gyergyónál 749 párisi lábbal fekszik alább. **Parajdról** láss többet e munka I. kötetében.

[...] ||1.||

A kis Küküllő,[36] miként már másutt is emlitém,[37] a gyergyószéli Putna-tetőn ered, nem messze a Maros és nagy Küküllő erede- ||3.|| tétől. Az eredeténél azonnal nyugati irányt vevő folyó ott még jelentéktelen kis csermely, de a hogy gyors eséssel[38] az eredetétől 2½ mérföldnyire fekvő **Parajdnál** kibontakozik a havasok közül, csakhamar tekintélyes folyókkal gyarapodik, minő a balpartilag beszakadó **Parajd** és Korond vize, hol az addig szerényen Nagyág vizének nevezett folyam a hangzatos kis Küküllő nevet veszi fel.

Ezen a Korondvize és a **parajdi** sóhegyek komasága alatt végrehajtott megkereszteltetése, s zengzetes névnyerése után északnyugati irányt változtatva, csakhamar Marosszék területére siet, hogy ott átvegye őt nagykoruságra juttató azon gazdag örökségét, melyet Szovátha táján a Mezőhavas, a Juhod,[39] Sebes és Szovátha vize[40] hullámai képében küld neki.

[...] ||4.||

[...]

A keletszéli havasok erdőkincsök mellett ásványokban is bővelkednek. Vaskő Szovátha határán, arany- és ezüsterek Köszvényesnél, Sz.-Istvánnál mutatkoznak,[41] de legdúsabb e vidék sóban, mi Szovátha környékén egész hegyalakban emelkedik ki.[42] Hogy e sótelep mily terjedt, mutatják a fennebb levő **parajdi** és korondi sóhegyek, a M.-Bándnál, innen 7 mfdre, mutatkozó tömör só, valamint Marosszék több helyein[43] felbuzgó sósforrások. De fájdalom, ezen országgazdagitásra hivatott kincs tilalom alatt és használatlanul hever ottan, elzárva még az ott lakók élvezetétől is.

[...] ||5.||

I. SZOVÁTHA ÉS KÖRNYÉKE.

Bel- és Kül-Székelyföld. Székely nép és földmivelése, a Székelyföld természeti gazdagsága. Só. Marosszék határa. Szovátha. Földvár és Amenus. Római maradványok. Szovátha alakulása, néveredete. Székhavasa, Szovátha, Sebes és Juhod pataka. A szováthai sóhegy. A **parajdi** sóhegy és sómüvelet. Rabsonné utja vagy az Óriások árka.

[...]

A természet ugy látszik, hogy az égalj ridegségeért, a talaj silányságaért belbecscsel akarta kárpótolni e táj lakóit, mert a fennérintett adományok mellett el van árasztva e föld az élet fenntartáshoz nélkülözhetlen sóval oly nagy mértékben, mint a világ egy tája sem. Más országokban ahhoz csak terhes munkával jutnak, nagy erőfeszitéssel hatolnak be a föld gyomrába, vagy mesterségen állitják elő, mig a Székelyföldön egész hegylánczolatokat alkotva emelkedik a föld szintje

[36] A Küküllő nevet Szigethi Gy. M. kikelő vagy áradozó természetéből származtatja, azonban valószinübb, hogy az Kékellőből (kék szint játszó) ered, annyival is inkább, mivel alföldön a Kékellőt most is Kikelőnek mondják. Lásd Szabó Károly értek. a K. Tárcsay helynevekről M. Muzeum 1851. évf.

[37] E munka I. k. XXIV. és XXV. és a II. kötet XXXIII. fejezetében.

[38] A Bucsin tető, mely a Putnával egy magassági szinvonalon állhat 671° magas, **Parajdnál** a folyamvölgy már csak 262 °, Szováthánál 216 ölre száll, és igy a Küküllő 3 és ½ mfdnyi havasi pályáján 455 ölnyit száll.

[39] A Juhodról e munka I. kötete XXV. fejezetében elmondók, hogy a kis Juhod, Szilas és Tekerős Juhodból alakul, mindezek a Mező havassal egybefüggő Cserepes kőből erednek.

[40] A Szovátha pataka szintén fenn a Mező havas déli alján fakad fel, s a Szakadát bérczén eredő Viszszafolyó patak vizével gazdagodva s később a Sebest is felvéve ömlik Szováthánál a kis Küküllőbe.

[41] Bár müvelet alá mindeddig nem jöttek.

[42] A mint azt a maga helyén részletesen fogjuk ismertetni.

[43] Ily sóskutak vannak Andrásfalván, Seprődön, Tompán, Nagy-Ernyén, M.-Bándon, Kölpényen, M.-Madarason, Sámsondon, Bazédon és Soospatakon.

fölé, de mi másutt az ország gazdasgság-forrása lenne, az a mi szerencsétlen nemzetgazdászati és politikai viszonyainknál fogva még mindig heverő kincs, melynek élvezetétől az ott lakók is el vannak tiltva.

Csak most bámultuk **Parajdnál** ezen nyiltan előtérbe nyomuló kincseket, a Sóhegységnek csudáit. Nemsokára még bámulatosabb jelenségeit fogjuk látni Marosszéknek e tájjal érintkező felső részében, hová most lépteinket intézzük; mert mellőzve itt e szék főfolyamát a Marost, és e folyam viztartalmának előnyeit, jelenleg egyik ||13.|| tekintélyesebb mellék folyamvölgyén, a Kis-Küküllő völgyén indulunk le, már csak azért is, mert éppen ezen folyam által függ össze Marosszék a központi anyaszékkel (Udvarhelyszékkel), mivel a Kis-Küküllő fennvidéke még Udvarhelyszékhez tartozik, **Parajd**, az anyaszéknek véghelysége még e folyam völgyében, a két Sófalva és Korond ennek egy mellék völgyében helyezkedett el nem csak, hanem még alább menve is, oly négy mellékfolyó szakad[44] a Kis-Küküllőbe,[45] melyeknek vidéke még mind az anyaszékhez tartozik.

Az anyaszékből erre utazó a hogy **Parajdot** elhagyja, csakhamar Marosszék területére lép, hol ros[s]z köves uton döczögve félóra alatt annak ez oldalról való első helységébe, Szováthába ér.

[...]

[...] Hogy pedig a szováthai sótelepek a római uralom korában mivelet alatt voltak, arra a most is feltáruló aknaüregek, római bányász-eszközök s főleg a kissé alább fekvő sóváradi római castrum elég bizonyitékul szolgál, sőt még többel a Nyárád mellett felmenő s Mikházáig követhető római ut, melynek – mint alább látni fogjuk – más létczélja nem lehetett, mint a szováthai és a szintén mivelet alatt állott **parajdi** sóbányákkal való egybeköttetés. Miért mindezekből nem alaptalanul következtethetjük, hogy a három folyótól körülölelt, s hadászatilag is erős fektű Földváron a rómaiaknak egy telepük, vagy talán állandó táborhelyük volt, mely a hadút és sómivelettel foglalkozott telep felett őrködött. [...] ||14.||

[...]

[...] Azonban mig ez óhajtott kor [a helyi ipar felvirágzásának kora] elkövetkezik, addig meg kell elégednünk a táj vadon nagyszerüségével, idyllien szép havasaival, festői sziklaidomzataival, melyek az e völgyekbe felhatolót gazdagon jutalmazzák fáradaimaiért; de ki visszariad a fáradságos havasi úttól, az Szovátha közvetlen közelében is találhat oly nevezetes természeti tüneményekre, minőknek Európában nincsen párja, ezek pedig a falutól rövid negyedórára eső Sóhegyek. A világközlekedéstől számitásszerüleg elzárt Királyhágón inneni része hazánknak a természet soknemü áldásai mellett oly sódús, hogy annak e földön hason párját nem tudjuk feltalálni; párhuzamosan futó, északról délnek irányuló két roppant sótelep futja át ez országrészt: egyik, mely Dézsaknától kiindulva Kolozson, Tordán át egész Maros-Ujvárig nyulik 10–12 mfd hosszuságban; a másik, mely Görgény, sőt Vécstől kezdődve a Székelyföldet 18 mfd hosszaságban szeli át, s mely a Rika cserkő (basalt) és mészkő szikláinak kiszárnyalása által van ketté metszve vagy inkább eltéritve, mert az Oláhországban levő oknai sóbányák e sótelepnek csak folytatásai lehetnek.

Ezen sótelep csekélyebb vagy vastagabb földréteggel van eltakarva, de a vonalán eső sósforrások mégis követni engedik irányát, két helyt azonban nagyszerű sóhegyek tömegébe tör ki a földből, ezek egyike **Parajdnál** van,[46] a másik itten Szováthánál mutatkozik.

A Szovátha vize jobb oldalán egy annak szinvonala fölé 208 lábnyira emelkedő 940 öl hosszú, 314 öl széles (295,160 négyszög öl területű) hegy emelkedik ki, hegy, mely egészen tömör kősóból

[44] Mind balpartilag.

[45] U. m. a Szolokma pataka Szolokma és Siklód falukkal, Küsmöd vize Küsmöd, Etéd, Körispatak, Bözöd-Ujfalu és Bözöd falukkal, Rava pataka, hol a hasonnevü falu fekszik, végre Zsákod pataka, melynek völgyében a két Zsákod, Véczke, Székelyszállás, Csöb, Bordos és Sz.-Demeter helyezkedett el. Ezek e munka I. kötetében részletesebben levén tárgyalva, itt csak megemlitem.

[46] A **parajdi** sóhegy 280 lábra emelkedik a Korond vize szinvonala fölé, területe 1000–1200 öl hosszú, 900–1000 öl széles.

áll:[47] itt van e roppant sótömegnek göbe, honnan különböző irányban a sóképletek ágazatai kiindulnak, itt van felhalmozva az emberi ugy mint állati és növényi életre egyaránt nélkülözhetlen adománya a természetnek, oly nagy mennyiségben, oly roppant halmazban, hogy fél Európát lehetne vele ellátni; de azon szerencsétlen politikai balfogás által, mely szabadságra vágyó népünket tervszerű kiszegényitéssel akarta a szolgaság jarmába hajtani, bérczes kis hazánk el lévén zárva a világkereskedési egybeköttetéstől, ott hever használatlanul e roppant kincsforrás, s Erdély az anyatermészetnek annyi felhalmozott áldása mellett alig termel annyi sót, mennyi a belfogyasztásra elégséges. Csak négy sóakna van jelenleg kismérvü művelet alatt, a többi s azzal a szováthai sóbérczek is ott hevernek használatlanul; pedig hogy itt hajdan, valószinüleg a római uralom alatt nagymérvü sómivelet folyt, annak csalhatlan nyomai mutatkoznak, mert a sóemelkedések közti szabályszerű bemélyedések – melyeket iszappal töltött be a viz – az ott levő sótócsák és nagyobb tavak is mind régi bányák helyein keletkeztek, főleg ott, hol az 50 öl hosszu, 24 öl széles és 10 öl mélységü nagy tó van, valószinüleg egy nyitva mivelt római sóakna van elboritva. Ezen korábbi sómiveletre mutatnak továbbá a talaj-alakzaton kivül a földből naponta kikerülő régi bányászati eszközök, de legfelötlőbben a kétfelől ide irányuló (Sóvárad és Mikháza felől) római útak, melyeknek vonalán épültek a sóváradi és mikházi álló táborhelyek (castrum stativumok).

Ezen sóhegy pedig mozgó, naponta átidomuló sajátságos talaj, mely átalakulást leginkább néhány csermely eszközli, mert ezeknek vize betünik (beszivárog) a sóhegy keleti részén, s azon átsürődve, déli alján szökell ki a földből. Miként a vizek aláássák, kinyalják a hegy keblét, akként omladozik, sülyedez annak felülete, a tetőkön levő földrétegbe fák kapaszkodnak, az oldalokon törökbuzát mivel a szorgalmas székely, de im egy napon hiába keresi földjét, mely táplálta, hiába az erdőt, melynek árnyában munka után fáradtan annyiszor megpihent, eltünt az, elnyelte a föld, helyén pedig roppant örvény vagy szép tó támadott, vagy varásszerüleg előállott sósziklák meredeznek fel. Hol van az a két roppant tó, mely bár egymás közelében volt, egyiknek vize jéghideg, mig a másiknak vize (csak 1½ lábnyira is a vizfelület alatt) égető meleg volt, s melyben annyit fürödtem én is gyermekkoromban? Elfakadtak azok 1850-ben, helyökön pedig azon roppant örvények keletkeztek, melyeket csudás idomú sósziklák vesznek körül, mint a jeges tengernek uszó jégtömegei; amott szép lombos erdő közül más sószálak emelkednek fel, mint elrejtett imaházak fellövellő tornyai, odább diszgula idomu alakok, mintha heliopolis kertjeibe tévedezne az utas, im ismét másik, a nap sugaraiban tündöklő tó mellett nagy tömegű átlátszó sószikla emelkedik, mintha Svájcz jégcsúcsai lennének ide varázsolva. Hát azok a hegyormokra akgatott, oly festőileg fekvő, a táj szépségére oly lényegesen beható házikók mik? talán a gyönyörű táj, a természet e csudás nagyszerüségében gyönyörködni jövők kényelmére épültek, vagy talán magányt kereső zárandokok kies visszavonulási helyei? vagy éppen imolák, hol az ember hálát ad istenének, hogy ennyi áldást halmozott itt egybe számára? Nem, azok őrházak, hol felvont fegyverrel őrködnek azért, hogy az ember a természet ezen élvezetére rendelt áldását ne használhassa. Innen van, hogy a szegény székely sóhegyei mellett sótalan kenyeret eszik, vagy életveszélylyel közelg az éj sötétében tolvajként lopni azt, mit a gondos anyatermészet számára letett, s melynek élvezetéhez törvényszerüleg is joga van.

Mit fennebb elősoroltam, az inkább a tájismészet és szépészet szempontjából ismerteti a valójában csudásan nagyszerű sóhegyeket, azok által inkább csak a föld felületének vannak a lát- ||16.|| érzékre ható szépségei ecsetelve, oly gyenge szinezetben, mint szóval festeni tudhat az oly műkedvelő, minő én vagyok, kire korántsem alkalmazható Jules Janin azon jellemző mondata, mit Sandeauról monda: „Hogy a toll ecsetté válik kezében, melylyel ugy fest, mint Claude Lorraine vagy Schäffer.” Jól tudom, hogy a lángész ily eszményitő tulajdona meg lévén tőlem vonva, mit előmutatok, nem egyéb szintelen vázrajznál; azért hogy annak számos hiányai kiegészitve legyenek, kénytelen vagyok

[47] Hauchard József. Vázlatok a székelyföldi sótelepekről. Megjelent a magyar orvosok és természetvizsgálók 1865-ki évk. 193–194. lap.

idegen szineket s más ecsetét kölcsönözni, ideigtatván ministeri titkár Gyujtó Lajosnak szakismerettel és mély tudományossággal, a helyszinén tett észleletek alapján készült ismertetésének Szovátha sóhegyeit érdeklő részét.[48]

„A Kis-Küküllő völgyén felindulva, mielőtt **Parajdot** elérnők, messziről megpillantjuk a fehérlő sósziklákat, melyek Szovátha falun felül a Szovátha vizétől nevezett fővölgy baloldalán az azzal párhuzamosan délkeletre vonuló trachyt hegyláncz aljában kiemelkednek.

A mintegy 1000 bécsi láb magas hegygerinczből két csakugyan trachyt tuff-ág nyulik le a patak völgyére, fenn egy hegyes szögletet képezve, alant már egymástól mintegy 600 ölnyire eltérve. Az igy alakult háromszögü mintegy 300,000 négyszög ölnyi tért egy 180 b. lábnyira felmagasuló domb tölti be, mely tisztán özönelőtti képződmény jellegét viseli.

[...]

[...] Tény az, hogy a Szovátha vize jobb partján semmi külső jelek nem mutatják a sónak létezését. A patak balpartján ellenben a megirt 600 ölnyi hosszuságban tisztán feltaláljuk a patak szintjén régi időkben űzött sóbányászat jeleit a számos, néhol édes, néhol pedig sósvizzel telt vagy felülről egészen agyaggal bemosult kerekded gödrökben.

Valahol a sótfedő agyag természeti okok vagy emberi kéz által elmozdittatott, a sószikla mindenütt fényesen és tisztán előtünik. Simán 20–30 köböles elszakadozott darabokban az agyagoldatba tapadva, vagy hegyesen kiczikázott szirtekben a mélységből kiemelkedve. Rétegei sehol sem vizszintesek, mindig függők s a trachyttól legfelebb 60 fokig elhajlottak és 8–10 hüvelyk vastagságban vékony földes erek által vannak megkülönböztetve. A rétegülés iránya északnyugat felé vonul. A fennebb megnevezett sóval rokon ásványokon kivül egyebet – mint még egy helyütt kárpáti porondkőben bejegeczedett zelenitet – nem találtam.” Legyen itt egy kép, mely a fennebb oly szépen leirt sósziklák egyik csoportját tünteti elő. (Lásd a 18. lapon.)

Ez azonban csak egyik pontját tünteti elő a sóhegy megragadó nagyszerüségének, melyet 20 képben sem lehetne kimeritőleg felmutatni.

Miután Gyujtó jeles szakdolgozata az én leirásom hézagosságát oly előnyösen pótolja helyre, s miután itt a hiányok helyreigazitási terére léptem, azt következetesen keresztülviendő, megragadom az alkalmat, hogy Gyujtó jeles szakmunkáját felhasználjam a **parajdi** sóaknák e munka I. k.-ben adott leirásának kiegészitésére is. Ezt pedig következetlenség vádja nélkül tehetem, a mennyiben a szováthai sóhegyek kétségtelenül egybefüggésben vannak a **parajdi** s korondi sótömzsekkel, melyek ezeknek folytatását, mintegy kiegészitő részét alkotják, miért szabadjon olvasómnak becses figyelmét visszavezetni az ugyan e völgyben fennebb fekvő **Parajdra**, legyen megengedve nekem ezen politikai határsértés, midőn Marosszék ismertetésénél egy kis visszapillantást teszek az anyaszéknek határhelységébe: melynek gazdag természeti kincseit s azok felmunkálásának mozzanatait ekként ismerteti Gyujtó.

„Ha követve a Szovátha vize futását, ismét a Kis-Küküllő völgyébe térünk vissza, s annak jobb partján felindulunk, három ezer öl távolságban egy más még terjedtebb sószikla-képződményre találunk.

Parajd falutól ¼ mérföldnyire a Kis-Küküllő és Korond pataka egyesülésénél egy derékszög képződik s az e pontig a két viz futását kisérő hegyormok is ezen alól északnyugati iránynyal csak egy völgynek, a Küküllő völgyének nyitnak utat. Az egyesülési ponton felül a két folyam irányában kitört négy hegygerincz trachyt s trachyt-tuff kőzetből áll, a két völgy egymástól abban különbözik, hogy a keskenyebb Küküllő-völgy mindkét partján fenekig le csak a trachyt látható; mig a szélesebb Korond pataki völgyoldalon, főkép[p] a balparton, a Molasse csoportulat, a min a trachyt áttört, épen előtünik.

[48] Melyet szerző sziveskedett felhasználás végett nekem átengedni, miért itt hálás köszönetemet nyilvánitom.

A két viz egybeszakadásánál képződő derékszögön a Korond pataka jobb s a Küküllő balpartján egy 300 b. láb magas domb terül el, ||17.|| hol 900 b. öl szélességben és szintannyi hoszszuságban szétmállott molasse-képződmények alatt egypár ölnyi mélységben mindenütt kősóra találunk.

A **parajdi** sóhegy mintegy 800,000 négyszög ölnyi tért foglal, hol a sósziklák a Korond patakától véve 270 láb magasságra emelkednek, a lemosott vagy kivájt diluvium agyag alatt, itt meredek szirt-oldalokat, ott hegyes gerinczeket, vagy tátongó mély nyilásokat képezve.

[Metszet: A szovátai sósziklák egyik csoportja; Gyujtó L. rajza után fára rajz. Keleti G.]

E szirtek aljában fekszik a **parajdi** sóbánya-telep, hol jelenleg a sótermelés az egyetlen „József" nevű sóaknából üzetik. Itt tágasb tér nyilik a sóalkat észlelésére, s az ujabb időben megengedett sótárnázat vagy a sóhegyeknek tárnák által való kikutatása arra még több alkalmat nyujt. A sótömzs a legmagasb csúcstól az akna mélyéig számitva 540 láb magasságban áll a vizsgálónak részint a régi bányavájatok s hegyzuhanatok, részint a rendes aknamivelet által feltárva. De a sóalkat észlelése mégis csak szűk helyre volt szoritva, nem terjeszkedhetett túl a mivelésben levő bánya területén, s arról, hogy történtek-e ezen kivül a patak szirtjén alól ásatások, semmi adat sem maradt fenn.

Abból tehát, mit a sószikla-oldalokon, a mivelésben levő 45 öl mélységre lehajtott aknában és az ahoz közel vizzel szinig megtelt ugynevezett „Ujbányában" észlelni lehet, ugy látszik, hogy a sótömzs egy egész tömör testet képez, délről észak felé nyulik, s ez irányban vonulnak legtöbbnyire az ő rétegei is, melyeket sötétszürke és világosb, 2–8 hüvelyk vastag csikok jelölnek.

Tömöttsége e sótestnek majd minden magasságban egyenlő, csak a levegőnek kitéve állt sziklaéleken, a földerekkel érintkezésben levő részecskék mutatnak hajlandóságot a szétmállásra.

A sószemcsék is, melyek általában a koczkarendszerhez tartoznak, minden magasságban ugyanakkorák; külön[b]séget itt is csak a rétegek nyilásain beférkezett idegen ásványok miatt képződő üregekben az eredeti jegeczedéstől eltérő körülmények között történt leülepedésekben lehet észlelni, mi igen ritkán fordul elő. Az idegen földnemek, melyek a tömör sótestben feltalálhatók, egyidejű képződések s a sótömzs megszakadozott felső részeibe behatolt sárrétegektől megkülönböztetendők. A sótömzsbe foglalt anyagok a sórétegekkel egy irányt tartanak, s legtöbbnyire sóagyag, szétmállott sötét pala, apró kovagszemcsék és ritkán gipszből állanak, s még akkor is, mikor berakodásuk a sórétegektől eltérőleg kerekded nagyobb-kisebb üregekben történt, az ekkép tisztátlanitott sótest határvonalai mindkét oldalról a sótest irányvonalába esnek; és igy kimutatják a bányásznak azt az utat, melyen haladnia kell, s azt a határt, meddig aknáival fel s alá a legnagyobb ||18.|| mélységekig, tiszta kősóban terjeszkedhetik. – Világos ebből, hogy a **parajdi** okszerü sóbányászat csak a só rétegülésének pontos ismeretén alapulhat; s tagadhatatlan az is, hogy jóllehet arra kellő figyelem nem fordittatott, már az eddig tett észleletekből kiderül, hogy a rétegülés, vagy más szóval mondva, az idegen anyagok bevegyülésének határvonalai oly állandóságot tanusitnak, hogy azok között eligazulni s az aknaür vagy a létesitendő bánya-kivájat tervét bizton megállapitani lehetséges.

Ha a vielicskai sótelepet akkép jellemezzük, hogy az diluvium, agyag és közvetlen futóhomok fedő alatt sóagyag közé vegyült sótömzs-töredékekből áll, melyeknek nagysága, alakja s ásványtani tulajdonságai szünetlen változnak, s hol egyirányban, egy rendszerben való lerakodások csak kivételkép[p] fordulnak elő; ugy a nagy különbség, mi a vielicskai sótelep és a **parajdi** sótömzs között létezik, tán legvilágosabban ki van fejezve. Mig a **parajdi** sótestben az idegen vegyületek csak kivételesek, addig azok a vielicskai sótelepek alkatrészét képezik, s joggal mondhatni, hogy azzal egy idejü képződményeknek tekinthetők, a mennyiben helyüket az alapkőzet medenczéjében valamely nagy sótömzs szétszórt maradványaival egyszerre foglalták el. Azért a **parajdi** sótömzs egytestüségénél fogva alkalmas, hogy ne tárnarendszer, de tágas és lemélyithető üregekben

miveltessék, vagy, hogy napszint rendezett bányakeretekben vágattassék mindaddig, mig a hatalmas sóhegy a havasi folyamok szinvonaláig fog leapadni.

Emlitve volt fennebb, hogy a **parajdi** sóhegy ott, hol a kis Küküllő a Korond patakával egybeszakad, az előbbinek bal s az utóbbinak jobb partján képződött derékszögön a viznek futását követő trachyt bérczek között egy 800,000 négyszög ölnyi tért foglal el, s nem is lehetett földismei tájékozásul, valamig a kőzetek képződéséről s behelyezkedéséről volt szó, a helyzetet másképp kifejezni. De ha a mivelésben álló sóbánya-művekről, az emberi kéz jelenkori munkálatairól akarunk szólani, meg kell jegyeznünk, hogy a Korond pataka nem messze azon ponttól, hol a Küküllővel egyesül, a sótömzs által elfoglalt derékszögben valószinüleg a bányavájatok nyilásain betörve, abból mintegy 50,000 négyszög öl területet kiszakasztott.

Igy a Korond patakának – mielőtt a Küküllő vizében nevét elvesztené – mintegy 400 ölnyi hosszuságban mindkét partját a sóhegyek képezik, medrének feneke kősóból áll, s a térség, – mi a só kimosulásával alakult – a jelenkori bányaművek s épületek beállitására használtatott fel.

E téren csak két rendes aknázatnak, azaz jár- és hajtótorokkal ellátott bányának nyomait találjuk. Egyik a most mivelésben álló „József" nevet viselő bánya; másik az ujabb időben épült, de rövid időt élt és két tizeddel ezelőtt a Korond pataka által szinültig elárasztott ugynevezett „Ujbánya".

Ez a bánya a jelen század második tizedében a „József" bánya mellé, attól a patak terén felfelé menve 45 ölre, tartalékul készült. Jártorka a hajtótoroktól 30 öl távolban mélyittetett le, s mindkettő egy főte-tárnával[49] egybeköttetvén, az üreg prizsma-alakban vájatott a mélybe.

A só elég tiszta volt; csikjai az általános rendszer szerint vonultak; az egész akna szilárd és száraz: csak a hajtótorok körül volt egy kis viz-szivárgás, mely egy köröző tárnával fogatott fel és napszint egy 4 öles kutból huzatott ki.

A Korond pataka azonban egész medrével – mint fennebb emlitve volt – sótalajon folyt végig, s annak rétegei között időteltével mind nagyobb-nagyobb rágások keletkeztek, a viz a kutagban szaporodott és már 1836-ban, a bánya életkorának második évtizedében, szükségessé vált a vizek elgátlásának hatékonyabb eszközeit venni igénybe. Megkisértetett azért a Maros-Ujvártt akkoron még igen jó sikert mutató halzsiros agyaggal való döngölés, megkisértetett a Korond patakának azon rétegek felett, melyeken át a viz az aknához szivárgott, egy fából készült csatornán végig vezetése; de mindez czélhoz nem vezetett. A csekély szilárdsággal s csak kisérletkép[p] épitett facsatornát egy tavaszi ár elsodorta, a viz egész rohammal támadta meg a sótestet, s azt az egész bánya körül a patakfenék szinvonaláig egyenesre mosva, a bányát épp a magasságig feltöltötte, minek következtében annak épületei lehordattak.

Nem levén helyén itt a végbevitt vizvédmunkák birálgatásába bocsátkozni, csak azt jegyzem még meg, hogy véleményem szerint ezen „Ujbánya" történelme itt még végét nem érte, s jöhet idő, mikor okulva a multból meritett adatokon, a folyam vizének sikeres elzárásával a kész felnyitott bánya fogja a sószükségletet kiállitani.

Azonban a hely, hol a tartalékbánya fog előkészittetni, ez idő szerint nem a völgy területén, hanem egy sokkal alkalmasb ponton magában a hatalmas sóhegy gyomrában van kinézve, hová ujabb időben összesen 340 ölnyi hosszuságra terjedő kutató tárnák hajtattak be.

Szükségesnek tartatott ugyanis a Korond pataka uralma elől menedéket keresni a távolabb eső sótömzs magasabb emeletében, s felmerült az a kérdés is, nem volna-e czélszerübb s jutányosabb a sóhegy tetején kezdeni a munkát s onnan művelni lefelé a napszinen rendes keretekben az aknákat.

Ez ötletből vette kezdetét a **parajdi** Sóhegy feltárási munkálata, melynek érdekes voltát a földisme s bányatan szempontjából is tagadni nem lehet.

[49] Az akna legfelső szintjébe bevágott tárna.

E tárna a Sóhegybe 4 ölnyi magasságban a völgy szintjén felül behajtva, immár 161 ölet haladott előre. A néző bámulni fogja azt a vak- ||19.|| merő székely bátorságot, mely e munkától, a lesuvadott sótömzs-töredékek között, vissza nem rettent.

Földismei tekintetben, e 161 öl husszuságban és a szintén annyira terjedő kereszttárnákban tett észleletek egy egészen különálló földismei értekezés alapját képezik, s vissza fogunk reá térni, ha e munkálatok befejezésével az észleletek sora kiegészittetik. Addig elég lesz megjegyezni, hogy a régiek a Sóhegyről lefelé vágott üregeikkel egészen a tárna szintjéig hatoltak le, s hogy van reménység arra is, miszerint az üzleti czélokra, különösen trágyára alkalmas káli-só is fel fog e hegyekben fedeztetni".

Im itt végződik a jeles szakmunka, s nem kétlem, hogy az olvasóra is azon behatást fogja tenni, mit reám tett, t. i. sajnálkozást költ a miatt, hogy miért ily rövid, hogy miért szakad ily hamar meg.

S most, miután a **parajdi** bányákat ezen annyira előnyös világitásban szemléltük, miután feltáratott előttünk az ottan levő roppant kincs, mely a jövőnek czélszerübb és nagyobb mérvű kiaknázására oly előnyösen kinálkozik, térjünk vissza az azoknak járulékát, mondhatnók tartalékát képező szováthai sóhegyekhez, hol a természet csudás adományai mellett még a régész is találhat vizsgálódására méltó tárgyat, ez pedig egy hatalmas földtöltés,[50] mely itt Rabsonné utjának,[51] odább Óriások árkának neveztetve, a Sóhegy északnyugati oldalából, az ugynevezett Zoltán tetejéről kiindulva, a Rakotyás oldalon megy le a Szovátha vize völgyébe, honnan a Falu cserején a Restás tetejére kimenve, a Megye-bükk erdején és Barátok bérczén átvonulva, felcsap a Bekecs lonkájára, hol egész Mikházáig követhető vonala; s bár a Bekecs oldalán néhol meredek helyeken halad, s bár nyugati oldalát mély sáncz övedzi, mégis valószinünek tetszik, hogy az római út volt, mely az Apulumtól Mikházáig mindenütt követhető és a mikházi castrumnál megszakadó római útat egybekötötte a szováthai Sóhegyeken levő bánya-teleppel [...] ||20.||

IV. HAVAD PATAKÁNAK VÖLGYE, GYALAKUTA ÉS KELEMENTELKE KÖRNYÉKE.

[...]

Kelementelke vidéke egyike a Kis-Küküllő szebb pontjainak. [...] Kelementelke és Balavására közt találkozik egybe a **parajdi** és Segesvárról jövő országút, mely ponttól kezdve csak egy út visz Vásárhelyig. Ez út Kelementelkétől **Parajdig** 20,000 öl, Kelementelkétől Maros-Vásárhelyig 13,181 öl.

[...] ||36.||

VI. A NYÁRÁD ALVIDÉKE.

[...]

A Nyárád-menti faluk mind csinosak, s hol a Nyárád tere kiszélesedik, Szeredától le torkolatjáig, azok a tér ellentétes két oldalán sürűn egymás végtében lévén helyezve, a faluknak két hosszu, alig megszakadó lánczolatát képezik. [...] E nép – mint mindenütt a székely nép – értelmes, munkás, fürge, tevékeny, udvarias, vendégszerető, s annyira megnyerő szives, hogy az utas oly otthonosan, oly jól találja magát e vidéken, mely ha nem mutat is fel nagyszerű, elragadó pontokat, de kies, szép festői vidékkel minden lépten kedveskedik. Csakhogy esős időben ne induljon meg az utas, mert akkor útai nagyon roszak; a m.-vásárhely-segesvári postaút csak szélességben metszi át a Nyárád terét Ákosfalva és Vaja közt; a vásárhely-**parajdi** országút csakis annak felső részét érinti, másutt csak

[50] Ez egy alján 4 öl széles és 2 öl magas, felül domború töltés.

[51] Ezt nem kell egybetéveszteni a **Parajd** feletti Rabsonné vára tájat elvonuló s ugyan ily nevü töltéssel, mert az jóval fennebb vonul, s a görgényi havasoknak irányul, s miként e munka I. kötetében elmondám, egybefüggésben van az oroszhegyi fensíkon és a Hargita alján elvonuló másik töltéssel, mely ismét a Rikát átszelő Kakasbarázdával függve egybe, az egész Székelyföldet átfutja.

közlekedő útak vannak, melyek ha hosszabb esőzéssel felengednek, valódi sártengerré változnak át. [...] ||40.||

IX. A KÖZÉP-NYÁRÁD VIDÉKE.

[...]

Kis Gergely 1738-ban született B.-Madarason. [...] ||57.|| ő épitette Udvarhelytt a reformátusok mostani csinos templomát; szóval ő ezen tanintézetnek második alapitója, vallásának bátor védője, elősegitője volt. Midőn József császár Erdélyben bennjárt, **Parajdon**, a kamaraispány házánál, sokáig beszélt az uralkodóval latinul és németül, s a protestánsok vallásos üldözését és jogtalan nyomatását bátran, leplezetlenül elősorolta; sőt a főegyházi tanács megbizásából egy egyházi agendát is megkezdett, melyet 1787-ben apr. 27-én bekövetkezett halála miatt be nem végezhetett. [...] ||58.||

XII. A KIS-NYÁRÁD VÖLGYE.

[NYÁRÁDSZENTIMRE TEMPLOMA]

[...]

A hajó a szentély szélességével bir, s válvonalukat csak a diadalív jelöli. A hajó boltozata, – melynek egykori lételét a külső oldaltámok bizonyitják – ma már eltünt s azt most koczkás fölep helyettesiti. E fölep (plafond) a diadalív tetőzáródásán alól van alkalmazva oly oktalanul, hogy a hajó falaiból legalább is egy ölnyi a hiura (padlás) esik. [...] Hogy e fölep ujabb odaillesztés: azt a boltozat egykori lételének okadatolt feltevése is bizonyitja; azonban, hogy ezen nem érdektelen deszkafestvény is meglehetős régi, azt egyik szögletében levő ezen felirata bizonyitja: „Renovavit Johannes Illyés de **Parajd** Mensarius 1676", és igy igen valószinü, hogy a hajó eredeti boltozata helyett a deszkafölep ekkor alkalmaztatott. [...] ||73.||

XIII. SELYE ÉS A BEKECS.

[...]

A kérdéses Óriások árka egy alapjában 2–3 öl széles töltés, melynek nyugati oldalán 2 öl széles és éppen ily mélységű teknősödés vagy sáncz vonul el; túlsó vagy keleti oldalán ily sáncz ma nem levén látható, ez az út elméletének ellene mondana, de feltehető, hogy felső vagy keleti sánczát a felülről lerohanó s a töltés által felfogott vizek töltötték be, mig az alsó mély sáncz ugy keletkezett, hogy az úttöltéshez és a talajegyengetéshez szükséges föld onnan vétetett. A fenn elősoroltak mellett még az út elmélete mellett szól az is, miszerint töltésünk szembeötlőleg a hegy lankásabb, járhatóbb részét keresi, mit a Székelyföldön levő más töltéseknél, mint a rikai Kakasbarázda, a hargitai Ördögök útja, a **Parajd** feletti Rabsonné útja és a Partiumban levő Tündérek útjánál[52] sehol sem találjuk [...] ||80.||

XV. A SZENTFÖLD.

[A MIKHÁZI KOLOSTOR]

[...] E mellett a kolostornak van 75 hold birtoka, két malma (Szent-Annán és Gyalakután), **Parajdról** sójárulékot kap, koldulással pedig fél Erdélyt adóztatják, a misékért tekintélyes ösz- ||91.|| szegeket kapnak, s ebből nem csak evangeliumi szegénységben, hanem urilag is megélhet az ott levő négy szerzetes és négy clericus.

[...] ||92.||

(Orbán 1870. IV: 1, 3–5, 13–14, 16–20, 36, 40, 57–58, 73, 80, 91–92)

[52] Lásd e munka I. kötete X., XVII., XXVIII., XXXI., XXII., XLIL., XLVIII. fejezeteiben.

ARANYOSSZÉK.
X. MAROS-UJVÁR.

[...] A sóbányászat – mely királyaink és a nemzeti fejedelmek alatt egyaránt virágzó állapotban volt – leginkább Kolozsra, Tordára, Székre és **Parajdra** szoritkozott, a maros-ujvári kincs földtől takartan erdőktől fedetten elfeledve[53] rejtőzködött 15 századon át, s a hely – hol másfél ezred év előtt élénk munkásság és kereskedés folyt – Szaratura néven a felső-ujvári uradalomhoz tartozott, melyre mint olyan gazdászatilag hasznavehetetlen helyre mi figyelem sem forditott; mocsárok által fedezett sürűségeiben a ragadozó állatok, farkasok és rókák vonták meg magokat, s uralkodtak csaknem kizárólagosan; de csakhamar el lettek zavarva, mert a mult század végén Ruszbatzky bányamérnök e helyen kutatásokat téve, fölhivta a kormány figyelmét az ottan heverő roppant kincsre, minek következtében az itteni kutatással megbizatván, fáradhatlan munkássággal s ritka szakértelemmel folytatta 1791–93-ban sónyomozásait [...] ||110.||

(Orbán 1871a. V: 110)

BARCZASÁG.
MAGYAROS.

[...] E község czimerét az erdeiben nagy mennyiségben tenyésző mogyorófáktól nyerhette. Magyarost egy szász iró a Barczaság Patagoniájának nevezte, agyagos silány talajáról, de ily földet mivel mindenütt a szegény székely, s Magyaros lakói is ernyedetlen szorgalmuk mellett megélnek, s a hiányt **Parajdról** való sószállitás nyereményével pótolják, régen patakjaiból aranyport is mostak, de most felhagytak vele; ez arra mutatna, hogy hegyeiben arany erek fordulnak elő.

[...] ||424.||

(Orbán 1873. VI: 424)

▪ SZOMBATHY, 1874.
UDVARHELY SZÉK ÉS UDVARHELY VÁROS. HONISMEI VÁZLAT

[ELŐSZÓ]

[...]

Szükséges volna, hogy minden tanoda vidékének külön részletesebb előadása előzze meg a földrajz tanítását, és így számos kis környékismét kellene irni s a tanulók kezébe adni, ezen kivül szóbeli fejtegetések és kisebb kirándulások által kellene a tanulókat a honisme alapfogalmaiba bevezetni.

[...]

Hogy azonban a munka a nagy közönségnél is némi forgalmat és pártolást nyerhessen, kissé az iskola körén túl is kiterjesztendő annak tartalma, hogy az élet külviszonyaira is tekintettel és talán hatással is birhasson.

[...] ||4.||

[UDVARHELYSZÉK RÖVID LEIRÁSA]
[VIZEK]

[...]

[53] Az itt volt csererdőségnek utolsó mutatványfája ott tengődik a tartaléktorok közelében [...]

A Kis-Küküllő a Bucsin-tető közelében levő Putna-tetőn ered nem messze a Nagy-Küküllőtől. Kezdetben Nagy-Ágnak neveztetik, és csak **Parajdon** alul a Korond patak be- ||13.|| ömlésénél kapja a Kis-Küküllő nevet. [...]

[TERMÉNYEK]

Termények. [...] Az ásványország ad különösen sok sót, mely több helyen bőven találtatik, de csak **Parajdon** ásatik, vasat (Oláhfalu mellett Szentkeresztbányán és Fülén), ként sok helyen találhatni, valamint mész-, homok és más köveket, fazekas-agyagot stb. Sok helyen fakadnak ásványos vizek is, de elszállításra nem alkalmasak. ||14.||

[BÁNYÁSZAT]

Bányászat. Az őstermeléshez a földmüvelés meg állattenyésztésen kivül a bányászat is tartozván, ez utóbbi foglalkozás Udvarhelyszék területén sokkal hátrább áll mint kellene. Ámbár a kén, kőszén és márvány bányászása is haszonnal járna, mégis a bányászat csak a sóra és vasra van irányozva, amaz **Parajdon**, emez Szentkeresztbányán és Fülén űzetvén jó haszonnal.

Van a szék területén: bányabirtokos és bérlő 4, bányatiszt 23, bányamunkás 352.

A bányászattal rokonságban áll az ásványos vizek nyerése; ezek leginkább Homorod-fürdőn, Szentkeresztbányán (Oláhfalunál), Kiruj-fürdőn, Szombatfalván és Korondon találtatnak. ||15.||

[IPAR]

[...]

Nagyobb ipartelepek a szék területén gyéren vannak; nevezetesebbek: a szentkeresztbányai és fülei vasgyár és a **parajdi** gyúfagyár, de mind bevándorlottak kezén. [...]

[KERESKEDÉS]

[...]

A héjasfalva-gyimesi kőut, az állam által kiépíttetvén és jó karban tartatván, szintén nagy könnyítést nyujt a szék kereskedelmi és forgalmi viszonyainak. Ezen utban feküsznek a kereszturi, udvarhelyi és oláhfalvi postaállomások, melyek a forgalmat Se- ||16.|| gesvár felé az ország belsejével és Oláhországgal, Csík-Szerda felé pedig Moldva és Bukovinával közvetítik. Udvarhelyről jó kőut vezet északnyugatra Korond és **Parajd** postaállomásokkal Gyergyó és Marosszékbe, – délkeletre pedig Okländ postaállomással Csíkba, valamint az ojtozi és tömösi szoros felé. Kereszturról is megy jó ut az erdő-szentgyörgyi postaállomás felé.

[...] ||17.||

TÖRVÉNYKEZÉS

[...]

Az udvarhelyi törvényszék hatósága az udvarhelyi, a kereszturi és a **parajdi** járásbiróságra terjed ki; a szék területének délkeleti 9 községe a baróti kir. járásbiróság körébe esik.

[...] ||23.||

Udvarhelyszék községei az egyes járásbiróságokhoz ekkép vannak beosztva:

[...]

3) A **parajdi** kir. járásbirósághoz tartoznak: Alsó- és Felső-Sófalva, Atyha, Bordos, Bözöd, Bözöd-Ujfalu, Csehédfalva, Csőb, Enlaka, Etéd, Firtosváralja, Korond, Kőrispatak, Kisműd, Martonos, **Parajd**, Rava, Siklód, Székelyszállás, Szentdemeter, Szolokma, Tarcsafalva, Tordátfalva, Véczke.

[...]

PÉNZÜGYI KÖZEGEK

[...]

Udvarhelyen van egy pénzügyi biztosság, melyhez az udvarhelyi és keresztúri pénzügyőrségi állomások tartoznak. A nyugati részen fekvő községek a **parajdi** pénzügyi biztosság alatt állanak.

[...]

Udvarhelyszék területéről a következő községek az erdő-szent-györgyi adóhivatal pénztárába adóznak: Atyha, Bözöd, Bözöd-Ujfalu, Bordos, Csőb, Etéd, Kisműd, Kőrispatak, **Parajd**, Rava, Sófalva (Alsó és Felső), Siklód, Szentdemeter, Székelyszállás, Szolokma, Véczke.

[...] ||24.||

POLITIKAI FELOSZTÁS

A szék területe hat dulói (szolgabirói) u. m. udvarhelyi, korondi, etédi, kereszturi, homorodi és olaszteleki járásra osztatik. Udvarhely és Oláhfalu kiváltságos mezővárosok önálló törvényhatóságot képeznek.

[...]

b) A korondi járás 17 községe közől **Parajd**, Korond, Farkaslaka vásárjoguak.

[...] ||25.||

[NEVEZETESEBB HELYEK]

[A KORONDI JÁRÁSBAN]

Korond [...] A falu közelében a Korond balpartján fekszik ásványos fürdője, mely részént hidegen, részént melegítve használtatik főleg mell-bajok ellen; szénsavas borvize szintén gyógyhatással bir. Van sósfürdője is. Postaállomás.

Parajd, vásárjogu nagy község a Kis-Küküllő eredeténél, 2000 lakossal, kik legnagyobb részben reformátusok, de van kath. lelkészsége is. Itt székel a kir. járásbiróság, pénzügyi biztosság, posta- és sóhivatal. Van gyufagyára és igen bő sóaknája, mely 1500 méter hosszu és 1000 m. széles, mélységében csak 100 méternyire van leásva. A mellette álló Sóbérczből a sórétegek elágaznak Korond és Udvarhely vidékére is. A falu 510 m. (269 öl) magasságban fekszik a tengerszin felett.

Parajd mellett emelkedik egy sziklás hegycsúcs, mely Rabsonné várának neveztetik; ennek oldalában látszik a hun-időből fenmaradt árok-ut, mely itt Rabsonné utja, folytatása pedig Zetelakánál Ördög utja, a Rikánál Kakas-borozda, Háromszéken Hun-árka nevet visel.

A Kis-Küküllő és Korond völgyei közt terül az úgynevezett Sóvidék, melyben feküsznek Felső- és Alsó-Sófalva és Atyha nagy községek, amazok ref. emez kath. lakosokkal. E vidéken több sósforrás fakad.

Farkaslaka [...] ||31.||

(Szombathy 1874: 4, 13–17, 23–25, 31)

▪ KOZMA F., 1879.
A SZÉKELYFÖLD KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMÍVELŐDÉSI ÁLLAPOTA

[A SZÉKELYFÖLD FOLYAMRENDSZERE]

[...]

A fennebbitől délre, azzal párhuzamosan terül el a Kis-Kükűllő folyamterülete. A folyó a gyergyószéki havasokból, a Csik-Tordamaros- és Udvarhelymegye öszszeszögelésénél kiemelkedő

Bucsintető (127·837 méter magas) közelében, a Putnatetőn, Udvarhelymegye északkeleti szögletében ered, közel a Nagy-Küküllőhöz. Kezdetben Nagyágvize nevet hord s csak miután a Korondvize, **Parajd** mellett, vele egyesül, veszi fel családnevét.

Udvarhelymegye területét **Parajdon** alól hagyja el, mely pontig magas, lakatlan havasvidék képezi területét. [...] ||15.||

[FÖLDTANI JELLEMZÉS]

[...]

Az erdélyi keleti trachyt-hegysor a Borgói hegységgel kezdődik északon, folytatása dél felé a Görgényi-hegyek s innen tovább a Hargita s nyujtványai délre és nyugatra. Keleti és nyugati oldalán brecciák, conglomerátok és tufftömegek kisérik, melyek Csik-Gyergyó térségein keresztül átvonulnak a keleti határlánczolatra is, annak eocén kőzeteihez tapadván. Nyugatra **Parajd** és Szovátháig s e vonallal párhuzamosan a Homoród völgyén a hévizi és kőhalmi bazalt területig húzódnak le. Ez irányban haladó folyóink medre is sok lesodort trachyt-darabot taralmaz. Baróth kornyékén, az ide nyuló trachyt-hegy aljában hasonlóan sok trachit-tuff van. A trachyt-tuffok közül a kitodulásiak mellett nagy mértékben jelennek meg a vizből lerakodott réteges tuffok (pallák) is, de a Hargita két oldalán amaz elsők anynyira uralkodók, hogy kis mellékhegyeket alkotva, a völgyből felemelkednek a fővonal oldalára s abba bemélyednek. Más helytt meg, pl. **Parajd**, Gyergyó-Alfalu között a Hargita mindkét oldalán csaknem annak tetejéig emelkednek. Renkivül nagymértékben kifejlődtek még a gyergyói medencze északi részén Toplicza mellett s **Parajd** és Szovátha vidékén. [...] ||24.||

[...]

A lerakodványi trachyttuffok (pallák) részben a só (Torda és **Parajd**), részben a vas-, ércz- és barnaszén kisérői (Baróth).

[...]

A harmadkori neogén képlet még egy nagyfontosságu osztályáról kell megemlékeznünk. Ez a só, mely a harmadkornak épp oly hatalmas alkotása a föld mélyében, mint a trachyt a felszinen. Csakhogy amannak fontosabb szerep jutott a népek életében s tán éppen azért van, mint féltett kincs, oly mélyen elrejtve. A székelyföldi sóképlet a nagy trachyt vonaltól nyugatra, azzal csaknem párhuzamosan terül el a Szász-Régentől északra fekvő Vécs-től, Székely-Udvarhely s alább Kőhalomig, tehát keresztül egész Maros- (Torda) és Udvarhelymegyén mintegy 70 kilométernyi vonalon. E vonal nagy részén, másnemü rétegek által fedve, mélyebben ereszkedik a földbe s csak sós forrásokban jelenti ottlétét. Szovátha és **Parajd** mellett kitör a felszinre is, valóságos sóhegyeket és tavakat alkotva. Itt azonban ismét alább sülyedve, innen egy órányira, délkeleten, a Korondi fürdő területén jelentkezik sósforrások alakjában, melyek mészrétegekből, trachyt-tuffon keresztül jőnek felszinre. [...] ||25.||

[...]

Mielőtt egyebekre mennék át, egy rövid pillanatra vissza kell térnünk **Parajd** és Szováthára, mint a hol a kősónak egy nem szokott jelenségével találkozunk. Mindkét helyen t. i. hegyekké emelkedik fel a só, különösen Szováthánál szikla módjára nyulik ki s helyen-helyen meredek sófalat alkot. E sóhegy magassága a mellette folyó Szovátha vizszine fölött 208 láb, hoszsza déli irányban 940, szélessége 314 öl; egész területe mintegy 184 k. hold. Régi (római) bányászásnak jelei a sok sótócsa s ezekből kikerült bányászati eszközök. A legnagyobb tó hoszsza 50, szélessége 24 és mélysége 10 öl.

A sóhegy kelet felöl trachyt-konglameráttal érintkezik.

A **parajdi** sóhegy 280 láb magasságra emelkedik az alatta folyó Korond vize fölött, hoszsza mintegy 1000, szélessége 900 öl.[54]

A só minősége-, menynyisége- és termeléséről hátrább szólunk. [...] ||26.||

[ÉGALJI, METEOROLÓGIAI VISZONYOK]

[...]

A Kis-Küküllő völgye Kelementelke mellett, a székelyföld nyugati szélénél 1097 láb magas, Erdő-Szt-György mellett 1169, Szovátánál 1295, **Parajd** mellett pedig 1611. Emelkedése 514 láb. Innen mind magasabb a havasok között.

[...] ||44.||

Áttekintve a magassági viszonyokon, azt látjuk, hogy völgyeink mind kelet felé emelkednek magasabb-magasabbra, mig térségeink, mint egy központban, érik el Csikban magasságuk tetőpontját. Az Erdélyt kör- ||45.|| nyező magyar-alföldi és moldva-oláhországi térségek magassága 100–300 láb az Adriai-tenger fölött.

A székelyföld nyugati, tehát legalacsonyabb oldalának völgyei Maros-Vásárhely-, Kelementelke-, Székely-Keresztur- és Homoród-Ujfalu mellett ama legnagyobb magasságot már 3–5-szörösen mulják fölül; fönnebb Szász-Régen-, Köszvényes-, **Parajd**-, Sz.-Udvarhely-, Baroth-, Sepsi-Szt-György (1709.80') és Kézdi-Vásárhely (1780.20') mellett 4–6-szorosan; Oláhfalunál és Csik-Gyergyóban pedig 8–9-szeresen. Ez utóbbiakból amott tekintélyes hegységek válnának. [...] ||46.||

[A KÖZEGÉSZSÉGÜGY ÉRDEKÉBEN]

A kórházak számát szaporitani kell. [...] E végett:

a) az állam állithatna egy kórházat a **parajdi** sóbánya mellett, mely egyszersmind Udvarhely- és Maros- (Torda) megye nevezett vidékeinek nyújtana segélyt.

[...] ||132.||

[MEZŐGAZDASÁG]
[FÖLDMÍVELÉS]
[A TALAJ MINŐSÉGE]

[...]

Udvarhelymegye keleti része, Zetelakától, keresztül Máréfalván és Oláhfalun, le Homorod-Almásig, trachyt altalajon nyugszik, melyet, miután a vidék földmivelése nagyobbára meredek hegyoldalokra szorul, néhol alig borit egy pár hüvelyknyi termőréteg, melynek agyagában kevés helyen a homok, de tulnyomóan kavics, s Abásfalva és Almás felé e mellett a mész uralkodik. Hasonlit ehhez a megye északi része, Oroszhegytől Pálfalván és Korondon át **Parajdig**, mind itt, mind a Nagy-Küküllő felső völgyében, csaknem Bögözig le uralkodó lévén a kavicsos agyag, mely Korond és **Parajd** vidékén kősó rétegeken nyugszik vagy sós források által van áthatva. Ép[p]en ilyen a Kis-Homorod mellett Szent-Márton és Szent-Pál határa. Itt ha szántás után közvetlenül eső hull, a föld egészen fehéres szürke szint ölt, mintha sóval behintették volna. Esős évben a mag megromlik benne s ro[s]sz termést ad. Kaszálói, hol a só nagyon felszinre jő, csak valami vörhenyős silány fűtermést adnak.

[...] ||139.||

[Táblázatos kimutatás.]

[Folyó szám] 103

[A megye és község neve] **Parajd**

[54] Hauchard F. bányanagy. Magyar orvosok és term. vizsg. X-ik nagygyülésének munkálatai. 1865. 193–4. l.

[Szántó / hold] 1041
[Rét és kert / hold] 1848
[Szőlő / hold] –
[Legelő / hold] 1933
[Erdő / hold] 6006
[Nádas / hold] –
[Terméketl. / hold] 256
[Összesen / hold] 11085
||149.||

[IPAR ÉS KERESKEDÉS]
[BÁNYAIPAR]
[A PARAJDI SÓBÁNYA]

[...]

a) A **parajdi** sóbánya. A só nemzetgazdasági jelentősége eléggé ismeretes. Hogy eledeleinkben menynyire nem nélkülözhetjük, közönségesen tudva van. Hogy az állatok táplálkozásában is fontos tényező, a gazdaközönség előtt nem szorúl bizonyítgatásra. [...]

[...]

A sónak Erdélynél gazdagabb hazája nincsen. S hogy e kincsből a székelyföldnek menynyi jutott, a földtani jellemzésben méltatva volt. Szabad használata csak a sósvíznek van itten, s bányászatot csupán **Parajdon** folytat az állam.

Hogy ennek sóbősége, minősége és termelési menynyisége kellően kitünjék, a Mosel Antal részletes ismertetéséből átveszem az erdélyi hat sóbányára vonatkozó következő adatokat.

Sóbősége 273 mázsányi köbölekben:

Déésakna 3.200,000
Kolozs 3.000,000
Maros-Ujvár 10.000,000
Vizakna 12.000,000
Torda 12.600,000
Parajd 24.000,000
||277.||

A vágott só neme, tisztasága, hulladéka és apadása % szerint, a raktárban:
Déésakna [Tiszta] 98,80 [Földes] – [Apró és hulladék] 0, 54 [Apadás] 0,36
Maros-Ujvár [Tiszta] 97, 87 [Földes] 0,38 [Apró és hulladék]1,00 [Apadás] 0,53
Vizakna [Tiszta] 91,67 [Földes] 5,01 [Apró és hulladék] 2,85 [Apadás] 0,47
Torda [Tiszta] 97,73 [Földes] 0,90 [Apró és hulladék] 1,02 [Apadás] 0,35
Parajd [Tiszta] 98,79 [Földes] 0,10 [Apró és hulladék] 0,33 [Apadás] 0,23

A **parajdi** e szerint sóbőségben többszörösen fölülmúlja valamenynyit, apadása legkevesebb van s tisztaságban is a legelső deésaknainál csak 0,01-al áll alább.

Az erdélyi sóbányák átlagos évi termelése (bécsi mázsa), jövedelme és termelési költségei:

[...]

Parajd
[kősó, 1841–50] 42,381
[kősó, 1851–60] 92,711

[marhasó, 1851–60] 1,138
[kősó, 1861–63] 87,766
[marhasó, 1861–63] 1,952
[Pénzérték az eladási ár szerint, 1861–63-iki átlagban] 403,215
[Költségek, 1861–63-iki átlagban] 19,422

A termelés menynyiségét illetőleg **Parajd** – e székely sóbánya – az első évsorozatban az 5-dik, a második- és harmadikban a 3-dik helyet foglalta el.

Termelésének pénzértéke a harmadik helyen áll s termelési költsége csaknem a legkisebb. Termelése tehát a negyvenes évek óta méltán több mint megkétszereződött, mert termelési költségei, az értékhez viszonyitva, mindenik között a legcsekélyebbek.

Pedig nem szabad említetlenül hagynunk, hogy közlekedés tekintetében nagyon nyomorúságos a helyzete. Űzletének főiránya t. i. Csík, s Udvarhelyen át Háromszék és Brassó, s közlekedési útai mindkét irányban roszszak. Gondoskodni kellene tehát ezek jókarba-hozásáról s e mellett Etéden keresztül nyitni egy jó kőútat a héjasfalvi indóház felé.

Újabb időben termelése 1874-ben 102,522, 1875-ben 85,901 mázsa volt. Eladatott az első évben 75,798, a másodikban 76,811 mázsa. Ugyanekkor bevétele 333,888 frt, kiadása 44,286 forintot tett.

Átlag foglalkozott a bányában 128 munkás, kik együtt 14,126 forint munkabért kerestek. ||278.||

Az állam öszszes sóbányáiban – a statisztikai évkönyv szerint – a munkások száma 1874-ben 2098 és a társládák vagyona 291,257 forint 77 krajczár volt, mely utóbbiból a **parajdira** 11,745 forint 85 krajczár esik. ||279.||

[A PARAJDI GYUFAGYÁR]

[...]

d) Gyufagyár. Fabőségünknek ez anynyira megfelelő üzlet **Parajdon** (Udvarhelymegye) indittatott meg Budapesten lakó Reiter József által. A gyár felszereléséről, mely a Kis-Küküllő vízerejét is felhasználja s e mellett a legtökéletesebb gépei vannak, azt állítják, hogy egy pár százezer forintot képvisel.

Közelebbi időben a gyár egy része leégvén, felszerelése még tökéletesbült az által, hogy olyan vasszekrényeket alkalmaztak belé a már kénezett gyufa elhelyezésére, melyekben a kén által keletkezni gyakran szokott tűz egészen localizálva van.

Fenyőfa szükségletét a gyár a már ismert «Székhavasá»-ból fedezi, honnan a Szováth vizén a gyár fürészmalmához évenkint mintegy 8–900 rövid öl fát úsztatnak, melyért a volt marosszéki havasbirtokosság 6–7000 forintot veszen be.

Termeléséről a következő – 1875-ik évi – adatok nyujtanak tájékozást. Év folytán foglalkozott a gyárban átlag 200 munkás (80 férfi, 80 nő és 40 gyermek).

A férfiak napi bére 80–100 krajczár, a nőké 60–70 és a gyermekeké 30–40 kr.

Termeltek 200,000 csomag gyufát s az évi pénzforgalom 120,000 forintot tett.

Űzletének főpiacza az országon kivül Moldva, Bukovina és Galiczia. ||286.||

[GYAPJÚSZÖVÉS]

[...]

[Gyapjúszövés] Udvarhelymegyében: Alsó-Sófalva 30, F.-Sófalva 10, Atyha 20, **Parajdon** és Bágyban nagyon sokan. Túlnyomóan pokrócz és futó szőnyegeket. Együtt megnevezve 60. [...] ||296.||

[POSTAFORGALOM]

Kimutatás. A székelyföldön fekvő postahivatalok 1876. évi postai forgalmáról.

[**Parajd**]
||322.||

Jövedéki kimutatás a székelyföldi postahivataloktól az 1876. évről.
[**Parajd**]
||324.||

[KÖZLEKEDÉSI UTAK]

[...]

Maros-(Torda)-megyében: 1. Balavásár-sóvárad-**parajdi** vonal, hoszsza 39,8 klm. Részben alépítménynyel.

2. Maros-vásárhely-ny.-szereda-sóváradi, 37,2 klm. Részben alépítménynyel.

[...]

Udvarhelymegyében: 1. Udvarhely-**parajdi** vonal a parajdi só utja Udvarhely és Háromszékmegyébe. 20 darab híd és 27 darab átereszsze. Hoszsza 37.5 klm.

2. **Parajd**-gyergyó alfalvi a Bucsin tetőig, a **parajdi** só útja Gyergyóba s a borszéki vizé Maros-To[r]damegyén át. 9 darab híddal, 22 darab átereszszel. Hossza 15 klm.

3. Székely-Keresztúr-Rugonfalva-szent-léleki, 12 darab híddal, 17 drb átereszszel. Hoszsza 18 klm.

[...] ||328.||

[PÉNZÜGY]

[...]

Udvarhelymegyében teljesen jövedelem nélkül 6 község van: 500 frton alúli jövedelemmel 77 község ; 500–1000 frtig 29, és 1000–2000 forintig terjedővel 11 község; 2000 és 3000 frt közötti jövedelemmel: A.-Sófalva, **Parajd** és H.-Almás, 5000 frttal Zetelaka.

[...] ||363.||

[KÖNYVTÁRAK, GYŰJTEMÉNYEK S MÁS KÖZMÍVELŐDÉSI ESZKÖZÖK]

[...]

A népnevelési egylet ugyanazon megye területén 12 népkönyvtárt alapított a következő községekben: Vargyas, Magyar-Zsákod, Felső-Boldogfalva, Ujszékel, Zetelaka, Énlaka, Kecset, Szent-Erzsébet, Vágás, Betlenfalva,Homoród-Szent-Pál, Székely-Keresztúr. Ezeken kívül van még ilyen könyvtár, olvasó egylettel kapcsolatban, **Parajdon**, Alsó-Siménfalván, Etéden, Gagyban, Kis- és Nagy-Galambfalván és Szent-Ábrahamon. E megyében öszszesen 19.

[...] ||444.||

(Kozma F. 1879: 15, 24–26, 44–46, 132, 139, 149, 277–279, 286, 296, 322, 324, 328, 363, 444)

▪ SOÓ, 1886.
UDVARHELYMEGYE FÖLDRAJZA

[...] A vizválasztó jobb oldalán elterülő fensík elővonul egészen a Korond vize völgyéig, s itt szeszélyes alaku szikla-szálakban végződik. E szikla-szálak nevezetesebbjei: Korond felett Fügevára

és Bonis pinczéje, mely egy kis terjedelmü szikla üregből áll; az Arcsóval szemben Hollókő; F.-Sófalva felett pedig Kodáros sziklavára van. A Kodáros sziklavárától északkeletre Köves-vápa és Engikertje nevü helyek terülnek el a K.-Küküllő és Nagyág patak egy beszakadásáig. Kövesvápától egy bércz vonul nyugotnak a **parajdi** sóbánya felé – Sóhátja, – melyben a sórétegek más képződésü föld fölé törték át magukat. E meredek sziklákat kellett áttörni a Korond patakának, hogy a K.-Küküllővel egyesülhessen.

A Hargita lánczolatnak Bucsin teteje nevü részétől még egy 14.[480] km. hosszu fensík huzódik nyugotra, ennek keleti része ||6.|| Verőfénysarka, középső része Bogdán mező, nyugoti része pedig Nagyforrás mező név alatt ismeretes. Ez utóbbi a K.-Küküllő és Nagyág egybeszakadásánál menedékesen a völgybe ereszkedik. A Nagyág patakától északra és északnyugotra, a Hargitának Mezőhavas nevü csucsa és **Parajd** község közt, mély patakmedrek által szétszaggatott bérczes vidék terül el. [...] Az Alsó-Kárbóhágónál ujra összehuzódik a hegység s a K.-Küküllő és Juhod patak közét boritja el: Vártető, Csumahegyese és Gyertyános teteje nevek alatt. Ezek közt legjelentékenyebb a Vártető, hol a hagyomány szerint Rabsonné vára állott. A Tekeres-Juhod és Szilas patakok közt a 11 km. hosszu Istán-bércze van, mely a Nagyágtól **Parajd** felé vonul és a Deszkásvár-hegyben végződik, melynek oldalában egy mély üreg van, hová a vidék lakói ellenség közeledtekor szoktak vala menekülni. E bérczes vidék is a fenyvesek és bükkösök hazája, s innen szerzi be a **parajdi** gyufagyár faszükségleteit, azonban a bérczek tetején jó kaszálók és kitünő legelők is vannak. Az Istánbérczczel párhuzamosan még egy másik is huzódik a Szilas patak és Hideg-Juhod között, s az Elemér hegyben végződik. Innen a Kápolna-mezőn át a Juhod patak középső völgyébe lehet jutni, hol Ilyésmező **Parajd** község ifju telepitvénye van, mely idővel, ha Isten is ugy akarja, virágzó községgé nőheti ki magát.

[...] ||7.||

[...] A K.-Küküllőt a Nagyággal való egyesülés előtt Kis-ágnak is szokták nevezni. A Nagyág, mely a K.-Küküllő legnagyobb mellékvize, a havasok közt a Nagyág hegyből ered, s kezdetben délirányba folyik, de midőn a Bucsin-tetejéről jövő vizeket felveszi, nyugotnak fordul, s a Bucsinon átvezető ut mellett folydogál a K.-Küküllőbe való szakadásig. A K.-Kükőllő ezután csak apró patakocskákat kap, de mielőtt **Parajdot** elhagyná s a már jelentékeny Korond bele szakadna, **Parajdon** a gyufagyár körül igen hálás szolgálatot teljesit a fürészek hajtásában. [...] ||16.||

[...]

[...] A korondi fürdőtől nem messze van a Rakodóhegy, a Korondvölgye egyik nevezetessége. Ez ugy tekintendő, mint egy forrás lassu, de folytonos működésének, csodaszerü eredménye. A Korond vize mentén mindenütt és pedig jelentékeny számu zakatoló fürész és lisztelő malmok munkálnak. A.-Sófalván alul a völgy összeszorul, s a pataknak, önmaga által meredek sziklák közt nyitott, keskeny hegyrepedésen kell áthaladni a Sóbánya mellett, hogy a K.-Küküllővel egyesülhessen. A Korond-patak völgyében több □ kmre terjedő sótelep fordul elő, s erről nevezték az egészet Sóvidéknek. A K.-Küküllővel, megyénk határához közel a jobb parton Juhodpatak egyesül, mely a vele egybeszakadó Szilossal együtt a **parajdi** havason a Nagyág tetőről folyik alá s szép havasi völgyet alkot. [...] ||17.||

(Soó 1886: 6–7, 16–17)

▪ JAKAB–SZÁDECZKY, 1901.
UDVARHELY VÁRMEGYE TÖRTÉNETE A LEGRÉGIBB IDŐTŐL 1849-IG

[UDVARHELY VÁRMEGYE RÖVID FÖLD- ÉS VÍZRAJZA.]

[...] Legnagyobb folyó a Nagy-Küküllő, ered a Hargita Küküllőmező nevü részének délkeleti oldalából, s elébb délkeleti, majd déli és északnyugati irányt tartva, s a jobb parton a Fejér-Nyikót, mely nevét hasonló nevü hegyről kapta és a Firtosból eredő Gagy-patakát magába fölvéve, Héjasfalvánál a vármegye földét elhagyja; nem hajózható folyó, s csak őszi és tavaszi magas vizálláskor alkalmas tutajszállitásra. Másik nagyobb vize a Kis-Küküllő, mely a Hargita Küküllőmező nevü részének északi oldalából nagy kövek közül tör elé, s elébb északra, a Nagy-Ág folyóval egyesülés után délre, végül nyugati irányban foly, s eredete földén csak igen rövid útat téve, s bal partján fölvéve a N. és K.-Küküllő vizválasztójának északi oldalából eredő Korond vizét, **Parajdon** alul Maros-Torda vármegyébe halad át. [...]

[...]

[...] Az összes ásványvizek vegytani alkatuk szerint ||7.|| három csoportba oszthatók: konyhasós, égvényes savanyu és vasas savanyuvizek csoportjára. A konyhasós vizek abban a vonalban vannak, mely **Parajdtól** Sz.-Udvarhelyen át H.-Szt.-Pálig terjed. Jelentékeny sótartalmuknál fogva konyhai czélokra és a házi állatok táplálására használják. [...] ||8.||

[...]

[...] A vármegye 135 községéből jelentősek: **Parajd**, a székelység közgazdasági életére rendkivüli befolyással levő sóbányájáért, mely a régi századokban a székely nemzet tulajdona volt; [...] ||10.||

[UDVARHELY VÁRMEGYE FÖLD-, ÁSVÁNY- ÉS KŐZETTANI VÁZLATOS ISMERTETÉSE] [ELSŐ RÉSZ]

[...]

A mediterrán idejében vált ki a tengerből azon hatalmas sótelep, mely a vármegye 28 községében szilárd kősó [**Parajd**, Lövéte], vagy sós viz alakjában jelentkezik. A sóra egy sótartalmu agyag ülepedett, mely főkép[p] a N.-Homoród-völgyben Szt-Pálnál látható gypsz kiválásokkal. Egyebütt az agyag sem látszik, mert fiatalabb rétegek fedik. Ezek fölé ülepedett le később a tályogból, homok- és homokkövekből, conglomerátból és kavics-kőzetből álló származát képződmény. A sónak ezen viszonyok közötti előfordulása a vármegyében az Olt- és Marosvidékre oszlik. Az első a két Homoród völgyét és a Rikát foglalja magában, a marosvidéki a sz.-udvarhelyit, fiadfalvit, a.-boldogasszonyfalvit, csekefalvit és a **parajd**-vidékit. [...]

Fordul elé sótelep Szent-Ábrahámon, Csekefalván és Alsó-Boldogasszony-falván is, mit sós források jeleznek. De sóban leggazdagabb s viszonyai tekintetében legérdekesebb a vármegyében az ugynevezett Sóvidék: Korond, Alsó- és Felső-Sófalva, **Parajd**; ide számitható Maros-Torda vármegyéből Szováta község. A sóvidék a K.-Küküllő Korond nevü mellékvizének alsó folyásánál van, mely egyedül foly délről északra. Itt a völgy medencze alakot ölt, délről a hatalmas pálfalvi hegy és Firtoshegy, nyúgatról az agyhai hegy, a Küsmődi és Siklódi Nagy-kő, keleten a N.-Küküllő forrás patakjaitól nyúgatra terülő fennsik magas karélyai határolják, északon maga a sóhegy zárja be. A medencze földtani különössége abban áll, hogy a környező magaslatok mind vulkáni kőzetek, a medencze alján a só mediterrán, a felette levő homokos rétegek származát ülepedések. A só Korondon és F.-Sófalván inkább forrás alakjában jelenik meg, mig **Parajdon** s főképen Szovátán, mint európai ritkaság, sziklákat, hegyeket alkot. A **parajdi** sóhegy Houchard F. bányanagy számitása szerint 280 láb magasságra emelkedik az alatta folyó Korond vizszíne felett, hossza mintegy 1000, szélessége 900 öl.[55] A Korond vize északi irányban csak ugy juthatott a K.-Küküllőbe, hogy a sóhegyet feloldva, abban vájt medret magának. A **parajdi** bányában a sótömzs és sóanyag rétegeknek vetődéseiből, azok magasságából azt következtetik, hogy itt a só hajdan sokkal mélyebben ülepedett volt le, mint most van; de belső erők működése folytán, midőn a völgy még nem volt kiképződve, a sórétegek

[55] Magyar orvosok és természetvizsgálók X-ik nagy gyülése Munkálatai. 1865. 193–4. l.

felemelkedtek, a fölöttük elterült kőzetek dél és északirányában szétrepedeztek ||13.|| és ezen repedéseken át vájta völgyét az ott lefolyó víz, elhordva a sótömzsöt fedő származát kőzeteket. A sóhegy fedőjében finoman szemcsés, agyagos és homokos palacsillám pikkelyekkel, továbbá gypsz, gneisz, csillámpala, chloritpala és különböző faju kvarczdarabok fordulnak elő, melyek az etédi hegymagaslatokon is találhatók. A felületen hargitai trachyt, görely is található, jeléül, hogy azzal volt befödve, mint fiatalabb képződménynyel, de a víz később elhordotta. A Sófalvánál a Boizás[56] patakban a trachyt törmelék hegy alján most is igen sokat lehet látni, hogy alol egy kékes, zsiros tapintatu agyag, e felett homok, lignit réteg és conglomerát van, és csak ezekre ülepedett rá a trachyt törmelék. A só nagyobb részben durván szemcsés szövetü, szürkés barna szinü, kisebb részben szemcsés vagy rostos szövetü, rózsa szinü, mely a sóagyag közt rétegeket képez. Van helyenként fejéres rostos szövetü is.

A sót föld alatti tárnákban bányászszák és mesterségesen szállitják fel. A bányamüvelés kezdete ismeretlen; hogy a rómaiak is használták volna – különösen Szovátán – bizonytalan. A mivelésére vonatkozó első bizonyos adat 1405-ből, Zsigmond király idejéből való. A mivelés csak nov. 15-től ápril 15-ig tart, máskor szünetel. Az 50–60 fő és 20–30 mellék munkást a két Sófalva adja. Az évi termelés mintegy 40.000 m.-mázsát tesz, a mit tengelyen szállitnak el. Az erdélyi részekbe szállitott egy m.-mázsa só ára 6 f. 85 kr, a máshova szállitotté 9 f. 34 kr. A müvelési mód egyszerü, csákánynyal és faékekkel fejtik le a só sziklából s rendesen fél mázsára alakitják az egyes kősó darabokat. Jövőjét sok időre biztositottnak fogjuk tartani, ha megfigyeljük a mostani bányaüreg feletti próbául ásott tárnákat, melyek egyike 182° hosszuságra vágta át a sótömzsöt, mig a másik szélességben két helyen 18°-nyire haladt a sótömzsben. Közbe-közbe sóagyaggal váltakozó számos vékonyabb sóréteg is van; lefelé haladva még nem sikerült a sótömzs végére jutni. ||14.||

[MÁSODIK RÉSZ]

[...] 1. Udvarhely vármegye nevezetesebb ásványai. A szövegben már megismertük valamennyit. Itt az ismétlést összeállitott alakban, a könnyebb áttekinthetés indokolja. 1. A graphit, lelő-helye Alsó-Rákos, Sóspatak. 2. Pirit [...] 8. Konyhasó: **Parajd**, Lövéte, sósvíz 26 községben. [...] ||17.|| 12. Gypsz: **Parajd**, H-Szt.-Pál, A. Rákos. [...]

[...]

Egyszerü kőzetek. 1. Mészkő: Rika hegység s környéke. 2. Kősó: **Parajd**.

Összetett kőzetek. [...] 8. Hypersten-augit-andesit, és 9. Augit-hypersten-andesit, e két utóbbi világosszürkétől feketéig változó alapanyaggal. Néha porphyros, majd bazáltos szövetü, az alkatrészek sokfélesége átmenetével. Ezek képezik a Hargita és környéke főtömegét **Parajdtól** M. Hermányig. [...]

AZ ÁSVÁNYOK ÉS KŐZETEK HASZONRA FORDITHATÁSA MÓDJAI

[...] 4. Kősó, a **parajdi** bánya majdnem az egész székelységet ellátja sóval. [...] ||18.||

UDVARHELY VÁRMEGYE NÖVÉNYVILÁGA [FLORA] RÖVID VÁZLATBAN

[...] A csupán Erdélyben termő [endemicus] növényfajok közül vármegyénkben a következők fordulnak elő:

[...]

Phyteuma tetramerum. Schur. Sz. Udvarh., Oláhfalu, Lövéte, **Parajd**.

[...] ||19.||

[...]

[56] A nép az i-t félig j-nek hangoztatja.

A tősgyökeres magyar növények közül, melyek a Királyhágón innen és tul egyaránt benszülötteknek érzik magukat, fölemlítendő a Cirsium brachycephalum. Jur. [**Parajdnál** a Bucsin erdőben az országút szélén.] [...]

[...]

A vármegye ritkább, érdekesebb és jellemzőbb növényei közül említésre méltók még a következők: [...] ||20.||

[...]

Cypripedium calceolus L. **Parajd**, Sz. Udvarhely.

[...]

Telekia speciosa Schreb. Szederjes, Korond, **Parajd**, Sz. Keresztur.

[...]

Atropa Belladonna L. Hargita, Lövéte, **Parajd**, Firtos, Sz. Keresztur.

[...] ||21.||

[SZÉKELYFÖLD ÉS NÉPE ŐSKORA.]
[888–1095.]

[...]

A székely nép és föld meg volt alakulva, s földjük a tőrzsek közt fel volt osztva a magyar honfoglaláskor, kivéve a sófalvi és **parajdi** sóbányát, melyet 1562-ig közösen birt az egész székelység. [...] ||100.||

[MONDÁK, NEMZETI HAGYOMÁNYOK, RÉGÉSZETI EMLÉKEK, AZ IRODALOM BIZONYSÁGTÉTELEI.]

[...]

[...] **Parajd** határán van Rapsóné vára. Ezt b. Orbán Balázs[57] s utána mások Rabsonné néven hibásan irják. Az általam az udvarhelyvármegyei községekhez intézett történelmi kérdésekre **Parajd** helység előljáróitól ily felelet érkezett: Határunkon van Rapsóné kertje nevű hely, Rapsó nevű dülő, Rapsó vára kősziklája, ez kétszer is előjő a községi feleletben. Elhatározónak tartom a firtosi Minoriták Háztörténetében erről fenlevő följegyzést: »A góthoknak – igy szól a hagyomány – vára volt nem csak a Firtos erdősürűjében, de Korond határán Oroszhegy felé a Tartód nevezetü magas hegyen, ugyszintén **Parajd** határán a mintegy egy mértföldre levő Rapsó kőszikláján; [Arx Rapsoni].[58] Azt hiszem, az utóbbi alakból származtatták tévesen a Rabsonné vagy Rapsonné vára nevet, a mi csupán csak Rapsó nevű székelytől jöhet, s igy egyedül a Rapsó vára fejezi ki helyesen a hagyományos értelmet. B. Orbán Balázs így írja le a vár fekvését: [...] E vár rajza látható s a hozzá fűződő regék érdekesen előadva megolvashatók b. Orbán Balázs szép művében.[59]

[...] ||143.||

[AZ ERDÉLYI NEMZETI FEJEDELEMSÉG KORSZAKA.]
[ELSŐ FEJEZET.]
[IZABELLA ÉS FIA JÁNOS ZSIGMOND, VÁLASZTOTT KIRÁLY. 1541–1571.]

[...]

[57] Székelyföld Leirása. I. köt. 136–139. l. l.
[58] Közérdek. A fennebb idézett számok szerint.
[59] Székelyföld Leirása. I. köt. 136–139. l. l.

[...] A faluk névtörténete ismertetése végett közlöm betürendben neveiket azonkori leirás szerint: [...] **Paraijd**, [...] Varosfalva, Vechke.[60]

[...] ||268.||

[MÁSODIK FEJEZET.]
[A BÁTHORI-HÁZBÓL VALÓ FEJEDELMEK. 1571–1604.]

[...]

[...] Udvarhelyszék falvai 1602-ben aug. 11-én Básta Jegyzéke sorrendje s a közlő leirása szerint ezek voltak: [...] Korond, Sófalva, **Parajd**, Siklód, Etéd [...] Együtt 38 falu. [Szék. Okl. IV. k. 284–309. ll.] ||305.||

[HARMADIK FEJEZET]
[A RÁKÓCZI-FORRADALOMTÓL A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG SZERVEZÉSÉIG. 1711–1762]

[...]

Időközben a fejetlen és csonka guberniumból és ujonnan választott tagokból, összesen 16 főből álló ú. n. »királyi-deputatio« igazgatta Erdélyt. Ennek feladata volt a háború ütötte sebeket orvosolni s a megbomlott rendet helyreállítani. Ez a pestis miatt ott hagyta Szebent és többnyire Medgyesen székelt.

Ehez a kir. deputatiohoz folyamodik Udvarhelyszék 1711. jan. elején bajai orvoslása és közterhei enyhítése végett. [...] ||438.||

[...]

Udvarhelyszék egyéb sérelmei a következők: [...]

[...]

Felpanaszolják végűl, hogy daczára a szék adója naponként növekedésének, némelyek az adózás alól kivétetni igyekeznek magokat, így a **parajdi** kir. sóaknához tartozó sóvágók (kik eddig is csak felerészben adóztak); erre czéloz a két oláhfalusiak tőlük »elszakadások iránt való munkálkodások«.[61]

[...] ||439.||

[...]

[...] A **parajdi** aknához tartozó sóvágók is régebben úgy adóztak, mint más lófők, most, daczára hogy fizetésért szolgálnak, kiváltságot szerezvén magoknak, adójoknak csak felét akarják fizetni.

Ezek és más adómentességek megszüntetését kéri a szék, hogy az adózás terhe megoszolva könnyebbedjék. [...] ||459.||

[...]

Az adókivetésnél hozzák elő Udvarhelyszék terméketlenségét, a multkori szűk terméseket, a marhavészt, a sok adósságot s kérjék a **parajdi** sóvágók adójának állandó meghatározását, hogy minden esztendőben ne kellessék az iránt a guberniumot zaklatni.

[...]

A havas alatt lévő némely faluk, ú. m. **Parajd**, Sófalva, Korond, Oroszhegy havasait perelvén a fiscus, a faluk érdekeit szem előtt tartsák.

[...] ||470.||

[...]

[60] Székely Oklevéltár, II. k. 218–220. ll. A falva szó-rész az eredetiben két ff-el van irva.
[61] U. ott [Szádeczky L. Székely Okltr. VII.] 166–170. l.

A jelentésben a követek előadják, hogy a guberniumnál kérvényt adtak be, hogy legyenek tekintettel Udvarhelyszék terméketlenségére, a szenvedett csapásokra, a jégverte faluknak kárait beadták s kieszközölték, hogy az adókivetésnél tekintettel lesznek a székre. A **parajdi** sóvágókra nézve is kieszközölték, hogy adójok azon helységek közé osztassék be, a melyek sóval a **parajdi** sóaknáról élnek, 1750-iki adójok összegét beadták levonás végett a commissariatusra. [...] ||471.||

[ÖTÖDIK FEJEZET.]
[A HATÁRŐRSÉGTŐL A REFORMOK KORÁIG. 1764–1790.]

[...]

A jobbágyok iránt való érdeklődés és a helyzetök javítására való törekvés a Mária Terézia s még inkább József császár kormánypolitikájának egyik sarkpontját képezte. [...] Ezért tolakodik előtérbe némileg Udvarhelyszéken is a jobbágy-kérdés, bár itt sokkal kevésbbé képez sajgó sebet, mint a vármegyékben, hiszen számarányuk sem lehetett több a lakosság egy tizedénél. Talán ezért is kerüli ki József császár még trónörökös korában tett erdélyi körútjában (1773-ban) Udvarhelyszék belső terűletét. Marosvásárhelyről Szent-Gericze, Kibéd-felé menve lép a szék terűletére, melyen két állomást tartott, ú. m. **Parajdon**, a hol éjszakát töltött s onnan a »Kis-Küküllőfeje« irányában menve, a hegy aljánál megpihent, s tovább ment egyenesen Gyergyó-Szent-Miklósra s onnan Csíkon s Kászonszéken végig Kézdivásárhelyre s a határszéli szorosok irányában Brassó és N.-Szeben felé.[62] A császár és kisérete számára előfogatúl 36 lovat és 2 taliga lovat kellett adni s 3–4 falusi szekeret, azonkívül egy kocsit vagy szekeret Gyulai tábornok számára. Nyerges lovat 10–12-őt kellett készen tartani, hogy ott, a hol lóval az út járhatatlan, lóháton mehessenek tovább. ||530.||

Az éjjeli szállásokon (így **Parajdon**) is eleséget kellett készen tartani és pedig 70 font marhahúst, 1–1 borjút, bárányt, 24 kopasztott tyúkot, 3 ludat, 2 csirkét, 2 pulykát, 10 font vajat, 40 tojást, 2 félvéka lisztet, 1–2 font czukrot, 8 czitromot, 4 font szalonát, 4 font vesét, 100 fő káposztát, zöldségeket, finom kenyeret, közönséges bort, edényeket, evőeszközöket s 40 zsup szalmát szétterített fekvőhelynek.[63]

József császár Mária Terézia halála után (1780) átvévén a kormányzást, még egyszer beútazta Erdélyt 1783-ban, ekkor útba ejtvén Székely-Udvarhelyt is. [...] ||531.||

[...]

Az útczák hosszas esőzés idején hónapokig sárral telvék. A Küküllőn épített híd, melyen Csíkból, Háromszékből, Kőhalomszékből, Brassóból s a szék alsó részéből a **parajdi** sóbányákhoz járnak (a kincstár nagy hasznára) s melyen a szék nagy része a városba jár, Udvarhely felőli részén csaknem összeomlik s a hídhoz vezető útcza is a mellette folyó patak gyakori kiáradása által annyira össze van rongálva, alámosva, hogy néha teljesen használhatatlan.

[...] ||534.||

[HATODIK FEJEZET.]
[A REFORMOK KORA A SZABADSÁGHARCZIG. 1790–1849.]

[...]

Udvarhelyszék beléletéről a jelen évszázad első negyedében érdekesen tájékoztat bennünket a székely-udvarhelyi collegiumnak a század elején legkiválóbb tudós professora Szigethy Gyula Mihály, a kinek több munkája jelent meg az akkori tudományos folyóiratokban. Hátrahagyott kézírati gyüjteményében találtam egy kiadatlan munkáját, mely Udvarhelyszék közállapotait vázolja az ő

[62] József császár útja Erdélyben 1773-ban. (A Bardóczszéki levéltárban.)
[63] József császár 1773. Erdélyben útazásakor a szekerek, lovak és élelmiszerek jegyzéke (A Bardóczszéki levéltárban.)

idejében. [...] Munkáját, mint egészen e monografia keretébe illőt s mint egykori tanúnak illetékes leírását és érdekes korrajzi vázlatát, egész terjedelmében közlöm, a mint következik:

[...] ||550.||

[...]

A mint gazdasága, úgy kereskedése is a szék lakósinak áll nagyobbára a fenn írt mesterségek míveiből, lovakból, csikókból, ökrekből, tehenekből, tulkokból, borjúkból, juhokból, kosokból, berbécsekből, kecskékből, melyeket majd minden helységekből hajtanak az udvarhelyi, kereszturi, etédi, **parajdi** s nem régen felálott sz. mártoni sokadalmokra. [...] Esik [sokadalom] Etéden, Korondon négy-négy, Szent-Mártonban is négy, **Parajdon** kettő, melyek nem oly népesek. A **parajdiak** kereskednek főképen Udvar- ||554.|| helyre félmásás s kissebb kősókkal; ott helybe kaphatni darab sókat vékájába. A kősókat hordják Udvarhelyre, kiktől a székbeliek, nem különben a csíkiak, háromszékiek, erdővidékiek szekeresekkel veszik s hordják be, adván félmásáért ötödfél rh. forintokat, néha többet is, váltó czédulában. [...]

[...]

A fejedelem jövedelme áll az adóból, só, bánya jövedelméből és a posta jövedelemből. [...]

[...]

A sóbeli jövedelem áll mintegy 60 ezer mása sóból, melyet vesznek a székelek Udvarhelyszéken, Csíkban, Háromszéken s a körülfekvő szászok, fizetvén másájáért 8 vagy 10 rh. forintokat. A sónak bányája nyittatott **Parajdon**, a széknek északi részében s eleintén a hegy oldalából könnyű szerrel vágattak ki s a sóvágók fél-fél másás köveket a vállokon hordottak ki; de 1787-ben marhákkal kezdették kivontatni s a bánya mélyibe lajtorjákon ereszkedtek le. Ma annyira lehaladtak, hogy bihalbőr málhába bocsátkoznak le s azokon huzatják fel a só-köveket. Nyittatott itt egy második bányalik is, de ezt ritkán vágják, nem is oly tiszta sója vagyon. A sóadministratio esik egy kamaraispán, controlor, másamester s ezeknek segédjei által. Mitől fogva a háromszékiek s brassóiak az oláhországi sóra kaptak, szállott a **parajdi** sóbeli jövedelem. Ha tetszenék a fejedelemnek a Rika déli végiben a Daniel familiától cserébe egy jódarab telket venni s oda só depositoriumot állítani, kevés tiszti személyek gondviselések alá, melyek mellett az erdővidéki székel katonák a commandóba járás helyett oda rendeltetnének őrizetre, az utazásnak is Okland s Rákos között nagyobb securitassa s commoditássa lenne, székelek s szászok is az idegen sóvételtől elvonattatnának; nevekedne a sóbeli jövedelem; Udvarhelyszékről is kevés vecturázásra tejendő költségért a kősók oda könnyen elszállítatnának.

A posta jövedelem legújabb, ez állott fel ezen folyó század kezdetivel. Vagyon a nemes székben három posta statio, egy Kereszturon, másik Sz.-Udvarhelyt, a harmadik Oláhfaluban. A posta-út ered napnyugatról, Segesvárról jövén a székbe bé, s megyen napkeletre Oláhfaluból Csík-Szeredába. [...] ||555.||

[...]

Irtam ezeket Sz.-Udvarhelyt, 1829-ben.

Prof. Sz. Gy. M. ||556.||

(Jakab–Szádeczky 1901: 7–8, 10, 13–14, 17–21, 100, 143, 268, 305, 438–439, 459, 470–471, 530–531, 534, 550, 554–555)

- **BARABÁS, 1904.**

UDVARHELY VÁRMEGYE KÖZGAZDASÁGI LEIRÁSA

[FÖLDRAJZI VÁZLAT]

[...]

A fürdő-telepek közül megemlithető még a Vargyas völgyében a Sólyomkő alatti, Királyfürdő; a Kis-Homoród egy oldalvölgyében a fenyvesektől környezett Homoród-fürdő, mindkettő kiváló vasas savanyuvizzel; Udvarhely közelében találjuk a néhai lelkes székely, Orbán Balázs által alapitott Szejke-fürdőt petroleumizű vizével; végül a Sóvidéken Korond-fürdő, a magyar Gleichenberg, melyet ||5.|| enyhe levegőjéért, vasas és sós vizéért sok tüdőbeteg keres fel évente. [...]

A sóvidék legfontosabb helye **Parajd**, gazdag sóbányával. E község és a szomszédos Szováta határában egymást érik a csupasz, hófehér sóhegyek (Sókárpát-ok), sósziklák, melyek e vidék képét oly elbűvölővé és csodálatossá teszik, melyhez foghatót Európában nem találhatunk. (Szabad só még csak Spanyolországban található.)

[...] ||6.||

[ÁLLATTENYÉSZTÉS]

[...]

A juh kiviteli czikket nem képez, inkább csak a nép házi szükségleteinek fedezésére szolgál. Gyapját házilag megfonják és megszövik s ebből kerül ki a férfiak fehér és szürke harisnyája (nadrág), a kis és nagy zekéje. Szőnek belőle **Parajdon** és Bágyonban még jó hirnek örvendő lomos pokróczokat is. [...] ||30.||

[IPAR]

[...]

A gyáriparnak megvolna itt egy főfeltétele: a nyersanyag, de fejlődni nem képes, sőt inkább hanyatlásról szólhatunk. Megbukott a **parajdi** porczellángyár, meg a fülei vashámor, romladozó félben van a bodvaji vashámor, beszüntette üzemét a **parajdi** gyufagyár stb.

Egy vashámor, egy sóbánya, néhány szeszgyár, egy téglagyár, egy lenkikészitő gyár képviselik ez időszerint a gyáripart e megyében.

[...]

A bányaipar terén emlitésre méltó a **parajdi** sóbánya, mely már 1405-ben is művelés alatt állott. Évi termelése 40–50 ezer méter- ||35.|| mázsa, melyet a téli 5–6 hónap alatt 100 munkás állit elő. 1895-től 1900-ig az átlagos sótermelés 46.051 q tett ki 493.000 kor. értékben. Még iparsót sem állitanak elő, nemhogy a termelést fokoznák, pedig egy vidéknek sincs annyi sója, mint ennek, hol a só több méter magasságra emelkedik a föld szine fölé sóhegyek és sósziklák alakjában.

[...] ||36.||

[...]

Ugyancsak 1902-ben alakult **Parajdon** egy »Pokrócz-szövő vállalat«. Az itt készült jobb fajta fürtös pokróczok szép kivitelüknél fogva keresetre számithatnak. Ezen iparág fellendülése bizton remélhető, mióta a kereskedelmi ministerium egy pokrócz-ványoló épitéséhez nagyobb segélylyel járult hozzá.

[...] ||37.||

[...]

Kőfaragás Gyepesen (35), Farkaslakán (5), Alsósófalván (10), **Parajdon** (20), Városfalván, Homoródjánosfalván (3), Lövétén és Homoródkeményfalván, hol épületköveket, kapulábakat, vályúkat, sirköveket stb. faragnak. E községek lakói az »Erdélyi vasut« épitésekor tanulhatták el a kőfaragást az olasz munkásoktól.

[...] ||39.||

[...]

Posztószövő Bözödujfaluban, **Parajdon**, a két Sófalván, Hodgyán (9), Kápolnás-Oláhfalván (2). [...] ||40.||

[...]

Maga a természet is, az ipar különböző űzésére, gazdag kincsekkel áldotta meg e megyét. [...]

[...]

Nevezetesebb ásványok még: a pirit, barnakő és az igen ritka kristályos hematit Vargyason; köz. hematit Magyarhermány és Kisbaczon határában[,] opál Oláhfalu mellett, Fülében és Vargyason; kalcit az almási barlangban mint cseppkő, Korondon mint mésztuff és aragonit; sphärosiderit Fülében; gipsz **Parajdon** és H.-Szentpálon; augit Zetelakán; mészkőben különösön gazdag a Rika-hegység. [...] ||41.||

(Barabás 1904: 5–6, 30, 35–37, 39–41)

1.2.3. ÁTFOGÓ TELEPÜLÉSLEÍRÁSOK, TELEPÜLÉSMONOGRÁFIÁK

▪ SZIGETHI, 1828.
SZÉKELY-UDVARHELY' A' NEMES SZÉKELY NEMZET ANYA-VÁROSSÁNAK LEÍRÁSA

[...]

A' kissebb úttzák között nevezetes még a' Barátok-úttzája, melly azért neveztetik így, mivel, a' Sz. Ferencz szerzetebéli Barátok' Temploma, 's Klastroma mellett megyen el, ||1744.|| 's felén túl egy kis kanyarodással, Czigány-úttza név alatt, mivel benne többnyire vasmívelés mesterségét, 's mu'sikálást gyakorló Czigányok laknak, megyen ki a' Városból, hol az úttza végén áll a' Kükűllőnek holt ágán épült Híd, mellytől néhány lépésnyire van a' folyó Kükőllőn álló hid, melly Szék-hidjának neveztetik, mivel a' Nemes Szék viseli gondját ezen hidtól fogva egész **Parajdig**, és a' Só-bányáig az Ország-úttya kivagyon rakva, 's viszen keresztűl Szombatfalván, Sz. Léleken, Farkaslakán, Korondon, F. Sófalván, **Parajdig** és a' Só-bányáig. –

[...] ||1745.||

[...]

Vagynak e' Városnak meszszebb terjedő vidékeiben, hasznokkal a' Városba bé-folyó még több nevezetességek. – Észak felől még a' kis Kükőllőn túl kezdve, Sóváradtól, Szovátától, és **Parajdtól** fogva sohol [sehol] meg-nem szakadó Só vénák Udvarhelyig, 's e' Város határán is; sőt azon-túl Sz. Mártonon, Oklándon keresztűl a' Rika közepéig tanáltató Só-erek, úgy-annyira: hogy használható Sós-kútak vagynak Oklándon, a' Rikában is a' Várgyasiak' hasznára; Szent Mártonba pedig némelly ember házának pinczéje-óldalai kemény kő-sókból állanak, és minden esztendönként a' Sós-tiszttől megnézettetnek. –

[...] ||1751.||

(Szigethi 1828: 1744–1745; 1751)

▪ LAUKÓ, 1888.
SZÉKELY-UDVARHELY

[...]

Ha még az egyes vidékek természetét is figyelemmel kisérjük, méginkább kitünik Udvarhely város központi helyzete. Az éjszakra és éjszakkeletre elterülő vidék jövedelemforrását a havasok képezik; a keleti vidék, vagyis Homorodok vidéke részben mészégetésből, részben a nyiltabb helyeken földmivelésből él, de kukoriczát nem növel; az alvidék már jó gabonát termeszt, sőt újabban a komlótermesztés is jól jövedelmez. Itt s a nyugatra eső Gagy völgyében már szőlő is diszlik. A Kis-Küküllő völgyében vannak a **parajdi** sóbányák, honnan a sót Udvarhelyen keresztűl viszik Háromszékre; a Nyikó völgyében a földmivelés mellett a házipar a lakosok fő jövedelemforrása. E különböző vidékek lakói azután Udvarhelyt cserélik ki czikkeiket.

[...]

(Laukó 1888: 391)

1.3. SZAKSPECIFIKUS ÉS ISMERETTERJESZTŐ MUNKÁK

1.3.1. GEOLÓGIAI ÉS BÁNYÁSZATTANI MUNKÁK

- **FRIDVALDSZKY, 1767.**

MINERO-LOGIA MAGNI PRINCIPATUS TRANSILVANIAE

AZ ÁSVÁNYBÁNYÁSZAT HELYEI.

Az arany miatt nevezetesebb Abrudbánya Vöröspatakkal, Kerpenyes, Topánfalva, Bisztra. Az Alba völgyében a folyó mellett Bucsum, a Maroson innen a folyónál Gyógy, Nagyág másként Szekeremb, továbbá a sort folytatva a hegyek között Csertes, Toplica, Füzes, Bojca, Trisztyán, Hercigány, Gienel, Ruda, Porkura, Nagyalmás, Pojána, Stanica, Dupapiatra. stb.

AZ OMPOLY FOLYÓ MELLETT ZALATNA.

A Maroson túl figyelemre érdemes a szűz arany miatt Oláhpián. A Körös folyó mellett [fekszik] Körösbánya. Éppen Dácia határánál észak felé fekszik Radna, nyugatra Bánffihunyad és Gyalu. Vasban gazdag Vajdahunyad, Torockó, sót szolgáltat Torda, Kolozs, Dés, Vizakna, **Parajd**, amelyek a parasztok tapasztalatlansága, vagy a szerencse forgandósága miatt mély sötétségben eltemetve használatlanul hevernek, ezekről és több másokról a maguk helyén, többet fogok elmondani.

[...] ||9.||

§. XI. PARAJD

Az udvarhelyiek mindig kiapadhatatlan [soha ki nem apadó] gazdagságú sója egyet jelent **Parajd** nevével, de köröskörül a szomszédos területek is gazdagok sóban, hatalmas kőtömbök, amelyek tiszta sóból vannak, emelkednek a hegyek bércén. Itt nem figyelhető meg sóbánya, hanem négyszögű gödrökben dolgoznak, és nem ásnak mélyebbre, csak annyira, hogy vállukon a kiásott sót könnyen elvihessék, mégis a teljes székelységet 50000 mázsa sóval gazdagítják. Érdemes megemlíteni, hogy a hegyről egy hatalmas tó gátját elszakítva teljes egészében a Küküllő folyóba ömlött, ahol szinte az összes hal, és főleg a Barbonis féle, elpusztult, és maguk a lakosok is nem kevés

kárt szenvedtek. Minthogy szokva voltak a Küküllő vizéhez, kénytelenek voltak más forrásokat felkutatni, mivel a tónak annyira sok sós vize keveredett össze itt a Küküllő folyóval.

Ha valaki kíváncsian kérdezné, összesen hány mázsa só elegendő Erdélynek, tisztességes választ kapna: 1600000 mázsa elég Erdélynek. Ki merészelne kételkedni királyaink azon ősi szokásában, amely szerint szolgáiknak évi fizetését bőséges sómennyiségben adták ki? Ily módon a nádor 2000 forint értékű sót, a királyi udvarmester 500-at, a horvát-szlavón ||169.|| bán 1000-et, az erdélyi vajda 3000-et, a királynéi udvarmester 500-at, a budai várnagy 500-at, a temesi ispán 1000-et kapott.[64] Nyilvánvaló pedig, hogy a régebbi korokban a nemeseknek a só mázsája 6 krajcárba került, ha az erdélyi vajdának szánták, akkor 3000 forint volt megállapítva, és ha rénes forint[ban számolták], akkor 1500 forint. A só mázsáját évente kapták. Nem mondanék semmi valótlant, ha azt állítanám, hogy az elkövetkezendő korszakban az unokáink vállalkozásai során sem fogják kimeríteni a dák só gazdagságát.

Gyakran látni igen nagy tisztaságú sót. Vannak kristálydarabok, amelyekben sok természetességgel vízcseppeket találunk beszorulva és hermetikusan bezárva. Voltak, akik előttem csodálkoztak ezen a jelenségen, a vízcseppeket és levegő buborékokat tartalmazó kristályoktól jót reméletek.[65] Van nekem is egy kristályom, amelyet a jó emlékezetre leginkább méltó Gergelyi P. D.-től, a tordai sóbánya gondnokától kaptam: ez áttetszőségével gyönyörködtette szemlélőit, belsejébe igen tetszetősen bezárt fadarabokat mutava, és bogáncs bóbitáját, sőt mozgó cseppet őrizve, amely az arany színéhez hasonlatos, de víznek vélem. A három-négy újjnyi nagyságú gyújtólencsék a legtisztább vizaknai sóból készülnek, a rajta keresztül hatoló nap sugarait felhevítik. Gyakran igen sokszor meghánytam-vetettem magamban, hogy mi hasznuk lehet azoknak a hatalmas sóhalmoknak, ||170.|| amelyek apróra tört és zúzott sóból emelkednek, alkalmasint Celebernél a közönséges sóról írott értekezésének 22 oldalán olvastam. Mind közül az jelenti a szikső fajtáinak legjobbját, amely a közönséges só, és a teljes alvilágot a leggyorsabban el tudta rothasztani. Ez az. Talán létrejöhet a ráfordításoknak némi nyeresége, ha az erős víz és a légnemű higany előállításához sót készítünk. ||171.||

(Fridvaldszky 1767: 9, 169–171)
(Fordította: Gálfi Emőke)

▪ FICHTEL, 1780.
BEYTRAG ZUR MINERALGESCHICHTE VON SIEBENBÜRGEN

I. THEIL. NACHRICHT VON DEN VERSTEINERUNGEN DES GROSSFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN.

[ANHANG]

[...] Einige solche Blätter fand ich nur erst in dem Anfange der Uebersinterung, die aber wegen noch ermanglender Konsistenz und genugsamen Dicke, gar bald zerfielen. Ein ähnlicher eben so harter und spatartiger Rindenstein von einem andern Orte, ist mir nur erst kürzlich bekannt worden. Er wird von einer Salzquelle, bey dem Dorfe Korond, ohnweit der **Paraider** Salzwerke im Udwarhellyer Stuhl angesezt, und ist theils weislicht, theils blaulichgrau, enthält auch so schön ausgedrükte Eichen-

[64] Az 1607 évi országgyűlési határozat szerint: Hog a' Colosi és Széki Aknák jövedelméből az Bonczidai hid reparáltassék. Szintén. 1613. A' Székelyeknek az Aknároi házok sügségekre elegendő Só adassék. Szintén: 1614 A' Székelység egy szán vagy egy szekér Sótól tizen két pénzt ád.
[65] [Azaz, kívántak tőlük valami jót, mintha talizmán lett volna. Ford. megj.]

Buchen- und Weidenblätter, als ich in Siebenbürgen noch nirgends gefunden habe. Manches Stük ist stark gesalzen, manches hat gar keine Spur vom Salze. Die Säure also, dort auf dem Büdösch des mineralischen, hier in Korond aber des Kochsalzwassers, muß das ihrige dazu beytragen, daß an diesen beiden Orten die Kalkinkrustationen ungleich härter und kompakter, als sonstwo, und dabey zugleich von dichtem, feinem und schaaligtem Spate zusammengesetzet sind. [...] ||132.||

[...]

Von Ißländischem Achat habe bisher zwey Stücke, das eine ohnfern Klausenburg an einem Bache, 3 Zoll lang und anderthalb Zoll im Durchschnitt, dabey zwölfseitig und von pyramidenförmiger Gestalt; das andere ohnweit der **Parayder** Salzgrube in regelmäßiger halbkuglichter Form, von der Grösse eines starken halben Hühnereyes, gefunden. Beyde sind von kohlschwarzer Farbe, glasigt, nehmen eine helle Politur an, schlagen Feuer, an den Kanten der abgeschlagenen Splitter aber spielen sie in die saftgrüne Farbe; Kennzeichen, die zu entscheidend ||143.|| sind, als daß ich anstehen sollte, meine zween Steine für einen ißländischen Achat, ob ich ihn schon bey keinem Schriftsteller in regelmäßiger und kristallisirter Gestalt finde, zu halten.

[...] ||144.||

[ALLGEMEINE TABELLE DER SIEBENBÜRGISCHEN MINERALIEN UND FOSSILIEN]

[...]

SALZE.

I. Steinsalz.

1) Salzgruben, so bearbeitet werden.

zu Thorda, oder Thorenburg in der Gespannschaft gleichen Namens fünf Gruben. ||146.||

zu Kolosch in der Gespannschaft auch gleiches Namens, 2 Gruben.

zu Seck (Szek) in der Dobokaer Gespannschaft, eine Grube.

zu Deschakna (Desakna) in der inneren Solnoker Gespannschaft, vier Gruben.

zu Visakna (Vizakna) in der Albenser Gespannschaft, nahe bey Hermannstadt, drey Gruben.

zu **Parayd** in dem Sekler Stuhl Udwarhelly viele kleine Gruben, die aber untief bearbeitet werden.

[...] ||147.||

[STEINE.]

[...]

XII. Vom ißländischen Achat hat man bisher ein Stük ohnweit Klausenburg, das andere in der Gegend des Salzamtes **Parayd** gefunden.

[...] ||151.||

(Fichtel 1780. I: 132, 143–144, 147, 151)

II. THEIL. GESCHICHTE DES STEINSALZES UND DER STEINSALZGRUBEN IM GROSSFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN.

ERSTES HAUPTSTÜK.
VON DEM UNTERIRRDISCHEN SALZSTOCK.

[...]

Um sagen zu können, der Salzstock zeige sich am Tage, muß derselbe entweder sichtbar und ganz entblößt vor Augen liegen, oder höchstens nur mit einer ohntiefen Dammerde, ohne weiterer Thon- oder anderer ursprünglichen Erdlage bedecket seyn. In der ersteren entblößten Lage finden wir

ihn nur an einigen solchen Orten, wo sich ganze Salzberge und Hügel über die Grundfläche erheben, und wo zugleich steile Bergrisse und Rupturen, das innere Wesen des Berges unserem Auge darstellen. Dergleichen Erscheinungen von entblößten steilen Salzbergen werden in Siebenbürgen nur zu Szovata, und zu **Parayd** im Udwarhellyer Stuhl gesehen. Am ersteren Orte ziehen sich mehrere aneinander hangende Salzberge über eine deutsche Meile in die Länge, sind aber bis auf einige entblößte steile Bergrisse mit dichter Waldung bewachsen. Es ändern sich jedoch diese kahlen Salzplätze fast von Jahr zu Jahr. Der Salzstok wird durch die unterirrdischen Wasser, zumalen im Frühjahre, wenn der Schnee in dortigen Gebürgen schmelzet, unter der Dammerde aufgelöset, wordurch zum öftern an den Berggehängen ungeheure Erdmassen losgehen, und samt dem darauf stehenden Walde, mit fürchterlichem Krachen über die Berge abstürzen, solchergestalt aber den Salzstok an einem Orte blos stellen, an dem andern dagegen verdecken. Zu **Parayd** umfassen einige Salzberge ein Thal, dessen Grund ebenfalls aus blossem Salze bestehet. Die Berge haben hier und dort steile Rupturen, an welchem die schneeweissen Salzwände, in einer Höhe von 30. und mehr Klaftern, von nicht gemeinem Anblicke sind.

[...] ||16.||

[...]

Diesseits der Karpathen ziehet sich der Salzstock von Rimnik unter den Gränzgebürgen, über den Paß Rothenthurn und das Dorf Heltau nach Visakna in Siebenbürgen herein, und durchstreichet das Land in zwey Strassen. Die eine gehet von Visakna über Thorda, Deschakna, Kövar; und die andere über Reps, Udwarhelly, **Parayd**, Szasz-Regen, westwärts neben dem Moldauischen Passe Rodna vorbey, bis in die hungarische Gespannschaft Marmarosch, wo auch die vorige Strasse über Kövar eintrift. Durch die Marmarosch setzet der Salzstock der Länge nach, hält sich aber sodann weiter in Hungarn bis in die Gegend von Eperies verborgen, wo selbiger zu Sovar wieder sichtbar wird, und sich auch hier auf der Westseite der Karpathen verlieret.

[...] ||26.||

[...]

Um desto gewisser können die höchsten Spitzen unseres Salzstockes, weil uns diese sichtbar sind, angegeben werden. Diese zeigen sich dort, wo sich theils entblößte, theils bedeckte Salzberge über den Horizont des Landes erheben, nemlich schon oben gedachtermassen in Siebenbürgen, bey **Parayd**, Szovata, Olahpintek, Billak, Homorod und Szek; in der Moldu aber zu Okna und bey Groseschd.

[...] ||27.||

[...]

Hieher gehören auch die Salzteiche, so an solchen Plätzen, wo ehemals Salzgruben gewesen, entstehen. [...] Als einst ohnweit **Paraid** ein gesalzener Teich ausriß, und sich in den Fluß Kukel stürzte, starben in diesem alle Fische, die man dazumal an den Ufern häufig sammlete. [...] ||36.||

ZWEITES HAUPTSTÜCK.
VON DEN GATTUNGEN UND EIGENSCHAFTEN DES STEINSALZES.

[...]

Ausser den angeführten drei Farben, nemlich der weissen, grauen und schwarzen, ist eine vierte bei dem ursprünglichen Salze dieser Länder eine grosse Seltenheit. In **Paraid** zeiget sich bisweilen ein dunkelroth gefärbtes Salz, so zu den ursprünglichen gehöret; und ein hellrothes Stück hat sich vor einigen Jahren auch zu Visakna gefunden. Beides aber ist nur auf der Oberfläche des Salzstockes zum

Vorschein gekommen, wo gedachtermassen das Salz von keiner genauen Konsistenz ist, und wo folglich die vom Wasser dahin geführten rothen Thontheile durchsintern, und sich zwischen den Kristallen setzen konnten. Diese zwo Farben sind daher nur etwas zufälliges; dagegen aber ist jene hochgelbe Salzmasse merkwürdiger, die man vor einigen Jahren in der Marmarosch, in einer tiefen Grube, etliche Centner schwer, und durch und durch gefärbt angetroffen haben soll. Orangefärbiges findet sich auch in Siebenbürgen zu **Paraid**; dieses gehöret aber zu den später enstandenen, vom Wasser formirten, und wird erst weiter unten vorkommen.

[...] ||47.||

[...]

Das faserigte Salz ist feste und kompakt, bald mehr, bald weniger durchsichtig, bestehet aus Fasern und Streifen, die bisweilen von Blättern und Lagen gebildet werden. Es findet sich nur allein zu **Paraid**, und war vor drei Jahren eine selbst hier zu Lande noch unbekannte Salzgattung. Es entstehen an dem Fusse und an den Seitengehängen der dortigen Salzberge, in den verborgenen Klüften und ||54.|| Höhlungen der Erd- und Thonlagen, womit die dortigen Salzberge bedecket sind. Die Tagwasser spühlen von oben die Salztheile ab, durchsintern mit denselben die Erde, und setzen sie sodann an den Wänden der Höhlungen wieder ab, eben auf die Art, wie es mit den Kalchtheilen in stalaktitischen Felsen-Grotten geschiehet. Man kann deswegen diese Salzart auch ein stalaktitisches, oder Tropfsalz nennen. Bisweilen giebt es auch konisch zulaufende, und dabei halbdurchsichtige, den Eiszapfen vollkommen ähnliche Salzzapfen, die aber ungemein rar sind; welches überhaupt von diesem faserigten oder stalaktitischen Salze gesaget werden muß; weil an den Orten, wo es die Natur erzeuget, gar schwer, und nur mit Gefahr anzukommen ist.

Es wird solches zu **Paraid** theils ohngefärbt, theils gefärbt gefunden. Letzteres ist mehrentheils orangegelb, bald lichter, bald dunkler, bisweilen auch graugelblich. Diese Farben hangen von der Beschaffenheit der Thonerde ab, durch welche das Wasser, so dieses Salz absetzet, sich durchseiget. Es stehen auch gang- und klüftenweise an, von wo es samt seinen Salbändern, die aus einer mit Erde gemengten Salzrinde bestehen, gewonnen werden kann.

[...] ||55.||

[...]

Die Salzdrusen sind von den nemlichen kleinen Kristallen zusammen gesetzet; hier aber bilden diese Kristallen entweder halbe Kugeln, oder Vierecke, die bald grösser, bald kleiner ausfallen; und bisweilen mehr Rauten, als Vierecke sind. [...] Sie finden sich auch an steilen Wänden der verfallenen Gruben, dann in Wasserstollen und bei ihren Ausflüssen, wie auch zu **Paraid** in den Höhlungen der Salzberge. Es ist was ausnehmend schönes, dergleichen Salzdrusen anstehen zu sehen; nur Schade, daß man so selten an ihre Geburtsorte hinankommen kann, und daß sie in der schönen Gestalt, wie sie anstehen, schwer gewonnen, und kaum verschikket werden können.

[...] ||56.||

DRITTES HAUPTSTÜCK,
VON DENEN IN DEM SALZSTOCKE EINGESCHLOSSENEN FREMDEN KÖRPERN.

[...]

Unter den fremden Dingen, die sich tief im Salzstocke finden, wollen wir zuerst die Thonerde betrachten, welche sich von oben bis in die Tiefe adernweise, und mit denen im 40ten § beschriebenen schwarzen und weissen Salzstreifen gleichsam parallel fortziehet. Sie kommt nicht in allen Gruben vor, und ist vorzüglich nur in Visakna zu Hause; weswegen auch das dortige Salz das schlechteste des ganzen Landes ist. Das **Paraider** und Szeker Salz ist davon auch nicht frei, und zu Thorda befindet

sich diese Erde ebenfalls in einigen Gruben; dagegen ist sie zu Kolosch, und zu Deschakna, in den dermalen im Bau stehenden Gruben, wie auch in zweyen zu Thorda fast ganz und gar unbekannt, wo also auch das allerreineste Salz erzeuget wird. [...] ||59.||

[...]

Es kommen ferner im Salzstocke einige Gypssteinarten vor, unter welchen besonders die Alabaster die zahlreichsten sind. In Thorda sind sie was seltenes, in Kolosch, Deschakna, **Paraid** und Szek finden sie sich gar nicht, in Visakna aber kommen sie so häufig vor, daß wenige einzelne Salzsteine davon frei sind, und auf den Halden, wo sie durch Regen aus dem schmelzenden Salze zum Vorschein gebracht werden, findet man sie in grosser Anzahl liegen. [...] ||60.||

FÜNFTES HAUPTSTÜCK
VON DEN SIEBENBÜRGISCHEN STEINSALZGRUBEN ÜBERHAUPT.

[...]

Aus den zuruckgebliebenen Merkmahlen der alten Salzverhaue, können wir auf ein weit höheres Alter des hierländischen Salzbaues schliessen. Alle Orte, wo jetzo [jetzt] Salzgruben gebauet werden, stellen einen Kessel vor, den ringsumher Hügel, auf deren Gehängen oder Rücken die heutigen Salzgruben angeleget werden, umgeben. Diese Kessel, deren Grund und Fläche pures Salz ist, sind nichts anders als Vertiefungen, die durch die Arbeiten der Alten entstanden sind, als welche den Salzstock nur auf seiner Oberfläche, so wie es noch heut zu Tage zu **Paraid** geschiehet, benutzet haben, und durch einen regulären Grubenbau, der erst später eingeführet worden, in die Tiefe desselben nicht eingedrungen sind. [...] ||89.||

[...]

Siebenbürgen zählet ausser den Salzlegstädten, die im letzten Hauptstück vorkommen werden, 6. Salzgrubenämter, nemlich: Thorda, Kolosch, Deschakna, Visakna, Szek und **Paraid**. Darunter wird Szek, so berühmt auch dort der Salzbau zu alten Zeiten war, heut zu Tage nur selten bearbeitet; und die dortige einzige Grube blos zur Aushülse für widrige Fälle, so sich bei andern benachbarten Grubenämtern ereignen können, aufbehalten. Nebst diesem Szeker Amte unterscheidet sich auch noch das **Paraider** von den übrigen Aemtern darinn, daß hier keine tiefen und regelmäßigen Gruben, sondern nur nach der vorgedachten Weise der Alten, sogenannte Salzspurien, oder ohntiefe kleine Gruben betrieben werden; von welchem eigenen Amte, und der dort üblichen besondern Salzerzeugungsart, im 7te Hauptstück, das Nöthige angeführet werden soll.

[...] ||90.||

[Tabelle – Tiefe der Gruben]

Zu **Paraid**.

Sind bald mehrere, bald wenigere kleine Gruben, mit welchen niemals tiefer, als bis in die fünfte Klafter gefahren wird. ||91.||

SIEBENTES HAUPTSTÜCK,
VON DER ERZEUGUNG DES STEINSALZES.

[...]

Da ich bereits alles, was zum Grubenbau und zur Salzerzeugung gehöret, in dem gegenwärtigen und vorigen Hauptstück beschrieben haben: so ist noch ||120.|| das hierländische besondere Salzgrubenamt **Paraid** übrig, welches sich von den übrigen, sowohl in Absicht auf den Grubenbau, als die Salzerzeugungsweise unterscheidet. Ich will also dieses eigene Salzwerk kürzlich beschreiben,

welches als ein noch übriggebliebenes Muster von jener Art und Weise, wie in uralten Zeiten das Salz in Siebenbürgen erzeugt worden ist, betrachtet werden muß. Es bestehet daselbst keine regelmäßige Salzgrube, kein Zug und kein Gapel; sondern die Salzhauer stehen kammeradschaftenweise zusammen; suchen einen tauglichen Ort aus, zur Anlegung einer kleinen Grube, oder vielmehr einer Spurie, die nicht viel geräumiger, als der viereckigte Schacht einer regulären Grube ausfällt; schaffen die etliche Spannen tiefe Erde hinweg, und hauen Salz. Mit dieser Arbeit gehen sie in eine Tiefe von höchstens 5 Klaftern; und, wenn ihnen die Heraustragung des Salzes auf den Schultern, über die aufgestellten Fahrten, allgemach beschwerlich zu werden beginnet, lassen sie den Platz fahren, und suchen einen andern. Sehr oft aber ersäuffet ein vorbeifliessender Gebürgsbach, wenn solcher anläuft, ihre Gruben noch eher, als sie der Tiefe wegen aufgelassen werden; denn diese Gruben sind insgesamt in einem Thale angeleget, der mit theils kahlen, theils bewachsenen Salzbergen umgeben ist, und den der gedachte Bach mitten durchströmet. Wegen des beschwerlichen Heraustragens des Salzes aus der Grube, werden hier die Salzsteine nur 50 Pfund schwer gehauen, wofür der Salzhauer einen Kreuzer Löhnung ziehet. Da aber das Thal schon ganz durchgewühlet ist, und auch an den Berggehängen die bequemen Plätze zur Anlegung solcher kleinen Gruben ermangeln: so ist ma eben jetzt im Begrif, auch hier zu **Paraid** eine regelmäßige tiefe Salzgrube aufzuschlagen. Im übrigen bestehet dieses Amt blos wegen dem Landverschleiß, der aber hier unter allen Grubenämtern der beträchtlichste ist. Um von da nach Hungarn oder in das Bannat Salz abzuschicken, ist dieses Amt zu weit entlegen. Es ist hier gleichfalls ein Einnehmer mit einem Gegenhändler und einem Salzwaagemeister, samt den nöthigen Ueberreutern und Wächtern, ausser diesen aber, auch ein Waagdienes, und ein eigener Wundarzt angestellet. Die Hauerschaft hat hier ebenfalls ihren Richter, sonst aber fallen ausser dem einzigen Grubenschmidt, alle sogenannte pannisirte Grubenbedienten, die oben §. 78 bei den regelmäßigen Gruben vorgekommen sind, hinweg, weil hier kein Zug und kein Gapel bestehet. ||121.||

VERZEICHNIß ALLER SALZÖRTER, WELCHE LÄNGST DES ZUGES DER KARPATHISCHEN GEBÜRGE, SOWOHL JENSEITS, ALS DIESSEITS BISHER ENTDECKET WORDEN SIND.

[...]
Diesseits der Karpathen.
In Siebenbürgen.
Salzgruben:
Vizakna.
Parayd.
Thorda.
Kolos.
Szék.
Désakna. ||131.||

(Fichtel 1780. II: 16, 26–27, 36, 47, 54–56, 59–60, 89–91, 120–121, 131)

- **DOHM, 1780.**

MATERIALIEN FÜR DIE STATISTICK: VON DEN SALZWERKEN IM GROSFÜRSTENTHUM SIEBENBÜRGEN (FICHTEL)

[...]

Siebenbürgen hat sechs Salzgrubenämter, Thorda, Kolosch, Deschakna, Visakna, Szek und **Paraid**. Bei jedem sind ein Einnehmer und Gegenhandler die ersten Bedienten. Die Salzhauer bewohnen den Flecken, bei oder in welchem die Grube ist. [...]

(Dohm 1780: 379)

- **N. N. [O***], 1780.**

ANZEIGE. GESCHICHTE DES STEINSALZES [...] VON JOHANN EHRENREICH VON FICHTEL [...]

GESCHICHTE DES STEINSALZES... VON JOHANN EHRENREICH VON FICHTEL...

[...]

Der Salzstok streicht mit den Carpathen parallel, und zwar auf beyden Seiten derselben. Er nimmt gegen Mittag zu Okna bey Rimnik in der Wallachey seinen sichtbaren Anfang, und endigt sich gegen Mitternacht, und zwar in Hungarn, oder westwärts der Carphaten bey Sowar: in Polen aber, oder ostwärts der Carphaten, zu Wielicza bey Krakau. [...] Die höchsten Spitzen des Salzstoks, so weit man sie sieht, sind in Siebenbürgen bey **Parayd**, Szovata, Obla-Pintek, Billak, Homorod und Szek: in der Moldau aber zu Okna, und bey Groseschd.

[...] ||428.||

Nächst den Salzquellen finden sich in Siebenbürgen auch Salzteiche und Salzlaken: jene entstehen auch an solchen Stellen, wo ehemals Salzgruben gewesen. [...] In Szek nähret ein solcher süß gewordener Teich schmakhafte Fische, die man da hineingesetzt hat, welche in einem gesalzenen Teiche gar nicht leben würden, sondern sogar in dem Flusse Kukel von einem ausgerissenen Salzteiche bey **Paraw** gestorben sind.

[...] ||430.||

BESCHLUß DER IM VORIGEN STÜKKE ABGEBROCHENEN ANZEIGE.

ZWEYTES HAUPTSTÜK. VON DEN GATTUNGEN UND EIGENSCHAFTEN DES STEINSALZES.

[...] Das gemeine Steinsalz ist eine genaue und innigt vereinigte Zusammenhäufung von Salzkristallen, die auf dem frischen Bruche allemal ein glasigtes, hellglänzendes Ansehen haben, hell oder ganz durchsichtig und von einer unordentlichen und unbestimmten Gestalt sind. Es ist weiß, grau, oder schwärzlich: in **Praid** zeigt sich bisweilen ein dunkelrothes und zu Visakna fand der Herr Verf. Ein hellrothes Stük, beydes auf der Oberfläche des Salzstoks. Diese Farben sind aber zufällig, so wie hochgelbe, welche man in der Marmarosch, und die orangenfärbige Farbe, die man zu **Paraid** fand: denn ein jedes Kochsalz ist seiner Natur nach weiß. [...] ||441.||

FÜNFTEN HAUPTSTÜK VON DEN SIEBENBIRGISCHEN STEINSALZGRUBEN ÜBERHAUPT.

Von dem Alter des dasigen Salzgrubenbaues, und den Salzgruben zu Thorda, Kolosch, Deschakna, Visakna, ||444.|| Szek und **Paraid**: – um den Begriff von der Aussicht eines Grubenamts zu geben, liefert der Hr. Verf. in der 2sten Tafel einen Prospect des Salzgrubeamts Thorda.

[...] ||445.||

SIEBENTES UND ACHTES HAUPTSTÜK. VON DER ERZEUGUNG UND DER AUSFÜHRUNG DES STEINSALZES.

Unter dem Worte Salzerzeugung versteht man in Siebenbirgen die Ausförderung desselben über das Dach. Nun handelt der Herr Verfasser von dem Salzbau und der Salzförderung. Bey einer grossen Grube wird Tag und Nacht gefördert; bey kleinen nicht. Salzhauerlöhnung. Wie viele Steine ein Salzhauer im Jahr aushauet. Das Siebenbirgische Salzamt **Paraid**.

[...] ||447.||

(N. N. [O**] 1780: 428, 430, 441, 444–445, 447)

▪ BENKŐ F., 1786.
M'AGYAR MINEROLOGIA AZ AZ A' KÖVEK' 'S ÉRTZEK TUDOMÁNYA

[A' SOKROL]

[...]

c) Kősó. Sal fossile, Bergsaltz, Sokszinü az Aknákban nevezetesen, Dés-Aknán, Koloson, Tordán, Vizaknán, **Parajdon** pedig a' Napfényenvágják[.]

α. Fejér * F. Album, VVeisz, a' megnevezett hellyeken, és Vilitzkán, Lengyelországban, az hol egészsz Sóvárosvagyon a' Földalatt, soklakóssal, és Templommal, Onomatalg. Hist. Natr. Leip. 1775. 8. t. 5to p. 319.

β. Barna * F. Nigrescens, Braún, a' Fejérrel elegyesen.

γ. Sárga. * F. Flavum, Gelb. Máramarosban, **Parajdon** ritkán.

δ. Veress. * F. Rubrum, Roth. Bergstolsgnadennél Bavárban, Vizaknán, **Parajdon** igen ritkán, a' sárgával együtt.

[...] ||95.||

[Rajz: bányahely.] ||99.||

(Benkö F. 1786: 95, 99)

▪ LEONHARD C., 1808.
HANDBUCH EINER ALLGEMEINEN TOPOGRAPHISCHEN MINERALOGIE

[STEINSALZ]
[EUROPA]
SIEBENBÜRGEN.

Desakna (Deschakna). ||445.||
Hermannstadt.
Kolosch.
Maros-Uyvar.
Parayd.
Szek.
Thorda (Torsa?).
Vizakna.
[...]

TÜRKEY.

Moldau.
Walachei, Okria.

UNGARN.
Eperies.
Marmoros.
Rhona.
Soöwar. ||446.||

(Leonhard C. 1808: 445–446)

▪ **SÁNDOR, 1808.**
A' SÓRÓL

A' Kösó Magyar, Lengyel, 's Erdélyországnak nem kis Kintse. Föképpen ez az utólsó Ország olly annyira bövelkedik vele, hogy egész Európát kitarthatná ezzel a' legföbb 's legnemesebb Iz szerrel. Fichtel, született Pozsonifi, Fejedelmi Tiszttartó Erdélyben, 's valóban tudós egygy Ember, az Erdélyi Sóról egygy nevezetes Munkát adott ki 1780-ban Nirembergben. Ez a' Könyv valamint másoknak, úgy nekem is annyira megtetszett, hogy valamit ezután ezen tárgyról mondandok, az nagyobb részszént belöle való. Az Erdélyi Só nem tsak a' hegy gyomrában találtatik, valamint a' magyar és lengyel Só, hanem gyakorta olly magosan fekszik, hogy a' termö földet éri, dammerde, söt ollykor a' Nap világát is látja, mert a' hegyek oldalai sok helyett nyilván kimutatják a' bélöket. Illy meztelen Sóhegyek vannak Szovátán 's **Parajdon** az Udvarhely székben. Ezen az utólsó helyen egygynehány Sóhegyek egygy völgyet vesznek körül, mellynek a' fe- ||5.|| neke merö Só. A' hegyeknek imitt amott meredek Repedéki vannak, mellyeken a' hóval vetekedö Sófalak 30 's több ölnyi magosságban rendkivül gyönyörködtetik a' szemeket. Magyar 's Lengyelországban efféle Sóhegyek nintsenek, mert ott a' Só mindenütt igen méllyen fekszik. Hol Erdélyben a' Só egész a' Termöföldig ér, azt ott az Erdök, Szántó vagy Kaszálló földek, Folyók, Útak, söt sok helyeken Házak, 's egész Helységek borítják; úgy hogy elmondhatni: Erdélyben a' Són szántanak, vetnek, aratnak, kaszálnak, legelnek, halásznak, vadásznak, utaznak, 's laknak. Ugyan ott nem újság, hogy a' lakosok, Karót vervén a' földbe, a' közellévö Só által meggátoltatnak, melyet föképpen a' Szék nevü helység lakosi tapasztalnak sok helyett a' határjokon. Némelly helyett a' Szántóvas is éri a' Sót, másutt a' Pintze feneke merö Kösó, meg másutt egy patakot láthatni, melly a' partjain a' Sót nyalja. [...] ||6.|| [...] A' Só rendszerént háromféle szinü, ugymint fejér, szürke, 's feketés. De ezen feketésböl is az örlés által szint olly fejér Só válik, valamint a' legfejérebb da- ||9.|| rabból. Találkozik ollykor a' Kösó más színnel is, de tsak apró 's középszerü darabokban. Illyen a' **Parajdi** piros vagy is setét veres Só, 's a' Maramarosi sárga Só. [...] ||10.||

(Sándor 1808. IX: 5–6, 9–10)

▪ **KLEINSCHROD, 1821.**
DAS STEINSALZ-GEBIRGE VON CARDONA IN SPANIEN

[ANHANG]
[...]

Man kann den wirklich bekannten Fundorten des Steinsalzes nach annehmen, dass die ganze Steinsalzniederlage zu beiden Seiten der Karpathen sich von beiläufig 45° 20’ bis zu 50° nördlicher Breite, und von 37° bis 44° östlicher Länge vom Meridian der Insel Ferroe an gerechnet, erstrecke.[66]

(Kleinschrod 1821: 101 / Kleinschrod 1821: 53)

▪ KEFERSTEIN, 1822–1825.
GEOGNOSTISCH-GEOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN ÜBER DAS STEINSALZ, DIE SALZQUELLEN UND DIE SALZBILDUNG IM ALLGEMEINEN

[SIEBENBÜRGEN]

[...]

Ungemein reich ist Siebenbirgen an Steinsalz, wo es zum Theil ganz entblößte Berge bildet; man bauet darauf besonders bei Visackna, **Paraid**, Szeck, Kolosch und Thorda, diese Gegenden liegen meist hoch, und zeigen oft Granit. Die näheren geognoszischen Verhältnisse sind noch nicht entwickelt; Fichtel behauptet, daß dieses Steinsalz zu den ältern Flötzbildungen gehörte, daß der breccienartige Sandstein, der auf den Karpathen zu sehr bedeutenden Höhen ansteigt, und mehrere Flötzlagen über dem Steinsalzgebirge lägen. [...]

(Keferstein 1822: 183)

[TABELLE ÜBER DIE SÄMMTLICHEN BEKANNTEN SALZQUELLEN...]

[...]

d. Siebenbirgen.

[Namen.] (Szeck) – (Dees) – Nagy Losna – Sibo – Hadad – Szolleke – Nagy Escallo – Dögmezo – Tsepan – Bilack – Passzmos – Teke – Szaß Akna – Erdo Szakal – Also Idecks – St. Imre Orsova – Remete – Szovata – (**Paraid**) – St. Pal – Karacsonfolve – Sas Patai – Mezo Madaras – Balla – Septer – (Kolos) – Mides – Torda – Maros Uivar – Kukullovar – Iklod – Buzas – Bocksard – (Viz Akna)

[Ursprungsformation.] Dieß sind die Orte, wo, nach der Charte von Beudant, in Siebenbirgen Steinsalz u. Salzquellen vorkommen, die dem Mergelsandstein oder einer noch jüngeren Bildung angehören werden; an den eingeklammerten Orten ist Steinsalz bekannt, das keine Salzquellen zu führen scheint.

[...] ||193.||

[MERGELSANDSTEIN UND ÜBRIGE TERTIÄRE FORMATIONEN.]
[STEINSALZ]

[...]

In Hinsicht von Siebenbirgen, das ich S. 183. erwähnte, bemerkt Beudant, II. 315: daß man bei Thorda, Dees, Kollos, Szek, **Parayd** und Viz Akna Steinsalz gewinne, das mitten in Thonmassen

[66] Nach Fichtel a. a. O., nimmt das Steinsalz zu Ockna bei Rimnik in der Wallachei seinen Anfang, und streicht zu beiden Seiten parallel den Karpathen; in Ungarn westwärts der Karpathen endigt dasselbe bei Sowar, in Polen ostwärts derselben zu Wieliczka.

Diesseits der Karpathen zieht sich das Salzlager von Rimnik unter den Grenz-Gebirgen über den Pass Rothenthurm und das Dorf Heltau nach Visackna in Siebenbirgen, und durchstreicht das Land in zwei Strassen: die eine geht von Visackna über Thorda, Deshacna, Köwar, die andere über Reps, Udwarhelli **Paraid**, Szassregen, durch die Gespannschaft Marmarosch bis Sowar.

liege, es zeigt sich hier in mächtigen, meist horizontalen, oft mehr oder weniger gedrehten, verschieden gefärbten Schichten, und führt nicht selten bituminöses Holz. [...] ||230.||

(Keferstein 1825: 193, 230)

▪ LILIENBACH, 1825.
DIE STEINSALZ-GEBILDE IN DEN ALPEN UND DEN NORD-KARPATHEN

DIE STEINSALZ-GEBILDE IN DEN ALPEN UND DEN NORD-KARPATHEN.
EINE GEOGNOSTISCHE PARALLELE.

[...]

§. 14. Die Steinsalz-Gebilde der Nord-Karpathen, mit dem sie begleitenden Anhydrit, Gyps und Schwefel, nehmen ihre Stelle in den obersten Schichten der gemischten alten Kalkstein-Formation, oder zwischen dieser und dem darüber gleichförmig gelagerten bunten Sandstein ein.

Unter diesen Lagerungs-Verhältnissen erscheinen in mehreren Parallel-Zügen die Richtung der Gebirgsschichten in den nordöstlichen Theilen der Karpathen von Nord-West in Süd-Ost beibehaltend, die Steinsalz-Lagerstätte und Salzquellen von Wieliczka, Bochnia, Lacko, Huczko, Starasol, Drohobycz, Modritsch, Solec, Stepnik, Lissowiec, Bolechow, Dolina, Kalusz, Petranka, Krasna, Rosulna, Maniawa, Molutkowa, Delatyn, Laczyn, Jalanow, Utrop, Krassow (in Galizien), Visakna, **Paraid**, Szek, Kolos, Thorda, Marosch, Ujwar, ||175.|| Solymos (in Siebenbürgen), Sowar, Szugathak, Ronaszek, Szlatina, Königsthal, Kerekhegy, Sanderfalu, Szenes, Baranya (in Ungarn).

[...] ||176.||

(Lilienbach 1825: 175–176)

▪ DAUBENY, 1826.
A DESCRIPTION OF ACTIVE AND EXTINCT VOLCANOS [...]

VOLCANIC ROCKS OF TRANSYLVANIA.

In Transylvania,[67] volcanic rocks of undoubted tertiary origin occur in the eastern part of the country alone.

The above formation constitutes a range of hills covered with thick wood, which separates from Transylvania the Szeckler land, or the valley in which the Hungarian tribe of that name reside.

The chain itself extends from the high hills of Kelemany, north of Remebyel, to the hill of Budoshegy, about ten or twelve miles north of Vascharhely. The wild tract included within this mountainous range is so broad, that it requires a day's journey to cross it in a carriage; at its northern

[67] I am indebted for the whole of this account of Transylvania to my friend Dr. Boué, the author of a Geognostical Essay on Scotland, and of several interesting papers on the Geology of France and Germany. Its value is enhanced from the circumstance that no individual, so far as I am aware, has communicated to the public any description of this remote country, since the branch of natural history which relates to the physical structure of the earth has began to assume its present form. It is to be regretted that Dr. Boué did not complete his undertaking, which comprehended the whole of the Bannat, and the provinces of the Austrian empire, as far as Trieste, but a severe illness, occasioned by the villainy of a servant, who attempted to poison him, in order the more readily to make off with his money and property, brought his researches to an abrupt termination. Before however this event occurred, he had examined a great part of the southern and eastern portion of Hungary, including the trachytic formation of Transylvania, of which he has sent me the subjoined account.

extremity, however, it gets gradually narrower. Its limits are, to the east the river Marosch from Toplitza upwards, the Aluta from Varosch to Tuschnad and Kasson; to the ||107.|| west, a line passing through Kasson, Tulle, Udyarhely, **Parayd**, Libonfalva, and Pata. It is for the most part composed of various kinds of trachytic conglomerate; of which the best sections are presented along the course of the Marosch, for elsewhere a most impracticable forest of pine and oaks covers it nearly throughout. [...] ||180.||

(Daubeny 1826: 107–108)

▪ BAKEWELL, 1828.
AN INTRODUCTION TO GEOLOGY [III. ed.]

[ROCK-SALT]

[...]

In Spain there are several salt springs and beds of rock-salt; the principal formation of rock-salt at Cardona in Catalonia has been described by Count Alexander Laborde, in his magnificent work entitled Voyages Pittoresques dans l'Espagne. ||252.||

"[...] Nothing can compare with the magnificence of the spectacle which the mountain of Cardona exhibits at sunrise. [...]"

"Hungary and Poland afford the most numerous and extensive repositories of rock-salt in Europe. [...] ||253.|| At **Paraid** in Transylvania, there is a valley the bottom and sides of which are pure rock-salt. The mine of Eperies is about 990 feet deep. Water is sometimes inclosed in the blocks of rock-salt." – Brongniart, Mineralogie.

[...] ||254.||

(Bakewell 1828: 252–254)

▪ BOUÉ, 1829.
GEOGNOSTISCHES GEMÄLDE VON DEUTSCHLAND

[UNTERE SAND- UND KALK-FLÖZ-REIHE DES SÜDÖSTLICHEN EUROPAS]
[GYPS- UND SALZ-ABLAGERUNGEN]

[...]

Die Salz-Ablagerungen zeigen im Allgemeinen Abwechselungen von grauen Mergeln, gypsigen Mergeln, späthigem, faserigem und dichtem Gyps, und von, oft faserigem, Steinsalz. Das Salz findet man überdeckt mit ähnlichen Wechsel-Lagerungen, und mit mergeligen Sandstein (Sugatack in der Marmarosch). Selten bildet dasselbe Felsmassen, wie bei **Parayd** und auf der Gren- ||268.|| ze von Siebenbürgen, der Wallachei und der Moldau.[68] [...] ||269.||

[...]

Nachdem wir die Skizze eines, bis jetzt so wenig bekannten, Gebietes vollendet, wollen wir versuchen, einen Begriff von seiner geographischen Verbreitung zu geben. [...] In Siebenbürgen macht sie den grössten Theil dieses gebirgigen Landes aus, und füllt selbst eine Art viereckigen und erhabenen Beckens zwischen der nördlichen und westlichen Glimmerschiefer- und Grauwacken-Kette,

[68] A. a. O. [Fichtel, Geschichte der Siebenbürgischen Steinsalz-Gruben.]

und zwischen den südlichen und östlichen Ketten von Glimmerschiefer, Kalk u. s. w. Es würde sich das Gebiet ungefähr durch folgende Orte begrenzt sehen: Laposch, Egregi , Nyiresch, Giolu, Thorda, Mühlenbach, Hunyad, Hermannstadt, Eggarasch, Kronstadt, Kol Oytosch, St. Gyorgi im Szeklerlande, Alditz, Kesdi Vascharta, Udyarhely, **Parayd**, Libenfalva, Pata, Borgo und Rodna. Es sezt fort durch den niederen Kol ||273.|| von Oytosch in der Moldau, und erstreckt sich von da längs der Berge von Siebenbürgen bis in die Bukowina und bis in die Karpathen. Man behauptet selbst, dass diese Berge denen um Yassy ziemlich nahe treten.

[...] ||274.||

(Boué 1829: 268–269, 273–274)

- **PUSCH, 1829.**

UEBER DIE GEOGNOSTISCHE KONSTITUTION DER KARPATHEN UND DER NORDKARPATHEN-LÄNDER

[DAS KARPATISCHE GEBIRGS-SYSTEM]

[...]

[...] Ich kann weder dem karpathischen Steinsalz, noch dem Sandstein, ein tertiäres Alter zugestehen; und wenn ich gleich zugebe, dass merkwürdige Zerrüttungen einen Theil des Steinsalzes betroffen haben, und dass auf der Südseite der Karpathen, bei Eperies, in der Marmarosch und in Ost-Siebenbürgen, bei **Parayd**, die Erhebung der Trachitketten unverkennbar auf die Stellung der dortigen Salzstöcke wirkte und dass das eklatanteste Beispiel der Erhebung, Zerspaltung und Umstürzung der Salzschichten, die Gruben von Bochnia liefern; so kann ich doch nicht glauben, dass die regelmässig gelagerten Salzflötze von Ostgalizien, und mithin das Steinsalz überhaupt, nur das Erzeugniss einer späteren plutonischen Einschiebung oder Sublimation sey.

(Pusch 1829: 52)

- **BOUÉ, 1830.**

SUR LA CONSTITUTION GÉOGNOSTIQUE DES CARPATHES [...] PAR LE PROF. PUSCH

[SUR LA CONSTITUTION GÉOGNOSTIQUE DES CARPATHES ET DES CONTRÉES AU NORD DE CETTE CHAÎNE; PAR LE PROF. PUSCH. (ARCHIV FÜR MINERAL., GEOGN., BERGB. U. HUTTENKUNDE; PAR KARSTEN. 1ER VOL., 1ER CAH. P. 29)]

[...] Enfin il classe dans le grès carpathique le sel tertiaire de la Gallicie malgré ses fossiles, auxquels il reconnaît un aspect tertiaire; il s'appuie surtout sur trois couches d'un grès molasse ressemblant à quelques variétés du grès carpathique qui existent dans l'argile salifère de Wieliczka et sur les coupes des puits salifères au pied des Carpathes. D'un autre côté, il reconnaît avec nous que les couches de l'argile salifère ont été évidemment renversées et dérangées après leur formation; le fait est clair à Bochnia, et de plus, à Eperies, dans le Marmarosch et à **Parayd**, dans la Transylvanie, le soulèvement des trachites paraît avoir affecté la position du sel, qui n'en est pas pour cela un produit sublimé, mais un dépôt chimique aqueux.

(Boué 1830: 392)

▪ **BECHE, 1832.**
A GEOLOGICAL MANUAL

[SUPRACRETACEOUS GROUP]

[...]

[...] From the fossils and various other circumstances, Dr. Boué concludes that this great salt deposit forms part of a muriatiferous and supracretaceous clay, subordinate to sandstone (molasse). Most frequently the marly clays are merely muriatiferous; an abundance of salt, such as at Wieliczka, Bochnia, **Parayd** in Transylvania, and other places, being more rare.[69]

[...]

(Beche 1832a: 247 / Beche 1832b: 241)

▪ **MATHER, 1833.**
ELEMENTS OF GEOLOGY, FOR THE USE OF SCHOOLS

[UPPER SECONDARY ROCKS]

[...]

”Nothing can compare with the magnificence of the spectacle which the mountain of Cardona exhibits at sunrise. [...]” – Bakewell, pp. 187.

Hungary and Poland afford the most numerous and extensive repositories of rock-salt in Europe.

There is a formation of rock salt on each side of the Carpathian mountains, six hundred miles in length.

[...] ”At **Paraid**, in Transylvania, there is a valley, the bottom and sides of which are pure rock salt. The mine of Eperis is about 990 feet deep. Water is sometimes enclosed in the blocks of salt.” – Brongniart, Mineralogie.

[...]

(Mather 1833: 58)

▪ **MERIAM, 1844.**
AMERICAN SALT

[...]

The mines on the south east part of the Carpathian chain, are numerous, and in general near the surface. Some of these in Transylvania are at times exposed to the rain, and persons are appointed to cover the soil with turf when washed bare by the rain. – These mines contain large quantities of liquid petroleum.

Near Ockna in Moldavia, there is a hill of rock salt, in many parts of which the salt is exposed to view.

In **Paraid**, in Transylvania, there is a valley, the bottom and sides of which, are pure salt. Walls of this mineral exist here two hundred feet high.

[69] Boué, Journal de Géologie, t.i. 1830.

In the salt mines of Marmarosch, water has been found included in the substance of the salt rock.

[...]

(Meriam 1844: 328)

- **WIESNER, 1844.**

RUSSISCH-POLITISCHE ARITHMETIK. STREIFLICHTER AUF DAS WERK DES RUSSISCHEN GEHEIMRATHES M. L. VON TEGOBORSKI [...]

WIE HERR VON TEGOBORSKI DIE HÜLFSQUELLE, WELCHE DIE ÖSTERREICHISCHEN ÄRARISCHEN BERGWERKE, UND DAS BERGREGALE ÜBERHAUPT GEWÄHREN, ABSCHÄTZT.

[...]

Die reichsten Steinsalzbergwerke sind jetzt auf beiden Seiten der Karpathen in Galizien, Ungarn und Siebenbürgen; dann in sich nahe begränzenden Theilen der Alpenländer, im Lande ob der Enns, Steiermark, Salzburg und Tirol.

Der siebenbürgische Salzstock erstreckt sich nach Fichtl auf 120 Meilen in der Länge, doch befinden sich hier nur sechs reiche, im Bau stehende Steinsalzgruben in den beiden Salzbergen von **Parayd** und Schowata, welche eine jährliche Ausbeute von mehr als Einer Million Centner geben. Die ungarische Salzgewinnung in der Marmarosch beläuft sich jährlich auf 600,000 Ct., welches jedoch nicht für den Bedarf der zwischen der Theiß und Siebenbürgen gelegenen Komitate hinreicht, daher Siebenbürgen solche zum Theil versieht. [...]

(Wiesner 1844. I: 83)

- **KARSTEN, 1846.**

UEBER DAS VORKOMMEN UND DIE GEWINNUNG DES KOCHSALZES AUF DER OBERFLÄCHE DER ERDE

[ÖSTERREICHISCHER LÄNDER. UNGARN. SIEBENBÜRGEN UND GALIZIEN]

[...]

Durch die größere Ausdehnung oder auch durch einen längere Zeit fortgeführten Betrieb bekannte Steinsalzgruben sind, außer Wieliczka und Bochnia in West-Galizien, – in Ungarn (in der Maramaroscher Gespannschaft) Rhonassek, Sófalva, Sándorfalva und Hußt, und in Siebenbürgen, Vizakna, **Parayd**, Thorda, Kolos, Szék, Désakna und Maros-Ujvar. [...] ||503.||

[...]

Die Nachrichten, welche v. Fichtel über das Vorkommen und die Gewinnung des Steinsalzes in Ungarn und Siebenbürgen gegeben hat (Geschichte des Steinsalzes und der Steinsalzgruben im Großfürstenthum Siebenbürgen. Nürnberg 1780) sind noch nicht durch neuere Mittheilungen vervollständigt und ergänzt worden. Sie sind höchst schätzbar und geben eine klare Vorstellung von dem Verhalten des dortigen Steinsalzgebirges, so wie von der einfachen, wenn auch unvollkommenen Art der Gewinnung des Steinsalzes. Unter Salzstock, sagt er, ist eine ungeheure Steinsalzmasse zu verstehen, die unter der Erdoberfläche, nach Art eines Gebirges, bald steigend, bald fallend fortstreicht, auch bisweilen zu Tage ausgeht, und ihrer Tiefe nach bis jetzt noch nicht ergründet

worden ist. Um sagen zu können, der Salzstock zeige sich zu Tage, muß derselbe entweder sichtbar und ganz entblößt vor Augen liegen, oder höchstens nur mit einer schwachen Lage von Dammerde, ohne weitere Thon- oder andere Erdlagen bedeckt sein. In der ganz entblößten Lage findet man ihn nur an einigen Orten, wo sich ganze Salzberge und Hügel über der Grundfläche erheben und wo zugleich steile Bergrisse das Innere des Berges dem Auge darstellen. Solche ganz entblößte, steile Salzberge werden in Siebenbürgen nur zu ||504.|| Szovata und zu **Parayd** im Udvarhelyer Stuhl angetroffen. An ersterem Ort ziehen sich mehre zusammenhängende Salzberge über eine deutsche Meile in die Länge fort, sind aber, bis auf einige entblößte steile Bergrisse, mit dichter Waldung bewachsen. Es ändern sich jedoch diese entblößten Salzstellen fast von Jahr zu Jahr durch Unterwaschungen von Schnee und Frühjahrsregen, wodurch die Dammerde gelockert und die Berggehänge zum Niederstürzen veranlaßt werden, so daß der auf der Oberfläche stehende Wald mit Krachen über die Berggehänge wegstürzt und den Salzstock an einem Ort entblößt, an einem anderen dagegen wieder bedeckt. Zu **Parayd** ist ein Thal, dessen Grund ebenfalls blos aus Steinsalz besteht, aus Steinsalzbergen gebildet. Diese Berge haben hier und dort steile Abstürze, deren schneeweißen, 200 Fuß und darüber hohen Wände einen herrlichen Anblick gewähren. Zu Olah-Pintek, Billan, Szek, Homorod und an einigen Orten sind die Salzberge, weil die Seitengehänge sanfter aussteigen, mit Vegetation bekleidet, wie es auch dann der Fall ist, wenn der Salzstock die Oberfläche des Bodens bildet, obgleich die ihn deckende Dammerde kaum einen Fuß mächtig ist. In der Marmarosch und in Galizien bildet das Steinsalzgebirge keine solche Salzberge, indem es unter einer mächtigeren Decke verborgen bleibt. [...] ||505.||

(Karsten 1846: 503–505)

- **WALCHNER, 1846.**

HANDBUCH DER GEOGNOSIE ZUM GEBRAUCHE BEI SEINEN VORLESUNGEN

[DAS SALZGEBIRGE IN UNGARN UND SIEBENBÜRGEN]

[...]

[...] Im Marmaroscher Comitat werden Steinsalzgruben zu Schugatac, Rhonaszeck und Szalathna in einer Bildung betrieben, welche grosse Aehnlichkeit mit der von Wieliczka hat. Bemerkenswerth ist es, dass diese ungarischen Salzbildungen von eruptiven Gesteinen, von Porphyren, Trachyten umgeben sind.

Besonders reich an Steinsalz zeigt sich das miocäne Salzgebirge in Siebenbürgen. Es wird darauf gebaut in den hochliegenden Gegenden von Visakna, **Paraid**, Szeck, Kolosch und Torda. [...]

(Walchner 1846: 1084)

- **ACKNER, 1847.**

MINERALOGIE SIEBENBÜRGENS

[FAMILIE DER EDELSTEINE.]

[GATTUNG. DICHROIT.]

[...]

Vork. Der Dichroit findet sich in zusammengewachsenen Krystallen ||121.|| mit Granat, Quarz u. s. f., mit einigen Eisenerzen, Hornblende, ausgezeichnet krystallisirt und derb (Steinheilit). Andere Abänderungen finden sich theils im Granit eingewachsen, theils brechen sie mit Glimmer, Granat u. s.

w. Die letzteren sind nach Fichtel (Beschreibung der Karpathen S. 579 und 664) unter dem Namen Luchssaphyr bekannt, und als Geschiebe auch in Siebenbürgen theils bei Clausenburg in einem Nebenflusse des Szamosch, theils bei **Paraid** im Udv. St. gefunden worden (Vergl. S. 29). ||122.||

[FAMILIE DES GYPSES.]
[GATTUNG. GYPS.]

[...]

Vork. Blättriger Gyps, Gypsspath, kommt fast überall, wo Gyps- und Steinsalzberge sich in Siebenbürgen erheben, selbst auf mehreren Erzgängen der vaterländischen Goldbergwerke und auf Lagern in Urgebirgen, zuweilen als secundäres Erzeugniss in alten aufgelassenen Grubengebäuden, vor. [...] Die Gypserde und der Schaumgyps bei Beretzk (Harom. St.); bei Salzburg und Thorda, hauptsächlich ||156.|| in den erdigen Adern, die durch den mächtigen Salzstock streichen. Auffallend ist es, dass der Gyps in den Salzlagern bey Salzburg häufig, bei Thorda seltener, und in den Salinen von Kolos, Deésakna, **Parajd** und Maros-Ujvár, angeblich bis jetzt, gar nicht beobachtet wurde.

[...] ||157.||

[FAMILIE DES STEINSALZES.]
[GATTUNG. STEINSALZ.]

[...]

Geogn. Verh. und Vork. Das siebenbürgische Steinsalz kommt im Flötzgebirge in Lagern von unregelmässiger muldenartiger Gestalt, ganz besonders aber in stockförmigen und zwar in ungeheuren, zum Theil zusammenhängenden Massen und Bergen, begleitet von Sandstein, Thon, Kalkstein, Gyps, Selenit, Anhydrit, Braunkohlen u. a. m., vor. Beinahe alle Gespanschaften, Stühle und Distrikte Siebenbürgens zeigen von diesem Minerale Spuren. Den nordwestlichen Theil des Landes begünstigte jedoch die Natur damit am reichlichsten. Schon durch einen flüchtigen Blick auf die Fichtel'sche Salzkarte können wir uns überzeugen, welch ein breiter Streifen, der einerseits bis an den Fuss der Alpengränze der Moldau und Walachei, anderseits bis in die Landesmitte über Déesakna, Thorda, Maros-Uivar, Salzburg hinaus sich erstreckt, ganz mit Salzbezeichnungen übersäet ist. Zu den 4 genannten Orten gehören noch **Paraid**, Kolos und Szék,[70] welche sämmtlich das Steinsalz aus ihren Gruben in grosser Quantität spenden. Das reinste weisse, vielleicht auch das meiste (300,000 Cent. jährlich) liefert Maros-Uivar; das vorzüglichste an Salzgehalt – wenigstens nach der allgemeinen Sage – und zugleich an Menge der klarsten und verschiedenartigsten Salzkrystalle, Salzburg oder ||161.|| Vizakna. Die früheste und älteste im Bau ist, ohne Zweifel, die Saline bei Thorda, welches die sehr häufig daselbst gefundenen römischen Inschriftsteine und andere Ueberreste beurkunden. Der siebenbürgische Salzstock verräth sein verborgenes Dasein und seine grosse Verbreitung nicht nur durch die an der Oberfläche häufigen Ausblühungen, sondern auch durch Soolwasser und Salzquellen, deren mehr als 120 aus ihm hervorsprudeln. An einigen Orten streicht er zu Tage und zeigt sich in Felsgestalt oder ist nur mit dünnen Lagen von Dammerde überdeckt. In der erstern entblössten Gestalt treffen wir ihn nur an einigen Orten, wo ganze Salz-Hügel und Berge über die Grundfläche sich erheben und wo zugleich steile Bergrisse das Innere des Berges, so wie bei Szovata (Maros. St.) und **Paraid** (Udvar. St.) dem Auge darstellen. Bei Szovata ziehen mehrere zusammenhängende Salzberge sich über eine deutsche Meile in die Länge, sind aber, bis auf einige entblösste, steile Bergrisse, krystallinischen Salzes, bedeckt und mit dichter Waldung bewachsen. Gewöhnlich ändern sich die entblössten Stellen jährlich, indem der Salzstock durch unterirdische Wasser, besonders im Frühjahr bei'm Schmelzen des Schneees auf den dortigen Gebirgen, unter der Dammerde aufgelös't, Veranlassung giebt, dass oft an den steilsten Berggehängen ungeheure Erdmassen sich losreissen, mit

[70] In Szék wird jetzt nicht mehr gebaut, G.

dem darauf stehenden Walde donnernd hinabstürzen und den glänzenden Salzfels hier blossstellen, dort wieder verhüllen. Bei **Paraid** umgeben die Salzberge einen Thalgrund, der aus reinem Salz besteht. Die Berge erheben sich daselbst an verschiedenen Stellen zu steilen Höhen, an welchen die schneeweissen Salzwände, in verticaler Aufrichtung von fast 200 Fuss, einen nicht gemeinen Anblick gewähren. – Ausser diesen entblössten, hat Siebenbürgen noch mehrere, doch bedeckte Salzberge: zu Oláh-Pintek, Billak, Szék, Hamorod-Szent-Márton und Szent-Pál u. m. a. O., die, weil ihre Seitengehänge sanfter ansteigen, von der Dammerde und den vegetabilischen Gewächsen sicherer umgeben bleiben. Gleicherweise verhält es sich mit dem Salzstock, der auf einer Pläne (die doch immer zwischen Hügeln gedacht werden muss), bis zur Oberfläche reicht: Dammerde ist auch hier die Bedeckung, obschon kaum spannentief. Daher wird die leichte Erddecke auf der Ebene, zumal an Abhängen verborgener Salzberge, durch starke Regengüsse manchmal so weggewaschen, dass der blanke Salzfels hier und da plötzlich an das Tageslicht tritt; in welchem Falle die an diesen Orten aufgestellten Salzwächter die entstandene Entblössung mit eingelegtem Strauchwerk, Erde und Steinen wieder umhüllen, den aufgeschlossenen Salzreichthum gegen Entwendungen sicher zu stellen. Aehnlicher Vorsorge bedarf es nicht bei den erstern Salzbergen, zu **Parayd**, wo die hohen und schroffen Salzwände zu verhüllen es überflüssig und auch nicht möglich wäre.[71] Gar nichts Ungewöhnliches ist es, dass, wo bis an die oberste Dammerde sich der Salzstock erhebt, derselbe unmittelbar von Aeckern, Wiesen, Wäldern, Flüssen, Fahrwegen, selbst von Wohnungen und ganzen Ortschaften bedeckt wird. Oft ist es der Fall, dass die Anwohner solcher Gegenden, bei Schlagung eines Zaunpfahles in die Erde durch den nahen Salzstock gehindert und überrascht werden, welches vorzüglich an vielen ||162.|| Stellen ihres Grundes die Einwohner von Szék erfahren; an einem andern Orte geht der Pflug in den Salzstock; am dritten ist der Boden eines Kellers Steinsalz und am vierten wird von den Wellen eines Baches, an seinen Ufern der Salzfels plätschernd bespült und gewaschen.

(Ackner 1847: 121–122, 156–157, 161–163)

- **ZECHENTMAYER, 1850.**

ANSICHT ÜBER DIE FORMATION DER SIEBENB. SALZLAGER

[...]

[...] Durch diese vulkanischen Durchbrüche bildeten sich dann die verschiedenen Flussgebiethe Siebenbürgens, welche endlich durch den Durchbruch derselben an den Grenzen ihren dermaligen Abfluss und Stromstrich erhielten, und auf dieselbe Art sind ebenfalls die neptunischen schon früher abgelagerten Straten so wie auch das Steinsalz an mehreren Orten durch diese vulkanischen Gebirge emporgehoben und verändert worden, so wie sich dieses bei **Parayd** und Szerata deutlich zeigt, wo zu Tag anstehende Salzberge sichtbar werden, die sich unmittelbar an den obberührten vulkanischen Gebirgszug anlehnen, und mit derartigen Trachyt Conglomeraten umgeben, und selbst auch bedeckt sind.

[...] ||93.||

[...]

In Hinsicht der Streichungslinie dieser Steinsalzformation kann ebenfalls aus dem Grunde noch nichts bestimmtes angegeben werden, weil diese sehr ausgedehnte Formation noch nicht genau geognostisch untersucht ist; und zur Bestimmung dieser Streichungslinie weder die vorhandenen bekannten Salzquellen, welche sich keineswegs nach einer bestimmten Richtung bilden, sondern gewöhnlich dahin zu Tage ausfliessen, wo sie durch keine, ihrem Abfluss hindernden Straten

[71] Doch sind auch hier Salzwächter.

gehemmt werden, noch die im Bau stehenden Salzstöcke einen sichern Anhaltspunkt darbieten können, indem in letzterer Hinsicht zwar, wenn die Lage der dermaligen und ältern Salzgruben als Vizakna, Marosujvár, Thorda, Kolos, Szék und Déesakna betrachtet werden, hiedurch sich eine Streichungslinie von Süd nach Nord annehmen liesse; jedoch wenn die übrigen, zum Theil bekannten, in verschiedenen Richtungen liegenden Salzstöcke, so wie **Parayd**, berücksichtiget, und verglichen werden, so ist man nicht im Stande eine gleichförmige, auf alle passende Streichungslinie zu bestimmen. ||95.||

(Zechentmayer 1850: 93, 95)

▪ KŐVÁRY, 1852.
SÓBÁNYÁK STATISTIKÁJÁHOZ

I. KŐSÓ-TELEPÜNK FEKVÉSE, MINŐSÉGE.

Erdély oly gazdag konyhasó dolgában, hogy Fichtel tanácsos szerint egész Európát ezeredekig képes volna sóval ellátni.[72]

Azon sóér kifolyása az erdélyi, mely Europa keleti felét elágozza. Verestoronynál jő be hazánkba Oláhországból, Rimniktől: itt két ágra szakad, egyik Vizaknán, Tordán, Désaknán alkot bányákat; a más ág Kőhalom, Udvarhely, **Parajd**, Zsábenyiczán keresztül Radnának megy. A hazán kivül Lengyelhonban felcsap Vieliczkáig, Magyarhonban Sóvárig. A hoszszaság, mit Rimniktől Vieliczkáig tart, mintegy 120, szélessége 15–20 mértföld.[73] Futása a Kárpátokkal paralell megy.

Azon tájoknak, melyek tengerből kénytelenek konyhasót nyerni, fogalmuk sem lehet a gazdagságról, melylyel Erdély kősó dolgában van ellátva. Hol vonala megy, a föld gyomra egész felszinéig tele van. Milyen mély, megmondani nem tudjuk, mert 80 ölnél belebb aknáinkat nem hajtják;[74] de azt mindennap látjuk, hogy vannak egész helységek, melyek a sótól földüket alig szánthatják, s mint Udvarhely mellett Szentmárton, pinczéiket sóba vágják;[75] s vannak egész vidékek, melyek sóvirágok közt aratják sótalan kenyeröket.

Sok helyt egészen napfényre tolta fel magát; de a kormány, mint Oláhpénteken, Bilakon, Széken, Homorodon földdel szokta berakatni, mit azonban az eső gyakran elelmos; mig ellenben mint Szovátán és **Parajdon**, hol 20–30 ölnyire emelkednek a sóhegyek, béfödetni szinte lehetetlen.

Minthogy fenekét nem láttuk, nem lehet megmondani min nyugszik. Történik azonban, hogy az ismeretes 80 öl mélységig, néha a sóréteget földrész szakasztja meg; de ha áttörik, a só tovább folytatja magát. Ezen jelenség Déésen 1802-ben eléjött; a bánya fenekén kék palaföld, s alabástromra akadtak; már felakarák hagyni a bányát; de kisérletek között végre is áttörték, s a só a maga szépségében ismét ott állott.[76]

Sótömegünk jegőczödése igen természetesen hat szegletekben mutatkozik; azonban hol földdel jön érintkezésbe, ott a jegőczödés vagy négy szegletet ölt, s képződnek az ugynevezett szemsók; vagy rostos alakban tapod a földhez.

[...] ||99.||

III. TÖRTÉNETI ADATOK.

[72] Fichtel: Beiträge zur Mineralgeschichte Siebenbürgens. II. Theil. Geschichte des Steinsalzes 1780. §. 76.
[73] Ugyanott 27. lap.
[74] Fichtel 22. lap.
[75] Nemz. Társalkodó 1831. 60. l.
[76] Szentirás és Természet szava. 12. l.

[...]

Később a nemzeti fej[e]delmek korában is törvényesitik e kereskedést. Meghatározák t. i. 1670-n hogy czédula nélkül is lehessen szekerekkel széthordani, minthogy az, ki nagyba veszi a bányákról, czéduláját minden kis vevőnek oda nem adhatja.[77] De kereskedés folyt is egész napjainkig. Utolsó időben oly meszszire mene viszszaélése, hogy akkor, midőn a bányáknál 3 rft ||100.|| 15 kr. volt pengőben mázsája, ők a Moldvából becsempészett sót 2 p. rftért egész az ország közepéig tudák szállitani. Miért a forradalmi kormány a **parajdi** bányánál a sót két pengőre eresztette volt. Napjainkban pedig, az uj szervezéssel, e kereskedés merőben eltiltatott. ||101.||

IV. ÁSATÁS ÉS KIADÁS.

Miként esett meg a só ásatása régebben, sehol sem maradott megirva. A romaiak ugy látszik egészen ellenkezőleg hajták a bányákat, mint mi: az ő bányájok fenn volt öblösebb; s a kivágott sódarabokat rabszolgákkal hordaták ki. Innen maradt bányahelyeinken anynyi apró bányaüreg reánk, mivel 10–20 ölnél mélyebbről, embererő által bajos volt felhordani; következőleg belebb nem hajták.

Sőt azon korban is, melyben egy mázsa só vágatási árába 12 pénzt fizettek nemeseink, még akkor is igen kevésbe kellett kerülni a vágatásnak a mostanihoz képest. Hihetőleg hol csak lehetett, a napfényen ülő sósziklákat támadták meg, s faékekkel hasogaták. Most egészen szabályszerüleg, szakértő sótisztség felügyelete alatt czukorsüveg vagy templom alakban foly öblösitése; s középpontján, lovakkal, málhákban történik a napszinre vontatás. S rendesen csak 60–64 öl mélységre hajtják be, minthogy azon túl vízfakadástól lehet tartani.

Menynyi sóbánya volt hajdon, bajos megmondani. A tordait mondhatjuk legrégibbnek, utána Dézsről vannak legrégibb adataink; ezeken kivül ugy látszik most itt majd amott vágták a sót. Igy pl. Benkő azt mondja, hogy előtte nem rég Homoródszentpálon még vágták.[78] A fej[e]delmek korában Tröster csak három sóaknát emlit: Tordán; Vizaknán s egyet Görgény mellett, hihetőleg Zsábenyiczán.[79] Azonban az ifju ur, ki tanuló korában adá ki munkáját, aligha nem csalatkozott. Fichtel 1780-ban hatot emlit. S ugy vala ez évig, azon kis változással, hogy Szék helyébe a mult század végén Marosujvártt nyiták, s ez bezáratott. Ez év november 1-én Kolozs is felhagyatott; s igy ma már csak öt aknánk van.

[...]

Nem lévén czélunk jelenleg egyes aknáink ismertetése; közlünk mégis egyet, mely a mondottakra legtöbb világosságot fog vetni, **Parajdot**, mely eddigelé legismeretlenebb volt irodalmunkban, holott legsajátságosabb bányánk.

V. PARAJD SÓAKNÁJA.

Parajd egyetlen sóaknája a székelyföldnek. Udvarhely és Vásárhely között esik, **Parajd** és Alsó-Sófalva határán, mint a mely két falu fe- ||111.|| lette már a nemzeti fejedelmek alatt vetekedik, mig róla az Approbata utolsó edictuma nem kél.

Igen szépen fekszik, havasok erdős bérczei alatt, kies völgyben, mit a havasokról lesiető kis Küküllő öntöz. A délről erre tartó Korond vize a Küküllőbe folyásánál egy háromszeget képez: e háromszegben a két viz partja felé hegy emelkedett, e hegy gyomrában **Parajd** aknája.

A hegy akkora, hogy a benne rejlő sószikla 800 öl hoszszu, s 600 öl széles; azt látjuk, mikép[p] a viz felett 30 ölnyire emelkedik, de hogy mily mély valósággal a sóréteg, még nem tudni. Tetejét a természet 3–8 ölnyi földkéreggel vonta be; s mig a sószikla homlokát a Korond vize mossa, mig e

[77] Fejérvári 1670. 22. art.
[78] Special. Transsil. P. II. Cap. I.
[79] Das Alt und Neu Deuts. Dacia. 1666. IV. Buch. Cap. XIV.

homlok meszszire mintegy koporsóni ezüst homlokzat ragyog a napsugáriban, s mig benn izzad a sóvágó: addig tetején szánt és vet a székely.

E sószikla még csak 48 öl mélységre ismeretes. Sava szine kékes szürke, Moldva oknai bányájához hasonlit, mig Erdély minden bányái ennél jóval fejérebb sót adnak. Igen természetes, hogy megőrölve e só is ép[p] oly fejér, mint bár melyik, s felesleges mondanunk, hogy szine különbsége csupán a napsugár törődésének játéka. A sóhegy tetején néha testszintől téglaveresség vöröslő sódarabocskák fordulnak elő, mit az akna gyüjteménytárában folytonosan láthatni. E vörös darabok a földhez közel képződvén, nem hat szegletes, hanem rostos jegecsedést mutatnak.

A sóhegy nyugoti homloka a mostani akna körül öszszeviszsza van furdalva; ki tudja, hány század ásásának látjuk ott nyomait? A Székely földön nem lévén az ősidőben jus regium, a sóaknákat is a nemzet kezelte; s mint ilyek felett a történet nyomtalanul repült el. Tudjuk s hinnünk kell, mikép[p] a Székelyföldnek sóaknája régen volt, igen azt is, hogy a székelységnek, hol minden nemesnek tekintődék, ingyen nemesi só járt; de hol voltak a székely föld aknái, azt csak gyanitjuk, de egész hitelességgel reá mutatni nem tuduk. Hogy **Parajd** egyike volt, bizonyos; adatok maradtak az aknánál fen[n], melyek szerint innen csak nemesi só rendesen 15,000 mázsa szolgáltatódott ki évenként.

E bánya alakulása igen sok világot vet régi sóbányászatunkra. Itt a régibb időben rendes sóakna nincs. Eljöttek Sófalva s **Parajd** lakosai csákányaikkal, s faékeikkel; csákányaikkal jukat vágtak, hová ékeiket beleilleszszék, s ugy feszitének sót, mit a **Parajdon** lakott sótisztnek egy két pénzért beadtak. Megkezdék fenn a sósziklát, hajták befelé; a kifejlő sót kosarakban hozák fel; s mikor 10–15 ölet behaladtak, felhagyák, s új üreget kezdének. E bányászat üregeit látjuk ott a bánya körül. S mégis Fridvalszkiként a mult század közepén igy is 50,000 mázsát hoztak évenként napfényre.[80]

A mult század vége felé gondolkodnak a bánya rendszeres megnyitásáról. Adatunk van róla, hogy 1784-ben még mind napfényen vágják.[81] Mint a bányaigazgatóság levéltárában láthatni 1788-ban jött ide Frendel, bányatiszt, a mostani bányanagy nagyapja, hogy a bányát tudományosan vizsgálat alá vegye, s a rendszeres bányászat alapját megvesse. Tervét beadta. S igy látjuk, hogy munkálatai nyomán 1792 körül a mostani aknázás alapja letétetett.

1792-ben **Parajdon** még csak egyetlen egy sóhivatali épület van, ugy épülnek a mostaniak. Magát a bányát akkor, a székely ős bányászat kezében 25 öl mély, 17 öl hoszszu, s 14 öl szélesnek találta. Hogy ily bányát létesitsenek, székelyeink az utolsó időben két egyént magok közül Tordára küldtek vala, s a lóvali kihuzás mesterségét eltanulták volt.

Frendel e bányát megtartá, s ezt kezdeté hajtatni, s hajták 1830-ig, mikor aztán bekövetkezett, hogy a régi kup alaku bányából délre és északra 20–20 öl hoszszu szárnyat nyujtottak ki, s igy az egészet 65 öl hoszszura alakiták. E két szárnyat hajtják ma is, s hajtandják mindaddig, mig a régi közepet utólérik, mikor aztán együtt fognak lejebb miveltetni.

A bányászat itt most is a régi modorban faékekkel megy, minthogy e módszer sokkal könnyebb, s minthogy a vidék a fának még elég bőviben vagyon. Kimetszi sógerendája hoszszát a székely, akkor megrakja csákánya helyét ékekkel, s fabutyikójával addig ütegeti rendre, mig a sógerenda fölpattan. Mig más aknáinkban a felszakasztás fárasztó lehajlás, lábalá ütegetés által történik, ők mondhatni fennállva kényelmesen veregetik faékeiket.

Parajd eddig 20–25,000 mázsát adott el évenként; most, mióta a csempészetnek vége 100,000 mázsát oszt ki a székelyföldnek. ||112.||

(Kőváry 1852a: 99–101, 111–112)

[80] Fridvalszki Mineralogia. 169. l.
[81] Benkő Ferencz Mineralogiája. 95. l. ||112.||

▪ **ALBERTI, 1852.**
HALURGISCHE GEOLOGIE

[GYPS UND STEINSALZ IN DEN KARPATHEN]

[...]

[...] Fichtel nimmt zwei Straßen an, in welchen das Salz das letztbenannte Land durchzieht. Die östliche geht vom Passe Rodna über Szaßregen, **Parayd**, ||250.|| Udwarhely, Reps, und findet wohl ihre Verlängerung in der Wallachei bei Kimpina und Tergovist, die westliche über Koevar, Deesakna, Thorda, Visakna, Heltau, und verlängert sich über den Paß Rothenthurm nach Okna und Rimnik in der Wallachei.[82]

[...] ||251.||

[...]

[...] Die Farben des Siebenbürgischen Steinsalzes sind weißgrau oder schwärzlich, deren jede ihre Abstufungen hat. [...] Rothes, orangefarbiges und gelbes Salz finden sich selten in Siebenbürgen, dagegen Krystallsalz ausgezeichnet im Salzthone, oder in mit Erden verunreinigtem Salze, ebenso Fasersalz (**Parayd**).

[...] ||262.||

[...]

In Siebenbürgen ist der Gyps noch mehr untergeordnet als in der Marmarosch. In Thorda kommt er selten im Salzstocke, in Kolosch, Deesakna, **Parayd** und Szek fehlt er ganz in ihm; in Visakna dagegen, wo das Steinsalz am unreinsten ist, kommt er häufig in diesem, besonders aber in den thonigen Adern vor, welche von oben in die Tiefe setzen. Es ist meist dichter weißer Gyps. [...] ||263.||

[...]

In der Marmarosch liegt das Steinsalz noch einmal so hoch über der Meeresfläche, als in Wieliczka.

In Steilen Bergen tritt es zu Szovata und zu **Parayd** im Udwarhellyer Stuhle zu Tage, und von ersterem ziehen sich mehrere an einander hängende Salzberge über 7 Kilometer in die Länge, welche mit dichten Waldungen bewachsen sind, aber nicht selten schroffe Salzwände darbieten. Zu **Parayd** umfassen Salzberge das Thal, dessen Grund ebenfalls aus Steinsalz besteht. Frei zu Tage ausgehende Salzberge finden sich auch in der Moldau bei Okna und Grozest.

[...]

[Rajz: a kősó geológiai elhelyezkedése.]

3 Kilometer südlich von **Parayd** beim Bache Korond finden sich die zackigen Steinsalzfelsen nur von wenig Thon- und Trachyt-geschieben bedeckt. Die sich weithin erstreckenden Salzmassen haben hie und da kraterförmige Vertiefungen.[83] ||265.||

(Alberti 1852. I: 250–251, 262–263, 265)

[82] Fichtel, Geschichte des Steinsalzes ɔc. 1780. S. 26.
[83] de Lill, Mém. de la soc. géol. de Fr. I. 2. p. 262.

▪ **CZEKELIUS, 1854.**
DIE VERBREITUNG DER SALZQUELLEN UND DES STEINSALZES IN SIEBENBÜRGEN

[...]

[...] Zur Verdeutlichung dessen, sind in der beigefügten Karte, sämmtliche Ortschaften, in deren Nähe sich Salzquellen vorfinden, bezeichnet, und es ist deren wahrscheinlicher Zusammenhang mit blauer Farbe angedeutet worden. Ebenso erhielten die bis jetzt bekannten Salzlager und Salzstöcke eigene Zeichen und es wurden des besseren Verständnisses wegen zugleich die das Salzgebilde umschliessenden Formationen auf der Karte bezeichnet, wodurch hauptsächlich für die Geognosten eine Uebersicht für das Verhalten der Steinsalz-Formation zu den sie begrenzenden Gebirgsarten gebothen wird. [...]

Aus dieser Karte ist nun deutlich der Zug der Salzquellen ersichtlich. Derselbe beginnt in der Gegend um Hermannstadt und geht in fasst grader Richtung von Süden nach Norden über Salzburg, Maros-Ujvár, Thorda, Kalos, Szék bis Déésakna, hier am Karpathen Sandsteine anlangend hört diese Richtung auf, von Westen gegen Osten sich wendend.

Ein zweiter Zug in gleicher Richtung beginnt im Süden des Landes; bei Uj-Sinka, geht über Reps, Homrod Szt. Marton, Udvarhely, **Parajd**, Görgöny, Bilak, Sajo-Udvarhely bis Tsepan hinauf, daselbst ebenfalls den Karpathensandstein erreichend.

Indiesen beiden Zügen liegen auch die bis jetzt bekannten anstehenden Salzlager oder Salzstöcke, im ersten Zuge an den genannten Orten, im zweiten ausser bei **Parajd** und Szovátá, ||42.|| wo sie hart an dem Trachitgebirge hinstreifen, noch bei Stein, Hameruden, Homorod-Szent-Pál, H.-Sz.-Márton, Lövete, A. und F. Sofalva, Kincses, Sos-Szt.-Márton, Unter-Eidisch, Pintak, Weisskirch, Bilak, Sofalva bei Bistriz, Kaila, Sajo-Udvárhely, Somkerek, Jaadt und Tsepan, – vielleicht auch bei Perschán und Grid.

Diese beiden Hauptzüge der Salzquellen, sind nun ausserdem noch durch Querzüge, welche von Osten nach Westen gehen, und zwar im Norden des Landes, von Borgo-Marosény bis Déésakna, in der Mitte des Landes von **Parajd** bis gegen Thorda und Salzburg verbunden. Eine dritte Verbindung von Schellenberg oder Hermannstadt über Kastenholz, Agnethlen, Stein bis Reps, und von Schellenberg über Gierlsau, Szakedat, Galatz, Rohrbach bis Reps ist durch die bei diesen Orten vorkommenden Salzquellen bloss angedeutet; kann aber analog den beiden andern deutlich ausgesprochenen Querzügen als höchst wahrscheinlich vorhanden angenommen werden. ||43.||

(Czekelius 1854: 42–43)

▪ **ACKNER, 1855.**
MINERALOGIE SIEBENBÜRGENS [Neuaufl.]

[A könyv új kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, I. kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Ackner 1847: 121–122, 156–157, 161–163; vö. Ackner 1855: 121–122, 156–157, 161–163.]

▪ **N. N., 1855.**
DAS SALZ IN SIEBENBÜRGEN

DAS SALZ IN SIEBENBÜRGEN.
(AUS DER „DONAU”.)

[...] Und doch gehört Siebenbürgen in die Reihe derjenigen Länder nicht nur Europas, sonder der ganzen Erde, welche mit diesem für Menschen und Thiere so unentbehrlichen Gewürz, dieser Delicatesse der Schafe, diesem Confekt des Kameels, wie die Araber das Salz nennen, so überaus reichlich gesegnet sind. Denn es hat 40 bis jetzt bekannte Punkte anstehenden Salzes 192 Salzbrunnen und 593 Salzquellen. Bei Sofalva allein zählt man auf einem Terrain von vier Stunden Umfang 60 zu Tage gehende Salzfelsengruppen. [...] ||341.||

Gleich den krystallinischen Salzüberzügen, welche die unfruchtbaren Steppen Nordafrikas, Mittelasiens und Chilis bedecken, oder wie bei Cardonna in Spanien, wo es als Steinbruch bearbeitet wird, geht das Steinsalz auch in Siebenbürgen an vielen Stellen zu Tage, so bei **Parajd**, Sofalva, Szovata, Pintak, Bilak, am Ufer des Sajoflusses bei Sajo-Udvarhely, am Görgenybach bei Sos-Sz.-Marton. [...]

Einige unserer Salzlager waren schon den Römern bekannt und wurden von denselben abgebaut, so das bei Thorda, daher der lateinische Name Salinae. Gegenwärtig gewinnt man das Steinsalz nur an fünf Orten, nämlich in **Parajd**, Thorda, Maros-Ujvar, Salzburg und Dnesch. [...] ||345.||

(N. N. 1855: 341, 345)

- **GRIMM, 1856.**

GRUNDZÜGE DER GEOGNOSIE FÜR BERGMÄNNER

[TERTIÄRE GEBILDE]
[ERZ- UND MINERALFÜHRUNG]

[...]

§ 234. Für den Bergmann haben die tertiären Gebilde wegen ihres Einschlusses von nuzbaren Mineralmassen eine große Wichtigkeit. Vor allen sind die Ablagerungen von Steinsalz zu nennen zu Wieliczka, Bochnia und noch an andern Orten in Galizien, am nördlichen Gehänge der Karpathen, dann zu Zlatina, Rhonaszék, Sugatagh u. s. w. im südlichen Gehänge der Karpathen im Marmaroscher Komitate Ungarns, ferner zu Maros Ujvar, Thorda, Kolos, Dées, **Parajd**, ||260.|| Szóváta, Salzburg u. a. O. in Siebenbürgen, endlich in mehreren Orten der Moldau und Walachei. [...] ||261.||

[...]

Zu den tertiären geschichteten Gebilden gehören auch, wiewohl in Bezug auf mineralogische Zusammensezung ungemein verschieden, die geschichteten Porphirbrekzien in Ungarn und Siebenbürgen, von welchen als Anhang zu den Porphirgesteinen im § 164 eine nähere Beschreibung gegeben worden ist. Es kann sich hier völlig auf das Gesagte berufen werden. In Bezug auf das Alter mehrer dieser Brekzien gewährt es Interesse, daß bei **Parajd**, Sófalva und Szóváta in Siebenbürgen die das Steinsalz einschließenden Schichten von den Brekzienschichten abweichend bedeckt werden, und daß überhaupt die aufgerichtete Stellung des Salzgebirges in mehreren Orten Siebenbürgens, so bei **Parajd**, Maros-Ujvar, dem Auftreten der Trachite zugeschrieben werden müsse.

[...] ||262.||

[BEISPIELE VON LAGERBERGBAUEN]

[...]

§ 282. Bergbaue auf Erz- und andere Minerallager werden, wie auch bisher schon mehrmals angeführt wurde, an sehr vielen Orten geführt. Am ausgebreitesten sind die Bergbaue auf Stein- und Braunkohlen in den verschiedensten Ländern. Unter den Bergbauen auf Steinsalz sind namentlich in den österreichischen Staaten anzuführen in Siebenbürgen die Salzbergbaue zu Máros Ujvar, Thorda, Deés Akna, Kolos, **Parajd**, Víz Akna, in Ungarn im Marmaroscher Komitate, die Salzbergbaue zu Sugatagh, Rhonaszék, Zlatina, in Galizien Wieliczka und Bochnia, die Schweselbergbaue zu Radoboj in Kroatien und zu Szwoßowice in Galizien. Alle diese benannten Salz- und Schweselbergbaue werden in tertiären Gebilden betrieben. [...] ||322.||

(Grimm 1856: 260–262, 322)

- **SENFT, 1857.**

CLASSIFICATION UND BESCHREIBUNG DER FELSARTEN

[2. GRUPPE UND ART: STEINSALZ]

[...]

8. Hauptlagerorte: Nur an wenigen Orten der Erde tritt das Steinsalz in – meist mit zackigen Spitzen und Kämmen versehenen – Felsmassen zu Tage. So bildet es bei Cardona in Catalonien, wo es nach Traill eine Mulde über dem Grauwackegebirge ausfüllt, einen steil ansteigenden Berg von etwa 300 Fuss und nimmt einen Raum von mehr als 132,000 Quadratruthen ein. Ebenso tritt es in der gewaltigen Kirgisensteppe bei Hetzkaja Sastschita aus den zur Zechsteinformation gehörigen rothen Mergeln und Gypsen als ein gewaltiger, blendend weisser Felsstock hervor, welcher nach Herrmann (Magazin der Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin IV. 1810. S. 192) in seinen Formen gletscherähnlich aussieht und steinbruchweise abgebaut wird. Ferner soll es in der Gegend von Huaura zwischen Lima und Santa in Bänken den Trachytporphyr durchbrechen und in den Wüsten des unteren Peru und Chilis, sowie in den Steppen von Buenos-Ayres grosse Strecken Landes als Beschlag überziehen. Endlich treten wahre Salzberge in Siebenbürgen bei Szovata und **Parayd** auf. – Höchst interessant ist nach von Leonhard (Handbuch der Oryktognosie S. 587) das Vorkommen von Chlornatrium im Alaunstein von Frassinelle und Campiglia di Pisa in Toscanischen. [...]

(Senft 1857: 107)

- **MEYN, 1857.**

DAS SALZ IM HAUSHALTE DER NATUR UND DES MENSCHEN

[STEINSALZBRÜCHE]

[...]

In den hohen Karpathen und an dem östlichen Fuße derselben stehen vielfach die zackigen Felsen zu Tage, so bei der moldauischen Saline **Parayd**, wo dieselben ein Thal mit 180 Fuß hohen Wänden umschließen, und in den Wasserschluchten als schneeweißes Salz erscheinen, so zu Szovata, wo entblößte Salzberge eine Meile weit fortziehen, ebenfalss nur in den Schluchten sichtbar, sonst mit Schutt bedeckt und mit Wald bewachsen, der nach der Winterzeit oft fleckenweis von den glatten Wänden mit Krachen herunterschießt, hier Salz entblößend dort verdeckend. Auch auf Sicilien steht

das in einem breiten Zuge von SW nach NO streichende Steinsalz neben Gypsfelsen häufig zu Tage empor, das an vielen Stellen, unter andern zu Alimana, wo die Salzfelsen 40 Fuß aufragen, vollkommen weiß und rein, steinbruchartig gewonnen wird, und nur weil das Seesalz so wohlfeil, die Communicationsmittel so schlecht, und das Volk so träge ist, keine ausgedehntere Ausbeutung findet.

Noch häufiger und verbreiteter scheinen in Spanien die freien Felsmassen von Steinsalz zu sein, und Spa- ||198.|| nien hat auch den Ruhm, den großartigsten offenen Bruch im Steinsalze zu besitzen, denn schon das classische Alterthum kannte den Salzberg zu Cardona [...] ||199.||

(Meyn 1857: 198–199)

- **ZEPHAROVICH, 1859.**

MINERALOGISCHES LEXICON FÜR DAS KAISERTHUM ÖSTERREICH

DICHROIT

[...]

Siebenbürgen. Nach Fichtel sind Geschiebe (Luchssaphyr) bei Klausenburg, in einem Nebenflusse der Szamosch und bei **Parajd** gefunden worden (1). ||125.||

[GYPS]

[...]

Erdiger G. bei Thorda, Vizakna, hauptsächlich auf Adern, welche durch die Salzmasse sich ziehen. Auffallend ist es, dass der G., der bei Vizakna häufig, bei Thorda seltener erscheint, bei Deésakna, Kolos, Maros-Ujvar und **Parajd** noch nicht beobachtet wurde [1]. ||194.||

[STEINSALZ]

[...]

Siebenbürgen. Der Tertiär-Formation angehörig und aus bläulichen Mergeln, S. und Gyps bestehend, dehnt sich die Salz-Formation in dem ganzen die Mitte des Landes einnehmenden Becken aus. Theils in unregelmässigen Lagern, besonders aber in grossen stockförmigen Massen erscheint das S. z. Th. ganze Berge bildend, stellenweisse als unbedeckte Felsmasse (bei Sovata und **Parajd**) oder nur schwach von Dammerde überlagert (bei Pintak, Sajo-Udvarhély, Szász-Nyires, Szék, Pata, Bilak, Kincses, Szováta, Sofalva, Homorod-Sz.-Márton u. v. a. O.). Fichtel unterscheidet folgende in Siebenbürgen vorkommende Arten des S. a) gemeines (derbes, dichtes) von weisser, grauer, schwärzlicher und als grosse Seltenheit von rother Farbe (**Parajd**). b) Krystallsalz (derbes, krystallinisches). c) Tropfsalz oder stalaktitisches und faseriges S. von weisser und gelber Farbe (**Parajd**) d) ungestaltete Salzblüthe in Klumpen und Rindenstücken (derbes, regenerirtes, zart krystall. S.), e) Salzblüthe in Drusen (Kr.-Drusen), f) Salzinkrustationen (in alten Stollen, bei den Stollenmundlöchern und unter Halden). Als Einschlüsse werden ausser erdigen Stoffen und derbem Gyps, auch letzter in Kr., reines oder Naphta-hältiges Wasser und zu Lignit und Braunkohle gewordene Holzstämme von Vizakna, letzteres auch von Déesakna genannt.[84] Gegenwärtig wird S. gewonnen in den Gruben zu Déesakna, Thorda, (hier der ausgedehnteste Salzstock des Landes), Maros-Ujvár (liefert das reinste und meiste S.), Vizákna (Salzburg, hier kommen die klarsten Kr. vor) und **Parajd**. Aufgelassen sind die Gruben von Szék und Kolos (1. 8. 30). ||433.||

[84] (21).

An Soolquellen ist das Land ungemein reich, sie bilden mehrere zusammenhängende Reihen im Innern des Landes und sind stellenweise, besonders in der Gegend südlich von Bistritz, um Kolos, Maros-Ujvár und **Parajd**, dichter gruppirt. Vrgl. die Karte zu (8). Nach Czekelius, Verbreitung des S. und der Salz-Quellen in Siebenbürgen,[85] kennt man 40 Punkte, wo S. ansteht, 192 Salzbrunnen sind gefasst, ausserdem sind 593 Salzquellen und eine grössere Anzahl von Salzteichen, Salzmooren und Salsen bekannt (8).[86]

[...] ||434.||

(Zepharovich 1859: 125, 194, 433–434)

- **HAUER, 1860.**

HÖHENMESSUNGEN IN SIEBENBÜRGEN

[ABHANDLUNGEN DER KAISERLICH KÖNIGLICHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT]
[II. HÖHENMESSUNGEN IN SIEBENBÜRGEN]
[GEMESSENE HÖHEN]
XXVI. VON GYERGYÓ ST. MIKLOS ÜBER PARAJD NACH SÄCHSISCH REGEN.

[...]
[Nro.] 273
[Ort] **Parajd** Gasthaus
[Datum] Aug. 19.
[Stunde] 6 ^{h} 30 F.
[Barometer] 319·51
[Thermometer] 14·2
[Diff. Gegen Gyergo St. Miklos] +57·1[87]
[Diff. geg. Sächs.-Regen] +55·6
[Diff. gegen Parajd]
[Seehöhe in Wr. Klftr.] 262·4
[Seehöhe in Toisen] 255·4
[...] ||31.||

(Hauer 1860b: 31)

- **N. N., 1861.**

DAS KOCHSALZ

[VORKOMMEN, VERBREITUNG UND GEWINNUNG.]

[...]

Nur an wenigen Orten tritt das Steinsalz völlig zu Tage und bildet dann meistens mit zackigen Spitzen und Kämmen versehene Felsmassen; so zu Cordona, in der Kirgisensteppe, in Siebenbürgen

[85] Mittheilungen des siebenb. Vereines für Naturw. in Hermannstadt, 1854. S. 19.
[86] Ansichten über die Formation der Siebenbürgischen Salzlager von v. Zehentmayer s. in den Mitth. des siebenb. Vereines 1850, S. 90.
[87] Differenz gegen Oláh Nádas.

bei Szovata, in der Moldau bei **Parayd**, in Sicilien bei Alimana, am Todten Meer u. s. w. Den großartigsten Anblick gewähren die freistehenden Felsmassen von Steinsalz bei Cordona. [...]

Oft sind diese Salzberge aber auch mit einer Schuttdecke überlagert, herrührend von den Rückständen beim Auslaugen durch den Regen. Dann sind sie auch mit Rasen und Wald überwachsen, wie z. B. bei **Parayd** und Szovata, wo sich die Salzberge eine Meile weit fortziehen. Sehr häufig aber werden die Wälder unterwaschen und stürzen dann mit großem Gekrach von den glatten Wänden herunter. ||212.||

[Karcolat: bányamély, kifejtés.] ||215.||

(N. N. 1861: 212, 215)

▪ HAUER–STACHE, 1863.
GEOLOGIE SIEBENBÜRGENS

[LITERATUR.]

[...]

(181) 1858. Fronius Fr., Eine naturhistorische Excursion in das Szekler-Land. Arch. des Ver. für siebenb. Landeskunde III. Bd. 1. Heft; Herm. Ver. IX. S. 77–86.

Enthält unter Anderem eine genaue Beschreibung des Büdös, dann Notizen über Tusnád, St. Domokos und **Parajd**.

[...] ||17.||

GEOLOGISCHE ÜBERSICHT.
ALLUVIALFORMATION.

[...]

Kalktuff; als Absatz von Quellen kommt er in reicher Menge im Lande vor. Nur an einigen Stellen, wo dieses Gebilde in grösseren Massen abgelagert erscheint, wurde dasselbe auf der Karte ausgeschieden, so bei dem Wasserfalle Urletore bei Bodza, wo die Kalkquellen aus Karpathensandstein hervorbrechen; bei Héviz, wo die Quellen im Basalttuff, und bei Korond, südöstlich von **Parajd**, wo sie in trachytischem Tertiärgebirge entspringen; [...] ||33.||

[JÜNGERE TERTIÄRFORMATION.]
[DIE ERUPTIVEN GESTEINSGRUPPEN NACH IHREN BESONDEREN VERHÄLTNISSEN.]
[DIE GRUPPE DER GRAUEN TRACHYTE.]

[...]

In Bezug auf die grauen Trachyte Siebenbürgens oder specieller auf den Hauptrepräsentanten derselben, den Hargittatrachyt macht v. Richthofen schon in seinem Reisebericht vom Jahre 1859 (41, S. 134) folgende Bemerkungen: „Am St. Annasee liegen die ausgeschiedenen Mineralien in grossen vollflächigen Krystallen darin, bei St. Kereszt-Banya verschwinden sie fast ganz, das Gestein wird dichter und zuweilen schlackig, am **Parajder** Pass und bei Mesterháza an dem Marosch hält die Ausbildung die Mitte zwischen beiden" – und weiterhin - „neben der grauen sind auch rothe Abänderungen herrschend, eine dunkle Abänderung mit sparsamen Augitkrystallen, eine basaltartige schwarze, sehr jugendliche, welche die Tuffe vielfach durchbricht, und mehrere andere." [...] ||64.||

[ERUPTIV-BRECCIEN; -CONGLOMERATE UND TUFFE.]

[...] Eigentliche Eruptivtuffe und Conglomerate kommen aber in allen diesen Gegenden nicht in der Ausdehnung und Verbreitung vor, wie im Umkreis des Hargittagebirges, wo dieselben in der That Gebirgs bildend auftreten. Wir lassen darüber wiederum als unseren besten Gewährsmann v. Richthofen selbst berichten: ||83.||

„Die Eruptivtuffe bilden einen grossen Theil der Hargitta, sie begleiten nicht nur das Gebirge zu beiden Seiten, sondern greifen tief in das Innere derselben ein, wo sie in den Thälern bis hoch hinauf entblösst sind und scheinen selbst über einige niedere Pässe hinwegzusetzen. Am **Parajder** Pass verfolgten wir sie von beiden Seiten beinahe bis auf die Höhe. Eine überaus bedeutende Entwicklung erreichen sie in dem nördlichen Theil des Thalkessels von Gyergyó St. Miklos, bei Tulpe und Toplitza, ferner in einem mächtigen Zug westlich von **Parajd**, Szováta und Farkasmezö. Grobe Conglomerate mit ungeheuren Blöcken wechseln mit Laven und festem Trachyt und mit feineren Sedimenten. Die Höhe ist meist ein durchfurchtes Tafelland mit einzelnen Kuppen von Trachyt."

[...] ||84.||

[SEDIMENTÄRE CONGLOMERATE UND TUFFE.]

[...]

In Bezug auf die Verbreitung der trachytischen Tuffe im Hargittagebirge und ihre petrographische Ausbildung führt v. Richthofen (41. S. 134.) Folgendes an:

„Die Sedimentärtuffe bestehen aus feinen Tuffsandsteinen meist von weisser und grünlicher Färbung (Palla genannt) und aus feinen Conglomeraten, welche den Uebergang in die vorigen (d. i. in die Eruptivtuffe) herbeiführen. Sie erfüllen die tieferen Theile der Thalkessel von der Gyergyó, der Csik und von **Parajd**, treten in der Gegend von Baróth sehr entwickelt und mit vielen organischen Resten auf, ebenso im Homoródthale. Die Sedimentärtuffe sind die Träger des Steinsalzes, wo sie den Kessel ausfüllen, und die Träger der Braunkohlen und Eisenerze, wo sie sich in die Buchten hineinziehen, so besonders bei Baróth."

[...] ||88.||

[STEINSALZ.]

[...]

Nun sind aber in der That in Siebenbürgen nicht nur sämmtliche bekannte anstehende Massen von Steinsalz ringsum von jüngeren Tertiärgebilden umgeben, sondern auch die grosse Mehrzahl der Salzbrunnen und Salzquellen liegen in dem Gebiete dieser Gebilde, ja das merkwürdige vielfach als eines der interessantesten geologischen Phänomene des Landes bezeichnete Auftreten mächtiger zu Tage ausgehender Felsmassen von Steinsalz in der Gegend von **Parajd** und Szováta liegt so weit ab von allen Karpathensandsteinen, dass an eine nähere Vereinigung mit denselben nicht gedacht werden kann.

[...] ||103.||

[BESCHAFFENHEIT UND STRUKTUR.]

[...]

Die Farbe des Steinsalzes der siebenbürgischen Salzstöcke ist weitaus vorwaltend weiss und grau, von ersterer durch alle Schattirungen bis zum dunkelgrauen, nur selten kommen andere Farben vor, so bildet nach einem amtlichen Berichte von Herrn J. Dohy in Thorda gelblich weisses Salz nicht unbedeutende Massen, und in **Parajd** kömmt nach Partsch bisweilen röthliches, dann als grosse Seltenheit auch blaues fasriges Steinsalz vor.

[...]

Die Blätter, welche die eben beschriebene Streifung hervorbringen, werden gewöhnlich als Schichtung aufgefasst und bezeichnet; und für diese Anschauungsweise scheint in der That die Beobachtung zu sprechen, dass sich bisweilen zwischen den Salz- ||105.|| blättern in paralleler Lage Blätter von taubem Gestein vorfinden sollen. Dieser Thatsache erwähnen der Kronstädter Handelskammerbericht von dem Salzstock zu **Parajd**, und der schon erwähnte Bericht des Herrn Kováts für den Salzstock von Marosch-Ujvár. [...] ||106.||

[EINSCHLÜSSE IM SALZKÖRPER.]

[...]

Als mehr vereinzelte Erscheinungen sind zu bezeichnen eckige Fragmente von Thon, Sandstein und Mergel, den Lill in dem Salz von **Parajd** beobachtete, dann ein eckiges Stück Thonschiefer, das nach Partsch zu **Parajd** in 20 Klafter Tiefe im Jahre 1826 gefunden wurde.

[...] ||107.||

[ZUNÄCHST AN DIE SALZSTÖCKE ANGRENZENDE GESTEINE.]

[...]

Was man sonst über das Hangende und Liegende der Salzstöcke angegeben findet, bezieht sich, wie es scheint, grösstentheils auf Beobachtungen über Tags, wobei wahrscheinlich die Richtung des Streichens und Fallens der oben erwähnten Salzblätter zum Anhaltspunkt genommen wurde, um die verschiedenen Gesteine als Hangend- oder Liegend-Gesteine zu bezeichnen. [...] In **Parajd** bildet nach dem Berichte der Handelskammer in Kronstadt das Hangende Thonmergel, das Liegende Sandmergel u. s. w.

[...] ||108.||

[KRYSTALLINISCHE SCHIEFERGESTEINE.]
[DIE GRUPPE DER THON- UND THONGLIMMERSCHIEFER.]

[...]

Im östlichen Grenzgebirge bestehen zunächst die in den Thälern Komána, Venitze und Kucsulata im Persányer Gebirge zu Tage tretenden Parthien des alten Grundgebirges vorherrschend aus glimmerreichem Thonschiefer. Auch von einigen Punkten des Csik-Gyergyóer Gebirges sind in den Sammlungen Proben von Thonschiefern vorhanden, besonders aus der Gegend von St. Domokos und **Parajd**. Aus der Gegend des Bergortes Bálan wird als Hangendes des Lagerzuges eine Folge von Schiefergesteinen beschrieben, die wol höchst wahrscheinlich mit in unsere Thonschieferzone gehört.

[...] ||204.||

[...]

Eine kurzer Ueberblick über die Hauptabänderungen der ganzen jüngeren Thonschiefer-Gruppe nach den bisher bekannten Punkten ihres Auftretens dürfte zugleich für eine etwaige weitere Trennung bei Spezialstudien einige erwünschte Anhaltspunkte bieten.

[...]

γ. Graphitgraue bis silbergraue, oft stark seidenglänzende, fein geriefte und gefältelte Thonschiefer sind besonders in dem grossen Thonschieferzug am Ostrande des Szamosgebietes verbreitet, jedoch auch im Gebiete von Vármaga, **Parajd** und Rodna nicht selten.

[...] ||206.||

[DAS HARGITTA-GEBIRGE.]

[...]

Ueber die Höhenverhältnisse des ganzen Zuges liegen nur wenige Beobachtungen vor. Seine Hochgipfel in der Richtung von ||313.|| Süd nach Nord an Höhe zunehmend, wie der Kukukhegy mit 815 Kl., der Hargitta mit 918 Kl., der Mezö-Havas mit 930 Kl. überragen noch die Hochgipfel der Csiker und Gyergyóer Gebirge und bleiben in dem höchsten bekannten Punkt des ganzen Gebirges in dem nördlich vom Maroschdurchbruch gelegenen Pietroszul mit 1097 Kl. nur wenig hinter den höchsten Punkten der Rodnaer Alpen zurück. – Von Sattelhöhen scheint bisher nur jene gemessen, über welche die Strasse von Alfalu in der Gyergyó nach **Parajd** führt, er erhebt sich auf 670 Kl., dürfte aber wahrscheinlich nicht unbeträchtlich höher sein als andere Sättel, wie namentlich der zwischen dem oberen Gross-Kokelthal und dem südlichen Theil der Gyergyó.

[...] ||314.||

MITTELLAND ZWISCHEN DEM GROSS-KOKEL- UND DEM MAROSCH-FLUSS.

Aus eigener Anschauung kennen wir nur einen ganz kleinen, und zwar den nordöstlichsten Theil dieses Abschnittes, von **Parajd**, wohin wir aus der Gyergyó über den Hargittazug gekommen waren über Szováta und Remete nach Sächsisch Regen.

Partsch dagegen hatte erst die Salzgrube von Marosch-Ujvár besucht und war später von Thorda aus über Egerbegy in das Maroschthal gekommen, hatte dasselbe aufwärts verfolgt bis Marosch-Vásárhely und war von hier nach Havadtö im kl. Kokelthal und durch dieses aufwärts nach Szováta gegangen. Nach Untersuchung der Salzgruben von Szováta und **Parajd** setzte er seine Reise am Westfuss der Hargittakette fort nach Udvarhely, besuchte von hier aus die Almáser Höhle und ging noch einmal quer durch das ganze Mittelland zurück, erst entlang dem Gross-Kokelthale bis Mediasch, dann über Baassen und Kis-Sáros nach Sövényfalva im Klein-Kokelthale und diesem entlang über Kokelburg nach Blasendorf an der Vereinigung beider Kokeln und endlich über Kis-Solymos in das Maroschthal bei Nagy-Enyed.

Für die Detailschilderung des in Rede stehenden Abschnittes zum grössten Theile auf die Tagebuchnotizen Partsch's von dieser Tour beschränkt, wollen wir auch seine Beobachtungen in der Reihenfolge wie sie gemacht wurden hier wiedergeben, und die einzelnen, anderen Quellen entnommenen Daten am gehörigen Orte einschalten.

[...] ||583.||

[...]

Bis Erdö St. György ist das Kokelthal breit, weiter aufwärts treten die Hügel näher zusammen, an einer Stelle sah Partsch eine Entblössung mit anstehendem Sand und Mergel. Die Geschiebe des Baches bestehen vorwaltend aus Trachyt und von Sóvard angefangen beobachtet man auch grosse Blöcke dieses Gesteines umherliegen, die weiter gegen Szováta zu immer häufiger werden. Bald östlich hinter Sóvard haben wir darum auch die Grenze der Trachyttrümmergesteine gegen die gewöhnlichen jungtertiären Gebilde angenommen.

Szováta und **Parajd**. Die Umgebung dieser Orte bietet die merkwürdige Erscheinung wirklich zu Tage gehender mächtiger Salzfelsen, auf welche ein nicht unbedeutender Bergbau betrieben wird, der, sollten es die Absatz- und Transportverhältnisse je wünschenswerth machen, auf eine ungleich höhere Produktion gebracht werden könnte. Die Hoffnung aber hier über die Beziehungen des Salzes selbst zu den dasselbe umgebenden Gebirgsarten mehr Aufschluss zu erlangen erweiset sich doch als trügerisch, denn die Einwirkung der Tagewässer, des Regens sowol als der das Terrain durchziehenden Bäche, hat diese völlig unklar gemacht.

Parajd liegt in einem nicht sehr weiten Thalkessel, der im Osten von den Ausläufern der Hargitta, im Westen aber von dem ansehnlichen wie es scheint ganz aus Trachyttuffen und Conglomeraten gebildeten Gebirge des Atyalhegy eingeschlossen wird. Durch diesen Kessel fliesst

der von SSO. herabkommende Koronder Bach, der sich gleich unterhalb **Parajd** mit dem von Ost aus der Hargitta herabkommenden kleinen Kokel vereinigt. Südwestlich vom Orte erhebt sich ein kahler langgezogener Hügel, der in seinem Inneren den **Parajder** Salzstock birgt. Der Korondbach hat diesen Hügel mitten durchrissen und nagt fortwährend weiter an den seine Ufer bildenden, theilweise überhängenden Salzwänden, an denen natürlich häufige Abrutschungen und Bergstürze stattfinden, die gar oft schon den ganzen Bach abgedämmt haben.

Von einem derartigen Ereigniss, welches 1858 stattfand, gibt uns Herr Fr. Fronius (181, S. 85) Nachricht. An dem einen Ufer des Korondbaches etwa 2000 Schritte oberhalb der Salzgruben hatte sich eine Masse von mindestens 50000 Ztr. reinen Salzes abgelöst und war unter furchtbarem Getöse in den Fluss gestürzt. Die Schotterlage des Flussbettes bedeckte auf einen Raum von 150 Schritt in der Länge und 50 ||586.|| Schritt in der Breite die Ackerfelder des gegenüberliegenden Ufers. Der Lauf des Flusses wurde völlig gehemmt, so dass man die unterhalb des Sturzes aufs Trockene gerathenen Fische auflas und in Säcken feilboth. Tagelange Arbeit gab es bis es gelang dem Flusse einen schmalen Durchgang zu bahnen, der dann ganz salzig schmeckend abfloss und erst allmählig sein Bett wieder völlig ausleckte.

Auf dem Hügel selbst, also in der Decke des Salzes, liegen Quarz gerölle umher. Der Bergbau wird in ähnlicher Weise wie bei den übrigen Salzgruben in parallelepipedischen Kammern betrieben. Das Salz, dessen Blätter nordsüdlich streichen und unter 64° östlich fallen sollen, ist aber viel mit grauem Mergel, der dasselbe in Nieren und kleinern Adern durchzieht, verunreinigt. Vielleicht wird man auch hier einst einen Tagebau als vortheilhaft erkennen. Von den vorhandenen Gruben wurde die Josephigrube im Jahre 1780 angelegt und hatte als Partsch die Gegend besuchte eine Länge von 25, eine Breite von 22 und eine Tiefe von 46 Kl. Eine zweite Grube wurde 1809 als Reservegrube angelegt. In beiden traf man über dem Salz eine Tagdecke von nur 1½ Kl., doch soll die Mächtigkeit derselben an anderen Stellen bis 9 Kl. steigen. Am Ausgehenden des Salzstockes soll hier bisweilen blaues fasriges Steinsalz vorgekommen sein und auch röthliches Salz trifft man in den Gruben bisweilen an. Der Einschlüsse eckiger Gesteinsfragmente im Salze nach den Angaben von Lill und Partsch wurde bereits im allgemeinen Theile unserer Arbeit Seite 107 gedacht.

Die Hügel am Wege von **Parajd** nach Szováta bestehen aus Trachyt-Conglomeraten, durch welche aber auch einige Massen von festem Trachyt zu Tage treten. So beobachtete Partsch eine Viertetstunde ausserhalb **Parajd** einen Trachytfelsen dessen Gesteine theils dunkel gefärbt wie Basalt, theils auch grau und röthlich sich darstellten. Das Trachyt-Conglomerat besteht aus eckigen Bruchstücken mit sehr wenig Bindemittel. Auch bei Szováta bildet der Trachyt an der Südseite des nach dem Orte benannten Baches einen Ausläufer bis in die Nähe des Dorfes.

Der Salzberg von Szováta liegt nordöstlich vom Dorfe; man mag ihn, schreibt Partsch, in etwa zwei Stunden umgehen; der Szovátabach bespült ihn, ein anderer Bach verliert sich an der Ostseite in ihm und kömmt nach einem halbstündigen Laufe wieder gesalzen zum Vorschein. Manchmal wird sein Lauf durch Einstürze monatelang gehemmt, es bildet sich ein unterirdischer See der sich mit Salz schwängert, endlich durchbricht und die Szováta, in welche sich der Bach ergiesst und weiterhin den kleinen Kokel, welcher wieder bald unter Szováta den Szovátabach aufnimmt, bis weit hinab ins Land gesalzen macht. So z. B. soll in Erdö St. György zwei- auch dreimal jährlich der ganze Fluss einen ziemlich stark gesalzenen Geschmack bekommen; das Ereigniss wird durch Schaum auf dem Flusse, dann durch die todten Fische, welche auf der Oberfläche herabschwimmen, angezeigt. Die Anwohner füllen dann alle entbehrlichen Gefässe mit dem Wasser, welches vom Vieh begierig getrunken wird.

Auf dem Salzberge selbst sieht man allenthalben grosse Brüche, Gruben und Einsenkungen, welche theils von alten Bauen, theils von der ||587.|| Einwirkung der Wässer herrühren. Beinahe überall steht das Salz in mächtigen Massen, die oft mehrere Klafter Höhe erreichen, zu Tage; es ist theilweise vollkommen rein, manchmal das schönste Krystallsalz und dann vom Regen zu Pyramiden

ausgewaschen, die wieder aus einer unendlichen Menge kleinerer Pyramiden bestehen, die durch ein wurmförmig gekrümmtes, scharfkantiges Irrgewinde mit einander verbunden sind, theilweise ist es aber auch mit grauem Mergel verunreinigt aus dem das Salz effloreszirt und blendend weisse Wände bildet. Ebenso erscheint bei trockenem Wetter das Bett des aus dem Salzterrain herabrieselnden Bächleins mit feinen weissen Salzkryställchen, wie vom Reif incrustirt.

Grösstentheils ist das Salz mit einer braunen zähen Erde bedeckt, dem Produkt der Verwitterung von Sandstein, Mergel und Thon, welche das Salz bedeckt haben mochten, welche man jedoch nirgends in regelmässigen Schichten anstehen, sondern überall nur verstürzt sieht. Stücke dieser Gesteine liegen an vielen Orten umher, der Sandstein ist bald grob, bald feinkörnig, selten blaulichgrau, meist braun, öfter glimmerig und nicht selten dünnschieferig. In einem braunen Mergel fanden sich viele Pflanzenreste, meist dünne Stengel, aber auch deutliche Blätter: „sie werden," schreibt Partsch, „das Gestein der Molasse zugesellen." Jedenfalls dürfte aus diesen Beobachtungen hervorgehen, dass auch hier die Salzmasse nicht blos mit Trachyttrümmergesteinen, sondern auch mit den normalen Gebilden der Neogenformation in Verbindung steht. Uebrigens fand Partsch auch einige umherliegende Stücke von grauem Hornstein, dann von Kalkstein und ein Stückchen Chloritschiefer.

Auf dem Salzberg in Szováta wird kein regelmässiger Abbau betrieben, in früherer Zeit war hier sogenannter Spurienbau, bei welchem die Arbeiter in einzelne Kameradschaften vereinigt, kleine nicht über fünf Klafter tiefe Schächte eröffneten und nach der Zahl der erzeugten Salzsteine entlohnt wurden. Der ganze Berg, so wie jener in **Parajd**, wird unter strenger Aufsicht gehalten, um Diebstählen, welche aber demungeachtet schwer ganz zu vermeiden sind, vorzubeugen.

Der Salzberg in Szováta ist theilweise mit Bäumen, meist Buchen und Haselstauden bewachsen, das Holz derselben soll aber schlecht brennen. Mais aber, der in der Gegend viel gebaut wird, soll gut gedeihen.

Oestlich vom Salzberg beobachtete Partsch einen Trachytfels, der aus dem Trachyt-Conglomerat emporstösst. Dieses Trachyt-Conglomerat soll nach Lill den Salzstock bedecken, eine Beobachtung die aber von den späteren Besuchern der Gegend bisher nicht verifizirt wurde. Ueber den Weg von Szováta nach sächs. Regen ist sehr wenig bemerkenswerthes hinzuzufügen. [...]

Korond – Udvarhely. Von **Parajd** nach Korond hinauf geht es dem ||588.|| Thale des Koronderbaches entlang fort; an der Westseite wird dasselbe von ziemlich hohen tertiären Hügeln, an der Ostseite aber von bewaldeten niederen Bergen begränzt, die einen anderen Charakter darbieten, indem sie steiler, von engen Thälern durchschnitten und mit einzelnen Felsparthien versehen erscheinen. Sie bestehen aus Trachyt und wol auch aus Trachyt-Conglomerat. Bei Korond sieht man diese Berge sich zwar nicht viel, aber doch mit verschiedener Physiognomie aus dem Hügellande erheben. Unsere Karte gibt in dieser Gegend, die wir wie erwähnt nicht selbst besuchen konnten, die Grenzen zwischen Trachyt und Trachyttrümmergesteinen, dann zwischen diesen und den normalen Tertiärschichten, wahrscheinlich ziemlich unrichtig. Nach Lill sieht man am Wege von **Parajd** nach Korond Salzthon in horizontalen Schichten mit Fossilien als Nucula u. s. w., darüber liegt Trachytconglomerat mit Eisenkiesen, noch höher Trachyttuff mit Blattabdrücken. Eine halbe Stunde vor Korond, rechts von der Strasse, befindet sich der Koronder Sauerbrunnen, links von Arcsó, dem Sauerbrunnendörfchen, aber eine verstopfte Salzquelle, welche viel Kalktuff mit Blätterabdrücken in horizontalen Schichten absetzt. Noch erwähnt Partsch einen Salzbrunnen unter einer Hütte rechts am Wege. Diese Quellen haben in neuerer Zeit als Heilquellen einige Bedeutung erlangt. Nach der Darstellung von Herrn Dr. Sigmund (93 S. 51) stehen ihrer drei in Verwendung.

[...] ||589.||

(Hauer–Stache 1863: 17, 33, 64, 83–84, 88, 103, 105–108, 204, 206, 313–314, 583, 586–589)

▪ **MOSEL, 1865.**

A SÓ MINDENÜTTSÉGÉRŐL ÉS KÖZGAZDASÁGI JELENTŐSÉGÉRŐL...

[A SÓ MINDENÜTTSÉGÉRŐL ÉS KÖZGAZDÁSZATI JELENTŐSÉGÉRŐL: ERDÉLY SÓ BŐSÉGÉRŐL ÉS SÓÁSZATÁRÓL.]

[...]

[...] Sóra bukkanunk ugyan mindenhol, de annyi sót, mint Erdélyben – egy országban sem találunk; mert Erdélyben a sómennyiség milliója kiszámithatlan, és ha a sódús Kárpátok az európai sólánczolat nevére érdemesek, akkor méltán nevezhetjük Erdély nagyszerü sótömegeit az európai sólánczolat göb- és bogpontjának, a honnan különböző irányban a sóképletek ágazatai kiindulnak, és tovább terjednek.

Erdély földterületének és illetőleg sótelepeinek alakzatáról, kiterjedési, hegyrajzi és földtani viszonyairól szólani fölösleges, mivel e tekintetben Hauer és Stache mult évben kiadott földtana Erdélynek (Geologie Siebenbürgens), és Hunfalvy Jánosnak az idén megjelent magyar birodalom természeti viszonyainak leirása – mint igen becses és tartalomdús két mű elegendő felvilágositást ad. - Szoritkoztam tehát az erdélyi sóképlet földismei viszonyainak, és a sóászatra vonatkozó termelési adatoknak rovatos összeállitására, melyet öt átnézetben átadni, és ezekkel együtt még 5 rajzot is bemutatni bátorkodom; [...]

[...] ||182.||

[...]

[...] S igy végére jutván a só jelentőségéről előadásomnak, – eszembe jut, hogy ezelőtt 25 évvel, midőn mint fiatal magyarhoni bányász Erdélyt beutaztam, és e szép hazában mindenütt vendégszeretettel, nemes kebellel és barátságos karokkal fogadtattam, egy szellem és bájdús hölgy ezt irá emlékkönyvem lapjára:

Föld' mélyéből jön a só
Izesitni ételed;
Szív mélyéből nő erény
Boldogitni életed:
Ama nélkül izetlen marad
Asztalunkon sok legszebb falat;
Eme nélkül minden fény csak máz, –
Minden kincs üres arany kalász!

Engedjék meg tisztelt szakfelek, hogy egy erdélyi hölgynek ezen jelző verseit fölhasználva, azokkal az erdélyi sót, sótelepeket, és sóászatot becses emlékükbe ajánlhassam, és előadásomat bezárhassam. ||184.||

[FÖLDISMEI ÉS ÁLLAMRAJZI ADATOK AZ ERDÉLYI CS. KIR. SÓBÁNYÁSZATRÓL. 5 ÁTNÉZETBEN.]

TELEPVISZONYOK

[...]

[...] Gyakran a kősó lepletlen, naponnan kiálló sziklatömeget alkotó és valóságos 30–40 ölnyi magas sóhegyekké emelkedve, még gyakrabban pedig vizben feloldva, mint sóforrás jön elé. A sótelep

eddigelé sehol sincs átolva, feküje tehát ismeretlen, de a telepedési viszonyok szerént valószinü, hogy a feküt Nummulit és Glauconit rétegek az eocenszakból képezik. Vastagsága a sótömzsöknek jelenleg 80 ölig ismeretes. A folyamatban lévő mélyesztések és vágatok Tordán, **Parajdon** és Vizaknán a só feküjét és vastagságát illetőleg biztos tudomást fognak adni.

TELEPEK ÉS LELHELYEK

A helyek, melyek határában a kősó részint ős hajdankori és római mivelések, és horpák, részint ujabb vállalatok által feltárva, valamint nyilámok, leplezetlenségek, nyassán sósziklák, kivirágzások, hegycsuszások és sülyedések által láthatóvá téve ismeretesek, a következők: Ajton, Bálványos Váralya, Bilak, Csepány, Déésakna, Fejéregyház, Garád, Görgény Sóakna, Homorod Sz. Péter, Homorod Sz. Pál, Homorod Sz. Márton, Homorod Keményfalva, Faád, Kajla, Nagy Kalyán, Kolos, Kötelend, Lövéte, Mártonfalva, Maros Ujvár, Oláh Péntek, Pata, **Parajd**, Szász Nyires, Sajó Udvarhely, Sóófalva, Alsó Sófalva, Felső Sófalva, Somkerék, Sóvárad, Szék, Széplak, Szováta, Torda, Vizakna, Felső Zsuk[.]

A Trachyt hegytövében Szovátán, Alsó-Felső Sóófalván és **Parajdon** a kősó több orom és csoportban mint valóságos sószikla dudorodik ki. ||186.||

LÉTEZŐ SÓBÁNYAMŰK

[...]

Parajd. M.-Vásárhelytől keletre a sótelep É. csap, Trachyt-hegységgel érintkezik, és 20–25 öl magas hegyekké tömbül, melyekbe jelenleg a sótömeg minőségének kitanulása miatt tárnák hajtatnak.

[...] ||187.||

[Táblázatos kimutatás: Átnézete az erdélyi cs. kir. sóbányák átlagos évi sótermelésének, személyzetének, és ez utolsó fizetésének – **Parajd**.] ||188–189.||

[Táblázatos kimutatás: Átnézete a középes évi sótermelet pénzértékének, kiállítási költségének és árának az 1861–1863. esztendei átlag szerint – **Parajd**.] ||190.||

[Táblázatos kimutatás: Átnézete a megkezdett és használatban lévő sóbőségnek, a bányatorkok és bányáknak, a vájürnek, a munkásoknak, ezek béreinek és a társláda vagyonának, 1864-ben – **Parajd**.] ||191.||

[Táblázatos kimutatás: Átnézete a vágott só nemének, tisztasága, hulladéka és apadásának, a gépek művelményének és a fogatbéreknek – **Parajd**.] ||192.||

(Mosel 1865: 182, 184, 186–192)

▪ HOUCHARD, 1865.
VÁZOLATOK A SZÉKELYFÖLDI SÓKÉPLETEKRŐL

VÁZOLATOK A SZÉKELYFÖLDI SÓKÉPLETEKRŐL[88]

[...]

Kis hazánk dúsan el van látva a gondviselés által a sokféle ásványok bőven előjövő terményei mellett a konyhasó nagy telepeivel, melyekből a Székelyföld és Aranylak részesittetett; [...] Ezen sótelep Görgény vidékén nemcsak sósforrások alakjában mutatkozik, hanem a Gőrgény vize mellett,

[88] Előadva a kirándulás alkalmával a hely szinén.

különösen a zsábonyiczai környékben, egész sómartokat tüntet elő, melyeknek elfedése és az általi kártalanitása végett mérnöki segélyhez kellett folyamodni a kincstárnak; onnan a sóképleti vonal mélyebben ereszkedve le a földbe s el lévén födve a másnémű képződések által, csak sósforrások képében nyilatkozik a már emlitett vonal nagyobb-kisebb szélességü kiterjedésében, – midőn Szóvátán a sótelep kiemelkedve mélyedéséből, egy terjedelmes hegyet képez, s szikla módjára kinyulik némely helyen meredek sófalak alakjában. Ezen sóhegy magassága, a mellette folyó Szóváta vizszine felett 208 láb, hossza délnek tartva 940, szélessége pedig közép számitásban 314 öl, – egész területe tehát mintegy 295,160 □ ölet tehet.

Itten a régi bányászatnak több nyomai mutatkoznak a só emelkedések körüli, csak nem szabályszerü mélyedések által, melyek idővel a viz által beléjök vitt iszappal bétöltek; nem különben azon sótócsák is, melyek még most is láthatók, az aknászat maradványai lehetnek; különösen egynek csaknem a sóhegy közepében hossza 50 öl, közép szélessége pedig 24 öl, mélysége a közepén 10 ölen alóli, vize csaknem hasonló a tengeréhez, mint szinére, mint pedig izére nézve. – Ezen tó helyén a régibb időben több sóbányák lehettek egymás mellett, melyek kiaknásztatásuk után, vizzel megtelve s összefolyva tóvá válhattak.

Ezenkivül a már több izben a viz által kimosva talált sóbányászati eszközök is régibb aknázás lételére mutatnak.

Innen a sótelep **Parajdnak** tartva ottan csak a sófalvi határ észak-nyugoti szélén emelkedik ujra ki, legfensőbb pontjával 280 láb magasan az alatta folyó Korond vizszine felett, mintegy 1000–1200 öl hosszu és 900–1000 öl széles hegy alakjában, melynek különösen a délkeleti részén szikla módjára kiálló falai hasonlólag nevezetes jelenségei az ujabbkori képződésnek, minthogy egész Európában csak Spanyolhon Kordonájában lehet hasonló kiemelkedett tömeges sósziklákra találni.

Ezen Parajd-sófalvi telep ujra alább szállván, s magát a föld mélyedésében elrejtvén, csak az egyórányi távolságra fekvő korondi fürdőknél foglal magasb állást a Korond völgyének északi oldalán, de az ottan előjövő mész képletek által el lévén fedve, csak azoknak hasadásain s a víz által vágott nyilásain tör ki, több helyen sós víz alakjában. ||193.||

[...]

A mi ezen székelyföldi sótelep kiaknázható tehetségét illeti, különösen a **Parajd**-sófalvi és szóvátai sóhegyeket említve, mindamellett, hogy ezek már több századok óta aknáztatnak s már ősidőktől fogva ellátják a nagy kiterjedésü Székelyföldet szomszéd helységeivel együtt a szükséges konyhasóval; mégis jelenleg a **parajdi** sótelep a benne levő bánya által, évenkint a mostani kivánalom szerint 120–150 ezer mázsa sót termel. –

A hazai sótelepeknek az eddigi tapasztalás után kikémlelt s a földismei ismeretek szerint kiszámitott 70–80 ölig tartó mélyedései mellett, a sótermelés sokoldalu nagyobbithatása által, képes lenne nem csak Erdély s a testvér hon nagyobb részét, hanem még a szomszéd tartományokat is több századokon át a szükséges konyhasóval ellátni.

A **parajdi** sóbányákban gyakorolt sajátságos sótermelés és fejtés modorának, ugy az aknászati részleteknek leirását, a **parajdi** bányászat-utat közvetlen vezető, szakértő bányatiszt Csengery J. urra bizom, ki is ezen részletes leirását a **parajdi** kiránduláskor a hely szinén fogja felolvasni.

[...] ||194.||

(Houchard 1865: 193–194)

- **CSENGERY, 1866.**

VÁZLATA A PARAJDI SÓKÉPLET VISZONYAINAK ÉS AZ OTTAN DIVÓ SÓBÁNYA MŰVELET MODORÁNAK

[AZ ÁSVÁNY- ÉS FÖLDTANI SZAKOSZTÁLY JEGYZŐKÖNYVEI.]
HARMADIK ÜLÉS SEPTEMBER 1-JÉN 1865.

[...]

2. Mosel Antal úr előadja, hogy Csengery úr értekezése a **parádi** sóbányákról, mely a Maros-Vásárhelytt tartott közgyülésen kinyomatásra érdemesnek találtatott, de tőle nem függő akadályok miatt, a kellő időre be nem érkezhetett, jelenleg itt van; s azon kérdést intézi a szakosztályhoz, vajjon az utólagos fölvételre a jövő évkönyvbe elfogadható-e?

Annak fölvétele elhatároztatott.

[...]

(*MOTM* 1866: 129)

VÁZLATA A PARAJDI SÓKÉPLET VISZONYAINAK ÉS AZ OTTAN DIVÓ SÓBÁNYA MŰVELET MODORÁNAK

(Felolvastatott a magyar orvosok és természetvizsgálók 1864-ik év augusztus végén Maros-Vásárhelytt tartott X. nagygyülésének alkalmával a **parajdi** sóbányához tett kirándulásakor.[89]

1 . PARAJD ÉS AZ ITTENI SÓHEGYNEK ÉS BÁNYÁNAK TÉRKÉPI FEKVÉSE ÉS ALAKJA.

Parajd és sódombja fekszik a hosszaság 43-dik, az éjszaki szélesség 47-dik foka alatt. Erdélynek ns. Udvarhely-Székében, a gyergyói hegylánczolat tövében, a kis Küküllő és Korond pataka völgyeinek egyesületénél.

A sódomb alakja csaknem körbe menő, lábánál mintegy 1½ arányi kerülettel. Külje szakadozott, merevély, csak is éjszakról lankásabb lejtőjü, és több a völgy felett 260–270 lábnyi magas csupokkal borítva, melyek az őt körülölelő 4–5-szerte magasabb trachyt hagylánczolat mállataiból képzett agyaggal és televénnyel fedvék, a hol régebben eger- és nyirerdő diszlett, mostan pedig rozs-, tengeri- és zabtermő szántókká lőn átalakítva.

Délről mintegy ⅛-ad része a Korond pataka által van átmetszve. Ezen szakadás terében a nagyobbik sódombrész aljában vannak a bányaszádak, gép- és mérőház, sóraktárak és őrtanyák; ||239.|| ezek mögött a domb tetőin számos 80–90 láb mély, 800–900 láb átmérőjü száraz gödrök, mint felhagyott régibb bányák nyomai láthatók. A patak mindkét partján falszerű, meztelen sósziklák adnak e vidéknek meglepő szépséget, melyek alól sósforrások krystáltiszta víze bugyog elé.

2. A SÓDOMB ÉS VIDÉKÉNEK KÉPLETI VISZONYAI ÉS NEVEZETESB TÜNEMÉNYEI.

Ezen a 380 láb mélységű bánya talpa alatt még bizonytalan mélységre lenyuló sótelepnek csapása vagyon 24–1 óra között, dülése pedig 64–70 fok alatt keletre; feküje mint szintén fedüje is 22–23 óra között csap, 20–22 fok alatt döl keletre, alkotva 1½–2 láb vastag televényt, alatta porondkő, ez alatt trachyt, palaképlet, és ujra trachytos torlaszból, míg a sótelepet a 2 lábnyi televény alatt több nemü köveknek, u. m. quarcz, réteges csillám és márga, mezei- és mészpát, gypsz, szarukő és jáspis kötetlen darabjai takarják. A sóképlet szinét fehér, zöldes-szürke, barna, fekete, néhol halványvörös, többé vagy kevésbé kigyózós, de többnyire párhuzamos rétegek élénkítik; kötése apró jegeczes szemcsés, néhol rostos, dülése felé siető válhajlammal. Említésre méltó négy tünemény, mely úgy a parajdi, mint általában minden sóképletben észlelhető:

[89] A szerzőtől nem függött akadály miatt a X. nagygyülés munkálatai kinyomatása után küldetvén be, egy évvel később jelenik meg.

1. Hogy a sóképlet rétegei, kiképzett jegeczei által már előidézett súlyának, és a központi vonzatás törvénye szerint vízarányosnak lenni kellendett fekvés helyett harántost, és többnyire kelet felé dülőt vettek.

2. Hogy az általánosan csak áttetsző, egyenlőn apró és dült koczka alakú jegeczek között itt ott 6–20 hüvelyk nagyságú, csaknem átlátszó, tökéletes koczkás válamu jegeczdarabok találhatók, melyek tömörön a sótesttel egybeforrvák, s vele hason rétegesek.

3. Hogy a sótestben porond-, pala-, barnaszén- és gypszképletek egyhelyt – 1–¼ hüvelyknyi rétegekben, – másutt csak kevésbé összefüggő, kisebb-nagyobb idomtalan fészkekben, – és ismét másutt apró, csak porszem nagyságú szemcsékben, de mindenütt finom agyagburokban találhatók, melyek ugyanazon rétegben néhol kivesznek, másutt elágaznak, vagy pedig az egész sóképletet mintegy átmetszeni látszanak.

4. Hogy a nedves falakon és a források útain mostan képződő só ugyanegy helyen, s csaknem egyenlő külhatások alatt oly külömbféle alakot veszen fel. Néhol kitünő nagyságú, másutt apró, de el nem lapult, s e miatt üreges jegeczhalmaz gyémant fénnyel, – e mellett minden jegeczedés és fény nélkül csak földkötésü. Ezen tünemények, és pedig az 1-ső az anyalúgnak a jegeczedés folyama alatt keleti mozgását engedi gyanítni, mely miatt a jegeczszemcsék kényteleníttettek a rájok szögellő vízmozgása és a központi vonzatás hatásai közben az erők diagonalisát követni; a 2-dik, t. i. az apróbb jegeczeknek nagyobb mérvü és ellapult alakbani kiválása a sógőz telítette oldatból, az ülepedésnek hirtelen hülés által siettetett folyamát hagyják gyanítani, mely miatt a jegeczeknek nem maradhatott idejök, magukat nagyobb és szabályszerűbb tömbekbe rendezni, míg az úgynevezett szemsók – (a nagyobb jegeczek) – egyfelől egyes jegeczek kitünőbb jegeczedési hajlamára, másfelől pedig az ülepedésnek csendesebb folyamára mutathatnak; a 3-dik, t. i. a sónak helyenkénti porondossága és földeressége, részint időszakonkénti kisebb-nagyobb mérvü zavarodására az anyaoldatnak, részint pedig a jegeczvíz elpárolgása által okozott későbbi repedékeknek még későbbi kitöltésére a boriték képletéből utalhatnak. Altalában ezen tünemények mélyebb szaktani vizsgálásra méltók.

3.A PARAJDI SÓBÁNYÁNAK TÖRTÉNELME ÉS TERJE

A mostani József-bánya 1780-ban veszi kezdetét. 1806-ban köttetett ki az aknaszáda, mely a szükség felett 8 öl h., 2 öl sz. és kezdettek a bejáró, mint szintén a Nándor- és Károlyoldal osztályai 15 öl 4 láb mélységben kelet felé 20, és nyugat felé 18 öl hosszaságban, 1816-ban mélyítettek lefelé; úgy hogy jelenben mind a 3 osztály 46 öl mélységű lőn, foglalván magukban összesen ||240.||

[Rajz: Parajdi sóképlet.] ||240–241.||

15 ezer köböl üreget, melyből 4 millió és 50 ezer mázsa só vétetett ki. 1862-ban nyilt meg az alapmenet a sódomb kikutatása végett, és nyujtatott mostanig 120 ölre. 1864-ben nyujtatott a Nándor-tetője a 20-dik ölön túl még 16 ölre, és kezdetett meg az úgynevezett párhuzamos bánya tartalékul.

4. A SÓVÁGÁSNAK CSAK ITTEN DIVÓ MODORA ÉS ESZKÖZEI.

Előrebocsátva azt, hogy a sóvágók, amint jobb- vagy balkezüket hordozzák elől a csákány nyelén, neveztetnek jobb- vagy balkezüeknek, mint szintén, hogy az eszközök u. m. csákány, szeglapotzka, bot, szolga, feszítő, részint a kiállításból, részint az idecsatolt rajzból ösmeretesek, a munka folyama ilyen: két ölnyi síma helyet véve fel a munka teréül.

1. Kezdődik a karapcsolás, kivágatván előbb a falak melletti 2. fogó (a) 10–12 láb mélyen, fent 6 hüvelyk, alant 3 hüvelyk szélesen és függélyesen, mindenkor az egész bánya szélességében; ezután kivétetnek a karapcsok (I.–IV.), az ezek közötti éptalp képezvén a padok fejeit, és a karapcsok, idomtalan darabokban töretvén fel, elhárítatnak.

2. Kivágatnak az oldalvágások (a) 6–7 hüvelyk, és a szeghelyek (b) 4–5 hüvelyk mélyen, 2 hüvelyk szélesen, mindkettő a pad alja felé dölve, és utoljára a végrovások (d) 6–8 hüvelyk szélesen és mélyen, 18 hüvelyk hosszan.

3. A szeghelyek sűrűn egymás mellett bérakatnak faszegekkel (ékek), mindenik mellé a padok felöl, ezek széleinek kitörését meggátlandó, falapoczkák is tétetvén; és ezen szegek fejei fabotokkal mind sorban, de csak egyegy ütéssel, s minden ütés után tovább lépdelve addig veretnek, míg egy repedt fazékhoz hasonló tompa hang a pad aljának a talptóli elválását tudatja: az egész felvált pad emelő rudakkal 4–5 hüvelyk felemeltetik, alája persóból ágy vettetik, és 4–5 hüvelyk vastag idomsókra (50–52 font) elszegetik – ródaltatik. – És így, ha az 1. 2. 3. számu padok kivágattak, ezek után kivevődik a nyitó (4) és faragó (5); melyek hasonlag nem adnak idomsót; ezekután jönnek a 6., 7., 8. és 9-dik idompadok; (10. 11.) faragók és nyitók és így tovább; míg közönségesen 290–300 órai munka után egy köböl só vágatik ki, fizettetvén a sóvágók minden 50–52 fontos idomsóért $2^{84}/_{100}$ kr., 1 köböl 800 idomsót adhat ki. A kész idomsók az illetők által megjegyeztetvén, tiszta vagy földesekre osztályoztatván a bányavigyázónak további kivontatásra át adatnak. A földes kövekből (idomsók) a tisztább részek darabokban kitöretvén a tiszta idomsókkal együtt eladás alá kerülnek, míg a földes darabok vízbe vettetnek megsemmités végett. A sók kivontatása 4 lóerővel és 13 ember szolgálata mellett gép által történik, vontatván 1 nyolcz órai szakma alatt 72 kantárt (hálóba tett terű), minden kantárban 16 idomsót, vagyis 8–9 mázsát, vagyis 8 óra alatt 600 mázsát, úgy hogy minden munkásra vontatásnál 35 kr.-nyi szakmabér mellett egy 8 óra alatt 150 mázsa emelgetni való súly esik. ||241.||

(Csengery 1866: 239–241)

- **NAUMANN, 1866.**

LEHRBUCH DER GEOGNOSIE [II. Aufl.]

[TERTIÄRE FORMATIONEN]

[...]

Der grosse Reichthum an Steinsalz und an Soolquellen zu beiden Seiten der Karpathen ist schon lange bekannt. [...] ||134.|| In Ost-Galizien ist bei Stebnik das Sleinsalz in einer Mächtigkeit von weit über 400 Fuss durchbohrt worden; in Siebenburgen wird an sechs Orten Steinsalz gewonnen, und ausserdem stehen in Ost-Galizien und in der Bukowina 26 Salinen auf Soolquellen in Betrieb, deren Soolschächte oft bis auf das Steinsalz hinabreichen. Förmliche Berge von Steinsalz finden sich nach Fichtel in Siebenbürgen bei Szovata und **Parayd**; an ersterem Orte ziehen sich die Salzberge über eine Meile weit fort, sind aber meist dicht bewaldet, so dass man nur an den steilen, z. Th. 200 Fuss hohen, schneeweissen Abstürzen ihre wahre Natur erkennt; bei **Parayd** ist ein Thal im Steinsalze ausgewaschen. [...] ||135.||

(Naumann 1866. III: 134–135)

- **ZIRKEL, 1866.**

LEHRBUCH DER PETROGRAPHIE

[HALOIDGESTEINE. STEINSALZ.]

[VERBREITUNG DES STEINSALZES.]

[...]

[...] Tertiär sind sämmtlich jene gewaltigen mit Salzthon, Gyps und Mergel vergesellschafteten Steinsalzablagerungen zu beiden Seiten der Karpathen in Ungarn (zumal zu Soovar bei Eperies, bei Rhonaszek und Sygatag im Marmaroscher Comitat), Siebenbürgen, Galizien. Weltbekannt ist das Steinsalzlager von Wieliczka in der Nähe von Krakau, welches stellenweise 1200 Fuss mächtig ist und der Miocänbildung (wahrscheinlich der obern Abtheilung) angehört, wie dies zuerst von Murchison, Verneuil und Keyserling ausgesprochen wurde (The Geology of Russia 291; vgl. noch Zeuschner, N. Jahrb. f. Min. 1844. 513; Reuss, Naturw. Abhandl. herausg. v. Haidinger III. 1850. 44). Bei Stebnik in Ostgalizien hat man das Steinsalz in einer 400 Fuss übersteigenden Mächtigkeit durchbohrt; bei Beretz und **Parayd** in Siebenbürgen sind weite Flussthäler im Steinsalz ausgewaschen. In weiter und reicher Verbreitung auch in der Moldau und Wallachei. Gleichfalls in dem grossen Tertiärbecken südlich von Aranjuez und Valtierra bei Tudela in Spanien.

[...]

(Zirkel 1866. I: 186)

▪ GAETZSCHMANN, 1866.
VOLLSTÄNDIGE ANLEITUNG ZUR BERGBAUKUNST [II. Aufl.]

[DIE UNTERSUCHUNG EINES UNVERRITZTEN GEBIRGES.]
[GEBIRGSENTBLÖSUNGEN.]

[...]

Da wo im Gouvern. Orenburg in Russland das Steinsalz an der Oberfläche frei liegt, bilden sich durch Abwittern und Abspülen Spitzen. (Erman, Arch., Bd. VII. S. 393.) – Ueber Tage emporstehende Zinken von Salz erwähnt Hacquet, (Reise durch die nördlichen Karpathen, Thl. II. [1791.] S. 44.) von Okna und Grozezt in der Moldau. – Ebendort steht das Salz in Felsen von 60–80 Klfltr. Höhe über der Oberfläche an. – Ausserdem kommen Felsen und Berge von Steinsalz noch an nicht wenigen Orten vor, so z. B. bei Szovata, **Parayd** in Siebenbürgen, – (wo überhaupt, eben so wie in der Moldau, das Steinsalz oft so nahe an der Oberfläche liegt, dass man kaum Zaunpfähle einschlagen kann;) – zu Cardona bei Salsona in Spanien 4–500 Fus hoch; in Algerien; in Sicilien bei Alimena, Priolo und Castrogiovanni; am todten Meere u. a. a. O. (v. Fichtel, Geschichte des Steinsalzes in Siebenbürgen, [1780.] §. 2. §.3.; – Rev. min., t. III. p. 261; – Ann. d. min., 4. sér., t. IX. p. 544; – Karsten u. v. Dechen, Arch. f. Min., Bd. XIII. S. 126; – v. Alberti, halurg. Geolog., Bd. I. S. 340, 345. – (Zu **Parayd** stürzte im Jahre 1856 eine Masse Salz von ca. 50000 Centnern herab und verdämmte den Karondbach; auch bei Szovata fanden dergleichen Abstürze statt.) (v. Hauer u. Stache, Geologie Siebenbürgens, S. 530, 587.)

[...]

(Gaetzschmann 1866. I: 298)

▪ POŠEPNÝ, 1867, 1871.
STUDIEN AUS DEM SALINENGEBIET SIEBENBÜRGENS

ERSTE ABTHEILUNG.

Siebenbürgen, ein in so vielen Beziehungen anziehendes Land, ist unstreitig auch das interessanteste Salzland Europas. Seine unerschöpflichen Salzmassen in Verbindung mit den grossen

Metallschätzen und dem reichlich vorhandenen freien Gefälle seiner Gewässer werden es sicherlich einst zu einem hochentwickelten industriellen Lande machen.

Während mehrerer Jahre in Siebenbürgen beschäftigt, habe ich stets mit Vorliebe der Salzführung eine besondere Aufmerksamkeit zugewendet, und die darauf bezugnehmenden Arbeiten und Reisen als eine Ergänzung meiner Studien über die Lagerungsverhältnisse der nutzbaren Mineral-Lagerstätten betrachtet.

[...]

Indem ich also vorzüglich den allgemeinen geologischen Standpunkt im Auge halte, muss ich von dem specifisch Bergmännischen auslassen, was nicht zum Verständniss des Ganzen unumgänglich nothwendig erscheint. Es sind die Lagerungsverhältnisse, denen in der gegenwärtigen Arbeit die meiste Aufmerksamkeit geschenkt ist. Dies bedingt aber, um ein Verständniss zu erreichen, eine grössere Anzahl von Karten und Zeichnungen. Ich habe mir desshalb alle Mühe genommen, ihre Grundlage aus den Werkskarten zu entnehmen, diese zu ergänzen, und nöthigenfalls durch eigene Aufnahmen à la vue ihrem Mangel abzuhelfen. Die Situationskarten der Umgegend haben durchgehends den Maassstab der Generalstabskarten 1 Zoll = 400 Klft., die Tag- und Grubenkarten der einzelnen Salinen den Katastralkarten-Maassstab 1 Zoll = 40 Klft. Wr. Maass.

Durch diese Skizzen dürfte der Leser in den Stand gesetzt werden, sich eine richtige Vorstellung von den originellen Verhältnissen der behandelten Salzdistrikte zu machen. ||475.||

Den chemischen Verhältnissen konnte nur sehr wenig Rechnung getragen werden. Vorarbeiten sind so zu sagen, fast gar keine vorhanden, und selbstständige Analysen und Studien zu machen, übersteigt einestheils die Kräfte des Einzelnen, andererseits erfordert sie auch mehr Zeit, als mir in meinem Berufe zu Gebote steht.

Um den vorliegenden Theil der Arbeit noch möglichst frei von subjectiven Ansichten zu halten, und die Prüfung der Beobachtungselemente zu ermöglichen, gebe ich das objective Beobachtungsresultat getrennt von dem allgemeinen theoretischen Theile, welcher die zweite Abtheilung meiner Studien schliessen soll. Ich werde demnach zuerst alle mir bekannten noch auf das Salinenterrain des siebenbürgischen Mittellandes Bezug habenden Daten aufzählen, und der Zusammenfassung und Combination des ganzen Details am Schluss einige historische, statistische und nationalökonomische Betrachtungen beifügen.

Vorzüglich habe ich die gegenwärtig im Betrieb stehenden Salinen in das Auge gefasst, da die inneren geologischen Verhältnisse bisher selten richtig aufgefasst wurden, ohne jedoch darüber das Studium der Tagverhältnisse zu vernachlässigen. Ich hoffe, dass die Vereinigung der beiden sonst leider meist getrennt verfolgten Richtungen einen sichereren Einblick in diese Verhältnisse gestatten wird.

Ich glaube die Bemerkung nicht unterdrücken zu dürfen, dass ich diese Arbeit aus freiem Antrieb, und nur auf die eigenen Mittel beschränkt, unternahm; so auf mich allein angewiesen hätte ich mir jedoch die nothwendigen Daten und die erforderlichen Kenntnisse nicht verschaffen können, wenn ich nicht von den Herren Local-Beamten an den verschiedenen Salinenorten unterstützt worden wäre.

Vorzüglich sind es die Herren k. k. Salinenverwalter Herr Karl Foith in Thorda und der k. k Grubenofficier Herr Ubald Blaschke in Maros Ujvár, denen ich die wichtigsten Daten in Betreff der Salinen dieser beiden Orte verdanke, sowie die Herren k. k. Salinenverwalter, Herr A. Benedek in **Parajd**, k. k. Grubenofficier Herr K. Göllner und k k. Montanexspectant J. v. Szentgyörgyi in Déesakna, denen ich für die bereitwillige Unterstützung meines Unternehmens meinen verbindlichsten Dank aussprechen muss.

I. SALINE UND UMGEGEND VON PARAJD.

Die Salzvorkommen der **Parajder** Gegend liegen an dem Südwestabhange des Hargitta Trachytgebirges in einer zu dessen Haupterstreckung parallel verlaufenden Linie. Ich habe bereits bei anderer Gelegenheit hervorgehoben, dass die regelmässige Vertheilung der Längs- und Quer-Thäler für die gesammten Karpathen charakteristisch ist. Die ganze Hargittakette und ihre nordwestliche Fortsetzung, der Vihorlat-Gutiner Trachytzug verläuft in einer gewissen Distanz von der Hauptwasserscheide der Karpathen, und wird von den Wasserläufen die sich in diesem Zwischenraum sammeln, durchbrochen. Hierdurch wird selbst hier, ausser dem Bereiche des Karpathensandsteines, die Längs- und Querthalrichtung, welche parallel und quer der Gebirgsachse verläuft, herrschend.

Durch diese Durchbrüche, oder auch durch die bedeutenden Einsattlungen wird die Hargittakette in mehrere Partien getheilt. In der Partie zwischen dem Máros-Durchbruch und der Görgeny-Kochel-Einsattlung ist eine ausgezeichnete Längsthalachse auch am südwestlichem Abhange entwickelt. Sie bildet zuerst der Bach von Farkaslaka, der bei Udvarhely in die grosse Kockel ||476.|| mündet, sodann der Koronderbach bis **Parajd**, die kleine Kockel bis Szóváta und weiter der Visszafolyó und einige Zuflüsse der Görgeny.

In diesem Segmente des Trachytgebirges walten die Trachytconglomerate vor den eigentlichen Trachyten resp. Andesiten vor. Letztere nehmen einige unbedeutende Partien, die an den tiefsten Stellen des Terrains zum Vorschein kommen, abgerechnet, hauptsächlich das Centrum der Gebirgspartie, mithin die höchsten Stellen ein. An der Südwestseite reicht das Trachytconglomerat weit über die erwähnte Linie hinaus, und an den tiefsten Stellen dieser Linie kommen ältere Miocenschichten und mit ihnen die Salzablagerungen zu Tage. Sie stehen mit einander in den innigsten Beziehungen, und sind durch die Lagerungsverhältnisse zu einem Ganzen so verbunden, dass man hier factisch von einer Salinenlinie sprechen kann.

Um den Zusammenhang der Erscheinungen nicht zu verwischen, werde ich dieselben wie sie von Südosten gegen Nordwest auftreten der Reihe nach beschreiben.

DER SÜDTHEIL DER PARAJDER SALINENLINIE.

Die ersten Vorkommen im Südosten repräsentiren die Salzquellen in der Umgegend von Udvarhely. Mitten aus dem einförmigen, aus sandigen Thonen bestehenden Terrain treten hier in ihrer Nachbarschaft eigentümliche Gesteine in vereinzelten Partien auf[.] Es sind harte Conglomerate von Sandstein- und Kalkstein-Geröllen mit einer quarzigen Bindemasse, die schon Partsch bei Boldogasszonyfalva, Sz. Lélek und Farkaslaka beobachtet, und für welche er den Namen „Nagelflue" gebraucht hat. Bei Farkaslaka befindet sich nach Partsch ein schwacher Säuerling und bei Szeike eine kalte Schwefelquelle.

An der Wasserscheide zwischen den beiden Kockelzuflüssen oberhalb Farkaslaka werden diese Miocenschichten von den Trachytconglomeraten bedeckt, und treten erst unterhalb Korved bei dem Bade Arcsó zu Tage hervor.

Arcsó. In den Uebersichts-Aufnahmskarten der k. k. geologischen Reichsanstalt sind die Kalktuffe und Salzquellen dieser Gegend in nicht ganz richtiger Position und Verbreitung dargestellt, und die beifolgende Skizze (Fig. 1) soll

[Geológiai térkép: Árcsó környéke.] ||477.||

diese interessanten Erscheinungen, wie sie sich bei meinem allerdings auch nur flüchtigen Besuche ergab, darstellen.

Beide Thalgehänge bestehen aus Trachytconglomeraten, und nur in den Einrissen zweier von Ost kommenden Schluchten bemerkte ich die sogenannten Salzthone, schwarze, fette, plastische

Thonmassen mit nicht wahrnehmbarer Schichtung. Die Thalfläche selbst decken Alluvien, und nur an den zwei untersten Salzquellen findet sich ein Sand, welcher durch ein kalkiges Cement, welches wahrscheinlich von den kalkigen Quellen stammt, zu einem massigen Sandsteinkörper zusammengekittet ist.

Die Badequellen des Bades Arcsó sind salzige Kohlensäuerlinge, während die blos 15 Klafter davon entfernte Trinkquelle ein beinahe salzfreier, erdiger Kohlensäuerling ist. Nach der in Geologie Siebenbürgens pag. 589 aufgenommenen Analyse enthält dieselbe in einem Wiener Pfund Wasser 9.71 Gran (die dort angeführte Summe von 8.71 ist ein Druckfehler) feste Bestandtheile und 28 Cubikzoll freie Kohlensäure. Von den festen Bestandtheilen kommt 12% auf schwefelsaures Natron, 9% auf kohlensaures Natron, 70% auf kohlensaure Erden, wovon 52% Kalkcarbonat, 1% Kieselsäure, 3% Thonerde und nur 3% Chlornatrium, welches sich nicht durch den Geschmack verräth, während die Badequellen stark salzig schmecken.

Offenbar muss die Trinkquelle einer selbsständigen Spalte entspringen.

Oestlich vom Bade trifft man einen schönen Tuffhügel, auf dessen Rücken aus einer nach Ost verlaufenden Spalte unter starkem Zischen und Brausen die Quelle entspringt.

Es gibt hier, wie die Skizze versinnlicht, vier solche Tuffhügel, wovon der östlichste nur klein ist, und durch das angebaute Badebassin theilweise zerstört wurde. Diese Tuffhügel bestehen aus kuppenförmig angeordneten Schalen von Kalktuff von der Beschaffenheit der siebenbürgischen Quellentuffe, welche meist als eine gelbliche poröse Masse mit Blätterabdrücken, Pflanzenstengeln etc. erscheinen. Interessant ist die Beschaffenheit der Spalten selbst. Ihre Wände bestehen aus einer 3 bis 9 Zoll mächtigen, schalenförmig zusammengesetzten Arragonitmasse. Die papierdicken Schalen sind meist durch heller oder dunkler gefärbte Linien von einander getrennt, manchmal aber zu mehrere Zoll dicken Schalen einer fasrigen Masse verbunden, deren Fasern senkrecht auf die Krümmungsebene der Schalen stehen und durch die einzelnen papierdünnen Lagen durchgreifen. Die dunkel gefärbten Massen sind mehr durchscheinend als die weissen, und die lauchgrünen sind in dünnen Partien beinahe durchsichtig.

Die jüngsten Lagen sind stets dunkel und geben beim Zerschlagen einen bituminösen Geruch. Die ältesten Lagen an den Spaltenrändern sind blendend weiss, und den Uebergang vermitteln solche von graulich grüner und lauchgrüner Farbe.

Bei Behandlung mit Salzsäure löst sich die Masse bedeutend leichter auf als Kalkspath, und hinterlässt einen bedeutenden Rückstand von Kieselsäure-Gallerte, welche bei den ältesten Partien stark mit sandiger Kieselsäure untermischt ist. Offenbar sind dies unverkennbare Anzeichen eines fortschreitenden Verkieselungs-Prozesses.

Das Wasser schmeckt äusserst unangenehm bitter und salzig, so dass die Laugensalze bedeutend über das Chlornatrium überwiegen müssen, und der intensive Geschmack gibt ihm den Character concentrirter Salzquellen.

Das Gas, welches mit starkem Zischen aus dem Grunde der Spalten entweicht, scheint meist Kohlensäure zu sein, allein der bituminöse Geruch lässt vermuthen, dass damit auch Kohlenwasserstoffe untermischt sind. ||478.||

Die ganze Erscheinung mahnt an jene von Baassen, und Kis-Sáros und an Salsen überhaupt. Analysen der Wässer, der Gase und der Absätze könnten interessante Resultate zur Folge haben. Allein schon die Analyse der Trinkquelle lässt auf die Zusammensetzung der Salzquellen schliessen, bei welchen der Gehalt an Chlornatrium, Laugensalzen und Kieselsäure nur ein noch bedeutend grösserer ist.

Interessant ist, dass das Bitumen und die Kieselsäure bereits in der Spalte schon zum Absatz gelangen, und dass mit zunehmendem Alter des Absatzes ersteres durch letztere verdrängt wird.

Nebst diesen habe ich zwei schwache Salzquellen ohne Gas-Entwicklung und Tuffabsatz angetroffen, von denen die obere ebenfalls viel Laugensalze enthält und ungeniessbar ist, während die untere, an der bereits erwähnten Sandsteinpartie entspringende, bedeutend reiner ist.

Schon durch die Richtung der Spalten, die durch ihre schöne Auskleidung und grössere Härte aus der übrigen Tuffmasse hervortreten, ist ein System von Spalten angedeutet, welche im Allgemeinen die Richtung der Salinenlinie verqueren.

Man kann, wie die Zeichnung andeutet, sämmtliche Quellen in 3 oder 4 Linien anordnen, also ebensoviel Spalten annehmen. Es finden sich hier zwei Factoren beisammen. Die an trachytische Gesteine so oft gebundene Erscheinung der kalkigen Säuerlinge, und die Resultate der Auslaugung eines Salinengebietes, Sohlen, welche aus den leichtlöslichsten der dem Chlornatrium beigemengten Salze, sogenannten Laugensalzen und aus den im Salze eingeschlossenen, durch die Lösung nun frei werdenden Kohlenwasserstoffen aller drei Aggregatsformen bestehen.

Auf dem Wege von Korond nach **Parajd** hatte Lill (Geologie Siebenbürgens, p. 589) Salzthon in horizontalen Schichten mit marinen Petrefacten beobachtet, mir gelang es aber nicht, diese Versteinerungen führende Stelle zu finden.

Schwache Säuerlinge finden sich noch bei Sófalva, so dass an dem Fortstreichen des Salinenterrains unterhalb der Bach-Alluvionen nicht zu zweifeln ist. Das Thal ist auf der ganzen Strecke zwischen Korond und **Parajd** ziemlich weit, und wird vor **Parajd** merkwürdigerweise von dem Salzberge selbst eingeengt.

DER SALZBERG VON PARAJD.

Das beigefügte à la vue aufgenommene Kärtchen (Taf. X Fig. 2) gibt ein Bild von der Lage und den Gesteinsverhältnissen dieser seltenen Erscheinung.

Der Salzberg ragt als eine flache Kuppe aus dem Thalgrunde mitten an der Vereinigung mehrerer Querthäler mit dem Längsthale hervor.

Alle Gehänge rings um den so gebildeten Kessel bestehen aus Trachyt-Conglomerat, und einzelne Fragmente davon bedecken noch das Salz, so an der Kuppe am Sóhegy und am Gyilkos. Nebst den durch den Grubenbau angefahrenen Salzthon-Einlagerungen im Salze fand ich bloss an zwei Stellen Miocenschichten. Bei der romanischen Kirche in **Parajd**, einen lockeren Sand mit kugeligen Concretionen, ganz ähnlich dem Klausenburger Kugelsandstein, und am Salzberge selbst, am Felsödomb einzelne Schollen von Sandstein und Mergel.

Der Salzberg bildet eine sanft gewölbte Kuppe, welche an der südwestlichen Seite vom Koronder Bache durchgeschnitten wird. Vom Gipfel verlaufen viele kleine Schluchten zum Saume. ||479.||

Er bedeckt eine ziemlich kreisrunde Fläche, deren Durchmesser ca. 1100 Klafter beträgt, und sein höchster Punkte liegt 280 Fuss über dem Korondbache an der Stelle seines Austrittes aus dem Salzterrain.

Er ist mit einer meist nur einige Fuss mächtigen Lage eines gelben Lehmes und eines groben aus Fragmenten von Trachyt und krystallinischen Schiefern bestehenden Schotters bedeckt. Die Nähe des Salzes verrieth sich in allen Schluchten durch grosse Flächen mit Salzauswitterungen.

An dem Durchbruch, wo sich die alten und neuen Gruben befinden, kommen auf beiden Ufern des Baches nackte Salzfelsen zum Vorschein. Senkrechte Salzwände ragen hier aus dem gelben, in trockener Jahreszeit von Salzauswitterungen blendend weiss gefärbten Lehm hervor. Dieselben werden häufig von dem Bache unterwaschen, so dass oft ansehnliche Partien in denselben stürzen.

Die Salzfelsen zeigen an der Oberfläche rinnenförmige, kleine Pyramiden bildende Auswaschungen durch den Regen, die im Kleinen ganz die Erscheinung der sogenannten Karrenfelder der Kalkalpen repräsentiren.

Fast überall ist die Schichtung des Salzes, die sich durch den Wechsel von lichten, reineren und dunkleren, erdigeren Lagen kundgibt, deutlich wahrzunehmen. Die Verzeichnung und Vergleichung der Schichtenlage führt aber zu keinem Resultate, da gerade das Ausgehende durch die Auslaugungen und die hierdurch bedingten Einstürze mannichfaltig gestört ist.

Uebrigens wird ein solches erst dann zu erwarten sein, wenn die gerade im Zuge befindliche Arbeit, welche die Darstellung des Terrains und überhaupt aller Details zum Zwecke hat, ausgeführt sein wird.

Die Salzgruben von **Parajd** liegen wie erwähnt auf der Süd-West-Seite des Salzberges, und sind mit dem Orte durch eine am Fusse des Berges laufende Strasse verbunden. Sie bestehen aus der eigentlichen Salzgrube, einem Complex von mehreren Kammern, und den durch die Stollenaufschlüsse zum Abbaue vorbereiteten Salzmitteln. Die Situations- und Grubenkarte, Taf. X Fig. 3, deren Basis aus mehreren Werkskarten zusammengestellt ist, hat die Darstellung meiner Beobachtungen zum Zwecke.

Von den zwei circa 70 Klafter von einander entfernt gelegenen, konischen Gruben ist die östliche aufgelassen, und die westliche Josefi-Grube zu einer parallelopipedischen umgestaltet.

Dieselbe ist 1780 angelegt, und hatte zur Zeit des Besuches von Partsch im J. 1826 eine Breite von 22, eine Länge von 25 und eine Tiefe von 46 Klftrn.

Gegenwärtig sind an dieselbe zwei andere Kammern angeschlossen, in NO. Ferdinandi, in SW. Caroli, und ferner zur Erweiterung der Ferdinandigrube die Firstengallerien bereits ausgefahren. Diese Anlage wurde in der Weise ausgeführt dass man den alten Schacht am Kegelscheitel als Förderschacht beliess, und einen neuen Fahrschacht auf 16 Klft. abteufte, von welchem dann die Zugänge zu den Firstengallerien gabelförmig um den Kegel angelegt wurden. Am Ende der Firstengallerien wurden die Fahrgesenke successive abgeteuft, wie sich die Sohle der Kammer vertiefte, und gegenwärtig ist bereits die Sohle der Josefikammer, d. i. die Tiefe von 46 Klafter unter dem Tagkranz erreicht.

Ferner wurde vom Fahrschachte eine Querstrecke zur Achse einer parallelen Grubenlage betrieben, von der bereits auch die Firstengallerien ausgefahren sind.

Die Stollen sind erst in letzterer Zeit angelegt, als sich die Ueberzeugung Eingang verschaffte, dass es vortheilhafter sei, früher einen Abbau über der Thalsohle zu versuchen, bevor man sich zu einem Tiefbaue entschliesst. ||480.||

Die durch Auslaugungen und Brüche hervorgebrachten Störungen und Verunreinigungen des Salzkörpers in der Nähe der Oberfläche veranlassten die Untersuchung durch Stollen zu wählen, die aber vorläufig aus der Gegend der jetzigen Saline in den Berg eingetrieben sind. Wahrscheinlich wird man später den ganzen Betrieb an einen zweckmässiger gelegenen und dem Orte näheren Punkt verlegen müssen.

Zwei Stollen sind übereinander nahezu in der Fortsetzung der südlichen Grubenachse angelegt, und ein dritter läuft dieser Richtung ins Kreuz, um mit dem vom tieferen Stollen aus getriebenen Kreuzschlage durchzuschlagen.

Die Schichtung des Salzkörpers ist, besonders in etwas älteren Grubenräumen, sehr deutlich wahrzunehmen, und charakteristisch ist ihr ebener Verlauf. Die Fallrichtug wechselt zwischen Stund 3–6, der Fallwinkel zwischen 45–60 Grad. Ich habe es versucht, die verschiedene Lage der Schichten auf verschiedenen Punkten zu notiren, und fand, dass die Streichungsrichtungen fächerförmig nach der einen oder andern Seite zusammenlaufen, was eben eine zickzackförmige Faltung im Grossen voraussetzt. Diese Ansicht findet ihre Bestättigung durch das Auffinden einer solchen Faltenspitze. In dem Nordost-Feldort der Firstengallerie der Parallelgrube ist nämlich an der First zuerst eine umgeknickte Grenzlinie einer Salzthonpartie, sodann weiter oben auch die analog umgeknickten Schichtungslinien des Salzes und des Salzthones sichtbar, wie es etwa (Fig. 4) darstellt. Nebstdem ist diese Scholle von zahlreichen Gypsklüften durchsetzt, die nahezu parallel der Schichtung verlaufen,

von einer Schichte aber zur andern überspringen. Die Faltungsachse geht beinahe parallel dem Ulm der kleinen Kreuzstrecke, also beiläufig senkrecht auf die Grubenachsen.

In der Gallerie der verlängerten Ferdinandi-Grube, der Stelle, wohin die Faltungsachse hinzielt, findet sich aber eine besondere, **Parajd** eigenthümliche Erscheinung.

[Rajz: a só fekvése.]

Während nämlich die Salzschichten innerhalb der mehrere hundert Quadratklafter grossen Kammerwandflächen ganz regelmässig niedersetzen, ist auf gewissen Stellen diese Schichtung ganz verwischt, und es finden sich sodann häufig grössere und kleinere vollkommen scharfkantige Bruchstücke von Salzthon und Sandstein mitten im Salze. Dadurch entsteht eine charakteristische Breccie, die man hier speciell unter dem Namen „Unreines Salz" begreift. Die scharfen Ecken der Bruchstücke, eines weichen, plastischen Thones lassen eine Erklärung ihrer Entstehung durch Auslaugungen ähnlich dem Haselgebirge der alpinen Salinen nicht zu. Beobachtet man aber bei einem günstigen Durchschnitt die Zeichnung an den Grubenwänden, und fasst hierbei die Contouren der Thonfragmente besonders ins Auge; so findet man, dass sie vollständig zu einander passen. Würde man das sie trennende Medium, das Salz, durch Auflösen beseitigen, so könnte man die hierdurch isolirten Stücke zu einem ursprünglichen Ganzen zusammensetzen, und es ergäbe sich sodann eine ursprünglich regelmässige Einlagerung zwischen den Salzschichten. Diese Erscheinung lässt sich in kleinem Maassstabe in den übrigen siebenbürgischen Salinen beobachten. Ohne mich hier auf dieser Stelle in eine Erklärung von grösserer Tragweite einzulassen, bemerke ich nur, dass an den Stellen, wo ||481.|| diese fremden Einlagerungen auseinandergerissen erscheinen, sicherlich eine grosse Bewegung im Salzkörper vor sich gegangen ist, welche bei den daraus resultirenden Faltungen an der Falten-Convexität jedenfalls am stärksten wirkte.

Die horizontale und vertikale Begrenzung dieses Breccienkörpers entspricht diesen Combinationen vollständig. Die Westgrenze wird in den Werkskarten mit Stund 12 die Ostgrenze mit Stund 8 angegeben, und während man diese Breccie an der Sohle der Gallerie mit 2½ Klafter vom Fahrgesenke erreichte; hat sich dieselbe in der Kammersohle erst in 6 Klaftern in derselben Richtung eingestellt. Die Gestalt und Lage des Faltenwinkels entspricht also jener im Feldort der Parallelgruben-Gallerie beobachteten, und die Lage in der Vertikalebene ist nahezu parallel jener der Faltungsachsen.

In den Aufschlussstätten müssen ähnliche Faltungen bestehen, denn auch hier beobachtete ich das fächerförmige Zusammenlaufen der Streichungslinien. Die Breccien sind in dem unteren Stollen in einer bedeutenden Erstreckung durchgefahren worden. Da beim Stollenbetriebe selbst auf die Erforschung der Gesetze der Faltungen weniger als auf das momentane, praktische Interesse gesehen wurde, und nun manche der wichtigsten Stellen, wie z. B. die Salzthongrenzen von der Zimmerung verdeckt werden, so habe ich mich begnügen müssen, den wahrscheinlichen Verlauf der Zeichnungen blos zu skizziren. Aber auch für die Praxis dürfte es wichtig werden, eine richtige Idee von der Lage und Form der reinen und unreinen Salzkörper zu erhalten. Da man nur aus dem reinen Salze die landesüblichen Verschleissformate erzeugen kann, so ist das sogenannte, unreine Salz meist nicht abbauwürdig. Es ist somit zu hoffen, dass man in nächster Zukunft durch ein eingehendes Studium der innern Lagerungsverhältnisse und durch die stetig fortschreitenden Aufschlüsse, über diesen Punkt vollständige Klarheit zu gewinnen suchen wird.

Wenn man berechtigt wäre, diese auf einer verhältnissmässig kleinen Fläche gewonnen Resultate auf den ganzen Salzberg auszudehnen, so würde man einen concentrischen Verlauf dieser Verhältnisse ringsum die centrale Gegend des Salzberges annehmen müssen, wodurch die Faltungsachsen concentrische, in einander rückkehrende Curven bilden würden. Aehnliche, wenige

Zoll bis mehrere Klafter mächtige Salzthon- und Sandsteinlager, die eben die Faltungen scharf markiren, und an der Faltenconvexität die Breccienbildung bedingen, ist man berechtigt, im ganzen Salzberge anzunehmen.

Das generelle Einfallen gegen das Centrum des Salzberges spricht für die Ansicht dass die Gesteine am Saume des Salzstockes sein Liegendes bilden müssen. Diese Grenze ist nirgends aufgeschlossen, allein die Aufschlüsse an andern siebenbürgischen Salinen lassen keinen Zweifel übrig, dass diese Lage die Folge einer Umkippung ist, und dass somit die den Salzstock umgebenden Gesteine das Hangende bilden.

Die nächsten Hangendschichten dürften wohl durch mächtigere Salzthone gebildet sein, auf die sodann die kugelbildenden Sandsteine folgen, deren Complex von den Trachytconglomeraten als der jüngsten Miocenbildung überdeckt wird. Diese Decken nun sind eben an dem aus der Teufe tretenden Salzkörper bis auf einige Rudimente bereits zerstört und weggewaschen. Aus diesen obersten Zonen soll ein Mergelstück kommen, welches ich in der Gesteinssammlung am Fahrschachtsgebäude vorfand.

Das interessante, 4 Quadratzoll grosse Handstück ist durch eine grosse Menge von ebenflächigen Klüften ausgezeichnet. Nach ihrer Richtung kann man 4 Systeme von Kluftlinien unterscheiden, welche sich unter Winkeln von 45 ||482.|| und 60 Grad schneiden. Diese geben eine Andeutung des Verhaltens von unelastischem Gestein zum continuirlich wirkendem Drucke, welcher bei elastischen und plastischen Gesteinen die Knickungen und Zertrümmerungen verursacht.

Partsch erwähnt (nach Geologie Siebenbürgens p. 107) ein 1826 in der 20. Klafter im Salzkörper aufgefundenes, eckiges Thonschieferbruchstück. Ich habe an dem Südgehänge des Salzberges viele Blöcke von verschiedenartigen, krystallinischen Gesteinen beobachtet, die wahrscheinlich dem Trachytconglomerate beigemengt waren, und nach der Zerstörung desselben isolirt worden sind. Da die näheren Umstände, unter denen jenes Bruchstück gefunden wurde, nicht aufgezeichnet sind, so kann man zur Erklärung nur Vermuthungen aufstellen, und eine solche wäre z. B., dass man das Thonschieferbruchstück als eingefaltetes und zertrümmertes Fragment der Trachytconglomerat-Decke betrachtet.

Der Salzberg von Szóvata. Während der Koronder Bach bis **Parajd** die Längsthalrichtung repräsentirt hat, übernimmt nun zwischen **Parajd** und Szóvata die kleine Kockel diese Rolle. Unterhalb des Ortes biegt aber dieser Fluss in die Querthalrichtung, eine Fortsetzung der Sebesfluss-Richtung ein, und die Längsthalrichtung bildet etwas nach Norden verworfen der Visszafolyó. Innerhalb dieses Thalkreuzes erhebt sich der Salzberg unter Verhältnissen, die jenen von **Parajd** ganz analog sind. Ringsum an den Bergen Cseretetö, Cseresnyehegy, Kerékdomb, Restattető herrscht abermals Trachytconglomerat, und nur in der Thalsohle zwischen dem Salzberge und dem Orte Szóvata bemerkte ich einige Spuren des Salzthones und Sandsteine.

Der Salzberg hat eine elliptische Form. Die lange Achse, die mit der Querthalrichtung zusammenfällt, hat eine Länge von circa 950 Klafter, die kurze Achse beträgt circa 300 Klafter, und die Höhe der Kuppe über der Thalsohle an der Südspitze an 208 Fuss.

Der Salzberg ist mit einer gelben Lehmlage bedeckt, und auf seiner Kuppe gewahrt man einzelne Sandstein- und Trachytconglomerat-Schollen, Geröllstücke von krystallinischen Gesteinen, ganz ähnlich, wie in **Parajd**. Den nördlichen Theil bedeckt eine Eichenwaldung. Zwei Schluchten, beide Só-árok genannt, durchschneiden ihn an seinen Längsseiten, und diese Einschnitte zeigen wieder denselben Charakter, wie der Durchschnitt des Korondbaches an der **Parajder** Saline. Die Salzfelsen sind hier jedenfalls imposanter, und der ganze Eindruck der wilden Schluchten mit ihren mitunter oft lebensgefährlich zu passirenden Brüchen, mit ihrer hochstämmigen Eichenwaldung, ein grossartigerer, als auf dem kahlen Salzberge von **Parajd**. Die Schichtung des Salzes und die regelmässigen Einlagerungen von Salzthonbänken sind auch hier wahrzunehmen, aber wegen der durch die

Auslaugungen und die Brüche veranlassten Störung, kann man die Erscheinungen dieser Gegend nicht leicht zu einem Gesammtbilde zusammenfassen.

Partsch beschreibt (Geologie Siebenbürgens p. 588) den früher hier beschriebenen Spurienbau, der durch einzelne Kameradschaften betrieben wurde, und diesem Gerüchte entspricht auch der Charakter der Spuren dieser Baue. Hauptsächlich sind sie an drei Punkten concentrirt. Im Südwesten im südlichen Sóárok, befinden sich diejenigen, welche als türkische Gruben bezeichnet werden. Ein grosser Salzteich überdies mit dichtem Rohrwuchs an seinen Ufern scheint die Stelle eines einstigen Tiefbaues zu bezeichnen. An dem südlichen Ende des Salzberges und an seiner Kuppe lassen endlich einige grössere Salztümpel ebenfalls die Existenz von alten Tiefbauen vermuthen. Einer derselben ist 50 Klft. lang und 25 Klafter breit, und soll über 10 Klafter tief sein. Die meisten Pingen zeigen aber den Charakter eines systemlosen Duckelbaues. ||483.||

Die westlich von diesem Punkte gelegene Gegend ist reich an Salzbrunnen und trägt schon den geologischen Charakter der Mezöség. Diese ausserhalb der Salinenlinie liegenden Punkte sind Sóvarad, Atosfalva und Sz. Istvan bei Sz. György, Koronka, Máros-Sz. György und Nagy Ernye bei Márosvásarhely, Tófalva, Csejd, Tompa, Andrásfalu, Sepröd Nyaradtö u. dgl.

DER NÖRDLICHE THEIL DER PARAJDER SALINENLINIE.

Von Szóvata weiter gegen Nordwesten herrschten bis Remele die Trachytconglomerate. Von da ab sind die tieferen Schichten, mergelige und sandige Thone entblösst, und werden im Görgenythale von den Alluvien bedeckt. Bei Görgeny Sz.Imre taucht nun plötzlich aus der breiten Thalfläche eine felsige Kuppe hervor, auf ihrer Spitze mit den Ruinen des alten Rákoczischen Schlosses geziert. Sie besteht aus den von Partsch „Nagelflue" genannten Conglomeraten.

Weiter bei dem Orte Žabenica, (ungarisch Görgeny Sóakna,) trifft man abermals das entblösste Salinenterrain. Gleich am Görgenyufer stösst man auf Salzthon mit grossen Salzauswitterungen. Vor dem Orte findet sich eine Einsenkung an der Uferterasse, ein sogenannter Salinenkessel mit vielen Pingen. Es müssen hier einst mehrere Gruben bestanden haben, sie sind jedoch bereits bis auf eine sämmtlich verschlämmt. Der Salztümpel dieser eingegangenen Grube wird zu einem Sohlbade benützt, dessen Spiegel circa 14 Klafter lang und 8 Klafter breit ist, und dessen Tiefe 18 Klafter betragen soll. Am Nordostrande des Badespiegels fand ich circa 6 Zoll unter dem Wasserstande anstehenden, glatten Salzfelsen. Ein davon abgebrochenes Stück zeigte grosse Durchsichtigkeit und eine deutliche Streifung, die auf eine beinahe saigere Stellung der Schichten schliessen liess.

Fichtel erwähnt in seiner (Geschichte des siebenbürgischen Steinsalzes p. 34) eine Salzquelle, deren Salzgehalt sich verlor, wofür sich hingegen übelriechende Theile einstellten, vermuthlich erklärte er, „weil das unterirdische Bächlein nach aufgelöstem Salze nunmehr an eine solche ölige Erde anspühlet, welche die Decke des Salzstockes ist, und auch oft durch den Salzstock adernweise setzt."

Von dem Bade aus gewahrt man im Nordosten eine auffallende Kuppe aus dem flachen Rücken hervorragen. Auf der Generalstabskarte ist sie als Sattelberg bezeichnet, die dortigen Romanen nannten sie aber „Piatra Corbuli." An dem von dieser Kuppe, entspringendem Bache fand ich an der unteren Thalhälfte keine Entblössung. Weiter hinauf stellt sich aber ein grauer, dünnschiefriger, plastischer Thon mit Salzauswitterungen ein, und mitten in demselben finden sich nun einzelne Bänke von dem „Nagelflue" benannten Conglomerate. Gegen die Kuppe zu werden diese Conglomeratbänke mächtiger, und sind gegen Nordosten von den Trachytconglomeraten bedeckt.

Das Einfallen dieses ganzes Schichtencomplexes ist ein flaches, nach Süd mithin gegen den Salzstock von Žabenica gerichtetes, so dass es scheint, dass der Salzstock dieses Conglomerat zum Liegenden haben müsse.

Aus der Auftreibung, die das Salz auf der ganzen Salinenlinie erfahren hat, und wofür auch hier die steile Schichtenstellung des Salzkörpers im Badespiegel spricht, muss man aber diese Schichten in's Hangende versetzen, oder wenigstens als noch bis zur Chlornatriumregion reichend, ansehen.

Die unmittelbre Nachbarschaft dieses Gesteins mit dem Salzstocke erklärt auch dessen Vorkommen in isolirten Kuppen an einzelnen Stellen der Salinenlinien und die Ursache des gleichzeitigen Auftretens von Salzquellen in seiner ||484.|| Nachbarschaft. Es ist nämlich durch die Auftreibung des Salzes mit in die Höhe getrieben worden.

Es war im Vorhinein anzunehmen, dass sich die Salinen-Dislocationslinie an dem tiefsten Punkte des Terrains an dem Márosdurchbruche ebenfalls offenbaren werde. Von Márosvásarhely bis gegen Szász-Régen beobachtet man, besonders deutlich an den Ziegeleien beider Städte sandige Thone (hier Palla genannt) und lockere Sandsteine in horizontaler Lage.

Die oberste Lage bilden meist die kugelbildenden Sandsteine. Ueber Szász-Régen hinauf dauern die letzteren, stets ihre horizontale Lage beibehaltend, bis zu dem Schlosse Vecs an.

Unfern vom Schlosse bemerkt man nun wieder einen ausgezeichneten Salinenkessel mit einzelnen Salzthonausbissen und vielen Salzauswitterungen.

Die Pingen deuten an, dass auch hier einst Gruben bestanden, die nun gegenwärtig vollständig verschlämmt sind. Auf dem Schlossberge aber tritt plötzlich ein steiles, östliches Fallen auf, welches, wenn man dem Máros-Lauf entgegen fortschreitet, allmälich immer flacher und flacher wird, worauf bei Márosfalu und Déda mit schwebendem, östlichen Fallen Trachytcomglomerate folgen, welche mit Beibehaltung dieser Lage durch den ganzen Márosdurchbruch andauern, und blos an 3 bis 5 Stellen von kleinen, nur einige Klafter mächtigen Eruptivgesteinsmassen unterbrochen werden.

Diese plötzliche Aufstellung ist eben, wie aus den nachfolgenden Kapiteln hervorgehen wird, für die Gegend der unmittelbaren Grenze des Salzstockes mit seinen Hangendschichten characteristisch. Ich bemerke an dieser Stelle nur, dass auch hier der ganze Schichten-Complex von den Kugelsandsteinen bis zu dem Salinenterrain unter die Trachytconglomerate, somit gegen das Hargitta-Trachytgebirge einfällt.

Die weitere Fortsetzung gegen Nordwesten trifft eine Gegend vom Character der Mezöseg mit ungemein zahlreichen Salzvorkomnissen.

Schon die Namen Szászakna, Szászbányicza deuten darauf hin, dass auch in dieser Gegend Salzbergbaue bestanden. Viele Salzbrunnen dieser Gegend stehen im Steinsalze an, so z. B. zwischen Szász Péntek und Pázmos und an mehreren Stellen liegt das Salz blos unter wenigen Fuss von Dammerde. Nebst den Kugelsandsteinen herrschen hier gelbe, dichte Mergel und die sandigen Thone der Mezöseg. Auch fängt sich hier ein eigentümliches Gestein, der Déeser Tuff an zu zeigen, dessen Vorkommen ich als Eigentümlichkeit einer zweiten Gruppe von Salzvorkommnissen ansehe.

Von Dislocationen in dieser Gegend begegnete ich nur einer an der Strasse von Szász-Régen gegen Bistric, bei Galacz, ohne aber zu erfahren, ob sie mit dem Salinenterrain in Verbindung steht.

Die Endergebnisse dieser Betrachtungen lassen sich kurz etwa in Folgendem zusammenfassen:

Auf der ganzen 10 Meilen langen Linie von Udvarhely bis Vecs findet man Dislocationen, welche dem angrenzenden Terrain fehlen.

An diese Dislocationen sind die Salinenvorkommnisse in ihrem grossartigen Auftreten gebunden, und diese sind sogar, wie ich in den folgenden Capiteln zeigen werde, selbst ihre Veranlassung.

Die Salzmassen und die sie unmittelbar bedeckenden Gesteinsschichten ragen in einzelnen isolirten Partien innerhalb dieser Linie aus jüngeren Gebilden hervor, haben also die letzteren durchbrochen. Die unterbrochenen Hangendschichten sind nebst den Trachytconglomeraten die Gesteine, denen characteristische, kugelbildende Sandsteine eingelagert sind, und von welchen es nach den ||485.|| Funden von Herrn Dr. G. Stache (Geologie Siebenbürgens p. 469) am Felek bei

Klausenburg, und von Herrn Professor Carl v. Herepej bei Blasendorf wahrscheinlich ist, dass sie den Cerithienschichten der sarmatischen Stufe angehören.

Das Liegende bis zur Gypsregion ist nirgends aufgeschlossen, da der Beckenrand gegen Osten, wo ihre Ausgehenden liegen müssen, von den Trachyt-Conglomeraten bedeckt ist.

An dieser Linie liegen viele Salzquellen, einige Säuerlinge und Schwefelquellen; an mehreren Punkten reicht das Salz bis zur Thalsohle, und an zwei Stellen überragt es dieselbe in Form von ansehnlichen Salzbergen. ||486.||

[II SALINE UND UMGEGEND VON DÉESAKNA.]
DIE SALZFELSEN VON BALVÁNYOS-VARALLYA.]

Dieser Punkt befindet sich ungefähr 1 ½ Meilen östlich von Dées an dem gegen Westen fliessenden und bei Sz. Benedek in die Számos mündenden Bache zwischen den Ortschaften Balványos-Varallya und Szász-Nyires. [...]

[...]

Die Salzfelsen und die mit Auswitterungen bedeckten Salzthonwände zeigen abermals dieselben Erscheinungen, wie jene von **Parajd** und Szóvata.

[...] ||487.||

[III. SALINE UND UMGEGEND VON THORDA.]
[DIE SALINE VON THORDA-AKNA.]

[...]

Man bemerkt schon bei einer aufmerksamen Betrachtung eines grösseren Salzstückes, dass in den dunklen Salzlagen ähnliche, wenn gleich kleinere Bruchstücke vorhanden sind. So bald man einen halbwegs nur glücklichen Durchschnitt an den Salzwänden der Grube, oder an den Formatstücken bemerkt, so ersieht man ihre Zusammengehörigkeit ähnlich den Thonfragmenten in der Breccie von **Parajd**, und durch ihre Isolirung kann man auch hier die ursprüngliche Gestalt zusammenstellen, welche sodann eine Einlagerung von einigen Linien, selten über 1 Zoll dick, in der Salzmasse darstellt. Diese Erscheinung deutet offenbar auf eine Ausdehnung der Salzmasse, welcher die erdigen Zwischenlagen nicht folgen können, und darum auch innerhalb ihrer Schichtungsebene unregelmässig auseinandergerissen erscheinen.

[...] ||499.||

(Pošepný 1867a: 475–487, 499)

[V. SALINE VIZAKNA UND DEREN WEITERE UMGEBUNG.]

[...]

Man hatte hier die zwei Treibschächte der alten conischen Grube als solche auch in der neuen Anlage belassen und hatte mithin mit allen Nachtheilen zu kämpfen, welche die Situation der Abbau-Horizonte gegen den Aufladepunkt, so wie ferner die Förderung inmitten so grossen Hohlraumes bedingt. So musste die alte Tonnen- und Seilnetz-Förderung beibehalten werden und das sämmtliche in der neuen parallelopipedischen Kammer erzeugte Salz zur Sohle der conischen Grube hinabgebracht werden. Anfangs bediente man sich zu diesem Zwecke senkrechter Bremsmaschinen, auch wurde ähnlich wie zu **Parajd** versucht, die Ladung mittelst eines Leitseiles vom Ende des Abbau-Horizontes in das Centrum des conischen Raumes zu bringen.[90]

[...] ||133.||

[90] Jucho F. Ueber die Erweiterung des Grubenbetriebes und die neue Werksanlage bei Thorda. Jahrbuch der k. k. Montanlehranstalten XIII. p. 135–316.

VII. GENERALISIERUNG DER RESULTATE.

[Táblázatos kimutatás – **Parajd**] ||154.||

[...]

Unter diesen Analysen sind auch solche von Steinsalzsorten, die nicht als Speisesalz verwendet werden, miteinbegriffen, und es wäre demnach nicht richtig, wenn man daraus direct auf die Zusammensetzung des Speisesalzes schliessen wollte. Dasjenige, was als weisses Salz bezeichnet ist und vieles vom grauen Salze zeigt sich als ein nahezu reines Chlornatrium, indem der Gehalt an anderen Substanzen nie l% übersteigt. Die unlöslichen Verunreinigungen, d. h. der Gehalt an Thon und Salzmergel, betragen durchschnittlich bei weissen Salzsorten unter l %, bei grauen Salzsorten hingegen ist derselbe bedeutend und steigt bei der Probe vom **Parajder** Schurfstollen auf 33%. Es ist begreiflich, dass es Uebergänge bis zu einem förmlichen Salzthon geben müsse, da stellenweise förmliche Wechsellagerung von Steinsalz mit Thonmergel-Schichten eintritt und da ferner in **Parajd** die eigenthümliche Breccie vorkommt, an welcher Thonmergel-Fragmente durch Steinsalz conglomerirt erscheinen.

[...] ||156.||

[...]

Was nun die Construction des Salzstockes selbst betrifft, so sind die Daten dazu Anfang gegenwärtigen Capitels zusammengefasst worden. Es erübrigt hier die Schichtung im grossen Ganzen zu betrachten. Trotz der Ausfransung lässt sich der Gesammtverlauf jeder einzelnen Schichte, und trotz der Schichtenwindung ein Gesammtverlauf des Schichtencomplexes wahrnehmen, wenn nur eine entsprechend grosse Aufschlussfläche der Beobachtung zugänglich ist, und man kann somit ein Generalstreichen und ein Generalfallen der Salzschichten unterscheiden. Der Schichtenverlauf in der Horizontalebene ist allerdings an allen Salinen ein äusserst complicirter, allein das General-Streichen ist, wie besonders die Aufschlüsse von Máros Ujvár lehren, im allgemeinen parallel der Salzgrenze, d. h. die Schichten haben trotz allen Windungen einen concentrischen Verlauf. Einige Beobachtungen in **Parajd** haben mich dazu geführt, die Lage der Faltungs- oder Brechungsachsen mit einander zu vergleichen. Die Aufschlussflächen sind aber gegenüber dem grossen Areale des Salzstockes viel zu geringe, um ||164.|| daraus verlässliche Resultate ableiten zu können. Im allgemeinen lässt sich aber sagen, dass der Verlauf der Faltungsachsen vorwaltend ein radialer, und nicht, wie auf p. 482 irrig bemerkt, ein concentrischer sein dürfte. Die Grösse der Faltungen und Windungen ist allerdings an verschiedenen Salzstöcken in der Horizontalebene selbst verschieden. Während sich in Máros-Ujvár (vide Fig. 19) in der Horizontalebene bloss eine Undulirung zeigt, bemerkt man im Bereich der Aufschlussstollen von **Parajd** (vide Fig. 3) eine bedeutende Knickung der Salzschichten, sammt der mit denselben wechsellagernden Salzmergel. Hingegen ist dieses Verhältniss in der Verticalebene an beiden Orten ein anderes, indem beiderseitig die Knickungen sehr scharf, in Máros-Ujvár sogar so scharf sind, dass man Mühe hat, dieselben zu erkennen, und anfangs den Eindruck empfängt, als wie wenn die Salzschichten durchaus parallel mit einander wären.

[...]

Zur Darstellung der Construction des Salzkörpers ist das Motiv der Knickungen gewählt worden, da sie sich zu übersichtlicher Darstellung mit wenigen Linien besser eignen, als Undulationen. Diese Linien sowohl als die Salzgrenzen sind über eine, die Erdoberfläche repräsentirende Linie hinaus verlängert worden, und hiebei ergibt sich ein kronenartiger Abschluss, und der symmetrische Zusammenhang der einzelnen Salzzonen vom Salzstockcentrum aus. Die drei Regionen der Hangend- ||165.|| schichten sind auch nur durch ihre Hauptgrenzen markirt. Dieses Profil

soll ungefähr die Verhältnisse vom Máros-Ujvárer Salzstocke repräsentiren, wo bereits die ganze Krone von der Máros-Erosion rasirt erscheint. Am Salzberge von **Parajd** müsste die die Erdoberfläche darstellende Linie etwas höher gezogen werden. [...] ||166.||

[...]

So in **Parajd**, wo man an den Grubenwänden grosse eckige Fragmente von Salzmergel und Sandstein bemerkt, welche von Salz umschlossen sind. Wenn auch diese Fragmente oft mehrere Fuss, ja einige Klafter von einander entfernt sind, so erkennt man in vielen Fällen aus ihrer Gestalt und Grösse ihre Zusammengehörigkeit. Sie bildeten nämlich einst eine mächtige Einlagerung im Salze, und sind erst nachträglich auseinandergerissen worden. [...] ||167.||

[...]

Ein factischer innerer Zusammenhang einer Reihe von Salinarerscheinungen lässt sich bisher höchstens nur innerhalb der **Parajder** Salinarlinie nachweisen. Diese Linie läuft parallel der Gebirgsachse des Trachytgebirgszuges der Hargitta, und es kommen an derselben Schichtencomplexe zum Vorschein, welche einem tieferen Niveau angehören. Durch diesen Umstand ist auch vom geotektonischen Standpunkte ein Hervordrängen der Salinarkörper an dieser Linie nachgewiesen, und eine gewisse Verbindung mehrerer übrigen Salzvorkommnisse wahrscheinlich gemacht. Da ferner innerhalb dieser Linie nebst Salzstöcken und Salzquellen auch salzhältige Mineralquellen zum Vorschein kommen, so ist hier der Schluss gerechtfertigt, dass diese Mineralquellen ihr Salzmaterial einer unterirdisch stattfindenden Auflösung des Salinarterrains zu verdanken haben. Es kann nicht bezweifelt werden, dass, da die Erscheinungen an Mineralquellen überhaupt Zeugniss eines unterirdisch stattfindenden chemischen Processes sind, dies auch in einem Salinarterrain der Fall sein müsse, welches mit grossen Mengen leicht löslicher Substanzen geschwängert ist.

[...] ||177.||

[...]

Es mögen dies folgende Seehöhen, deren Grunddaten ich Herrn Prof. L. Reissenberger in Hermannstadt verdanke, illustriren:

Parajd, Gasthaus nach Hauer (2) ..... 262·4

[**Parajd**, Gasthaus nach] Reissenberger (1) ..... 261·45

[...] ||178.||

Parajd, Gipfel des Salzberges ..... circa 306 Wr. Klftr.

[**Parajd**] Oberfläche der Saline ..... [circa] 260 [Wr. Klftr.]

[**Parajd**] tiefster Punkt der Josefikammer ..... [circa] 214 [Wr. Klftr.]

[...] ||179.||

[VIII. ERGÄNZUNGEN.]

[...]

Die Salz-Production Siebenbürgens macht etwa ein Achtel der gesammten Salz-Production der österreichisch ungarischen-Monarchie aus und beträgt rund etwa 1 Million Centner. Es participiren beiläufig daran **Parajd** mit 10, Déesakna mit 9, Máros-Ujvár mit 70, Thorda mit 6 und Vizakna mit 5 Percent.

[...] ||182.||

[Táblázatos kimutatás – **Parajd**] ||183–184.||

[Térképmelléklet: Saline **Parajd**.]
[Térképmelléklet: Salinen Terrain von **Parajd**.]

(Pošepný 1871: 133, 154, 156, 164–167, 177, 179, 182–184)

▪ POŠEPNÝ, 1867.
ZUR ENTSTEHUNG DER QUARZLAGER

[...]

Bei Korond nächst **Parajd** beobachtete ich stark kohlensäurehältige Sohlquellen, die am Gipfel ihres Tuffhügels aus einer Spalte fliessen, die einen lagenförmigen ganz ähnliche Zeichnungen hervorbringenden Absatz zeigen, der meist aus kohlensaurem Kalk besteht, beim Auflösen in Salzsäure aber eine bedeutende Menge von Kieselsäure-Gallerte zurücklässt. Ich sehe in dieser Zeichnung also die Andeutung der Existenz einer verkieselnden Quelle.

[...]

(Pošepný 1867b: 99)

▪ POŠEPNÝ, 1867.
SCHICHTUNG DES SIEBENBÜRGISCHEN STEINSALZES

[...]

In den zu Tage anstehenden Salzmassen von **Parajd**, Szóváta, Szásznyires sind Thonschichten von einigen Zoll bis einigen Fuss Mächtigkeit häufig anzutreffen, ferner in Thorda Schnüre von Thon- und Mergel-Bruchstücken, die beide genau zwischen je zwei Streifen verlaufen.

Die durch die Schraffirung entstehende Zeichnung besteht aus fortlaufenden, tief oder seicht gefalteten Linien, und zwar sowohl in der Horizontal-, als auch in der Vertikal-Ebene. In Máros Ujvár bestehen so viel Aufschlüsse im Bereiche des ganzen zu Tage tretenden Salzkörpers, dass man auf rings um den Stock verlaufende, also in der Horizontal Ebene in einander rückkehrende Curven schliessen muss. In der Vertikal-Ebene sind diese Faltungen in Déesakna und Szásznyires äusserst seicht, und verflachen sich oft zu ganz ebenen Schichtungsflächen. In **Parajd** ist die Faltung im Grossen entwickelt, indem zwei Falten-Achsen gegen 40 Klafter von einander abstehen, in Máros-Ujvár hingegen ist sie so ausserordentlich dicht, steile zickzackförmige Linien bildend, dass sich oft ihre Länge zu ihrer Horizontalprojection verhält wie 30 zu 1.

[...] ||134.||

[...]

[...] Man kann nämlich zwischen den Salzschichten die Reihen von eckigen Gesteins-Bruchstücken verfolgen, und wenn sie auch klafterweit von einander entfernt liegen, nachdem man sie durch Auflösung von der sie trennenden Salzmasse befreit hat, vollkommen an einander passen, und so den ursprünglichen Gesteinskörper herstellen. Oft zeigt ihre Zusammengehörigkeit bei einem glücklich geführten Durchschnitt das blosse Ansehen. In Thorda sind diese fremden Einlagerungen gering, in **Parajd** dagegen mehrere Fuss mächtig. Sie zeigen sich sodann bloss an der Falten-Convexität, wo nämlich die grösste Bewegung stattfand, auseinandergerissen, und bilden dort die sogenannten unreinen Salzmassen, d. h. in einer reinen Salzmasse stecken oft mehrere Quadratfuss

grosse scharfeckige Bruchstücke von Salzthon. Da diese Salzpartien nicht für den Verschleiss geeignetes Format liefern, sind sie gegenwärtig unabbauwürdig, und die genaue Erkenntniss und das Studium der Faltungen wird also für **Parajd** von praktischer Wichtigkeit.

[...] ||135.||

(Pošepný 1867c: 134–135)

▪ **N. N., 1867.**
STUDIEN AUS DEN SALINEN-TERRAIN SIEBENBÜRGENS

Eine eingehende monographische Bearbeitung der eben so interessanten als praktisch wichtigen Salzlagerstätten Siebenbürgens, die, für unser Jahrbuch bestimmt einen ungemein dankenswerthen Beitrag zur Erweiterung unserer Kenntnisse bildet. Die erste uns übersendete Abtheilung umfasst: 1. Die Saline und Umgebung von **Parajd**, 2. von Deesackna, 3. von Thorda, und 4. von Máros-Ujvar, eine zweite Abtheilung soll dann der Schilderung von Vizackna und einer Darstellung der allgemeinen Ergebnisse gewidmet sein.

(N. N. 1867: 252)

▪ **KERL, 1868.**
GRUNDRIß DER SALINENKUNDE

[VORKOMMEN DES CHLORNATRIUMS]

Vorkommen des Chlornatriums.[91] Das Chlornatrium findet sich in der Natur

1.) als Steinsalz, Soude muriatée, franz.; Common Salt oder Rock-Salt, engl. Dasselbe findet sich fast in allen Ländern und Gegenden der Erde; in Europa hat man es in Skandinavien, Holland, Belgien, Böhmen und Schlesten bis jetzt gar nicht oder nur in geringeren Mengen angetroffen. Nur an wenigen Orten tritt es, und dann in meist mit zackigen Spitzen und Kämmen versehenen Felsmassen zu Tage (zu Cardona in Catalonien aus Nummulitenkalk, in der Kirgisensteppe aus der Zechsteinformation, in Siebenbürgen bei Szovata und **Parayd**, am Todten Meere u. a.); am gewöhnlichsten erscheint dasselbe auf oft mächtigen, sich weit erstreckenden Stöcken und Lagern, durch andere Gesteine verdeckt, entweder für sich ganz rein oder mit Thon, Gips, Anhydrit, Mergel oder Dolomit wechsellagernd, zuweilen mit Kalisalzen.

[...]

(Kerl 1868: 2)

▪ **SENFT, 1868.**
DIE KRYSTALLINISCHEN FELSGEMENGTHEILE NACH IHREN MINERALISCHEN EIGENSCHAFTEN

[VORKOMMEN UND BILDUNGSWEISE DES STEINSALZES]

[91] Karsten's Salinenkunde 1846; Alberti, Halurgische Geologie, 1852; G. Bischof, Geologie 1866; Lersch, Hydrochemie 1864, S. 184; H. Abich, Steinsalz im russischen Armenien, 1857.

[...]

[...] Auch in Südamerika durchbrechen mächtige Salzbänke die Trachyt- ||278.|| berge bei Huaura zwischen Lima und Santa. Ferner treten auch in Siebenbürgen bei Szovata und **Parayd** wahre Salzberge auf. – Endlich erscheint auch interessant das Auftreten des Steinsalzes bei Bex im Canton Waadt. [...] ||279.||

(Senft 1868: 278–279)

▪ POŠEPNÝ, 1870.
ALLGEMEINES ÜBER DAS SALZVORKOMMEN SIEBENBÜRGENS

[...]

Ich fand nämlich bei einem etwas eingehenderen Studium der Structur des Steinsalzes beinahe stets, dass in den Fällen, wo mechanische Absätze mit den chemischen wechsellagern, Erstere nicht immer continuirliche Schichten bilden, sondern dass sie in einzelne Fragmente auseinandergerissen sind, die durch das Steinsalzmedium von einander getrennt sind, deren Zusammengehörigkeit sich aber nicht verkennen lässt.

In Maros-Ujvár z. B. haben diese Einlagerungen von mechanischen Sedimenten eine Mächtigkeit von einer oder einigen Linien, in Vizakna von einigen Zollen, in **Parajd** von einigen Schuh, und die Distanz, bis zu welcher sie auseinandergerissen sind, steht nahezu im gleichen Verhältniss zu ihrer Mächtigkeit, so dass dieselbe in **Parajd** sogar einige Klafter beträgt.

[...]

(Pošepný 1870: 341)

▪ SCHMIDT, 1871.
DIE STEINSALZGRUBEN IN SIEBENBÜRGEN

Az írás ugyanezen évben magyar fordításban is megjelenik: Schmidt 1871: 233–234, 251–253; vö. Schmidt–Liszkay 1871: 145–146, 173, 200.

▪ SCHMIDT–LISZKAY, 1871.
A KŐSÓ-BÁNYÁK ERDÉLYBEN

I. A KŐSÓNAK FÖLD S ÁSVÁNYTANI ALKOTÁSA ÉS ANNAK ELTERJEDÉSE

[...]

A kősó öt helyen nyeretik bányaművelés utján, u.m. Maros-Ujvárt, Tordán, Deésaknán, **Parajdon** és Vizaknán. – A 6-ik sóbánya, Koloson, jelenleg nincsen üzemben. – A kősó mint sószikla, a szwátai darlák tövében jön elő; mutatkozik továbbá több kupolában a föld szintje felett, Alsó-felső-Soófalván és **Parajdon**; nemkülönben külre jő Billak és Szeretfalva között a Sajófolyó mentén is. A régi rómaiak müveletei és az omlások folytán, nem különben kibuvások, kivirágzások, hegycsúszások és földomlások következtében, a só előjövetele 34 helyen látható. Az egész tartományban 838 sóforrás ismeretes, melyek közül csak Szosatánál találtatik 130. ||145.||

Sóláp (Salzmoore) van Persanynál, Kolosnál és Speszármánál; só-puszta Szerdahelynél és Bersénél.

Ha a térképen a só-helyek meghatározott pontjait összekötjük, a só-képlet körül-belől következő körület által fog meghatároztatni. – Kolozsvártól kiindúlva a kis Szamos mentén Deésig, aztán a nagy Szamos mellett Mákodig; innen Beszterczén át a Maros völgyébe, Déván, Szászrégenen, Libanfalán, **Parajdon**, Udvarhelyen, az Olt völgyén, Kőhalmon, Sárkányon, Nádpatakán, Agfalán, Hermányon, Nagy-Szebenen, Vizaknán, Fejértemplomon, Szászsebesen, Hennigfalván – Marosujváron keresztül, s Tordán át vissza Kolozsvárra.

[...] ||146.||

III. FENÁLLÓ SÓBÁNYAMŰVEK.

[...]

D. A **parajdi** sómű, közel Sóbanyához a Székelyföldön, Vásárhelytől, e vidéknek székhelyétől Nagy- és Kis-Küküllő völgyén, aztán Erdő-Szt.-Györgynek menve, keleti irányban 8 óra járásnyira fekszik.

A sótömb trachytokkal érintkezik és **Parajd**, nemkülönben Szováta közelében alkalmasint ezen érintkezés folytán, a völgy szintje felett 20–50 öl magas sóhegyeket alkot. **Parajdon** a sóhegy két tárnával és több kereszt-vájattal kuttatott át minden irányban, de seholsem találtatott oly tiszta állományunak, hogy benne elárusítható sót lehetett volna fejteni. Ezen hegység sok tekintetben az Alpok sóhegyei közt levő Hasel hegységhez hasonlít.

A völgy szintje alatt bizonyos mélységben tisztább a só, minek folytán a sóhegy tövén, egy a régiek által tetemesen kiaknázott területen, József-bánya név alatt aknaszerű műveletet tartanak üzemben.

A bánya egy főkamrából, továbbá Károly és Ferdinand nevű két mellék osztályból áll, mely utóbbiaknak főtéje a kültöl 23–24 öl távolban van. Ezen bányaosztályokhoz csatlakozik még egy később létesitett egyközű kamra. 1864-ben a főkamrának leginkább előre hajtott fejtés szintje 48 ölnyi mélyben volt a kül alatt, és mivel alja már ekkor nagy részben porsóval volt fedve, – félben hagyottnak volt tekintendő.

Mivel a sótömb, különösen a Józsefbánya közelében, régi müveletek folytán igen ki van aknázva, feladattá lőn, hogy a só fejtés a mélységben terjesztessék ki. E végből a főszintről 16 ölre egy különítő ereszke mélyíttetett, és pedig egész mélyére fejtésméltó sóközben. A sótömbnek függélyes vastagsága e szerint, legmagasabb külpontjától számítva, 90–100 ölet tehetne. Mely kedvező viszonyok mellett a sófejtés, a fent nevezett kamra aljától lefelé, ujra folyamatba hozatott.

A **parajdi** sónyerés modora a többi erdélyi sóműveknél szokásban levőktől különbözik, s a mint a 9-ik és 10-ik ábra mutatja, réselés és ékeléssel történik, mely munkához fa-ékek és ugyan oly kalapácsok szoktak használtatni. Azt mondják, hogy ezen nyerésmód mellett kevesebb porsó képződik, mint a szabályos alakkövek előállításánál.

És mind amellett, hogy a helyi elárusitásnál minden mázsa árunak csak 20%-a porsó – ez is csak részben adható el; minek következtében tetemes mennyiségű tiszta só hányatik a Korond patakjába. Egyébiránt ezen semmitő művelet tetemes kiadással jár, mivel minden porsó, mielőtt vízbe dobatnék, súly szerint megméretik, mely munkához több ember mellett, 2 mázsamester és 2 segéd kivántatik.

A **parajdi** só-árusítás területe, mely 340 négyszög mértföldnyi, s 7 várost, 10 mezővárost és 642 falut foglal magában, nagy mérvben korlátoztatik a szomszéd Oláhországból való só becsempé[s]zés által, hol a kősónak mazsája csak 2 frtba kerül. Mindamellett, hogy a tekintetben szigoru zárvonalőrségek vannak felállítva, évenként körülbelől 20,000 mázsa só csempésztetik a székely földre s adatik el ottan csekély nyereséggel.

Parajd sótermelése 1839–1848-ig összesen nem tett többet 299,680 mázsánál; 1850-től 1859-ig azonban már körülbelől 861,704 mázsára rugott. Az ezekből alakuló arány szerint **Parajd** utolsó 10 évi só termelése a millió mázsát meghaladhatta, vagy is 32 év óta több mint háromszorosra emelkedett. ||173.||

[...]

Hivatalos feljegyzések szerint következő tisztátalan sómennyiségek hányattak be vagy semmisíttettek meg ellenőrzés mellett, 1853–1857-ig, u. m:

Maros-Ujvárt ..... 718,350 m.
Thordán ..... 106,243 [m.]
Deésaknán ..... 116,250 [m.]
Parajdon ..... 131,303 [m.]
Vizaknán ..... 46,896 [m.]
Összesen ..... 1,112,042 m.

[...]

A kősó-gazdagság, a bányák kiterjedése, azoknak termelése és egyéb statistikai viszonyairól, az alábbi, 1841–1860-ig való időközre vonatkozó táblázat ad közelebbi felvilágositást.

[Táblázatos kimutatás a sóbányák termeléséről – **Parajd**] ||200.||

(Schmidt–Liszkay 1871: 145–146, 173, 200)

▪ EISIG, 1871.
BRIEFE AUS SIEBENBÜRGEN

SALZ UND SALZBERGWERKE I.

[...]

Fahren wir ein in jene weltberühmten krystallenen Dome, sei es um unser Auge an der imposanten Größe ihrer starren Formen zu ergötzen, sei es um unsere wissenschaftliche Erkenntniß zu bereichern, ein Gedanke wird den Laien wie den Forscher nimmer verlassen, unter allen am längsten haften bleiben: wie? wie ist das entstanden? in welcher Weise können sich diese mächtigen Salzstöcke hier gebildet haben?

[...] ||729.||

[...]

In den meisten Fällen sind die in ihrem oberflächlichen Umfange viele Hundert Klafter erreichenden Salzstöcke nur von wenig mächtigen Gesteinschichten überlagert, häufig nur von Dammerde oder dünnen Lagen Schotters, ja an einigen Orten gehen die Salzstöcke geradezu als Felsen zu Tage, oder bilden Salzhügel, so bei Szovata und **Parait** in der Nähe des Hargittagebirges; daher ist es auch gar nichts seltenes daß in jenen Gegenden, in welchen die Salzstöcke so nahe an die Oberfläche treten, letztere die unmittelbare Unterlage des Culturlandes, der Straßen, ja der Häuser und Dörfer bilden. In der Nähe der Salzlager ist das Terrain meist in Folge der Auswaschungen des Salzkörpers und der dadurch bedingten Rutschungen und Einstürze äußerst uneben und zerrissen;

plötzliches Versinken ganzer Striche ist nichts ungewöhnliches,[92] besonders da wo die Steinmassen sich als steile Bergmassen über die Grundfläche erheben (Szovata).

[...] ||733.||

SALZ UND SALZBERGWERKE II.

[...]

Wir wollen aus dem ausführlichen und interessanten Bilde welches Fichtel von dem Salzbergbau seiner Zeit gibt, das wissenswertheste, zum Theil mit den eigenen Worten des Verfassers, herausheben, und darauf unsere eigenen Beobachtungen über den heutigen Betrieb der Salzbergwerke folgen lassen.

In der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts bestanden in Siebenbürgen bereits sechs Salzgrubenämter: Thorda, Kolosch, Dees-Akna, Salzburg, Szek und **Parajd**, welche von der k. siebenbürgischen Kammer, oder dem sog. Thesauriat in Hermannstadt, einer der k. k. Hofkammer in Wien untergeordneten Landesstelle, verwaltet wurden. [...] ||775.||

(Eisig 1871: 729, 733, 775)

▪ SAJÓHELYI, 1873.
ERDÉLY FÖLDRAJZI, SÓTELEPEINEK FÖLDISMEI ÉS SÓBÁNYÁSZATA MÜVELÉSI VISZONYAINAK RÖVID VÁZLATA 8 ÁTNÉZETTEL

[...]

Legnagyobb nevezetessége azonban Erdély tertiär medencéjének a kősó, melynek hatalmas tömzsei, nagykiterjedésü telepei, sőt gyakran kiálló sziklái kisebb nagyobb medencéket és völgyeket töltenek ki, valóságos sóhegyekké emelkednek s a sóképlet csoportozatához tartozó homok, kőtörmelék, agyagmárga, gipsz, homokkő, ||178.|| barnaszén stb.-vel együttesen a belföldből 450 négysz. mtfdnyi területet foglal el. Ez óriási sótelep külső határszéle csaknem maga a medence határával esik össze; – Vastagsága óriásinak bizonyult be, a mennyiben Tordán 120, Deésaknán és Marosujvárt 84, **Parájdon** 72, Vizaknán 76 ölnyi vastagságban ismeretes, de teljesen még sehol sincs áthatolva s igy feküje sem ismeretes. [...] ||179.||

[...]

Jelenleg Deésaknán, Marosujvárt, **Parájdon**, Tordán és Vizaknán müveltetnek nagyobb mérvben a sóbányák. Ezen helyek geographiai, hegy- és vizrajzi stb. viszonyai röviden szintén föl vannak emlitve.

Hogy mikor kezdték mivelni az Erdélyi sóbányákat teljes biztossággal, történeti adatok hiányában megmondani nem lehet, annyi azonban egyes kétségbevonhatlan maradvány után elvitázhatlan, hogy a rómaiak uralma alatt több helyütt ásták már a sót.

[...] ||180.||

(Sajóhelyi 1874: 178–180)

▪ LEONHARD G., 1874.
GRUNDZÜGE DER GEOGNOSIE UND GEOLOGIE

[92] Ein Bergwerksbeamter erzählte mir, er habe selbst eines Tages einen in der Nähe des Salzstockes von Maros-Ujvar weidenden Büffel sammt der Weidestelle versinken sehen.

[STEINSALZLAGER IN SIEBENBÜRGEN UND GALIZIEN]

Steinsalzlager in Siebenbürgen und Galizien. Dieselben gehören dem Miocän an, wohl eine der grossartigsten Steinsalz-Formationen die es gibt, aus Steinsalz, Salzthon, Mergel, Gyps und Anhydrit bestehend. Kolossale Massen bildet das Steinsalz in Siebenbürgen, besonders bei **Parayd** und Szovata. Am südlichen Abfalle der Karpathen, zumal durch das Comitat von Marmarosch, erstrecken sich ausgedehnte Salz-Ablagerungen: am nördlichen Gehänge der Karpathen bei Bochnia und Wiliczka ebenfalls.

[...]

(Leonhard G. 1874: 416)

- **SCHLEIDEN, 1875.**

DAS SALZ. SEINE GESCHICHTE, SEINE SYMBOLIK UND SEINE BEDEUTUNG IM MENSCHENLEBEN

[VORKOMMEN DES SALZES AUF DER ERDE]

[...]

In Siebenbürgen bildet das Steinsalz eine Gebirgsmasse von in ihrer Tiefe noch nicht ergründeten Mächtigkeit. Häufig geht diese Masse zu Tage aus oder ist doch nur durch eine dünne Lage Dammerde bedeckt. An vielen Orten erhebt sich das Salz zu Hügeln und Bergen, in denen steile Schluchten zugleich das Innere blosstellen, besonders bei Szovata und **Parayd** im Udvarhelyer Stuhl. Bei Szovata ziehen sich die Berge über eine deutsche Meile fort, sind aber bis auf die steilen Schluchten mit dichtem Wald bedeckt. Durch Unterwaschungen, besonders bei Frühlingsregen, stürzen oft ganze Berggehänge mit ihrem Wald krachend herab, den Salzstock entblösend und dafür andere Theile wieder bedeckend. Die Steilen Abstrürze mit ihren oft mehr als 200’ hohen schneeweißen Wänden gewähren dann einen herrlichen Anblick. Es giebt in Siebenbürgen allein 120 Ortschaften, die Salzquellen besitzen. [...] Große und weite Thäler, die im Steinsalzgebirge ausgewaschen sind, zeigen Thalwände von diesem Material, so bei **Parayd** und Beretz in Siebenbürgen und ebenso südlich vom Himalaja, da wo der Indus die Salzkette durchbricht; am Hualaya in Peru wird das ganze Flußthal von 60 Quadratmeilen Ausdehnung nach Pöppig nur durch ein einziges, ungeheures Steinsalzgebirge dargestellt. Zur eingehenderen Beschreibung greife ich aber zwei Punkte heraus, wo das Salzgebirge noch besonders interessante Züge darbietet. ||142.||

Am südlichen Abhang der Pyreneen liegt Cardona am Eingang eines Thales von dem man auf den ersten Anblick glaubt, es sei von einem riesigen Gletcher ausgefüllt. [...] ||143.||

(Schleiden 1875: 142–143)

- **HERBICH, 1878.**

SZÉKELYFÖLD FÖLDTANI ÉS ŐSLÉNYTANI LEIRÁSA

A SZÉKELYFÖLDÖN ESZKÖZÖLT LÉGSÚLYMÉRŐI ÉS HÁROMSZÖGTANI MAGASSÁGI MÉRÉSEK EREDMÉNYEI.

[...]

[Mérés helye] Bucsin teteje, hegy a Hargita-hegységben, nyereg **Parajd** és Gyergyó-Szt-Miklós között [Magasságok méterekben] 1271·837 [Mérők nevei] Hauer

[Mérés helye] [Bucsin teteje] az országút nyerge (három szög) [Magasságok méterekben] 1272·216 [Mérők nevei] Hauer

[...]

[Mérés helye] [Ostorocz hegy] a **Parajd** és Gyergyó-Alfalu közti vizválasztón vezető országút nyerge [Magasságok méterekben] 1557·953 [Mérők nevei] Fischer ||12.||

[...]

[Mérés helye] **Parajd**, falu (h. sz.) [Magasságok méterekben] 496·752 [Mérők nevei] –

[Mérés helye] [**Parajd**], a fogadó [Magasságok méterekben] 497·384 [Mérők nevei] Hauer

[Mérés helye] [**Parajd**], az út Szováta felé a falu végén [Magasságok méterekben] 509·398 [Mérők nevei] Fischer ||17.||

[X. NEOGEN-KÉPLET.]
[MEDITERRÁN- ÉS SZÁRMÁT-EMELET, S A KŐSÓ.]
[A MAROS-FOLYÓ VIDÉKE.]

[...]

Sz.-Udvarhelytől északnyugatnak a kénfördős Szombatfalván keresztül egy út visz a már említett Fejérnyk völgyébe, mely innen a Kis- és Nagy-Küküllő vizválasztóján a Korond-völgye felé folytatódik.

Az ország azon részét, melyet délről a Fejérnyk völgye, keleten a korondi völgy, északon pedig a Kis-Küküllő érint – amennyire a Gágy-völgyében megismerhettem – laza homok, homokos márga és különböző homokkő-képződmény alkotja; a tetőkön a származát-emeletbe való kavics, holott a völgyek fenekén számos sósforrás és kősó mutatkozik. Ez utóbbiak közűl a sósforrások a korondi-völgyben Korond, Arcsó, Sófalva táján, a kősó pedig **Parajd** mellett sótömzs alakjában lát napvilágot; a Küküllő völgyében a hires szovátai sósziklák, nemkülönben a Sóvárad, Átosfalva és Szt.-István melleti sósforrások nevezetesek.

Ami az itteni sóelőfordulást, a vidék földtani alkotását és a napfényre bukkanó **parajdi** s szovátai sótömzsöket illeti, e tekintetben csak Pošepny úr tüzetes tanulmányaira utalhatok,[93] és röviden rendszerbe foglalom ezen érdemes búvár vizsgálatainak eredményét, hozzácsatolva saját észleleteimet is.

[...] ||232.||

(Herbich 1878: 12, 17, 232)

- **RIBÁR, 1878.**

A KONYHASÓ

[...]

Azon helyeken, hol véletlenül vagy más uton ily kösótömzsre akadtak, egy elég tágas, függélyes nyilást – u. n. aknát – mélyesztenek a sótesthez azon célból, hogy azon a lefejtett kősódarabokat kihozhassák. Ezután a sótest hátától hosszúkás kúp stb. alakban terjeszkednek lefelé. Számos helyen a só kivitele folytán a tiszta kősótömegben oly óriási üregek keletkeztek, hogy azokba templomokat tornyostul is lehetne beállitani. ||197.|| Ezen vájcsarnokokban egyuttal igen jól látható az egész kősótestnek szerkezete is, mely egészben véve réteges. A sófalak ugyanis majd vizszintesen, majd hullámzatosan vagy ránczosan lefutó világosabb és sötétebb rétegek – a bányász nyelvén: évgyürük –

[93] Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanstalt. Bd. XVIII. Pag. 475–478.

által vannak alkotva, melyek egymáson fekve az egész óriási kősótömeget teszik. Nincs meglepőbb, mint midőn az ember elsőízben – kivált fényes kivilágitásnál – egy ilyen vájcsarnokba lép s maga körül tekint. A csákányütések sokszoros visszhangjára, mely e hatalmas katakombák tiszta kősófalai által idéztetik elő; szent félelem és bámulat fogja el a lelket; önkénytelenül áldást és szerencsét rebegnek ajkai... áldást azon honra, mely ily kincseket rejt méhében s szerencsét a merész bányásznak; ha a nagyszerűről nem volt fogalma, azt itt meg fogja tanulni, ismerni.

Utazni vágyó fiatal honfiaink a külföld természeti nagyszerüségei után epednek; vasutainkon sokan csak ugy átrepülnek, hogy valahol kint költsék el megtakaritott krajczáraikat, pedig mennyi érdekes, mennyi nagyszerű van nálunk is, akár az egyes vidékeknek nagyban való megjelenését a természetben veszszük tekintetbe, akár földtani szerkezetét, floristikai vagy faunistikai, néprajzi és egyéb sajátságait. Már a máramarosi vagy erdélyi kősótelepeink megszemlélése is dúsan megfizeti a fáradságot, mert azokhoz hasonló kősótelep kevés van Európában, sőt kevés az egész földön. Bányászaink és erdészeink barátsága és loyalitása is kereste párját; csak elfogulatlan itéleti és a körülményeknek tekintetbe vétele ne maradjon el tőlünk.

Nagyszerű kősótelepeket nem csak hazánk, de – mint emlitettem – a föld egyéb pontjai is képesek felmutatni. Hogy rövid legyek, csakis az osztrák-magyar birodalom kősótelepeire fogok reflectálni.

[...] ||198.||

A wieliczkai kősótelep közvetlenül a város alatt terül el. [...] A wieliczkai sóbányák hire igen sok látogatót csábit oda, kivált Krakó városából. Nagyobb társaságok – miután a bánya érdekesebb pontjait, a sószobrokat stb. megszemlélték – egyik csarnokban az élvezet betetőzéseül itt-ott tánczot is rendeznek.

[...]

Az egész birodalomban leggazdagabb azonban Erdély. – Erdély belseje tudvalevőleg – völgyeletek által szaggatott medencze, mely magas hegységek által vétetik körül. Az ismeretes, ||199.|| erdélyi kősótömzsök azon körvonalban fordulnak elő,[94] melyben e medencze széle a határhegységhez simul. E körben (Vizakna, Thorda, Deés, Besztercze, **Parajd**, Reps, stb.) kisebb nagyobb medenczéket és völgyeket töltenek ki. Legtöbb helyen e nagyszámu sótömegek csak bányászati munkálatok által vannak feltárra, de vannak helyek, hol mint valóságos sziklák bujnak ki a felszinre; különösen **Parajd** környéke nevezetes ilynemű megjelenéséről, hol 20–23 öl magas kősósziklák is léteznek. Az erdélyi sóképlet a hozzá tartozó anyagokkal együtt 450 mértföldnyi területet foglal el.[95] Vastagsága óriásinak bizonyult be, a mennyiben Thordán 120, Deésaknán és Marosujvárt 84, **Parajdon** 72, Vizaknán 76 ölnyi vastagságban ismeretes, de teljesen még sehol sincs áthatva. [...] ||200.||

(Ribár 1878: 197–200)

▪ RYBÁR, 1880.
A KONYHASÓ

[...]

Azon helyeken, hol véletlenűl vagy más uton ily kősótömzsre akadtak, egy elég tágas, függélyes nyilást – ú. n. aknát – mélyesztenek a sótestbe a végből, hogy azon a lefejtett kősódarabokat kihozhassák. Ezután a sótest hátától hosszúkás kúp stb. ||56.|| alakban terjeszkednek lefelé. Számos

[94] F. Ritter v. Hauer: geol. Karte v. Siebenbürgen.
[95] Földtani Közlöny 1873 évf. 178.

helyen a só kivitele folytán – a mint az a mellékelt ábrákon feketére festett terekből kitűnik – a tiszta kősótömegben oly óriási üregek keletkeztek, hogy azokba templomokat tornyostul is lehetne beállítani. Ezen kivájt csarnokokban egyuttal igen jól látható az egész kősótestnek szerkezete is, mely egészben véve réteges. A sófalak ugyanis majd vízszintesen, majd hullámzatosan vagy ránczosan lefutó világosabb és sötétebb rétegek – a bányász nyelvén: évgyűrűk – által vannak alkotva, melyek egymáson fekve az egész óriási kősótömeget teszik. Nincs meglepőbb, mint midőn az ember első ízben – kivált fényes kivilágításnál – egy ilyen vájt csarnokba lép s maga körül tekint. A csákányütések sokszoros visszhangjára, mely e hatalmas katakombák tiszta kősófalai által idéztetik elő, szent félelem és ||57.|| bámulat fogja el a lelket; önkenytelenül áldást és szerencsét rebegnek ajkai... áldást azon honra, mely ily kincseket rejt méhében s szerencsét a merész bányásznak. Ha a nagyszerűről nem volt fogalma, azt itt megtanulja ismerni.

Utazni vágyó fiatal honfiaink a külföld természeti nagyszerűségei után epednek; vasutainkon sokan csak úgy átrepülnek, hogy valahol kint költsék el megtakarított krajczáraikat; pedig mennyi érdekes, mennyi nagyszerű van nálunk is, ha az egyes vidékeknek akár tájképi szépségeit veszszük tekintetbe, akár földtani szerkezetét, floristikai vagy faunistikai, néprajzi és egyéb sajátságait. Már a máramarosi vagy erdélyi kősótelepek megszemlélése is dúsan megfizeti a fáradságot, mert azokhoz hasonló kősótelep kevés van Európában, sőt kevés az egész földön. Bányászaink és erdészeink barátságos és szíves volta is ritkítja párját; csak elfogulatlan itélet és a körülményeknek tekintetbe vétele ne maradjon el tőlünk.

Nagyszerű kősótelepeket nem csak hazánk, de – mint említettem – a föld egyéb pontjai is képesek felmutatni. Hogy rövid legyek, csakis az osztrák-magyar birodalom kősótelepeire fogok reflektálni.

[...] ||58.||

A wieliczkai kősótelep közvetlenül a város alatt terül el. [...] A wieliczkai sóbányák hire igen sok látogatót csábít oda, kivált Krakkó városából. Nagyobb társaságok – miután a bánya érdekesebb pontjait, a sószobrokat stb. megszemlélték – egyik csarnokban az élvezet betetőzéseül itt-ott tánczot is rendeznek.

[...]

Az egész birodalomban leggazdagabb azonban Erdély. Erdély belseje tudvalevőleg völgyeletek által szaggatott medencze, mely magas hegységek által vétetik körül. Az ismeretes erdélyi kősótömzzök azon körvonalban fordulnak elő,[96] melyben e medencze széle a határhegységhez simúl (lásd az alább mellékelt ábrát). E körben (Vizakna, Torda, Deés, Besztercze, **Parajd**, Kőhalom, Homoród stb.) kisebb nagyobb medenczéket és völgyeket töltenek ki. Legtöbb helyen e nagyszámú sótömegek csak bányászati mun- ||59.|| kálatok által vannak feltárra, de vannak helyek, hol mint valóságos sziklák bujnak ki a felszinre; különösen **Parajd** környéke nevezetes a só ilynemű megjelenéséről, hol 20–23 öl magas kősósziklák is léteznek. Az erdélyi sóképlet a hozzá tartozó anyagokkal együtt 450 mértföldnyi területet foglal el.[97] Vastagsága óriásinak bizonyult be, a mennyiben Tordán 120, Deésaknán és Marosujvárt 84, **Parajdon** 72, Vizaknán 76 ölnyi vastagságban ismeretes, de teljesen még sehol sincs áthatva. [...]

[Térkép: ...az erdélyi medencze párkányán elterülő sótelepek...] ||60.||

(Rybár 1880: 56–60)

[96] F. Ritter v. Hauer: geol. Karte v. Siebenbürgen.
[97] Földtani Közlöny 1873. évf. 178. l.

▪ **GUTTMANN, 1881.**
MAGYAR BÁNYA-KALAUZ

[ZALATHNAI BÁNYAKAPITÁNYSÁG]

676. M. kir. kősóbányamű **Parajdon** és Alsó-Sófalván**,** Udvarhelymegy., 1 bt. (700.000 □ m.). 1 szállító- és 1 beszállóakna, 1 lójárgány, 2 bányacsarnok, 5 sóraktár, a bányában egy önmüködő dörzsgépezet. Termelés 1879-ben: 4,704.264 ko. kősó. Társpénztári vagyon 15.442 frt. Központi igazgatóság: M. kir. bányaigazgatóság Kolozsvárott. Bányagondnokság Parajdon. Helyettes főnök és pénztárnok: Csengery József; ellenőr: Székely János; 1-ső mázsatiszt: Jeszensky Pál; 2-ik mázsatiszt: Schneider József; bányaorvos: Ortner Dániel.

[Ugyanezen tartalom ugyanitt német nyelven is olvasható.]

(Guttmann 1881: 89)

▪ **KOCH, 1881.**
ERDÉLYNEK ÁSVÁNYOKBAN VALÓ GAZDAGSÁGÁRÓL

[...]

Térjünk már most át némi részletekhez is, azaz tartsunk rövid szemlét az erdélyi ásványok felett, hogy voltaképen megismerkedjünk egy kissé azon ásványokkal, melyek Erdély földjének egyik főgazdagságát képezik. [...]

Vegyük tekintetbe először is a sókat, értem t. i. az ízzel biró, oldható ásványokat. Itt azonnal első sorban a kősó vagyis konyhasó az, mely, mint erdélyi bő előfordulás, figyelmünket különösen leköti. A kősót jelenleg, miként ismeretes, 5 helyen, Deésaknán, Tordán, Marosujváron, Vizaknán és **Parajdon** bányászszák, két helyen, t. i. Széken és Kolozson fölhagytak bányászásával. De nemcsak ezen helyeken, hanem ezenkivül vagy 40 helyen van a kősó oly közel a felülethez, hogy néha csupán a televényföld fedi, máskor meg csak 20–30’ föld és agyag. **Parajd**, Sófalva és Szováta vidékein a felületre kiérnek a sótőmzsök. Sófalvánál egy 4 órányi kerületü helyen 60 sószikla emelkedik ki a földből.

A sótelepek vastagsága Tordán 120, Deésaknán és Marosujvárt 84, **Parajdon** 82 és Vizaknán 76 ölnyire ismeretes; eddig sehol sincs átfurva egy telep sem, közvetlen aljazatuk tehát ismeretlen. ||92.||

[...]

Bármennyire érdekes tárgy is a kősó, a gyönyörü deésaknai kristálycsoportok és a **parajdi** piros rostos kősó bemutatásával el kell válnunk ezen ásványfajtól, hogy másra térjünk át.

[...] ||94.||

(Koch 1881: 92, 94)

▪ **TÓTH, 1882.**
MAGYARORSZÁG ÁSVÁNYAI

ELŐSZÓ

[...]

Időközönkint bejártam Magyarországot Pozonytól Brassóig, Bártfától Szigetvárig s a szélrózsa minden irányában; mindenfelé nem csak számos gymnasiumi s magán ásvány-gyűjteményben jegyez-||3.|| gettem, hanem a bányákat, a kővágó-helyeket, a völgyeket, a hegyszorosokat és magaslatokat is bejártam. Utóljára 1880-ban Sopron és Vas megyében, 1881-ben pedig A.-Fehér, Szeben és Csík megyében töltöttem e czélból nehány hetet, illetőleg egy-két hónapot.

[...] ||4.||

DICHROIT, Cordier.

[...]

Parajd mell. Görély közt. – [7. 122 lp.]

[...] ||168.||

[GYPSZ.]
[ÉS VÁLFAJA: ALABASTROM.]

[...]

Parajd. – [Kolozsv. e.]

[...] ||212.||

KALINIT.

[...]

Parajd. - [Kolozsv. e. Hogy milyen timsó, azt a fölirat nem mondja.] ||239.||

KŐSÓ

A szónak szoros értelmében nagyszerűnek kell a sókincset neveznünk, melylyel hazánk meg van áldva. Ha évszázadokon át egész Európát kellene sóval ellátnunk, még csak azt érnők el, hogy kincsünk kimerithetetlenségét jobban belátnók[98] – Hadd álljon itt egynehány termőhely!

[...] ||279.||

[...]

Parajd. Nagyszerű itt a só mennyisége: hegyeket képez, sok helyütt föld sem födi. – Aknázzák. – Born áll érte jót, midőn azt mondja a parajdi sóbányákról: „alle anderen an Reichthum übertreffenden Salzgruben."[99]

Ujabb időkben évenkint átlag 89,618–93,849 mázsát adott. Vájás területe összesen 1,175 b. □°, sóbősége 24 millió köböl.

Nagyszerű az, mi itt az ember szemei elé tárul. Mindjárt a bányabejárat körül s Korond partján közel és távol fehér sószirtek, oszlopok és bizarr sziklacsoportozatok emelkednek fel a magasba. – Az eső s hóviz gyakran lemossa az agyagot, földomlást idéz elő s a só különböző időben különféle helyen tünik elő. Néha majdnem 200 láb magasságu függélyes hófehér sófalak meredeznek fel vagy

[98] 1871-ben Magyarország Erdélylyel együtt
6.429,836 bécsi mázsa kősót s
846,655 [bécsi mázsa] főtt sót állitott elő;
maga Magyaror. 3.611,275 [bécsi mázsa] kősót.
720,177 [bécsi mázsa] főtt sót.

[99] Erdély Kősójának irodalmát lásd: 143. 21. k. 185. lp. – Mi pedig sóvizeit illeti, kitünő Bernáth czikke a Földtani Közlönyben. X. 200 lp. Erdélyben 310 község határán vettek észre sókutakat és sóforrásokat. Megjegyzem azonban, hogy Hauer szerint Erdélyben 40 helyen a sószikla felszinen látható, 192 sókút és 592 sóforrás létezik.

fenyegetőzőleg hajlanak át az álmélkodó utas fölé. Szováta, Parajd és Szék vidékén a sótömzs gyakran annyira fölemelkedett, hogy közvetlen a szántóföld, a rét, az erdő, az út vékony talajrétege alatt van s néha a lakos bevert sövénykarója sótömegen akad meg, ekéje sót karczol, vagy pinczéjének talapzata sótömeg. Vajmi gyakran mossák a zuhogó patak habjai a part sószikláit. – S e csodálatos sókincset, e regényes vidéket, e tündéries látványokat vajjon megtekinti-e legalább annyi magyar, mennyi Halleinba vagy Berchtesgadenbe siet?!

[143. 17 k. IV füz. Posepny. – WHofmkabin. – 7. 161 lp. – 19. – 59. 110 lp. – WgR. – 23, 138 lp. – 162. 1866, 239 lp. – Szeb. Br. Vörös, rostos. – Kolozsv. e.]

[...] ||284.||

[MARKASIT, Haidinger.]

[...]

Parajd. – [7. 276 lp.]

[...] ||345.||

(Tóth 1882: 3–4, 168, 212, 239, 279, 284, 345)

- **GEIKIE, 1882.**

TEXTBOOK OF GEOLOGY

[...]

In other parts of the Austro-Hungarian empire interesting evidence exists of the gradual uprise of the sea-floor during later Tertiary time and the isolation of detached areas of sea, so that the south-east of Europe must then have presented some resemblance to the great Aralo-Caspian depression of the present time. The Congeria stage brings before us the picture of an isolated gulf gradually freshening, like the modern Caspian, by the inpouring of rivers; but on both sides of the Carpathian range there were bays nearly cut off from the main body of water, and exposed to so copious an evaporation without counterbalancing inflow that their salt was deposited over the bottom. Of the Transylvanian localities on the south side of the mountains the most remarkable is **Parajd**, where a mass of rock-salt has been accumulated, having a maximum of 7550 feet in length, 5576 feet in breadth, and 590 feet in depth, and estimated to contain upwards of 10,595 millions of cubic feet. On the northern flank of the Carpathians near Cracow lie the famous and extensive salt-works of Wieliczka, with their massive beds of pure and impure rock-salt, gypsum, and anhydrite, some of the strata being full of fossils characteristic of the upper zones of the Vienna basin.

[...]

(Geikie 1882: 877)

- **KOCH, 1884–1885.**

ERDÉLY ÁSVÁNYAINAK KRITIKAI ÁTNÉZETE

DICHROIT. CORDIER.

[...]

(Kolozsvár, **Parajd**). Fichtel „Min. Bemerk. von den Karpaten” művének 584 és 586 lapján az obsidiánról és nem dichroitról szól, és az 579. l. csak emliti, hogy luxsapphyrnak is nevezik az obsidiánt. Ackner téves közleménye tehát törlendő. ||147.||

[GYPS.]
[ROSTOS, SZEMCSÉS ÉS TÖMÖR GYPS.]

[...]

γ) Igen sok gyps-telep vagy fészek fordul elő a neogén felső mediterrán emeletű agyagmárgában, mely az erdélyi sótelepeket is magába zárja. Az Ackner által felsorolt termőhelyek legnagyobb része ide tartozik, u. m. [...] Plopis, **Parajd**, Petrosán [...] ||160.||

[KALITIMSÓ. (KALINIT).]

[...]

Parajd. Az itteni andesitbreciákról való sókéreg megvizsgáltatván, tisztátlan kálitimsónak találtatott.

KAOLINIT ÉS AGYAG.

[...]

Rebra. Tiszta fehér, durva földes. Olv. foka 1. A gázfúvó előtt szép fehér cserepet ad. Süssner Ede szerint itt is, meg Parván is, fordulnak elő telepek és pedig a rhyolithes tuffába fektetve. A párvai kitünőnek bizonyult a gyakorlatban is, mert a **parajdi** kőedénygyárban felhasználják. (10) 1877. 161.

Szind. Innen kezdve csaknem az Aranyos völgyéig a tordai hegység keleti oldalán végig huzódó zöld porphyrittuffa végelmállásának terménye gyanánt nagy bőségben fordul elő s számos ponton ássák is. Olv. foka 3, tehát távol áll a tüzálló agyagtól. Kőedénygyártásra azonban alkalmas s **Parajdon** használják is, nemkülönben a ||288.|| kályhacserepek leöntésére (engobiren) Kolozsvárt is. (12) V. 245. Vegyielemzését l. (12) IV. 156. ||289.||

KŐSÓ.

Az arany mellett a kősó egy második ásványterménye Erdélynek, mely általános és bő előfordulása miatt ezen kis országrészt nevezetessé teszi.

Azon terület, melyen belül a kősó bármely alakban előfordúl, 450 □ mértföldet teszen. Bányák vannak: Tordán, Deésaknán, Marosujváron, **Parajdon** és Vizaknán, hol még most is bányászszák a kősót, Széken és Kolozson, hol fölhagytak bányászatával. A helyek, melyeknek határán a k. részint ős-hajdankori és római miveletek, horpák és oduk, részint ujabb vállalatok folytán feltárva, vagy pedig kibúvások, meztelen sósziklák, kivirágzások, hegycsúszások és sülyedések által láthatóvá téve ismeretesek, betürendben írva a következők: Ajtón, Alsó-Idecs, Alsó-Sófalva, Bálványosváralja, Bilak, Búzás, Bocsárd, Csepány, Czod, Deésakna, Dezmér, Dögmező, Erdőszakáll, Fehéregyháza, Felek, Felső-Sófalva, Felső-Zsuk, Garad, Görgénysóakna, Hermány, Homoród, Homoród-Szt.-Péter, Homoród-Szt.-Pál, H.-Szt.-Márton, Jaad, Kajla, Keményfalva, Kincses, Kolos, Kötelend, Középfalva, Lövéte, Libánfalva, Mártonfalva, Marosujvár, Mikeháza, Nagy-Demeter, Nagy-Kaján, Nagy-Cserged, Oláhpéntek, Pata, **Parajd**, Porumbák, Szász-Nyíres, Sajó-Udvarhely, Schellenberg, Sófalva, Somkerék, Sóvárad, Szék, Széplak, Szovátka, Torda, Vizakna. Összesen 54 hely.

[...] ||292.||

[...]

A sótelepek vastagsága Tordán 120, Deésaknán és Marosujvárt 84, **Parajdon** 72 és Vizaknán 76 ölnyire ismeretes; eddigelé nincs áthatolva, feküje tehát ismeretlen. (1. ezekre nézve: Erdély

sótelepeinek földismei és sóbányászata mivelési viszonyainak rövid vázlata, 8 átnézettel. Kolozsvár 1873.)

[...]

[...] Posepny szerint – (28) 1871. p. 177. – Maros-Ujváron a sórétegek redőzete oly sűrű, meredek zik-zak vonalokat képező, hogy hosszuk vízszintes vetületükhez gyakran = 30:1. **Parajdon** a redőzés nagyban van kifejlődve, a mennyiben két redő tengelye 40 ölnyi távolságban áll egymástól; a deésaknai sótömzs végre egészen laposan kiemelkedő kúpot alkot.

[...] ||293.||

[...]

[...] A vizaknai só aránylag a legtisztátlanabb finom agyagrétektől, továbbá bitumenes márga- és gypsfészkektől és gumóktól; gyakran szenült fadarabokat is körülzár. A **parajdi** só aránylag igen tiszta, nem ritkán idegen kőtörmeléket zár magába. Igen szép, de ritkábban fordul elő **Parajdon** vöröses sárga, vagy vérpiros, rostos kősó, minő Erdély többi bányáiból nem ismeretes.

[...] ||296.||

[Táblázatos kimutatás: a kősó vegytani minősége – **Parajd**]

Az elemzési eredmények szerint a só tisztaságára nézve így következnének egymásután az erdélyi bányák: Maros-Ujvár, Thorda, Vizakna, Deésakna, **Parajd**; a mi azonban tényleg – mint fenn láttuk – nem áll.

[...] ||297.||

(Koch 1884: 147, 160, 288–289, 292–293, 296–297)

[MARKASIT, HAIDINGER]

[...]

Parajd. Porkura. Rekite. (2) 276. 277.

(Koch 1885: 4)

- **GEIKIE, 1885.**

TEXTBOOK OF GEOLOGY

[...]

In other parts of the Austro-Hungarian empire interesting evidence exists of the gradual uprise of the sea-floor during later Tertiary time and the isolation of detached areas of sea, so that the south-east of Europe must then have presented some resemblance to the great Aralo-Caspian depression of the present time. The Congerian stage brings before us the picture of an isolated gulf gradually freshening, like the modern Caspian, by the inpouring of rivers; but on both sides of the Carpathian range there were bays nearly cut off from the main body of water, and exposed to so copious an evaporation without counterbalancing inflow that their salt was deposited over the bottom. Of the Transylvanian localities, on the south side of the mountains, the most remarkable is **Parajd**, where a mass of rock-salt has been accumulated, having a maximum of 7550 feet in length, 5576 feet in breadth, and 590 feet in depth, and estimated to contain upwards of 10,595 millions of cubic feet. On the northern flank of the Carpathian Mountains, near Cracow, lie the famous and extensive salt-works

of Wieliczka, with their massive beds of pure and impure rock-salt, gypsum, and anhydrite, some of the strata being full of fossils characteristic of the upper zones of the Vienna basin.

[...]

(Geikie 1885: 882)

▪ MEDGYESY, 1887.
A KONYHASÓRÓL

[A KONYHASÓ ERDÉLYBEN]

[...]

Dr. Koch A. 54 helyet közöl[100] melyeknek határában a konyhasó részint őskori müveletek, részint ujabb vállalatok következtében fel van tárva. Azonban a konyhasót tényleg csak Deésaknán, Maros-Ujváron, **Parajdon**, Tordán és Vizaknán bányásszák. A széki és kolosi bányák mivelését fölhagyták.

A sótelepek vastagsága Deésaknán és Marosujváron 84, **Parajdon** 82, Tordán 120 és Vizaknán 76 öl. A sórétegek égészen át sincsenek furva; tehát feküközete ismeretlen, sőt nem is mernék egészen át ütni, nehogy vizre akadjanak, mely a bányát elöntse, mint Wieliczkán történt.

A kősótömzsök általában nem nagy vizszintes kiterjedést mutatnak, s tulajdonkép[p] nem egyebek, mint valami erőbehatás által összenyomott és kuposan feltolt sórétegek.

Igen szép s föltünő, hullámzatosan össze vissza hajtott rétegzettséget tapasztalhatni a kősó-falakon az erdélyi bányák mindenikében. Maros-Ujváron pl. e redőzet oly sürü, meredek czik-czak vonalakat képez, hogy hosszuságúk vizszintes vetületükhez gyakran = 30:1. **Parajdon** is igen szépen van a redőzet kifejlődve. Deésaknán már kevésbbé complikált és kupos kiemelkedést mutat. [...] ||10.||

[...]

[...] A vizaknai só aránylag a legtisztátlanabb, finom agyagrétegtől, továbbá bythumenes márga és gypsz fészkektől és gumoktól; gyakran szenült fadarabokat is körül zár. A **parajdi** só aránylag igen tiszta, nem ritkán idegen kőtörmeléket zár magába. Igen szép, de ritkábban, fordul elő **Parajdon** vöröses sárga vagy vérpiros, rostos kősó, minő Erdély többi bányáiból nem ismeretes. Ezekből a só tisztaságának különböző volta világos, s bár a Kripp által végrehajtott vegyelemzési vizsgálatok szerint az erdélyi só tisztaságára nézve a következő sorrend áll: M-Ujvár, Torda, Vizakna, Deésakna, **Parajd**, tehát szerinte a marosujvári só a legtisztább (99.57 chlornatriummal) s a **parajdi** a legtisztátalanabb, (98.28 NaCl) tényleg a fentebbi Koch-féle megfigyelések után nem fogadható el.

[...] ||13.||

(Medgyesy 1887: 10, 13)

▪ WEISZ, 1891.
AZ ERDÉLYRÉSZI BÁNYÁSZAT RÖVID ISMERTETÉSE

I) KŐSÓ-BÁNYÁSZAT.

[...]

A kősó keménysége a különböző nemeinél különböző. Színe túlnyomó fehér és szürke, csak ritkán fordulnak elő más színek is. Tordán nem ritkán sárgásfehér szín észlelhető nagyobb

[100] E községek a következők: [...] Oláh-Péntek, Pata, **Parajd**, Porumbák, Szász-Nyires, Sajó-Udvarhely [...]

mennyiségben. **Parajdon** időnként pirosba játszó és nagy ritkán szálas szövetű kék színű só találtatik. ||167.||

II. A PARAJDI SÓBÁNYÁSZAT.

E bányászat az alsó- és felső-sófalvi völgy öblében, a Kis-Küküllő és Korond patakok összefolyásánál fekvő, úgynevezett Sóhegyen űzetik, mely 400,000 m^2-nyi tért foglal el.

A mivelés egy talpfejtésre berendezett kamara alakú bányában történik, honnan a só dörzsgép, vasút és járgány által szállíttatik a felszinre. A feltárt összes talpmivelet 9100 m^2.

Ezen sóbánya az 1780-dik évben keletkezett két felszini mivelet egyesítése által, s az igy előállitott üreg József-bánya nevet nyert. 1816-ban a Ferdinánd és Károly nevű bányaosztályok nyittattak meg.

Használatban van egy lójárgány és egy dörzsgép. A mivelésnél a padrendszer uralkodik, melynél a padok faékekkel feszíttetnek fel és azokból 30–35 $^{k}/_{g}$ súlyú alaksó darabok vágatnak ki.

A szállítás vasutakon eszközöltetik, melyeknek hossza a bányában 300 és a külön 600 $^{m}/$. ||169.||

Termeltetik évenként 66,400 $^{T}/$ só, melyből azonban csak 9400 $^{T}/$ áruképes. A termelt egész sómennyiség az országban adatik el. ||170.||

(Weisz 1891: 167, 169–170)

▪ BLASKA, 1896.
ERDÉLYI SÓBÁNYÁSZAT ÁTNÉZETE

[TOPOGRAFIAI ÉS GEOLOGIAI VISZONYOK.]

[...]

Erdély harmadkori medenczéjének legnagyobb és legjelentékenyebb nevezetessége a kősó, melynek hatalmas települése, a szinte hatalmas cerithium márga rétegek takarója alatt az egész harmadkori medenczét mintegy 450 négyszögmértföld területben kitölti, sok helyt, tömzsszerüen a földszinre kiér, és mint tömör sószikla meredezik ki napszintre, daczolva ideig, óráig az őtet kifedő és nyaldosó vízár és atmospheríliák ellen. Ilyen sósziklák találtatnak **Parajd** környékén Alsó-Felső-Sófalván, Sovátán, Libánfalván, továbbá Szász-Nvires és Bálványos-Váralja között. Legtöbb helyen a földmélyéből kiemelkedett sószikla taréja immár a légbeliek eső-zápor viz pusztitó hatásának áldozatul esett, az őt környező és hátramaradt márga rétegekből álló domb-magaslatok között képződött terjedelmes öblök, katlanok, teknős-völgyek alá szorult, újabb koru csekély vastagságu lerakodmányokkal, sós agyag, márga, iszap, kavics vagy homokkal fedve. [...] ||5.||

[...]

[...] Hogy ezen tömzsszerü sókibuvások nem egyszerü egyoldalu kiemelkedések, hanem oldalnyomás következtében történt felgyúródások és türemlések, igazolja a Marosujvártt, Tordán és Vizaknán észlelt azon körülmény, hogy úgy az első, mint utóbb emlitett sókibuvásoknál a meredeken álló sóretegek, valamint a tömzset körülövedző általa feltolt márga-rétegek is a sóhatárral egvközüen körülfutnak és egymásba visszatérnek; ugyanez észlelhető Tordán is, azon különbséggel, hogy ott egymás mellett két felgyúródás van. A fent nevezett bányáknál, valamint **Parajdon** is a sótömzs rétegei meredekek 60–80–85 foku csaknem függélyes állásuak, csak a Deésaknai szintes, itt-ott hullámzatos. – A tömzs sója felül torha, a mélységben mind keményebb.

A sótelep vastagsága még sehol át nem hatoltatott és ismeretlen – Tordán 226 méterre, Marosujvárt 200 m., **Parajdon** 136 m., Vizaknán 144 méterre hatoltak le, de mindezen lehatolás csak a sótelep dudorodásának felső részében eszközöltetett; nagyobb mélységben a meredek sórétegzet kissé szintesebb elhajlását észlelni lehet ugyan, de a sótelep alja még koránt sem éretett el.

[...] ||7.||

[A SÓBÁNYÁSZAT TÖRTÉNETE ÉS FEJLŐDÉSE]

[...]

[...] A szabad sókereskedés fenállott mindaddig, mig a székelyek sócsempészetet annyira nem vivék, hogy az országot fél áru moldvai sóval elárasztották. Ezen visszaélés miatt 1848-ban a magyar kormány kénytelen vala a **parajdi** só árát 2 forintra leszállitani, 1850 évben azonban a szabad sókereskedés végkép betiltatott.

[...] ||10.||

[...]

A közel mult századokban ugyanis következő sóbányák valának üzemben, u. m. Deésakna a Szilágyság, Szatmár, Kővár és Beszterczevidék ellátására; Szék és Kolozs a mezőség, Kolozsvár, Biharmegyei vidékek számára; **Parajd**, Szováta a székelység és bárczaság számára; végre Torda és Vizakna a marosmenti és déli vidék, valamint a vizeni sószállitás ellátására. [...] ||12.||

[...]

Jelenleg következő helyeken müveltetnek sóbányák, u. m.: Marosujváron, Deésaknán, **Parajd**, Vizakna és Tordán.

[...] ||13.||

[PARAJD]

Parajd a székelyföldön Marosvásárhelytől keletre é. sz. 46°33', kel. hossz. 42°47·5' alatt fekszik, a sóbánya a hasonnevü nagyközségtől déli irányban 2 kilometer távolban.

Itt a sótelep a trachit hegységgel érintkezik, 50, 80 meter magas hegyekben áll elő, a melyeken a Korond pataka vájt útat magának, mindkét oldalán takaratlan sósziklákat hagyván hátra, a sófelületen a patak medrében aluvialis kavics és agyag rakodmány, hegyeken lősz anyag terül el; itt-ott kisebb-nagyobb trachit conglomerát tömböket foglalva magában. Ezen sóhegyekben az 1860-as években a sótömeg minőségének megismerése czéljából több szintes tárnák hajtattak elő, melyekkel egy 35–40 meter vastag lefejtésre méltó tiszta sóréteg is éretett el. A sórétegzet meredek csaknem függélyes, sója kemény, tömör, apró jegeczes, sötét, piszkos barna szinü.

Régi bányák nyomai részint a hegyek magaslatain, részint **Parajdtól** távolabban, észak-nyugoti irányban (6–7 kilometer távol) fekvő Szovátán is lelhetők sóstavak és beiszapolt mocsármaradványokban.

Bánya itt jelenleg csak egy van, mely 1780 évben az ottani sóvágók által két régi vájatból süveg alakban nyittatott meg; 1806 évben új akna ácsolattal láttatott el, 1816 évben két parallelopiped alaku oldalcsarnokkal hosszabbittatott meg, 1864. évben egy hason alaku keresztbefekvő és egy 100 meter hosszu párhuzamos bányacsarnokkal bővittetett meg és egy különálló lejáró aknával láttatott el. ||25.||

A **parajdi** sófejtés szokott talpfejtéssel még most is a régi modorban faékekkel eszközöltetik, minthogy e módszer itt, a só felrepedési sajátságánál fogva könnyebb, kisebb réselést kiván, és a vidék is még bőviben van a fának. Kiréseli sópadja hosszát a székely csákányával, megrakja e rést faékekkel, és fabutykójával addig ütögeti hosszában, mig a sópad felpattan. Ő mondhatni ülve vagy állva kényelmesen veregeti faékeit, mig más sóbányában a sópad felfeszitése mélyebb előréseléssel fárasztó lehajlás és lábalá vágás által történik.

Az ilyen faékekkel felszakasztott sópad további felszeldelése után nyert sódarabok 15–16 cm. vastag bárd alaku lapok, melyeknek egyenkénti sulya 32–36 kilogramm között ingadozik. [Rajz-illusztráció: bárd alakú sólap.] A só szállitása az újabb – jelenben mivelet alatt tartott – párhuzamos bányacsarnokból keskeny vágányu vasuton csillékben történik a régebbi mélyebb csarnokok széléig, itt csillével együtt dörzsszerkezettel bocsáttatik alább és közelittetik az a szállitó akna alá; a honnan feszitett kötél vezeték között mozgó kantáron emeltetik egy 8 lófogatu gépelylyel külszinre, itt ujonnan vasutra jutva bocsájtatik előleges mérlegelés után a sóraktárokba.

Ezen bányaüzem csak a közeli környéket – a székelységet látja el sóval, mintegy 40–42000 m. mázsa me[n]nyiségben. Sója nem mindig lévén elég tiszta, fejtése után választás alá kerül, a minél csaknem 30% mint elárusithatlan a Korond patakába dobatik és megsemmisíttetik, termelési mennyisége tehát 60,000 mázsára is rug. Ezen mennyiségü só, miután a sóvágók egyuttal földmívesek, csakis téli hónapokban termeltetik. ||26.||

[SÓTERMELÉSI ÜZEM-EREDMÉNYEK]

[...]

6. Előállittatott a 60-as években Maros-Ujvárt, Deésaknán és **Parajdon** marhasó is, a piszkos és földes aprósó hulladéknak eleinte ||32.|| üröm (gentian), később faszén és vaséleggel lett vegyitése és megőrlése utján, de miután ezen olcsóbb áruczikk felhasználásában általános vésszaélésekre adott okot, 1870 év elején előállitása végkép beszüntettetett.

[...] ||33.||

[Táblázatos kimutatás: sótermelés Erdélyben, 1861–1893 – **Parajd**] ||34.||

[Táblázatos kimutatás: bányamunkások az erdélyi sóbányák alkalmazásában – **Parajd**] ||36.||

[Táblázatos kimutatások: munkabérek az erdélyi sóbányáknál – **Parajd**] ||38–40.||

[...]

Fizetési levonások következők szoktak lenni:

[...]

14. Fogyasztó egyleti tartozás az illető részvényesektől (Marosujvártt) és a húsfogyasztási tartozás a mészárosnak 2–3 frt erejéig (Deésakna, **Parajd**, Vizaknán, és Tordán.) ||41.||

HUMANISTIKUS INTÉZMÉNYEK

Az államkincstár, mint munkaadó, minden sóbányánál külön orvost és szülésznőt tart fenn, kik a bányász személyzetet és annak családját ingyen orvosi segélyben részesiteni tartoznak.

Ezen kivül társpénztár-i intézmény létesittetett, a melyhez a magas kincstár ugyanannyi pénz betétellel járul, mint a mennyivel az összes munkás személyzet.

[...]

Okadatolt esetekben választmányának beajánlására kölcsönt is ád 50 frt erejéig 5–6% kamat és megszabott részletekben való visszafizetés mellett és esetleg többet is pupilaris biztositék mel- ||44.|| lett; [...]

[...]

Nyújt rendkivüli segélyt 10–20 frt erejéig a választmány megszavazása alapján.

Ezen kiszabások Marosujvártt és Deésaknán egész mérvben alkalmaztatnak; **Parajd**, Vizakna és Tordán azonban – minthogy a munkaidény csak a téli hat hónap alatt tart és csak ezen idő alatt járul a munkás a társpénztárhoz – csak fél méretben eszközöltetnek. ||45.||

[Táblázatos kimutatás: az erdélyi sóbányapénztárak vagyoni állapota – **Parajd**] ||46.||

Marosujvártt és Vizaknán, továbbá Deésaknán és Tordán közegészségi czélból sósfürdők vannak berendezve, – az előbbenieknél téli meleg-fürdők, Marosujvártt gőzfürdő is áll rendelkezésre, a melyeket a bányamunkások és családtagjai a legkedvezményesebb áron (5–10 kr) élvezhetik, betegségi esetekben orvosi véleményre ingyen fürdőben részesittetnek.

Ezen jótékony intézményeken kivül a magas kincstár a munkás vallásosságáról is gondoskodott, patronátusa alatt templomokat és lelkészeket tart és segélyez és pedig:

[...]

Parajdon egy róm. kath. lelkészt tart 453 frt évi járandósággal és lakás, templom fenntartással, egy gör. kath. lelkészt és egy ev. ref. lelkészt segélyez évi 53 és 84 forinttal.

[...] ||47.||

[...]

Parajdon és Vizaknán a bányakincstár róm. kath. felekezetü elemi iskolát tart fenn 336–355 forint tanitói járandósággal, lakás és épület fenntartással.

[...] ||48.||

[Táblázatos kimutatás: az erdélyi sóbányászat sótermelése és költségei, 1867–1893 – **Parajd**] ||50.||

(Blaska 1896: 5, 7, 10, 12–13, 25–26, 32–34, 36, 38–41, 44–48, 50)

▪ SCHMIDT S., 1897.
A BÁNYÁSZAT AZ 1896-IK ÉVI EZREDÉVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁSON BUDAPESTEN

[IV. SÓBÁNYÁSZAT]

[...]

A máramarosi sóbánya-kerület termékeit még gazdag választékban külön is egybeállították, a munkásoknak egyszerü sajátságos szerszámaival együtt, mely utóbbiak sorában a hajlékony galagonyafából készült rövid nyelü csákány kiválóan érdekes volt.

De a marosujvári kerület sóbányái sem maradtak semmi tekintetben hátra. Ide tartoznak Marosujvár, Deésakna, **Parajd**, Torda és Vizakna ismert sóbányái. **Parajd** (Udvarhely megyében) különösen érdekes azért, mert itt az 50–80 meter magas dombokban szabadon föltárt sótestek, igazi sóhegyek vannak, mint a minők Spanyolországban (Cardona) ismeretesek. Vizaknán az 1816-ban felhagyott úgynevezett Nagybánya csöndes nyugvóhelye a csatában 1849-ben elhullott 300 honvédnek, a honnét 1890-ben egy felhőszakadás után a víz hat hullát meglehetős jó megtartási állapotban a napvilágra hozott.

Ezen sóbányák is igen szép térképeket, photographiákat és diagrammokat állitottak ki, valamint az «erdélyi» összes sóbányákban termelt sómennyiséget 1867-től 1894-ig évenként külön feltüntető gondos táblázatot is. A szép átlátszó sókristályok úgy mint a sótermékek egyáltalán, azután egy szép karcsú kősó obeliszk, rajta az aránylag igen ritka vörös szinű kősóból szépen kifaragott magyar czimerrel, a marosujvári Stefánia bányának kősóból (1:100) elkészitett mintája, majd a többi bányák harangidomú le- ||58.|| fejtésének mintái, közöttük a **parajdi** régi sóbányáknak sajátságos hasábokra szétválasztó lefejtési módja és szerszámai: mindezek az igen izlésesen egybeállított, tanulságos és érdekes tárgyaknak egész özönével szolgáltak.

[...] ||59.||

[Ugyanezen tartalom ugyanebben a kiadványban német nyelven is olvasható.]

(Schmidt S. 1897a: 58–59, 165)

▪ **CHARPENTIER, 1900.**
GÉOLOGIE ET MINÉRALOGIE APPLIQUÉES

[SEL GEMME]

[...]

Transylvanie. – Les gisements de Transylvanie sont répartis dans une zone orientée nord-sud, parallèle aux plissements des schistes crétacés et primitifs.

A Maros-Ujvar, où le gîte a une apparence éruptive, on trouve, dans des argiles tertiaires non fossilifères, un sel très pur (9900 de sel), contenant des traces d'anhydrite, de gypse et de carbures d'hydrogène. Les parois argileuses ont une surface polie comme une glace, et la masse saline augmente de largeur en profondeur, en même temps que les couches d'argile se rapprochent de l'horizontale. Les autres mines principales de cette région se trouvent à **Parayd**, à Dees et à Visakna.

[...]

(Charpentier 1900: 511)

▪ **CSEREY, 1902.**
KIS ÁSVÁNYTAN

IX. OSZTÁLY. ÁSVÁNYOS SÓK.

[...]

Kősó (konyhasó, halit). A szabályos rendszerben kristályosodik. Színtelen, de idegen anyagok által sárgára, veresre stb. van festve. K: 2. T: 2·2–2·3. Ritkán fordúl elő egészen tisztán, rendesen chlórkáliummal vagy chlormagnésiummal vagy gipszszel van keverve. Telepekben más kőzetek közt jön elő. Vielicskán, Stassfurt és Mármaros vidékén; néha egész hegyeket alkot **Parajd** (Udvarhely m.), vagy vízben oldva fordúl elő. Nálunk Sóvárott. Miután mindenfélére használják s elmaradhatlan eledele az embernek, még a tenger vizéből is előállítják, a hol mintegy 35‰ fordúl elő. Hazánkon kivül számos helyen található.

[...]

(Cserey 1902: 41)

▪ **GEIKIE, 1903.**
TEXT-BOOK OF GEOLOGY

[A könyv 1903-as kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak megegyeznek a korábbi, 1885-ös kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Geikie 1885: 882, vö. Geikie 1903. II: 1294.]

▪ **FAIRCHILD, 1904.**
GEOLOGY UNDER THE NEW HYPOTHESIS OF EARTH-ORIGIN

[ORIGIN OF GYPSUM AND SALT DEPOSITS.]

[...]

It is certain, being a matter of present observable process, that some salt and gypsum deposits are produced by evaporation of saline waters, and it is therefore a legitimate theory that all similar deposits have the same origin. But some salt deposits are so thick and pure and so localized that no satisfactory explanation has been given of the formative conditions ||107.|| under the evaporation process. The Stassfurt deposits are some 1200 feet in depth and the lowest beds holds 625 feet of pure salt. At Sperenberg, near Berlin, the deposits are said to have been pierced 4200 feet without reaching their base. At Wielcza the salt deposit is 4600 feet thick. A mass of salt is described at **Parajd**, Transylvania, with length 7550 feet, breadth 5576 feet and depth 590 feet. When we consider that 93 per cent of the volume of sea water must be evaporated in order to throw down the salt it is difficult to imagine the physical conditions of either sea or lake which could precipitate such localized masses in such pure state. The remarkably deep and pure deposits at Petite Anse in the Mississippi delta are still unexplained.

[...] ||108.||

(Fairchild 1904: 107–108)

▪ **MAGYARY, 1904.**
AZ ERDÉLYRÉSZI SÓBÁNYÁSZAT ISMERTETÉSE

[BEVEZETÉS.]

[...]

Ezeknek előrebocsátása után jelezni kívánom, hogy leírásom I-ső részében az általános geológiai viszonyokat, II-ik részében a sóbányászat történetét és fejlődését, és végre a III-ik részben a marosujvári bányakerülethez tartozó Marosujvár, Deés, **Parajd**, Torda és Vízakna sóbányáinak üzemét és berendezéseit ismertetem, a rendelkezésemre álló adatok alapján.

ÁLTALÁNOS GEOLÓGIAI VISZONYOK.

A kősó Erdély harmadkori medenczéjének, mondhatni legnagyobb és legjelentékenyebb alkotó része. A hatalmas cerithium márgarétegek alatt az egész harmadkori medenczét mintegy 450 négyszögmértföld területben tölti ki és sok helyen, tömzsszerüen, a föld színére ér ki, mint tömör sószikla. Ily sósziklák találtatnak **Parajd** környékén, Alsó- és Felső-Sófalván, Szovátán, Libánfalván, továbbá Szász-Nyires és Bálványos-Váralja között.

[...] ||697.||

[...]

A már említett sókibúvások, valamint az igen sok helyen felbugyogó sósforrások, sósterületeken díszlő növények, sókivirágzások és hegycsuszamlások alapos tanulmányozása alapján a volt kolozsvári bányaigazgatóság feljegyzései szerint a következő községek határában állapíttatott meg

egész határozottsággal a kősónak jelenléte: [...] Oláhpéntek, Pata, **Parajd**, Porumbach, Szász-Nyires [...]

A sótelep vastagsága még ezidőszerint ismeretlen, jóllehet Maros-Ujvárt 210 méter, **Parajdon** 140 méter, Tordán 230 méter és Vízaknán 150 méter mélységig hatoltak le. ||698.||

[A SÓBÁNYÁSZAT TÖRTÉNETE ÉS FEJLŐDÉSE.]

[...]

Megemlítendő különben, hogy a közelmult századokban a következő sóbányák voltak üzemben: désaknai a Szilágyság, Szatmár, Kővár és Beszterczevidék; a széki és kolozsi, a Mezőség, Kolozsvár és biharmegyei vidékek; a **parajdi** a Székelység és Bárczaság; végre a tordai és vízaknai, a marosmenti és délvidékek valamint a vizeni sószállítás ellátására.

[...]

Miután 1872. évben az államvasutak keleti vonalrésze kiépült, a vizen való költséges szállítás megszüntettetett, a bányakincstár által a marosujvári sóbányáktól kiindulólag egy szárnyvasútvonal építtetett ki és hozatott összeköttetésbe az említett államvasutak fővonalával, melyen a sóelszállítás jelenben is eszközöltetik.

Jelenben (marosujvári bányakerület elnevezés alá foglalva) következő helyeken vannak művelés alatti sóbányák: Maros-Ujvár, Désakna, **Parajd**, Vízakna és Torda.

[...] ||701.||

A MAROSUJVÁRI BÁNYAKERÜLET ÖSSZES ÜZEMEI ÉS BERENDEZÉSEI.

A marosujvári bányakerület alá tartoznak és a Maros-Ujvárt székelő m. kir. főbányahivatal felügyelete alatt állanak:

1. a marosujvári,
2. désaknai,
3. **parajdi**,
4. vízaknai és
5. tordai művelés alatti sóbányák.

[...] ||702.||

[...]

Mielőtt a maros-ujvári m. kir. főbányahivatal vezetése alatt álló désaknai, **parajdi**, vízaknai és tordai sóbányaművek ismertetéséhez kezdenék, felemlítem, hogy a Gergelyffy Gyula, Benedek Kálmán, Zsedényi Ottó és Ebergényi Kálmán szaktársaim által összeállított ismertető jelentésekben foglalt adatokat a m. kir. főbányahivatal megbízása folytán úgy illesztettem be leírásomba, hogy az egész erdélyrészi sóbányászatról egy általános képet nyujthassak s igy az I. és II. részben a geológiai és történelmi viszonyokat általánosságban, az egyes bányaművek fejlődését és üzemmenetét pedig a már tárgyalt maros-ujvári bányaművek ismertetésénél követett beosztással és a fentebb jelzettek szerint rendelkezésemre bocsátott adatok beillesztésével tárgyalom. ||726.||

3. PARAJD.

Parajd Udvarhely megye székelyudvarhelyi járásában fekszik, a Kisküküllő folyó völgyében 46° 33’ északi és 42° 47·5’ keleti hosszúság alatt 506 méter tengerszín feletti magasságban.

Mint Udvarhely megye legszélső községe, északnyugatról Maros-Torda, északkeletről pedig Csík vármegye gyergyói részével határos.

A községtől délre mintegy 2 km távolságban fekszik az úgynevezett Sóhegy, melynek kiterjedése körülbelül 72 hektár s viszonylagos magassága 60–80 méter. Ezen sóhegyben az 1860-as

években a só minőségének megismerésére több helyen tárók hajtattak, melyekkel 35–40 m vastag, fejtésre érdemes tiszta sórétegek is vágattak át. Általában a só itt sötét színű, tömör és apró jegeczes, de igen gyakran a tiszta sóban is agyag-beágyalásokkal találkozunk, mely körülmény a tiszta só kiválasztását igen megnehezíti.

A sórétegek 60–80° alatti dőlést mutatnak, tehát eredeti helyzetükből itt is megemeltettek.

Régi bányák nyomai részint a hegyek magaslatain, részint **Parajdtól** északnyugati irányban 6–7 kilométer távolságban fekvő Szováta nevű községben mutatkoznak sóstavak alakjában.

Ezektől eltekintve hiteles feljegyzés és tudomás szerint 1780-ban két külakna kitakarítása és kiácsolásával kezdetett meg az ú. n. József-bánya, mely a régi harangalakú bányáktól annyiban tért el, hogy nem kör, hanem szabálytalan sokszögalakú talppal mélyíttetett le, 1806-ban járó-aknával és abból kiinduló két oldalvágattal láttatott el.

Később 1809. évben a József-bányától délkeletre mintegy 140 méter távolságban egy új bánya nyittatott, mely azonban már 1811-ben vízzel öntetett el.

A József-bánya fejtési talpával 1816. évben 85 m mélység éretett el, midőn továbbművelése abban hagyatott és járó-aknájának két oldalvágatából két új bányaosztály nyittatott „Nándor- és Károly”-bányaosztály elnevezéssel.

A Nándor-bányaosztály 40, a Károly 30 m hosszban 70° alatti aláhajtással műveltetett le 85 m mélységig vagyis a József-bánya felhagyott fejtési talpáig. Ezen mélységben ezek művelése is felhagyatott, mert a fejtett só minősége nem felelt meg a kívánalmaknak, mielőtt azonban felhagyattak volna, a József-bánya talpán 16 méter mély kutató-akna mélyíttetett le a só minőségének megvizsgálása végett s bár ezen mélységben a só tisztábbnak találtatott, a bányaosztályok továbbmüvelése elejtetett és a Nándor-bányaosztály főteszintjében 28 méter hosszú és 13 méter széles feltáró vágat létesíttetett és a sótermelés ide helyeztetett át. Ezen fejtési talpon is a só csak 9 m hosszban volt fejtésre érdemes s így csakis ezen része műveltetett.

A sókiszállítás innen is csak málhakötél behúzásával történhetett, mely szállítási mód igen nehézkes lévén, továbbá a fejtőterület két oldala a már lefejtett József- és Nándor-bánya által határoltatván, azok aláhajtása a mély ||766.|| ür felett szabadon állván, a munkások biztonsága nagy felügyeletet kívánt s végül mert az aláhajtott részen repedések is képződtek, bár a só itt igen szép tiszta volt, mégis felhagyatott.

A Nándor-bánya kiszélesítésével egyidejűleg nyittatott meg a jelenben is művelés alatt álló „Párhuzamos-bánya” 1864-ben.

[Fénykép: A **parajdi** sóhegynek Korond pataka által átszelt része, sósziklákkal.]

Ezen bányaosztály a József-bányából kiinduló összekötő csarnok és a régi bányák tengelyvonalával párhuzamosan haladó főcsarnokból áll. Az összekötő csarnok 44 méter hosszú, 11·5 széles, míg a párhuzamos főcsarnok hossza 100 méter, főteszélessége pedig 11 méter, mindkettő 60° alatti aláhajtással. Az összekötő csarnok csak 9 méter mélységig lett egészben lefejtve, ezen alúl egy gyám hagyatott 18 méter hosszban, egyfelől a bányaosztály biztonsága végett, másfelől pedig, hogy ezen gyámba egy szállító-akna mélyíttessék, melyen át az itt termelt só egy fékezőmű segélyével a József-bánya talpára bocsátható és annak szállító-aknáján át a külre szállítható legyen. A Párhuzamos-bánya fejtési talpa a főtétől számítva jelenben 38 méter mélységig van leművelve és az összes termelést ezen bányaosztály szolgáltatja.

A fentebbiekben ismertetett bányaosztályok telepítésének ideje alatt az üzemvezetőséget és az igazgatási teendőkkel megbízott szakközegeket folyton egy tartalék-bánya telepítésének gondolata foglalkoztatta, melynek megvalósíthatása czéljából az említett sóhegynek tárókkal való átkutatása határoztatott el és 1862. évben meg is kezdetett a főtáró hajtása a Sóhegy délnyugati oldalán, a Korond

patak szintje felett mintegy 10 méter magasságban, mely kutatási munkálatok 1873. évig végeztettek és ezen idő alatt a főtáróval 393·1 m az ebből derékszög alatt kiinduló haránttárókkal és pedig:

I-ső északnyugati táróval 207·9 méter,

II-ik északnyugati táróval 115·3 méter,

I-ső délkeleti táróval 146·4 méter, ||767.||

II-ik délkeleti táróval 159·6 méter hosszban lett a terület sóminősége átkutatva.

Ezen kutatás eredménye volt az, hogy a főtáróval a 203. méterben egy igen szép tiszta réteg éretett el és 44 méter szélességben lett keresztezve, ugyanezen réteg az első északnyugati és második délkeleti haránttáróval is átvágatott s így annak csapásirányú kiterjedése 150 méter hosszban biztosan megállapíttatott.

[Rajz-illusztráció: Sófejtés **Parajdon**. (Keresztmetszet.)]

[Rajz-illusztráció: Sófejtés **Parajdon** (Alaprajz.) / 6–7 rés, székely elnevezése „szeghely”; 8–9 rés rés, székely elnevezése „vágás”.]

[Rajz-illusztráció: A **parajdi** alaksó formája.]

Hogy mégis a további feltárások és a tervezett tartalékbánya itt nem létesíttetett, lényeges oka az volt, hogy éppen e tiszta sóréteg felett hatalmas régi művelések voltak, melyek mélysége majdnem a kutató tárók szintjéig terjedt, második ok pedig a főtáró elejének folytonos csuszamlások miatti nehéz fenntartása lehetett és végül ezidőtájt már a Párhuzamos-bányaosztály teljes üzemben lévén, a termelés hosszú időre biztosítva volt s így a további feltárás sürgőssége takarékossági szempontból elodázhatóvá vált, sőt 1873. évben a fentebbi okok miatt az összes feltárási munkálatok felsőbb rendelet folytán be is szüntettettek.

1898. év folyamán a tartalékbánya létesítésének eszméje újból feleleveníttetvén, miután az előbb említett okok miatt a felkutatott területen való telepítésre gondolni sem lehetett, elhatároztatott, hogy egy új kutató-táró indíttassék a sóhegy azon részében, hol a külfelület régi külfejtések által nincs megtámadva ||768.|| és egyben az is czélul tüzetett ki, hogy az új tartalékbánya szállító-tárója a községhez lehető közel legyen, hogy így annak idején a régi bányatelep a község szélére legyen áthelyezhető.

Ezen tervezés megvalósítása czéljából indíttatott meg az „Erzsébet”-táró a sóhegy északi oldalán 11^h 14° 18’ iránynyal.

A sótest 65 méter hossz kihajtása után éretett el, mely hosszban a táró faragott kőburkolattal láttatott el folytatólag, a sóban való előhatolás ma 520 méter, úgy hogy a táró összes hossza 585 métert tesz ki.

Bár az eddig kihajtott hosszban több tiszta sóréteg lett keresztezve, mégis annak továbbhajtása folyamatban van, mert az átvágott rétegek egyike sem találtatott alkalmasnak arra, hogy a tartalékbánya telepítésére feltárassék, a menynyiben a tiszta sórétegeknek vagy nem volt meg a kellő vastagságuk, vagy pedig hol ez megvolt, ott a só tisztasága nem felelt meg a kívánalmaknak.

Miután a táró további hajtása, illetve az egész sóhegy átvágása után a sótest települési viszonyai teljesen ismerve lesznek, még a tervezendő tartalékbánya telepítésére szükségeltető szellőztetésről is gondoskodva lesz anélkül, hogy egy költséges légakna mélyíttetnék le, mely czél elérése érdekében az utóbbi időben megkezdetett az Erzsébet-táró áthatoló vágatának egy ellenvágattal való siettetése, mely ma már 40 méter hosszban ki is hajtatott.

A sóhegynek ezen táróvali átvágása és az azzal elért eredmények alapos tanulmányozása után lesz a tartalékbánya telepítésének kérdése végleg eldöntve.

[Rajz-illusztráció: Sóvágó szerszámok **Parajdon**. / 1. Sóvágó (réselő) csákány. 2. Réstisztító fából, székely elnevezése „porvonó”. / 1. Kerek ék fából, székely elnevezése „szeg”. 2. Lapos ék fából, székely elnevezése „szál”. 3. Ékverő fából, székely elnevezése „bot”.]

Ezidőszerint az évenként mintegy 60.000–65.000-q tisztán a vidék ellátására termelt sómennyiség a már említett Párhuzamos-bánya 4500 m^2 fejtési talpán állíttatik elő.

Az egyes munkanemeket, valamint az üzemvezetést és munkásviszonyokat röviden a következőkben foglalom össze:

ELŐMUNKÁLATOK.

Midőn a tervbe vett tartalékbánya telepítésének eszméje újból felvettetett, az előmunkálatok nagyobb mérvbeni végzése is kezdetét vette.

A kutatások az Erzsébet-tárónak évenként ||769.|| átlag 120–130 m hosszbani kihajtása, s ha szükségesnek mutatkozik, egyes helyeken harántvágatok létesítése által végeztetnek.

Az ezen munkálatoknál alkalmazott munkások száma átlag 6–10, kik az egész év folyamán alkalmazásban vannak, s műszakonkénti keresetük 7·20–8 korona m^3 szakmány bérezés mellett átlag 3 koronára tehető.

ALAKSÓJEJTÉS.

Az alaksófejtés a Párhuzamos-bánya már említett 4500 m^2 kiterjedésű fejtési talpán történik.

A **parajdi** székely sófejtés a maga nemében ma egyedül álló különleges fejtésmód, mely ott ős időktől fogva gyakorlatban van. A réselési munkák és az e czélra használt szerszámok lényegesen nem különböznek a Marosujvárt használatban lévőktől, a különlegesség a felverésre már előkészített padok felszakításában nyilvánúl, mennyiben a felveréshez sem ú. n. ütőket, sem vasékeket és pőrölyöket nem használnak; hanem száraz bükkfából általuk készített 15–20 cm hosszú faékek rakatnak be sűrün a pad egész hosszában kivágott keskeny résekbe és a ruganyosság fokozása czéljából közéjök vékony lapoczkák is tétetnek, ezen ékeket fabutykóval addig veregeti a munkás, míg a sópad egész hosszában felreped.

Az így felrepesztett sópad 15–16 cm vastag darabokra szeleteltetik, mely darabok egyenként átlag 32–36 kg súlyuak.

Előnyei e fejtési módnak a következők: a réselésekből nyert aprósóképződés sokkal kisebb mint más padfejtésnél; a réselést a munkás a pad tetején ülve végzi és a felveréshez egy könnyű fából készült verőt használ, szóval munkáját kevés fáradsággal végzi. Hátránya az, hogy sok faék lesz elhasználva, ez azonban miután, a vidék még eléggé gazdag fában és a sóvágó az éket maga készíti, mint költség számításba itt nem jön; másik hátránya, hogy a fejtőtalp nem sík lap; hanem bordás felület, s így az azon való járáshoz szokni kell.

A munkások bérezése ma már itt is q szakmány szerint történik és a 8 órás munkaszakonkénti kereset átlag 1·95–2 koronára tehető.

Az alaksófejtés mellett ép[p] úgy mint más sóbányáknál, mellékmunkákként végeztetnek: nyítók, faragók, falfaragások, résvágások, lyukfúrások és vágások stb.

SÓVÁLASZTÁS.

A választás részben már a bányában történik, részben pedig az e czélra szolgáló választó teren lesznek az értékesíthető darabok kiválasztva, a kiválasztás után visszamaradt földes részek pedig az Ó-bányába döntetnek.

SÓKISZÁLLÍTÁS.

A Párhuzamos-bánya fejtési talpán termelt só egy fékezőmű segélyével csillékre rakva, csilléstől a József-bánya talpára lesz lebocsátva, innen egy rövid tárón át a József-bánya szállítóaknáján közlekedő szállítócsészére tolatik, s ott megrögzíttetvén, a külre emeltetik.

Az aknán át való szállítás egy 8 lóerőre berendezett régi szerkezetű álló orsóval és kőzőnséges hengeralakú kötéldobbal felszerelt lójárgánynyal történik; a szintes szállításra pedig a bányában 270, a külön 477 m 46 cm nyomtávú bányavasút szolgál, melyen a csillék emberi erővel tolatnak rendeltetési helyükre.

Az aknán át való szállítást vállalkozó végezteti q-ként 5·3 fillér vállalati árban, úgyszintén a szállításnál alkalmazásban lévő munkások is q szakmány szerinti bérezésben részesülnek.

VÍZMENTESÍTÉS.

A **parajdi** művelés alatti bányákat komoly vízveszély egyáltalán nem fenyegeti.

A fenntartott vízvezető tárók tulajdonkép[p] a sóhegy meredek oldalán nagyobb esőzések alkalmával lefutó víztömegek elvezetésére szolgálnak, a sótest fedürétegére leszívárgó vizeket az egyik vízvezető táróban mélyített gyüjtőkút fogja fel, melyből emberi erővel lesz kiemelve.

ÜZEMI ÉPÜLETEK ÉS LAKÓHÁZAK ÉS EGYÉB BERENDEZÉSEK.

A **parajdi** bányaműnél 15 üzemi és 17 lakóépület tartatik fenn, melyek 3 község ú. m. **Parajd**, Alsósófalva és Felsősófalva határában feküsznek, továbbá a bányaműhöz tartozik 58 hold 1333 □ öl ingatlan fekvő birtok.

Ezeken kívül a bányászati kegyuri terhek ||770.|| czímén fenntartja a róm. kath. templomot, lelkészi és kántori lakot.

Végre a bányamű birtokában van még két vízvezeték ú. m. Kisküküllőág és **Parajd**-pataki vízvezetékre vonatkozó vízjog és a Korondpatak vízjoga is. Ugyszintén a bányamű által tartatik fenn egy 2·5 kilométer hosszú útvonal, mely a bányatelepet az állami úttal köti össze és az út mentén felállított telefonvezeték, melylyel a **Parajd** községében lévő hivatalos helyiségek vannak a bányatelepen lévő irodával összeköttetésben.

Ugy az üzemi épületek és lakóházak, valamint az említett szolgálmányi jogok törzskönyvelve vannak; az építkezések és tatarozások pedig házilag végeztetnek.

ÜZEMVEZETÉS, TISZTI, ALTISZTI ÉS MUNKÁSSZEMÉLYZET.

A bányamű vezetője egy bányamérnök, mint hivatalfőnök; pénztár- és anyagkezelője egy pénztárnok, a sóanyag kezelésével, illetve annak be- és kimérésével 2 mázsatiszt van megbizva. A tiszti, altiszti és munkásszemélyzet egészségi ügyeit egy bányaorvos látja el; a hivatalnál alkalmazva van még két díjnok, kik a munkásszemélyzet kötelékéhez tartoznak.

Az altiszti személyzet áll 1 bányafelvigyázó, 1 szertárkezelő és 2 mázsaesküdtből.

Végre az őrök száma 9, kik különböző helyeken vannak teendőik végzésére beosztva.

[Fénykép: A **parajdi** bányatelep délről, a háttérben a sóhegy a régi külfejtésekkel. Zeffer Lukács felvétele.]

A bányaműnél alkalmazásban álló állandó munkások száma összesen 70, kik felett évenként a főbányahivatali főnök jelenlétében munkásszemle tartatik, midőn az egyes munkásosztályokban netalán beállott hiányok kiegészíttetnek.

Az egyes munkásosztályok a következőkép[p] vannak megállapítva:

1 ácsmester

35 I-ső rendű vágó

15 II-od [rendű sóvágó]

7 III-ad [rendű sóvágó] ||771.||

3 I-ső rendű szállító és 9 II-od rendű szállító.

Ezen állandó munkások mellett részben a sótermelésnél, részben pedig a sóválasztásnál átlag 30–40 ideiglenes munkás is nyer alkalmazást.

Ily munkaerővel 5–5½ téli hónap alatt az előirányzott évi sószükséglet kitermeltetik, úgy hogy a munkások nyári időben csekély gazdálkodási teendőik végzésére fordíthatják idejüket.

Az altisztek, szolgák és munkások az állami bányaműveknél fennálló helyi társpénztári kötelékben vannak és az általánosan megállapított társpénztári szabályzat alkalmazása itt csak annyiban nyert módosítást a munkásokra nézve, hogy tekintettel arra, mikép[p] a bányaüzem itt csak a téli hónapokra szorítkozik, s a befizetés a tagok legnagyobb részétől csak 150 munkanapra esik: a nyugbérezések alkalmával az évek szintén csak 150 munkanappal számíttatnak, illetőleg a nyugbér ez alapon lesz megállapítva.

Végre megemlítem, hogy a munkások baleset elleni biztosítására itt is kellő gond fordíttatik. ||772.||

(Magyary 1904: 697–698, 701–702, 726, 766–772)

- **SAJÓHELYI, 1904.**

GEOLÓGIA

A) KRISTÁLYOS KŐZETEK.

I. EGYSZERŰ KRISTÁLYOS KŐZETEK.

1. A CHLORIDOK, FLUORIDOK, KARBONÁTOK, SZULFÁTOK ÉS FOSZFÁTOK SORÁBA TARTOZÓ EGYSZERŰ KŐZETEK.

a) A KŐSÓ

[...]

Egyike a legelterjedtebb egyszerű kristályos kőzeteknek. Előjön hegyalkotólag is, így nálunk Udvarhely és Maros-Torda megyében, a **parajdi** sóhegység területén – Korond, Alsó- és Felső-Sófalva, **Parajd** és Szováta vidékén –, számos ponton szabadon kibuvó sósziklákat képezve; továbbá Spanyolországban Kardonán, a hol közel 180 m-nyi magasságú sóhegy alakjában jelenkezik; de mégis leginkább telepeket képezve találkozunk vele; ritkábban tömzsökben vagy kivirágzás alakjában, az u. n. sósmezőket alkotva is ismeretes – az erdélyi medence számos pontja, Ázsia, Afrika, Chile, Kalifornia stb. – vagy végre oldatban, sósforrások alakjában, ily sósforrás Erdély medencéjében több száz ismeretes; ugyancsak oldatban találjuk a tenger vizében is, ez teszi ki a só összes tömegének legjelentékenyebb részét, a mennyiben a tenger vize átlagban 3% konyhasót tartalmaz feloldva.

[...] ||93.||

Marmarosban Szlatinán, Rónaszéken és Sugatagon, Erdélyben pedig Deésaknán, Tordán, Maros-Ujvárt, Vízaknán és **Parajdon** termelik a kősót.

[...] ||94.||

A **parajdi** sóhegység területén csupán **Parajdon** fejtenek sót; a **parajdi** telep sómennyiségét 9500 millió métermázsára becsülik.

Ezen végtelen, kiapadhatatlan sókincscsel szemben, a hazai szükségletnek megfelelően, – bár az utóbbi évek óta Bulgáriába is exportálnak bizonyos mennyiséget –, 1901-ben a termelés a következő volt:

Szlatina..... 500,000 mm.

Rónaszék..... 220,000 [mm.]
Sugatag..... 220,000 [mm.]
Deésakna.....200,000 [mm.]
Torda..... 25,000 [mm.]
Maros-Ujvár..... 550,000 [mm.]
Vízakna..... 30,000 [mm.]
Parajd..... 50,000 [mm.]
Soóvár..... 60,000 [mm.]
Összesen: 1.850,000 mm.
||95.||

(Sajóhelyi 1904. I: 93–95)

[A FÖLD KÖZÉPKORA. A MEZOZOOS-KÉPLETEK.]
[A TRIASZ-KORSZAK.]

[...]

A só nyerésének módja a különböző előfordulás szerint más és más. Kardonán, Spanyolország Katalonia tartományában közel 100 m-nyi magasságú sóhegy fordul elő, melynek anyagát az esővíz annyira össze-vissza barázdálta, hogy szakadékaival, gerinceivel és zeg-zugos kiemelkedéseivel valóságos gletserhez vált hasonlóvá; ugyanígy hazánkban is találkozunk meredek és jókora magasságú sóhegyekkel, melyek nagy területen – **parajdi** sóhegység Udvarhely megyében – húzódnak el; Elő-Indiában pedig az út még jelentékenyebb sótömegek mentén huzódik el, sőt jókora szakaszon maga az úttest is tiszta sósziklába van bevájva. [...]

(Sajóhelyi 1904. II: 78)

▪ BENEDEK K., 1905.
EMLÉKIRAT A PARAJDI SÓBÁNYÁSZAT FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN

Parajd község Udvarhelyvármegye székelyudvarhelymegyei járásában, a Kis-Küküllő folyó völgyében, a Hargita hegyláncz északi nyúlványa aljában, a tenger színe felett 506 méter magasságban fekszik; Udvarhely vármegye legszélső községe, északnyugatról Marostorda-, északkeletről Csik vármegye gyergyói részével határos.

A községtől délre, mintegy 2 kilométer távolban fekszik az úgynevezett «Sóhegy», a «Sóhátdűlő»-ben, melyet délről és délkeletről a Korond pataka nevű folyó, nyugatról és északnyugatról a Kis-Küküllő folyó határol, északról és északkeletről egy lapos hegyhát, a Hargita hegyláncz végső nyúlványaival, trachit conglomerat-képződményekkel kapcsol össze.

A Sóhegy kiterjedése körülbelül 72 hektár, s viszonylagos magassága 60–80 méter, a hegy felületén márgás agyagtakaró borítja a sótestet, melyen termékeny szántók és kaszálók vannak.

A Sóhegy déli része azonban részben az azt átszelő Korond patak mosásai, részben régi külfejtések által képezett mély üregek, s azok meredek lemosott oldalai miatt igen szakadozott, s itt a sórétegek meredek sósziklák alakjában, mint sókibúvások nagy felületen a napon vannak.

Hogy a sóhegyben levő óriási sómennyiségről némi képet alkossunk magunknak, az eddigi szintes irányú feltárások és az üzemben álló mély műveletek adataiból a következő számítást tehetjük:

A Sóhegy kiterjedése 720,000 m^2
A Sóhegy átlagos magassága 50 m.
A Józsefbánya mélysége 85 [m.]

A Kutató-akna [mélysége] 16 [m.]

Az eddig ismert mélység összesen 151 m.

720,000 X 151 = 108.720,000 m^3

1 m^3 só = 22 q.

108.720,000 X 22 = 2391.840,000 q.

Ezen sómennyiségből 50%-ot a sóhegyben levő palarétegekre, külfejtésekből képződött üregek, valamint a mély műveletek által eddig lefejtett részre leszámítva, maradna 1195.920,000 q, melyből a sófejtésnél divó mai kamararendszer mellett oldalfalak és gyámokra ismét 50%-ot számítva le, még mindig 597.960,000 q maradna, mely évi félmillió métermázsa termelés mellett is egy ezredéven túl lenne csak kihasználható.

Ezen óriási sómennyiségből kihasznál a magyar állam ez idő szerint évi 45,000 q-t.

Hogy a **parajdi** sóhegy, melynek a napon levő sószirtjei ősidő óta csábítóan kinálkoztak a nagyobb mérvű kihasználásra, ily csekély mértékben lett igénybe véve, annak okát tisztán földrajzi fekvésében kell keresnünk; mert mint az ország legkeletibb részében fekvő sótelep, a mult század közepéig a lehető legrosszabb közlekedő utakon volt csak megközelíthető, ekkor az abszolut uralom alatt, katonai erővel és politikai okokból, épült ki a Hargitán át vezető úgynevezett bucsini út, mely **Parajdot** a Csik- ||240.|| megye gyergyói részével öszekötötte. Később 1870–1880 között épült ki a Székelyudvarhely felé vezető új megyei út, a Kalandor-hegyen át, melyek után csak 1901. évben lett államosítva a Maros-Vásárhely–gy.-szt.-miklósi útvonal, mely ez idő szerint is egyedüli kifogástalan útja e vidéknek.

A magyar keleti vasútnak a 70-es években történt kiépülésével Marosujvár, Torda, Vizakna és később a Szamosvölgyi vasút kiépülésével a deésaknai bányák is vasúti összeköttetésekhez jutottak s az említettek közt az első és utolsó ez idő óta hatalmas fejlődésnek indultak; a **parajdi** sóbánya azonban a legközelebbi vasútállomásoktól, u.m. Marosvásárhelytől 58 km.-re, Székelyudvarhelytől 39 km.-re s az 1899-ben kiépült Kis-Küküllővölgyi vasút végállomásától, Sóváradtól 12 km.-re feküdvén, fejlődésnek nem indulhatott.

A **parajdi** sófogyasztás jelenben:

Udvarhely megye 138 községére

Marostorda [megye] 141 [községére]

Csik [megye] 68 [községére]

Háromszék [megye] 49 [községére]

Nagy-Küküllő [megye] 49 [községére]

Kis-Küküllő [megye] 41 [községére]

Brassó [megye] 6 [községére]

Fogaras [megye] 5 [községére]

összesen 497 községre

terjed ki, s mint már említve volt, megközelítőleg évi 45,000 q-t tesz ki.

A sótermelés korlátolt voltának egy másik, de teljesen alárendelt oka az, hogy a **parajdi** sóelőjövetel nem kifogástalan tiszta, vagyis **Parajdon** a földes só aránya a tiszta sóhoz kedvezőtlenebb, mint pl. a marosujvári sóelőjövetelnél.

Ezen indok mérlegelésénél előre kell bocsátani, hogy a kamararendszerű sófejtésnél a már egyszer megnyitott vágterek, tekintet nélkül arra, hogy a só kellő tisztaságu-e mindenütt, avagy sem, egyenletesen lettek leművelve, s miután a mult században a fogyasztóközönségnek tiszta só iránti igénye nem volt úgy kifejlődve mint ma, arra nagy súlyt nem is helyeztek s legfeljebb a sóválasztásra fordított nagyobb figyelem és költséggel igyekeztek némileg az eladás alá bocsátott só tisztaságát fokozni.

Ma azonban a só már kereskedelmi czikket képezvén, annak versenyképességénél a só tisztasága elsőrendű tényező, s a sóválasztáson kívül más módot is találunk, hogy e kérdést megoldjuk; ugyanis úgy a régibb, mint az újabb kutatások a **parajdi** sóhegyben több tiszta sóréteget vágtak át, melyek vastagsága, habár nem is alkalmas az eddig gyakorolt kamararendszerü fejtések berendezésére, mégis ezen sórétegeknek nagyobb hosszbani feltárása után lehetséges leend a kamararendszer némi módosításával a vágtereket ezen sórétegek lefejtésére úgy telepíteni, hogy fejtés alá csak a tiszta közök jöjjenek.

A jelenben divó rendszer mellett a Párhuzamos bánya csarnokainak művelésénél a földessónak aránya a tiszta sóhoz, az utolsó évben a következő volt:

1902. évben tiszta só 48996·81 q 75%
[1902. évben] földes só 16389·37 q 25%
[1902. évben] összesen 65386·18 q
1903. évben tiszta só 44251·81 q 67·9%
[1903. évben] földes só 20831·42 q 32·1%
[1903. évben] összesen 65083·13 q
1904. évben tiszta só 45112·34 q 75·8%
[1904. évben] földes só 14380·38 q 24·2%
[1904. évben] összesen 59492·72 q

A három utolsó év adatai szerint tehát átlagosan, szigoru választás után is, legfeljebb 27%-ra lehet tenni a földes sót. Ha azonban a fejtés a Párhuzamos bányában is csak a tiszta közre szorítkoznék, úgy bátran lehet állítani, hogy ez arány 15%-ig leszorítható lenne.

A sótermelési költségek tekintetében a **parajdi** sóbánya igen előnyös helyzetben van, mert a sóbányák legnagyobb ellensége a víz, itt egyáltalán költséget nem okoz, a bánya teljesen száraz s a külön pár vízvezető tároló és egy vízgyüjtő kút, nagyobb csapadékok esetén összegyűlő víz felfogására szolgál s azok fenntartása csak évi 2–300 K költséget okoz.

A sótermelési költségek, melyek a m. kir. pénzügyminiszteri számvevőség jövedéki csoportja által évenként kimutattatnak, a következő adatokat adják:

1902. évben.
Marosujvár = 495.883 q termelésnél
Termelési költség q = 90·3 fillér
Parajd = 48·997 q termelésnél
Termelési költség q = 95·7 fillér ||241.||
Marosujvár = 523.378 q termelésnél
Termelési költség q = 94·1 fillér
Parajd = 44·252 q termelésnél
Termelési költség q = 106 fillér

1904. évben
Parajd = 45·112 q termelésnél
Termelési költség q = 105·7 fillér

Ezen adatoknak egybevetésénél számba kell venni, hogy **Parajdon** a sóhegy feltárása czéljából «Előművelet» czímen hajtott úgynevezett tároló a sótermeléshez egyáltalán hozzá nem járult, holott a fennemlített években, ugymint:

1902. évben 7810 K
1903. [évben] 7208 [K]

1904. [évben] 10751 [K]

költséget okozott, melyek tehát a sótermelési költségekből annyival is inkább levonandók mert a sóhegy feltárása legkésőbb a jövő év végéig befejeztetvén, e czimen többé föl nem merülnek.

Ezen előmüveleti költségek levonása után a **parajdi** sótermelési költségek a következőleg módosulnak:

1902. évben 46.898 – 7820 K = 89.088 K-ból esik 1 q-ra 80 fillér.

1903. évben 46.953 – 7181 K = 39,672 K-ból esik 1 q-ra 89 fillér.

1904. évben 47.710 – 10.750 K = 36.960 K-ból esik 1 q-ra 81 fillér.

vagyis az l q-ra eső termelési költség az érdélyi sóbányák között, Deésaknát kivéve, **Parajdon** a legkisebb, még a jelenlegi évi 45.000 q, korlátolt termelés mellett is.

Ezen évi 45.000 q szükséglet jelenben 5 hó alatt termeltetik ki, holott az üzemet terhelő, személyi járandóságok, dologi kiadások, és közterhek az év 12 hónapjában fizetve, körül. 11.000 K-t tesznek, világos tehát, hogy a jelenbeni személyzet és berendezés mellett a sótermelésnek 12 hónapon át üzemben tartása esetén elérhető évi 108.000 q sónak termelési költsége a jelzettnél még sokkal olcsóbb lenne.

A jelenbeni berendezés mellett, minden befektetés nélkül, a munkáslétszám némi emelésével, a termelés évi 150.000 q-ig fokozható, ezen felüli évi termeléshez már minden esetre újabb berendezések szükségesek; de tekintettel arra a nagy természeti kincsre, mely a Kis-Kükülő havasi folyó nagy esése és állandó vízmennyiségével, olcsó vízi erő alakjában, itt rendelkezésre áll, bizton lehet állítani, hogy a befektetések folytán fokozható termelésnél az 1 mázsára eső termelési költségek még apaszthatók lesznek.

Végül még a munkáskérdés tekintetéből annyit kivánok felemlíteni, hogy Udvarhelyvármegye úgynevezett Sóvidékén egymás közelében fekvő népes falvakban mintegy 20.000 főnyi munkaszerető tiszta székelynép lakik, mely sűrű néppesség kicsiny területének terményeiből meg nem élhetvén, az országban vándorolva keres és talál munkát, s ennek daczára mégis itt állandóan munkásfelesleg van, melyből már több ízben sikerült nagyobb csoportokat a hazai bányáknál, u. m. Tatabányán, Vashegyen, Petrozsényben, Köpeczen, és Balán-bányán stb. elhelyezni.

E vidékről a kivándorlás Amerikába még nem indult meg, de miután a Kis-Küküllő völgye alsó részében a kivándorlási láz egyre terjed, félni lehet, hogy az maholnap a sóvidékre is átjő a mi pedig, e vidék fajmagyar népének apadásával járván, pótolhatatlan veszteség lenne, és már ezen indokból is a **parajdi** sótermelés fokozása mely a Sóvidék népének megélhetését itthon biztosítja, elsőrendü nemzeti érdek. ||242.||

(Benedek K. 1905: 240–242)

- **PAPP K., 1906.**

A FÖLD ANYAGA

[A FÖLD ANYAGA.]

[AZ ÁSVÁNYOK RENDSZEREZÉSE.]

[ÁSVÁNYOS SÓK.]

[...]

A kősó csaknem minden geológiai formációban képződött. Igy Nyugat-Virginiában szilurkorbeli, Khínában devonbeli, Angolországban, Durham vidékén karbonkori sótelepek vannak. A híres stassfurti és sperenbergi sótelepek diaszkorúak, Württembergben és Hallstatt vidékén pedig triaszkorú sótömzsök vannak, Waadt kanton júrabeli és Algír krétabeli sótömzsöket rejt magában.

Katalóniában, Kordova vidékén a harmadkori sósziklák egész hegyeket formálnak, amelyhez fogható sóhegyeket csak hazánkban **Parajdon** és Szo-

[Fénykép: Sótermelés Kalifornia partjain.]

vátán láthatunk. Harmadkorbeliek továbbá az itáliai parton Rimini sótelepei és az összes kisázsiai, arméniai, galiciai és magyarországi kősótelepek. Galiciában hatalmas bányákban fejtik a 400–500 méter vastag sótesteket, műveleteik között Wielicska és Bochnia sóbányái a legnagyobbak. A galiciai sótelepek 20 mérföld szélességben csaknem 100 mérföldnyire nyúlnak a Kárpátok hosszában, átcsapva Erdélybe és Oláhországba. Az erdélyrészi harmadkori medencét mintegy 450 négyszögmérföldnyi területen kitölti a só, amely több helyütt tömzseivel a föld színére is kiér és sziklákban meredezik a völgyek oldalain. Ezeket a sósziklákat az eső mindinkább pusztítja és a mélyedésekbe mossa, ahol sósmezők támadnak. Az ilyen sósmezőkön sem fű, sem fa nem terem, csupán a Salicornia herbacea, Salsola soda és az Artemisia salina nevű sósfüvek nőnek meg rajta. A sótelepnek a fenekét még sehol sem érték el a bányák, pedig Tordán 230, Marosújvárt 200, **Parajdon** 136 s Vizaknán 194 ||77.||

[Rajz-illusztráció: A tordai sótelep szelvénye.]

méter mélyre hatoltak le. A sótelepeket legtöbb helyen márga és agyagtakaró védi az elmosatástól és rétegei a legmerészebb gyűrődéseket mutatják. Tordán a sósziklák rétegei 60–70 fokkal dűlnek a mélységbe és sötét agyagrétegekkel, helyenkint pedig gipsz, anhidrit, sőt barnaszén-telepekkel is váltakoznak.

A sóbányászat minden bányaművelés között a legnagyszerűbb. A sótestben ugyanis hatalmas üregeket vágnak s ezekkel lefelé haladnak, miáltal óriási harangforma odúk keletkeznek; ezt süvegalakú mélyítésnek mondják a bányászok. Ilyen óriási süveg volt Vizaknán a 190 méter mély nagybánya, amit 1816-ban fölhagytak s amelybe a szabadságharc idejében, 1849 február 4-én 300 elesett honvédet hánytak be. Ezt a gödröt 1890 július 3-án egy óriási felhőszakadás színültig megtöltötte vízzel s több honvéd teste a felszínre került. A 40 év mit sem változtatott a honvédek hulláin, a sósvíz minden bebalzsamozásnál szebben óvta meg a dicső hősök testét.

A süvegalakú mélyítésen kívül egyéb művelésmód is van s újabban inkább koporsóforma üregekkel hatolnak le a só testébe. A sóbányák üregei villamosfényben csillogó falaikkal, száraz, tiszta levegőjükkel és mély csöndjükkel nagyon megindítják a látogatót.

[...] ||78.||

Szabadon álló sósziklákat **Parajd** környékén, Sófalván, Bálványosváralja és Szásznyires között, továbbá Szovátán, Maros-Torda vármegyében találunk. Ezek a sósziklák napsütötte időben vakító fehéren ragyognak. A források és a patakok környéke pedig a beszáradó sókristályoktól olyan, mintha az egész vidék be volna fagyva. A szovátai sósziklák és sóstavak a legnevezetesebb természeti ritkaságai hazánknak. Ezeknek a tavaknak rejtélyes melegsége valóságosan természeti csoda volt mindaddig, míg Kalecsinszky Sándor

[Fénykép: Sósziklák Szovátán, Maros-Torda vármegyében.]

1902-ben föl nem derítette ennek az okát. Szováta közelében három tó van, amelyek közül legnagyobb a 6 holdnyi terjedelmű Medve-tó; ezeknek a tavaknak a vize a fölszínen a levegő hőmérsékletével azonos, lejebb azonban fokozatosan növekszik és másfél méter mélyen 70 fokot mutat, amiben már a tojás is megfő. Télen a jégpáncél alatt is 30 fokot mutatott itt a hőmérő, míg a tó fenekén ismét hideg

volt a víz. Sokáig hőforrásoknak tulajdonították a víz fölmelegedését, majd piritek bomlására is gondoltak, Telegdi Roth Lajos azonban kimutatta, hogy sem ez, sem az nem lehet a fölmelegedés oka. Kalecsinszky erre tanulmányozni kezdte a tó vizét és fölfedezte, hogy a Nap melegíti föl a tavat és pedig azért, mert a sósvíz fölszínét egy patak édesvízzel borítja be. S miként a közönséges víz is nagyon fölmelegszik a Nap sugaraitól, ha olajat öntünk rá, úgy a könnyű vízzel borított sóstó is összegyüjti a Nap melegét és azt még télen is raktározza. Hazánk sóstavait ily módon mind természetes meleg tavakká lehetne átalakítani. Micsoda tüneményes fürdőket lehetne azután ezeken építeni ! S akkor ||80.|| nem kellene az idegenforgalom érdekében olyan mesékről ábrándozni, mint a tapolcai világcsoda, vagy a Bakony alatt levő 20 mérföldes barlang.

[...] ||81.||

[Fénykép: Forró sós vizű tó Szovátán.] ||81.||

(Papp K. 1906: 77–78, 80–81)

▪ **N. N. [– s.], 1908.**
SÓTELEPEINK ÉS A KÁLISÓ

[...]

Mint emlitettem, főleg a Királyhágóntul, a só sziklák alakjában a külszinre tör s **Parajd** környékén Szovátán, Libánfalván, Szásznyiresen, Alsó- és Felsősófalván nagy mennyiségben található. Ezek a kitörések azonban csak szélei a nagyobb kiterjedésü sómedencéknek, melyeknek terjedelmét még megközelitőleg sem tudjuk meghatározni.

A sótelepek mélysége eddig csak az üzemben levő bányák ürméreteiből ismeretes. Igy **Parajdon** 136, Rónaszéken 136·5, Vizaknán 144, Sugatagon 150·5, Aknaszlatinán 167, Ujvárott 200 és Tordán 226 méter mélységben aknáznak, anélkül, hogy a sótelepek határát bárhol is megütötték volna.

[...]

(N. N. [– s.] 1908: 2)

▪ **BUSCHMANN, 1909.**
DAS SALZ, DESSEN VORKOMMEN UND VERWERTUNG IN SÄMTLICHEN STAATEN DER ERDE

[II. UNGARN]
[SALZ-VORKOMMEN UND GEWINNUNG]

[...]

Südlich von dieser Gruppe [Aknaszlatina, Rónaszék, Aknasugatag] erstreckt sich über das ganze flache, bergumkränzte Becken, das die Mitte Siebenbürgens einnimmt, das siebenbürgische Salzvorkommen, das der jüngeren Tertiärformation, dem Neogen, angehört und sich jenseits des Ostkarpatenzuges in dem moldauischen Salzvorkommen Rumäniens fortsetzt. Man kennt über 40 Punkte, an welchen das Salz zu Tage ansteht, meist nur schwach von Dammerde überlagert, an manchen Punkten, wie insbesondere bei **Parajd** und Szováta, aber sogar als unbedeckte Felsmassen auftretend, wobei jedoch in den meisten Fällen die oberen Partien dieser Felsen den Unbilden des

Wetters zum Opfer gefallen sind. In diesem Gebiete hat man außerdem bei 200 Solbrunnen gefaßt und sind überdies nahezu 600 Solquellen[101] nebst einer bedeutenden Anzahl von Salz- ||342.|| seen[102] Salzteichen, Salzmooren, Schlammquellen (Salsen) u. dgl. bekannt. Dessenungeachtet betreibt man in Siebenbürgen keine Sudsaline, sondern gewinnt das Salz nur in Grubenbauen. Gegenwärtig stehen dort 5 königl. ungarische Steinsalzbergwerke im Betriebe, nämlich (von Norden und Westen gegen Süden und Osten gereiht): zu Déesakna im Komitat Szolnok-Doboka, zu Torda im Kom. Torda-Aranyos, zu Marosújvár und zu Vizakna im Kom. Alsó-Fehér und endlich zu **Parajd** im Kom. Udvarhely, die alle dem königl. ungarischen Oberbergamte in Marosújvár unterstellt sind.

[...] ||343.||

Gegenwärtig[103] bestehen die Gruben der Steinsalzwerke aus Kammern von rechteckiger Form mit Längen von 100–200 m und Breiten von 8–16 m, deren Wände bis ||344.|| zu einer gewissen Tiefe 45–60° geneigt, tiefer hinab aber saiger sind; von diesen Kammern gehen die eigentlichen Abbaustrecken in der Längsrichtung oder senkrecht darauf ab. Der Abbau erfolgt im allgemeinen sohlstrossenmäßig mit einfachen Hauen und Eisenkeilen; man umschrämmt 3–6 m lange, 0·5–1 m

[101] Eingehende Angaben über die Solquellen Siebenbürgens, die, über dieses Land verbreitet, in seinem Innern mehrere zusammenhängende Reihen bilden und stellenweise, besonders in der Gegend südlich von Bistritz (Basztercze), dann um Klausenburg (Kolosvár), Marosújvár und **Parajd**, dichter gruppiert sind, finden sich in den Abhandlungen von Czekelius „Verbreitung des Steinsalzes und der Solquellen in Siebenbürgen" (Mitteilungen des siebenb. Vereines für Naturwissenschaften in Hermannstadt 1854, p. 19 u. Verhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt V, p. 39) und von Pošepny (s. p. 340). [...]

[102] Bei einigen dieser siebenbürgischen Salzseen, die meist durch Auswaschung von Steinsalzlagern und hierauf erfolgten dolinenartigen Einsturz entstanden sind, wurde die auffallende Erscheinung beobachtet, daß sie eine Schichte warmen oder gar heißen Salzwassers zwischen zwei kälteren Wasserschichten aufweisen, wobei das Wasser an der Oberfläche Süßwasser, alles übrige dagegen Salzwasser ist. So betrug in dem größten dieser Seen, dem erst im J. 1879 entstandenen Medve- oder Illyés-See bei Szóváta nordwestlich von **Parajd**, der 4 ha einnimmt und in der Mitte 20 m tief ist, die Sommertemperatur der Süßwasserschichte an der Oberfläche 21° C, indes die tiefere, 24–25% Kochsalz führende Wasserschichte bis 70° C zeigte. [...]

[103] Funde von Werkzeugen und sonstigen Geräten aus Stein und Bronze lassen darauf schließen, daß die Gegenden der heutigen Salzbergbaue Ungarns schon zur Stein- und Bronzezeit von Ansiedlern bewohnt waren, die dort Salz gewannen. Schon Fichtel schätzte das Alter aufgefundener Salzgruben auf 3500 Jahre. [...] Nur war man allmählich genötigt, das Salz auch in größeren Tiefen aufzusuchen, und so entstand nach und nach der Abbau in glocken- oder richtiger flaschenförmigen (konischen) Gruben, eine Abbauform, bei welcher der Kopf des Stockes zunächst mit einem Stollen, der zugleich zur Wasserabfuhr dient, angefahren und dann in der Salzmasse ein Förder- und ein Fahrschacht niedergebracht wurde, den man glockenförmig von oben nach unten unter strossenartiger Gewinnung des Steinsalzes derart ausweitete, daß Kammern von mehr als 150 m Tiefe und am Fuße von 140 m Breite entstanden. Die aus aneinandergebundenen Leitern bestehenden Fahrten hingen vom Ende des engen Fahrschachtes freischwebend in die große Weitung hinab. Die Förderung erfolgte zum Teil in Netzen, die aus starken Stricken geflochten waren, zum Teil auch in Büffelhäuten. (S. Fürer, p. 260, 285 u. 391; Karsten, p. 510, und insbes. die eingehende Beschreibung des Glockenbaues bei Meyn, p. 221.) Nur zu **Parajd** wurde noch bis gegen Ende des 18. Jahrhunderts, wie Fichtel, p. 121, berichtet, nach alter Art sog. Spurienbau betrieben: Mehrere Salzhauer suchten in Kameradschaften eine zur Anlegung einer Grube, der sog. „Spurie", die nicht viel geräumiger als der viereckige Schacht einer regulären Grube ausfiel, taugliche Stelle aus und hauten, nachdem sie die etliche Spannen tiefe Erde hinweggeschafft hatten, das Salz bis zu einer Tiefe von höchstens 5 Klaftern (gegen 10 m) aus; sobald ihnen das Heraustragen des Salzes auf den Schultern über die aufgestellten Fahrten zu beschwerlich zu werden begann, verließen sie diesen ||344.|| dann meist zum Ersaufen kommenden Platz und suchten einen anderen auf. – Die vielen Nachteile des konischen Grubenbaues, bei dem nahezu 50% der verwertbaren Salzmittel unabgebaut gelassen werden mußten, und insb. die Gefährlichkeit des Ein- und Ausfahrens der Mannschaft bestimmten die im J. 1777 zur Administration der damaligen Steinsalzbergbaue entsendete sog. Festetiessche Kommission, nach dem Antrage des Forst- und Bergverwalters Jos. Groszschmied für alle bei den Máramaroser Salzwerken neu anzulegenden Gruben die prismatische Form, also den Abbau mit parallelopipedischen Räumen und Kammern, anzuordnen, was bald darauf auch bei den siebenbürgischen Salzwerken eingeführt wurde. In den J. 1860–1870 hat man auch versucht, zum Abbau Sprengmittel zu verwenden, wovon man aber wegen des zu geringen Erfolges wieder abkam; gegenwärtig wird Sprengstoff nur ausnahmsweise dann verwendet, wenn man den Vortrieb von Strecken beschleunigen oder Strecken verbreitern will. (S. die ausführlichen diesbezüglichen Abhandlungen von Preisig und Schmidt-Litschauer.) ||345.||

breite und 0·5 m hohe Bänke (nach einer anderen Angabe betragen diese Maße 2–5; 0·6–1 und 0·3–1 m), die, nachdem sie losgelöst sind, in würfelförmige Formatstücke von 40–52 kg zerschlagen werden.[104]

Die verschiedenen Kochsalz- (konyhasó-) Sorten, die in den ungarisch-siebenbürgischen Salzwerken aus Steinsalz (kösó) gegenwärtig[105] hergestellt werden, sind: das bereits erwähnte Form- oder Würfelsalz (alaksó), würfelige Formatstücke von bestimmter Größe und gewöhnlich ungefähr 50 kg Stückgewicht; Stücksalz (darabsó), 8–20 kg schwere Stücke; Minutiensalz (aprósó); Bruch- oder Schuttsalz (törmeléksó) und erdiges Salz (földessó). Schadhafte Formatsteine nennt man in der Máramaros Vesmal-Steine; die Bruchstücke der Formatsteine bezeichnet man auch als Naturalsteine. Das Minutiensalz kommt in grobvermahlenem Zustande als Mahlsalz (örlöttsó) in Säcken zu 50 kg verpackt in den Handel, die unreineren Salzsorten werden dagegen als Industriesalz (iparsó), u. zw. teils als Fabriksalz (giárisó), teils als Viehsalz (marhasó) abgesetzt. Letzteres wird gleichwie in Österreich durch Vermengung von 99·25% Salz mit 0·50% rotem Eisenoxyd (Kolkothar) und 0·25% Wermutpulver bereitet und sowohl gemahlen in Säcken, die mit Bleiplomben verschlossen sind, von 5, 25 und 50 kg Gewicht, als auch in gepreßten Stücken, Viehsalzbriketten (Lecksalz), zu 5, 10 und 25 kg unverpackt abgegeben. Sudsalz (föttsó) wird nur bei der Saline zu Soóvár erzeugt, deren Betrieb gleich dem der ostgalizischen Sudsalinen eingerichtet ist und bei welcher außerdem auch eine geringfügige Menge sog. Brunnen- oder Zisternensalzes (kutsó) gewonnen wird. [...] Endlich ||345.|| gelangt aus den Gruben von Marosújvár neben unreinem Salz auch Sole (sóvizoldat) an die dortige Ammoniaksodafabrik[106] zur Abgabe.

[...] ||346.||

[II. DIE SIEBENBÜRGISCHEN SALZWERKE]
DAS SALZBERGWERK PARAJD.

Im Osten der bis jetzt besprochenen siebenbürgischen Bergbaue liegt im Komitat Udvarhely endlich noch das königl. ungarische Salzbergwerk **Parajd**,[107] südöstlich von Sóvárad, der Endstation der von der Hauptlinie nach Brassó (Kronstadt) bei der Station Küküllöszög ins Tal der Kleinen Kokel

---

[104] Bei einzelnen Salzwerken, wie insbesondere zu Marosújvár und **Parajd**, bestehende Ausnahmen sind im folgenden bei der Besprechung dieser Werke angegeben.

[105] Über die im 18. Jahrhunderte in Siebenbürgen üblichen Steinsalzsorten ist aus Fichtel (1780) folgendes zu entnehmen: [...] Beim „Salzhau" wurden drei Salzgattungen unterschieden: Formalsteine, Stückersalz und Minutien; die letzten zwei Arten fielen beim Hau der ersten von selbst ab. Die „Formalsteine", die damals nur außerkalb Siebenbürgens vertrieben werden durften, waren von regelmäßiger parallelopipedischer Form, 18 Zoll (48 cm) lang, 9 Zoll (24 cm) breit, 6–7 Zoll (16–19 cm) dick und zwischen 80 und 90 Pfund schwer; nur in **Parajd** beim Spurienbau (s. die Anm. 1 auf p. 344) wurden sie zu 50 Pfund gehauen; die „Stücker", die beim Salzhau durch unrichtige Spaltung oder durch Zerfall der Blöcke entstanden, wurden „Naturalstücke" genannt zum Unterschiede von den in den Magazinen durch Bruch der Formalsteine sich ergebenden „Konfrakten" (Bruchsalz?). [...]

[106] Soda erzeugen in Ungarn gegenwärtig: die „Ungarische Ammoniaksodafabrik (System Solvay), Österreichischer Verein für chemische und metallurgische Produktion & Comp. in Marosújvár, Siebenbürgen" und „Clotilde" I. ungar. Aktiengesellschaft für chemische Industrie in Nagy-Bocskó (Máramaros). Über die Sodafabrik, die bei **Parajd**, Siebenbürgen, zur Errichtung kommen soll, s. den folgenden Abschnitt über das k. ungar. Salzwerk **Parajd**.

[107] Der Zeitpunkt, in dem mit dem Bergbau auf Salz bei **Parajd** begonnen worden ist, läßt sich nicht bestimmen. Da aber das dortige Salzvorkommen über die Erdoberfläche hervorragende Felsen bildet, ist anzunehmen, daß es bereits von den Römern ausgebeutet wurde, worauf auch Spuren alter Baue (Vertiefungen und Rutschungen) sowohl auf den Hügeln bei **Parajd** selbst als auch an den Salzseen und Salzsümpfen von Szováta (nordwestlich von **Parajd**) hindeuten. Nach Angabe Fichtels wurde hier noch zu seiner Zeit (1780) der alte sogenannte „Spurienbau" (s. p. 344, Anm. 1) betrieben. Gegenwärtig steht in **Parajd** nur eine Grube in Betrieb, die im J. 1770 als Glockenbau angelegt, 1806 mit einer Zimmerung versehen, im J. 1816 durch zwei parallelepipedische Abbauorte erwitert und seither durch mehrere andere Baue vergrößert worden ist.

abzweigenden, 102 km langen Seitenbahn. Der Bergbau befindet sich 2 km südlich von der Gemeinde **Parajd**.

Von den Gruben, die in den dortigen Steinsalzkörper[108] abgebaut sind, stand im J. 1906 nur eine Grube mit einer Sohlenfläche von 4500 m^2 im Betriebe, während drei ||357.|| Gruben mit einer gesamten Fläche von 5091 m^2 als Reserve außer Betrieb waren. Die zwei offenen Schächte (ein Förder- und ein Fahrschacht) hatten eine Gesamttiefe von 178 m und die sieben Stollen zusammen

[108] Die Salzvorkommen der **Parajder** Gegend liegen an dem Südwestabhange des Hargitta-Trachytgebirges in einer zu dessen Haupterstreckung parallel verlaufenden Linie. Die ersten Vorkommen dieser von Pošepny aufgestellten **Parajder** Salinenlinie bilden im Südosten die Salzquellen in der Gegend von Udvarhely. Es folgen dann die Badequellen des Bades Arcsó am Koronderbach, salzige Kohlensäuerlinge, die infolge der aus den Spalten mit starkem Zischen entweichenden Gase an Salsen mahnen. Schwache Säuerlinge finden sich noch bei Sófalva, so daß Pošepny an einem Fortstreichen des Salinenterrains unterhalb der Bachalluvionen nicht zweifelt. Das Tal ist auf der ganzen Strecke zwischen Korond und **Parajd** ziemlich weit und wird erst vor **Parajd** merkwürdigerweise vom Salzberg eingeengt. Dieser liegt kurz vor der Einmündung des Koronderbaches in die Kleine Kokel, ist durch jenen in zwei Teile, den südlichen kleineren „Gyilkos" und den eigentlichen **Parajder** Salzberg, „Sóhegy" zerschnitten und ragt als eine ziemlich kreisrunde, sanft gewölbte Kuppe von 98 m Höhe und 719.200 m^2 Oberfläche aus dem Talgrunde hervor. Er ist von Trachytkonglomeraten umgeben und mit einer meist nur einige Fuß mächtigen Lage gelben Lehmes und eines groben, aus Fragenten von Trachyt und kristallinischen Schiefern bestehenden Schotters bedeckt. Die Nähe des Salzes verrät sich in den vielen kleinen, vom Gipfel zum Saume laufenden Schluchten durch große Flächen mit Salzauswitterungen. An dem Durchbruche, wo sich die alten und die neuen Gruben befinden, kommen auf beiden Ufern des Baches nackte Salzfelsen zum Vorschein; senkrechte Salzwände ||357.|| ragen hier aus dem gelben, in trockener Jahreszeit von Salzauswitterungen blendend weiß gefärbten Lehm empor, werden aber häufig vom Bache unterwaschen, so daß oft ansehnliche Partien in diesen stürzen. An der Oberfläche zeigen diese Salzfelsen durch den Regen bewirkte rinnenförmige Auswaschungen. Im Innern fanden sich mitten im Salzkörper häufig größere und kleinere, vollkommen scharfkantige Bruchstücke von Salzton und Sandstein, eine für **Parajd** charakteristische Breccie, die hier „Unreines Salz" genannt wird. Nach den von Pošepny angeführten Analysen enthält das reine **Parajder** Steinsalz 97·44–99·81% Chlornatrium, 0·00–0·06% Chlorkalzium, 0·09–1·06% Gips, 0·00–0·04% schwefelsaures Natrium und 0·10–2·24% Unlösliches. Nach Zepharovich (I, 433) findet sich in **Parajd** als Seltenheit derbes Steinsalz von roter Farbe und faseriges gelbes Steinsalz. Mit einer im J. 1896 vorgetriebenen Strecke traf man ein nahezu senkrechtes Lager massiven, harten und kristallinischen Salzes von dunkelbrauner Farbe. Die Schichten sind in der **Parajder** Grube unter Neigungswinkeln von 80, selbst 85° aufgerichtet. Man hat in dieser Grube bisher eine Tiefe von 136 m erreicht. Die Menge des im **Parajder** Salzberge vorhandenen Salzes wurde (1893) auf 950 Millionen Tonnen geschätzt. – Dieses Salzvorkommen findet nach Pošepny seine Fortsetzung in dem nordwestlich gelegenen, ganz analoge Verhältnisse aufweisenden Salzberg von Szováta, der die Form einer Ellipse mit 1800 und 570 m Achsenlänge hat, sich 395 m über die Talsohle erhebt und an seinen Längsseiten von zwei, Só-árok genannten Schluchten durchschnitten wird; nur sind hier die Salzfelsen imposanter und der Eindruck der wilden Schluchten mit ihren oft lebensgefährlich zu passierenden Brüchen und ihrer hochstämmigen Eichenwaldung großartiger als bei dem Einschnitte des Koronderbaches in den kahlen Salzberg von **Parajd**. Es wurde auch hier einst nicht nur Spurienbau, von dem noch Anzeichen vorhanden sind, sondern auch, wie mehrere größere Salztümpel und -Teiche sowohl in der Nähe dieses Salzberges als auch auf seiner Kuppe bezeugen, Tiefbaue auf Salz betrieben. Beschreibungen der Salzberge von **Parajd** und Szováta bringen auch Karsten (p. 505) und Meyn (p. 198), welch letzterer jedoch hiebei das Salzwerk von **Parajd** in die Moldau versetzt. Die Gegend westlich von Szováta ist reich an Solquellen, u. zw. finden sich solche insbesondere zu Sóvarad, Atosfalva und Sz. István bei Sz. György, zu Koronka, Máros-Sz. György und Nagy-Ernye bei Máros-Vásárhely, Tofalva, Csejd, Tompa, Andrásfalu, Sepröd, Nyaradtö usw. Nördlich von **Parajd** kommt bei Zsabenicza (Görgény-Sóakna) Salzton mit starken Salzauswitterungen vor; eine Einsenkung vor diesem Orte weist viele Pingen auf, offenbar die Reste früherer Bergbaue. Am Rande eines hievon herrührenden Salztümpels, der jetzt als Solbad benützt wird, fand Pošespny 6 Zoll (16 cm) unter dem Wasserspiegel glatte Salzfelsen anstehen. Auch an dem vom benachbarten Sattelberg (Piatra Corbuli) entspringenden Bache zeigen sich Salzauswitterungen. Ferners befindet sich noch welter nördlich an der Maros bei Schloß Vécs ein ausgezeichneter Salinenkessel mit Ausbissen von Salzton und Salzauswitterungen, dessen Pingen davon Zeugnis geben, daß hier einst Gruben betrieben wurden, die aber jetzt vollständig verschlämmt sind. Endlich weist auch noch die Gegend im Nordwesten, die den Charakter der Mezöség (s. p. 354, Anm. 1) zeigt, ungemein zahlreiche Salzvorkommen auf; manche Ortsnamen deuten darauf hin, daß auch hier einstens Salzbergbaue bestanden haben; viele Salzbrunnen stehen, wie z. B. zwischen Szász Péntek und Pazmos, im Steinsalz an und an mehreren Stellen liegt das Salz nur unter wenigen Fuß Dammerde. ||358.||

eine Länge von 5120 m. Der Abbau erfolgt stroßenmäßig, aber auch hier etwas abweichend von dem in den anderen siebenbürgischen Gruben, mit Holzkeilen, was weniger ausgedehnte Abbauorte bedingt.[109] Die Förderung besorgt ein Pferdegöpel. Ein Teil des in Büffelhäuten verpackt, mittels Drahtseiles geförderten Salzes muß, bevor es in den Handel kommt, seiner erdigen Beimengungen wegen obertags erst einer Scheidung unterzogen werden, wobei ungefähr 30% Rückstände verbleiben, die in den Koronderbach geworfen werden.[110] Im J. 1906 betrug die Produktion dieses Werkes 6217 t Formsalz, 639 t reines Stücksalz und 5562 t erdiges Salz, welch letzteres als Viehsalz abgesetzt wurde, mithin zusammen 12.418 t. Die Anzahl der Aufseher betrug 12, die der Arbeiter 158, davon 82 stabile; außerdem waren noch 12 Kinder beschäftigt. Auch hier wird, da die Bergleute während des Sommers Landwirtschaft betreiben, nur zur Winterszeit gearbeitet. ||358.||

[SALZ-EINFUHR.]

[Táblázatos kimutatás: Salzgewinnung Ungarns in den J. 1897–1906 – **Parajd**] ||360–361.||

[SALZ-HANDEL.]

[...]

Für das zum menschlichen Genusse bestimmte Kochsalz, das Speisesalz, beträgt der allgemeine Monopolspreis bei den zugleich als Salzverschleißämter fungierenden königl. ungar. Salzwerken zu Aknaszlatina, Rónaszék, Aknasugatag, Désakna, Torda, Marosújvár, Vizakna, **Parajd** und Soóvár: für das Steinsalz aus den erstgenannten acht Steinsalzwerken, sowohl in regelmäßiger als auch in unregelmäßiger Form oder als in Säcken oder Fässern verpackte Minutien oder gemahlen und eventuell auch komprimiert, 18 K, und für das Sudsalz aus Soóvár 19 K per 100 kg unverpackt. [...] ||364.||

[...]

Dagegen wird das Soóvárer Sudsalz von der ungar. Monopolsverwaltung nur durch lizenzierte Salzverschleißer in beschränkten Mengen in Vertrieb gebracht und ist in jenen Gebieten Ungarns, in welchen meist auf Grund alter Privilegien Salz um ermäßigte Preise, das sog. Limitosalz, verabfolgt wird, der Großverschleiß dieses Salzes ebenfalls nur gegen eine besondere Lizenz gestattet, die im Lizitationswege für bestimmte Ortschaften unter gleichzeitiger Bestimmung des Verkaufspreises sowie des ||365.|| königl. ungar. Salzamtes, aus welchem diese Großverschleißer das Salz auszufassen haben, erteilt wird, während der Detailhandel bloß einer einfacheren Lizenz bedarf. [...] Als solches Limitosalz wird ausgefolgt:

[...]

3. für den eigenen Bedarf der Einwohner Siebenbürgens, dann der Komitate Kraszna, Mittel-Szolnok und Zaránd sowie des Distriktes Kövár Steinsalz aus Deésakna, Torda, Marosújvár, Vizakna und **Parajd** um den Preis von 13·70 K, aus dem königl. ungar. Salzamte zu Maros-Portó um 14·80 K und aus dem zu Maros-Solymos um 15·82 K per 100 kg ohne Beschränkung auf eine bestimmte

[109] Ist das Ort vorgerichtet, d. h. das Salz mit der Keilhaue in Bänke geteilt, so wird es mit Holzkeilen voll besetzt, die der Arbeiter sitzend oder stehend mit einem hölzernen Schlägel so lange eintreibt, bis die Bank sich löst. Hiezu ist ein viel geringerer Kraftaufwand erforderlich als beim Abbau in den anderen siebenbürgischen Gruben, wo der Arbeiter, das Gezähe zwischen den Füßen schwingend, das Salz auf eine größere Tiefe einschrämmen muß. Beim Zerschlagen der Bänke, die im Profil die Form einer Hellebarde haben, erhält man Stücke, deren Gewicht zwischen 32 und 36 kg schwankt.

[110] In **Parajd** soll eine nach dem Kellnerschen Verfahren arbeitende Sodafabrik in Errichtung begriffen sein, welche Ammoniaksoda, Ätznatron und Chlor in flüssigem Zustande darstellen wird. (Chem.-Ztg. 1906, p. 1028 u. 1907, p. 1032.)

Menge, so daß jedermann berechtigt ist, zu den genannten Preisen so viel Salz zu kaufen, als er benötigt;

[...] ||366.||

[...]

Für landwirtschaftliche Zwecke kommt in Ungarn, wo es keine besondere Dungsalzsorte gibt, nur das Viehsalz [...] in Betracht, dessen Erzeugung und Vertrieb hier am 1. Februar 1897 wieder eingeführt worden ist. Der damals für 100 kg mit 10 K festgesetzte Preis wurde vom 1. September 1904 an auf 6 K herabgesetzt. Zu diesem nur für die Erzeugungsstätten geltenden Grundpreis werden außer den Transportkosten beim gemahlenen Viehsalze die Kosten der Säcke und beim gepreßten[111] Viehsalz (Lecksalz) die Pressungskosten hinzugeschlagen. Im J. 1906 wurde Viehsalz bei den Salzwerken zu Aknaszlatina, Rónaszék und Aknasugatag in der Máramaros sowie bei den Salzwerken zu Marosújvár und **Parajd** in Siebenbürgen erzeugt. [...] ||367.||

[RUMÄNIEN]
[SALZ-VORKOMMEN UND -GEWINNUNG]

[...]

Die Salzerzeugung ist in Rumänien ein Monopol des Staates; der sie seit dem J. 1862 in eigener Regie betreibt. [...] Man erzeugt hier nur Steinsalz. [...] Bis zum J. 1900 standen vier staatliche Salzbergwerke im Betriebe, nämlich zu Ocnele-Mari, im Distrikte Rîmnic-Vălcea, zu Slănic und Doftana im Distrikte Prahova und die sogenannten „Großen Salinen" zu Tîrgu- (Târgu-) Ocna im Distrikte Bacău. Außerdem wird noch ein Steinsalzlager zu Vrancea im Valceana Saru, Distrikt Putna, von den Bewohnern des Bezirkes Vrancea auf Grund alter Privilegien für ihren eigenen Bedarf ausgebeutet; wahrscheinlich ist auch noch an einigen anderen Orten dasselbe der Fall.[112] [...] ||556.||

(Buschmann 1909. I: 342–346, 357–358, 360–361, 364–367, 556)

▪ SZABÓ, 1910.
SÓBÁNYÁSZATUNKRÓL

[...]

Hazai sóbányászatunk az erdélyrészi kerületben a marosújvári m. kir. főbányahivatal vezetése alatt Marosújváron, Désaknán, **Parajdon**, Tordán és Vizaknán, a máramarosi kerületben, az aknaszlatinai főbányahivatal vezetése alatt Aknaszlatinán, Rónaszéken és Sugatagon, végre Sóváron, az egyes sóbányaművekhez utalt termelés mennyiségéhez mért beosztással, 72 műszaki és kezelési tisztviselőt, 80 minősített bányaaltisztet és 2500 munkást foglalkoztat – a tordai és vizaknai sóbányaművek kivételével, a hol az üzem csak a téli hónapokra szorítkozik – egész éven át.

[...] ||696.||

[...]

[111] Die Versendung des gepreßten Viehsalzes begann am 1. Okt. 1906 von den Salzetablissements der Ungarischen Handels-Aktiengesellschaft zu Szigetkamara und **Parajd**.

[112] Nach den von Karsten, p. 523 f., angeführten Angaben Fichtels (s. diesen Band, p. 341) wurde zu Anfang des 18. Jahrhunderts in der Moldau zu Ocna (Târgu) und in der Walachei zu Ocna bei Rimnik, zu Ocna bei Kimpina und zu Ocna-Teleaga Steinsalz gewonnen und gab es noch früher in der Walachei auch Steinsalzgruben zu Tergovist und Foksian, welche beide aber wegen Mangels an Absatz schon damals aufgelassen waren. – Meyn, p. 198, beschreibt das Salzvorkommen zweier, am östlichen Fuße der Karpaten gelegener moldauischer Salinen namens **Parajd** und Szováta (Szovota). Diese Salzwerke liegen jedoch am Westabhange der Karpaten in Siebenbürgen (s. Ungarn, p. 357).

Túlnyomólag mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozó ország lévén, az 1897. évi I. t.-cz. alapján forgalomba hozatott az ú. n. marhasó. [...] Kezdetben őrölve, por-alakban, 50 kb.-ként zsákokba csomagolva került forgalomba, később azonban nemcsak ilyen 5–25 és 50 kg.-ként szintén zsákokba csomagolt halmazállapotban, hanem 5 és 10 kg.-os sajtolt marhasót is állítunk elő, a máramarosi kerületet illetőleg Szigetkamarán, az erdélyrészi kerületet illetőleg **Parajdon**.

[...] ||699.||

(Szabó 1910: 696, 699)

- **N. N., 1911.**

A KONYHASÓ HAZÁNKBAN

A konyhasónak (Cl. Na) a természet háztartásában fontos szerepe van. Az organikus élet nem nélkülözheti; maga az ember évente 7·3 kg[-]t fogyaszt. Másrészről a só az ipar hathatós eszköze. Régen a letelepülésnek és megélhetésnek volt egyik feltétele, ma a civilizációnak is hatalmas támasza.

Már az ókori népek bányásztak. [...] ||89.|| Még sehol sem hatoltak a sótömzsök fenekéig. Jelenleg nyolc helyen (Marosujvár, Deésakna, **Parajd**, Vizakna, Torda, Aknaszlatina, Rónaszék és Aknasugatag) fejtik. Az évi termés kb. 2 millió q, 1·5 millió q-t használ fel az ország s igy 0·5 millió q a kivitel.

Hazánk sóbányái Erdélyben és Máramaros vármegyében vannak. A legnagyobb és leggazdagabb sóterület: az Erdélyi Medence. Igy nevezzük keleti Magyarországnak azt a 22.500 km^2 kiterjedésü halomvidékét, amelyet minden oldalról hegyek határolnak.

Ezt a teknőszerü mélyedést a geológiai III. kor miocén szekciójában majdnem teljesen zárt beltenger boritotta. Ebben a korban képződtek a hatalmas kősótelepek. A meleg klima alatt a tengerviz elpárolgott s ott előbb a gyps, majd a konyhasó rakódtak le. De a kősó nem fedi mindenütt a volt tenger fenekét. Dr. Koch Antal véleménye szerint: talán a medence legmélyebb részeiben gyülhetett meg, hova a folyók is behordhatták és a széleken, ahol a mostani kősóbányák találhatók. Tordán, Kolozson, Széken, Deésaknán, majd a Sajó folyót követve Görgénysóaknán át Szovata, **Parajd**, Székelyudvarhely mentén a Büdöshegyig huzható nagyjában a sókibukkanás, kivirágzás, avagy sósforrások előfordulásának vonala.

[...]

A sótömzsöknek partszéli elhelyezkedése magyarázza egyuttal felszini fekvésüket. De fekvésükhöz hozzájárult a folyóvizeknek erősen lehordó ereje. Sok helyen a tömzsöket fedő sóagyagot ugyszólván teljesen lehordták a folyóvizek. A szovátai **parajdi** sóhegyek igy kerültek a napvilágra.

Hozzájárult még ehhez a sótömzsök egy különös tulajdonsága: a megnagyobbodás. Általános tapasztalat a sóbányákban, hogy az eredetileg vizszintesen települt rétegek mind kupaalakura vannak összenyomva. A csikok amelyeket a tiszta só és agyagmárga-iszap változásai okoznak, bámulatos görbületeket mutatnak. Ezek a kősó töb[b]szörös gyürődését bizonyitják. Legjobban gyürt a marosujvári és a **parajdi** tömzs. A gyürődéssel járó térfogatnagyobbodást a tenger vizében levő különböző sóknak tulajdonitják. A nehezebben olvadók kicsapódáskor a könnyebben oldhatók helyét foglalja el. Vagy a kősótest megnövekedésének oka magában a kősó szerkezetében van.

[...] ||90.||

(N. N. 1911: 89–90)

▪ **N. N., 1915.**
A KINCSTÁRI SÓBÁNYÁSZAT ISMERTETÉSE

[...]

Erdélyben több helyen a só sziklák alakjában a külszinre emelkedik. Ily sósziklák találhatók **Parajd** környékén, Alsó- és Felsősófalván, Szovátán, Libánfalván, Szásznyires és Bálványosváralja között. E külszinre való emelkedés leginkább a medence szélein észlelhető.

[...]

Aknaszlatinán, Rónaszéken, Aknasugatagon, Marosujváron, Désaknán, **Parajdon** és Sóváron az üzem egész éven át, Tordán és Vizaknán ellenben, tekintettel a csekélyebb szükségletre és arra, hogy a bányamunkások nyáron át földmüveléssel foglalkoznak, csak a téli hónapokon át folyik.

[...] ||3.||

Marhasó csak Aknaszlatinán és **Parajdon** állittatik elő s 99·25% kősóból, 0·50% vörös vasoxydból (colcothar) és 0·25% ürömporból áll.

[...] ||4.||

(N. N. 1915: 3–4)

1.3.2. FÖLDRAJZI MUNKÁK

▪ **HUNFALVY, 1864–1865.**
A MAGYAR BIRODALOM TERMÉSZETI VISZONYAINAK LEIRÁSA

[AZ ERDÉLYI FELFÖLD ÉS BÁNSÁGI HEGYSÉGEK]
[A HARGITTA VAGY KELETI TRACHIT HEGYLÁNCZ]
[FÖLDTANI VISZONYOK]

[...] A kitódulási trachittuffok a hegylánczot mindkét oldalán szegélyezik, néhol belsejébe is mélyen benyúlnak s nehány alacsonyabb nyergen is átterjednek. A **Parajdi** völgynyilásban majdnem a hegység főgerinczéig érnek fel; tetemes kifejlődést értek Gy. Sz. Miklós, Fülpe, Toplicza, Szováta és Farkasmező környékein is. Az üledékes tuffok, melyeket Erdélyben rendesen palláknak neveznek, finomabb, homokkőféle, többnyire fehéres és zöldes színű képletek. Ezen pallák a völgykatlanok mélyebb részeit töltik ki. Különösen a hegység keleti oldalán, Gyergyóban és Csikban, s nyugati oldalán, **Parajd** és Barót vidékén fordulnak elő nagy mennyiségben és vastagságban. [...] ||83.||

[A BELFÖLDI HEGYSOROK]
[A KÜKÜLLŐKÖZI HEGYSOR]

[...]

A Küküllőközi hegysort különösen a következő útak szegik: a Székely-Udvarhelyből **Parajdra**; a Székely-Keresztúrból a Kis-Küküllő völgyébe; a Segesvárból Maros-Vásárhelybe; az Erzsébetvárosból, Medgyesből és Kis-Kapusból a Kis-Küküllő völgyébe vivő útak. Kis-Kapusból Medgyesen át az út a Nagy-Küküllő völgyének bal oldalán Héjasfalváig, azután jobb oldalán megyen Udvarhely felé, csak Magyarósnál kanyarodik egy darabig bal oldalán. A Balázsfalváról Szovátára és **Parajdra** vivő országút a Kis-Küküllő völgyét követi, és pedig leginkább jobb oldalát. ||100.||

[A SÓKÉPLET]

[...]

A föld gyomrában levő sótömegek mint valami nagy karéjban csak a medencze párkányain s a karéjt majdnem kellő közepén K-ről Ny-ra szegő harántvonalon érnek oly közel a föld felszinéhez, hogy kiaknázhatók. De, hogy nagyobb mélységben a medencze belsejét is kitöltik, azt a belföldön oly gyakori hegyomlások s különösen a sok konyhasós és keserűsós források bizonyítják. Már Fichtel 1780-ban megjelent munkájában figyelmeztetett az erdélyi sótelep nagy elterjedésére s annak a mármarosi és oláhországi sótelepekkel való kapcsolatára. Utána Schindler és Partsch tárgyalták a dolgot. Czekelius az újabb idő- ||125.|| ben állitá egybe az ide vonatkozó adatokat. A sósforrások öve Nagy-Szeben vidékéről csaknem egyenes vonalban É-ra tart Vizaknán, Maros-Újváron, Thordán, Koloson, Széken keresztül Déésaknáig. Itt a kárpáti homokkőnél megszakad vagyis inkább K-re kanyarodik. Más felől a sósforrások öve ugyancsak D-ről Új-Sinka vidékéről Kőhalom, Homoród-Sz. Márton, Udvarhely, **Parajd**, Görgény, Bilak, Sajó-Udvarhely helységeken keresztül Csepánig terjed, hol szintén a kárpáti homokkőnél megszakad. A két fővonal környékébe az ismeretes kősótelepek is esnek; az első vonalban az említett helységek mellett, a második vonalban **Parajdon** és Szovátán kivül még Garád (Stein), Homoród, Homoród-Sz. Pál, Homoród-Sz. Márton, Lövete, A. és F. Sófalva, Kincses, Sós-Sz. Márton, A. Idécs (Eidisch), Péntek, Fejéregyháza, Bilak, Sófalva (Besztercze vidékén), Kajla, Sajó-Udvarhely, Somkerék, Jád és Csepán helységek mellett; talán Persánynál és Gridnél is. A sósforrások azon két fővonalát harántvonalok kapcsolják össze, melyek K-ről Ny-ra mennek, és pedig a medencze éjszaki szélén Borgó-Marossénytől Déésaknáig, a medencze közepe táján **Parajdtól** Thorda vidékéig és Vizaknáig. [...] ||126.||

[...]

[...] A sótelepek főtömege tiszta szemcsés, jegöczös kősó; ritkán rostos szerkezetű, kiképezett sójegöczök rendesen csak ott vannak, hol a só agyagos vagy márgás tömegekkel érintkezik. A kősó szine többnyire fehér és szürke; Tordánál sárgafehér, **Parajdnál** néha veres és még ritkábban kék rostos kősó is fordúl elő. A sótömegen többnyire egyenközű csikok láthatók, melyek a világosabb és sötétebb levelek (rétegek) váltakozásából erednek. [...]

[...]

Erdélyben jelenleg 40 helyet ismernek , hol a kősó a föld felszinéhez közel van, vagy kisebb nagyobb dombokban magát kiüti; 192 helyen sókutakat s 593 helyen sósforrásokat ismernek, eltekintve azon sókutaktól és sósforrásoktól, melyek a kiálló ||127.|| sótelepeket környezik, s melyekkel együtt a sósforrások összes száma legalább 800-ra rúg. **Parajd**, Sófalva és Szováta környékén a sótömegek a felszinre kerülnek s egész hegyeket alkotnak, melyek vagy egészen meztelenek, vagy csak vékony föld, márgaréteggel fedvék. Sófalva közelében egy 4 órai területen 60 sószikla-csoport áll ki a földből. Szovátánál egy órányi területen mutatkozik a kősó, s határában 129 sósforrást olvastak, melyek kis sóspatakot képeznek. E patak gyakran elboríttatik a kilúgzás következtén beomló föld által; azután a hegy belsejében gyűl össze s annyira megtelik sóval, hogy a Küküllő vizét is sóssá teszi. A Sóhegy Szovátától ÉK-re esik, a Szovátai patak locsolja, rajta sok akna és gödör van; bükkfák és mogyoróbokrok is nőnek rajta. Az említett sóspatak alatta folyik el. **Parajdtól** DNy-ra a Korondi pataknál 180 magas hosszukás gömbölyű kopasz hegy emelkedik, mely merő tiszta kősóból áll. A patak kettészakasztotta s folytonosan alámossa, minek következtén a hegycsúszások és omlások igen gyakoriak. Igy 1858-ban valami 50,000 mázsányi sótömeg vált el s omlott a patakba, melynek medrét egészen elzárta.

[...] ||128.||

[...]

A kősót jelenleg csak öt helyen, t. i. **Parajdon**, Vizaknán, Déésaknán, Maros-Újváron és Thordán aknázzák. Régi elhagyott sóbányák Kolos, Szék s más helységek mellett vannak. [...] ||130.||

(Hunfalvy 1864a. II: 83, 100, 125–128, 130)

[A MAGYAR TARTOMÁNYOK BÁNYÁSZATI VISZONYAI]
[A SÓTELEPEK]

[...]

Erdély belső medenezéjeben roppant sótelepek vannak lerakódva. Jelenleg csak öt helyen vájják, s az ezen helyeken feltárt sótömegek mennyiségét 74,983 millió mázsára teszik. Ebből esik:

[...]

Parajdra ..... 19,051 [millió] [mázsa]

[...] ||118.||

[...] **Parajdon** a sótelep a trachitképletben rakódott le, csekély agyagréteg fedi, sok helyütt kiüti magát. Egy része keverve van agyag és homokmárgával, helyenként gipszszel és szénnel is. Különben nagyon tiszta. Az ottani akna mélysége 46 öl. [...] ||119.||

[AZ ÁSVÁNYOK ÉS LELHELYEIK ÁTTEKINTETE]

[...]

Dichroit (hiúzszaffir): Kolosvár (a Szamos egyik mellékvölgyében), **Parajd**.

[...] ||121.||

Kősó: Sóvár, Szlatina, Rónaszék, Sugatag, Talaborfalva, Királyvölgy, Ganya, Déesakna, Torda, Marosújvár, Vizakna, Szováta, **Parajd**, Szék, Kolos, stb.

[...] ||128.||

[A FOLYÓVIZEK]

[...]

A Nagy-Küküllő a Székelyföldön, **Parajdtól** KÉK.-re, a Karczfalva határának éjszaki részében levő Veresbükkön ered, a Küküllőtőmező nyugati oldalán; Lucsosnak, alább Tartok pataknak neveztetik. [...] ||430.||

[...]

[...] [A Kis-Küküllő] Forráscsermelye DNy.-ra folyván, csakhamar a Borsontető nyugati oldalán eredő Bogdánnal egyesül s igy mint tetemes patak **Parajdot** éri el, onnan Szováta felé ÉNy.-ra tart, hogy a Siklódköve hegyet megkerülje, azután DNy.-ra fordúlván egészben véve ez irányt követi. [...]

[...]

Hossza 19 mfld, egész esete valami 2220, mfldenként 116 láb, **Parajdtól** kezdve 780 láb. [...]

A Kis-Küküllő mellékvizei jobb felől általában csekélyek; ilyenek az említett Bogdánon (Nagyág patak?) kívűl: a **Parajdi** víz; a Jahod patak, mely mellékvizeivel Udvarhelyszék havasainak déli részét szeldeli, a Mezőhavas és Borsontető közötti hegyeken ered [...] ||432.||

[...]

A Kis-Küküllő balfelőli mellékvizei: a Korondi patak, mely a Fekete-Pálné erdőn ered, ÉNy.-ra folyik, Korond, Arcsó, F. és A. Sófalva mellett folyik el s **Parajdtól** Ny.-ra a Küküllőbe szakad; [...] ||433.||

(Hunfalvy 1865. III: 118–119, 121, 128, 430, 432–433)

A fentiek mellett a Parajd helynév földrajzi viszonyítási pontként megjelenik még a kiadvány következő oldalain: Hunfalvy 1864a. II: 70, 81, 98, 153; 1865. III: 427.

▪ **PESTY, 1864.**
SZÉKELYFÖLD ÉS TÉRSÉGE

ALSÓSÓFALVA (ÉS SÁSVERÉS)
OSzK Kézirattára, F1/3814/A. 66. mft.
(Fol. Hung. 1114/57.)

[11r] Al Sófalva község leírása.

[12r] Midőn az utazó anyaszékünk fővárosa, Udvarhely felől északnak tartva lassú léptekkel felhatol az ősrégi, történelmileg igen nevezetes Firtos hegy ||19.|| egyik mellékágára, az úgynevezett Pálfalvi tetőre, onnan menedékesen lépve leszáll a szélesen kiterjedt, nagy népességű Korond felette magasan emelkedett Kalanda hegyre, egy kedves kis sima térségű vidék nyílik föl előtte, a Só vidéke, s gyönyörködve tekint szét a magosból ezen regényesen szép vidékre, s annak kétfelől hosszan lenyúló hegyormaira. Ott látja első tekintettel balra egy magosan emelkedett kopasz kőszikla oldalba Atyha községit, melynek épületei, mindamellett, hogy ezen magas sziklára vannak építve, a sok szilva, alma, [12v] dió, cseresznye s többféle gyümölcsfák közül mint valamely sűrű erdőből, igen festőleg néznek le. Alább e kis vidék közepén hosszan elnyúlva tűnik szem eleibe egy kőszikla csúcson magasra emelkedett díszes tornyával ősrégi Fel Sofalva, s ezzel egy kissé alább átellenben, a Korond vize bal partján találjuk Al Sófalvát. Alább, e kis vidék alsó részében emelkednek ég felé kopasz fehér homlokokkal, omladozásukkal a minden állatok legbecsesebb, nélkülözhetetlen kincse, a só meredek sziklái, s éppen ezen nélkülözhetetlen becses adománya a természetnek, ez vala, ami székely ősatyáinkot, a hunokot béjövetelek alkalmával ezen akkor rengeteg fenyves, farkasordította helyre varázsolta. Ezen sósziklák között [13r] találjuk a szinte ötven öl szédítő mélységű s benn tágas kiterjedésű **Parajdi** császári-királyi Sóbányát, melynek nélkülözhetetlen kincse kiaknázhatatlan mennyiségben fekszik ezen üregben, s a körülte felemelkedett magas hegyeiben, melynek terjedelmesebb leírását, mint határunkon kívül eső, nem körömhöz tartozó tárgyat, az illető községre bízandom.

[...] ||20.||

[...]

Ez ilymódon alakult község fekszik Udvarhelyszék északi részén, a **Parajdi** járásba, a **Parajdi** császári-királyi Só aknáról nevezett Sóvidéken, [19v] szorosabb körbe határolják északról a falu alatt elnyúló sima kis térség, keletről az agyagasi temetőkert, délről Kádártó, nyugotról Sáros kut, melyekről alább bővebben.

[...]

Anyagi helyzetünk nyomasztó állása mellett mindazonáltal vagynak bőséges forrásaink magunk s barmaink táplálására. Vagyon jó tűzifánk, szükségeinknek megfelelő vízi lisztelő és deszkakészítő malmaink, életünk fenntartására szükséges házi sónk, melyet felséges fejedelmünk atyai kegye biztosít évenként minden család számára, mázsájától csakis [20v] öt új krajcár vágási díj fizetés mellett, család és marhaszám szerént, úgy, hogy évenként kap egy személy 15 font 1 d., nagy marha 6 font és 10 d., apró marha is 6 fontot. A Felséges Kormány ezen jótékony kegyét élvezik még Fel Sofalva, Parajd és Szováta községek is, melyeknek határai szintén sóval bővölködnek.

Al Sófalva községe mintegy 1500 lelket számlál, 344 házszám alatt, kik közül 1400 reformatus, a többiek r. cath. valláson vagynak, a parajdi r. cath. lelkész úr vezetése alatt.

[...] ||22.||

Határleírás. Al Sófalva határai:

Északról az e vidéken átfolyó Korond vize, e kis folyó a Korondi havasból eredvén, körülbelől egy mértföldnyi utat tesz le a Só vidékén Korond vize nevezet alatt, [23v] s a sóaknán alól csakhamar egyesül a **Parajd** felől jövő sebes folyamú Kiskükülövel.

[...] ||23.||

FARKASLAKA
OSzK Kézirattára, F1/3814/A. 66. mft.
(Fol. Hung. 1114/57.)

[...]
[127r] Tisztességes község lett már mind ezekből,
Rendes falu vált a farkaslakta helyből,
A volt erdős helyből annyira terjedett,
Nagyobb s Kissebb utca körül lepettetett;
Ezek közül egyik Só úttya névvel van,
Székely Udvarhelyről, **parajdi** vonalon;
Amely országútja készült bár általunk,
Mit Ferentz császárnak kell mindég hálálnunk,
Mivel a dicsőült császár Őfelsége
Magos indítványa s hatós kegyessége
Által lett az utunk jobb és könnyebbsége,
Amiért menyország legyen dicsősége;
[...] ||93.||

KOROND
(ÉS FENYŐKÚT, KALONDA, PÁLPATAKA)
OSzK Kézirattára, F1/3814/A. 66. mft.
(Fol. Hung. 1114/57.)

[217r] Korond községéből, Udvarhelyszékből.
Korond helység leírása.
1. Korond nevű falu létezik nemes Udvarhelyszékben, úgynevezett Soo vidékén, és felosztás szerént a **Parajdi** dullói járásba.
[...] ||141.||

PARAJD
(ÉS BUCSIN)
OSzK Kézirattára, F1/3814/A. 66. mft.
(Fol. Hung. 1114/57.)

[284r] **Parajd** leírása.

Parajd régi falu, áll háromszáz házból, és tartozik Udvarhelyszékhez. A falu vadregényes nagy erdős helyektől övedzett völgyben fekszik, mely völgyet számos patakok folynak keresztül, s a Gyergyonak keleti havasaiból eredő és pisztrangokban gazdag Kis Kűkűllő folyó kétfelé szel. A faluból három útvonal ágazik szét, úgymint az északkeleti út Gyergyoba vezet, mely útvonalat **Parajdtól** egész a Bucsin nevű havas tetőig három mértföld hosszat nyúlik fölfelé, bükk- és fenyőerdők, s a legszebb alakzatú sziklás és magos hegyek kíséretében. Amely szép és kies útvonalt a déli hegyláncolat völgyében zajos lármával aláfolyó Kis Kűkűllő tesz még kellemesebbé, mely gyors folyása által számos fűrész (deszkavágó) és lisztelő malmokat hoz mozgásba. A nyugat felé irányult útvonal Maros Vásárhelyre, a dél felé irányult Székely Udvarhelyre vezetnek.

Parajd mikor építése idejét bizonyos pontossággal meghatározni [284v] nem lehet, minthogy sem írás, sem pedig szóbeli hagyomány nincs róla, hanem annyi áll, hogy **Parajd** a rómaiak korában már létezett, mert sóbányája a rómaiak által aknáztatott, ami bizonyos, minthogy a mostani időben a

sóaknázásnál több, a rómaiak idejéből visszamaradt eszközökre találtak, ||165.|| továbbá Vass Josef „Erdély a rómaiak alatt” írt című munkájában előjön **Parajd Paradinum** név alatt.

Parajd lakosai székely-magyarok, kik közül 1000 lélek ev. református, ebből 510 fiú, 490 leány, ebből 200 házaspár, 800 nőtlen. A reformatio **Parajdon** az 1530. évben jött létre, mit több templomi kannák oldalaira metszett évszámok bizonyítnak. Vannak rom. catholicusok 360-an, kik közül 190 fiú, 170 leány, ebből 110 házaspár, 250 nőtlen, és van görög hitű 40, tehát összes lakossága 1400 lélek.

A lakosok nagy része földművelés, baromtenyésztéssel foglalkodnak, azon fölül deszka-, gerenda- és fakereskedést űznek, 1/8 része a sóbányászati, gyúszer és hamuzsír-gyártási munkákkal foglalkoznak.

[285r] Van **Parajdon** egy gyúszer gyár és három hamuzsír gyár, melyek a vidékből számos munkást foglalkodtatnak.

Nevezetes itten az úgynevezett Sóhegy, mely fekszik a Kis Kűkűllő és Korond folyók közt, s ennek keblében a negyvenhárom öl mélységű sóbánya van, mely többszáz évek óta létez. 1863. évben kezdődött egy alagút, mely által az egész Sóhegy kikutatását célba vették, és már a kereszthajtásokon kívül, délről északnak százhúsz ölet haladtak. A Sóhegy déli oldalait magasan kiálló s a legszebb alakzatú sósziklák borítják, melyek a Székely Udvarhely felől **Parajdra** jövő utast már távolról figyelmessé teszik.

Említést érdemel a **Parajdtól** a gyergyoi útvonalban eső északi hegyláncolat sziklás és erdős magaslatán hajdonában volt Rabsonné vára, mely felől a nép igen sokat regél, s többen találtatnak **Parajd** lakosai közül, kik még máig is temérdek kincset hisznek rejleni az egykor fönnállott, s ma már romjait is alig észrevehető vár helyén. Jelenleg is találtatnak [285v] emberek, kik éveken át a volt vár helyén kincs után aknáznak, s mintegy negyven öl mélyre hatoltak a föld alá, oly rendetlen menedékeket ásva, melyekben létrák segélye által az ember borzalommal száll alá.

A gyergyoi útvonaltól dél felé vonuló hegylánc magaslatán fekszik egy nagy és szép alakzatú kőszirt, melyet a nép Kis fenyős kőnek nevez, minthogy fenyőerdővel van körülvéve, s oly magasan áll, hogy az útvonaltól ember nagyságúnak látszik lenni, márpedig a nevezett kőszirt föl részén egy megrakott szekér könnyűséggel megfordulhat.

Parajdnak lége tiszta, egészséges. Vízben, kőben, sóban és mindennemű fákban gazdag.

Parajdnak van 6034 hold 1495 négyszögöl erdője, 1926 hold 1501 négyszögöl legelője, 1869 hold 1545 négyszögöl kaszálója, 947 hold 70 négyszögöl szántója.

Parajd, szeptember 25., 1864.

Kádár Miklos

[...] ||166.||

SZÉKELYUDVARHELY
(és KADICSFALVA, SZÉKELYBETLENFALVA,
SZOMBATFALVA)
OSzK Kézirattára, F1/3814/A. 60. mft.
(Fol. Hung. 1114/41.)

SZÉKELYUDVARHELY

[563r]

Székely Udvarhely, mint a székely nemzet Anyavárosának helyi leírása.

[...] ||188.||

Vagynak a városnak messzebb kiterjedő vidékeibe hasznokkal a városba befolyó több nevezetességei. Jelesen észak-napnyugot felől **Parajdtól**–Sóváradtól kezdve egész Udvarhelyig s

onnan Vargyasig sehol meg nem szakadó sóerek. Amit tanúsítanak az Udvarhely határában több helyeken s azon túl lévő gazdag sós források. A több sós források közül a Jézus kápolnája mellett van egy bőv forrású sóskút, melyből a városi polgárság magán szükségére hetenként kétszer, szeredán és szombaton szabadon vihet s vitethet.

Ugyan a **Parajd** felé menő vonalban egy félórányi távolságra, szombatfalvi és lengyelfalvi határszélben fekszik egy gazdag gyógyforrásvíz Szejke név alatt, közelibe lévő iható savanyúvizével. Ettől négy-öt órányi távolságra ugyanezen vonalba van az úgynevezett Korondi borviz, több kényelmes lakószobákkal, sétáló lugasokkal ellátva.

[...] ||192.||

(Pesty 2013. [1864.] II: 19–20,
22–23, 93, 141, 165–166, 188, 192)

DICSŐSZENTMÁRTON
OSzK Kézirattára, F1/3814/A. 37 mft.
(Fol. Hung. 1114/26.)

[...] Dicső nevét véleményünk szerént talán onnan is kaphatta, mert jól mívelt, s egyébaránt sovány földgye meglehetős gabonát terem, szőlőhegyei kedvező időjárással dúson és jó bort teremnek, a Kis Kűkűllő folyamában pedig jókora nagyságra nőtt harcsák bőven tenyésztek. Most is tanáltatik enemű hal folyamunkban, de kisebb mennyiségben, s nem nagyon kinőttek. Ennek okát sokan abba keresik, ||46.|| hogy a **parajdi** sóbányából [171v] az úgynevezett sóport vagy sóhulladékot beléhányják, miáltal a víz megsósulván, a halak lejjebb vándorolnak.

[...] ||47.||

SZÉKES
OSzK Kézirattára. F1/3814/A. 41. mft.
(Fol. Hung. 1114/28.)

[...] ||201.||

[...] Borso hely és Szurdok egy kis, a faluból észak felé kinyúló völgy (Szurdok). Hetedik dűlő a Falun alol lévő rétes, lapályos kaszáló hely. Ezzel szembe áll dél felé egy Sos oldal nevezetű erdős helyecske, mely fekszik azon kapocs szin[t]ezetén, mi öszveköti a tordai sóhegyeket a **parajdiakkal**, mert Szereda felől itt megy át azon vonal Tofalva, Szentgyörgy, Ernye és el Mező Kölpény felé, melyen sóskutak léteznek, mi ezen helyen is könnyedén feltalálható lehetne.

[...] ||202.||

SZOVÁTA
(ÉS KOPAC)
OSzK Kézirattára. F1/3814/A. 41. mft.
(Fol. Hung. 1114/28.)

[261r] Kimutatása Szováta községe és határa fekvésének.

Szováta községe, Marosszékben.

[...]

Ötödször. Az elölírt időben sóbánya Szovátán vágatott, és a sóbánya körüli hivataloskodók mint törzsökös székely népek Udvarhelyszékből és Marosszékből népesedtek.

[...]

Hetedik. Szováta község határának szomszédi napkeletről nemes Udvarhelyszék **Parajdi** határ[a], úgy tovább napkeletre a nemes Marosszék havassa, északról a méltóságos görgényi

uradalom, napnyugatra a nemes Marosszék Iszujka nevet viselő közlegelője, délről a Sóvárad községe határa.

[...]

Az ötödik határrész Cseresnyés hegy és János mező, Tóó kőzze, Rakotyás, Kopacz, Anyaszék. Ezen dűlőnek egy részit legelőnek, erdőnek, más részit kaszálónak lehet használni, silány természetűek. Egy részit a sósziklák fekszik. Vize gyógyszer gyanánt feredőnek használtatik. Az erdei nagyon magos hegyen állnak. Ezen dűlőn végigfoly az úgynevezett Szováta vize, erdei pedig Cseresnyés hegy, Anyaszék kopacza és Mátyus nevet viselők.

[...]

Szováta, október 21-én, 1864-be.

Fűlőp Márton falusbíró

Gocz Lajos jegyző m. t. k.

[...] ||206.||

(Pesty 2014. [1864.] III: 46–47, 201–202, 206)

Pesty Frigyes helynévgyűjtésében a következő oldalakon bukkan még fel Parajd neve (mint közigazgatási egység, földrajzi viszonyítási pont, stb.): Pesty 2013. [1864.] II: 25, 26, 28, 29, 41, 102, 158, 181, 186, 199, 200; 2014. [1864.] III: 43, 44, 66, 71, 161, 166, 177, 178.

- **THÜMEN, 1868.**

HYPSOMETRIE VON SIEBENBÜRGEN

KLEINER KOKEL-FLUSS.

[...]

Szovata, Dorf am kl. Kokelfluss O. von Maros-Vásárhely über den Visszafolyobach – Hau. 1294.80 [Wiener Fuss] 409.21 [Meter]

[Szovata] Höhe des Ortes – Trig. 1296.00 [Wiener Fuss] 409.94 [Meter]

Parajd, Dorf am kleinen Kokelfluss, O. von Maros-Vásárhely – Trig. 1572.00 [Wiener Fuss] 496.88 [Meter]

[**Parajd**] das Gasthaus – Hau. 1574.40 [Wiener Fuss] 497.64 [Meter]

[**Parajd**] Strasse am Ende gegen Szovata – Fisch. 1612.02 [Wiener Fuss] 509.53 [Meter]

Nagyág, Wirthshaus an der Strasse zwischen **Parajd** und Gyergyó-Szent-Miklos – Hau. 3321.60 [Wiener Fuss] 1049.89 [Meter]

Buzin-Tetej, Berg im Hargitta-Gebirge, Sattel zwischen **Parajd** u. Gy.-Szt.-Miklos – Hau. 4024.80 [Wiener Fuss] 1272.16 [Meter]

[Buzin-Tetej] Strassensattel – Trig. 4026.00 [Wiener Fuss] 1272.54 [Meter]

[Buzin-Tetej] Wasserscheide zwischen **Parajd** und Gy.-Alfalu, der Strassensattel – Fisch. 4930.23 [Wiener Fuss] 1558.35 [Meter]

(Thümen 1868: 161)

- **RECLUS, 1878.**

NOUVELLE GÉOGRAPHIE UNIVERSELLE

[MONTAGNES DE LA TRANSYLVANIE]

[...] Les couches de sel gemme ne se rencontrent guère dans la région montagneuse, mais on croit qu'elles s'étendent en une formation continue au-dessous des tristes collines déboisées du Mezőség ou «Champagne»,[113] ondulant sur toute la partie centrale de la Transylvanie, entre la vallée de la Szamos et celle de la Maros. Si toute la zone superficielle de cette région venait à disparaître, on verrait la blanche mer de sel, reste de l'ancien golfe qui, lors de l'époque tertiaire, emplit ce bassin des Carpates. Six cents sources en jaillissent et révèlent par leur salinité la nature des roches qu'elles ont traversées; mais çà et là ces grandes assises de sel viennent affleurer à la surface, et les pluies les lavent et les sculptent en formes bizarres. A **Parajd**, dans la haute vallée du Kis Küküllő, affluent de la Maros, on voit mème une véritable montagne de sel pur dont le dôme surbaissé n'a pas moins de sept kilomètres de tour, et qui dépasse deux fois en volume la célèbre montagne saline de Cardona, en Catalogne.[114] Il y a quelques années, une falaise de sel qui surplombait la rivière et que les eaux avaient sapée, s'écroula soudain: une masse de sel évaluée à 2,500 tonnes obstrua le lit du cours d'eau, qui cessa de couler pendant plusieurs jours.[115] ||306.||

[MINES DE LA HONGRIE]

[...]

De mème que les autres pays des Carpates, la Roumanie et la Galicie, le plateau oriental de la Hongrie est d'une extrême richesse en couches salines. On évalue à 3 milliards 300 millions de tonnes la masse exploitable de sel déjà reconnue dans le comitat de Marmaros et dans la Transylvanie: c'est-à-dire que, si la consommation annuelle ne devait pas s'accroître, on ne s'apercevrait pas d'un appauvrissement des mines et des carrières de sel pendant plus de 250 siècles.[116] A Thorda, sur les bords de l'Aranyos, la masse de sel, moindre qu'à **Parajd**, est cependant d'au moins 800 millions de mètres cubes. Les mineurs y taillent d'immenses coupoles en forme de cloches, dont l'une, abandonnée maintenant, n'avait pas moins de 156 mètres de profondeur: ce dôme est peut-être le plus vaste de tous ceux qui sont dus au travail de l'homme. Les gisements de soufre sont aussi très- ||367.|| considérables. [...] ||368.||

(Reclus 1878. III: 306, 367–368)

- **NEMES, 1882.**

HAZÁNK FÖLDJE: A PARAJDI SÓSZIRTEK ÉS SÓAKNA

[Egész oldalas rajz-illusztráció: Hazánk földje: A parajdi sószirtek. – Nemes Ödön rajza után Frey J. V.] ||13.||

Sóbőség tekintetében a kis Erdélyt Európa egyetlen országa sem mulja felül. S hatalmas sóképletei, melyek emez áldott hazarészünket átfutják, nem is hevernek értéktelenül, a mi a termelést föltüntető adatokból világosan kitünik.

Erdélynek főleg két sóvonala érdemel kiváló figyelmet. Az egyik, mely Deésaknától kiindulva Kolozson, Tordán, Maros-Ujváron át egész Vizaknáig nyulik 22–24 mf. hosszuságban; a másik, mely

[113] Auguste de Gérando, La Transylvanie et ses habitants, t. II. p. 246.
[114] Pošepny, Mittheilungen der Geologischen Reichsanstalt, 1871.
[115] Boner, Transylvania, p. 378.
[116] Production annuelle du sel en Hongrie (1873): 130,400 tonnes.

Vécstől kezdődve, Görgényen, Szovátán, **Parajdon** és Korondon át északról délnek irányulva, mintegy 20 mfdnyi hosszuságban szeli át a Székelyföldet.

Eme sóképletek a földbe ágyalva, kisebb-nagyobb mélységben terülnek el, néhol azonban a fölszinre törnek s különösen Szovátán és **Parajdon** impozans sószirteket alkotnak, a legszebb természeti jelenséget tárva a szemlélő elé. Természet után rajzolt képünk a **parajdi** sószirtek zömét tünteti föl az alatta elterülő sóaknával és raktárakkal. Meglepő látványt nyujtanak e szürkéskék sószirtek, melyekhez hasonlót csak Spanyolországban találhatni. Felettök itt-ott apró őrházak fehérlenek, ezek szolgálván a csempészet meggátlása végett oda rendelt őrök tartózkodási helyéül.

E só-bérczek **Parajd** községtől mintegy negyed órai távolságra, a Kis Küküllő és Korond vize összefolyásánál terülnek el. Magasságuk az alattok elfolyó viz szinétől számitva, közel száz métert tesz, szélességük 1800 méterre, az általuk elfoglalt tér pedig másfélmilló négyszög méterre tehető.

A sótömzs az eddigi észleletek szerint egy tömör testet képez s délről északi irányba vonul, rétegei is ez irányt követik. A sótest tömöttsége egyenlő s a sószemcsék, melyek átalában a koczkarendszerhez tartoznak, egyenlő nagyságuak. A sótömzsben előforduló anyagok egyidejű képződmények s a sórétegekkel egy irányban haladnak; ez anyagok közül a leggyakoribb a szétmállott sötét pala, apró kovagszemcsék s olykor a mészle (gypsz).

A **parajdi** sóbérczek első tekintetre elárulják, hogy az alattok csörtető Korond vize reájok mily rombolólag hatott. A sóbérczeknek néhol majdnem függélyes irányu oldalai, valamint azon körülmény, hogy a Korond vize jókora területen kősó-mederben folytatja utját, elegendő bizonyságot nyujtanak aziránt, hogy e rohamos havasi folyó egykor győzelmes harczot vitt a kiszögellett sószirtek ellenében. S valóban tisztán kimutatható, hogy azokból nem kevesebb, mint 100,00 négyszög méternyi területet szakasztott ki. Ugyancsak a Korond vizének esett áldozatul a jelen század második évtizedében nyitott ugynevezett „Ujbánya" is, mely a jelenleg is müvelés alatt álló „József" akna mellé tartalékul készült volt. A Korond vize, mely 800 méternyi hosszuságban sótalajon foly, idővel mind mélyebb és mélyebb üregeket vájt, melyeken át a viz oly erővel tódult az „Ujbányá"-ba, hogy már 1836-ban a legerélyesebb óvintézkedések váltak szükségessé; azonban sem a halzsiros döngölő agyag, sem pedig egy facsatorna alkalmazása nem vezettek czélhoz s már a 40-es években elboritotta a bányát a betódult viz.

Ujabb időben a sóhegybe a völgy szinén felül 8 méternyi magasságban egy tárna furatott, melynek mélysége ez idő szerint mintegy 350 métert tehet, sőt azon eszme is fölmerült, nem volna-e czélszerübb a sóbányászatot napszinen folytatni.

Jelenleg csakis a „József" akna áll müvelés alatt; de ez is csak a téli hónapokban. Ez akna mintegy 90 méte[r]nyi mélységre van vezetve és évenkint átlag 40,000 métermázsa kősót szolgáltat, melynek vágásával, kihordásával és raktározásával mintegy 150 ember van elfoglalva. A **parajdi** sóakna után az állam bevétele 1880-ban tett 333,888 frtot, kiadása 44,286 frtot; a társládák vagyonából a **parajdi** munkásokra 11,745 frt 85 kr esett.

A termelés és sóbőség között létező nagy aránytalanság oka a kedvezőtlen közlekedési viszonyokban keresendő, mert **Parajd** sója, habár kissé kékes szinü, Erdély sói között, a tisztaságot tekintve, közvetlenül a deésaknai mellett foglal helyet.

Erdély hat sóbányája közül sóbőségben a **parajdi** áll legelső helyen. Ugyanis Mosel Antal adatai szerint az erdélyi bányák sóbősége 273 mázsányi köbölekben a következő: Deésakna: 3.200,000; Kolos: 3.000,000; Maros-Ujvár: 10.000,000; Vizakna: 12.000,000; Torda: 12.600,000 és végül **Parajd**: 24.000,000.

A **parajdi** vágott só neme, tisztasága, hul[l]adéka és apadása % szerint a raktárban következő: Tiszta: 98·79; földes: 0·10; apró és hulladék: 0·88; apadás: 0·23. A **parajdi** eszerint sóbőségben valamennyi erdélyi sót fölülmul; apadása pedig a raktárban legcsekélyebb.

A nemzeti fejedelmek idejében a székelyek ||16.|| szabadon használhatták a sót; 1562-ben azonban a segesvári országgyülés határozata folytán a sóaknák is kamarai vagyonná lettek s ez időtől fogva csak a nemesség kapott sót, sőt később ez is némi megszoritással. 1568-ban panaszt is emelt a nemesség a tordai országgyülésen, minek következménye lett, hogy János Zsigmond rendeletet ád Literáti János **parajdi** kamaraispánnak az iránt, hogy a székely székek primorjainak és primipillusainak a házuk szükségletére megkivántató sót ingyen szolgáltassa ki, kötelesek lévén azonban a gyrapénzt és kamaraispáni illetéket megadni. Később Erdély osztrák uralom alá jutván, fiscalitássá lett; de még 1702-ben is Udvarhelyszék csekély haszonbért fizetett élvezeteért.[117] 1703-ban Udvarhelyszék, Csik, Háromszék és Marosszék együttesen 2700 frt évi haszonbért fizettek utána. A Rákóczy mozgalom ideje alatt a székelység ismét ingyen használatába jut; de már 1714-ben ismét kincstári vagyon s mint ilyen haszonbérbe adatott. Ez ideig a müvelés napszinen történt, 1762-ben azonban aknázási rendszer léptettetett életbe s a mostani aknák Frendl bányatiszt terve szerint nyittattak meg. Jelenleg állami kezelés alatt áll s abból ingyen csak a szomszéd községek u. m.: **Parajd**, Alsó- és Felső-Sófalva, Ilyésmező kapnak házi szükségleteik fedezésére mintegy 2000 mázsa sót. **Parajd** vidéke sós forrásokban is felette gazdag s azok száma a százat jóval meghaladja.

Parajd a Kis-Küküllő által ketté szelt szük völgyben fekszik s lakói nagyobbára reform. székelyek. Sóaknáján kivül említést érdemel még kőedény- és gyufagyára, melyek Reiter József tulajdonai. ||17.||

(Nemes 1882a: 13, 16–17)

- **NEMES, 1882.**

AZ ERDÉLYI MEZŐSÉG

AZ ERDÉLYI MEZŐSÉG.

[Tájkép az erdélyi Mezőségből. Nemes Ödön ered. rajza után Frey J. V.] ||669.||

[...]

A Mezőség még főleg gazdag sótelepeit és ásványos forrásait illetőleg érdemel említést. Széken és Kolozson sok időn át nagymérvü sóbányászat is folyt, ezeket azonban a **parajdi**, vizaknai, de főleg a maros-ujvári sóakna teljesen háttérbe szoritotta, fölöslegessé tette. Keserüviz forrásai közül Kis-Czég, Ölyves, Kis-Sármás és Novály az ismertebbek. Mező-Ölyvesd közelében fekszik Úzdi-Szent-Péter, mely ló- és szarvasmarha vásárjáról hires. E vásár julius 20-tól kezdődőleg két héten át tart s mint ilyen egész Erdélyben legjelentékenyebb s oly jó hirben áll, hogy rendesen messze országokból is felkeresik.

(Nemes 1882b: 669–670)

- **RECLUS, 1883.**

THE EARTH AND ITS INHABITANTS

[HUNGARY AND TRANSYLVANIA]

[...]

[117] Orbán B. Székelyföld. I. köt. 135. l.

The mountains forming the western boundary of Transylvania were no more able than the Southern Carpathians to resist the pressure of the water pent up in their rear, and wide valleys have been scooped out, through which it emerged into the plain of Hungary. The Szamos escapes in the north, the Swift and the Black Körös in the centre, and the Maros, a fine river rising in the old lake basin of Gyergyö, runs through a broad valley in the south. These valleys divide the mountains of Western Transylvania into separate groups, having distinct names. Sometimes, however, the whole of them are referred to as ”Ore Mountains,” a name they are fully entitled to on account of their mineral wealth and the diversity of their rocks. [...] Rock- salt is not found there, but it is supposed to underlie the bare and dreary-looking hills of Mezőseg, which occupy the centre of Transylvania, between the valleys of the Szamos and the Maros. If these hills were to be removed, we should reach a sheet of rock-salt occupying the whole of this ancient gulf of the sea. Six hundred brine springs sufficiently attest the nature of the underlying rocks, and in a few places the salt crops out on the surface. The salt mountain near **Parajd**, in the upper valley of the Kis Küküllö, a tributary of the Maros, is twice as large as the famous one of Cardona, in Catalonia. Some years ||79.|| ago a cliff of salt, of an estimated weight of 2,500 tons, tumbled down into the river, and for several days obstructed its course. ||80.||

(Reclus 1883. III: 79–80)

- **HUNFALVY, 1886.**

A MAGYAR BIRODALOM FÖLDRAJZA KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NÉPRAJZI VISZONYOKRA

[A DÉLKELETI FELFÖLD VAGYIS ERDÉLY]
[ERDÉLY KINCSEI]

[...]

Azonban Erdély legnagyobb kincse a tömérdek kősó-telepek, melyek a belső medenczében rakódtak le. Sok helyen a kősó kibukkan a felszinre s egész hegyeket alkot, sokkal több helyen vannak sósforrások, sókutak, sóslápok és sóstavak. Czekelius 40 helyet sorol fel, melyeken a só kibúvik a föld alúl, a sókutak számát 192-re, a sósforrásokét 593-ra teszi. A feltárt legnagyobb sótömegek Vizakna, Maros-Ujvár, Torda, Kolozs és Szováta határaiban vannak.

[...] ||645.||

[A SÓTELEPEK]

[...]

De Erdély medenczéjének legnagyobb nevezetességét a roppant sólerakodások teszik. A föld gyomrában levő sótömegek, mint valami nagy karéjban, csak a medencze szélein s a karéjt majdnem kellő közepén K-ről Ny-ra szegő harántvonalon érnek oly közel a föld felszinéhez, hogy kiaknázhatók. De hogy nagyobb mélységben a medencze beljsejét is kitöltik, azt a gyakori hegyomlások, süppedések, kivált pedig a konyhasós és keserűsós források bizonyítják. A sósforrások öve Nagy-Szeben vidékéről csaknem egyenes vonalban É-nak tart Vizaknán, Maros-Újváron, Tordán, Kolozson, Széken keresztül Deésaknáig. Másfelől a sósforrások öve, ugyancsak D-ről Uj-Sinka felől Kőhalom, Homoród-Sz-Márton, Udvarhely, **Parajd**, Görgény, Bilak, Sajó-Udvarhely helységeken át Csépánig terjed, hol a kárpáti homokkőnél megszakad, úgy mint az előbbi öv. A sós forrásoknak ezen két fővonalába az ismeretes kősó-telepek is esnek; azokat harántvonalok kapcsolják össze, melyekben a medencze éjszaki szélén és közepe táján Ny-ról K-re sorakoznak a sósforrások. Valami 192 helyen sókutak s vagy 593 helyen sósforrások vannak, 40 helyen a kősó oly közel van a föld felszínéhez,

hogy kisebb-nagyobb dombokban magát kiüti. **Parajd**, Sófalva és Szováta környékein a kibukkanó sótömegek egész hegyeket alkotnak, melyek vagy egészen meztelenek, vagy csak vékony földréteggel vannak betakarva. A legnagyobb sóhegy Szovátától ÉK-re van, bükkfák és mogyoróbokrok nőnek rajta. **Parajdtól** DNy-ra a Korondi pataknál 60 méter magas hosszukás gömbölyü kopasz hegy van, mely merőben tiszta kősóból áll.

A sóskutakban oly tiszta a sósvíz, hogy azokat őriztetni kell a sóegyedáruság érdekében; föléjök bezárható fa-házikókat raktak. A sósforrásokban a konyhasó tartalma nagyon változó, 2–30 százalék. A régi elhagyatott sóbányákban sóstavak keletkeztek, melyeket Vizaknán, Tordán, Sós-Sz.-Mártonban fürdőkül használnak.

A kősót mostanában csak öt helyen aknázzák, t.i. **Parajdon**, Vizaknán, Deésaknán, Maros-Újváron és Tordán. Régi elhagyott bányák Kolozs, Szék és más helységek határában vannak. A sótelepek vastagságát még nem ismerik. ||719.||

[ERDÉLY KELETI VIDÉKEI]

[...]

A Görgényi havasokat két út szegi. Az éjszaki a Görgényi völgyön felfelé haladván, a Kereszthegy hágóján (1422 m.) át viszen Gyergyóba; a másik út a Kis-Küküllő völgyén halad felfelé, **Parajdot** elhagyván, egy szűk mellékvölgybe fordúl be, azután a Bucsin-tetőn (1274 méter) átkelvén, a Borzon völgyén ereszkedik le.

[...] ||746.||

[...]

A Korond vizének s a Kis-Küküllő felső szakaszának völgye Erdély hires Sóvidéke, mely Ny. felé Szovátáig terjed. Azon vidék népes falvai: Felső- és Alsó-Sófalva s **Parajd**; az első helységben 1755, a másodikban 1717, a harmadikban 1984 ember lakik. A Korondi viz torkolatát elzáró hegysor merőben kősó-sziklákból áll. A Korond és Kis-Küküllő közötti földnyelven, a Korond jobb s a Küküllő bal partján a **parajdi** Sóhegy 85 m. magasságra emelkedik a patak medre fölé, itt meredek szirtoldalokat, ott hegyes gerinczeket vagy tátongó mély nyílásokat képezve. E szirtek aljában fekszik a **parajdi** sótelep; most csak a József-aknában fejtik a kősót, a közeli Újbányát 1836 óta a Korond vize elmosván, a környező sótestet elöntötte. A Korond völgye mindkét oldalán vannak sóhegyek, azoknak magaslatain imitt-amott őrházikókat látunk, ott fegyveres őrök örködnek, nehogy a lakosok a sót ingyen elhordják.

Már a rómaiak ismerték és mivelték az ottani sóbányákat, ezt bizonyítják a vizzel megtelt régi sóaknák s a gyakran lelt régi szerszámok.

A két Sófalva, **Parajd** és Ilyésmező még Udvarhely megyéhez tartoznak, de Szováta (1471 lak.) és Sóvárad (1569 lak.) már Maros-Torda megyében vannak. Szováta környékén három havasi patak ömlik a jobb oldalon a Kis-Küküllőbe, a Juhod vize, melynek völgyében Ilyésmező fekszik, a Sebes vize s a Szovátai viz. A helységnek kevés mivelhető földje van, de erdősége igen nagy, az említett völgyek között terjed fel messzire. De legnagyobb nevezetessége a ||780.|| Sóhegy, mely a Szováta vize jobb oldalán, egy negyedórányira a falutól esik; 1782 m. hosszú s 596 m. széles, egészen tömör kősóból áll. A roppant nagy sótömzsöt csak vékony agyagtakaró fedi s valahol e takarót a természet vagy az ember eltávolította, a sószikla mindenütt fényesen és tisztán tünik elő, az eső vize ábrándos alakokat rágott a sóhegy felszinén.

[...] ||781.||

(Hunfalvy 1886. II: 645, 719, 746, 780–781)

▪ **FELD, 1889.**

A SÓ ÉS ANNAK FELHASZNÁLÁSA, SZEREPE AZ EMBER SZERVEZETÉBEN ÉS AZ ÁLLAMHÁZTARTÁSBAN

[SÓBÁNYÁSZAT]

[...]

A máramarosi nagykiterjedésű sóbányák hazánknak leggazdagabb és ép[p] ezért első helyen álló termő helyeit képezik. E tekintetben tehát a sóbánya megyénk kiváló speciálitásának mondható. Legközelebb esnek hozzá azután az erdélyi és galicziai sótelepek, melyek évente szintén nagy quantumot termelnek. Hazánkban egyébiránt, melyet a természet minden kincsével oly pazar bőkezűséggel ruházott fel, a következő sótelepek állanak művelés alatt: a szlatinai, rónaszéki, sugatagi, tordai, deés-aknai, **parajdi**, vizaknai és a marosujvári. Ezen telepek közül az erdélyi részeken fekvő bányákat már a rómaiak is művelték.

[...] ||5.||

[A SÓSVÍZ HASZNÁLATA – FÜRDŐZÉS]

[...]

A sónak külső használata azonban legfontosabb a fürdőgyógyászat terén, hol is az egész bőrfelületet elárasztó gyengén izgató hatás a vérkeringést emeli, az anyagcserét fokozza és így a tespedő szervezetet úgyszólván felfrissíti. [...] Tiszta sósvizünk rendkivül sok van, különösen Erdélyben, hol ezen források száma 982-re tehető. Ilyen sósvizek a sok közűl: a görgényi, sóaknai, szamosfalvi, marosújvári, nádpataki, **parajdi**, rónaszéki, aknaszlatinai, a melyek azonban leginkább helyi jelentőséggel birnak. Ilyen ||14.|| továbbá a Hercules fürdő egyik forrása, a budai Erzsébet fürdő vize, a dévai, vizaknai stb.[118]

[...] ||15.||

(Feld 1889: 5, 14–15)

▪ **HANUSZ, 1892.**

ELDORADO MAGYARORSZÁGON

ELDORADO MAGYARORSZÁGON

(Felolvastatott az 1891. évi deczember hó 10-én tartott űlésen.)

[...]

Czifrán fizette ki a regebeli Rapsonné a kocsisát, kinek egész hegy arany és egész völgy ezüst volt a szegődsége; mikor kitelt az esztendeje, ujja hegyére tett a szép asszony egy aranyat, a tenyerébe pedig egy ezüstpénzt és azzal elégitette ki kocsisát, ki maga a sátán volt. Erre megharagudott az és fölszakgatta a kövezetet Sováta és **Parajd** közt, járhatlanná tette az utat, melyen Rapsonné a szeretőjét szokta látogatni.

[...]

[Ugyanezen kiadványban a szöveg német nyelvű változata is olvasható.]

(Hanusz 1892: 9)

[118] [Az aknaszlatinai Lajos-bánya sósvizének vegytani ismertetése.]

▪ **HANUSZ, 1893.**
A TERMÉSZET JÁTÉKAI ERDÉLYBEN

A TERMÉSZET JÁTÉKAI ERDÉLYBEN.

[...]

A korondi Hollókő sziklatömb felől azt tartja a rege, hogy tündérek ejtették el, midőn éj idején Tartód-ra akarták szállítani. Felőle Orbán Balázs is szól. Más verszió szerint Tartód nevű rossz tündér számára vasrúdon hozták azt a követ cselédei a végből, hogy vele Firtos-nak, a jó tündérnek várát össze zúzzák. Ördögútja néven ismeretes egy nyaktörő ösvény Szováta és **Parajd** között; ezen szokta a regebeli Rapsonné a szeretőjét látogatni. Egy izben czifrán fizette ki kocsisát a szép asszony, kinek egész hegy arany és egész völgy ezüst volt a szegődsége: mikor pedig kitelt az esztendeje, újja hegyére tett a menyecske egy aranyat, a tenyerébe pedig egy ezüst pénzt s azzal elégítette ki kocsisát, ki maga a gonosz lélek volt; erre az megharagudott, felszakgatta a völgy szikláit a legvadabb módon.

[...]

(Hanusz 1893: 210)

▪ **HANUSZ, 1894.**
ELDORÁDÓ MAGYARORSZÁGON [II.]

ELDORÁDÓ MAGYARORSZÁGON [II.]
Felolvastatott a f. é. decz. 14-iki űlésen.

[...]

Erdélyrészben majd mindenik falu határában van hegy, melyről azt hiszi a nép, hogy benne kincsek rejlenek. [...]

Udvarhelyvármegyében Sófalva mellett a Kodárosi-várnak rejtett pinczéiben tündérek őrzik a kincseket. **Parajd** vidékén a Barátságtető alatt nyíló barlangban aranyhajú tündérek laknak; egy pásztort egy ízben egész kalap aranynyal láttak el, de az kiöntötte, hogy még egyszer tele töltsék neki, mire eltűntek a tündérek, s a kiöntött aranyat is szénné változtatták. [...]

(Hanusz 1894: 385)

▪ **HANUSZ, 1895.**
ELDORÁDÓ MAGYARORSZÁGON [II.]

[Az írás Parajdra vonatkozó sorai megegyeznek a korábbi publikáció Parajd-tartalmaival: Hanusz 1895: 1, vö. Hanusz 1894: 385.]

▪ **HANUSZ, 1896**
ARANYLELETEK MAGYARORSZÁGON

[...]

Udvarhelymegyében Sófalva mellett a kodárosi várnak rejtett pinczéiben tündérek őrzik a kincseket. **Parajd** vidékén a Barátságtető alatt nyiló barlangban aranyhajú tündérek laknak; egy pásztort valamikor egész kalap aranynyal láttak el, de az kiöntötte, hogy még egyszer töltsék tele neki, erre a tündérek a kiszórt aranyat is szénné változtatták s eltüntek.

[...]

(Hanusz 1896a: o. n.)

- **HANUSZ, 1896.**

MUNKÁS VIZEINK

[...]

Erdélyrészben a **parajdi** [= korondi] fürdőtől 15 percznyi távolságra van a Csiga-hegy, a szivárvány minden színében tündöklő szikladomb; csillogó anyagát az alatta buzogó sósforrás rakta le, ugyanez szaporítja óráról-órára a domb tömegét. A fürdővendégek virágszálakat, bokrétákat, kosarakat tesznek a csepegés alá s azokat kemény kéreggel vonja be a vízből kiválakozó arragonit. A hegyoldal mentében fakadó sós források mind ilyen kéregképző tulajdonságúak; vízökből a mészearbonát sárga, kékes-fehér, szederjes, kékes-zöld, szürke, hagyma-zöld színű arragonit-kéreg alakjában válik ki.

[...]

(Hanusz 1896b: 132)

- **BARCZÁN, 1896.**

KELETI HATÁRÁTJÁRÓINK KERESKEDELMI VISZONYAI

[...]

[...] A Tölgyesi-szoros míg egyrészt az Aranyos-Besztercze által összeköttetésben van a Besztercze-folyó mellékén fekvő moldvai ipari helyekkel, mint Piatraval; másrészt a Közrész-havas hágó a Görgény-Maros völgyével hozza kapcsolatba s így összeköttetést létesít Szász-Régen felé. – A második, a Békási-szoros nem képes ilyen jelentőségre vergődni. Igaz, hogy a Békás-patakkal még rövidebb összeköttetést nyújt a Besztercze vidékével; igaz, hogy a **Parajdról** Gyergyó-Alfaluba vivő hágón át összeköttetésben áll a Maros völgyével, de útjának szűk s sziklás volta nem teszi alkalmassá nagyobb forgalom kifejlesztésére. [...]

(Barczán 1896: 138)

- **HANUSZ, 1897.**

NÉPMOZGALOM MAGYARORSZÁGON

[...]

A székelyek kivándorlása annál bántóbb, hogy kincses föld a hazájok; a Székely-föld a Keleti-Kárpátok legtermékenyebb része, talajának majd felét erdők borítják. [...]

Itt vannak kiaknázatlan kincsei, mint a kősó, kőszén, vas, réz, timsó, mészkő, czement, márvány, festék földek; ott vannak megmérthetetlen értékű erdőségei az épület- és haszonfának

minden nemével, mint a hárs, kőris, tölgy, bükk, gyertyán, juhar, nyir, lúcz, jegenye és vörös fenyü. A kősó előállítása **Parajdon** 40–50%-kal olcsóbb, mint Maros-Újvárt, vagy Mármarosban és a minősége csak a mármarosinak enged.

[...]

(Hanusz 1897: 6)

▪ **HANUSZ, 1899.**
HAZAI FÖLDRAJZI NÉPREGÉK

[...]

Az aranyregékkel összefüggésben álló „Rapsonné útja" elnevezést a nép „Ördög útja" névvel is váltogatja, annak nyaktörő, rossz tulajdonsága miatt. Hogy az olyan, Rapsonné az oka, ki czifrán fizette ki a kocsisát. Annak egész hegy arany és egész völgy ezüst volt a szegődsége, de mikor az esztendő kitelt, az ujja hegyére tett a szép asszony egy aranyat, a tenyerébe pedig egy ezüst pénzt és azzal fizette ki a kocsisát, ki maga a sátán volt. Meg is haragudott az, fölszakgatta dühében a köveket Szováta és **Parajd** között s járhatatlanná tette az útat, melyen Rapsonné a szeretőjét látogatni szokta.

[...]

(Hanusz 1899a: 10)

▪ **HANUSZ, 1899.**
NÉPKÖLTÉS A MAGYARFÖLD GEOLOGIÁJÁBAN

[...]

Az aranyról szóló regékkel összefüggésben álló »Rapsonné útja« elnevezést a székely nép Ördögútja névvel is váltogatja, annak nyaktörő rossz tulajdonsága miatt. Hogy az olyan, Rapsonné az oka, ki ugyan czifrán fizette ki a kocsisát. Egész hegy arany és egész völgy ezüst volt annak a szegődsége, de mikor az esztendő kitelt, az újja hegyére tett a szépasszony egy aranyat, a tenyerébe meg egy ezüst húszast és úgy elégitette ki kocsisát, ki maga a sátán volt. Meg is bosszankodott az és fölszakgatta haragjában a köveket Szováta és **Parajd** között s járhatatlanná tette az útat, melyen Rapsonné a szeretőjét látogatni szokta.

[...]

(Hanusz 1899b: o. n.)

▪ **CZIRBUSZ, 1902.**
MAGYARORSZÁG A XX. ÉVSZÁZ ELEJÉN

[MAGYARORSZÁG PLASZTIKÁJÁNAK LEIRÁSA]
[AZ ERDÉLYI FENNFÖLD]

[...] Nagy nevezetessége Erdély belsejének sok sós kútja, sós tava. [...] ||88.||

[KELETI KÉRPÁTOK]

[A GÖRGÉNYI HAVASOK]

[...] A Görgény patakjától északra a Fancsal 1685 m., keleten a Bumásza 1635 m., Batrina 1634 m., délre **Parajd** felett a Mezőhavas 1777 m. és Felleszilása 1628 m., attól dk.-re a Délihegy ágaskodnak. [...]

A hegységen két nevezetes hágó viszen keresztül. Az egyik a Görgény völgyéből a Kereszthegyen át Remetébe, a Maros völgyébe. A másik a Kis-Küküllő völgyéből **Parajdról** a Bucsin-hegyen át Gy.-Újfaluba. Az elsőt ma csak szász fuvarosok használják. (Jahrb. d. sieb. K.-V. 1887., VII., 144. l.) Korond a K. Küküllő forrásainál **Parajd** felett 1024, 1057, 1006 m. hegyek között a Firtos aljában a gleichenbergi forrással vetélkedő borvízzel, meg sósfürdőivel kedveskedik. Kiránduló helyei igen csinosak, p. o. Hollókő, Firtos, Tartód vára, Fügevár. A Forráska nevű meszes sós forrás színes mészlerakodásokkal disziti a dombot, melynek tetejéről leömlik. A szovátai fürdő sós fürdő, mely dagadásos köszvény ellen jó. Kiránduló helyei: Rabsonné vára, Illyésmező. «Az egész vidék hamisitatlan székely, lakói tisztességes, becsülettudó, érdemes nép.» (Harmath Lujza: A szovátai fürdő. Erdély, I., 1892, 163. l. Orbán B.: Székelyföld, I., 136–140. l. Urmánczy: Erdély, V., 55.) ||222.||

[MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS HELYRAJZI LEIRÁSA]
[ERDÉLY ÉS DÉLI-MAGYARORSZÁG]
[ERDÉLY ÉS DÉLI-MAGYARORSZÁG TERMELÉSE]

[...] Hogy Erdélyt sok aranya (2000kgm) miatt aranyországnak nevezik – ismeretes. Jogosultabban nevezhetnők sósmedenczének, mert Pisztóry szerint Deésakna sótartalma 8 ezer millió, Tordáé ugyanennyi, Marosujváré ezer millió), **Parajdé** 10 ezer millió m. Az évenkint fejtett sónak a mennyisege 800–900,000 m. mindazáltal az erdélyi öt sóbányának annyi a sója (27 ezer millió mázsa[,] a Felvidéké csak ezer millió,) hogy 800 évig az egész emberiséget elláthatná sóval. (Pisztóry. Az Osztr. M. Mon. Stat. 474 1.) ||479.||

(Czirbusz 1902: 88, 222, 479)

- **PATAKI, 1903.**

KERESKEDELMI FÖLDRAJZ

BÁNYÁSZAT

[...]

Konyhasó-bányászatunkat az állam monopolizálja. Az évi termelés 1·9 millió mm. 1·5 millió korona értékben. Nevezetesebb sótelepek: **Parajd** (Udvarhely vm.), Maros-Ujvár (Alsó-Fehér vm.), Deés-Akna (Szolnok-Doboka vm.). Rónaszék, Sugatag és Akna-Szlatina (Máramaros vm.) és Sóvár (Sáros vm.), hol főttsót termelnek.

[...]

(Pataki 1903: 18)

- **HANKÓ, 1903.**

A SZÉKELYFÖLD TERMÉSZETI KINCSEI

Milyen gazdagsága van a föld rejtett kincseinek a Keleti Kárpátok tövében, a Székely-földön! Milyen tömege a természet csodáinak, látnivalóinak, milyen buja szinváltozatai a földnek, viznek, erdőnek, sziklának. Másutt ezek hatalmas nemzetgazdasági tényezők, amelyeket csengő pénzre vált fel az élelmesség.

A Székelyföldnek kiaknázásra váró természeti ritkaságai közül csak a főbbeket sorolom fel. [...]

A Sóvidék sósziklái. Felső-Sófalván tul egy sajátságos formáju hegy emelkedik. Meredek, hirtelen leereszkedő oldalai fehérek, mint a hó, fénylők, mint a gonddal csiszolt carrarai márvány. A hegy körvonala egyenes, gerincze szakgatott, oldala hol sima, hol pedig rovátkás, vizmosta árkokkal, sötét üregekkel barázdált. A Székelyföldnek nagy nevezetessége ez a hegy: a **parajdi** sóhegy. Európában csak itt, Szovátán és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni.

[...]

Ime, a Székelyföld legnevezetesebb természet-ritkaságai! Mindezeket a jóságos Ég azért adta, hogy erőforrásai legyenek a székely nemzetnek. A mi szerencsétlen vasuti politikánk mellett, mely a székelységet inkább elzárta, mint közelebb hozta a nagyvilághoz, mindezek nem érvényesülhettek.

Ha másutt volnának ezek, p. o. Svájczban, Tirolban, ahol ugy értenek minden parányi természeti kedvezmény kiaknázásához, részvénytársaság vendégfogadói emelkednének mellettük; a nép pedig az idegenek kiszolgálása révén gazdag volna és megelégedett.

Mint a természet-ritkaságok, a természet-kincsek sincsenek még a Székelyföldön kellőképpen forgalomba hozva; pedig ezek is kimerithetetlen gazdagságát képezik ennek a földnek.

Sója tömérdek. A **parajdi** sóbánya századok óta adja meg a Székely és Szászföld, meg a Maros felvidéke lakóinak a mindennapi kenyérhez a mindennapi sót. A föld méhében a kőszén tüze alszik gazdag rétegekben. [...]

[...]

Ismételve hangsúlyozom, hogy a Székelyföld gazdasági fellendülésének legtermészetesebb kutforrásai, természet-ritkaságai, természet-kincsei és ásványvizei. Ezek nemcsak, hogy nincsenek kellőképpen kiaknázva, de a vállalkozást, – mely azok egy részét kiaknázásra előkészitette – az egész vonalon elernyedőben, a munkát elpihenőben látjuk. Bikszád száz évesnél régibb üveggyárában, **Parajd** gyujtógyárában, Bodvaj, Baczon, Füle, Kovászna vashámoraiban, Balánbánya gazdag rézbányájában, Görgény-Szent-Imre papirgyárában, a szárhegyi márvány és a bálványosi szénsavsürüsitő telepen a munka elpihent. Az ásványviz-telepek termékeinek forgalma mindenütt csökkenőben. A szállitási eszközöknek tökéletlensége, a vasutaknak hiánya miatt gyárak, ipar- és forrástelepek nem állhatnak meg a külföldi iparral folytatott egyenlőtlen harczban.

[...]

(Hankó 1903b: 4)

- **MÁRKI, 1904.**

ERDÉLY

ERDÉLY

[...]

A bazalt-alakúlatok közűl Európában az antrimi (irországi) óriásgát mellett talán a Detonáta hasábjai a legfestőibbek; és csak a spanyolország (cardonai) sóhegyet lehet egy napon emlitni a **parajdival** és a szovátaival. Ezeknek sósziklái egészen kopaszok, míg ott és Vizaknán, Kolozson, Tordán, Maros Újváron, Görgényben a beomlott sóaknák helyén támadt tavakban szintén sósziklák közt lehet fürödni. Erdély legnagyobb hét sótelepe a **parajdi**, szovátai, kolozsi, tordai, dézsaknai,

vizaknai és a marosújvári. A sóskutak száma körülbelől 200, a sósforrásoké háromannyi. Magyarországnak 1780 óta mivelt kőszéntelepei vannak a délmagyarországi hegyekben, melyeken kivűl Hunyadban a petrozsényiek hiresedtek el.

[...]

(Márki 1904: 5)

▪ N. N., 1907.
AZ ERDÉLYI RÉSZEK FÖLDRAJZA. NGS. DR. CHOLNOKY JENŐ E. NY. R. T. ELŐADÁSAI UTÁN

[...]

A legklasszikusabb területe [a kősónak] **Parajd** és Szováta vidéke. **Parajdon** a viszonyok ilyen formák. A Kis Küküllö jön le a Hargitából. Egy patak ömlik bele északról, melynek bal partján nagy só sziklák merednek hatalmas nagy dolinákkal.

[Rajz-illusztráció: a Sóvidék térsége.]

Délre a Kis Küküllö völgyén át belejutunk a Firtostól jövő korondi patak völgyébe. Egyet kanyarodik és itt megint előbukkan a só szigetszerű domb alakjában. A korondi patak áttöri a sóhegyet és szép függélyes falú kanyon keletkezett. Ez egyike a legnagyszerübb kanyonoknak és látványosságoknak.

Hasonló látványosság a Kis Küküllö tulsó pontján Szováta sóvidéke, ahol a sóban mint valami mészkőben nagy dolinás süllyedések vannak, tavakkal kitöltve. [...]

(N. N. 1907: 86 – kézirat)

▪ RICHTER, 1908.
A GÖRGÉNYI HAVASOK FIZIKAI-FÖLDRAJZI MONOGRÁFIÁJA

[BEVEZETÉS]

Két évi, egyrészt a Görgényi havasokon tett nyári expedícióim meg-megfigyeléseinek, másrészt a területre vonatkozó irodalom téli feldolgozásának, rövidre fogott eredményeit óhajtom ebben a vázlatban közzétenni, amely a jövőben több évre terjedő részletes kutatásnak csak alapja óhajt lenni.

[...]

[...] Ettől eltérő rajzot mutatnak területünk aglomerátos pontjai pl. a Maros szurdokában, ahol Palota-Ilvánál regényes toronyalakzatokat találunk. A pőre sósziklákon (pl. **Parajd**, Szováta) az esőbarázdák élénkebb, tetszetős formát kölcsönöznek a vidéknek. Meglehetős változatos, bár komor képet látunk a sötét andezit breccsa és konglongmerátumok területén, ahol ezek az őserdőkből gyertyaformájú rögökben állnak ki. [...] ||1.||

[A HEGYVIDÉK SZERKEZETE]

[...] Négy adatunk alapján alacsony, erősen denudált őshegységet tételezünk fel. Az adatok a következők: 1. gyűjteményünkben levő egy darab, a **p[a]rajdi** só fedőjében talált fillit. 2. a K.-

Küküllő bevágódásával Makfalván feltáródott kemény legömbölyített rétegekben fekvő homokkő tuskók. [...] ||5.||

[A HEGYSÉG HIDROGRÁFIÁJA]

[...]

A Maros mellékfolyói a Görgény, a területünkön kívül torkoló Nyárád, Kis- és Nagyküküllő. [...] ||8.|| A Kisküküllő **Parajd** Szováta szakaszát az itt dúsan fakadó „Géra" (sós) vizek oly sóssá teszik, hogy némelyek állítása szerint még az alanti Erdőszentgyörgynél is a lakosság ezt a vizet mohón ivó állatok számára meríti. [...] ||9.||

[A HEGYSÉG NÖVÉNYFÖLDRAJZA]

[...]

A Sóvidék (Szováta, **Parajd**, Korond, Görgény és Maros völgy) jellemző növényei új csoportot alkotnak. Salicornia Herbacea L. Aster tripolium L.; Spergularia Salina Prest. A sót fedő agyagban Szováta körül erőteljes tölgy és bükk nevekedik, ahol azonban a sórétegre talál, ott gyökerei szinte épszög alatt elhajlanak az agyag felé. [...] ||15.||

(Richter 1908: 1, 5, 8–9, 15)

- **LASZ, 1908.**

NEMZETI PARKOK

NEMZETI PARKOK.

– MAGYARORSZÁG TERMÉSZETI KINCSEINEK MEGŐRZÉSE –

A Pesti Hirlap ujévi száma nagyfontosságu és rendkívül érdekes mozgalomról emlékezik, mely a magyar ősanyaföld s a természet minden barátjának lelkéhez szól. Megkapott engemet is.

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat mozgalmat inditott Magyarország természeti kincseinek, gazdag állatvilágának és növényzetének megóvása érdekében. A mozgalomba belevonta az összes rokonintézményeket, köztük az Országos Erdészeti Egyesületet is, mely a minap tartott igazgatósági ülésen csatlakozott a dicséretes kezdéshez.

[...] ||34.||

És vajon hol vannak a hazafiui aggódó gondoskodásunkra és ugyancsak védelmünkre szoruló ritkaságaink avagy históriai emlékeink?

[...]

És figyelmünkre apellál négy vármegye: Udvarhely, Csik, Háromszék és Maros-Torda: tündérszép Székelyország vagy „a felkelő nap földje" – miként Hankó a Székelyföldet nevezi – természetadta páratlan kincseivel! Szováta és **Parajd** sóhegyei, sziklái – melyeknek csak a spanyolországi Cardonában akad párjuk az egész világon! – a szovátai sóstavak, Torja barlangja, Kovászna (Háromszékben), a Szent Anna-tó, Gyilkos-tó, és Borszék (Csikban), de meg az erdélyrészi aranyország is, mind, mind alkalmasak arra, hogy egy-egy nemzeti parknak csodálva-csodált centrumai legyenek.

[...]

Ha a mi székely tündérvilágunk nem hivalkodhatik is magasba törő gejzirekkel, de a bájos Hargita genezise szempontjából édes testvérje az Unio Yellowstone-parkjának. Igaz, hogy a Gyilkostó medencéjét az összeomló sziklák teremtették maguk alá temetve a Gyilkos- és Likas-patakot: igy származott a Gyilkos-tó, de a Szent-Anna a legszebb krátertavak egyike; az ősidők vulkános

kitöréseiből származó horzsakőlapilli – a Vesuvióéival egy testvérek! – lehuzódnak Csik-Tusnádnál az Olt völgyébe. És vannak a cikkünkben emlegetett mofetták és szolfatarák-nak is hasonmásai nálunk: a Gyilkos, a Büdös és a Timsós!

Vajha Magyarország természeti kincseinek megörzésére indult magasztosan szép akció egyuttal megteremtené Nemzeti Parkunkat – vagy parkjainkat. Róluk valójában elmondhatnók a Horátius szavait: Exegi monumentum aere perennius.

Itt érintkezhetnék Antaeusként a szinmagyar társadalom, a magyar lélek az ősmagyar földdel, itt merithetne uj erőt ideáljaihoz. Odavezetnők szivünk büszkeségeit, virágait a magyar ifjuságot és honleányainkat, hogy buzgalmukat, a megszentelt magyar röghöz való szeretetüket izmositsuk és örökké lobogó, áldott és áldó lánggá szithassuk.

Ez volna hivatása a – Nemzeti Parknak. ||35.||

(Lasz 1908b: 34–35)

▪ RADVÁNYI, 1909.
A GÖRGÉNYI-HAVASOKRÓL

A GÖRGÉNYI HAVASOKRÓL.
(Ide tartozik a XIV. és XV. tábla.)

[XIV. tábla: A Mezőhavas környékének térképe. Mérték: 1: 100,000.] ||200–201.||

Két évi, egyrészt a Görgényi havasokon tett nyári expedicióim meg-megfigyeléseinek, másrészt a területre vonatkozó irodalom téli feldolgozásának rövidre fogott eredményeit óhajtom ebben a vázlatban közzétenni, amely a jövőben több évre terjedő részletes kutatásnak csak alapja óhajt lenni.

[...] Ha a legmagasabb csúcsról, a Mezőhavasról (1777 m) körültekintünk egész a távoli falvakig, mindenfelé divergáló, laposodó, sima nyelveket látunk. Különösen a Mezőség irányában, mintha központunkból egy hatalmas kéz végig simitott volna. Ez a simaság a ||201.|| térszin fiziognomiáján, egyenesen az andezit egyenletes strukturájára, illetve ebből a finoman rétegben elváló bomlási processzusra vezethető vissza. Ezt a finom, málló réteget a vegetáció tüstént megüli, amely megerősödve, hátráltat minden erőszakos térszinváltozást, úgy, hogy az andezit kitörési pontoktól eltekintve területe a kristályos tömegek szétterült oroplasztikájához fog leginkább hasonlítani. Ettől eltérő rajzot mutatnak területünk aglomerátumos pontjai pl. a Maros szurdokában, ahol Palota-Ilvánál regényes toronyalakzatokat találunk. A pőre sósziklákon (pl. **Parajd**, Szováta) az esőbarázdák élénkebb, tetszetős formát kölcsönöznek a vidéknek. [...] ||202.||

A HEGYVIDÉK SZERKEZETE.

[...]

Itt vetődik fel az a nehéz probléma, vajjon a görgényi havasok terűletén, amely a pontusig semmiféle képletet fel nem tár, vajjon a pontusi vulkánosság valamely víz alatti vagy szigetként kiemelkedő őshegység pontjain tört ki, vagy mély tengerből, amelybe talán még a mezőségi rétegek némelyike is leűlepedett, azon rétegeken át tőrt ki, amelyek ma a vulkánikus kőzetek határán a felszínen élesen elvégződnek. Négy adatunk alapján alacsony, erősen denudált őshegységet tételezünk fel. Az adatok a következők: 1. gyűjteményünkben levő egy darab, a **parajdi** só fedőjében talált fillit. 2. a K.-Küküllő bevágódásával Makfalván feltáródott kemény, legömbölyített rétegben fekvő homokkő tuskók. [...] ||206.||

A HEGYSÉG HIDROGRÁFIÁJA.

[XV. tábla: A Nagy-Küküllő forrása (fénykép). A korondi aragonitos forrás (fénykép).] ||208–209.||

[Fénykép: Esőmarta sószikla, belső felületén kősó-kérgezéssel, Szovátán.] ||209.||

[...]

A Maros mellékfolyói a Görgény, a területünkön kívül torkoló Nyárád, Kis- és Nagyküküllő. A Kisküküllő a Szakadát p. Szovát vize, Sebes p. ||210.|| Juhodok, Kisküküllő p. és Korondi víz torrenseiből alakul ki és siet a szovátai központ felé, hogy onnan csendesebb, gazdagabb folyásával kiérdemelje a Kisküllő folyó nevet. Egyik torrense a Szovát vize két zugó patakján, buja vegetáció keretében 2 méteres zurgóban (vízesés helyi neve) gyönyörködhetünk. A Kisküküllő **Parajd** Szováta szakaszát az itt dúsan fakadó „Géra" (sós) vizek oly sóssá teszik, hogy némelyek állítása szerint még Erdőszentgyörgynél is a lakosság ezt a vizet mohón ivó állatok számára meríti. [...] ||211.||

[...]

A HEGYCSOPORT KLIMÁJA.

[Fénykép: Rapsonné vára.] ||213.||

A HEGYSÉG NÖVÉNYFÖLDRAJZA.

[...]

A Sóvidék (Szováta, **Parajd**, Korond, Görgény és Maros völgy) jellemző növényei új csoportot alkotnak. Salicornia Herbacea L. Aster tripolium L.; Spergularia Salina Prest. [...] ||218.||

[A kiadványban ugyanezen írás német nyelven is olvasható.]

(Radványi 1909: 200–202, 206, 208–211, 213, 218)

▪ HERRMANN, 1910.
SZOVÁTA FÜRDŐ KÖRNYÉKÉNEK TURISTA TÉRKÉPE

[KÖNYVESHÁZ.]
SZOVÁTA FÜRDŐ KÖRNYÉKÉNEK TURISTA TÉRKÉPE.
Tervezte és rajzolta dr. Radványi Antal tanár. Budapest. 1909. Ára 1 korona.

[...]

A »Földrajzi Közlemények« 1909. évi. V. füzete például az erdélyi turistairodalomra is igen becses azzal, hogy egyszerre mindjárt két tanulmányt is közöl Erdélynek turistailag is két legjelentékenyebb nagyhirű, sokat emlegetett, de való lényegök szerint mégis kevéssé ismert vidékéről. Az egyik, dr. Gelei József dolgozata a Szent-Anna tóról. A másik Radványi Antal igen becses alapos cikke »A görgényi havasokról« (201–219 l.) melyet több kép és a XIV. táblán »A Mezőhavas környékének térképe« illusztrál.

[...]

[...] De mi köze a »Földrajzi Közlemények« e mappájának Szováta turista térképéhez? Hát az, hogy a szerző a »Földr. Közl.« ezen egészen más célra készült táblájából külön nyomatokat csináltatott és ezeket egyszerűen elkeresztelte turistatérképnek. Hát ez egyenesen ha- ||59.|| misítás. Tagadhatatlan hogy az ezen vidéket járó turista nagyon jó hasznát veheti a Radványi térképének, de ez legkevésbbé sem turista-térkép. Csak egy differenciát említünk, amely azonban feltétlenül döntő. A turista turákat csinál. Legfontosabb reá nézve az út és az útjelzés. Ezen a mappán pedig semmiféle út nincs feltüntetve, még a vasútvonal sem, csupán csak a Bucsin-út egy része **Parajdtól** a térkép széléig. A térkép hátlapján nehány kirándulási út van felsorolva. E jegyzék fogyatékos és megbízhatatlan. [...]

Kissé talán élesen fejeztük ki magunkat, mikor a térkép ezen kiadását hamisításnak bélyegeztük. De Erdélyről nagyon kevés jó turista-térkép van. És ép[p]en Szováta vidéke főleg a csodás fürdőhely roppant fellendülése és az alig ismert Mezőhavas közelsége miatt okvetlenül megköveteli a tüzetes, szabatos, igazi turistatérképet. Ennek létrejöttét megnehezítheti, késleltetheti az ilyen álcím alatt jelentkező térkép, akármilyen értékes és hézagpótló legyen is más tekintetben. ||60.||

(Herrmann 1910: 59–60)

- **LASZ, 1910.**

ÁLDOTT SÓK

ÁLDOTT SÓK.
A KÁLISÓKRÓL, HISTÓRIÁJUKRÓL ÉS A HASZNUKRÓL. –

[...]

Érdekes földje hazánknak a régi Erdély, a geológusok „neogén-medencéje.” Köröskörül, hatalmas párkány módjára, ős kőségek óriási sziklafala fogja közre, a belsejét pedig a geológiai harmadkorszaknak újabb vagyis „neogén”-korú üledékei töltik ki. Ennek a korszaknak egyik nagy időszakában: a miocén-ben, az úgynevezett mediterran-emelet idejében, hazánk Kárpátok övezte koszorújában tenger hullámzott: a földközi vagyis mediterrán-tenger, mely annak a hajdani nagy Földközi-tengernek volt része, mely elhúzódott Európa derekán végig Ázsiába – Perzsiáig!

Ebben a korban ülepedtek le a hajdani tengerből – persze sok százezer évvel ezelőtt – a sárosmegyei, a máramaros-vármegyei (aknaszlatinai, rónaszéki, sugatagi) és az erdélyrészi óriási sótömzsök (a páratlanúl gazdag Marosújvár pompás Stefánia-bányájával), a wielickai, romániai, dél-oroszországi és a perzsiai sótestek.

Akkor keletkeztek az egyes elzárt édesvizű medencékben hazánk barnaszéntelepei: Sopron, Baranya, Nógrád, Borsod és Krassó-Szörény vármegyékben.

A tenger eltakarodott. A kősó itt maradt. Szépséges szép Erdély: Kolozs-zsal, Dés-sel, Marosújvárral; Szováta és **Parajd** kősóhegyeikkel, melyeknek nincsen párjuk széles e világon, csak a spanyolországi cataloniai Cardonánál, hirdetve-hirdetik páratlanúl gazdag kősókincseinket.

De hova lettek a kálisók, melyeknek a természet megdönthetetlen törvényei szerint: a kősóval együtt kellett volt lerakódniok.

Ez a probléma foglalkoztatja ötven esztendő óta a magyar föld természetét kutató geológusokat, tudósokat. A külföld példája az útmutatónk.

[...]

(Lasz 1910: 33)

▪ **SAWICKI, 1910.**
MORFOLÓGIAI KÉRDÉSEK ERDÉLYBEN

MORFOLÓGIAI KÉRDÉSEK ERDÉLYBEN.
(Ide tartozik a XIX. és XX. tábla.)

[...]

Hogy helyesek ezek a gyanítások a Maros és az Olt legfelsőbb vízereinek nyugatra irányúló futására vonatkozólag, kézzelfoghatóan tanusítják a ma már nagy számban talált kristályos és mésztörmelék leletek, a Hargitta nyugati lábánál. Ilyen kavicsot, amely abban az időben, mikor még a Hargitta nem volt, közvetlenül a Keleti Kárpátokból került a medencébe, a magyar geológusok már Görgény és Székelyudvarhely vidékén is találtak. Megállapíthattam ugyanezt a Küküllő-völgyben Szováta alatt, és **Parajd** meg Korond mellett. A képződmények szarmátakorúak, ami megfelel a követelménynek, hogy régebbiek, mint a Hargitta. Tehát a Hargitta erupciója előtti időből áll előttünk keleti Erdélyben egy szabályszerűen konzekvens, több, pontosan nyugatnak irányúló erekből összetett hidrográfiai hálózat.

[...]

(Sawicki 1910: 333)

▪ **MOLDOVANU, 1911.**
DE PRIN ARDEAL. BOGĂȚIILE DIN NĂUNTRUL PĂMÂNTULUI

Sărăriile Ardealului sunt în legătură spre sud cu cele din România, iar spre nord cu sărăriile din Polonia. Dela Ocna Sibiiului, o vână principală de sare se întinde pe la Uioara, Turda și Ocna-Dejului, iar alta mai spre est pe la Cohalm, Odorheiu, **Praid**, Jabenița și până pe la Rodna, trecând astfel și in zona apelor minerale. Din aceste două linii, însemnate prin punctele principale de mai sus, se ramifică multe alte linii secundare în cuprinsul acestei zone. Prin locurile acestea este foarte mare bogăția de sare. Despre aceasta ne putem convinge prin faptul, că în multe părți sarea iese până la suprafața solului, fiind acoperită abiă cu un strat subțire de pământ; iar de altă parte adâncimea straturilor de sare este necunoscută, căci în adâncime de 200 m., până unde s'a străbătut în minele noastre nu s'a dat de marginea messei de sare.

In unele locuri, cum e d. e. la Sovata, se găsesc dealuri întregi de sare.

In această zonă se află minele de sare ale Ardealului, la Ocna-Sibiiului, Uioara, Turda, **Praid**, etc. In prezent se exploatează sarea în 5 locuri, dar sunt cunoscute 37 de locuri, unde la trebuință s'ar putea deschide mine de sare. Prin locurile acestea se află pretutindenea lacuri și fântâni cu apă sărată. In unele locuri sunt stabilimente de băi de sare, precum la Ocna-Sibiiului, Uioara, Turda, Cojocna, Sovata, Jabenița, etc. Fântâni cu apă sărată sunt cunoscute până acum peste o mie.

Din aceste date fragmentare se poate vedeà, că bogăția de sare a Ardealului este foarte mare și considerând că sarea se exploatează de secoli, massa ei pare a fi nesecată.

[...] ||223.||

(Moldovanu 1911: 223)

▪ **CHOLNOKY, 1913.**
ERDÉLY

[...]

Az erdélyi medencében mindenfelé gyakran látni sós forrásokat, *(53) apró sós tavakat. Amikor a medence beszáradt, akkor lerakódásra került a kősó is, ami a tenger vizében oldva volt. Ez a kősó kerül gyakran egész közel a felszínhez s ott mutatkoznak a sós tünemények. Ez itt például a szászpénteki sóstó és világfürdő. Sajnos, ilyenek rendesen ||20.|| az erdélyi sósfürdők! A sós tóban levő víznek nincs lefolyása, azért ami piszkot ott az emberek belefürdenek a vízbe, az itt is marad s lassanként egész sűrű lesz a víz, amit a sóra fognak ugyan, de alighanem sok abban az egyéb is.

A kősó úgy viselkedik a föld belsejében, mintha plasztikus volna. Mint ahogy a torta két darabja közé betett lekvár kicsucsorodik a felső darab nyomása alatt a torta szélein, azon mód a kősó is ki van préselődve a medence széleire. Mindenütt ott bukik elé. *(54) Így például **Parajdon**, a medence keleti szélén égeszen kicsucsorodott a felszínre s egy kis hegy alakjában emelkedik ki környezetéből. Ezen tör keresztül a Korondi patak, amint ezen a képen látszik. Jobbról, balról kősósziklák, amelyeket ugyancsak őriznek a finánccok, hogy valaki meg ne sózza belőle a szalonnáját, de a patak nem respektálja a zöld hajtókát, mert állandóan mossa a sziklák lábát s szállítja el a sót a Kisküküllő folyóba. *(55) Itt olyanforma viselkedést tanusít ez a napvilágra került sószikla, mint a mészkő szokott,*(56) tudniillik dolinák, víznyelők vannak benne, amelyekbe ugyancsak veszedelmes volna megkisérleni a lemászást a síkos sófalakon. *(57) A dolinák fenekén gyakran sötét üreg tátong, ki tudná megmondani, hogy hova vezet. *(58) Talán valami rég elhagyott tárna beomlott, óriási üregébe, amely üregeknek a nagyságáról fogalmat nyujthatnak a tordai sóbányák óriási cukorsüvegalakú üregei.

*(59) **Parajd** szomszédságában, Szovátán is vannak ilyen dolinák, amelyekben megáll a víz s most fürdőhely lett belőlük. A szovátai sósfürdők azonban külömböznek a rendes erdélyi sósfürdőktől, mert ezeknek van lefolyása. Még pedig ez ||21.|| nagyon érdekes dolog. A sós víztömeg tetejére ugyanis ráfolyik egy kis patak édes vize. Persze ez könnyebb, mint a sós víz, s azért a felszínen úszik. Van tehát a sűrű sósvíz felett egy könnyű édesvízréteg. A Nap sugarai ezen az édesvízrétegen keresztül behatolnak a sósvízbe s azt felmelegítik. A felmelegedett víznek fel kellene szállnia a felszínre, mert tudjuk, hogy a meleg víz könnyebb, mint a hideg, csakhogy a felmelegedett sós víz felett ott van az édesvíz s ez nem engedi felszinre jutni az átmelegedett sósvizet.

*(60) A rendes tó azért nem tud a napsugarak hatása alatt nagyon felmelegedni, mert a meleg víz feljön a felszinre s ott megint elveszti hőmérsékletét. Itt azonban ez nem történhetik meg, azért az édesvíz alatt rejtőzködő sósvíz annyira felmelegszik, hogy felmegy a hőmérséklete 70 fok Celziusra is. Nagyszerű melegfürdő lett tehát a sódolinában, amit ma már okosan, jól ki is használnak, európai kényelemmel felszerelt fürdő- és üdülőhely épült a melegvizű tó partján.

Hogy a kősó csakugyan milyen plasztikusan viselkedik, azt mi sem bizonyítja jobban, mint *(61) a sóbányák falain látható gyűrődések, amelyekből itt mutatunk be két képet. Mindegyik a marosújvári sóbányából való, *(62) ahol az elektromos világítás nagyon megkönnyíti a fényképész dolgát. Éppen ilyen gyűrődések láthatók a tordaiban is, meg a désaknaiban, bár ebben az utóbbiban mégis sokkal nyugodtabb a kősó rétegzése. Ebben a merev anyagban csakis úgy képzelhető ilyen gyűrődések keletkezése, hogy a só átkristályosodik a nagy nyomás hatása alatt.

[...] ||22.||

[...]

53. Szászpénteki sóstó (Kolozs vm.).

54. A korondi patak áttörése a **parajdi** sótömzsön.

55. Sósziklák a korondi patak partján.

56. Kősószikla **Parajdon**.

57. Dolina a **parajdi** sósziklában.

58. Sószikla a **parajdi** Sóhegyen.
59. A szovátai Illyés-tó a kilátó toronyból.
60. Sósziklák a szovátai Vörös-tó partján.
61. Gyűrődések a kősóban Marosújvárott.
62. Gyűrődések a kősóban Marosújvárott.
[...]

Jegyzet. A szöveg között feltűnő helyen adjuk a bemutatandó kép sorszámát. Beosztásunk olyan, hogy a felolvasó könnyen igazodik el, hol adja meg a jelt a vetített képek kicserélésére; ahol szükséges, még külön *-gal is felhívjuk rá a figyelmét. ||30.||

(Cholnoky 1913: 20–22, 30)

▪ N. N. [DR. V. J.], 1915.
IDŐJÓSOK

IDŐJÓSOK
[...]

Az időjós növényeket csak a gazdaember ismeri. Ilyenek a vad zab, a gyenge csillaghúr, a kis hajnalka és az akác. Ha a vad zab durva, fekete szálkája kiegyenesedik – rendesen össze van csavarodva – vagy ha a gyenge csillaghúr, meg a kis hajnalka pártájukat, szirmukat bezárják; ha az akácfa levele összehuzódik, fodrosodik: eső lesz.

Legtöbb vidéknek megvan ezenkivül a maga ásványvilágbeli időjósa. Igy a székelyföldi nép a **parajdi**, szovátai, korondi stb. sóhegyek sziklái és sóképződményeiből jósol magának időjárást. Ha a sósziklák elsötétülnek, zord fekete szint öltenek, akkor a székely fejét teszi rá, hogy eső lesz. [...]

Ezekre a most ismertetett „jósokra” nem egy ember nagyon sokat ad, pedig ezek sem megbizhatóbbak a somogyi ember kalapjánál. Az időt nem jósolja meg egyikök sem, legfeljebb megmutatja a levegő állapotát, amelyben ez a „jósjelek” megfigyelése alkalmával van. Igy elárulják a levegő nedvességét vagy sürüségét. [...]

(N. N. [Dr. V. J.] 1914: 420)

▪ GAGYHY, 1916.
DAS SZÉKLER LAND

FEUILLETON.
DAS SZÉKLER LAND.
[...]

Aus der Stadt Udvarhely führt die Straße vierfach gespalten in die äußeren Gebiete des Komitats. Der erste Zweig erstreckt sich bis zur Hargita und vermittelt den Verkehr mit Csik. Drei bedeutendere Ortschaften liegen an dieser Straße: Oroßhegy, Zeteluka und der Doppelort Oláhfalu. Alle sind uralte Ansiedlungen. Ueber ihr Entstehen finden wir in den Székler Überlieferungen bunte und phantastische Schilderungen. ||1.||

[...]

Nordwestlich von Udvarhely liegt das Nyikótal mit 8 bis 10 Ackerbau treibenden Dörfern, dann die sogenannte Salzgegend (Sóvidék) und das Firtostal. Zwischen den beiden erhebt sich der Berg

Firtos. Zu seinen Füßen liegt im Norden Korond mit seinen Eisen- und Salzbädern, im Süden Etéd, die Heimat des besten siebenbürgischen Weizens.

Der Berg Firtos ist ein 1000 Meter hoher Ausläufer der Hargita, der die Salzgegend und das Tal des Firtosbaches beherrscht. Von seinem Gipfel kann man bei klarem Wetter sehr weit, bis zur Marosebene, sehen. Seine felsigen Spitzen sind bunt von Burgruinen, den zerbröckelnden Denkmälern der Ritterwelt des kriegerischen Mittelalters. ||2.|| Und tausend Sagen sprechen von alldem, von mündlicher Ueberlieferung bewahrt, in Volksliedern und Märchen verbreitet. Am bekanntesten ist die Sage von der einstigen Burgherrin des Berges, der Fee Firtos.

[...]

Auf der Seite des Firtosberges, wo Etéd und Énlaka liegen, kann man heute noch den Felsen von Gestalt eines Pferdes sehen; umwölkt er sich, so gibt es nach dem Volksglauben Regen. Um diese Zeit besucht die trauernde Fee das Grab ihres Liebsten und benetzt es mit ihren Tränen.

Nördlich von Korond, an der Grenze der Komitate Udvarhely und Marostorda, liegt **Parajd**, dessen Salzberg an Inhalt und Ausdehnung in ganz Europa, Spanien ausgenommen, einzig dasteht. Unter diesem Berge ist das Salzbergwerk von **Parajd** entstanden.

Dem Salzberg gegenüber, ein paar Kilometer nach Süden, liegt die einstige Burg der Feenkönigin Rapson. Es sind nur mehr Ruinen und Felsblöcke. Diese Fee war nicht nur ein Weib, sondern auch eine Széklerin – selbst den Teufel konnte sie überlisten. Doch waren sie dabei Verbündete und hatten einen gültigen Pakt geschlossen.

[...] ||3.||

(Gagyhy 1916: 1–3)

▪ CHOLNOKY, 1916.
ELŐZETES JELENTÉS KARSZT-TANULMÁNYAIMRÓL

[...]

Hazánk belsejében sok helyen szintén uralkodólag, de még több helyen más tüneményekkel kapcsolatban s mint mellékes jelenség lépten-nyomon előfordul a karsztjelenség, vagy karsztosodás. Eszerint tehát hazánk geografiai képében nevezetes szerep jut neki. A Murányi, Pelsőczi, Sziliczei, Tornai mészkő-felvidékeken, a borsodi Bükk-hegységben, a bihari Királyerdőben, a magas Biharban, a Béli-hegységben, a Bakonyban, Mecsekben és még számos helyen uralkodó, vagy igen jelentős tünemény a karsztosodás, de fellelhető pl. a balatonfelvidéki bazaltokon, a **parajdi** sóhegyeken, az alföldi löszplatókon, egyszóval mindenütt, ahol erre alkalmas kőzet kínálkozik kellő helyzetben.

[...]

(Cholnoky 1916: 425)

▪ CHOLNOKY, 1917.
ROMÁNIA

[...]

Az a terület, amelyen Románia királyság alakult, nagyon, de nagyon rossz geografiai terület, ép[p]en nem látszik arra hivatottnak, hogy tartós, megbizható, kétségtelen politikai irányzatu állam

épüljön föl rajta. Mesterségesen kell fentartani, mint valami állandó beteget, akit csak az injekciók, meg a mesterséges táplálás és védelem tud életjen maradásra birni.

[...] ||81.||

Itt a havasi legelőkön otthon van az oláh. Ez az ő igazi hazája! Tiszta, szép etnografikuma, tisztább erkölcsei, szép és gazdag mesevilága mind ide vonatkozik, a havasi legelőkre, a hófedte hegyormok közelébe, a titokzatos tengerszemek világába. Még amikor lenn a síkságon él is, akkor is minden néprajzi vonása, öltözete, népmeséi, mondái és babonái, mind a havasokra vonatkoznak.

[...] ||83.||

Aláfelé a völgy egészen kitágul, halomvidékre érünk, a falvak egy része fenn van a dombtetőn, más része a patak mellett nyujtózkodik végig.

De itt, a hegyek lábánál, a dombvidéken Romániának nevezetes természeti kincsei vannak. Kősó és petroleum van itt a kőzetrétegek közt, a kősó helyenkint egészen a föld felszinére bukkanik ki, kősóhegyeket lehet látni, mint nálunk **Parajdon** vagy Szovátán. A petroleumot pedig furt kutakkal olyan nagy mennyiségben tárták fel, mint sehol máshol Európában, ha a Kaukázus keleti végén levő Bakut már nem számítjuk Európához.

[...] ||84.||

(Cholnoky 1917b: 81, 83–84)

1.3.3. BOTANIKAI MUNKÁK

▪ **FUß, 1846.**
VERZEICHNIß DERJENIGEN PFLANZEN [...]

[...]

94. Oenanthe peucedanifolia. Pollich. An feuchten schattigen Waldstellen bei Reps im „Grigoribusch”; auf feuchten Waldwiesen; bei **Paraid** an der Straße nach Gyergyö. Juni–Aug.

[...]

(Fuß 1846: 361)

▪ **GÖNCZI, 1888.**
VÁZLAT SZÉKELY-UDVARHELY KÖRNYÉKÉNEK FLÓRÁJÁBÓL

[...]

Egészségi okokból a mult nyarat is a **Parajd** közelében eső Korond-fürdőn töltve, ott naponként tettem kisebb kirándulást, főleg a sósfürdő területére. [...]

(Gönczi 1888: 4)

1.3.4. VEGYTANI MUNKÁK

▪ **NICHOLSON, 1808.**
A DICTIONARY OF PRACTICAL AND THEORETICAL CHEMISTRY

[SALT]
[SALT MINES]

[...]

The most remarkable of these are, beginning in the north-east and proceeding in a southerly direction, those of Wieliczka, Bochnia, and Samber, in Poland; and some brine-springs in Buchovina and Moldavia, particularly near Ockna. On the southwest of the chain, following the same direction, are those of Sowar, near Eperies, in Upper Hungary; of Marmarosch, in Hungary; of Dees, Torda, **Paraid**, and Visackna, near Hermannstadt, in Transylvania; &c.

[...]

At **Paraid**, in Transylvania, there is a valley, the bottom and sides of which are of pure salt. Walls of salt appear there sixty or seventy yards high.

[...] ||o. n..||

[Karcolat: Salt mine.] ||o. n.||

(Nicholson 1808: o. n.)

▪ **HERZBERG, 1851.**
VOLLSTÄNDIGES HANDBUCH DER CHEMISCHEN FABRIKENKUNDE

[DAS KOCHSALZ]
[OESTERREICHISCHE LÄNDER. UNGARN, SIEBENBÜRGEN UND GALIZIEN]

[...]

Durch die größere Ausdehnung, oder auch durch einen längere Zeit fortgeführten Betrieb bekannte Steinsalzgruben sind, außer Wieliczka und Bochnia in West-Galizien, – in Ungarn (in der Marmaroscher Gespannsaft) Rhonassek, Sófalva, Sándorfalva und Hußt, und in Siebenbürgen: Vizakna, **Parayd**, Thorda, Kolos, Szék, Désakna und Maros-Ujvar. [...]

(Herzberg 1851: 164)

▪ **HERZBERG, 1858.**
VOLLSTÄNDIGES HANDBUCH DER CHEMISCHEN FABRIKENKUNDE [II. Aufl.]

[A könyvben azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, I. kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Herzberg 1851: 164, vö. Herzberg 1858: 164.]

▪ **KNAPP, 1866.**
LEHRBUCH DER CHEMISCHEN TECHNOLOGIE ZUM UNTERRICHT UND SELBSTSTUDIUM [III. Aufl.]

[STEINSALZ]

[...]

Zu Cordona in Spanien (Catalonien) tritt ein Fels von Steinsalz, 400 bis 500 Fuss in zwei Massen von etwa einer Meile im Umfang, frei über die Thalsohle des Cordonaro hervor. Das Steinsalz ist geschichtet, theils weiss, theils roth, theils hellblau und wird dort durch regelmässigen Tagebau gewonnen.

Auch in Siebenbürgen gehen die den Karpathen entlang ziehenden ausgedehnten Salzlager an einer Stelle (zu Szovata und **Parayd**, Stuhl Udvarhely) in einem etwa eine Meile langen, aber bis jetzt nicht benutzten, Zug zu Tage. Die Hauptorte der Ausbeutung jener Lager und zwar im grossartigem Styl sind Bochnia und vor allen Wieliczka an den nordwestlichen Ausläufern der Karpathen. [...]

(Knapp 1866. I/2: 34)

▪ **KNAPP, 1870.**
TRAITÉ DE CHIMIE TECHNOLOGIQUE ET INDUSTRIELLE

[SEL MARIN ET SEL GEMME (CHLORURE DE SODIUM)]

[...]

Gisements de Transylvanie – En Transylvanie, le long des Carpathes, existent des gisements de sel fort étendus, qui affleurent le sol sur une longueur d'un mille environ (à Szovata et **Parayd**, Stuhl Udvarhely), mais qui jusqu'a ce jour n'ont pas encore été utilisés. Les principales exploitations, qui se font d'ailleurs sur une très-grande échelle, se trouvent à Bochnia et surtout à Wieliczka, sur le versant nord-ouest des Carpathes. [...]

(Knapp 1870: 34)

▪ **KALECSINSZKY, 1902.**
KÖZLEMÉNYEK A MAGYAR KIRÁLYI FÖLDTANI INTÉZET CHEMIAI LABORATORIUMABÓL

AZ ERDÉLYRÉSZI SÓTERÜLETEK TANULMÁNYOZÁSA

Az elmúlt évben a nm. Minisztérium megbízása folytán megkezdett tanulmányom folytatásának főtárgyát az képezte, hogy az erdélyrészi sósvizeket és sósterületeket különösen kálisó tartalmak szempontjából vizsgáljam meg. E végből 1901 junius 30-án Budapestről elutaztam és helyszíni tanulmányokat szeptember hó 10-ig végeztem, még pedig a következő helyeken:

Alsó-Rákos, Felső-Rákos, Vargyas, Homoród-Darócz, Homoród- Városfalva, Homoród-Szent-Péter, Homoród-Szent-Pál, Homoród-Recsenyéd, Homoród-Szent-Márton, Homoród-Abásfalva és Gyepes, Homoród-Keményfalva, Homoród-Zsombor, Homoród-Újfalu, Homoród-Okländ, Homoród-Karácsonyfalva, Homoród-Almás, Homoród-Lövéte, Küküllő- Keményfalva, Székely-Udvarhely, Korond, Atyha, **Parajd**, Sóvárad és Szováta.

A felsorolt helyeken zár alatt és a m. kir. pénzügyőrség felügyelete alatt levő sóskutak, több helyen pedig sósforrások is léteznek. ||159.||

A legtöbb sósforrás van Szovátán (Maros-Tordamegyében), azután **Parajdon** és Korond környékén (Udvarhelymegyében), a miért ezen helyeknek a tanulmányozása vett a legtöbb időt igénybe. A helyszinén történt megfigyelések és egyes mérések mellett megfelelő mennyiségü sósvízről és a hozzáférhető kősóról is gondoskodtam, hogy ezeket azután a chemiai laboratoriumban tovább vizsgáljam meg. Az elemzés eredményét annak idejében közölni fogom.

[...] ||160.||

(Kalecsinszky 1902a: 159–160)

▪ KALECSINSZKY, 1902.
A SZOVÁTAI MELEG ÉS FORRÓ KONYHASÓSTAVAK, MINT TERMÉSZETES HŐ-ACCUMULATOROK

A hírneves **parajdi** sószikláktól és sóbányától (Udvarhelymegyében) északnyugotra, kb. 6 km. távolságra fekszik Szováta község Maros-Torda vármegye nyugati határában. A község végén van egy primitiv sósfürdő és ettől északkeletre a rég ismert Sóhát vagy Sóköze. A Sóköz egy kisebb patakoktól átszelt nagyobb terület, melynek körüljárására teljes két óra szükséges. Sok helyen erős sósforrások bugyognak ki a földből, míg más helyen a kősó gyakran 30–50 m. magas szabadon kiálló sziklákat képez. A szabadon kiálló meredek kősósziklák az esőtől mosva, igen érdekes, csipkézett gerinczeket és kúpokat alkotnak, olyan helyeken pedig, a hol egy kissé meg vannak védve, karfiolszerű képződmények láthatók.

A kősó színe szürkés vagy fehér, helyenkint veres. Száraz időben nemcsak a kősziklák, ha nem a sóval átivódott földes-agyagos részek is vakító fehérségűek. Az alatta elfolyó források és patakok pedig, ha részben beszáradnak, a képződött kristályoktól szintén vakító fehérek lesznek s úgy tünnek elő, mintha a patak és környéke be volna fagyva. A só fölött gyakran alig egy méter vastag földréteg van, a melyen pompásan díszlő, különösen tölgyfa-erdő tenyészik. Érdekes, hogy a gyökerek sok helyütt majdnem a kősóig nyúlnak le.

[...] ||46.||

[Fénykép: A szovátai forró sóstó (Medve-tó).] ||49.||

(Kalecsinszky 1902b: 46, 49)

▪ KALECSINSZKY, 1904.
NAPTÓL FÖLMELEGEDŐ SÓSTAVAK

[...]

Ismerkedjünk meg részletesebben a szóvátai sóstavakkal[119] és környékökkel. Ha Budapestről délben a gyorsvonattal elindulunk, másnap reggel a Kis-Küküllővölgyi vasút végállomására, Sóváradra érkezünk, a honnét Szováta községe (1. ábra) mintegy $^{3}/_{4}$ órányira fekszik. Szováta ||49.||

[119] Kalecsinszky S., A szovátai meleg és forró konyhasóstavak mint természetes hőaccumulatorok. Math. és Term. tud. Értesítő XIX. kötet 5. füzet. Földtani Közlöny XXXI. kötet.

községének a végén van a régi kezdetleges sósfürdő és ettől észak-keletre az ismert Sóhát vagy Sóköze.

A Sóköze igen érdekes terület. Kisebb patakoktól átszeldelt területe olyan nagy, hogy körüljárására teljes két óra szükséges. Igen sok helyen kisebb-nagyobb, kristálytiszta és hideg forrás bugyog ki a földből; ha vizét megizleljük, erősen sósnak találjuk. A sósforrások a patakba jutnak, és mindjobban sóssá teszik a kezdetben édesvízű kis patakot.

Az út mentében több helyütt szabadon álló sósziklákat találunk.

[Fénykép: Szováta községének képe. Az előtérben sósziklák láthatók.]

E kősósziklákat az eső sajátságosan mosta ki, miként a 2. ábrán is látni, mely egy ilyen eső mosta sószikla-kúpnak fotografiai mása. Eredetije a m. kir. Földtani Intézet múzeumában található. Olyan helyeken, a hol a só védve van eső ellen, olykor karfiolszerű képződmények keletkeznek.

Az eső mosta kősó hasonló alakzatokat tár elénk, a minőt a Karszt-hegységben a mészsziklákon gyakran találunk. A kősó szürkés, vagy fehér színű. Száraz, Nap sütötte időben nemcsak a kősósziklák, hanem a sóval átivódott földes-agyagos részek is vakító fehérséget öltenek. ||50.|| A források és a patakok pedig, mikor részben leapadnak és beszáradnak, a képződő sókristalyoktól szintén vakítóan fehérszínűekké válnak és nyár közepén azt a hatást keltik a szemlélőben, mintha be volnának fagyva.

A kősósziklák különböző nagyságúak és nem ritkán a 30–50 méter magasságot is elérik. Ilyen sósziklát látunk az 1. ábrának alsó részén.

[Fénykép: Eső mosta sószikla kúp. Eredetije a Földtani intézetben van.]

Szabadon álló és eső mosta kősósziklák a kontinensen a ritkaságok közé tartoznak. A külföldön csupán Spanyolországban, Cataloniában Cardonában van párjok. A szovátai kősósziklák a Feketetóhoz vezető út mellett igen érdekesek; a Medve-tó nyugati részen és a Vörös- és Zöld-tó környékén, valamint tőle északra és még néhány más helyen is ||51.|| vannak. A Szováta községétől mintegy 6 km-re fekvő és jól ismert **parajdi** sóbánya területét a Korond-patak vize szelte át és itt is szépen láthatók a magasra kinyúló kősósziklák. Kisebb sósziklákat Erdély más helyein is találunk.

A kósó fölött gyakran alig méter vastagságú földréteg van, a mely némileg védi az idő viszontagságai ellen. Csodálatos, hogy e rétegen pompásan díszlik a növényzet és különösen a tölgyfa. A fagyökerek több helyütt a sóig nyúlnak le. [...] ||52.||

(Kalecsinszky 1904: 49–52)

1.3.5. STATISZTIKAI MUNKÁK

- **HÜBNER O., 1860.**
FINANZSTATISTIK ÖSTERREICHS

[DAS SALZGEFÄLL]
PRODUKTION DES SALZES

[...]

Siebenbürgen endlich gewinnt das Steinsalz direkt durch die Hüttenverwaltungen zu Maros-Ujvár im Kreise Karlsburg, **Parajd** im Kreise Maros-Vásárhely, Deesakna im Kreise Dees, Vizakna (Salzburg) im Kreise Hermannstadt und dem schon den Römern bekannten Thorda im Kreise Klausenburg. Diese Bergwerke ressortiren von der Berg-, Salinen- und Forstdirektion zu Klausenburg.

[...] ||59.||

[...] Besoldungen und andere Gebühren der Beamten betragen im Durchschnitt

[...]

405 fl. für 135 Beamte der 11 Steinsalzwerke zu Bochnia, Wieliczka, Kaczika, Rhònaszék, Szlatina, Sugatágh, Thorda, Deesakna, Vizakna, **Parajd** und Maros-Ujvár;

[...] ||60.||

[...] Die primitive Erzeugung von Stein-, Sud- und Meersalz ist für das Verwaltungsjahr 1858 veranschlagt in den Salinen:

[...]

Rhònaszék 300,000 Ctr.
Szlatina 300,000 [Ctr.]
Sugatágh 450,000 [Ctr.]
Soóvár 130,000 [Ctr.]
Thorda 143,600 [Ctr.]
Deesakna 200,000 [Ctr.]
Maros-Ujvár 953,000 [Ctr.]
Vizakna 68,200 [Ctr.]
Parajd 160,000 [Ctr.]

zusammen auf 4084649 Ctr. Steinsalz, 1955155 aus künstlicher Soole, 492100 aus natürlicher Soole und 30000 Meersalz.

Das Industrialisiren zu Viehsalz besorgen die Salinen: [...] Kaczyka 1000, Deesakna 10000, Maros-Ujvár 37000 und **Parajd** 10000 Ctr.

[...] ||61.||

(Hübner O. 1860: 59–61)

- **KONEK, 1865.**

AZ AUSZTRIAI BIRODALOM [...] STATISTIKAI KÉZIKÖNYVE

[A BÁNYAIPAR]
[A SÓ]

[...]

[...] A birodalom azon európai államok egyike, mely e becses természeti adománynyal pazarul meg lett áldva, sőt a kősóból Ausztriának oly kimerithetlen mesés kincs jutott, hogy geologiai kutatások szerint a földjében lerakott sótartalom nem kevesebbet, mint 69,258 millió mázsát tenne, mi elegendő lenne egész Európának századokon át való ellátására, és e tekintetben különösen Erdélyhon a többi testvértartományok közt oly annyira magasul ki, hogy ez ország a földfelületig érő gazdag sórétegeivel és 66,950 millió mázsányi képességre becsült sókészletével nem csak Európában, hanem az egész Continensen ritkitja párját. e)

[...] ||273.||

[...]

Tekintve az évi termelést, a kősóból legtöbb ásatik Galicziában, jelesen Wieliczka és Bochnia dús aknáiból, valamint Bukovina Kaczyka bányáiból, utána következik Magyarország mármarosmegyei Rónaszék, Sugatagh és Szlatina aknáival, majd Erdélyhon a marosujvári, thordai, kolozsi, deésaknai, vizaknai és **paraidi** kimerithetlen sótelepeikkel, mig Felső-Ausztria, Salzburg, Steierhgség és Tirol eddigelé csak jelentéktelen mennyiségü kősót szolgáltatnak; [...] ||274.||

[...]

e) A geologiailag kipuhatolt birodalmi kősómennyiség következőleg oszlik meg az egyes lelhelyekre:

[...]

Mármaros [tájára esik] 1,149 [millió mázsa]
Vizakna [tájára esik] 19,150 [millió mázsa]
Parajd [tájára esik] 17,010 [millió mázsa]
Deésakna [tájára esik] 14,440 [millió mázsa]
Torda [tájára esik] 14,200 [millió mázsa]
Marosujv. [tájára esik] 2,150 [millió mázsa]
összesen: 69, 258 millió
||277.||

(Konek 1865: 273–274, 277)

▪ KONEK, 1868.
AZ AUSZTRIAI BIRODALOM [...] STATISTIKAI KÉZIKÖNYVE [II. kiad.]

[A kiadványban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak megegyeznek a korábbi kiadásban talált Parajd-tartalmakkal: Konek 1865: 273–274, 277; vö. Konek 1865: 299–300, 303.]

▪ LÁNG–KELETI–JEKELFALUSSY, 1887.
MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI STATISZTIKÁJA

SÓ

Nincs állam a kontinensen, mely a sótelepek oly kimeríthetlen gazdagságával dicsekedhetnék, mint Magyarország. Az erdélyi részek és Máramarosmegye kősótelepei óriás tömegekben rejtik e rendkivül becses, sőt az emberi és állati életre s számos iparágra nélkülözhetetlen ásványt. Gazdagságra különösen az erdélyi telepek válnak ki; a **parajdi** telep sómennyiségét 9500 milliónyi métermázsára, a désaknaiét és tordaiét külön-külön 8000 millióra, a marosujváriét 1000 millióra becsülik, nagy mennyiséget tartalmaz ezenkivül a vizaknai telep is. E mesés tömeggel a máramarosi sótelepek nem versenyezhetnek ugyan, de azért ezek is rendkívül gazdagok. [...]

[...] ||214.||

Az 1883-ik évben müvelésben összesen 14 bánya állott, Szlatinán és Marosujvárott 3–3, Sugatagon és Vizaknán 2–2, Rónaszéken, Désaknán, **Parajdon** és Tordán 1–1, s ezen bányák talpmüveletének összes területe 110,394 □ méter volt. Ideiglenesen eddigelé 18 bányával hagytak fel, miből, hogy csak a jelentékenyebbeket említsük Rónaszékre 5, **Parajdra** 4, Marosujvárra 3 esik, a felhagyott bányák talpmüvelete 66,039 □ méter területet foglal el. Az összes sóbányáknál 50 gép volt

alkalmazásban és pedig 23 gőzerőre, 17 lóerőre, 10 emberi erőre, s a gépek összesen 547 lóerőt képviseltek. A mi a személyzetet illeti 61 tiszt, 100 altiszt és szolga, 1686 állandó és 350 ideiglenes férfimunkás s 128 gyermek talált foglalkozást a sóbányáknál és a sófőzdénél. ||215.||

(Láng–Keleti–Jekelfalussy 1887. II: 214–215)

1.3.6. EGYÉB TUDOMÁNYOS MUNKÁK

- **MÁTYUS, 1789.**

Ó ÉS ÚJ DIAETETICA AZ AZ: AZ ÉLETNEK ÉS EGÉSSÉGNEK FENN-TARTÁSÁRA ÉS GYÁMOLGATÁSÁRA

[A SÓRÓL.]
[A HÁZI KÖZÖNSÉGES SÓRÓL.]
[Ennek eredete.]

[...] Spanyol-Országban Egelastae körül, a' hol Plinius szerint l. c. igen ditséretes 's majd egészen által-láttzó só terem, a' sót naponként nevekedni írja Gellius L. II. c. 22. Est in his regionibus mo s ex sale mero magnus; quantum demas, tantum accrescit. az az: Vagyon ott tiszta sóból álló nagy hegy; mellyből a' mennyit el-vészesz, annyi növ hellyébe. Nevezetes e'ről a' só-bányáról ma-is Cataloniában Cardona tartomány, a hol fejér, barna, vas-szín, veress, kék, zöld, sárga és egyéb minden féle színü, rész szerint egészen által-láttzó, rész szerint által nem láttzó só-köveket vágnak. A' mellyek mind azáltal, ha meg-örlik vagy meg-törik, mind egy-arányu szép fejér, egy ízü só-porrá lésznek.
[Lengyel-Országban a' Cracovia sóbányáknak nagysága tsudára méltó.]

De hogy a' minnen magunk sós földéhez közelitsünk; el-mellözvén a' Világ' más részeiben lévö só-bányákat, emlitem most az idegen Országaik közt, mint pár nélkül valót, Lengyel-Országban a' Cracoviait, a' melly Bochnia és Velisca nevü két városok alatt, a' mint Rzaczynskiből által-írta Carthauser Mat. Med. T. I. p. 316, „egészen ki-terjedett sok uttzákra oszólva; úgy hogy egy föld alatt fekvö roppant városnak gondolnád. Vágynák e'ben bólt-hajtásokra készült szörnyü nagy templom forma hajlékok, kissebb nagyobb házak: mellyeket, hol kö-szál' módra ki ||231.|| faragott só-oszlopok erössitenek, hol soha meg-nem rothadható fa-gerendák tartanak. [...]" ||232.||

[Erdéllyi só-bányák.]

[...] Itt Erdéllyben-is, a' sónak, a' föld' gyomrában minden-felé tágas erei láttatnak: talám az Oláh-Országival egy éren. De közönséges só-bányák tsak hat hellyeken nyittattak: Tordán, Viz-aknán, Kolóson, Széken, Dées-aknán és **Parajdon**.

[...] ||233.||

[**Parajdi** só-bányák.]

A' **Parajdit** Udvarhelly-Széknek felsö részében, a' havas' alyán, a' Székely nemzet maga számára állította-vólt-fel. Hanem azután a' sok rendeletlenségeknek el-távoztatására a' Fiscus' keze alá botsátotta olly móddal, hogy midön a' Vármegyei aknakon a' Nemes és Ló-fö, az az lóval szolgáló Székely emberek-is egy kö-sótól 12, pénzt fizetnek, itt tsak egy pénzt adjanak, és esztendöben egy köböl-zabot: és azért az ö házok szükségére mindenkor elegedendö só adassék, Approb. Constit. P. III. Tit. 15 a. 2. Itt egész kopasz só-hegyek vagynak: 's e're nézve nem-is vólt szükség aknákat készitteni:

hanem 1786-ig tsak annyira mentek-bé a' föld' színétöl, mig fél-fél má'sás darabokban, a' sót magok vállokon a' só-vágok ki-hordhattak: 1787-ben itt-is mint egyebütt, marhákkal kezdették a' sót ki-vonatni. Ezt ma-is nagyobbára a' Székelység és körül lakó Szászság éli; hordván-el esztendönként mintegy 50000, má'sát, már most annyi Magyar forintal fizetve.

Az egész Erdéllyi só-ki-adást veti P. Fridwaldszky l. c. p. 169 egy millio és hat száz ezer má'sára.

[...] ||235.||

[Só-virágnak ma mit hívnak?]

[...]

A' mint a' só-hegyek néhol meg-szakadtak, és mint a' kö-sziklák a' sónak falai a' Nap-fénynek és esönek mezitelen ki-vagynak tétetve, annak repedezésein ki-szivárgó nedvességböl, a' száraz idökben, a' sónak óldalán élö-fák' formájában, elébb mint a' lisztlang, azután vastagon egybe-forrva igen szép fejér, töredékeny, de nem által-láttzó virágok-is nevekednek, Só-mohának mondhatnád: a' lakosok Só-virágnak hívják. Kevéssé tsípös, sovány, keserütske sós íze van. Sós vízböl és alkalinus fejér földböl szárad egybe. Gyönyörködve lehet ezeket szemlélni a' só-omlások' falain, a' mint **Parajdról** az ösvény a' bányákra által-mégyen. Tudtomra semmi haszonra nem fordittatik. ||236.||

(Mátyus 1789. IV: 231–233, 235–236)

▪ LÓNYAY, 1869.
AZ ÁLLAMVAGYONRÓL [...]

[A SÓTERMELÉS MÓDJA]

A sótermelés, ahoz képest, amint a só élvezhető szilárd kősó- alakban, vagy pedig vizben feloldva jön elő, kétfélekép[p]en eszközöltetik, vagy bányamivelés t. i. kiaknázás, vagy sófőzés által. A kösóbányászatra nézve a mr. korona aló tartozó országok területén jelenleg 8 sóbánya áll fen[n], t. i. Szlalinán, Sugatagon, Rónaszéken, Vizaknán, Maros Ujváron, Thordán, Déésaknán és **Parajdon**; sófőzde pedig 1, Sóvárott. A három első sóbánya Máramaros megyében fekszik, a többi öt pedig Erdély területén.

[SÓBÁNYAMIVELÉS]

Ezen sóbányák a legközelebb mult időkig sajátságos jelleggel birtak, a mi abból állott, hogy a bányamivelési tervezetek, a feltárási és sókőfejtési rendszer, tekintet nélkül a fekvények és viszonyok különbféleségére, mindenütt egy és ugyanaz volt; ugyanazért ezen életbe léptetett rendszer a legfontosabb követelményeknek mindenben nem felelhetett meg. De az ujabb időkben sikerült ezen elavult rendszeren korszerü változtatásokkal segiteni, elsőben is a sókamrák alakjának megváltoztatása által, a mennyiben azok a hajdan szokásos harangalak helyett, czélirányos mivelésnek inkább megfelelő, négyszögü hasábalakot nyertek, mi által a sókamrák üzemtere is jelentékenyen növekedett.

E rendszer utóbb nagyobb tökélyre fejlődött keresztkamrák alkalmazása által, melyek szintén négyszög hasábalakban miveltetvén, a termelési nyitponlok számát szaporitották és a bányák fenállását hosszabb időtartamra kiterjesztették.

[BÁNYAMIVELÉSI REFORMOK]

Az ekkép elért előnyök nem valának ugyan megvetendők, mindamellett a régi rendszernek még igen sok hátránya maradt fen[n] s évtizedeknek kellett elmulni, mig az ujabb időkben meggyőződtek

arról: hogy e rendszeren a helyi viszonyokhoz képest, legalább kisérletkép[p]en változtatni lehet és szükséges is. A közelmult években eszközlött változtatások e következők:

[TERMELÉSI TÉR ELŐKÉSZITÉSE]

a) a termelési tér előkészitése hossz- és keresztvágások által, melyek a sótömzs egész hosszában vezetve, a sófejtésre mindenkor ||132.|| elegendő nyitpontot szolgáltatnak, emellett lehetővé teszik, hogy a kivánt sómennyiség minden ponton egy és ugyanazon magasságban termeltessék anélkül, hogy néhol mélyebbre hatolni s a sóanyagot növekedő nehézségek és költségek mellett kellene fejteni és kiszállitani;

[OSZLOPMŰVELET]

b) oszlopművelet eszközlése az a) pont alatt emlitett előkészitési munkálattal összefüggő fal mellett, mely részben réselés, részben pedig, leginkább kisérletkép[p]en, repesztés által létesittetik. Mind a két bányamivelettel Erdélyben Déésaknán tétetett kisérlet, még pedig az eddigi eredmények szerint, kedvező sikerrel. Ezen bányamivelet alkalmazása által ugyanott az elmerüléssel fenyegetett és már felhagyásra szánt József akna további mivelése beláthatlan időre biztosittatott s egyszersmind a czélbavett, sőt már megkezdett tartalékakna nyitása is feleslegessé vált;

[VIZSZINTES BEJÁRÁS]

c) vizszintes bejárás a bányába s ahol szükségesnek mutatkozik alagutépités azon bányáknál, ahol a termelésre érdemes sótömzs a völgy szintjével egy szinvonalban áll. Ilynemü alagut épitése Thordán eszközöltetett, melynek szádája (Mundloch) a sóhegy aljában van. Az alagut a régi aknákba 300 ölnyire nyulik be, melyekben, mint fentebb emlitve volt, több keresztkamra vágatott s ezáltal a thordai sóaknák termelési képessége 8–10 akkora lett, mint azelőtt volt;

[HAJTÓTOROK ELHELYEZÉSE]

d) végre az egyik czélszerü változtatás abban áll, hogy a hajtótorok nem áll többé, mint azelőtt, kémény gyanánt függőlegesen az alatta nyitott termelési tér felett, a mi a gyors sókiszállitást nagy mértékben nehezitette; hanem kél erős pillér (Pfeiler) közt akként illeszletik be, hogy a gárgya (Schachtsloss) hossza a kamraoldal függőleges sikjába esik, ezáltal a torokhoz jutás mindenfelől lehetővé van téve és azon esetben, ha a hajtás gőzgép által eszközöltetik, annak semmi akadály sem álland utjában, hogy a hajtócsésze számára vezető czölöpök állittassanak be. Ezen változtatás is a thordai sóbányában létesittetett, mely bá- ||133.|| nya ez idő szerint czélszerűen lévén berendezve, azon ponton áll, hogy az országos vasutak kiépitésével nagyobbmérvü termelésnek s ezáltal az ottani sóbányászat nevezetes emelkedésnek nézhet elébe.

[...] ||134.||

[...]

[ERDÉLYORSZÁGI SÓBÁNYÁK]

Mint fentebb emlitve volt Erdélyország területén 5 sóbánya van, t. i. Vizaknán, Maros Ujvárott, Thordán, Dées-aknán és **Parajdon**.

A kolosi sóbányát nem emlitjük, mivel ott a termelés be van szüntetve; a bánya azonban mindaddig fen[n]tartatik, mig a m. ujvári bánya a vizveszélytől végleg biztositva nem lesz s az erdélyországi vaspályák el nem készülnek, mely esetben ezekkel Thorda összeköttetésbe fog hozatni.

A vizaknai, thordai, déésaknai és **parajdi** sólermelés kizárólag Erdélyország szükségletére szoritkozik, de M. Ujvár a helyi szükségleten kivül részben a magyarországi sófogyasztást is fedezi. [...] ||138.||

[**PARAJDI** SÓBÁNYA]

A **parajdi** bánya napszintig érő sótömzsbe van nyitva, mely néhol 60 ölnyire sőt magasabban is emelkedik a völgyszint felett. Ezen sóbányának tárnamivelésre alkalmas volta okot szolgáltatott az ujabb időben, a sóhegynek hossz- és kereszttárnákkali átmetszésére, azon ||142.|| czélból, hogy ha termelésre érdemes, tiszta sóanyagra akadnának, a völgytalap vizszintjében megállapodva, uj termelési tér készittessék elő.

Ezen előmunkálatok nevezetes pénzkiadást és munkaerőt vettek igénybe s az utóbbi időszakban nemcsak a kiállitási költségek látszólagos emelkedésére voltak befolyással, hanem a sótermelést is csökkentették. Az átlagos évi termelés ugyanis lett

$186^{2}/_{6}$-ban ..... 94.391 mázsát
1867-ben ..... 45.928 [mázsát]
1868-ban ..... 82.277 [mázsát]

Az első korszak alatt került

1 mázsa konyhasó ..... 27.98 krba
1 [mázsa] marhasó ..... 41.25 [krba]

A második korszakban került:

1 mázsa konyhasó ..... 45.38 krba
1 [mázsa] marhasó ..... 56.53 [krba]

A harmadik korszakban pedig

1 mázsa konyhasó ..... 35.08 krba
1 [mázsa] marhasó ..... 44.23 [krba]

Parajdon épület van 31, melyek értéke 116.100 frtra van becsülve; de maga a bánya az eddigiek közt a legkisebbszerü; mert termelési alaptere csak 169 □öl s 3 gép működik benne, 8 lóerővel. A műszaki és kezelési szolgálatot 9 hivatalnok, 11 felügyelő, 82 állandó és 25 ideiglenes munkás végzi.

[...] ||143.||

XVI. MELLÉKLET
A 147-DIK LAPHOZ.
A SÓTERMELŐ HIVATALOKNÁL A KEZELÉSI ÉS LAKÉPÜLETEK, GÉPEK ÉS TÖBBFÉLE ÜZEMESZKÖZÖKRŐL KIMUTATÁS.

[...]
[KOLOZSVÁRI BÁNYA, ERDŐ ÉS SÓÜGYI FŐIGAZGATÓSÁG]
[...]
[**PARAJD**]

[Kezelési épületek – szám]: 15
[Kezelési épületek – értéke]: 18.000
[Lakházak – szám]: 16
[Lakházak – értéke]: 98.100
[Gépek – emberi erőre – szám]: 2
[Gépek – emberi erőre – lóerő]: –
[Gépek – ló erőre – szám]: 1
[Gépek – ló erőre – lóerő]: 8
[Gépek – viz erőre – szám]: –
[Gépek – viz erőre – lóerő]: –
[Gépek – gőz erőre – szám]: –

[Gépek – gőz erőre – lóerő]: –
[Gépek – összesen – lóerő]: 8
[Eszközök – üst – szám]: –
[Eszközök – üst – értéke]: –
[Eszközök – edények – szám]: –
[Eszközök – edények – értéke]: –
[Műutak – vas – öl]: –
[Műutak – fa – öl]: 340
[Torkok]: 1
[Bányatalp területe □öl]: 1.694
[Nyilási tárnák – öl]: 24
[Kutató tárnák – öl]: 75
[Alagutak – öl]: 0
[Személyzet – tisztek]: 9
[Személyzet – szolgák]: 11
[Személyzet – rendszerezett munkások]: 82
[Személyzet – felvett napszámosok]: 25
[Vizfogokutagok – szám]: 1
[Vizvezető – öl]: –
[...] ||melléklet 2–3.||

(Lónyay 1869: 132–134, 138, 142–143, melléklet 2–3)

▪ **VAJDA, 1895.**
SZÉKELYUDVARHELY VÁROS KÖZOKTATÁSI, KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZETEI ÉS EGYLETEI

EGYLETEK, PÉNZINTÉZETEK

[...]

Az E. K. E. udvarhelymegyei osztálya 1894-ben alakult s rövid fennállása óta is bebizonyitotta életképességét. Hangversenyt adott s az Emke jubiláris diszközgyülése alkalmával a kirándulásokat rendezi a különböző fürdőkhöz, **Parajdra**, almási barlanghoz stb. [...] ||44.||

PÉNZINTÉZETEK

Székelyegyleti Első Takarékpénztár 1875-ben alapittatott, Ugron Gábor, orsz. képv. buzgalma folytán. A vidék egyik legvirágzóbb s biztos alapokon nyugvó pénzintézete. Alaptőkéje 50.000 frt. Forgalma a 17 milliót meghaladja. Tartalékalapja 75 ezer forint. Tiszta nyereménye 1894-ben 23758 frt 92 kr volt. Jótékony czélokra is sokat áldoz. Az elmult évben 700 frtot. Van fiókja **Parajdon**. Elnök s igazgatója Ugron Gábor; alelnökei: Bod Károly és Szigethy István; pénztáros Bartha Károly.

[...] ||46.||

(Vajda 1895: 44, 46)

▪ **FORSTER (szerk.), 1906.**
MAGYARORSZÁG MŰEMLÉKEI

[PARAJD]

[...]

Parajd.

Római sóbányászat nyomai.

Orbán B.: A Székelyf. leír. IV. 14–20.

Határában Rapsonné vára.

Orbán B.: A Székelyf. leír. I. 136–9. Alaprajz és távlati képpel.

Jakab E.–Szádeczky: Udvarhely vm. tört. 143.

[...]

[RAPSONNÉ VÁRA]

Rasponné vára. L. **Parajd**.

[...]

(Forster. szerk. 1906: 949)

▪ **BZENSZKY, 1913 [1699].**
SYLLOGIMAEORUM TRANSYLVANAE ECCLESIAE, LIBER PRIMUS CONTINENS PROLEGOMENA DACIAE

[ERDÉLY TERMÉKENYSÉGÉNEK EMLÍTÉSRE MÉLTÓ VOLTA]

[...]

8. Vas- és sóbányák

Vasbánya Toroczkónál, sóbányák pedig Désnél, Kolozsnál, Széknél, Tordánál és Vízaknánál vannak.

[...] ||15.||

26. Só hegyek és kréta tömbök.

Sóbányák Homoród-Szent-Pálon vannak; **Parajdon** igen nagy só-hegy látható (Udvarhelyszékben.) Ugyanitt nagy mennyiségű kréta van. [...] ||17.||

(Bzenszky 1913a [1699]: 15, 17)

1.4. ISKOLÁSKÖNYVEK

▪ **LOSONTZI, 1773.**
HÁRMAS KIS TÜKÖR [...]

[ERDÉLY ORSZÁGNAK KIS TÜKÖRE]
[FÖLDÉNEK MINÉMÜSÉGE]

[...]

Gazdag Erdély Ország vadas Erdejével,

Arany, ezüst, vas, réz, ’s egyéb Értz nemével,
Só, búza, bor, kender, méz elégségével,
Mind halak’ mind barmok’ tellyes bövségével. ||146.||

[A’ SZÉKELYEK VII. FŐ-SZÉKEI]
[UDVARHELY SZÉK]

Udvarhely Szék vagyon Küküllö mentében
Hol Almás, Udvarhely egymás Vidékében,
Gyagy, Bardótz, Keresztúr, hegyek környékében,
Termeszt sok vadakat makkos erdélyében.
Almásnál, a’ Kriptákba tsepegö viz kövé válik.
Udvarhelyen lakik a’ Székelyeknek fő Kapitánjok.
Gyagyon sok góbé golyvás emberek laknak.
Keresztúr, **Bardotz**, heggyel, sóval bövelkedik. ||153.||

(Losontzi 1773: 146, 153)

- **LOSONTZI, 1777.**
HÁRMAS KIS TÜKÖR [...]

[A könyv 1777-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak megegyeznek a korábbi, 1773-as kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Losontzi 1773: 146, 153; vö. Losontzi 1777: 156, 163.]

- **LOSONTZI, 1781.**
HÁRMAS KIS TÜKÖR [...]

[A könyv 1781-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak megegyeznek a korábbi, 1773-as és 1777-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Losontzi 1773: 146, 153; vö. Losontzi 1777: 156, 163; vö. Losontzi 1781: 157, 164.]

- **LOSONTZI, 1795.**
HÁRMAS KIS TÜKÖR [...]

[A könyv 1795-ös kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak megegyeznek a korábbi, 1773-as, 1777-es és 1781-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Losontzi 1773: 146, 153; vö. Losontzi 1777: 156, 163; vö. Losontzi 1781: 157, 164; vö. Losontzi 1795: 166, 173.]

- **SCHUSTER, 1813.**
GEOGRAPHIE DES GROSSFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN FÜR KINDER

[BODEN UND PRODUCTE]

[...] Steinsalz in unglaublicher Menge und mehrere Hundert Salzquellen; [...] ||8.||

[EINTHEILUNG DES LANDES]
[DAS LAND DER SZEKLER]

[...] Der mit den Filialstühlen Kereßtur und Bardotz vereinigte Udwarhelyer Stuhl hat 2 Marktfleken und 128 Dörfer.

[...] Sofalwa und **Parajd** mit merkwürdigen Salzgruben. [...] ||40.||

(Schuster 1813: 8, 40)

▪ **BENIGNI, 1833.**
KURZER UNTERRICHT IN DER GEOGRAPHIE SIEBENBÜRGENS [II. Aufl.]

[DAS LAND DER SEKLER]
[DER UDVARHELYER STUHL]

[...] Die merkwürdigsten Oerter des Udvarhelyer Stuhls sind: Udvarhely ein bedeutender Marktfleken an der großen Kukel mit einem reformirten Kollegium und einem katho- ||22.|| lischen Gymnasium, Oláhfalu ein Taxalort in dessen Nähe der besuchte Homoroder Sauerbrunnen entspringt; Almás am Flüßchen Vargyas mit einer merkwürdigen Höhle; **Parajd** und Sófalva mit Salzwerken. ||23.||

(Benigni 1833: 22–23)

▪ **BENIGNI, 1835.**
AZ ERDÉLYI NAGY FEJEDELEMSÉG' RÖVID FÖLDLEIRÁSA

[A' SZÉKELYEK' FÖLDJE]
[MI MEGJEGYEZNI VALÓ VAN UDVARHELY SZÉKRŐL?]

[...] Főbb helységei: Udvarhely, nagy mezőváros a' nagy Küküllő mellett a' Hargita hegye alatt; itt van az evang. Reformatusoknak egy Collegiumok, a' R. Catholicusoknak Gymnasiumok, itt ||22.|| van a' Szék gyüléseinek helye. Oláhfalu Taxás helység, Homorod borvizéről nevezetes, **Parajd**, Sófalva, Sóbányákkal. ||23.||

(Benigni 1835: 22–23)

▪ **KŐVÁRY, 1847.**
GYÖRKE ERDÉLYT ÚTAZZA

SZÉKELYEK FÖLDE

Második föld nálunk
A Székelyek földe,

Melly egész Erdélynek
Mintegy ötöd része.
Magas bércz választja
Külön Molduvától,
Szép lapályi nyulnak
Az Olt két partjától.
Benne vannak Erdély
Legjobb borvizei, ||25.||
Borszék Élőpatak
Korondnak fürdői.
Egy tömegben fekszik,
Aranyost kivéve,
Melyt Tordából kaptak
Hivségök bérébe.
Népének egy része
Szabad mint a madár,
A más jobbágy, a' más
Nehéz fegyverben áll.

I. MAROSSZÉK

E székben Vásárhely
Egyedüli város,
Székelyföldin benne
Vagyon legtöbb lakos;
Két tanodája van
Királyi táblával
S a honban páratlan
Teleki thekával.
[...] ||26.||
Szovátán kősótól
Egész hegy fejérlik
De ötvennél többen
Fegyverrel őrizik.
[...] ||27.||

II. UDVARHELYSZÉK

Udvarhelyszéknek van
Két kicsi gyermeke:
Bardocz- és Keresztúr-
Fiuszék a neve.
Udvarhely a főhely,
Régen is az vala –
Sokan hiszik itt volt
Atilla udvara.
Anekdotáiról
Hires Oláhfalva,
Hogy fel ne billenjen

Földét félig szántja.
Tovább vagyon Almás
Roppant barlangjával, ||28.||
Hová tatár elől
Buvának csordával.
Parajd a székelyföld
Drága sóaknája,
Honnan a só régen
Csaknem ingyen jára.
Fürdői közt nagyobb
Kiruj és Homorod,
Hol Oláhfalváért
Az ember nyomorog. ||29.||

(Kőváry 1847b: 25–29)

▪ **MATUSIK, 1857.**
ERDÉLY FÖLDRAJZA. ALSÓBB RENDŰ ISKOLÁK SZÁMÁRA [II. kiad.]

[NEVEZETESEBB HELYEK]
D) A MAROS-VÁSÁRHELYI KERÜLETBEN
[...]
Parajd, falu, kősó-aknákkal, s 1,094 lakossal.

(Matusik 1857: 34)

▪ **KŐVÁRY, 1869.**
GYÖRKE ERDÉLYT ÚJRA ÚTAZTA

I. ELŐKÉP
[...]
Szép vagy, de gazdag is
Szeretett kis haza,
Kebled a föld egyik
Legdúsabb bányája. ||5.||
[...]
Tiszta sószikláid
Félországra nyulnak,
Áldott sóskútaid
Mindenütt buzognak.
S mégis ennyi arany-
És sóakna mellett,
Lát a szegény földnép
Gyakran nagy szükséget. ||6.||

VI. KIS-KÜKÜLLŐ-MENTE

A nagytól nem messze
Ered Kis-Küküllő.
Völgyébe esik a
Szép Korondi fürdő,
Parajd sóbányája
Szóváta sóhegye ||31.||
Ottan fejérlenek
Jobb partja mentibe.
[...] ||32.||

(Kőváry 1869: 5–6, 31–32)

▪ PÁNCZÉL, 1876.
KOLOZSVÁR RÉSZLETES LEIRÁSA ÉS ERDÉLY FÖLDRAJZA. AZ ÚJABB NEVELÉSI ELVEK SZERINT, ELEMI ÉS NÉPISKOLÁK HASZNÁLATÁRA

Kis olvasóim! miután bejártuk Kolozsvár városát s láttuk benne a nevezetességeket, jertek már most útazzunk kissé távolabb az édes szülői háztól; útazzuk be édes hazánkat, ezen bérczés szép Erdélyt. Ebben a gyönyörü országban már több nevezetességet, érdekesebb dolgokat látunk; gyertek, folytassuk vidor kedvvel vándorutunkat.

Vajjon mimódon útazzunk?... szekeren-é vagy gyalog?... Nem, sehogysem. Hanem it tanszobában helyt-ülve. Kezünkbe veszszük e kis könyvet, előnkbe teszszük a földképet, s a mint a könyv magyarázza: a helységeket megkeressük a földképen, és igy lelkünkkel és lelkünk szemeivel mindent bejárunk, mindent megnézünk. Aztán, ha majd felnövekedtek, akkor igazában beutazzátok e szép hazát, e kies Erdélyt és saját testi szemeitekkel mindent szinről szinre megnézhettek. Akkor a nevezetességek, ritkaságok, valamely helységnél történt események nem lesznek újak előttetek, miután némi előismeretetek, tudomástok van rólok.

Folytassuk hát vándorútunkat, és beszéljünk Erdélyről minden nevezetest, hasznost és szépet. ||27.||

[...]

Hátra van még Erdély délkeleti részén hömpölygő néhány nagyobb folyó és völgye. Vegyük fel először is a Kis-Küküllőt, s lássuk ennek partjain és völgyében fekvő nevezetesebb helységeket. A Kis-Küküllő ered a görgényi hegységből, **Parajdon** felül. Partjain feküsznek:

Korond f. a b. p. fürdővel.
Parajd f. a b. p. sóbányával.
Szováta f. a j. p. határán sósziklák és sóstók vannak.
[...] ||45.||

(Pánczél 1876: 27, 45)

▪ SCHULLER, 1880.
LEITFADEN FÜR DEN UNTERRICHT IN DER GEOGRAPHIE VON OESTERREICH–UNGARN ZUM GEBRAUCHE AN GEWERBESCHULEN

[HISTORISCH MERKWÜRDIGE ORTE]
[KREIS JENSEITS DES KÖNIGSSTEIGES (SIEBENBÜRGEN)]
[KULTUR DES KREISES]

[...]

[...] – Salz in Maros-Ujvar, welches jährlich nahezu ½ Million Meterzentner liefert; Vizakna (Salzburg), Torda, Deésakna, **Parajd** und Szóváta. – [...] ||34.|| – Zündhölzchenfabrik in **Parajd**. – [...] ||35.||

(Schuller 1880: 34–35)

▪ VERES, 1882.
UDVARHELYMEGYE FÖLDRAJZA

[17. §. SÓVIDÉK. KOROND, ATYHA, ALSÓ- ÉS F.-SÓFALVA, PARAJD.]

[...]

Korondtól északra a Korondvize két partján, jobbról Felső- balról Alsó-Sófalva fekszik. Ezen faluk lakói a földmivelés és marhatenyésztés mellett a **parajdi** gyufagyárban is sokat keresnek be részint kézi munka, részint fuvarozás által. Nevezetesen az ifjabb nemzedék, a leánygyermekek a gyufával való sok apró munkák körül állandó foglalkozást találnak. E mellett a nők háziposztó- és vászon-szövéssel is foglalkoznak.

Alább a völgy összeszorul s a Korondvize meredek sósziklák közt keskeny nyiláson halad által, hol a Hargitáról lerohanó Kis-Küküllővel egyesül. Itt fekszik a K.-Küküllő jobbpartján **Parajd**, kis városhoz hasonló csinos falu, melyet gazdag sóaknái és gyufagyára tesznek nevezetessé. Kereskedések, gyógyszertár, postaállomás, heti és országos vásárai, olvasó-egylete s a sóbányával és gyufagyárral kapcsolatban levő folytonos szállitás a vidék forgalmi központjává teszik **Parajdot**, mely a bányatiszti lakók s gyári épületek által szépségben is sokat nyer.

Parajd sóaknáiból 87,766 bécsi mázsa só kerül ki évenként eladásra, e mellett a két Sófalva, **Parajd** s még két közeli helység 2000 mázsa ingyensót kap. Az államnak közel 400 ezer frt tiszta évi jövedelme van; a bányában pedig 128 munkás dolgozik és talál állandó keresetet.

A gyufagyár, mely a Hargita fenyveseiből veszi anyagát, évenként 200 munkást foglalkoztat, köztük 40–50 gyermeket; a napi bér kor- és munkaképesség szerént 30 krtól 1 frtig terjed. Évi pénzforgalma 120 ezer frt.

Az itt több □ mfldre terjedő sótelepről a vidéket Sovidéknek nevezik, hol a só nemcsak földben találtatik, hanem meredek sziklákat alkotva, sok helyen magasan emelkedik ki a földből, sőt hol mélyebben, hol magasabban a föld alatt messze elágazik Udvarhely s a két Homoród vidéke felé. ||62.||

[FÜGGELÉK.]
[UDVARHELYMEGYE ÁLTALÁBAN.]

[...]

7. Talaj és termékenység: A keleti rész Zetelakától Máréfalván és Oláhfalun át H.-Almásig trachyt altalaj vékony termőréteggel, itt-ott agyagos, kavicsos, homokos. Abásfava és Almás felé meszes talaj. Hasonló ehez a megye északi része Oroszhegytől Pálfalván és Korondon át **Parajdig**. Itt és általában a N.-Küküllő felső völgyében le Bögözig kavicsos agyag, mely Korond, **Parajd**, H.-Szt-Márton és Szt-Pál vidékén kősórétegen nyugszik s kevésbé termékeny. ||74.||

[...]

[8. Egyéb terményei a természet három országából:]

[...]

Az ásványországból gazdag e megye konyhasóban, mely a megye keleti részében szilárd s több helyen folyós állapotban nagy mennyiségben fordul elő. [...]

Ásványos gyógyvizek a megye keleti és délkeleti részében nagy mennyiségben fordulnak elő. Ezek közt a korondi, homoródi, szt-keresztbányai, szombatfalvi, kérulyi, száldobosi, bibarszfalvi kisebb-nagyobb mértékben fürdőhelyekké vannak berendezve, a rákosit pedig borral való fogyasztásra hordják más vidékekre, mint a mely kellemes izü és szállitható.

9. Lakók és azok életmódja, foglalkozása, pénzügye.

[...] ||76.||

A nép főfoglalkozása a mezei gazdaság s ezzel egybekötött marhatenyés. A föld hegyes, itt-ott köves, agyagos és palás természeténél fogva nem mondható általában termékenynek, ezért a marha- és juhtenyésztés mindenütt (a Hargita környékén e mellett tűzi- és épületfa-kereskedés, faedény- és zsindelykészités) jelentékeny ágát képezik a nép kenyérkeresetének. A kézmű- és gyáripar aránylag kevés embert foglalkoztat, az öszszes lakosságnak alig 2–3 százalékát. A megye egyetlen gyára a **parajdi** gyufagyár, mely naponta átlag 200 munkásnak nyujt foglalkozást. Az itt-ott mutatkozó háziipar még eddig keveset jövedelmez.

[...] ||77.||

[10. Vallási és mivelődési viszonyok.]

[...]

Népkönyvtárak vannak továbbá **Parajdon**, A.-Siménfalván, Etéden, Gagyban, Kis- és N.-Galambfalván és Szt-Ábrahámon, hol kisebb-nagyobb körü olvasóegyletek is állanak fenn. Nagyobb körü és rendezettebb olvasóegylet (casino) van Kereszturon kettő, Udvarhelyen is kettő. Utóbbi helyen dalegylet és műkedvelő szintársulat is áll fenn.

[...] ||80.||

[11. A községek betürendes névsora járásonként.]

[...]

II. Udvarhelyi járás.

[...]

28. Oroszhegy, n. közs.

29. **Parajd**.

30. Patakfalva.

31. Pálfalva.

[...] ||81.||

(Veres 1882: 62, 74, 76–77, 80–81)

- **BUZOIANU, 1894.**

ROMÂNIA ȘI ȚĂRILE VECINE

ȚĂRILE ROMÂNE TRANSCARPATINE

[...]

Producțiunea mineralǎ este de mare însemnătate. Transilvania este nu numai țara cea mai bogată din Austro-Ungaria, dar chiar din Europa. [...] Lângă orașele Muncaci și Cluj (Cojocna) se află cele mai importante mine de sare. Se deosibesc de asemenea minele aflate pe lângă orașele Deej, **Praid** și Uioara. Minele de la Turda, explaatate în timpul Romanilor, sunt închisei de la numai băi de sare. [...] ||218.||

(Buzoianu 1894: 264)

- **BADICS, 1897.**

MAGYAR OLVASÓKÖNYV

A SZÉKELYFÖLD TÁJSZÉPSÉGEI; A PARAJDI SÓHEGY

A Székelyföldet éles természeti határok zárják körül, elszigetelve annak lakóit mindattól, a mi e föld határán kívül esik. A természet-alkotta éles határok között őseredetiségében megmaradt népszokások, sajátságok, nyelv, viselet a székelyben egy, a magyartól sokban eltérő, annál ősibb néptipus, – a földben egy kis külön ország benyomását teszi az emberre. Büszkén is nevezi a székely ember kis hazáját Székelyországnak. Minden, mi a Székelyföldön kívül esik, a székely előtt külföld.

[...] ||177.||

A Rika-erdő egyik meredekén áll Attila vára, a Nagy-Küküllő völgyében Budvár, a Küküllő és Tartód pataka között emelkedik Tartód vára, ott Firtos, amott Rapsonné vára, tovább Kadissa vára, az erdővidéki Tiburczvár, a Hargitán túl Bálványos-vár és sok más.[120] Mennyi kép, mennyi lélekemelő esemény képe rajzik föl e romok látására lelkünkben.

De nemcsak táj szépségekkel díszítette föl a jótékony természet a Székelyföldet: kincsekkel is annyira elhalmozta, a mennyi csak világrészeknek jutott osztályrészül.

* * *

A Székelyföldnek egy ásvány-kincsekben gazdagon megáldott vidékét: a Korond- és a Kis-Küküllő völgyét le Maros-Torda vármegye Szováta községéig: Sóvidéknek hívják.

A föld, a melyen járunk, egy tengerrész ságazdagságát rejti magában. Sót izzad ki a föld, sóval vegyes az út pora, sótartalmúak a források, a kútak vize sós izű, márványfehér, sima sóhegyek törnek ki a földből és só-sziklákkal viaskodik a völgyben letörtető folyó.

Korondot elhagyva, Felső-Sófalváig hegyek között visz utunk tova.

Felső-Sófalván túl egy sajátságos formájú hegy emelkedik. Meredek, hirtelen leereszkedő oldalai fehérek mint a hó, fénylik, mint a gonddal csiszolt carrarai márvány.

A hegy körvonala egyenes, gerincze szaggatott, oldala hol sima, hol pedig rovátkos, vízmosta árkokkal, sötét üregeikkel barázdált. Az oldalból helyenkint só-sziklacsoportok, némely helyen ragyogó sóvirágok emelkednek ki. ||178.||

[Rajz-illusztráció: A **parajdi** só-hegy. ||179.||]

A Székelyföldnek nagy nevezetessége ez a hegy: a **parajdi** sóhegy. Európában csak itt, Szovátán és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni.

Ezen hegy alatt terül el a bányaépületekből, raktárakból, hivatalnok-lakásokból álló **parajdi** sóbánya-telep.

[120] Olvasókönyvünk II. kötetében (a »Mesés várak« cz. 4. sz. olv.) elmondtuk néhánynak a mesés történetét.

A bányamívelés egy talpfejtésre berendezett kamara alakú bányában történik. Ez a sóbánya az 1780-ik esztendőben keletkezett két felszíni mívelet egyesítése által. Azóta természetesen nagy arányúvá lett a mívelés.

Felette érdekes látnivaló, mikor dolgoznak, a bánya belseje. Mélyen a föld alatt utczák, terek, folyosók, alagutak, bolthajtásos termek. Az utczák burkolata, a folyosók, alagutak, termek padozata, fala, boltozata, mind-mind egyazon anyag: fényes, fehér, csillogó, faragott szín-só. Egy földalatti város ez, házak, de nem emberek nélkül. Sok-sok ember él itt s dolgozik: a kősó vastag szilánkjából koczkákat fejt, emel, a falakat egyengeti, a törmeléket összegyűjti, a só-koczkákat kocsira vagy az emelő-gépre rakja s a föld felszinére szállítja. A vasútvonal hossza a bányában: 300 méter.

Az 1891-ik évben 43,237 métermázsa tiszta sót és 30,709 métermázsa földes sót termelt a **parajdi** sóbánya. A **parajdi** só szép fehér; időnkint azonban pirosba játszó s nagy-ritkán szálas szövetű kék szinű sót is találnak.

Az itt tovasiető Korond vize ezen a hegyen keresztül tört utat magának, hogy a hegy túlsó oldalán a Kis-Küküllővel egyesüljön.

Maga **Parajd** a bányatelep közelében, a Kis-Küküllő mellett fekszik. Csinos, népes falu, szépen berendezett gyufagyárral és fűrészteleppel.

Parajd századok óta adja meg a Székely- és Szászföld, meg a Maros felvidéke lakóinak a mindennapi kenyérhez a mindennapi sót. A fogyasztók száma az idők folyamán egyre szaporodott. A fogyasztó-területek növekedése új és új útvonalak nyitását tette szükségessé, s így az egész környékkel egyenes összeköttetésben van. A legfontosabbak egyike Szovátán át a Kis-Küküllő völgyén levezet egész Balázsfalváig, a másik út Gyergyóba visz.

Hankó Vilmos.[121] ||180.||

(Hankó 1897: 177–180)

▪ BADICS, 1900.
MAGYAR OLVASÓKÖNYV [II. KIAD.]

MESÉS VÁRAK.

A Székelyföldön annyi a vár, hogy minden hegyre, dombra jut egy-egy. Ezeknek legtöbbjét, úgy tartja a néphit, hogy az óriások meg tündérek építették és ők is lakták, egyik hegyről a másikra lépegetve, mikor sétáltak.

A torjai várur leánya egyszer lent játszadozott a völgyben, a kötényébe szedte a szántovető székely góbékat[122] ekéstől, ökröstől s úgy vitte föl nagy örvendezve óriás apjához: „Nézd, papa, milyen kedves játékszert találtam."

A Karsfal mellett fekvő török várban bűvös bivalyok és agarak őrzik a föld alatt levő kincseket.

Rapsonné váráról és boszorkány asszonyáról pedig egész mythologia kering a nép közt. Még most is ott vannak a romok **Parajd**[123] mellett a rendkívül magas hegyen, melyet alant éjszakról a Kis-Juhod vize, délről a Szilas patak locsolgat. A gyönyörű Rapsonné ördöngős mesterséggel épité hajdan e kevély fészket. Egy bűvös kakas és macska hordta fel neki ilyen magasra az épitő-anyagot. Egy csodálatos, sziklába vájt út nyomai is láthatók. Ez sem lehet emberi mű; sok is volna az emberkéztől. Rapsonné asszonyom az ördöggel csináltatta azt.

[121] Hankó Vilmos (szül. 1854.) főreáliskolai tanár és természettudományi iró. Olvasmányunk, valamint a 46. sz. (»A székely nép«) legújabb: »A székelyföld« cz. Díszmunkájából van véve.
[122] Góbé (a székely köznép mellékneve) = kópé, műveletlen, de furfangos, agyafurt ember.
[123] **Parajd** falu Udvarhely-megyében.

Egy nap ugyanis magához idézte a főördögöt és így szólt hozzá:

– Csinálj nekem egy bűbájos utat Tordáig, alkudjunk meg, mit kérsz érte?

– Mit igérsz, szép asszony?

– Egy hegy aranyat és egy völgy ezüstöt, mondá Rapsonné.

– Kész az alku, – szólt az ördög, – tegyük írásba.

Ős székely betűkkel[124] felírták a Rapsonné patyolat karjára az alkut, a másik példányban az ördög piszkos fekete bőrére. Ez pótolta akkor a közjegyzői intézményt.

Az út készen lett hat nap alatt és mikor Tordán az istentiszteletre harangoztak, Rapsonné akkor indult meg aranykerekű kis kocsiján olyan szélsebesen, hogy mire beharangoztak, már akkorra ott imádkozott a templomi ülőhelyen. ||9.||

Egyszer a Gergely nevű kocsisának, a mint a négy lovat hajtotta, lefordult a kalapja a fejéről és leesett az útra. A kocsis le akart szállani, hogy fölvegye.

– Ne bántsd, Gergely fiam, figyelmeztette Rapsonné. Ülj veszteg. Öt óra járásnyi föld az innen a kalapodig.

Pedig ép[p]en csak abban a szempillantásban esett le a Gergely kalapja s még se volt más megoldás, mint újat venni a tordai kalaposnál.

Hanem az ördög is megjárta, nem hiába boszorkánynyal kötött üzletet. Mikor sátán uram eljött a fizetségért, Rapsonné asszonyom gúnyos nevetésben villogtatta meg a hófehér fogsorát.

– Hát a hegy aranyért, völgy ezüstért jöttél?

– A szerződés szerint nagyasszonyom!

– No hát jól van.

Kivett a zsebéből egy aranypénzt és egy ezüstpénzt, összeszorította a kezét ökölre és a kidudorodó ujj-csuklóra rátette felül az aranypénzt.

– Itt a hegy arany, jó ördög!

Mire egy szempillantás alatt egyet fordított a kezén és a tenyérmélyedésbe odatette az ezüstpénzt, pajzán mosolylyal mondva:

– Itt a völgy ezüst. Ki vagy fizetve.

Az ördög ámult-bámult s kétségbeesetten rohant... azaz hogy rohant volna a fiskálishoz,[125] de mikor még az ördögök ittfenn éltek, fiskálisok még nem éltek.

De ha az ördögön is kifogott[126] Rapsonné, bezzeg megjárta Zeta vár ura a két hajadon leányával, a szőke Bórával, meg a barna Nemerével, a miért az Istennel kötekedett.

[...] ||10.||

Mikszáth Kálmán[127] ||11.||

(Mikszáth 1900. II: 9–11)

▪ PÉTER, 1901.
BIRÁLAT [FÖLDRAJZ A POLGÁRI FIÚISKOLÁK SZÁMÁRA]

BIRÁLAT

[124] A székelyek régente a maitól egészen elütő írásjegyeket használtak; ennek az ős székely irásnak némi nyoma máig is meg van egy-két régi templom feliratában.

[125] Fiskális = az ügyvédnek, ügyésznek régi, latinos neve.

[126] Kifogott rajta = valami cselfogással legyőzte, rászedte, V. ö. kifogják a vizbe fulladt embert; kifogják a lovat a hámból, az ökröt az igából; kifogni a tartozást valami összegből.

[127] Mikszáth Kálmán (sz. 1849.) orsz. képviselő és jeles elbeszélő költő. Ez az elbeszélés »Magyarország lovagvárai regékben« cz. munkájából van véve.

a Földrajz a polgári fiuiskolák számára, I. rész, Magyarország és Austria. Irták: Dr. Tergina Gyula és Pataki Simon. Budapest, 1901. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) kiadása czimű könyvről.

Szerzők 122 lapon a tantervnek megfelelően mondják el a polg. iskola I. osztályának földrajzi anyagát. A könyv beosztása, módszere helyes. Hazafias szellem tölti el; ebből a szempontból nem csak hogy semmi kifogás alá nem esik, hanem föltétlen dicséret illeti meg.

A könyv figyelmes átolvasása alkalmával némely tévedésekre és fogyatkozásokra akadtam, melyek nagyobb része nem lényeges hiba; de van köztük egynéhány, melyet föltétlenül ki kell majd javítni.

[...] ||403.||

Maros-Torda vármegyében a Nyárád- és Görgény völgye igen nevezetesek; föl lehetett volna említeni. A **Parajd** mellett levő Sóhegyről talán mégis nagyot mondanak, mikor azt irják, hogy világhirű. 61. 1.

[...] ||404.||

(Péter 1901: 403–404)

- **MURGOCI–POPA-BURCĂ, 1909.**

ROMÂNIA ȘI ȚĂRILE LOCUITE DE ROMÂNI

GEOGRAFIA ECONOMICĂ

[...]

Minele. Regiunea ocupată de Români este foarte bogată în minerale de preț și utile, cum nu sunt multe în Europa. Principalele bogății miniere sunt dispuse în 3 zone:

1.) O zonă, ce se întinde prin mijlocul acestei regiuni e foarte bogată în masive de sare, cari în multe locuri es la exterior ca și cele din România. Unele din aceste masive se exploatau încă de pe timpul Romanilor, delą cari au rămas semne evidente. Astăzi sarea se exploațează în Maramureș la: Slatina, Rona, Șugatag, etc.; și în Transilvania la: **Paraid**, pe Târnava mică, Ocna-Dejului, Turda, Uioara și Ocna-Sibiului. Cea mai mare salină din toate acestea este cea dela Uioara.

[...] ||167.||

(Murgoci–Popa-Burcă 1909: 167)

- **SZÁSZ F., 1909.**

UDVARHELYVÁRMEGYE FÖLDRAJZA. VEZÉRKÖNYV ELEMI ISKOLAI TANITÓK SZÁMÁRA

9. SÓVIDÉKE

Figyeljetek! Folytassuk útunkat Székelypálfalvától tovább! Rajzolunk!

[...] ||76.||

[Térkép: a Sóvidék] ||78.||

Alább a Kis-Küküllő völgyébe jutunk. Ennek két partján terül el **Parajd** nagyközség, mely ugy néz ki, mintha egy kis ||78.|| város volna. Kereskedők, iparosok, kiterjedt szép piactere – melyen heti vásárokat tartanak – élénk mozgalmas élet, nyujtanak városi jelleget a községnek. A piactér keleti szélén áll diszes állami iskolája és róm. kath. temploma, nyugaton pedig a reformátusok temploma, északi szélén a községháza, hol mükedvelői előadások, táncmulatságok tartatnak.

A bővizü Kis-Küküllőn virágzó három fürész-gyár és egy műmalom működnek. A község nyugati végén gépekkel berendezett sóörlő malom állit elő nagy mennyiségü örlött sót, honnan minden felé hordják szét a kereskedések és a nagy közönség számára.

Találunk itt »Sóvidéki olvasókört« gazdag könyvtárral, mely még a 70-es években alakult; polgári társalgókört, székelyzenekart, mükedvelő testületet állandó szinpaddal; posta-, távirda-, telefon hivatalt; orvost, gyógyszertárt. Van itt vasuti állomás is; a »Sóváradi vasút« végső állomása. Országos vásárai hiresek.

Mindezeknél legfontosabb a közelében lévő sóbánya, mely a Korond vizének a Kis-Küküllőbe ömlésénél található fel. Itt alig egy méter mélységben rengeteg sótömegre találunk, mely szinte kifogyhatatlannak mondható. Nagymennyiségü sót bányásznak ki innen, melyet széthordnak mindenfelé. Sok munkás ember talál itt foglalkozást, kik nagyobbára a **parajdi** és két sófalvi lakosságból telik ki. Ezen bányászok reggel 6 órakor leereszkednek a bánya mély üregébe, hol gyertyák fénye mellett csákány és hasítószögek segélyével feszitik fel a sóbarázdákat, s feldarabolva rárakják a »kantár«-ra, mi erős sodronykötélhez van erősitve, s a föld szinén körbe járó lovak huzása folytán egy kemény függőlegesen álló henger forgatása által feltekeredett sodronykötél emeli fel a föld szinére, honnan leszedik és raktározzák.

A bánya fölött kopaszon álló sóhegyek nyujtanak érdekes látványt, melynek tetején egy-egy őrház áll, ügyelvén a benne lakó őr a sócsempészekre.

E szerint **Parajd** lakosai földmivelők, bányászok, kereskedők, iparosok és hivatalnokok.

A Kis-Küküllő völgyén fölfelé haladva »Égetmész« háta mögött egy gyönyörü alakzatu trachit sziklacsoport magasul fel, melynek tetőlapján állott ősváraink legérdekesebbike, legmesésebbje: Rabsonné vára, melynek romjai most is láthatók. A rege ||79.|| szerint – ördöngös mesterséggel épitette e várat Rabsonné; egy bűvös kakas és macska hordta fel az anyagot a hegyre. Rabsonné a tündérek királynője volt, kik mindig elkísérték a Firtos és Tartód várán lako testvéreihez.

A hagyomány pedig azt mondja, hogy e várat Rákóczi András épitette volna, kinek véres csatája volt a tatárokkal, mely feltevést megerősiteni látszanak e helyen talált harcibárdok, kopják, nyilak stb.

Különben sok érdekes, szép rege szól e várról és tulajdonosáról.

A korond vize vidékét az ott található nagymennyiségű sóról »Sóvidéké«-nek nevezik.

– Mondd el! –

(Összefoglalás, ismétlés, térkép olvasás, rajzolás.) ||80.||

10. SZÉKELYUDVARHELYI FŐSZOLGABIRÓI JÁRÁS

[...]

[...] A juh tenyésztés s ez által a gyapju és sajt termelés nagyfokunak mondható, miért a posztó szövést minden községben feltaláljuk, a posztó képezvén a lakosságnak legfőbb ruhanemüjét. Sőt a két Sófalva és **Parajd** pokrócait, csergéit piacon is árusitja.

[...]

E járásban emelkedik fel a Láz fennsikból a Hargita hegység csúcsos hegylánczolatával, melynek kiszögelő előhegyei a Firtos és a Rez, honnan mindenfelé szép kilátás esik. A Hargitából ered a Nagy-Küküllő, Kis-Küküllő, Fehér-Nyikó s még több kisebb folyó; bővizeikben – főképpen a forrás vidékén – sok pisztráng él.

Parajd vidékén gazdag sótelepek alkotják a hegyes vidék belsejét.

[...] ||81.||

[A VÁRMEGYE ÉGHAJLATA, TERMÉNYEI, ÁSVÁNYAI, ÁSVÁNYVIZEI, ÁLLATAI]
ÁSVÁNYAI

Vármegyénk nem csak terményekben, hanem ásványokban is gazdag. – Sajnos, hogy megfelelően kiaknázva nincs. A föld belsejében rengeteg sóréteg vonul át **Parajdtól** egész Hom.-szentpálig; **Parajdon** az államkincstár bányássza is. [...]

De gazdagnak mondható [a vármegye] ásványvizekben is. Sósviz forrásokat több községben találtunk, még többet savanyuviz (borviz) forrásokat, melyek ivásra és fürdésre alkalmasak, sőt több helyen kiváló gyógyhatással birnak, s e miatt nyáron át sokan felkeresik. Ilyen gyógyhatásu fürdőink: Korondi-, Homoródi-, Szejke-, Lobogó-, Dobogó-, Kerulyi-, Felsőrákosi-, Bibarcfalvi gyógy fürdők. Nagy kár, hogy még tömegesebben nem látogatják.

[...] ||108.||

[A VÁRMEGYE LAKOSAI]
[A LAKOSOK FOGLALKOZÁSA]

[...]

Bányászat is sok embernek ad foglalkozást a **parajdi** só-, a szentkeresztbányai vas- és a homoródjánosfalvi kőbányában.

[...] ||110.||

[KÖZLEKEDŐ ÚTAINK]
[VASÚT]

Vasútunk a Nagy-Küküllő völgyén Székelyudvarhelyig halad csak, onnan visszatér; ez a »székely vonat«. **Parajdig** szintén vasút vezet, de ez már vármegyei községet – **Parajdon** kivül – nem érint. Szederjes, Erked, Kaca a brassói fővasútvonalba esnek bele.

[...] ||111.||

(Szász F. 1909: 76, 78–81, 108, 110–111)

▪ PARÁSZKA, 1916.
HAZÁNK JELLEGZETESEBB RÉSZEINEK TÁRGYALÁSÁHOZ. GEOLÓGIAI-FÖLDRAJZ AZ ELEMI ISKOLÁBAN

IV. A SÓVIDÉKEK:

Hazánknak három fontos sóvidéke van: egyik (a legkisebb) Sóvárvidéke, másik Máramaros, a harmadik: Erdély; mindhárom az egykori sóstenger emléke.

A barnaszénnel egyidős hazai sótömzsök részint a föld mélyén (a legtöbb sótelepünkön), néha a föld színén (hegyek módjára) jelennek meg (**Parajd** vidéke).

A sóvidékek tárgyalásánál nem szabad mellőznünk a sóművelés mikéntjének fölemlítését, valamint táblai vázlatot is kell nyujtanunk az akna megmagyarázására.

[Rajz: Egy sóakna (vázlatosan).]

A só rétegrajzát is bemutatom egyszerű táblai vázlattal vagy achát-lemezen.

Az egykori Huszt–Máramaros-sziget-i belsőtenger emlékei Akna-szlatina, Rónaszék és Sugatag gazdag sótelepei, miként: Désakna, Vizakna, Marosújvár, **Parajd** stb. az Erdélyi-Medence sóstengerének lerakódásai.

[Rajz: a só rétegrajza.]

(Parászka 1916: 18)

2. UTAZÁS, FÜRDŐZÉS, TURISTASÁG

2.1. ÚTIKALAUZOK

▪ **BOUÉ, 1836.**
GUIDE DU GÉOLOGUE-VOYAGEUR [...]

[HONGRIE ET TRANSYLVANIE.]

[...]

Transylvanie. Pour les porphyres métallifères ou aurifères, au milieu du système secondaire récent, à Fucoïdes. Nagy-Banya, Kapnik, et le mont Gutin, Zalathna, Vorospatak, Offenbanya, et Korosbanya.

Pour les trachytes, la chaîne de Hargita, le pays des Szecklers, S. Kiraly, porphyre molaire. Tusnad, ponces. Lac Saint-Anne, cratère-lac. Mont Budoshegy, fente dans le trachyte et solfatare.

Pour le sol tertiaire coquillier, les environs de Clausenburg, et la vallée de Hatzeg, ainsi que Arapatak, près de Kronstadt.

Pour les mines de sel, **Parayd**, sel associé avec les agglomérats trachytiques et ponceux. Dees, ponces broyées à feuilles d'arbres, etc., Sugatak, Rhonaszek, etc.

Voyez, pour plus de détails, un Mém. de M. Lill, et de moi (Mém. de la Soc. géol. de Fr., vol. I, part. 2).

[...]

(Boué 1836. II: 430)

▪ **MURRAY, 1844.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [III. ed.]

[SECTION XI. AUSTRIA AND SALZBURG.]

94. SALT-MINES.

The limestone mountains of Salzburg, Styria, Tyrol, Transylvania, and Bavaria abound in deposits of salt, which are enveloped in the strata of the mountain, to use a homely phrase, like apples within the crust of a pudding. These deposits are worked by mines at Hallein, Ischl, Hallstadt, Aussee, in Austria; at Hall, in Tyrol; at Maros-Ujvár, **Parayd**, and elsewhere in Transylvania (where the salt occurs in beds of pure rock-salt, which are quarried like marble); and at Berchtesgaden, in Bavaria. As these mines are sources of considerable revenue to all these countries, employing a great number of persons – as the manner ||137.|| of extracting the salt is nearly the same in all, and as it is moreover curious, it is here described once for all.

Tha salt rarely occurs in the pure condition of rock-salt... ||138.||

[...]

(Murray 1844: 137–138)

- **MURRAY, 1850.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [V. ed.]

[Az útikalauz 1850-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1844-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Murray 1844: 137–138, vö. Murray 1850: 180.]

- **MURRAY, 1853.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [VI. ed.]

[Az útikalauz 1853-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1844-es és 1850-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Murray 1844: 137–138, vö. Murray 1850: 180, vö. Murray 1853: 184.]

- **MURRAY, 1857.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [VII. ed.]

[Az útikalauz 1857-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1844-es, 1850-es és 1853-as kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Murray 1844: 137–138, vö. Murray 1850: 180, vö. Murray 1853: 184, vö. Murray 1857: 177.]

- **MURRAY, 1858.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [VIII. ed.]

[Az útikalauz 1858-as kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1844-es, 1850-es, 1853-as és 1857-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Murray 1844: 137–138, vö. Murray 1850: 180, vö. Murray 1853: 184, vö. Murray 1857: 177, vö. Murray 1858: 177.]

- **MURRAY, 1864.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [IX. ed.]

[Az útikalauz 1864-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1844-es, illetve 1857-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Murray 1844: 137–138, vö. Murray 1857: 177, vö. Murray 1864: 170.]

▪ **MURRAY, 1867.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [X. ed.]

[SECTION XI. AUSTRIA AND SALZBURG.]
94. SALT-MINES.

The limestone mountains of Salzburg, Styria, Tyrol, Transylvania, and Bavaria abound in deposits of salt, which are enveloped in the strata of the mountain, to use a homely phrase, like apples within the crust of a pudding. These deposits are worked by mines at Hallein, Ischl, Hallstadt, Aussee, in Austria; at Hall and Reichenhall, in Tyrol; at Maros-Ujvár, **Parayd**, and elsewhere in Transylvania (where the salt occurs in beds of pure rock-salt, which are quarried like marble); and at Berchtesgaden, in Bavaria.

Tha salt rarely occurs in the pure condition of rock-salt...

[...]

(Murray 1867: 174)

▪ **MURRAY, 1871.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [XI. ed.]

[SECTION XI. AUSTRIA AND SALZBURG.]
94. SALT-MINES.

The limestone mountains of Salzburg, Styria, Tyrol, Transylvania, and Bavaria abound in deposits of salt, which are enveloped in the strata of the mountain, to use a homely phrase, like apples within the crust of a pudding. These deposits are worked by mines at Hallein, Ischl, Hallstadt, Aussee, in Austria; at Hall, in Tyrol; at Maros-Ujvár, **Parayd**, and elsewhere in Transylvania (where the salt occurs in beds of pure rock-salt, which are quarried like marble); and at Berchtesgaden, in Bavaria.

Tha salt rarely occurs in the pure condition of rock-salt...

[...]

(Murray 1871: 174)

▪ **MURRAY, 1873.**
A HANDBOOK FOR TRAVELLERS IN SOUTHERN GERMANY [...] AUSTRIA [...] [XII. ed.]

[Az útikalauz 1873-as kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1871-es kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Murray 1871: 174, vö. Murray 1873: 176.]

▪ **BAEDEKER, 1880.**
SOUTHERN GERMANY AND AUSTRIA, INCLUDING HUNGARY AND TRANSYLVANIA (IV. ed.)

[71. FROM HERMANNSTADT TO KRONSTADT.]
[LONGER EXCURSIONS.]
2. FROM KRONSTADT TO THE BATHS OF BORSZÉK...

[...]

The Baths of Borszék (good hotels), the most popular watering-place in Transylvania. The chief spring, called the Főkut, yields the Borszék Water, well known in Germany, which has a pleasant acidulous and somewhat pungent flavour. The Lobogó Springs (Ó and Új Lobogó) are strongly impregnated with carbonic acid gas. – We now return to Gyorgyő Szent Miklós, where we may turn to the S.W. and proceed by Gyergyó Alfalu and Csoma Falva to **Parajd** (see below) and Székely Udvárhely. It is better, however, to return to Csík Szereda (see above)...

[...]

Székely Udvárhely, in the valley of the Grosse Kokel, seat of the authorities of the district of Udvárhely, with 4376 inhab., chiefly Szeklers. Attila is said to have once held his court here (Udvárhely meaning the site of a court), and during past centuries it has several times been the scene of great national assemblies.

A digression may be made hence to the imposing Salt Rocks of **Parajd**. The route leads by the Minorite monastery of Arcsa, and past the Rakodohegy, a party-coloured hill formed by the limestone deposits of a spring which rises on its summit, to the village of Sófalva (about 6 hrs. from Udvárhely) and to (1 hr.) **Parajd**.

[...]

(Baedeker 1880: 342)

▪ **BIELZ, 1881.**
REISEHANDBUCH FÜR SIEBENBÜRGEN [...]

29. DIE OBEREN KOKELTHÄLER UND DAS HARGITAGEBIRGE.

[...]

Eine ebenfalls gut erhaltene Strasse führt aber am Koronderbache abwärts in einer Stunde nach dem durch seine Salzgruben berühmten 1795 Seelen zählenden Székler-dorfe **Parajd**, wo vor einigen Jahren auch eine Zündhölzchenfabrik errichtet wurde.

Eine halbe Stunde südlich von diesem Dorfe liegt das Salzbergwerk, welches früher der Széklernation gehörte und erst im Jahre 1792 in das Eigentum der Regierung überging. Es bestehen hier drei Gruben, nämlich die im Jahre 1780 eröffnete, 90 Meter tiefe und jetzt aufgelassene Josephigrube, die in Reserve gehaltene Ferdinandsgrube und die im Betriebe stehende Karlsgrube. Aus einem kleinen Ueberbaue (Schachthaus) steigt man auf guten hölzernen Stiegen etwa 220 Stufen in die Grube hinab; der Schacht ist anfänglich ausgezimmert, dann aber in den festen Salzstock eingehauen, an dessen Wänden ||227.|| kleine Krystalle im Kerzenlichte glitzern. Nach Zurücklegung des dritten Theiles der angegebenen Stufenzahl führt auch hier eine hölzerne Gallerie (wie in Vizakna und Maros-Ujvár) am Firste der domartig nach unten sich erweiternden Grube (mehr als 60 Meter oberhalb ihrer Sohle) hin, über deren Brüstung man auf den Grund der Salzgrube hinab blicken kann. Zu den Stiegen des Fahrschachtes zurückgekehrt steigen wir vollends in die Tiefe der Grube, welche

gegenwärtig etwa 75 Meter beträgt und da die Decke des Salzstockes hier nur 2–3 Meter dick ist, über 72 Meter[128] in dem massiven Salzstocke abgebaut wurde.

Es werden hier jährlich 117,000 Wr.-Ztr. Steinsalz gefördert. Das Salz ist meist rein und weiss, bisweilen mit Adern und Nestern von grauem Thon durchzogen; es kommt aber auch bläuliches und schön langfaseriges roth-gelbes Steinsalz vor.

Das Interessanteste in dieser Gegend ist jedoch nicht allein dieses Salzbergwerk, sondern das an mehreren Punkten in ganzen Felsen frei zu Tage tretende Steinsalz und die vielen Salzquellen,[129] welche dessen Vorhandensein in oft nur geringer Tiefe verrathen.

Am merkwürdigsten ist in dieser Beziehung die Umgebung des 8 Kilometer nordwestlich von **Parajd** gelegenen Dorfes Szováta, wo im Nordosten des Ortes ein mit wenig Buchen- und Haselgesträuch bekleideter Hügel den berühmten Salzberg bildet. Derselbe wird an seinem Fusse vom Szovátabache bespült, ein anderer kleiner Bach verliert sich an der Ostseite in diesem Berge und tritt erst nach einer halben Stunde stark gesalzen wieder hervor; manchmal aber wird sein Lauf durch Einstürze gehemmt, und ||228.|| er bildet einen unterirdischen See, dessen Wasser mit Salz sich sättigt und nach Monaten durchbricht, um sich in die Szováta zu ergiessen. Dieser Fluss ist dann, sowie die kleine Kokel, mit welcher er sich bald unterhalb des Dorfes vereinigt, bis weit Thalabwärts so gesalzen, dass die Fische darin zu Grunde gehen. Auf dem Salzberge selbst, der einen Umfang von zwei Stunden hat, sieht man überall grosse Brüche, Gruben und Einsenkungen, welche theils von alten Bauen, theils von der Einwirkung des Wassers herrühren. Das Salz tritt an vielen Stellen und oft in grösserer Mächtigkeit zu Tage, häufig vollkommen rein, mitunter krystallisirt und vom Regen zu Pyramiden und Gruppen aufrechtstehender Zapfen und scharfkantiger Grate ausgewaschen. Theilweise tritt das Salz aber auch nur in einzelnen Krystallen oder als ausgewittertes weisse[s] Mehl aus dem grauen Mergel hervor, und überzieht ganze Strecken des Bodens oder die steilen Wände des Berges mit einer weissen Kruste. Auf diesem Salzberge wird gegenwärtig kein Bergbau betrieben, wohl aber war früher hier der sogenannte Spurienbau üblich, bei welchem die Arbeiter in einzelne Kameradschaften vereinigt, kleine kaum 10 M. tiefe Schächte abbauten und nach der Menge der gewonnenen Salzsteine entlohnt wurden.

Von Parajd führt eine gute Kunststrasse an einem Seitenarm der kleinen Kokel, welche zahlreiche Sägemühlen treibt, hinauf in östlicher Richtung über das Gebirge (Berg Bucsin, des Görgényer Gebriges) in das obere Marosthal oder die Gyergyó und wir können auf dieser Strasse binnen 9 Stunden Gyergyó-Szent-Miklos erreichen.

In westlicher Richtung aber bringt uns ein ebenfalls guter Fahrweg an der kleinen Kokel hinab über Sóvarad, Makfalva, Erdö-Szt.-György, Kelementelke, Balavásár, Vámos-Udvarhely und mehrere andere Orte dieses dicht bevölkerten Landestheiles nach Dicső-Szent-Márton, dem historischen Vororte des frühern Kokelburger und dermaligen Kleinkokler Comitates, einem ungarisch-romänischen Marktflecken ||229.|| mit 1716 Einwohnern, welcher jedoch ausser dem Comitatshause nur wenig ansehnlichere Gebäude besitzt.

Von Parajd führt aber auch eine gute Strasse, welche bei Sóvárad in nördlicher Richtung abzweigt und zunächst in das Nyárádthal führt, nach Nyárád-Szereda, so dann über die Wasserscheide zwischen diesem Thale und dem Maros binnen 6 Stunden nach Maros-Vásárhely und an die Eisenbahn. ||230.||

[...]

35. AUS DER GYERGYÓ ÜBER OLÁH-TOPLICZA NACH SÄCHSISCH-REGEN.

[128] An einer Seite dieser Grube befindet sich durch eine Schutzmauer von Steinsalz abgesperrt, noch ein um 28 Meter tieferer, zum Theil mit Wasser gefüllter alter Bau.
[129] In einem Umkreise von etwa fünf Stunden zählt man hier gegen 130 Salzquellen.

Aus der Gyergyó konnte man vor zwanzig Jahren nur über das Gebirge nach dem mittleren Theile Siebenbürgens gelangen, und zwar führte ein kaum für die kräftigen Széklerwägen passirbarer Weg über den Kereszthegy zwischen Gyergyó-Remete und Görgény-Szent-Imre nach Sächsisch-Regen, – eine bessere Fahrstrasse dagegen von Gyergyó-Alfalu über den 1272 Meter hohen Sattel am Berge Bucsin nach **Parajd** und von da weiter nach Udvarhely oder Maros-Vásárhely.

Seither ist nun eine gute Strasse... ||254.||

(Bielz 1881: 227–230, 254)

- **BAEDEKER, 1884.**

OESTERREICH-UNGARN. HANDBUCH FÜR REISENDE (XX. Aufl.)

[VIII. SIEBENBÜRGEN.]
[83. VON HERMANNSTADT NACH KRONSTADT.]
2. VON KRONSTADT DURCH DAS OBERE ALTTHAL UND DIE GYERGYÖER HOCHEBENE NACH BAD BORSZÉK UND ZURÜCK ÜBER SZÉKELY UDVARHELY NACH SCHÄSSBURG

[...]

Bad Borszék (gute Gasthäuser), dem besuchtesten Bad Siebenbürgens. Die Hauptquelle Fögut liefert weithin das bekannte Borszekerwasser mit angenehm säuerlichem u. prickelndem Geschmack. Interessant sind auch die kohlensäurereichen Lobogó-Sprudel (Ó u. Uj-Lobogó). – Zurück nach Gyergyó Szent Miklós und von hier entweder in s.w. Richtung über Gyergyó Alfalu, Csoma falva nach **Parajd** (s. u.) und Székely Udvarhely; oder (empfehlenswerther) zurück nach Csik Szereda [...]

Székely Udvarhely, im grossen Kokelthal, Sitz der Udvarhelyer Komitatsbehörden, mit 5003 E., meist Szekler. Hier soll Attila Hof gehalten haben (Udvarhelo, deutsch: Hofstätte) und in früheren Jahrhunderten wurden hier verschiedene Nationalversammlungen gehalten.

Von hier kann eine Seitentour zu den imposanten Salzfelsen von **Parajd** gemacht werden. Der Weg führt über das Minoritenkloster Arcsa und an einem durch Kalkablagerungen einer Quelle, die auf seiner Spitze entspringt, entstandenen vielfarbigen Hügel (Rakodohegy, Ablagerungsberg genannt), vorbei nach dem Dorf Sófalva (c. 6 St. von Udvarhely); von hier nach **Parajd** 1 St.

[...]

(Baedeker 1884: 357)

- **BIELZ, 1885.**

SIEBENBÜRGEN. EIN HANDBUCH FÜR REISENDE [...] (II. Aufl.)

36. DIE OBEREN KOKELTHÄLER UND DAS HARGITAGEBIRGE.

[...]

Eine ebenfalls gut erhaltene Strasse führt aber am Koronderbache abwärts in einer Stunde nach dem durch seine Salzgruben berühmten 1984 Seelen zählenden Székler-dorfe **Parajd**, wo vor einigen Jahren auch eine Zündhölzchenfabrik errichtet wurde.

Eine halbe Stunde südlich von diesem Dorfe liegt das Salzbergwerk, welches früher der Széklernation gehörte und erst im Jahre 1792 in das Eigentum des Staates überging. Es bestehen hier drei Gruben, nämlich die im Jahre 1780 eröffnete, 90 Meter tiefe und jetzt aufgelassene Josefigrube, die in Reserve gehaltene Ferdinandsgrube und die im Betriebe stehende Karlsgrube. Aus einem

kleinen Ueberbaue (Schachthaus) steigt man auf guten hölzernen Stiegen etwa 220 Stufen in die Grube hinab; der Schacht ist anfänglich ausgezimmert, dann aber in den festen Salzstock eingehauen, an dessen Wänden zahlreiche kleine Krystalle im Kerzen- ||308.|| lichte glitzern. Nach Zurücklegung des dritten Teiles der angegebenen Stufenzahl führt auch hier eine hölzerne Gallerie (wie in Vizakna und Maros-Ujvár) an der First der domartig nach unten sich erweiternden Grube (mehr als 60 Meter oberhalb ihrer Sohle) hin, über deren Brüstung man auf den Grund der Salzgrube hinab blicken kann. Zu den Stiegen des Fahrschachtes zurückgekehrt steigen wir vollends in die Tiefe der Grube, welche gegenwärtig etwa 75 Meter beträgt und da die Decke des Salzstockes hier nur 2–3 Meter dick ist, über 72 Meter[130] in dem massiven Salzstocke abgebaut wurde.

Es werden hier jährlich 38,000 Meter-Ztr. Steinsalz gefördert. Das Salz ist meist rein und weiss, bisweilen mit Adern und Nestern von grauem Thon durchzogen; es kommt aber auch bläuliches und schön langfaseriges rot-gelbes Steinsalz vor.

Das Interessanteste in dieser Gegend ist jedoch nicht allein dieses Salzbergwerk, sondern das an mehreren Punkten in ganzen Felsen frei zu Tage tretende Steinsalz und die vielen Salzquellen,[131] welche dessen Vorhandensein in oft nur geringer Tiefe verraten.

Am merkwürdigsten ist in dieser Beziehung die Umgebung des 8 Kilometer nordwestlich von **Parajd** gelegenen Dorfes Szováta, wo im Nordosten des Ortes ein mit wenig Buchen- und Haselgesträuch bekleideter Hügel den berühmten Salzberg bildet. Derselbe wird an seinem Fusse vom Szovátabache bespült, ein anderer kleiner Bach verliert sich an der Ostseite in diesem Berge und tritt erst nach einer halben Stunde stark gesalzen wieder hervor; manchmal aber wird sein Lauf durch Einstürze gehemmt, und er bildet einen unterirdischen See, dessen Wasser mit Salz sich sättigt und nach Monaten durchbricht, um sich in den Bach ||309.|| von Szováta (Szovátaviz) zu ergiessen. Dieser Bach ist dann, sowie die kleine Kokel, mit welcher er sich bald unterhalb des Dorfes vereinigt, bis weit thalabwärts so gesalzen, dass die Fische darin zu Grunde gehen.[132] Auf dem Salzberge selbst, der einen Umfang von zwei Stunden hat, sieht man überall grosse Brüche, Gruben und Einsenkungen, welche teils von alten Bauen, teils von der Einwirkung des Wassers herrühren. Das Salz tritt an vielen Stellen und oft in grösserer Mächtigkeit zu Tage, häufig vollkommen rein, mitunter krystallisiert und vom Regen zu Pyramiden und Gruppen aufrechtstehender Zapfen und scharfkantiger Grate ausgewaschen. Teilweise tritt das Salz aber auch nur in einzelnen Krystallen oder als ausgewittertes weisses Mehl aus dem grauen Mergel hervor, und überzieht ganze Strecken des Bodens oder die steilen Wände des Berges mit einer weissen Kruste. Auf diesem Salzberge wird gegenwärtig kein Bergbau betrieben, wohl aber war früher hier der sogenannte Spurienbau üblich, bei welchem die Arbeiter in einzelne Kameradschaften vereinigt, kleine kaum 10 Meter tiefe Schächte abbauten und nach der Menge der gewonnenen Salzsteine entlohnt wurden.

Von **Parajd** führt eine gute Kunststrasse an einem Seitenarm der kleinen Kokel, welche zahlreiche Sägemühlen treibt, hinauf in östlicher Richtung über das Gebirge Bucsin des Görgényer Höhenzuges in das obere Marosthal oder die Gyergyó und wir können auf dieser Strasse binnen 9 Stunden Gyergyó-Szent-Miklos erreichen.

In westlicher Richtung aber bringt uns ein ebenfalls guter Fahrweg an der kleinen Kokel hinab über Sóvarad, Makfalva, Erdö-Szent-György, Kelementelke, Balavásár, Vámos-Udvarhely und mehrere andere ||310.|| Orte dieses dicht bevölkerten Landesteiles nach Dicső-Szent-Márton, dem

[130] An einer Seite dieser Grube befindet sich, durch eine Schutzmauer von Steinsalz abgesperrt, noch ein um 28 Meter tieferer, zum Teil mit Wasser gefüllter alter Bau.

[131] In einem Umkreise von etwa fünf Stunden zählt man hier gegen 130 Salzquellen.

[132] So am 24., 25. und 26. Juni 1882, wo die Fische der kleinen Kokel am ersten Tage taumelnd in Kokelburg ankamen, an den beiden folgenden Tagen aber zu Tausenden am Ufergesträuche hängend und auf den Mühlwehren liegend, die Luft verpesteten, darunter nicht nur ganz kleine Fischlein, sondern auch Weissfische und Welse von 1 bis 2 Meter Länge.

historischen Vororte des frühern Kokelburger und dermaligen Kleinkokler Komitates, einem magyarisch-romänischen Marktflecken mit 1958 Einwohnern, welcher den Sitz der politischen Behörden des Kleinkokler Komitates und eines k. Bezirksgerichtes, eines landwirtschaftlichen Vereins, einer Sparkasse, einer freiwilligen Feuerwehr u. a. Gesellschaften bildet, aber ausser dem Komitatshause nur wenig ansehnlichere Gebäude besitzt.

Von **Parajd** führt jedoch auch eine gute Strasse, welche bei Sóvárad in nördlicher Richtung abzweigt und zunächst in das Nyárádthal führt, nach Nyárád-Szereda, so dann über die Wasserscheide zwischen diesem Thale und dem Maros binnen 6 Stunden nach Maros-Vásárhely und an die Eisenbahn. ||311.||

[...]

42. AUS DER GYERGYÓ ÜBER OLÁH-TOPLICZA NACH SÄCHSISCH-REGEN.

Aus der Gyergyó konnte man vor 30 Jahren nur über das Gebirge nach dem mittleren Teile Siebenbürgens gelangen, und zwar führte ein kaum für die kräftigen Széklerwägen passierbarer Weg über den Kereszthegy zwischen Gyergyó-Remete und Görgény-Szent-Imre nach Sächsisch-Regen, – eine bessere Fahrstrasse dagegen von Gyergyó-Alfalu über den 1272 Meter hohen Sattel am Berge Bucsin nach **Parajd** und von da weiter nach Udvarhely oder Maros-Vásárhely.

Seither ist nun eine gute Strasse... ||336.||

(Bielz 1885: 308–311, 336)

▪ TÉGLÁS (SZERK.), 1891.
EMKE UTI-KALAUZ MAGYARORSZÁG ERDÉLYI RÉSZÉBEN

II. RÖVID TÁJÉKOZTATÁS AZ ERDÉLYI FELFÖLD DOMBORZATI ALAKZATÁRÓL.

[...] Felföldünk ásványgazdagsága is mesésnek mondható. Az erdélyi Érczhegység aranya, Verespatak, Zalatna, Offenbánya, Körösbánya, Kis-Bánya (Boicza), Ruda vidékén, az arany-poráról elnevezett Aranyos mellett, a Herodotos által emlegetett agathyrsektől kezdve az egymás nyomába lépő nemzedékek verejtékes munkájának örökös czélpontját képezé. V.-Hunyadvidék (Telek, Gyalár), és a Láposvölgy kimerithetetlen vastelepei; az oláh-láposi nemes érctellérek, a radnai ólmos ezüst, a medencze keretében a trachyteruptiók tufájával kapcsolatosan kialakult hatalmas sótelepek, néhol, mint Szóvátánál (Maros-Torda) szabadon álló hegyekké tornyosulva igénylik bámulatunkat. M.-Ujvár, Torda, Deésakna, **Parajd**, Vizakna sóbányái, sóstavai magokban megérdemlik a fáradságot, s az ide utazást előzékeny s az EMKE czéljait lelkesen szolgáló tisztikarok kön[n]yitik meg. És ezek mellett a sókivirágzások, a különben laza márga- és palából álló s épitési anyagot ritkán szolgáltató harmadkori medencze belsejében ezerével ismétlődnek. [...]

Az ásványvizek és fürdők kimeritő és vonzó leirását az Erdélyrészi Kárpát-Egylet által dr. Hankó Vilmos budapesti főreáliskolai tanártól „Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek” cz. alatt e Kalauzzal egyidejüleg kiadott munka tartalmazván: e Kalauzban a szives olvasót az utbaeső fürdőkre csak általánosságban figyelmeztethetjük.

[...]

(Téglás 1891: 16)

XII. MAROS-TORDAMEGYE

[...]

9. M.-VÁSÁRHELYRŐL A NYÁRÁD ÉS KIS-KÜKÜLLŐ FELÉ VEZETŐ UTVONALAK; SZOVÁTA ÉS SÓHEGYEI.

[...]

Sóváradról ½ ó. alatt érünk Szóvátára (M-Vásárhelytől 51 km.), mely jól látogatott sósfürdővel bir. Közelében sóstavak. Erdély egyik legnagyobb természeti ritkaságát: a csupaszon kiemelkedő sószirteket találjuk itt, melyekhez hasonlót egész Európában csak Cordova (Spanyolországban) mutathat föl. Határában Maros-Torda havasbirtokosságának 32 ezer hold erdeje. Itt vonul át a Rapsonné utja nevü töltés, mely római műnek látszik. – Innen Ny.-ra Köszvényes-Remetére, K.-re **Parajdon** és a korondi fürdőn át Sz.-Udvarhelyre vezet az út (42 km.). Gyergyó-Szt.-Miklós felé a Hargita lánczolatba eső Bucsin 1272 m. nyergén szintén járható ut szolgál. Erre szállitják a maros-tordamegyeiek Borszék hires vizét és itt viszik át a **parajdi** gyufát Moldova felé.

(Nemes 1891: 126)

XVIII. UDVARHELYMEGYE.

3. KIRÁNDULÁS BUDVÁRRA.

[...]

Udvarhelyet választva a kirándulások központjául, három irányba mehetünk: Csik-, **Parajd** vagy Homoród-Okland felé.

Kocsik napi bére 5 frt.; több napra 4 frt. naponként. Egyszerü székely fuvarok: 2–3 frt.

[...] ||243.||

7. SZÉKELY-UDVARHELYRŐL KOROND-FÜRDŐRE ÉS PARAJDRA. (36·7 km.) Fuvarbér oda s vissza 6–8 frt. [...] ||248.||

[...]

A sóvidék – egy tojásdad alaku medencze – D. csucsában fekszik Korond nagyközség, a bővizü Korondvize partján.

[...]

A falun alól ¼ ó. az egyszerü fürdő-telep, kellemes ivó borvizzel, fürdővel, és árnyas sétahelyekkel. Az ivóvizet – mivel többnyire tüdőbajosok használják – kecsketejjel iszszák. Levegője enyhe, széltől mentes. A fürdői évad alatt van vendéglő is. (Julius és augusztus hó.) A lakások berendezése primitiv. Az árak mérsékeltek. A fürdőtelephez közel a Korond vize j. partján egy hideg só-fürdő is van.

Onnan Árcsó, régi zárdahely felé jöhetünk le. A fürdőtől meglátogathatjuk Korond két barlangját. Ép[p]en a fürdővel szemben a Hollókő nevü sziklában van az egyik, a Bonis barlang. A másik barlang Küsmöd helység területén van 8 km.-re Ny.-ra Korondtól. Bejáratához a faluból egy gyalogösvény vezet.

[...]

Jobbra az ut kékes, fehéres kőzetbe vágódott. A kúpos hegyen őrház áll, jeléül, hogy a sós forrás- és kősó birodalma kezdődik.

Itt leszállunk s felmegyünk a fehéres 60–70 m. m. hegyre, hol bámulva csodáljuk arragonitjának szingazdag keverékét és finom rétegezettségét, mely csak a csiszolást várja. Az őrház előtt felbugygyanó forrás szénsavát elvesztve, a hegy oldalát uj ||250.|| arragonit rétegekkel vastagitja, s hullámos, dudoros, redős formával épiti folyton a kis hegykúpot.

De Felső-Sófalván még nagyobb meglepetés vár reánk. A sóvidéki medencze É. végén egy bezáró hegy van, melynek teteje meg van rakva őrházakkal. Ennek rohan a Korond vize, mely alatt a **parajdi** kősóbánya van. A hegyre érve keressük az utat, melyen a Korond vize tovább mehet, s látjuk

azt az Európában is ritka jelenséget, hogy a viz a meredek sópart közt folyik le, hogy egyesüljön a tulsó oldalon tova siető K.-Küküllővel, melynek partján fekszik **Parajd**.

Parajd. (Valics vendéglője.) Innen indulunk a sóhegy s az alatta levő bánya**,** valamint a Reiter-féle gyufagyár és fürésztelep megtekintésére. (Sóvágás nyáron nincs.)

Megtekintendő: Rabsonné vára nevü, – a községtöl 1 ó.-ra levő, s a Juhod- és Szilas patakok által három oldalon körülvett – trachyt szikla-csoportozat, régi sánczművel. Br. Orbán a székelyföldi romokról számos regét közöl (Székelyföld leirása. Br. Orbán.) A sósziklák gazdagságát még jobban előtünteti a Maros-Tordamegyéhez tartozó Szováta, mely alig 1 ó.-ra fekszik és sósfürdőjével megtekintésre méltó.

Parajdról egyik út Ny-ra vezet Szovátán át, s a K.-Küküllő völgyén le egész Balázsfalváig, érintve M.-Tordamegyét és áthasitva Balavásár alatt K.-Küküllőmegyét. Ezen utvonalból: Erdő-Szt-Györgyről a Nyárádvölgyébe s onnan Marosvásárhelyre jutunk.

A másik út **Parajdról** Csikmegye É. részébe, a „Gyergyóba" és a borszéki fürdőbe szolgál, s a Bucsin 1272 m. m. nyergének fenyvesekkel árnyalt, pisztrángdus vizei mellett 6 ó. tart.

8. SZ.-UDVARHELY – ZETELAKA – GY.-SZT.-MIKLÓS. A kik Sz.-Udvarhelyről Gyergyóba, **Parajd**, vagy Csik-Szereda kikerülésével, a legrövidebb uton kivánnak eljutni: azok a N.-Küküllő völgyén utazzanak Zetelakáig, onnan a Sikaszó pataka mellett, – melyben pénzes és közönséges pisztráng van, – átjuthatnak (6 ó.) Gyergyó-Ujfaluba. [...] ||251.||

(Solymosy–Molnár–Steuer 1891: 243, 248, 250–251)

XXI. CSIKMEGYE

[...]

12. VASLÁBTÓL A BUCSINIG. Ha a Délhegyre Vasláb felől indulunk, akkor szekérutunk, – mely Ujfalu és Zetelaka között közlekedik, – a Nyiresen menedékesen vezet ki Vészhágóra és Szenete-nyergére, innen a jobbra eső Csodálóhegyre, s erről könnyű átlejtéssel Délhegyre. [...]

Fáradságunkat a kilátás gazdagon jutalmazza: [...] D.-re előttünk terül el a szép Libánvölgye, a hiúz és medve tanyául szolgáló Czigánykő, távolabb Udvarhelymegye egész É. fensikja; Ny.-ra a N.-Küküllő forrásvidéke, É.-ról pedig Gyergyónak Marosmenti része mosolyog reánk. Ott van Ujfalu, hol már a hegyekről szállitott gerendákat tutajjá kötik, s hó olvadáskor a megduzzadt Maros ragadó habjaira bizzák. Tovább Csomafalva, majd Gyergyó-Alfalu a **Parajddal** közlekedő 1272 m. m. Bucsin alatt, minta székely község, gazdászati felső-népiskolával. Alább Remete a kereszthegy alatt, a tutajozás valódi kezdő állomása. [...]

[...]

Délhegyről, – melyet, mint minden havast, a tisztás helyeken izletes erdei gyümölcs: áfonya (kokojza), szeder, eper s a „vészes" helyeken málna ékesit, – D.Ny.-ra indulva: ösvényünk Ujesztena, Bothavas és az ujfalvi Somlyó vidékén át fenyves- ||306.|| erdő között – helylyel-közzel tisztásokon – vezet a csomafalvi (Köves) Somlyón túl a Nagy-Sok fejére. Itt üde forrás vár. A nagy Somlyótól (Nagy-Küküllő eredő helye) a régi Só utjába jövünk ki, folytonos kilátással jobbra a gyergyói völgyre[.] Balra a **parajdi** határt érintjük. Eddig ösvényünk a Délhegytől 9 km. Innen jobbra a Putnaviz, balra a Kis-Küküllő feje fölött Borzonfőre (1500 m. m.), s onnan 15 km. gyaloglás után az 1272 m. m. Bucsintetőre érkezünk, melyen át az Alfalu és **Parajd** között (mindkettőtől 25–25 km.) vonuló megyei út – az Uj-Sóutja – közlekedik, kilátással K.-re a Gyergyó völgyére, Ny.-ra a Sóerdeje sötétlő hullámaira.

13. A BUCSINRÓL A MAROS ÁTTÖRÉSI SZOROSÁIG (TOPLICZA). A Bucsinon levő fogadóban megpihenünk. Bucsinról É. irányban az élen szekérút visz menedékesen az alfalvi régi

Tilalmason, melyet Reiter, a **parajdi** gyufagyáros vágat, és Gainásza (Galambos) mezején át az 1700 m. m. Tatárkőre, mely a nagy terjedelmü Mezőhavas K. szélén fekszik. [...] ||307.||

(Imecs–Becze 1891: 306–307)

- **MOLDOVAN, 1894.**

ȚARA NÓSTRĂ. DESCRIEREA PĂRȚILOR ARDÉLULUI [...]

XIV. ŢINUTUL DE PE TÊRNAVE. VALEA TÊRNAVEI-MÎCI. CETATEA DE BALTĂ. DICIO S. MĂRTIN. BOZIAŞ (PORT). GRANIŢELE ETNOGRAFICE PE TÊRNAVA-MICĂ. SOVATA ŞI PRAID. RIUL CORND. BĂILE DE LA CORND. DÉLUL SILOŞ.

[...]

Pe valea superióră a Tîrnavei-Mici, unde sĕ varsă în ea riuleţul Corondului, ce curge dinspre méḑăḑi, sĕ află pe un teritor estins sărării. Ele sĕ estind în valea Tîrnavei-Mici la Sovata şi **Praid**, apoi pe riuleţul Corondului în sus pănă aprópe de Corond.

Aici sĕ află mai multe lacuri şi isvóre sărate. Astfel în o circonferenţă de vre·o 5 óre sunt la 130 de astfel de isvóre. In unele locuri se află déluri şi stânci întregi de sare, fiind sarea eşită la faţa pămêntului. Astfel de stânci pleşuve de sare sĕ află la Sovata, cari sunt de formaţiune colţurósă şi ne presintă o privelişte frumósă, contrastând colórea albă a lor cu verḑura pădurilor, ce acoper délurile împrejmuitóre.

La lacurile de la Sovata sĕ află întocmiri de scalde; apa lor se folosesce cu succes contra reumatismului.

La **Praid** sunt mine de sare. Riuleţul Corondului între Sofalva şi **Praid** curge pe la pólele unui dél de sare, avênd aici alvia ||330.|| de sare şi se varsă lângă **Praid** în Tîrnavă. In délul acesta sunt minele de sare, parte în hotarul **Praidului**, parte în cel al satului Sófalva de Jos. Aceste sunt singurele mine de sare, ce sĕ află în Secuime. Din ele sĕ scóte puţină sare, fiind-că numai iarna sĕ lucră în ele. Odinóră din aceste mine sĕ provedeau secuii cu sare; urmele vechi de băieşit sĕ vĕd încă atât aici, cât şi la Sovata în găurile, ce sĕ află pe cóstele délurilor de sare şi cari nu sunt altceva, decât guri de băi părăsite şi surpate.

La **Praid** sĕ află şi o fabrică de lemnuşe şi ferestraie.

La **Praid** calea ce vine pe Tîrnava Mică în sus sĕ rămuresce în doue direcţiuni. Una trece prin munţii Gurghiului, preste muntele Bucin şi duce din valea Têrnavei-Mici pe platoul Giurgeului, cealaltă sĕ îndréptă pe valea Corondului. Acésta din urmă ne conduce spre méḑăḑi, în valea Tîrnavei Mari.

In valea riuleţului Corond, lângă satul Corond sĕ află în o posiţiune plăcută, la pólele unui dél acoperit în parte cu brădet şi încunjurate cu pădurici plăcute, scaldele de asemenea numire. Délurile împrej- ||331.|| muitóre scutesc valea, unde sĕ află scaldele, de curente, aşa că aici arareori bate vêntul; clima este caldă, plăcuta şi din causa acésta Corondul e cercetat de bolnavi, cari pătimesc de durere de piept. Aceştia beau apa minerală de aici de obiceiu amestecată cu lapte de capră; apa acésta sĕ mai folosesce cu succes contra anemiei, a bólelor de stomac etc. Apa de beut sĕ scóte din un isvor, ér' pentru scăldat sĕ folosesce apa de la dóue isvóre; ea este apă accid-feruginósă. Sĕ mai află apoi un isvor de apă sărată, bogată în accid carbonic. Intocmirile de scaldă însĕ sunt cam primitive.

[...] ||332.||

(Moldovan 1894: 330–332)

▪ **SINGER–WOLFNER, 1896.**
UNGARN MIT BESONDERER RÜCKSICHT AUF DIE HAUPTSTADT BUDAPEST

[DIE NACH DEN SIEBENBÜRGISCHEN THEILEN VERKEHRENDEN ZÜGE.]

[...]

Die Flügellinie Segesvár–Székely-Udvarhely ist 49 Kilometer lang, hat nur gemischten Zugsverkehr mit drei Stunden Fahrzeit bis nach Székely-Udvarhely. Die kleine Székler Stadt hat fünfthalbtausend Einwohner. Nach der Sage wohnte hier Buda, der Bruder Attila's. Hier gibt es ein röm.-kath. und ein reform. Obergymnasium, Oberrealschule, höhere Töchterschule, was die kleine Stadt zu einem kulturellen Mittelpunkt des Széklerlandes macht. Die Station in unmittelbarer Nähe der Stadt. Sehr billige Omnibusse und Fiaker; Hôtels: Budapest, Csillag; Restaurant: Simon Snapek. Schöne Ausflugsorte in der Umgebung: Korond, Szováta, Szejke, Homorod, die Bäder, Lobogó, Dobogó. In der Nähe liegt das von seiner grossen Zündhölzchenfabrik und seinen Salzbergwerken bekannte **Parajd** mit der berühmten Burg Rabsonné, an die sich ein grosser Theil der Széklersagen knüpft.

[...]

(Singer–Wolfner 1896: 207)

▪ **HANKÓ, 1896.**
SZÉKELYFÖLD. MUTATÓ AZ E. K. E. KIADÁSÁBAN MEGJELENŐ MONOGRAFIÁBÓL

SZÉKELYFÖLD[133]

[A SZÉKELYFÖLD GEOGRÁFIÁJA DIÓHÉJBAN.]

[...]

[...] A Kis-Küküllőt útja kezdetben lakatlan havasi vidéken vezeti keresztül; Udvarhely megyétől **Parajd** alatt bucsut véve Maros-Torda, később Küküllő megyébe lép. A két Küküllő Balázsfalván alul egyesűl egymással, hogy Mihálczfalva mellett egyesülten a Marosba szakadjanak.

[...]

(Hankó 1896a: 38)

▪ **HANKÓ, 1896.**
SZÉKELYFÖLD

[A SZÉKELYFÖLD GEOGRÁFIÁJA DIÓHÉJBAN]

[...] A Kis-Küküllőt útja kezdetben lakatlan havasi vidéken vezeti keresztül; Udvarhely megyétől **Parajd** alatt bucsut véve Maros-Torda, később Küküllő megyébe lép. A két Küküllő Balázsfalván alul egyesűl egymással, hogy Mihálczfalva mellett egyesülten a Marosba szakadjanak.

[...] ||13.||

[A SZÉKELYFÖLD KŐZETEI, ÁSVÁNYAI]

[...]

[133] Mutató az E. K. E. kiadásában megjelenő monografiából.

A legifjabb mészkövek, márgák és agyagok között a Kis-Küküllő völgyében hatalmas sótelepek vannak; a **parajdi** bányák kősója a Székelyföldnek nagyon nevezetes ásványkincse. Szováta és **Parajd** környékén a kősó a földből több helyen kilép és emelkedéseket, hegyeket, sziklákat alkot. **Parajdnak**, Szovátának messziről fehérlő sóhe- ||21.|| gyei elsőrendű természeti nevezetességek! Réteges kőzeteink azonban nem csupán tengervízből ülepedtek le; vannak édesvizből, kisebb-nagyobb tóból, sőt még forrásokból kiállott kőzeteink is. Ez utóbbiakhoz számítható a forráskő, mely bámulatosan finom rétegecskékben, s a legváltozatosabb szinekben válik ki a korondi sósforrásokból.

[...] ||22.||

[KOROND ÉS KÖRNYÉKE]

[...]

A Korond vizének s a Kis-Küküllő felső szakaszának völgye: Erdély hires Sóvidéke. Ezen völgyben helyezkedtek el: Korond, a két Sófalva s a völgytorkolatban **Parajd**.

A pálfalvi tetőről a Kalonda-lejtőn vezet útunk a katlan déli csúcsában fekvő Korondra.

[...] ||110.||

PARAJD ÉS KÖRNYÉKE

[Rajz-illusztráció: A **parajdi** sóbánya-telep.]

A Sóvidéken vagyunk; így nevezik a Székelyföldnek egy ásvány-kincsekben gazdagon megáldott vidékét: a Korond- és a Kis-Küküllő völgyét le Maros-Torda vármegye Szováta községéig.

A föld, a melyen járunk, egy tengerrész ságazdagságát rejti magában. Sót izzad ki a föld, sóval vegyes az út pora, sótartalmúak a források, a kútak vize sós izű, márvány-fehér, sima sóhegyek törnek ki a földből és só-sziklákkal viaskodik a völgyben letörtető folyó.

Korondot elhagyva, Felső-Sófalváig hegyek között visz útunk tova.

Felső-Sófalván túl egy sajátságos formáju hegy emelkedik. Meredek, hirtelen leereszkedő oldalai fehérek, mint a hó, fénylők, mint a gonddal csiszolt carrarai-márvány. ||115.||

[Rajz-illusztráció: A **parajdi** Sóhegy.] ||116.||

A hegy körvonala egyenes, gerincze szakgatott, oldala hol síma, hol pedig rovátkos, vízmosta árkokkal, sötét üregekkel barázdált. Az oldalból helyenkint sósziklacsoportok, némely helyen ragyogó sóvirágok emelkednek ki.

A Székelyföldnek nagy nevezetessége ez a hegy: a **parajdi** sóhegy. Európában csak itt, Szovátán és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni.

Ezen hegy alatt terül el a bányaépületekből, raktárakból, hivatalnok-lakásokból álló **parajdi** sóbánya-telep.

A bányamívelés egy talpfejtésre berendezett kamara alakú bányában történik. Ez a sóbánya az 1780-dik esztendőben keletkezett két felszini mívelet egyesítése által; az így támadt üreg József-bánya nevet kapott. 1816-ban a Ferdinánd- és Károly-bányákat nyitották meg. A mívelésnél a pad-rendszer uralkodik, melynél a padokat faékekkel feszítik fel és azokból 30–35 kgr. súlyú darabokat vágnak. A feltárt összes talpmívelet 9100 m^2.

Felette érdekes látnivalóul kinálkozik – mikor dolgoznak – a bánya belseje. Mélyen a föld alatt utczák, terek, folyosók, alagútak, bolthajtásos termek. Az utczák burkolata, a folyosók, alagútak, termek padozata, fala, boltozata mind-mind egyazon anyag: fényes, fehér, csillogó, faragott szín-só. Egy földalatti város ez, házak, de nem emberek nélkül. Sok-sok ember él itt s dolgozik: a kősó vastag

sziklájából koczkákat fejt, emel, a falakat egyengeti, a törmeléket összegyűjti, a só-koczkákat kocsira vagy az emelő-gépre rakja s a föld felszinére szállítja. A vasutvonal hossza a bányában: 300 méter.

Az 1891-dik évben 43,237 métermázsa tiszta sót és 30,709 métermázsa földessót termelt a **parajdi** sóbánya. A **parajdi** só szép fehér; időnkint azonban pirosba játszó, s nagy ritkán szálas szövetű kékszínű sót is találnak.[134] ||117.||

Az itt tovasietö Korond vize ezen a hegyen keresztül tört útat magának, hogy a hegy túlsó oldalán a Kis-Küküllővel egyesüljön.

Maga **Parajd** a bánya-telep közelében, a Kis-Küküllő mellett fekszik. A csinos, népes faluban Reiternek szépen berendezett gyufa-gyára és a fürész-telep a megnézni valók.

Parajdtól egy órányira a Juhod- és Szilas-patakoktól körülvéve egy magas, szeszélyes alaku, gyönyörü sziklahegy emelkedik. Ennek a sziklacsoportokkal, merészen kiugró sziklaszálakkal diszített trachyt-hegynek tetején, hozzáférhetetlen magasságban, állott hajdanában Rapsonné vára.

A várat Rapsonné, a tündérek királynéja épitette bűvös erővel; egy macska és egy kakas hordták fel a hegyre az építő anyagot.

Rapsonnét nagyon furfangosnak tartja a nép-rege, ki még az ördögöt is rászedte.

Történt egyszer, hogy a tündérek királynéja egy bűvös útat vett az ördögtől; egy útat, mely a vártól egyenes irányban Tordáig vezetett. Igért ez útért az ördögnek egy hegy aranyat s egy völgy ezüstöt. Ezen az úton csodás gyorsasággal járt táltosaival; midőn vasárnap Tordán az elsőt harangozták, még várában időzött, mikorra beharangoztak, már Tordán volt a templomban. Egyszer kocsisa kalapját leejtvén, le akart szállni, hogy felvegye. – Ok nélkül szállasz le, – mondá asszonya – mert az már öt óra járóföldre maradt el.

Az ördög mind várta a fizetést, egyre kérte a pénzét, de hiába. Rapsonné csak húzta-halasztotta a leszámolást, évekig csak szóval tartván az ördögöt; e közben egyre szekerezett bűvös útján.

Végre ördög uram is elveszté türelmét, s most már követelni kezdette pénzét. Rapsonné nem térhetvén ki, ||118.|| összehajtá kis kezének ujjait, s azokba egy aranyat, tenyerébe egy tallért téve, mondá: ime itt van a hegy arany és a völgy ezüst. A rászedett ördög dühösen elrohant s szétrombolta a bűvös útat. Az útnak romjai még most is megvannak.[135]

A várak irányában a Székelyföld körül töltések voltak, melyeket ismeretlen időkben a határvédelem szempontjából emeltek ismeretlen emberek. Ezek a töltésvonalak az erdők mélyéből előbukkanva, hatalmas kigyóvonalban futnak a hegygerinczen végig, s ismeretlen kezdetükkel és végükkel örökös kérdőjelt képeznek a járó-kelőkre. Ilyen hatalmas töltés vonul el e vártól is nyugatra. A székelyek költői kedélye megtalálta itt is a megfelelő magyarázatot. Ez volt az út, melyen Rapsonnét táltosai Tordára repítették.[136]

Parajd századok óta adja meg a Székely- és Szászföld meg a Maros felvidéke lakóinak a mindennapi kenyérhez a mindennapi sót. A fogyasztók száma az idők folyamán egyre szaporodott. A fogyasztó-területek növekedése új- és új útvonalak nyitását tette szükségessé. Ez idő szerint **Parajdról** több út nyilik nemcsak Udvarhelymegyébe, de a szomszédos megyékbe is. A fontosabbak közül egyik Szovátán át a Kis-Küküllő völgyén Maros-Torda- és Kis-Küküllő vármegyék érintésével levezet egész Balázsfalváig.

A másik út Gyergyóba visz. Mindkét útvonalból nevezetes kitérők vannak. ||119.||

(Hankó 1896b: 13, 21–22, 110, 115–119)

[134] Weisz Tádé: Az erdélyrészi bányászat rövid ismertetése. Budapest. 1891.
[135] Orbán Balázs: A Székelyföld leirása. Pest. 1868.
[136] Téglás Gábor: A székelyföldi Rapsonné útja.

▪ **N. N., 1897.**

A SAJTÓ BIRÁLATA (HANKÓ: SZÉKELYFÖLD)

[KÜLÖNFÉLÉK.]
A SAJTÓ BIRÁLATA.
– A »BESZTERCÉ«-BŐL. –

Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület kiadásában, Hankó Vilmos dr. tollából, Székelyföld czim alatt megjelent az a díszmunka, mely arra van hivatva, hogy megismertesse minél szélesebb körben székely népünket eredeti jellemében, azt a földet, – melyet mióta e nép rajta lakik, meg is tudott védelmezni a legnagyobb megpróbáltatások között is.

[...]

Ezekben [a székely nép eredetére, a Székelyföld geográfiájára, a székely nép jellemére vonatkozó részekben] általánosságban mind megismertetvén szerző az olvasóval azt, amit a székelynépről és földről egyelőre tudni kell, reátér ezután magának a székelyföldnek vármegyénkét való ismertetésére. Mindenekelőtt a székelyek főfészkét, Udvarhelymegyét vezeti be. Az ismertetésnél, igen helyesen, az utaztató módszert használja föl és pedig a magy. á. vasút vonalán Héjasfalva felé. Figyelmét kiterjeszti minden kis falura, a melyről valami érdekest és eredetit elmondhat. [...] A homorod-almási barlang megragadó leirása után, Korond és környékének ismertetése következik majd pedig **Parajdnak** és környékének természethű rajza. E vármegyéből még érdekes leirások és ismertetések vannak közölve Simonfalváról, Radicsfalváról, Fenyődről, Küküllő-Keményfalváról, Zetelakáról, az utóbbi várának romjairól stb.

[...]

(*Erdély*. 1897. VI. évf. 1. sz. 14.)

▪ **MOLNÁR–VAJDA, 1897.**

UDVARHELYVÁRMEGYEI TURISTA-KALAUZ

4. KIRÁNDULÁS BUDVÁRRA

[...]

Udvarhelyet választva a kirándulások központjául, három irányba mehetünk: Csik-, **Parajd** vagy Homoród-Okland felé.

Kocsik napi bére 5 frt.; több napra 4 frt. naponként. Egyszerü székely fuvarok: 2–3 frt. ||17.||

10. SZÉKELY-UDVARHELYRŐL KOROND-FÜRDŐRE ÉS PARAJDRA

[...]

[...] Korond község híres a mesés olcsóságu mázatlan cserépedényeiről, melyet messze földre szállitanak maguk a korondiak.

A falutól negyedórányira van a fürdő a Korond vize balpartján. Kellemesen lep meg árnyas sétahelye, melyet régen főkép hatalmas fűzek és nyárfák köritettek, s melyek helyén ma fenyők iparkodnak fölfelé. Ujabban épült csinos villái és a fürdői időszak alatt tapasztalható tisztaság és rend Gáspár Gyula tulajdonost dicsérik. Szélmentes levegőjét sokan keresik föl. Jóizü szénsavas vizét ||39.|| sokan élvezik magában vagy friss kecsketejjel. Egyik szénsavas forrás hideg és meleg fürdőül is be van rendezve. (Korond fürdő. Irta Vajda Emil dr. Kiadta képekkel illusztrálva Gáspár Gyula fürdőtulajdonos. 1896.)

A fürdőtelep fölött terül el az Árcsó nevü liget; a viz jobb partján távolabb van a sósfürdő medencze, melynek vizét a távolabb eső forrásokból vezetik le.

A fürdőt elhagyva, balra a medencze fölött a Fiastetőt, aljában Atyha községet, jobbra Korond fölött a Hollókő nevü sziklacsoportot szemléljük. Csakhamar egy kisebb domb alá érünk, melynek tetején egy őrház áll. Itt megállunk, mert itt a természetnek nem mindennapi tüneményét lehet látni. A hegy neve Csigahegy.

[...]

Az ut tovább, Felső-Sófalváig szintén magaslatok közt vezet, melyek közül a balfelől eső a Fiastető folytatása a küsmödkő, alább a Korond vize torkolata felett, a siklódi hegy.

Felső-Sófalvát is elhagyva a völgykatlan közepén egy őrházakkal megrakott magaslat van, mely a Korond vize utjában áll. Fehérlő oldalai elárulják, hogy ez a hires **parajdi** sóhegy, melynek nyugati szögletén a viz sószikla közt utat nyitott magának, hogy egyesüljön a sóhegy tulsó oldalán folyó Kis-Küküllővel.

A sóhegy nyergére felérve, megpillantjuk **Parajdot** a Kis-Küküllő mellett. **Parajdon** a bányaigazgatóság előzékeny vezetése mellett végig járjuk a sóhegy környékét, a bányát. Megszemléljük a különböző alakzatu, szövetü, szinü sóképződéseket. ||40.|| A bányászat módját, mely faékeléssel megy végbe, nyáron látni nem lehet, mert április 15-től november 15-ig szünetel a fejtés. Azután megtekintjük a gyufagyárat is, telepeivel együtt és ezzel be van végezve **Parajd** nevezetességeinek szemlélete is.

Megtekintendő: Rabsonné-vára nevű – a községtől 1 órára levő, s a Juhod- és Szilas-patakok által három oldalon körülvett – trachit szikla csoportozat, régi sánczművel. Br. Orbán a székelyföldi romokról számos regét közöl.

Parajdról egyik ut Ny.-ra vezet Szovátán át s a K.-Küküllő völgyén le egészen Balázsfalváig, érintve M.-Torda megyét és áthasitva Balavásár alatt K.-Küküllőmegyét. Ezen utvonalból Erdő-Szent-György-ről a Nyárád völgyébe s onnan Maros-Vásárhelyre jutunk.

Erdő-Szent-Györgyről meglátogatható Bözöd-Ujfalu a szombatosok utolsó fészke.

A másik ut **Parajdról** Csikmegye É. részébe, a „Gyergyóba” és a borszéki fürdőbe szolgál s a Bucsin 1272 m. m. nyergének fenyvesekkel árnyalt, pisztrangdus vizei mellett 6 ó. tart.

11. SZOVÁTA FÜRDŐ.

De ha már itt vagyunk, ne mulaszszuk el és az egy órai távolságra eső Szovátára ránduljunk át. Ez igaz, nem esik megyénkbe, hanem Maros-Tordamegyéhez tartozik; de a természet nem ismervén megyei határokat, a mit **Parajdon** csak kicsinyben mutat fel, itt fejezte be egész nagyságában. Itt vannak a hatalmas sósziklák, melyek európai ritkaságok s melyeket a bányáról az irodalom **parajdi** sóhegyek alatt emlit. A hatalmas sóhegyek alján sósfürdő, a hegyek kráterszerü tetején nagy terjedelmü sóstavak; a meredek sósziklák a napfényben vakitó fehérek, tetejüket pedig sötét tölgyek koszoruzzák. Szép és hasznos ritkaságok.

A Feketető 18–20°C foku vize a fürdöző ||41.|| vendégeknek nem csak fürdésre, hanem csolnakázásra, uszásra is alkalmas. A nagy Medvető pedig épp ritkaság számba megy s megérdemli, hogy figyelem tárgya legyen. Csak a mult évben tették hozzáférhetővé, de fürdésre nem lehetett használni magas hőfoka miatt.

Aug. elején tett mérések szerint mig a felülete 22°C. mutatott, addig 1–2 méter mélyen 39°C. volt; azon alul megint csökkent, ugy hogy az öt méter mélységből a melegebb rétegeken keresztül felhuzott hőmérő csak 30°C. állott[.] Vajon nem ez a hely rejti-e azon kincset, melyet téli és nyári természetes sósfürdőre lehetne berendezni?

Három órai kitérés után ismét **Parajdon** vagyunk.

12. SZ.-UDVARHELY – ZETELAKA – GY.-SZT.-MIKLÓS.

A kik Sz.-Udvarhelyről Gyergyóba, **Parajd**, vagy Csik-Szereda kikerülésével, a legrövidebb uton kivánnak eljutni: azok a N.-Küküllő völgyén utazzanak Zetelakáig, onnan a Sikaszó pataka mellett, – melyben pénzes és közönséges pisztrang van, – átjuthatnak (6 ó.) Gyergyó-Ujfaluba. [...] ||42.||

(Molnár–Vajda 1897: 17, 40–42)

▪ **N. N., 1897.**
UJ TÚRISTA-KALAUZ (MOLNÁR–VAJDA: UDVARHELYVÁRMEGYEI TURISTA-KALAUZ)

[KÖNYVESHÁZ.]
UJ TÚRISTA-KALAUZ.

Az E. K. E. folytatja túrista-kalauzainak kiadását. Most jelent meg Udvarhelymegye kalauza, melyet Molnár Károly és Vajda Emil dr. tanárok szerkesztettek. Az új kalauz 12 fejezetben Udvarhelymegye legszebb helyeit ismerteti. A híres almási barlangot, Korond-fürdőt, **Parajdot**, Szent-Keresztbányát stb. mutatja be érdekesen és kellő rövidséggel. A kalauz a kocsi bérektől kezdve minden legkisebb tudnivalóra kiterjeszkedik. Ára 30 kr. Ezt a kalauzt követik majd Besztercze-Naszód- és Hunyadvármegyék kalauzai.

(*Erdély*. 1897. VI. évf. 6–7. sz. 106.)

▪ **BIELZ, 1899.**
SIEBENBÜRGEN. EIN HANDBUCH FÜR REISENDE [...] [„Neue" Ausg.]

[Az útikalauz 1899-es kiadásában azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak teljes mértékben megegyeznek a korábbi, 1885-ös kiadásban azonosított Parajd-vonatkozású tartalmakkal: Bielz 1899: 308–311, 336; vö. Bielz 1885: 308–311, 336.]

▪ **RADNÓTI (szerk.), 1901.**
ERDÉLYI KALAUZ. UTMUTATÓ MAGYARORSZÁG ERDÉLYI RÉSZÉBEN [= EMKE UTI-KALAUZ MAGYARORSZÁG ERDÉLYI RÉSZÉBEN, II. kiad.]

II. TÁJÉKOZTATÓ AZ ERDÉLYI FELFÖLD DOMBORZATI ALAKZATÁRÓL.

[...]

Felföldünk ásványgazdagsága is mesésnek mondható. Az erdélyi Érczhegység aranya, Verespatak, Zalatna, Offenbánya, Kőrösbánya, Kis-Bánya (Boicza), Ruda vidékén, az arany-poráról elnevezett Aranyos mellett, a Hérodotosz által emlegetett agatirszektől kezdve az egymás nyomába lépő nemzedékek verejtékes munkájának örökös czélpontjai voltak. V.-Hunyadvidék (Telek, Gyalár) és a Láposvölgy kimeríthetetlen vastelepei; az oláh-láposi nemes érctellérek, a radnai ólmos ezüst, a medencze keretében a trachyterupciók tufájával kapcsolatosan kialakult hatalmas sótelepek, néhol, mint Szóvátánál (M.-Torda), szabadon álló hegyekké tornyosulva igénylik bámulatunkat. M.-Ujvár,

Torda, Désakna, **Parajd**, Vizakna sóbányái, sóstavai (Kolozs) magokban megérdemlik a fáradságot, s az ide útazást. És ezek mellett a sókivirágzások, a különben laza márgából és palából álló s építési anyagot ritkán szolgáltató harmadkori medencze belsejében, ezerével ismétlődnek. [...]

(Téglás 1901: 20)

IV. ERDÉLY VASÚTI HÁLÓZATA

[...]

13. A KISKÜKÜLLŐVÖLGYI VASÚT. E vasút a Balázsfalva várossal összeépült hasonlónevű falu mellett létesített s Küküllőszög nevet nyert elágazó állomástól kiindulva a Kisküküllő gazdag és enyhe völgyében halad felfelé Sóváradig, 102 km. útat tevén meg 184 meter emelkedéssel. A Küküllővölgy inkább történelmi és gazdasági szempontból érdekes, turistai értéke csakis felső szakaszának, ott hol a vasút végződik, van. A vasút érinti Küküllővárt, D.-Szt.-Mártont, Erdő-Szt.-Györgyöt, s végső állomásáról, a Mezőhavas lábánál fekvő Szováta, **Parajd** és Korond fürdők könnyen elérhetők.

(Fodor 1901: 45)

XI. MAROS-TORDAMEGYE

[...]

9. M.-VÁSÁRHELYRŐL A NYÁRÁD ÉS KIS-KÜKÜLLŐ-FELÉ VEZETŐ UTVONALAK; SZÓVÁTA ÉS SÓHEGYEI.

[...]

A Segesvárra vezető útvonalból, a Küküllő völgyén felfelé, egy harmadik mellékut indul Balavásáráról Kelementelkén, Gyalakután, Havadon, Erdő-Szent-Györgyön (jó vendéglő), Csókfalván, Szt.-Istvánon, Atosfalván, Makfalván, Kibéden és Sóváradon át 5 óra alatt Szovátára. A K.-Küküllő völgyi szárnyvasut pedig ugyanezen faluk mellett visz a sóváradi végállomásig. [...] Sóváradról ½ ó. alatt érünk Szóvátára (M.-Vásárhelytől 51 km.), melynek jól látogatott természetes meleg sósfürdője van. Közelében sóstavak Erdély egyik legnagyobb természeti ritkaságát: a csupaszon kiemelkedő sószirteket találjuk itt, melyekhez hasonlót egész Európában csak Cordova (Spanyolországban) mutathat föl. Határában az ősi Marosszék (126 község) nemes székely birtokosságának 32000 hold erdeje. Itt vonul át a Rapsonné útja nevű töltés, mely római műnek látszik. Innen Ny.-ra Köszvényes-Remetére, K.-re **Parajdon** és a korondi fürdőn át Sz.-Udvarhelyre vezet az út (42 km). Gyergyó-Szt.-Miklós-felé a Hargita lánczolatba eső Bucsin 1272 m. nyergén szintén járható út szolgál. Erre szállítják a maros-tordavármegyeiek Borszék híres vizét.

(Nemes–Papp–Kelemen 1901: 172)

XVIII. UDVARHELYVÁRMEGYE.

3. KIRÁNDULÁS BUDVÁRRA.

[...]

Udvarhelyet választva a kirándulások középpontjául három irányba mehetünk: Csik-, **Parajd** vagy Homoród-Okland felé.

Kocsik napi bére 10 k.; több napra 8 k. naponként. Egyszerű székely fuvarok: 4–6 k.

[...] ||340.||

7. SZÉKELY-UDVARHELYRŐL KOROND-FÜRDŐRE ÉS PARAJDRA. (36·7 km.) Fuvarbér oda s vissza 10 k. [...] ||345.||

[...]

A sóvidék – egy tojásdad alaku medencze – D. csucsában fekszik Korond nagyközség, a bővizü Korondvize partján.

[...] ||347.||

A falun alól ¼ ó. a csinos fürdő-telep, kellemes ivóvizzel, fürdővel és árnyas sétahelyekkel. Az ivóvizet – mivel többnyire légzőszervi bántalmakban szenvedők használják – kecsketejjel isszák. Levegője enyhe, széltől mentes. A fürdői évad alatt van vendéglő is. (Julius és augusztus hó.) A lakások berendezése kielégitő. Az árak mérsékeltek. A fürdőtelephez közel a Korond vize jobb partján egy hideg sósfürdő is van.

Onnan Árcsó, régi zárdahely felé jöhetünk le. A fürdőtől meglátogathatjuk Korond két barlangját. Ép[p]en a fürdővel szemben a Hollókő nevü sziklában van az egyik, a Bonis barlang. A másik barlang Küsmöd helység területén van 8 km.-re Ny.-ra Korondtól. Bejáratához a faluból egy gyalogösvény vezet.

[...]

Jobbra az út kékes, fehéres kőzetbe vágódott. A kúpos hegyen őrház áll, jeléül, hogy a sós forrás- és kősó birodalma kezdődik.

Itt leszállunk s felmegyünk a fehéres 60–70 m. m. hegyre, hol bámulva csodáljuk arragonitjának színgazdag keverékét és finom rétegezettségét, mely csak a csiszolást várja. Az őrház előtt felbugygyanó forrás szénsavát elvesztve, a hegy oldalát új arragonit rétegekkel vastagitja, s hullámos, dudoros, redős formával épiti folyton a kis hegykúpot. ||348.||

De Felső-Sófalván még nagyobb meglepetés vár reánk. A sóvidéki medencze É. végén egy bezáró hegy van, melynek teteje meg van rakva őrházakkal. Ennek rohan a Korond vize, mely alatt a **parajdi** kősóbánya van. A hegyre érve keressük az útat, melyen a Korond vize tovább mehet, s látjuk azt az Európában is ritka jelenséget, hogy a víz a meredek sópart közt folyik le, hogy egyesüljön a tulsó oldalon tova siető Kis-Küküllővel, melynek partján fekszik **Parajd**.

Parajd. (Valics vendéglője.) Innen indulunk a sóhegy s az alatta levő bánya megtekintésére. (Sóvágás nyáron nincs.)

Megtekintendő: Rapsonné vára nevü, – a községtől 1 órára levő, s a Juhod- és Szilas patakok által három oldalon körülvett – trachyt szikla-csoportozat, régi sánczművel. Br. Orbán a székelyföldi romokról számos regét közöl (Székelyföld leirása. Br. Orbán.) A sósziklák gazdagságát még jobban előtünteti a Maros-Tordamegyéhez tartozó Szováta, mely alig 1 órára (7 km.) fekszik és sósfürdőjével megtekintésre méltó.

Parajdról egyik út Ny-ra vezet Szovátán át, s a Kis-Küküllő völgyén le egész Balázsfalváig, érintve M.-Tordamegyét és áthasitva Balavásár alatt Kis-Küküllővármegyét. Ezen utvonalból: Erdő-Szt-Györgyről Nyárádvölgyébe s onnan Marosvásárhelyre jutunk.

A másik út **Parajdról** Csikmegye É. részébe, a Gyergyóba és a borszéki fürdőbe szolgál, s a Bucsin 1272 m. m. nyergének fenyvesekkel árnyalt, pisztrángdús vizei mellett 6 ó. tart.

8. SZ.-UDVARHELY – ZETELAKA – GY.-SZT.-MIKLÓS. A kik Sz.-Udvarhelyről Gyergyóba, **Parajd**, vagy Csik-Szereda kikerülésével, a legrövidebb úton kivánnak eljutni: azok a N.-Küküllő völgyén utazzanak Zetelakán át, a Sikaszó pataka mellett, – melyben pénzes és közönséges pisztráng van, – Gyergyó-Ujfaluba (6 ó.). [...] ||349.||

(Molnár–Solymossy–Betegh 1901: 340, 345, 347–349)

XXI. CSIKVÁRMEGYE

[...]

12. VASLÁBTÓL A BUCSINIG. Ha a Délhegyre Vasláb felől indulunk, akkor országútunk, – mely Ujfalu és Zetelaka között közlekedik, – a Nyiresen menedékesen vezet ki a Tiszásra, innen a jobbra eső Csudálóhegyre, s erről könnyű átlejtéssel Délhegyre. [...]

Fáradságunkat a kilátás gazdagon jutalmazza: [...] ||425.|| D.-re előttünk terül el a szép Szikaszó-völgye, a hiúz és medve tanyául szolgáló Szobásza patak, távolabb Udvarhelyvármegye egész É. fensíkja; Ny.-ra a N.-Küküllő forrásvidéke, É.-ról pedig Gyergyónak Marosmenti része mosolyog reánk. Ott van Ujfalu, hol már a hegyekről szállitott gerendákat tutajjá kötik, s hó olvadáskor a megduzzadt Maros ragadó habjaira bizzák. Tovább Csomafalva, majd Alfalu a **Parajddal** közlekedő 1272 m. m. Bucsin alatt, minta székely község, gazdasági felső-népiskolával. Alább Remete a kereszthegy alatt, a tutajozás valódi kezdő állomása. [...]

[...]

Délhegyről, – melyet, mint minden havast, a tisztás helyeken izletes erdei gyümölcs, áfonya (kokojza), szeder, eper s a „veszes" helyeken málna ékesit. – D.Ny.-ra indulva: ösvényünk Bothavas és az ujfalvi Somlyó vidékén át fenyves-erdő között – helylyel-közzel tisztásokon – vezet a csomafalvi (Kicsi) Somlyón túl a Nagy-Somlyó fejére. Itt üde forrás vár. A Nagy Somlyótól (Nagy-Küküllő eredő helye) a régi Só útjába jövünk ki, folytonos kilátással jobbra a gyergyói völgyre, balra a **parajdi** határt érintjük. Eddig ösvényünk a Délhegytől 9 km; innen jobbra a Putnavíz, balra a Kis-Küküllő feje fölött Borzontőre ||426.|| (1500 m. m.), s onnan 15 km. gyaloglás után az 1272 m. m. Bucsintetőre érkezünk, melyen át az Alfalu és **Parajd** között (mindkettőtől 25–25 km.) vonuló állami út – az Új-Sóútja – közlekedik, kilátással K.-re a Gyergyó völgyére, Ny.-ra Sóerdeje sötétlő hullámaira.

13. A BUCSINRÓL A MAROS ÁTTÖRÉSI SZOROSÁIG (TOPLICZA). A Bucsinon levő fogadóban megpihenünk. Bucsinból É. irányban az élen szekérút visz menedékesen az alfalvi régi Tilalmason, melyet Reiter, a **parajdi** volt gyufagyáros már levágatott és Gainásza (Galambos) mezején át az 1100 m. m. Tatárkőre, mely a nagyterjedelmü Mezőhavas K. szélén fekszik. [...] ||427.||

(Becze 1901: 425–427)

▪ **BIELZ–SIGERUS, 1903.**
SIEBENBÜRGEN. EIN HANDBUCH FÜR REISENDE

34. SZÉKELYUDVARHELY UND UMGEBUNG.

[...]

35. DAS THAL DER KLEINEN KOKEL.

[...]

[...] Der nächste Ort Sóvárad, auf den Trümmern eines römischen Kastrums erbaut, ist vorläufig Endstation der Kleinkokelthaler Eisenbahn. Von hier führt eine gute Fahrstrasse in ½ St. nach Szováta und das seines Salzreichtums wegen so interessante Gebiet des oberen Thales der kleinen Kokel. Das Merkwürdigste in dieser Gegend ist das an mehreren Punkten in ganzen Felsen frei zu Tage tretende Steinsalz und die vielen Salzquellen, von welchen man in einem Umkreise von 5 St. gegen 130 zählen kann. Im Nordosten von Szováta bildet ein mit wenig Buchen- und Haselgesträuch bekleideter Hügel den berühmten Salzberg. Derselbe wird an seinem Fusse vom Szovátabache bespült; ein anderer kleiner Bach verliert sich an der Ostseite in diesem Berge und tritt erst nach ½ St. stark gesalzen wieder hervor.

Manchmal aber wird der Lauf dieses Baches durch Einstürze gehemmt, und er bildet einen unterirdischen See, dessen Wasser mit Salt gesättigt, ||189.|| nach Monaten durchbricht, um sich in den Bach von Szováta (Szovátavíz) zu ergiessen. Dieser Bach ist dann, sowie die kleine Kokel, mit welcher er sich bald unterhalb des Dorfes vereinigt, bis weit thalabwärts so gesalzen, dass die Fische darin zu Grunde gehen. So am 24., 25. und 26. Juni 1882, wo die Fische der kleinen Kokel am ersten Tage taumelnd in Kokelburg ankamen, an den beiden folgenden Tagen aber zu Tausenden am Ufergesträuche hängend und auf den Mühlwehren liegend, die Luft verpesteten, darunter nicht nur ganz kleine Fischlein, sondern auch Weissfische und Welse von 1 bis 2 m Länge.

Auf dem Salzberge selbst, der einen Umfang von 2 St. hat, sieht man überall grosse Brüche, Gruben und Einsenkungen, welche teils von alten Bauen, teils von der Einwirkung des Wassers herrühren. Das Salz tritt an vielen Stellen und oft in grösserer Mächtigkeit zu Tage, häufig vollkommen rein, mitunter krystallisiert und vom Regen zu Pyramiden und Gruppen aufrechtstehender Zapfen und Scharfkantiger Grate ausgewaschen. Teilweise tritt das Salz aber auch nur in einzelnen Krystallen oder als ausgewittertes weisses Mehl aus dem grauen Mergel hervor, und überzieht ganze Strecken des Bodens oder die steilen Wände des Berges mit einer weissen Kruste.

Auf diesem Salzberge wird gegenwärtig kein Bergbau betrieben, wohl aber war früher hier der sogenannte Spurienbau üblich, bei welchem die Arbeiter in einzelne Kameradschaften vereinigt, kleine kaum 10 m tiefe Schächte abbauten und nach der Menge der gewonnenen Salzsteine entlohnt wurden.

Während einer Überschwemmung stürzte ein Salzberg ein und es bildete sich dort ein Teich von 4000 □m, welcher jetzt den Namen »Schwarzer Teich«, auch »Bären-See«, führt und als Heilbad benützt wird. Ganz nahe diesem Teiche liegt zwischen Laubwald der gegen 10 Joch grosse Illyes-Teich, mit welchem der Zöld- und der Rote Teich in Verbindung stehen.

Ausser dem grossen Salzreichtum hat das Wasser dieser Teiche noch eine Eigentümlichkeit, wodurch diese Teiche auf dem europäischen Festlande vielleicht ganz einzig dastehen. Die Temperatur ist nämlich an der Oberfläche, je nach der Luftwärme veränderlich, in der Tiefe nimmt sie zu bis zu 55 Grad, und bei einem der Teiche bis zu 70 Grad Celsius, dann sinkt sie wieder und am Boden findet sich kaltes Wasser. Die heisse Schicht schwimmt also zwischen zwei kalten Wasserschichten. Diese merkwürdige Erscheinung rührt, wie der Chemiker A. v. Kalecsinsky nach gründlicher Untersuchung festgestellt, nicht von warmen Quellen her; dagegen machte derselbe Herr die Beobachtung, dass konzentriertes Salzwasser, wenn es von einer leichteren Süsswasserschicht überdeckt ist und dann längere Zeit von der Sonne beschienen wird, sich beträchtlich erwärmt. Um die Erscheinung hervorzurufen, ist also ausser der konzentrierten Salzlösung eine darüber schwimmende Schicht von süssem oder nur schwach salzigem Wasser nötig; sie dient als Vermittlerin und als Schutz. Die Temperatur unten steigt umso höher, je grösser der Unterschied des spezifischen Ge-||190.|| wichtes beider Wasser ist, doch darf die Dicke der oberen, leichteren Wasserschichte zwei Meter nicht übersteigen.

Bei Szováta wendet sich das Kokelthal nach Südost und auf der immer den Fluss begleitenden Strasse kann man das zweitgrösste Salzbergwerk Siebenbürgens, **Parajd**, in ¾ St. erreichen. Das Dorf hat 2370 ungarische Einwohner, eine Zündhölzchenfabrik und Sägewerke. An mehreren Stellen tritt hier das Steinsalz in ganzen Felsen frei zu Tage.

Südlich von diesem Dorfe liegt das Salzbergwerk, welches früher der Széklernation gehörte und erst im Jahre 1792 in das Eigentum des Staates überging. Es bestehen hier drei Gruben, nämlich die im Jahre 1780 eröffnete, 90 m tiefe, jetzt aufgelassene Josefigrube, die in Reserve gehaltene Ferdinandsgrube und die im Betriebe stehende Karlsgrube. Aus einem kleinen Überbaue steigt man auf guten hölzernen Stiegen etwa 220 Stufen in die Grube hinab; der Schacht ist anfänglich ausgezimmert, dann aber in den festen Salzstock eingehauen, an dessen Wänden zahlreiche kleine

Krystalle glitzern. Nach Zurücklegung des dritten Teiles der angegebenen Stufenzahl führt auch hier eine hölzerne Gallerie (wie in Salzburg und Maros-Ujvár) an der First der domartig nach unten sich erweiternden Grube (mehr als 60 m oberhalb ihrer Sohle) hin, über deren Brüstung man auf den Grund der Salzgrube hinab blicken kann.

Es werden hier jährlich gegen 50.000 Meter-Ztr. Steinsalz gefördert und mittelst einer 300 m langen Eisenbahn aus der Grube geführt. Das Salz ist meist rein und weiss, bisweilen mit Adern und Nestern von grauem Thon durchzogen; es kommt aber auch bläuliches und schön langfaseriges rot-gelbes Steinsalz vor.

Von **Parajd** gehen gute Strassen über Korond nach Sz. Udvarhely (Post 27 km in 5 St. K 2.–), nach Marosvasarhely und in die Gyergyó. Letztere führt erst durch das waldreiche Gyergenyer Gebirge, dann durch die Ebene der Gyergyó in 9 St. nach G[y].-Szt.-Miklos. ||191.||

(Bielz–Sigerus 1903: 189–191)

▪ HEGYI, 1903.
HAZÁNK TÖRTÉNELMI NEVEZETESSÉGŰ HELYEI ÉS MEGLÉVŐ MÜEMLÉKEI

HAZÁNK TÖRTÉNELMI NEVEZETESSÉGŰ HELYEI ÉS MEGLÉVŐ MÜEMLÉKEI.
SEGÉDKÖNYV A MAGYAR TÖRTÉNELEM TANULÁSÁHOZ, UGYSZINTÉN
KIRÁNDULÓKNAK ÉS MAGÁNHASZNÁLATRA.

ELŐSZÓ.

[...]

Közoktatásügyi kormányunknak 69893/1895. sz. rendelete a hazafias nevelés és a művészeti oktatás szempontjából igen szép czélt tűz a tanári testületek és a tanuló ifjuság elé akkor, midőn reámutat a tanulmányi kirándulások s első sorban a történelmi kirándulások gyönyörködtetve oktató jellegére, midőn felhivja az ifjuság figyelmét hazánk történelmi nevezetességű helyeinek és műemlékeinek megismerésére. – Olyan segédkönyvünk, amely e nemes czél szolgálatába szegődve, a czél elérését megkönnyitené, s amellett az ifjuság részére is könnyen hozzáférhető volna – ez idő szerint nincsen. Mert hiszen az idevágó szakmunkák tisztán a tudomány szolgálatában állanak, s nem arra valók, hogy a szakismeretekkel még nem biró tanuló ifju azokból mintegy dióhéjban megismerhesse hazája történelmi eseményeinek szinhelyét, vagy annak meglevő műemlékeit.

E hiányon akarok segiteni akkor, amidőn »Hazánk történelmi nevezetességű helyei és meglévő műemlékei« czim alatt egy oly segédkö[n]yvet állitottam össze, amelyben a tanuló röviden megtalálja mindazt, aminek tanulmányi kirándulásai alkalmával hasznát veheti. Talál félezernél több olyan helyet, vármegyék szerint csoportositva, amelyhez vagy valamely nevezetes történelmi esemény emléke ||III.|| fűződik, vagy ahol valamely megtekintésre méltó műemlék látható. Jelzem röviden a helyhez füződő történelmi eseményt, a műemlékeknél pedig rövid áttekintését adom az illető műemlék multjának, itt-ott hozzáfüzve – különösen a várromoknál – egy-egy kevésbbé ismert regét. [...]

[...] ||IV.||

58. UDVARHELY VÁRMEGYE.

[...]

[...] Enlakától északra **Parajd** és Szováta között fekszik Ilyésmező, amely nem egyéb, mint egy a pásztorok által a Székhavason alapitott telep, de e telep közelében, a fenyvesek között Rapsonné várának romjai látszanak, amelyek között még mindig virágzik a pünkösdi rózsa. A rege szerint a szép

Rapsonné ide hallotta amikor Kolozsváron a harangot megkonditották, mire beharangoztak felöltözött, befogatott, s még idejében elérkezett a templomba. Az utnak nyomai, ahol Rapsonné a kocsikázást tette, ma is látszanak, s a nép ördögutjának nevezi. Mivel ez ut készítéséért Rapsonné az ördögnek egy hegy aranyat, s egy völgy ezüstöt igért, de az ördögöt kijátszván, ez méregbe jött, s a kész utat összerontotta.[137] A vármegye északnyugati szélén lefelé haladva utunkba esik Bözödujfalu. [...] ||135.||

(Hegyi 1903: III–IV, 135)

▪ MAROS-VÁSÁRHELYI SZÉKELY-TÁRSASÁG, 1905.
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Jóleső örömmel értesültünk, hogy a székelyföldi kirándulások iránt a tanuló ifjuságon kivül a nagy magyar társadalom is meleg rokonszenvvel viseltetik s már a folyó év nyarán számos uri társaság meglátogatni készül Székelyföldünket. Megkönnyiteni óhajtván az érdeklődő társaságok kirándulásait, alább közöljük a székely társaságokkal és székely fürdők igazgatóságaival egyetértőleg megállapitott 4 körut programmját és költségvetését, amelyekből tetszés szerint választhat a kiránduló társaság.

Nem kell hangsulyoznunk, hogy a Székelyföld megismerése nemcsak szórakoztató vállalkozás, hanem nemzeti feladat. A magyarság két faja között az érintkezés ápolásával s az összeköttetés állandósitásával pótolnunk kell immár a mult idők mulasztásait. Minden nemzetiség összetart s keresi az érintkezést, még a más nyelvü, de rokon nemzetekkel is; ha más nem, hát ez a magunk iránt tartozó kötelességre int.

De egyéb bajok is vannak: a székelység idegen népek tengerében nyomorusággal küzd, kivándorol s elfoglalja helyét az idegen. Kivánatos szép vidékeit nem látogatják, fürdői nem élénkülnek, kereskedelme és ipara az elszigeteltség miatt pang, a pénz nem forog, a népnek sovány a keresete.

Keljen föl a nagy magyar társadalom s népesitse be legalább nyaranként a Székelyföldet. Sok haszna lesz ennek, uj eszmék támadnak s valósulnak közös munkálkodás mellett meg.

Mondanunk sem kell, hogy a kirándulók valamennyi utvonalon értékes tanulságokat szerezhetnek s módjukban lesz a természet ritka alkotásait és szépségeit élvezni. ||3.||

[I. Körút: Maros-Vásárhely – Szászrégen – O.-Toplicza – Borszék – Gyergyó-Tölgyes – Gyergyó-Ditró – Gyergyó-Szent-Miklós – Csikszereda – Tusnád – Sepsiszentgyörgy – Brassó.]

II. KÖRÚT.

MAROS[-]VÁSÁRHELY. Érkezés személyvonattal reggel 4 óra 53 perczkor. Tartózkodás egy nap. Reggeli, ebéd, vacsora, meghálás. Teleki könyvtár[,] muzeum stb. megtekintése.

Indulás másnap reggel 5 órakor kocsin

SZOVÁTA (fürdő). Érkezés déli 12 órakor. Tartózkodás 4 óra. Fürdés, ebéd. A remek só sziklák és sóstavak megtekintése.

Indulás délután 4 órakor, **parajdi** szekerekkel.

PARAJD (sóbánya). Érkezés d. u. 5 órakor. Tartózkodás másnap reggelig. Vacsora[,] meghálás.

Indulás másnap reggel 6 órakor székelyudvarhelyi kocsikkal.

KOROND (fürdő). Érkezés reggel 7 órakor. Tartózkodás 2 óra, reggelizés.

Indulás reggel 9 órakor. Utközben Szejke fürdő megtekintése.

[137] Kővári: Történeti Regék.

SZÉKELYUDVARHELY. Érkezés déli 12 órakor. Tartózkodás másnap reggelig. Ebéd, fürdés a sósfürdőben, vacsora, meghálás. Budvár megtekintése.

Indulás reggel 5 órakor székelyudvarhelyi kocsikkal.

HOMORÓD (fürdő). Érkezés reggel 7 órakór. Tartózkodás 2 óra[,] reggelizés.

Indulás reggel 9 órakor, Oláhfalun és a Hargitán át.

CSÍKSZEREDA. Érkezés d. u 1 órakor. Tartózkodás másnap reggelig. Ebéd, fürdés a zsögödi és csikszeredai borviz fürdőkben, kirándulás Csiksomlyóra, vacsora, meghálás, reggelizés.

Indulás másnap vasuton reggel 8 óra 56 perczkor.

TUSNÁD (fürdő). Érkezés délelőtt 10 óra 42 perczkor. Tartózkodás másnap reggelig. Kirándulás a Szent-Anna tóhoz.

Indulás vasuton másnap reggel 4 óra 50 perczkor.

MÁLNÁS (fürdő). Érkezés az nap reggel 5 óra 36 perczkor. Tartózkodás 5½ óra.

Indulás d. e. 11 óra 24 perczkor.

SEPSISZENTGYÖRGY. Érkezés az nap délután 12 óra 35 perczkor. Tartózkodás másnap délig. Vacsora, meghálás[.] Másnap délelőtt kirándulás Élőpatak fürdőre.

Tovább utazás Sepsiszentgyörgyről déli 12 óra 30 perczkor.

BRASSÓ. Érkezés d. u. 1 óra 51 perczkor. Vacsora, meghálás. ||6.||

Másnap kirándulás Noa nyaraló telepre és a hétfalusi csángó községekbe. Ebéd Hosszufaluban.

Hazautazás Brassóból este a 7 óra 48 perckor induló személyvonattal.

Az egész ut a kiindulástól a visszaérkezésig 10 napot vesz igénybe.

EGY KIRÁNDULÓ UTIKÖLTSÉGE:

	II. osztályon.	III. osztályon
Vasuti jegy Maros-Vásárhelyig	16 kor. – fill.	10 kor. – fill.
Kocsibér **Parajdig** (egy kocsin 3 személy utazik)	7 [kor.] – [fill.]	7 [kor.] – [fill.]
Kocsibér **Parajdtól** Székelyudvarhelyig	4 [kor.] – [fill.]	4 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Székelyudvarhelytől Csikszeredáig	6 [kor.] – [fill.]	6 [kor.] – [fill.]
Vasuti jegy Tusnád–Sepsiszentgyörgyig	3 [kor.] 20 [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Előpatakig és vissza	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
Vasuti jegy Brassóig	1 [kor.] 60 [fill.]	1 [kor.] – [fill.]
Kirándulás vasuton Hétfaluba és vissza	1 [kor.] 20 [fill.]	1 [kor.] 20 [fill.]
Vasuti jegy hazáig	16 [kor.] – [fill.]	10 [kor.] – [fill.]
Szállásdij: Maros-Vásárhelyt	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] **Parajdon**	1 [kor.] – [fill.]	1 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Székelyudvarhelyt	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Csikszeredában	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Tusnádon	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Sepsiszentgyörgyön	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Brassóban	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
Étkezés költsége egy napra 3.60		
10 napra	36 [kor.] – [fill.]	36 [kor.] – [fill.]
Összesen	105 [kor.] – [fill.]	92 [kor.] 20 [fill.]

||7.||

III. KÖRÚT.

MAROS[-]VÁSÁRHELY. Érkezés személyvonattal reggel 4 óra 53 perczkor. Tartózkodás másnap reggelig. Reggeli, ebéd, vacsora, meghálás. Látni valók: Teleki könyvtár, iparmuzeum, vár, a nagy templom, hol 47 országgyülést tartottak, a postarét, hol Rákóczi Ferenczet fejedelemmé választották, székely vértanuk sirja, Kossuth, Bem szobrai.

Indulás másnap reggel 5 óra 06 perczkor vasuton.

SZÁSZRÉGEN. Érkezés reggel 6 óra 35 perczkor. Reggelizés után tovább utazás. Utközben a marosvécsi várkastély megtekintése. Ebéd Ratosnyán.

O.-TOPLICZA. Érkezés délután 4 órakor, fürdés, vacsora[,] meghálás.

Indulás szekereken reggel 6 órakor. Az utat innen Borszékig gyalog is meglehet tenni, szép fenyves erdőn át 3 óra alatt.

BORSZÉK (fürdő). Érkezés reggel 9 órakor. Kirándulás a jégbarlanghoz, medvebarlanghoz, tündérkertbe, borviz kutakhoz stb.

Indulás másnap reggel 5 órakor kocsin.

GYERGYÓ-TÖLGYES (határállomás). Érkezés reggel 8 órakor. Tartózkodás 6 óra[.] Reggeli, ebéd. A román határ megtekintése.

Indulás d. u. 3 órakor.

GYERGYÓSZENTMIKLÓS. Érkezés este 7 órakor. Vacsora, meghálás.

Indulás reggel 6 órakor kocsin.

GYERGYÓ-ALFALUBA érkezés egy óra mulva. Tartózkodás 1 óra, reggelizés. Tovább utazás 8 órakor, pihenés a Bucsin tetőn levő fogadóban.

PARAJD. Érkezés az nap délre. Ebéd, a sóbánya megtekintése.

Indulás az nap délután 5 órakor **parajdi** szekerekkel.

SZOVÁTA (Sósfürdő). Érkezés az nap este 6 órakor. Tartózkodás másnap délig. Vacsora, reggeli, ebéd. Kirándulás a sóstavakhoz, sósszíklákhoz, fürdés.

Indulás másnap ebéd után kocsin, a Szakadáton át vagy a sóváradi vasuti állomásról Balavásárig vasuton és onnan kocsin Ákosfalván és a Váczmánon át – ||8.||

MAROS-VÁSÁRHELYRE visszaérkezés este 7 órakor, vacsora után hazautazás a 9½ órakor induló vonattal.

Az egész ut az elindulástól a hazaérkezésig 8 napot vesz igénybe.

EGY KIRÁNDULÓ UTIKÖLTSÉGE:

	II. osztályon.	III. osztályon
Vasuti jegy Maros-Vásárhelyig	16 kor. – fill.	10 kor. – fill.
Vasuti jegy Szászrégenig	1 [kor.] 60 [fill.]	1 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Szászrégentől Toplicáig	6 [kor.] – [fill.]	6 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Toplicától-Borszékig	3 [kor.] – [fill.]	3 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Borszéktől Gyergyó-Szent[-]Miklósig	4 [kor.] – [fill.]	4 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Gyergyó-Szent-Miklóstól **Parajdig**	4 [kor.] – [fill.]	4 [kor.] – [fill.]
Kocsibér **Parajdtól** Szovátáig	1 [kor.] – [fill.]	1 [kor.] – [fill.]
Kocsibér Maros-Vásárhelyig	6 [kor.] – [fill.]	6 [kor.] – [fill.]
Vasuti jegy hazáig	16 [kor.] – [fill.]	10 [kor.] – [fill.]
Szállásdij: Maros-Vásárhelyt	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Toplicán	1 [kor.] – [fill.]	1 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Borszéken	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Gyergyó-[S]z[t.]-Miklóson	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]
[Szállásdij:] Szovátán	2 [kor.] – [fill.]	2 [kor.] – [fill.]

Étkezés egy napra 3 kor. 60 fill.

8 napra	28 [kor.] 80 [fill.]	28 [kor.] 80 [fill.]
	összesen 95 kor. 40 fill.	82 kor. 80 fill.

||9.||

[IV. Körút: Székelyudvarhely – Homoród – Csikszereda – Tusnád – Bálványos – Kézdivásárhely – Kovászna – Sepsiszentgyörgy – Brassó.]

TÁJÉKOZTATÁS:

A vasuton való utazás személyvonatokra és a 16-ik zónában van előirányozva.

Egy kocsin 3 egyén utazik. Ha paraszt szekereken történik itt-ott az utazás, a kocsibér 40–50%-al olcsóbb lesz.

A szállásdij egy szobáért fizetendő, ha egy szobába második, vagy harmadik egyén is szállásoltatnék, ezek csak a külön ágyért fizetnek, egyenként 50 fillért, legfeljebb 1 koronát.

A napi étkezés: reggeli (kávé kenyérrel vagy süteménynyel) 40 fillér, társas ebéd (leves 20 fillér, főzelék vagy marhahus 40 fillér, sült 70 fillér, tészta, sajt, vagy gyümölcs 30 fillér. 3 deczi ó bor borvizzel 40 fillér) 2 korona, vacsora étlap szerint (sült 80 fillér, 3 deczi ó bor borvizzel 40 fillér) 1 korona 20 fillér.

A kalauzolásról Maros-Vásárhelytől kezdve végig az egész székelyföldi uton a székely társaságok dijtalanul gondoskodnak. Fürdő helyeken egyszeri fürdésre ingyen jegyeket kapnak a kirándulók.

Egy kirándulásban legalább 15 tag kell részt vegyen.

Az egyes kirándulók mindig a Maros-Vásárhelyre érkező valamelyik társasághoz csatlakozhatnak. Kívánatra a székely társaság szivesen közli a kiránduló társaságok érkezését, esetleg ajánlatot is tesz, hogy mikor jőjjenek Maros-Vásárhelyre s melyik társasággal induljanak innen a belső Székelyföldre.

A kirándulás legalább 10 nappal előbb Maros-Vásárhelyre a Székely Társaságnak bejelentendő. Ha véletlenül egy napra több társaság jelentené be érkezését és annyian, hogy az elszállásolásról és a kocsikról megfelelően gondoskodni nem lehetne, az iroda fenntartja magának, hogy egyik vagy másik társaság indulását, illetőleg érkezését más napra tehesse.

A jelentkezésnél közölni kérjük, hogy a társaság hol akarja megnyujtani tartózkodását. Egy fürdőhelyen, ha a körülmények en- ||12.|| gedik, t. i. ha elegendő szállás áll rendelkezésre, két esetleg három napig is tartózkodhatnak a közölt feltételek mellett, de csak ugy, ha a társaság valamennyi tagja ehez tartja magát.

A kiránduló társaságok a következő utirányokban utazhatnak, tetszés szerinti megszakitással:

A kiutazáskor Nagyvárad, Kolozsvár és Kocsárdon át.

A hazautazáskor Tövis, Gyulafehérvár, Déva és Aradon át.

Igy az Erdélyi részek nagyobb fele beutazható lesz.

Maros-Vásárhelyt, 1905. junius hó 28-án

Maros-Vásárhelyi Székely-Társaság.

Dr. Kömőcsy József, elnök.

Máthé József, titkár.

Szentgyörgyi Dénes, gazda, m. titkár.

||13.||

(*MSzT* 1905: 3, 6–9, 12–13)

▪ **FODOR, 1906.**
SMALL GUIDE THROUGH ERDÉLY (TRANSYLVANIA)

6. A TOUR TO THE WATERING-PLACES FROM MAROS-VÁSÁRHELY TO KOVÁSZNA.

Travellers will enjoy an interesting tour to many watering-places by leaving the train at Maros-Vásárhely and crossing on very good roads the Székely land in south-eastern direction.

From Maros-Vásárhely the road leads upward in the Nyárád valley, by the little town of Nyárádszereda goes in half a circle round the mighty mountain cone „Bekecs" (1080 m.) and turns southward into the source-place of the Mezőhavas (1777 m.). Here there are three well frequented bathing places: the salt baths of Szováta in a densely wooded country; the salt mines of **Parajd**, and the lovely watering place of Korond. From Korond on crossing the Firtos we ||26.|| reach the flourishing town of Székely-Udvarhely in the Nagy-Küküllő valley. (End of the railway.)

[...] ||27.||

(K. Fodor 1906a: 26–27)

▪ **BAEDEKER, 1907.**
ÖSTERREICH-UNGARN NEBST BOSNIEN UND DER HERZEGOWINA. CETINJE. BELGRAD. BUKAREST (XXVII. Aufl.)

[IX. SIEBENBÜRGEN. BUKAREST.]
[92. VON KLAUSENBURG NACH HERMANNSTADT UND KRONSTADT.]

[...]

Von Küküllőszög nach Parajd, 114km, Eisenbahn in 6 St. Die Bahn führt im Tal der Kleinen Kokel aufwärts. – 24km Küküllővár (Kokelburg; 302m), einst ein deutscher Ort, jetzt von Rumänen bewohnt, mit Schloß. – 38km Dicső-Szt.-Márton (Bahnrest.), mit 3400 mag. Einw. – 114km **Parajd**. 10km südl. Korond (592m; Badehotel), mit Eisensäuerling.

(Baedeker 1907: 491)

▪ **KAIN (szerk.), 1909.**
MAGYARORSZÁG

[DÉLKELETI KÉRPÁTOK]
[A PREDEÁLI VONAL ÉS MELLÉKVONALAI]

[...]

Nagy-Enyedtől vonatunk szép tágas völgyben halad déli irányban egész Tövisig. Itt keletre fordul a Küküllő völgyébe, míg a fővonal egyik ága Gyulafehérvárnak tart. A fővonalon Küküllőszegig haladunk, hogy a küküllőszeg–**parajdi** vasútvonal mentének csodaszámba menő természeti nevezetességét: a szovátai forró sóstavat meglátogathassuk.

Szováta a küküllőszeg–**parajdi** vonal állomása. Fürdőtelepe a község szomszédságában a szovátai sósziklák tövében terül el. A fürdőnek nagy nevezetességei hideg, langyos és forró sóstavai, ezek között különösen a Medve-tó való- ||344.|| ságos természet csodája. A 8 kat. hold kiterjedésű tó vize erősen sós; de sótartalma nem egyenlő. Minél mélyebbre haladunk ugyanis benne, annál inkább növekszik a víz tömörsége, sótartalma.

A víz hőmérséklete nem egészen másfél méter mélységben 65°C. A felszínen megközelítőleg olyan hőmérsékletű, mint a milyen a legalsó vízréteg. Másfél métertől lefelé ugyanis a hőmérséklet fokozatosan alászáll. Ez a tó, mely hőmérsékleti viszonyait illetőleg páratlanul áll Európában, a nagy jövőre hivatott szovátai fürdő középpontja és legfőbb ékessége. Ezen a tavon kívül egész sorával találkozunk itt a sóstavaknak. De sós itt minden, a víz, a föld, a levegő.

A sónak ilyen mértékben való fellépése – Erdély többi sósfürdőiben s a külföldi sósfürdőkben szerzett tapasztalataink tanúsága szerint – kizárja a növényi tenyészetet. Szovátán azonban a sóstavakat a legbujább vegetáció veszi körül.

A vonalnak **Parajd** az utolsó vasúti állomása. Itt járva, egy sajátságos formájú hegy vonja magára figyelmünket Meredek, hirtelen leereszkedő oldalai fehérek, mint a hó, fényesek, mint a gonddal csiszolt carrarai márvány. Az oldalból helyenkint sósziklacsoportok, némely helyen ragyogó sóvirágok emelkednek ki.

Erdélynek nagy nevezetessége ez a hegy: a **parajdi** sóhegy. Európában csak itt, Szovátán és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni.

Kedves kirándulóhelyűl kínálkozik innen a korondi fürdő.

[...] ||345.||

(Kain 1909: 344–345)

- **REICH, 1910.**

ERDÉLY

12. TÖVISTŐL – SEGESVÁRIG.

[...] Küküllőszög az állomása Balázsfalvának s a községhez jóval közelebb esik, mint a Balázsfalva nevü vasuti állomás. Küküllőszögön csatlakozik a fővonalhoz a Kisküküllővölgyi h. é. vasut vonala, mely a vármegyét hosszában átmetsző Kisküküllő folyó mentén halad az Udvarhelymegyében fekvő **Parajdig** (Korond-fürdő).

[...] ||71.||

27. MÁDÉFALVÁRÓL GYERGYÓ-SZENT-MIKLÓSRA ÉS A GYERGYÓ VIDÉKE.

[...] Szárhegytől délnyugatra a Gyergyó-Szent-Miklósról **Parajdra** vezető ut mentén találjuk Gyergyó-Alfalut 5811 lakóssal a Belkény patak mellett; temploma a legrégibb az egész Gyergyóban. [...] ||132.||

29. A KISKÜKÜLLŐ VÖLGYE.

[...] A megyén átlépve Marostorda és Udvarhely vármegyék közös határvonalán az egyre szükülő Kis-Küküllő völgyben halad a vonat, de az előbbinek területén, Gyulakután, Erdő-Szent-Györgyön (mindkettőben régi ref. templom,) Csókfalván, Makfalván, Kibéden (2600 magyar lakóssal) át a római castrum helyén épült Sóváradra, s onnan Szovátára, melyen alól a szovátai patak a Küküllőbe ömlik.

Szováta környéke tele van sós forrással; mintegy 130 sós forrás fakad kerületében. Nagy terjedelmü sós hegyén a só néhol teljes tisztaságában fordul elő. Szováta-fürdő a görgényi hegylánc déli lejtőjén, szép tölgyerdők között fekszik. A fürdő két telepből áll: az alsó és felső telepből, az elsőnek hivatalos cime Szováta, az utóbbinak Szováta-fürdő. Meleg és hideg sóstavainak vize csúz-, köszvény-, izületi lobok-, görvélykór-, női bajok-, idegbántalmak ellen hathatós gyógyszert nyujt. Négy, sótartalom és hőmérsékre s igy gyógyhatásra nézve különböző fürdője van; a Medve- és Feketető vize, amely bizonyos mélységben 55–70° C meleg, a ||142.|| legkedveltebbek. A lakásviszonyok nagyon kedvezőek; a felső telepen 2 szálló van 90 szobával, (3–6 kor.) az alsó telepen 2 vendéglő 40 olcsó szobával (1 korona 20 fillér). Az István-, Mátyás- és a fürdő[-]vendéglőben jó élelmezés. Gyógydij: 3, 6 és 10 korona. Fürdő árak: Medvetavi meleg fürdőké 1.60–2 korona, a nyilt fürdőké 60 és 80 fillér, magyarósi tavi nyilt fürdő 50 fillér, feketetavi nyilt fürdő 40 fillér, alsótelepi melegitett kádfürdő 1 korona, tükörfürdő 30 fillér.

Szováta határában Marosszék 126 nemes székely község birtokosságának 32 000 hold erdeje van. Erre már Udvarhelyvármegye határát járjuk[.] A Juhod és Szilas patakok magas, különös alaku sziklahegyet vesznek körül, melynek tetején hozzáférhetetlen magasságban volt Rapsonné vára, akiről a néprege azt meséli, hogy a várától Tordáig terjedő utat vett az ördögtől, de a kialkudott árat, a hegy aranyat és völgy ezüstöt nem adván meg érte, a részedett ördög szétrombolta a büvös utat, melynek maradványa a Rapsonné utja nevü töltés, melyet ismeretlen korban emeltek ismeretlen emberek a határvédelem szempontjából. Orbán Balázs: a „Székelyföld leirása" cimü több kötetes ritka müvében a székely mondákat kimeritően tárgyalja. Szovátáról a vasutvonal utolsó állomására a 2400 lakósu **Parajdra** érünk. **Parajdon** (Valics vendéglő) van a székelyföld nagy nevezetessége a **parajdi** sóhegy magas és meredek sósziklája, melynek mása Szovátán kivül még csak Spanyolországban Cordovában van. Ez alatt terül el a sóbányatelep, melyben az ugynevezett padrendszer szerint fejtik kí a hatalmas sódarabokat. Érdekes látni való a bánya belseje, melybe 220 falépcsőfok vezet; benne nyáron át nem vágnak sót; 3 bányája közül legmélyebb (90 m.) az 1780-ban megnyitott József-bánya, mely ma már nem áll müvelés alatt. **Parajd** mellől a Kisküküllő völgye keletnek fordul a forrásvidékére. **Parajd** alatt szakad a Kisküküllőbe a Korond vize, ||143.|| amelynek völgyén felfelé Székely-Udvarhelybe vezető uton Felső-Sófalvára jutunk, mig a kelet felé hajló ut Gyergyó-Szent-Miklósra visz bennünket. Felső-Sófalvával átellenben fekszik Alsó-Sófalva a Korond völgyének mély medencéjében, melytől jobbra fekvő Fiastető nevü hegycsúcs alatt fekszik a megye legmagasabban fekvő falva Atya v[.] Agyha, ahonnan Etéden át a szombatosok főhelyére Bözöd-Ujfaluba vezet az út. Felső-Sófalváról hegyek között Korond-fürdőbe érünk.

Korond (kocsi Sóváradról v. **Parajdról** 5–6 kor. Székely-Udvarhelyről 12 kor. 3 órányira). Udvarhelyvárm. legnépesebb községeinek egyike; lakóinak legnagyobb része fazekas, máz nélküli edényeivel elárasztják az egész székelyföldet[.] Afürdőtelep a falutól egynegyed óra járásnyira fekszik a Korond vizének balpartján. A fürdőt körülvevő magas hegyek teljesen szélmentessé teszik a fürdőt, mi által mint klimatikus gyógyhely nagyon jótékony hatással van a tüdő- és légzőszervek megbetegedéseire. A telep középpontja a pompás sétatér, melyből szép sétautak ágaznak ki a fürdőtelep minden részébe; a sétatéren van a nagyvendéglő is. Ivóforrása a telep délnyugati részén, a Lopágy alján fakad; vizét frissen fejt kecsketejjel iszszák. Innen 30 lépésre van a két fürdőforrás, melyből vasas savanyuviz buzog. Ivóvizét nagy sikerrel használják még a szegényvérüek, gyomorbajosok s a csontbajban szenvedő gyermekek; fürdővizét pedig csúzos-, köszvényes-, bőrbajos- és skrofulás betegek. A 12 lakóházban, melyek a hegyoldalon vannak, mintegy száz szoba áll a vendégek rendelkezésére; szobaárak 80 fillértől 2 kor. 40 fillérig. Gyógydij 8 korona; hidegfürdő 40 fillér, kádfürdő 1 korona. A fürdőtől 15 percnyire van a Csigahegy. Kirándulhatunk még az ugyanily távolságban levő Arcsóligetbe. A fürdővel szemben levő fenyvessel boritott hegy közepén emelkedik ki a csupasz Hollókő, abban van a Bónis-pincéjének nevezett barlang. ||144.||

Korondon alól végződik az erdélyi Sóvidéknek nevezett völgykatlan s a Kalonda lejtőn vezet fel utunk a pálfalvi tetőre; ez alatt terül el Pálfalva, melynek átellenében feküsznek nyugaton Firtosváralja és Enlaka havasi falu. [...] ||145.||

(Reich 1910: 71, 132, 142–145)

▪ **BAEDEKER, 1911.**
AUSTRIA-HUNGARY WITH EXCURSIONS TO CETINJE, BELGRADE, AND BUCHAREST. HANDBOOK FOR TRAVELLERS (XI. ed.)

[X. TRANYLVANIA. BUCHAREST.]
[98. FROM KOLOZSVÁR (KLAUSENBURG) TO HERMANNSTADT AND KRONSTADT (BUCHAREST).]

From Küküllőszög to **Parajd**, 71 M., railway in 5¼-6 hrs. The train ascends the valley of the Little Kokel. – 15 M. Küküllővár (Kokelburg; 990 ft.), inhabited by Roumanians, with château; 23½ M. Dicső-Szent-Márton (Rail. Restaurant), with 3400 Hung. inhab.; 66½ M. Szováta (1430 ft.,; Petőfi), with iodine and saline baths. – 71 M. **Parajd**. About 6 M. to the S. is Korond (1940 ft.; Bade-Hôtel), with chalybeate springs.

(Baedeker 1911: 546)

▪ **MOLDOVAN, 1913.**
ARDEALUL II. ȚINUTURILE DE PE MURĂȘ (ed. II.)

PE TÂRNAVA-MICĂ

Aproape de împreunarea celor două Târnave, la Blaj, se desface din calea ferată principală de pe Târnava-mare, o linie ferată secundară, care merge pe valea Târnavei-mici în sus. Ea pleacă dela staţiunea Unghiul-Târnavei (ung. Kükülőszeg) şi se termină în regiunea de sare, la **Praid**, având o lungime de 114 km. [...] ||82.||

[...]

SEDIMENTE DE SARE. – CORONDUL ŞI ODORHEIUL

In cursul superior Târnava-micâ are ca afluent apa Corondului, care îşi face cursul de către sud. La împreunarea acestor două râuri se află sedimente bogate de sare. Ele se extind în un teritor considerabil, pe la Sovata şi **Praid** în valea Târnavei, apoi pe râuleţul Corond până aproape de comuna cu acelaş nume. In acest teritor găsim câteva lacuri şi vreo 130 de izvoare sărate. In unele locuri se află dealuri şi stânci întregi de sare. Sarea iese la suprafaţa pământului şi fiind brăzdată de puhoaie, apare grunţuroasă. Pe dealurile aceste zărim din depărtare căscioarele strajelor, cari păzesc să nu se fure sarea. Astfel de stânci de sare, lipsite de vegetaţiune, găsim la Sovata, cari ne prezintă o privelişte frumoasă, contrastând coloarea lor albă-surie, cu verdeaţa pădurilor de pe dealurile împrejmuitoare.

Sovata este o staţiune balneară plăcută, cu lacuri sărate, la o nălţime de 560 m. peste nivelul mării. Apa lacurilor are conţinut de sare până la 25%.

Mai în sus la **Praid** sunt mine de sare. Apa Corondului între Sófalva şi **Praid** îşi face calea pe la poalele unui mare deal de sare. In dealul acesta sunt minele, singurele mine de sare, ce se află în Săcuime. In mine ne coborîm pe scări de lemn. Din ele se scoate puţină sare, fiindcă numai iarna se

exploatează. Odinioară de aici se provedeau Săcuii cu sare gratuită. Urmele vechi şi primitive de lucrări miniere se văd încă atât aici, cât şi la Sovata. Găurile, ce se află în coastele dealurilor de sare nu sunt altceva, decât guri de mine părăsite şi surpate.

La **Praid** calea ce vine pe Târnava-mică în sus se ramifică în două direcţiuni. Una trece prin munţii Gurghiului, peste muntele Bucin şi duce din valea Târnavei-mici pe platoul Giurgeului, cealaltă se în- ||85.|| dreaptă pe valea Corondului. Calea ce trece peste Bucin este o şosea de munte.

Mai nainte când nu existau prin Săcuime căi ferate erà frecventată de mulţi călători. «Pe Săcuii cu borviz» îi puteai întâlnì în toată vremea coborînd în valea Târnavei, la ţară. Călătoria pe această şosea e foarte plăcută în timpul verii. Codrul cu verdeaţa şi frumseţile lui ne mângăie pentru singurătatea, ce ne înconjură. Iarna însă, cu deosebire noaptea călătoria e foarte periculoasă din cauza lupilor hrăpareţi, cari se ţin pe aici cu sutele. Călătorii cari înnoptează, se opresc de obiceiu până dimineaţa la hanul din culmea muntelui, singura locuinţă omenească pe aici.

Dacă luăm şoseaua de pe Corond, spre sud, ea ne duce în valea Târnavei-mari, la Odorheiul-săcuiesc. In cale dăm de comuna săcuiască Corond, lângă care se află băile Corondului.

Băile au o poziţie plăcută, la poalele unui deal, acoperit în parte cu brădet. Dealurile împrejmuitoare scutesc băile de vânturi şi de curente, clima e plăcută, stâmpărată. Din cauza aceasta Corondul e cercetat de bolnavi, cari pătimesc de dureri de piept. Apa se mai foloseşte cu succes contra anemiei, a boalelor de stomac etc.

[...] ||86.||

(Moldovan 1913: 82, 85–86)

- **BAEDEKER, 1913.**

ÖSTERREICH-UNGARN NEBST CETINJE, BELGRAD, BUKAREST. HANDBUCH FÜR REISENDE (XXIX. Aufl.)

[X. SIEBENBÜRGEN. BUKAREST.]

[98. VON KLAUSENBURG NACH HERMANNSTADT UND KRONSTADT (BUKAREST).]

Von Küküllőszög nach **Parajd**, 114km, Eisenbahn in 5 St. Die Bahn führt im Tal der Kleinen Kokel aufwärts. – 24km Küküllővár (Kokelburg; 302m), von Rumänen bewohnt, mit Schloß. – 38km Dicsőszentmárton (Bahnrest.), mit 4400 magy. Einw. – 107km Szováta (436m; Badehotel), mit kalten und warmen Salzteichen. – 114km **Parajd**, mit einem Salzberg. 10km südl. Korond (592m; Badehotel), mit Eisensäuerling.

(Baedeker 1913: 529)

- **MITTON, 1914.**

AUSTRIA-HUNGARY

[CHAPTER XVI. TRANSYLVANIA AND GALICIA.]

[...]

Transylvania is a very rich country, though the greater number of its inhabitants are poor. [...] ||201.|| Salt occurs in large quantites both in solution and sometimes in complete hills. Every one who gets the chance should visit one of the salt mines, some of which have been worked over a thousand years. The salt is so pure that it can be hewed out in great blocks and cubes, and the air is full of the dust which settles down in a fine white powdered frost like the artificial frosting of a Christmas card.

[...] ||202.||

Among the attractions of Transylvania are the Torda Glen, composed of split rocks forming gigantic precipices falling down to a narrow stream scarce six yards wide; the Government salt mines, from which 50,000 tons of salt are excavated every year; the forest resort of Borszék, hundreds of feet above sea-level, with its mineral spring, from which three million bottles are annually exported, and its healing baths; the Gyilkos-tó (Murderous Lake) not far distant:

[...]

The salt hill of **Parajd** is another sight.

It is steep and precipitous, its sides as white as snow, bright as the finest polished marble of Carrara.

[...] ||203.||

(Mitton 1914: 201–203)

▪ **KÖNIGLICH UNGARISCHE STAATSBAHNEN, 1914.**
DAS UNGARISCHE TIEFLAND UND SIEBENBÜRGEN

[...]

Bei Tövis findet die Einzweigung der Budapest – Arader Linie statt. Das Marostal verlassend, können wir mittels einer Lokalbahn **Parajd** besuchen. Hier erhebt sich ein ganzer kolossaler Salzberg, dessen Salzfelsen ganz frei unter der Erddecke hervorblinken. Vor **Parajd** liegt das in neuester Zeit stark frequentierte Bad Szováta, dessen inmitten einer wundervoll üppigen Vegetation hervorleuchtende Salzseen diesem Kurorte einen starken Zuspruch verschafften. Unter den Seen ist der Bärensee der berühmteste, der infolge des physischen Gesetzes der Verschlingung der Sonnenstrahlen die merkwürdige Eigenschaft besitzt, dass während die Oberfläche kalt, in der Tiefe aber das Wasser immer wärmer und sogar heiss wird. [...]

(K. U. Staatsbahnen 1914: 33)

2.2. FÜRDŐIRODALOM

2.2.1. ÁTFOGÓ BALNEOLÓGIAI MUNKÁK, FÜRDŐKALAUZOK

▪ **WAGNER, 1777.**
DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICO-CHEMICA DE AQUIS [...]

[AQUAE MAGNI PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE]
[SEDES SICULIC. UDVARHELLY.]
[KOROND acid. TRANSYL.]
[OBSERVANTE EXPERTISS. MED. DOC. MÁTTYUS.]

In vicinia salis fodinae **Paraidensis**, tribus ab Udvarhelly milliaribus ad Pagum Korond praestantiores multis reperiuntur acidulae ochram lateritiam ponentes: Homorodiensi in reliquo similes, sed vi morscante debiliores, nec palato in tantum arridentes, quae.

[...]

(Wagner 1773: 24)

▪ CRANTZ, 1777.
GESUNDBRUNNEN DER OESTERREICHISCHEN MONARCHIE

[DAS ZECKLERGEBIET UDVARHELLY.]
[KOROND SÄUERLING IN SIEBENBÜRGEN.]
[NACH DER BEOBACHTUNG DES HERRN DOKTOR MATTYUS.]

In der Gegend der **Paraider** Salzbergwerke, drey Meilen von Udvarhelly, findet man bey dem Dorfe Korond einen Säuerling, der vor vielen den Vorzug verdienet, und eine ziegelfärbige Ocher ableget: übrigens ist er dem zu Homorod gleich, allein nicht so beissend und angenehm. [...]

(Crantz 1777: 210)

▪ GERGELYFFI, 1811.
DE AQUIS ET THERMIS MINERALIBUS, TERRAE SICULORUM TRANSYLVANIAE.

[ANALYSIS ACIDULAE SZOMBATFALVENSIS.]

Acidulae hae, una cum thermis frigidis, iacent in territorio Szombatfalvensi, ab ipso pago unius et dimidae, ab oppido vero Udvarhely, duarum circiter horarum distantia, in convalle septemtrionem versus protensa, iuxta viam, ad salinas **Parajdienses** ducentem, ferme in alveo fluvioli (Soos patak) meridiem versus decurrentis, ad cuius dextram, partem, loco elevatiori, protensa, et vix adeunda uligo conspicitur, praeter alias plantas, pedicularem palustrem copiose proferens, in hac uligine, ad ipsam viam publicam, alter quoque fons acidularis reperitur, ex toto neglectus, qui non nisi hieme, ab itinerantibus usuatur.

[...] ||63.||

[ANALYSIS ACIDULAE KORONDIENSIS VULGO ÁRTSÓ DICTAE.]

Series montium asperiorum, pulcherrimis tamen et continuis sylvis consitorum, inclytam sedem Udvarhely, a sedibus Tsik, et Gyergyö discriminantium, huc quoque procurrunt, valle haud angusta, a Pago Korond, septemtrionem versus, usque **Parajd**, salis fodinis palamque rupium instar, prostante sale montano, inclytum protensa; fluvius, in hac valle decurrens, molis impellendis compar (Korond vize) dicta salina saxa perrumpens, fluvio Kisküküllö, cuius magnam partem efficit, miscetur simulque mutato cursu, occidentem versus flectuntur. Montes hanc plagam circumvallantes, ad occidentem siti duabus, ad ortum vero vix 5. horarum spatio, ascensu superabiles, perpetuis fere silvis cooperti sunt, hodie tamen absque ullo notabili usu, quin summa oeconomiae iniuria, pulcherrimae silvae, igne ferroque devastantur ut videlicet primis annis, egenum aliquod foenum obtineatur, deinceps vero siccitate, et sterilitate exhausti montes, informi calvicie, aeternum opprobri- ||77.|| um exhibeant, nec foeno, nec pascuationi amplius utiles.

[...] ||78.||

[EXAMEN FONTIUM SALSORUM PROPRIE ARTSÓ DICTORUM.]

E regione Acidularum, sub pede montis Hollo-kö, ad dextrum latus fluvii Korond decurrentis, Promontorium quoddam, leniter assurgens conspicitur, omni dimensione circiter quadrantem horae complectens; in hoc territorio pluribus locis, latae plagae candore suo a longe spectabiles visuntur, e diversis collibus calcareis constantes, e quibus aquae, sale communi seu muriate Sodae, admodum impraegnatae, plerumque ex apice, alias etiam e latere cum impetu, et quasi ferventi susurro prorumpunt, odore plerumque sulphureo, et gravi notabiles, hinc vulgo Szejke denominatae velut Nyerges Szejke, quod infimum ||89.|| tenet locum, paulo superius Hegyes Szejke: supremum vero versus Hollo-kö, Tsere dombi Szejke pluribus etiam nomine destitutis. In hisce plagis, quamvis maiores, et uberiofes fontes, solerti cura officialium, ad salinas **Parajdienses** constitutorum, lapidibus, fimoque obruantur, tamen innumeris locis, et fonticulis, saepius cum susurro, strepituque, ob gas liberum, una copiosissime erumpens, exonerantur; hoc gas, vitro, aqua prius repleto, et inverso exceptum, factis experimentis, partim quidem gas hydrogen sulphurato, maxima tamen ex parte gas carbonico constare reperiebatur, prout aqua calcis comprobavit.

[...] ||90.||

(Gergelyffi 1811: 63, 77–78, 89–90)

- **LENGYEL D., 1853.**

FÜRDŐI-ZSEBKÖNYV. MAGYAR-, ERDÉLY-, HORVÁT-TÓTORSZÁG [...] ÁSVÁNYVIZEI S FÜRDŐ-INTÉZETEI

KOROND.

Korond, székely falu, a **Parajdról** Udvarhelyre vivő országutban fekszik a hajdani Udvarhelyszékben.

[...] ||375.||

Ezen fürdőnek igen kellemes fekvése van. [...] ||376.|| Szembe vonul el az országút, felette erdős hegy emelkedik, ennek oldalán pedig sósszikla. Tovább a Hollókő szirtja látszik, s az ormokat fenyvesek szegik be. [...] ||377.||

SZOMBATFALVA.

Szombatfalva, székely falu, a hajdani Udvarhelyszékben, fél m.föld távolságra Udvarhelytől. Határán a **Parajd** felé vivő országut s a sóspataka mellett két savanyúvizforrás buzog fel, melylyek közül az egyik ként is tartalmaz. [...] ||380.||

SZOVÁTA.

Szováta, székely falu, a **Parajdtól** északra eső havas aljában. Szembe vele a kis Küküllő partján M. Vásárhelylyel közlekedő országut, s az egész egy svajczi táj regényes képét tünteti előnkbe.

A falu felett egy domb emelkedik, mellynek ormait nem fedi erdő, mert ez sós hegy. Kerülete 1½ órányi, kereken sóstavak s bizonyos távolságban 7 őrház környezik, délről pedig egy festői szép édes tó.

[...]

A vidékiek már rég használják, de nyáron át idegenek is látogatják, kik a faluba szállásolnak. 1844ben nehány lakot is kezdettek e sóshegy alatt épitni. ||381.||

(Lengyel D. 1853: 375–377, 380–381)

▪ **LENGYEL D., 1854.**
DE HEILQUELLEN UND BÄDER UNGARNS, SIEBENBÜRGENS [...]

SZOMBATFALVA.

Beim Dorfe Szombatfalva eine halbe Meile vom Markte Udvarhely und 1. Meile von Homorod entspringen neben der nach **Parajd** führenden Strasse am Bache Sóóspatak zwei Mineralquellen. [...]

(Lengyel D. 1854: 329)

▪ **KNÖPFLER, 1856.**
GEOGNOSTISCH- BALNEOLOGISCHE SKITZEN AUS SIEBENBÜRGEN

[...]

Die Karpathen in Siebenbürgen sind wohl das Erzeugniss einer der letzten d. i. der jüngsten Gebirgserhebung in Europa, indem durch deren Aufrichtung nicht nur die Grauwacken-, Kohlen- und Jura-Gruppen, sondern stellenweise auch die Eozenen- und Miozenen-Bildungen, ja selbst die Molassen-Straten gehoben und verworfen wurden. Denn wir finden nicht nur die jungen Straten, in welchen das grosse Steinkohlen-Lager beim Vulkaner-Pass im Zsiller-Thale eingebettet ist, sammt diesen aufgerichtet, sondern auch die grossen Steinsalzablagerungen bei Szováta und **Parajd**, die als kahle den Athmosphärilien ausgesetzte Steinsalzfelsen den Besucher überraschen, wie auch die Molassen-Straten im oberen Flussgebiethe der beiden Kockeln an der Westgränze des mächtigen Hargittaer Trachitstockes gehoben und verworfen. [...]

(Knöpfler 1856: 214)

▪ **SIGMUND, 1860.**
UEBERSICHT DER BEKANNTESTEN [...] MINERALWÄSSER SIEBENBÜRGENS

EINLEITUNG.

[...]

Unter den kalten Wässern sind in dem, von mächtigen Salzstöcken durchzogenen und das Steinsalz, hie und da (so bei Szováta und **Parajd**) offen zu Tage liegend oder nur leicht mit Dammerde gedeckt (an sehr vielen Orten), bietenden Lande die kochsalzhältigen wohl am häufigsten; Herr Dr. Czekelius (Verhandlungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaft, V.Band, S. 39) zählt deren 593 auf, neben welchen auch Salz in Teichen, Mooren und Sulzen („Salsen," „Letten") häufig vorkommt. [...] ||4.||

MAROS-VÁSÁRHELYER KREIS.
10. KOROUD.
NAME UND LAGE DES CURORTES, COMMUNICATIONEN.

½ Meile vom Dorfe Koroud mit 2227 Einwohnern, eine Meile von der Saline zu **Parajd**, vier Meilen von der Stadt Udvarhely, in einem Gebirgsthale; Klima etwas rauh; Boden feucht; Strasse gut.

[...] ||51.||

(Sigmund 1860: 4, 51)

▪ **HÄRDTL, 1862.**
DIE HEILQUELLEN UND KURORTE DES OESTREICHISCHEN KAISERSTAATES [...]

I. ABTHEILUNG.
VERZEICHNISS UND SCHILDERUNG DER KURORTE UND HEILQUELLEN.

[...]

65.–70. Andrásfalva. In Siebenbürgen, Kr. Maros-Vásárhely f. Maroser Stuhl, Bez. Makfalva:

[...]

70. Von Makfalva 3 Stunden: Szováta, rom. Szovatu, wg. Sowaten, Szovota – ein ung. Dorf, in dessen Nähe Steinsalz offen zu Tage liegt; angeblich auch eine Kochsalzquelle und ein Bad?

[...] ||11.||

[...]

97.–103. Atyha. In Siebenbürgen, Kr. Maros-Vásárhely f. Udvarhelyer Stuhl, Bez. Makfalva:

97. Von Makfalva 8 Stunden: Atyha [...]

98. Von Makfalva 11 Stunden: Arcsó [...] ||16.||

99. Von Makfalva 11 Stunden: Korond [...]

100. Von Makfalva 4 Stunden: Böződ [...]

101. Von Makfalva 4 Stunden: **Parajd**, rom. Szare? wg. Salzberg, Paradj – ein Dorf mit 1100 ung. Einw., in einer an Achat und Tuffstein reichen Gebirgsgegend; hier liegt Steinsalz offen zu Tage; nebstbei ein Salzbergwerk? ein sehr ergiebiger Kochsalzbrunnen?

102. Von Makfalva 8½ Stunden: Ober-Sofalva [...]

103. Von O. Sofalva ½ Stunde: Unter-Sofalva [...]

[...] ||17.||

[...]

Paradj, **Parajd** s. Atyha. [...] ||286.||

2164. Salz. [...]

[...]

Salzbach s. Soospatak u. Mezö-Madaras; s. Szejke u. Udvarhely. Salzbad s. Luhatschowitz u. Banow; s. Ofen etc. Salzberg s. Ischl; s. **Parajd** u. Atyha etc. Salzbründl s. Mosecker-Gypsberg u. Golling. Salzbrunnen s. Gradlitz u. Königinhof; s. Korond u. Atyha; s. Soos etc. Salzburg s. Eperies.

[...] ||332.||

Sosto s. [...] Szovata u. Andrasfalva.

[...] ||358.||

(Härdtl 1862: 11, 16–17, 286, 332, 358)

▪ **SIGMUND, 1868.**
ÜBERSICHT DER BEKANNTESTEN [...] MINERALWÄSSER SIEBENBÜRGENS (II. Aufl.)

[EINLEITUNG.]

[...]

Unter den kalten Wässern sind in dem, von mächtigen Salzstöcken durchzogenen, und das Steinsalz hie und da (so bei Szováta und **Parajd**) offen zu Tage liegend, oder (an sehr vielen Orten) nur leicht mit Dammerde gedeckt bietenden, Lande die kochsalzhältigen wohl am häufigsten. Hr. Dr. Czekelius (Verhandlungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaft, V. Band, S. 39) zählt deren 593 auf, neben welchen auch Salz in Teichen, Mooren und Sulzen („Salsen," „Letten") häufig vorkommt. [...] ||5.||

[GEOLOGISCHE SKIZZE VON SIEBENBÜRGEN.]
[II. GEOLOGISCHER THEIL.]

[...]

Besonderes Interesse gewinnt das jüngere Tertiär-Gebirge sowohl im Allgemeinen, als im Speciellen für uns durch die kolossalen Massen von Steinsalz, welche darin eingeschlossen sind. Die in Siebenbürgen gar nicht so selten vorkommende Erscheinung mächtiger, zu Tage ausgehender Felsmassen von Steinsalz, wie z. B. in der Gegend von **Parajd** und Szováta, dürfte nicht leicht in irgend einem anderen Lande Europa's in ähnlicher Weise zu beobachten sein und bildet jedenfalls eines der frappantesten und interessantesten geologischen Phänomene. Die Farbe des Salzes ist vorwaltend weiss und grau, seltener röthlich (z. B. in **Parajd**), noch seltener blau ||52.|| (eben dort). [...] ||53.||

[III. BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DEM GEOLOGISCHEN BAU UND DEN QUELLEN DES LANDES.]

[...]

Die Eisensäuerlinge von Homród und die erdigen und muriatischen Säuerlinge von Korond nehmen ||60.|| ihren Ursprung in dem langen Zuge trachytischer Tuffe, welche das westliche Gehänge des Hargitta-Gebirges begleiten. Erstere bekommen ihren Eisengehalt durch die in der Gegend von Homród vielfach in diesen Gesteinen vorkommenden Eisensteine, die auf der Carlshütte zu St. Keresztbánya verhüttet werden; letztere ihren theilweise stark salzigen Geschmack durch die dort in grösserer Verbreitung (namentlich bei **Parajd**) vorkommenden Steinsalz-Lagerstätten.

[...] ||61.||

10. KOROND.
ERDIGE-MURIATISCHE EISENSÄUERLINGE.
NAME AND LAGE DES CURORTES, COMMUNICATIONEN.

Eine halbe Meile vom Dorfo Korond mit 2227 Einwohnern, eine Meile von der Saline zu **Parajd**, vier Meilen von der Stadt Udvarhely, in einem Gebirgsthale; Klima etwas rauh; Boden feucht; Strasse gut.

[...] ||154.||

(Sigmund 1868: 5, 52–53, 60–61, 154)

- **BIELZ, 1882.**

DIE MINERALQUELLEN UND HEILBÄDER SIEBENBÜRGENS

I. DIE KOCHSALZQUELLEN UND SALZSOOLEN.

Die ausgebreitete Salzformation, welche im innern Theile Siebenbürgens unter dem jungtertiären Hügellande einen Flächenraum von 400 Geviertmeilen oder 82,500 □Kilometer einnimmt, ist stellenweise durch anstehendes Steinsalz[138] und durch hundertjäjrige Grubenbaue aufgeschlossene Salzstöcke, stellenweise durch die in alten ||3.|| Salzbergbauen (Pingen) angesammelte natürliche Soole, hauptsächlich und auf der ganzen Ausdehnung dieses grossen Gebietes aber durch viele Salzquellen bezeichnet. Die Zahl der Letzteren beträgt nach verlässlichen Angaben [...] über 900, ihr Wasser hat einen Gehalt von 3 bis 30% Kochsalz und es treten dieselben bald vereinzelt, bald in Gruppen und mitunter so zahlreich beieinander auf, dass z. B. bei Szováta nächst **Parajd** 143, am Sósdomb zwischen Kincses und Görgény-Oroszfalu 48 Quellen in der Nähe der dortigen Salzstöcke hervorbrechen und bei dem Weiler Weisskirch nächst Reussmarkt am Székásbache auf einer Strecke von 240 Meter überall Salzwasser im Gehalte von 16% ausschwitzt; ausserdem sind auch einige Salzmoore (bei Déva, Kolos, Szamosfalva, Szeszárma und Persány) und Salzfelder (bei Urwegen, Weisskirch nächst Reussmarkt und Bluthroth) zu erwähnen.

[...] ||4.||

IM COMITATE UDVARHELY.

[...]
[Auf dem Gemeindegebiete von] **Parajd**
[Salzbrunnen] –
[Salzquellen] 10
[Salzauswitterungen] 1
[Sonstige Vorkommen] Steinsalz ||12.||

(Bielz 1882: 3–4, 12)

▪ CHYZER, 1885.
MAGYARORSZÁG GYÓGYHELYEI ÉS ÁSVÁNYVIZEI

A MAGYARORSZÁGI ÁSVÁNYVIZEK ÉS GYÓGYHELYEK BEOSZTÁSA.
V. KONYHASÓS VIZEK.

[...]

Konyhasós forrásunk rendkivül sok van, különösen a királyhágóntuli megyékben, hol Bielz a legujabb számlálás alapján 982-őt sorol fel. Ezek közül legtöbb esik Maros-Torda megyére.

Többeknél ezek közül vannak kisebb, tisztán helyi jelentőségü fürdők is, ugy névszerint: Görgény-Sóaknán, Maros-Ujváron – ez egyike a jobb berendezésüeknek – Nádpatakon, **Parajdon**,

[138] Es sind in Siebenbürgen bereits 37 Orte bekannt, wo anstehendes Steinsalz vorkommt und zwar bei Salzburg (Vizakna), Maros-Ujvár, Torda, Ajton, Páta, Kolos, Ketelend, Felső-Suk, Szék, Deés-Akna, Szász-Nyires, Nagy-Kalyán, Bálványos-Váralya, Kaila, Sajó-Udvarhely, Somkerék, Csepán, Mettersdorf, Pintak, Jad, Sófalva, Billak, Weisskirch, Sz.-Péntek (bei Tekendorf), Görgény-Sóakna und Sós-Szt.-Márton, Szováta, **Parajd**, Alsó- und Felső-Sófalva, Lővéte, Homorod-Keményfalva, Homorod-Szent-Márton, Homorod-Szent-Pál, Homorod-Szent-Péter, Draas, Homorod bei Reps und ||3.|| Stein. Von diesen Lokalitäten sind Salzburg, Maros-Ujvár, Torda, Kolos, Szék, Deés-Akna und **Parajd** durch Grubenbaue aufgeschlossen, von welchen blos Szék und Kolos gegenwärtig nicht mehr im Betriebe sind. Dagegen sind alte Pingen mit Salzsoole (von 6 bis 20%) gefüllt bei Salzburg, Maros-Ujvár, Torda, Kolos, Szék, Szamosfalva, Deés-Akna, Weisskirch und Sófalva bei Bistritz, Görgény-Sóakna und Sós-Szent-Márton. ||4.||

Rónaszéken, Szamosfalván, Akna-Szlatinán, Tordán stb. A szép fekvésü Sóváron Eperjes mellett, hol igen sok sok szép és jó kincstári épület van, a kincstár jövedelmező sósfürdőt rendezhetne be.

[...] ||21.||

A GYÓGYHELYEK ÉS ÁSVÁNYVIZEK RÉSZLETES LEIRÁSA.
SZOVÁTA.

[...] A Székelyföld egyik legnagyobb természeti ritkasága, hol a só sziklás hegyeket képez, s a földszinén látható. Sós tavakban bővelkedik. [...] ||108.||

(Chyzer 1885: 21, 108)

▪ FISCHER, 1887.
MAGYARORSZÁG KONYHASÓS VIZEI

[...]

Parajd: 8 sósforrás.

I. a «Sóhát» keleti oldalában, a kath. temetőtől 300 méternyire.

II. a «Sóhát» oldal ÉK-i részén, a ref. templomtól 375 méternyire.

III. a «Sóhát» keleti oldalán fekvő forrástól ÉK-re 112 méternyire.

IV. a «Fűrész» oldal É-i részén **Parajdtól** Ny-ra 112 méternyire.

V. A «Fűrész» oldal É-i részén **Parajdtól** 225 méternyire.

VI. a **parajdi** sóbánya mellett, (a bányafürdő-forrás).

VII. A bányán a Korond folyótól 7·50 méternyire.

VIII. az úgynevezett «Seke oldal» déli részén a Korond vizétől 30 méternyire.

«Fűrész oldali forrás». Merítés ideje: 1883. évi julius hó 7., délelőtt 10 órakor. Hőm. °C-ban: Lev. 28·75°; víz 12·50°. Sűrűség: 1·1731. Lúgossági fok: 9·4°. Szilárd alkatrész %-okban: 22·77. Chlortartalom %-okban: 13·56. Ad 24 óra alatt 21·60 $^{H}/_{l}$ folyadékot, melyben 491·83 $^{k}/_{g}$ szilárd alkatrész van. Felügyelet alatt áll; egy forrás fürdőnek használtatik.

II. «Holló» oldali forrás. Merítés ideje: 1883. évi julius hó 7., délelőtt 11 órakor. Hőm. °C-ban: Lev. 32·50°; víz 15°. Sűrűség: 1·2059. Lúgossági fok: 5·5°. Szilárd alkatrész %-okban:26·64. Chlortartalom %-okban: 15·68. Ad 24 óra alatt 100·80 $^{H}/_{l}$ folyadékot, melyben 2685·31 $^{k}/_{g}$ szilárd alkatrész van.

[...]

(Fischer 1887: 436)

▪ NÉMETH, 1890.
MAGYARORSZÁG FÜRDŐHELYEINEK ÉS ÁSVÁNYVIZEINEK ÁTTEKINTŐ ISMERTETÉSE

[JELENTÉKTELEN FÜRDŐHELYEK]

[...]

48. **Parajd**, Udvarhelymegyében, konyhasós vízzel. (Chyzer).

[...]

(Németh 1890: 39)

▪ **HANKÓ, 1891.**
AZ ERDÉLYRÉSZI FÜRDŐK ÉS ÁSVÁNYVIZEK LEIRÁSA

BORSZÉK.

[...]

Csikszeredából Udvarhelymegye felé vehetjük útunkat. [...] Székely-Udvarhelyről Lövétére, majd Szejkére tehetünk kellemes kirándulásokat. Szejke, melyet méltán neveznek az erdélyiek „Székely-Gastein"-nak, gyönyörü vidékkel, csinos berendezéssel és kitünő vizekkel bir. Valóban méltó a megtekintésre. Székely-Udvarhelyről tovább folytatva útunkat Korondra, „Erdély Gleichenbergjébe", innen a gazdag sóbányákkal biró **Parajdra** jutunk. **Parajdról** újólag Csikmegye felé tartunk; Csikmegye határát másodszor is átlépve, Gyergyó-Szent-Miklóst s Ditrót is hátrahagyva, végre Borszékre érkezünk. [...] ||36.||

KOROND.

[...]

Kiránduló-helyek: a Firtos-hegy, Firtos várának omladékával. A tiz percznyi távolságra levő Arcsó-liget gyönyörü lombos fákkal, pihenő helyekkel, **Parajd**, gazdag sóbányáival és gyujtófa-gyárával. A fürdőtől tizenöt percznyi távolságra van a Csiga-hegy (rakodó-hegy); az út ide országúton, illatos mezőkön, ringó kalászok között vezet; egyszerre előttünk a Csiga-hegy, egy, a szivárvány minden szineiben tündöklő, csillogó szikla-domb alakjában.

[...] ||145.||

SZOVÁTA.

[...]

A falu hosszában foly le a Szováta vize, mely fennebb két ágból ered. Mindkét vízér a nagy hirre jutott szovátai sósziklák között kanyarog elé, melyeknek termetes ormai a szarmat-emelet márga és homokos burka alól merészen kibukkanva, csipkézetes alakzataikkal a legszebb látványok egyikét tárják fel a néző előtt.

[...] ||177.||

Posta **Parajd**, táviró hivatal Maros-Vásárhely.

[...] ||178.||

(Hankó 1891: 36, 145, 177–178)

▪ **RÉTHY, 1893.**
A SZÉKELYFÖLD FÜRDŐI ÉS ÁSVÁNYVIZEI

A SZÉKELYFÖLD FÜRDŐI ÉS ÁSVÁNYVIZEI[139]

[...]

A szovátai gyógyfürdőnek a látogatottsága a tárgyalt évben igen élénk volt. A fürdő-vendégek száma mintegy 30%-al több volt, mint az 1891-ik évben. A fürdő-látogatók számát pontos számokkal,

[139] A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara sajtó alatt levő 1892. évi jelentéséből, mely czikkíró – mint kamarai titkár – gondos szerkesztésében nemsokára meg fog jelenni. Szerk. ||34.||

megbízható adatok hiányában, kimutatni nem lehet; de az általános forgalmi viszonyokból lehet következtetni a jelzett tényre. A sós víz kereskedelmi forgalom tárgyát nem képezte. A múlt évben a fürdő-vendéglőt két vendégszobával kibővítették. A fürdő tulajdonjoga felett a kir. törvényszéknél per folyik és a fürdő kezelését Szoboszlai György körjegyzőre, mint zárgondnokra bízták. A fürdő fejlődése érdekében mindenekfölött kivánatos lenne, ha a tervbe vett marosvásárhely-**parajdi** vasúti vonal mielőbb kiépűlne.

[...] ||39.||

(Réthy 1893: 34, 39)

▪ N. N., 1899.
SZÉKELYFÖLDI FÜRDŐK, ÁSVÁNYVIZ-KERESKEDÉS

SZÉKELYFÖLDI FÜRDŐK, ÁSVÁNYVIZ-KERESKEDÉS.
– A MAROS-VÁSÁRHELYI KERESK. ÉS IPARKAMARA MULT ÉVI JELENTÉSÉBŐL –

[...]

Udvarhelymegye fürdői közül első helyen áll Korond és Homoród, de a kisebb szabásu fürdők egész sorozata van még itt. Nevezetesen: Szejke, Lobogó, Dobogó, Székelyfüred, Kiruly, Baross, Bothegy stb.

Korond uj tulajdonosa, nagy befektetéseket tett Korond emelése érdekében. Mindazonáltal Erdély Gleichenbergje (dr. Hankó) ezideig még nem részesült megérdemlett támogatásban, mert el volt és el van zárva a világforgalomtól. Ujabban a Kisküküllő-völgyi vasútban reménykedik, melyet kivánatos volna **Parajdig** felvinni, részint az ottani sóbánya és rengeteg erdőért, részint pedig e nagyobb méltánylást és támogatást érdemlő kitünő gyógyitó hatásu fürdőért. Vendégeinek száma 200 volt.

[...]

(*A Mi Fürdőink*. 1899. II. évf. 1. sz. 16.)

▪ HANKÓ, 1900.
DIE BÄDER UND MINERALWÄSSER DER ERDÉLYER (SIEBENBÜRGISCHEN) LANDESTHEILE UNGARN'S

EINLEITUNG.

[...]

[...] Mit Salz ist es [Siebenbürgen] so reich versehen, dass es auch andere Länder damit versorgen könnte. [...] ||5.||

KOROND UND UMGEBUNG.

[...]

Ausflugsorte sind: der Firtosberg, der zehn Minuten entfernt gelegene Árcso-Hain mit seinen wunderschönen laubgekrönten Bäumen und Ruheplätzen, **Parajd** mit seinen reichen Salzbergwerken, seinen Salzbergen und seiner Zündhölzchenfabrik.

Fünfzehn Minuten von dem Bade entfernt liegt der Schneckenberg (Csigahegy). Diesen erreicht man auf einem Landwege, der durch duftende Wiesen und grünenden Feldern dahinführt.

[...] ||152.||

PARAJD UND SEINE UMGEBUNG

[A fejezetcím fölött rajz: székely ház és kapu, előtte viseletes férfi és kislány.]

Wir sind im Salzgebiet; so wird ein mit Mineralschätzen reich gesegnetes Gebiet des Széklerlandes genannt: das Thal der Kis-Küküllő und der Maros hinunter bis zur Ortschaft Szováta, im Maros-Tordaer Komitat.

Der Boden, auf dem wir stehen, birgt den Salzreichthum eines Meertheils in sich. Die Erde schwitzt Salz aus, mit Salz gemischt ist der Staub des Weges, salzhaltig sind die Quellen, das Wasser der Brunnen schmeckt nach Salz; marmorweisse, glatte Salzberge brechen aus der Erde hervor und mit Salzklippen kämpft der thalwärts brausende Fluss.

Indem wir Korond verlassen, führt unser Weg bis nach Felső-Sófalva (Ober-Salzdorf) zwischen Bergen dahin.

Weiter über Felső-Sófalva erhebt sich ein eigenthümlich geformter Berg. Er ist steil, seine schroff abfallenden Wände sind weiss, wie der Schnee, glänzend, wie der sorgfältig geschliffene Marmor von Carrara.

Die Umrisse des Berges sind gerade, sein Rücken geklüftet, seine Seiten bald glatt, bald wieder gespalten, von Wassergräben, dunklen Höhlungen gefurcht. Aus den Wänden ragen Salzfelsengruppen, mancherorts glänzende Salzarabesken hervor. ||184.||

Dieser Berg ist eine grosse Berühmtheit des Széklerlandes: das ist der **Parajder** Salzberg. In Europa gibt es nur hier, bei Szováta und in Spanien so hoch hervorragende Salzfelsen.

Unter diesem Berge breitet sich die aus Werkgebäuden, Magazinen und Beamtenwohnungen bestehende **Parajder** Salzbergwerk-Colonie aus[.]

Der Bergbau wird in einer zum Sohlenbau eingerichteten kammerförmigen Grube betrieben. Diese Grube ist im Jahre 1780 durch Vereinigung zweier Nivellirungen entstanden; die so entstandene Höhle erhielt den Namen Josef-Grube. Im Jahre 1816 wurden die Ferdinand- und Karl-Gruben eröffnet. Bei dem Betrieb herrscht das Bank-System, wobei die Bänke mittels Holzkeilen gesprengt und dieselben in Stücke von 30–35 Kgr. gehauen werden. Der aufgedeckte ganze Sohlenbau beträgt 9100 M^2.

[Rajz: Parajd – a Sóhegy lábánál fekvő bányatelep, a Korond-pataka.]

Das Innere des Bergwerkes bildet – während gearbeitet wird – eine überaus interessante Sehenswürdigkeit. Tief unter der Erde sieht man Gassen, Plätze, Gänge, Tunnels, gewölbte Säle. Das Gewölbe der Boden, die Wände, sind alle aus derselben Materie: aus glänzendem, weissem, schimmerndem, gemeisseltem Steinsalz. Es ist dies eine unterirdische Stadt ohne Häuser, aber ||185.|| nicht ohne Leute. Viele Leute leben und arbeiten hier; sie hauen und heben aus dem dicken Felsen des Steinsalzes Würfel hervor, sie glätten die Wände, sammeln den Schutt, heben die Salzwürfel auf Wägen oder auf die Hebemaschine und befördern dieselben auf die Oberfläche der Erde. Die Länge der Eisenbahnlinie in der Grube beträgt: 300 Meter.

Im Jahre 1891. erzeugte das **Parajder** Salzbergwerk 43,237 Meterzentner reines Salz und 30,705 Meterzentner erdiges Salz. Das **Parajder** Salz ist schön weiss; zeitweise hat es aber auch einen röthlichen Schimmer und nur sehr selten wird auch blaues und fadenartiges gefunden.[140]

[140] Tadeus Weiss: Kurze Beschreibung des Siebenbürger Bergbaues. Budapest[,] 1891.

Der hier dahineilende Korond-Bach hat sich durch den Berg Bahn gebrochen, um sich auf der entgegengesetzten Seite desselben mit der Kis-Küküllő zu vereinigen.

Parajd selbst liegt in der Nähe der Bergwerk-Colonie, am Ufer der Kis-Küküllő. Im Dorfe sind die Reiter'sche gut eingerichtete Zündholz-Fabrik und die Sägemühle Sehenswürdigkeiten.

Eine Stunde von **Parajd** entfernt liegt von den Juhos- und Szilas-Bächen umgeben ein hoher, bizarr geformter, wunderschöner Felsenberg. Am Gipfel dieses mit Felsengruppen und kühn hervorspringenden Klippen geschmückten Trachitberges, stand einst in unnahbarer Höhe die Burg der Frau Rapson, genannt Feenkönigin, welche selbe mit Hilfe ihrer Zauberkraft erbaute; ein Kater und ein Hahn trugen das Baumaterial den Berg empor.

Frau Rapson wird von der Volksmythe für sehr spitzfindig gehalten, die selbst den Teufel überlistete.

Es geschah einmal, dass die Feenkönigin von dem Teufel einen Zauberweg kaufte, welcher aus der Burg in gerader Richtung nach Torda führte. Sie versprach dem Teufel dafür einen goldenen Berg und ein silbernes Thal. Auf diesem Wege brauste sie mit ihren Zauberpferden mit wunderbarer Schnelligkeit dahin; wenn am Sonntag in Torda zuerst geläutet wurde, war sie noch in der Burg, beim Kirchgang sass sie schon in Torda in der Kirche. Einmal verlor ihr Kutscher seinen Hut und wollte absteigen, um ihn aufzuheben. »Du steigst umsonst ab, – sagte ihm die Herrin – der liegt schon fünf Stunden weit entfernt«. ||186.||

[Egész oldalas rajz: a parajdi Sóhegy.] ||187.||

Der Teufel wartete immerfort auf seinen Lohn, er forderte sein Geld, aber vergebens. Frau Rapson zog die Verrechnung fortwährend in die Länge und speiste den Teufel jahrelang mit guten Worten ab; inzwischen kutschirte sie ununterbrochen auf dem Zauberwege.

Endlich verlor auch der Teufel die Geduld und fieng jetzt an sein Geld energisch zu fordern. Da Frau Rapson nicht mehr ausweichen konnte, krümmte sie die Finger ihrer kleinen Hand zusammen und legte in dieselben ein Goldstück, auf die Handfläche aber einen Thaler: »nun hier ist der goldene Berg und das silberne Thal«. Der geprellte Teufel stürmte wüthend davon und zertrümmerte den Zauberweg. Die Ruinen des Weges sind jetzt noch sichtbar.[141]

In der Richtung der Burgen gab es rings um das Széklerland herum Dämme, die in unbekannten Zeiten von unbekannten Völkern zur Grenzwehr errichtet wurden. Diese Dammwege laufen, aus den Tiefen der Wälder hervortretend, in mächtigen Schlangenwindungen den Bergrücken entlang und bilden mit ihrem unbekannten Anfang und Ende ein ewiges Fragezeichen für die Passanten.

Solch ein mächtiger Damm führt auch von der Burg aus nach Westen. Die poetische Natur der Székler fand auch hier die entsprechende Erklärung. Das war der Weg, über den Frau Rapson von ihren Zauberrossen nach Torda entrückt wurde.[142]

Parajd liefert seit Jahrhunderten den Bewohnern des Székler- und Sachsenlandes, sowie denen des oberen Gebietes der Maros zum täglichen Brot das nöthige Salz. Die Zahl der Consummenten vervielfachte sich mit der Zeit. Durch das Anwachsen des Consumgebietes wurde die Eröffnung immer neuerer Weglinien nöthig. Derzeitig führen von **Parajd** aus mehrere Wege nicht bloss nach dem Udvarhelyer Komitat, sondern auch nach den benachbarten Komitaten. Von den wichtigeren führt einer über Szováta durch das Kis-Küküllőer Thal, die Komitate Maros-Torda und Kis-Küküllö berührend bis nach Balázsfalva.

Ein anderer Weg führt nach Gyergyó. Von beiden Weglinien gehen bedeutende Seitenwege aus. ||188.||

[141] Blasius von Orbán. Beschreibung des Széklerlandes. Pest, 1868.
[142] Gabriel Téglás. Der Weg der Frau Rapson, vom Széklerlande.

SZOVÁTA.

[...]

Der Szováta-Fluss fliesst dem Dorfe entlang; er entspringt weiter oben aus zwei Armen. Beide Wasseradern schlängeln sich aus den berühmt gewordenen Szovátaer Salzfelsen hervor, deren mächtige Kuppeln aus der Mergel- und Sandhülle der Sarmat-Schichte kühn hervorbrechend, mit ihren mannigfach gefransten Gebilden eines der sonderbarsten Anblicke dem Zuschauer darbieten. Diese von weitem ins Auge fallenden, blinkenden Säulen, spitze Thürme, Burgruinen, Vertiefungen und Höhlen bildenden, fein gezackten, schneeweissen Salzfelsen gehören zu den grössten Naturseltenheiten Siebenbürgens.

[...] ||197.||

In unmittelbarer Nähe des »Feketető« breitet sich der »Illyés Teich« aus, welcher einen Flächenraum von 8–10 Joch einnimmt. Steile mit prächtigen Laubwäldern bedeckte Berge umgeben den Teich. Am Ufer desselben brechen stellenweise Salzfelsen hervor, von denen einige 30–40 Meter über den Wasserspiegel sich erheben. [...]

[...]

Post in **Parajd**, Telegrafenstation in Maros-Vásárhely.

[...] ||199.||

(Hankó 1900: 5, 152, 184–188, 197, 199)

- **RIGLER (szerk.), 1903.**

ERDÉLY NEVESEBB FÜRDŐI 1902-BEN

[III. ERDÉLY NEVESEBB FÜRDŐINEK TÖRTÉNETE ÉS FEJLŐDÉSE.]
[SZOVÁTA.]

[...]

A szűk völgyben fekvő, népes falu végén van egy kisebbszerű fürdőtelep, a melyet az egész környéken bővében levő sós vízre a XIX. század 70. években alapítottak, de melyet most már kevesen használnak.

Ettől észak-keletre terül el a Sóhát vagy Sóköz. Patakoktól átszelt, hegyes-völgyes terület ez, a hol sok helyen sósforrások fakadnak a földből, másutt pedig 30–50 méter magas, csupasz kősósziklák merednek ki belőle, hogy esőmosástól csipkézett gerinceik fehér szinével vakítsák szemünket.

Feltünő a vidék növényzetének valóságos bujasága. Ez szinte meglepi azt, a ki más, sós talajú tájak kopaszságát látta. Alig egy méter vastag humuszréteg borítja itt sok helyen a sósziklát és mégis gyönyörű tölgy- és fenyőerdőt találunk rajta.

A területet átszeldelő patakok vize a száraz időben elapad. A partokat ilyenkor a vízből kijegeczedett sókristályok borítják. A vakítóan fehér sóréteg pár lépésről jégkéregnek látszik, mely a medret a legnagyobb forróságban borítja. Ha pedig esős időben járunk e helyen, akkor ismét más kép tárul elénk. Bővizű patakok sokasága szeldeli át a területet, hogy helyenkint a föld alá eltünve, másutt erősen konyhasós vizű forrás alakjában lássanak napvilágot.

A kiszámíthatatlan mennyiségű só tömege tehát lassan fogy. Ez a fogyás a föld szine fölé emelkedő sósziklákon figyelemmel kisérhető, de a föld alatt végbemenő folyamat csak a következményeiből ismerhető fel.

Tartós esők és a tavaszi hóolvadás után a Sóköz területe helyenként megmozdul. Bemélyedések, sőt apró tavak támadnak, teli tömény sós vízzel.

[...]

Ilyen módon több egymás mellett fekvő lyuk egymásba szakadásából származott kétségen kívül az 1710 óta ismert Fekete-tó, a mely a Szováta falu végén levő fürdőtelepnél több száz méterrel magasabban feksz. Ugyanilyen folyamatnak köszönik létüket kétségen felül ||24.|| az ennél is magasabban fekvő magyarósi, és Medve tavak, valamint az utóbbinak nyulványait képező Veres- és Zöld-tó is.

[...] ||25.||

[...] Hankó Vilmos, T. Róth Lajos, Lengyel Béla vizsgálatai sok becses anyaggal szaporították tudásunkat, de a legnagyobb érdemet e természeti tünemény okának kutatásában és megmagyarázásában mégis Kalecsinszky Sándor szerezte magának.

1901 nyarán több hétig vizsgálódott Kalecsinszky és ugyanazon év őszén az Akadémiában bemutatta a munka eredményét. Ebből világosan kitünik, hogy a Medve-tó és melléktavainak sajátságos melegségi viszonyait a napsugarakban kell keresnünk, a melyeket a fölszintől alófelé mind töményebbé váló sós víz nemcsak elnyel, de fel is halmoz magában. Ezért mondja Kalecsinszky a Medve-tavat óriási hőakkumulátornak.

[...] ||26.||

(Rigler 1903a: 24–26)

[IV. ERDÉLY NEVEZETESEBB ÁSVÁNYVIZEINEK ÁLTALÁNOS GEOLOGIÁJA.]
[ERDÉLY BELSŐ TERÜLETÉNEK GEOLOGIÁJA.]

[...]

Kősó azonban rendkívül nagy mennyiségben fordul elő, a mit nemcsak a felszínre került hatalmas kősó-sziklák (**Parajd**, Szováta) és kősobányák mutatnak (Marosujvár, Torda, Kolozs, Szék, Deésakna, Vízakna, **Parajd**), a melyek mindenikében 100 m.-nél, sőt a deésaknai és marosujvári bányában 200 m.-nél is vastagabb sótesten haladtak már át, a nélkül, hogy az alját elérték volna; hanem bizonyítják az erdélyi medencében rendkívül gyakori sósforrások is.

[...] ||56.||

[A FORRÁSOK KÉPZŐDÉSE.]

[...]

Könnyen beláthatjuk tehát, hogy az erdélyi medencének azon a részén, a hol konyhasótelepek vannak a felszinen, vagy ahhoz közel, a hozzá férkőzött és a felületre került víz mindenütt konyhasós forrásokat ad.

A Hargita nyugati aljában **Parajd**, Szováta környékén és kisebb mértékben Erdély más kősós vidékén is, több helyütt 30–50 m.-nyi kősósziklák merednek a felszinen. Az ilyen helyeken a kősót a keringő víz feloldja, minek következtében sajátságos barázdált, csipkézett, némelykor karfiolhoz hasonló kősóalakok támadnak.

[...] ||64.||

(Szádeczky Gy. 1903: 56, 64)

[VI. AZ ÁSVÁNYVIZEKRŐL ÉS AZOK KEZELÉSÉRŐL.]

[Fénykép-kollázs „Koronď” cím alatt: A **parajdi** sósziklák. A „Pálfi” forrás az őrházzal. A sósfürdő vezetéke az „Ős” forrástól. A csigahegy. Fénynyomat Divald K. műintézetéből Budapest.] ||160–161.||

(Rigler 1903b: 160–161)

[VIII. A GYÓGYÍTÁS MÓDJAI, ESZKÖZEI ÉS EREDMÉNYEI AZ ERDÉLYI FÜRDŐKBEN.]
[A MEGLÁTOGATOTT FÜRDŐK GYÓGYÍTÓ ESZKÖZEI, MÓDJAI ÉS JAVALLATAINAK ISMERTETÉSE.]

[Fénykép-kollázs „Szováta" cím alatt: Az Illyés szálló. A Rika szálló. Az alsó fördő. A medve tó. A sósziklák. Fénynyomat Divald K. műintézetéből Budapest.] ||208–209.||

[SZOVÁTA.]

[...]

Előbb a felső telephez mentünk és első sorban megtekintettük a csodás Medve-tavat. 56,000 □-m. területű gyönyörű tó ez, zöldes vízzel, melyet hatalmas tölgy- és bükkfa-erdők vesznek körül, kiöblösödéseiben a leggyönyörűbb sósziklákat lehet látni és melynek vize tavaly 80° C-ig melegedett fel. A Medve-tó partján van uszodaszerű berendezés, kabinok és előtte három széles kosár deszkából, mely 40 cm. széles, de e mélységben is már oly meleg, hogy süti a talpat.

Egyik társunk próbált a tóba háton úszva bejutni, de oly melege lett, hogy csakhamar kifelé igyekezett.

[...] ||221.||

A felső-telepen elegáns fürdőélet, alant patriarchalis viszonyok és egyszerűség. A két telep között sok sétány van, de az utak még csak most készültek. Szórakozásul: czigányzene, tennis, pisztrángászás, tutajozás a Medve-tavon, kirándulások a Cseresnyés-hegyre, **parajdi** sóbányákhoz és a Bucsinra.

[...] ||222.||

[FÜRDŐÉLET ÉS SZÓRAKOZÁS.]

[...]

Korond, 1863.

Vendégek mulattatására a **parajdi** cigány zenészek voltak szerződtetve. A vendéglős járatott egy pár pesti és erdélyi napilapot, és az a vendéglő előcsarnokában a vendégek rendelkezésére állott.

A vendégek külön épületekben lakván, az ismeretség a már akkor is divatos ivókúra alatt csakhamar megtörtént. ||241.||

A nők az ivókúra végeztével megreggelizvén, nagyobb része egyszerű, deszkaoldalú, fakó szekérre ülvén, felment az ú. n. timsós fürdőt használni, honnan haza jőve s átöltözködve megebédeltek és d. u. 2 órán túl lakásuk folyosóján dologgal kiülvén vagy hozzájuk látogatóba jöttekkel társalogtak 5–6 óráig. Azután mentek sétálni kisebb-nagyobb társasággal a rózsaligetbe, Árcsóba és az atyai szép erdőbe. Ezenkívül rendeztek minden idény alatt egy-két kirándulást a Firtosra.

Az urak közül az idősebbek lapolvasással, de nagyobbára kártyázással töltötték az időt, az ifjabbak a nők társaságában és többször rendeztek tombolát

Ünnep- és vasárnapokon a közeli **parajdi** sóbányák hivatalnokai élénkítették némileg a fürdő egyhangúságát.

[...] ||242.||

[KIRÁNDULÁSOK.]

[...]

Némely erdélyi fürdőnek gyönyörű vidéke van, és a természet egymagában is sok látnivalót nyujt. Ezért úgy a közelben, mint valamivel távolabb kellemesen lehetne kirándulni. A turistika nálunk

még nagyon parlagon hever és azért a kirándulásra való hajlam és biztatás a fürdőhelyeken sincs kifejlődve.

Maguk a fürdők Borszék kivételével nem is rendeznek kirándulásokat. Borszéken dr. Vámossy időnkint kisebb kirándulásokat szervez, a Bükkhavasra, a Bujdosó-patakhoz, a Hétvezér-forráshoz, a Közrez-havasra, Toplicára és Tölgyesre. ||245.||

[...]

Bálványos-fürednek és Tusnádnak közös kirándulóhelyök a Szent-Anna-tó.

Tusnádról vonaton eljutni a Gyimesi szoroshoz melynek nemcsak remek tájképe van, de egy magas vasúti híd is méltó a megtekintésre.

Korondról és Szovátáról a **parajdi** sóbányákat szokták megtekinteni.

[...] ||246.||

(Genersich 1903: 208–209, 221–222, 241–242, 245–246)

▪ HANKÓ, 1903.
SZÉKELYFÖLD FÜRDŐI ÉS ÁSVÁNYVIZEI

SZÉKELYFÖLD FÜRDŐI ÉS ÁSVÁNYVIZEI.

[...]

A föld mélyében kiaknázatlanul hevernek a só, a vas és a réz, az iparnak, nemzeti vagyonosodásnak megannyi tényezői. A föld méhében a kőszén tüze alszik gazdag rétegekben. Itt halált lehelő barlangok, sziklarepedések, tombolva felfakadó[,] kavargó, örvénylő, időnként magasra szökellő savanyuviz források, forróvizü sóstavak, magasra törő, csillogó sósziklák, hófehér márványhegyek, megmérhetetlen mennyiségben előtörő[,] pezsgő, lobogó, szikrázó[,] csodásvizü ásványvizforrások. Álljunk meg ennél. [...] ||4.||

KOROND.

[...]

Kiránduló helyek: a Firtos-hegy, a tiz percnyi távolságra lévő Arcsó-liget, gyönyörű lombos fákkal, pihenő helyekkel, **Parajd** gazdag sóbányáival, sóhegyeivel.

A fürdőtől tizenöt percznyi távolságra van a Csiga-hegy egy a szivárvány minden szinében tündöklő, csillogó szikladomb.

[...] ||99.||

SZOVÁTA.

[Rajz: Szováta – Vörös sóstó. A Ferencz-rendiek bérháza.] ||121.||

[...]

A fürdőnek nagy nevezetességei hideg, langyos és forró sóstavai, ezek között különösen az Illyés-féle Medvető, valóságos természet csodája! Csoda, mint látvány, csoda mint tünemény. [...]

[...] A 10–12 méter mély tó ott ring, mint egy tükör a fehér sósziklák tövében; sósziklák s lombos fákkal sűrűn benőtt hegyek néznek le kaczér tükörébe.

[...] ||122.||

[Fénykép: Szováta – Illyés-féle Medve-tó.]

[...] A föld, a melyen járunk, egy tengerrész ságazdagságát rejti magában. Sót izzad ki a föld, sóval vegyes az út pora, sótartalmuak a források, a kútak vize sós izü, márványfehér sima sóhegyek törnek ki a földből, sósziklákkal viaskodik a hegyről lesietö csermely patakzó vize. ||123.||

Ezek a messziről feltünő, fényes oszlopokat, várromokat, üregeket, barlangokat alkotó, finoman barázdált, csillogó, hófehér sósziklák is figyelemre méltó természeti ritkaságok.

[...]

Kirándulások a közeli Sebes völgybe, a Mezőhavasra, a hirneves **Parajdi** sóbányába, az alsó-idécsi és a maros-szentgyörgyi sósfürdőkbe.

[...] ||126.||

(Hankó 1903a: 4, 99, 121–123, 126)

▪ MÁTHÉ, 1904.
ÜDÜLŐHELYEK TANÍTÓK SZÁMÁRA

[Derék munkát végzett a Marosvásárhelyi Székely Társaság, összeállítván a székelyföldi olcsó nyaraló- és fürdőhelyek sorozatát. A Székelyföld bővelkedik olyan helyekben, ahol gyöngélkedő kartársaink gyógyulást, munkában elfáradt tanítótársaink üdülést találhatnak, még pedig olcsó pénzen, támogatván emellett azt a testvérfajt, mely méltán megérdemli mindnyájunk támogatását.

Máthé József, a Marostordamegyei Ált. Tanítóegyesület érdemes elnöke hozzánk is beküldte a főbb székelyföldi üdülőhelyek és fürdők ismertetését, melyet az alábbiakban közlünk, fölhíván arra olvasóink: az ország tanítóságának szíves figyelmét.]

I. MAROS-TORDA VÁRMEGYÉBEN.

[...]

2. Szováta község a Kisküküllő és Szovát vize összeékelődő völgyében, csupasz sóhegyek közt, dúsnövényzetű vidéken Sóvárad vasuti állomástól (kisküküllővölgyi vasut) 5 kmre fekszik. Naponként omnibusz-közlekedés. Öt nagy sós tava fürdő, melyeknek természetes meleg, sőt forró vízét hüléses bántalmak ellen használják. Közelében van **Parajd** sóbánya. Lakás: a fürdőtől 3–4 kmre olcsón, a fürdőn naponként 1 koronáért 50–100 személyre is kapható. (Két-három személy is ellakhatik egyben.) Élelem: hús kilója 140 f, tej litere ||9.|| 24 f, tojás drbja 4 f, kenyér kilója 30 f, csirke párja 120–160 f. Levegője pormentes, égalja enyhe, ivóvize elegendő jó; ásványvizet borszékit és korondit isznak. Ellátás vendéglőben is jutányosan kapható. Közvetítésre vállalkozott: Vigh Sándor ev. ref. tanító Szováta (posta-állomás). ||10.||

(Máthé 1904: 9–10)

▪ PAPP–HANKÓ (szerk.), 1907.
A MAGYAR BIRODALOM ÁSVÁNYVIZEI ÉS FÜRDŐHELYEI

KOROND.

Udvarhelymegyében[,] a Korond vizének völgyében[,] **Parajdtól** – az utolsó vasúti állomástól – kocsin háromnegyed ||212.|| óra távolságra van (kocsi 4 kor.) a korondi fürdő. [...] ||213.||

SZOVÁTA.

Fekvés, út. Szováta-fürdő Maros-Torda vármegyében, a szovátai sósziklák tövében terül el, 560 m. m. a t. sz. f. Vasúti állomása Szováta. [...] ||240.||

(Papp–Hankó 1907: 212–213, 240)

▪ **VÁMOSSY et al., 1914.**
[...] FÜRDŐK ÉS FORRÁSOK KÉPES ISMERTETÉSE

KOROND-GYÓGYFÜRDŐ (UDVARHELY M.)

Fekvése: Korond 534 méter magasságban fekszik. A regényes korondi völgyben a Korond vize mellett, erdőkoszorúzta hegyek által övezve, nagykiterjedésű sétányokkal dúsan ellátott, gyönyörű virágos parkban foglal helyet. Szél- és pormentes. Vasúti állomása **Parajd**, a küküllőszög–**parajdi** vasút végállomása 45 percz a fürdőteleptől. [...] ||78.||

SZOVÁTA-FÜRDŐ (MAROS-TORDA M.)

[...]

Kirándulóhelyek: A fürdő közelfekvő szép pontjaihoz gyalogkirándulások rendezhetők, pl. a közeli gyönyörű Sebes-völgybe, a Patak-majorhoz, a Juhod-völgyébe, Illyés-mezőre, Rabsoné várához, a Szovát-patak völgyébe és a Cserenyésre.

Nagyobb kirándulások kocsin vagy gyalog a Mezőhavasra, a Bekecsre, Bucsinba, ahol csekély díj ellenében az állami utászházban éjjeli szállás is kapható, a híres **parajdi** sóbányához stb.

Kocsikról az állomáshoz és kirándulásokra a fürdőigazgatóság gondoskodik. ||153.||

(Vámossy et al. 1914: 78, 153)

2.2.2. FÜRDŐISMERTETŐ PUBLIKÁCIÓK, FÜRDŐPROSPEKTUSOK

▪ **MEYR, 1863.**
BORSZÉK GYÓGYVIZEI

FEKVÉS ÉS KÖZLEKEDÉS

[...]

Kolosvárról három ut vezet Borszékre. A legrövidebb de legros[s]zabb 3 napot tart, Szászrégenen, Görgényen, Remetén és Ditrón át. Jobb szálloda csak Szászrégenben és Ditróban van. A második valamivel jobb, ugynevezett **parajdi** út négy és fél napot tart és Tordán ugy szinte a mezőségen át Sófalváig visz **Parajd** közelében, innen a Hargita hegynek egy ágán át Gyergyó-Alfaluba, Szárhegy és Ditróba. A harmadik Kolosvárról indul ki, 5 napot tart és Tordán, Radnóton, Erdőszentgyörgyön, Szitás-Kereszturon, Galambfalván. Székely-Udvarhelyen, Oláhfalun és végre a Hargitán át Csik-Szeredába és innen tovább visz a fenn emlitett uton. Többnyire mindenütt jó szállást kaphatni.

A Maros-Vásárhelyről vivő ut **Parajd**, Alfalu, Szárhegy és Ditrón át egy napot tart. Beszterczéről Szászrégenen, Görgényen, Remetén és Ditrón át, – Medgyes és Segesvárról pedig Udvarhelyen, Oláhfalun, Csik-Szeredán és Ditrón át juthatni Borszékre.

[...]

(Meyr 1863: 6)

- **VAJNA, 1865.**

KOROND KÖRNYÉKE ÉS FÜRDŐJE ISMERTETÉSE

[...]

A korondi fürdői helyiség fekszik Udvarhelyszék kelet északi szélén, Marosszék szélétől egy órányira, Maros Vásárhelytől **Parajd** Udvarhelyre menő országut mellett, Korond és Felső-Sófalva tiszta székely helységek között, magas hegyektől körülvett s avval végződő kies völgyben, a „Korond" pataka mellett, a „Firtos" hegy keleti aljában, fekvése elragadó szép, s a természettől ugy alkotva, hogy kevés után-látással s fáradsággal a legszebb nyári mulatóhelylyé lehetne alakitni, Sófalvától egy fél, Korondtól egy fertály órányira.

[...] ||87.||

A **parajdi** sóbánya egy órányira fekszik a [korondi] fürdőtől, hol előleges értesités után, bányanagy Hauchard ur s mivelt családja a legnagyobb készséggel s magyar őszinteséggel fogadja a bányát megnézni óhajtó vendégeket, s mindent elkövet azok időtöltésökre s a bányábani meglepetésekre.

[...] ||89.||

(Vajna 1865: 87, 89)

- **SOLYMOSI, 1880.**

A „SZEJKE"-FORRÁSOKRÓL

[...] Az ujabban kelt ösmertetések közt Dr. Sigmund von Ilanor „Mineralwässer Siebenbürgens" czimű munkájában már mind a két [szejkei] forrás fel van emlitve, de csak emlitve s még pedig egy kis tévedéssel, a mennyiben a kénes forrást **Parajd** mellett (Szejke bei **Parajd**) emliti. [...]

(Solymosi 1880: 22)

- **DEÁK, 1892.**

SZOVÁTA SÓSFÜRDŐ

[FÜRDŐÜGY.]
SZOVÁTA SÓSFÜRDŐ.

A szovátai fürdő is árva, ismeretlen, szépségekkel gazdag vidékeink közé tartozik, melyek a turistaság legkedveltebb góczpontjaivá kell, hogy váljanak s reméljük nem sok idő mulva azzá is fognak válni. [...] ||297.|| A kirándulási helyek közül csak nehányat emlitek fel a közelebbi és távolabbiakra tekintettel. Ilyenek 2–3–4–5 órára a szakadát nevü vizválasztó szép pontjai a Bekecs hegység északkeleti oldalán és Köszvényesremete a róm. kath. templomban levő és nagy műbecscsel

biró feszülettel. 2–3 órát tesz ki a sós tavak körül tehető hegyi séta; ugyannyit a pompás kilátást nyujtó remete-kápolnához való kirándulás. Egy nap alatt kellemes kirándulás rendezhető a korondi fürdőre és ha a Firtos a szikla megmászása is programmba vétetik, akkor két nap szükséges; fél nap kell **Parajdra**, ha csak a gyufagyár szemléltetik meg, egy nap, ha a sóbánya is programmon áll. [...] Fél nap kivántatik az Ilyésmező nevü kis falucskán felül fekvő ugynevezett „Rapsonné vára" romjainak megtekintésére stb. stb. [...] ||298.||

(Deák 1892: 297–298)

- **BARTÓK, 1892.**

A TORDAI SÓSFÜRDŐ

[FÜRDŐÜGY.]
A TORDAI SÓSFÜRDŐ.

Torda-Aranyosmegyének a székhelye Torda, rendezett tanácsu város, 10 ezer lakossal. [...] Nem megvetendő jó bora, kitünő tordai pogácsája, melyen symbolumképen a tordai hasadék van jelezve, egészséges jó vize, hires tordai ropogós, rózsapirosra sült disznópecsenyéje, jó gyümölcse mellett vendégszeretetéről és olcsóságáról is nevezetes e város. Ezek mellett pedig bányája az erdélyi sóbányák között az első helyen emlitendő. (Az erdélyi nevezetesebb sóbányák ezek: dézsaknai, kolozsi, marosujvári, **parajdi**, tordai és vizaknai.) Átlagos számitás szerint évenként 60 ezer mázsa kősót termel, 300 ezer forint értékben. [...]

(Bartók 1892: 367)

- **N. N., 1895.**

KOROND-FÜRDŐ

FÜRDŐÜGY.
KOROND-FÜRDŐ.

[...]

Fürdőorvos Simó Zsigmond dr., lakik Nyárád-Szeredában, van kézi gyógytár, elsőrendü czigány-zene, olvasó terem napi lapokkal, gyermek torna, tekepálya, muszka kugli, társas játékok, tombola, hangverseny, szép kiránduló helyek: Firtos vára, Holló-kő, Arcsó-Liget, a **parajdi** gyufagyár és sóbányák, a pisztrangászat.

(*Erdély*. 1895. IV. évf. 3–4. sz. 92.)

- **VAJDA, 1896.**

EMLÉK KOROND GYÓGYFÜRDŐRŐL. KOROND [...] ISMERTETÉSE

I. BEVEZETÉSÜL.
NEHÁNY ŐSZINTE SZÓ A MAGYAR NEMZETHEZ!

[...]

Ha a sok millióknak, melyet a gazdag alföld s hazánk többi részének lakói nagyhirü s mesterkélt külföldi fürdőkön elszórnak, csak parányi része jutna székely földünkre, jólétnek örvendene az arra érdemes munkaszerető székely nép. [...] ||3.||

[...]

Rövid idő kérdése, hogy a Budapest–predeáli vasuti vonalból Balásfalva mellett a karácsonfalvi állomástól Kisküküllőmegye helyi érdekü szárnyvonala fölépüljön, melynek folytatása **Parajd** s a korondi fürdőn át egy regényes fekvésü fenyves erdőn keresztül Gyergyó és a Gimes szorosan kihaladva, kelethez csatlakozzék. E kényelmes közlekedés nagy mértékben fogja megkönnyiteni a [korondi] fürdő meglátogatását.

[...] ||4.||

VI. ÉLETRENDSZER ÉS SZÓRAKOZÁS.

[...]

A fürdőtől egy órányira kocsin elérhető **Parajd** hires sóbányája s gyufagyára érdemes a megtekintésre. ||12.||

(Vajda 1896: 3–4, 12)

- **HANKÓ, 1898.**

SZOVÁTA

SZOVÁTA.

[...]

A fürdőnek egyik nevezetességét, ékességét alkotják a szovátai sósziklák, melyeknek természetes ormai a márga és homok burok alól merészen kibukkanva, csipkézetes alakzataikkal a legszebb látványok egyikét tárják fel a néző előtt. Ezek a messziről feltünő, fényes oszlopokat, várromokat, üregeket, barlangokat alkotó, finom barázdált, csillogó, hófehér sósziklák Erdély legnagyobb ritkaságai közé tartoznak. Európában csak itt, **Parajdon** és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni.

A természeti nevezetességek iránt nincsen érzéke az embereknek minálunk. Ezek a sósziklák, melyek a jövőben Szováta-fürdő egyik vonzó erejét fognák alkotni, a melyek kedvéért messziről seregelnének ide a természet játékában gyönyőrködni szerető emberek, előbb-utóbb áldozatul esnek a légköri csapadékok, a víz folyton megújuló támadásainak.

Ezeket a sziklákat a víztől nem lehet megóvni; a víz lefolyásának azonban lehet olyan irányt adni, hogy ezek a természeti ritkaságok minél kevesebbet szenvedjenek általa.

[...]

(Hankó 1898: 6)

- **LENGYEL B., 1899.**

A SZOVÁTAI ILLYÉS-(MEDVE)-TÓ

A SZOVÁTAI ILLYÉS-(MEDVE)-TÓ.
[ELŐADÁS A FÖLDTANI TÁRSULAT 1898. ÉVI MÁRCZIUS HÓ 2-ÁN TARTOTT SZAKÜLÉSEN.]

Szováta Erdélyben, Maros-Torda vármegyében, Marosvásárhelytől mintegy három órányira fekszik. A községhez igen közel sóhegyek emelkednek, melyek valószinüleg a **parajdi**[ ]sótelep kiágazásai. A község határában már régebbi időtől fogva használatban van egy kis fürdőtelep, melyet leginkább csak a környékbeliek keresnek fel nyaranként. A telep közvetetlenül a sóhegyek alatt fekszik s fürdőül: ||10.|| a »Feketető« vize szolgál, melynek elemzését 1880-ban Hankó Vilmos főreáliskolai tanár tette közzé. [...] ||11.||

(Lengyel B. 1899: 10–11)

▪ **DERZSI, 1900.**
A SZÓVÁTAI (ILLYÉS) MEDVE TÓRÓL

A SZÓVÁTAI (ILLYÉS) MEDVE TÓRÓL.

[...]

[Fénykép: Szovátai sósziklák. Ferzsi K. Ferencz fölvétele.]

Szóváta falu északkeleti határában a „Sóköze” nevű helytől észak-keletre, a Cseresznyés hegy déli tövében, regényes, szép vidéken fekszik az Illyés-tó, vagy népies nevén Medve-tó. Környezetének talaja trachitbreccsiából és trachitból álló magasabb hegyláncz által övezett ép[p]en olyan mediterrán korbeli márgás ||5.|| agyag, márga és homokos lerakodásokból áll, mint a milyenek akár a **parajdi**, akár egyátalán hazánk kősótelepeit kisérik.

[...] ||6.||

(Derzsi 1900: 5–6)

▪ **N. N., é. n. [kb. 1907].**
KOROND KLIMATIKUS GYÓGYFÜRDŐ ISMERTETÉSE

KÖZLEKEDÉS.

Korond-fürdő vasuti állomása **Parajd**, a küküllőszög-parajdi vasut végállomása, 45 perc a fürdő-teleptől. Budapestről **Parajdig** közvetlen kocsik közlekednek. A fürdővendég forduljon kocsiért a fürdőigazgatósághoz, egy kocsi 6 korona, szekér 4 korona. ||4.||

SZÓRAKOZÁSOK ÉS KIRÁNDULÓ-HELYEK.

Nagykiterjedésü árnyas, fenyves park, napilapok, tennis-grand, orosz-kugli, áll a vendégek rendelkezésére. Kiránduló-helyek: Az 1070 méter magas „Firtos-hegy”, közvetlen a fürdő felett; a közeli regényes „Arcsó-liget”; a fürdőteleppel szemben a hegyoldalban, erdő közepette a „Holló-kő”, egy magasba nyuló kőszál. A fürdőtől ¾ órányira van a hires **parajdi** sóbánya, mely szintén kedvenc kiránduló-helye a fürdővendégeknek. ||14.||

(N. N. é. n.: 4, 14)

▪ **N. N., é. n. [kb. 1904].**
SZOVÁTA ALSÓ ÉS FELSŐ GYÓGYFÜRDŐI

SZOVÁTA ALSÓ ÉS FELSŐ GYÓGYFÜRDŐI.

48.000 □méter területen fekvő[,] 70° C hőfokig emelkedő[,] forró sóstavával, szabadon kiálló 30–50 m. magas kristály sószikláival és páratlan szépségű vegetatiójával. ||1.||

[...]

Szováta gyógyfürdő Maros-Torda vármegyében fekszik. Posta- és távirda-állomás külön az alsó és felső telepen. Vasuti állomás: Sóvárad, a Küküllőszeg–sóváradi vasut végállomása, a mely vasut azonban már az idén kiépül **Parajdig** és Szováta külön vasuti állomást nyer.

[...] ||2.||

[Fénykép: Vörös tó a sósziklákkal. Dr. Schafarzik Ferencz felvétele, 1904.] ||3.||

[...]

Sok szaktudós látogatja Szovátát s igy tán nem érdektelen az „Universum" következő leirása [Hankó Vilmos tollából]:

„Szovátán nemcsak a tavak vize sós, sós itt minden, a föld, a levegő is. A föld, a melyen járunk egy tengerrész sógazdagságát rejti magában. Sót izzad ki a föld, sóval vegyes az út pora, sótartalmu a források nagy része, márványfehér sóhegyek törnek ki a földből, sósziklákkal viaskodik a hegyről lesiető csermely patakzó vize.

Itt-ott az erdő hatalmas tölgye vivja élet-halál harczát a sóval. Gyökere már-már elérte a sóréteget, egyszerre csak megáll lefelé tartó utjában s a sóréteg felett oldalvást terjeszti ki gyökerének szálait. Mikor néha megsuhan a vihar ||9.|| korbácsütése s egy-egy ilyen fát feldönt ereje, a gyökér magával ragadja a földet s feltünik előttünk a takarójától megfosztott márványfehér szinsó.

A sónak ilyen mértékben való fellépése másutt kizárja a növényi tenyészetet, Szovátán a sóstavakat a legbujább vegetátió környékezi, a sósziklák évtizedes fák lomb-koszoruja, a Medve-tavat egy remek szép árnyékos sétaút övezi." stb.

[...]

Kirándulások: a közeli gyönyörü Sebes-völgybe, a Juhod-völgybe, Illyés-mezőre és a Szovát-patak völgyébe. A fenyvesekbe, a Mező-havasra, Cseresznyés nevü hegyre, a hires **parajdi** sóbányába, a Bucsinra stb.

Közlekedés: Budapestről a keleti pályaudvarról Arad–Tövisen át menő gyorsvonat közvetlen kocsijaival Küküllőszegen át Sóváradig, honnan bér- és társas-kocsikon ½ óra alatt juthatunk a fürdőhelyre. [...]

A sóvárad–**parajdi** vasut valószinüleg már az idén kiépülvén, Szováta közvetlen vasuti állomást nyer. ||10.||

[Fénykép: Kristály sósziklák. Dr. Schafarzik Ferencz felvétele, 1904.] ||11.||

[Fénykép: Sószikla Szovátáról, melynek eredetije a Földtani Intézetben van Budapesten. Dr. Schafarzik Ferencz felvétele, 1904.] ||19.||

(N. N. é. n.: 1–3, 9–11, 19)

▪ **L. GYÁRFÁS, 1904.**
SZOVÁTA ÉS A MEZŐHAVAS

SZOVÁTA ÉS A MEZŐHAVAS

[...]

Szovátának egyik főnevezetességét alkotják a sósziklák, mert ezeket az egész világon csak itt, csekélyebb mértékben **Parajdon** és Spanyolországban láthatni. S csodálatos jelenség, hogy míg másutt sós talajon kopár helyekkel találkozunk mindenfelé, addig itt a legbujább vegetáció tenyész. S gyönyörü szép, valóban megkapó látvány az, midőn visszatükröződnek a tó tiszta, csendes vizében ezek a hófehér, finoman barázdált, csillogó sósziklák, melyeket zöld lombok öveznek körül minden oldalról s százados tölgyek tárják ki föléjük óvó, védő ágaikat.

[...]

(L. Gyárfás 1904: 48)

- **N. N., 1906.**

SZOVÁTA

SZOVÁTA

Ha a természet alkotó és romboló erejét, ha a vidék szépségét, ha a rejtett erők megnyilatkozását akarjuk egyszerre tanulni, látni és élvezni, ugy erre Szovátánál alkalmasabb helyet alig találunk. Hegyes-völgyes terület, melynek mélyebben fekvő részeit tömör, sósvizü patakok szelik, partjaikon fehérlő, kikristályosodott sólepellel. Odébb hatalmas, 40–50 m. magas sósziklák emelkednek ki a talajból, kicsipkézett gerinczükkel egész hegylánczokat utánozva. És e mellett feltünik a vidék növényzetének valóságos bujasága, mely különösen azt lepi meg, ki más sóvidékek kopárságát látta. Hatalmas tölgy-, bükk- és fenyőerdők boritják az egész vidéket. [...] ||96.|| A fürdőnek jelenleg saját állomása is van, mely a budapest-arad-kolozsvári vonal küküllőszegi szárnyvonalának **Parajdig** történt meghosszabbitásával létesittetett. [...] ||97.||

(*Fürdők és nyaralóhelyek*. 1906. X. évf. 96–97.)

- **SZÁDECZKY, 1906.**

SZOVÁTA ÉS VIDÉKE

SZOVÁTA ÉS VIDÉKE

A „marosszéki híres hasznú vizek”[143] közt évszázadokkal ezelőtt is emlegetés tárgyai voltak a **parajdi** és szovátai „sós vizek”. A kinek csúzos bántalmai voltak, rendesen ide küldözgették a régi „borbélymesterek” és nem hiába.

[...] ||81.||

[...]

A távolabbi vidék is kinálkozik érdekes és tanulságos kirándulásokkal. Igen érdemes a megtekintésre pl. Vártető, azaz az őstörténelem legendáival átszőtt Rapsonné vára, **Parajd** közelében. Egy óra alatt Illésmezőre ér az ember, Szovatától a második völgyben délkelet felé. [...]

A sánctól negyedórányira feljebb a völgyben érjük a Kápolnamező fensikját, melynek közepén régi épület romjai láthatók. A nép úgy hivja, hogy Kápolna s mesés legendákat tud regélni róla. A

[143] Igy olvassuk Halmágyi István naplójában 1715-ből.

besülyedt üreg belsejében óriás kincs rejlik, melyet ördögök őriznek. Egy **parajdi** ember ásott is a kincs után s egy nagy cserefa kádat elért az üreg szádájában, már fejszéjét bele is vágta fedelébe, midőn megjelent az ördög, s a kád „megzuppant" és eltünt. ||86.||

Félóra mulva ér az ember a Szilas tövéhez, hol a Szilas-patak a Tekeres vagy Kis-Juhod-patakkal egyesül.

A Szilas patak partján őskori mesterséges kőtöltés nyomai látszanak; s ez Rapsonné útja. Ezen járt a mesés Rapsonné tündérszekerén Kolozsvárra.

Rapsonné vára a Juhod patak déli partján elvonuló hegylánc, a mintegy ezer méter magas Vártető végső (nyugati) nyulványán emelkedik. A sziklafa tetején még látszanak a mesterséges kőfal maradványai. A nép tündérmeséket regél ez őskori erődítményekről. Rapsonné várában arany kakas, „fias tyúk" és csibék járkálnak a sziklákon. A völgybe, az illatos erdei rétekre lejárnak a tündérkisasszonyok s ott virágot szednek, hintáznak a mogyorófa vékony ágain, ugrálnak a patak kövein, táncolnak és „hegyesen" énekelnek. A kecskepásztorok és ökrészek ijedve menekülnek a tündérek elől, a kiket azonban csak „lelkes" ember láthat, gonosz embernek csak az ördög mutatja magát.

Rapsonné várát kincsásók is felkeresik. Hír szerint 5–6 **parajdi** paraszt gazda egész vagyonát elköltötte a kincskeresésre, mert látták „meglangolni" a kincset, de nem találtak mésznél, téglánál egyebet.

[Illusztráció: Sószikla.]

[...] ||87.||

[...]

A ki a székely havasok ősrengetegeibe akar bepillantani: az Szovátáról lóháton vagy gyalog elmehet a Mezőhavas (Székhavasa) sötét fenyvesei közé. A ki kényelmes hegyi partit óhajt: **Parajd** felé kerülve (hol a régi székely sóbányászatban gyönyörködhetik) felkocsikázhat a Kis-Küküllő völgyén a vadregényes Bucsin-tetőre, hol „Lidi néni" vendéglője pisztránggal fogadja s a tetőről benézhet Gyergyó vadregényes fensíkjára.

Parajdról egy ugrás Korond-fürdő, a székely Gleichenberg, az agyag-iparművészet hazája.

Szóval Szováta nemcsak magában, de közeli és távoli vidékeért is kedves, kellemes, érdekes és tanúlságos központ, ahol nemcsak üdülés és gyógyúlás, de szellemi élvezetek is bőven kinálkoznak.

[...] ||88.||

(Szádeczky 1906: 81, 86–88)

▪ MERZA, 1907.
KOROND-FÜRDŐ

KOROND-FÜRDŐ.

A Korond vizének s a Kis-Küküllő felső szakaszának völgye: Erdély hires Sóvidéke. Ebben a völgyben helyezkedik el **Parajd**, honnan mint vasuti állomástól Alsó- és Felső-Sófalva érintésével jutunk el Korondra.

[...] ||40.||

Az E. K. E. úgy annak idején a székelyudvarhelyi, mint a szovátai legutóbbi országos kirándulásai alkalmával fölvette Korondot a programba, de mindkét alkalommal Jupiter Pluviusz akadályozta meg legjobb szándékunkat.

Azonban e sorok irója a tavalyi fürdő idény vége felé mégis megvalósitotta tervét és harmadmagával egy szép délután kocsira ült Szovátán és gyönyörü verőfényes időben érkezett a 10–15 épületből álló fürdőtelepre. Balra hagyva el az előőrsként szerényen meghuzodó sósfürdőt, egyszerre csak egy urasági parkhoz hasonló árnyas kert udvarára robogott be fogatunk, hol tágas tornácu vendéglő, külön postahivatal, tenniszpálya és a szétszórt nyaralók egész sora kellemes benyomást gyakorolnak az érkezőre.

Még nem régiben csak 2½ órai kocsizás után lehetett idejutni Székely-Udvarhelyről, míg ma a sóbányájáról nevezetes **Parajd** vasuti állomása csak ¾ órányira fekszik. A terebélyes fák árnyékot adó lombjai között legelőször is az ivóforrást kerestük fel, mely az ugynevezett Lopágy alján, a telep délnyugati oldalán buzog fel.

[...] ||41.||

E minden oldalról hegyektől védett légkörbe tartoznak a **parajdi** sóhegyek, melyeknek egyik nyulványán fekszik maga Korond is, hol a fakadó sósforrások párái telitik a gyógyitó erejü enyhe levegőt. A délutáni álmát alvó fürdő közönség gondos mentora, maga a fürdőtulajdonos, Gáspár Gyula, ki ime, éppen felénk tart, hogy kiragadva elmélkedéseinkből, sorban megmutogassa kedves neje, a korondi „lady patronesse” kiséretében a szénsavas-vasas, a szénsavas hideg „Unicum” és meleg sósfürdőket, a csinos kis kápolnát, majd a tejkúrához szükséges kecskenyájat. [...]

Ujabban a fürdőtulajdonos ugynevezett aragonit díszműtárgyak készítésével is tett kisérletet és ha sikerül az előállítási költségeket alábbszállítani, akkor remélhető, hogy ez az iparág is föllendül, valamint üdvös volna ha a **parajdi** székely díszmű faipar is kellő keresletnek örvendene. A fürdőtől ¼ órányira fekszik a Csigahegy (rakodó hegy), hová az út ringó vetések között, illatos mezőkön vezet: ez a szivárvány minden színében tündöklő, csillogó szikladomb egyik legközelebb fekvő népszerü kiránduló helye a korondi fürdővendégeknek.

[...] ||42.||

(Merza 1907: 40–42)

▪ AGYAGÁSI, 1908.
SZOVÁTA – FÜRDŐI ISMERTETÉS ÉS GYÓGYITÓ JAVALLATOK

SZOVÁTA ÁLTALÁNOSSÁGBAN

[...]

Szovátától keletre a nagykiterjedésü székhavas, délre **Parajd**, délkeletre Ilyésmező, északra Nyárádremete, északnyugatra a Bekecs nevü nagyhegység, nyugatra Sóvárad fekszik.

[...] ||6.||

[Fénykép: Vörös tavi sósziklák. Ottlik György amateur felvétele.] ||31.||

FÖLDTANI ALAKULAT ÉS NÖVÉNYZET.

[...]

Szovátán azon természeti ritkaság fordul elő, hogy az általánosan ismert természeti folyamatok szerint általában mélyen feküdni szokott sóréteg itt sok helyen a felszinre kerül gyönyörü képződésü

sósziklák alakjában. Ezen sósziklák az eső által oldva, hegyes kristály alaku kis csucsokban végződnek. Száraz időben a sós ||32.|| források és vizeshegyeken a só leülepedve fehér mezőket mutat.

[...]

Különös adománya a természetnek, hogy ezen sóvidéket oly dus növényzettel áldotta meg. Más helyen a sóvidék kopár, a növényzet satnya. Szovátán a tavak körül alig 1–2 méter föld van a sósziklákon és mégis százados csere, illetőleg tölgyfák bollingatnak dus lombjaikkal, még pedig nagy területen. [...] ||33.||

SZÓRAKOZÁS, KIRÁNDULÁS.

[...]

Kocsin való kirándulások: A Bucsin tetőre. Lankásan emelkedő[,] jó országut, bükkös, később gyönyörü fenyves erdő között haladva. A tetőről beláthatni a gyergyói fennsikra. A tető 22 kilóméter távolra van. Beszálló és jó házias konyha Lidi néninél. Lehet eprészni, pisztrángozni, zsiványpecsenyét sütni. A **parajdi** sóbánya 7 kilóméter Szovátától. A bányából kikért engedély mellett szabad a bejárás. Vezetőről gondoskodni kell, érdemes a megnézésre.

Korond fürdő Szovátától 17 kilóméter távolra esik. Szép parkja és jó vendéglője van. Fél nap alatt is megjárható. A kirándulókat a fürdőtulajdonos ur kiváló szivességgel fogadja.

[...] ||47.||

(Agyagási 1908: 6, 31–33, 47)

- **N. N., 1909.**

KOROND

KOROND

Udvarhelymegyében, a Székelyföld, e magyar Svájcz leghatásosabb, legolcsóbb, modernül berendezett klimatikus gyógyfürdő és nyaralóhelye 534 méter magasan a tenger szine felett, minden oldalról hegyektől védett, enyhe havasi, pormentes levegője van. [...] Ezen légkörben vannak a **parajdi** sóhegyek, maga Korond-fürdő ennek közeli nyulványán fekszik, melynek gazdag sósforrásai patakokban telitik e csendes légkört. [...] ||80.||

[...] A kik e gyógyhelyet fel nem kereshetik, otthon hasonló sikerrel használhatják, a fogyasztók nagy része állandóan issza és azért nagyrészben a közvetitő kereskedő kikerülésével küldi Gáspár Gyula tulajdonos e gyógy- és borvizet a fogyasztóknak. Vasuti állomás a közeli **Parajd**. A telepen posta- és távirdahivatal. [...] ||81.||

(*Fürdők és nyaralóhelyek*. 1909. XIII. évf. 80–81.)

- **N. N., 1909.**

KOROND GYÓGYFÜRDŐ

Erdély legszebb pontján, a székelyföld szivében, szép nagy fenyves parkban fekszik „Korond” gyógyfürdő, melynek sóval telitett, ózondus, por és szél mentes a levegője s kitünő hatásu ásványos vize, sósforrásai és fürdője révén már két év[s]zázaddal ezelőtt hires, keresett és látogatott volt. Most csinosan berendezett uj villáival a legkellemesebb, a legkedvesebb, a leggyönyörübb, a

legegészségesebb erdélyrészi fürdők egyike, hol az egész ország családjai kellemes és olcsó nyaralásban részesülhetnek és üdülhetnek.

[...]

A Korond fürdő az összes magyarországi fürdők között a legolcsóbb. A szobák napi árai 1 koronától 3 koronáig, mely összegben az ágynemü használata nincs beleért[v]e, ennek ára naponként és személyenként 40 fillér. Azonkivül kiszolgálásért naponta és szobánként 20 fillér fizetendő. Korond vasuti állomása **Parajd**, a küküllőszög-**parajdi** vasut végállomása, 45 perc a fürdő teleptől. Budapestről–**Parajdig** közvetlen kocsik közlekednek.

[...]

(*Ellenzék*. XXX. évf. 130. sz. 1909. jún. 15. 4.)
(*Ellenzék*. XXX. évf. 132. sz. 1909. jún. 17. 4.)
(*Ellenzék*. XXX. évf. 134. sz. 1909. jún. 19. 5.)

- **N. N., 1910.**

SZOVÁTA FÜRDŐ RÖVID TÖRTÉNETI ISMERTETÉSE. A MEDVETAVI FÜRDŐ FENNÁLLÁSA 10-DIK ÉVI EMLÉKÉRE

[Fénykép: „Medvető”.] ||3.||
[Fénykép: „Medvetavi sziget” felvette id. Dessewffy Arisztid.] ||5.||

[SZOVÁTA ÉS SZOVÁTA FÜRDŐ RÖVID TÖRTÉNETE.]

[...]

A falunál 60 meterrel magasabban fekszik a fürdő, dús tölgyerdők és az azokat megszakitó tisztásokon. A dúsződ növénytakaróból sürün ütik fel fehér havas fejöket egyes sósziklák s bámulatos formákkal, elragadó fehérségükkel, szokatlan szép képet alkotnak.

Az erdők és sósziklák keretéből csillámlik ki a fürdő nevezetessége, forró és sós tava, a Medve vagy Illyéstó. E tó 502 meter magasan fekszik, a tenger szine felett és a Magyarósi-tóval, mely 4 meterrel alacsonyabb fekvésü, képezik a fürdő két telepének központját.

A két tavon kivül számtalan kisebb részben édes vizü tó között, a Feketető van még fürdés céljaira berendezve. Vize kevésbbé sós, üde, sötétzöld szinü, s a tavak között legmagassabban, 520 meter tengerszin feletti magasságban fekszik.

[...] ||6.||

[Fénykép: „A Medvető fürdőházaival”, felvette id. Dessewffy Arisztid.] ||8.||

[A KÖZSÉG.]

[...]

[Fénykép: „A Medvető”, felvette Gr. Bethlen Zsófi.]

[...]

A község határában fekvő sótelepeket a rómaiak idejében már ismerték, sőt müvelték; bizonyitja azt a sóterületen átvezető római ut nyoma és a szovátai Amenuson található régi épitkezések, a melyek a sóváradi castrummal együtt, csakis a szovátai és **parajdi** sótelepek megközelitése és védelmezése szempontjából létesülhettek.

A sóbányászásnak nyomait Szovátán a Feketető bemélyedése és a talált római bányász eszközök látszanak igazolni. A ró- ||12.|| maiak kivonulásával azonban minden régi cultura nyoma elmosódott s Szováta nevével ismét, csak az 1500-as években találkozunk, mikor itt már bányászat nem volt s a vidék haszna csupán a fatermésben mutatkozott.

[...] ||13.||

[Fénykép: „Sókárpátok", felvette id. Dessewffy Arisztid.] ||14.||
[Fénykép: „Medvető" a cukrászdából nézve, felvette Gr. Bethlen Zsófi.] ||18.||
[Fénykép: Medvető, háttérben a cseresnyéssel (912. m.)] ||20.||
[Fénykép: „Medvető".] ||26.||
[Fénykép: Magyarósitó] ||28.||
[Fénykép: Sószikla a Veres-tóban.] ||31.||
[Fénykép: „Medvető fürdőházak".] ||33.||
[Fénykép: „Medvető".] ||36.||
[Fénykép: Feketetavi fürdőházak.] ||37.||

(N. N. 1910: 3, 5–6, 8, 12–14, 18, 20, 26, 28, 31, 33, 36–37)

▪ **N. N., 1911.**
KOROND GYÓGYFÜRDŐ (UDVARHELY-MEGYE)

A Székelyföld szivében, Erdély legszebb pontján, a »Firtos« hegy alatt fekszik Korond fürdő, egy nagy kiterjedésü lomb és fenyves parkban, 545 m. magasságban. Éghajlata enyhe, levegője sóval telitett, hőingadozások a legminimálisabbak.

Fürdőidény: junius 25-től szeptember l-ig.

Közlekedés: Máv. állomás **Parajd** fürdőtől 45 percz, a Küküllőszög–**parajdi** vonal végállomása, Budapesttől közvetlen kocsi. Kocsi rendelendő a fürdőigazgatóságnál 6 korona, szekér 3–4 korona. Fürdőtelepen posta-, távirda- és távbeszélő-állomás.

[...]

(*Tolnai Világlapja*. XI. évf. 21. sz. 1911. máj. 21. 1260.)

▪ **N. N., 1911.**
KORONDFÜRDŐRŐL

Szép Erdélyországban, a Hargitta hegység egyik mesésen csodás völgyében fekszik a legkiválóbb gyógyerejü s évszázadok óta ismert csodahatásu Korond-fürdő, az egyetlen az egész országban, amelynek sóval telitett balzsamos fenyves levegője uj életet, erőt ad az elgyengült testnek s amelyhez csak a Salzkammergut drága világfürdői hasonlithatók. Elsősorban a légző szervi bajokban szenvedők találnak itt gyógyulást, de javalva van a legtöbb betegség, női bajok ellen is. Forrásvizei csodás hatásuak s évről-évre többen keresik fel a kies fekvésü fürdőt, amelyben ez évre is több uj pavillont kellett berendezni. A fürdő vasuti állomása **Parajd** s kivánatra bárkinek prospektust küld az igazgatóság.

(*Szegedi Napló*. XXXIV. évf. 159. sz. 1911. júl. 5. 7.)

(*Szegedi Napló*. XXXIV. évf. 161. sz. 1911. júl. 7. 8.)

▪ **M. KOVÁCS, 1912.**
KOROND, KLIMATIKUS GYÓGYFÜRDŐ

KOROND, KLIMATIKUS GYÓGYFÜRDŐ.

Erdély legszebb pontján, a Székelyföld szívében a legendás Firtoshegy lábánál, ötszázharmincnégy méter tengerszín magasan, szép nagy fenyves parkban fekszik „Korond" gyógyfürdő! [...]

[...] ||22.||

Jelenben csinosan berendezett új villáival a legkellemesebb és hatásosabb erdélyi fürdők egyike, hol úgy a székesfőváros, valamint a vidék előkelő családjai kellemes és olcsó nyaralásban részesülhetnek. A fürdőidény junius 25-én kezdődik és szeptember 1-ig tart.

Korond vasuti állomása **Parajd**, a kükullőszög–**parajdi** vasút végállomása, 45 perc a fürdő-teleptől. Közvetlen vasúti kocsik közlekednek Budapestről **Parajdig**. A fürdőig kocsi ára 6 korona, közönséges szekér 3–4 korona. ||23.||

[...]

Nagy kiterjedésű árnyas fenyves park, napilapok, tennis-grand, oroszkugli, gyermek-tornahely stb. áll a vendégek rendelkezésére. – Kirándúló helyek: az 1070 méter magas „Firtoshegy", közvetlen a fürdő felett; a közeli regényes „Arcsóliget": a fürdőteleppel szemben a hegyoldalban, erdő közepette a „Hollókő", egy magasba nyúló kőszál. A fürdőtől egy órányira van a hires **parajdi** sóbanya mely szintén kedvenc kirándulóhelye a fürdővendégeknek. Távolabbi, de könnyen megközelithető kirándulóhely a Hargita legmagasabb csúcsa, a Mezőhavas (1777 m.), amelynek ősfenyvesei kőzött igazán élvezet a turistáskodás.

A fürdő unicum sósvizéből képződik a hazánkban egyedűl itt található aragonit kőzet, a magyar onix, melyből a legszebb emléktárgyak készülnek. ||26.||

(M. Kovács 1912: 22–23, 26)

▪ **N. N., é. n.**
KOROND GYÓGYFÜRDŐ ISMERTETÉSE

SZÓRAKOZÁSOK ÉS KIRÁNDULÓ HELYEK

[...] Kiránduló helyek: Az 1070 méter magas „Firtoshegy" közvetlen a fürdő felett; a közeli regényes „Arcsó-liget"; a fürdőteleppel szemben egy magas hegyoldalban, erdő közepette a magasba nyúló „Hollókő"; alább a szivárványszinű „Csigahegy", melyet az abból kibugyanó sós-forrás rakott le. E forrás vizébe a fürdővendégek virágokat, kosárkákat stb. szoktak elhelyezni, mely tárgyakat a vizből kiváló aragonit rövid idő alatt kemény kéreggel von be. – A fürdőtől egy órányira van a híres **parajdi** sóbánya, mely szintén kedvencz kiránduló helye a fürdővendégeknek.

(N. N. é. n.: o. n.)

2.2.3. PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK, FÜRDŐTUDÓSÍTÁSOK, -LEVELEK

▪ SCHLESINGER, 1839.
DIE HEILQUELLEN SIEBENBÜRGENS. NACH EIGENEN BEOBACHTUNGEN

DIE HEILQUELLEN SIEBENBÜRGENS.[144]
NACH EIGENEN BEOBACHTUNGEN.

ALLGEMEINES.

Es dürfte auffallend erscheinen, daß wir über die zahlreichen und nicht minder wirksamen Heilquellen Siebenbürgens keine nur einigermaßen genügende Schrift, ja selbst in den dahin schlagenden encyklopädischen Werken nur äußerst flüchtige Notizen finden, während die Mineralwässer Böhmens, Deutschlands, Frankreichs, Englands, ja selbst fremder Welttheile, mit den geringfügigsten Details beschrieben, und wie mit Badeschriften, so zu sagen, überschwemmt sind. Allein es ist dies nur eine neue Bestätigung jenes allgemein für wahr erkannten Erfahrungssatzes, das die Menschen oft dasjenige am wenigsten beachten, was ihnen am nächsten liegt. Siebenbürgen ist aber auch, rücksichtlich des Quellenreichthums dem seiner übrigen Mineralproducte nicht nachstehend, ein äußerst merkwürdiges Land. Säuerlinge entspringen aus dem Boden, und wie auf den Schlag einer Zauberruthe, und Schwefel- und Solenquellen – heiße wie kalte – sind hier ungemein häufig. Was aber anderer Orten die höchste Aufmerksamkeit und Bestrebung veranlassen würde, geht hier – sei es eben wegen jenes Reichthumes, oder aus anderen tiefer liegenden Gründen – für die Wissenschaft und allgemeine Benützung verloren. Nur deshalb finde ich mich bewogen, meinen Aufenthalt in dieser Provinz theilweise zur genaueren Kenntniß dieser Mineralquellen anzuwenden, und die Resultate dieser aufrichtigen Bestrebungen meinen verehrten Herren Collegen und dem wissenschaftlicheren Theile des Publikums anspruchslos darzulegen. Dies jedoch nur gelegentlich, da ich von meinen hiesigen Berufsgeschäften mir nur eine bestimmte Frist hierzu abmüssigen kann, und außerdem noch andere Umstände, z. B. die diesjährige schlechte und für Badeörter insbe- ||543.|| sondere höchst ungünstige Witterung, so wie meine, zur Zeit noch mangelhafte Kenntniß der Landessprache und Wege mich nöthigen, den größten Theil meiner Bereisungen auf die nächste Saison zu verschieben. Meine Mittheilungen sollen demnach in ungebundener Folge, aber – somit Gott will – vollständig und mit jenen Rücksichten Statt finden, welche man der Wissenschaft und einem gebildeten Publikum gegenüber schuldet, und sonach, das Bedeutendste umfassend, nach und nach in diesen Blättern veröffentlicht werden.

I. KOROND.

Am Fuße des Berges Lopagy, im Udvárhélyer Stuhle, vier Stunden von dem Hauptorte Udvárhély und etwa zwei von dem ergiebigen königlich ärarischen Salzbergwerke **Parait** entfernt, liegt ein freundliches Thal, im Lande gewöhnlich unter dem Namen Artso bekannt. Mitten in demselben erblickt der Wanderer einige bescheidene, in malerischer Unordnung auf der Ebene und den Abhängen des Gebirges wie hingestreute Häuschen, von deren netten Schindeldächern der Sonnenstrahl zurückspiegelt, und etwa eine Viertelstunde weiter auf der Anhöhe zwei blanke Kirchthürme, welche ein schon größeres Dorf ankündigen. Dieses heißt Korond, und gibt jenen Häuschen des Thales und den in ihrer Mitte gelegenen Heilquellen den Namen.

[144] Ein Artikel über denselben Gegenstand findet sich in Nr. 54 u. 55. d. J.

Von jeder Seite wird der Blick durch malerische Gebirgsketten begränzt, welche allüberall das kleine, liebliche Thal umgeben. Im Hintergrunde erhebt sich kahles, schwärzliches Urgebirge, an dessen Haupte jede Spur von Vegetation erlischt; – zwar habe ich auf demselben in der heißen Jahreszeit, während welcher ich dort verweilte (August und erste Hälfte des Septembers), keinen Schnee wahrgenommen, dennoch aber wäre ich geneigt, anzunehmen, daß die höchste Spitze nicht merklich unter der Schneehöhe läge. An dieses lehnen sich nun sekundäre Gebirgslagen mit saftiger, frischer, unendlich üppiger Vegetation. Die Futterkräuter mögen an Kräftigkeit und Güte jenen der julischen Alpen nicht nachstehen, und die Blumen sind von seltener Größe und Schönheit. Am Rücken der Berge dehnen sich pittoreske Wiesen weit hin, von romantischen Schluchten begrenzt, bis man einen neuen, höheren Rücken hinanklimmen muß. Alle diese Gebirge gehören zu der großen Kette, welche den Osten Siebenbürgens und einen Theil der Wallachei durchzieht, und mit den Alpen in Verbindung zu stehen scheint. Sie haben weiter keinen besonderen Namen, den östlichen ausgenommen, welcher einen der höchsten Rücken bildet, und unter dem Namen Fürtos bekannt ist. Wir werden später auf ihn zurückzukommen Gelegenheit haben.

In geognostischer Hinsicht dürfte diese Gegend dem systematischen und gelehrten Forscher nicht unbedeutende Resultate liefern. Daß gewaltige Revolutionen auch hier Statt gefunden haben müssen, daß der Schooß der Erde unermüdlich thätig sei, zeigt schon der Reichthum an Quellen aller Art, noch mehr aber die häufigen und schönen Dendriten, welche man hier im Kalkgebirge fast überall findet, und wovon ich einige schöne Exemplare gesammelt und aufbewahrt habe. Ganze ausgedehnte Schichten von Kalkablagerungen sind hier zu finden, welche natürliche Dächer bilden, und woran sich dann wieder andere Massen auf nassem Wege abgesetzt haben.

In dem mineralogischen Reichthume dieser Gebirgsgegend spielen die Quellen unstreitig die erste Rolle. Man kann ohne Uebertreibung behaupten, daß, wo ||544.|| immer man auch mit dem Stocke einige Zoll tief einstößt, man alsogleich auf irgend ein Wasser gelangen wird. Diese Quellen sind nun meistens vorherrschend salzig oder kohlensauer, seltener süß, welche in dieser Gegend überhaupt nur sehr spärlich, und diese nicht von bester Qualität gefunden werden. Der größere oder geringere Antheil von Schwefel, oder vielmehr Hydrothion, welchen alle diese Wässer enthalten, und welchen man in Geruch und Geschmack mehr oder weniger hervorstechend findet, führt auf die Vermuthung, daß hier vielleicht nicht unbedeutende Schwefellager eruirt werden könnten. Weit wichtiger ist der ungeheure Reichthum an Steinsalz, welchen die gütige Natur in diesem Winkel der Erde verborgen. Das in der Nähe gelegene Salzbergwerk **Parajd** ist so ergiebig, daß es nur die Hälfte des Jahres bearbeitet wird, weil sonst mehr Salz producirt würde, als zur Consumtion nöthig ist. Ueberdies aber wittert es in der ganzen Gegend frei auf der Oberfläche aus, ja es erheben sich förmliche Salzfelsen, welche es rein und krystallinisch enthalten, dermaßen, daß von Seite der königlichen Kammer sehr strenge Maßregeln getroffen werden mußten, um dem Unterschleife, dem Diebstahle und der ungesetzlichen Verführung dieses unentbehrlichen Materiales Schranken zu setzen.

Oberflächliche Untersuchungen, welche ich auf meinen zahlreichen Ausflügen ins Gebirge anstellte, lassen mich vermuthen, daß es auch Erzadern hier geben müsse. Mehrere Gebirgsquellen enthalten dasselbe als mechanische Partikul, die sich in Form eines zinnoberrothen Staubes bald absetzt, der hier entspringende Sauerbrunnen führt, wie man weiter unten sehen wird, eine ziemliche Quantität Eisencarbonid mit sich, woher es auch kommt, daß die Flaschen, in denen es aufbewahrt wird, nach und nach jene eigenthümliche, rostartige Kruste annehmen. Ob nun unter diesen Umständen die Erzausbeute eine großartige Anlage lohnen würde, muß ich dahin gestellt sein lassen; ich begnüge mich damit, die Aufmerksamkeit praktischer Bergmänner auf diesen Punkt hingelenkt zu haben.

Was nun die sonstige mineralogische Ausbeute dieser Gegend betrifft, so dürfte sie nach eigenen Anschauungen, so wie nach den gütigen Mittheilungen des k. k. Controllors in dem **Parajder** Salinenamte, Hrn. v. Thujto, beiläufig in Folgendem bestehen:

In der dortigen Salzquelle findet man kesselförmigen Roggenstein und Kalktuff als Schaumabsatz unter derselben, welcher auch zellenförmig vorkommt, nicht minder als Blätter-Incrustation, und zwar von vorzüglicher Schönheit (von letzterer bewahre ich noch einige Exemplare, welche in jeder europäischen Sammlung prangen könnten; [...] ||545.||

DIE QUELLEN VON KOROND.

Man findet deren hier mehrere, welche man auf drei Kathegorien reducirt:

a) Mit vorherrschender Kohlensäure. Es ist dies diejenige Quelle, welche am meisten zum Trinken und Baden benützt wird. Sie entspringt in der Mitte der Häuser, von einer Art von Bosquet umgeben, mit hölzernem Geländer versehen. Mit Unrecht nennt man sie Aetto, denn dies ist vielmehr der Name eines etwa 100 Schritte entfernten, gegen **Parajd** hin liegenden Thales. Nach meinen im Jahre 1838 angestellten Untersuchungen, welche von den früher angestellten Analysen, insbesondere von denen Patacki's, einigermaßen abweichen, ist das Verhältniß der Bestandtheile folgendes:[145] [...]

b) Mit vorherrschender Sole. Natürlich ist es, daß bei der Nähe des ergiebigen **Parajder** Salzbergwerkes und bei der Menge des hier überall auswitternden Kochsalzes auch solche Quellen nicht mangeln können. Wirklich entspringen auch westlich im Gebirge deren drei, von denen aber eine wegen Nachlässigkeit und allzugroßer Oekonomie der Besitzerin im vorigen Herbst plötzlich versiegte. Zum Unglück habe ich gerade das Wasser dieser Quelle untersucht, ich glaube aber, daß das aus der anderen, gleich daneben entspringenden, und noch (Gott weiß wie lange) fließenden, ganz eben so beschaffen sei. [...] Man gebraucht sie blos zu kalten oder künstlich gewärmten Bädern.

c) Mit vorherrschendem Eisen. Eine dritte, stark eisenhältige Quelle entspringt am Fuße des Hollokő hart an der ersten, und wird vom dortigen Volke Szejhe genannt. Sie war zu der Zeit meiner Anwesenheit ganz versiegt, und ich konnte nicht so viel Wasser herausbekommen, um auch nur eine oberflächliche Analyse zu versuchen. ||554.||

Soll ich nun über die Heilwirkungen dieser Quellen eine befriedigende Uebersicht geben, so befinde ich mich in wahrlich nicht geringer Verlegenheit. Denn muß man auf der einen Seite aus der Menge und Art der durch die Analyse an den Tag gelegten Ingredienzien auf die Heilkräftigkeit derselben schließen, so ist es auf der andern Seite schwer, aus der Erfahrung eine bestimmte Richtung dieser Kraft nach gewissen Krankheitsformen nachzuweisen. Während meines sechswöchentlichen Aufenthaltes daselbst sah ich nur wenige Kurgäste, welche ernstlich leidend dahin gekommen wären, und diejenigen, die es waren, verließen den Badeort – ungeheilt. [...] Dann werden sich Erfahrungen sammeln und ordnen, und aus den Kranken-Journalen der Badeärzte wird jener mächtige Geist auftauchen, der den einzelnen Najaden ihre Stellung im Bereiche der zahllosen Gebrechen anweiset, die ihre Heilkraft in Anspruch nehmen. [...] ||555.||

KOROND'S EINRICHTUNGEN, BADELEBEN, SOCIALES.

Wer mit deutschen, oder gar englischen, mit Einem Worte: mit europäisch civilisirten Anforderungen hieher käme, der würde wohl glauben, ein Dämon ässe ihn. Aber er spanne seine Erwartungen tief herab, so tief, als ||573.|| es seine Einbildungskraft nur zuläßt – und noch immer wird die Täuschung bitter genug. Es gehört gänzliche Unkenntnis der jetzt verfeinerten Welt, oder ein hohe Resignation dazu, um sich hier nur erträglich zu finden. Zum Glücke ist bei den meisten Badegästen der erste Fall, denn was sich hier versammelt, gehört, mit seltenen Ausnahmen, blos der Mittelklasse an. Kaufleute (meistens Armenier), Pfarrer, Gymnasialprofessoren und diejenigen niederen Edelleute,

[145] Ich habe, wie gewöhnlich, 16 Unzen genommen.

welche die bei dem hiesigen Geldmangel bedeutenden (in unserem Maßstabe freilich unglaublich geringen) Kosten erschwingen können. – Die vornehmere Welt begibt sich nach Előpatak oder Borßeck.

Die Wohnhäuser bestehen aus hölzernen Hütten, mit Schindeln bedeckt, welche sich in der Ferne freundlich genug ausnehmen, in der Nähe aber sehr ärmlich sind. Wie schwül es in solchen Gemächern sein, und wie sehr das Ungeziefer hier überhand nehmen müsse, ist leicht begreiflich. Jede solche Hütte enthält 3-4 Appartements (ich bitte das elegante Wort um Vergebung), deren jedes aus zwei Zimmern besteht, dann eine gemeinschaftliche Küche und einen finsteren Baderaum. In den Zimmern (der Preis eines derselben ist für die Woche 5 fl. W. W.) befindet sich ein noch geschnitzter Tisch und eben solche Stühle aus weichem Holze, sonst nichts – ich glaube nicht einmal Bettstätten. Alles Uebrige bis auf das kleinste Küchengeschirr herab, müssen die Badegäste mitbringen. Sieht man aber eine Familie auf der Badereise begriffen, so würde man es eher für eine Auswanderung nach Süd-Australien halten; denn wie aus dem eben Gesagten leicht zu ersehen, muß – ist man auch nur ein paar Stunden entfernt – ein oder mehrere Wagen mit Hausgeschirren mitgeschleppt werden.

Gasthäuser gibt es hier keine, wenn man nicht eine Schenke, in der Branntwein verkauft wird, mit diesem Namen beehren will. Jedermann muß sich demnach seine Speisen selbst bereiten lassen, was für den Einzelnen sehr unangenehm. Die Lebensmittel müssen, bis auf das Geringste herab, von dem eine halbe Stunde weit entfernten Dorfe gebracht werden, da die Bauern – freie Szekler – zu stolz oder zu indifferent sind, um sie selbst auf den harrenden Markt zu bringen. Brot muß Jeder selbst backen lassen, und zwar in einem gemeinschaftlichen, seitwärts stehenden Backofen, der aber mehr einem Steinhaufen ähnlich sieht. Die einfachsten Bedürfnisse, z. B. ein Glas Milch, ein Stückchen Butter, sind oft für schweres Geld nicht zu haben, und bringt irgend ein betriebsames Weib ein Körbchen Erdbeeren oder aber einige Forellen, deren es hier im Gebirge gibt, zu Markte, so haben die genügsamen Gäste ein Fest. Bezeichnend jedoch ist die – gelinde gesagt Inhumanität der Besitzerin, welche eine Menge Büffelkühe und solche Bedürfnisse im Ueberflusse besitzt, ohne ihren Gästen etwas davon zu Theil werden zu lassen, die doch ihre elenden Hütten mit Gold aufwiegen.

Die hier nothwendige Genügsamkeit macht auch vieles Andere erträglich, was ihnen und den Lesern dieses Blattes unmöglich scheinen dürfte. So z. B. ist eine zum Bade bestimmte Sauerquelle blos mit einem niederen, hölzernen Schranke umgeben, und da sie mitten zwischen den Häusern liegt, so ist es leicht zu errathen, welche Inconvenienz hier Statt finden müsse. Zur Salzquelle, welche hoch im Gebirge, führt ein weder für Damen noch für kränkliche Menschen gangbarer Fußpfad; einen Fahrweg dahin sucht man vergebens. Diejenigen, welche erwärmte Bäder wünschen, erhitzen Steine auf einem Scheiterhaufen, und werfen diese ||574.|| dann in die Badewannen. Es wird meist Abends gebadet, und so ist es denn ein ganz eigenthümlicher Anblick, diese Brände wie lodernde Wachtfeuer rings umher leuchten zu sehen.

Nach dem Gesagten wird man sich es leicht vorstellen können, welche Unterhaltung ein solcher Badeort darzubieten im Stande sei. Zwei- bis dreimal des Tages versammelt sich am Brunnen eine elende Zigeunerbande, deren Musik jedes nur einigermaßen empfindliche Ohr beinahe zerfleischet, und der jeder Badegast ein nicht unbedeutendes Wochengeld nebst Kosttagen zu geben gleichsam gezwungen wird. Ausflüge in’s Gebirge, welche wieder ihrer schwierigen Ersteigung halber nur kräftigen Wanderern möglich sind, oder in das nahe Salzbergwerk **Parajd** sind fast die einzigen Ressourcen. Empfehlenswerth allerdings ist der Ausflug auf den Fürtösberg, welcher eine herrliche Aussicht, Ruinen, Seen, Kirche und Kloster, und insbesondere dem Botaniker reichliche Ausbeute gewährt.

An Sonntagen pflegen denn manchmal die Bauern des benachbarten Dorfes bei den zwei Fiedeln der Dorfzigeuner einen Nationaltanz aufzuführen, dem die sogenannte elegante Welt glossirend zusieht. Abends ist auch wohl Ball in irgend einem leerstehenden Zimmer, wobei die

Beleuchtung in einigen Lichtstümpfchen und die Erfrischungen in etwas Wein und großen Flaschen einheimischen Sauerbrunnens bestehen. Selbst diese arglosen Vergnügungen aber werden durch die Unhöflichkeit und die Launen der Inhaberin sehr vergällt. ||575.||

(Schlesinger 1839: 543–545, 554–555, 573–575)

- **r. = PÁLFFY, 1840.**

DER BADEORT KOROND IM UDVARHELYER STUHL

[→ Pálffy = Erdődi 1839]

OESTERREICHISCHE NATIONAL-CHRONIK.
DER BADEORT KOROND IM UDVARHELYER STUHL.

Korond, ein bedeutendes Dorf, liegt ungefähr 4 Stunden nordwestlich von Udvarhely nahe den Quellgegenden der beiden Kokeln in einem schon ziemlich hoch gelegenen Thal. Unter den (bekannteren) Badeorten unseres Landes hat Rodna (Bistritzer Kreis) ohne Zweifel die schönsten Umgebungen; Korond nimmt in dieser Beziehung die nächste Stelle ein. Der Verfasser unseres Aufsatzes weiß von den Wegen, welche nach Korond führen, wie auch fast von allen Straßen des Stuhles wenig Rühmliches zu sagen. Das Dorf wird von katholischen und unitarischen Szeklern bewohnt, welche, wie die Bewohner des ganzen Bezirkes (Salzbezirk) wegen des unfruchtbaren kalten Bodens, ||539.|| größtentheils vom Handel mit Schindeln, Bretern und anderen Holz- und Töpferwaaren leben.

Malerisch liegt der Ort in der südlichen Oeffnung des engen Thales, am Fuß des Berges Kalanda. Eine Stunde von hier erhebt aus uralten Buchenwäldern der hohe Berg Firtosch sein nebelbedecktes Haupt; auf seiner Felsenstirne trägt er die Trümmer einer Burg. [...] Der Gipfel des Berges ist flach und gewährt eine entzückende Fernsicht. Gegen Morgen erblickt man die Schneeberge (?) von Gyergyo, die Koronder Gebirge, die von Fichtenwäldern umkränzte grüne Fläche, auf welcher jene Bergzüge ruhen. Gegen Süden überschaut man den Udvarhelyer Stuhl und blicket weithin bis in das Burzengau, gegen Abend sieht man die kleine Kokel, den Nyarid, Maros und Aranyos mit ihren ergiebigen Thälern, und ferne schließt die (Wenigen genau bekannte) Thorenburger Kluft die Aussicht. Gegen Mitternacht sieht man die zwei Ortschaften Sofalva und weiter hinab das salzreiche Dorf **Paraid**.

[...]

Der Badeanlage gegenüber erhebt sich auf dem Rücken der östlichen Berge eine dunkle erhabene Felswand, der Ravenstein genannt und blickt ernst in das freundliche Thal hinab. Auf dieser östlichen Seite gibt es viele Salzquellen und in den Gräben allerlei Versteinerungen. Ueberhaupt findet der Naturkundige hier viele Beschäftigung.

Eine halbe Stunde weit liegen (einander gegenüber) Ober- und Sofalva. Dieses hat eine besonders schöne Lage. Unweit davon liegt ganz von Bergen umgeben an der kleinen Kokel **Parajd**. Jetzt werden jährlich nur 30,000 (ehemals 130,000) Centner Salz gehauen. Die Bruchstücke bilden schon Hügel. Die Wächter, welche dieses Salz mit den Soldaten (Sekler wie jene) bewachen, pflegen den Salzdieb, auch wenn er sich nicht wiedersetzte, erst grausam zu mißhandeln und dann den Beamten zu übergeben, da sie doch wissen, daß nur die bitterste Noth zu diesem Diebstahl treiben kann. ||540.||

(r. = Pálffy 1840: 539–540)

▪ **N. N. [A.], 1853**

FEUILLETON.
Den 29. August l. J. fuhr ich, um meine erkrankte Frau zu besuchen und abzuholen, welche in den Soolbädern zu Salzburg nächst Hermannstadt eine bessere Gesundheit zu finden hoffte, aber nicht fand. [...]

[...]

Wenn man aus dem Tökölybad den Berg hinaufsteigt und dessen Höhe erreicht hat, bemerkt man noch mehrere kesselartige ziemlich tiefe Gruben mit trübem Wasser angefüllt. Sie scheinen keine bedeutende Tiefe zu haben; denn sie sind größtentheils mit langem Schilfrohr überwachsen. Diese Bassins halte ich für Tagbaue, welche aus sehr alten Zeiten herrühren, vielleicht aus der längst verslossenen uralten Zeit der Daker und Römer, welche für das Steinsalz noch zu Tage, wie bei Cardona in Spanien oder **Paraid** und Schovata im Udvarhelyer Stul unseres Vaterlandes, fanden und abbauen konnten.

Salzburg (Vizakna), welches...

(*Der Siebenbürger Bote*. Nr. 145. 14. Sept. 1853. 730.)

▪ **N. N., 1853.**
NÉHÁNY FÜRDŐNK AZ IDÉN

IV. KOROND.

A korondi borvizkut, **Parajdról** Udvarhelyre menő országút mellett jobbra, a völgy nyugoti hegy tövében, elegendő árnyékot tartó nyári- és fűzfáktól környezett helyen fekszik, padakkal körülvéve, hová több séta-ösvény vezet. [...]

(*Hetilap*. II. évf. 51. sz. 1853. szept. 7. 77.)

▪ **N. N., , 1865.**
[KOROND]

Korondot, Erdély eme regényes fekvésü fürdőhelyét alig hallottuk még emlittetni, pedig, mint valaki onnan tudósit, a fürdő érdemes a jó hirre és minél nagyobb látogatásra, mert szakértők állitása szerint vize a világhirü gleichenbergiéhez hasonlit. Igaz, hogy a helyiség kevés kényelmet igér, az épületek célszerűtlenek, de nagyobb látogatás mellett ezen hamar segítve lenne. Az idén elég vendég látogatta s az idényt a vásárhelyi és udvarhelyi cigányok bandája élénkiti. A vendégek igen gyakran rendeznek kirándulásokat; leggyakrabban a **parajdi** sóbányát keresik föl. A világ eseményeit a következő lapok viszik el e csöndes fürdőbe : „Pesti Napló," „Hon," „Vas. Ujs.," „Politikai hetilap" „Debatte," „Üstökös" és „B. Miska."

(*Fővárosi Lapok*. II. évf. 192. sz. 1865. aug. 23. 737.)

▪ **JAKAB, 1866.**

A KORONDI FÜRDŐ ERDÉLYBEN. (TÁJRAJZ)

E fürdő a folyó század első tizedében lett ismeretessé, mai alakját 14–15 év előtt nyerte; fekszik a „vad rózsák" hazájában, Udvarhelyszékben, Korond nevü székely falutól egy negyed, a **parajdi** gazdag sóteleptől három negyed órára, egy kies völgy-tekenő közepében.

[...] ||313.||

A korondi fürdő-helyiséget magában rejtő völgyet körülveszi keletre a Leshegy, végén a Hollókő nevü meredek kőszál, tovább a Molnos, mások szerint Bónis kő-temploma és Sólyomkő nevü szirtüregek, délről Nagy völgy vára a Kalanda és Szilvás nevü Pálfalvi hegycsucs, dél-nyugotról a Firtos-szirttető és Firtos-vár, tovább Atyha nevü ős székely falu sugár tornyával s messze fejérlő templomával, bezárja északról a Balázs-kapuja nevü hegyfog és a **Parajdi** sóhegyek.

[...]

A fürdői élet egyik főgyönyörét teszik a kirándulások, de ez a gyógyidőszak vége felé, a legszebb időkben, a rendes ivás és fürdés végeztével, s vidám társaságokban történik.

[...] ||314.||

Utolsó kirándulási pont a „**Parajdi** sóakna és sóhegyek" melyeknek földszinén künn álló hol szürke hol tiszta fehér sava mint bazalt kőfal emelkedik fel ég felé. E sóakna a magyar őskorban a Székely nemzet tulajdona volt, melyből VI-ik Károly császárig a vágatási dijért – a mi egy kösótól két pénz volt, a székelység szabad sót kapott, s e köztulajdonát a mondott császár és fejedelem előbb a kiváltságos nemességre szoritotta s a községeknek értekeik arányában együttesen adatott sót. Mária Terezia pedig végképen megszüntette, csak **Parajd** és két Sófalva községének hagyván meg szabályozott só illetményét... ||327.||

(Jakab 1866: 313–314, 327)

▪ **N. N., 1869.**

A KORONDI FÜRDŐBŐL

Korond, julius hó.

[...]

[...] Sok éven át m.vásárhelyi Dózsa Pálné birta a vendéglőt; az idén azt is a haszonbérlők tartották meg, adnak ebédet a kivitetőknek 22–23–24 frtért, a helyt étkezőknek 20–21 frtért, külön egy ebédet kenyérrel 73 krért. Való, hogy a fürdöhelyiségen hust nem vágnak, tehát azt **Parajdról** vagy Sz. Udvarhelyről kell hozatni; való, hogy sokszor szűkül meg a főzelék, vetemény, majorság, tej, vaj, zsir stb., nincs pincze és jégverem, azért bajos a bort és hust eltartani. [...] ||404.||

Nehány szót még a közönségről és társadalmi életről is. Ennek nagy része régi vendége Korondnak, ilyenek: Dózsa Dániel, Kakucsi Elek, Csiki Márton, Jakab Elek, gr. Bethlen Géza, gr. Teleki Domokos sat., kik rendesen eljőnek ide felüdülni. Az idén ujak voltak: Hosszu József, belügyministeri osztálytanácsos neje s Gajzágó Gerő, igazságügyminist. fogalmazó Pestről, Simén Györgyné férjével, Déézsi Sándor nejével, özv. Koronka Lászlóné fiával stb. A társadalmi élet az idöhez képest elég eleven, s mondhatni barátságos jellegü volt. Vannak kirándulások, dálidók, tombola, birbiczes, kártya- és shakk-partiek, hirlap és politikai vitatkozás. Az idő sanyaru, kedvezőtlen majdnem az egész hónapon át. A zene réz hangszer hiányában nagyon gyenge. Megfordult körünkben a tudós Hermann Ottó és Tiboldi bácsi, a vén néptanitó, kiket Czecz ur és a vendégek a legszivesebben fogadtak. [...] ||405.||

(*Magyar Polgár*. III. évf. 94. sz. 1869. aug. 11. 404–405.)

▪ N. N. [EGY JELENLÉVŐ], 1871.
FÜRDŐI LEVÉL [BORSZÉK]

Borszék, julius 22-én 1871.

Talán nem lesz érdektelen, ha mint szemtanu a közelebbi árvizek itteni garázdálkodásairól biztosabb tájékozást nyujtok.

Jelen hó 8-án ugyanis itt, és vidékünken oly rendkivüli záporesővel tombólta ki magát a vihar, hogy a kis patakok, sőt csermelyek is nagy erővel rohanó árrá dagadtak, mely sok helyen dult, rombolt és sepert – mit csak utjában talált. – A tőlgyesi vámnál községi, és iskola házakat más számos épületekkel, hidakkal és jó közlekedési utakkal, s egy nő cseléddel együtt elsodort.

[...]

Mindezek daczára a borszéki fürdőre jövéstől ne féljen senki, mert ha bár ama záporesők által az utak majd mindenütt kisebb nagyobb mérvben megrongáltattak is, de a **parajdi**, ugy mint az oláhfalvi vonalon a közlekedés fennáll, s a Ditrótól Borszékbe vezető ut sem oly ro[s]sz, de söt sokkal jobb, mint e becses lap 157-ik számában egy „elkinozott" lefestette, mivel azon bizony most is számos vendég érkezett ide s élvezi a Salamon János kolozsvári zenekarának köztetszésben részesülő zenéje mellett az itteni kellemes üditő léget, a gyógyhatásu jó karba helyezett ásványos fürdőket és különbféle jó ivó borvizeket, anélkül, hogy kocsija, vagy szekere összetört, s annál kevésbé csontjai összezörgöttek volna. Hogy a gyergyószéki egyes biró ur kerekei letörtek, ez egy eset inkább azon következtetésre jogosit föl, miszerint azok nem eléggé szilárdak, vagy éppen már rozzantak lehettek.

[...]

(*Magyar Polgár*. V. évf. 170. sz. 1871. júl. 29. 521.)

▪ ORBÁN, 1871.
KORONDI FÜRDŐ, 1871. AUG. 3-ÁN

Kedves barátom!

A lapok most tele vannak fürdői tudósitásokkal, s valójában nem nézhetem el, hogy fürdőink legáldásosabbjáról a korondi fürdőről hallgat a „Polgár" krónikája; én sokkal háladatosabb vagyok, ezen porhüvelyemet oly jól kitatarozott gyógyhely iránt, hogysem a „Polgárnál" eziránt jelentkező hiányt csekély tehetségem és a legjobb indulatom szerint helyrehozni ne iparkodnám.

[...]

Körülbelől elmondottam mindazt, a mi a korondi fürdőről elmondható, azonban a sok régiség közt mégis fel kell hoznom egy ujitást. Ez egy deszkaszinbe helyezett tekeasztal, a mi a vendégeknek kedves elszóródást és mulatságot szerez. Itt Korondon tehát jól lennénk, oh de az idejutás bármely irányból is, az már valódi földi purgatorium, mert az utak, azok már még a fürdő laképületeinél is rozzantabbak. S valójában nagyon szeretném az uj közlekedési miniszter urat az ide vezető utakon egy kissé megszekereztetni, hadd lássa, hogy Erdély lakóinak egy negyede minő uton szállitja sóját **Parajdról**, s főleg hadd lássa, hogy Udvarhelyszék tisztsége miként hasznositotta az utak kiigazitására megszavazott 8000 frt államsegélyt. [...]

(Orbán 1871b: 545)

▪ **N. N. [H–ó], 1872.**
A KORONDI FÜRDŐ

V. [RÉSZ.]

Itt [Korondon] töltvén az idén is nehány hetet, nem tehetem, hogy ez idény változó fürdő-társaságaira s általában fürdői életünkre is meg ne emlékezzem.

[...]

E közönség nem egyszere volt jelen, nem is csak annyiból állott, hanem egymást felváltva – egyik ment, a más jött, még pedig felette ziláltan, ugy annyira, hogy e miatt a fürdői vendégeknek soha egybe olvadnia s bizonyos családias szellemnek kifejlődnie nem lehetett. Nem volt összetartás, erőltetett volt a látszó szivélyesség, itt-ott még széthuzást és különczködést is lehetett észrevenni. Ennek a következménye, hogy közös kirándulások **Parajdra** és Firtosra, az Artsón (a fürdő egyik szép szomszéd vidéke) ozsonával egybekötött mulatság nem lehetett, élénk népes bál egy sem volt, a tombolókat egykedvüség és feszesség tette unalmassakká, még a reggeli és esti gyógyvizivászkori séták és társalgások is kevésbé voltak vonzók, mint azt ily csaknem egy társadalmi osztályu közönségtől méltán várni lehetett.

[...]

Két kedvetlen eset megemlitésével zárom be czikkeimet [...]

A másik kedvetlen esemény Gelei Árpád 22 éves ifju s ötödéves pesti orvosnövendék, s egy évi önkéntes halála és temetése. [...] A szép testü, de egyszersmind szép lelkü és kifejlett, szilárd jellemü ifju az önkéntesi év alatt tanusitott buzgósága s kétféle kötelességének megfelelni törekvése által vonta magára azt a sorvasztó betegséget, melynek végre is áldozatul kellett esnie. Pestről előbb Abrudbányára, onnan **Parajdra**, utoljára **Parajdról** a korondi fürdőre jött gyógyulni szeretett testvére védelme alatt; jul. 1. érkezett meg s aug. 2-ra mult ki reggeli hét órakor; tetemei felett Kovács Ferencz korondi unitárius pap mondott egyszerü de megható könyörgést; kisérői voltak az önfeláldozó testvér és hü neje, barátjai s a fürdői vendégek közüli ismerősök. A halotti menet gyászos csendben vonult ki a fürdő-terület temetkező helynek kiszakitott részébe, hol a gyogyulni idejött de kiszenvedettek sorjai sorában az anyaföld kebelébe letétetett.

[...]

(N. N. [H–ó] 1872: o. n.)

▪ **N. N. [– THA], 1873.**
FÜRDŐI LEVÉL [KOROND]

Korond, 1873 julius elején.

Tehát lehet már Korondról is írni fürdői levelet. Nagy megnyugvás ez annak, ki mint én, hat év óta járom e helyet, s mert panaszolni nem akartam, abban kelle hagynom az irást mindig.

Pedig mily szivesen elmondtam volna a melbetegnek, hogy jőjj ide; élvezz üdébb levegőt, mint a merani, s igyál kellemetesebb vizet, mint a gleichenbergi... és gyógyulj meg! De nem mondtam el. [...]

[...] Az éjjeli dobzódások be vannak tiltva – számtal[a]n csemete ültetve... és mindenütt rend és tisztaság ugy, hogy ha igy halad, lehetetlen Korondnak nagy jövőt nem jósolni.

E nagy jövőt, eltekintve forrásainak hatalmas gyógyerejétől, biztositja az is, hogy éjszakfelé Borszékig, dél és nyugot felé Tusnád, Előpatak és Báznáig egyetlen fürdő sincs, mely megközelitőleg is versenyezhetne vele. E fürdő fekvése nemcsak feltünően szép, hanem a rendszeres épitkezésekre is alkalmas; mert az emlitett fürdők felett is azon nagy előnye van, hogy a mintegy 50 holdnyi terület, egyetlen tulajdonosé. Ezeken kivül a **parajdi** sóakna alig félmértföldnyire van, s igy az életvidor, szokásaiban nemesen egyszerü és mivelt bányásznép mulatságainak gyupontjául szolgál, s ennélfogva ama kimondhatatlan bübáj, mely a bányavárosok társas életét jellemzi, a korondi társaséletre sem marad hatás nélkül.

[...]

(*Magyar Polgár*. VII. évf. 160. sz. 1873. júl. 15. o. n.)

▪ RÉTHI, 1873.
A SZÉKELYFÖLDI GYÓGYFÜRDŐKRŐL

[...]

Korondon is olyanformán készitették eddig a diványt, mint Homoródon; pedig annak világlátott emberek voltak tulajdonosai: elébb gróf Tholdalgi Ferencz, utána, igaz, hogy rövid ideig, a boldog emlékü Dózsa Elek és fia Miklós; az idén olvastam, hogy egy vállalkozó szellemü udvarhelyszéki birtokos kezére került. Az idén dicsérik is már az előhaladást.

Az erdélyi magyarság leginkább ezt látogatja, minthogy az eddig emlitettek közt leginkább bent fekszik az országban: Maros-Vásárhelytől mintegy 8 mérföldre, Udvarhelyszék területén.

Van a hegyoldalban hatalmas sós fürdője, ugyanazon sótelepről forrva, a melybe, fél mérfölddel alább a hires **parajdi** sóbánya van bevágva.

Lent a völgyben jó italu szénsavas viz, és vasas vegyülékü fürdő, melyet melegitve használnak.

Felette a nagyszerü Firtos-hegy s átellenben más csúcsok, várromokkal, melyekről tündérmeséket s a valóba játszó hagyományokat beszél a nép ajka.

Délelőttönként döczögő székely szekerekre telepedik a társaság; azokon viteti ki magát a sósfürdőhöz. Délután zene s akárhányszor rögtönzött bál a fűzfa sétány mellett. Esténként szurok- és fenyővilágitás teszi regényessé. Legregényesebb, ha kirándul olykor egy-egy társaság egész napra a Firtos tetejére, vagy pisztrángászni.

[...]

(Réthi 1873: 442)

▪ LIPTAY, 1874.
BORSZÉKI LEVELEK

Borszék, jul. 14.

[...]

Hiszem, hogy nem fogják nehezteléssel fogadni, ha levelezésem csak most kezdem meg. Én, ki Erdélyt, e természeti bájakban oly dusgazdag, a vendégszerető testvérhazát most látogatam meg először, annyira meg vagyok lepetve a kinálkozó sok eredetiségtől, természeti ritkaságoktól,

népszokásoktól, az őszinte vendégektől, a székelység annyira tiszta magyaros jellegétől, hogy mintegy idő kell mindezek tanulmányozására, mert megvallom, hogy a „görbeország” kedves lakósait majdnem magyarabbaknak találtam, mint a királyhágó tulsó felén, pedig ott mi sem vagyunk ám németek!

Nem szándékom itt említést tenni a székelyek országában átélt kellemes napokról, eléggé ismeretes e vendégszerető nép e lap olvasói előtt, lépjünk át inkább a **parajdi** havason, melynek regényessége elvész az ut rosszasága és fáradalmai miatt. Ez elhagyott utnál primitivebbet képzelni sem lehet egy civilizált országban, csak is legedzettebb tourista határozhatja el magát itt át kellni, de a touristának sem szabad angolnak lenni, mert a havas tetején Boris néninél kinálkozó kényelem és ellátás (?) ugyan nem elégitené ki a leghidegvérübb igényeket sem.

A havas tetejére érve elhagyjuk Székelyországot és az alattunk elterülő nagy s gazdag szántó földekkel dicsekedő lapály tudatja velünk hogy elértük „Gyergyó-ország” határát. Igen! ismét egy uj országét, mert mi „külföldiek” mint engemet itt Erdélyben neveznek, ez ország kis területén is országokat utazunk be, mert délre tekintve a Bucsin tetejéről ismét „Csikország” határait jelező nagy hegyek zárják el előlünk a Brassót környező szász országot.

Leérve a havasról – melyen ugyan ez uttal hó nem volt – Alfaluba érünk, honnan jól rendezett országut vezet bennünket Szárhegyen át Ditróra, innen pedig ujabb havasan, de dicsérettel legyen mondva, jó uton jutunk el Borszékbe, e regényes fekvésü pompás vizü és levegőjü fürdőbe. Nincs Magyarországon fürdő, mely akár a viz mennyiségét s mi több minőségét illetőleg Borszékkel versenyezhetne.

[...]

(Liptay 1874: o. n.)

▪ TÉGLÁS, 1874.
ERDÉLY GLEICHENBERGJE

Mióta Korondot, a székelyföld ez egyik fürdőjét tiz év előtt, az orvosok és természetvizsgálók marosvásárhelyi naggyűlésén, Vajna János orvos gyógyhatásaiban megismerteté: azóta e hely az erdélyi mellbetegek fürdője lett. Szükség is volt valami fordulatra, mert különben e hely, mely a negyvenes években látogatott pont volt, későbbi időkben nagyon háttérbe kezdett szorúlni, mignem különleges gyógyhatánya ismeretessé nem vált. [...] Héjasfalváról az udvarhelyi országuton kell feléje haladni, aztán számos falun keresztül a kis és nagy Küküllő vizválasztó vonalához érve, a magasan fekvő Atyánál pillantjuk meg a korondi völgyet, melyben nagy jegenyék árnyában fekszik a fürdő. E tájon északra a **parajdi** sóhegy látszik. A fürdői társaság itt igen szivélyes és vig egyetértésben él s már maga ez is jól hat az idegbetegekre, légcsőbajosokra és sápkóros hölgyekre, kik ott keresnek gyógyulást. Az uj fürdőtulajdonos: Jakabházy Zsigmond maga is igen vendégszerető, derék magyar ember. [...] A fürdő kabinok fala nagy mértékben mutatja a név-fölfirkálás sületlen szokását. [...] A forrás és vizei mellett csak egy növényt lehet találni, a málnaszerű gyümölcsöt termő salvola rosaceát, a sóvidék hegyi termékét. Némely nap a sós forrásnál a népnek vizet osztanak konyhai célra. A fürdő lakásaiban még igen sok a kivánnivaló. Nem is régi még e hely s csak e század elején keletkezett, mikor a gróf Traun család birta. Ettől a gr. Toldalaghyakra jutott, kik a harmincas években hosszú s néhol konyhákkal ellátott szobasort épittettek. Akkor ezek szépek voltak, de azóta emelkedett izlés és igény. Jakabházy, az uj tulajdonos, a régi roskatag vendéglőt az idén uj és diszes épűlettel cserélte föl, melynek első része quasi gyógycsarnok, belűl tágas étkező- és bálteremmel. [...] ||881.|| De bármennyire jól találja is ott a vendég magát, sok hiányt érez. Nem levén posta, bajos a levelezés s

nincsen hirlap. Egy nyári állomás engedélyezve volt ugyan, de hivatalnoki fondorkodásbúl nem jött létre, s igy **Parajdon** át kellett közlekedni, a mi elég baj. Korondot augusztus végeig 94 család látogatta meg, számos taggal. [...] ||882.||

(Téglás 1874a: 881–882)

▪ **N. N. [I. K.], 1875.**
KOROND-FÜRDŐ

Korond-fürdő, jul. 25. E fürdő a **Parajdra** és Székely-Udvarhelyre vezető országos utvonalban fekszik, **Parajdtól** egy, Székelyudvarhelytől pedig négyórányi távolságra a fris vizben és pisztrángban bövölködő Korond-patak mellett. A fürdő és környéke sűrűn be van fásitva, ép[p]en ezért levegője mindig üde és enyhe; ivó vize vas- és szénsavas tartalmú kellemes savanyú viz; fürdői közűl az egyik vasas, a másik pedig fris havasi forrás, zuhanynyal ellátott sós; amaz tizenöt, ez pedig tizenkilenc fok meleg s mindkettő kellemes üditő. [...]

[...] ||782.||

[...] Van itt a fürdő helységet áthasitó kiporondozott széles sétatér is, van tekejáték s van egy éneklő madarakkal bővölködő hűs árnyékos berke, az ugynevezett rózsaliget. Kirándulásokat szoktak innen tenni **Parajdra**, a sóbányához és gyufagyárhoz, ugyszintén a gyönyörű kilátást nyujtó Tirtusra és Hollókőre. Az élet az idén élénknek ép[p]en nem mondható, pedig aránylag meglehetős számmal vagyunk, de az itt lévő fiatal emberek egy része nem szórakozás vagy mulatság, hanem a kúra végett jött ide, egy része pedig csak legfölebb magát mulattatja, de másokat nem szeret mulattatni. Hiába[,] önző a mai világ. [...] ||783.||

(*Fővárosi Lapok*. XII. évf. 174. sz. 1875. aug. 1. 782–783.)
(≈ *Magyar Polgár*. IX. évf. 175. sz. 1875. aug. 3. o. n.)

▪ **N. N., 1876.**
SZEJKE FÜRDŐ UDVARHELYSZÉKEN

[...]

Midőn hazánk ismertetésének czéljából a hazai fürdők ismertetését ez idén ismét megkezdjük: teszszük ezt egy olyan fürdővel, mely a Királyhágón innen egyike a legkevésbbé ismert gyógyhelyeknek. Még uj fürdő az, melynek képét mai számunk mutatja, de alkalmasint egyike lesz azoknak, melyek hivatva vannak a külföldre vándorló fürdővendégek számának apasztására.

A Szejke-fürdő a székelyudvarhely-**parajdi** országut mellett, a székely anyavárostól, csak egy negyed óra távolra fekszik; utolsó vasuti állomása Segesvár, honnét naponként közlekedő postakocsin négy óra alatt érünk Székely-Udvarhelyre s igy a fővárosból 25 frt utiköltségbe kerül (vasuti második helyet számitva) s 28 óráig tart az odautazás.

[...]

(*Vasárnapi Ujság*. XXIII. évf. 21. sz. 1876. máj. 21. 327.)

▪ **N. N. [O. B.], 1876.**
A KORONDI FÜRDŐRŐL

Ezen évben a felfordult időjárás a fürdő-ivad rendszerét is kizökkentette sarkaiból, ugy, hogy fürdőink csak most népesülnek, a midőn máskor már a vendégek hazaoszlóban voltak. Igy van ez csaknem mindenütt s eként van Korondon is s azért rövit fürdői tudósitásom még nem késett meg.

[...]

Korond mindig a kedélyes fürdők közé tartozott, fesztelenség, összetartás jel[l]emzi az itteni társaskört, az itt levők már évek hoszszu során át ugy összeszoktak, mintha egy család tagjai vagy rokonságai lennének. Itt a különhuzódó cotteria emberei is hamar megadják magukat, mert elszigeteltségük várából hamar kiüzi az unalom. A fürdői curáttól fennmaradó időt kellemes és kedélyes kirándulások – Firtosra, **Parajdra** stb. – szokták kellemes szórakozásokká változtatni. Vasárnaponkint tánczvigalmak tartatnak; az idén is három ily nagyon sikerült tánczvigalom volt, melyre **Parajd** és a vidék szépjei is el szoktak jőni, a tegnap (augusztus 14-én) lefolyt tánczvigalom oly népes volt, hogy a franczianégyeseket 28 pár lejtette. Oly sok szép nő volt itt együtt, hogy bárki is zavarba jutna, ha Páris almáját kellene a legszebbnek nyujtani, de én nem akarok egy második trójai harczot előidézni, ily kényes munkához nem is fogok.

[...]

(*Magyar Polgár*. X. évf. 186. sz. 1876. aug. 17. o. n.)

▪ **N. N., 1877.**
FÜRDŐI LEVELEK [SZEJKE]

Székely-Udvarhely, julius hó.

Multkori levelemben tett igéretem szerint a Sz.-Udvarhely környékén levő nevezetesebb fürdőkről és pedig a Szejke és a homoródi gyógyforrásról fogok szólani.

[...]

A Szejke, Szombatfalvától északnyugatra, Sz.-Udvarhelytől egy órányira fekszik a **parajdi** ut mellett hasonnevü völgyben – honnan a fürdő nevét is nyerte.

[...]

(*Magyar Polgár*. XI. évf. 157. sz. 1877. júl. 12. o. n.)

▪ **N. N. [B. G.], 1880.**
FÜRDŐI LEVÉL [KOROND]

Korond, 1880. jul. 22.

[...]

[...] Mint Udvarhelymegye méltó büszkeségét meg kell emlitenünk ugyan, hogy ma már a Korondtól kifelé vezető meredek és felette terhes utat egy a Kalonda hegy oldalán kigyózólag vezető kellő szélességü és kevés erővesztéssel megjárható út váltja fel. Ha a már munkában levő utat a nagy pálfalvi hegyen keresztül viszik, akkor mind a vidék, mind a fürdő, mind pedig a **parajdi** bánya és gyárak értéke két sőt háromszorosan nagyobb leend, s ez elég jutalom is lesz mind az

udvarhelymegyei székelyek elhullatott véres verejtékeért, mind a megyei tisztviselők buzgó törekvéseért.

Mint az emlitett névsor mutatja, a fürdői vendégek száma elég nagy. [...]

[...]

Nemcsak a külső gyönyör és élvezet vágy lel illő táplálékot, hanem azt lel az ismeret- és tudományszomj is, mert hisz csak fél óra járás a nagy Korond községe, hol naponta százával állitják elő ügyesen gyakorolt 12–18 éves leányok a korondi fazakat, a férfiak és nők a zsindelyt, és egy pár család a naponta nagyobb piaczot nyerő tapló kalapokat, sapkákat és más csinos házi iparczikkeket. A mily biztatók az ipar emez ágai, ép[p]en olyan ez a mit **Parajdon** szemlélhetünk, egyikfelől a már általánosan ismert gyufagyárban és a még csak két éves, de már is több mint 200 munkást foglalkoztató és szép jövőjü porczellángyárban, mely ma-holnap mind a tárgyak finomságát, mindazok csinosságát és jóságát tekintve versenyképes lesz bármely honi gyártmánynyal.

[...]

Ha oly érdekesen letudnók irni a mint történt, levelünk főrészeit tenné egy társas kirándulás **Parajdra**. Erről azonban csak azt emlitjük meg, hogy részt vettünk benne huszan s a korondi szekerek rázását teljesen elfeledtük, midőn láttuk, hogy még a székelyekből is válhatnak jó gyárimunkások, ha alkalmuk kerül rá, s hogy hazánk jövőjének ez a biztositéka is meg van.

Ilyenek, s ezekhez hasonlókban leli élvezetét a korondi fürdő vendégsége. De hogy a tudósitásokra kimért tért és a becses olvasó figyelmét tul ne terheljük, a jelenleg folyamatban levőkről szólani fogunk egy közelebbi alkalommal.

(*Magyar Polgár*. XIV. évf. 170. sz. 1880. júl. 25. o. n.)

▪ N. N., 1881.
A SZOVÁTAI FÜRDŐRŐL. EGY 1881-IK ÉVI FÜRDŐVENDÉG

[...]

A helységtől kissé északra, a Szovátavize balpartján, a környező erdős hegyektől külön válva egy kisebb – halmokkal és völgyekkel váltakozó, önálló – szintén fákkal ||3.|| boritott hegység emelkedik ki, mely a természetnek általában és a földalakulásnak különösön egyik legérdekesebb tüneményét képezi.

Ez önálló hegység feltőrése amaz óriás sórétegnek, mely Erdély kelet-északi részén, Mármarosvármegyén és Galiczián át vonul, s mely a Homoród mentén észlelhető, **Parajdon** bányászat tárgya, Korondon és Zsabenyiczánál felszinre tör s Mármarosban és Galicziában szintén bányászati kezelés alatt áll, de sehol sem mutatkozik oly csodás jelenségben, mint a szovátai határon, hol a só nemcsak a föld felszinén jelentkezik, hanem azon tul emelkedve, óriási sziklacsoportokban áll a néző szemei előtt. Az emlitett önálló hegység megkerülése, türhetetlen állapotban levő ösvényen, sebes gyaloglással megtart két órát. A hegységet kereken mintegy 21 nagyobb sziklacsoport támogatja. A sósziklák hol fényes oszlopokat, hol régi várromokat, hol pedig üregeket, barlangokat alkotnak; felső részök gyakran piramis alaku tornyocskákban végződnek, kiálló ormokkal és finom barázdákkal, melyeket az esőmosás szabályossá tesz; szinök fehéres szürke, de csillogó fényes, az alsó részek hófehér szinüek és csillogók, hol a legszebb sóalakulások (sóvirágok) találhatók. Eső után nehány óráig megbarnulnak.

Másik nevezetes tulajdonsága e hegységnek, hogy részint kebeléből minduntalan különféle források fakadnak, – részint a közeli hegyekből édesvizü havasi patakok omlanak rá s a sórészeket

felolvasztván és kimosván, ez által üregeket támasztanak, az üregek sülyedéseket, omlásokat vonnak magok után s igy a felületen gödrök, völgyek támadnak, melyekben tavak képződnek. [...] ||4.||

[...]

A Veress úr épitette öt lakház két sorban, déli részen, a vendéglő északi részén, a Dósa-család háza ugyszólva négyszögü kaszárnyaszerüvé teszi az egész fürdő telepet. Hogy e négyszögnek elég kis tere lombos nagy fákkal befásittassék-e, részemről még nyilt kérdésnek tartanám. [...] Lehet sok ember, ki a kövér disznót és a sok libát inkább szereti, mint a lombos erdők, ligetek, vagy a tündöklő sósziklák nézését, de a ki a gond és munka közt töltött esztendőinek három-négy hetét a szovátai fürdőkre szánta, inkább szereti a szép, tiszta kertet, a virágok illatát és szép kilátásokat. Igy gondolkoznak bizonynyal az ide küldött betegek is. [...] ||8.||

[...]

3. Csodálatosnak tetszik, de a tények igazolják, hogy a máskülönben szeretetre méltó, rokonszenves székely atyánkfiai nem nagy előzékenységgel fogadják a fürdő mind untalan nagyobbodó közönségét, bizonyos részvétlenséggel, sőt hidegséggel tekintenek a sok nadrágos urra és családtagjaikra. Azt hiszem azonban, hogy ez csupán szokatlanságból, az első meglepetésből származó elfogultság, mint midőn az ifju ember először nagy társaságba szokatlan, félénk, sőt gyakran hibázik is. – A szovátaiak elcsovázták a járókelő vendégek ösvényeit, a helyett, hogy kiegyengetve, kiporondozták volna s karonfogva édes hivogatással vezették volna a vendégeket, kik elég szivesek messzi földről hozzájok jőni s öt-hat hétig náluk költeni pénzeiket. Nem szivesen állitották elő lovas szekereiket egy vagy más kirándulásra. „Szénát kell hordani! A ló elveszett! A kocsis a tánczba van! A gazda most alszik!" s több effélét felelgettek, midőn a fürdő vendégek az eléggé megfizetett előfogatnak a kitüzött órában eléállását követelték.

Ha a szovátaiakat kértük, hogy hozzanak epret s málnát, bizony elég kevélységgel utasitottak vissza. „Van ||17.|| nekem más dolgom is! Megélünk mi málnaszedés nélkül is." [„]Majd szednek a czigányok stb," hanem aztán hoztak a sokkal okosabb sóváradiak és ilyésmezeiek. Kitünő tejet kaphatni Szovátán, de nagyon nehezen adják, sőt tojást, veteményt s kerti gyümölcsöt is csak hosszas rábeszéllés után igértek és hoztak a nyár vége felé. Pedig Szováta, a szomszéd Ilyésmező, Kibéd, Várad, [...] (sőt némikép[pen] **Parajd**) község lakóinak minden előzékenységöket ki kell fejtenök, hogy a fürdő vendégeket jó kedvben tartsák, mert a fürdő vendégek a nyári 3 hónap alatt közel annyi pénzt költenek el, mint a mennyi a 4 falu évi adója. Egy szekeres ember a fürdő vendégek podgyászait hordva öszsze és haza s nehány vendéget **Parajdra** és a szomszédos vidékre, 8 hét alatt többet keresett, mint szekerének s lovainak értéke és kocsisának évi bére. ||18.||

[...]

Szólanom kell még a szovátai fürdő kirándulási helyeiről, ilyen elsőbben is a falu, hol nevezetes látni való Dekáni Ernő főerdész úr pompás méhészete, melyben a Drierzon-, Berleps-, kölni, budapesti és Richter (gyergyóborszéki)-féle kosarakat mind egymás mellett lehet látni. Az egész kezelés, eljárás a tudomány mai szinvonalán áll és a nézőnek sok gyönyörüséget szerez.

Egy órára van **Parajd** mezőváros, hires sóbányájával, majolika gyárával és a Reiter-féle nagyon érdekes gyufa-gyárral. **Parajdon** tul Korond, e század első felében a vidék legdivatosabb fürdőhelye, szénsavas, jó izü borvizével. Közel ide a Firtos tető régi várromjaival. Más vonalon közel van Szovátához a Rapsonné köve, mely érdekes mondáknak szolgál alapul.

Ki lehet rándulni a szék havasára és a Szakadát völgyére. Még harmadik irányban Só-Váradra, melynek szép népe feltünő; a helységben érdekes a papilak, a templom, a szép felekezeti népiskola és egy római kasztrum ||21.|| alapfalai stb. Egy nap az az, 9 órai menet, az erdők közt Borszék.

[...] ||22.||

(N. N. 1881: 3–4, 8, 17–18, 21–22)

▪ **N. N., 1882.**
A KORONDI FÜRDŐNEK [...]

A korondi fürdőnek nagy a közönsége. A saison julius elsején vette kezdetét – mint az erdélyi szokás magával hozza – s már is ott van a Marosvidék java úri közönsége. Korond falutól félórányira fekszik a fürdő, nagy berek árnyékában. Fürdő-házai, a lakások és vendéglő a forrás körűl vannak. Gyógyitó erejű vizét a följegyzések szerint már e század elején ismerték és használták kezdő gümőkór, vérhiány, közönséges mellbajok gyógyitására. Eleintén az erdélyi főnemesség birtokát képezte, de utóbb a közrend jogába ment át s manap magán tulajdon. Fekvése regényes, levegője enyhe. A Hargita szele hozzá el nem jut. Innét van az, hogy egyebeken kivűl gyakori kirándulások helyeűl is szolgál, melyeket a történeti nevezetességű Firtos-hegytető, a **parajdi** sóbányák és gyárak megtekintésével szoktak összekötni. Korondnak kétféle vize van: vasas és sós. Kivált az elsőnek (9–10°) köszönheti hirnevét; azért hasonlitják össze Gleichenberggel. A fürdői élet elég szórakoztató benne; van jó fölszerelése, kitünő konyhája, erősitő hatású ivó-vize, kecsketej-kúrája és Maros-Vásárhelyről a Nátyi hires zenekara. A legutóbbi időkben sok gáncs érte Korondot, de el kell most már ismerni a kiváló gondosságot, melyben a tulajdonos ez idén részesité. Lényeges javitások, fürdő-szabályzat és árleszállitás voltak következései az erélyes fellépésnek; s mint hallottuk, a fürdő-gondnokság is megtette a lépéseket, hogy a mostani saison visszaemelje Korondot a régi szinvonalra. A közönség jelentékeny száma épp az ebbeli reményekről győz meg, s biztosra vehetni, hogy ily törekvések mellett Korond Erdélynek ujra speciális jellegű pótolhatatlan fürdőhelyisége lesz pár év alatt.

(*Fővárosi Lapok*. XIX. évf. 156. sz. 1882. júl. 11. 983.)

▪ **N. N. [NYIKÓMENTI], 1882.**
SZEJKE. (FÜRDŐI LEVÉL.)

Augustus 6.

A természetes fürdő-évad kezdetén küldöttem volt a Szejke-fürdőről tudósitást, ugyanakkor igéretet tettem az iránt, hogy később ismét fogok e nagy hivatásu fürdőről értesitést nyujtani az „Ellenzék” t. olvasó közönségének.

[...]

Hinni akarjuk, hogy alispánunk ezen szives látogatása jótékony hatással lesz a Szejke-fürdő emelkedésére; reméljük, hogy befogja váltani azon még elöde által tett 10 éves igéretet, a Szejke fürdő és Szombatfalva közt levő hegy le vágását illetőleg, a mely meredek és elcsuszamlott hegy a közlekedést már már megakasztotta.

E hegy levágását nemcsak a fürdő, hanem az állam s főleg az utazó közönség érdeke is kivánja, a mennyiben az a **Parajdi** sóbányához vezető Sóutján, e hegy nemcsak nehézséget, hanem maholnap áthághatlan torlaszt alkotandna.

El kell ismernünk, hogy a Sóutja járhatóvá tételében alispánunknak tagadhatatlan érdemei vannak, a mint azt a Kalonda alján levő diszgula felirata is hirdeti; egy kis hiba a sorrend megforditásában történt, a menyiben ez utvonal javitását nem Udvarhelyről **Parajdnak**, hanem visszaforditva csinálták. [...]

(*Ellenzék*. III. évf. 179. sz. 1882. aug. 8. o. n.)

▪ **N. N. [SZÉKELYBÁNJA], 1883.**
A SZÉKELY FÜRDÖKRŐL [KOROND]

KORONDI FÜRDŐ.

Kapcsolatosan meg kivánok emlékezni a Szejkével szomszédos korondi fürdőről, mely a mellbetegségekben, tüdő bajokban, sorvadásban oly bámulatos gyógyhatással bir, hogy ha az másutt lenne, a betegek sok ezrei csődülnének oda a világ minden országából.

[...]

Korond, mint climaticus gyógyhely is figyelemre méltó, a fürdővel szemben levő oldalon száz meg száz sósforrás buzog fel, ezek és ezeknek lefolyásai és a közel levő **parajdi** sóakna kigözölgési annyira telitik a levegőt sós részekkel, hogy az a tengerparti légkört helyetesiti annak viharjai nélkül.

[...]

(*Ellenzék*. IV. évf. 129. sz. 1883. jún. 8. o. n.)

▪ **N. N., 1883.**
ERDÉLYI FÜRDŐK [KOROND]

A kolozsvári „Ellenzék” a székely fürdőkről rövid ismertetést közöl. [...] ||10.||

[...]

A korondi fürdő Szejkével szomszédos, mellbetegek s tüdőbajokban, sorvadásban szenvedőkre nézve bámulatos gyógyitó hatása. Korond, mint klimatikus gyógyhely is figyelemre méltó, a fürdővel szemben levő oldalon száz meg száz sósforrás buzog fel, ezek és ezeknek lefolyásai és a közel levő **parajdi** sóakna kigőzölgései annyira telitik a levegőt sós részekkel, hogy az a tengerparti légkört helyettesiti annak viharjai nélkül.

[...] ||11.||

(*Pesti Hirlap*. V. évf. 160. sz. 1883. jún. 11. 10–11.)

▪ **JAKAB [= AGRICOLA], 1883.**
A KORONDI FÜRDŐRŐL

Egy hétnek kiemelkedőbb élményeit szoritom e levél szűk keretébe – julius 24-től 30-káig.

[...]

Egy napot báró Orbán Balázs országos képviselő és iró tett emlékezetessé, a ki két budapesti s egy debreczeni jeles honfitársunkat Szejke nevü saját fürdőjéről látogatóba hozta át, tovább kisérve őket a szovátai sósfürdőre, **Parajdra** és Maros-Vásárhelyre. E férfiak nagy figyelemmel járták meg a koron- ||3.|| di fürdőt, ittak éltető vizéből, dicsérték kies fekvését, általában Erdély és a Székelyföld természeti szépségeiről magasztalólag szólottak, azon óhajukat fejezve ki: vajha birtokosaik e kincseket rejtő földbe, értékes birtokaikba több beruházást tehetnének s a nemzeti vagyont szaporitva, a közjollétet nagyobb mérvben mozdithatnák elé. Kellemesen időztünk velük egy pár óráig s bucsunkkor felkértük, hogy vigyenek el tőlünk kedves emlékezéseket s a mell- és tüdőbeteg

honfitársainknak tul a királyhágón az életadó fürdőkurát ajánlani sziveskedjenek, mit ők egész bensőséggel igértek meg.

Másnap „Chevalier Stavenon Jaksic de Kaiserswehr" nevü budapesti honfitársunk jelent meg közöttünk. Én találkoztam vele először s megtudakozván ittléte czélját, vezetőjévé ajánlottam fel magam, mit ő szivesen elfogadott. Legelső az volt, hogy reggelit rendeltettem s megmutogattam a látnivalókat.

E férfi Budapesten ismeretes; az, a ki Philippovich altábornagygyal párbajt vivott. Schleswig-Holsteininak mondotta magát. Kérdeztem utazása czélját. Magyarországot már ismeri – ugymond – s a magyarokkal rokonszenves. Most bejött Erdélybe, hogy ez országrészt és társadalmi életét s különösen a székelységet és földjüket megismerje. Kitünő népnek tartja ezt s lakföldét regényesen szépnek. A székely nemes, eredeti faj s ő hiszi, a mit régiségükről a históriai rege tanit. Örvend, hogy őket ismerni tanulta. Egy kis parasztszekérrel jött, lovag-csizmában, könnyü uti kabátban, látcsővel, napló-jegyzékkel és ironnal kezében. Elmondotta nekem, hogy az aristocratia sok tagjával találkozott: a gróf Telekiekkel, egy gróf Rhédayval, Kozma Gáborné urnővel s másokkal. Most is megy Kis-Kendre, onnan belső Székelyföldre.

Én mondám, hogy nagy kerülőt tesz, de ő adott szavával mentette magát. Kérém, hogy látogassa meg még Korondot, melyről szerfelett kedvezőleg itélt. E fürdő vize egészen a gleichenbergivel egyezik. Ő ismerte azt s most megismerte és összehasonlitotta amazzal ezt. Felséges táj, buja növényélet, az enyhe lég az, a mi megragadja az utast s valóságos svájczi panorámák tárulnak elébe. Én igen-igen szeretem – ugymond – e fürdő vidékét s rövid időn, talán még Háromszékről visszajöttemkor, ismét eljövök meglátogatni önt.

Megköszöntem rokonszenves nyilatkozásait s midőn elváltunk, névjegyet cserélvén: ő az osztrák-porosz háboruról irt és tavaly megjelent érdekes könyve egy példányát adta nekem emlékül, én Szabadságharczunk czimü müvemet s látogatásomat igértem meg neki, ha Buda-Pestre visszatérek.

E férfi, mint könyve, bizonyos különczség jellegét viseli. Jelszava ez: Elleneimnek homlokomat, barátim elé szivemet tárom. Lapozgattam benne és érdekes sok sajátságossággal vegyitve találtam. Porosznak látszik érzülete inkább, mint osztráknak. Csaknem tulzó önérzete és félelmetlen szókimondása gyanittatja azt velem.

Kezet szoritottunk s ő kis futó szekerén **Parajd** felé hajtatott. Fürdővendégeinknek clubbonként beszéltem el, mit e sorokban e lap közönségével egyszerre és összefüggőleg tudatni érdekesnek láttam.

Egy esténket tüzi játékkal tették élvezetessé ifju tanár vendégeink.

A fürdő-telep egyik nyilt sikságán állitották fel a Szebenből hozatott, vagy általuk előkészitett pyrotechnikai eszközöket. Az egész közönség feszült kiváncsisággal vonult ki a térre, hol számára biztos ülőhelyek voltak készitve: öregek és ifjak, hölgyek és kisdedek, kétszáznál többen, háttérben tömérdek bámuló vidéki nép.

[...] ||4.||

(Agricola = Jakab 1883: 3–4)

▪ FELMÉRI, 1884.
AZ ERDÉLYI GLEICHENBERG

AZ ERDÉLYI GLEICHENBERG.

Korond, 1884. aug. 8.

Ne higyje senki, hogy e rövid s kissé későn irott fürdői tudósitás afféle nagyot mondásokkal kezdődik, melyek czélja hazánk ezen kies s regényességben gazdag vidékéről azt a sok igazat s szépet

elmondani, a mik itt a látogatót méltán meglepik s megragadják. Egy utleirás, vagy Erdélyről szóló könyv felnyitása szükséges csak, hogy azokat bárki olvashassa. [...] Levelem csupán vázlatos ismertetése akar lenni hazánk egy oly érdemes, de csendes zugáról, mely szerény, magányos félrevonultságában csodákat mivel; enyhet, gyógyulást ad a fáradt s különféle nyavalyák által elcsigázott betegeknek. [...]

[...]

A ki a lehető kényelemmel akar Korondra jutni, az Segesváron leszállva, bérkocsiba ül s onnan 6 órai kinos törekvés s izzadás közt éri el a megye egyik legmagasabb, járható hegyét, a Kalandát, méltó folytatását a fejedelmi tekintetü s a székely őstörténet mondaszerü alakjaival benépesitett Firtos várrom alapját képező hasonnevü emelkedésnek. Mig a Kalanda tetejéig nyuló hosszu s folytonosan emelkedő utat megteszszük, elég idő jut vagy visszatekintve gyönyörködni a lábunknál elterülő és egészen Udvarhelyig kiterjedő falukkal tarkázott s hegyek által meg-megszakitott vidéket betekinteni; vagy elgondolkozni a történelem nagy birodalmának egy-egy lapjánál s e vidék eseményekben gazdag világához érve – el-elgondolkozunk a fényes mult küzdelmeinél, vagy, ha egyiket sem teszszük – halálra unjuk magunkat s óránkon folytonosan lessük a hegy tetejéig fuvarosunk által kitüzött 1–1½ óra lassu lefolyását.

Kiérve a tetőre – előttünk terül el a négy hegyláncz, köztük a **parajdi** sóval telt hegység által határolt azon völgy, mely lombos és tülevelü fák által boritott aljában rejtegeti a korondi fürdőt. [...]

[...]

De szóljunk valamit a napirendről is. Reggel 6 órakor a fürdő terén ébresztőül felzendül a zenekar játéka; a vendégek az első zenedarab befejezése után lassan-lassan megtöltik a sétatért. Használja, iszsza mindenki a vizet orvosa által rendelt módon. A reggeli »cura« 8-ig tart. Reggelizés után 12-ig a megállapitott sorrendben történik a fürdés. Ebéd után 6 óráig mindenki a szabadban tölti az időt, sétál, olvas, vagy lakásán ügyeit végzi. Ezen idő alatt egyik-másik társaság kirándulást tesz vagy a szovátai fürdőre, továbbá **Parajdra** a sóbánya és gyufagyár megtekintésére, vagy a közeli Arcsó nevü erdőcskébe s a Firtos hegyre. [...]

(Felméri 1884: 1)

▪ N. N. [UTAZÓ], 1884.
SZEJKE FÜRDŐRŐL

[...]

Az Orbán Balázs tulajdonát képező Szejke fürdő, más néven székely Gastein fekszik Udvarhelymegyében Székely-Udvarhely városától negyedóra távolra, a sóspatak kies, erdőkoszoruzta völgyében. Az odautazás módja következő. Vasuttal Segesvárig, honnan a személyvonattal egybeköttetésben levő s naponta közlekedő postakocsikon lehet a 4 mfd távolra fekvő Székely-Udvarhelyre eljutni. Innen óránként közlekedő omnibus és bérkocsi szállitja az utasokat a közel Szejkére. Az oda utazást könnyiti az, hogy a magyar államvasutak, északkeleti vasut minden vonalain mérsékelt áru menet-térti jegyek szolgáltatnak ki, két havi időtartamra, a fürdő igazgatóság igazolványára (mi Szejke fürdő u. p. Székely-Udvarhelyre intézendő megkeresésre elküldetik) s igy az ottani fürdést érdekes köruttal lehet kapcsolatba hozni, illetöleg a visszautazást ugy intézni, hogy Csik és Háromszék megyéken át utazva Brassóba ülni vasutra, a mikor nemcsak Erdélynek páratlanul szép havasvidékét, hanem legkitünőbb gyógyhelyeit, Homorodot, a zsögödi fürdőt, Borszéket, a tusnádi, torjai, málnási és előpataki fürdőket is meg lehet látogatni, nem is emlitve a Szejke fürdő közel vidékén tehető érdekes és tanulságos kirándulásokat ős Budavárához, Székely Támad és Firtos

várához, a korondi fürdőre, **parajdi** sóbányákhoz, Szovátha sóhegyeihez, almási barlanghoz, a Hargita havasra, honnan a regüvel vetekedő nagyszerü s egész Erdélyt átölelő kör látvány tárul fel, stb.

[...]

(*Ellenzék*. V. évf. 150. sz. 1884. jún. 27. o. n.)

▪ **N. N. [x. y.], 1884.**
FÜRDŐI LEVELEK [KOROND]

Korond, jul. 25.

Ma többek társaságában megnéztük a szovátai fürdőt. Kirándulásunkra pompás időnk volt. Az ut minden pontja érdekes itt a touristára nézve. Hátunk megett a Firtos hegység, jobbra szorgalmasan megmivelt magas halmok, melyeken mindenütt javában foly az aratás, balra sürü erdőkkel boritott dombok egy más hátára rakva, lábunknál csergedező patak, előttünk a **parajdi** s azok megett a szovátai sóhegyek.

Utunk csak két falun át vezet[,] Sófalván és **Parajdon**; pardon, utóbbi mezőváros s nem is az utolsó. A hozzátartozó sóbányák világszerte nevezetessé tették.

Milyen nagy kincset lehetne e hegyekből csinálni, ha vasuttal volna összekötve s a legrövidebb uton mehetne a só tengerre, hogy piaczot találjon azon száz milliókra menő népeknél, kik jobbadán tengerből vett sóval táplálkoznak.

Itt egy félnapi utra terjedő sóhegység huzódik fel észak felé s a csupasz só már mértföld távolból messzire kilátszik. A hegyek tetején is messzire ellátszanak az őrházak, melyekben a finánczok ül és strázsálja a sót, hogy ahhoz senki hozzá ne térjen. Ezek a finánczok járnak aztán le azon pinczékbe is, melyek sóba vannak vágva, s czentiméterrel méregetik, – mondják hetenkint – hogy nincs-e a sónak hija.

Hát biz ez egy kissé komikus állapot, hanem hát ugy van az: a kinek nagy kincse van, azt őrizni kell, ha forgalomba nem akarjuk hozni. A só egyedárusa a kincstárnak tiz milliónál többet hoz be, s ha e monopolt megszüntetni nem engedi az állam költségvetése, a foganatban levő intézkedések teljesen okadatolva vannak.

A jelen müvelés éppen a vasuti közlekedés hiánya miatt szűk korlátok között mozog. Százezer métermázsára sem rug. Holott, ha milliók vétetnének is el a sóhegyekből, több ezer éven át lehetne itt sót aknázni.

A város nevezetességeihez tartozik a Reitter-féle gyufagyár, melyet apróra megnéztünk. Ezt érdemes is megtekinteni, mert igen czélszerüen van berendezve. Nemcsak kénes, hanem fadobozba rakott finom szalon-gyufákat is készit. A gyujtónak való fát a Kisküküllő vizereje által müködésben tartott több lóerejü gépek aprózzák és hasogatják. E gépek igen elmésen vannak szerkesztve, mint azon gőzerővel hajtott másik épületben levő gépek is, melyek a gyufához való papirdobozkákat készítik. A kézi munkát a gyár e részében többnyire gyerek-lányok végzik, csak a kénezésnél és foszforozásnál vannak férfi munkások alkalmazva. A famunka mellett azonban kivétel nélkül felnőtt férfiak vannak.

Hanem hát nem akartam most sem a sóbányát, sem a gyárt leirni. Társaságunk siet Szovátára, hogy az ottani Feketetóban fürödhessen. E tó bizony megérdemli az ide jövetelt. A szovátai sóhegységben, még a rómaiak által aknázott sóbánya helyén van. Felülete lehet vagy másfél hold. A sűrü sósviz felszine egészen hideg, de csak féllábnyira azon alól mind inkább meleg lesz, ugy, hogy ölnyi mélységben már nagyon is meleg. A tó igen mély lehet. Hallottam, hogy közepe táján 18 öles kötéllel mérték s még nem akadtak fenékre.

A tóban fürdeni igen kellemes, mert a sóval telite[t]t vizben igen könnyü uszni. A fürdővendégek száma itt most nem valami nagy, nincs is sok lakás. A fürdőépületek szabályos négyszögben épültek, melynek belseje be van ugyan fásitva, de miután az altalaj só, a fák kicsinyek s kevés árnyat adnak. Marosvásárhelyről néha zene is van a fürdőben.

E hely is megérdemelné, hogy annak világra szóló reklamot csapjanak, hogy jönnek ide touristák messze földről, mert ez a hely igazán páratlan a maga nemében. A sóhegység minden pontján a régi római bányászat maradványait látjuk, a kik a só kiaknázása végett nem csináltak mély tárnákat, hanem több helyen nagy körben lehordták a sóhegy oldalát. E körökben most kis tavak vannak s azokat valami sás-féle fü be is nőtte itt-ott.

A fekete tó fürdőn kivül a fürdő épülethez közel is van egy külön férfi- s nő osztályra berendezett sósfürdő, melyhez magas faoszlopokra helyezett csövek vizerő által hajtott szivattyuval a Kis-Küküllővel egyesült Szováta patakból meriti a zuhanyozni való vizet.

A fürdő-vendégség öregje már csak e fürdőt szokta használni, mert a kinek ro[s]sz a lába, nem igen szeret a szovátai hegyoldalban levő Fekete tóhoz felsétálni a régi római sóbányák közt felvezető ösvényen. A fürdő itt nagyon olcsó, csak 8 kr. A vendéglői koszt sem drága.

(*Magyar Polgár*. XVIII. évf. 174. sz. 1884. júl. 29. 3.)

- **BOGDÁNFFY, 1890.**

SZOVÁTA. (FÜRDŐI LEVÉL.)

Arról a csendes kis fürdőről akarok megemlékezni, mely a Kis-Küküllő völgyének egyik délkeletre nyuló völgykatlanában, a szelektől minden oldalról őserdejű hegyek által van védve s a Szakadát alsó torkában, a régi Marosszék birtokossági havasának lábánál fekszik.

[...]

Sokan járnak ki e tóhoz, mert benn a fürdőben szórakoztatásról nincs gondoskodva. Egy elhanyagolt rossz kuglizón kivül nincs semmi. A gyógyterem, zongora, tekeasztal, olvasni valók itten ismeretlen valamik. Ennélfogva az unalom is sokszor kirándulásra készt. Sokan elmennek az alig egy órára eső **Parajdra**, megnézni a sóbányát vagy a Reuter gyufagyárát.

A fürdő közvetlen közelében van a község, mely egyszersmind pósta-állomás, gyógytár **Parajdon** van.

[...]

(Bogdánffy 1890: 1627)

- **N. N. [P. J.], 1892.**

SZOVÁTA. (FÜRDŐ-ÉLET.)

(P. J.) Nem szabad föltennem a tisztelt olvasóról, hogy még tán a térképen is rögtön megtalálná ezt a kis székelyfürdőt, mely Erdélyben, Maros-Torda-vármegye felső részében, **Parajdtól** egy órányira, északnyugotra terül el.

A fürdőtelep sétányai szilva és cserfákkal vannak beültetve. A már néhai jó Piros bácsi ültette ezeket a még mindig csemetéket, ugy gondolkozván, hogy a szilvával kugliállitó gyerekeket, a makkal pedig sertéseket fog hizlalni.

[...]

A hegyek oldalai csupa sósziklákat mutatnak és ha csendes este a sóőr tüze fellángol s a jó öreg »hosszu puska mellett Mádéfalva keserves nótáját« elbusongja, csend áll be s csak ha egy-egy gombostűfejnyi só jegececske válik meg az anyasótul, az idézi elő a legnagyobb csendháboritást.

[...]

(*Fővárosi Lapok*. XXIX. évf. 203. sz. 1892. júl. 23. 1501.)

▪ N. N. [HYÁCZINTH], 1892.
SZOVÁTAI FÜRDŐÉLET

Nem szabad feltételeznem a tisztelt olvasóról, hogy tudja még térképen is megtalálni azt a kis székelyfürdőt, mely Erdélyben, Marostordavármegye felső részében, **Parajdtól** egy órányira, északnyugatra terül el. A szovátai fürdőtelep sétányai szilva és cserfákkal van[nak] beültetve. A már néhai jó Piros bácsi ültette ezeket a még mindég csemetéket, ugy gondolkozván, hogy a szilvával kugliállitó gyerekeket; mig a makkal sertéseket fog hizlalni.

[...]

A hegyek oldalai csupa sós sziklákat mutatnak és ha csendes este a sóőr tüze fellángol s a jó öreg „hosszu puska mellett Mádéfalva keserves nótáját” elbusongja, csend áll be, csak egy-egy gombostü fejnyi só jegececske ha végtelen riadalommal megválik az anyasótól, az idézi elő a legnagyobb csendháboritást.

[...]

(*Közérdek*. IV. évf. 30. sz. 1892. júl. 24.)

▪ N. N. [HEGYMÁSZÓ], 1892.
FÜRDŐIDÉNY. [SZOVÁTA]

FÜRDŐIDÉNY.
SZOVÁTA, 1892. JULIUS 29.

[...]

A „Medvebőr-tó”, „Veress-tó” s más vizálló helyek, sóhegy-mélyedésekben kifejlett viztartályok mind megannyi fürdőül szolgálhatnak a szenvedő emberiségnek, mely – különösen hüléses bántalmak ellen – kellő sikerrel használhatja a szovátai gyógyfürdőt. [...]

Az életmód elég kedvező. Egy pár vendéglő áll a vendégek rendelkezésére. A fürdőtelepen a m.-vásárhelyi Buchwald, a Tolnai telken pedig a nyárádszeredai Dillmont vendéglősök készletei várnak fogyasztásra. Házaknál is sokan főznek. **Parajd** közel van, konyha- és pinczekellékek könnyen beszerezhetők. A fürdői élet változatosságán főleg kirándulásokkal segitenek, több tervbe vett mulatságról egyik felkért tudósitónk fog megemlékezni. A fürdővendégek névsorát is beküldik, melyből kitünik, hogy az értelmiség jókora részét M.-Vásárhely szolgáltatta Szováta részére. Augusztus elejére még több vendéget várnak. Megérdemli a szovátai fürdő, hogy minél jobb pártolásban részesüljön.

Hegymászó.

(*Marosvidék*. XXII. évf. 39. sz. 1892. aug. 7. 162.)

▪ **N. N. [H. J.], 1893.**
UTÓHANG A FÜRDŐI SAISONBÓL. [SZOVÁTA]

UTÓHANG A FÜRDŐI SAISONBÓL.
– A „KOLOZSVÁR” EREDETI TÁRCZÁJA. –
Szováta, augusztus végén.

E kies székelyföldi fürdő – mely tudvalevőleg Maros-Tordamegyében **Parajdhoz** ¾ óra, és Maros-Vásárhelyhez, mint vasuti állomáshoz, 35 kilometer távolságra fekszik – természetadta kincseit, gazdag sósvizét, erdeinek hüvös árnyát és ozondús levegőjét a jelen évi fürdő saison alatt is szép számu közönséggel osztotta meg, mely kiválóan rheumatikus bajokban ottan orvoslást keresett és talált is; e mellett mint üdülő hely is, sokaknak nagy élvezetére és hasznára vált.

[...]

(*Kolozsvár*. VII. évf. 197. sz. 1893. aug. 30. o. n.)

▪ **HANKÓ, 1894.**
A KORONDI FÜRDŐ

A KORONDI FÜRDŐ

[...]

Kiránduló helyek: az 1070 méter magas Firtos-hegy, Firtos várának omladékával. A tiz percznyi távolságra eső Arcsó-liget gyönyörü lombos fákkal, pihenő helyekkel. **Parajd**, gazdag sóbányáival és gyújtófa gyárával. A fürdőről 15 percznyi távolságra van a Csiga-hegy, egy a szivárvány minden szinében tündöklő szikladomb. A csillogó anyagot az alatta buzgó sósforrás rakta le; ugyanez szaporitja óráról-órára a dombnak tömegét. A fürdővendégek a csepegések alá virágszálakati virágbokrétákat, kosarakat helyeznek, melyeket kemény kéreggel von be a vizből kiváló aragonit.

[...]

(Hankó 1894: 142)

▪ **N. N. [GY. ANTALNÉ], 1894.**
SZEJKE

– julius 22.

Székely Gastein-nak nevezte néhai Orbán Balázs az Udvarhelymegyében, Székely-Udvarhely város közelében fekvő Szejke fürdőt. A tulajdonos merész fantáziája lehetett csak képes, ezt a – legszerényebb igényeket is alig kielégitő – fürdőtelepet »Székely Gastein«-nak keresztelni, mely elnevezés kedélyesen függ össze az épületek cimtábláin hirdetett nevekkel, mint például: Vendéglő Székely Mózses fejedelemhez, Kossuth-lak, Béldy Pál-lak, Mikes Kelemen-lak, Zrinyi Ilona-lak, Rákóczy-lak, Bercsényi-lak sat., Atilla hideg medencék, Széka meleg fürdők.

A mi ezen fürdőtelep regényes- és a természet által megáldott szépségét illeti: nem foghatok ennek részletesebb ecseteléséhez, mert az ugy is halvány maradna azon költői nyelven irt leirásokhoz képest, melyeket néhai tulajdonosa évenként megujitva és fölfrissitve hazánk minden ismert

hirlapjával közölni szokott, annyi azonban tény, hogy ez a fürdő Udvarhelymegye magasabb fenyves régiói után, a legszebb ponton fekszik. A telepet ugyanis az Udvarhel-**Parajdi** országút szeli egy gyönyörü völgykatlanon keresztül.

[...]

(*Fővárosi Lapok*. XXXI. évf. 204. sz. 1894. júl. 25. 1755.)

▪ SZ. BIRÓ, 1897.
A KORONDI GYÓGYFÜRDŐ

[...]

Egyik főelőnye a fürdőnek, hogy egy völgyben mélyen lent fekszik és minden oldalról magas hegyek övezik, a melyek erdőkkel vannak koszorúzva. Ezen magas hegyek felfogják a nagy szeleket és viharokat annyira, hogy a fürdőtelepen rendesen szélcsend honol. Ehhez járul még az is, hogy a **Parajd** felől odanyuló hegységek bő sótartalommal birnak és sóval telitik a levegőt, a mi egyik különlegessége is a korondi gyógyfürdőnek kötetlen szénsavat tartalmazó jó ivóvizén kivül.

A sétányokat árnyas fenyves-lugasok tarkitják, amelyekben a betegek a jó balzsamos fenyőillatot élvezhetik, amely oly gyógyitólag hat a beteg tüdőre és üditőleg az egészséges emberre is. [...] A tulajdonos a jövő évben még két szép svájczi stylű villa épittetését vette tervbe. Ha valamely irányból csak **Parajdig** is lesz vonatközlekedés, a korondi gyógyfürdőnek feljön a csillaga és fel fogják keresni a külföldiek is.

[...]

Gyakran kirándulást is rendeznek Szovátára **Parajdon** át, a „Firtos” és a „Bucsin” nevü hegyekre, a honnan gyönyörü kilátás nyilik messze vidékekre. **Parajdon** megtekintésre méltó a sóbánya és a gyufagyár.

[...]

(Sz. Biró 1897: o. n.)

▪ SCHWARCZEL, 1898.
EGY FÜRDŐ, A HOL A VENDÉG AZ UTOLSÓ

[TÁRCZA.]
EGY FÜRDŐ, A HOL A VENDÉG AZ UTOLSÓ.

Nyomtatásban áll, hogy a K[orond] fürdőn a saison szeptember 15-dikéig tart. Örültünk ennek nagyon, mert csak augusztus közepén kelhettünk útra egy kedves betegünkkel. Alkonyatkor álltunk meg a fürdő sétahely elején hintószekereinkkel, szekérhintóinkkal. Ez különben egy praktikus székely találmány. Áll pedig abból, hogy összebarátkoztatnak egy hintót, a mely ha nem is antik, de ócska, egy megfelelő nagyságu, tehát képzelni lehet, hogy jó széles szekérkassal. Ugy néznek együtt ki, mint valamely uszályhajó. [...] ||2.||

Egy napon igen kellemes megelégedés ért, hála a fürdő kitűnő levegőjének, jó vizének, na meg tán a kecsketejnek, mert az, a kinek kedvéért a fürdőre jöttünk, hegyi lakásunkban meglátogatott, holott előbb a síma úton tett néhány lépés is fölötte fárasztotta. Ennek örömére pár nap múlva kirándúlást tettünk.

Olyan ez a bérczes Erdély, mint a mesebeli tündérkert, minden kis zugában új és új megragadó képet tár a vándor felé. Ime itt az augusztusi forró kocsizás után sötét erdő koszoruzta havas hegyoldal vár, lábánál kristálytiszta tótükörrel. Milyen jó lesz ott hűsölni. Hűsöltünk is, nem ugyan a hótól, mert az bizony vakító fehér só-szikla-oldal, de hűs volt az erdő s a szovátai sóstó-fürdő. Fürdözés után sétáltunk tovább fel a hegyre. – Csend, némaság mindenfelé. A tetőn ismét egy tó tükrében nézi, nézi magát a sötét erdő. Egy-egy fát hatalmas vágy szállhat meg, mert mint öngyilkosok, vetik magukat a tó vizébe, a moha sötét-zöld fátyolt von a merev fahalottra, a nagyfoku simpathia kölcsönös lehet s tán ez heviti a tó vizét csaknem forróvá. A méla csendben »mint nyögdelő sóhajtás repűl a légen át« a hegytetőn álló kis kápolna déli harangszava.

[...]

Estére visszaérkezve kirándulásunkból fürdőhelyünkre, elragadtatással emlékeztünk és beszéltünk Szováta természeti szépségeiről, de lakásunk elegánsabb berendezésünek tetszett most, mint azelőtt.

[...] ||4.||

[...] Igen szerettük volna, ha betegünk közvetlen kisérőjével, tehát harmad magával maradhatott volna szept. 15-dikéig, mert a fürdő gyógyító hatása napról-napra jelentkezett láthatóan. Ő érettük maradjanak még egy félhónapig, próbáltam rábeszélni Éváékat, minket úgy is vár szeptember 1-én az iskola. »Ippeg mint az uramat a lovak«! Tette utánna Éva ragyogó arczczal, mert hát az ura fuvaros a **parajdi** gyufagyárban s valószinűleg neki is akkor jár le a nagy szünideje.

A vendéglős is egyre gyakrabban emlegette, hogy 8–10 vendégért főznie nehéz. Azt pedig fölösleges is mondanom, hogy a tulajdonosi, fürdő-biztosi és írnoki lakások már régen mind üresen állotak. A fürdő-postás, egy ökölnyi fiucska is kijelentette, hogy már ő ezután csak minden 2–3 napban jön ki a faluból. Ez már legerősebb elhatározást is meg kell hogy rendítse, végre is ázsiai felfedező útra nem indultunk, s így egy teljesen berendezett háztartást magunkkal nem vittünk. Aztán a világtól is elzáratni, akár csak a Kirgiz-pusztán, az még sem megy. Pedig a természet, „mint marasztott esdeklő szavával," illatos, tiszta levegőjével, saphir-kék egével. »Mint ölelt át reszkető karával« s hordott valósággal a tengerén az a kedvesen, puhán hullámzó víz, mely a Hollókő oldaláról futott alá, ragyogó kristálylyal jelölve útja irányát. Az a pezsgő frissítő másik tűkör-fürdő, melyet az erdő fürtös Firtos-hegy küldött a völgy ellenkező oldaláról, mint egy büszke versengésül. »Oh, ha előbb látok e világba«, ha előbb tudjuk, hogy sok nyomtatásba adott igéret is csak írott malaszt, ha tudjuk, hogy van fürdő a világon a hol a vendég az utolsó már augusztus végén, akkor elöbb jöttünk volna, és akkor bájos K[orond] nem marasztott volna tán hiába. ||6.||

(Schwarczel 1898: 2–6)

- **N. N., 1901.**

KOROND

Korond a Székelyföldön (Udvarhelymegyében), 534 méter magasságban a tenger szine felett fekszik. A gyógyfürdő a regényes korondi völgyben a Korond vize mellett, minden oldalról erdőkoszorúzta hegyek által övezve, nagy kiterjedésű, részben lombos, részben fenyőfák által alkotott, kellemes sétányokkal dúsan ellátott, gyönyörű virágos parkban foglal helyet.

[...]

Egy elsőosztályú fürdővendég egy napi kiadásai – lakást, étkezést, kiszolgálást és fürdőket beleértve – alig haladhatják meg az öt koronát Korondon. Ezenkivül nagy kiterjedésű árnyas fenyves park, játszó- és olvasó-terem napilapokkal, tennisz-grand, orosz kugli, gyermek-tornahely stb. áll a

vendégek rendelkezésére. Czigányzenekar játszik reggel 7–9-ig és délután 5–7-ig a sétányon. Kiránduló helyek: Az 1070 méter magas »Firtoshegy« közvetlen a fürdő felett; a közeli regényes »Arcsó-liget«; a fürdőteleppel szemben egy magas hegyoldalban, erdő közepette a magasba nyúló »Hollókő«; alább a szivárványszinű »Csigahegy«, melyet az abból kibuggyanó sósforrás rakott le. E forrás vizébe a fürdővendégek virágokat, kosárkákat stb. szoktak elhelyezni, mely tárgyakat a vizből kiváló aragonit rövid idő alatt kemény kéreggel von be. A fürdőtől egy órányira van a hires **parajdi** sóbánya, mely szintén kedvencz kiránduló helye a fürdővendégeknek.

(*Ország-Világ*. XXII. évf. 32. sz. 1901. aug. 11. 636.)

▪ MIKLÓSNÉ M. NAGY, 1902.
[SZOVÁTA]

[HOVÁ MENJÜNK NYARALNI?]
[SZOVÁTA]

Nyugodt lelkiismerettel ajánlhatom Szováta-fürdőt (Maros-Tordamegye) azoknak, kik üdülni vagy gyógyulni akarnak és nem mulatni. (Különben Szovátán ebben sincs hiány.) Kicsiny, kezdetleges fürdőhely, de nem annyira kezdetleges, hogy ne nyujthatna elegendő kényelmet. Szovátán naponta 4–5 koronánál nem kell többet költeni, de még kevesebbel is beéri az, ki gazdálkodni tud vagy akar. Körül sóhegyek vannak, dús növényzet tenyészik mindenfelé, még a sósziklákon is. Szép erdők veszik körül. [...]

A Magyarósi-tóhoz közel van a Medve-tó. Ez a legnagyobb és legszebb. Vetekedik a Szt.-Anna-sőt még a Csorbai-tóval is. Oly szép, hogyha Szováta vidékének egyéb szépségei se volnának, ez egy részletért szépnek mondhatnók. A Medve-tóban azonban fürdeni nem lehet, csak csolnakázni, mert vize olyan forró, hogy megfől benne a tojás. De igen nagy gyógyereje lévén, lehűtve mégis használják mint kádfürdőt. S végül a Veres-tó, ez is festőien szép, de szintén nem alkalmas fürdésre. Lehet szép kirándulásokat tenni: a havasra, a **parajdi** sóbányára, Korondra, az úgynevezett magyar Gleichenbergbe, mely két órányira fekszik Szovátától; kedves, csöndes hely. [...] Nem kell nagyon nekiöltözködni, nincs luxus se Szovátán, se Korondon. El lehet vinni a tavalyi ruhákat is, jobb szolgálatot fognak tenni, mint az újak. Az út se nagyon komplikált. A keleti pályaudvarról elindul az ember valamelyik Aradon vagy Kolozsváron át menő vonattal egészen Küküllőszögig s innen csatlakozó vonattal Sóvárdáig, a honnan kocsin gyönyörű, változatos regényes vidéken el lehet menni akár Szovátára (3 korona), akár Korondra (8 korona), nincs messze egyik se.

[Fénykép-illusztráció: Szováta.]

(Miklósné M. Nagy 1902: 36)

▪ FELMÉRI, 1903.
FÜRDŐI LEVÉL [KOROND]

Korond-fürdő, aug. 19.

[...]

Sztojka, Kolozs, Jegenye, Maros-Ujvár, Bázna, Borszék, Zsögöd, Tusnád, Málnás, Kovászna, Előpatak, Vizakna, Szejke, Szováta, Homoród stb. sorába tartozik Korond is, mely Sóvárad felől 2,

Székely-Udvarhelyről pedig 3 órai kocsizás után érhető el s hegyekkel körülvett kellemes völgyben fekszik, oly ligetszerü jelleggel, mint Harkány.

[...] ||2.||

A fürdőközönség társas élete régi szokás szerint igen kellemes; az a 160–180 állandó vendég, az egyének egészségi állapota, természete és hajlamai szerint kisebb-nagyobb csapatokra oszlik, s e komoly vagy vidám hangulatu körök gyakran tömörülnek egy-egy hangverseny, szinielőadás, tombola vagy kirándulás alkalmával, hogy alapot szerezzenek a további barátságos érintkezésre. Azonban itt is tapasztalnom kellett a hazai társadalom egyik-másik árnyalatának amaz ép[p]en kellemesnek nem mondható szokását, hogy kicsinynek-nagynak legfőbb virtuskodása az az idegpusztitó lárma, a mi már igen sok magyar embert és ide jött idegent kergetett ki a külföldi fürdőkbe.

Kiránduló helyekben sincs hiány: enyhe vagy meleg időben a szomszédos hegyek fokozatos emelkedésü oldalai készen állanak az izmok erősitésére; a Hollókő, Firtos és Tündérvár magaslatai ép[p]en erőt igénylő távolságukkal hasznosak a városi ember szervezetének aczélozására. **Parajd** hires sóbányáját 1, Szováta fürdő gyönyörü tavait pedig 1 és háromnegyed órai kocsizás után szemlélhetjük meg; egy szóval, az időt itt oly vidámsággal tölthetjük el, hogy a szerkesztő uraknak 2-3 hétig kell várakozniok, mig egy fürdői levelet rajtunk kivasalhatnak.

[...] ||3.||

(Felméri 1903: 2–3)

▪ KOVÁCS J., 1904.
A MEDVE-TÓ, VAGY A VILÁGCSODÁJA

Szováta, jul. 28.

Követve a praktikus angol tanárok és papok példáját, ez évben is utra keltem, hogy az uj benyomások, természeti szépségek s uj emberekkel való érintkezése által lelkemet, kedélyemet fölvidámitsam s testemet az üde levegő s mozgás által a jövő iskolai évre lehetőleg erősitsem. Szovátát még nem láttam, jóllehet a világ nagyrészét bejártam. Jul. 26-ikán indultam el Kolozsvárról.

A vasut mellett való szomoru látvány különösen Tövis és Balázsfalva között, eszembe juttatta Athamás király gyermekeiről: Phryxos és Helléről szóló szép regét, mikor a mostoha anyjuk el akarta veszíteni őket s édes anyjuk, Nephelé (felhő) meghallva árva gyermeke esdeklő kérését, felhő alakjában egy arany-kost hozott számukra, hogy megmeneküljenek a meghalás elől. Az iszonyu szárazságtól eltikkadt növények is (Phryxos és Helle) ugy várják Nephelét, az üdítő esőt, nehogy elpusztuljanak. Julius 27-én reggel 3 óra tájt meg is jelent az üditő eső az elaszott növények enyhitésére.

A Kis-Küküllő völgye meglepően szép; reám legalább kellemes benyomást tett. Sóváradnál kezdődik a regényes részlet. Hanem az ugynevezett Felső-Szováta engem várakozásomon felül, mondhatnám rendkivül meglepett. Már sokat hallottam dicsérni természeti szépségét; de miután láttam a többi sósfürdőket, a tordai, kolozsi, vizaknai stb.-eket, hol erdőségnek alig van nyoma, az én képzeletem Szovátát illetőleg is, csak addig ment, hogy lehet erdőség, de csak olyan kisszerü. Szovátára nagyon kényelmesen el lehet jutni.

A vasut Sóváradig megyen. Onnan kocsin vagy omnibuszon (egy személy 1 K.) háromnegyed óra a fürdőhely Szováta községen keresztül. A régi sósfürdőtől az ugynevezett felső szováti tavak 10 percznyire vannak. A tavak közül legnevezetesebb a Medve-tó, melyet Csoda-tónak neveznek. A gyönyörü fekvésü Medve-tó területe 56.000 □-m. Hatalmas tölgy és bükkfaerdők környezik. A keleti oldalán levő bükk erdő-koszoruja a trencsén-tepliczi-fürdőre emlékeztet. Vize néha 80° C-ig

melegszik fel. 40 C/m mélységben oly forró, hogy éget. A viz sótartalma: 21 egyketted százalék. A Medve-tó egyedüli, a hol a vulcanicus kőzet, (kősziklák) a trachit, andesit és brescia a só sziklákkal közvetlenül összeforrt (Conglemeratum). A tónak egyik oldala nyilt só szikla, a másik, vulcanicus kőzet. Kereken kellemes séta, s mindig árnyékban lehet sétálni. Különösen reggel a tó kigőzölgése jótékony, enyhitő hatással van a tüdőre, s torok bajokra. A Medve-tó egyik kiöblösődése a Vörös-tó; fürdésre nem használják.

A magyarósi-tó a medve-tó felesleges vizéből táplálkozik. A vize kellemesen langyos és fürdésre használják. Uszodaszerü berendezéssel.

A Fekete-tó is közel van ezekhez. Ez inkább népfürdő. Sótartalma csak 3 százalék. Fenekén és partjain fekete iszap van. Innen nyerte a nevét. A tó itten kénnel van vegyülve. Ezekben a tavakban férfiak és nők együtt fürdenek. (Kellemes fürdőzés lehet. Szerk.)

Az alsó és felső telep közt vannak az ugynevezett só-kárpátok, a melyek sóból alakulva, a Kárpát hegylánczhoz hasonlitanak. A felső telepen elegáns fürdő élet; az alsó telepen patriachalis viszonyok és egyszerüség. A két telepet szép és kellemes séta utak kötik össze.

[...]

Szorakozások Szovátán: Czigány zene, Lawn-tennis, pisztrang-halászat s tutajozás a Medve-tavon. Kirándulási helyek: a Cseresznyéshegyre, **parajdi** sóbányákra és a Bucsinra. Szováta, 560 mtr. magasan fekszik: Klimája Subalpin. Erdőségével teljesen elüt a más sóstavak kopárságától. Az orvosok ajánlatai szerint: rheumatizmus, köszvény, görvélykór, angolkór, ischias, izzadmányok s némely bőrbántalmak egyenesen a só-tartalom, de még inkább a meleg hőfok által különösen befolyásolhatók. Levelemet azzal végzem be, hogy én életemben, jóllehet sokat láttam, kellemesebb meglepetésben nem részesültem, s reám nagyobb benyomást, még fürdő nem tett; s meg vagyok győződve, hogy Szovátáé a jövő s nem sokára a világ csodája lesz. Úgy legyen.

(Kovács J. 1904a: 4)

▪ KOVÁCS J., 1904.
KOROND GYÓGYFÜRDŐ

KOROND GYÓGYFÜRDŐ
– A Báthory Endre halálát könnyező fa. Korond hanyatlása és fénykora. Virágcsokrot kővé változtató forrás. Korond cserépedényei. –

Szovátától a Korond gyógyfürdőig az ut 2 órát tartott. Igen szép és regényes. **Parajdhoz** látszik a Bucsin-hegy, a melyen keresztülvezet az ut Gyergyó-Szent-Miklósról. Itten van a Pásztor-bükkerdő, hol 1599-ben a nagymüveltségü Báthori Endrét, Erdély fejedelmét, Ördög Balázs baltájával lesujtotta. [...]

1873-ban Morison Róbert amerikai utazóval Borszékről a Bucsinon keresztül jöttünk **Parajdra**, hol a sóbányát megtekintve, a korondi fürdőre mentünk. Estefelé volt s igy kevés időnk volt a fürdő megnézésére, mivel még azon a nap Székely-Udvarhelyre kellett mennünk. A mennyire visszaemlékezem, óriási különbség van az akkori és a mostani állapotok között. A fürdő a lehető legszánandóbb állapotban volt, a miről nincs is miért beszélni s ugy is maradott, a meddig a jelenlegi tulajdonos, Gáspár Gyula marosvásárhelyi kereskedő megvette ezelőtt 12 évvel. A primitiv fürdőhelyiség mintegy varázsütésre, minden tekintetben átváltozott. S ebben a főérdem Gáspár Gyulánét illeti, ki a nagy kiterjedésü fürdőhelyiséget részben lombos, részben fenyőfákkal izléssel beültette, a melyek igen kellemes sétálóhelyekül szolgálnak.

[...]

[...] Szórakozási és kirándulási helyei igen számosak. Az 1070 meter magas „Firtoshegy” (melyről annyi szép rege szól) közvetlen a fürdő felett; a közeli regényes „Arcso-liget”; a fürdőteleppel szemben egy magas hegyoldalban, erdő közepette a magasba nyuló „Hollókő”; alább a szivárványszinü „Csigahegy”, melyet az abból kibugygyanó sós-forrás rakott le. E forrás vizébe a fürdővendégek virágokat, kosárkákat stb. szoktak elhelyezni, mely tárgyakat a vizből kiváló aragonit rövid idő alatt kemény kéreggel von be. A fürdőtől egy órányira van a hires **parajdi** sóbánya, mely szintén kedvencz kiránduló helye a fürdővendégeknek. Korond könynyen megközelithető. Vasuti állomása Sóvárad, s onnan a fürdő 2 órányira van. Korond fürdőnek virágzó agyag-ipara is. Az üzlet vezetője igen csinos és izléses tárgyakat készit. Remélhető, hogy ||3.|| e fürdő is, idővel ide vonza a külföldre menő honfitársainkat s a kovésbbé ehez hasonló fürdőkön elköltött pénzt, Korondon fogják elkölteni. ||4.||

(Kovács J. 1904b: 3–4)

▪ **N. N., 1906.**
SZOVÁTAI LEVÉL. (FÜRDŐI TUDÓSITÁS.)

Vadregényes tájon lombos erdőkkel körülvett öt csodahatásu tó. Szanaszét a völgyben, a hegyoldalon, az erdők között itt-ott, mindenütt vidám vendégsereg. Ez Szováta.

Csak egy nehány éve, hogy rohamosabban fejlődésnek indult, de azért nem ritka az olyan vendég sem, ki 15 év óta máshol nem nyaral. Mert Szováta olyan, mint egy bübájos, kedves szép leány, megfelejtkezni róla nem lehet.

[...]

A Medvető 8 hold terjedelmü, csodahatásu, felül langymeleg, alól forró sósvizében urak, hölgyek páronként, vagy csoportosan uszkálnak, lubickolnak, beszélgetnek. Az aranyifjuság pedig merészen nekivágva a nagy viznek, mint gondtalan karavánhad bejárja az öblöket, a partokat; nevetve, huncutkodva. Vizi uramék s hableányok játéka ez. ||2.||

[...]

Kiránduló helyeknek se szeri, se száma, csak az a baj, hogy ritkán jut eszébe valakinek innen máshova is menni. Festői vidéke van a Trombita tónak. Egész népvándorlás van néha a szomszédos völgybe, hol vadvirágos mezőkön, erdőkön át óriási kövek között egy pisztrángban dus, kristálytiszta havasi patak csacsogva rohan.

A Sebes patak völgyében a Patak-major szolgálja ki a délutáni melegtől eltikkadtakat és megéhezetteket. Kirándulnak még a fürdő felett őrködő Cseresznyés-tetőre. A kopasz Tyukász hegyre, melynek tetején kis kápolna áll.

Köszvényesremetére, hol a templomban egy több százados müvészi, fából kifaragott Krisztus-szobor hirdeti, hogy századokkal ezelőtt is volt Istentől ihletett szobrász. Felkeresik azonkivül Rabsonné-várát, vagy **Parajdot**, Korondot, a Mezőhavast, a Bucsint.

[...] ||3.||

(*Ellenzék*. XXVII. évf. 189. sz. 1906. aug. 22. 2–3.)

▪ **M[ERZA] GY[ULA], 1906.**
KOROND ÉS SZOVÁTA

A **parajdi** vasuti állomástól háromnegyed órányira az ezer méter magasságot meghaladó Firtos hegy aljában, a hasonló nevü patak mellett fekszik Korondfürdő, a székely Gleichenberg, egy szelid éghajlatu szélmentes völgyben 534 m. magasságban a tenger szine felett.

[...]

Korond klimatikus gyógyhely. A főkut forrása kitünő szénsavas borviz, mely nemcsak gyógyviz, hanem mint üditő élvezeti ital is figyelemre méltó.

És ime, ezt a kiváló jó savanyu vizet Szováta vendéglőiben nem árusitják, sőt Szovátáról ki kell rándulnunk a félórányira fekvő sebesvölgyi patakmajorba, hogy korondi vizet ihassunk.

Ebből némileg magyarázatot nyerhet az a körülmény, hogy a korondi és szovátai fürdőprospektusok a kirándulások felsorolásánál következetesen megállapodnak a **parajdi** sóbányánál és világért se vennének egymásról tudomást. ||4.||

Pedig Szováta 1200 állandó és kétszer annyi átfutó vendége, kevés kivétellel, mind átrándul Korondra és méltán, mert annak 12°os lobogó fürdője és zamatos borvize, valamint agyagipari és aragonit készitményei érdemesek a megtekintésre.

Viszont a korondi vendégek is többé-kevésbé fölkeresik a szovátai Medve tó környékét két szórakozásból.

A két fürdőhely annyira elütő és egymással nem versenyző gyógyeszközökkel és kiránduló helyekkel van fölruházva, hogy jövőre a fürdőprospektusokat egymás és a székelység érdekében is oda kellene módositani, hogy az egymás tőszomszédságában fekvő két székely fürdőhely egymásról tudomást vegyen.

Szovátán be kell vezetni a korondi borvizet és raktárt kell állitani a korondi háziipari tárgyakból az évad elején, hiszen mindkét dolog egy és ugyanannak a vidéknek a székely különlegességei.

Mert mig egyfelől emeljük a székelység érdekeit, másfelől Szováta idegenforgalmi igényeit is könnyebben kielégitjük az ilyen helyi termékekkel. Jóllehet van egy a **parajdi** vizhez hasonló kénhydrogénes forrás Szovátán, de esetleg mig ez a viz kipróbálható lesz, vagy még azután is, párhuzamosan a korondi ivókára, meghonositása és kisérlet tárgya lehet Szovátán.

A szovátai Medve-tó iszapszigetén napfürdőt is lehetne létesiteni a sósiszap használatával; a kik pedig a korondi hideg lobogó fürdőt akarnák használni, társas kocsi összeköttetés keletkezhetnék Szováta és Korond között **Parajdon** való esetleges várakozással a sóbánya megtekintésére.

Ezzel a vállalattal a kölcsönös érdekek kielégitése révén nagy könnyebbség volna a turista-közönségre, hogy ezt az Istentől megáldott vidéket és annak természeti szépségeit kapcsolatosan végig élvezhesse.

Szováta gyors fölvirágzása és emelkedése Korondnak nem árt, sőt turista forgalmát fokozza, agyag- és aragonit ipari készitményeinek piacot teremt és pláne ha borvizét is inni fogják Szovátán, akkor anyagi haszon is fog belőle Korondra háramolni.

Viszont a szovátai fürdővendégek szórakozásait gyarapithatják a gyalogséták vagy kocsipártik s ezek közt Korond is, hol zene, tenniszpálya és jó vendéglő van.

Ha az állandó társaskocsi-közlekedés eszméje megvalósulna, akkor Szováta az ő tulzsufolt főidényében el nem helyezhető idegenforgalmát Korond felé terelhetné és a két fürdőhely öntudatosan egymás javát mozditaná elő.

Akkor megismernék a szovátaiak a korondi Firtost, Arcsóligetet, Hollókövet, az aragonitból álló Csigahegyet és viszont a korondiak fölkeresnék az E. K. E. közremüködésével is rendezés alá kerülő szovátai sétahelyeket, pihenő pontokat (Mária forrás, Kápolna tető, Sókárpátok, Szakadás, Szemsó-szikla stb. és egyéb kilátást nyujtó magaslatokat.

Nem is emlitem a Mezőhavast, a Bucsint, mert ide már szervezett kiránduló-társaságok megfelelő előkészülettel szoktak fölkerekedni.

Azonban akár Székelyudvarhely, akár Küküllőszög felől érkeznek a természetkedvelő és üdülést kereső utasok, semmi esetre sem volna kicsinylendő Szováta és Korond fürdő harmonikus együttmüködése.

Sőt az erdélyi fürdők bizonyos foku szövetkezete is nagy erkölcsi erőt tudna biztositani a hazai fürdőügy fölvirágzása körül.

És itt találom helyén valónak egy idevágó eszmét megpenditeni, melyet Dessewffy Arisztid főrendiházi háznagy, vagyis, mint az idegenforgalmi vállalat érdemes elnöke előttem kifejteni sziveskedett. E szerint a terv szerint az ország összes fürdőhelyeiben minden 24 órán tul tartózkodó idegen 1 koronát fizetne egy a tanitóság fejlesztésére szolgáló alap gyarapitására, mely Erdélyben az Erdélyi Kárpát-Egyesület, a Fölvidéken a Magyarországi Kárpát Egyesület, Délmagyarországon pedig a Dunántuli Kárpát-Egyesület rendelkezése alá bocsátva az illető fürdők kirándulóhelyeinek utkészitésére, szines jelzésére, utmutató táblák fölállitására, pihenők létesitésére, stb. volna forditandó. Ha az erdélyi fürdőkben e cimen 5–10 ezer korona évente befolyna, akkor könnyü volna az E. K. E.-nek az ő irányitó közremüködésével országrészünk fürdőhelyeit sorra venni és ugy a közeli sétahelyeket, valamint a távolabbi kiránduló pontokat is kényelmesebben megközelithetővé és igy népszerüvé tenni.

A turistaságnak szolgáló és fürdőhelyeinkről a havasokig fölnyuló uthálózat az egyes fürdőket is természetes szövetkezésre buzditaná, hogy az idegen forgalmi haszonból lehetőleg mind ki vegyék a részüket.

A nagyobb és hirnevesebb gyógyitó és üdülőtelepek mintegy „Lépendance” gyanánt pártfogásukba kell, hogy vegyék a szomszédos kisebb fürdőhelyeket, az egyszerübb és igy olcsóbb ellátást kereső fürdővendégek lelhetnek megfelelő nyaralást.

Tusnád mellett Málnás, Borszék mellett Borhegy vagy Maros-Héviz (Ó-Toplicza), Előpatak szomszédságában Sugás stb. époly viszonyba hozhatók egymással, mint a minőt jelen cikkelyem keretében Korond és Szováta közt mintegy példaképpen ecsetelni megkiséreltem.

Adja meg Szováta a jópéldát és kezdeményezzen, egész uj csapáson haladva.

Azonban hiábavaló remény a 20 uj villának és egy uj hotelnek az épitésével megelégedni, ki kell épiteni haladéktalanul a tóparti cukrászatot, mert ennek a most már szük terrásza nem felel meg a tengeri fürdők strand brüché-jének, tehát ki kell azt szélesiteni és akkor ott fog megszületni minden további gyakorlati eszme Szovátának világfürdővé való rohamos átalakulására. ||5.||

(Merza 1906: 4–5)

2.2.4. FÜRDŐVERSEK

▪ **KOZMA, 1907.**
KOROND ÜGYE

Egy kies székely falucska,
Korond felé volt figyelmünk,
Átrándúlni nyáron oda –
Ez volt a mi kis reményünk,

Hogy agyagiparát lássuk –
S vasas fürdőjét használjuk!

Heteken át tervezgettük
Szovátáról ezt az útat –
S hogy **Parajdot** is megnézzük...
Lássunk sóhegyet s tárnákat! ||33.||
Míg e tervet latolgattuk –
Az időből majd kifogytunk.

Végre a tüzes óriás
Magasan üle az égen –
Felhő s hűvös időjárás
Eloszlott erre serényen.
Nosza fiuk, itt a napja –
Csomagoljunk – s fel kocsira!...

Mint a lakodalmazó nép,
Olyan vígan keltünk útra.
Dana hangzott s a vitézség
Alig fért a kicsiny hadba:
Ha majd jön az oláh cigány,
Kupán üssük – s nem a hátán!

Két ostorral is kergettük,
Nógattuk a sárgát s szürkét.
A két ló vitt, de kerekünk
Nem jól forgatta a fejét –
Nagyot zökkent és a ráfja
A sóbányán szétpattana!

Ezen váratlan esemény
Tetszett e kis társaságnak –
S vígan néztünk le a mélyén
A legöregebb tárnának,
Hogy a szép sóhegyek után
Lássunk végig a hegy poklán!

Hogy nézzünk a föld mélyére,
Hol a sötétség oly magas – –
S a hol a munka embere
A homályban csaknem viraszt... ||34.||
A sóban nagyokat vágva –
Gyertyavilágnál – mint árva.

Ujból a kocsira ülénk,
De jó kedvünk hamar elmúlt –

A javitott ráfos kerék
Parajd piacán széjjel hullt.
Egy sikoltás – és a nép kinn –
Nem dalolhat már a kocsin...

Hol hát Korond, zajongtunk most?
S hol az ebéd – hisz' az óra
Háromra jár – s a napszámos
Lohalva iramlik haza...
A nap elbújt... sötét felhő –
Kavarog – s a fergeteg jő...

Igy szokás a hegyvidéken,
A felhő sok – s a nap sem úr!
Korondot csak láttuk épen
S szemünk ím álomra borúl...
Azt álmodjuk, hogy vendége
Korondnak nincs – csak reménye. ||35.||

(Kozma D. 1907: 33–35)

2.3. ÚTLEÍRÁSOK, ÚTI JEGYZETEK

- **IGNAZ VON BORN (1770)**

[TIZENÖTÖDIK LEVÉL. KOLOZSVÁR, 1770. JÚLIUS 28.]
[...] Keveset mondok, ha csak a tordai hányókon levő és kidobott sót néhány millió mázsára teszem, melyből évente az eső és hó sokezret felold és elpusztít. De vajon mennyi sót pazarolnak el hasonló vagy más módon a vízaknai, kolozsi, széki, dési, és a gazdagságban valamennyit felülmúló **parajdi** sóbányákban?[146] [...]

(Born 2014: 163 ≈ Born 1774: 142)

- **II. JÓZSEF (1773)**[147]

[JÚNIUS 17.]
Éjjeli pihenő **Parajdon**[148] [...]

[146] [Vizakner, Koloser, Szeker, Deeser, Paraiter Salzgruben.]
[147] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 36–38.]
[148] [Paraid.]

[Parajd] egy falu Udvarhelyszéken,[149] mellette egy sóbánya, mely abban különbözik a többitől, hogy a sót szabad ég alatt, a felszínen fejtik, ahelyett, hogy a bányából termelnék ki, miként Tordán[150] vagy Kolozson.[151] A kifejtett sót viszont csak az országban, és leginkább a székely székekben értékesítik. Egyesek indítványozták ugyan, hogy Magyarországot[152] és a Bánságot[153] is ellássák vele, de a hosszú és fáradságos szállítás miatt ez megvalósíthatatlannak tűnik. [...]

A közeli Csomafalvára[154] mentünk [...] Ezt követően a szokott úton **Parajd** felé lovagoltunk, ez változatlanul erdőben vezetett. Az elején nagyon köves, később azonban meglehetősen sima volt. Udvarhelyszék[155] völgye itt jóval szűkebb, mint másutt, de ott, ahol a Kis-Küküllő[156] átszeli, mint mondják, valamivel szélesebb. **Parajd**[157] egy nyomorúságos hely, ahol azonban sókitermelés folyik. Ezen a helyen ettünk, evés után társalogtunk, mivelhogy nagyon eleredt az eső, majd megnéztük a sóbányát. Az egész hegy sóból van, és különleges látványt nyújt. Az a mód azonban, ahogyan a sót itt mindenhol kitermelik, nem gazdaságos, és a bánya sincs épületekkel jól ellátva. Nagy mennyiségű só hever a szabad ég alatt, ami nagy pazarlást okoz. Ezután Daniel főkirálybíróval[158] és Szeredai sóbeszedővel[159] beszélgettem, a mellékletek szerint. Utána tollba mondtam és aludni tértem. [...] ||654.||

S[Z]EREDAI MIKLÓS,[160] PARAJDI[161] SÓBESZEDŐ

Évente körülbelül 50.000 f[orint] bevételt hoz a sóhegy. [...] A sóvágók 2 x egy mázsát húznak fel a vájatból csigasoron, aztán 24 x 100 mázsát vontatnak a raktárba. Sok [só] hever a szabadban, de csak a raktárban tároltakból szabad eladni: 50 mázsányit helyben értékesítenek. Sokat ellopnak, [ezért] 20 f[orint] bírságot kell fizetni, és a jószág a szekérrel együtt elkoboztatik, [de] csak három hajdú strázsál felettük. A földdel vegyült sót a három szomszédos falu ingyen kapja. Csak tegnap jelentette be a perceptor, hogy ők a sóvágóknak ezentúl csupán egy forintot fognak fizetni, és lehetséges, hogy a rezolúciót már régebb meghozta. A feliratkozókat a Szék alkalmazza, és nekik szükség esetén bármikor fejteni kell. A földes sót egyáltalán nem számolják, [egy vájár] legfeljebb 10 vagy 14 mázsát tud naponta fejteni, többet nem. Szovátán[162] még van só bőven. Miként a görgényi Bornemiszáknál[163] is.

Jó embernek tűnik. ||655.||

(II. József 2007. I: 654–655)
(Fordította: Fekete Gábor)

▪ BALTHASAR HACQUET (1789)[164]

[149] [Stuhl Udwarhelj.]
[150] [Thorda.]
[151] [Kolos.]
[152] [Ungarn.]
[153] [das Bannat.]
[154] [Csomafalva.]
[155] [Udvarheler Stuhl.]
[156] [kleine Küköl.]
[157] [Baraid.]
[158] [Obrist Königsrichter Daniel.]
[159] [Salz Einnehmer Szeredai.]
[160] [Nicolaus Seredai.]
[161] [Bareüth.]
[162] [Sovata.]
[163] [Bornemissa von Gyorgien.]
[164] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 49–55.]

MAGYARÁZAT A VIGNETTÁKHOZ

[...]

A hatodik vignetta, a hetedik fejezet elején, a parajdi Sóhegyet és bányatelepet jeleníti meg Erdélyből.

A hetedik vignetta a nyolcadik fejezet elején kap helyet. Az a [jelzésnél] egy sókarr ábrája látható, miként az Aknavásáron és Parajdon[165] a föld színén mutatkozik. A b és c [jelzéseknél] egy kristályosodott amfibol ábrája látható.

A nyolcadik vignetta, a nyolcadik fejezet végén, az a [jelzésnél] azt mutatja, miként fejtik darabokban a kősót Parajdon stb., a b és c [jelzéseknél] pedig az ehhez használatos kalapácsot. ||XVI.||

[Metszet: A parajdi Sóhegy és sóbányatelep 1789-ben. 6. ábra.] ||104.||

VII. FEJEZET.

[...] A PARAJDI SÓBÁNYA[166]

[...] A Kis-Küküllő patakát[167] magunk mögött hagytuk baloldalt, délre, ahol ismét ugyanolyan kőzetből épült hegyeket találtunk, mint a Segoso-hegy,[168] tudniillik vulkanikus gránitból, amiről már előzőleg említést tettem. Egy egész napos út során, amelyet az erdőn keresztül kellett megtennünk, nem találtunk más kőzetet, csupán ezt, különböző színekben. Ennek az erdőnek a közepén található egy terjedelmes tisztás, ahol azok az utazók, akiknek túl fáradalmas egy nap alatt átszelni az erdőt, megszállhatnak éjszakára és meglegeltethetik, megitathatják a lovaikat. Mi is ezt szándékoztuk, de mivel egész nap nagyon rossz idő volt, és csak estefele enyhült meg, már azon a bizonyos napon el szerettünk volna érni a híres **parajdi** sóbányához,[169] de ez nekünk az alászálló éjszaka miatt annyi bajjal járt, hogy csaknem lovainkat, kocsinkat és minden tulajdonunkat elvesztettük. Sok viszontagság után éjfélkor végre megérkeztünk a helységbe, de mindannyian annyira erőtlenek voltunk, hogy két napig kellett itt maradnunk ahhoz, hogy képesek legyünk folytatni az utunkat. Ezalatt lehetőségünk volt meglátogatni a bányát és a környékét. ||146.||

Parajd, Udvarhely székben vagy vármegyében[170] (Fichtel i. h. 17. o. II. rész),[171] egy vidéki kisváros, amely egy völgykatlanban fekszik és körülbelül 150 házból áll. Néhány egyéb patak mellett, nem messze tőle folyik a Kis-Küküllő,[172] amely egy bizonyos szakasz után a Maros[173] folyóba vész. Már sok éve saját, négy bányatisztet foglalkoztató sóhivatallal rendelkezik. A munkások a bányáknál laknak, s számuk nem haladja meg a 20-at. E vidék talaja és hegyei gránitból, olvadó kőből, kovából, homokkőből állnak, ezenfelül, különösen a patakokban, sok keselykövet, palát és agyagkövet tartalmaz. Mivel itt csupa középhegység [középbérc] van, amelynek magassága önmagában nem jelentős mértékű, a földet elegendő talaj fedi ahhoz, hogy szép erdőségek alakulhassanak ki. Egyébként itt szinte nincs is síkság, s hosszasabb a tél, mint a nyár.

Egész Erdélynek[174] csupán két sóhegye van. Ezek teljesen kopárak, és messze a horizont fölé emelkednek: nevezetesen Szováta,[175] és a mi sóbányánk. **Parajdon** a sóhegyek egy völgyet

[165] [Okna und Parajd].
[166] [Salzbergwerk von Parajd.]
[167] [Kis-Kukulő-Bach.]
[168] [Berg Segoso.]
[169] [Salzbergwerk Parayd.]
[170] [Udwarhellyer Stuhl, oder Comitat.]
[171] Fichtel a[m] a[ngeführten] O[rt] S. 17. 2ten Theil.
[172] [Kuskukullo.]
[173] [Fluß Marosch.]
[174] [Siebenbürgen.]
[175] [Szovata.]

(hegykatlant) vesznek körül, melynek feneke ugyancsak tiszta sóból áll, mondja Fichtel úr. A hegyekben itt-ott meredek hasadékok vannak, amelyeken a hófehér sófalak 30 vagy ennél is több öl magasságban különös látványt nyújtanak. ||147.|| E szerző [ti. Fichtel] leírása eddig helyes, viszont arról, hogy mindezek a sótömzsök a mélyben egyetlen egészet alkotnának, nem bizonyosodtunk meg. Mivel ez a szerző egész Erdély sótömzseit a hegység alapzatánál egy egységes egésznek tekintette, nem voltak aggályai ezt az itteni, oly kis körzetről is állítani. Időközben bizonyossá vált, hogy nem létezik olyan ország, amely annyira telített lenne sóval, mint Erdély, és a további tapasztalatok rövidesen bizonyítani fogják, hogy az említett szerző kijelentései megalapozottak-e vagy sem. A saját tapasztalataink alapján nem áll jogunkban döntést hozni ebben a kérdésben, bár amit láttunk, gyakran az ellentétét tűnt bizonyítani. Ám a kövek és a só egyazon osztályba tartoznak, mivel mindkettő oldódik vízben.

Azt, hogy **Parajd** környékén bőségesen található só, a környező helységek megnevezése is bizonyítja: Szováta, Sóvárad, Sófalva[176] stb. Délnyugat irányában egy kis kerek hegy fekszik, melyet gabonatáblák, mezők és fiatal erdők borítanak, és amely nem emelkedik a mellette fekvő városkánál magasabbra, mint 30–40 öl. Ennek a hegynek neve nem más, mint Só-hegy vagy Salzberg ||148.|| (lásd a 7-dik fejezet ábráját). Az alapjánál semmi mást nem találtunk, csak szürke gránittörmeléket és keselykövet. Amint elértünk pár öl magasságot, ugyanebben a kőzetben mélyedéseket fedeztünk fel, amelyek alján víz volt, és amelyek – arról tanúskodva, hogy ezek elsüllyedt aknák és egyéb vájatok voltak, ahol a régmúltban sót termeltek ki – Akna[vásár]hoz[177] hasonlóan mindenféle sótűrő növénynek adtak otthont. Magasabb kiemelkedéseken mindent jó[féle] agyag fedett, s ránézésre az ott fellelhető szabadon álló kövek csak véletlenül kerültek ide a magasabb hegységekből, amint e feltevés eredményét elegendő bizonyítékok még inkább alátámasztják.

Ha ennek a hegynek a gerincén balra, északkelet felé, **Parajddal** ellenkező irányban átkelünk, leereszkedéskor elérünk egy mélyedéshez, amely valamikor egy bánya volt, ami beomlott, vagy elsüllyedt. Most egészen száraz volt és jó földréteg borította, tehát valószínűleg régóta felhagyták már. Lefele haladva elértünk a hegy valamikori egyetlen bányájához, ahol az akna fölött egy magyar módon készített villás szerkezet volt elhelyezve. Fichtel írásának második részében, lásd 120. oldal stb. említi, ||149.|| hogy **Parajdon** a sót csak 5 öl mély bányákból termelték; ez az ő idejében így volt, de jelenleg már nincs így, és az általa előadott bányászatnak nyomát sem leltük. Ahogy az a leírásából kitűnik, már akkor indítványozták az egész bányaművelés akkorinál előnyösebb módon való megszervezését.

A bányák előtt girákat vagyis hányókat találtunk, kis bemélyedésekkel, ezeken és a távolabbi környéken a felszínre kibúvó, jéghez hasonló sóékeket. Sokat letörtünk a főtömbről, és fehérnek, szürkésfehérnek, pirosnak és sárgába hajlónak találtuk. Mindezen árnyalatok kétségkívül a jelenlevő agyagból származnak, mellyel a só keveredik. E sóékek avagy agyarszerű kristályok megjelenése a talapzatuknál cseppkő- vagy gömbszerű (borsókőszerű). Megtekinthető a 8-dik fejezet ábráján, amely a l[átottak] a[lapján] egy ilyen sóéket mutat be. Amint ezen az ábrán látható, nem egy rögzült ponton fekszenek; ez viszont nem mindig van így, mivel a legtöbb képződmény, például a moldvai Akna[vásár][178] esetében, a rögzült és teljes sótömbbel egy egészet alkot. Ezeknek a sóékeknek az alapanyagában éppoly kevéssé található szabályos kristályosodás, mint a jég esetében; egyes töredékek kocka alakúak, de nem minden esetben. ||150.||

A sótömzsöt itt ugyanolyan fedőréteg takarja, mint a teljes dombot vagy hegyet, mely egészen sóval telített. Az első rétegeket egy jó termékeny kerti talaj (Humus vegetabilis) képezte, ezt agyag vagy vályog követte, egy-, illetve többszínű; majd gránitszerű szürke kőből származó gneisszel töltött

[176] [Sovathu, Sovarot, Sofalva.]
[177] [Okna.] [A helynévhez fűzött jegyzet:] Az ott közöltek mellé sorolandó: Arenaria rubra, Aſter Tripolium és Plantago Coronopus.
[178] [Okna in der Moldau.]

homokrétegek, ezután egy többé-kevésbé földolajjal és sósavval telített barnásfekete agyagföld, amely közvetlenül a sótömzsön fekszik. Ennek a fedőrétegnek a vastagsága itt csupán egy pár öl, más helyeken ennél sokkal vékonyabb. Fichtel úr művében, a 18. old[al] IV[.] ábráján látható azon földrétegek pontos illusztrációja, melyek Erdélyben a sótömzsöket borítják. Hogyan lehetséges az, hogy mindenhol, ahol sótelepek, tömzsök stb. találhatók, mindig ugyanazzal a fekete, valamelyest bitumenes agyagfölddel borítottak, és ezek kiindulási anyagot vagy végterméket képeznek? Ez a következőkben valamivel részletesebben kifejtésre kerül.

Ha egy efféle sóbánya kitermelésekor a földrétegek vastagságát egy földfúró segítségével meghatározva nem találják túl tekintélyesnek, ezeket részben eltakarítják; végül, elérve egy bizonyos mélységet, hasonlóképpen, mint Moldvában, az ácsolattal függőlegesen mélyednek a sótömzsbe, mégpedig egy ||151.|| szállító- és egy beszállóaknával. Amint ezzel az ácsolattal pár ölnyire behatoltak a sótömzsbe, a fejtést kitágítják, aztán egészében két ölnyire mélyítve kihajtják, és aztán bevégzik. A tetővizet a sótömzs felszínéről altárnák segítségével vezetik le.

Parajdon a só kitermelése, mint Erdély egész területén, kónikusan történik; a kúp csúcsa a földfelszín közelében van, majd egyre mélyülve kitágul. Az 1789-es látogatásunkkor a bánya 21 öl mélységű volt és a talpa hasonló széles, vagy szélesebb. Mivel a szállítóakna a főte avagy boltozat közepén található, ezért az egész bányának elegendő fény jut, csupán a bányatalpon dolgozó sóvájárok, akik [ebben] a fényben állnak, igényelnek egy gyenge világítást a munkájukhoz. A beszállóakna itt nem csupán járatokból vagy létrákból áll, hanem falépcsőkkel váltakozik, ami a munkásnak nagy könnyebbség, és sokkal kevesebb veszélyt hordoz. Bámulatos, hogy ez az ötlet nem merült fel hamarabb, hisz könnyen elképzelhető, hogy egy tág tér közepén lévő 60–70 öl magas, függőleges létra ijesztő lehet annak, aki meg kell mássza. ||152.|| Ezért sokan vannak, akik naponta leszállnak a mélybe, és sosem nyitják ki szemüket, hogy el ne veszítsék lélekjelenlétüket. Mindazonáltal gyakran történnek balesetek, amelyek megakadályozhatóak lennének, ha mindenhol, ahogyan ebben a bányában, bevezetnék az oldalfalra felszerelt lépcsőket. De bármilyen veszélyes is egy efféle bányalátogatás, ha egyszer leérkezünk a bánya talpára, kárpótlásként gyönyörű látvány tárul elénk. Képzeljék el egy templom szabályos kerek boltozatát, amilyen a Rotonda Rómában[179] vagy másutt, ahol az egész egyetlen sókristályból készült, s amely a boltív közepén beáramló napfényben pompásan csillog. Egy ilyen látvány bizonyára mindenkit ámulatba ejt, s elfeledteti a bekövetkezhető veszélyeket, különösen a mi bányánk esetében, mely nem ért el túl nagy mélységeket, ugyanakkor a kősóhoz a legkevesebb idegen földrészecske sincs hozzákeveredve. Egy ilyen bányát sohasem művelnek 70–80 ölnél mélyebben, s ez nem a só hiánya miatt van így, melynek mélységét Erdélyben eddig nem kutatták ki, hanem a lassú kiszállítás nehézségei következtében, hiszen ||153.|| más bányákkal ellentétben, ahol sok anyag félredobható, [itt] minden a felszínre szállítandó. A régmúltban ezen két szállítóaknával próbáltak segíteni; önmagában a nehézség és zűrzavar, mely a jeladásnál fordult elő, kellő mértékben bebizonyította ennek a haszontalanságát ahhoz, hogy immár többé [ne] használják.

A fejtés vagy sóvágás itt, ahogyan sejthető, nagyon egyszerű módon történik, mivel minden egy egységes tömböt alkot, és nem keveredett idegen részekkel, ezáltal sehol sem szorul támasztékra. Az egész munkához egy-két kalapács, és néhány fa- vagy fémék szükséges. Először egy csákánnyal vagy ékelő kalapáccsal egyenes és mély vonalakat vágnak a sóba a bányatalp teljes szélességében. E bevágásokat egymástól akkora távolságra készítik, amekkorát a sókövek vagy tuskók (Balowany) vastagsága és szélessége megkíván. Ha e vonalakat meghúzták, egy második kalapáccsal, melyet csákánykalapácsnak neveznek és 6–7 font súlyú, a készülő sótömb mindkét oldalát – mely itt a bányában egy fél és két láb közötti hosszúságú, illetve egy láb szélességűre készül – addig vágják, ameddig már hozzá nem férnek, majd ékekkel a sókövet teljesen eltávolítják, ahol aztán a talpon egyik

[179] [Rom.]

törettől ||154.|| a másikig egy domborulat vagy bordázat marad, amely a jövőbeli mélyebb kivájás esetében a sótömb közepére kerül. Ha már több tömb le van választva, ezeket megfelelően megmunkálják úgy, hogy a súlyuk egy mázsa körül legyen. Jobb megértés végett lásd a nyolcadik avagy utolsó fejezet végén található ábrát, mely bemutatja a kalapácsokat, azzal együtt, ahogy a sókövek a munka során kiesnek.

Csupán 15–20 munkást foglalkoztatnak, akiknek itt kötött a munkabérük, mivel mázsánként fizetik őket. Annak érdekében, hogy más sóköveit a magáéhoz számolni senki se tudja, váltásban dolgoznak és a köveiket egy megfelelő jellel látják el.

A teljes sóválasztékból itt a bányánál csak kettő létezik, mégpedig a tömbökben lévő, melynek mázsáját egy magyar forintért vagy 51 kr[ajcárért] árulják, és a kis darabokban lévő, mely a sókövek kivágásakor esik le, [és amelyiket] valamivel olcsóbban adják el. A lehulló sólisztet egyáltalán nem árusítják, hanem csupán a felszínre hozzák, és a raktárakban ledöngölik vele a földet, mely így szilárd és száraz marad. A sóeladás itt az országban évente csupán 70,000 bécsi mázsányit tesz ki. Ebből a bányából, mivel még nem mély, bizonyára ||155.|| kétszer ennyit ki lehetne termelni, ha nagyobb kelendősége lenne, de így bele kell törődni ebbe a csekély mennyiségbe.

Kezdetben, a bánya létesítésekor, itt nem volt példa olyan vízre, mely némely sóhasadékon át szivárgott volna be: elsősorban mivel a bányászatot egy magaslaton kezdték, így nem került sok fáradozásba ezt elvezetni, és akkoriban a bánya oly száraz volt, amennyire csak lehetett. Általában véve a sóbányák kevésbé vannak kitéve a víznek, mivel mindig egy rugalmas agyag[réteg] fedi őket. Ritkán a só itt is tartalmaz vizet, földet, stb., ami azonban Aknán gyakrabban mutatkozik, ahol állítólag egyszer még földolajat is találtak a sóban. Viszont kocka alakúra képződött kristályokból nincs hiány, hisz minden hasadásban fellelhetők. Gipsz- és mészképződmények nem fordulnak itt elő, még kevésbé megkövesedett mészhéjú állatok, melyekkel Fichtel úr Erdély többi sóbányáiban sem találkozott.

Ritkán írt egy szerző ilyen gazdag sótömegekről anélkül, hogy megfogalmazza véleményét ennek az ásványnak a keletkezéséről. [...] ||156.||

[...]

[...] Bár **Parajdon** a sókitermelés néhány száz éve működik, megbízható értesítésünk erről még sincs, mivel egy országban, ahol egykor pestis és háborúk pusztítottak, az okmányok megóvásával nem volt lehetőség törődni; és mivel Erdélyben mindenhol elegendő só akad, feltételezhetjük, hogy bányák ott maradtak fenn, ahol a só az akkori lakossághoz a legközelebb feküdt, hiszen, mint már említettem, **Parajd** környékén még sok hegy van, mely sóval van tele.

Ennek a sóbányának a völgyétől északnyugatra, a Maros folyó[180] fele, egy egész napos utazást tettünk meg; [...] ||171.||

[Metszet: Sóék, vagyis sókarr. 7. ábra.] ||196.||

[Metszet: Bányászeszközök. 8. ábra.] ||249.||

(Hacquet 1791: XVI, 104, 146–156, 171, 196, 249)
(Fordította: Surányi Ildikó)

▪ BENKŐ FERENC (1783)

I. RÉSZ

[180] [Maroschfluß.]

EGY KIS HAZABÉLI UTAZÁS.

1.

Minekutánna, másodszor Akadémiákról haza jövén, a' Méltóságos Ribitzei Udvartól el-váltam, méltoztatott Néhai Méltóságos Malomvizi Grof, és Guberniális Konfiliárius Kendefi Elek Ur ||1.|| ö Nagysága Udvari Papjának; föképpen pedig Méltóságos Kis-aszszonyai Gróf Kendefi 'Su'sánna, Borbára, és Rákhel, ö Nagyságok' Tanitójoknak meg-hivni, az 1783-dik Esztendönek Május Hólnapjában, az holott a' Méltóságos Gróf és Konfiliárius Urtól tsak hamar a' szomoru Halál által véletlen meg-fosztatván, ugyantsak a' Méltóságos Özvegy Konfiliáriusné, Grof Bethlen Kristina Aszszony ö Nagysága Uri Házánál két Esztendöket laktam, és igen kedves napokat töltöttem, mind a' jó Tanuló Tanitványokkal; mind pedig azért, hogy ö Nagysága érdemem felett meg-betsült, sok Grátziájával éltetett, és nevezetesen a' most le-írt Hazabéli kivánt széllyel útazásomat, alkalmatossággal és embereivel-is elö-segitteni méltóztatott, mellyekért életem fogytáig háládatos lenni ehez a' Méltóságos Grofi Házhoz, el-múlhatatlan kötelességemnek esmérem; azért az innen lett appróság ki-járásaim a' következendök, és tsak egy kis példa gyanánt szolgálhatnak az Ifjuságnak. ||2.||

2.

ERDÖ SZ. GYÖRGYRÖL PARAJDIG 1783. JUNIUSBAN.

1. Sóváradon, Sz. István, Makfalva, Kibéd, szép Magyar Helységeken által útazván, meg-állapodtam, az holott vagyon valami Régi várnak romladozott maradvánnya, mely hogy mitsoda vár lett légyen nem tudták meg-mondani; hanem találtanak ottan az elött való idöben egy Követ illyen Irással: AELIA. MARIA. Mely nem egészszen Römai. Téglákat-is mandottanak ottan lenni, illyen betükkel: P. A. D. Pénzeket-is hoztanak elö kérésemre; de azok a' Rákótzi Póltrái, és Dántesek vóltak.

2. Szováth, mely az emlitett hellyen feljül esik, nem meszsze az erdök alatt, egy szép Magyar helység, az hol igen szépek és meszszire szembe-tünök a' napfényen lévö só-köszíklák, az erdö alatt, mellyek a' Kamara örizete alatt tartatnak. Innen Szováth és **Parajd** között vagyon egy szép mezö igen nagy fejér széllyel szórt gömbölyég kövekkel, mellyeket egy Danori nevü hires Komatzigány ||3.|| valami Mészárosnak hóldvilágon Juhok helyett el-alkúván, a' Tráditzio szerint, azólta ezt a' mezöt a' Danori Juhos-mezejének nevezik mind e' mái napig.

3. **Parajd**, a' mellyet látni szándékoztam, környékestöl gazdag Sóval, kün a' napfényen-is láttzanak széllyel a' Sók, valami sóbarlangok, mellyeket az esök mostak, mellyektöl a' Küküllö vize-is fen igen sós, melly mián ott a' környékben kevesebb hala vagyon a' Küküllönek; ellenben a' marhája azoknak a' hellységeknek annál kövérebb. Találtatik **Parajdon** szép fejér, és feketés Kösó, sóvirág, szemsó, és néha veres sóis. Az Aknájának, melybe napfényen és karos gráditsokon lehetett bé-menni, vólt akkor a' mélysége és az hoszsza 13; a' szélessége pedig 8 öl. Itten körül a' kövek, valamint a Küküllőben-is, tsak Békasók, fekete Quartzok, Pala és tsillámpozó kövér-kövek. ||4.||

II RÉSZ.

A' BÁNYÁSZ HELLYEKRÖL.

§. 15.

A' Bányászatoknak Jól meg-vi'sgálások el-múlhatatlanúl szükséges lévén a' Természet harmadik, u. m. a' Kövek és Értzek országának tanúlására, ezen okból ||35.|| Göttingából az Hártzi és Ilménaui Bányászatokat 1781-ben az után az Erdélyieket 1783-ban meg-járván, és igen hasznosnak találván, kötetelességemnek [kötelességemnek] tartom, mind az ithon lakó, mind az Akadémiákra tanúlni járó Ifjaknak hasznokra, a' két Hazabéli, a' szomszéd, és a' Német Országbéli Bányászatoknak neveiket rövideden [röviden] ezen kis Irásomban fel-jegyezni, hogy leg-alább út-mutatóul lehessen az experiálni kivánóknak, egy vagy más Bányászatot, a' Só-aknákkal az Hazában, vagy az Hazán kivül-is útközben látni akarván, a' mely ha kedvet fog-találni az egész világon találtató nevezetesebb

Bányászatoknak nevekkel-is örömest szolgálok, ezen rövid jegyzések mellett ajálván a' jó Könyvek olvasását; a' ki-járóknak pedig a' szép és ritka dolgoknak meg-tudásokra, a' Posták, és a' jó Fogadókra nézve-is ezen Könyvet. Gotl. Krebels die vornemst. Europ. Reisen. Hamb. 1775. Tom. 2. 8. ||36.||

§. 16.

a) Az Hazabéli Bányász Hellyekröl.

Erdélyben a' Fejéronat, Wismutot, Nicolumot vagy Fattyurezet, Kobáldot, és a' Platinát kivévén, egyéb Értz-nemeket találni.

Ilyen Értztermö Helységek Vármegyénként:

[...] ||37.||

Sóaknák vagynak: **Parajdon**, Vizaknán, Maros Vjváron, Tordán, Koloson, Széken, Désaknán.

Meleg-feredök: Vátzán Zarándban, Al-Gyógyon, Kis Kalanon, Hunyad-Vármegyében.

Orvosvizek: A' Bajomi Medgyes Székben, a' Tzéki és Ölvesi Thorádban, és a' Kövárvidéki Fekete-viz.

Borvizekkel bövölködik: Tsik, Gyergyó, Háromszék, Bardotz-szék, Udvarhely-szék, Hunyadvármegye, Lápos, és Besztertze-vidéke. Nevezetes a' sok Büdösövéröl az Három-széki Büdös-hegy.

Mik teremjenek a' fennebb írt hellyeken, abban a' részben igazitom az Olvasókat a' Köleséri, Fridváltzki, Born, Fiktel munkáira, a' Magyar Minerologiamra, a' Werner Fordittására. ||38.||

(Benkő F. 1800: 1–4, 35–38)

▪ WILLIAM HUNTER (1792)

[...]

The principal products of Transylvania are, salt, cattle, corn, and wine, and the ||138.|| mountains abound with rich mines of various kinds of metals.[181] [...] ||139.||

(Hunter 1803. II: 138–139)

▪ ARANKA GYÖRGY (1797)

UTAZÁS ERDÉLYBEN, TEKINTETTEL A MAGYAR NYELVMIVELŐ TÁRSASÁGRA.

A Magyar nyelvmivelő Társaság XXVII-d. ülése Maros-Vásárhely. Szentmihály-hava 4. s 5-dikén, 1797.

[...]

Az ülés rendes teendőinek elintézése után olvastatott

5. Aranka Gyorgy [sic!] titoknoknak Erdélyben tett műutazásáról szóló részletes jelentése a következőkben. ||411.||

Első szállás. Szováta. Aug. 5. Az emberek panasza, a bikkmakk bő termése alkalmatosságával, hogy az idén nem fognak teljességgel még vetni is; mivel a pele mindent megemészt. Dicséri a megyepapot, Kosa urat.

[181] The principal salt-pits are at Thorda, Clausenburg, Sek, Deschakna, and **Paraid**. They are inexhaustible. The workmen are only payed for blocks which weigh upwards of eighty pounds; and, in these large masses, above a million quintals or fifty thousand tons are annually drawn from the mines.

Határozat. Kosa úr hívassék meg társnak a könyv megküldése mellett, s kéressék, hogy a pele előjövén, holtan is, elevenen is belőle vagy hatot a Társaságnak beküldeni ne sajnálja; tudósítván annak az állatnak helyéről, a honnan jő, és hová takarodik vissza, idejéről s természetéről, hogy csoportosan jár-e vagy egyenként, hasznáról és káráról stb.

Második szállás. **Parajd**. Aug. 6. Dicséri Nesselfeld contrallór, és Gyujtó István mázsamester uraknak a Társasághoz való hajlandóságokat és magok ajánlását. – Nesselfeld úr beszédéből érdekesebbek:

a) a kecskekői vár alatt lévő pince;

b) a fekete várban talált mosaique pádimentom, s ezen a képek rámástul;

c) a Portusnál egy régi pincében talált két üveg jó pálinka. – Ezekben bővebb világosításul utasítást ad kolosvári épités-igazgató Schuster úr.

Határozat. Kérettessék, hogy ezeket irásba feltenni s megküldeni ne sajnálja, hogy Schuster úrtól annál jobban lehessen értekeződni.

d) Ugyan **Parajdon** van egy kékszinű forrás.

Határozat. Erről kéressék tudósítás Gyujtó urtól.

e) Ugyan Nesselfeld tudósítása a mély sóbányákban a só felett fekvő föld rétéről vagy ágyáról, mely fekete, büdös s kénköves, sáros föld, minőt Vízaknán tapasztalt.

Határozat. Ez iránt Vizaknára s Maros-Újvárra írni kell.

f) Ez alkalommal Aranka Dániel mondja, hogy nagymélt. Zejk Daniel, Tabulae Praeses, a diódi romlott várból hányatván köveket, és egy pincére akadván, abban is egy vakablakban, egy üveg jó égettbor találtatott.

Határozat. Tétessék ez is a felebb említett mellé, a régiségek rendjében; s ennek alkalmatosságával végére kell menni, mikor találtatott a pálinka elsőben, s mikor kezdett közönségessé lenni?

Harmadik szállás. Csomafalva (Gyergyóban). A só erdején való útban, Fogarasi nevű, segesvári szász ifju, b. Kemény ||412.|| Simon úr ő exlja mellett, ki a Mezőségen – Kamaráson – a fáknak és faoskoláknak szerzésében nagy példát adott, s erre nagy hajlandósága van. [...] ||413.||

(Vass 1854: 411–413 ≈ Aranka 1797)

▪ TELEKI JÓZSEF (1799)

[A' LÖVÉTEI VASHÁMOR.]

[...]

[...] Közél a hámorhoz van Lövéte nevezetű falu ennek havassain sok savanyu vize van. Friedwalsky Min. pag. 195. Az is nevezetes, hogy itt találtak egy szép szinekkel ragyogo drága köre, amelyet opalnak neveznek. Innen viszsza mentem Udvarhellyre, **Paraidon** keresztül Gyergyoba, 6 orát. Az első falu a' mellyet értem

SZOMBATFALVA.

[...]

FARKAS LAKA.

mellet egy nagy hegyet értünk, mellyet Pálfalva hegyenek neveznek, azután lejtőn mentünk egész **Paraidig**.

KOROND.

Minden ember itt vagy fazakas, vagy sendelly csinálo. Meg lehet jegyezni, közönségesen minden székely faluról melylynek jo határa nints, vagy gabonája épen nem terem, hogy valami mesterséget folytat, nagyobb részen fával kereskednek. ||35.||

SOFALVA.

Korondhoz közel van az Korond pataka a falu mellett a kis küküllőbe (!) szakad. So aknái vagynak.

PARAID.

Mezöváros, héti vására is van, Soo falvával határos, mellyel a mult saeculumba sok pere volt. A' falusiak 120 gazda, deszkát vágnak, fürész malma 7 vagyon. Némellyek marhát tartanak felessen, ugy hogy vagyon ollyan gazda a' kinek 3000 (!) darab marhája van. Bük mak erdejeken terem különös obsevatiot tettek a gazdák, minden 3 dik esztendőben böven terem mak, a következendöben sok egér vagyon, az azután valoban sok roka és e' miatt csak minden 3 dik vethetnek buzát. Templomok az Catholikusoknak és Reformatusoknak vagyon: ugy oskolájuk is.

Paraid mellett vagyon egy régi vár, mellyet Rabsoné várának neveznek, egy hegyen, mellynek magassága 100 öl. Hogy vágták **Paraidon** ennek előtte a sot meg lehet olvasni Fichtel Mineralogiája 11 dik része 116 dik §-sában. Mikor Fichtel ur irta munkáját még reguláris akna nem volt mert ez csak 16 esztendős. A föld szinén vágták a sot, egy illyen gödröt mélylyebben ásván a reguláris aknához kezdettek.

Az hegyek a mellyekben sot lehet találni, kezdödnek Moldovába Oknánál, Osdolánál el mennek a Gyemesi Passus mellet, **Paraid**, Homorod, Köhalomszék, Fogarason, Vizaknan Thordán, Deésen, Maromoroson által mennek Lengyelországba. A **paraidi** aknában vágnak esztendőnkent 70, 80 ezer mása sot. Belől az bányának conica (!) formája van: méllysége 35 öl. Le mehet az ember fenekéig gradicson a melly erös so oszlopon áll. Sovágo 50 van, ezeknek pensiojuk is van és szabad, ha nem akarnak többet szolgálni a sovágást elhagyni a 7 Ai 1674. Juliusban, Augusztusban és Septemberben nem vágnak sot, a mikor a mezei munka el fogja az gazdákat. Az bányából két loval huznak ki öt mása sot. Haszon jön bé esztendönként 50, 60 ezer Mf. költség mégyen 12 ezerre. Másáját a sonak adják 50 krajcáron, vihet sot szabadon minden kereskedésre a 22. 1670 die l^{a} Decembris Fejérvárt. Csak Sofalva és Kibet 30.000 mását el hord esztendönként. Közél az **paraidi** aknához Islandai Achatot lehet találni. Fichtel Mineral. T. i. pag. 143.

GYERGYÓ SZÉK.

Az **paraidi** erdő választya el Gyergyot, Udvarhelly széktöl Csíknek fiui széke, minden széknél legg hidegebb mind földenek magass állása, mind pedig a nagy havassok miatt, a mely- ||36.|| lyeken a' ho sokszor az egészsz nyáron meg áll, azért a' tél is Gyergyoban olly hoszszu szokott lenni, hogy a buza ritkán, némellykor pedig még a zabot se arathatják le, mert meg nem erik. [...]

PARAIDI UT SZÁRHEGYIG.

Mihellyt az mezö várost el hagytam, hegyen mentem az **Paraidi** erdön és ebédre egy fogadohoz értem, a kis Küküllö fejéhez. Ez ott ered a hol a Gyergyoi, Soofalvi és **Paraidi** erdök hatarasodnak, forrasa hol legyen nem tudják, mert a köszíklák között sok hellyt ujra el buvik; a mig itt a fogadonál ujjra ki üti magát és bövebb kezd lenni. Délután mind lejtön mentünk, az ut olly szoros hogy két szekér nem mehet el egymás mellett. Egy nehány fenyöfát meg mertem, a melly le volt vágva és 20, 25 klafternyi magassnak találtam.

[...] ||37.||

(Teleki J. 1799 ≈ Domokos 1937: 35–37)

▪ GÜNTHER, ZIMMETSHAUSEN, EISENSTEIN (kb. 1804)

EINE MÜNDLICHE QUELLE FÜR DIE GESCHICHTE BORßÉK'S
(NACH DEN ERZÄHLUNGEN DER FRAU ZIMMETSHAUSEN)
(FORTSETZUNG.)

Die 3 Herren [Valentin Günther, Anton Zimmetshausen, Eisner von Eisenstein] nahmen ihren Weg über **Paraid**, wo Günther und Zimmetshausen einen Anverwandten, der beim dortigen Salzamt eine Stelle bekleidete, aufsuchen wollten. Aus dem vorgehabten Besuch wurde ein längerer Auffenthalt; Günther und Zimmetshausen beschlossen in **Paraid** zu bleiben, bis Eisner in Begleitung eines Ungers die mühselige Reise nach Borßék mache und den Boden sorgfältig untersuche. Eisner durchfreuzte das Gebirge nach allen Richtungen, er wanderte 8 volle Tage bergauf bergab, prüfte mit geübtem Kennerauge das beinahe undurchdringliche Waldgebirge von Ditro bis Jollo, bis Belbor, bis zur moldauischen Grenze. Mit Freude strahlenden Augen kehrte er nach **Paraid** zurück und spach zu Günther: „Wenn sie im Stande sind die Arende zu erhalten, so gratulire ich. Sie können da Alles finden, nur kein Salz. Das vortrefflichste Glas, sogar Spiegel können Sie erzeugen; Holz haben Sie auf tausend Jahre!"

[...]

(Fabritius 1855: 49)

▪ DOMINIK A. GUILLEAUME (1811)

FRAGMENTARISCHE BESCHREIBUNG DES GROßFÜRSTENTHUMS SIEBENBÜRGEN.

VORERINNERUNG.

Aufgefordert das Großfürstenthum Siebenbürgen, dieses von vielen Siebenbürgern selbst wenig gekannte, von Reisenden nur theilweise und im Fluge betrachtete, daher entweder zu viel getadelte, oder zu viel gelobte, überhaupt im Auslande unbekannte Land, zu beschreiben, habe ich nach bedächtiger Abwägung meiner Kräfte, meiner Fähigkeit und meiner Muße mich lediglich auf eine fragmentarische Beschreibung einlassen können, daß heißt: ich werde die Gegenstände so beschreiben, wie sie mir auf meinen Reisen aufstoßen, ohne bei A anzufangen und bis Z fortzugehen, also ohne Zusammenhang, ohne Aneinanderreihung, sondern so wie ich die Gelegenheit haben werde sie zu betrachten, zu untersuchen, und erschöpfend kennen zu lernen, um so die Materialien zu einer systematischen Beschreibung einzeln zusammenzutragen, welche dann immer zu einem Ganzen geordnet werden können. Diese einzelnen Aufsätze werden in numerirten Fragmenten im Hesperus nach und nach erscheinen. Ich schicke diesen voran eine Hauptübersicht des Landes als [Einleitung.]

EINLEITUNG.

Ich sitze und bereise in Gedanken von neuem alle die Länder, welche ich in meiner fünfzigjährigen Lebensbahn durchwandert habe, um zu entdecken, welchen Rang unser Großfürstenthum Siebenbürgen unter denselben einnehme. Einig mit mir über den Grundsatz, nach welchem meine Vergleichungen angestellt werden müssen, schließe ich die Augen, beginne meine Reise, und das Panorama von Siebenbürgen begleitet mich.

ERSTE VERGLEICHUNG.
AUGENWEIDE.

[...]

[...] Im August 1810 betrat ich dieses Feenthal zum erstenmal. Man hatte es mir das Siberien Siebenbürgens ||25. || genannt. Um so tiefer war der Eindruck, den die Ueberraschung, welche mir hier ward, auf mich machte. Von Maros Wasarhely, über welches ich reiste, führen zwei Wege in die Gyergyo. Einer über Görgeny, der andere über **Parayd**, beide über hohe Gebirge, durch welche sie von dem übrigen Siebenbürgen getrennt wird. Der erste ist der beschwerlichste und längste. Man braucht zwei Tage, um das Gebirge zu übersteigen. Ich wählte ihn. Am Nachmittage des zweiten Tages, unvergeßlich bleibt mir dieser Moment, als ich die letzte Anhöhe erstiegen hatte, lag plötzlich die Gyergyo, gleichsam wie durch den Schlag einer Zauberruthe vor mir. Die Erwartung, ein Siberien zu finden, der Umstand, daß ich zwei Tage von allen Menschen getrennt, in einer furchtbaren Wildniß, wo nur Bären und Wölfe hausen, zugebracht hatte, mögen allerdings dazu beigetragen haben, meine Ueberraschung zu steigern. Aber auch ohne diese Besorgniß wird dieser erste Anblick immer wunderbar fesseln, und selbst des besser unterrichteten Erwartung übertreffen. Im Frühung des folgenden Jahres, nahm ich meinen Weg dorthin über **Parayd**, und genoß hier eine noch höhere Wonne, denn die nach der Csik hin liegenden Dörfer Vaslab und Ujfalu, welche mir auf dem Wege über Görgeny durch einen vorspringenden Berg beim ersten Anblicke waren verborgen geblieben, lagen nun auch sammt den übrigen eben so plötzlich vor mir. Es mag wohl kein Land geben, welches nicht einzelne Schönheiten aufzuweisen hätte; aber ich sah keines, welches so wie Siebenbürgen ganz Schönheit wäre. ||26. ||

(Guilleaume 1814: 25–26)

▪ DOMINIK A. GUILLEAUME (1813)

243. WITTERUNGS- UND ERNDTEBERICHTE.

ALLGEMEINE UEBERSICHT DER WITTERUNG VOM 1. NOVEMBER 1812 BIS ENDE SEPTEMBER 1813, UND IHRES EINFLUßES AUF DIE VEGETAZION IN DEM GROSSFÜRSTENTHUME SIEBENBÜRGEN.

Der Monat November 1812 war sehr taurig, und wechselte beständig mit Regen, Kälte, Winden, Nebel und heitern Tagen. Meine Familie hatte den Sommer und Herbst zu Vaida Huniad zugebracht, indessen ich im Lande herumreiste. Am 21. hohlte ich sie ab, und wir reisten mit heiterm Sonnenschein von dorten nach Hermansstadt. Am 23, fiel der ||459.|| erste Schnee; an diesem Tage sollten wir zu Hause gelangen; das Mittagmal war zu Reißmark 6 Stunden von der Hauptstadt bestellt, wo wir auch zeitig eintrafen; allein es schneiete so dicht und anhattend, daß nicht nur die Luft davon verdunkelt, sondern auch kein Weg mehr sichtbar war, und um mit einer ganzen Familie nicht unter solchen Umständen auf freiem Felde von der Nacht überrascht zu werden, mußte ich mich entschließen zu Reißmark zu übernachten. Der Schnee so groß er auch war, verschwand bald, und es traten wieder heitere Tage ein. Am 30. November reiste ich mit einigen Individuen meines Personales von Hermanstadt wieder ab, um mich in die Gyergyo im Nordosten des Landes zu begeben. Die Witterung blieb trocken und kalt, jedoch angenehm bis zum 4. Dezember. Als ich an diesem Tage von St. Demeter abfuhr, fing es mit einer empfindlichen Kälte an zu schneien, und fuhr, jedoch nicht

beständig, sondern nur pausenweise bis zum 8. dem Tage meiner Ankunft zu Gyergyo Remete zu schneien fort. Auf der Höhe des **parajder** Gebirges bildete der Schnee lauter regelmäßige Sternkrystalle mit 6 Strahlen.

[...]

[...] Meine Abreise aus der Gyergyo war auf den 7, März festgesetzt. Schnee war keiner mehr, und diese Gegend, wo die Bewohner lediglich vom Holzhandel leben, sah mit Bangigkeit das Hauptmittel zu einem ergiebigen Flußwasser verschwinden; aber diese Furcht verschwand noch schneller. In der Nacht vom 6. bis auf den 7. März fing es an zu schneien, ein starkes Windwehen gesellte sich dazu. Man wollte mich ||460.|| von der Reise abmahnen, indem man mir die Gefahren derselben vorstellte. Allein die Möglichkeit in der Gyergyo eingesperrt zu werden, erlaubte mir nicht den wohlgemeinten Rath zu benutzen. Ich reiste um Mittag ab, und langte mit Schuh hohem Schnee in dem 3Stunden weit entfernten Dorfe Alfalu am Fuße des **Parajder** Gebirges an. Von dort bis **Parajd** in einer Entfernung von 4 Meilen ist keine Ortschaft mehr. Auf der höchsten Höhe des Gebirges liegen einsam 2 Wirthshäuser, beide elende Hütten, welche bei jedem Windstoße dem Einsturze drohen, nicht beisammen, sondern mehr als eine Stunde von einander entfernt. Das Wehen fuhr die Nacht und den folgenden Tag mit einer solchen Heftigkeit fort, daß es, so lange wir uns im Freien befanden, unmöglich war zu beurtheilen, ob viel oder wenig Schnee falle, ob der Schnee, welcher die Atmosphäre verfinsterte, fallender, oder vom Wind aufgeregter sey. Man wußte nicht eher wo man war, als bis man mit der Nase an einen bekannten Gegenstand stieß, durch welchen man dann wieder zu recht gewiesen wurde. Endlich nach mehrmaligem Irrfahren gelangten wir in den prächtigen Fichtenwald; welcher das Gebirg zwischen der Gyergyo und **Parajd** bedeckt. Hier war Alles still. Die Wuth der Winde brach sich an den geschlossenen Kolossen; und hier stellte sich dem Auge ein neues erstaunungswürdiges Schauspiel dar. Der Schnee fiel in so großen Flocken – es waren dießmal keine niedlichen Sternkrystalle – daß er schier wie eine zusammenhängende Massa aussah, wie ein Schneeberg, der sich langsam und feyerlich vom Himmel zur Erde herabbewegte. Ich war in einem halb gedecktem Kalesch wie in Schnee eingefaßt. Ich hätte zwar zumachen und fünf grad seyn lassen können; aber nebst dem, daß Oculus Domini hier zu nothwendig war, so interessierte mich dieses Phänomen auch zu sehr, um mir den Anblick desselben zu entziehen. Wir waren mit Anbruch des Tages von Alfalu ausgefahren und um 7 Uhr Abends zu Kükülófö im ersten Wirthshause mit 3 Schuh Schnee angelangt, das heißt, wir hatten mehr als 12 Stunden gebraucht, um 4 zurückzulegen. Bevor wir jenes gebrechliche Obdach erreichten, sank ich mit meinem Wagen in ein Loch, und es war trotz aller Anstrengungen unmöglich, ihn herauszuheben. Ich mußte mich daher entschließen, den Rest des Weges im Schweiß meines Angesichts zu Fuß zu machen, um Hülfe zu schicken.

Der Platz vor dem Wirthshause war bereits mit Schlitten, Wagen, Pferden und Ochsen besetzt. In den beiden Stuben war eine Menge Menschen, Ungarn, Szekler, Wallachen, Armenier und Griechen aneinander gepreßt, und, da ich in meinem Gefolge auch Sachsen hatte, so befanden sich im engen Raume dieser Hütte alle Nazionen Siebenbürgens versammelt. Die verschiedenen Gerüche, welche von den Individuen dieses Kongresses ausgingen, komponirten ein Pot pourri, welcher mich genöthigt hätte, die Nacht in meinem Wagen zuzubringen, wenn nicht glücklicherweise die Stube ohne Thür, und die Fensterscheiben größtentheils zerbrochen gewesen wären. Ich merkte mir gleich bei meiner Ankunft die Höhe des Schnee's. Am folgenden Tage war sie um 2 Schuh gewachsen, und betrug folglich im Ganzen 5 Schuh; Meine Fuhrleute weigerten sich weiter zu fahren; die ganze Versammlung erklärte, es sey an keine Abreise zu denken. Vorstellungen, Bitten und vieles Geld bewogen sie endlich mir vorzuspannen und Bahn zu brechen. Diese Unterhandlung, welche ein paar Stunden dauerte, war endlich unter vielem Geschrei mit Anbruch des Tages zu Stande gebracht. Die Reise wurde (am 9. März) angetreten. Den Zug eröffneten mehrere Fußgeher, welche den Schnee aus dem Gröbsten zertheilten. Auf diese folgten verschiedene Schlitten. Mein Wagen mit 12 Ochsen und 6

Pferden bespannt kam zuletzt. Alle Augenblicke wurde gehalten. Die Schnecke reiset geschwinder. Indessen ging Alles gut, so lange wir im Walde auf der durch denselben gehauenen breiten Straße reiseten. Sobald wir aber aus demselben hervorkamen, und zugleich die Nacht einbrach, war unsere Verlegenheit unbeschreiblich. Ein Ozean von Schnee vor uns, in einer Schneewolke eingehüllt, von der Finsterniß der Nacht umgeben, war es uns unmöglich die eigentliche Straße ausfindig zu machen. Dazu kam nun noch, daß wir uns aus einander verloren, und ich mich plötzlich mit meinem Wagen allein befand. Außer meinen Fuhrleuten war der Forstpraktikant Arkosi mein einziger Begleiter. Alle andern waren verschwunden, und wir ||461.|| mochten rufen wie wir wollten, es erfolgte keine Antwort. Das Schneyen fing an nachzulassen, und überhaupt schien es hier weniger geschneiet zu haben, denn wir hatten kaum 4 Schuh Schnee. Ich war ausgestiegen, und ging zu Fuß. Die Fuhrleute beschäftigten sich mit dem Wagen, mein Arkosi mit mir. Dieser vertreffliche junge Mann widmete mir seine ganze Aufmerksamkeit, opferte mir alle seine Kräfte, aber sie reichten nicht hin, wir fielen hundertmal. So eben hatten wir uns wieder aus einer Grube herausgearbeitet, als ein jammervolles Geschrei der Fuhrleute einen neuen hinfall ankündigte. Der Wagen war in einen tiefen Graben gefallen und lag fest. Unserer aller Kräfte waren gänzlich erschöpft, und unsere Lage fing in der That an ein wenig bedenklich zu werden. Rufende Stimmen erlösten uns aus der Noth. Wir hielten sie für die unserer Gefährten, aber sie waren es nicht, sondern Leute, welche der **Parajder** Oberbeamte Herr Dohy, meine Lage ahndend, mir entgegenschickte. Der Wagen wurde nun herausgehoben, auf den rechten Weg gebracht, und um 1 Uhr nach Mitternacht langten wir endlich in **Parajd** an, nachdem wir 19 Stunden auf diesen vieren zugebracht hatten. Je mehr wir uns diesem Orte näherten, desto geringer war sowohl der liegende als fallende Schnee. Zwar fuhr es auch hier fort bis einschließlich den 11. jedoch mit weniger Ergiebigkeit als auf dem Gebirge, zu schneyen. Den 10. ruhten wir aus, und in der That, wir bedurften der Ruhe. Die Kommunikazion mit der Gyergyo blieb 12 Tage gänzlich gesperrt. Am folgenden Tage reisten wir nach M. Vásárhelj ab, welches wir am 12. Vormittags erreichten. [...] ||462.||

(Guilleaume 1813: 459–462)

- **RICHARD BRIGHT (1815)**

[...]

Salt is another product which Hungary yields in the greatest profusion. ||262.||

[...]

With respect to the salt of Transylvania, it is procured from six different places, in the extensive bed of that substance which seems to intersect nearly the whole country, from Walachia to the Marmaros Comitatus of Hungary; throughout which tract, salt-breaks occur so frequently, that ninety watchmen are placed at different stations, to prevent the inhabitants from purloining it. When a salt-spring exists in any hamlet, each individual is permitted to take weekly as much water as will be necessary for his private consumption, – and is besides allowed water for his cattle, but is altogether forbidden ||264.|| to obtain salt from the brine for sale, this being an exclusive privilege of the crown.

The six principal salt-works are at Thorda, Kolosch, Deeschakna, Saltzburg, **Paraid**, and Maros-Ujvar. The workmen, except at Maros-Ujvar, are, for the greater part, the ordinary peasants of the country, who occupy themselves in this way when the fields require less of their care. The work is represented as very laborious; the instrument they employ is a kind of pointed hammer, with which they cut out the salt in blocks of about half a foot thick, and a foot square, weighing from 80 to 90 pfunds, for each of which they are paid 2½ kreutzers, and as they can cut four of these blocks in the

day, and are paid at a low rate for the smaller pieces which are broken off in the process, they gain about 12 kreutzers, equal, on the most favourable calculation, to sixpence daily.

Most of these salt-works, except that of Maros-Ujvar, are formed on the same plan; a shaft is sunk through the earth, and cased with timber, till they arrive at the mass of salt; it is then gradually enlarged in the form of a cone, and seldom carried to a greater depth than 80 fathoms, with an extent of flooring about 50 fathoms in diameter, before, the roof becoming insecure, they are forced to abandon the working.

The mine of Maros-Ujvar is on a larger scale, and better conducted. [...] ||265.||

(Bright 1818: 262, 264–265)

▪ DÖBRENTEI GÁBOR (1817)

Kedves Barátom,

Kolozsvárról elindulásom előtt talán négy nappal tettem fel a postára, Zilahra utasitva egy hozzád szólló levelemet, mellyben elküldém a Cancellarius és Szentgyörgyi feleleteiket tudva lévő dolgodban. Ha még nem kaptad volna-meg, legalább tudjad hogy ott kell kerestetned.

Ép[p]en ma egy hete, hogy ide megérkeztünk. Augusztus 14.-dikén vagy 15.-dikén indulok innen Lajossal, ki Téged szi- ||91.|| vesen köszönt. Utunkat, ha lehet, **Parajd** felé vesszük, ott megakarván a sóbányát nézni. 20dika körül ismét Kolozsváratt leszek, ott maradok Szeptember közepe tájáig. Bárcsak akkor ölelhetnélek.

[...]

Miklós köszönt. Azt izeni, ne bánd, hogy itt nem vagy, s én meg azt irom, nagyon igaza van. Én nem bánom, hogy itt vagyok, csak azt bánom, hogy ugy vagyok itt, a mint vagyok.

Ölellek lelkemből, édes barátom.

Hived
Döbrentei Gábor.

Borszék, Julius 30dikán 1817.
Gr. Teleki Ferivel jó időket töltök. ||92.||

(Jancsó 1943: 91–92 ≈ Döbrentei 1817)

▪ FRANÇOIS-SULPICE BEUDANT (1818)

[...] Le sel est encore une des productions minérales les plus importantes de la Hongrie. Il est extrêmement abondant dans la partie orientale de ce royaume; il forme, au centre de la Transylvanie, dans les comitats de Torda et de Klausenburg, dans les siéges de Maros, Udvarhely, etc., des masses considérables, qu'on exploite particulièrement à Torda, Kolos, Dees Akna, Salzburg, **Paraid**, Maros Ujvar, etc. On en retrouve aussi un dépot immense sur les frontières septentrionales de cette province à Sziget et Rhonaszek, dans le comitat de Marmaros. [...] ||112.||

[...]

Quant à la largeur de cette chaîne, on sait qu'à l'ouest, le terrain trachytique ne se prolonge guère au-delà de **Parajd**, où l'on commence à trouver des dépôts de grès et des sources salées. [...] ||311.||

[...]

Si nous entrons dans la partie centrale de la Transylvanie, nous trouvons peu de renseignemens positifs sur la nature des points les plus élevés; nous savons seulement que sur un espace ||314.|| de terrain assez considérable, qui s'étend, depuis les plaines de Szathmar jusque dans le district de Kronstadt, en s'appuyant au nord sur les montagnes de Kapnik, à l'est sur la chaîne trachytique de Kelemen Havas et de Margita, au sud sur les montagnes de Fagaras et sur leur prolongement vers le Banat, enfin, à l'ouest, sur le groupe de montagnes qui s'élève au-dessus de Karlsburg, il existe une quantité considérable de mines de sel et de sources salées. Dans plusieurs lieux, ce sont des dépôts salifères considérables, exploités par de grandes galeries: tels sont ceux de Thorda, de Dées, de Kollos, et de Szek, dans la partie occidentale de l'espace que nous avons indiqué; ceux de **Parajd**, dans la partie orientale, et de Viz Akna, au sud, non loin d'Hermanstadt. [...] ||315.||

[...]

On n'a pas cité de dépôts coquilliers dans la partie orientale de l'espace occipé par les dépôts salifères; mais on y observe une circonstance analogue à celle que nous avons indiquée à Sóvar, page 178; les salines de **Parájd** se trouvent dans le ||316.|| voisinage des dépôts trachytiques; d'où Fichtel avait conclu qu'il existait une certaine liaison entre les productions volcaniques et les dépôts salifères; cette conclusion est évidemment une erreur, puisque les dépôts de sel des environs de Thorda, de Klausenburg, de Dées, ceux qui se trouvent sur les frontières de Pologne, et ceux que nous connaissons dans plusieurs endroits, sont tout-à-fait éloignés de toute espèce de dépôts ignés. [...] ||317.||

(Beudant 1822. I: 112; II: 311, 314–317)

▪ KARL LILL DE LILIENBACH (1825)

[...]

De Szasz-Regen par Maros-Vasarhely à Vaya et **Parayd**. — La route, le long du Maros, ne laisse voir qu'un sol argileux alluvial, tandis que des collines basses bordent la vallée. Après Vaya on aperçoit quelques couches de grès et ||261.|| d'argile jaune et grise ; puis, vers Szovato, des cailloux trachytiques. À une demi lieue au sud de **Parajd**, vers le ruisseau de Korond, se trouvent la montagne ou les rochers crénelés de sel, couvert seulement d'un peu d'argile jaune avec des cailloux de trachyte. La masse de sel est immense; car une ancienne mine a 40 toises de profondeur et 50 toises en circonférence, sans qu'on ait pour cela atteint les limites de l'amas. En se rendant sur la rive septentrionale du Kukello, on se trouve tout-à-coup dans l'agglomérat trachytique, dont les couches inférieures sont presque semblables à un grès. Depuis Szowata des couches de sel s'étendent presque sans interruption au nord-est, sur un espace d'un quart de lieue. Elles ont produit çà et là des éboulis cratériformes. Le sel y est couvert d'un peu d'argile salifère et d'argile alluviale à cailloux de trachyte. Dans le sel il y a des fragmens angulaires d'argile, de grès et de marne.

On peut voir assez bien le contact de ce dépôt horizontal avec les agglomérats trachytiques qui le recouvrent. Sur le côté nord du chemin qui va à Korond, on voit l'argile salifère en couches horizontales, et contenant des coquillages tels que des nucules, etc.; des cailloux et du sable alluvial le recouvrent. Mais plus loin on voit sur l'argile salifère une espèce d'agrégat trachytique ou feldspathique plus ou moins fin, blanchâtre ou bleuâtre, et renfermant des pyrites (Voy. pl. XVI, fig.

15 et 17). Des eaux salées, d'une odeur hépatique et d'un goût amer, en sourdent; plus haut, il y a du tuf calcaire à impressions de feuilles. De l'autre côté du ruisseau l'agglomérat fin devient supérieurement plus grossier, et il en sort aussi de l'eau salée, tandis que les roches trachytiques environnant offrent des pyrites et des concrétions de la même roche. Il y a près de là plusieurs sources acidules ferrugineuses. L'inclinaison du sel est quelquefois au nord ou à l'est.

De **Parajd** à Alfalu, dans la vallée du Maros, on traverse de nouveau la haute chaîne d'agglomérat trachytique, qui forme aussi les montagnes élevées de Ferentzlaszlo. Entre Ferentzlaszlo et le Sekejobach. on revoit des agrégats feldspathiques, fins comme ceux de Remete et de Mesterhaza, sur te Maros. ||262.||

[...]

DE SZ. MIKLOS À SZOLYRA. [...]

En montant sur ces hauteurs, depuis Paszika, on trouve du trachyte porphyrique rouge, puis des agglomérats trachytiques qui passent à des roches décomposées, semblables à celles de **Parajd** en Transylvanie. Plus haut il n'y a plus que des rochers de trachyte noir, quelquefois à amphibole, et à druses tapissées d'un minéral verdâtre. Il y en a des variétés qui ne sont qu'un agrégat de petits cristaux de feldspath et d'amphibole. Toutes ces roches se divisent en plaquettes presque horizontales (Voy. pl. XVII, fig. 34). ||302.||

(Boué – Lill de Lilienbach 1834: 261–262, 302)

▪ PAUL M. PARTSCH (1826)

[...]

In Erdő Sz. Gyorgy höre ich wieder von dem *manchmaligen*[182] Gesalzenseyn der kl. Kuckel. Ein oder zwey- selten dreymahl im Jahr soll dieser Fluß plötzlich einen ziemlich gesalzenen Geschmack bekommen, welches durch die auf dem Wasser schwimmenden Schaum und durch die todten Fische welche auf der Oberfläche erscheinen, erkennbar wird. Die Anwohner füllen nun so viel Gefäße als sie entbehren können mit dem Salzwasser. Das Vieh trinkt das Wasser des Flußes nun mit Begierde, muß aber davon abgehalten werden, weil es durch zu häufige Genuß bald stirbt. Das Gesalzenwerden der Kukel ziehet von den plötzlichen Ausbruche unterirdischen Salzwasserbehalten in dem Salzberge ober Szováta her. ||38.||

Den 23ten Dezember. Morgens in Erdő Sz. Győrgy einen Theil des Gartens und das schöne Schloß besehen. Um 9 Uhr von da aufgebrochen. Mit Vorspann und unter Vorausreitung zweyer Armalisten (nebst dem Gub. Überreiter oder eigentlich Gub. Post) über Csokafalva, Sz. Istvan und Atosfalva in 3 Stunden auf elendem Wege nach Makfalva, wo wir Pferde wechselten und dann in 2 ¼ Stunden über Kébéd nach Só-Várad fuhren, wo wir ebenfalls, des elenden Weges wegen, Pferde wechseln mußten. Aufenthalt daselbst zum Imbiß (kalte Küche) ¾ St. Auf gemachter Strasse endlich über Szováta in 2 Stunden nach **Parajd**. Ankunft 5 Uhr. Bey dem Salzeinehmer Herrn Wendler abgestiegen. (Zeitungen gelesen.)

Witt[erung]. Morgens Nebel und später trüb.

Ph[ysisch-]. g[eognostischer]. Th[eil]. Die Säulen des Balkons in Erdö Sz. Gyorgy sind Sandstein von Persany, Treppen-Thür Steine u. d. gl. Grobkalk von Klausenburg. Gemeinere Bausteine der Häuser sind daselbst platte Concretionen und Schichten-Bruchstücke von tertiärem

[182] [A kiemelt szó a szerző lapszéli betoldása. S. I.]

grauem und braunem Sandtstein, gleich dem von Felek. Auch sind in der Gegend bis [gegen?][183] ||39.|| So-Varad viele Concretionen von diesem Sandstein, ganz denen von Felek ähnlich vorhanden. (Turbanartige Stücke; wo die ponz Kugeln aneinander stossen ist eine Vertiefung; mehrere aneinander hängende platte Concretionen wie Wolken aussehend, aus zusammenhängende längliche Stücke wie gewisse [Erde?][184]). Bey Sz. György stehet Sand mit Margel an. Von diesem Orte an wird das Thal der kl. Kukel allmählig immer enger, aber die einschließenden Hügel auch niederer und langgezogen; sie *reihen*[185] sich *nieder heran*[186] hintereinander coulissenartig an. Von So-Varad beginnen Blöcke und große Geschube von grauen, und rothen auch anders gefärbten Trachyt mit wenig Beimengungen. Die Kuckelgeschube waren schon viel weiter unten meist Kieß Gestein. Die Blöcke nehmen gegen Szovata immer mehr zu, und von diesem Orte sieht man hinter dem Salzberge schon höhere Berge, welche Trachyt sind. Nun wendet man sich gegen **Parajd** rechts oder s. ö. ab. Vor **Parajd** stoßt man auf Felsen, es war aber schon Nacht als wir dahin kamen.

Den 24ten Dezember. Um 9 Uhr von **Parajd** aufgebrochen, um die Salzspurien oder eigentlich den ||40.|| Salzberg ¼ Stunde nordöstlich von Szováta zu besuchen. Wir fuhren bis an den Fuß desselben und gingen dann in Begleitung des Salzüberreiters, mehrer Plagaschen und Soldaten über 2 Stunden lang auf denselben herum. Beym ersten Wachtposten assen wir etwas zu Mittag. Um 3 ¼ Uhr stiegen wir wieder zu Wagen und fuhren bis beynahe an **Parajd** zurück lenkten jedoch vor dem Dorfe rechts zu den Salinen ab (1¼ St.) Hier besahen *wir*[187] bey einbrechender Dunkelheit schnell noch die Taggegend mit den Salzfelsen und fuhren dann in die St. Josephi-Salzgrube ein. In einer kleinen Viertelstunde nach **Parajd** zurückgefahren. Ankunft um 7 Uhr. Souper. Punsch. In kalter [...][188] bis nach Mitternacht gelesen. (Heiliger Abend.)

Witt[erung]. Herrliches, heiteres Wetter.

Ph[ysisch-]. g[eognostischer]. Th[eil]. **Parajd** liegt am Fuße *östlicher*[189] kleiner Berge *von Trachyt*[190]; nach West oder eigentlich Südwest befindet sich ein kahler, langer Hügel über welchem die Salinen liegen (s. w. vom Dorfe). Durch **Parajd** fließt der *starke*[191] **Parajder** Bach der sich mit dem an der Saline vorbeyfließender *mächtiger*[192] Koronder Bach vereiniget und weiter unten die kleine, klare Kukel (welche aus dem Thale Nagy-Ag kommt) [...][193] ||41.||

In diese vereinigten Bäche fließt dann auch noch der ebenfalls starke Szovater Bach. Der Weg von **Parajd** nach Szovata führt durch ein hochliegendes Thal. Gleich ¼ St. außer **Par.** stehen am Wege Felsen von Trachyt (schwarz wie Basalt, auch grau und röthlich, körnig, mit wenig Hornblende und sehr wenigen [...]stellen[194], auch etwas grüner Augit?) und von Trachyt, Conglomerat mit eckigen Stücken und wenig Bundmittel. Der Trachyt bleibt rechts herrschend, links oder westlich ist ein Theil des Gebirgs höher, bewaldet und mit Rinnen versehen. Soll es ebenfalls Trachyt seyn? Es liegt westlich und nordwestlich von der Saline und sanftere Hügel schliesen sich an. Der Trachyt bildet bey Szovata an der Südseite des gleichnahmigen Baches einen Ausläufer bis an das Dorf. Der Salzberg *von Szovata*[195] liegt ¼ St. nordöstlich vom Dorfe und lehnt sich an den Trachyt nach N. O. Man mag

[183] [Nehezen kiolvasható szó. S. I.]
[184] [Nehezen kiolvasható szó. S. I.]
[185] [A kiemelt szó a szerző által áthúzott (és kiolvashatatlan) szó fölötti betoldás. S. I.]
[186] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[187] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[188] [A hiányzó szó a szerző kiolvashatatlan szövegközi betoldása. S. I.]
[189] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[190] [A kiemelt szöveg a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[191] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[192] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[193] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[194] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[195] [A kiemelt szöveg a szerző lapszéli betoldása. S. I.]

ihn circa in 2 Stunden umgehen. Der Szovatabach bespühlt ihn. An der Ostseite verliert sich ein Bach in denselben und kommt nach einem halbstündigen Lauf gesalzen wieder zum Vorschein und ergießt sich in die Szovata. Manchmahl wird sein Lauf durch Einstürze monathlang gehemmt, ||42.|| es bildet sich ein unterirdischer See der sich mit Salz schwängert endlich durchbricht in die Szovata stürzt und durch diesen die Kuckel gesalzen macht. *vide pagina 38.*[196] Auf dem Salzberge sieht man ungeheure Brüche, Gruben, Einsenkungen und Gruben, theils von altem Baue, theils durch die Einwirkung der Wässer. Das Salz stehet beynahe überall in mächtigen Massen zu Tag an, ist aber grostentheils mit *einer*[197] braunen zähen Erde bedeckt; den Product der Verwitterung von den, das Salz bedeckenden Sandstein, Margel und Thon, welche man jedoch, aus eine dieser Ursache, nirgend deutlich sieht. Stücke von Sandstein und Margel liegen an vielen Orten herum. Der erster ist bald grob, bald feinkörnig, selten blaulichgrau, meist braun, öfters glimmerig und nicht selten dünnschiefrige wie brauner Margel enthält sehr viele Pflanzen, erste meist dünne Stengeln, aber auch deutliche Blätter, welche genau untersucht werden müßten und das Gestein der Molaße zugesellen werden. Sandoker ist es, [...][198] auch herumliegend ein paar Stücke grauen Hornstein und Kalkstein, wie auch ein Stückchen Chloritschiefer fand. Das Salz stehet öfter in ungeheuren Massen von mehreren Klaftern Höhe an und ist Theils vollkommen rein (manchmahl das schönste ||43.|| Krystallsalz) und dann vom Regen zu *Pyramiden ausgewaschen, die wieder aus einer von kleineren Pyramiden bestehen, die durch ein*[199] wurmförmig gekrümmtes scharfkantiges Irrgelände verbunden werden; Theils mit grau, von Margel verunreiniget, aus dem das Salz [...][200] viel und blendend weiße Wände bildet. Schade, daß alles so zerstört und verstürzt aussieht. Erde und Baumstämme bedecken die Salzabhänge. Die Gruben haben *meist*[201] Nahmen z. B. Sultan-Banya, Nagy-Banya. Es war hier ehemals Spurienbau. Der Salzberg wird von 16 Mann Soldaten und 4 Plagaschen bewacht, welche in 4 Wachthäuser vertheilt sind. Es geschehen sehr oft [...][202], auch durch ganze Rotten (200 Menschen) Mancher Salztieb hat hier schon durch die *Kugeln der*[203] Soldaten oder auf der Flucht in den Abgründen und Sümpfen sein Leben verloren. Das Holz der hier wachsenden Bäumen (meist Buchen und Haselstaude) soll schlecht brennen. Man bauet viel Kukuruz, der gut gedeihet. Telekia speciosa und [...][204]? M. An der Ostseite stoßt ein Trachytfels aus den vielen Blöcken und Geschuben von Trachyt heraus, dann eine Menge auch beynahe überall zerstreut herum liegt. Die Auf- ||44.|| lagerung des Salzes kann man nicht sehen. Das Salz schien mir an einer Stelle geneigte Schichten zu haben. Ungeheuere herabgestürzte Blöcke. Bei solchen soll [...][205] blos Krystallsalz gewesen seyn. Oftmahligen Wechsel der Gestalt, des Umfangs der Gruben.

Bey den Salinen von **Parajd**, die zum Gehen eine starke halbe Stunde vom Dorfe entfernt sind[,] sind noch mächtigere Salzfelsen sichtbar, oder wenn, auch nicht mächtigere doch deßwegen interessanter, weil sie keine Brüche sind, sondern sich aus der Thalsohle am Ufer des Koronder Baches erheben, der die ganze Salzhügel Sohat und Gylkos von einander reißt. Es liegt da auch ein körniges Quarzgestein herum, das vielleicht aus den Schichten, welche das Salz bedecken stammet. Es war leider ohne [...][206]. In der Grube ist das Salz viel mit grauen Margel in kleinen Nieren und Andere

[196] [A kiemelt szöveg a szerző lapszéli betoldása. S. I.]
[197] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[198] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[199] [A kiemelt szöveg a szerző lapszéli betoldása. S. I.]
[200] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[201] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[202] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[203] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[204] [A szerző által áthúzott szövegrész. S. I.]
[205] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[206] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]

verunreiniget *weswegen ein Theil der Sohle nicht bearbeitet wird*[207]. Vor mehreren Monathen fand man ein eckiges Stück Thonschiefer 20 Klafter tief im Salze (Der Einnehmer gab es mir) In den Spurien soll *blaues*[208] faseriges Salz vorkommen, in der Grube ist es manchmahl röthich. Krystallsalz ist nicht sehr selten. Es sind 2 Gruben vorhanden (früher war hier alles Spurienbau) Die St. Josephi-Grube wurde ||45.|| anno 1780 angelegt und hat eine unregelmäßige, sehr spitzparallelopipedisch-konische Gestalt. Sie ist 46 Klafter tief, 25 Kl. lang und 22 K. breit. Sie hat ungefährt in der Mitte der Tiefe 2 gegenüberliegende 20 Kl. lange Seitenschläge und einen Mannsfahrschacht mit *einem*[209] Comunikations-[...][210] Das Salz wird hier auf eine eigene Art rinnenförmig ausgehauen, wodurch man wenigere Minutien bebauen soll. Die *neuer*[211] gelegte noch unbenannte Grube ist eine Reserve-Grube, paralellopipidisch 19 K. tief und 22 Kl. Lang. Sie wurde im Jahre 1809 angelegt. Jetztige Salzerzeugung 25 bis 30 Tausend Centner. Von der letzten Erhöhung des Salzpreises 50-60 Tausend Cent. Jetzt nur 24 Häuer und 35 Arbeiter im Ganzen, die nur im Winter arbeiten. Sehr wenig Wasser. Das Salz liegt in beyden Gruben schon in der Tiefe von 1 ½ Kl. Die Decke des Salzes in der Gegend wechselt von 1 Schuh bis 9 Klafter Mächtigkeit. Vom Salzeinnehmer höre ich, daß man zwischen Homorod Almas und Vargyas auf kupferhältigen Schwefelkies bauen ||46.|| wolle, daß Salzspurien und alte Salzgruben zu Görgény-So Akna und Sós Sz. Marton bey S. Regen *und Salzquellen, wie auch Salzspurien* [...][212] *Berge, Lupna bey Bereczk in Haromszek*[213] vorhanden seyen. Bey Hom. Sz. Pal ist eine mächtige Salzquelle. Lille soll eine interessante Versteinerung bey Korond nächst **Parajd** gefunden haben.

Den 25ten Dezember. Dem Hochamte (Christtag) beygewohnt. Um 10 Uhr von **Parajd** aufgebrochen. Mit Vorspannpferden über Felső-Sófalva den Koronder Sauerbrunnen, Korond, über einen Berg, und zur seits desselben an den Dörfern Pálfalva und Kecsed vorbey, endlich durch Farkaslaka, Sz. Lélek und Szombatfalva auf gemachter guter Strasse in 6 Stunden nach Udvarhely gefahren. In Gasthause des H. Traki abgestiegen. Besuch vom Stadtrichter und 2 anderen Magistratspersonen bekommen.

Witt[erung]. Herrliches Wetter.

Ph[ysisch-]. g[eognostischer]. Th[eil]. Von **Parajd** bis Korond das Thal des Koronder Baches hinauf. Ansicht der Salzfelsen bey der Saline [...][214] *aus der Gegend von Sofalva.*[215] Interessant. An der Westseite des Thales ziemlich hohe Hügel die terziär sind, an der Ostseite niedere, meist bewaldete Berge mit anderem Character, steiler, massig mit engen Thälern und [...][216] Felsen. Sie sind Trachyt. ||47.||

(Partsch 1826: 38–47 – kézirat)

▪ ALBRECHT VON SYDOW (1827)

[WIELICZKA.]

[207] [A kiemelt szöveg a szerző lapszéli betoldása. S. I.]
[208] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[209] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[210] [A hiányzó szó a szerző kiolvashatatlan szövegközi betoldása. S. I.]
[211] [A kiemelt szó a szerző szövegközi betoldása. S. I.]
[212] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[213] [A kiemelt szöveg a szerző lapszéli betoldása. S. I.]
[214] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]
[215] [A kiemelt szöveg a szerző lapszéli betoldása. S. I.]
[216] [Kiolvashatatlan szó. S. I.]

[DIE ANLAGERUNG DER SALZMASSEN.]

[...]

Durch diese organischen Überreste, durch seine tiefe Lage am Fusse einer hohen Gebirgskette und am Rande einer unermesslichen Ebene, über buntem Sandstein und Thonschichten, ist das Wieliczkaer Salzlager ausgezeichnet vor allen andern Europa's. Deshalb, bemerkt Beudant[217] sehr richtig, ist es wahrscheinlich, dass die Salzanlagerungen von Wieliczka und Bochnia, in den Ebenen Galizien's und der Bukowina,[218] so wie in den Ebenen Un- ||89.|| garns und Siebenbürgens[219] einer sehr jungen Formation angehören. [...] ||90.||

(Sydow 1830: 89–90)

▪ JOSEPH A. KRICKEL (1828)[220]

1828. JANUÁR 31.

[...]

A sóbőség [Erdélyben] oly nagy, hogy ||334.|| már a rómaiak a világ leggazdagabb országának vélték. Fichtel A kősó története Erdélyben [című könyve], és a marosújvári Dohy fővámszedő állítása szerint is, a sótömzs száz mérföldnél nagyobb területen húzódik. Biztosítékok adódnak, hogy Erdély egyedül el tudná látni egész Európát [sóval] több ezer évig. Felsőmarosújvár éves termeléséről ott tett látogatásom alkalmával már beszéltem. Erdély összes sóbányája évente körülbelül 1 000 000 mázsányit termel. Marosújváron és Tordán kívül vannak még sóbányák a Kolozsvár[221] melletti Kolozson,[222] ahol már csak egy bánya aknázódik ki, amelyből nagyon fehér sót termelnek, **Parajdon**,[223] a székely tartományban, ahol szintén egy bányából aknáznak ki vöröses színű és szépen kristályosodott sót, végül Vizaknán,[224] Szeben[225] mellett, ahol két bányában folyik a termelés, melyből az egyik kúpos, a másik pedig paralelepipedon alakú.

Mindezek mellett, a szász mezővároska, Gyeke[226] közelében van egy sóstó. Hasonlóképpen, az egész ország területén rendkívül sok sósforrás található, amint a só egyéb nyomai is. A Kolozs vármegyei Kisszék[227] mellett glaubersó található. Sóskutak oly nagy számban találhatók, hogy Erdély

---

[217] A. a. O. Tom. II. p. 156.

[218] Herr von Fichtel, in seiner Geschichte des Steinsalzes und der Steinsalzgruben im Groſsfürstenthum Siebenbürgen, herausgegeben von der Gesellschaft naturforschender Freunde in Berlin. Nürnberg 1780 P. 26. sagt: „das Steinsalz nimmt gegen Mittag in der Walachei zu ||89.|| Okna bei Rimnik seinen sichtbaren Anfang, zieht über den Pass Rothenthurm und das Dorf Heltau nach Visakna in Siebenbürgen herein, und durchstreicht das Land in zwei Strassen. Die eine geht von Visakna über Thorda, Deschakna, Kövar; die andere über Reps, Udwarhelly, **Parayd**, Szass-Regen, westwärts neben dem Moldauisches Passe Rodna vorbei bis in die Ungarische Gespannschaft Marmarosch, wo auch die vorige Strasse über Kövar eintrifft. [...]" ||90.||

[219] Sehr auffallend ist es jedoch, dass, nach Hrn. v. Fichtel's Zeugniss, in seiner Geschichte des Steinsalzes p. 30, keine Versteinerungen in den Siebenbürgischen Salzgruben vorkommen, und dass eben so wenig die Gegenden der Wallachischen und Moldauischen Salzgruben dergleichen aufzuweisen haben.

[220] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 83–84. A fordítás román szövegváltozat alapján, az eredeti német összevetésével készült.]

[221] [Klausenburg.]

[222] [Kolós.]

[223] [Paraid.]

[224] [Visákna.]

[225] [Hermannstadt.]

[226] [Gyaka.]

[227] [Kis-Szék.]

egész keleti részén minden negyed órában rálelsz egyre. A legfigyelemreméltóbbak az árapatakiak,[228] Brassó[229] mellett, melyeket, ha Isten is úgy akarja, én magam akarom kipróbálni. [...] ||335.||

(Krickel 1830. I: 334–335)

(Fordította: Czégényi Dóra, Pál Andrea)

▪ JOHN PAGET (1835–1836)

XII. FEJEZET. A SZÉKELYEK ÉS A SZÉKELYFÖLD. [...] SZOVÁTAI SÓSZIKLÁK [...]

[...] Estefelé érkeztünk Szovátára, s mivel nem találtunk szállást éjszakára, igyekeztünk minél hamarabb útikalauzt keríteni, hogy minden látnivalót még a sötétség beállta előtt megnézhessünk. Csakhogy ez nem volt olyan könnyű, a kolerajárvány éppen most ért el ide, s első áldozatként a falu egyik főemberét vitte el. Éppen érkezésünk napján temették, s mivel a székelyeknél az a szokás, hogy ilyenkor alaposan felöntenek a garatra, így akarván italba fojtani a szomorúságot, mire odaértünk, a faluban már majd mindenki föllelte az italban itt a földön az üdvösségét, amit a megboldogult a túlvilágon már élvezhetett. Hogy, hogy nem, de sikerült egy józan emberre akadnunk, aki elkalauzolt a falu határában egy zöldellő dombhoz, amit már jó messziről észrevettünk. Képzelhetni, mennyire meglepődtünk, mikor a közelébe érve egy igazi sósziklát ||331.|| láttunk magunk előtt! Bizony, a mi zöld dombocskánk színtiszta só volt, közelebbről nézve fehér, mint a hó, csak éppen a tetején és több helyt az oldalán is a sóra agyagréteg rakódott, amin aztán dúsan zöldellt a fű, sőt fák is nőttek rajta. Mielőtt a dombhoz értünk volna, egy kis patakon kellett átgázolnunk, amely nagyon különös látványt nyújtott: partja és a medréből kiálló számtalan kő mind sókristállyal volt bevonva, s ez a fehér réteg annyira a zúzmarára emlékeztetett, hogy hiába ontotta sugarait melegen az őszi nap, addig nem hittem el, hogy nem zúzmarát látok, míg meg nem kóstoltam. Ekkor aztán egy muskétával felszerelt őr lépett hozzánk, s nem is maradt el mellőlünk egész ottlétünk alatt. Az egész dombot ugyanis őrök veszik körül, hogy a parasztok ne lophassák a sót. A meglehetős hosszan elnyúló sóágyban egyáltalán nem folytatnak bányaművelést, a közvetlen környék sószükségletét a néhány mérföldnyire fekvő **Parajdról** fedezik. De hiába az őrség, a sólopás nagyban folyik, s ha meggondoljuk, hogy ezt a nélkülözhetetlen fűszert különben milyen drágán lehetne csak megszerezni, itt meg annyi van belőle, hogy csak le kell hajolni érte, érthető, hogy ilyen erős kísértésnek a szegény ember sehogy sem tud ellenállni. S alighanem maguk az őrök a legnagyobb tolvajok. Úgy látszik, a környék sókészletei kimeríthetetlenek, sok helyütt a parasztnak, ha sóra van szüksége, csak a földet kell felkapargatnia a kunyhója padlóján. Úgy mondják, magában Erdélyben annyi a só, hogy több ezer évre el lehetne látni belőle egész Európát!

A sósziklákat közelebbről szemügyre véve, látszott, hogy a fű meg a kukorica éppolyan üdén zöldell rajtuk, mint bármilyen más talajon; azt sem vettük észre, hogy az itt termett növények bármiben is különböznének a környéken élő többitől. Néhány sziklát aztán alaposabban is megvizsgáltunk, igen szépek voltak. Némelyikbe árkokat és barázdákat vágott az eső, majd ezekben ismét ragyogó, fehér sókristályokkal borított tornyocskák keletkeztek, megannyi gótikus minaret kicsiben. Mint megtudtuk, a sziklák a másik oldalon jóval magasabbak és még szebbek, de odáig még legalább hárommérföldnyi utat kellett volna megtennünk, s mivel már ránk sötétedett, erre az útra nem vállalkoztunk. Elhatároztuk hát, hogy a következő nap még visszatérünk, s készítünk néhány ||332.|| vázlatot ezekről a csodálatos sziklákról, csakhogy olyan nedves lett az idő, hogy le kellett róla mondanunk.

[228] [Árapatak.]
[229] [Kronstadt.]

Visszamentünk hát a faluba, s amikor egy pityókos dzsentri meghallotta barátunk nevét – e név iránt az egész Székelyföld mélységes tiszteletet érez –, alig tudtunk szabadulni tőle. Fölkínálták, szálljunk meg a halott házában, mivel az volt a legjobb a faluban, s vendégszerető barátaink úgyszólván erőnek erejével ránk akarták tukmálni az elhunyt üresen maradt ágyát.

Meg nem tudnám mondani, mit értenek voltaképpen a székelyek „kényelmes fogadón", azt aligha, amit a világ többi részén, ebben biztos vagyok. Ezért aztán egy nap alatt kétszer is gyászosan csalatkoznunk kellett reményeinkben: ma reggel úgy találtuk, hogy kényelmes fogadón egy üres szoba értendő, ahol ráadásul enni sem adnak; az esti kényelmes fogadóban pedig sem szoba nem volt, sem ennivaló! Mindenki azt bizonygatta, **Parajdon** aztán igazán pompás szállást találunk, visszautasítottuk hát az elhunyt ágyát, s bizalommal telve továbbhajtottunk **Parajdra**. Hanem sajna csalatkoznunk kellett. Mindössze egyetlen üres szobájuk meg egy kamrácskájuk volt, s mikor leszálltunk a kocsiról, közölték, hogy a szoba már foglalt, s nekünk a kamrácskával kell beérnünk. Az ivó egyik sarkában meg is találtuk a szoba boldog lakóját: ott üldögélt az asztal mellett, előtte, legalább mi úgy gondoltuk, vacsorájának utolsó fogásaként kenyér meg juhsajt. Üdvözöltük egymást, majd az idegen, akiről kiderült, hogy a székely határőrség egyik idős tisztje, udvariasan felajánlotta a nagyobbik helyiséget, mondván, neki jó lesz a kamra is: hanem amikor meghallotta, hogy vacsorázni szeretnénk, az öregúr csak megcsóválta a fejét, a kenyér, a sajt és a halvány, savanyúnak tetsző bort tartalmazó üveg felé bökött, s elkeseredetten így szólt: Miseria cum aceto! És semmi egyebük sincsen! Talán ennyit a székelyföldi kényelmes fogadókról.

A székelyekről sok jót el lehet mondani, azokban a kényelmi eszközökben azonban, melyekhez Európa más országaiban hozzászokhattunk sajna meglehetősen szűkölködnek, talán afféle fölösleges fényűzésnek tekintik mind. Még a nemesi házak is arról árulkodnak, hogy gazdájuknak nem sok érzéke van a kényelem vagy a tisztaság iránt. Sok helyt ennek a szegénység az oka, ez esetben egy szavam se lehet ellene, másutt azonban, mint láttam, a csiricsáré ||333.|| pompa nyomorúságos hanyagsággal keveredik, s ez az ellentét rendkívül nevetséges. Amennyire lehetett elkerültük, hogy magánházaknál legyünk kénytelenek megszállni, W[esselényi] éppúgy ódzkodott tőle, hogy idegenek vendégszeretetére szoruljon, mint mi magunk; emellett a székelyek nagy többsége kizárólag magyarul beszél, így a velük való érintkezés vajmi kevés szórakozással vagy tanulsággal járt volna számunkra. Néha azonban mégiscsak rákényszerültünk a dologra, s nem hallgathatom el, milyen tapasztalatokat szereztünk egyik ilyen alkalommal. Tágas, takaros házba vezettek, a nappali szoba és a kis szalon teli divatos, modern bútorokkal, a ház úrnője csinos, majdhogynem feltűnő öltözéket viselt, s az egész háztartáson meglátszott, sokat adnak az eleganciára, holott ilyesmivel ritkán találkozni a hegyek között. Amikor azonban beléptünk hálószobáinkba, ott egy kissé a kulisszák mögé pillanthattunk, s innét kezdve a színjáték már korántse volt olyan elragadó. Az ablaktáblák közül vagy féltucat ki volt törve, a bútorzat a képzelhető legkopottabb, a padló piszkosabb már nem is lehetett volna, ami pedig az ágyakat illeti, a vak is láthatta, hogy igencsak régen lehetett, amikor utoljára áthúzták őket. W[esselényi]ből mindez szörnyű undort váltott ki, rettentően felháborította, hogy külföldieknek ilyesmit kell tapasztalniuk, azonnal be akart fogatni és továbbhajtatni, s csak nagy nehezen tudtam erről lebeszélni. Amint sikerült valamelyest lecsillapítanom, mindössze arról intézkedett, hogy az összes szennyes ágyneműt azonnal hányják ki a szobából, s helyette szolgáink húzzák fel a mi sajátunkat: attól a szándékától azonban csak másnap reggel tudtam eltéríteni, hogy indulás előtt összeszidja házigazdáinkat a gyatra vendéglátásért. De térjünk vissza **Parajdra**.

Szerencsénkre nem szokásunk könnyen elcsüggedni, jó étvággyal elfogyasztottuk a fekete kenyeret és a terpentin ízű sajtot, ezt az ízt úgy nyeri, hogy fenyőfakéregbe göngyölve tárolják, Miklós termékeny agyából pedig az az ötlet pattant elő, hogy ha az országban kapható közönséges alkoholt cukorral és forró vízzel összekeveri, az eredmény valami olyasmi lesz, amit az angol tengerészek grocknak emlegettek neki. Rövidesen meg is jelent, széles mosollyal az arcán, kezében egy nagy

köcsögnyivel abból a pompás illatú folyadékból, melyet a fenti recept alapján kotyvasztott: az ital ||334.|| és török pipánk aztán csaknem meggyőztek róla, hogy ez a mi székely fogadónk mégiscsak kényelmes. Ezalatt szolgáink a szénakazal nagy részét behordták a szobánkba, az egész padlót vastagon beborítva vele, erre rárakták a kocsipárnákat és az ágyneműnket, úgy, hogy mindez minél inkább ágyra emlékeztessen: mire a pipánkat végigszívtuk, már nemcsak azzal vigasztalódhattunk, hogy lám, mégiscsak megvacsoráztunk, hanem abban is reménykedhettünk, hogy nyugodt éjszakánk lesz. A világon semmi fel nem ér a jó kedéllyel, a jó egészséggel, s az olyan inassal, aki tud grockot készíteni!

Másnap reggel végigjártunk néhány sóbányát, de semmit nem láttunk, ami elég érdekes lett volna, hogy hosszasabban időzzünk. Ezekben csak télen dolgoznak, s még akkor is csak alig-alig. A marosújvári sóbányák a Maros mentén sokkal szerencsésebb helyen vannak, azaz jóval könnyebb onnét elszállítani a sót, az itteniek csupán a közvetlen környék szükségletét látják el. Azt mondják, ez a sóágy még a szovátainál is kiterjedtebb, bár nagy része mélyebben fekszik amannál. Az itteni só nem olyan ragyogó fehér, mint az, amit tegnap láttunk, hanem sötétzöld. Még itt is, ahol szinte az egész föld merő sóból áll, gyakran hallhattunk olyat, hogy Moldaviából csempészik a sót, és úgy adják el az ország belsejében.

Bármerre mentünk, mindenütt a kolera fogadott. Az egyik lovunk elvesztette a patkóját, s néhány óra hosszat várakoznunk kellett az újrapatkolással, mert a kovács felesége éppen akkor esett ágynak, férjét meg nem lehetett rábírni, hogy magára hagyja, míg az állapota nem javult valamelyest. S nem is ez volt a legrosszabb: reggelre társaságunk néhány tagja szintén rosszul érezte magát, s természetesen rettenetesen aggódtunk, hátha ők is elkapták a bajt. Bár abban nem hittünk, hogy a kór fertőzés útján terjed, azzal tisztában voltunk, bármi váltja is ki, annak mi éppúgy ki vagyunk téve, mint az ország lakói: de maga a gondolat is, hogy szórakozásból utazgatunk, amikor mindenütt a halál jár a nyomunkban, annyira leverő volt, hogy sokkal sietősebben haladtunk át e gyönyörű vidéken, mint különben tettük volna. (Akik hisznek bizonyos anyagok fertőtlenítő hatásában, s abban, hogy segítségükkel gátat lehet vetni a fertőző betegségek terjedésének, nem árt, ha meggondolják: itt, ahol a gabona, mellyel táplálkoznak, a víz, amelyben mosnak, sőt talán még a levegő is, amit belélegeznek, tele van sóval, az egyik ||335.|| legerősebb fertőtlenítővel, a kolera mégis éppoly vadul dühöngött, mint a nagyvárosok szennyes sikátoraiban.)

A következő éjszakát Udvarhelyen, a Székelyföld egyik legjelentősebb városában szerettük volna eltölteni, a fogadó azonban olyan nyomorúságos volt, s az egész város olyan kevéssé vonzó, hogy döntöttünk: megetetjük a lovakat, aztán megpróbálunk tovább jutni Szentpálra, egy tizenöt mérföldnyire fekvő faluba, ahol W[esselényi]nek háza és kisebb birtoka volt. [...] ||336.||

(Paget 2011: 331–336 ≈ Paget 1839. II: 398–405)

▪ SZENTIVÁNI MIHÁLY (1837)

[VÉCS, GÖRGÉNY.]

[...] Az üvegcsűr Görgénytől két órára fekszik havasok közt, Száda pataka mellett. Már csaknem Görgényhez hasonló nagyságú faluvá szaporodtak a csűr körül foglalkozók. [...] ||83.||

Munkálnak nagyobbára ivószereket, mert léginkább ez kél, egyebet is inkább csak mondva, általán nagyon durván. Van helyt egy üvegmetsző is, kinek tetszik, a megvásárlás után felmetsz holmi békalábokot 2 krajcárért, de ízléses ember egyszernél többször nem metszet. Régen nem tudtak annyi árut készítni, hogy helyből el ne hordják. Most nagyon csökkent, s bár raktárt is tart a bérlő **Parajdon**, el is hordat, mégis kevés pénz gyűl. Legfőbb árusi a gyalog-hátos cigánynék s parasztok. Ezek közül

sokan többel adósok, mint megfizethetnék, mégis adnak hitelbe, mert néha igen jókor visznek pénzt. Az üvegcsűr ezen hanyatlása nagyon természetes, mert helyt semmi anyag nincs fán kívül, ez is közel annyira megfogyott, hogy nemsokára máshova kell költöztetni. Békasót is lehet a havasokban lelni, de nem tisztán, s finomabb portékákhoz Naszódról hoznak. Meszet is szükségben kapnak Sabenicán, de inkább veszik készen. Egyebet is lehetne ezen hegyekben találni, ha volna ahhoz értő és utánajáró. Hamuzsírt ezen havasokban főzet az udvar is, mások ||84.|| is többnyire az udvar üstjével, miért az udvarnak taxát fizetnek. Kemencének s égetőfazéknak való földet Nagyváradról, sót **Parajdról**, egérkövet külföldről tonnánként vesznek.

[...]

Görgény határán a Sóshegy egészen sóból áll, általában **Parajd** felől Görgény, Vécs, Beszterce felé egy sóér nyúlik. Az ezen lineában elnyúló faluk határain mind sós kutak vannak. Nem messze Görgénytől, az eklézsia útjánál, hol hajdan egy tó volt, látszik keskeny, töltött út egész Leányvárig, mely Traján útjának s ||85.|| Monor felé Besztercéig nyúltnak tartatik. Hihetőbb hogy a Leányvártól vitt a tóhoz. Vármezőn, Görgénnyel **Parajd** felé szomszédos s az uradalomhoz tartozó falu határán látható egy régi várrom. Nyugotról szomszédos Sabenica határán pedig hasznos sós ferdő van. [...] ||86.||

[...]

[...] Azért remélem, az utazást Erdélyben nemsokára szintoly divatba jövendeni, mint Svájcban vagy Némethonban. Csakhogy az utas, bár legmérsékletesebb szükségeiben ne lenne kéntelen rövidséget szenvedni, főként vendégfogadók hiánya miatt, melyek nemlétét a lakók szívessége, sok alkalmatlanságai miatt a vendégre nézve még inkább, mint a gazdára, és a szivességnél „egyébbel is szolgálhatok" kevés volta miatt nagyon gyöngén pótolja ki. Azonban előbb kelletvén utasnak, mint utasi ellátásoknak lenni, csak szánjuk el többen magunkot ezen alkalmatlanságokra, s önként elenyészendnek azok. Túrásink még igy is sokszoroson fűszerezve lesznek, s részemről alig várom isméti indulásomot.

Gyergyószentmiklós, 18 6/30 31.

FOLYTATÁS.

Április 20-tól május 9-ig előkészületim végzettem, s jóakaróimtól búcsúztam. Én ugyan örömest vennék egy kiszidást, mint egy búcsúzást, de más ok kedvéért ezen utolsóvá is lehető látogatásokot megtettem, ünnepélyesen kikötve minden búcsúszót. [...] ||87.||

[...] Május 9-én kellemes nap kezdém utam, óhajtva, hogy a közmondás szerént egész hónapom oly kéjemre töltsem, mint annak első napját. [...] ||88.||

[...]

23-án gyönyörű erdős helyeken sétáltunk Pálfalva felé Korondra. ||96.||

[...]

Korondról felsétáltam bátyámmal Alsó- és Felsősófalva közt **Parajdra**, megnéztük sóaknáját. Benne a kezelés más erdélyi sóaknához hasonlító. A tág, kiásott üreg, a robaj sokszoros morrogása, az alábocsátott kanóc mély süllyedése, mikor dolgoznak, a számtalan világ csillagi tündöklése sat., a többé ilyet nem látottal felejtetik egy pillanatig, hogy a sebvágás egyik királyi műhelyében vagyunk.

A falun felyül van egy várrom, közneve Raksonné, monda szerént itt tündérnők, a Firtosvárban tündérfik lakván, egymáshoz aranyhídon jártak etc.

A Kisküküllő tulajdonképp **Parajdon** alól kezdődik, ||98.|| öszvetalálkozik tudniillik az úgynevezett korondi Küküllő, mely áll a Firtos hegyéről jövő Sugó, Kebeled és Sólyomkő patakokból,

s a közikbe foly a Várad felől jövő Szakadát vagy Juhod vize és a **parajdi** Küküllő, mely éppen az aknánál folyván el a por sót, nehogy valaki használhassa, beleöntik. Innen a Kisküküllő gérás íze.

24-én elválék tőlem testvérem egy utamban igen gyakor jelenés közt, tudniillik más búsult értem, s én örvendettem. Korondi kedves gazdasszonyink, Róza becses társaságukban utaztam Imreh Lukács úrékhoz korondi kiirtott havasokba (a köznépnek „Imre-kert"-be.) ||99.||

[...]

25-én a havasi hangászkar különböző regdala kelte föl álmomból. Még egy órát mulatva a bizodalmas kis körben, érdemem feletti részvéte közt indulék sajátilag most kezdődő vándorlatomnak. ||99.||

10 óráig ballagtam magánoson az erdőtlen helyeken nőttnek, szokatlan kéjt szerző pompás bükkös és fenyves közti nagy úton. Egész nap semmi különöst nem láttam hideg szemlélődőnek, de a képzőerő annál csapongóbban lebegtette szárnyait, s e legkéjesebb napjaim eggye. Sokan kérdik: ha nem untam-e egyedül? Nincs az egyedül, ki veled utaz, teremtő eszmélet! Egy szerencsésen talált társ tagadhatatlanul többszöröző az út kéjeit, de ilyet én nem reméltem találni, azért nem is kerestem. Tökéletes függetlenségem sokkal kedvesebb volt ennél, s soha meg nem bántam egyedül indulásomot. Magára ritkán van egy utas, s ilyenkor még jólesik kipihenni magát háborítatlan magába szállással, vagy tán nagyobb bátorságért kellene a társ? Ki magában bízik, elég bátor. Én soha senkinek nem vétettem, útközben sem voltam vétendő, ha más vétett nekem, eltűrtem, s ha ő nem akarta tűrni, nem féltem tőle. Rossz szándékú embernek nem volt mit keresnie egy szegény gyalog embernél, egyébaránt kész voltam első szóra igen csekély értékű mindenemet szépszerént átengedni, legfellebb annyit kérve, hogy a néki haszontalanokat, nékem pedig szükségeseket hagyja meg, s ekkor mindent eleibe tárva, bizonnyal nagyon keveset kapott volna. Pénzt mindég keveset hordoztam, a többi az ország különböző részeiben le volt téve, s kevés napok múlva teljes kifosztás után is helyreállhattam. Soha két napot nem haladtam esmeretség-csinálás nélkül, kikhez betegség vagy más véletlen esetben bátron folyamodom, s így könnyen nélkülözhettem, egy mindenesetre cölönköt és ezután is hasonlót teendék.

Parajdtól hat-, Alfalutól is határai távolságra a fenyves kezdeténél van az Udvarhelyszék és Gyergyó közti határ. ||100.|| [...] Nyolcórai gyaloglat után a fenyves változatlan szépségei közt egyszerre a legfestőibb tájék nyílék meg előttem. ||101.||

[GYERGYÓ.]

[...]

Szárhegy és Ditró közös havasaiban rejtezik Gyergyó legfigyelmet érdemlőbb nevezetessége, Borszék, az erdélyi savanyú vizek fejedelme, Ditrótól négy órára. Ismeretes volt ennek vize legrégibb üdőkben a havasok lakóinak s főképp juhászoknak, mert vizére nyájaik messzéről nagy mohhal szaladtak. Ezek becsét nem ismerve, felfödözetlen maradt 1773-ig, midőn báró Bánffy Dénes, Erdély egykor istenlett (de egy század negyedénél hamarább kiismert) kormányzójának apja itt vadásztában megszomjazván, egy plájás (havasi vadász) által e forráshoz vezettetett. Azonnal messzére kiható hírét Zimmerhausen Antal tanácsos Bécsben meghallván, mind közjó iránti buzgalomból, mind tőpénzesi számításból lejött. A körülményeket megvizsgálta, s a helyet haszonbérbe kivette Szárhegy és Ditró közönségétől. Ő tett első, s lehetne mondani, eddigelé utolsó industriát körötte. Járatlan utainak jobb helyet nézett ki, s az akkori ezredes báró Novák és királybíró felszólítására jó utat csináltattak (1837-ben). A kúttól negyedórányira cserépcsűrt állított, mihez megkívántatókkal a tájék bővölködik; többnyire cilindereket készít, s helyt el is adja; a kutakot für- ||113.|| désre kikészítette sat. De haszonbére ideje csak nyolc év volt, s midőn investiált költsége s fáradságai már kamatoznának, kitelt, s a következő évekre egy Schuster nevű szász vette ki – mint mondják – nevezetes kijátszásával. Ez okon perbe idézé, s amije még maradt, itt veszté el. A két közönségnek (hogy még hálát se

követelhessen) jutalmul megajándékozák azon telekkel, hol házát s kertét építette volt. Ennyi bukások után sem szűnt meg Borszéknek élni. [...] ||114.||

[...]

József császár Erdélyben utaztakor Gyergyóról azt mondá: „Jól használva egy virágzó kis hercegség lehetne." Az ő sasszeme azonnal fellelte a Gyergyó s egész Erdély virágozhatásának csatornáját, a Marost, ezért tutajon is akart Gyergyóból kimenni.

Sokat beszéltek felőle nékem mint utazónak, de a történteknek csak anekdotai oldalát fogva fel, például: hogy míg kísérete az Alfalu felé ok nélkül tekeredő töltött úton került, ő magába belovagolt egyenest Csomafalvára a mostani alkirálybíró házához. S mennyire meglepte az ünnepélyes fogadáshoz készült sokaságot, hogy egy székely tőle azt kérdé: „Hát az öreg édesanyját hol hagyta?" sat. A Józsefeknek nincs koruk, s a koroknak nincs Józsefök.

[...] ||121.||

[...]

28-án részint Borszék vizsgálatával, részint Zimmerhausen úréknál töltöttem. Valóban érdekes kör: egy férfi, kinek annyi fáradozásai jutalma, ágyba szegző köszvény; egy bécsi szellemű nő, ki legkéjölelőbb korában a nagyvárosi életét fenyvek társaságával váltá fel; s három leányok, kik egyfelől az élet, visszaemlékezet lángecsete festette képek közt, másfelől a rézignáció hideg vigasztalási közt nőve fel; a hathéti alkalmatlanságig zajos, azontúl rideg vadonyban kéntelenek ifjú napjaikot leapácáskodni.

[...] ||122.||

(Szentiváni 1986: 83–88, 96, 98–99, 101, 113–114, 121–122)

[GYERGYÓ.]
[GYERGYÓ' HELYSÉGEI.]

[...]

Szárhegy' és Ditró' közös havasaiban rejtezik Gyergyó' legérdekesebb nevezetessége: Borszék, az erdélyi savanyú vizek' fejedelme. Ennek forrása ismeretes volt legrégibb időkben a' havasok' lakói, főkép[p] juhászok előtt, kik kedvelt vizére nyájaik' mohó rá szaladásából kaptak; de becsét nem ismerve felfödezetlen maradt 1773ig, midőn gróf Bánfi Dénes, Erdély' egykori kormányzójának atyja, itt vadásztában megszomjuzván, egy plájás (havasi vadász) által e' forráshoz vezettetett. Messzire kihatott hirét Zimethausen Antal bécsi tanácsos meghallván lejött, megvizsgálta a' körülményeket, 's a' helyet kihaszonbérlette. Ő tett első, és sok tekintetben mindeddig utolsó industriát körötte. Járhatlan útainak jobb helyet nézett ki; az akkori ezredest és főkirálybirót felszólítván, kész segedelmezésök által jó útat eszközlött (1807ben). A' kúttól negyed órányira cserépcsürt állított, bővölködvén a' hely minden arra megkívántatókkal; a' kútakat fördésre kikészítette 'sa't. De haszonbéri ideje csak 8 év volt, 's midőn investiált költségei és fáradságai már kamatoznának kitelt, 's azután más vette ki haszonbérbe, mint állítja, nevezetes kijátszásával; ezért perbe idézé, 's mije még maradt volt, itt veszté el. A' két közönség' hálául megajándékozá azon helylyel, hol házát, és kertecskéjét építette volt. Itt éli most végnapjait családjával az egykor gazdag bécsi tanácsos. Fáradozásai' jutalma, ágyba szegző köszvény; neje a' nagy városi zajos élet helyett fenyvek' társaságával kénytelen megelégedni, 's három leányai a' resignatio' hideg vigasztalásai köztt, kénytelenek leapáczáskodni ifjú napjaikat, ezen hat hétig alkalmatlanságig zajos, azontúl rideg vadonyban! Még ennyi méltatlanság után sem szünt meg az öreg Zimethausen Borszéknek élni. [...] ||152.||

[...]

[...] A' gyergyóiak melegen emlékeznek még József császár' nálok útaztára. Sokan voltak olly hiedelemben, hogy én is valami József császár vagyok, de mások nagyon ellenkezőleg képzelődtek. – Sokat beszéltek nekem mint útazónak József császárról, de többnyire csak anecdotai oldalát fogva fel utazásának. Élénken mondák József' véleményét, mi szerint „Gyergyó jól használva egy virágzó külön herczegség lehetne." Beszélék, hogy ott, hol az egyenest Csomafalvára néző **parajdi** tőltött út minden oknél- ||163.|| kül elkanyarodik Alfalu felé, József kiszállott Szekeréből, 's az egyenes arányban mellék úton belovagolt Csomafalvára azon udvarba, hol most alkirálybiró Baló József lakik; 's mennyire meglepte ez az ünnepélyes elfogadáshoz készült sokaságot! Beszélték, hogy egy vén székely azon áldászkodás és kérdeződés közben, melly a' székelyeknél találkozás' alkalmával szokásos, azt kérdezte Józseftől: „hát a' szegény öreg anyját oda haza hogy hagyta? Valljon egésségben, békességben élhet-e?" mi Józsefnek igen jól jött 's a' t.

Emlitve van feljebb, hogy Gyergyót havasai egészen elszigetelik Erdély' több részeitől. Innen mikor ők által akarnak jőni a' havasokon, azt mondják Erdélybe jőnek. Gyergyót az ő szavok szerint „Erdélylyel" két alkalmas tőltött út köti öszve, egyik a' görgényi Thorda vármegye felől, másik a' **parajdi** Udvarhelyszék felől; Moldvával hasonlag alkalmas tőltött út a' tőlgyesi hegyszorosnál, végre Csíkkal igen derék rakott út Tekerőpalak felől Cs. Szent Domokos felé menő. Vannak ezeken kivűl mindenhová nyilvános és titkos gyalogútak. Én a' korondi havason szeretett rokonimmal darab időre az utolsó napot kedvesen eltőltve, egy havasi csapáson (ösvényen) jutottam a' [**p**]**arajdi** nagy útba 's azon Gyergyóba. Most már nyájas olvasó, miután a' kis Gyergyót untig hosszason megismertük, talpaljunk tovább. Öt órai gyaloglás nem olly nagy dolog; a' szép havasok kedvessé teendik fáradalmait; ballagjunk el a' Marosnak utunktól nem nagyon távul eső forrásához; ezüst cseppjei élet italként fognak szét ömleni ereinkben, 's magasztasult érzelmek és gondolatok köztt észrevétlenül megérkezünk Csíkba.

Vándor. ||164.||

(Szentiváni = Vándor 1839: 152, 163–164)

▪ PÁLFFY JÁNOS = ERDŐDI JÁNOS (kb. 1838)

[...]

Korond catholicus és unitarius lakóival, kik valamint az egész sóvidék, 's mondhatni Udvarhelyszék' nagyobb része sovány földük miatt inkább zsendely, deszka 's más faeszközökkeli kereskedésből élnek, regényesen fekszik a' keskeny vőlgy' déli torkában, alatta a' Kalanda hegynek.

Egy órányira innen elaggott bükkek' árnyaiból emeli föl ködlepte főjét egy nagy hegy a' Firtos, várromjaival szirthomlokán. [...] Meglepő kilátás jutalmazza innen az utazót. Keletre a' gyergyói hóbérczek, a' korondi havasok, a' szurkos fenyökkel övezett zőld róna, e' hegységek' alját képező; délszakra Udvarhelyszék fel a' Barczaságig; nyugotra a' kis Küküllő, Nyárád, Maros és Aranyos folyamok gazdag téreikkel, 's itten a' tordai hasadék zárja el a' látkört; éjszakra szemköztt e' várrommal a' magasan fekvő Agyha, egy regényes alakú falu; lábai alatt a' fürdői épületek, tovább a' két Sófalva, 's a' vőlgy' éjszaki torkában **Parajd** gazdag sószirtjeivel 's a' szovátai hegységek.

Mennyi szép, mennyi áldott vidék! 's miért nem boldogok lakóji még is! Miért kénytelen a' nép csak nem az egész hazában, a' mindennapi kenyér' szükségével küzdeni? [...] ||112.||

[...]

A' keleti oldal telve sós forrásokkal, 's ezek' árkai különb alakú kővé vált testekkel. Átaljában a' füvész, kövész és elemész, ha e' végszótaggal bír az elsők' megösmerésére, talál e' vidékben sok szellemi élvet.

Szemköztt egymással a' két hegy' aljában mintegy félórányira a' fürdőtől terűlnek el Alsó és Felső Sófalva, meglepőleg festői fekvéssel az első, gyümőlcsfák' zőld árnyhullámaiból egyenként feltünő szalma födelű csinos faházaival, fölötte gyönyörű bükkerdőkkel, lábai alatt a' legszebben zőldelő gyöpbársonynyal, melylyet a' teremtő ezernyi illatos virágokkal himezett, 's Korond' tiszta hegyi patakával nyilt ölében.

Innen félórányira fekszik hegyektől egészen körűl vétetve a' Kis Küküllő' folyama mellett a' sógazdag **Parajd**. – A' falu' egyik részecskéjét a' sótisztek' kincstári épületeik foglalják el. Innen egy negyed órányira vannak a' sóaknák. Az ó akna, mellyet már nem mivelnek, ha jól értettem, 50 öl mélységü, és mostan mivelt két oldalágai 25 ölre haladtak. Lépcsői jók, mondhatni kényelmesek; sója szürkés, kemény. Egy bizonyos időszak óta évenként kevés különbséggel csak 30,000 mázsa só kel, az előtt pedig 130,000nél is több kelt el. A' földes sódarabok – géra – mellyek a' mint mondják ||118.|| nem használhatók, 's mellyeket a' vizbe hánynak, hegygyé emelkedtek már. Keserves és boszszutelt panaszt hallottam a' vidékiektől a' pórhajdukra; ezek többnyire sófalvi, **parajdi** és szovátai székelyek, kik a' katonákkal egyenlőleg őrizik a' sót; ezek , miután a' szegény pórt megfogták, akár szegűlt ellen, akár nem, kegyetlenűl megrongálják, csak nem halálra verik 's azután viszik tisztjeikhez, 's nem gondolják meg, hogy illy halálos merényre nem haszonvágy, hanem csupán vas szükség kényszeritheti a' szegény embert. – Félre e' sötét képtöl. Miért nem tanulunk szeretetet az állatoktól!? – A' nap' sugáraiban mint ezüst falak tündérileg és fehéren ragyogó sószirtek, éles és szálkás csucsaikkal, valóban bájoló szépségökkel sem valának képesek enyhitni azon fanyar érzetet, melly eszmeszövődés által borúlt fel lelkemben. ||119.||

(Pálffy = Erdődi 1839: 112, 118–119)

▪ AUGUSTE DE GERANDO (1841)

XXIII. FEJEZET

[...] Nem hagyhatom el úgy Udvarhelyszéket, hogy említést ne tegyek a **parajdi** sóbányákról. Mondják, hogy a székelyek szállásterületének legnagyobb része sórétegen fekszik. Sok helyen csak néhány métert kéne leásni, és bányát lehetne nyitni. Néhol – mint ahogy arról hamarosan még szólni fogok – a sóréteg kibukkan a föld alól, és valóságos sziklákat képez. A **parajdi** sóbányákban csak a három téli hónapban folyik termelés, az év többi részében pihennek a bányák. Elég sok embernek adnak munkát, de a só fejtésével és kiszállításával mindössze huszonegy munkás foglalkozik. A barázdált talajba fúrnak két lyukat egymás mellé, faékeket vernek bele, és kitörnek egy kvintálnyi súlyú, háromszögletű sótömböt, amit aztán kettévágnak. Egy jó munkás naponta huszonöt kvintál sót tud kifejteni, s mindegyikkel keres két krajcárt. A szivárgó víz gyakran nehezíti meg a munkások dolgát, ráadásul megrontja a sót is, éppen ezért tartályokban fogják föl. Továbbá fekete földet sós vízzel erősen összedolgoznak, és az így készített téglákkal tömik el a szivárgó víz útját. A **parajdi** sóbánya csak a környéket látja el sóval, nem úgy, mint a marosújvári bánya, amelynek sóját messzire exportálják. Mielőtt kialakult volna a moldvai határon a csempészet, azelőtt több mint a kétszeresét bányászták a mai mennyiségnek. ||354.||

Már említettem, hogy egy kvintálnyi só kitermelése az államkincstár számára tulajdonképpen két krajcárba kerül, azaz 9 centime-ba. Ha minden egyéb költséget fölszámítunk, beleértve az alkalmazottak bérét is, az összeg 56 centime-ra fog rúgni. Az osztrák kormányzat atyai módon

gondoskodva alattvalóiról 8 frank 44 centime-ért adja a sót, éppúgy, mint az összes többi erdélyi bánya esetében is. Súlyos büntetés vár azokra, akik a legcsekélyebb mennyiséget is megpróbálnák magukkal vinni abból a kidobásra ítélt sóból, amelyet sószemnek[230] neveznek, és amely egyébként eladhatatlan, mivel kristályos állapotban van. Egy öregasszony az érkezésem előtti éjszakát börtönben töltötte csak azért, mert magához vett egy olyan apró sódarabot, amekkorát én emlékül hoztam magammal. Csak egy jóindulatú alkalmazott közbenjárásának köszönhette, hogy szabadon engedték. **Parajd** magasabb pontjain őrbódékat helyeztek el a katonák számára, hogy senki se közelíthesse meg azokat a helyeket, ahol a só a felszínre bukkan. Ha a munkások a bánya területén kívül ásnak, hogy eltereljenek egy forrást, és véletlenül sódarabra találnak, be kell dobniuk a vízbe. A székelyek azt szeretnék tudni, hogy – ahogy ők hívják – a „német császár" mikor fog végre fölhagyni azzal, hogy több, mint nyolc frankért adja azt a sótömböt, amit ők félóra alatt, néhány krajcár fizetésért bányásznak ki. S mindez a saját országukban történik, ahol atyáik még az úton sétálva szedték föl a sódarabokat. Viszont azt se hallgassuk el, hogy – józan megfontolásból – a **Parajd** körüli öt falu lakóinak lehetővé tették, hogy egy bizonyos mennyiségű sóhoz ingyen hozzájussanak. Minden lakos évente tizenöt font sót kap ingyen, továbbá hat fontot minden lábasjószága után, egyet pedig az aprójószág számára.

Bár a bányászok épp akkor nem dolgoztak, mikor **Parajdon** jártam, mégsem mulasztottam el, hogy meg ne látogassam a bányát, hiszen látni akartam azokat a csodálatos, föld alatti boltíveket, amelyekhez hasonlókat Marosújváron már egyszer volt szerencsém megnézni. Az itteni csarnokok nem annyira óriásiak, de sajátos formájukkal mégis nagyobb arányúaknak tűnnek. A sóról csöpögő víz hatására – ahogy a magyarok nevezik – sóvirág képződik, amelynek szembetűnő, de tompa fehérsége csak még jobban kiemeli a fal csillogását. Úgy érezheti magát, mintha egy jáspisból, márványból és alabástromból épült gótikus templomban lenne. A bejáraton át néhány égő szalmacsóvát hajítottunk be, melyek mennydörgésszerű hangot adva röpültek be a bányába. Mikor a tűz kialudt, és mi ott maradtunk a sötétben, csak a saját hangunkat hallottuk visszhangozni a hatalmas boltozat alatt, s ettől még titokzatosabbakká váltak ezek a csarnokok.

Ha **Parajdon** azt csodáljuk, hogy mit képes létrehozni az emberi türelem, néhány lépéssel odébb, Szovátán nem kevésbé izgalmas látványban lehet ré- ||355.|| szünk, de olyanban, amit a természet egymaga alkotott. Itt a só nem egyszerűen kibukkan a föld felszínére, de jelentős magasságig ki is emelkedik, s úgy néz ki, mint egy dombsor. Ezek az egyes helyeken lekerekített, máshol meredek és hegyes csúcsban végződő dombok vagy sziklák – nevezzük, ahogy akarjuk – néhol ragyogóan fehérek, másutt tarkán erezettek, s megint másutt olyan színűek, mint a malachit. Ezeket a sziklákat többnyire fű fedi, és fák árnyékában rejtőznek, emiatt fordulhat elő, hogy messziről nézve teljesen átlagos szikláknak tűnnek, annál is inkább, mivel itt-ott mély üregek nyílnak az oldalukban, hasonlóak azokhoz a barlangokhoz, melyeket nehéz munkával szoktak a kőbe vésni. A dombok közt kis tavacskák jöttek létre, ahol fürödni is lehet; egy ilyenbe elég egy pillanatra megmártózni, hogy testünkre sóréteg telepedjen. A múlt században az egyik tó, melyet gátakkal vettek körül, váratlanul áttörte a gátat, és vize belezúdult a Küküllőbe. Láttam egy patakot, amelynek sótartalma olyan vastagon rakódott le a kavicsra, hogy a zúzmarához hasonló réteg alatt a követ nem is lehetett látni, viszont a nyári nap sugarait visszatükrözte.

[230] [Gajda Péter, a szöveg fordítója, a következő lábjegyzetet csatolja e szóhoz: „A 2. kiadásban sószem helyett szemsó szerepel. Ezzel az eredetileg helyes kifejezést a 2. kiadás elrontja. Ennek az lehet az oka, hogy De Gerando franciára fordítja a sószem kifejezést: œil de sel, ami visszafordítva magyarra 'sóból lévő szemet' (mint látószervet) jelent; ez a leiterjakab vezethetett a 2. kiadás értelmetlen szemsó kifejezéséhez." A szemsó azonban létező kifejezés a korabeli bányászati szaknyelvben – Czégényi Dóra ezt a magyarázatot fűzi De Gerando szavaihoz: „A *szemsó*: 'porsó' (lásd: Czuczor–Fogarasi 1870. V: 1231); vö. az aknaszlatinaiként jegyzett *szemsó* ('kristálysó') kifejezéssel (Tamás 1939: 269)."]

A szovátai sósziklákat a fejedelmek korában alaposan lepusztították; de azért még így is csodálatosak. Akkortájt mindenki nyugodtan odamehetett, hogy kitermelje magának a saját szükségletre elegendő sómennyiséget, vágtak is a dombokból itt is, ott is, és vittek, amennyit akartak. Amikor a törökök ellentmondást nem tűrve kezdték követelni az elmaradt adót, gyorsan nekiálltak minden oldalról kitermelni a sót, mivel ennek az árát adták át a szultánnak adó formájában. Jelenleg nem folyik itt semmiféle kitermelés. Mindössze annyi történik, hogy őrszemekkel vigyázzák a sót, hogy a környék lakói is kénytelenek legyenek a kincstári sót vásárolni. Földet és faágakat dobtak azokra a helyekre, ahol a só nagyon feltűnően látszik, és bűnre csábítaná az arra elmenőket. Ötven katona és huszonöt hajdú áll őrt egymástól bizonyos távolságra, fegyverük töltve, hogy távol tartsák azokat, akik közeledni merészelnének. Tűzparancsuk van arra az esetre, ha valaki a felszólítás ellenére nem állna meg. Mindazonáltal az államkincstár biztos lehet abban, hogy az óvintézkedések ellenére jelentős mennyiségű sónak kél lába. Egy olyan ember, aki nem retten vissza semmiféle veszélytől, nehezen tudja megállni, hogy le ne hajoljon a lába előtt heverő s számára feltétlenül szüksége sódarabért, még ha golyók fütyülnek is a füle mellett. Egyébként nem tartom valószínűnek, hogy az őrségben álló katonák gyakran használnák fegyverüket. Maguk a hajdúk a környező hegyvidék lakói, s igyekeznek hátat fordítani, vagy a felhők vonulásának elmélyült szemlélésébe merülni, ha a szomszédjukat látják gyanús módon közeledni az úton. Ami pedig a sóra vigyázó, lengyel nemzetiségű katonákat illeti, mindent értő pillantást vetettek rám, amikor a Nincs még veszve Lengyelország... kezdetű dalt dudorászva mentem el mellettük. Az őket irányító ||356.|| német tiszt buzgólkodása ellenére a lengyeleket szemmel láthatóan nem érdekli, hogy a magyarok csennek-e vagy sem az osztrák császár sójából.

Ha visszaemlékszünk arra, hogy az osztrák kormányzat a magyarokkal szemben mindig milyen hálátlan volt, ha figyelembe vesszük, hogy az osztrák határon a magyar termékeket olyan vámmal sújtják, mintha azok valamilyen ellenséges országból érkeztek volna, továbbá hogy azok a császárok állították meg Magyarországot a fejlődésben, akiket ez az ország a kardjával védett, akkor meg fogjuk érteni, hogy Erdélyben az államkincstár tekintélyét érő effajta csapásokat mindenki teljesen természetesnek és tökéletesen jogosnak tekinti.

Szováta sószikláinak és **Parajd** bányáinak értékét nagymértékben növeli a nekik otthont adó vidék szépsége. Ha valaki eddig nem kedvelte volna a falusias hegyvidéki tájat és a végtelen erdőket, erre utazva csodálattal fog adózni a vidéknek. Miután elhagyjuk a folyók szintjét, behatolunk a Székelyudvarhely környéki hegyek közé, és egy olyan úton indulunk el, amely fokozatosan kapaszkodik föl az egyre magasabb és magasabb hegyek láncolatán. Ha néhány óra múlva visszafordulunk, és végigtekintünk a megtett úton, olyan érzésünk támad, mintha a földkerekségnek mondanánk most búcsút.

Állítólag még ma is él bölény ezekben az erdőkben. Annyit biztosan állíthatunk, hogy a múlt században még vadásztak rájuk; mára viszont – ha nem is tűntek el teljesen – minden bizonnyal nagyon megcsappant a számuk. Medvéből viszont nincs hiány. Ha egy székely megsejti, hogy hamarosan lehetősége lesz medvebőrt eladni, fogja a puskáját, és addig járja a hegyeket, míg medvenyomra nem talál. Ott aztán lehever a fűbe, és várja a medvét. Amikor feltűnik az állat, a székely elindul vele szemben és tüzel. Csak egyetlen tölténye van, így aztán ha elvéti, a fejszéje segítségéhez folyamodik, és ölre megy a medvével. Ezek a hegyi emberek amilyen bátrak, olyan ügyesek is, így aztán ritka eset, hogy ne győztesen kerülnének ki a küzdelemből. Ugyan tisztában vannak az effajta vadászat veszélyeivel, mégsem csökken egy cseppet sem vadászszenvedélyük, és fittyet hányva a népi bölcsességre ők azok, akiktől leghamarabb vehet olyan medvebőrt, amilyenben előzetesen megegyeztek. **Parajdon** a medvebőr ára 6 és 8 frank között mozog.

Néhány hegylakó egy ennél sokkal békésebb, de hálátlanabb tevékenységre fordítja az idejét: a kincskeresésre. Nem hiszem, hogy lenne még egy ország a földgolyón, ahol – legalábbis lakói

képzeletében – több elásott és elrejtett kincs volna, mint Erdélyben. Ennek – minden kétséget kizáróan – az a jelentős mennyiségű arany van a hátterében, melyet a történelem során a bányákból kitermeltek; valamint azok a különböző kincsesládák, melyek valóban a föld alól kerültek elő. Néhány évvel ezelőtt még Udvarhelyszéken, Korond mellett is ||357.|| előkerült egy csomó bizánci aranypénz. Mindez a Theodosziosz által Attilának fizetett adóból származott, és a hunok rejtették el az egyik hegy lábánál. Ezek a fölfedezések szerfelett fölbátorítják a helybélieket, akik munkához látnak, és olyan lelkesen túrják a földet, hogy megérdemelnék, hogy találjanak is valamit. **Parajdon** megmutatták nekem annak a két embernek a házát, akik a Rapsonné vára nevű rom környékén kutattak kincsek után. Eddig még nem találtak semmit, s emiatt a tündéreket hibáztatják, akik elrabolták Rapsonné fejedelemasszony kincseit, melyet ő egész életén át gyűjtött, és mely még most is valahol a vára környékén rejtőzik. Ennek a romnak van némi tekintélye a parasztok körében, mivel azt gondolják, hogy amikor kiabálásuk visszhangját hallják, az voltaképp a fejedelemasszony hangja; továbbá ha a meggyújtott korhadt fa sziporkáját látják, az szerintük a tündérek fáklyája.

Az Udvarhely környéki hegyekben és általában Erdély egész keleti részén rengeteg borvízforrás található. Már beszéltem a Székelyföld szélén fekvő Előpatakról, amit többnyire az oláh bojárok keresnek föl: évente mintegy ezerötszáz fürdővendég fordul meg itt. A **Parajdhoz** közel fekvő Korond forrásait főleg magyarok látogatják: öt-hatszázan keresik föl. A legelőnyösebb fekvésű fürdők Borszéken, a moldvai határ közelében találhatók. A környezete páratlan. Azt mondják, hogy kiterjedt fenyőerdők vannak a környékén, ahol igen szép lovas túrákat lehet tenni. A borszéki forrást gróf Bánffy Dénes „fedezte föl" egy vadászat alkalmával, amikor egy pásztor mutatta meg neki. Korábban csak a hegylakók ismerték. Ma már több mint ezren járnak oda fürödni. A forrás bérleti díja hatezer frank.

Az oláh és moldvai nemesek, akik a borvizek kedvéért jönnek Erdélybe, az országban szokásos árakhoz képest rendkívül sokat költenek a szállásra. Van, aki tizenöt-húsz dukátot is fizet hetente. Ugyanakkor a megszerezhető szobák a legkevésbé sem ízlésesek vagy kényelmesek, bár aki kipróbálta az útba eső fogadókat, annak mindez már föl sem tűnik.

Kétségtelen, hogy a dologtalan utazgatók számára oly elengedhetetlen komfort itt teljesen ismeretlen. Ugyanez a helyzet Magyarországon is. Ha az unatkozó turista elég bátor ahhoz, hogy partra tegye a lábát a gőzhajóról, s ezek után elborzad attól, hogy hiába rendeli meg megszokott roast-beefjét, és nem részesülhet a falusi vendégházakra jellemző apró örömökben sem egy olyan pásztorfaluban, melyet a Duna minden öt évben egyszer eláraszt, s melyet a törökök kevesebb, mint egy évszázaddal ezelőtt még rendszeresen fölégettek, az ilyen utazó ne csodálkozzon, ha köznevetség tárgyává válik. ||358.||

(De Gerando 2018: 354–358)

▪ CARL J. ANDRÄ (1851)[231]

[...] Ezt a hegyvonulatot körülbelül a közepénél hágtam át, ott, ahol a Kis-Küküllő[232] ered. Ama 12 óra alatt, amit a hatalmas trachittömbökkel borított út megtételekor a kocsiban töltöttem Sófalváig,[233] amely a **Parajd**[234] és Udvarhely[235] közötti útszakaszon található, nem láttam emberi

[231] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 102.]
[232] [Kis Küküllö (die kleine Kockel).]
[233] [Sofalva.]
[234] [Parrajd.]
[235] [Udvarhely.]

lakhelyeket, csupán egy pár nyomorúságos fogadót. Sófalvánál és **Parajdnál**, a délnyugati lejtőkön a trachit konglomerátum formában jelentkezik, és e területen több harmadidőszaki kősótömzs található, ezek közül a parajdi a legjelentősebb. A sótömegek mind itt, mind pedig Szovátától[236] északra közvetlenül a felszínen előfordulnak, a fedőben pedig márga és agyag kíséri őket. A só többnyire kristályos halmazokban, ritkábban pedig kocka vagy rostos formában jelenik meg. Évente 100 000 mázsányit termelnek, melyet egy 43 öl mélységű bányából nyernek. Szerves maradványokat még soha nem figyeltek meg a kísérő rétegekben.

Parajdról Remetén[237] és Oláhnádason[238] keresztül, egy kocsival alig járható utat követtem Szászrégen[239] irányában, ahonnan jó út vezet Beszterce[240] felé. [...]

(Andrä 1854: 24)
(Fordította: Tőkés Balázs)

▪ JÓKAI MÓR (1853)

V. HOMORÓDALMÁSI BARLANG

[...]

És midőn a gyönyörü kép a lelketelragadja, eszünkbe jut a mult, hogy e hegytetők itt hajdan lármás várakat emeltek, miknek romjai maig is ott vázlanak felettünk, ott Firtos vár, Rapsóné vára, Kadics vára; és minden arcz, ki velünk szembejő, egy egy hősnek sarjadéka.

Útközben [Kelementelkéről Szombatfalvára tartva] megtekintők **Parajd** sóbányáit. Már messziről megragadják a figyelmet a hegy sötétebb színéből kivilágló kékesszürke szirttömegek, mik itt ott egész roppant bérczeket képeznek. Ezek a sóhegyek kopárok mind, mert a só csak állatot táplál, de növényt nem. Ezeknek egyikében van a sóbánya, mellyből a székelyek a legkönnyebb szerével, fa ékekkel feszegetik fel a sót. Az egész hegylánczról bizton el lehet mondani, hogy merőben e nemes érczből áll. Nemes ércznek nevezhetjük, mert ez az egyetlen egy ásvány, mellyet meg lehet enni. [...]

(Jókai 1853. V: 761)

▪ LÁZÁR KÁLMÁN (1853)

UTI JEGYZETEK. I.

Néhány hét előtt Kolozsvárt lévén értésemre esett Jókainak Erdélybe jötte, ekkor fogamzott lelkemben azon eszme, hogy Székelyföldet, melynek én is gyermeke vagyok, beutazom. És kivel is tehetém szivesebben ez utat, mint Jókaival, ki neje által rokonává lőn ez eredeti magyar fajnak, ki nem ismerve e fajt, csak holt betükből annyi szépet mondott róla, és kihez évek óta barátság csatol. Fölszólitám tehát, tennők utunkat együtt, és ő szives volt elfogadni ajánlatomat. Egy este egészen reménytelenül meglepettem általa.

Harmadnap utnak indultunk, s az elpusztult Enyedet elhagyva, a hegyvölgyes kietlen mezőség egy részén át, másnap M.-Vásárhelyre értünk. [...]

[236] [Szovata.]
[237] [Remete.]
[238] [Olah Nadas.]
[239] [Szasregen.]
[240] [Bistritz.]

[...]

Oly édes érzet szállt meg, midőn Atosfalvára értünk, ||o. n.|| e tisztán székely kinézésű faluba, hol minden oly öszhangzó, vonzó képét adja a csendéletnek, hogy vágy szállja meg az embert e helyen tölteni el napjait, távol a világ zajától. A vidám mosolygó házak között a falu közepén ott áll a régi templom, mint jó öreg, nevetgélő gyermekek között, mellette az időbarnitott harangláb, melynek zsindely födele alól az érczhnyelv kandikál elő az ismert arczokra, kiket soha nem hiva hasztalan Isten házába, kiket látott, midőn keresztelni vitték, s látni fog, midőn sírba viszik. Hát az az agg bükk, mely lombkoronájának felivel rá borul a harangláb födelére, mig másik fele ernyőt von a lábánál álló lócza fölé, hol az isteni szolgálatra menő idős lelkész kipihen, a falu öregei tanácskoznak, s ave után ifju szerelmesek enyelegnek. S minden arczon elégültség vidám derüje.

Ki ne vágynék e helyre, e nép közé?...

És minél tovább haladtunk, annál több érdekest láttunk, annál inkább éreztem a patriarchalis élet majd nem egészen ismeretlenné lett varázsát, annál inkább megszerettem e népfajt.

Utunk Makfalván vitt át, hol egy kisdedovó van, mit b. Wesselényi Miklós alapitott.

Mielőtt innen **Parajdra** mentünk volna, egy kis kitérést tettünk megnézni a sóvátai sóhegyeket, hová utunk kristály tiszta patak mellett, alpesi növényekkel gazdag hegyek között vezetett. Az erdőboritott bérczek mindenütt tömérdek sót tartalmaznak, néhol óriási sószirteket látni, s a hegyek között festői tájaktól környezett sóstavakat, mik minden évben változtatják helyöket, néha egészen elvesznek.

Parajdon megjártuk a sóaknát, mely Erdély leggazdagabb aknái közé tartozik. Mélye 48 öl, s széle aránylag oly nagy, hogy az idén vágandó 110,000 mázsa só kivitele után alig fog az akna másfél lábnyit mélyedni. Ottlétünkkor ép[p]en pihenés ideje levén, nem láthatók a sóvágókat dolgozni, hanem annak látása nem is bir érdeket gerjeszteni, mint az arany és ezüst bányák munkája, hol a dolgos minden perczben koczkázva életét, ezer veszély között küzdi ki a nemes érczet a szirtek rejtekéből...

A nap ép[p]en lemenőben volt, midőn a Korondon túl eső Kalánda hegyre értünk, mely kedves emléket hoz vissza morajló patakjai, zöld fenrétei, s fiatal bükkösével, melynek fái itt-ott szeszélyes csoportulatokat, árnyas lugasokat alkotnak, lombjaik között fütyölő rigókat rejtve, néhol pedig az alól kinövő jövések veszik a fákat körül, mintegy zöld virágkosarat fonva a belőle bokrétaként kiálló fakorona köré.

Azonban legmeglepőbb a hegycsucsróli visszatekintés e völgyre, hol a csinos korondi fürdő s még néhány falu terül el festői fekvésben, mellette szorgalommal mivelt s a hegy derekáig felnyuló gabona földekkel, s gyönyörü rét, melynek zöld bársonyát számtalan apró forrás csillámló viztükrei tarkázzák, mintha a közel Firtos várának tündére hintette volna szét gyémánt ékszereit. Mindez körülvéve nagyrészt erdős helyektől, melyeknek csucsain hajdan büszke várak emelkedtek, minő a Firtos, Tartód s távolabb Rapsonné vára, de miknek romjait is elenyésztette az idő nem hagyva emlékéből mást fenn csak a regéket, mik a nép száján ma is firól fira szállnak.

[...] ||o. n.||

(Lázár 1853. o. n.)

▪ KOVÁCH LÁSZLÓ (1854)

XX. KORONDI FÜRDŐ.

Julius 12.

A homoródi fürdőből Udvarhely felé folytattam utamat, mely nemsokára a Nagy-Küküllő folyam völgyébe vezetett le. [...]

Udvarhelyről Korondnak indultam a **parajdi** sóaknához vezető jó úton. — Mindjárt az útfélen jobbra Udvarhelytől félórányira forr fel a szombat falvi, Szejke. [...] ||1144.||

[...]

A folytonosan hegyre kapaszkodó úton elvégre a legmagasabb pontra feljutván, onnan gyönyörű lelátás nyílt az összevissza kigyózó számtalan hegylánczolatra el egészen a brassói és szebeni határszéli sötét havasokig. Később, a majd lefelé haladó út nyájas termékeny völgybe vezetett le, s Korond helységet elhagyván, túl rajta óranegyed mulva a fürdő épületei közé értünk. – A korondi fürdő távolról szebbet és többet mutat, mintha beleér az ember. Vidéke kertszerűleg kecses. A fürdő-telep Korond-patak balpartján terül el, a völgy oldalára támaszkodva. Épületei éktelenek, kényelmetlenek és rendezetlenek s mi több méregdrágák a szállások, szóval, minden tekintetben kritikán alúliak. Átutazó, s magával házbelit nemhozó vendégnek legfeljebb valami kutriczaszerű deszka rekeszték jut szállásul. Különben van mintegy 48 olyan a milyen szállás, de ezek hónapszámra adatnak bérbe. Ebédlő- s tánczterem stb. az egészszel összehangzó dísztelen állapotban zsugorog; és a mi legszükségesb, még csak fákkal kellőleg beültetett sétatér sincs. A fürdő tulajdonosa T* gr. télen rendesen Bécsben lakik, nyáron pedig itt e fürdőben, mégis oly kevéssé látta el még fürdőjét a legmindennapibb és a legelső kellékekkel is. A fürdő emelése végett, tulajdonos úr Becsből hozott le egy jámbor izraelitát inspektornak, egy szabópárt korcsmárosnak, egy téglavetőt épitő mesternek, kik itten aztán épen ugy élnek, mintha Amerika vadonaiba vándoroltak volna ki; a lakosság nyelvét nem értvén, ezekkel jelek által folytatják a beszélgetést s akarataik megértetését. A fürdő-telepnél van: borvízkút, vize csekély hatásu, és másik érczes-forrás, melynek vize fürdésre használtatik. Az új fürdőépület épen ekkor készült; most még lenn a patak partján fabódék is állanak s ebben vannak a fürdő-kádak. Korondnak azonban tulajdonképi kincse azon sós-forrás, mely a fürdőhöz balra óranegyednyi távolságra fenn a hegyoldalon fakad fel. E forrás már többször változtatta felfakadása helyét, ez okon körüle épületek nincsenek, hanem csak deszkafallal van bekeritve. A víz alkatrészei közt són kivűl, még vas, kén és gyanta is találtatik; s az e nyáron téres víztükörré alakított gyógyforrás vize oly vastag, hogy a nem nagyon súlyos fürdőegyén testét fölveti, s az a tűkör szinén lebeg fen. Legnagyobb érdeme itt a tulajdonos gróf úrnak az, hogy az ezen fürdőbe járó vendégek számára omnibust tart.

Erdélyben a fürdő-időszak rendesen julius 15-ikével kezdődik, és aug. végéig tart, s e miatt a korondi fürdő is bár a szállások többnyire már ki voltak bérelve, még igen néptelen és zajtalan, s a vendég-társaság még igen kicsiny volt; mind e mellett én itt pár napot elég kellemesen töltöttem el, azon drágaság daczára is, hogy péld. itt egy adag széna 20 pkr. volt.

E fürdőből érdekes kirándulási pontok: a közel **Parajd** és Szováta sóhegyei, melyek szinte az országútra könyökölnek ki ragyogó szürke szirtjeikkel. E helyeken túl van Makkfalva, hol a Wesselényi Miklóstól alapított népiskola áll, jelenleg ugyan igen kevés növendékkel.

Én is erre véve folytattam útamat Marosvásárhely felé. – Ezentúl is megfordultam még vagy három más fürdőben, de ezek is oly érdektelenek voltak, hogy fölöslegesnek tartom jelenleg rólok többet szólani. ||1145.||

(Csatáry = Kovách 1854: 1144–1145)

- **JOHANN M. SALZER (1855–1857)**

VORWORT

[...]

Die Arbeit war ursprünglich nicht für die Oeffentlichkeit bestimmt. Als ich nämlich zum ersten Male einen größeren Theil unsers schönen Vaterlandes durchreist und kennen gelernt hatte, versuchte ich in Stunden der Muße das Gesehene und Erfahrene zu meiner eigenen Unterhaltung ohne alle weitere Bestimmung zu Papier zu bringen. Daß das so ungesucht Niedergeschreibene auch vor die Oeffentlichkeit tritt, geschieht nur auf Veranlassung einiger Freunde und des Herrn Verlegers selbst. ||V.||

[...]

EINLEITUNG. SIEBENBÜRGEN ALS GANZES.

[...] Seine Grenze ist fast überall die des Binnenlandes selbst: im S. unmittelbar das Grenzgebirge (Glimmerschiefer, Gneiß und Granit), im O. Udvarhely und Barrot (Liaskalk und Trachyt), im N. Noch nördlich von Bistritz (Karpathensandstein) und im Westen noch westlicher von Klausenburg (theils Karpathensandstein und Liaskalk, theils Trachyt und Porphyr). – Während an vielen Orten das nützliche Mineral frei zu Tage trirt, bald fernhin glänzende weiße Berge bildend, bald Hindernisse für Pflung und Karst bietend (z.B. bei Sofalva, in einem Um- ||10.|| fange von 4 Stunden über 60 Salzsteingruppen, **Parajd**, Sczovata, Pintak u. a. m.), dringt es an andern Orten in unerforschte Tiefen, da, wo Hammer und Keule es in Betrieb nehmen, mächtige, wunderbar schöne Dome bildend. Ich sage: „unerforschte Tiefen;" denn noch kennt man seine Mächtigkeit nicht hinreichend. Im Abbaue stehende Stöcke sind in einer Tiefe von 100 Klf. noch nicht durchfahren und wenn man auch hie und da, z.B. bei Deesakna und Marosch-Ujvar, bei 80 Klf. Tiefe auf grünen Palla oder Mergel stötzt und dieselben für das Liegende des mächtigen Stockes zu halten geneigt ist, so zeigen wieder Erfahrungen an andern Orten, daß Mergelschichten hie und da die Salzstöcke nur zi durchsetzten pflegen. [...] ||11.||

III. VON ROD BIS PARAJD

Noch hatte der Licht spendende Sonnengott sein feuriges Gespann an dem schönen blauen Himmel über die das Thal im Osten begrenzende, mit Weinreben und langen Reihen der baldigen Einfuhr gewärtigender Fruchthaufen geschmückte, doch des Waldesschmuckes meist baare Bergreihe nicht gelenkt, noch kämpften die dunkle Nacht und das dämmernde Tageslicht mit einander, als das Dreigespann schon harrte, um in frischer Morgenkühle (12° R.) der heißbrennenden Tageshitze (24.5° R.) etwas Wegs abzugewinnen. In drei Viertelstunden war der Weg durch das von den Gaben des Sommers und Herbstes gesegnete Thal zurückgelegt und eben standen wir am Ausgabe desselben in das schöne und liebliche Kleinkokelthal (etwa 1090 Wr. F. Über dem M., das gemessene und 1097 hoch liegende Kelemtelke liegt etwa eine halbe Meile am Strome aufwärts), als der goldene Sonnenwagen in herrlicher Schöne weit oben an den Quellen des salzigen[241] Flusses den in dunkle Bläue gekleideten Berghöhen entstieg. [...] ||45.||

[...]

Je weiter ostwärts, am linken Kokelufer hinauf, desto seltener werden die einzelnen herrschaftlichen Weingärten, die hie und da die genannte rechte Bergseite noch schmücken. So bei den Dörfern Kelementelke,[242] Gyalakutta, Havadtő u. Erdö-Sz.-György,[243] welche oft nur Viertelstunden von einander entfernt liegen. Unmittelbar am unteren Ende des Letzteren erhebt sich das süße Gewächs auf steilen und verrutschten Abhängen zum letzten Male, bleich, und unansehnlich, gleichsam als gelänge es dem kühnen Bachus nur noch mit aller Mühe und Anstrengung, seines Reiches Grenze so weit nach Osten auszudehnen. Denn selbst einem Gotte will's nicht gelingen,

[241] Das Wasser der kleinen Kokel schmeckt wegen deren Ursprunge auf salzhaltigem Boden den größten Theil ihres Laufes hindurch salzig.
[242] 1067.4 p. F. hoch.
[243] 1138.40 p. F. hoch.

gegen die Gesetze der Natur anzukämpfen! ||49.|| Auch hier heißts: „Bis hieher und nicht weiter!" Der große Weltenordner hat die Schätze der Natur in unserem Vaterlande so weise verthellt, daß fast jeder Theil desselben etwas Besonderes, ihm Eigenthümliches besitzt. Gleichsam als sollten die verschiedenen Bewohner desselben von Natur auf einander hingewiesen und zu gegenseitiger Unterstützung und Hilfeleistung angewiesen werden! Hier Gold dort Eisen, hier Kalk dort Salz, hier Wein dort Sauerwasser u. s. w. Von hier östlich beginnt das Reich des Salzes. [...] ||50.||

[...] Den Hintergrund bildet, das Thälchen abschließend, eine dunkle Bergwand, gebildet von dem rechten Höhenzuge selbst, indem Bergzüge und Thal sich allmählich nach Süden neigen, um sich bei Szováta, **Parajd**, und Sofalva an das mächtige Trachytgebirge (das Görgényer Gebirge) anzuschließen oder in dasselbe übergehen. Die grüne Mitte belebt dem jungen Flusse entlang eine lange Reihe von stattlichen, meistens einwohnerreichen Ortschaften. Csokfalva, Akosfalva und Makfalva wurden in drei Stunden zurückgelegt. Dieselben sind bis auf die Juden rein szeklerisch und unterscheiden sich sehr vorthei[l]haft von den verlassenen ungarischen (meistens auch von Walachen bewohnten) Dörfern. Die symmetrischer gebauten Wohnungen und die zahlreicher werdenden Wirthschaftsgebäude (jedoch auch meistens ohne Scheune) sind aus sehr regelmäßig übereinander gelegten langen Fichtenstämmen gebildet und sehen höchst rein und nett aus. Gastfreundschaft und Redlichkeit ehren auch ihre Bewohner! Mehr Wohlstand spricht sich jedoch in denselben aus als in den verlassenen ungarischen, ungeachtet die Cerealien, besonders der Kukurutz, immer weniger und schmächtiger werden. So besonders in den und um die großen Ortschaften: Kibed, Sóvárad und Szováta.

In Makfalva hielt ich Station und suchte das Beste hervor, was die eingesackte Speisekammer enthielt; denn vergebens fragt man in der elenden Dorfkneipe nach Anderem als dem brennenden Pálinka (Branntwein), den das Volk Israel besonders in dem oben genanten Dorf Havadtő so prächtig zu bereiten versteht. Bald nach dem Eintritte in Szovata zieht eine weiße Bergspitze deine Aufmerksamkeit auf sich. Du kannst dir die auffallende Erscheinung nicht erklären; denn Schnee muthmaßest du noch nicht – es erreichen die dieselben überragenden Spitzen höchstens 4600 Fuß Meereshöhe. Mit Mißtrauen hörst du, der du gewohnt bist, das ||51.|| nothwendige Salz nur für theures Geld im Salzfäßcheft auf dem Tische zu sehen: daß jene Spitze ein Salzberg sei. Derselbe ist nur etwa eine halbe Stunde vom Dorfe entfernt. Ungeachtet es über den waldreichen Höhen gewallig blitzte und donnerte, konnte ich mir's doch nicht versagen, jene Naturmerkwürdigkeit aus der Nähe zu betrachten. So machte ich mich denn auf den Weg.

Gleich oberhalb des Dorfes sind Steine und Erde an den Ufern des hier fließenden Kokelarmes und bald ganze Flächen, wie die Salzsteppen Asiens, mit weißem Salzüberzuge bedeckt. Stark salzhaltige Quellen trifft auch der Fremde mehrere an; doch die Einwohner zählen deren 129. – Oben endlich angekommen, wurde ich in der That sonderbar überrascht und gestimmt durch den ungewohnten Anblick und die sich unwillkürlich ergebende Betrachtung, daß die gütige Natur Manches so reichlich spende, dessen Genuß der Mensch sich doch sauer werden läßt. In der That, Humboldt hat Recht (Ansichten I, p.38): „So bereitet der Mensch auf der untersten Stufe thierischer Rohheit, so im Scheinglanze höherer Bildung sich stets ein mühevolles Leben." – „Die Welt ist vollkommen überall, wo der Mensch nicht hinkommt mit seiner Qual." Mächtige Kegel, steile Wände, trichterartige Vertiefungen wo das Wasser des Himmels sich einzusickern genöthigt wird, im bunten Durcheinander geben deinem Staunen stets neue Nahrung. Hie und da überdecken dünne Schichten von Mergel und Thon Kegel und Wände und grüne Bouquets von Haselsträuchen und Ulmen krönen und schmücken sodann die merkwürdige Gruppe. Die andere gewiß interessante Flora konnte leider nicht beobachtet werden, weil Gänse, Schweine und Ziegen sie tagtäglich mehr als beobachteten.

Die ganze Gruppe umgibt eine Reihe von Erdhütten, in welchen Sommer und Winter hindurch militärische Wachtposten dafür sorgen, daß von dem großen Schatze nicht Etwas entwendet werde. Mein Fußweg führte bei Nr. 6 vorbei. Die Bewohner des Dorfes decken ihren Salzbedarf aus dem nur wenige Stunden entfernten Salzwerke bei **Parajd**, wenn das (zum Theil durch die ||52.|| vielen Quellen, zum Theil durch die hie und da reinen Salzufer) sehr gesäuerte Kokelwässer nicht mehr ausreicht. Dieses jedoch reicht in den meisten Fällen aus, obgleich das Flußwasser schon gewöhnlich einen Fuß tief und bis zehn Fuß breit ist. Ich bewog – zum Wagen zurückgekehrt – meinen Pferdelenker, die krystallklare Flüssigkeit zu kosten. Ich mußte lachen, wie er plötzlich Mund und Augen aus ihrer symmetrischen Hage verzog, gewaltig spie und rief: „Das ist ja sauer wie Backwasser!" Meinen Pferden aber mundete es so sehr, daß sie unaufhaltsam in die Tiefe drangen und meinen kaum genesenen Patienten mit sich ziehend noch zu einem Fußbade nöthigten.

Doch nun zum nahen **Parajd**! Die treffliche Chaussee führt in einem welligen nach Süden sich wendenden Thälchen an einem anderen Kokelarme hinauf. Ueppige Wiesen, unterbrochen von einzelnen Weiden- und Erlengruppen, von der Sichel noch unberührte Kornfelder und starkriechende Hanfäcker (canabis sativa) kleideten in dem Auge wohlgefälliger Abwechselung dasselbe. Je näher dem genannten Orte, desto häufiger wiederum Spuren von dem auch hier Berge bildenden Schatze. Die Berge verlieren immer mehr ihren Waldschmuck. Nur dünne Grasdecken geben den überlagernden Thon- und Mergelschichten noch ein dürftiges Grün. Wie Schnee nehmen sich einzelne Weiße Streifen und Felder aus. Es sind dies jedoch nicht wirkliche Salzsteine, sondern blos von Salzquellen und durch Exhalation gebildete Salzkrusten. Doch tritt an andern Stellen auch der Salzstock häufig selbst zu Tage.

Das Salzbergwerk liegt etwa eine halbe Stunde südlich von **Parajd**. Um die Strecke aus dem Orte nicht noch einmal zu Fuß zurücklegen zu müssen und das Werk noch besichtigen zu können, fuhr ich geraden Weges hin. Zu meinem nicht geringen Schmerze wurde aber gerade heute nicht gearbeitet, da die Arbeiter alle auf dem Jahrmarkte in **Parajd** abwesend waren. Jedoch hatte ein anwesender Aufseher die Gefälligkeit, mich in das ersehnte Berginnere, in die unbekannte Unterwelt zu führen. Es sind drei Gruben: ||53.|| Josephs-, Ferdinands- und Karlsgrube. Nur in letzterer wird gearbeitet. Der Eingang in den Schacht befindet sich in einem verschlossenen Zimmer. Die Fahrt begann; Führer und ich, jeder ein brennendes Licht in der Hand. Gute hölzerne Treppen führen senkrecht abwärts über etwa 220 Stufen. Anfangs ist der Schacht mit dicken Brettern und Balken der Festigkeit wegen ausgezimmert. Doch bald erreicht man das feste glitzernde reine Gestein und dann wird diese Maßregel überflüssig. Kaum hat man den dritten Theil der angegebenen Stufen zurückgelegt, so geht der Weg eine Strecke wagerecht fort. Hier stieß der Führer heftig auf den geplankten Boden, da dröhnte es gewaltig tief unter uns in langsam verhallendem und langsam endendem Echo. Ich staunte und ahnte nicht auf der Firste einer nahe an 30 Klafter tiefen unterirdischen Halle zu lustwandeln. Weiter geht's noch lange gerade senkrecht hinunter, plötzlich sieht man sich in einem großen unterirdischen Dome, dessen Wände nicht Mörtel und Stein, sondern reines glänzendes Salz, dessen Boden 36 Klafter tief unter der Oberfläche der Erde. Die Beleuchtung wurde verstärkt. In feenhaftem Glanze strahlten in der nächsten Umgebung die gewölbeähnlich in einem gothischen Spitzbogen sich gegenseitig stützenden und endenden Wände, weiter begrenzte tiefes Dunkel die magische Beleuchtung, nur weit oben, etwa im Mittelpunkte des Gewölbes siel ein schwacher Lichtstrahl in die ewige Finsterniß. Ein ungewohnter, zauberisch wirkender Anblick und Eindruck. Man glaubt sich plötzlich in eine märchenhafte Unterwelt aus „Tausend und eine Nacht" versetzt. Auch hier – fern von dem leuchtenden Sonnenlichte – erblickt das „sonnenhafte" Auge noch das Licht einer jenseitigen, höheren Welt, fühlt und erkennt deren Schaffen und Wirken, und wird ein empfängliches Gemüth zauberhaft angesprochen! Der Führer warf ein Stück Salz seitwärts über eine etwa drei Fuß hohe Salzmauer, da hörte man tief unten ein dumpfes nachhallendes Geplätscher. Dasselbe rührte aus einer,

noch 14 Klafter tiefer liegenden, also 49 Klafter tiefen, wegen Wasseransammlung aufgelassenen noch weit ||54.|| größeren Grube her. Natürlich hinderte die tiefnächtliche Finsterniß den forschenden Blick, in dies dunkle Jenseit zu dringen, um dessen Tiefe und Größe zu erspähen. Dies ist die Werkstatt, wo an hundert Hände quer über den Boden das Salz in Gestalt liegender rhombischer Säulen mit Hammer und Keule von dem großen Salzberge losmachen, dieselben dann in 50 Pfund schwere Steine abspalten und vermittelst Winden, die durch Pferdekraft in Bewegung gebracht werden, durch jene Oeffnung des Gewölbes zu Tage fördern. Jährlich werden an 100,000 Centner gewonnen. Wiederum zu Tage gefahren, blieb mir kaum noch Zeit, die 5 bis 6000 Centner fassenden und aus übereinander gefügten Fichtenstämmen (nach Art der Wohnungen) gezimmerten Salzmagazine und die wenigen gemauerten Wohnungen der Bergwerksbeamten zu besichtigen, sowie die karge Salzflora[244] zu besuchen.

Der Tag neigte sich zu Ende, schon war die Sonne über den hohen Gebirgen des Westens verschwunden, als ich das Dorf **Parajd** selbst erreichte. Es war das Ziel des heutigen Tages. Vergebens siehst du dich auch hier nach einem wohnlichen, oder besser, gut eingerichteten Gasthause um. Wenn das Dorf auch wegen seiner Naturschätze mehr Einnahmen hat als jedes andere der Umgebung, wenn es auch von diesen einige Kaufläden auszeichnen, die einige Armenier auf dessen Hauptplatz errichtet haben, wenn es endlich auch Jahrmarktsgerechtsame hat, so ist es denn doch nach Bauart und Lebensbeschäftigung der Einwohner kaum etwas Weniges mehr als jedes andere szeklerische Dorf. Unter freiem Himmel wurde ein denn doch warmes Abendmahl gehalten und hier auch das Nachtquartier aufgeschlagen. ||55.||

Ich zog die freie schöne Gottesnatur um so mehr einer mir angewiesenen, düstern dunstigen Kneipstube ohne jedes Bettapparat vor, da ich den Tag über zu bemerken Gelegenheit gehabt hatte, daß die Meister der Pferdediebstahlskunst, die nomadisirenden Zigeuner, auch in dieser Gegend nicht ganz fremd seien. Die aller Schließvorrichtung baaren Hofthore und Stallthüren würden zur Ausübung der Kunst ohnehin den besten Vorschub geleistet haben. ||56.||

IV. VON PARAJD BIS BORßÉK.

Noch vor Tagesanbruch verließ ich **Parajd** und mit ihm das siebenbürgische Becken, Bergland oder Binnenland – die meergeborene Molassenformation. Bereits unterhalb desselben zeigten schon gestern einzelne frei liegende Felsen der Berge Verschiedenheit von den bisherigen und die Nähe einer anderen Formation. Unmittelbar hinter demselben – östlich – betritt man das, besonders im Osten des Landes ausgebreitete „Gebirgsland" und mit ihm zunächst vulkanisches Gebiet. Das Vaterland erhält eine andere Physiognomie! Der Weg führt an dem rechten Ufer eines Kokelarmes in ein freundliches Gebirgsthal hinein und nach einer etwa anderthalb stündigen Fahrt siehst du dich am Fuße jenes schon oben erwähnten, quer vor dem Kokelthale wie eine Waldwand sich erhebenden Görgényer Gebirges. [...] ||57.||

[...]

Eine kunst- und mühevolle Straße, oft viele Klafter hoch und große Strecken lang mit Trachytsteinen gemauert, führt am Ufer des genannten Wassers, das bereits oberhalb Parajd̀s die sich blitzschnell drehenden Räder mehrerer Sägemühlen treibt, den mächtigen Bergzug hinauf. [...] ||58.||

[...]

[244] Leicht fanden sich: die kleinblüthige Haberwurz (Scorzonera parviflora, Jacq.), das Meerstrand's Sandkraut (Arenaria marina, Roth), der krautartige Glasschmelz (Salicornia herbacea, L.), die schlitzblättrige Haberwurz (Scorzonera laciniata, Willd. Var. Salina tenuisecta, Schur), ferner Poa maritima, Baumg., Aster tripolium, L. ɔc., der Seestrand's Dreizack (Triglochin maritinum, L.) fand ich hier nicht.

„Unvermuthet" um so mehr, da sonst in andern Theilen der Erde die Flüsse in einer so großen Nähe an ihrem Ursprunge, wenn nicht von engen Schluchten, höchstens von engen Thälern umgeben werden. Es scheint diese Thalbildung jedoch zu den Eigenthümlichkeiten unseres Ländchens zu gehören; denn sie kehrt bei noch andern Flüssen desselben wieder, namentlich und insbesondere bei Alt und Burze.

Der Straßensattel erhebt sich 3228.75 p. Fuß über das 1568.54 p. Fuß über dem Meere gelegene **Parajd**, 2499.49 p. F. über das 2297.5 p. F. hoch gelegene Alfalu und erreicht somit eine ||61.|| absolute Höhe von 4797.29 p. F. (nach Mittheilung des Verf. f. Naturw., Jahrg. IX, p. 196). Derselbe ist also um 1136.99 p. F. höher als der 3660.3 F. hohe Straßensattel zwischen Sofalva und Alfalu. Der nahe gelegene Mezöhavas ist 5433.5 p. F. hoch.

In etwa drei Stunden waren wir in der erwähnten Ebene. [...]

Nach den wenigen Höhenmessungen auf der Ebene (Alfalu 2297.5 p. F., Gy. Sz. Miklos 2152.2 p. F., Vasláb (am Eintritt des Mieresch in die Ebene gelegen) 2502.0 p. F. über dem Meere) stellt sich, wie schon oben erwähnt worden, die Durchschnittshöhe derselben zu 2317.2 Fuß heraus. Sie liegt somit 2217.2 über der etwa 8–10 Meilen entfernten und etwa 100 F. hohen moldauischen Ebene und 748.6 p. F. über dem sehr nahen bei **Parajd** 1568.54 p. F. bei Kelementelke 1067-4 p. F. hohen Kokelthale. In der That ein höchst seltenes Verhältniß! Vergleichen wir den Eintritt des Mieresch in die Ebene (2502.0 Fuß hoch) mit seinem Austritt aus dem Lande (bei Zam 535.0 Fuß hoch); so fällt er auf seinem ganzen Wege 1967.0 Fuß. [...] ||62.||

[V. BORßÉK.]
[GESCHICHTLICHES.]

[...]

[...] Nach Aufgabe seiner militärischen Laufbahn hatte dieser [Günther, Adjutant des Feldmarschalls Lascy, schwach und kränklich] im Kabinete Josephs II. gearbeitet, doch bald die Residenz wegen einer Brustkrankheit auf Anrathen der Aerzte verlassen müssen und Siebenbürgen besucht, „um in dessen gesunder, wohlthuender Gebirgsluft Heilung zu suchen."

[...] ||86.||

[...] Der Sarg wurde, Dank den heilskräftigen Wassern! [von Borßék] nicht gebraucht! Schon nach 3 Wochen konnte Günther größere Spaziergänge unternehmen und Haue und Schaufel ergreifen und führen, um zum Zeitvertreib mit dem Freunde einen „Irrgarten" anzulegen, damit spätere Ankömmlinge sehen könnten, daß hier einst gebildete Menschen gewesen. Nach 6 Kurwochen war Günther vollends genesen. Der Rettungsort wurde bis nach Ditro zu Fuß verlassen und Günther kehrte als gesunder und kräftiger Mann nach Hermannstadt zurück (Zeit etwa 1769–1775.) Daselbst erhielt er eine Anstellung beim Generalcommando, heirathete ein Fräulein Weiß aus Zalathna und wurde bald Vater von drei Kindern. Später trat er in Pension, ging nach Wien, übernahm mit einem Freunde, Wimmer, in dem bald ausbrechenden französischen Kriege Lieferungen für das deutsche Heer und machte ausgedehnte Geschäftsreisen im „Reich."

Als er von dort mit großem Vermögen zurückkehrte, führte demselben ein ihm durch seine Frau befreundeter, damals in Wien als Agent lebender Reußmärkter aus Siebenbürgen, Namens Zimmethshausen, seine junge Frau, eine Kärnthnerin, auf. Der erfreute Günther gab zu Ehren des neuen Familiengliedes ein Souper, wobei auch Rohitscher Sauerwasser auf die Tafel kam. Das Wasser wurde, mit Wein gemischt, ganz schwarz. Da brach Günther in die Worte aus: „O du göttlicher Borßéker, Niemand weiß, wo du quillst, Niemand kennt deine Heilkraft." [...] In dem sich anknüpfenden Gespräche kam ||87.||

Günther auf den Gedanken, jene Wildniß von den Grundeigenthümern, den Dörfern Ditro und Szarhegy, zu pachten, eine Glasfabrik anzulegen und einen Handel mit dem köstlichen Wasser nach

Wien zu eröffnen. Später gewann er noch den Freund Zimmethshauser für das Unternehmen und sogleich gings ans Werk. Die kais. Regierung gewährte auf ein Gesuch die Erlaubniß, daß der bewährte Kenner des böhmischen Glasfabrika, Eisner von Eisenstein, die Männer nach Siebenbürgen begleitete und ertheilte später denselben ein Privilegium auf die Einfuhr des Borßéker Sauerwassers nach Wien. Eisner von Eisenstein durchforschte 8 Tage lang die ganze Umgegend, während welcher Zeit die zwei Freunde in **Parajd** verweilten. Mit freudestrahlenden Augen kehrte er zurück und erklärte: „Wenn Sie im Stande sind die Arende zu erhalten, so gratulire ich. Sie können da Alles sinden nur kein Salz. Das vortrefflichste Glas, sogar Spiegel können sie erzeugen; Holz haben Sie auf tausend Jahre." [...] ||88.||

[...]

[VI. VON BORSZÉK BIS ZUM KUPFERBERGWERKE BALÁN BÁNYA BEI SZ. DOMOKOS.]

[...]

Das nämliche Mißgeschick, wie in **Parajd**, traf mich auch hier, nämlich, daß wegen eines Festtages nicht gearbeitet wurde. Doch standen Schmelzöfen und Stadeln in voller Glut, jene eine höllische ||107.|| Mut mehrere Schritte weit entsendend, diese mit mephytischen Dünsten die ganze Umgebung erfüllend. [...] ||108.||

[...]

Unmittelbar oberhalb des Cementirungswecks tritt das Flüßchen aus dem zu befahrenden Stollen heraus. Hüte und Röcke vertauschend, in der linken Hand ein Licht, in der rechten einen starken Stock, begannen wir die unterirdische Fahrt. Dieselbe war eine schwierigere wie in **Parajd**. Nicht wie sonst, wo der Stollen zugleich zur Wasserleitung dient, ist der Boden auch hier mit Blanken belegt, so daß das Wasser bedeckt fließe; sondern es liegen nur zwei etwa 2' weit von einander eisenbahnähnlich parallel laufende Hölzer in dem etwa 3–4' breiten und bis 6' hohen Stollen, auf denen die das Erz zu Tage führenden „Hunde" fortrollen und auf denen die den Bergbau Besuchenden sich fortbalaneiren müssen. Zu diesem Behufe wird zur Erhaltung des Gleichgewichts der erwähnte Stock Einem in die Hand gegeben. Von oben tröpfelt in einem fort Wasser, welches sich durch das anfangs lose Gestein durchsickert und durch die schwache „Auszimmerung" leicht einen Durchgang findet. Darum muß, wenn der eigene Rock für eine solche Befeuchtung zu kostspielig ist, derselbe mit einem Grubenrocke vertauscht werden. Eben wegen des loseren Gesteins ist es auch hier wie in **Parajd** anfangs nöthig, daß der Stollen unterbaut, d. i. „ausgezimmert" wird, bis dahin wo das feste erzführende Gestein beginnt. Auf dem schmalen Pfade ist es sehr leicht das Gleichgewicht zu verlieren und so die Tiefe der Wasserleitung mit dem Füßen zu messen. [...] ||109.||

XV. VON BORSSEK NACH SÄCHSISCH-REEN.

Um von Borßek nach Sächsisch-Reen zu gelangen, mußte ich, da die aus der Gyergyó am Mieresch hinunter führende nächste Straße noch nicht fertig war, eine bekannte Strecke – bis zu dem auch uns bereits bekannten **Parajd** – zurücklegen. Ich würde darum die Strecke stillschweigend übergehen, wenn dieselbe uns nicht einen kleinen Beitrag zur Bereicherung unserer ethnographischen Kenntnisse und Begriffe zu liefern verspräche. [...] ||237.||

[...]

Als ich den anspruchlosen Nachkommen Attila's über seinen Begriff von einem „gut eingerichteten Wagen" näher ausforschte; wies er darauf hin, daß er doch vorne den Kober um fast einen Fuß in die Höhe geschoben habe, damit wir „gerade und bequem" sitzen könnten. Was war zu thun? Wollten wir vom Fleck und zu der bestimmten Zeit in Reen eintreffen, so mußten wir in den sauern Apfel beißen und wenigstens bis nach **Parajd** in den Kasten steigen. Neben einander konnten wir nicht sitzen, wenn wir nicht stets armumschlungen fahren, wenn wir nicht jeden Augenblick dem

Kober unsere Köpfe zu einer unsanften Berührung preisgeben oder diesen selbst nicht ein allzuöfteres „Errathen unserer Gedanken" gestatten wollten. Wir mußten also hintereinander sitzen und einen sogenanten Gänsemarsch per Wagen formiren. Der Marsch ging an. Doch welch' ein Marsch! In der ersten Bestürzung hatten wir vergessen, nach den Rädern zu sehen. Diese aber gaben sich bald zunächst dem Gefühle und dann auch dem Gesichte als ganz eisenleere Vielecke zu erkennen, in die die ursprüngliche Kreisform durch das viele Hemmen übergegangen war. Es fehlte wenig und die Quadratur des Zirkels wäre auf practischem Wege gefunden! So lange wir freilich am Kößreß aufwärts fuhren, waren die Stöße noch etwas sanfter. Doch woher nähme ich Worte, um unsere Qualen zu schildern, die wir abwärts erduldeten. Wollten wir nicht um unser Zwergfell kommen, so mußten wir auch bergabwärts im langsamen Schritte fahren. Wir waren darum herzlich froh, als uns am Abende das ||238.|| „beste" Einkehrhaus Ditro's das Ende der Tagespein und am andern Nachmittage das „Kreuz" in **Parajd** zugleich Befreiung von dem Fuhrwerke verhieß. Die Verheißung ging nicht ganz in Erfüllung! Denn nun kam die Reihe an den Magen. Dort wurde mit vieler Mühe endlich ein Eierschmalz für ihn bereitet und hier hatte er sein Kreuz, bis er das berühmte ungarische Nationalgericht Paprika unterbrachte, das desto besser sein soll, je mehr es von dem brennenden Stoffe gesättigt ist. Das bald bereitete weiche Lager bot endlich dort und hier für Vieles Ersatz. Wir übergaben uns ihm in **Parajd** mit der zuversichtlichen Hoffnung, den nächsten Tag einen Ausflug in die klassische Umgebung und auf den unweit gelegenen ebenfalls klassischen Berg Firtos machen zu können. [...] Zwar finden sich in dem kleinen Kokelthale selbst keine Spuren von einer römischen Straße, wie dies im großen Kokelthale der Fall ist, aber verschiedene, deutlich redende Trümmer von röm. Bauten und andere antike Gegenstände, die man unlängst bei **Parajd** und mehreren andern, näher und entfernter gelegenen, Dörfern, insbesonders bei Sovárad und Szováta, gefunden, beweisen, daß in der Römerzeit die zu Tage liegenden Salzlager zu Szováta ausgebeutet worden und daß die ganze Umgegend von **Parajd** bis hinunter nach Erdő-Sz.-Gyorgy und Egrestő und hinauf über Sofalva – wo das Salz ebenfalls so an die Oberfläche tritt, daß es oft den Pflug hindert – und Korond[245] – ||239.|| wo sich auch ein Mineralbad befindet, bis nach Firtos und Várallya und bis hinüber in das große Kokelthal klassischer Boden gewesen. [...] ||240.||

[...]

Bis Szováta ist der Weg bekannt. Von hier aber zieht er sich an dem – bekannten – salzigen Kokelflusse rechts in ein Nebenthal der Kokel hinein, in eine wenig bekannte Gegend. Mit dem Kokelthale hört zugleich die prächtige Chausse auf! [...] ||241.||

[...]

Wir ließen den merkwürdigen Rapsonnéberg mit seinen Ruinen von einer der ältesten Burgen Siebenbürgens[246] und die weit sichtbaren Salzfelsen mit ihren grünen Bouqueten zur Rechten und folgten fast 3 Stunden lang einem immer kleiner werdenden Zuflüßchen der Kockel, stets in der östlichen Peripherie des großen sich durch das Binnenland ziehenden Salzgebietes. [...] ||242.||

---

[245] Korond – eigentlich das fest an ihm liegende Dorf Arcso – besitzt mehrere heilkräftige Säuerlinge mit Einrichtungen zum Baden. [...]

[246] In dieser Burg wohnte der Sage nach Ropsonné mit vier Schwestern. Wenn man in Klausenburg zur Kirche läutete, so hörte es Rapsonné und ehe die Glocken ausgeklungen, war sie angekleidet, hatte angespannt und jagte so scharf, baß sie noch mit den andern Leuten zur Kirche kam. Die Spuren der Straße, welche Rapsonné fuhr, sind noch sichtbar von der Burg über den Gipsel des Kacza dem Salzberg zu. Das Volk nennt sie Teufelsstraße und erzählt, Rapsonné habe sie durch den Teufel bauen lassen und ihm dafür einen Berg Gold und ein Thal Silber versprochen. Als er aber um seinen Lohn kam, da wollte Rapsonné nichts wissen und als der Teufel ungestüm wurde, nahm Raposonné den Daumen, den Zeige- und den Mittelsinger ihrer Hand zusammen und legte oben drauf ein Goldstück, in die stache Hand aber ein Silberstück und sprach zum Teufel: „Sieh den Berg Gold und das Thal Silber, da ist dein Lohn." Wüthend fuhr der Teufel von dannen und zerstörte die ganze Straße von Klausenburg bis Szováta und ließ sie nur etwa eine Meile lang in der nächsten Nähe der Burg stehen.
Nach Kőváry bei Müller a. a. O. p. 149.

(Salzer 1860: V, 10–11, 45, 49–58,
61–62, 86–88, 108–109, 237–242)

▪ BÉKESSI MÁRK [= Y. Z.] (1857)

ERDÉLYI LEVELEK VIII.
(FÜRDŐI ÉLET.)

(Korond, aug. 16.) Koronka, Ákosfalva, Vaja, Balavására, Kelementelke, Erdő Sz. György, Havakő, Sz. István, Abosfalva, Makfalva s még egy csomó falu, Kibéd, Sóvárad, Szováta, **Parajd**, Sófalva stb., melyek a Vásárhelyről Korondra vezető útban feküsznek, hová tűntek gyönyörű tájaikkal, virányaikkal, lombkoszorúzta bérceikkel, sós kutaikkal s tavaikkal?

Eltüntek egy hét órát tartott villámsebes hajtás alatt! Most pedig itt vagyok a só Kánaánjában?

Székely földön vagyok, az erdélyi hires korondi fazékok között, azért is – mielőtt a fürdőhez fognék – egy székely fogást megirok. ||861.||

[...]

ERDÉLYI LEVELEK VIII. [= IX.]
(FÜRDŐI ÉLET.)

[...]

Ennél szebb panoráma nem képzelhető.

A Farkasmező mellett megint a kedves Erdőhegy fekszik, forduljunk egyet s nézzünk a Korondtól csak egy kis órányira fekvő hires sóbánya: **Parajd** felé; mily pompás utazás eshetik onnan fel Gyergyóba, egy hűs sürű erdőn keresztül négy óráig szekeren, egy gyönyörű erdőn keresztül – ismétlem, – mely félig bükkös, félig fenyves.

De most nem érkezem erre, majd eljön ennek is az ideje.

Siessünk a **Parajd** és Korond közt fekvő, a Sófaluból Alfaluba egy őserdőn keresztül vezető útra, ott látjuk megint a Székmezőt, Kereszt-Bercet (jórészt K. Bérc) és a prózai „zengeményű”[247] Hopoc Istókot. [...]

[...]

Midőn Albion valamely különce a „hanging days”-ok miatt spleenbe esve, a Vezuv torkába vetette magát, milyen zajt ütöttek, hogy a Cyclopssokkal megismerkedhetési viszketegből parázsáltatta meg magát? Jöjjön az ily különc Szovátára, vesse magát a mondott tóba, s ott félig megfagy, félig megperkelődik.

Ez igy van és nem másként; mert a szóvátai tó fölszine egy sing mélységig jéghideg, azontúl olyan forró, hogy a Rhinoceros is ott hagyná a bőrét. Az ügyes, óvatos uszó mégis megfördhetik a fölszinén, ha nem buvárkodik. – Én ezen ritkaságokat hiába kerestem Kővári László „Erdély földe ritkaságai”ban, hiába Steuner, Binder, Pataki, Bélteki, Knöpfler „Analysis”eiben, hiában Bielz legújabb munkájában és hiában elvégre a „Siebenbürgische Verein für Naturwissenschaften” közleményeiben, sehol se nyoma, se helye.

[...] ||874.||

ERDÉLYI LEVELEK. X.
(FÜRDŐI ÉLET.)

[247] Zengemény: plagium Hegedűs koszorúzott „Bibor és gyász”-ából, hol Idyll vagy hatszor egymásután zengedezteti. Y. Z.

[...]

A tulajdonképi Korond egy óranegyedre, a hires **parajdi** sóbánya, (mely egymagában megérdemli, hogy az ember ide ránduljon, mert bizonyos lehet, hogy a derék bányanagy Houchárd úr – ki francia eredete dacára is tősgyökeres magyar – a legelőzékenyebben fogad minden bányalátogatót), egy órányira van a fürdőtől, melyet nagyobb joggal Árcsónak nevezhetni, a nehány lépésnyire ide eső Árcsóról, mely a természet kezéből vett kertek egyik legszebbike.

[...] ||878.||

(Y. Z. = Békessi 1857: 861, 874, 878)

- **FRANZ F. FRONIUS (1857)**

Den Schässburger führt eine einzige Tagereise schon in diese merkwürdige Gegend unseres Vaterlandes, deren reiche Naturschätze sich um die Orte Olahfalu, Lázárfalva, Szent Domokos, Ditro und **Parajd** gruppiren. Ich besuchte diesmal mit zwei jungen Freunden in sechs Tagen vier dieser Knotenpunkte. [...] ||77.||

[...]

Am folgenden Morgen traten wir bei guter Zeit unsere Rückreise an, und fuhren über Gyergyó Sz. Miklos, die Borszéker Strasse rechts lassend, auf die, über den hohen Bucsim führende neu angelegte **Parajder** Strasse, welche da, wo sie den Gebirgszug übersetzt, sieben Stunden lang durch mächtige Fichten- und Buchenwälder führt. Die Nacht mussten wir im Walde zubringen, da wir am nächsten Morgen frühzeitig aufbrachen, langten wir schon um 8 Uhr früh in **Parajd** an.

Unser erstes und einziges Geschäft war die Besichtigung der bekannten Saline, welche eine gute Viertelstunde vom Dorfe abliegt. Es gibt wenig Gegenden in Siebenbürgen, wo der Reichthum des Landes an Salz in so deutlicher und grossartiger Weise zu Tage tritt als hier. Von den 800 Salzquellen, Siebenbürgens fliessen nicht weniger als 129 in der Umgebung des **Parajder** Salzstockes der auf einem Terrain von 5 Stunden Umfang[248] in 60 Felsengruppen zu Tage tritt, und alljährlich durch Bergrutschungen u. s. w. theilweise blosgelegt wird. Ein grossartiger Bergsturz hatte auch in den letzten Tagen etwa 2000 Schritte oberhalb der Saline Statt gefunden. Von einem der, an den Ufern des Korondbaches bis zu einer Höhe von 30 Klaftern aufsteigenden Salzfelsen hatte sich eine Masse von mindestens 50,000 Centnern reinen Salzes losgelösst und war unter furchtbarem Getöse in den Fluss gestürtzt. Die Wirkung des Falles schien eine ungeheuere gewesen zu sein; nicht nur die Schotterlage des Flussbettes war durchschlagen worden und bedeckte in einem Längendurchmesser von 150 und einem Querdurchmesser von 50 Schritten die Ackerfelder des gegenüber liegenden Flussufers, sondern auch die zähe Mergellage, die das liegende des Salzstockes bildet und der Schotter aufgelagert war, erschien zerschlagen und lag in mächtigen Fetzen umher. Der Lauf des Flusses aber wurde durch die herabgestürzten Blöcke, von welchen einige gewiss heute noch 2000 Centner wiegen, derart durchbrochen, dass kein Tropfen Wasser durchfliessen konnte, und man die, unterhalb des Sturzes aufs Trockne gerathenen Fische in Säcken auflas und feil bot. Es gab tagelange Arbeit bis man mit vereinten Kräften dem Flusse einen schmalen Durchgang durch die hemmenden Salzfelsen bahnte, den er nun täglich weiter ausleckt, um wieder ungehemmt fliessen zu können. Unterhalb des Sturzes schmeckte der Fluss ganz salzig und in salzarmen Gegenden hätte ||85.|| man ihn als sudwürdige Soole versotten, während man hier selbst die festen Blöcke verstürzte.

Nach Besichtigung dieses in seiner Art einzigen Natur-Ereignisses liessen wir uns in die nahe Grube führen. Sie liegt in einem, 30 Klafter über das Kokelbett sich erhebenden Berge und ging im

[248] Am grossartigsten und umfangreichsten bei Szováta.

Jahre 1792 aus der freien Verwaltung der Szekler-Nation in die Hände der Regierung über. Sieben und zwanzig Treppen führen in die 18 Klafter tiefe domartig eingehauene Grube, aus welcher von 55 Arbeitern täglich ungefähr 800 Centner reines Steinsalz gehauen werden. Doch wird nicht das ganze Jahr hindurch gearbeitet, weil die angehäuften Vorräthe nicht abgesetzt werden können. Im letzten Arbeitsjahre waren vom 17. November 1856 bis 16. Mai 1857 70043 Centner reines Salz gewonnen worden, wobei die Minutien die fast 1/3 Summe betrugen verschüttet oder zu Viehsalz verarbeitet wurden. Der Centner Salz kostet gegenwärtig an Ort und Stelle 3 fl. 40 kr., Viehsalz (eine Mischung von 7½ Procent Kohlenstaub, 3¾ Procent Encianwurzel, 3¾ Wermuth und 85 Percent Salz kostet der Centner 1 fl. 40 kr.). In 1½ Jahren wurden 10000 Centner dieses Salzes erzeugt und abgesetzt.

Auf dem Rückwege aus der Grube wurden die zahlreichen Salzlachen und Sümpfe der Umgebung einer botanischen Besichtigung unterzogen und mehrere Salzpflanzen, die an sich schon die Nähe des Salzstockes verriethen, gesammelt. Darunter Glyceria distans. var. salina Schur, Poa maritima Bgt. nec L., Alsine marginata Koch, Atriplex lacinata, triangularis und augustifolia Wild., dann Aster Tripolium, Salicornia herbacea L. und einige andere.

An einem Bache in der Nähe des Dorfes überraschte mich die schöne Amerikanerin Rudbeckia lacinata, die hier unter dem ungrischen Namen barát virág als wildwachsende Pflanze bekannt ist. Sie steht übrigens auch am Márosch in der Gyergyó und am Alt bei Freck. An alle drei Standorte ist sie aber wahrscheinlich aus Gärten gekommen, und gehört, wie ihre weite Verbreitung beweist, zu denjenigen Zierpflanzen, die zuerst nach Siebenbürgen kamen. ||86.||

(Fronius 1858: 77, 85–86)

▪ BÉKESSI MÁRK (kb. 1859)

ERDÉLYI KÉPEK.

Ha e levelek célja egyedül a fürdői élet leirása volna, úgy szépen letennők a tollat és hallgatnánk, mert jól tudjuk, hogy október havában az effélék: eső után köpönyeg. De nyúgodtabb lélekkel fogunk munkánkhoz, mert a regényes Erdély elragadó és szám nélkül való szépségeinek erőnktől kitelhető ismertetését tűztük ki célul, azon reményben, hogy tán még jobban fog esni a kandalló lobogó lángjánál, vagy ennek hiányában, más becsületes fűtő melegénél, mint a hogy esett volna az alkalmatlan legyekkel járó augusztusi forróságban. ||1064.||

M.-Vásárhelyből kiérve, a szebeni és brassói nagy országútból bal felé egy ujonnan készült út ágazik ki, mely az első faluban, Jedden ismét kétfelé szakad. [...]

[...]

A balavásári tetőn megforditott sorban gyönyörködünk a Kis-Küküllő völgye panorámájában, melyen szemeinket szebeni útunk alkalmával a csergedi tetőn legeltettük. Az útat Balavásárától Erdő-Szent-Györgyig taval[y]i előpataki kirándulásunk alkalmával már leirtuk volt e lapokban.

Erdő-Sz.-Györgyön a hajdan gr. Rhédei, most hg. Würtenberg és illetőleg gróf Hohenstein kastély mellett, a Kis Küküllő hidján keresztül Udvarhely és Csik, továbbá Brassó és Élőpatak felé mehetnénk, mi azonban a bal kézt való úton, a Kis-Küküllő jobb partján fölfelé haladva és a tiszta székelységű Csókfalvát, Szent Istvánt és Atosfalvát útunkba ejtve, Makfalvába érünk.

[...]

Szováta nevezetes a közel havasban vadászható őzök sokaságáról; nevezetes a legjobb havasi pisztrangokról, melyeket a szovátaiak a Tekerős Johod- és Kis-Küküllő vizeiből világfa mellett (mint a székelyek a meggyujtott fenyőfa-fáklyát nevezik) kifognak és melyek bőségéről legvilágosabb bizonyitvány az, hogy e páratlan hal-nem fontját minmagunk húsz új krajcáron vettük. Szovatáról visz

egy út Szász-Régen felé, még pedig a geologusok figyelmét megérdemlő Szakadáton át. A Szakadát azon magaslat, mely a Nyárád- és Kis-Küküllő választékát képezi; jellemző eredeti elnevezését onnan nyerte, mert egy hegyláncolatnak mintegy hirtelen elszakadt végét ábrázolja, és an[n]yival föltünőbb, mert a nevezett két folyó közt legfölebb 10–11 ölnyi magasodásban emelkedvén, a Küküllőnek a Nyárádba vezetését és Szovátánál egyesitését igen csekély mértékben akadályozhatná. Szovátához közel van a regényes Illyésmező is; ugyancsak Szováta végében van a háromszög csúcsa, melyet az országút Erdő-Sz.-Györgytől Korondig képez, és ||1065.|| melynek belterületén az eddigelé elsorolt helységeken kivül Bözöd-Ujfalu, Etéd, Enlaka, Solokma, Kűsmöd, Siklód, Agyha, **Parajd**, Alsó- és Felső-Sófalu vannak.

Parajd kősóbányáiról hires, melyeket már a rómaiak ismertek. Az ezen kimerithetlen bányákban szokásos kiaknázási mód az egész birodalomban egy a maga nemében; a **parajdi** sóbányában dolgozó székelyek tudniillik csupán faékeket és butykókat használnak; ezen különösség érdekét ama körülmény is emeli, hogy a székely munkások sajátkezüleg készitik el szükséges szerszámaikat; mert tudni kell, hogy az erdő nélkül alig képzelhető székelyek mindenike született – ácsmesterember. – **Parajdon** az út kétfelé válik; a balfelőli Gyergyóba, a jobbfelől való Sz.-Udvarhely és illetőleg Korond felé vezet. Mi ez utóbbin haladunk. ||1066.||

ERDÉLYI ÚTIKÉPEK. (A KORONDI FÜRDŐ.)

Parajdtól Sófalva és Korond felé mindinkább változatosabb lesz az út. Balfelől a **parajdi** (a Gyergyóból benyuló Bucsum) erdő végső táborszemei, melyek itt egymáshoz meglepésig hasonló dombokká szelidülnek, a „hollókő" alatt látható sósfürdő körüli szegényes faalkotmányok; jobbfelől a fehérlő sóhegyek, s az egyik magas csúcs oldalában elrejtetten fekvő, s egy óriás fa kinyuló ágán fityegő madárfészekhez hasonlító és a diófáiról nevezetes Atyha, az eleven és páratlan zöldszinű kaszálók, az Árcsó, melynek költői csöndét csak a kövecses Korond-patakjának zúgása, vagy egy sétáló fürdői vendégtársaság megjelenése háborgatja; szemben a környék bérceinek királya, a háromcsúcsos, komor, hajdan sziklavár által koronázott Firtos: gyönyörű, harmonicus egészet képeznek, a minőt a teremtő is csak jó kedvében alkotott.

[...] ||1120.||

(Náprádi Y–Z. = Békessi 1859: 1064–1066, 1120)

▪ FRANZ VON HAUER (1859)[249]

[XIV. RÉSZ]

A HARGITA, – PARAJD, – VISSZATÉRÉS BÉCSBE[250]

Gyergyószentmiklóstól[251] kelet-délkeleti irányba jó út vezet a Hargita-hegység[252] vonulatán keresztül. [Gyergyó-] Alfalunál,[253] amely ezen szakasz utolsó faluja, az út keresztezi a Maros folyót,[254] aztán először enyhén emelkedni kezd, utána pedig egyre meredekebben és meredekebben vonul egészen a hegy keleti pereméhez közeli nyeregig, melynek magasságát mintegy 670 ölben állapítottam meg. Innen az út ereszkedni kezd a Kis-Küküllő völgyébe,[255] majd egész **Parajdig**[256] vezet. Egész

[249] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 115–118.]
[250] [Die Hargitta, Parajd.]
[251] [Gyergyo St. Miklos.]
[252] [Hargitta-Gebirge.]
[253] [Alfalu.]
[254] [Maroſchfluß.]
[255] [Thal der kleinen Kokel.]

úton, mely egy rövidebb, egynapos utazást jelentett, jobb és bal oldalról is sűrű erdő vett körül minket, ez idő alatt pedig mindössze két vagy három elszigetelt fogadó vagy fűrésztelep – mint egyedüli emberi lakhelyek – mellett haladtunk el. A tájhoz hasonlóan a geológiai összetétel is monoton: az egész vonulatot a magasban felsorakozó trachit tömegek, valamint a lejtőkön található újraképződött tufa és konglomerátumkőzetek képezik. Ezen kőzetek különböző módosulatainak figyelemre méltó tanulmányozása, mellyel Freiherr v[on] Richthofen már egy évvel korábban foglalkozott mind Északkelet-Magyarország trachit hegyeiben, mind itt is, számos fontos és érdekes eredményhez vezetett, melyeket itt csak futólag tudok megemlíteni; a trachitnak több változata ismeretes, melyek különböző kitöréseknek a következményei és melyek kölcsönösen keverednek egymással, ezáltal frikciós konglomerátumokat idézvén elő, melyek gyakran nagy területeket fednek be. A legrégebbi és legkiterjedtebb trachit a „Hargita-trachit”,[257] melynek porózus, szürke színű, üveges földpát, oligoklász, amfibol és csillámpala kristályokat tartalmazó alapösszetétele van. Magyarországon ez a kőzet a zöldtrachit társaságában jelentkezik, mely a nemesérclelőhelyek hordozója (pl. Selmecbányán, Telkibányán,[258] stb.); a Hargitán ez utóbbi teljes mértékben hiányzik, akárcsak a nemesérc jelenlétére utaló nyomok. Fiatalabb kitörések eredményeként jött létre a vörös trachit, mely a legtöbb frikciós konglomerátum kötőanyaga, valamint a bazaltos fekete trachit, mely többszörösen is áttöri a tufát. Ezzel szemben a tufákat két csoportra oszthatjuk: vulkáni tufákra és üledékes tufákra. Ezek közül az első csoport, mely állandó összefüggésben van a trachit kitörésekkel, illetve ezen kőzet vonulataival és áradataival, hegyformáló jellegű, míg a második csoport viszonylag újabb keletű, a völgyek és üregek feltöltésében játszik szerepet, finom, fehéres és zöldes színű tufás homokkőből – az úgynevezett palából – és finom konglomerátumokból tevődik össze és a jelentős erdélyi kősólelőhelyek hordozója.

Erdély kősóban való mérhetetlen gazdagsága mindig is felkeltette az általános érdeklődést és már az egykori írókat is foglalkoztatta; például A kősó története Erdélyben című írásában Fichtel b[áró] számos hipotézist állít fel (melyeket még egy újabbal gyarapított), melyeknek célja a kősó Erdélyben való keletkezési módjának vagy legalábbis előfordulásának magyarázata. Jelenleg megállapított ténynek tekinthető, hogy mind az Alpokhoz[259] tartozó triász kori, mind pedig az Erdélyben és általában a Kárpátokban[260] előforduló harmadidőszaki kősótelepek tengeri eredetűek, lévén hogy ezeket mindenfelölről üledékes képződmények veszik körül. Ezáltal nagyon közel kerülünk a biztos határához, de mindaddig megoldatlan nehézségekbe ütközünk, míg kísérletet nem teszünk pontosabb képet kapni azon folyamatokról, melyek a szóban forgó üledékek képződéséhez vezettek. A téma mélyebb elméleti taglalását mellőzve, engedjék meg nekem, hogy röviden értekezzem a ténylegesen megfigyeltekről.

Czekelius Dániel rendkívül értékes és szorgalmas összeállítása[261] alapján Erdélyben mindezidáig 40 pontban található kősó, 192-ben sós kút és 593-ban sós forrás, és mindezek mellett nem kerültek számításba az adott helyek közelében található nagy sótelepek. Mindezen lelőhelyek Erdély központi harmadidőszaki területén, pontosabban a környező hegyekkel határos peremvidéken találhatók. A Barcaságban,[262] Csíkban[263] és Gyergyóban[264] sem a kősó, sem a sóskutak vagy sós források nem ismeretesek, mitöbb, ebben a medencében úgy tűnik, hogy még a pala is teljes

[256] [Parajd.]
[257] [Hargitta-Trachyt.]
[258] [Schemnitz, Telki-banya.]
[259] [Alpen.]
[260] [Karpathen.]
[261] Az Erdélyi Természettudományi Egyesület Nagyszebenről szóló tárgyalásai és közleményei V. 39. o.
[262] [Burzenland.]
[263] [Csik.]
[264] [Gyergyo.]

mértékben hiányzik; egy bizonyítékkal több azon belső összefüggésre, mely meghatározza ezen kőzet kősóvá való átalakulását.

Az összes ilyen sólelőhely közül a leginkább figyelemre méltó a **Parajd** és Szováta[265] környéki kőzetekben előforduló kősóállomány. E két hely közül az első egy nem túl széles medencében található, melyet keletről a Hargita lábai, nyugatról pedig a jelentős mértékben vulkáni tufából képződött Atyha-hegy[266] határol; **Parajdtól** délnyugatra, a települések és a Korond-patak[267] között, mely kicsit távolabb a Kis-Küküllővel egyesül, egy 30 ölnyi magas, lekerekített hegy fekszik, melynek nem túl szilárd felszíne alatt tiszta kősómag található. A Korond-patak a kőzetet középen átszakította és a mindkét partja mentén képződött, részben kiugró sófalakat folyamatosan tovább mardossa, melynek következményeként gyakoriak a földcsuszamlások és beomlások, melyek gyakran eltorlaszolják a patak vizét. **Parajdon** a bányákat a vizaknai és a többi erdélyi sóbányához hasonlóképpen üzemeltetik, azaz mélyrehatoló, gátszerű üregek révén; ennek magyarázata nem egyértelmű, mivel, úgy tűnik, sokkal egyszerűbb lenne a völgyfenékben található sót tárnák vagy külszíni fejtés révén a felszínre hozni.

Sokkal nagyobb mértékben, de kevésbé látványos módon mutatkozik meg a só a Szovátától északkeletre található lejtőkön és árkokban. A só itt mintegy 60 különböző helyen található meg, melyeket, a **parajdi** hegyhez hasonlóan, szigorúan őrizni kell a szomszédos település lakóitól, mivel ezek hajlamosak a saját igényeiknek megfelelő sómennyiséget elsajátítani. ||563.||

Száraz időben igencsak sajátos látványt nyújt a sós talajból feltörő kis patak, melynek medrét a sókristályok zúzmaraként teljes egészében ellepik. ||564.||

(Hauer 1860a: 563–564)
(Fordította: Tőkés Balázs)

▪ RÉVAI KÁROLY (1861)

ELSÁRGULT LEVELEK
ELSŐ KÖZLEMÉNY

Érzem, hogy egy nagy adósságot kell lerónom. Adósa vagyok szülővárosomnak, Abrudbányának néhány emléksorral, egy kis megemlékezéssel.

Valami szépet kellene róla irnom. Festői fekvését, gazdag aranybányáit, jelenlegi társadalmi viszonyait, hétországra szóló dinom-dánomjait, híres cigánybandáját be jó lenne megörökíteni. De sajnos, csak régi dolgokról, szomorú eseményekről adhatok számot.

[...] ||125.||

[...]

Apám temetésére élénken emlékezem vissza; nagyapám, egy hatalmas testű, óriás ember, vállára leomló hosszú fehér hajjal, ment a koporsó után s engem ölében vitt a temetőig és vissza. Pár nap múlva egyik nagynéném érkezett meg Gyergyó-Szentmiklósról a férjével. Azért jött, hogy engem magával vigyen. Heten voltunk, szivesen odaadtak!

Régi módi fedeles szekéren tettük meg az utat Abrudbányától Gyergyóig. Vasutnak még híre sem volt akkor Erdélyben. 1861-et irtak. Furcsa idők jártak errefelé minálunk. Egyszer csak elkezdték

[265] [Szovata.]
[266] [Gebirge des Atyal-hegy.]
[267] [Korondbache.]

beszélni, hogy a szabadságharcban eltünt alakok itt is, ott is felbukkannak. Sokan még esküszóval is erősítették, hogy a rengeteg erdőkben, sziklabarlangok közelében gyanus alakokat láttak. A csendőrség élénken szimatolt. Az én gyermeki lelkem nem tudta fölfogni ez események rendkivüli horderejét. Hallottam mesélni az öregeket, hogy az erdők csodálatoskép[p]en megnépesültek; s nem tudtam megérteni: miért lakik valaki az erdőben, mikor házban is lakhatik? Dajkám ezideig csak medvékről, farkasokról mesélt; hogyan kerültek emberek is oda? No hát rövid idő múlva azt is megértettem, mert Abrudbányáról történt elindulásunk után harmadnapra, láttam olyan embereket, kik az erdőben laknak.

A **parajdi** határban, a »Bucsin« tetőn voltunk. Forró augusztusi dél volt. Nagynéném asztalt terített a selymes puha fűre s nagybátyám az iszákot kezdte bontogatni. A két székely mokány lovacska jóízűen ropogtatta a tisztás buja füvét, s a góbé kocsis a szekér alatt aludta az igazak álmát.

Egyszerre az erdő megnépesült. Tiz-tizenkét fegyveres, marcona alak bontakozott ki a rengeteg homályából, s egy pillanat alatt körülfogtak minket. Egyik közülök nagybátyám homlokára irányozta a puska csövét s mondott valamit.

Szegény öreg halotthalványan ült a gyepen, s lassú, szaggatott hangon felelt a kérdésre. Hogy mit, azt nem tudom! Talán nem is értettem. De az igen élénken megmaradt emlékemben, hogy nagybátyám felelete után ezek a lerongyolt, vad kinézésű alakok sorban nagynéném elé járultak, s könnyes szemekkel csókoltak neki kezet. Azután nagybátyámmal meleg kézszorítást váltottak s mély megilletődéssel eltávoztak. A rengeteg elnyelte őket ismét. Eltávozásuk után a két öreg sokáig keservesen zokogott.

Kik voltak? Mit akartak? Azt soha sem tudtam meg. De később, mikor az elnyomatás szomorú korszakának történetét lapozgattam, mintha némi világosság derengett volna agyamban.

A benépesült erdők meséje nem volt mese!

De már reá térek az abrudbányai eseményekre. Éppen kapóra jött nyolcvankét éves öreg nagynéném levele, ki hozzá intézett kérdéseimre megküldte szomorú válaszát. A közvetlen benyomások élénk szineivel ecseteli a magyar szabadságharc egyes jeleneteit, melyekhez hasonlók alig vannak a világtörténelem eseményei közt.

[...] ||126.||

(Révai K. 1906: 125–126)

▪ BÉKESSI MÁRK (1862)

VIDÉKI LEVELEZÉSEK
MAROSVÁSÁRHELY, AUGUSZTUS 28.
A Közrészhavas tetején; isten hozzád Borszék. A szárhegyi kastély. – Gyergyó-alfalvi Fridoliniada – Bucsin-**parajdi** kinlódások és termetrontások alkotmányos és ideiglenességi okozatok alakjában. Maros-vásárhelyi események: tolvajságok, lopások, házfölverések [...]

Borszékről magáról nem irok ezuttal; egy levelezőtársam megelőzött, tarde post festa cantare! [...] egy isten hozzád az erőt adó és csodákat müvelő borszéki tündér forrásokhoz és lefelé haladánk sokáig és hosszasan, mig Ditróba és innen Szárhegybe érünk. [...]

Szárhegy végénél a csik-gyergyói főutról jobbra térve, f. h. 24-dikén este Gyergyó Alfaluba megérkezve, egy külsejéről itélve, ujonnan épült ugynevezett fogadóba szállánk.

[...]

Lefekvém vacsora nélkül. Alig pihenék egy rövid órát, a midőn tüzvésztjelző „hamar! hamar!” sikoltások első szendergésemből fölriasztának. Rémséges fényben uszott a szomszéd utca; a falu három különböző pontján három teli csür állott lángban. [...]

[A tűzoltás és a gyújtogatók megbüntetésének elbeszélése.]

Midőn másnap reggel elindulék, a három elkinzott gyujtogató még életben volt[,] a Gyergyót Udvarhelyszéktől elválasztó Bucsin tetejéről visszanézve, még mindig sürü füstgomoly boritá a 3 óra távolságban fekvő Alfalut. A Gyergyó-Alfalutól **Parajdra** vezető ut még három évvel ezelőtt legjobb karban volt; hajmeresztő és életveszélyeztetőleg el van hanyagolva. Ezen ut rémeit leirni a lehetetlenségek közé tartozik; Procrustes ágya, a Phalaris rézbikája hevitett gyomra, a Regulus hirhedt hordoja, a spanyol inquisitio kinzó szerszámai, a tüz és vizi próbák, mint babonás istenitéletek, két bő krinolinos zártszék közé jutás, a Montezuma rostélyoztatása, mind csak bliktrik azon kinokhoz képest, melyeket a szánandó utazó ezen különben nagyszerü rengetegben kiáll, mig kerékre fonva és összetörve **Parajdra** ér. Három évvel ezelőtt báró B....-a József társaságában pisztrangászni kirándulván a Bucsin tetejére, innen a **Parajdtól** még egy órányira lévő Korondra harmadfél óra alatt a legkényelmesebben érkezhettünk; most **Parajdig** is hosszu 4–5 kinteljes órát tart az ut; hallottam a szigoru vallásosságukról hires gyergyói székelyeket átkozodni és káromkodni, midőn legbajosabb kaptatókhoz szokott keleti vérü lovaik az ölnagyságu kődarabokba megakadott szekeret megmozditani nem voltak képesek.

M.-Vásárhelyen három hónapig tartott távollétünk óta különbféle házfölverések, cifránál cifrább lopások, nehány rendbeli égés, és nehány héttel ezelőtt világos napon elkövetett gyilkosság is előfordultak. [...]

(Békessi = Náprádi Y. Z. 1862: 361)

▪ CHARLES BONER (1863)[268]

[...] A Kis-Küküllő[269] völgye nagyon szép, s kelet fele haladva egyre vonzóbb. Kellemes délutánt töltöttem egy magyar úriember házánál, ahová borkóstolóra mentem, s ahol a legkellemesebb társaságra találtam. Az asztalokon angol könyvek hevertek, és a derűs vacsoránk során gyakran esett angol szó. Innen egy napi kocsizásra van **Parajd**, ahol egy igen figyelemre méltó sóhegy képez látnivalót. Egy hosszúkás, kopár domb emelkedik a hely közelében, és itt felszín feletti bányászat folyik. Az egész masszívum tiszta só. Északkeletre található egy másik sódomb, Szováta, amely két óra alatt járható körül. Egy patak hullámokat ver az oldalaihoz, egy másik pedig a domb mélyébe hatolva telítődik az ásvánnyal; esetenként tavat alkot. Több öl magas, nagyszerű sószirtek ||356.|| ágaskodnak az ég felé. A domb oldalaiban hasadékok vannak, s ha a víz alámossa őket, hatalmas darabok szakadnak le aláhengeredve. 1858-ban **Parajdon** egy függő, legalább 50 000 mázsás, színtiszta sóból álló tömeg zúdult a patakba, elállítva annak folyását és beterítve a szemközti part terét. [...] ||357.||

(Boner 1865: 356–357)
(Fordította: Miklós Alpár)

▪ MENTOVICH GYULA (1864)

[268] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 49–55.]
[269] [Little Kokel.]

[...]

Másnap reggel, azaz Júl. 22-én Kibédre rándultunk, itt is kisasszonyok vannak. Innen Sóváradra mentünk Tót Mártonhoz. Lőrinczi temetett, el is prédikálta faintosan a halottat. Azt mondta, hogy Ilyés próf[éta] tüzes lajtorján ment a mennyekbe. Ne legyetek olyanok, mint a cifra virágok, pl. a papics (pipacs) stb. Itt jót vacsoráltunk, jót ittunk, s lefeküdtünk.

Júl. 23-án Szovátára a kat[olikus] paphoz szálltunk. Innen elmentünk, megnéztük a sóaknákat, melyeket a rómaiak míveltek. Bementünk az öreg Hegedűshöz is, igen jó egészség-, és nagy boldogságban találtuk.

Papnál meglehetősen ittunk, míg egyszer aztán szekérre ülve nagy bajjal elindultunk. Sófalváig szekeren, azon túl gyalog mentünk Korondig, hol megszállottunk a fürdőház feletti zúgban. Az első éjjel elég jól aludtunk.

[Júl.] 24. Reggel találkozván Kozmával, mindjárt meghívott magához kosztra egész ottlétem alatt. Híttak ebédre Vályiékhoz is. De csak ||53.|| uzsonnyára mehettem el, minthogy Kozmához kellett mennem. Reggeli után megferedtünk. Lassú nyugvás közt telt el a nap, míg eljött a bál ideje. Hárman lementek közülünk, későbbre én is lerándultam egy kevéssé benézni. Elegen voltak, egy csomó mágnás, egy pár deák, néhány házas ember, stb. Hazamenés után ferbliztünk egyet, melynek árát 60 kr[ajcár]ral adtam meg.

Júl. 25-kén délelőtt jegyzőkönyvet olvastunk, ebédre Kozmához mentem, ámbár Vályiékhoz is elmehettem volna, de mivel nem említették többet, hogy oda menjek, nem mentem el. Délután leírtam a „Tíz leány...”-áriát [?] a cigányoknak. Nemsokára megindultunk Sófalva felé, hova egy óra alatt megérkeztünk. Itt töltöttük el az estet, míg lefeküdtünk. Igen úri módon voltunk ellátva, mindenik külön ágyban hált.

Reggel, 26. Júl. **Parajdra** értünk. **Parajdon** egyenesen a paphoz rugtattunk. A délelőttet járkálással a vásárban töltöttük el, hol az iparcikkek helyett a szép menyecskéket nézegettük. Az ebéd ideje eljöttével visszamentünk a paphoz, hol két szép papné, a parajdi és sóváradi társaságában jól megtöltöttük a szomorút.

Délután Csengerihez mentünk, s felkértük hogy mutassa meg a bányát és az új alagutat. Csengerinél egy igen szép leányt láttunk, Dohi Luizát. A bányát megnéztük, melyet én ezelőtt egy évvel vagy kettővel láttam volt. Mielőtt a bányát megnéztük volna, a beásást a hegybe megnéztük. A gyufagyárat is meglátogattuk, azonban minthogy nem dolgoztak benne, nem láthattunk igen sokat.

Néhányan előre indulva nagy későre megérkeztünk Korondra. Korondon, vacsorálván egyet, Pálffinál háltunk éjjel. ||54.||

[Utazás Szitáskeresztúr irányába, majd Kézdivásárhely irányába, majd vissza Gyergyószentmiklós irányába.]

[...] Evés után rögtön megindultunk, s 4 óra alatt Gyergyóalfaluban voltunk. A fogadóba kisasszony volt. A korcsmáros egy igen komisz ember, még tányért se akart adni, a puliszkát megmarkolta, s úgy szakította 3 felé. Faluvégi rettentőleg rakta a nem igen szép küsasszonynak.

(Csomafalván keresztüljőve egy igen furcsa eset történt; lásd hátul.)

Nagy álmosan **Parajd**-fele indultunk. Darabig csak ment, de végre bólintgatni kezdtünk. Így haladtunk egész nap, míg eljött 12 óra.

Aug. 24. 12 óra után még mentünk, mégpedig gyönyörű helyt és időben. Az égen számtalan csillag ragyogott. Néha-néha egy-egy futó csillag vonta magára figyelmünket. A hold pompásan világított, mi utazásunknak tökéletesen megadta a regényességét. ||72.||

Végre egy fogadóhoz ér[t]ünk, hol leszállva én, Csi[ki] és Lőrinczi rögtön a heg[yre] mentünk, és egy jó tüzet raktunk, s letelepedve körüle szívtuk a dohányfüstöt, midőn Szabó, ki a mi sorsunkat megirigyelte, odajött és közénk telepedett.

Megpróbáltuk aludni, és pár perc alatt horkoltunk. 4 óra után már felkeltett Szabó, tehát egy jó órát aludtam. Rögtön szekérre ültünk, és 3 óra alatt **Parajdon** voltunk a papnál.

Reggelire Kiss Ferencnéhez mentünk, kitől megtudtam, hogy apámék már V[á]sárhelyt vannak.

[A hivatkozott rész a „Műszavak és nevezetességek" című mellékletből:]

[...]

Csomafalván egy bót ablakából gyönyörű barna fürtös fej dugta ki magát, melyet meglátva, rohantak a boltba szivarért. A rágyújtáskor azon bókot adták neki, hogy a szemei tüzétől is meggyújthatnák a szivart. „Jaj lelkem, kinek 3 gyermeke van, annak nem lehetnek valami szép szemei." – „Aláz' szolgája." – „Magamat ajánlom." ||73.||

(Olosz 2003: 53–54, 72–73 ≈ Mentovich 1864)

▪ ARTHUR J. PATTERSON (1864)[270]

XXXI. FEJEZET. ERDÉLYI UTAZÁS

[...] Következő reggel ő maga [egy, a szomszéd faluban lakó, vidéki úriember] a saját kocsiján egy kis, Korond[271] elnevezésű fürdőhelyre vitt, ahol a **parajdi** kincstári sóbányák igazgatójának vendégszerető gondjaira bízattam. Ez az úriember történelmi nevet viselt, a nagyapja testvére lévén azon generálisok egyikének, akiket – mivel nem voltak mindig győzedelmeskedők a szövetségesek felett – Párizs jakobinusai guillotine alá küldtek. Az ifjabb fivér, riasztva lévén, Németországban keresett menedéket, ahol ismeretséget kötött egy erdélyi mágnással, aki meggyőzte, hogy a fejedelemségben telepedjen le. Itt az országgyűlés erdélyi „nemessé" tette. Egy sóbánya megtekintése után – amit Erdélyben minden idegentől elvárnak – olyan kísérlet megtételére bírtak rá, amit egyetlen jövendő turistának sem tudok ajánlani: arra, hogy Borszéket[272] azon szekerek egyikén közelítsem meg, amelyek kiváló ásványvizét Magyarországra szállítják. [...] ||351.||

[...]

Az összegyűlt orvosok és tudósok által Szováta és **Parajd** sóbányáihoz megtett kirándulások sajátosan festői jelleget mutattak, ||360.|| ahogy az egyenként három kirándulót és egy parasztkocsist hordozó, több mint száz könnyű kocsiból álló, hosszú vonal hegyre fel és völgybe le, magányos völgyeken és felkoszorúzott falvakon át kanyargott. Bárhol jártunk, megérkezésünk félelmet keltett az egyszerű parasztok szívében. Az urak ily nagyszámú gyülekezése, magyarázták, jót nem jelenthet – sokkal inkább külföldi háborúskodás rebellióját. A legkézenfekvőbb magyarázat az volt, hogy az ország erőforrásait adóemelési célzattal felmérő bizottság vagyunk. Az élvezet másik tényezőjét a helyi dzsentri azon folytonos törekvése képezte, hogy politikát vigyen a végetnemérő beszédekbe és köszöntésekbe, amikhez mindenhol a medgyesi[273] bor, a hideg, ecettel és olajjal felszolgált pisztráng, s a Székelyföld[274] egyéb ínyencségei társultak. [...] ||361.||

[270] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 130–131.]
[271] [Korond.]
[272] [Borszék.]
[273] [Mediasch.]
[274] [Székel-land.]

(Patterson 1869. II: 351, 360–361)
(Fordította: Miklós Alpár)

▪ LESLIE STEPHEN (1866)

[...] Európában szinte mindegyik kicsi faluban van valami – bárcsak felfedezhetnénk –, amit a tulajdonosa az egész világon páratlannak hisz. [...] De Erdélyben nemcsak, hogy mindenki vallásosan hitt a helyi csodában, de mindenki azt is gondolta, hogy sosem bocsáthatnánk meg magunknak, ha úgy távoznánk, hogy nem láttuk azt. Szánalmasan kérleltek bennünket, hogy minden bányát meglátogassunk és az ország összes ásványvizét megkóstoljunk. [...] Mai napig két sóbánya szárad a lelkemen. Angliában az utcán nem mennék át, hogy megnézzek egy sóbányát, azaz úgy menekülnék a kellemetlenség elől, ahogy az unalom, a tudományos előadások, vagy a Társadalomtudományi Kongresszus elől mindenestől. De a bányák leírása annyira ékesszóló volt, barátaink olyan eksztatikus rapszódiákba vetették magukat, hogy úgy éreztem: **Parajd**[275] vagy Marosújvár[276] meglátogatásának az elmulasztása nem butaság volt, hanem egyenesen bűn. [...]

(Stephen 1866: 575)

▪ SZATHMÁRY P. KÁROLY (1866)

KÖRÚT ERDÉLY KÖZEPÉN. I.
(Felvinc. Földvár. Maros-Ujvár. Gerend. Bogát. Ludas. Kutyfalva. Radnót. A Nyárád mente.)

Vándorló tanári értekezletünk gyülhelyéül ez idén Székely-Udvarhely volt kijelölve. Jó előre elhatároztam, hogy ezúttal an[n]yi szellemi élvezetet merítek e kirándulásból, a men[n]yi e néhány nap keretében elfér. Vásárhely felé volt kitűzve a menet; de jövetre a gyönyörű Küküllő-völgyet választottuk.

Sokszor tapasztaltam, hogy azon benyomásokat, melyeket valamely vidék látása lelkünkre gyakorol, első izben érezzük legélénkebben; azért legcélszerűbb ekkor vennünk tollra; helybenlakók gyakran meglepetve olvassák azon leírásokat, melyeket idegenek, szülőföldjükről irnak; a megszokás eltörli a költészet zománcát.

Én ugyan életemben nem most tettem meg először az enyed-vásárhelyi utat, de nem is anyadikszor, hogy e benyomás elevensége még sokat veszitett volna.

[...] ||602.||

[...]

Pár csinos és jó módú, de kevés érdekessel biró falu után Nyárádtőhöz értünk, az érdekes folyó: Nyárád tövéhez vagy beszakadásához, melynek egymást érő székely falvaiból került ki Kriza „Vad rózsái”-nak egy nevezetes része. Itt kezdődik a „Nyárád mente”, egy kellemes szép völgy, jobbra be, melyen, mint Lombardiában, egy helységgé folynak össze a külön falvak lakásai.

[275] [Parajd.]
[276] [Maros Ujvar.]

Most nyilegyenes úton haladunk előre; de a Maros nyilt tere egyszerre elsötétül előttünk; a völgyet egy keresztben fekvő hegylánc mintegy ketté vágja, s ennek oldalában sötétlik Székelyországnak ez idő szerinti fővárosa: Maros-Vásárhely. ||603.||

[Marosvásárhely leírása.] ||606–607.||

KÖRÚT ERDÉLY KÖZEPÉN. III.
(Erdő-Sz.-György. A székelyek. Székely-Keresztúr.)

Maros-Vásárhelyről Székely-Udvarhely felé Erdő-Szent-György az első jelentékenyebb helység. Darabig a segesvári töltésen visz az út, mely előbb a már emlitett Nyárád völgyére, hol falu falut ér, majd a kellemes hatású, szelid Kis-Küküllő-völgyén ereszkedik alá.

[...]

Erdő-Szent-György már az ősi anyaszék, Udvarhely kebelében fekszik, s e lapok szives olvasójára nézve, ha eddig figyelemmel kisért, nem lesz talán érdektelen, ha itt a székely népet illetőleg egy pár jellemző vonással találkozik.

[...] ||610.||

Erdő-Szent-Györgyről balra a székely felvidékre, (**Parajd**, Szováta) tér el az út, hol a só egész hegyeket képez, vakitó fehér ormokat mutatva az utasnak, s az erdélyiek egyik kedvenc fürdőjére Korondra visz az út; de minket célunk most jobbra, a Keresztúrra vezető irányba terelt; ezért Korond ismertetésével most adós maradok. Lehet azonban, hogy ez adósságot még e nyár folytán beválthatom.[277]

Az elég jó országút, kellemes erdőségen át az adomailag ismeretes Gagyon át vezet Székely-Keresztúrra. [...] ||611.||

KÖRÚT ERDÉLY KÖZEPÉN. IV.
(Székely-Udvarhely. Tanári értekezlet. A vidék.)

[...]

E sorok elején emlitettem volt, hogy ez útamra alkalmat ez évben Udvarhelyen tartott tanári értekezletünk adott.

Megértésül, s azok számára, kiket e lapok olvasói közül netalán érdekelne, megmagyarázom, mi értelemmel és jelentőséggel bir e tanári értekezlet.

A reformatusoknak Erdélyben hét fő- és középtanodájok van: az enyedi, kolozsvári, vásárhelyi, udvarhelyi, zilahi (ez a partiumban), szászvárosi és sepsi-szent-györgyi.

E tanodák tanárai ezelőtt négy évvel egyesültek oly célból, hogy évenként a pünkösdi szünidőkön más-más tanoda helyiségén gyülvén össze, részint a tan és nevelésügyi főbb elvek és módok megvitatásával, részint az illető tanoda múltjának és jelenének megismerésével foglalkozzanak. Ez közelébb vonja egymáshoz a különböző tanártestületeket, s a tanügy iránti érdekeltséget másokban is felkölti.

[...]

A vidék megismerése a nekiindult esőzés miatt fájdalom elmaradt; bár e három nap alatt nehezen is találtunk volna reá időt. Egyedűl egy közeli primitiv fürdőhelyhez, a „Szejkéhez” rándultunk ki, melyről még most nem sokat irhatni. Dolgainkat befejezve, a szives látásért hálás érzelmek között hagytuk el ez ősi székely fővárost. ||615.||

[277] Örülnénk rajta. Szerk.

[Visszaút: Keresztúr, Fejéregyháza, Segesvár, Erzsébetváros, Medgyes, Bázna, Küküllővár, Bethlen-Sz.-Miklós, Enyed.] ||618–619.||

(Szathmáry Pap 1866: 602–603, 606–607, 610–611, 615, 618–619)

▪ IMETS FÜLÖP JÁKÓ (1868)

[I. RÉSZ. RUMÁNIA FELÉ.]
[AUGUSZTUS 5.]

[...]

A tavaly nyáron is Csikban és Kézdi-Orbaiban jóbarátok közt izgattam azon gondolat mellett, hogy a szomszédos oláh fejedelemségekbe egy kirándulást tegyünk, s e körülmény azon esetre is megnyugtat vala, ha az alakuló tarsaságtól el is maradtam volna. El valék tehát határozva, kinézni azon tájakra, melyek felé annyiszor látám és hallám kiháranni sorsüldözöttebb fajrokonainkat; nemcsak ujságvágy miatt, hanem egy másik haza érdekével 65 varázsával uralgott rajtam a vágy, láthatni azon országokat, melyek IV. Bélától fogva II. Rákóczy Györgyig tettleg is Magyarország melléktartományai valának, s melyekre a magyar szent korona jogczime örökre fennmarad; láthatni Moldvát, honnan a **parajdi** szabad sójától megfosztott székely idönkint csempészgetni kényszerült az olcsóbb szürke sót, mely a régi székely ballada hangját penditi meg fülemben: [...]

„Balog Józsi, mit gondolál,
Mikor a sóra indulál ? stb.”,[278]

láthatni az aranypénz hazáját, ezen hirhedett Eldóradóját elámult népünknek, hol kevesebb a dolog és guzslódás, több a jóvedelem, vadon terem a szőlő és törökbuza s repülve-repül a sült galamb?! látni az országot, hol a mi régi sustákunk és petákunk sokat érnek s apáink kovás fegyverei még uj találmányok gyanánt div- ||5.|| nak; láthatni Bukarestet, hol dámává csiszolódik (ezalatt természetesen egyszersmind elkopván) az egyszerü székely leány s a másvilági fénytől távol maradt rokonai közt időnkint mintegy alvilági Persephone jelenik meg, szomoru dicsősége tollait csábitólag fitogtatván. Mindezt már nemcsak meseképen hallani, hanem közelebbről látni is, több lelki élvezet- és gyönyörrel kinálkozott, mint a miért áldozatot is hozni ne lehetne.

[...] ||6.||

(Imets 1870: 5-6)

▪ HERMAN OTTÓ (1869)

UTIRAJZOK ERDÉLY KELETI RÉSZÉBŐL.
BARÁTI LEVELEK MÁTRAY ERNŐHEZ. I.

Jul. hó vége felé, távol minden lakott helytől, a merész ágaskodásu s a classicus Hagymás Jura csoportjához tartozó „Vereskö” vendége voltam. Nyugoti oldalának egy ki és áthajló fokát választám éji tanyául. Az előttem sötétlő fenyves bőven és könnyen adta a fát, tüzem vigan lobogott, a fegyver

[278] Kriza J. Vadrózsák. I. 107. 1.

sárkánya felhuzva, jó öreg ebem leheveredve, s kis edényemben a viz zenélve figyelmeztetett, hogy ideje a thea leforrásának.

Az a tudat, hogy egyesegyedül vagyok, legkevésbé sem nyugtalanitott, a legroszabb esetben egy kis recontre valamely kósza duvaddal, az az egész. Az emberekkel rég tisztában vagyok s jól tudom, hogy Erdélyt minden irányban beutazhatni egy lovagostorral, mely csak arra való, hogy a szemtelenebb komondórokat illő távolságban tartsa.

[...]

[...] Az ut eseményei fris szinben állottak előttem, jegyzőkönyvemben sok volt az üres hely, s az lett a vége, hogy az „Utirajzok" egymásután foglalják el a lapokat.

Ne várjon ön utirajzokat, a melyek utleiró irodalmunk valamelyik divatos csoportjába tartoznak. Utirajzom nem mereng a históriában, sem a statisticában, nem kapaszkodik égnek a tájrajzi superlativusok hosszu létráján, nem kérkedik „tudományos" staffage-al, nem imitátiója Bädekernek; – képzelje ön, hogy szokás szerint, karonfogva, a járdataposás nemes mesterségét üzzük, nekem glossa napom van s a dolog kezdődik: „No Öreg, mondjon valamit utjáról!"

[...]

Azt hiszem, hogy a „természetrajzi adatok" alól felment, s jó humorral elindulva, felhagyok a gunnyal is – egyszerü tourista lettem.

[...]

Az utazás módja vegyes s ezt ugy kérem érteni, hogy bár majdnem minden helyre vóltak ajánló leveleim – a nyilvános élet tanulmányozása miatt csak a végső szükségben folyamodtam hozzájok. Eppen azt ohajtottam megtudni, valjon mire tarthat számot az egyszerü tourista. Ajánló levelek melett igen zsiros az ut, s az ember soha sem jön érintkezésbe azokkal az élvezetekkel, a melyek a nem ajánlott touristát – – bizony megviselik. ||523.||

[Nagyváradon Marosvásárhelyre, onnan Parajd fele tovább.]

UTIRAJZOK ERDÉLY KELETI RÉSZÉBŐL.
BARÁTI LEVELEK MÁTRAY ERNŐHEZ. IV.

[...]

[...] „Hát mi járatban méltoztatik lenni?"

Jelenleg a rovarokat kutatom.

[...]

Ismerőseim csakhamar nyakoncsiptek s erővel kiragadtak touristicus élvezeteim közzül. A vendégszeretetet rajzoljam? Nem szállítom a baglyot Athenébe. Megfürösztenek tejben vajban, ellesik minden kivánságodat s meghivnak máskorra is.

[...]

Kifutottam Száva Farkas barátommal a zöldbe. Kezdjem-é az Argopus hemisphaericussal? Inkább elindulok **Parajd** felé. ||543.||

UTIRAJZOK ERDÉLY KELETI RÉSZÉBŐL.
BARÁTI LEVELEK MÁTRAY ERNŐHEZ. V.

Utam Nyárád Szerdán és Magyaróson át vezetett. A tájék lomberdős dombjaival, sürü mivelésével, csinos falvaival kellemes benyomást gyakorol, s a szemközt jövő menő székelység élénk alakjai mindjárt megszerettetik a földet. A köszöntés oly őszinte s nyoma sincsen annak a kutyaalázatosságnak, a melyből az oláhság még nem tudott kivergödni.

Szováthával az elsózott tájra léptünk, el van sózva annyira, hogy sava nem férvén a földbe, szikla képében meredez a hegyoldalon s igy van ez **Parajdon** is. Nincsen szűkség valami tulságos

képzelő tehetségre, hogy az ember Sodoma és Gomorhára gondoljon, mert a kellékek megvannak. A sószikla a Lót felesége, benn a helységben egy nagyszerü gyufagyár, mely egész Erdélyt elárasztja kénköves tüzesőjével.

Minden nemzet saját szinével gyujthat itt pipára s a nemzetiségek iránti előzékenység, még a „pakli" feliratára is terjed; ugy a salongyufa doboszain igy kezdődik: „Chibrituri muchiate" és merő szerencse, hogy a Baritiu szótára megjelent, mert külömben nem tudhatni mit jelent a felirat.

A bányatisztségnél csakhamar beférkelősztem s volt is miért, mert az eső folytonosan üldözött.

[...]

Korond közel van s a felette uralkodó „Mons Firtos" nagy vonzerőt gyakorolt reám, nem álhatván ellent, elmentem oda is.

A délnek menő ut a Korondpatakkal szemben vezet a fürdő felé, s a külömben egyhangu völgyben csak a fecskefészek módjára a hegy csucsa alatt épült Átyha ragadja meg a figyelmet, meg a **parajdi** Sóhegy, a mely kettérepedve, hasadékán bocsátja a Korondpatakot keresztül. A terjedelmes és tisztaságos Sófalvát elhagyva ligetes helyet vettem észre s megértettem, hogy ott kell legyen Korond. Az uttól balra sóval incrustált dombok láthatók, s itt buzognak azok az erős sósforrások, a melyekért a vidékbeli székelység az ott is nagy népszerüségnek örvendező fináncz huszársággal folytonos küzdelemben van, tultesznek egymáson ravaszságban, de megesik akárhányszor, hogy egy egy sóannectáló a statusközegek golyójától keresztül furva öszverogy s elfelejti a felkelést!

Ezeket hallva élénken visszaemlékeztem azokra az épületes dictiókra, a melyek a dohánymonopolium eltörlését célozták s mindég a demoralizálást hozták fel érvül. A sóhegyek közelében még sokkal több a demoralisatiót szitó anyag s az ösi előjogokra, földje régi kiváltságaira oly büszke székely nem érti hogyan tilthatja meg valaki annak a sónak az ingyen való élvezését, a mely Székelyföldből kimeredezve, vagy forrásonként buzogva nem is aknáztatik! Itt ismétlödik az a jelenség, a melyet határszéleken és dohánytermelő helyeken láthatunk: ott minden ember csempész, itt egy sem folyamodik a trafikhoz. Ime egy baj, a melyre nézve a statusok jelenkori állapotjában mi orvosság sincsen! Ily gondolatok közt haladtam át a rozzant hidon s vártam, hogy most, most tünik elő a „nagyszerünek" mondott fürdő. Néhány legalább is kétes csinosságu, a viskó és ház fogalma között ugy közepen fekvő épület mellett elhaladván csakhamar elhagytam a ligetet s vettem észre, hogy a Firtos tövét elértem. Már hát hol van az a fürdő? Visszamentem a házakhoz s kérdém a a restauratiót, s egész nyájassággal oda utasitattam egy szekérszinhez. Elhaladtam egy kormos faépületnél, mely a vóltaképpeni fürdöt képviseli, a fábafoglalt gyógyforrás és két vásári bodé mellett, s beléptem a restauratióba. Néhány közönséges asztal, ugyanoly szék – az asztalon a Magyar Polgár, Kolozsvári Közlöny, Hon, Pesti Napló – az asztal alatt egy kotlós tyuk fiaival, néhány récze, a fürdő komandóra ez mind idyllicus lehet, de betegeknek nem való.

A mellett a 100 lépesnyi sétánynak gunyolt sáros ut szélén borjuk is legelésztek, a házak pedig ugy vannak épitve hogy a fürdővendég folytonosan a többi által ellenörizhető és soha sincsen magára. A társalgás nagy meglepetésemre, finom volt, de minden tagja is vagy betegen, vagy beteggel időzött, s mindnyajukat csak a gyógyforrás tartotta itt, csin, kényelem, szemes berendezés mind ezek itt ismeretlen dolgok. ||547.||

UTIRAJZOK ERDÉLY KELETI RÉSZÉBŐL.
BARÁTI LEVELEK MÁTRAY ERNŐHEZ. VI.

A Firtostól elzavart az eső, pedig igen vágytam már egy székely erdőbe. Nagy volt tehát az öröm, a midőn négy hegyi ló által vontatva, jó társaságban Szováthánál éjszakkeletre békanyarodtam s csakhamar a hatalmas bükkös illata és suttogása fogadott.

[...]

Ily gondolatok között léptem a Kaczára, az ifju, harangvirágos havasi rétre, a melyen a Nyirádba szakadó, jéghideg felső Kaczapatak dús forrása ered s a **parajdi** gyufagyár telepe – a legmagasabb lakott helyek egyike áll, mely ezuttal hajlékot adott.

Megkapó szépségü kép! A komor fenyvek közepette egy virágos rét, a tájhoz megfelelő, a gyakori viharok sulyát mutató faházak, játszó gyermekcsoport, majorság, turkáló malaczok, a légben pedig az ember hü kisérője: a füstfecske; csak a czivakodó, szemtelen veréb nem találta utját ide.

A gyufagyalulás sok forgácscsal jár s csak a legkiválogatottabb fa érdemesittetik arra, hogy az emberiséget az (orbis pictus szerint) első elementummal boldogitsa.

A nap közben felgyült forgács és kisorolt fa estve máglyába rakva felgyujtatik s iszonyu lobot vet, a szemlélöt pedig a legritkább látványban részesiti. Ön ismeri a Belvedere képét, a mely az üdvözitő megtagadását ábrázolja. A római örök őrtüz mellett heverésznek, a hold ragyog az égen, a szolgálo pedig a lámpást az apostol képéhez emeli. A háromféle világitás genialis kivitele megkapja a szemlélőt. És ez mégis csak diminutivuma annak a hatásnak, a melyet a holdvilágos éjben meggyujtott máglya egy igazi ösfenyves szélén előidéz. A telep házai tüzfénybe lábadnak az erdő széle hasonlókép[p]en, beljebb és beljebb mindinkább enyészik a tüz világa, mig végre a hold győzött. A tüzes félhomály egy Coreggio ecsetére méltó.

Más nap reggel a Mezőhavas csucsát másztuk meg. Az ut a legnagyobb vadonon keresztül vitt oda. [...]

[...]

Viszatértünk. A szovatai hegy Lót feleségei sósan kőszöntettek, a faluban – székelyesen – a házak elött folyt a fonóka s ismét a közélet környezett.

[...] ||553.||

UTIRAJZOK ERDÉLY KELETI RÉSZÉBŐL.
BARÁTI LEVELEK MÁTRAY ERNŐHEZ. VI. [= VII.]

A szekér rudját a Gyergyónak, e classicus, hegykoszorus fennsiknak forditám, még pedig a Bucsin tetőn át a borszéki viz főutján.

Utközben meg kellett hogy állapodjam, mert egy levelezőm szivemre és lelkemre köté a nyárádnagyági fogadó környékének megvizsgálását. A fogadó a szük völgy talpán, szálas nagy erdő árnyékában egyes-egyedül állana, ha nem épül a borvizes atyafiak nyughelyéül, s ezek aztán igénybe is veszik ám. A puliszkafőzés ugy folyik itt, mint a Nyárád vize: szünet nélkül; a tüz? akár Vesta-szüzek gondoznák. Már pedig dehogy Vesta-szüzek! gondozója egy, közel öles, székely menyecske, a ki a sertéseket, majorságot s nehány juhot terelő, exkatona, talián férjét roppant következetességgel marhának szólitja. De azért fogadósném irántam merő szolgálalkészség volt. Egy kis, tisztaságos mellékszoba, teritett asztal, a fris meszelésü falon a négy évszak női alakok által képviselve, Miksa császár mexikói viszontagságai (ritka az a székely vendéglő, a melyben e képsorozat hiányzanék), a vadász temetése, nehány kökényszemü szent, végre a fogadós és fogadósné fényképe feszes, vasárnapi tartásban, husz piros szegélyü párnás ágy, tulipántos láda, mind rendelkezésemre állottak.

Tiz percz alatt megtudtam, hogy első vendég vagyok, a ki éji szállást kér itt, hogy a fogadós haszontalan ember stb. Közben fogadósném elővette köténye balszögletét és nagyokat törölt fia orrán s azután neki állott a puliszkafözésnek, mely szilárdan sikerült; szivós nép, szivós étel, ez rendén van. Irántam táplált különös tisztelete ösztönözhette a jó asszonyt, hogy ismét elővevé köténye balszegletét s nagyot törölt vele a tányéron! Ez baj is, nem is: baj, mert a tányér nem lett tisztább, nem baj, mert tisztasági érzékről tanuskodott a procedura s csak az eszköz nem volt helyes.

[...]

Más nap a tetőre folytatám utamat s nem tehettem róla, hogy elindulásom pillanatában fogadósném ismét elővette azt a fatalis kötény szögletet, s nagyot törölt vele a szemén. A férj roppant

semlegesen viselte magát; nem is tartozik ebbe a historiába, mert – mint mondám – felesége következetesen marhának szólitá, én pedig ez egyszer kizárólagosan az állattannak csak az alsó rendeivel foglalkoztam.

[...] ||558.||

[Gyergyóalfalun át Gyergyószentmiklósra; innen kirándulások a környéken; Borszékről Vaslábra, Csíkszentdomokosra, Balánbányára, majd kirándulás a térségben; visszaút a topliczai szoroson át – Marosvásárhely érintésével Kolozsvárra.]

(Herman 1869: 523, 543, 547, 553, 558)

▪ DARÁNYI FERENCZ (1870)

UTI-TERV ÉS JEGYZETEK AZ ERDÉLYBE UTAZÓK SZÁMÁRA.

Meg levén a felől győződve, hogy az Erdélybe vezető két vaspálya megnyiltával, mely az utazást nagyon megkönnyité, többen fognak testvér hazánk ama kies vidékkel és sok történeti emlékkel, valamint természeti ritkasággal biró Erdélybe utazni, s egyszersmind tapasztalván azt, hogy azon uti-terv, melyet az utazó czélja elérése végett részint térképek, részint könyvek segitségével készit, nem oly jó, mint a beutazandó vidéket beutazott egyének segitségével készült uti-terv; ezeket tudva és tapasztalva vettem magamnak bátorságot igénytelen soraimmal a tisztelt olvasó közönség előtt fellépni, remélvén azt, hogy ez által az Erdélybe utazandókat azon sok kellemetlenségtől megóvom, melyekbe én utazásom alatt jutottam.

Mielőtt azonban ezen uti-terv leirásához fognék, figyelmébe ajánlom az utazónak ezen magyar közmondást: „Télben ennivalódat, nyárban ruhádat soha ne feledd”, mert az utazó olyan helyzetbe juthat Erdély havasai között, hogy Szeptemberben nemcsak a szó teljes értelmében fáznia, hanem éheznie is kell, ha a szükségest magával nem vitte; ez okból szükséges az utazónak jó téli ruhát s olyan élelmet vinni magával, mely meg nem romlik s elkészitése rövid időn meg van.

Az Erdélybe vezető vaspályák egyike a Nagy-Várad kolozsvári vonal, ezen mentünk mi Erdélybe, s merem ajánlani az ezenni bemenetelt, mivel erre menve, lát ugyan szebbnél szebb vidékeket utjában, de ebbe Erdély legszebb vidékét Hátszeget legutóbb fogja látni az utazó, s én úgy tudom, úgy tapasztaltam , hogy az utazás úgy ad legnagyobb élvezetet, ha a vidék szépsége, melyen keresztül utazunk, fokozatosan emelkedik. [...] ||516.||

[...]

Maros-Vásárhely, csinos kis város, nevezetességei: a Teleki téka, gyönyörűen rendezett 35,000 kötettel biró könyvtár, ásvány gyüjtemény, régiségtár, második nevezetessége a hajdan zenélő kút, Vásárhelytől **Parajdig** a vidék szépségében, bár az Erdély egyik legszebb része[,] nem gyönyörködhetik a hegyi útakat meg nem szokott utazó, úgy annyira, hogy mi is azon gondolatra jöttünk, nem jobb volna-e visszatérni; órákig tartó meredek hegynek s lejtőnek visz az út; útba eső gyönyörű vidékű falvak: Ákosfalva, Göcs, Vaja, Kelementelke, Gyalakuta, Havadtő, Csókafalva, Sóvárad, Szováta, itt már magas hegyek s havasok között halad az utazó s hasznát veszi a fentebb emlitett közmondás megtartásának, mert a havasi levegő nélkülözhetlenné teszi a téli öltözetet. **Parajd** magas hegyek között fekszik, gyönyörű fekvéssel bir, a mellette felnyúló kopár bérczek némi vad regényes szinezetet adnak a csörgedező patakokkal s ős erdőségekkel biró vidéknek és feledtetik az utazó fáradalmait; **Parajd** festői szépségű vidékkel s gyufagyárral bir, melynek tulajdonosai Reiter és Haffner magyarországi gyárosok; a gyárban 300 részint gyermek, részint férfi munkás dolgozik; ezen

gyár és a sóbánya ad némi keresetet a szép, de terméketlen vidék lakóinak, megnézvén **Parajdot** s szép vidékét, mentünk a sóbányát megnézni, a sóbánya igen szépen termeltetik, évenként 95,000–100,000 mázsa sót ad, a bányából a kiszállitás málhával történik; a bánya megnézése után folytattuk utunkat Korond felé, csodálkozva a hegyeken fehérlő só szirteken. – Nem merem megkisérleni leirását ezen út szépségének; megkisérlék azt már sok jeles iróink s lefestették egy szép vidék, de nem a korondi út, sem Korond regényes tájainak szépségét, melynek hű leirására emberi toll nem képes.

Erdélynek legújabban felállitott gyógyerejű fürdője a korondi, Korond nevű folyó mellett gyönyörű hegyoldalban fekszik, a vad regényes helyek legszebbike; a csinos nyári lakok, a leomolni látszó kopár bérczek, az óriási füzek lehajló ágaikkal elfödni igyekezvén a játszian kanyargó patakocskák tövükből eredő forrásait s a borviz kútak kristály tiszta vizét. [...] Korondról mentünk Udvarhelyszék legnevezetesebb városába Udvarhelyre. [...] ||520.||

(Darányi 1871: 516, 520)

▪ ÉLISÉE RECLUS (1873)[279]

[...]

Erdély[280] geológiai feltárása során bebizonyosodott, hogy a nagy kiterjedésű, hullámos domborzatú, az ország közepén elhelyezkedő Mezőséget[281] uraló képződmények összesége, amely egyfajta hatalmas fedélként teríti be a területen lévő, szennyeződést tartalmazó sóréteget, a víz elpárolgásával visszamaradó, korábbi tómedence maradványa. Ez a sópad, mely könnyen kitermelhető, akár közvetlenül, akár a mintegy hatszáz felfakadó sós forrásból, nem kevesebb, mint huszonötezer négyzetkilométer[en terül el]; ezen a valóban kimeríthetetlen bányászati, altalaji gazdagságon kívül Erdély óriási mennyiségű, felszínre bukkanó sómennyiséggel rendelkezik, amelyet az eső mos és alakít bizarr formájúra. **Parajdon**,[282] a Maros[283] keleti mellékfolyójának völgyében ténylegesen tiszta sóhegyet láthatunk, mely[nek] letakart boltozata alig hét kilométer kerületű, de mindamellett kétszer annyi ásványi anyagot tartalmaz, mint a híres katalóniai Cardona sóhegy.[284] Ezenfelül közel hatvan sópiramis alakzatú, az agyagos talajból kiugró, hegyes képződményre is felfigyelhetünk, melyek egy hadi tábor sátraira emlékeztetnek.

A tordai sóréteg a **parajdival** ellentétben nem termelhető ki olyan könnyen, viszont az elhelyezkedése sokkal előnyösebb: a termékek a fogyasztó országban, azaz a magyar földön hamar szállíthatóak. Torda sóbányájához közel kanyarog az Aranyos folyó, melyen keresztül a kősó számos Maros- és Tisza-menti városba eljut.[285] [...]

(Reclus 1874: 17)
(Fordította: Csima Dóra, Keszeg Vilmos)

▪ SÁMI, 1874.
ERDÉLY BÁNYAVIDÉKE. (RECLUS UTI JEGYZETEIBŐL)

[279] [Újraközölt fordítás. Az első közlést lásd: Miklós 2017: 138.]
[280] [Transylvanie.]
[281] [Mezöseg.]
[282] [Parajd.]
[283] [Maros.]
[284] [Cardona, en Catalogne.]
[285] [Aranyos, Maros, Tisza.]

[...]

Lapunknak mult évi 43-ik számában De Gerando Attila ismertette vázlatosan Reclus Elysée-nek, a hirneves franczia tudósnak, Erdély nyugoti bányavidékein tudományos czélból tett utazását. Most, midőn ez utazás leirása, érdekes képekkel diszitve, a „Le Tour du Monde", czimü franczia folyóiratban megjelent, terjedelmes kivonatban sietünk azt olvasóinkkal is megismertetni, részint mert sok érdekes és uj adatot tartalmaz testvér-hazánk egyik legszebb s bányatermékekben leggazdagabb tájáról, részint, hogy lapunk olvasói láthassák: miként gondolkozik rólunk és miként ismertet meg minket a külfölddel egy elsőrendü idegen tudós, ki – mint lapunk mult évi 42. számában közlött életrajzából is tudjuk – nemzetünknek és hazánknak őszinte jó barátja.

[...] ||453.||

[...] „Erdély földtani átkutatásából" – irja Reclus – „az tünt ki, hogy mindazon ujabb képződmények, melyek a Mezőség hullámzatos nagy fennsikját egészen az ország közepéig elfoglalják, ugy tekinthetők, mint valami fedő, mely roppant terjedelmü tisztátalan sóréteget borit be s az utóbbi nem egyéb, mint egy elpárolgott régi tenger maradványa. Ez a sóréteg, a melyet mind közvetlenül, mind pedig a belőle fakadó 600 sósforrásból igen könnyü kibányászni, nem kevesebb, mint 25,000 négyszögkilométernyi területü; hanem e bányászati gazdagságon kivül, melyek itt a föld kebelét valósággal kimerithetetlen mennyiségben töltik be, roppant mennyiségü sója van Erdélynek a föld szinén is, hol azt az eső kimossa s mindenféle bizarr alakokká nyaldossa. **Parajdon**, a Maros egyik mellékfolyójának magas völgyében, egy valóságos hegy látható tiszta sóból, melynek lapos fennsikot képező teteje 700 kilométernyi kerületü és mint mondják, kétszerte több sóanyagot tartalmaz, mint a Cardonai hires sóhegy Cataloniában, Spanyolországban. Más helyen ismét valami 60 ságula látható, melyek ugy állnak ki az agyagos talajból, mintha egy hadsereg sátrai lennének.

„A tordai sórétegnek nincs meg az az előnye, mint a **parajdinak**, hogy t. i. oly könnyen kiaknázható lenne, de sokkal jobb helyen fekszik arra nézve, hogy terményeit a fogyasztó vidékre vagyis a magyar sikságra eljuttathassa. [...] ||470.||

(Sámi 1874: 453, 470)

▪ TÉGLÁS GÁBOR (1874)

A SZÉKELY SÓVIDÉKEN I.
(A PARAJDI SÓAKNA ÉS GYUFAGYÁR.)

A székely »Sóvidék« Maros- és Udvarhelyszék határán, a kis és nagy Küküllő vizválasztójának északi szélén fekszik s a hegyvidékek sok szépségével jutalmazza az odautazás fáradságát. A korondi fürdő látogatói nem is kerülik el soha ezt a kies vidéket s vidám karavánokkal látogatják meg. A fürdőtől negyed órát sem halad nyikorgó székely fogatunk, s az elért falu neve: Felső-Sófalva, már is tudatja velünk, hogy olyan földön járunk, hol a források vize[,] a növények levele egyaránt sóoldattal bővölködik, hol a szántovető sósziklák felett veti el gabonáját s akár házat is épithetnének a nagy sziklatömeget képező »füszerszámból.« A ki megszokta odahaza icike-picike sótartók szűk öblében látni maga előtt a sót s legfölebb a kereskedésekben eléforduló darabok után akarja képzeteit rendezni; rendkivül bámulattal fogja szemlélni, Sófalváról kiérve, az uttól balra feltornyosuló sósziklákat. Több száz öl magasra két hegy emelkedik itt, középen a Korond vize által szakitva ketté. Oldalfalukat vakitólag csillogó sólapok alkotják, melyek (egy árva növény által sem védve) kopáran emelik föl tar fejüket.

A köztük aláfolyó Korond vize láthatatlan ellenség gyanánt lopja be magát a sószirtek alá s addig ás, sorvaszt, old, főleg záporok idején, mig sikerül neki egy-egy nagy darabot alázuditni. A más vesztét ohajtó ember módjára, néha a Korond pataka is megjárja, mert nem egyszer valóságos gát fogja el utját az általa eléidézett romokbúl. Igy 1858-ban oly rengeteg mennyiségű sótömeget ásott alá, hogy pár száz láb hosszuságban egész töltés tömte be medrét és partjait, s nagyszámú munkást kellett néhány napig foglalkoztatni, mig a megrekedt Korond tovább folytathatá futását. Gondolni lehet, milyen gazdag halászat esett akkor itt, minthogy a sóhegyen alul a vizhiány s azon fölűl a nagymennyiségű sóoldat egyaránt segédkezet nyujtottak a halászoknak.

Hanem a Korond vize azért ma is vakmerő támadásokat intéz a sóhegy ellen, mintha tudná, hogy a laza sótömeg csak ideig-óráig zárhatja el utját s azután ismét keresztűltörheti magát, hogy a **Parajdnál** eléje futó Kis-Küküllőbe szakadjon.

A **Parajdra** vezető ut jobbra kanyarodik a sóhegytől, nehogy a csempészeknek ez is könnyebbségére szolgáljon. Beérkezve az igénytelen falucskába, legott tanácsos a bányatisztet (Geley Gyula urat) felkeresni, ki nemcsak készséges utasitással szolgál, de érdeklődő látogatóit személyesen is vezeti s vendégszerető házánál pihenteti ki a bányába járás fáradalmait. A falutól külön telepet képeznek a bányaőrök s pár hivatalnok. Ott vannak a terjedelmes sóraktárak is, honnan a vásárló közönség nyeri sóját.

Mikor a sötét bányanyiláson át betekintünk, némi borzadály nyilal át rajtunk s némi kedvetlenséggel indulunk neki. Pedig a világ legbiztosabb aknái ép[p]en a sóbányák, s **Parajdon** azonfelűl mérsékelt lejtésű, széles lépcsőkön is haladunk le. Pár lépcsőfordulat után kézi mécsesünk már massziv sótömegre veti rezgő fényét. A beszivárgó viz egészen simára nyalta itt már a csákányok szabályos nyomait, jeléűl, hogy a legrégibb aknázás szintjében járunk. Mennél alább haladunk, annál mélyebb vésetek tűnnek elé a sófalban is. Itt-ott dobogó hidakon s majd körbe futó tornácokon megyünk végig s ha vezetőnk emlékezetének Ariadne-fonala nem segít: soha vissza nem találunk a koboldok honából.

Végre egy mellék-aknában biztos alapra érünk, látjuk magunk előtt – oszlop-csarnok romjaikint – a félig fölfeszitett s alig részben elosztott sóoszlopokat, mert nyári munka idején a bányászok is házuk körűl sürögnek s a bánya kisérteties csendjét egyedűl lépteink messzehangzó tompa kongása riasztja föl. A bányatiszt jelző kurjantására kiindulásunk helyéről a felettünk derengő torokbúl egy őr meggyujtott szalmaköteget bocsát alá. Mintha meteor süvöltene fejünk fölött: egyszerre csak sustorogni halljuk a sziporkázó kévét, mely üstököskint kavarog a légben s hosszú tűz-uszályával tündériesen megvilágitja a bánya falát. Szótlanúl állva, s valóságos igézettől megragadva merülünk el a felséges látvány szemlélésében. Csak a csodálkozás szótlan hangja röppen el ajkunkról, a mint mozzanatról-mozzanatra elétűnik a bánya falának finom faragványhoz hasonlitó cseppkő-cifrázata. Itt egy hóval boritott fenyves, ott megmeredt vizesés, phantasztikus alakok, kristálybarlangocskák, csúcsives templomtornyok, majd a mór épitészet csipkézetes diszleteit elévarázsoló recés ékitmények peregnek le előttünk. Egy kaleidoskop káprázataihoz lehetne hasonlitani, a mi itt valósággal feltárul szemünk előtt. Növeli az érdeket az is, hogy ez a csodás világ elérhetetlen magasban, hozzáférhetetlenűl gyarapszik, módosúl évről évre, s a ki tavaly kibámulta itt már magát, az már ez évben sem mondhatja el jogosan: hogy mindezt látta. Titkos kezek szünet nélkűl munkálkodnak e helyen, ugyhogy a nép már csak ebből kiindulva is hinni kénytelen a bányaszellemek létezését. Mi természetesen a viz hatalmának tudjuk be e földalatti Alhambrák eléállását, de azért magunkba mélyedve intézzünk tovább lépteinket, mert a tündérmesék szépségeire emlékez[t]ető látvány mély benyomást tesz ránk.

Önkénytelenűl követjük tehát vezetőnket, ki látva töprengő meghatottságunkat, szintén félbeszakitja magyarázó elbeszéléseit, s csak mikor egy mélyebb bányafenékre érkeztünk, állit meg ujra, hogy a sóvágás fogásaival is megismertessen.

A kősó szálas, leveles szövegben fordul elé közönségesen. Itt a levelek észak-déli irányt tartanak, de 50–60° alatt keletre lejtenek. A vágás tehát a rétegzési irányban történik olykép, hogy mintegy hat hüvelyknyire bevésnek, azután faékeket illesztenek be a vájatba, s fakalapácsokkal addig sulykolják, mig a rézsutosan irányitott két átellenes véset összereped s a sóoszlop felpattan, melyet aztán ötven-hatvan fontos darabokra osztanak fel. A kalapálás rendkivül kevés fáradsággal történik, mert a ruganyos sulykok maguktól pattan[n]ak vissza. A fölrepesztett sódarabok koporsófedél[-]alakúak, holott más bányákban négyszögletre idomitvák. Két ilyen sóoszlop közt kimagaslanak az alsó réteg oszlopai s igy fele munka már előre meg van kimélve. Az igy kiaknázott »alaksó« aztán kis ||906.|| kocsikra kerül s vas sineken szállitják rakodási helyére, honnan csigákon hajtott kötelek segélyével a szabadba huzzák ki.

A fölhuzó köteleket jól kivehetjük, mikor fölűlről égő szalmakötegeket bocsátnak le. Ha többször ismétlik a szalmaüstökösök eregetését; kényelmesen kigyönyörködhetjük magunkat a bányák templomszerű alakjában is. Itt a főbányát (József) egy rengeteg dómhoz hasonlithatván, melynek két mellékhajója a Ferdinand és Karolina-akna, parallel-epipedicus irányban vannak feltárva. Az egész egy szűk nyilásba öszpontosúl fejünk fölött, honnan a derengő homályosság isten szeme gyanánt tűnik fel a mélység vándora előtt. Aláfelé oly szélesre hajtják a mivelést, hogy néha a határos márga-rétegbe ütköznek. Néha ezentul uj sótömzs üti föl magát s e kőzet fészkesen vagy keskeny erekben mindenütt át is szabdalja a sót. Ezért a **parajdi** só nem oly tiszta, mint a máshol termettek, de annál kevésbbé olvadékony, minek következtében gazdasági célokra alkalmasabb. A kincstárnak háromszázezer forint jövedelme van e sóaknából. Feljőve az üregből, egy vendégkönyvben örökitjük meg nevünket s ha időnk maradt még, betekintünk a gyufagyárba, hazánk az egyik legjelentősebb műhelyébe is.

A jó **parajdiak** kegyelméből a falu kellő közepén működik ez a tűzfészek, melyről a lapok juliusban azt irták, hogy leégett, holott csak a szálkakészitő malom esett a lángok áldozatául. Pár sorban helyre lehetett volna igazitani a hibás értesitést; de nem tették. Pedig hát van itt járásbiróság, bányatisztség s ezeken kivül nehány kabátos ember is. Sőt a posta is ellátogat ide naponkint, az igaz, csak két keréken, de azért egy kis cáfolatot ez is elbirt volna vinni. A – hála istennek! – ma is épségben működő gyufagyárban süketitő zsivaj, recsegés, rostálás fogadja a belépőt. A hosszú épület minden szobájában sürögve dolgozó munkásokat látunk. Itt kéveszerűleg nyalábokba kötött s több láb hosszuságú gyufaszálakat apróz kivánt nagyságúvá egy közönséges székely. Az osztó gép előtt kellő távolban szabályozó fémlap áll, mely a szálakkal ugy bánik el, mint egy dohányvágó. Az igy elaprózott gyufaszálakat farostára helyezik, melynek ide-oda lengető mozgatása által nyomdabetűrámákhoz hasonló táblák hézagaiba hull alá a szálkák egy része. Itt is géppel történik a rostálás s a székelyek nagy ügyességgel kezelik azokat. Lám csak alkalom hiányzik, hogy ez állattenyésztéssel foglalkozó vagy földmivelő nép a gépipar terén is kitűntesse életrevalóságát.

A rámákba foglalt gyufaszálakat gyerekek szállitják a bemártóba, hol szakadatlanúl hevitnek egy üst ként. Innen száritó fülkékbe jutnak a táblák s némi haladék után a különbözőleg szinezett phosphor-oldathoz érintik. Ismételt száritás után végre a pakoló helyiségekbe viszik, hol többnyire lányok forgolódnak. A munkafelosztás elve szerint vannak itt is a különböző eljárási módozatok csoportositva. A mint az egyik skatulyába behelyezte, a másik befödi, egy harmadik rendezi, mig mások százankint csomagolják s igy tovább, egészen a ládákban való továbbszállitásig. Egy helyiségben hat-tiz éves gyermekek gyakorolják magukat a munkában. Itt eredeti kezdetlegességében látjuk a gyufakészitést, mert a kis Prometheusok még nem használnak gépet. S ezt a hasznos, nemzetgazdászatilag annyira fontos vállalatot sem tudta magyar ember megkezdeni. Bizonyos Hafner nevű tőkepénzes tette le a gyáralapját 1858-ban. Később a Reiter testvérek vették át, kik pesti hazafiak ugyan, de a hazai nyelvet csak annyira respektálják, hogy itt a székelyföldön is német vagy románfeliratú gyufával terjesztjük nagy részt a világosságot. Ha ép[p]en nagyon kutatjuk, akadunk ugyan magyar feliratos skatulyákra is, csakhogy a székelyföldi forgalombúl itélve, ilyeneket inkább

palástúl használják a netán az keletkezhető hirlapi megtámadtatások ellenében. Pedig saját bevallásuk szerint húsz-huszonöt millió csomag gyufa kerül innen, s az ennek megfelelő 200–250 ezer frtból tisztességes osztalék juthat a befektetett tőke után, miután a munkás és életviszonyok itt egyaránt hasonlithatatlanúl olcsóbbak a külföldieknél. De piacuk is hazánkból telik ki többnyire, mert a honi fogyasztás nagyobb, mint a Romániáé és Galiciáé. Azért, bár elismerjük a két Sófalva (alsó és felső) s **Parajd** vagyonosodására gyakorolt jótékony befolyást, nem vagyunk teljes[s]éggel elragadtatva az itt észlelt honfiúi szellem által. Jelenleg már több körfűrész s szálkagyaluló gép van anynyira kijavitva, hogy a munkát már e sorok megjelenéseig megkezdhetik a leégett malomban is. Oda marosszéki havasokrúl usztatják le a szükséges famennyiséget, melyet darmstadti, chemnitzi és durlachi készitményű gyalukkal dolgoz[n]ak fel. A gyufák tartályait szintén a havasokon készitik egy Chemnitzből hozatott géppel s igy csak a fa- és papir-szükségletet fedezi hazánk. Ez a gyár különben intő példa lehetne hiú fényelgésben pusztuló földbirtokosainkra nézve, hogy t. i. szép hazánkkal ne csak büszkélkedjünk, hanem igyekezzünk hasznunkra forditani kincseit. ||907.||

A SZÉKELY SÓVIDÉKEN II.
(SZOVÁTA VIDÉKE.)

(T. G.) **Parajdtól** északra a kis Küküllő völgyén visz utunk, ha ugyan utnak lehet nevezni két sánc közé szoritott s itt-ott szekérnyom által megzavart, folytonos kőhalmazt. Mintha a balról sűrü égersor közt tova illanó s itt alig patakszerű Küküllő legalább havonkint errefelé venné utját, s olyanforma görg-köveken át döcög járművünk, s mi elég idővel rendelkezünk a lassú rázatás alatt elmélkedni arról a bonctanilag igazolt tételről, hogy valamint a végtagoknál a viszerekbe áthajló üterek többé nem lüktetik tartalmukat a központéval egyenlő gyorsasággal: ugy a vármegyék szélső határain eső s a járási szolgabirák gondjaira bizott utaktól sem lehet azt a minőséget várni, milyennel a megye elsőrangú tisztviselőinek falusi birtokáig vezető utak birnak. Ha a természet itt, hol Udvarhely- és Marosszék egymásra hárithatja a felelősséget, helyesebben tudta volna vegyitni a követ s apró kavicstörmeléket, ugy talán nem volna ennyi szószaporitásra érdemes ez az út; minthogy azonban szerencsétlenségünkre a jobbra emelkedő trachyt konglomeratum darabjai diadalmaskodnak a szél és Küküllő szárnyain feléjök repülő homokkal s ez aránytalanságnak mi jámbor utasok adjuk meg az árát, helyén látom az utazó közönség figyelmébe ajánlani azt, mert hitem szerint egyik törvényhatóság illető tisztviselői sem szánják el magukat ennek a köves Arábiának személyes meglátogatására.

A ki tehát Szováta vidékét akarja felkeresni, annak nem tanácsolhatok jobbat, mint hogy Marosvásárhely, illetőleg Erdőszentgyörgy felől intézze kirándulását; igy legalább lelke a nélkül fog a természeti látványok kedves emlékeivel gazdagodni, hogy valamely testrészének kificamodásába kerűlne.

Szovátán felűl alig fél órányi távolban Európában párját ritkitó nevezetességre bukkanunk, s ha méltó bámulattal adóztunk a **parajdi** sóhegynél, itt még fokozottabb mértékben van csodálkozásunk igénybe véve. A mi ott egy szűknek mondható helyre van szoritva, az Szovátán több órányi terűletet foglal el, sokszorozva a **Parajdon** nem is látható számos egyéb mellékjelentőséggel. Még a só is tisztább, mint **Parajdon**, s mint Alpesek hava, oly vakitólag veri vissza a nap sugarait.

A téli fagy behatása alatt minden tavaszszal mázsányi tömegben egész falak omlanak a mélységbe, melyeken aztán az esőcseppek változatos domborműveket vésnek. A lándzsa, torony, háztető, gúla még közönséges alakok: hosszú időn át egész városok hegyláncok varázslódnak itt elé s ha az »omlás« nevezetű résznél kigyalogolunk a tetőre: magunk alatt jól utánzott havasos tájat, hosszú meredek völgynyilásokban kiszélesedő gerincek, mondhatnám a Monte Blanc csoportját pillantjuk meg. A hegy oldalában pedig a legszebb barlangnyilatokat vág az alászivárgó viz, vagy a legszigorúbb felvigyázat dacára igen gyakran működő csempészek keze. Hajdan bányászták is e helyet, mint a számos üreg s bemélyedés, valamint az elnevezések is (Andrásbánya) sat. tanusitnak. E bányászat csak

csekély mélységre történt, s ily párhuzamos vermek összeszakadásából nagy medencék támadtak s ezek egyike a maga nemében egyetlennek mondható tavat foglal ölébe.

Az ut oda több őrtanya mellett visz el, mert éjjel-nappal szoros felvigyázat alatt tartják a sót. Harminchat ember foglalkozik csupán az őrködéssel. Ezt a természeti ritkaságot tehát busásan fizeti meg a kincstár, s bármekkora büszkeségünket képezze is a hely, financialis okokból sokan gondolkoztak már teljes elfedésén. Egy helyt megszakad a sótömeg s termékeny réteg foglal helyet, melyen kukoricavetés szokott tenyészni, mert köztapasztalás szerint hasznos növényeink közül ez kedveli leginkább az ilyen sótúl áthatott talajt. A kukoricás sorokból nemsokára fölcsillámlik a gyönyörű sóstó, ez a valóságos tengerszem, melynek szine, ize egy kis részt képvisel a nagy Oceánból. Mint egy darab sóban kijegedt smaragd terül el vize s némán, zajtalanúl bámul a látogatóra. Szélén tetszelgőleg tükrözi vissza a fedő nád sorait, mig fenékig átlátszó vizében semmi élet nem látszik. Hossza mintegy száz ölnyi, mig szélessége húsz ölet tehet s már partja közelében több láb mélységet mutat, mig közepe táján több ölnyire nem értek feneket. A nép feneketlennek tartja s régebben, egy tutajjal beevezve, mérési próbákat lehetett benne tenni. Minthogy azonban fajsulya igen nagy, a faneműek nehezen sülyeszthetők vizébe s innen támadhatott a feneketlenségéről való hit.

Sokkal meglepőbb azonban hőmérséklete. Mig felső vizrétege a körlég hőmérsékével majdnem megegyez: csekély mélységben már perzselő meleg s a benneülést kiállhatlanná teszi. Még a felmeritett iszap is égető meleg s a mélység felé hatolva a melegséget növekedőben tapasztaljuk. E jelenség lehető okát bár a feneken levő s szerves hulladékokkal táplált vastag iszap lassú rothadásában gyanitjuk, annyira szokatlan sajátsággal bir az mégis, hogy komolyan csodálkoznunk kell azon, ha a néphit idáig semmi bűbájos csodatevő szellemmel nem népesiti be e helyet s élelmes üzérek nem zsákmányolták ki a lelki vakság idején. Most egy-egy makacs főbántalomban, erőtlenségben szenvedő beteg forditja javára a különös viz gyógyerejét.

Még egy más völgyben is találunk hasonló tóképződvényt, melynek keletkezése azonban sokkal ujabb lehet, mert egész szigetek maradtak még fen a rajtuk tenyészett fákkal együtt, majdnem azon vátozatlanúl, a mint beszakadtak. Ennek ize sósabb ugyan, de vize szen[n]yes barna s távolrúl sem ragadja el annyira a szemlélőt, mint az előbbeni. Partjától fel a hegytetőig cseresnye-ültetvény diszlik, noha nem nagy életrevalóságot mutat, hogy nemesitetlenűl, merő vad állapotban engedik ott tenyészni. A mint itt kijövünk, bármerre tekintve, felséges kilátás kinálkozik. Délnyugatra a kis Küküllő irányában sűrű falvak házsorai fehérlenek, nyugatra végtelen erdőkkel boritott hullámos hegyvidék terül egész Görgényig, mig közvetlen mögöttünk jó nagy kerűlőben épitett őrvonal jelöli ki a szabadon álló sóterűletet. A hol mi emelkedett hangulatban s vadvirágot szedve lépdelünk, ott már sok szomorú ||912.|| történet folyt le. Alkalom csinálja a tolvajt, igy itt is a hivogatólag napfényen tündöklő sószikla sok csempész birvágyát ébreszté fel. Néha csapatonkint támadják meg a hegyet, s a sóőrök fegyvereivel mit sem gondolva, vak elszántsággal rohannak azért az igénytelen házi szerért. A heves kűzdelemben aztán nem egy leli halálát, vagy pedig örökösen béna lesz; – s mégis évről évre megujúl a küzdelem. 1852-ig rendes katonaság tartá fedezet alatt az ittlevő sótelepeket; akkor azonban költségkimélés és célszerüség tekintetéből polgári őrséget hoztak be. Nem is kell ma a falu segélyét igénybe venni; az őrök ritka feláldozással teljesitik sanyarú és ros[s]zúl dijazott kötelességeiket, holott 1848 előtt Szováta községe is többször volt a katonaság gyámolitására felhiva. A falu népe ezért szükségleteinek megfelelő sójutalékot kap. Hogy pedig az itteni só annál kevésbbé legyen megközelithető, éles tövisekkel tömnek be minden odavezető utat s a lezuhant sótörmeléket is hozzáférhetetlenűl körűlfonják, a kifolyó sósvizet elundokitják; de ennyi vigyázat, gondos óvintézkedés dacára, mégis sok sót csempésznek ki. Nem egy áradás a tavakon átvezető patakokat messze földre sóval szaturálja s néha ilyenkor még a Küküllő vizét is hordókkal meregetik. A viz elpárologtatása után szép tiszta só marad hátra, melyet a kősóhoz szokott ember kellemetlen izéről legott megkülönböztethet.

És e tömérdek kincs mégis hasznavehetetlenűl, sőt az állampénztár tetemes terhelésével pusztúl itt, noha a székelyföld sótelepeinek lelkes búvárlója, Houchard József, a természetvizsgálók marosvásárhelyi nagygyűlésének részeseit is kivezeté e helyre, hol szakértő és laikus egyaránt ámulattal telik el.

Pedig hol van nagyobb szükség uj iparágak teremtésére, mint ép[p]en a székelyek közt, kiknek örvendetesen sokasodó számát az őstermelésből kitelő foglalkozás oly kétségbeejtőleg korlátozza, s kiknél az elnemzetlenitő kivándorlás már is félelmes mérveket öltött. Ha Angliában feküdnék Szováta és **Parajd**, rég világhirű szódagyár állna ott s az őriztetés költségei helyett százezrekkel gazdagúlna az ország. Hanem mi drága áron veszszük még az oly iparterményeket is, melyek eléállitására a természet kiválólag földünket szemelte ki. Ime, mily kimerithetetlen bőségben vagyunk itt konyhasóval megáldva, a kénsav sem volna ritkaság nálunk s ezzel Leblanc módja szerint natrium-sulphattá változtathatnók át a sót, minek megtörténte után mész-carbonat és szénkeverékkel bizonyos itt nem részletezhető vegyfolyam után a jegecedett, vagy égetett szóda áll elé. Anglia nincs oly nagy bőségében a termés-konyhasónak, mint hazánk, s mégis négy millió sót használnak a Leblanc módja szerinti szódagyártásra. Mi természetesen nem veszszük figyelembe, hányszor 17 frt (ennyi egy mázsa) szivárog ki tőlünk erre a jelentéktelen terményre, holott egészen megforditva mi vehetnénk jókora őszszegeket be, ha a gondviselés több vállalkozó szellemmel áldotta volna meg Árpád ivadékait. A székely nemzet anyagi felvirágoztatása érdekében alakult egylet tagjai közt képviselve van a gyakorlati iparág is, minélfogva reménynyel számithatunk rá, hogy módot fognak találni e megbecsűlhetetlen természeti kincsek kiaknázására. Csakhogy az elszegényedés szomorú előjelei itt különös gyorsaságot igényelnének s hoszszadalmas tanakodások helyett a cselekvés terére kellene lépni ott, hol századok óta csak az öntudatos munkás kéz hiányzik. ||913.||

(Téglás 1874b: 906–907, 912–913)

▪ BASILIU BASIOTA (1876)

FABRIC'A DE CATRANITIE SÉU APRENDIORI DIN PARAIDU.
Odorheiulu secuiescu iu diu'a inaltiarei Domnului nostru Isusu Christosu 1876.

Amblandu in dilele trecute in un'a escursiune oficiósa pana la **Paraidu**, amu avutu ocasiune a cerceta si vedé fabric'a de catranitie séu aprendiori[286] dela **Paraidu**, dinpreuna cu tóte intogmirile si aparatele apartienatóre de ea, precum si pre lucratorii din acea fabrica, si amu fostu preste asteptare incantatu despre acea buna intogmire, care varsa in acelu tienutu atata suma de bani, si fabrica celu mai mare productu naturale, lemnulu, intr'unu modu atatu de usioru si atatu de rentabile pentru economi'a națională!

Déca nu me insielu, in Transilvani'a se afla numai 4 fabrice de catranitie, si anume, in Clusiu, Brasiovu, Alb'a-Iuli'a si **Paraidu**.

Cele din Clusiu si Alba-Iulia abea esistu, abea merita a fi numite fabrice, pentru-cà afora de fabricarea catranitieloru celoru mai ordinarie, nu au progresatu intru nimica; cu fabricarea catranitieloru, séu aprendioriloru asia numite de salonu nu se ocupa de locu, productulu loru e atatu de pucinu, catu ele nu producu intru unu anu intregu atatea catranitie, cate produce fabric'a din **Paraidu** intr'o di, apoi afora de acésta suntu atatu de primitive, catu actù rmai cà nu le cumpera neme.

Fabric'a din Brasiovu pre catu numai o iarta capitalulu despre care dispune si despre care se dice cà abea aru ajunge sum'a de 50,000 fl. v. a., de si are intogmiri mai bunisióre, de si se ocupa si cu fabricarea catranitieloru asia numite de salonu, dispune de asia mice stabilimente, catu abea este in

[286] Se dicu si chibrite, dara este barbarismu turcescu.

stare a produce intr'unu anii intregu atatea catranitie, cate produce fabric'a din **Paraidu** intr'o luna de dile. Tóte aceste trei fabrice luate la olalta, nu producu atata suma de catranitie, cate se consuma singuru numai in Transilvani'a, apoi cá se mai espórte ceva si afora de patria, au feritu Domnedieu.[287]

Si déca pre langa tóte aceste fabric'a din Brasiovu totuşi mai espórta unu cuantu órecarele si preste fruntariele Transilvaniei in Romani'a, apoi aceea este a se adscrie apropierei celei mari si nemidinlocite ce o are acésta cetate de confiniele Romaniei, precum si comerciului cotidianu, ce'lu intretiene acésta cu Canaanulu Europei, cu Romani'a libera.

La acestu avantagiu estraordinariu, in care se afla fabric'a din Brasiovu, mai concura si acea impregiurare, cà proprietariulu fabricei de Brasiovu domnulu I. Zell sciendu-se folosi de gustulu si placerea romaniloru, lasa cá inscriptiunea de pre boiticele cu catranitie se se puna in limb'a, romanésca, buna-óra cá cumu aru fi unu fabricatu romanescu, si prin acésta 'si casciga fabricateloru sale o trecere si preferintia estraordinaria.

Nu voiu a me ocupa cu fabricele de catranitie dela Brasiovu, Clusiu séu Alb'a-Iuli'a, cà-ci tóte la olalta suntu atatu de mitutele, catu nu merita atentiunea natiunei romane; nu voiu a face reclamu in interesulu fabricei dela **Paraidu**, pentru cà de si proprietariulu aceleia este unu germanu din Vien'a, totusi ea este o fabrica secuiésca, secuii i tragu folosulu in cea mai mare parte, apoi pe noi pucinu ne importa la care din aceste fabrice le va merge mai bine ori mai reu, care nu talia in carnea nóstra, ci vreu singuru a arata, catu de mare folosu aru aduce un'a fabrica de catranitie infiintiata prin capitalu romanescu in vre-unu locu, care este locuitu esclusivu de romani. Folósele care li aru trage unu consortiu romanescu din si prin infiintiarea unei fabrice de catranitie, dependu dela fundarea unei fabrice de asemenea natura cá cea din **Paraidu**, si in casulu acesta, acele potu fi fórte considerabile; dara mai trebue se consideramu, cà acelu folosu póte fi fórte mare nu numai pentru poporatiunea care s'ar' afla cu locuinti'a in apropierea fabricei, ci si pentru possessoratulu de padure, de unde fabric'a si-ar' trage lemnele necessarie.

In acestu casu proprietariulu padurei 'si vende productulu seu naturale la unu consortiu romanescu; consortiulu lucra si fabrica lemnele cumperate dela possessoratulu romanescu, prin bracia si mani éra romane, banii carii necesarmente e silitu a'i eroga, ||145.|| i imprascie printre poporulu romanescu, acela prin o munca usióra avendu cascigulu invederatu, ajunge la o stare mai bunisióra; spiritele mai destepte se desvólta, indemnulu de intreprenderi cresce pe di ce merge, poporulu nu saracesce, ci din contra, are campu liberu de a se inbogatí, interesulu partecullariloru devine totu-de-odata interesu comunu, si fericirea atatu pentru consortiu, catu si pentru partecularii proprietari, si muncitori este invederata.

Asia fabric'a de catranitie din **Paraidu**, care consta din 2 edificie mai mari si mai multe alte mai merunte, s'au infiintiatu prin germanulu Reiter Karl, cu unu capitalu fórte modestu; din tempu in tempu inse au inceputu a se perfectiona si mari totu mai tare, si astadi intretiene pre tóta diu'a preste 450 de muncitori, constatori din fetisióre, baietiani si fórte pucini barbati mai crescuti; lucrulu fiesce-caruia este o jucaria, dara plat'a pentru acela este considerabila, pentru cà nu este lucratoriu care se nu cascige mai pucinu de 25 fl. v. a. la luna, din contra, suntu si de aceia carii se urca pana la 45 fl. v. a. pre luna.

Fabricarea, rotundirea ori formarea catranitieloru se intempla prin mai multu de 30 aparate, acele se ciuruiescu si alegu bunele din rele, totu prin ajutoriulu machineloru carii suntu puse in miscare prin poterea de apa, nu cade acelu surcelusiu de lemnu care se nu se intrebuintiedie, laditie in care se pachetédia catranitiele gata, se construescu asemenea prin una intogmire mechanica, catu in o di se potu gati celu pucinu 200, pre tóta diu'a se deaburescu si macina preste 107.8995 metri patrati de

[287] Ve incredintiamu cà dela acésta din Brasiovu se espórta mereu in Romani'a, éra concurenti'a sugrumatóre cu care lupta acolo, nu este cea ardeléna, ci este cea austriaca, unde sunt unele care dispunu de capitaluri milióne. Red.

catranitie si asia se consuma intr'unu anu preste 10,000 orgii (stanjini) patrati de lemnu de bradu, pe carii i trage fabric'a din muntii Giurgiului, plutindu-se pe unu ramu alu Ternavei mici.

Dupa ce au trecutu lemnusiele acele prin mai multe mani si au devenitu catranitie pana la cele mai fine de salonu, se incarca in tóta diu'a pre mai multe cara si se espeduescu la cea mai de aprópe statiune a calei ferate, de unde apoi ajungu a fi esportate si impartite prin tóta tiér'a, in Romani'a, Bucovin'a, Galiti'a, Serbi'a si Turci'a.

Proprietariulu fabricei nu lucra cu unu capitalu mai mare decatu de 100,000 fl. v. a., dara acela 'lu intórce intru unu anu de mai multe dieci de ori, prin care midiulocu are unu venitu siguru, dara considerabile.

Pre acésta cale este pusu in positiune de a salarisa vre-o 15 oficiali si conducatori de lucru de diverse categorii; unii d'intre acestia nu aru schimba cu nici unu presiedinte de tribunalu, afora de aceste salarii distribue pre luna la cei 450 de lucratori preste 15,000, afora carii remanu si se imprascie printre poporulu secuiescu, prin urmare intr'unu anu la 180,000 fl. v. a., necomputanduse aci si salariele oficialiloru, de si din acelea inca se stracura intre acestu poporu.

Avendu acum in vedere, cà natiunea romana din imperiulu Austro-Ungaru nu dispune nici de un'a fabrica de asemenea natura si atatu de considerabila; avendu in vedere consumtiunea cea mare ce se face cu catranitiele in tóta lumea; avendu in vedere lips'a de asemenea fabrice si in Romani'a de preste Carpati; considerandu complexulu celu mare de paduri de bradu si de fagu ce se afla in proprietatea fonduriloru scolari si a romaaniloru din districtulu Nasaudului, care prin incorporarea lui cu districtulu Bistritiei va perde fórte multu in respectulu economiei si industriei nationale romane; considerandu seraci'a poporului romanescu din acelu triunghiu alu patriei nóstre, care este avisatu pentru sustienerea vietiei singuru la prasirea de vite; nefiindu pamentulu de ajunsu de fertilu, ba considerandu si progresulu care trebue se'lu facemu si noi romanii alaturea cu celelalte natiuni din patria; considerandu situatiunea cea corespundietória ce o are chiaru opidulu Nasaudu cá punctu centrale alu romaniloru din valea Rodnei si a Borgoului, fiindu aprópe de Bucovin'a Moldavi'a si de calea ferata dela Clusiu, M. Osiorheiu; considerandu ap'a Somesiului mare, care indemana stabilirea unei fabrice portate cu potere de apa; considerandu ruinele edificiului scóleloru arse in in 1848, care cu spese fórte pucine s'aru poté reedifica si transforma intr'o fabrica de catranitie; considerandu locurile cele intense, carii suntu in apropierea acestora ruine si suntu in partea loru cea mai mare, proprietatea fonduriloru scolari, prin urmare s'aru poté fórte usioru intrebuintia pentru cladirea si a altoru edificii si magasine trebuincióse la o fabrica mai mare; considerandu usioratatea plutirei de lemne de bradu ce se póte efeptui atatu de pre muntii Romulei, Lunc'a vinului si ai Rocnei, considerandu im-pregiurarea cea mai importanta pentru proprietariulu aceloru munti si paduri, cà siaru poté truptifica productele naturali chiaru in midiuloculu poporului romanescu si spre binele si inaintarea aceluia, dandu'i midiulocu de ocupatiune sigura si continua, fora cá se fia nevoitu a'si vende proprietatea sa cu periclitarea natiunei romane la straini, precumu era se o faca acum cati-va ani destulu de orbesce; considerandu, cà pre totu anulu esu si absolva fii de ai natiunei romane pre la institutele technice, carii trebue cá se aiba si se afle aplicatiune aci in patria si pre la fabrice romanesci de ori-si ce soiu; ne avendu trebuintia cá se alerge cu pelari'a in mana cersindu cate unu osu de rosu dela aceia, carii si fora de aceea ni-aru trimete buni bucurosi la Belzebub, As-modeu si la toti diabolii din iadu, – cá fiiu alu districtului Nasaudu me aflu indemnatu a intreba pre fratii romani din acelu districtu, óre ocupa-se domni'a loru cu idei'a intemeiarei si infientiarei unei fabrice de lemnusie, aprendiori séu catranitie, chiaru in Naseudu si intogma dupa modelulu celei dela **Paraidu**, si déca nutrescu in peptulu loru de romanu, óre-care simtiu de progresu, si se ingrijescu de inbunatirea sórtei poporului romanescu, care geme si ||146.|| langediesce sub greutatea impositeloru de tóta natur'a; óre au mai departe de cugetu a pune la cale compunerea unui consortiu, care ar fi in stare a realisa acésta dorintia ardietóre. Capitalulu necessariu de vre-o 150,00.0 fl. v. a. se póte aduna dupa modulu compunerei societatei si institului de

creditu si economii Albin'a. 1500 de romani s'aru afla fórte usioru carii se partecipe la acelu consortiu numai cu càte 100 fl. v. a., ba comunele din districtulu Naseudului aru trebui indemnate inca acuma pana candu mai aveti poterea in mana, cá se intre intru acelu consortiu cu cate 4–500 fl. v.a. si póte si mai bine. Inteliginti'a din acelu districtu aru trebui se ia parte activa catu de considerabila, si 'mi punu capulu cà nu multi actionari din provintia li-aru mai lipsi. O vorba inse cá o suta, in acelu consortiu nu aru trebui cá se intre alti ómeni, decatu numai romani.

Prin o asemenea fabrica a-ti concentra o potere de viétia in midiuloculu domniei-vóstre; inteligenti'a romana ar afla totu-déun'a si sub ori-si ce impregiurari refugiu in midiuloculu domniei vóstre, nu ar trebui inse cá se fiti angusti la anima si mici de sufletu, cá se ve temeti de romanii carii nu suntu de vitia poroditia granicieri, precum cu dorere o spunu, cá astadi o faceti!

Adunati-ve dara domniloru si fratiloru si ve consultati asupra acestei idei; uniti-ve in cugete, uniti-ve in simtiri, bateti ferulu pana e caldu, puneti temeliu la viéti'a tăi cuibuletiulu domni'a-vóstra; dati avere si modu de train, in man'a acelui poporu care v'au baiatu cà-ci numai atunci veti potea dice preste dieci de ani, cà districtulu Nasaudului au esistatu si man'a romanului au lucratu. Lepadati-ve de lucrurile care tienu numai de astadi pana mane; ajutati poporului a scapa prin labórea sa de intunerecu si de lepr'a lui Israilu.[288] ||147.||

(Basiota 1876: 145–147)

▪ KOVÁCS PÁL (1877)

HEGYEN-VÖLGYÖN.
– UTIRAJZOK ERDÉLYBŐL. –

[...]

Forró nyári nap délelőttje volt, midőn kóborlásaim közben Marosvásárhelyre érkézém, – bejárva előbb a hasadékos Tordát, a regényes Torockót, – hogy onnan induljak utazásom végcélja: a gyönyörű fekvésű, gyógyforrásokkal gazdag Borszék felé; barangolásaim után ott egy heti pihenőt tartandó.

Marosvásárhelyről Borszékre két úton juthatni el. Vagy a természeti szépségekben pazar Marosvölgyön át, vagy pedig az ugynevezett Bucsin tetőn keresztül.

Amazt rendesen a touristák használják, mert utja is jobb, vidéke is szebb. Ezt a borszéki vizet áruló és Marosvásárhelyről üresen visszatérő székely szekeresek, különösen Szárhegy, Ditró és Gyergyószentmiklós környékéről; egyrészt mert rövidebb, másrészt mert több falu esik útban és igy gyakrabban tarthatnak a nehéz úton pihenőt.

[288] Cá unii ce amu fostu totudéuna pentru propagarea ideiloru practice la poporulu nostru, publicaramu si acestea apretiari ale dlui Basiota cu multa placere. Scimu din experientia, cà la noi cà si la magiari, spiritulu de asociatiune nu e desvoltatu intru nimicu; precumu si ceealalta inpregiurare, cà tenerimea nóstra mai preste totu fuge de cultivarea sciintieloru technice si a chemiei; ne este cunoscuta inca si inpregiurarea, cà poporulu in nesciinti'a sa nu se bucura de stabilimente technice in comunele sale, ba inca in mai multe casuri le are de reu si le face reu; cu tóte acestea se nu desperamu, prin urmare la diverse ocasiuni se reinprospetamu aceleași idei practice, pentru-cá succesive se se cóca in capetele ómeniloru. Inse si dupa-ce se voru cóce, sperantie sanguinice se nu ne prea facemu, pentru-cá in prim'a generatiune intreprindietoriloru le va lipsi de siguru perseverenti'a, fora care industri'a mare este absolutu inpossibile. Din 100 de casuri in 60 industri'a mare in cei de antaiu 2–3 ani nu aduce nici unu folosu, ci póte dauna, pana-ce adeca apuca se'si deschida piatie, se sparga prin concurrentia. Celu care va si despera indata dela inceputu din acésta causa, e vai de elu, si-a perdutu capitalulu si venitoriulu. Alte dati cade in cursele concurrentiloru straini, carii corrupu pe asia numitii maisteri cu bani grei, ii dau si focu; adesea dà preste technici ignoranti, dara guralivi, carii ilu incurca in schimbari si in novatiuni fórte sumptuóse, din care i se trage ruin'a. Asia dara spiritu de asociatiune, sciintia multa, perseverantia. Red.

Én már az előző években kétszer megjárván a Maros völgyét, ezúttal a Bucsinon keresztül vezető útat választottam, annyival is inkább, mert Gyergyószentmiklós, melyet mint a régi Gyergyószék főhelyét – meglátogatni szándékozván, erre útban esett, mig a Maros-völgyön át nem.

Pont déli 12 órakor indultam ki, felfogadott székely szekeresemmel Marosvásárhelyből s délutáni 4 óra volt, mikorra Jedd, Szent-Iván, Sz.-Lőrinc és Tompa falvakon keresztül Nyárád-Szeredára értem, ahol a szekeresek az első pihenőt szokták tartani.

Az út idáig lombos, erdős vidéken és jobbára kukorica földek között kanyargott, nem igen bilincselve le a figyelmet. Annál inkább felfokozta érdeklődésemet szekeresem eredeti egyénisége.

Valóságos typusa volt az erdélyi székely szekereseknek.

Csupa furfang, csupa pfifika.

Utközben a legfurfangosabb ravaszsággal és a legtekervényesebb kerülő utakon csikart ki tőlem hol szivart, hol szalámit, hol pálinkát, melyeket már csak azért nem kináltam neki előre, hogy kivárjam, minő manővert fog használni legközelebb, célja elérésére.

De nem fogyott az ki a furfangból soha.

[...] ||o. n.||

A székely paraszt általában igen emberség tudó, beszédes, közlékeny nép. A külföldieknek különösen nagy respektusa van előtte. Persze neki Magyarország már külföld és Kecskemét vagy Cegléd, szerinte talán az operenciás tengeren is túl van. Az ő geographiája csak Marosvásárhelytől Borszékig terjed.

Szeredát elhagyva, Dére és Mogyorós falvakon túl, már folytonos emelkedés észlelhető. Az ut hegyszakadékok, dús szálas erdők és kopár szirtek közt kanyarog egyre fölfelé.

Pompás utunk volt. Az alkonyat gyorsan leszállt s a hegyek között gyönyörű holdvilágos éj borult reánk. Lovaink lassan vonszolták a meredek uton fölfelé a szekeret. A legények szekereikről leszállva, mélabús dalba kezdtek.

Itt-ott pihenő szekeresekre akadtunk, kik tüzet rakva vacsoráikat készíték.

Magasabbra haladva, a sötétben fuldokló tűz fénye fel-felvillant még hozzánk, mig végre eltemette a távol homálya.

Igy villannak föl olykor-olykor lelkünk előtt a mult ködében fuldokló emlékek, mig végkép[p] el nem nyeli őket a feledés hulláma.

Öreg éjszaka lett, mikorra leereszkedtünk Sováradra, a hol meghálván, reggel 4 órakor Szovátán és **Parajdon** keresztül, neki indultunk a Bucsinnak. Mert még csak **Parajdnál** kezdődik az utnak valódi vadregényessége és elhagyatottsága. **Parajdtól** Alfaluig, a mely két helység pedig jó tiz órányi távolban fekszik egymástól, nem esik egyetlen falu sem közbe, csak nehány elhagyatott utszéli korcsma zavarja itt-ott a fenyőrengeteg végtelen zöldjét. Az ut folytonosan hegyre fel, hegyről le kanyarog s hűséges társa neki az utszéli beláthatlan mélység sziklás medrében tovabukdácsoló fürge Küküllő vize.

Nem is hallható egyéb a fenyő-rengeteg e végtelen birodalmában, mint a székely szekeres lovainak csengője, a Küküllő habjainak csevegése és a fenyő sudarak sóhajszerű suhogása. Vig madárdal nem veri föl az erdők visszhangtalan csendjét. A fenyvesnek nincsenek énekesei. Néma az, mint a mult idők nyugvó szelleme, mely csak olykor-olykor ébred fel és suttog titkos, mystikus, ábrándos regéket a prózai jelennek.

Én reám mindig mély benyomást tett a fenyves e sajátszerű suhogása.

Ág se hajlik, lomb se rezzen,
Szél se éri, szél se hajtja,
Egy levél se moccan rajta...

Egyszerre csak, mintha benne
Fájó szivek sóhajtása,
Rab lelkeknek vágyódása
Fölriasztva szárnyra kelve:
Elkezd titkon súgni, búgni,
Végig suhan rajt' valami...
S zúg, zúg búsan, bánatosan,
Nem lehet azt kimondani!...

Hiven visszatükrözik a fenyvesek suttogásának sajátszerűségét e hevenyében, és az első benyomás varázsa alatt készült sorok.

Déli 12 óra volt, mikor a Bucsin inneni aljára értünk. A hegy oldalában tágas korcsmaépület és félszer terpeszkedik, ahol a fuvarosok rendesen megpihenni és étetni szoktak.

Mi is jó másfél órát pihentettünk, hogy lovaink erőt gyüjtsenek a nehéz útra: a Bucsin megmászására.

A déli nap égetőn szórta ránk sugarait, midőn fél kettő után neki indultunk a hegynek. Tűznyilai még a kifeszitett napernyőn is keresztül fúródtak. A lovakon csakugy tajtékzott az izzadtság habja. Többször megálltunk, hogy kifuhassák magukat. Ez alatt mi a Küküllő jéghideg forrásvizével üditénk kiszáradt torkunkat.

Másfél órai fáradságos ut után csak az eget látni engedő rengetegbe, 3 órára felértünk a Bucsin tetejére s kitárult lábaink előtt a gyergyói fennsik.

A kilátás a tetőről gyönyörű, habár nem teljes. A szomszédos hegyek fenyőerdője csak egy szűk nyiláson enged lepislantani a gyergyói sikra, az elszórt apró falvakra, köztük Alfalura, Gyergyószentmiklósra és a fennsikot környező havasok sziklabérceire.

A tetőt elhagyva, vigan poroztunk lefelé a kanyargó hegyi uton s ép[p]en 4 órát verte a gyergyószentmiklósi öreg templom harangja, mikor megálltunk a vendéglő előtt.

Gyergyószentmiklóson három felejthetlen napot töltve, negyednap megindultam a székelyföld kincse, a regényes Borszék felé.

(Kovács P. 1880: o. n.)

- **JENŐ (kb. 1881)**

UTI LEVELEK A SZÉKELYFÖLDRŐL. I.

Édes Margitom!

Megigértem volt neked még a régi szép időkben, hogy ha még egyszer nyakamba veszem a világot s ezzel egyszersmind a classicus Székelyföldet is, irni fogok neked onnan. Elmondom élményeimet, el azon benyomást, melyet a drága véren szerzett föld tett reám. Élményeim... no azok nincsenek. Mi is legyen egy utazónak a XIX-ik században!

Hüvös szeptemberi reggel érkeztem meg Héjjasfalvára, onnan kocsin föl Kereszturra. Kereszturon tisztességes vendéglőt nem lehet találni s én kénytelen voltam behajtatni Papp Jánoshoz, kinek háza soha sincs vendég nélkül és minden utazó szives fogadtatást talál nála.

[...]

Kereszturtól nyugatra feküsznek Alsó-Boldogasszony és Fiátfalva. Ez utóbbi határán Keresztur szomszédságában bő sósforrások találhatók, melyeknek vizét ujabban fürdésre is kezdették használni.

Keletre Rugonfalva a Fejér Nyikó völgyében. Hajdan fészke a kuruczoknak. Ugyane völgyben még Medősér, Siménfalva, Sz.-Miklós, Kadács, Kobátfalva, valamennyi egykori birtokosaikról nevezve.

[...]

Csak délután három órakor folytathatám utam a Küküllő völgyében Udvarhely felé. Utam az agyagfalvi téren vitt keresztül. Itt tartották a székelyek gyüléseiket. ||652.||

[...]

Lemenőben volt a nap már, midőn elhagytam Udvarhelyt s elindulék egymagamra a **parajdi** utvonalon.

Fél óra alatt elértem a Szejkét. Más fürdőkön ilyenkor hazánkban vége a saisonnak, a Szejkén ma sincs. Ellátogatnak oda ma is, azért, hogy meggyógyuljanak-e, nem tudom, vagy hogy hallgassák Orbán Balázst.

Na de nem fürdői, hanem uti levelet irok – menjünk tovább.

Az ut erdős hegyek alján kanyarog tovább. A sárguló lombok hullanak, de az erdő mégse az őszi széltől, hanem a vadászok vig zajától hangzik. Az esti szellő arczomba vágja a port. Erről az jut eszembe: messze még **Parajd**, siessünk.

Parajd alig háromezer lakosu mezőváros. Lakója kevés, forgalma és ipara nagy. A sóbánya, porczellán-, gyufa- és szeszgyárai sok munkás kezet vesznek igénybe. A bányában ép[p] most kezdődik a munka. Megnéztem, de leirni nem tudom. Mit is irnék én rajta. Vagy oly egyforma, vagy oly fölséges minden bánya, hogy leirni nekem egy a lehetetlenséggel.

Parajdon tul már nem is Ázsia, hanem Kokhin-Khina kezdődik. Kezdődnek a székely havasok, melyek télen a világ tulsó felén vannak. Hozzáférhetetlenek.

Bámulatos, milyen nagy és elszomoritó hatása van a sónak a növényzetre. Sehol egy egészséges fát, egy eleven füszálat nem találhatni, a hol sóér vonul el vagy jobban mondva, a hol közelebb van a fölszinhez.

Parajdhoz közel fekszik a korondi fürdő, Firtos vára lábainál, melyet megnézni főczélja volt kirándulásomnak. [...]

[...]

Ugy Firtos, mint Tartod keletkezéséről mitse tudhatunk. A monda a tündérek müvének mondja s én hajlandó vagyok hinni ezt.

Három tündérleány élt e vidéken s mindhárom ugyanegy királyfit szeretett. A királyfi nem tudott közülök választani és azt mondotta, hogy azé leszen, ki nagyobbszerü dolgot viszen véghez. Ekkor a két tündér épiteni kezdé Firtos és Tartod várát. A harmadik azt mondá, hogy ő nem épit semmit, hanem majd a két tündér álfal épitettet dönti romba és azoknak a romjaiból épit egy még nagyobbszerüt.

Épült a két vár Firtos és Tartod, a harmadik még mitsem teve. Hanem a mikor kész volt már mind a kettő, egy éjjen kihuzta szögletköveiket s mind a kettő iszonyu robajjal omlott össze. Ő aztán e szegletkövekből épité a korondi fürdőt s halálával lelkét is a vizbe lehelte bele.

Ime a monda. Valószinüség benne semmi, költészet nagyon sok.

Isten veled, édes hugom. Álmodj a firtosi tündérekről. ||654.||

(Jenő 1881: 652, 654)

- **SZÁSZ KÁROLY (1883)**

NÉGY NAP MÁRAMAROSBAN.
II. [RÉSZ.]

[...]

Az első napra, nem a legeszélyesebb gazdálkodással, a legkisebb utrészlet levén előnkbe szabva, nem kellett igen korán talpon lennünk. Kocsijaink csak 6 órára voltak rendelve s pontosan indultunk. A szlatinai sóbányák megtekintése levén programmunk első pontja, a Tisza kincstári hidján – rozzant állapotján meglátszik a tulajdonos! – átkelve, Falu-Szlatinát, az utat egész hosszában szegélyző korcsmáival s pálinka-bűzével, elhagytuk s a mérsékelt magaslaton fekvő Akna-Szlatinára érkeztünk. [...]

[...]

A bányába Szabadhegyi kincstári igazgató ur volt szives vezetőnk. Nekem, a ki Erdély majdnem valamennyi sóbányáját láttam, a ki annak a rengeteg kősótelepnek, mely a föld alatt, a galicziai Vielicskától valószinüleg összefüggő tömegben vonul el Máramaros alatt, át Erdélybe s Dézsaknától két ágban – egyfelől **Parajdig**, másfelől Tordán, Marosujváron át Vizaknáig terjed, annyi pontját ismerem, – a ki a tordai aknákban a dörgő s hosszan morajló s nyolcz-tiz szótagra képes visszhangot hallgattam, a ki aczélsodronyu málhán ereszkedtem le a marosujvári bányák mélységeibe, fürödtem Vizaknán a rómaiak beomlott bányáinak üregeiben támadt sóstó sulyos s az uszni nem tudót is fentartó vizében, a hol a gyermek is hatvan öles mély vizet gázol – nekem mondom a szlatinai bányák nem sok ujat igértek. Érdekkel hallgattam azonban a térrajzokkal kisért magyarázatot, melylyel a kincstári igazgató a sóaknázás régi és uj modorát előnkbe adta – a régi harangalaku s felülről beomlásnak, alulról vizfakadásnak kitett módszer fölött az uj tárnarendszer előnyeit s szabatosságát fejtegette. [...]

(Szász K. 1883: 569)

▪ DERÉKI ANTAL (kb. 1891)

PÜNKÖSDI KIRÁLYSÁG. (EMLÉKEIMBŐL.)

Isten látja lelkemet, hogy életemben sohasem vágyodtam a szinigazgatás kétes értékü dicsőségére és akaratomon kivül mégis ugy belepottyantam a direkcióba, mint Pilátus a krédóba.

Ugy történt a dolog, hogy Egry Kálmán, a régi Népszinház volt kitünő énekese szintársulatával junius közepén, tehát éppen nyár derekán, Kézdivásárhelyen teljesen megfeneklett és a direktor, aki akkor már hatheti gázsival tartozott a tagoknak, kijelentette, hogy nem tudja tartozását kifizetni, ámde azért nem mond le az igazgatóságról, hanem átengedi az összes felszereléseit a nyár hátralevő idejére a társulatnak ingyen használatra, ő maga pedig elindul valahol rokonai között pénzt teremteni és a jövedelmező időszak beálltával, október 1-én, ismét átveszi a társulat vezetését.

[...]

Az igazgató lesujtó kijelentése hétfői napon következett be (miután előrelátásból a vasárnapi bő jövedelmet már gondosan zsebrevágta) és hétfőtől kezdve csütörtökig a társulat minden délelőtt és délután késő estig tanácskozó gyüléseket tartott, amelyek mind akörül forogtak, hogy milyen módon lehetne kijutni a váratlanul jött siralmas helyzetből.

Miután azonban mind világosabbá vált, hogy pénz nélkül a kibontakozás teljesen lehetetlen és azt is tudták, hogy nekem darabjaim befolyó tantiemjeiből tisztességes megtakaritott pénzecském áll rendelkezésemre, csütörtökön küldöttséget menesztettek lakásomra és mikor kivánságukra körükben megjelentem, fölajánlották, hogy vegyem át a társulat vezetését akár leszállitott gázsik mellett, akár pedig konzorcionális alapon. Hoszszabb habozás után – tekintettel a kenyér nélkül maradt családokra, – végre elvállaltam a megtiszteltetést harmincszázalékos gázsé redukcióval és azon igérettel, hogyha a jövedelmek ezt az összeget meghaladnák, akkor az egész többletet a társulat tagjai között fogom

arányosan elosztani, mert magam a szinigazgatáson egyáltalán nem akarok nyerészkedni és a vezetést különben is csak októberig vállalom a Szinészegyesület tanácsának beleegyezésével.

[...]

Igy tartott ez tovább is és már szeptember végén Gyergyószentmiklóson abba a szerencsés helyzetbe jutottam, hogy társulatomnak a rendes ||2.|| fizetésen felül még a megmaradt többletet is kioszthattam.

Itt véget is ért volna ideiglenes direkcióm pünkösdi királysága, de október elsején Egry nem jelentkezett a társulat átvételére, azt sem tudtuk hol-merre jár az országban, a Szinészegyesület tehát a tagok kérelmére arra utasitott, hogy vezessem tovább a társulatot most már a saját cégem alatt.

Borsódy Vilmost, a kitünő agilis bérletcsinálót előre küldtem Nagyenyedre, magam pedig szeptember utolsó napjaiban felpakoltam személyzetemet és podgyászunkat borvizszállitó székely gyékényes szekerekre és – miután akkor még a Székelyföldön vasutak nem voltak – negyvennyolc órai kocsiutat tettünk meg Marosvás[á]rhelyig, ahonnan azután vasuton vonultunk be Nagyenyedre.

Utközben **Parajdon** érdekes kalandunk akadt. Késő éjjel érkeztünk oda és miután az egyetlen korcsmában nem tudtunk elhelyezkedni, rövid tanácskozás után elhatároztuk, hogy a község melletti réten verjük fel éjjeli táborunkat. Az asszonyok leszedték a szekerekről az ágynemüket, azonban a kötelességtudó buzgó éjjeli őr, – abban a hiszemben, hogy valami cigánykaraván vagyunk – nem akarta megengedni a letelepedést. Szorongatott helyzetünkben kénytelenek voltunk a község érdemes birájának éjszakai nyugodalmát megzavarni, aki végre komoly aggodalmaskodás után megadta az engedélyt, hogy az éjszakát Isten szabad ege alatt, a község legelőjén tölthessük.

Másfél évet töltöttem mint szinigazgató a Székelyföldön és mondhatom, hogy hosszu szinipályámnak talán ez volt a legboldogabb időszaka. Brassó központtal egész szinikerületet létesitettem, Sepsiszentgyörgy, Kovásznafürdő, Élőpatak, Székelyudvarhely, Csikszereda és Gyergyószentmiklós állomásokkal és mindenhol a legmesszebbmenő megértésre és pártfogásra találtam. Időszakonként lehoztam Kolozsvárról E. Kovács Gyulát és Iványffy Jenőt vendégszerepelni, Feleki Miklóssal pedig, a Nemzeti Szinház kitünő, székely születésü müvészével egész körutat rendeztem a Székelyföldön, ahol a hirneves földit mindenhol lovasbandériumokkal és diszkapukkal fogadták.

Minden jól ment. [...] ||3.||

(Deréki 1915: 2–3)

▪ TÉGLÁS GÁBOR (1894)

A LIMES DACICUS KÉT KÜKÜLLŐ ÉS OLT KÖZÖTTI RÉSZLETE UDVARHELYMEGYE ÉJSZAKI ÉS KELETI HEGYSÉGEIBEN OROSZFALUTÓL ALSÓ-RÁKOSIG.

[BEVEZETÉS.]

Mióta Torma Károly, Dácia régiségeinek elévülhetetlen érdemű nagy mestere, a Limes Dacicus[289] éjszaki részén az erdélyi muzeumegylet támogatásával még 1862-ben felvett kutatásait 1879-ben szerencsés megoldáshoz juttatá, mind jobban fokozódó érdeklődéssel kezdtem puhatolózni ama mesés és rejtélyes töltések, sánczok holléte és helyzeti viszonyai után, a melyeket Maros-Tordamegyétől Udvarhelymegyén keresztül egész Háromszékig különféle nevek alatt emleget a székelység. A mint lekötött hivatali állásom gondjai és korlátolt anyagi helyzetem lehetségessé tevék,

[289] A Limes Dacicus felső része. Torma Károly. Hat fametszettel és egy térképpel. Olvastatott a m. tud. Akadémia 1880. február 9-ki ülésén. Budapest, 1880. 1–134.

különböző pontokon siettem megtekinteni én is azokat a földműveket [...] Leghathatósabb támaszomat nyertem azonban e lassanként megérlelődött tanulmányokhoz Téglás István, jelenleg Torda-Aranyosmegye kir. tanfelügyelőjében, a ki Segesváron laktában az Olt-vidék erdős magaslatait kérésemre bejárta, sőt a Kis-Küküllő völgyéről (Szováta **Parajd** közt) a Marosig s onnan fel éjszaki Dáciába több héten át folytatott összehasonlító megfigyeléseim fáradalmait annak idején készséggel megosztotta velem.

De minél behatóbb összehasonlításokhoz jutottam s minél többször olvasgattam néhai Orbán Balázs Székelyföld leirásának különböző köteteiben szétszórt, s fájdalom kevés kritikai érzék mellett óriási hiszékenységgel és elfogultsággal szerkesztett feljegyzéseit, annál jobban megbizonyosodtam a felől is, hogy a szóban forgó s több mint 200 kilométernyire elhuzódó területen, de legkivált a Hargita hegységgel párhuzamosan Rapsonn-útja, Hadak-útja, Ördög-útja, Ördög- és Kakas-barázda néven emlegetett sánczművek[290] irányának, elhelyezésének és szerkezetének tüzetes tanulmányozása segíthet csupán annak, a boldogult Rómer Flóris[291] óta annyiszor hangoztatott kérdésnek végérvényes eldöntő-
||5.|| séhez: vajjon kik, mikor és mi czélból létesítették ezeket a kiváló technikai készültségre és egységes tervezésre valló sánczműveket?

Szerencsére a nem csekély edzettséget, jelentékeny önmegtagadási képességet és nélkülözni tudást igénylő vállalkozásra az évek óta sovárgott kiviteli alkalmat meghozá Udvarhely-megye monographiájának munkába vétele. Ugron János alispán 1894 nyarán a megye némely, a monographiát is érdeklő római maradványának felülbirálására átkéretvén, a székelyudvarhelyiek egyik büszkeségét képező Budvár és az 1853-ki éremleletével nagy hírre jutott Tibod, valamint Székely-Udvarhely baromvásárterén 1874-ben észlelt római épitkezések helyszini megvizsgálásából lassankint egész akaratlan limes-tanulmány nőtte ki magát. Ugron János alispán ugyanis Jakab Elek akademikus társammal, a megye monographusával kiváló súlyt helyezvén az ép[p]en Udvarhelymegyét leghosszabb vonalon érintő Kakas-barázda Ördög-útja-féle földmüvek tüzetes megvizsgálására is, készületlenségemmel való védekezésemet csakhamar sikerült annyira megdönteniök, hogy a hasonló gyorsasággal rögtönzött vállalkozások büntetéseül immár megszenvedett csúzbántalmak daczára egyszer csak ott találtam magam a Hargita fenyveseiben, hogy majdnem négy teljes héten a Kis- és Nagy-Küküllő vízválasztójától kezdve a Nagy-Küküllő, Kis- és Nagy-Fenyédpatak[,] a Nagy-Homorod hármas ágazatán át Kis-Olálhfaluig s majd Nagy-Oláhfalutól a Hargita gerinczéig s úgy dél felé a Kis-Homorod, Vargyas közén az Oltig, tehát a megye nyugati szélétől délkeleti csücskéig a szó szoros értelmében «leléphessem» e helyenkint több kilométernyire megszakadozó s főleg az éjszaki területek fenyveseinek nehezen kinyomozható töltéseket és sánczokat. Hathatósan élesztő vállalkozási kedvemet Solymossy Endre ev. ref. collegiumi tanártársam lekötelező csatlakozása is, a ki, mint jó helyismerő és a megye mindennemű közügyének buzgó tényezője, itt sem tagadná meg magát, s megyéje iránti lelkes áldozatkészségéből Zetelakától Kis-Oláhfaluig a legfárasztóbb szakaszok egyikén, valamint Okland és Énlaka vidékén tevékenyen közreműködött.

Igy 1894 julius 22-én a Székely-Udvarhelyről Oklándon át a Rikára vezető út Kakas-barázdájánál első megfigyelésünket együttesen elvégezve, julius 23-án már Zetelakán ütöttük fel főhadiszállásunkat s a Nagy-Küküllő jobb parti magaslatok bejárása után a Dészág-patakánál arra az erdős magaslatra telepedtünk ki, mely a Hargita lánczából szeliden dél felé lejtve csupán a vízfolyások csatornáinál mutat szakadozottságot s egyfelől a N.-Küküllő és N.-Homorod közén a Czekend-tetővel, másfelől a két Homorod közén a fenyvesekkel együtt Oláhfalu tájáig leereszkedik. Ilyenformán a marefalvi viz Kis- és Nagy-Fenyéd nevű felső ágait, a Nagy-Homorod kezdő ereivel együtt Kis-

[290] A háromszéki Homárkáról itt szándékosan hallgatok, csak azt említem meg, hogy Benkő József az udvarhelyi töltéseket összefüggésben képzelte a háromszékivel, s ez a felfogás Orbán Balázst is erősen befolyásolta.
[291] Compte rendu de la huitiéme session. Budapest, 1876. Second volume I-re partie. Les Fosses du diable en Hongrie. IX. Linges de la Transsylvanie orientale 76–77.

Oláhfaluig hatolva, onnan később a Hargita gerinczét vizsgáltam át. Majd Nagy-Oláhfalutól, illetőleg a Vargyas szorosától (Szurduk) délre fordulva a Kis-Homorod balparti hegynyulványt, a hirneves almási barlang környékét, a Rika-hegységet, a Feketehegyet jártam be, s Alsó-Rákosnál már Nagy-Küküllőmegye területén száltam az Olt terére. Onnan Héjasfalva felé ismét a Nagy-Küküllő völgyére tértem s Székely-Keresztúron Borbély Sámuel magyar királyi tanítóképezdei igazgatótársamnak a nyilvánosságot is nagyon megérdemlő gyűjteményéből az udvarhelymegyei eredetűeket kijegyezve, felfelé haladtam Székely-Udvarhelyig, áttekintést szerezve a Nagy-Küküllő mellékéről. Időközben a székely-udvarhelyi baromvásártéren az egykori castrum helyőrségének fürdőjét kiásattam. Majd Solymosssy Endrével a Fejér-Nyikó mellett Szent-Mihálynál Neigebauer óta emlegetett római castellumot nem létezőnek találva; ugyanezt konstatáltuk az Orbán Balázs által Martonoshoz helyezett római castrum felől is, melynek katonailag sem lehetett volna semmi értelme Énlaka tőszomszédságában. Énlaka castrumának megtekintése után a Kis- és Nagy-Küküllő felső kiterjedt vidékkel közlekedő fensíkjait, s e vidékkel szoros kapcsolatban álló oroszhegyi fensíkot jártam be, s **Parajdnál** augusztus derekán szokatlanul hideg időben «Rapsonné várának» mythicus maradványaival foglalkoztam. Majd Dévára visszaszólíttatásom után is két ízben látogattam el az Olt vidékére, hogy a vallumnak Orbán által Alsó-Rákos és Ágostonfalva között a Függőkő nevű sziklához helyezett, de a valóságban nem létező átmenetét tanulmányozhassam.

És visszagondolva e négy heti expeditio viszontagságaira, jól eső érzéssel konstatálhatom, hogy a merre utam elvezetett, egyeseknél úgy, mint a hatóságoknál legnagyobb előzékenységgel találkoztam. ||6.||

[...]

(Téglás 1895a: 5–6)

A LIMES DACICUS KELETI RÉSZE.
(KIVONAT TÉGLÁS GÁBOR L. T. MÁRCZIUS 11-ÉN TARTOTT FELOLVASÁSÁBÓL.)

Mióta Torma Károly a limes Dacicusnak a Sebes Köröstől az egyesült Szamos tihói szorosáig terjedő szakaszával[292] a rómaiak határvédelmi szervezetét Dacia éjszaki vidékeire is beigazolta: kétszeres érdeklődéssel fogtam én is azon sajátságos sánczok, töltések vizsgálatához, melyek különféle neveken (Rapsonné útja, Hadak útja, Ördög útja, Ördög barázda, Kakas barázda stb.) Maros-Tordamegyétől Udvarhelyen át Háromszék-Brassóig, jobbára erdős magaslatok, hegyszakadékok rejtekeiben fel-feltünedezve, Benkö József-től kezdve a Székelyföld annyi leíróját tünődésbe ejtették. Orbán Balázs,[293] a Székelyföld leírásának I. és II. kötetében több helyen foglalkozik a szóban forgó töltésekkel, a nélkül azonban, hogy fáradságot vett volna legalább a helyrajzi viszonyok szabatos megállapitására. Az ő nagy lelkesedésével és hiszékenységével összefüggéstelenül szétszórt vonatkozásoknak köszönhetjük mégis, hogy a közvetlen környék előtt nem igen ismert sánczművek kritikai átvizsgálásához támaszpontokat nyertünk.

Jó magam is Orbán közleményein felbuzdulva, kerestem fel 1888-ban **Parajd** és Szováta között a legjobban megközelithető részletet, Téglás István jelenlegi tanfelügyelő kiséretében. Időközben a Meszesen, Szikszay Lajos szilágymegyei alispán szives támogatásával, Torma limesének több szakaszáról is tájékozódva, mult nyáron Ugron János alispán meghívására az udvarhelymegyei római emlékek megvizsgálása kapcsán rászántam magam a Hargita és Rika hegység töltésrendszerének

[292] A Limes Dacicus felső része, Torma Károlytól. 6 fametszettel. 1 térképpel. Budapest, 1880. Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1880. február 9-iki ülésén.
[293] Orbán Balázs: A Székelyföld leírása.

kikutatására is, a legnagyobb elismeréssel adózva mindazoknak, de különösen Solymossy Endre tanártársamnak, kik e kutatás rendén támogatni sziveskedtek.

Egyelőre Udvarhelymegye területéhez szabtam kutatásaimat s a két Küküllő vízválasztójából, a korondi víz forrásaitól vettem fel a nyomozást s a Hargita alján Nagy-Oláhfaluig, majd onnan a Hargita gerinczére és lefelé a Rikán Alsó-Rákosig haladtam. ||413.||

Az Udvarhely és Maros-Torda határán nyugatra haladó, de szintén ezen védőművek sorozatába eső, Rapsonné útját ez alkalommal mellőznöm kelle.

[...] ||414.||

(Téglás 1895b: 413–414)

- **N. N. [r. y.] (1895)**

UTÓHANGOK AZ EMKE KÖZGYÜLÉSÉHEZ.
(VAGYIS HOGY LETTEM ÉN DISZ-SZÓNOK.)
I.

A mint már tetszik tudni, volt most közelebbről anyavárosunkban nagy sürgés-forgás az Emke tiszteletére. A mint tetszett látni, volt szép diszbevonulás anyavárosunk diszesen lobogózott utczáin. A mint tetszett látni, ünnepeltünk a kollégium-kertben disznépiesen is. Diszismerkedést is tartottunk, megismerkedés nélkül. A mint tetszett hallani, csak ugy gyönyörködtünk a szebbnél-szebb diszszónoklatokban a közgyűlésen. A mint tetszett izlelni, diszebédet is egészet ettünk volna, ha annak egyharmada megevődhetett volna, a másik harmada pedig másnapra nem tevődött volna, a miatt, hogy mig a 27 diszpohárköszöntőt élveztük, estvéledni kezdett s mi jóllakva, megmámorosodva a szellemiektől, siettünk ide, meg amoda egy kis uzsonnára. A mint tetszik tudni, diszkoncert is volt vegyes szerepekkel. Ne tessék félreérteni és ne tessék neheztelni a vegyes szóért, mert azt csak ugy értem, hogy fővárosi és vidéki erők vegyest szerepeltek a koncert alkalmával, mint tetszik tudni, ismét volt teljes és pontos kiszolgálás mellett a vacsora asztaloknál vacsorálás helyett diszbeszélgetés. Szóval minden volt.

De azt még sem tetszik tudni, hogy miként lettem én disz-szónok? Hát mivel ez is egy adat lehet a történetiró előtt s egy ilyen fontos momentum véka alá rejtve még ki is pukkadhatna bánatában, hát tetszik tudni, elhatároztam, de komolyan elhatároztam, hogy elmondom az esetet.

Junius ötödike; oh, az az ötödike! Ekkor jöhetett volna fel, ha egyáltalán feljött is volna napja azon szerény bizottságnak, melyet a 100-as bizottság kirándulási bizottság néven jegyzett be a többi diszes dolgokat cselekvő bizottságok sorába. Én is oda jutottam. S igy a sok diszes élvezet után nem csoda, ha vágytam a természetbe s bár esett 5-én reggel, még is biztattam a jelentkezőket az indulásra. A csüggetegek nézték a fővilágtájakat s mondták: ni amott keleten, meg nyugaton olyan jelek vannak, melyek egész napra esőt jósolnak. De ha ők értettek az égi jelekhez, én se hagytam a magamét. [...] Ezzel egy kis bátorságot öntöttem a csüggedezőkbe; s jó, hogy ezzel egy idegen urat karonfogtam s beültettem a kocsiba, mert talán az is meggondolkozott volna. Erre három kocsi sorakozott s haladtunk a zuhogó esőben.

Egészen meg voltam elégedve, mikor az első kocsiról visszanézve, utánunk a két kocsiból álló kocsisort megpillantottam.

[...] ||118.||

[II.]

[...]

Hatodikán a társaság egyrésze Lánczky József úr kalauzolása mellett Dobogót, Szent-Keresztbányát és Homoródfürdőt látogatta meg és a délutáni vonattal – nyilatkozatuk szerint – kedves emlékkel távoztak el Székely-Udvarhelyről.

5 én reggel indult a korond–**parajdi** kirándulásra egy másik társaság. Miután nem lehettem ott is vezető, csak ugy képzelet után tehetek rá nehány észrevételt.

A kirándulók kedvét, a mint tetszik tudni, megmagyarázza az egy kocsiból álló kocsi-sor s az egy szál vendég.

A korondi fürdő tulajdonosát szintén kellemesen lephette meg az egy szál vendég, midőn 50 látogatót várt. De a gondviselés mindenütt ott van.

Egy kis társaság **Parajdról** dr Kovács Gáborral elejükbe jött Korondra és a két kis társaságból egy nagyobb lett.

Hiszem, hogy a társaságot meglepte a csinosan berendezett fürdőtelep s azon vendégszeretet, melyet a tulajdonos az 50 várt látogató helyett ötükre pazarolt.

A mint tetszik tudni, azt itt nálunk máskép[p] nem is lehet képzelni.

r. y. ||122.||

(N. N. [r. y.] 1895: 118, 122)

▪ LÉTAY NELLI (1899)

SINFALVÁTÓL-SINFALVÁIG.
(KIRÁNDULÁS KERÉKPÁRON.)

Együtt volt a négy utitárs, megbeszélendő a holnapi indulás idejét: minthogy egy pár jó barát is – nagy érdeklődést mútatva – jelen volt a tanácskozáson, elég későre jutott idő a csomagolásra. Már az esti órákban voltunk, mikor fivérern gyöngéden figyelmeztetett: „Jó lesz már hozzáfogni a pakoláshoz; mi, mint férfiak álmatlan éj után is kibirjuk az útat, de nem szeretném, hogy Nelli már itthonról fáradtan induljon.” Hozzá fogtunk tehát, azaz hozzá fogott ő, mert oly nagy gonddal és szorgalommal merült el a pakolás mesterségébe, hogy nekünk nem maradt más hátra, mint egy csavarhuzót, csipőfogót, a szarvasbőrt, vagy ép[p]en egy rúd szalámit kéz alá adni.

Gyorsan és ügyesen csomagolta be a két – az nap készült – táskát, mely a két fiu biciklijén foglalt helyet. Volt abban minden szükségesnek látszó eszköz és élelmi czikk, még a turisták előtt oly fontosnak látszó revolver sem hiányzott. A különben 14–15–16 klg. súlyú gépek 18–20–24 klgot nyomtak terhükkel együtt. [...] ||11.||

[...]

Két óráig tartó zápor után, délen világosodni kezdett az égbolt. Fél 3-kor tovább mentünk, a frissen áztatott földön a kerekek sikamlóssága miatt megint csak csigalassúsággal haladtunk a 10 klm. távol levő Gyergyó-Alfaluig. Itt már a nagy sár miatt az egész hosszu falun át vezetni kellett gépeinket, a nélkül, hogy csak egy gyalogösvényt is találtunk volna.

Egy asszony, a mint látja, hogy lubiczkolunk a sárban, csodálkozva kérdi: mi járatban vagyunk?

– Eljöttünk körűl nézni egy kicsit, hogy lássuk milyen világ van Csíkban.

Az asszony kezdett hangosan nevetni:

– Ej, haj, hiszen magik nem jó helyt járnak, hiszen magik nem Csíkban, hanem Gyergyóban vannak [–] s még jobban nevetett tévedésünkön.

Most már mi is nevettük az okos asszonyt.

Rövid időnk miatt egy napot sem pazarolhattunk. Szekerek után tudakozódva megtudtuk, hogy nemsokára 5 üres szekér indul a faluból. **Parajdról** kukoriczát szállítandó. Ezeket akartuk fölhasználni.

[...]

[...] Megérkezett a megváltás órája! Szivesen vállalkoztak kérésünk teljesítésére. ||16.||

Mikor a fölött sajnálkoztam, hogy egyiknek a társaságtól el kell maradni, azzal csítitottak: örűljek, hogy Imrusnak és nekem van szekér. Árpád és Pálfi inkább együtt maradnak. Pálfi tanár jónak látta nem szalasztani el a harmadik szekeret. Ő akart lemondani, ő majd jön mellettünk. Nem birtuk lebeszélni erről a szándékáról. Mint előzékeny, figyelmes ember, mindig maga akarta választani a legrosszabbat. Engednünk kellett, pedig az eső apró, sürű cseppekben esett s az általános beborúlás biztosított is a felől, hogy nem fog megszűnni reggelig.

Minden fogatra egy kerékpár, egy ember. Mint a huszár, ki elsőnek tekinti lovát, nekünk is minden figyelmünk a gépekre irányúlt, el ne törjék, meg ne kopjék! Ezek kapták a keskeny szekérben a jobb helyet, míg mi mindkét kezünkkel fogva, igazán nem lehetett eldönteni, hogy a gépeket vagy magunkat tartjuk.

Ez alatt érkezett még egy szekér, de nem volt födele, Pálfi tanár most se ült föl, jött mellettünk. Végre, mikor már teljesen átázott – és valószínü fázott is – a szekeresnek eszébe jutott, valamely tanyáról ernyőt kerítni és helyet készítni szekerén tanárunknak. A munka lassan ment, fuvarosaink nem akartak várni, válnunk kellett a nélkül, hogy tudtuk volna, kaptak-e ernyőt vagy sem; jöhet-e P. tanár, vagy be kell várnia a reggelt a tanyán?!

Kínos állapot volt ezeken a rozoga, döczögős szekereken félig ülő, félig álló helyzetben útazni. Mikor a lejtőre érkeztünk, azt hittük ezer darabra omlik az a gyarló készítmény, úgy mozgott, recsegett minden ízében. Ha nem lett volna fejem fölött az a gyékényernyő, hej de hányszor kiestem volna. Az ernyő farámája, valahányszor a zökkenés következtében kissé magasabbra emelkedtem, gyöngéd érintgetésekkel figyelmeztetett: mégis csak jó lesz nyugodtan ülni; de hogy miként lehetett, azt csak a jó Isten tudja. Ugy hiszem társaimnak sem ment különben a dolga.

Gyergyó-Alfalutól **Parajd** 36 klm. távolságra van, ezt a távolságot szinte betölti a 671 m. magas Bucsin hegy. Sürű fenyvesekkel ékesített hegyek közt, egy kis patak mentén haladunk. Csak a szekérút és ettől a patakig elterűlő meredek hegyoldal alkotják a térséget. A patak medre mélyen fekszik a sziklák tövében.

E hosszú hegyi út mellett csupán két korcsma van, az egyik a „szép Lidinél” a Bucsin tetején, a másik a **parajdi** oldalon a hegy derekán.

A „szép Lidinél” szoktak az útasok 2–3 órát pihenni és etetni. Itt most nem volt hely a lovaknak, a másik korcsmában kellett pihenőt tartani.

Végtelen sajnálom, hogy székelyföldi útunknak ezt a remekét a Bucsin erdeit nem láthattam. Csak a mennyire a szürke sötétség engedte (a hold valószinű a fellegek mögött ragyogtatta sugarait, azért nem volt teljesen sötét) vehettük ki az erdők és hegyek körvonalait.

Egy óra lehetett éjfél után, midőn megérkezénk. Az én öreg székelyem nem engedte, hogy leszálljak a sárba, szerinte, menten elsülyednék. Okvetlen az ölében akart bevinni, mintha bizony nem lennék már minden sárhoz hozzászokva. Az öreg nem engedett: ő bizony nem veszi a lelkére az én esetleges betegségemet. Hogy utasíthattam volna vissza e figyelmet, a jóindulat és szivesség e megnyílatkozását. A szobában az eleven, fiatal korcsmárosnén kivül, egy-két álmos cseléd lézengett. Át voltunk ázva és fázva.

Alig melengettük meg ruháinkat Pálfi tanár toppant be. „Hopp, én is itt vagyok!” az őt soha el nem hagyó jókedvével, nyakig sárosan. Örömkiáltásunk volt a válasz; már letettünk róla, hogy **Parajd** előtt találkozzunk. [...] ||17.||

[...]

Aug. 25-én reggel 7 órakor érkeztünk meg **Parajdra**. Az egész éjjel tartó eső csak azelőtt egy órával szünt meg.

Midőn az ide szállíttatásunk ára felől kérdezősködtünk, ránk bizták a meghatározását, de fivérem határozott árt kivánt.

– Én nem mondom, mondja kelmed.

– Én sem mondom, mondja kelmed.

Aztán, végre a legöregebb, a ki minden kigondolható szivességgel halmozott el, sok alá- s felezés után, eső, sár, hideg, éjjel meg a nagy ég tudná mi-micsoda okokat fölhozva, mondott olyan határozott árt, a mitől szinte megijedtünk. 8 frtot = 16 koronát kért.

– Édes bátya, – kezdé fivérem jóságos hangján, – legyünk méltányosak. Maguk nem értünk, hanem saját dolgukban jöttek, ne kivánjanak hát tőlünk ily nagy áldozatot. Egy hete útazunk már s azóta a sok esős idő miatti vendéglőzés úgy is sok pénzünket fölemésztette. Mi sem kivánjuk ingyen, maguk pedig akár mennyit kapnak, úgy jön, mintha ingyen kapnák. Tehát mi úgy hisszük 4 frttal eléggé meg vannak fizetve. Bele nyugodtak. Kölcsönös jó útat kivánva egymásnak a gyufagyárba mentünk.

Végig néztük, hogy lesznek a gyár udvarán heverő fenyőtörzsekből előbb apró darabkák, aztán gyufaszálkák, végre csomagokba kötött szines fejű gyufák.

Bámulatos gyorsaságot tudnak kifejteni ezek a munkások. Munkájok után fizetik őket. A felnőttek, – ha jól dolgoznak – naponta 1 K. 20 fill. – 1 K. 60 fillért keresnek. A gyerekek 50–60 fillért.

Egy asszonytól kértünk útbaigazitást a gyufaszálkát készítő gyárhoz, ez külön van, vízerőre rendezve.

– Ugye bánják, hogy a gyárat átviszik nemsokára Kolozsvárra? Nagyon meg fog apadni a **parajdiak** keresete.

– Nem baj az, – mond az asszony, – bár vinnék minél előbb, legalább nem lesz annyi beteg ember, nem egészséges munka az, instálom.

Igaza van! Különösen a foszforral dolgozó munkások töltik egész napjokat a legegészségtelenebb levegőben.

A legapróbb részletig nézve meg mindent, két órányi **Parajdon** időzés után, Felső-Sófalván áthaladva, csakhamar a 10 klm. távolságra fekvő korondi fürdő parkjába találtuk magunkat.

[...] ||18.||

(Létay 1900: 11, 16–18)

▪ MAILAND OSZKÁR (1901–1903)

SZÉKELYFÖLDI GYÜJTÉS

BEVEZETÉS.

I.

A »Kisfaludy-Társaság« három ízben (1901, 1902 és 1903-ban) bízott meg a székely népdalok és néphagyományok gyűjtésével, hogy így a székely népléleknek még föl nem jegyzett, már-már veszendő, naiv megnyilatkozásaiból megmenthessük azt, a mi még megmenthető.

[...]

A siker kevés reményével, de annál nagyobb lelkesedéssel kezdtem meg a gyűjtést, mert éreztem, hogy a székely népköltészet egykor oly virágzó mezején, a melyben egynéhány lelkes gyűjtő a világ népköltészetének legszebb termékeit gyűjtötte össze, én leszek talán az utolsók egyike (adja az ég, hogy ne így legyen!), a ki még újat találhatok. ||V.||

Törekvésemet siker kísérte. Már az első évben annyit gyűjthettem össze, hogy a Kisfaludy-Társaság, jelentésem tudomásul vétele után megbízott, hogy az 1902. év nyarán is folytassam a gyűjtést. Ezt követte a harmadik megbizatás, s ma már egy jó kötetre való anyag áll a Kisfaludy-Társaság rendelkezésére.

Mivel a gyűjtésre csak a nyári szünidőket használhattam fel, természetesen oly területeket kellett kiválasztanom, a melyekben a nép, megegyező külső ethnographiai arczulat mellett, az ethos termékeiben is közösséget tüntet fel, hogy így a gyűjtött anyag, midőn képét adja a vidékek népköltészetének, egyszersmind a jövő gyűjtőjének, ethnologusának is irányító, vezető tanulságokkal szolgáljon.

[...] ||VI.||

III.

A gyűjtést Udvarhelymegye éjszaki részén kezdtem meg, oly vidéken, mely az idegen befolyástól talán legkevésbbé érintett. Hisz ez classicus földje a székely népköltészetnek. Itt gyűjtötte Kriza a világirodalom legszebb népdalait, itt születtek azok a népdalok, melyek a régi Erdély magyarságának ajkán még most is élnek s a nép lelkéből sarjadzott közvetlenségüknél fogva a magyar népköltészetre még most is termékenyítőleg hatnak.

Ismernem kellett e tiszta székely vidék népköltészetének jelen állását, hogy átmenve a már idegen elemek által befolyásolt területekre (Kis-Küküllőmente, Nyárádmente, Maros felső folyásának vidéke, Mezőség, fel az Aranyosig) megállapíthassam, elkülöníthessem azon vonásokat, melyek a székelység népköltészetére átalakítólag hatottak és hatnak jelenben is.

1901-ben Etéden kezdve gyűjtöttem Martonoson, Tarcsafalván, Tordátfalván, Kobát-Demeterfalván, Szent-Mihályon, Malomfalván, Szent-Léleken, Diafalván és Oroszhegyen. Innen visszatérve foly- ||XIV.|| tattam gyűjtéseimet Farkaslakától fel Korondon át Szovátáig. Szovátán találkoztam itt nyaraló, a székelységet talán legjobban ismerő jeles elbeszélőnkkel Petelei Istvánnal, a ki szándékaimban megerősített, biztatott s jóakaró tanácsaival látott el. Szovátán töltöttem hosszabb időt s innen utaztam be a Kis-Küküllő mentét (Sóváradtól Gyalakutáig.). Közben gyakran rándultam át **Parajdra**, a hol sok becses adat birtokába jutottam. **Parajdon** nem mulasztottam el a Rapsonnéra vonatkozó hagyományok kutatását. Itt egy pár, e mondát kiegészítő részletet jegyeztem fel.

Rapsonnénak volt egy leánya: Ilona, kit Elemér szeretett. Az ördög elment Elemérhez s így szólt: »Ne hidd, hogy Ilona szeret, lesd meg csak és megláddd, hogy megcsal, mert mással enyeleg. Ha nem hiszed, megmutatom.« Ilona holdkóros volt s minden éjjel fennsétált a meredek hegy tetején. Egy éjjel az ördög kihívja Elemért a szikla tövébe, hogy Ilonát meglessék. Mikor oda megérkeznek, Ilona már fennsétált a sziklán. Ekkor az ördög leventévé változik, felszökik a sziklára s Ilonával enyelegni kezd. Elemér haragosan rákiált Ilonára; ez felébred, lezuhan a szikláról, hogy holtan terüljön el a szikla tövében zöldelő gyepen. Elemér ekkor észreveszi, hogy az ördög rászedte; felrohan a sziklára s leugrik a mélységbe.

A bűvös hatalom, melylyel a nép képzelete Rapsonné várát most is körülveszi, maig sem vesz- ||XV.|| tette el hatását. Több **parajdi** leány ment ki a Kis-Fényes kőhöz. Az egyik leány vitatkozott a többivel s ráült egy kőre, mondván: »Ha hazudok, váljak kővé.« Menten kővé változott. Esküre feltartott újjal most is ott látható.

Az ördög, nem régen, szép sípszóval becsalt egy juhászt a hegybe, ott megtöltötte kalapját aranynyal, de mikorra a juhász a hegyből kijött, nyáját nem találta meg s az arany göröngygyé változott.

A Kis-Küküllő mentéről a Nyárád völgyére tértem át. [...]

[...] ||XVI.||

1902-ben a gyűjtést ismét Szovátán kezdtem meg. Tettem ezt, mivel itt két kiváló mesemondóra akadtam, a kiket a nagy munka idején lehetetlen volt hosszabb időre lekötnöm. Ezektől ez évben több mesét reméltem s reményemben nem csalódtam. Különben is Szováta és **Parajd** egyike az ethnologiai szempontból legérdekesebb vidékeknek. Fekvése teszi azzá, mert itt halad át a Székely-Udvarhelyről Maros-Vásárhelyre vezető országút, ide torkollik a Kisküküllőmegyét végigszelő főút. **Parajd** pedig ||XX.|| a gyergyói főút végpontja. Itt találkozott és találkozik mai napig is négy székely megye népe, sót hordva gyékényfedelű szekerén szanaszét. Nyaranta pedig a közel és távoli vidék földmívelő népe is Szovátán keres enyhet csúzos bántalmai ellen. – Ezektől különböző vidékekről származó népdalokat jegyeztem fel. Szovátáról Kelementelkén át Maros-Vásárhelyre mentem, majd Tompa, Nyárád-Szereda és Nyárád-Szentannán gyűjtöttem. Innen lejöve a Maros mentén Alsó-Fehérmegye nyugati részét utaztam be. Maros-Ujvártól kezdve gyűjtöttem Nagylakon, Maros-Csucsón, Czintoson, Maros-Ludoson, majd Magyar-Bükkösön. [...]

Még ez év őszén, az ujonczok bevonulásakor (október első napjaiban) lementem Balavásárra, innen Kis-Kend, Nagy-Kenden, Egrestőn át Szent-Demeterre. Majd Balavásártól kiindulva csatlakoztam a vasuton utazó ujonczokhoz s elkisértem őket Küküllőszegig. Ez alkalommal sok katonadal birtokába jutottam.

1903-ban ott folytattam a gyűjtést, a hol előző évben félbenhagytam. Udvarhelymegyében a ||XXI.|| Szent-Demeterrel határos Bordoson kezdtem meg a gyűjtést s innen Véczke, Magyar-Zsákod, Szent-Erzsébet és Kis-Solymoson át Székely-Kereszturra, majd Székelyudvarhelyre jutottam. Később Háromszékben Előpatak vidékén gyűjtöttem és azon szándékkal, hogy az Erdővidéket is beutazom, Homorod-Hévizre mentem le, de itt már kifogytam az időből. Közben kiegészítettem gyűjtésemet Balavásáron és Szovátán is.

[...]

Miként az előzőkből kitűnik, az általam beutazott vidék népköltészete, daczára a sokféle befolyás- és egyik-másik beszivárgott idegen vonásnak alaphangban és érzületben tiszta székely.

Ha valamely vidék népdalait gyűjtöm, természetesen csak oly népdalt keresek, mely e vidéken termett, mely a tanulmányozott nép lelke miként jét tárja elém. De gyűjtésközben é[p]pen a sokszerűség gyors egymásutánjában feltűnik a különbség egyik-másik népdal alaphangja között s figyelmeztet, hogy óvatossággal kell a népdalok hovatartozandóságának elbirálásában eljárni.

[...] ||XXII.||

A gondolat oly gazdagon, az érzelem oly sokszerűen jut a nép dalaiban kifejezésre, hogy rendezésük fölötte nehéz; mégis a nagyobb csoportokon belül is igyekeztem a dalokat alapgondolat szerint rendezni.

[...]

Szóval, a hol tehettem, ily módon rendeztem a dalokat, mert meg vagyok győződve, hogy – ha csekély számú népdalnál nem is – de egy nagyobb gyűjteményben a rendezés fontos tanulságokkal járhat. ||XXV.||

Így válik a népdal néppsychologiai tanulmányok alapjává, midőn bizonyos benső kapcsolatokat érzékeltető folytonosságban állítja szemünk elé a nép lelke megnyilatkozásainak különböző phasisait.

Végül egy nehány népmesét is csatolok e gyűjteményhez. Ezeket minden kihagyás, toldás vagy átalakítás nélkül úgy közlöm, miként a mesélő ajkáról feljegyeztem, mert ha az ősi felfogás, hit és nyelvezet ezen legfontosabb forrásain változtatunk, önmagunkat csaljuk meg.

[...]

Ennyit tartottam szükségesnek tájékoztatóul e kötet élére iktatni. A mit végeztem, lelkem és erőm legjavának odaadásával végeztem, hálás elismeréssel azok iránt, a kik e tevékenységre módot nyujtottak.

Déva, 1904. május hó 8-án. ||XXVI.||

(Mailand 1904: V–XXVI)

▪ HUDYMA EMIL (1907)

TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK.
SEBESTA OTTÓ ÉS HUDYMA EMIL FŐGIMNÁZIUMI TANÁROK
GEOLOGIAI TANULMÁNYÚTJA ERDÉLYEN KERESZTÜL.
1907 JULIUS 12.-ÉTŐL AUGUSZTUS 20.-ÁIG.

Évekkel ezelőtt a szerény Kiskárpátok között geologizálva az a gondolatunk támadt, hogy célszerü volna valamelyik szünidőt rendszeres geologiai tanulmányokra forditani. A terv testet öltött. Megfelelő előtanulmányok után a geologiai formációkban dúsgazdag Erdélyt választottuk szerény földtani buvárkodásunk szinteréül, amelynek tanulságos feltárásai igen alkalmasak arra, hogy a kezdőt is bevezessék a geologia szövevényes birodalmába. Lelkesitett az a tudat is, hogy intézetünknek és ifjuságunknak ezzel nagy szolgálatot tehetünk; szegényes közetgyüjteményünket ugyanis egyszerre lábra állithatjuk (v. ö. természetrajzi szertárunk idei gyarapodását), előadásainkat pedig oly tanulságos epizódokkal tarkíthatjuk, amelyek alkalmasak lesznek arra, hogy ifjuságunkat hazánk természeti szépségeinek lelkes szeretetére sarkalják. Azt hisszük, hogy hálás munkára vállalkozunk, midőn erdélyi utunk nevezetesebb mozzanatait időrendben bemutatjuk. K. ifjak, olvassátok figyelmesen és okuljatok! Útunk minden mozzanatához sok verejték, gyakori koplalás és igaz elszántság fűződik, de egyuttal oly fölséges, szellemi élvezet is, amelyet csak az érezhet valamikor, aki példánkat követve utánunk indul.

Julius 12. Tanulmányainkat a Nagyvárad-Kolozsvár-i vonalon kezdtük meg. ||1./193.||

[...]

Julius 25. A tordai sóaknák megtekintése. A kősó a felső mediterránba tartozó sóagyagban lép fel hatalmas telepeket alkotva. 520 m hosszú alagút vezet a sóaknákba, amelyeknek kormos falai és sötét üregei a mithoszi alvilág képét juttatják eszünkbe. A középső akna erkélyéről eldördült pisztolylövés 16-szor verődik vissza a hatalmas boltivekről. Azután megtekintettük a régi, római ||5./197.|| bányák helyén keletkezett, sós tavakat és fürdőket, amelyeknek tömény, sós vizében nagyszerüen esett a fürdés. ||6./198.||

[...]

Augusztus 11. Dévaról kirándulás Tövis-re Boer Jenőhöz, akinek szeretetreméltó családja körében mint idegenek csakhamar otthonosan éreztük magunkat. A kalapács pihent. Geologizálás helyett vallásbölcseleti eszmék fejtegetésében volt részünk, amelyre Boer Jenő-nek legutóbb megjelent munkája és nagy olvasottsága adott alkalmat.

Augusztus 12. Tövisről vasuton Szovátára; a természetes sós sziklák és sóstavak megtekintése. Igen érdekes a sófürdő sivár, kopár környéke. Mindenütt sót izzad a föld; sóval keveredik az út pora; sót fogyaszt a növényvilág, amelynek sajátos formációját főleg az úgynevezett salsolá-k képviselik; só impregnálja a kutak, források vizét is. Maga a fürdőtelep azonban érdekes kivétel, mert dús lombozatú tölgyerdők méhében fekszik, úgy, hogy a közönség gazdagon élvezheti az erdő nyujtotta szépségeket. Legnagyobb nevezetessége azonban úgy Szovátának, mint a szomszédos **Parajdnak** azok a fehér, az esővíztől fantasztikusan kicsipkézett, szabadon álló, természetes sósziklák, amelyeknek párja Európában csupán Spanyolország földjén található. Márgatalajból buknak ki, amely egy kevéssé át is járta őket; innen magyarázható nagy ellentállásuk az időjárás viszontagságaival szemben. Maholnap azonban mégis védelembe kell venni ezeket a pótolhatatlan, természeti ritkaságokat, mert az

atmoszféra végre is diadalt arat fölöttük és elpusztulnak. Szováta második nevezetessége a sós tavak. Hatalmas vizmedencék ezek, amelyekben túltelitett sós viz van s amelyeknek medrét és oldalfalait tiszta szinsó alkotja. A sós viz töménysége oly nagy, hogy a fürdöző ember egész kényelmesen állhat benne, pedig szédítő mélység tátong alatta. A szó igazi értelmében gázolni lehet habjaiban s nyakig merülve gyalogszerrel járni az egyik parttól a másikig, csupán az egyensúly fenntartásáról kell gondoskodni. A tavak vize meleg, ami azért is nevezetes, mert hazánkban másutt meleg, sós vizeket nem lehet találni. Hőmérsékük mindig magasabb, mint Szovátának átlagos, évi középhőmérséklete s ami a legfeltünőbb, a viz hőfoka lefelé fokozatosan emelkedik, úgy, hogy magasabb termetü ember egyenes állás mellett a lábfejtől a lábszár közepéig körülbelül 30° C vizet érint, s ha mélyebbre löki magát, még melegebb rétegeket tapos; a fürdőzök tehát tetszésszerinti temperatúrában élvezhetik a fürdőt, csak a felső hidegebb és az alsó melegebb rétegek megfelelő összekeveredését kell eszközölniök, amit lábaikkal könnyen megtehetnek. – Este Szovátáról vonaton **Parajdra**. A **parajdi** állomásról térdig érő sárban, korom ||15./207.|| sötétben csak úgy találomra mentünk be a községbe nem egyszer az útszéli árokba zuhanva.

Augusztus 13. **Parajdról** reggel gyalog gyönyörű fenyvesek között Csikmegye éjszaki részébe, Gyergyóba. A hegy gerincéről remek kilátás a gyergyói termékeny medencére s a rendezett képű, székely falvakra. Estefelé megérkezés Gyergyó szent Miklósra. Touristanap geologizálás nélkül. Gyüjtés helyett a szebbnél-szebb tájképekben és kristályvizű forrásokban gyönyörködtünk. Az út egyik részét kocsin tettük meg. ||16./208.|| [...]

(Hudyma 1908: 1/193–16/208)

▪ CHOLNOKY JENŐ (1907)

[A parajdi Sóhegyen készített fényképek jegyzéke:]
[...]
4. [1907].VI.15. Kilátás a parajdi sóhegyről NW felé. Háttérben a Bekecshegység
5. [1907].VI.15. Korondi patak a sóban
6. [1907].VI.15. Dolinák
7. [1907].VI.15. Dolina
8. [1907].VI.15. Sóhegy, barlangok
9. 10. 11. [1907].VI.15. Sósziklák ||70.||

1907.VI.14. Szebenből vasuttal felmentünk Medgyesre, onnan kocsival D.-Szt.-Mártonba. [...] ||71.||

D.-Szt.-Mártonból d. u. vonattal feljöttünk **Parajdra** s itt háltunk.
1907.VI.15. – Szombat. –

[Rajz: a parajdi felszíni só. Rajz-magyarázat: Csúszó lap, fehér. / Zavar a sótestben. 11. sz. fénykép.] ||72.||

[Rajz: Parajdi sóhegy metszete.] ||73.||

[Rajz:]
1907.VI.15. Szombat. Szkematikus átmetszet a felső Küküllő völgyén, **Parajd** felett. Rajz-magyarázat: Szkematikus átmetszet a felső Küküllő völgyén, **Parajd** felett. Fenn eruptívus eredetű

breccia, hatalmas sziklafalai, a lejtőn lecsuszkált mediterrán, egy helyen kavicscsal, amely lehet, hogy a brecciával eltemetett régi völgy terasza, amely ma a két folyás közt bevágódott mai völgyben napvilágra került, de lehet, hogy a mediterránba tartozó konglomerátum része. Annyi bizonyos, hogy ez a kavics előbb került ide, mint a trachit-erupcziók történtek, mert olyan kőzeteket tartalmaz, amelyek Gyergyóban találhatók. ||74.||

1907.VI.15. Szombat. Délelőtt a **parajdi** sóhegyen átmentünk, s megnéztük a feltárt sót. A korondi patak a Lóczy-törvény értelmében a kereken felbukkant sótömzsbe vágódott s szép kanyónvölgygyel folyik rajta keresztül. Sok dolina, fényképek. [...]

Délután a Küküllő völgyén haladtunk felfelé, amelynek metszete az előbbi oldalon. Este felmentünk az utról arra az északi nyeregre, amely szemben van a Rapsonné-várhegy impozáns sziklájával, sajnos fotografálni nem lehetett. A nyergen nincs kavics. A nyugatról látszó, meredek Csuma-hegy valószínűleg külön erupczó. Ilyen lesz a Parajdtól WSW felé fekvő, 1024 m. magas Siklodkő is. A Sóbánya feletti halom legalább biztosan külön erupczió.

1907.VI.16. Reggel kimentünk **Parajdról** a vasút szeletszelvényi mellé, hogy megnézzük a trachit tufát és trachit-erupcziót, amely itt a völgy fenékig ér, míg másutt mindenütt magasan fedi a sóagyagot. A tufában sok növényanyag van, lenyomatokat százával lehet gyűjteni. Paget úr!

Azután visszamentünk a faluba, majd kocsival átmentünk Szovátára. Megjött Thumann fia. Szovátán fotografáltunk, ebédeltünk, ebéd után **Parajdra**, majd egy kis pihenés után Sz.Udvarhelyre, ahova este 10-kor értünk kalandos út után. ||75.||

[Szovátai és korondi fényképek jegyzéke:]
1907.VI.16.
1. Illyés tó NW felől
2. Illyés tó W felől
3. Veres-tó
4. Sószikla, cseppkövek
5. Illyés tó délről
6. Illyés tó a kilátótól
1907.VI.17.
7. 8. Tornado pusztítás Farkaslakán
9. Korondi platók a Firtosról
10. Pálfalva és platók a Firtosról
11. Caldera és platók a Firtosról.

1907.VI.17. Sz.Udvarhelyről reggel 9 tájban indultunk kocsival. Szombatfalván érdekes lemezes, palás mezőségi agyag, téglavetők. Feljebb Szejke fürdő rozoga házai, piszkos fürdője. Kénhidrogénszagú. Innentől durva kavics a dombok tetején, amelyben nincsen trachit. Pálfalva felett azután a trachit-bombás tufa fedi a platókat, amely a balatoni bazalt módján meredek falakban emelkdedik ki. A Szováta-Korond-**Parajd** völgyön át a metszet ilyen:

[Rajz: a Szováta–Korond–Parajd térség metszete.] ||76.||

Megnéztük útközben a farkaslaki tornádo pusztítást.

1907.V.25.-én Farkaslakán tornádó ment át d.u. 4 óra tájban NW felől. Keskeny csíkban óriási pusztitás. Mint valami tölcsér úgy nyulott le, fákat tört ki, házakat döntött össze s az összes utban talált

tetöket elvitte. Utja a térképen. Kecset déli végét, Farkaslaka közepét és Szt.-Lélek keleti végét érte. Két három percig tartott az egész, derült, forró idő volt, a tölcsérnek nem volt nagy felhője.

Pálfalván elhagytuk a kocsit s felmentünk Lóczyval a Firtosra, annak a gerincét körüljártuk, láttuk a NW végen volt erőd és kolostor nyomait. (Rom alig van.) Innen aztán Korond falu elkerülésével Korond fürdőre jutottunk, de még nem volt nyitva. Aragonit sziklák és sós forrás. Kúpok. Este értünk **Parajdra**.

1907.VI.18. Reggel elég későn indultunk **Parajdról**, út közben lefotografáltuk az erupcziót az állomásnál.

[Rajz: Gyakori kapú Szovátán.]
[Rajz: Gerendakötés. Fecskefarkú lapolás nincs.]

Szovátán, Köszvényes-Remetén keresztül Szász-Régenbe mentünk. Onnan én vasuton haza mentem Kolozsvárra. ||77.||

(Cholnoky 1907: 71–77 – kézirat)

▪ TULOGDI JÁNOS (1908)

VII.16. Csütörtök. Reggel hét órakor elbucsuzunk s felpakolva elindulunk Korond felé. Néhány percznyi menés után elérkezünk a Szejke fürdőhöz, hol néhány fürdőház, szálló s kénes petroleumizű források vannak. Farkaslakát elhagyva utunk emelkedni kezd s egy órai emelkedés után merész kapaszkodó után Pálfalva házai közt felérunk a tetőre. Alighogy a tetőre érünk, csepegni kezd az eső s később egy ház alá is beszorulunk. Első megállóval nekiindulunk s az ösvenyen betérve 11 órakor Korond község házai közül, melyeket nagyon szép székely kapuk diszítenek, megpillantjuk a fürdőt a fák közül kandikálni. ¼ órai séta után a kis patak völgyében haladva a szép székely kapús Korondfürdőre fordulunk be. Szép fenyő sétauton egyenesen a fő kúthoz jutunk, hol szomjúságunkat lecsillapítjuk. Jobbra van a vendéglő. Innen balra térve a bazár és ||35.|| a zenepavillon mellett szép jól gondozott sétauton a tulajdonoshoz megyünk, aki nekünk ingyen lakást ad, ahova mi fel is megyünk s egy csomó tekergőnek bemutatkozva (Breikner[,] Deutsch) lemegyünk, hogy megtekintsük a fürdőt. Valóban a sétautai nagyon szépek, a legtöbb fenyvessel van szegélyezve, azonkivül szép gruppok vannak, melyek közül néhány az aragonit bányából hozott kövekkel van diszitve. Beálítok a vendéglőshöz jó sanyarú pofával egy ingyenebédért. Ad is egy-egy jó nagy adag pörköltet s mellé 3-3 deczi bort. Ebéd után Deutcsal és Breiknerrel lemegyünk az agyagipar gyárba, mely a fürdőtulajdonos fiának Gáspárnak a tulajdona. Nagyon érdekes, hogy mikép gyártják az ilyen edényeket. Rátesz a korongra egy darab agyagot megnedvesíti a kezeit néhány ujját belenyomja s oldalról is nyomva alakítja ki az edényt. ||36.|| A másik szobában egy vénember megfesti őket s ugyanitt égetik az edényeket. Azután megnézzük a raktárt, ahol sok szép munka van felhalmozva (A munkavezető darabjáért amit csinál egy hatost kap). Innen a Korondi bányához megyünk, mely jobb kézre a hegyoldalban van s már ide látszik a fehérlő szikla. Nagyon érdekes ennek a hegynek a szerkezete. Középen húzódik végig az aragonit réteg, jobbról az agyagos, balra pedig a mésztufás réteg. (Így látszik egy helyen hol fel van tárva.) A tetőn több helyen sós forrás van, melyek, amint mondják egy nap alatt el is tűnnek. A szénsav bugyog fel belőlük s nagyon s nagyon erős só tartalmúak. Többféle szinü aragonit van s szép réteges. Innen haza megyünk s vacsora után lefekszünk a párnanélküli durvapokrócos ágyba. Az eső már este megindult s éjjel két villámcsapás riaszt fel. Vacsoránál magonkapott [?] peneszes kenyeret gyúrunk. ||37.||

VII.17. Péntek. Reggel mikor az ágyban voltunk már mind esett az eső úgy hogy mi már le is mondtunk arról hogy tovább menjünk, azonban az eső megszűntével kisütött a nap s mi gyorsan felpakolódzva útnak indultunk. Az agyagipar gyára mellett elmenve nem sokára jobboldalt szemünkbe tünt az arragonit szikla. Fenn a tetőn egy sóörház van, az előtt egy forrás, amely lefojva a hegyen az arragonit lerakodik s mint valami vizzuhatag úgy látszik az oldalon. Itt is van néhány arragonit bánya feltárva. Még ezelőtt a sós fürdő mellett haladtunk el, mely néhány levezetett hegyi forrásból nyeri vizét. Sófalvától már szemünkbe tűnik a **parajdi** sóhegy egy oldala telerakva örházakkal. A faluba beérve egyenesen Kálmánékat keressük fel, azonban ő nincs otthon. Az apja ad engedélyt bánya látogatásra. Először a sómalmot nézzük meg. Itt ||38.|| nagy szegecselt vasak közé rakják a sódarabokat, melyeket az egymással szembe járó gépek összetörik s megfinomodva alól zsákokba rakják. Alant hét 40 lóerős, 2 atmoszférát kibiró gép van, melyek közül akkor csak az egyik működött. Innen a szemben levő „Erzsébet táróba" megyünk. Néhány méterig befelé, míg a földréteg tart a táró ki van alagutszerűen kövezve. Középen a kis csilléknek a sinpárja látható. Nem sokára beérünk a só régioba. A falakon leülepedett sóvirágok láthatók. Benn a bányában javában dolgoznak a munkások. Mind beljebb kanyargunk a tömör só sziklákba vájt utakon. Eljutunk egy 12 m. mély kuthoz, ahól a felsőb utról a sódarabokat az alsó táróba dobják, hogy azután napvilágra vigyék. Javában nézegetjük a só művelését, mikor tompa durranás reszketteti meg a levegőt. Robbantanak. Odább látjuk is, hogy fúrják a kemény sósziklát aczélfurókkal s rakják bele a puskaport ||39.|| s lefojtva gyujtózsinorral meggyujtják. Még két tompa durranás. Köszönök a bányászoknak s ők így köszönnek vissza a szokásos bányász-köszönési módon: „Jó szerencsét!" Több helyen a tárna jóval szélesebb mint másutt. Itt látszik a tetőn a középutat mutató bevágás, ahonnan számítva balra és jobbra 6-6 métert szabad kivágni. Jól esik szemünknek, mikor ismét megpillantjuk a napvilágot. Innen Szováta felé haladunk, hova egy órai séta után megérkezünk. Mi a faluban telepedünk le Kiss tanitó uréknál ahol megebédeltünk s azután elindultunk a fürdőre. Először az utolsó telepen megyünk át, amelyen nagyon szép villák vannak ugyan, de igen szerte-széjjel. Itten is van néhány fürdő. Az alsó telepről hegyi úton felmegyünk a Medve-tó felé. Először a Fekete-tavat érjük, amelyben jól megfürödve tovább indulunk a Medve-tó felé egy fürdést csípni. Ennek a környéke azután nagyon szép. Remek villák jól ||40.|| gondozott kertekkel szép sétaút tovább fel a villák közé a hegyen, balról az igazgatósági nagy épület, alant a szép tó erdővel körülvéve valóban remek látvány. Az igazgató roppant előzékeny ember nekem fürdőruhát s ingyen jegyet ad az első osztályú fürdőbe! s még felajánlja, hogy ha több napig maradunk itt csak jöjjünk jegyért, s a lakásunkat is megkérdezi. Szépen megköszönöm a jegyet sietek le a fürdőbe, hogy mielőbb bebújjak [a] tó meleg vizébe. Valóban remek ez a tó. Fennt nehány centiméteren édes hideg víz van, ami a keresztűl folyó patakokból származik, alant pedig jó meleg víz. Ha az ember jól kinyújtózik lefelé a vízben a lába oly forró vízrétegbe jut, hogy nem lehet sokáig benne tartani. Órák hosszát ültünk benne s még tovább is tudtam volna maradni, ha nem kellett volna sietni hogy ne késsük le a vacsoráról. Visszafelé az alsó úton mentünk hol nagyon szép villák vannak az erdő alatt, különösen ||41.|| tetszik nekem egy, mely olyan mintha lombfűrésszel vágták volna ki.

VII.18. Szombat. Reggel 8 órakor elindulunk **Parajd** felé, hogy a nagy sóbányát megtekintsük. Jó gyorsan haladunk. Az út mellett a granitcsomón ül egy ember s már messziről látom, hogy csóválja a fejét. Mikor odaérünk kiböki hogy: „Igen sebes menés vándornak." Tovább megint egy másik atyafi a szekértől figyelmeztet, hogy igen sebesen megyünk. De mi azért csak gyúrtuk, mert nagy út állott elöttünk. **Parajdra** beérve egyenesen a bányához megyünk, mely nagy kopasz ódalnak az aljában van. (a bejáró.) A tulsó oldalon szemben a kopasz hegyen nagyon sok só van lerakódva. Itten is köpenyt veszünk fel s kezünkbe véve egy viassz gyertyát lefelé indulunk a lépcsőn. Nagyon sok lépcsőn haladunk lefelé egy szűk üregben folytonosan forrogva. A falba több helyen emléktáblák van- ||42.|| nak bevágva, melyek egy-egy évszámot s a főbb bányahivatalnokok nevét örökítik meg. A legrégibb évszám felül ha jól emlékszem 1864. Végre sok kanyargás után kiérünk egy folyósóra, hól előttünk

egy ember áll. Ez azt mondja a fiúnak: „Állj meg!” Most valami beszédfélét hallok. A karfa szélére megyek, kihajolok s lepillantok a borzalmas mélységbe. Alant mint valami Szent János bogarak fénylenek a bányászok gyertyái s csak halvány körvonalak látszanak a sötétségben; egy-egy emberi alakot lehet megkülönböztetni a gyertya halvány pislogása mellett. Imádkoznak. A pap, ki szintén bányász, hangosan imádkozik a többi pedig utána magában. Kéri az Istent, hogy a hét utolsó napján is segítse meg őket. Bevégezve imáját a „Mi Atyánk”-ot mondja s én is meghatva utánuk mondom el. Ezután névsor olvasás jön, annak megszüntével csákányok ||43.|| csattanása hallatszik. Innen leereszkedünk lépcsőkön s a munkásokat nézzük, hogy miképen csákányozzák és repesztik a kősót. Most csak 45 munkás dolgozik. // a többi elment mezei munkára. // A só mázsájáért 15 krt kapnak. Egy ügyes munkás egy nap 3 Koronát is megkereshet. A fiutól amint megyünk mind kérdezik az emberek, hogy mijen idő van odakün. Fellebb menve látjuk a liftet, melyen a csillébe rakott sót előbb a bánya alsó részébe eresztik, ahonnan húzzák fel azután a napvilágra. Érdekes ennek a liftnek a szerkeszete.

[Ceruzarajz: a lift szerkeszete. Magyarázó szöveg:]
dörzsgép, evvel szabályozzák, hogy mily gyorsan menjen a lift

Innen lépcsőkön felmegyünk az éltető napvilágra jútunk. Innen azután 10 órakor elindulunk Csomafalva felé a Bucsinon át. Alig érünk ki a faluból, azonnal nekimegy utunk a hegynek s vagy 15 kilométert kell menni ||44.|| állandó emelkedés mellett míg a tetőre érünk. A hegyoldalon majd lenn // élesen zúg // a patak mellett visz utunk szép erdőborította hegyek között. Minden fordulónál új meg új kép tárúl szemünk elé. A hegyből nagyon sok forrás ered. // Erdőből egy szikla emelkedik ki, melyet várnak néztünk. // Az út mellett elvétve egy-egy fenyőfát is látunk már s nemsokára beérünk a fenyőregióba. Elérjük az első nagy gőzfürészt, melyet egy 50 lóerős gép hajt. A Lidi fogadótól már csak nehány nagy kanyarulat s fenn vagyunk a tetőn. Innen szép kilátás van Gyergyó felé. A tetőről a rövid uton ereszkedünk lefelé s dél után 6 órakor czudar szélben 50 kilometeres út után megérkezünk Csomafalvára. [...] ||45.||

(Tulogdi 1908: 35–45 – kézirat)

- **MERZA GYULA (1908)**

A HARGITA VIDÉKÉN.

[...]

Orbán Balázsnak sok vidéket kellett turistamódra gyalogszerrel bejárnia, hogy az a szép monográfia megszülethessék, a melynek javított ujabb kiadása illetve átdolgozása egy vagy más formában nem szünt meg foglalkoztatni a székelység barátait.

Hiszen könyvtáraink ez ósdi művéből, más hijján, maiglan is nem egyszer merítgetünk. Szejkének még nem voltak képes lapjai, mikor ott jártam, de biztattak, hogy éppen az nap készültek az első fölvételek. Lehetséges, hogy ezt a jelszót a kérdezősködők megnyugtatására régóta mondogatják.

Egy a székelyek története, földleirása és néprajzának modern alakban való megirásáért lelkesedő turista barátomat mégis sikerült egy ott vásárolt képes lapon üdvözölnöm, de mint utóbb kiderült, a megborravalózott egyén nem pótolta a hiányzó postaszekrényt s igy ez a levelezőlap nem jutott el rendeltetése helyére.

Talán azért nincsenek Szejkének képes lapjai, mert a levélvédelem intézménye ottan teljesen ismeretlen.

Több virágzó község érintésével fölkapaszkodtunk a pálfalvi tetőre, hol bucsúzóúl még egyszer előtünt a maga teljes fönségében a Hargita.

A lejtős uton csakhamar Korondra érkeztem s ott a 12°-os hideg fürdőben fölfrissülve rövid villásreggeli után **Parajd** felé folytattam utamat.

Gyönyörü naplementi fény ragyogta körül a Szováta község fölött emelkedő Kápolna-dombot, mikor a Sókárpátok és a Medve-tó büvös-bájos birodalmát sok kedves ismerőssel ujra viszontláttam.

(Merza 1908b: 57)

RABSONNÉ VÁRA.

Parajdról egy órai séta alatt elérjük azt a magas, meredek szikla hegyet, a hol északról a Kis-Juhod vizének, mély, sötét völgye övezi; délről és nyugatról a Szilas-patak árka folyja körül, s csakis keleti oldalán áll egy keskeny, szintén falmeredek oldalokkal biró hegynyak révén a hátrább fekvő Körös dombbal összefüggésben. Innen mászható meg a sziklacsúcs tetője, hol szédítő magasságban állott Rabsonné vára, melynek rommaradványai még ma is fölismerhetők. E vár hajdan féltojásdad alaku volt és máig a kincskeresők kedvenc tanyája volt.

[Fénykép: Rabsonné vára.]

A tetőről látszik a Kis-Küküllő völgye **Parajddal**; balfelől a Juhod vize völgye Illyés-mezővel; balra a Firtosnak gyönyörű alakzatu csúcsa; túl rajta messze távolban a Fogarasi-havasoknak gyönyörű láncolata; idébb a siklódi Nagykő és a Szovátai-havasok közt hullámzatos hegysorok felett a hegyalján elvonuló havasoknak elmosodó képei tűnnek föl.

A vár a regevilágnak is egész kincses bányája. A népmese szerint e várat építő Rabsonné, továbbá Firtosné és Tartodné három testvér volt, s mindhárom várban egyszerre gyújtották meg a gyertyát. Tehát ebből is ||88.|| kiviláglik, hogy vész idején egymásnak tüzjellel adtak hírt az egykori építkezésü és egymástól látható pontokon emelkedő várak.

Egy másik rege szerint ördöngös mesterséggel építtette Rabsonné a várat; egy bűvös kakas és macska hordták fel az anyagot a hegyre. S ez a magyarázata az emberfeletti erőt igénylő építkezésnek.

Rabsonnét ravasz, furfangos, tündérkirálynénak is tartja a néprege, ki még az ördögöt is rászedte.

A hasonnevű út egy talán a történet előtti kor homályában elvesző időszak óriási erődítvényeinek a műve. A hagyomány Rákóczi András által építteti e várat, de tatárok által dulatja fel. Rabsonné titokzatos alakját nem lehet kideríteni, bizonyára gyönyörű várúrnő lehetett, kinek emlékét a nép ma is őrzi.

Képünkön is (Paget Olivér fölvétele) bemutatjuk e kirándulóhelyet, melyet különösen a szovátai fürdővendégek szoktak előszeretettel fölkeresni. ||89.||

(Merza 1908c: 88–89)

Az *Erdély* folyóiratba írt *A Hargita vidékén* című írás az *Udvarhelyi Hiradó* 1908-as lapszámában ezzel a megjegyzéssel került közlésre: Az „Erdély” sajtó alatt levő számából. Lásd: Merza 1908a, vö. Merza 1908b.

- **LASZ SAMU (kb. 1908)**

[AHOL A KŐSÓ TEREM. UTI NAPLÓM NÉHÁNY LAPJA.]

[...]

Bizony, tiz-tizenöt esztendeje immár, hogy utoljára barangoltam végig az erdélyrészi medence Eldorádóját: aranyországát, mely színaranyának gazdagságával ritkítja párját az egész világon és azokat a vidékeket, ahol a kősó terem, de mindannyi édes emlékként itt zsong az én lelkemben most is: kitörölhetetlenül.

Kincses Kolozsvárról keltem útra, hogy odatérjek Magyarország legnagyobb kősóbányáiba a marosujváriakba!

[...] ||1.||

[Fénykép: Kősósziklák a kolozsi akna száján.] ||2.||

[...]

Marosujvár vasúti töltésbe épített régi állomását elhagyva, a széles, kanyargó Maros partjához értem. ||4.||

Vizakna, Désakna, **Parajd** és Torda után, ezt a helyet tárta fel a kultúra, hogy a folyó tükrén könnyű szerrel szállíthassa a sókockák millióit. [...] ||5.||

(Lasz 1908a: 1–2, 4–5)

▪ HOFFER ANDRÁS (1911)

KIRÁNDULÁSOK SZÉKELYUDVARHELY KÖRNYÉKÉN
I. SZÉKELYUDVARHELY, PARAJD, SZOVÁTA ÉS VISSZA.

Letarolt mezőn, virágtalan réten, hangtalan erdőn jól esik elbolyongani az őszi napsugárban; visszavágyódni a nyárba, a tavaszba; lemondással előkészülni a télre; tűrni, hogy az őszi napnak enyhe melege melengessen, dédelgessen.

A mult évben, szeptember elsején d.u. két órakor indultam el Székelyudvarhelyről két fiatal tanár kollégám társaságában, a címben már bevallott irányban, egy nagyobb őszi sétára. [...] ||2.||

[...]

A platón aztán ránk is sötétedett egészen s egy órai gyaloglás után, a plató tulsó széléről jóleső érzéssel pillantottunk le az apró lámpafénnyel teleszórt korondi völgybe.

Korondon csak keresztül siettünk, mert mielőbb el akartuk érni a korondi fürdőt, ahol az első éjszakát tölteni szándékoztunk. Ott azonban már nem találtunk senkit s nem tehettünk egyebet, minthogy – mivel már nem akartunk Korondra visszamenni – Sófalván keresztül begyalogoltunk **Parajdra**, ||3.|| ami jó két órai sétát jelent. Közben azonban már feljött a holdvilág, s mi este 10 óra tájban, nyolcórás séta után, bár kissé fáradtan, de jó kedvvel érkeztünk meg **Parajdra**, ahol a Kenyeres-féle vendéglőben jó vacsorát és jó éjjeli szállást kaptunk.

[„Parajdi sósziklák” címmel ellátott, egész oldalas rajz a Sóhegyről és a bányatelepről.] ||4.||

Másnap reggel első dolgunk volt megnézni a sóbányát és **Parajdnak** világhírű nevezetességeit, a csupasz sósziklákat.

A só jelenlétét mindjárt a község végén jelzi a kövér, vörös sóvirág (Salicornia herbacea) buja vegetációja.

Ugyancsak a község végén van a kincstár új bányája, az Erzsébet tárna is. Itt még csak most kezdik bányászni a sót, ezért nem is érdemes időt vesztegetni a megtekintésével, mikor lenn, a korondi

patak mellett, a régi bányának tágas, száz méter mély termében nézhetünk körül a sóbánya misztikus világában.

Az új, csak 1864 óta művelt bánya, mint minden új sóbánya, koporsó-alakú mélyités a sótestben; de van itt egy ennél idősebb, óriási cukorsüveghez hasonló bánya is, amely azonban egyre omlik s így ma már nem művelhető, de még mindig ezen szállítják föl aknakosarakban az új bányában ékfejtéssel, gyertyafény mellett termelt sót. Kérésünkre az új terem közepén meggyújtottak egy csóva szalmát s ennek rövid ideig tartó fényénél gyönyörködhettünk az óriási teremben és a finoman réteges, de meglehetősen össze is gyűrt sótestben.

[„Felső-Sófalva" címmel fénykép a felsősófalvi templomról.]

A bányába csak falépcsőn lehet leszállani, és alulról feljutni s így annál kellemesebb érzés, mikor a lépcsők sötét kürtőjéből ismét napfényre kerülünk.

Még érdekesebbek azután itt a torony magasságú, csupasz sósziklák, amelyek közvetlenül a bánya bejárója fölött is láthatók, de sokkal szebbek pár lépéssel fennebb, a korondi patak szép föltárásában. Mert ez a patak, – amint mondják – csak száz éve, hogy átszelte a sótestet. Azelőtt megkerűlve azt, a Nagy-Harom hegy és a sóhegy között folyt el.

A kúpos, szürke sótornyokat a védettebb helyen hófehér, zúzmaraszerű finom sókéreg fedi. A sziklák aljából vékony sósvizű erek erednek; de az itt-ott berokkant talaj is arról beszél, hogy a só tehetetlenül kénytelen tűrni legnagyobb ellenségének, a víznek térhódítását, gyors és biztos aknamunkáját.

Parajdnál értük el először a Kisküküllő völgyét s azután ebben mentünk ||5.|| egészen Szovátáig, ami lehet úgy 6 km.-nyi út. Szovátára délben érkeztünk meg s első dolgunk volt felmenni a fürdőbe. Mivel itt szeptember 15-ig tart a fürdőszezon, nem maradtunk ebéd nélkűl s bár a vendégeknek már legnagyobb része eltávozott, még mindig csinos sétáló és fürdő közönségben gyönyörködhettünk.

Szovátának a sószikláin kivül van még egy világhírű nevezetessége: a télen is meleg sóstava. Ezeknek a legnagyobb része dolina-tó. A dolinák, vagy töbörök, tölcsér-alakú mélyedések, melyeket a víz vájt magának a sótestbe. A töbör alján eredetileg elvezető csatornán távozott el a víz, de ez idővel betömődött s ennek következtében a tölcsér fenekén meggyült sós vizek, azok a bájos kis tavak, amelyek ép[p] oly szépek, mint amilyen nevezetesek, mert csodálatosképpen itt a só felett közvetlenül gazdag növényzet, szép lomberdő tenyészik.

[„Korond-fürdő" címmel két rajzolt kép.]

A szovátai Medve-tó vize a felszínen hideg, de 1–1·5 m. mélységben mértek már benne 70C°-t is. Ennek a világhírűvé vált tüneménynek a magyarázata az, hogy a nehezebb sós víz fölé rétegeződött édes eső, vagy patakvíz, mint rossz hővezető nem engedi, hogy a nap melegétől nappal (nyáron) átmelegedett alsó sósvíz réteg éjjel, vagy télen a melegét elveszítse. Így magyarázta ezt meg Kalecsinszky Sándor, a földtani intézetnek a mult évben elhunyt nagynevű vegyésze, aki elméletének helyességét pontos kísérletekkel is bizonyította.

A szovátai tavak közűl legnagyobb és legszebb a hat hold terűletű Medve-tó, a fürdőzőknek is a legkedvesebb fürdőhelye. De félős, hogy éppen ez a nagy közkedveltség fosztja meg nagyhírű nevezetességétől, mert vize a folytonos kavarás miatt, elraktározott melegéből napról-napra veszít s ettől az a legújabb intézkedés, amely a tónak egy részét elzárta a fürdőzők elől (de a beléptidíj négyszeresének lefizetése ellenében azért bárki bemehet az elkeritett helyre is) aligha fogja megmenteni.

A dolinák fenekén eltűnő s a sósziklák lábánál, közvetlenül Szováta ||6.|| fölött kifolyó sósvízre is emeltek egy fürdőt, amely körűl az u. n. „alsó telep” épűlt.

Szováta-fürdő különben az utóbbi években rohamosan fejlődött s maholnap a legelsőrendű[bb] fürdőink sorába emelkedik.

Még szept. 3.-át is Szovátán töltöttük s csak 4-én reggel indultunk el hazafelé. **Parajdig** a reggeli vonattal, onnan pedig gyalog azon az úton mentünk tovább, amelyen azelőtt három nappal este jöttünk.

Mégegyszer gyönyörködhettünk távolról a **parajdi** sósziklákban. Láttuk Felsősófalvának a tavalyi tűzvészkor porig leégett részét; a Küsmödkő nyergén 788 m. tengerszínfeletti magasságban épült Atyhát, amely nemcsak arról nevezetes, hogy Udvarhelymegyének a legmagasabban fekvő községe, hanem arról is, hogy lakosai háromszor tértek át az unitárius vallásra, mégis katholikusok maradtak. Megnéztük a korondi aragonit-bányát is, amelynek pompás anyagát a zalathnai kőipari szakiskola bányásztatja. A bányát éppen ez évben látták el gázmotoros fúvógéppel. Láttuk, – most már napvilágon – a csinos korondi fürdőt, a tüdőbetegek kedvenc nyári üdülőhelyét. [...] ||7.||

(Hoffer 1912: 2–7)

▪ CHOLNOKY JENŐ (1912)

1912.VI.26. Szerda. Kocsival átmentünk Szovátára. Gyönyörűen látszik a Hargita ideális metszete, amelyet az út tár fel a Bucsin-hágón keresztül. A Hargita-breccsa és a lávafolyások remekek! – A Lidia Vendéglő után nem sokára tágul a völgylejtöség, megjelenik a breccsa alatt a mezőségi agyag, ||32.|| tehát a lejtő tele van suvadással. Így kerülhettek le láva-tömegek a **parajdi** völgybe.

[Rajz-vázlat: Parajd és a parajdi Sóhegy térsége.] ||33.||

A szovátai sóhegyek valószinüleg szintén egész tömegükben lesuvadtak.
[...] ||34.||

(Cholnoky 1912: 32–34 – kézirat)

1912. júl. 11.
Kedves Professzorom!
[...]

Már a hó eleje óta itt mászkálok, előzőleg a székes-fővárosi pedagógiai szemináriummal voltam tanulmányi kiránduláson, természetesen elvittem hallgatóimat is s így intézeti és szemináriumi kirándulást tettem egyszerre, ami sok idő, és pénzmegtakarítást jelent. Ezen a kiránduláson Gyergyószentmiklósról kocsival mentem át a Bucsinon keressztül **Parajdra**. Az út nagyon tanulságos. A Hargita-plató s a rajta ülő Mezőhavas és N-Hargita vulkánok remekek! A plató fedője, amint tudod, a Hargita-breccsa, de ebben gyönyörű lávafolyásokat is találhatni. Nagyon világosan látható, hogy úgy **Parajd** vidékén, mint Szovátán óriásiak a suvadások s majdnem semmi kétségem sincs, hogy igy kerültek le azok az óriási lávadarabok a **Parajd**-Szovátai út mellé, amelyeket annak idején külön erupcióknak tartottunk.

[Gyergyó-Parajd térség rajza]

Óriási suvadás a szovátai egész halmaz is a sóval együtt, amely darabokra törött. A suvadások oka itt a hargita-breccsa, mert suvadás csak ott áll be, ahol keményebb réteg fedi a mezőségi agyagot.

[...]

(Cholnoky 1912 – kézirat)

▪ HAVAS IRMA (1912)

TANULMÁNYÚT.
(A PEDAGÓGIAI SZEMINARIUM HALLGATÓI A DÉLKELETI FELVIDÉKEN.)

Mennyi szép szó és dal dicsőíti gyönyörű hazánkat. Mekkora buzgalommal és mily mikroszkópikus sikerrel véssük képét a reánk bízott lelkekbe. Parányi eredménnyel, mert tétova kézzel dolgozunk. Hiányzik, hiányzott belőlünk a valódi, az eleven ismeret. A hazaszeretet biztosítéka, anyaföldünk szépségeinek és áldásainak az a tudata, mely érző szivünk, gondolkozó lelkünk örök része.

A Pedagógiai Szeminárium érdeme és első évi működésének egyik legnagyobb eredménye, hogy száz meg száz hallgatójában ébresztett igazi érdeklődést, plántált valódi tudást a felszínes műérdeklődés és kongó formális ismeretek helyébe.

Cholnoky Jenő tudománya és páratlan előadása kellett ahhoz, hogy fölfedezze számunkra – Magyarországot. Az ő neve toborzotta hallgatói közül azt a lelkes csapatot, mely vezetésével a székesfőváros gavalléros támogatása mellett, a Szeminárium kapujából indult délkeleti felvidékünk tanulmányozására. Kétszer metszette utunk a hegyes-völgyes, hepe-hupás világot! Erdély északnyugoti csücskétől Brassóig húztuk meg az egyik, Gyergyószentmiklóstól Vajdahunyadig a másik vonalat. S e két vonal mentén feltárult az erdélyi medence és bonyolult hegyvidék minden rejtelme, jellemző vonása.

Behatoltunk a barlang homályába, leszálltunk a bánya mélyébe, fölkapaszkodtunk a hegyek tetejére. Meglátogattuk Erdély csaknem mindenik folyóját. A Sebes-Kőrös partján szálltunk ki először. Jártunk a Kis-Küküllő szülőhelyén, a Maros bölcsőjénél, rohantunk az Olttal, alattunk kanyargott a Fekete-Ügy, találkoztunk a Koronddal, Csornával, Striggyel, Almással, Nádassal, ballagtunk a Szamos, az Aranyos partján, stb. Belenéztünk a Szent Anna-tó csillogó szemébe; megfürödtünk a szovátai Medve-tó zöld vizében; elkergettük a vihart a Torda-hasadéktól. Megvizsgáltuk a málló mészkövet, a **parajdi** és szovátai fehér hegyek olvadó sóját; a Hargita tüzes bélyegű köveit; megkopogtattuk a kemény konglomeratumot, emléket hoztunk a erdélyi márványból. Észrevettük a kőzetek vízszintes, ferde vagy erősen összegyúrt rétegezését. Kiszámitottuk korát, megállapítottuk eredetét. Szemügyre vettük a gyergyószentmiklósi székely házat, Brassó szász házainak építési modorát, fekete templomának sötétszínű köveit, merész, szabad szárnyalású késői góth stilusát. Szóba elegyedtünk a székely kocsissal, megvizsgáltuk a csángó meg az oláh paraszt viseletét. A multba szálltunk a Hunyadiak fészkében, de visszaragadott a vajdahunyadi vasgyár dübörgése, lángoló vasfolyama. Gyönyörködtünk a tusnádi fenyők haragos szinében, a brassói lejtők üde zöldjében, a vadrózsában, nefelejts kékjében. Óvatosan lépkedtünk a virágos mezőkön és imádkoztunk a Cenk tetején.

[...] ||10.||

A Torda-hasadék is barlang volt valamikor, de addig tágult, míg boltozata beomlott és a Hernád patak napvilágra jutott. Mi alkonyatkor néztünk fel a hatalmas sziklafalakra, vettünk búcsut Balika vár komor üregeitől, hogy Tordára gyalogoljunk. Tordával kapcsolatban mondta ki Cholnoky az erdélyi sósfürdők legtöbbjére a halálos ítéletet. Legnagyobb részük szennyes gödör, amelyből nincs lefolyás. Ezért koncentrálódik és a sós víztől jól konzerváltan sokáig és nagy mennyiségben él benne a piszok. A szovátai sóstó tiszteletreméltó kivétel. A lépten-nyomon előbukkanó forrásvízért sem lelkesedik. Azt állítja, hogy e forrásvizek a vulkánikus anyagokból sokat oldanak és ezért szennyesek; némelyik rossz szagú. Az ilyenfajta, ú. n. gyógyforrások vize az egészséges embernek árt, a betegnek ellenben nem használ.

[...]

Az oda és visszautazást beleszámítva kilenc napig tartott az utunk és e röpke időben nemcsak hogy hazánk legtitokzatosabb vidékét ismertük meg, de olyan természeti csodákat szemléltünk közvetlen közelből, amelyekért hasztalan utaznók be talán a világot. A Szent Anna-tónál Közép-Európa egyetlen krátertavánál álltunk. Vize tökéletesen desztillált víz. A **parajdi** és szovátai sóhegyek különlegességek. A Medve- vagy Ilyés-tó középen forró, felül-alul hideg vizének sincs párja, pedig keletkezése könnyen érthető. A sűrű sós vízre édes vizű patak ontja könnyű cseppjeit. A nehéz sós víz nem tud a felszínre emelkedni s ezért megtartja, gyűjti a nap melegét annyira, hogy 1 m 60 cm – 2 m mélyen 70° C-ra is fölemelkedik a hőfoka, míg a legalján alig éri el a 20°-ot. Mintájára Norvégiában mesterségesen érik el ugyanezt és osztrigatenyésztésnél alkalmazzák.

Brassóban átéreztük Humbold állításának igazságát, hogy Európa legszebb fekvésű városa, legfeljebb Salzburg vetekedhetik vele. Úgy ágaskodnak körüle a hegyek, mintha versenyeznének, melyik tudja szebbé tenni. A város sem akar méltatlan lenni; vonzza, emeli a sok nagyság és tisztán, csinosan húzódik meg az óriások ölében. A Cenk tetejéről káprázatos kép tárul elénk. [...]

Lelátunk a Ragadó-völgybe, hol hajdan szorgalmas halászok kutatták a mesterséges tavat, mint azt a Halászbástya elnevezés is sejteti. Hatalmas talapzatunkról messze ellátunk. Sokáig nézzük a kéklő hegygóliátokat. Az, amelynek éppen felhő ül a hátán, a Keresztény-havas, amott a Nagykő-havas; fehéren villog hó fürtjével a Bucsecs feje. Szemünk szépséggel, fülünk tudománnyal, szívünk kavargó, ide-oda vágtató érzésekkel telik meg. Tudós vezérünk töri meg a csendet. Levett kalappal áll a magasba nyúló ezer éves emlék lábánál. Néhány egyszerű, meleg szóval munkára int, figyelmeztet kötelességeinkre hazánk irányában; óvatos, tapintatos bánásmódra nemzetiségeinkkel szemben. Aztán a vasárnapi rózsás alkonyon felcsendül: «Isten áldd meg a magyart». Egyik szerb társam színültig telt magyar szívéből kicsordul a könny.

25-en voltunk mi tanuló tanítók. Húsz nő, öt férfi. Eszünkbe sem jutott, hogy egy esztendei nehéz munka pihenést kíván. Fáradhatlanul követtük mesterünket és mohón raktároztuk bőkezűen felénk szórt tudományát. Erős a hitem, hogy egy parányi sem vész kárba. Világos magyarázatai, remek rajzai utat találnak iskoláinkba. S a sok kedves emlékből egy-egy napsugár jut minden földrajzórára. ||11.||

(Havas 1912: 10–11)

- **N. N. (1914)**

TURAUT A KÁRPÁTOKBAN 1914.

Kettős célt szolgál a Királyi Magyar Automobil Club az évenkint immár rendszeresen megismétlődő turáival. Az egyik cél az autóturizmus fejlesztése, a másik cél az automobil propagálása

ott, ahol kedvezőtlen körülmények miatt még nem nyert elterjedést. Mind a két nézőpont egyformán érdekli az amatört és a kereskedőt s ebben rejlik a turák sikerének a titka.

Ebben az évben a déli és a keleti Kárpátokba vezet a Királyi Magyar Automobil Club turájának az utja. Abba a hegy-völgyes, tulzás nélkül vadregényes birodalomba, amely még a magyar automobilisták előtt is jórészt ismeretlen. [...] ||5.||

III. ETAPPE.
Kedd, május 26.
Dorna-Watra – Szováta, 361.91 kilométer.

Dorna-Watráról a harmadik etapra elég korán kell indulni, mert a 362 kilométeres út úgyszólván kizárólag hegyes vidéken vezet keresztül. [...] ||15.||

[...]

[...] A Maros völgye olykor 60–70 méternyire szorul össze s többnyire sürü, sötét fenyvesek határolják. Maroshéviz-fürdőnél e vidék fakereskedelmének központjánál, baloldalt hagyjuk a tölgyesi-szoros felé vezető utat és Gyergyósalmás felé irányitjuk kocsinkat. E falucskánál elhagyjuk a Maros völgyét, a mely élvezetet nyujtott és a még mindig emelkedő országúton gyönyörü szerpentineken folytatjuk útunkat. Gyergyóditró mellett elhaladunk a Borszék hirneves fürdő felé vezető út mellett és Gyergyó-Szent Miklós igen csinos székely városkánál eddigi déli útirányunkból nyugat felé térünk át. – Csakhamar ismét elérjük a Maros-völgyet, amelyet remek úton keresztezünk. A Maros völgyének elhagyása után a tura egyik legszebb útrészlete következik. Nagyszerü szerpentineken emelkedünk őserdők közepette a Bucsin-magaslatig (1047 m.), ahonnan azután **Parajd** fürdőbe ereszkedünk alá. **Parajdon** csupán áthaladunk, mert a harmadik napi turánk végcélja Szováta[,] az európai hirü sósfürdő. Szovátának, amint azt még Magyarországon is kevesen tudják, meleg sóstavai vannak, amelyek hőmérsékletüket azonban nem melegforrásnak, hanem annak köszönhetik, hogy az ugyszólván telitett sóoldat, mely felett néhány centiméternyi édesviz áll, akkumulálja a nap melegét s tartja melegen egész télen át. Érdekesek Szovátán a csupasz sósziklák is, hasonlókat csupán Cordobában láthatunk. A szállodái igen modernül vannak berendezve. ||18.||

[Ugyanezen tartalom ugyanebben a kiadványban német nyelven is olvasható.]

(N. N. 1914: 5, 15, 18)

- **N. N. (1914)**

A KÁRPÁTI TURAUT

Szent Kristóf, az automobilisták legfőbb patronusa kegyelmébe fogadta a Királyi Magyar Automobil Klub nyolc napos autóturáját, a mely a magyar sikon keresztül, Munkács érintésével, a Kárpátok bércei közé vezetett, hogy aztán iromba vargabetüt irva le, Herkulesfürdőn át térjen vissza a fővárosba. Gyönyörü napsugaras tavaszi hajnal kedvezett a tura utrakelésének, a mely május 24-én, vasárnap reggel történt meg a Kigyó-téren. Reggel 4 órakor már pezsgő élettől volt hangos a tér. Egymás után érkeztek a versenyző automobilok, ugy hogy fél ötkor már indulásra készen állott harminckét gépkocsi s a rendezőség és a versenybiróság (kocsijai. A gyülekezés alatt a 29. honvédgyalogezred zenekara indulókat játszott. A vidám muzsikaszóra persze sorra megnyiltak a szomszédos házak ablakai s szép asszonyok és leányok gyönyörködtek a mozgalmas képben.

Az indításnál ott volt Zichy Béla Rezső gróf, a versenybiztos, Andrássy Sándor gróf, az Automobil Klub számos tagja, Károlyi Mihály gróf, Wenckheim László gróf, Cziráky Béla gróf, Bartha Lajos vezérkari ezredes, Bihar Elemér őrnagy, igen sok katonatiszt és a főuri világ számos előkelő tagja. A rendezőség háromnegyed öt órára József királyi herceg érkezését várta, de a királyi hercegi palotából később telefonértesités jött, hogy a fenséges ur nem vehet részt a startnál.

Elsőnek Zichy Béla Rezső gróf autója indult el, a mely a kisérő automobilokkal együtt ötven kocsit számláló oszlopot vezeti. Pontban öt óra egy perckor idősebb Krisztinkovich Béla müszaki tanácsos zászlóval a kezében megadja a jelt az indulásra. A versenyzők között elsőnek Friedrich István indult el Benz-kocsiján. A honvédzenekar rázenditett a Rákóczi indnlóra s az automobil lelkes, éljenzés közepette a Kossuth Lajos-utcán végig, a Rákóczi-utra s onnan a Hatvan felé vezető országutra robogott A közönség nagy érdeklődéssel nézte végig a startot, virággal hintette tele az automobilokat. Egy perces időközökben egymás után sorban indultak az autóikkal:

Friedrich István, Sahlmann Károly, Chrambach Frigyes, Musil Walter v. M., Heine Vilmos, Frohner Román dr., Gschwindt Ernő, Urban Zsigmond, Kobek Kornél, Dollfuss Róbert, Kolowrat Sándor gróf, Kornfeld Emil, Schneller Jenő, Erle Frigyes, Delmár Walter, Pfanz Jean, Pollák Ottó, Orsich György gróf, Gräber Ernő, Vértes V. István, Greisseng Károly dr., Sierke Róbert, Schweizer Alfréd, Frohner Románné, Köhler László, Werlin Jacques, Höcker Frigyes, Kövér Viktor, Fejes Jenő, Siberleitner József, Waszky Rudolf, Dahmer Gyula, Posselt Gyula, Madarassy-Beck Ilona bárónő, Heger Jenő.

Minden versenyző-automobil a vezető és kisérőkön kivül egy sportbiztos-döntőbirót vitt magával, a ki a verseny lefolyását tartozik ellenőrizni és az automobil teljesitéséről jelentést tesz. Hat órakor már utra kelt az összes versenyző automobil, a melyek mögött Delmár Tivadar igazgató gépkocsija száguldott.

[...] ||69.||

A HARMADIK SZAKASZ.

A harmadik szakaszra korán startoltunk. A vásártéri gyülekezőhelyen már félhat óra tájt az öszszes résztvevők ott voltak. Pontban hat ójakor kezdődött a start. A 143 kilométernél is több ut Szászrégenig óriás teljesitményt igényelt ugy a gépek, mint a vezetők részéről. Sürü hegyes vidéken szerpentin nélkül vezetett utunk a hires Borgói hágóig, mely 1227 méter magasságban van. Az ut a hágóig összesen 20 kilométer hosszú és tekintettel arra, hogy 420 métert kell ez utvonal alatt emelkednünk, – természetesen önkéntes megállás nélkül, – vezetőnk képességét is erősen próbára teszi. Mintegy 40 kilométeren keresztül ujabb kisebb-nagyobb emelkedésben van részünk, és igy utunk igen változatos volt. Emberrel alig találkozunk és csak a nagy távolságokra lévő fatelepek munkásai emlékeztetnek arra, hogy az emberi munka itt a rengetegben sem szünetel. A Borgói völgyet elérve a szász községek és szász lakók puritánsága kelt bennünk élénk feltünést. E községek közül Jád a legszebb. Beszterce-Naszód vármegye székhelyén, Besztercén áthaladva, Szered falun és Tekén keresztül Szászrégenbe értünk.

Az ut, a melyen haladunk, sürü erdővel van boritva. Medve-vadászterületek mellett vagyunk, melyeken alig van forgalom, alig pár ember. Csak nagy messzire van helyenként kisebb-nagyobb fatelep. A hágón áthaladva, a borgói völgybe érünk, melyben az emberi kultura már élénkebb. Kis, de tiszta apró szász falukon megyünk keresztül, a melyek körül jól müveit szántóföldek vannak. A közelben a borgói és a gyergyói havasok nyulványai látszanak és teszik festőivé a panorámát. Rövidesen Besztercére érünk. A rendes és csinos városkában nincs időnk jobban szemügyre venni egy gót stilü templomot. Szeretfalván sem gyönyörködhetünk egy még régibb román templomban. Itt elhagyjuk az állami utat és rosszabb állapotu megyei utra térünk, mely bizony viszontagságos, hogy ne mondjam gyatra és rossz. Több éles kanyarulaton át vezet utunk, mikor elérjük Szászrégent és ezzel a

Maros völgyében vagyunk. A görgényi havasokra néz most tekintetünk. Deés mellett egy jókarban tartott régi római utra lépünk, mely Dévánál végződik. Utunk innen ujra emelkedik, a völgy, a melyben haladunk, mindjobban szükül, Bisztránál már a Maros szorosában vagyunk, melyet sürü fenyvesek öveznek. Utunk a locsogó Maros mellett vezet, hol fölötte a hegyoldalban, hol pedig közvetetlen mellette, nem egy helyütt megyünk keresztül rajta, majd térünk ujra vissza előbbi oldalunkra. A hegy fantasztikus sziklacsoportokban kövesül, melyek számos és sok barlangot rejtegetnek magukban. Minden forduló uj és uj meglepetést tár elénk, szebbnél-szebb a vidék és van bőven alkalmunk megcsodálni a természet bizarr alkotásait. Az emberi kultura hol fürésztelepet, hol pedig kis hegyi falvakat varázsolt a gyönyörü szép helyre.

A Maros-szoros elhagyására Maroshéviz fürdőnél kényszerültünk, illetve inkább Gyergyóalmásnál. Ujabb emelkedések várnak ránk Gyergyóditró táján, majd Borszéknél, Székelyfaluban, a hires székely kapuk vidékét Gyergyószentmiklósnál érjük, a honnan nemsokára ujból a Maros völgyében vagyunk, de csak rövid ideig. Ekkor érjük turánk legszebb részletét, a Bucsin hegyvidékét, melyen 1047 méter magasságban keresztül haladva, **Parajd** fürdőn haladunk át, hogy Szovátan végezzük be mai napi etappeunkat.

Szovátán vagyunk tehát a meleg sóstavak, az egyszerü, de szép, kezdetleges fürdőhelyén. Megnézzük a csodaszép és szabadon álló sósziklákat, majd délután az Erdélyi Háziipari Szövetség kiállitását, vásárlunk is egyet-mást, mindez nyolc óráig, mert akkor vacsora vár a Kur-Salonban.

Most már mindössze 16 kocsi van büntető pont nélkül. Tizenhét nem tudta kikerülni azt. A Benz- és a Mag-team még büntetlen. Egy kis sajnálatos baleset is történt az uton. Urbán Zsigmond 8-as startszámu kocsija árokba dőlt, de a bennülőknek bajuk nem történt. A baleset oka tengelytörés.

[...] ||71.||

[Az itt hivatkozott, az utazás I–V. szakaszát ismertető szöveget egy rövid, a VI. szakaszról szóló, adalékos híranyag zárja le – ezt lásd: *Budapesti Hirlap*. XXXIV. évf. 127. sz. 1914. máj. 31. 8.]

(N. N. 1914: 69–71)

▪ SALATI FERENC (1916)

MENEKÜLÉS

„Reminiscor! Igen emlékszem. Augusztus 27-ke volt vasárnap. A prédikáció is a keringő rossz hírekkel szemben, mint előbb, most is megnyugtatót mondott, hogy a nép lelke idő előtt fel ne riadjon.

Jöttek az újságok is. Velük együtt ütöttük 27-én este többen az oláhokat a kaszinóban is.

Az egész határmentén semmi katonaság nem volt, legfennebb ez az árva ||81.|| zászlóalj. Lehetetlennek tartottuk ezt a védtelenséget, ha komoly veszély volna. Így vélte mindenki.

Aztán 27-ére jött 28-ának reggele: hétfő. Beszéljen erről is a közművelődésbeli megemlékezés:

»Igen – emlékezem. Augusztus 28-a volt. A lakosság éppen akkor szedte fel magát jóformán az éjszakai alvásból. Semmit sem sejtett. Nyugodt volt egészen.

Hétfő reggel volt. Alfalu templomában megelőző nap a prédikáció is megnyugvást mondott. A lelkek hittek is a megelőző napok sok ijesztgetéseit félrébb téve. E megkönnyebbüléssel ébredt fel mindenki a hét első reggelére. Még talán a legkisebb gyermek is?...

[...]

Aztán jött egyszer mégis egy rémséges hír. Összekavart mindent. Az emberek lelkére sújtott kegyetlenül. Ömlött a könny az arcok simaságán épp úgy, mint annak ráncain. Jajgatott mindenki.

Futott. Szaladott. Csomagolt. Rejtett. Temetett. Vitelre készített úgy, amit e sohasem érzett, kiszabott percekben éppen csak lehetett.

Reminiscor! – csupán egy esetre.

Péntek este volt. A sok szekér a környéknek szintén ez úton járó községeivel együtt addig zajongott, gyúródott, amíg a népes Alfalu egész az egynéhányig megfogyatkozott.

[...] ||82.||

[...]

Én biztattam őket, hogy fenn a Jó Isten. Ne féljenek! Ő gondjukat viseli. Nehezeket, nagyokat sóhajtottak...«

Ez a hétfői reggel a lakosságot egészen elrémítette. Már az éjszaka (vasárnapról hétfőre virrasztó éjszaka) a határon megtörtént a nagy baj.

Az oláh becsapta a magyar kormányt egészen s orvul reánk tört. A támadás első tüzes hangja ebbe az éjszakába gyűlt bele először. A gyimesi vonatot, mikor kéreszkedett a határon beengedték. Aztán tűz alá vették az álnokok és jellemtelenek. A mozdonyvezető fejét nem veszítette el. Ellengőzzel a vonatot visszanyomatta. Közben megsebesült. Amint beszélték, egy pár életben is esett halál.

A határszéli lakosság éjszakának idején felriadva leírhatatlan fejvesztés és jajveszékelés között futott úgy, mint abban a pillanatban volt. A tölgyesi öreg plébános, Balog Lajos, ágyából szaladt ki, csak azt hozván magával, amit hátára vehetett. A szegény öreg útjából vissza akart fordulni plébániájához, de nem engedték meg. Nagy gyalog útja után újból vissza kellett térnie falujától. Ott maradt minden. A békási plébános Ferencz Sándor, volt alfalvi káplán talárist s kabátot Szentmiklóson vett magára.

Mi itt Alfaluban a rémhírt nap feljöttekor vettük kézhez... A hír megrémített mindenkit. Azt az óriási felfordulást, felsírást, amely betöltötte a község ellepett utcáit, nem lehet leírni. A kocsmagőzös elöljáróság cselekvésre képtelen volt.

Futott szaladt mindenki. Pakolt, ásott, rejtett mindenki, amit csak lehetett. Már délelőtt telni kezdett a nagy út. A menekülésre kiadott irány a Bucsinon keresztül **Parajd** volt. Remete, Ditró, Szárhegy, Szentmiklós, Tölgyes, Békás, Csomafalva mind Alfalun keresztül menekültek. (A többiek Újfalutól lefelé Udvarhelynek tartottak.) Hétfőn, kedden, szerdán annyira tele volt a tenger szekérrel Alfalu, hogy egyik a másiktól mozdulni se tudott.

E három napnak éjjele-nappala tele volt az iszonyú zajjal, lármával. A ||83.|| szekerek egymás mellett a sánc szélétől a sánc széléig álltak az úton s a hátsó szekerek rúdjukkal az előzőkön voltak. A Bucsin aljától vissza az alfalvi piactérig, aztán még visszább a szárhegyi és a szentmiklósi úton a menet úgy gyúródott. Marha-majorság, sertés stb. hol a szekéren, hol a szekér után kavargott a rettenetes menetben. Belesírt a gyermek, sok szekérről egy rakásban. Jajvészekelt az asszony, sírt, kesergett.

Mindenki menni, sietni akart. Mozdulni senki se tudott, vagyha igen is hosszabb várás után egy-egy lépéssel.

Kedden délelőtt az elöljáróság is elment. Nagyon gyengén állottak helyt másnap is. Követte a vármegyei közigazgatást, amely az egész megyét hoppon hagyta. Hatósági közeg, mely irányított volna, nem volt. A szegény nép keserűségének tengerében oda volt dobva. A menekülő nagy tömegnek más vigasza nem volt, mint az alfalvi nagy harang, melyet reggel is, délben is, este is harangozó sekrestyés hiányában én húztam nap-nap után. Húztam azért, hogy ennek a nagy tömegnek legalább így vigasztalására lehessek, hiszen máskép úgy se tudtam: omnibus omnia fieri.

Az óriási raj így állott és menegetett, ahogy lehetett. És én? Köztük mozogtam. Ahogy tehettem mindenkit gyámolítottam.

Csütörtökön aug. 31-én, tehát 3 nap után Alfalu a szekerektől tisztulni kezdett. A nagy áradat a Bucsinba **Parajd** felé elhúzódott. Alfalu utcája péntekre már megnéptelenedett...

Alig maradt valaki a számot tevőbbek közül. Pénteken este, azaz még szombat reggel is számottevőbb ember, aki még itthon őrködött (a szegénység miatt itthon szorultak elemén kívül) Baricz János kerekes és Benke András nyugalmazott szemlész volt. Ők is az erdőre előreküldött családjuktól látogattak haza. Lukács Árpád kereskedő csütörtökig itthon volt szintén, s este felé kérésemre magával vitte a plébánia és a templom minden értékét magába foglaló ládát is. Az egyik temetésnél az egész ládát a temetőben az egyik sírba helyeztem el. Valami másfél napig volt behantolva. Egyedül a temetéses rejtést nem tudtam végezni. A temetőpásztor a gazdátlan kocsmában itt is, ott is ivott, s aztán a dolgot emlegetni kezdte. Ki kellett ásatnom s a legnagyobb megszorulás között tovább küldenem. Becsületességében feltétlenül bíztam s elmenetele után az értékek sorsáért egy cseppet sem aggódtam. Sok viszontagság között – hiszen az út kínja ekkor mindenki számára leírhatatlan volt – vonatra fel nem juthatván, a ládácskát fuvaron Nagyváradra vitte s ott a székes káptalanban az erdélyi szerencsétlenség végéig Dr. Karácsonyi János őrkanonok őrizetére bízta. (A láda jobb időkig most is ott van. A kanonok elismervénye pedig a kezünknél.)

A jó Isten e derék embernek ritka jóságát fizesse meg. A szentségtartót ebbe a ládába sehogyse tudtam beletenni. Tehát visszamaradt. Az az elgondolhatás legjobb helyére rejtettem el a templomon kívül t.i. vagyis a pincé- ||84.|| ben, a nagy irodának tengerségű akta és anyakönyvhalmazának legalja alá, mert jobb helyet sehol nem kaptam akkor.

Szept. 1-én pénteken, illetőleg a rávirradó éjjel 1 órájakor jöttek vissza Szt. Miklósról a trénszekerek, mert a Gyilkostónál az a maroknyi katonaság állását az oláh csordával szemben elejtette.

Gyergyó kerületében pap ekkor alig volt egy néhány. A ditrói plébános Dr. Lukács József ekkor éjszaka gyalog szaladt ki az oláh őrjárat elől és ment gyalog a Bucsinon keresztül **Parajdra**. Sándor Imre, a rétnél időző egyik szekér mellett úgy virradott meg. Aztán meghallván, hogy itthon vagyok még én is, útját nem folytatta **Parajd** felé, hanem hozzám tért be.

N. B. Siettében szegény feje egynéhány vörös hagymát vett magához, kenyérrel, s a zsebébe pedig egy pár nyers tojást vetett be, amely az is ott széjjel ment.

A Szentmiklóson vigiláló Fazakas, egy éves káplán pénteken éjjel a trénszekerekkel jött Alfaluba. A principálisok mind elléptek. Reggel tehát Sándor Imre nálam találkozott vele. Igazán nem volt amit ennünk. Esperesem eltávozása után kosztra jártam s a hét elején a koszt is elmenekült, s én bizony szombatig hol ettem, hol nem, mert nem volt aki főzhetett volna, vagy valaki gondoskodhatott volna.

A trén szekerek két főhadnagya szombaton délebédre szívesen látott. Tehát együtt ettünk. Az egész délebéd csak ezzel telt el: a tiszt urak legjobban teszik, ha még ma elmennek, mert a helyzet nagyon bizonytalan. Parancs szerint nekünk is kész kell lennünk minden percben a folytatólagos visszavonulásra, hangoztatta a trén-parancsnokság.

És még vasárnap misézni akartam annak az egynéhánynak, akik a Mária harangszót is az este elsírták. Asszisztálni ajánlkozott a két kolléga is, de eszünkbe jutott, hátha éppen akkor ér a kritikus perc. Beláttuk, hogy hiába erőlködünk. Ittmaradásunkkal nem segítünk semmit.

A két káplán kolléga gyalog Udvarhely felé tartott. Én meg estefelé **Parajdnak** indultam. Dörgött az ágyú keményen. Első szavát különben pénteken éjszaka a trén szekerek visszajövetelekor hallottuk.

A Bucsinon éjjel mentem át. Annyi volt a bágyadt, szomorú lángú tűz. Annyi az aggódva reménykedő ember a szekér mellett.

Hátha innen még vissza lehetne menni?...

Annyi volt az éles gyermeksírás. Annyi a didergés, a fázás! Az éj hideg volt. Pláné pénteken éjjel sok eső is esett. Vizesek is voltak, mert a szombati nap a fellegek mögött maradt.

Két órakor érkeztem **Parajdra**. Itt találkoztam dr. Lukáccsal, aki itt is apostolkodott. Melléje szegődtem. Diószegi csendőr százados mellett községi-bírói tisztet teljesítettünk, mert az elöljáróság itt is kereket oldott, a pap is távol volt. ||85.||

Bizony többen voltak, akik midőn jöttek a farkasok, a nyájat, mint pásztorok otthagyták s ijedelmükben elszaladtak, amikor még maradhattak volna. Így volt ez a gyergyói kerületben is a fent említettek kivételével, s ezek közé véve még Bocskor csomafalvi plébánost is, aki községét csütörtökig, aug. 31-ig nem hagyta el.

A Nyárád mentén Marosvásárhelyre verődött le egy része a tenger népnek. Akárhová érkezett Vásárhely előtt, sehol sem volt megállás, mert addig minden hely menekült. Más része meg Balavásár felé tartott, ahonnan a csendőrség a már meglepett M. Vásárhelyt kímélvén Dicsőszentmártonra irányított mindenkit.

Azon a nagy úton, mely Marosludastól Radnóton keresztül marosvásárhelyi irányban ide visszajön, illetve Segesváron át Udvarhely, Alcsík, Háromszék, Brassó stb. megyékbe visszavezet, mondom azon rettenetes nagy úton, amelynek nagy részét én is – Barótról menekült szüleimet, testvéreimet keresvén – gyalog végigjártam, a szegény székely nép tenger könnyet hullatott szét. Hasadt meg a szíve mindenkinek, a mindenével otthonhagyott otthonért!...

Balavásár, Dicsőszentmárton, illetve Marosludas és Marosvásárhely között úgy festett a menekülő tömeg, mint egy beláthatatlan népvándorlás.

Reminiscor!... Annyian sírtak, annyian keseregtek amint a mezőben az út két oldalán kisebb-nagyobb csoportokban pihenőt tartván főzték a szekér oldala mellett a puliszkát és már most fogyta felé járó egyéb holmit.

Talán a jó Isten is ekkor szenvedésre résztvevően rákönnyezett s a betörőt is hat hét multán azért büntette oly keményen meg?

Marosvásárhelyen, Dicsőszentmártonban, Radnóton és Marosludason marhákat bemérő mázsák voltak katonai bizottság mellett. A Székelyföld tenger marhája mind ide került. Igazán kevés hányada tudta marháját kezén megtartani. Akiknek sikerült, azok boldogok, akik elveszítették, azok annál súlyosabban érzik a nyomorúságot. Sok pusztult bele az út nyomorúságába is, hiszen tartani, élelmezni, feltört lábbal tovább kínozni óriási részét nem lehetett.

Nyugodtan mondhatom, hogy akkor öt drb. marhájáért az a székely atyafi nem kapott annyi pénzt, hogy pl. ma egyet abból a pénzből tudna venni. Az állam kezdetben a marha qualitása szerint szép pénzben kezdte meg a bemérést (kg-ja 4 kor. 3 stb.), de mikor látta, az óriási marha anyagot, akkor annyira alább vette, hogy vele a szegény székely nép vagyoni állásának igazán eminens részét vesztette oda. Isten tudja mikor kilábalható sebet és törést kapott életén.

Reminiscor! Dicsőszentmártonban pl. rengeteg volt az egymásra gyúrtan odahagyott szekér. Gazdáik bemérették a marhákból még a járombelit is. Csomagukkal vonatra szálltak s elmentek az internált helyekre, a megjelölt ||86.|| magyarországi megyékbe. (Azoknak nagy része máig is ott van. Hazatérni nem tudhatott.)

S mi történt itthon addig, amig a menekült nép a számkivetés útján hontalanul oly keserű szívvel tévelygett?

Több család rejtegette magát a nagy Bucsinban. Az oláhok rajtuk ütöttek s aztán vissza kényszerítették. Innen magyarázom, hogy meglepőbb számban lettek itthonmaradottak, amire visszatértem. Ekkor jött egy hír is, hogy trénszekereinket az oláhok maradéka Bucsinban megtámadta.

Balázs Mártont a házában, a szomszédok az udvaron az ajtó előtt földelték el. Innen temettem a temetőbe nov. 9-én. Csíki Lajost és feleségét a Bucsinban. Egy sírba tették. Gyermekei úgy hozták a temetőbe haza s temettük el nov.-ben.

A Maros vashídját a mieink felrobbantották a helyzet nem tarthatásának idején. Amíg én itthon voltam szétnézni, egy autó a rossz őrállás miatt a Marosba berohant. Egy katona, a sofőr társa (a sofőr

csodálatosan életben maradt) meghalt. Behozták. A mi katonáink a plébániát lefoglalandók az oláh törésektől tisztogatták. A meghaltat szobámban nyújtották el (János Lajos 32 éves körüli) s innen temettem a kerítésbe katonai rendelkezésre.

N.B. A szegény menekültek, amikor haza jőnek az ingatlanoknál egy fogpiszkálóval sem kapnak többet. Tönkrement mindenük egészen. Ajtójukat, az oláhoktól levert ablakaikat, esetleg visszamaradt ágyaikat később a mi katonáink (leginkább csehek) t.i. szövetségbelink (a németek is) hordották, vagdalták össze és hányák a tűzre.

Kerteket lerontottak, szénát, ételneműt kegyetlenül lopkodtak. Igen keményen viselkedtek és kíméletlenül, nemcsak itt, de más helyeken is a különben sok szívességre hajlandó lakossággal szemben.

Megrontották erősen a község erkölcsiségét. Más helyeken is. A pasztorációnak igen aggodalmas napokat okoztak. Általános panasz más helyekről is.

A szegény székely nép tehát iszonyú károkat szenvedett. A Székelyföld e nagy vesztesége a kormány gondatlanságára is írható sok tekintetben. Amikor a kormányt verő interpelláció egymást érte, a kormány szánalmas jelét adta vergődésének. Az Est kétségkívül szabad szelleme mellett is (most a háború óta becsületes!) talpra esett újság, helyesen ítélkezett.

Az öröm hírére, hogy a Székelyföld szabad, sok menekülő fellélegzett. Egymás után jövögettek a szekerek hazafelé.

Nagy nyomorúsággal kezdődött az új élet és fájdalommal is, mert az itthon maradottak közül sokan valának, qui valachis consentientes furta fecerunt et res abalienatas reddere noluerunt et etiam nunc nolunt. [Magyarul: akik az oláhokkal egyetértésben loptak és az eltulajdonított dolgokat nem akarták visszaadni és most sem akarják.]

Közben az új (plébános beiktatása) is megtörtént Dr. Csáki Béni szemé- ||87.|| lyében. Udvarhely felől egy nagy teherautón érkezett Alfaluba november 9-én (1916), délután sok nehézség és rászenvedés között. A kútfelőli szöglet irodába két kölcsönkért ágyat betettünk. Így összehúzódva nyomorogtunk, amíg a katonaságtól lefoglalt plébánia bővebben felszabadult.

Kiváló szellemi qualitása és nem kisebb practikus érzéke s jó lelke egy pár hónap alatt igen szépen összeállította a szétvert életet.

Ha voltak is az oláh uralom alatt idegen jószágok felé nyúló kezek, most egymás után jőnek az Istenhez vissza restitutiora kész lelkülettel s mondják bűnbánó lélekkel:

Páter peccari coram Te [Magyarul: Atyám, vétkeztem előtted]: Kemény és erős prédikációkat kezdettem addig is míg Csáki érkezett. Folytatta ő is. Kaptunk csúnya névtelen leveleket is. A megélhetés bizony most is nagyon nehéz. Méreg sok minden szükségeset egyáltalán nem is kaphatni, drága minden.

Az élet sok nyomorúsága között is van egy örömünk: hogy mégis maradt holmink s egészen nem égtünk a hamuig. (Csíkszereda vasúti utcájának jó része porrá égett.)

Az élet szomorú nyomása alól nem tudtunk szabadulni még mindig!

Most csak azért aggódunk, hogy a közeli orosz front (bele szóródtak szét az oláhok is) vajjon mit hoz?...

Rövid időm alatt nagy dolgok fordultak át az idő kerekén. Nem történelmet, mint inkább a történelmi idő lelki hangulatát akartam Alfaluval kapcsolatban papíron hagyni most, amikor indulófélben vagyok 2000 haza nem térhetett menekült közé Hajdunánásra, hogy püspököm rendelése szerint: »praedicarem annum placabilem Dno... ut consolare omnes lugentes!« (Js. 61).

Uram, óvjad és védjed több szenvedéstől e székely földet!

Gyóalfalu. 1917. III. 19. Szt. József napján: Salati Ferenc.

Látta esperesi látogatása alkalmával:

1917. october 31-én Szabó György főesperes". ||88.||

(Salati írását idézi Magyari 1997: 81–88)

- **N. N. (1916)**

HARCOK A GYERGYÓI HAVASOKBAN.
SZÉKELY FALUK A ROMÁNOK FUTÁSA UTÁN.
Sajtóhadiszállás, október 30.

Négy napi utazás után, amelyet lovon, parasztkocsin, tábori vasuton tettünk meg, Dornavatráról a Kelemen- és Görgény-hegységen át a gyimesi szoroshoz érkeztem. Ez az a nyereg, amely a kelet-erdélyi medencét összeköti a moldvai siksággal. Utam utolsó negyede azon a vidéken vezetett keresztül, ahol nemrég még román csapatok táboroztak és harcoltak. Megállapitottam, hogy a románok csak egyes helyeken gyujtogattak.

Érdekes vidék az, amelyen keresztül haladtam: a Kelemen-hegység őserdeje Borgó-Prundnál, ahová századokkal ezelőtt egy magyar király román cigányokat telepitett le. Ezeknek az utódai tanyáznak most is ezen a helyen. Az őserdők csak akkor láttak idegent, ha egy mágnás őszi időben medvevadászatot rendezett. Besztercénél kiszélesedik a völgy és barátságosabbá válik. Véres föld ez, amelyen 1849-ben Bem apó lengyel és magyar csapatai megverték Urbán seregét. Azok a városkák, amelyeken áthaladtam, tiszták, rendesek és régi góthikus stílust őriztek meg. Német harangjáték szól a régi tornyokban és a tanulók diák sapkában járnak. Gazdagság és bőség van ezen a vidéken s hogy csak mást ne emlitsek: Szászrégenben, amely mindössze öt-hatezer lakost számlál, 18 milliomos lakik.

Marosvásárhelyen találkoztam az első román foglyokkal. Ezek közül nehány zsidó volt és német nyelven is beszélt. Mások félvad medvehajcsárok voltak Romániából, akik minden gyalázatosságra vállalkoznak. Patruljaink még most is szinte minden órában hoznak foglyokat, akiket a Görgény- és a Hargita-hegységben szednek össze.

Két héttel ezelőtt, amidőn a román csapatok Szászrégen felé előnyomultak és eljutottak Szentimréig, támadásukban, amely Marosvásárhely felé törekedett, megközelitették a székelységnek ezt a fővárosát 25 kilométernyire. Egy ellenséges osztag Szentimrénél benyomult árkainkba. Magyarosnál az osztrák magyar védősereg elsáncolta magát a Bökecs-tetőn és föltartóztatta a román áttörést, majd ellentámadással visszavetette az ellenséget a hegyről. Innen kezdődött a románok visszavonulása.

Utamban folyton láttam a harcok nyomát: gránáttölcséreket és mindenféle eldobott oláh felszerelést. A hidak meg vannak rongálva. Azok a négysoros drótakadályok, amelyek a mi állásainkat körülvették, még mindig épségben vannak.

Sóvárad az első falu, amelyben nem találtam semmiféle rombolást. A község üres és békés hangulat terjeng fölötte. Később Szovátára érkeztem, amely már sokat szenvedett az ellenség dühétől. Hullaszag terül el a gyönyörü vidék fölött. **Parajd** volt a harcok gyujtópontja. Itt még láttam három román katona holttestét, akiket gránát tépett szét. Az itteni malom elhamvadt és a hid is megsemmisült. Utam azután gyönyörü erdőn keresztül vezetett a gyergyói medence felé.

(N. N. 1916: 4)

- **GONDA HENRIK (1916)**

A BOCSKOROS FEKETE LOVAGOK.
– A hadseregparancsnokság engedélyével. –
Gyergyó-Bélbor, október.

A világháboru megtanitott arra, hogy egyetlen ellenség sem tiszteli a megszállott terület polgári lakosságának jogait. Láttam a kozákok pusztitásait a szerencsétlen Galiciában, láttam a szerbek pünkösdi királyságának nyomait Zimony körül, ismerem az olaszok garázdálkodását a „felszabaditott" területeken, mégis most, miután autón, kocsin és lóháton bejártam Szakelyudvarhely és Csikmegyék több községét, közvetlen tapasztalataim alapján azt állitom, hogy a románnál hitványabb ellenségünk nincs egy sem. [...]

A Székelykereszturról Székelyudvarhelynek vivő uton Betfalva az első falu, hol már jártak „a báránybőrsipkás fekete lovagosok". Nagygalambfalván már gyalogság is volt.

[...] ||7.||

[Székelykeresztúr, Bögöz, Bikafalva, Hodgya, Farcád vonalán Székelyudvarhelyre.] ||7–8.||

A BOCSKOROS FEKETE LOVAGOK.
II. CIKK.
SZÉKELYUDVARHELYTŐL – SZOVÁTÁIG.
– A hadseregfőparancsnokság engedélyezte. –
Arz tábornok seregénél, 1916 okt. havában.

Aki autón végig robogott a székelyek földjén, sehol meg nem állott, senkivel szót nem váltott, az bizvást jelentheti, hogy a románok nem tettek nagyobb kárt; akinek azonban volt annyi ideje, hogy csak néhány percre is beszédbe elegyedhessék a néppel, az tudja, hogy nincs község – amerre a románok jártak – ahol több embert meg ne gyilkoltak volna, ahol az öreg asszonyokat meg ne gyalázták volna, ahol a visszavonulás alkalmával az otthon maradt lakosság nagy részét magukkal ne hajtották, a szarvasmarhát, lovat, gabonát, takarmányt el ne vitték volna. Egyébként nem csináltak semmit: csak loptak, törtek, zuztak és gyujtogattak. Szerencsére sikerült a lakosságnak a tüzeket eloltani és az oláh uralom nyomait külső látszatra dolgos munkával gyorsan eltakaritani.

Udvarhelymegye területét járom. Székely anyaszéknek nevezték, amig 1874-ben közigazgatási szervezetünkbe való teljes beolvasztással a székeket ki nem kerekitették megyékké. Sorra veszem a főut mentén fekvő egyes falvakat.

[...]

[Farkaslaka, Korond és a két Sófalva vonalán Parajdra, majd Szovátára.]

Parajd. Fontos csomópont. Keletnek a Bucsini-hágón át a gyergyói medencébe. Gyergyószentmiklós felé, délre Székelyudvarhely felé, nyugatnak Marosvásárhely és Tövis felé vezet innen az ut. Hires sóvidék. A Kisküküllő völgyében Szovátáig nemcsak a föld belsejében rejtőzködik a só, de **Parajdon** és Szovátan a föld felületén is egész sóhegyeket alkot. A székely sóba vágja itt a pincéjét, sóhegyeken legelteti a nyáját. A románok vigyáztak a sóbányákra. **Parajdon** az Erzsébet-táró, a Nagybánya-bejáró és a sómalom majdnem egészen érintetlen. A várostól keletre az Engikertje nevü magaslaton soká szivós ellenállást fejtettek ki honvédhuszárjaink s ezért a románok előörsei csak szeptember 21-én jutottak el **Parajdra**. Szeptember 29-én hajnalban nagyobb román gyalogság szállta meg a községet. A lakosságot mind kikergették. 225 embert elhajtottak a körülbelül 3 kilométer

távolságra fekvő téglagyárba. 100 embert pedig felvittek a több mint 20 kilométer messzi Bucsin-tetőre. Annyi időt se engedtek az embereknek, hogy felöltözzenek. Sokan egy szál ingben mentek el. Étlen-szomjan három napig tartották őket kinn. Gróf Vetter von der Lilie, az osztrák képviselőház volt elnöke, aki mint főtörzsorvos egyik parancsnokságnál teljesit szolgálatot, elmondotta nekem, hogy több községi lakostól nyert értesülése szerint a román katonák sok asszonyt, leányt és gyereket szekérre raktak, a szekereket felhajtották a hegytetőre, ott a lovakat kifogták és a szekereket asszonyostul, gyerekestül leguritották egy mély szakadékba. Valamennyien szörnyet haltak. **Parajdon** különben megölték Cseresnyés Sándort és nejét, Illyés Sándornét és fiát, Csalóka Jucit, Galambfalviné napszámosnét, Szabó Józsefnét. Szabó Józsefnét ugy lőtték le, jókedvükben. Az ablakon nézett ki, mire az átvonuló katonák közül az egyik célba vette és lelőtte. Megölték továbbá Siklódi Jánost azért, mert oláhul szidta a románokat. Azt mondotta, hogy ezek nem katonák, hanem tolvajok. Bekötötték a szemét és a többi lakos szemeláttára főbe lőtték.

Több polgár értékesebb holmiját elásta az udvarban, vagy befalazta a pincében. Csodálatosképen mindezt felkutatták és megtalálták a románok.

Az oláhok visszavonulása éjjel történt. Felgyujtottak két házat, hogy a sötétben jobban lássanak. Az egyiket a falu közepén, a másikat ||9.|| a felső végen. Az égő házak világánál mentek ki **Parajdról** s magukkal hajtottak mindenkit, aki kiszaladt a tüzhöz. Körülbelül 35 ember került igy az utolsó percben román kézre.

Szováta. Még ég két ház, amikor megállitom kocsimat a főutcán, amelynek legszebb házai lettek a lángok martalékává. [...]

[...]

Huszonhét ház és huszonkilenc csür égett le Szovátán. Van egy kápolna a falu felett a Tyukász-tetőn. Onnan bombázták a községet gyujtó gránátokkal. Az öreg Márton Józsefet megszurták a románok. Elvitték magukkal **Parajdig**, ott elmaradt tőlük, visszajött Szovátára s meghalt otthon. [...]

Szováta fürdőben alig tettek kárt. Bejárom a Felső-telepet. Most kihalt a máskor oly zajos tájék. Csak a hideg őszi szél süvit a Medve-tó és a Fekete-tó partján. Az ember csodálkozik rajta, hogy a gyertyán-, tölgy-, bükkfa hogyan tudott gyökeret verni ezekben a sóhegységekben. Üresek a só-sziklák felett a hegyormokon még a sóőrházak is.

A román katonák voltak ugyan a fürdőben is, de itt kivételesen rendesen viselkedtek és csak a fehérnemüt vitték el az egyes villákból, igy Sándor János belügyminiszter villájából is. A butorokat meghagyták és egyetlen villát se gyujtottak fel. Gróf Béldi Ferencné és Molnár Endre fővárosi vendéglős villája még a románok odaérkezése előtt égett le, akik főhadiszállásukat Jákó tanár villájában rendezték be.

[...] ||10.||

(Gonda 1916: 7–8; 9–10)

▪ HANS CAROSSA (1916)

PARAJD,
1916. OKTÓBER 19.

Nem sokkal ebéd előtt megérkeztünk a marosvásárhelyi állomásra, ahol rövid időre megállottunk. A stáb és az ötödik század fel kellene menjen a hegyek felé, Parajd irányába. A negyedóra alatt – amelyet a váróteremben töltöttünk – mindenfelől asszonyok és öreg emberek tódultak felénk, kétségbe ejtően piszkosak voltak és egy kis dohányért könyörögtek. Az arcukon hallatlan mogorvaság tükröződött. Az emberek megfosztódtak attól a méregtől, amelyet évszázadok

óta használtak, szokásukká vált és amely félelmetesebben, jobban tönkretette őket, mint ahogyan azt egy katonai invázió, vagy éhség tette volna.

Fél egykor felszálltunk a keskeny vágányú vasút vonatába. Azt hittem, hogy az ötórányi utat zubbonyban is kibírom és mindkét plédemet a trénen hagytam. De a vagonok összes ablakai hiányoztak és minden kilométer után mind hidegebb és hidegebb lett. Az eső havazóvá változott, és a szél az ablaktalan vagonokba csapta a havat. A hidegtől már megdermedtünk, amikor reggel hat órakor feltűnt a parajdi templom kis tornya. Négy óra hosszat álldogáltunk a megrongált vasúti sínek között, ahol leszakadozott telefonvezetékek lógtak le, mint valami összetépett idegszálak. Végül is közölték velünk, hogy az éjszakai utazásunk szükségtelen volt és az egész stáb egyik tisztjének tévedéséből történt. Ezen a fiatalok káromkodtak, az öre- ||26.|| gek morgolódtak, de mindenki megdöbbenve hallgatott el, amikor az igazi tragédiával találkoztunk. A Vasút utcából láttuk, hogy az országút egyik felét a menekültek végtelen sora foglalja el. Közöttük az osztrák betegszállítók hordágyukon három kicsi betakart valamit óvatosan hoznak. Gyermekek voltak. Egy menekült család gyermekei, akik játék közben egy élesített kézigránátra bukkantak. A felette való civakodás közben a gránát biztosítékát kihúzták. A robbanás megölte az anyát, aki éppen akkor tüzet rakott a kályhába, három apró gyermek is súlyosan megsebesült. A nagyanya – egy erdélyi szász asszony – sírva kísérte a néma temetési menetet és úgy vélte, hogy a világ császárjai és királyai tudomást kellene hogy vegyenek ezekről az eseményekről, szomorúságokról és gyászról és már véget vethetnének ennek az istentelen háborúnak.

Közben kisütött a Nap és szembetűnően világított meg egy magas hegyet. A hegy aljában világoszöld rétek terültek el, amelyek imitt-amott beleolvadtak a hegy felé induló völgyecskékbe. Ezt egy keskeny fenyőerdő sávja követte, amely úgy nézett ki, mintha gondos erdőtelepítés lett volna, amelyből egy vékony ködöt áttörve, hóval borított hegycsúcs, egy igazi piramis szökött a magasba. Ez a rendkívül csodálatos látvány mindenkit elbűvölt, maga az idős asszony is elnémult és pillanatnyilag minden, ami a nap folyamán velünk történt, beleértve a szétszaggatott gyermekek látványát is – eltűnt.

Tizenegy órakor beszállásoltak. Beteglátogatások és lábvizitek következtek, minden fáradságom eltűnt, úrrá lettem az elvesztegetett alvásaimon. Éjfél előtt még ébren voltunk, beszélgettünk, amikor lódobogásra és csengőszóra lettünk figyelmesek. Halkan kopogtattak az ajtón, valaki bebocsátást kért, noha az ajtó nem is volt bezárva. A ház tulajdonosa volt, egy öreg ember, aki családjával együtt a románok elől menekült el és most egyedül visszatért, hogy nézze meg, mi történt az otthonával és milyen kilátások vannak a hazajövetelre. Udvariasan megkérdezte, hogy éjszakára nem kaphatna ő is itt egy kis helyet, ahol aludhatna. Ott állt békésen, ||27.|| türelmesen, engedélyre várva – a saját otthonában, a lefoglalt házában. Az Őrnagy maga jött le, hogy köszöntse az idős házigazdát és hogy vacsorához hívja. De ő ezt szerényen elhárította, teljesen megelégedve azzal, hogy saját házában, fedél alatt aludhat.

OKTÓBER 20.

Ma pihenőnapunk van, végre a tífuszoltást – amely még augusztusban meg kellett volna történjen – ma elvégezhetjük. Két osztályterem áll rendelkezésünkre, amelyekben a padokat is egymásra rakták, hogy nagyobb teret kaphassunk. A katedrán még ott van egy darab kréta és nádpálca, a falakon különböző emberfajokat, növényeket, állatokat ábrázoló képek láthatók. Kissé nyugtalanít ez az oltás és szívesen el is halasztanám, ugyanis az új fecskendők, amelyeket már elég rég igényeltünk, még nem érkeztek meg és a régiek tűje a sok használattól, különösen a hegyük meggörbült, ami nagyon fájdalmassá teszi a tűszúrást. De az oltást már nem lehet tovább halasztani, ezért úgy gondoltam, hogy kis színészkedéshez folyamodom, hogy az oltással járó fájdalmakról való figyelmemet eltereljem, valamint a legénység esetleges ellenkezését elkerülhessük. Tervem szerint először is elsőnek oltatom be magam a várakozó katonák előtt olyan önuralommal, hogy a

fájdalomnak semmilyen jele se látszódjon az arcomon. Ezután Dehm és Raab fog következni, akiket szintén felkészítettem a fájdalmak fölötti önuralomra. Azért, hogy a legénység figyelmét eltereljem oltás közben, amikor a bőrüket szitává szurkáltam, meséltem nekik mindazokról, akik eszembe jutottak az osztályban felfüggesztett képek láttán: vad népekről, indiánokról, malájokról. Elmeséltem nekik az acsinok különleges szokásait, akik a megkoronázásra váró társukat annyira összeverték, hogy az csak rövid ideig élhette át trónra lépését. Olvasmányaimra emlékezve a Fidzsi-szigeteket sem felejtettem ki, ahol a nagyon szerető fiúk könnyáradatok között élve temették el ||28.|| szüleiket abban a tudatban, hogy a másvilágon ugyanolyan erőben, pompában és gyönyörűségben fognak továbbélni, mint ahogyan haláluk napján éltek. A barátságos katonák figyelemmel hallgatták ezeket a borzalmas történeteket és úgy tűnt, hogy könnyebben átvészelik az oltással járó kis, darázscsípéshez hasonló fájdalmakat. Amikor már az egész század készen volt, az ezredes is megérkezett, de az injekcióra hirtelen úgy megrándult, hogy a tű majdnem eltörött és kiváltotta az oltással kapcsolatos igen kegyetlen véleményét. A legénységhez való viszonya nagyon szigorú volt s már csak azért sem tarthattam őt a vademberekről és egyebekről szóló mesékkel, hanem csendben, a legnagyobb tisztelettel kezeltem.

A vacsorát átaludtam. A méreg szokása szerint hatott, de az idő nagy részét átálmodtam. Úgy éreztem magam, mintha öregen, magamba fordulva évek óta virrasztanék. Álmomban Vallyval, Stefanievel, a kis Wilhelmmel, barátokkal, Reginával egy tűzhely körül ültünk. Fáztunk és a kezünket a tűzhely fölé tartottuk. Regina a fekete iskolai egyenruhájában volt, piros szalaggal. Kötés volt a kezén, de a többiekén is. Wilhelmnek a fél szeme volt bekötve. Mégis jó hangulatban voltunk és az előző életeinkről beszélgettünk. Hirtelen azt mondja Regina: az emberek gonoszak! Féltettek engem és hogy megvédjenek, elrohantak velem Franciaországba, a borzalmas ellenséghez. Aztán hangosan felkacagtak, de mégis nagyon nyugtalannak látszottak, egészen átlátszókká váltak, majd egymás után beléptek a tűzbe és a lángokban eltűntek. Amikor felébredtem már megérkezett a tábori posta és vele az élet vidámabb hangjai, a csalóka álmok eloszlottak. Wilhelm is küldött egy pár sort, hibátlanul írja: „Egy ember, aki eltávozáson volt, azt mondta, hogy ti Erdélybe fogtok menni. Ennek én nagyon örvendek. Földrajzból azt tanultuk, hogy ott a hegyekben és a folyókban is lehet aranyat lelni. Ott Oscar-alma is van. Hozzál majd belőle, éppen, amennyit csak tudsz, mert erre nagy szükségem lenne!” A levelet egy nagyon szép ezüstszürke kabáthoz csatolták, amelynek széles, sötétkék gallérja van. A legtöbb tiszt, amikor ezt meglátta, felhá- ||29.|| borodva mondta, hogy ez szabálytalan és hogy ilyent csak a tábornokok viselhetnek, ezért arra gondoltam, hogy hirtelen keresek egy szabót a században és a gallért megigazíttatom. De az őrnagyom kacagva mondta, viseljem csak egészséggel, mert a népfelkelők számára nincsen egyértelmű előírás.

SZENTLÉLEK,
1916. OKTÓBER 21.

Kora hajnalban, még mielőtt Parajdot elhagytuk volna, az őrnagyom eljött hozzám. Ugyanis a csípőidege begyulladt, belázasodott olyannyira, hogy a fájdalomtól alig tudja a lován tartani magát. De nem akar kórházba menni, nem akarja a helyét elhagyni. Végül is félig tréfásan, félig komolyan rám parancsolt, hogy látogassam meg és holnapra gyógyítsam meg! Arra gondoltam, hogy a tárcámból előveszem az erős Maretin-Laudonon port és azt fogom neki adni. De erről semmit sem árultam el. [...]

Csendesen menetelünk fel Szentlélek irányába, a meleg szélfuvallat az utat felszárította. Az égboltozat tulajdonképpen olyan volt, mint amilyennek elképzeltem: ti. hogy minden város vagy táj hozzájárul saját felhőzetének kialakulásához. Kerek, fekete felhőket láttam vakító fehér keretekkel, aztán köztük mintha a tenger hullámzó tajtékai csapnának fel, mögöttük egy szürke felhőréteget ||30.|| mintha hegyes, ezüst fák díszítenék. Azonnal megértettük, hogy Európa leggazdagabb sóvidékén

utaztunk át. Itt-ott tiszta, fehér sósziklák emelkedtek ki a szürke márgából. A katonák közül többen is törtek belőlük, elgondolkozva nézegették a kezükben és úgy tették a hátizsákjukba, mint egy darab nemesfémet. [...] ||31.||

(Carossa 2014: 26–31)

- **VÁKÁR ARTHUR (1916)**

AZ OLÁH RÉMURALOM UTÁN A SZÉKELYFÖLDÖN
Gyergyószentmiklós, november 8.

[...]

Marostorda, Udvarhely, Gyergyó és Csik oláhdúlta vidékét járva, csodálattal látja az ember a primitivnél primitivebb lövészárkokat. Felügyelet és felelősség nélküli földturások azok, amelyek magukon hordják a lusta, dologtalan nép életrajzát. A Libánban, a Bucsinban oláh táborhelyeket láttam, amelyeknek környékét piszok és rondaság lepte el s a fenyőágakból összetákolt szállások a kulturátalnság minden bélyegét magukon hordták.

A NYÁRÁD ÉS A KÜKÜLLŐ VÖLGYÉBEN

A marosvásárhiely–**parajdi** keskeny nyomtávu helyi érdekü vasut egy külön vonatán tettük meg az utat Marosvásárhelyről. A festői Nyárád-völgye csak Nyárádköszvényesig és Köszvényesremetéig látott oláh hordákat.

A mogyorósi nagy csatáknak s a Bekecs-hegy bravuros visszafoglalásának ma már nincs más nyoma, mint azok a tömegsirok, amelyek alatt „Románia mare” álmodozói alusszák örök álmukat. A Bekecs lábánál lévő tömegsir csak egy helyen 2500 oláht takar.

A hollók fekete serege kóválygog e tájon, s ahogy ember közeledik, károgva röppennek fel a sötét madarak, s nagy ivben a bükkös felé tartanak. Ott is akad bőven préda. A temetetlen oláh hullákon lakmároznak.

Szakadátnál kezdett esteledni. Itt ered a hegy egyik oldalán a Nyárád, másik oldalán a Küküllő. Ezért nevezik a hegyet Szakadátnak s a szomoru napokat látott községet is ennek.

A hegyoldalakon mécsesek, gyertyák gyenge fénye emlékeztet a napra: Halottak napja. Ide nem juthatott el a tilalom. Itt az egyszerü nép utolsó gyertyaszálát gyujtotta meg, de a halottak emlékét megőrizte. Csak azok mellett a fekete halmok mellett nem égtek mécsesek, amelyek Szováta körül a rövid oláh uralomról beszélnek.

Parajdra sötét este értem. Ledöntött keritések, kihalt házak s ahol világosság szürődik ki az ablakon, ott katonák heverésznek a földre hintett kukorica-leveleken. Nagy keresés után a főszolgabiró házához értem. Gyertya-világ mellett ültek öten-hatan a szomoru idők emlékeit tárgyalva.

A köztisztaság nagyon hiányos. Szemétdombok, szemétdombok mellett. Egy halomhoz vezetett el a tiszteleles. Két szamárfül és egy nyelv lógott ki a domb lecsuszott oldalán. Tavasszal, ha alapos takaritást nem végeznek, könnyen járványok léphetnek fel.

[...]

A SZÁRHEGYI SIRNÁL

[...]

Szárhegyen a puskaporrobbanás szinhelyén voltam. Oláh Alajos birtokos házának belseje legtöbbet szenvedett. [...]

Hat sirhalom van a ditrói nagytemplom keritése alatt is. A két Konstantin testvéré és még négy más névtelen sir. Ezeket is exhumálják s más helyre helyezik el.

(Vákár 1916: 11)

▪ POGÁNY JÓZSEF (1916)

A HÁBORU ERDÉLY ŐSERDŐIBEN.
ROMÁNOK HELYETT OROSZOK. – KÜZDELEM AZ ŐSERDŐVEL. – MENEKÜLŐK ÉS VISSZATÉRŐK. – A „PILLANGÓKISASSZONY”.
Az Arz-hadsereg hadiszállásán, november.

Éjszakán át megváltozott itt a világ. Este még románok feküdtek a hegyek lövészárkaiban, reggelre kelve, már oroszok állottak a tetőkön. Az történt, hogy az oroszok hirtelen megnyujtották a balszárnyukat messze Dornavatrán tul és divizióikkal leváltották a román divizíókat. Az Arz-hadsereg balszárnyán, Erdély északkeleti részén különben is divat, hogy román hadosztályok hirtelen eltünnek. Igy tünt el egy szép napon hirtelen a nyolcadik román divizió. Most is hazai földre siettek a román hadosztályok és már az első délelőtt csattanóan mutatta, hogy most a harcban próbált orosz tüzérség lövi a hegyi állásokat.

[...]

Éjszaka befeküdtek az oroszok az árkokba, osztozkodtak a románoktól ottfelejtett rongyokon és másnap már meg is kezdték a harcot. Egyszerre élénkebb lett az élet az egész fronton. Röpülők szálltak föl. Merész patrouilleok lopakodtak előre az erdőkön. A román tisztek már részletesen informálták az oroszokat a mi állásainkról. És azóta a hegyeket csapkodják a gránátok, az erdők fái százával dőlnek meg a vasesőben.

Minden harctérnek más az arca. Nyugaton két nagyipar küzd egymással. Keleten Oroszország a roppant tömeget veti a harcba. Tirol a jeges csucsok harctere. A Karszt a kővé merevedett borzalom. Erdély keleti frontja pedig az őserdő.

Az Arz-hadsereg egész előrenyomulása a Maros–Küküllő-vonaltól a Tölgyes- és Békás-szoros kapujáig egyetlen roppant küzdelem az őserdővel. A Görgény-hegység és a Gyergyó-hegység óriás, végtelen, sötét fenyőerdői fenyegetően terültek el. Csapatok hiába indultak el, mert nem tudtak tájékozódni. Az őserdő csuffá tette a térképet. Ember nem lakja ezeket az őserdőket, csak a medve meg a farkas. A falvak és városok félénken messzire huzódnak. Csak néha látja az ember a hegyek román pásztorait, ahogy marhát legeltetnek, juhnyájat őriznek a ritka tisztásokon. Nemhogy emberek, de utak se járnak erre. A sikságról jövő utak itt nyomorult ösvényekké zsugorodnak össze. Az őserdő mindig nagy ur volt, de most a háboruban még nagyobb urrá lett. Harmadik esztendeje, hogy erdészt nem látott, hogy favágó nem emelte rá a fejszéjét. A vadállat évek óta nem látta már szeliditőjét. Bozót boritja áthatlanul mindenütt. Ösvényeit moha nőtte be, hó és eső mosta el. Vihar és szél minden utjára fák százait döntötte. Az őserdő forradalma ez az ember ellen: szinte félelmes tervszerüséggel következnek egymásután ezek a fabarrikádok.

Az őserdő minden fája egy-egy katona az előrenyomuló csapattal szemben. Nincsen a világnak császára, akinek olyan szálas gránátosai volnának, mint ezek a fenyők. Egyszerüen nem engedik át a trónt, ||6.|| utját állják a fölvonuló tüzérségnek. [...]

[...]

[...] Aki a magyar nép nomádkorszakának a történelmét akarja tanulmányozni, annak régi krónikák helyett ezt az eleven valóságot kell megnéznie. Uj nagy folyam indult el az erdélyi hegyekből, a

Marossal, a Tiszával párhuzamosan: az ekhós szekerek folyama. És az ekhós szekerek folyama heteken át hömpölygött... Kolozsvár felé... Debrecen felé... És mint ahogy más folyók kavicsot és iszapot, ugy sodort ez mélyén bánatot és nyomoruságot. Most pedig visszafelé hömpölyög a nagy szekérfolyam. Akármerre megy ma az ember Erdélyben, éjszaka vagy nappal, kocsin vagy autón, minden uton, minden országuton ott folyik ez a nagy szekérfolyó... hazafelé. Dunyhák és disznók, borjuk és gyerekek, munkában töltött élettől nehézkes bivalyok és földmivesek kábitó keveréke. Néhol egy kalitka. Egy fiatal székely asszony szoptat. Szalonnázik az öreg polgár.

Kiterül előttünk egyik megye a másik után. Váltott lovakkal fut velünk a szekér. Megint egy darab középkor. Nincs nyugvás se éjjel, se nappal. Teliholdnál indulunk. Vörös vérrel festi a hajnal az eget, amikor kifogják a gőzölgő lovakat és már várnak szerszámozottan, uj kocsissal az uj lovak. Röpülnek a stációk... Székelyudvarhely... Égett szag csapja meg az embert. De nem, nincs baj, mindössze két házat gyujtottak meg a futó románok. Nem, nem szabad hinni a kóválygó rémhireknek. Senkit se öltek meg. A boltokból is csak azt vitték el, amire szükségük volt: fát, vasat, széket, diványt. A lakásokból: fehérnemüt és ágynemüt. Főleg ágynemüt. Az a legnagyobb kincs és ma nem igen van Székelyudvarhelyen ember, aki tollas párnára hajtja le a fejét.

Korond... Igazi székely falu. Ékes, szines kapui ragyognak a napban. Kék, sárga, vörös virágok. Gyönyörü fafaragások, kis tornyok, verandák, galambducok. De minden ablak csukva, minden kapu betéve. Semmi élőlény, se ember, se állat. Egyetlen csirke nem kapirgál, egyetlen kakas nem kukorékol. De most befordul egy szekér az országuton. Asszony hajtja. Gyerekek ülnek rajta. Két tehén a szekér után kötve. Az ökrök megállnak, az asszony leszáll, a gyerekek egy szépmivü kapuhoz futnak. Az első hazatérők. Igy állhatott meg Noé bárkája a vizözön után. Kinyilik Korondon az első székely kapu.

Parajd... Minden ház ép. A keresztutnál már egész kis piac. Egy cigányfamilia almát árul. Egy katonasapkányi husz krajcár. Az öreg cigányasszony igazi keresztuti boszorka. Nyolcvan éves. Siránkozó hangja hol dicsekszik, hol koldul. Mutatja, ott a sarkon háza van, ott van az öregje, aki nyolcvanöt éves, a következő percben már öreg cipőt kér, mert mindenét elvitték a románok. A leánya kackiásan ül a kosár előtt. Ahogy a fekete szeme és a fehér foga villog, mintha egyebet is szivesen árulna, nemcsak az almáját. Az öreg boszorkány siralmasan meséli, hogy még öt leánya van, de azok „Magyarországba" menekültek. Meg egy fia is van. Megkérdem: Micsoda? Mesterember? Igenis, kérem, cimbalmos Budapesten... Beteg lovat vezetnek az országuton. Hivják a katonaállatorvost. A szegény állat tüszköl és reszket. Az orvos a homlokára teszi a kezét, hogy forró-e. Azután kijelenti, hogy torokbaja van és hideg borogatást rendel neki... Végigmegyek Parajdon... Üres még minden. Senki se társalog a „Polgári társalgó kör"-ben. Nincsen hivatal a jegyzői irodában. Senki se szállt meg a Korona-szállóban. Nem borozik senki a Bocskay-vendéglőben... Egy asszony szalad sirva végig az uton. Három gyerekével most jött haza. De a lakásába nem mehet be, mert valami katonai irodát kvártélyoztak oda... Egy csitri leány mesél. Tágranyilik a szeme a nagy fontosságtól, hogy ő itt volt a nagy napok alatt: „Jöttek az oláh katonák és el akartak mindent vinni. De jött egy nagy tiszt, az elkergette őket és megsimogatta a hajamat."

Gyergyóalfalu... Nehezen kapaszkodik föl a nehéz teherautó. [...] ||7.||

(Pogány 1916a: 6–7)

▪ KARL F. NOWAK (1916)

URWALD
STANDORT DES ARMEEKOMMANDOS ARZ, IM NOVEMBER.

Noch liegt die Széklerstadt im Sternenglanz der Bergnacht, phantastisch ist der Hof, ein blasser Riesenregenbogenkreis, der die platinweiße Mondsichel umsteht, in solchem Ausmaß nie erschaut. Zwei Fuhrwerke kommen an, wir klettern in die Karren, schon hallen die Hufe über die Steine. Die Stadt ist still, ist lautlos, wie sie gestern war, der Tag ist hier kaum noch anders als die Nacht: geschlossene Läden, blinde, tote Fensterreihen um den kleinen Häuserblock in der Stadtmitte, den die Rumänen abbrannten... Der Häuserblock hat Ruinenwände. Im Mondlicht eine Gespensterzeichnung in Schwarz-Weiß. Herber Brandgeruch durch alle Straßen. Kein Balken unverkohlt. Nur eine Inschrift ist unversehrt geblieben: „Calea Vanatoriol 4"... Das Autogramm der Jassyer Jäger...

[...]

[...] Wir galoppieren mit zerbrochenen Knochen schon fünf Stunden: endlich ein Dorf...

Das Dorf hat zwei Straßen. Sie überschneiden sich. Riesig wie die Landschaft ist das Dorf gedehnt. Im spürbar gewordenen Begriff des unendlichen Raumes wird auch breit gebaut. Polnische Dörfer waren verworren, unübersichtlich, mit niedrigem Druck über dem Dächerwerk, italienische Flecken städtisch, aus reinem Stein, bäurisch behaglich, die Erinnerungen an den Dorfwohlstand der serbischen Macsva. In Siebenbürgen aber sind die Dörfer wie das Land: Luft, Licht, Sonne durchströmt sie. Die Behaglichkeit ist Heiterkeit mit großen, freien Linien geworden, der Dorfwohlstand ist mit dem Raum verschwenderisch, wie die Berge, wie die Wälder, die zwei Straßen und all ihre Häuser sind hell, und farbig, wie die Menschen in der Tracht ihres Volkes, der Bauernwohlstand sucht hier schon Wege, sucht eine fröhliche Verklärung durch bäurische Kunst. Korond war so am Reiseanfang, **Parajd** war so und Gyergyóalfalu nicht viel anders, durch das das Auto fast eine halbe Stunde fährt. Erker, von denen Blumen nicken... Zierliche Holzveranden, die luftig und lustig, gelb und weiß und blau, um jedes zweite Haus im ersten Stockwerk laufen. Kein Haus ohne hübsch geschnitzte Tür zum Vorgärtchen, die Torsäulen häufig artig mit buntem Blattgerank bemalt, und über dem Schutzwerk jedes Torbogens ein lustiges, weites Vogelhaus, wiederum mit zärtlicher Freude aus Holz, das überall die Runde ohne Begrenzung schenkt, mit Sorgfalt ausgeschnitzt. Aber die Vogelbauer sind heute leer. Die Weißen Tauben, die hier zahlreich sind, flogen alle davon. Und stehen auch die schön geschnitzten Tore offen: der Hof ist leer, das Haus ist leer. [...]

[...]

Durch den Urwald marschierte die Armee Arz, mit Mann und Train, mit Feuergewehren und Geschütz: im Urwald ist heute erst recht ihr Kampf. Auf Saumpfaden, die keiner mehr erkennt, Geschütz nach vorn: von Hodák etwa nach Gyergyóremete, zehn Kilometer nur sinds – zwei Tage... [...]

(Nowak 1916: 8)

- **SZÁDECZKY LAJOS (1916)**

AZ OLÁHOK PUSZTITÁSA A BELSŐ SZÉKELYFÖLDÖN
A MINISZTERELNÖK ÉS A BELÜGYMINISZTER A FELDULT VIDÉKEN
Székelyudvarhely, november 15.
(Az I. hadsereg parancsnokságának engedélyével)

Második székelyföldi körutamra november 11-ikén Kolozsvárról elindulva, Marosvásárhelyen át a Nyárád-völgye felé tértem s onnan a Kis-küküllő, majd a Nagyküküllő oláh-járta vidékeit utazván be, sok érdekes adatot gyüjtöttem az oláhok garázdálkodásának történetéhez. Utazásunk érdekességét

fokozta, hogy a miniszterelnök és a belügyminiszter urral egyidőben, ugyanazon az uton, hol előttük, hol utánuk járván, az őket váró néppel tömegesen érintkezhettünk s igy bőséges alkalom kinálkozott a nép hangulatát, ügyét-baját megismerni.

Nyárádszeredán a főtéren Bocskai István fejedelem szobra előtt gyült össze november 12-én reggel a kis városka népe miniszterválásra. A bécsi békekötés (1606) 300-ados emlékünnepén avattuk fel a szobrot, annak az emlékezetére, hogy »Itt választották meg Bocskai Istvánt fejedelemmé 1605 február 21-én«.

[...]

Sóváradra leereszkedve a nép apraja-nagyja talpon volt, várták az utánunk érkező minisztereket. A virágokból nekünk is juttattak. Közben elmondták nagy bánatjukat. [...]

A szomszéd Szováta község körül tüzérségi harc folyt szeptember 28-án. Másnap Illésmező és **Parajd** felől előnyomult az oláh gyalogság s 30-án vonultak be a faluba. A mi tüzérségünk a Bekecs hegy oldaláról lőtte őket s a gránátok felgyujtották a falut. A templom közelében 10–15 ház leégett. Fent a Fürdőtelepen a Fővárosi pavillon és gróf Béldi Ferenc villája lett a tüz áldozata. A többi villa épségben maradt, de belsejüket kifosztották.

A miniszterelnök kiséretével a Sándor-villa kertjének gyepszőnyegén telepedett le turistaebédre s egy órai időzés után tovább száguldott **Parajd**–Udvarhely felé. Megjegyzésemre, hogy évenként várta a fürdőközönség, s ime akkor jött, mikor senki sincs itt, – kedélyesen jegyezte meg, hogy bizony most van először itt s előbb talán Sándor János reklámozta az ő kedves fürdőjét az ő jövetele hirével is.

Különben a szép novemberi napsütésen egy női társaság most is vigan lubickolt a Medve-tó meleg vizében. A miniszterelnök sietős utjában csak a Sándor-villa erkélyéről gyönyörködött a remek őszi tájképben, az inditványozott körsétára nem volt érkezése, mert minden faluban várta a nép s ő mindenütt megállva, személyesen hallgatta meg a nép ügyes-bajos panaszait, kivánságait.

Parajdon a kitelepitett gyergyai Vasláb község népével találkoztunk. 50–60 szekéren párnák, szőttesek, házi butorok között nyüzsgött az apró népség, s a szekerek mellett a felnőttek s házi állatok. Igazi népvándorlási kép volt. Hogy hova, meddig mennek? Sem ők, sem a kisérő katonaság nem tudta. Állomásról-állomásig irányitották őket.

Parajd is sok kárt szenvedett az oláh betöréstől. Megöltek három férfit, hét nőt, elhurcoltak 14 férfit, öt nőt és tiz gyermeket (köztük harmadfél évest is.) Elhajtottak száz szarvasmarhát, leöltek harminc-negyvenet s elvittek harminc lovat. Leégett öt lakóház és három csür.

A következő faluban, Alsó-Sófalván, meggyilkoltak két férfit, kézigránát megölt egy férfit, elhurcoltak száztizenegyet. Felső-Sófalván meggyilkoltak három férfit, egy nőt, elhurcoltak 62 férfit, valószinüleg munkáscsapat gyanánt. E két faluból elvittek 174 lovat, 10 ökröt, 20 szekeret, két pár tehénfogatot.

Korondon, hol a jóhirü gyógyfürdő van és virágzó agyagipar, leégett 16 ház melléképületeivel. Az oláhok meggyilkoltak 18 férfit s elhurcoltak hetet.

Atyha községben 4 ház és gazdasági épület égett le, megöltek 4 és elhurcoltak 4 férfit. A kicsépelt gabonát elvitték e vidék többi községeiből is, de a csépeletlen visszamaradt. A tengerit most törik s a burgonyát ássák.

Siklódon hét lakóház és kilenc gazdasági épület égett le. Ott megöltek tizenegy embert s elhurcoltak 30-at, Küsmödön 4, Szolokmán két férfit.

Ez a vidék szenvedett legtöbbet az oláh dulástól és kegyetlenkedéstől. Ezek pedig hiteles számadatok, a jegyzők, szolgabirák jelentései Sebesi János udvarhelymegyei alispánhoz, kinek szivességéből a többi járásokról szóló jelentéseket is átnézhettem. A vármegye többi része kevesebb kárt szenvedett. A nép immár nagyrészt hazatért s nekilátott uj élet teremtésének a romok felett. A hatóságok támogatásával a szorgalmas székely nép hamar kiheveri a szenvedett károkat.

(Szádeczky 1916: 6)

▪ POGÁNY JÓZSEF (1916)

TATÁRJÁRÁS-E A ROMÁNJÁRÁS?
RÉMHIRLAVINÁK. – A ROMÁN URALOM GYERGYÓSZENTMIKLÓSON. – CSIRKEHAJTÓVADÁSZAT. – GULYÁSÁGYU HELYETT ÖKÖRSÜTÉS. – A PÁNIK, A FUTÁS.

(A sajtóhadiszállás engedelmével.)

Erdélyi front, november végén.

[...]

Erdély nagy darabját jártam most be és sok olyan emberrel beszéltem, aki végigélte a románjárást, sok más olyannal, aki Erdély más részeit látta most, – mindenkép[p]en és mindannyian egyformán örömmel és meglepetéssel látják, hogy Erdély pusztulása nem olyan istenitélet, ahogy az első perc rémülete tükröztette. Igy látja a dolgot az a Szádeczky Lajos kolozsvári egyetemi tanár, akit a maga soviniszta konzervativizmusában senki se vádolhat a románok mellett való elfogultsággal. Igy mondta nekem, ahogy együtt tettük meg a hosszu utat székely falvak egész során át **Parajdtól** Székelyudvarhelyig. Igy látja a dolgot az a Falkenhayn generális, akivel Brassóban találkoztam és aki Nagyszebentől való diadalutján nagy darab Erdélyt látott a maga szemével.

Igen, meg kell állapitani: a román parasztkatona és a falusi tanitóból lett román tartalékos tiszt minden analfabétasága, pópabigottsága ellenére is sokkal tisztességesebben viselte magát, mint Románia bojárjai, akik őt otthon állati elnyomásba sülyesztik és aztán hadat üzennek, hogy még néhány millió román parasztot „szabadithassanak föl" a jobbágyi sorba.

Egyetlen példa a sok erdélyi faluért, városért. Gyergyószentmiklós. Ezen a szép, kedves erdélyi városon ilyen volt a román uralom. Ugy irom itt le, ahogy azok mesélték, akik végigélték, akik otthonmaradtak és nem ugy, ahogy a menekülők izgatott képzelete és ahogy riporterek izgató fantáziája elképzelte.

[...]

(Pogány 1916b: 7)

▪ FÉNYES LÁSZLÓ (1916)

ERDÉLY VISSZATÉRT LAKOSSÁGA
KOCSIN HÁROM VÁRMEGYÉN VÉGIG
– AZ EST TUDÓSITÁSA –

Mozgós cipőraktárunkat felhasználtuk, hogy megnézzük: Erdély visszatért lakossága mit talált otthon, hogy helyezkedett el, mik a bajai? Három vármegyében néztünk szét: Marostorda oláhjárta részében, Udvarhely vármegyében és tovább, a nemzetiséglakta Fogarasban. Csikba, a hol a pusztulás legnagyobb, fájdalom, már nem tudtunk eljutni, de elég sok onnan való emberrel beszéltünk, hogy ennek a Háromszék vármegyének helyzetét is lássuk.

[...]

Emberi élelem dolgában különösen Csikban van baj, a hova a kormánybiztosság küld lisztet, mert az oláhok ezt a megyét fosztották ki legjobban. Szegény emberek minden tiltó rendelkezés dacára szöknek haza, akárhány a vasuti teherkocsik ütköző vasán téve meg **Parajdig** az utat, de ugyanitt, **Parajdon** találkoztam velük, jöttek visszafelé lisztért. Ugy tudom: a liszt meg is van, ki is van utalva a részükre, de ha a Transportleitung nem ad vasuti kocsit, akkor nem lehet szállitani. Gyakorlati embert kell leküldeni, a ki végig járja a falvakat és hatalma van rendelkezni. A miniszterelnök és a belügyminiszter lent jártak Erdélyben s szintén annak az utnak egy részét tették meg, a mit én bejártam és beszéltek is a falvak népeivel és a székelyek elismeréssel is vannak ezért, de azt mondják, hogy a miniszterek autója nagyon gyorsan jár, nem volt idő megmutatni az állapotjukat.

[...]

Röviden és hiányosan ezekben kellett általános vázát adnom a helyzetnek, most kiszakitok néhány képet az utról, csak odavetett sorokkal, hogy az ismét otthon élő emberek mozgását mutathassam be.

KÖZIGAZGATÁSI LUTRI

Marosvásárhelyről eljöve a Nyárád völgyét járjuk be először. Három és fél éve a nagy árvizkor jártunk már itt. Megnézzük a nyárádremetei templom fa-Krisztusát, a melynél szebb XVII. századbeli fafaragvány nem az országban, de talán Európában sincsen, hála Istennek, megmaradt épségben. Az országutakon sok mezitlábas gyereket találunk, a gyereknek hinni lehet, ha az azt mondja, hogy odahaza sincs lábbelije, az ugy van: a kocsis segitségével megpatkoljuk az ilyen kis székely gyereket, öröm volt nézni a boldogságukat, ugy futottak el a cipővel, mint a nyul, nehogy valahogy vis[s]zakérjük tőle.

A kebeleszentiványi tanitó már az iskolát is megnyitotta, sőt már listája is volt azokról, a kiknek cipő kell, mondván : »Gondoltam, kérem, valahonnan kell cipőnek jönni, mert a gyermekeknek igy nem lehet maradni, nem járhatnak iskolába.«

[...]

A SÓVÁRADI ÖREG BIRÓ

Sóváradon a menekületskor az otthonmaradt öreg embereket felhivták: ki vállalja át a birói tisztséget. Horváth István jelentkezett. [...]

A BÖLCS SZÉKELY MONDÁSA

Megyünk aztán tovább, messze, másik faluba.

Nevét a falunak, mindjárt megérthető miért, nem irom ki. [...]

Az asszonyokkal gyalázatosan bántak az oláh banditák. Összegyüjtötték őket, kiválogatták, magukkal hurcolták a házakban s a vadonba. Ha valamelyik nagyon védekezett, hatan rohantak reá.

Most kezdenek egymásról beszélni a szegény asszonyok a hat közül: Hallottátok, hogy a Jula szive alatt megdobbant a fattyu...

Egynek az ura most éppen hazajött. A katonaságtól. Beszélgetünk vele. Másfél éve nem volt itthon, a dulás hirére kapott szabadságot. Itt hallotta a gyalázatot.

[...]

– Istálom, sokat töprengek. Osztán gondolám: ha udvaromon tojást találék valamikor, soha nem gondolám, hogy ki kakasa kakasolta, csak azt nézem, hogy az én tyukom tojta.

Nem mondott többet a székely, megigazitotta a tüzet. Kint állt a kocsim, a ló nyakán megszólalt a csengő, mintha templomban hangzott volna el a szó, Krisztus keresztje alatt.

Messze ut volt még hátra, kezet fogtunk a székelylyel. Meghajoltam hozzá.

A KORONDI FELADAT

Két székely fürdőt is találunk utunkban. Szováta az egyik, a villák kirabolva.

Szovátán huszonkilenc házat égettek le az oláhok és harminc melléképületet. Több kegyetlenkedést is vittek végbe, ez már meg volt irva, valamint hogy sokakat elhurcoltak s a ki nem tudott velük tartani a visszavonulásnál, azt leszurták. A korondiak a miniszteri látogatás után erősen várják a segitséget és annak a kérdésnek rendezését: a biztositótársaságok mikor fizetnek?

Korond fürdő – elhagyottan ül benne a tulajdonosnő – szintén nem égett le, de ki van rabolva. Minden berendezése elhurcolva.

A korondi iskolában a menekületskor a fekete táblán maradt a tanitónő krétairása:

Irjátok le a személyes névmásokat!

Következtek volna a személyes névmások. E helyett a román tiszt krétairása következik:

Nu stricati nimic.

Aici se poate instala un spital mai mic.

Dr. Had...

Magyarul azt jelenti:

Ne bántsatok semmit !

Itt egy kisebb kórházat lehet berendezni.

Igy maradt meg a fürdő.

(Fényes L. 1916: 7)

2.4. A DIÁKTURISTASÁG KIRÁNDULÁS-BESZÁMOLÓI

▪ ÁLLAMI TANITÓKÉPEZDE, SZÉKELYKERESZTÚR (1874)

[ADATOK AZ INTÉZET TÖRTÉNETÉHEZ]

[...]

1874. junius havában az intézet III-ad, részben II-od éves növendékei a tanárikar vezetése alatt tanulságos körutazást tettek Korond és **Parajd**, – 1875. julius havában pedig Udvarhely, Hargita és Homoród-vidékén.

[...]

(Hetyey 1875: 12)

VI. KIRÁNDULÁSOK.

Az 1873/4 és 1874/5 iskolai években két nagyobb kirándulás tétetett az intézeti növendékekkel. Mindkettő junius első napjaiban ejtetvén meg, az első három napot, a második négyet vett igénybe. Az elsőben a tanári személyzet öt, a másodikban két tagja vett részt. Amaz 85 forintba, ez 90 forintba került.

Az első kirándulás czélja volt a Fehér-Nyikó (Nagy-Küküllő egyik mellékfolyója jobbról) völgyének, a Két-Küküllő vizválasztójának s a Kis-Küküllő völgyében eső egy-két nevezetesebb helységnek részletesebb megtekintése. E kirándulás első napján vagy két falusi iskolát (alsó-siménfalvi unitarius és farkaslaki r. kathol.) megszemlélvén s Jakabházy Zsigmond úr szíves

vendégszeretetét élvezvén, áthaladtunk a Kalonda nevü hegyen, hol Udvarhelyszék legmagasabban fekvő utrészlete esik, nemsokára a Kis-Küküllő egyik mellékvölgyében, a korondi fürdőn találtuk magunkat. A korondi gyógyforrásokat ||67.|| behatóbban megszemlélvén, masnap a Firtos-hegy tetején lévő tündérvár romjain gyönyörködtünk a fölkelő napban és bérczes honunknak e tetőről belátható ¼ részében. Még aznap estve előtt **Parajdra** érkeztünk, hol Hafner gyártulajdonos úr személyes vezetése alatt szerencsénk volt figyelemmel kisérni azt, hogy miként lehet naponta 8–10 millió darabot előállitani abból a magyar találmány- és iparczikkből, melyet ugy hivnak hogy gyufa. Harmadik nap, ugyancsak **Parajdon**, Gelei banyatiszt úr vezetése alatt az azon alkalomra kivilágitott sóbányát látogattuk meg. Estve a minket oly nagy vendégszeretettel fogadott házigazdák tiszteletére egy a helybeli intelligentia által is végig hallgatott hangversenyt rögtönöztünk s ezzel végeztük első kirándulásunkat.

[...] ||68.||

A mostaninál jóval nagyobb tért venne igénybe, ha részletezni ohajtanók akár azt, hogy e kirándulásoknak a résztvevőkre minő szellemi felüditő hatása volt, akár azt, hogy mily kedves benyomást hagyott maga után és hozott magával a kirándulásokban résztvett ifjuság s mennyi részük volt és van e kirándulásoknak abban, hogy intézetünk szellemi és társas életébe bepillantást nyerhessen a távolabbi közönség olyan része is, mely intézetünk felől csak ugy hallomás után ha birt némi felületes tudomással. Vajha e kirándulások a vidék más-más része felé évente ismételhetők lennének.

Sándor Domokos,
mint nevezett kirándulások vezetője. ||69.||

(Sándor D. 1875: 67–69)

[TANSZERGYÜJTEMÉNYEK.]
[A TERMÉSZETRAJZI GYÜJTEMÉNY.]
[ÁSVÁNYGYÜJTEMÉNY.]

[...]

c) Az 1873/4-ik isk. évben szaporodott néhány darab kősóval a **parajdi** sóbányából, melyek a III-ad éves kép. növendékeknek ez évben történt kirándulása alkalmával hozattak; továbbá egy kézi-goniometerrel, turmalinfogóval és keménységi foksorral, melyek ez évben vásároltattak.

[...]

(Bedő 1875: 75)

▪ ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA, KASSA (1894)

AZ EPERJES-SÓVÁRI KIRÁNDULÁS.

Ápril hó 28-án az intézet III., IV. és V. osztályából 40 tanuló Kaplártsik Mihály és Valló V. tanárok vezetése alatt tanulmányi kirándulást tett Eperjesre és Sóvárra. [...]

[...]

A sóbánya évszázadokkal ezelőtt kősót szolgáltatott ugyan, de akkora sótömegek nem voltak itt, mint a milyeneket Akna-Szlatinán, s Erdélyben Maros-Ujvárt, **Parajdon** találunk. Itt a só csak rétegenkint van meg és a kősó sem volt tiszta, hanem inkább földdel keverve. [...]

(Valló 1894: 76)

▪ REFORMÁTUS KOLLÉGIUM, SZÉKELYUDVARHELY (1894)

ADATOK ISKOLÁNK 1894/5. ÉVI TÖRTÉNETÉHEZ

[...]

Két nagyobb kirándulást tarthattunk ebben az évben. Október 10-ikén egy napi kiránduláson volt a négy felső osztály Solymosi Endre tanár vezetése alatt – a Homoród-fürdőn. Ugyanazon nap a négy alsó osztályt az igazgató földrajzi és természetrajzi kirándulásra vitte a Szarkakőre. A két napra terjedt nagyobb kirándulást a Sóvidékre, illetőleg **Parajdra**, Kovács Dániel tanár vezette május 25 és 26-ik napjain. Ez alkalommal megnézték a Korondi-fürdőt, **Parajdon** a gyufagyárt és a sóbányát s egy hangversenyt is rendeztek **Parajdon**, mely a konviktus-alapra jövedelmezett. E kirándulásokban a tanárok közül is többen részt vettek. E helyütt is hálásan emlékezünk meg **Parajd** lakóságának lekötelező szives vendéglátásáról, melylyel a kirándulókat elhalmozták. Fogadják a rendező bizottság élén állott Csengeri és Herepei bányanagy urak, valamint Kovács Gábor bányaorvos ur és mindazok, a kik e kirándulás sikerét előmozditották a közművelődés érdekében tett fáradozásukért, áldozatukért forró köszönetünket.

(*IÉ–SzU–Ref*. 1895: 7)

▪ ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA, SZÉKELYUDVARHELY (1898)

ADATOK AZ ISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ

[...]

Kirándulás. Az VI., VI., és VII. osztály tanulói junius 4-én Molnár Károly szaktanár vezetése alatt Korond és **Parajd** vidékére természetrajzi kirándulást tettek. Molnár Károly és Fankovich Gyula tanárok 10 korona értékű jutalmat tűztek ki azon tanuló részére, ki a sóvidéki kirándulást legjobban leirja.

(*IÉ–SzU–Főreál*. 1898: 5)

▪ ÁLLAMI FELSŐLEÁNYISKOLA, SZÉKELYUDVARHELY (1901)

IGAZGATÓI JELENTÉS AZ 1900–1901. ISKOLAI ÉVRŐL

[...]

Tanulmányi kirándulás. Felsőleányiskolánk növendékeinek nevelésére és hasznos szórakoztatására irányuló törekvésünk volt egy tanulmányi kirándulás létrehozása is. Kirándulásunk czélja ||5.|| Korond-fürdő és a **parajdi** sóbányák megtekintése volt. A kirándulás tervét f. év junius hó 8-án valósithattuk meg. Ezen napon növendékeink nagy része tanitótestületünk kíséretében, Molnár Károly főreáliskolai és Tamás Albert főgymnasiumi tanár urak szives kalauzolása mellett, reggeli 5 órakor 9 kocsin indult utnak.

Az elindulás igen kellemes időben történt, csak a visszajövetel alkalmával zavarta utunkat egy-egy zápor eső.

Utitervünk egyik czélja a korondi-fürdő (a magyar Gleichenberg) lévén, itt tartottuk az első hosszabb pihenőt. Megtekintettük a fürdőnek árnyas sétahelyeit; ujabban épült csinos villáit, megizleltük szénsavas vizét. Itt meguzsonnálva tovább folytattuk utunkat.

A fürdőtelepet elhagyva, nemsokára eljutottunk a »Csiga-hegyhez«, melynél mint a természet egy ritka tüneményénél érdemes megállanunk. A hegy talaja meszes, forrásos, azon sok repedés látható, hol gázok törnek elé. A forrás vize, mely szintén e hegyből fakad, a benne lévő szénsavas meszet magával vive, azt rétegesen rakja le, ez gazdag szinváltozatban leülepedik, mint arragonit, mely a »Csigahegy« képződését igen szépen tünteti fel.

Miután növendékeink a dombon lévő őrházban szomjukat eloltották, indultunk tovább. **Parajdra** 11 órakor érkeztünk meg, hol az állami iskola igazgatója, Kovács Mihály ur várt, kinek kisérete mellett azonnal a sóbányákhoz hajtottunk. Itt a bányaigazgatóság végtelen előzékenységével találkozva, jártuk meg a régi és uj bányát. A szépen kivilágitott bánya növendékeinkre leirhatatlan hatással volt. A munka ugyan szünetelt, de a magyarázatok által teljesen megértették növendékeink, a faékeléssel végbe menő bányászat módját, vagyis azon munkát: hogyan nyerik bányászat utján a sót, melynek nélkülözhetetlenségéről és hasznos voltáról már oly sokat tanultak. Az uj »Erzsébet táró«-nál pedig megláthatták, hogyan robbantanak a sóhegyből egyes darab kősót.

A sóbányáknak hasznos és élvezetes megtekintése után ugy növendékeink, mint a tanitótestület **parajdi** családok vendégszerető házainál megebédeltek. Délután 3 órakor indultunk hazafelé, este 8 órára minden legcsekélyebb baj nélkül, a kirándulás kellemes érzelmével érkeztünk meg.

Midőn a tanulmányi kirándulásról ezekben röviden beszá- ||6.|| molok, nem mulaszthatom el ugy Veress Gyula bányanagy úrnak, mint a bánya tisztviselőinek, valamint Kovács Mihály igazgató-tanitó urnák és a tanitótestületnek és azon igen tisztelt családoknak, kik lekötelező előzékenységgel és szives vendégszeretetükkel elhalmoztak, hálás köszönetemet nyilvánítani. ||7.||

(Weinberger 1901: 5–7)

▪ ÁLLAMI FELSŐKERESKEDELMI ISKOLA, NAGYRŐCE (1902)

XV. TANULMÁNYUTUNK.

Iskolánk, mint minden évben, az idén is hosszabb tanulmányutra vitte jelentkező növendékeit. Tanulmányutunkat, mely hazánk egy részére szoritkozott, husvét hetében márczius 21–27-éig tettük meg. [...]

Márczius 21-én (pénteken) délben szálltunk vasutra s Gömör-, Nógrád- s Hevesmegyén átfutva, Hatvanon, Ujszászon s Szolnokon át mentünk Kolozsvár felé. [...] Kolozsvárt a vasuti vendéglőben megreggeliztünk s folytattuk az utunkat. Nemsokára az Aranyos folyó völgyében megláttuk a tordai hasadék tátongó kapuját. Kocsárdon a vasutról leszállva, előre megrendelt kocsikon mentünk Maros-Ujvárra, hogy megtekintsük nagyhirü sóbányáit. Maros-Ujvár legfiatalabb sóbányáink egyike. A mult századokban Deésakna, **Parajd**, Torda, Vizakna ma is üzemben levő és Szék és Kolos ma már felhagyott sóbányák látták el Erdélyt, a tiszántuli megyéket, az Alföldet és Szerbiát sóval. [...]

(Wirker 1902: 66)

▪ TANITÓKÉPZŐ-INTÉZET, SZABADKA (1903)

SZABADKAIAK ERDÉLYBEN.
A SZABADKAI TANITÓKÉPZŐ-INTÉZET TANULMÁNYÚTJA

[...]

Székely testvéreink megismerése volt tehát kirándulásunk czélja. Látni akartuk hazánk másik részét, azt a gyönyörű vidéket, hogy tiszta, valódi fogalmu[n]k legyen róla. Hiszen „a szemlélet minden tudásnak alapköve." – Csak most, hogy láttam a **parajdi** sóbányát, tudom, hogy milyen fogalma lehet az embernek arról, a mit sohasem, vagy csak képen látott. Eddig el nem tudtam képzelni, milyen a torkolata egy folyónak; most már ezt is láttam, a mint a Kis-Küküllőbe belerohant egy hegyi patak.

Még egyszer összegezve, útunk czélja volt a székely nép megismerése és a Székelyföld látása által ismereteink bővitése és tisztázása. Ennek a kettős czélnak fontosságát látta a mi szeretve tisztelt, jó igazgatónőnk is és fáradt, dolgozott, míg elérte czélját: a székelytársaságok összeállították az útiprogrammot és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 400 korona államisegélyben részesített minket. Így aztán, a vizsgák után, jún. 13-án elindulhattunk a mi jó „mamánk," (a hogy az úton mondták) Fábián néni, Wolszky, Czink és Berényi kisasszonyok vezetése mellett 38-an.

[...] ||83.||

[Utazás Kolozsvárra, majd Szászrégenbe, Toplicán át Gyergyószentmiklósra.]

[...]

Bizony még Gyergyó-Szentmiklósra is zuhogó esőben érkeztünk meg, de jó kedvvel! 20-an a Laurentsi, 21-en a Dentyk-szállodában kaptunk helyet. A Laurentsi-szállodában volt az ebéd, az asztalok búzavirággal, jázminnal voltak feldíszitve. Itt ismerkedtünk meg Görög Joáchim örmény kath. plébános úrral, akit az alatt a nagyon-nagyon kevés idő alatt, míg vele lehettünk, mindnyájan megtanultunk tisztelni. [...] Még sokáig elhallgattuk volna [Görög Joáchim] érdekes, szép magyarázatát, de a miklósi hölgyek vacsorával vártak már ránk. Az asztalnál a tisztelendő úr toasztot mondott: – „A mi édes, jó mamánkat (Fábián nénit) éltesse sokáig a jó Isten, aki annyit fáradt velünk, aki mellett még az esőt sem szabad érzenünk!" – Aztán 11-ig tánczoltak a lányok, de akkor le kellett pihennünk, mert másnap 17-én korán kocsikra ültünk és – bizony megint esőben – indultunk **Parajd** felé. „Szép Lidi"-nél megpihentünk, aztán tovább fenséges volt a vidék! Az ég szürke volt, a felhők egész hozzánk szálltak le; lomb, fenyő-erdő, mind csupa kékségben látszott. Óriási szikladarabok vannak legurulva az útra, mert vulkánikus a vidék. – Minden fordulónál egy hegyi patak rohan alá, átlátszó egészen s a hogy a mohos, zöld köveken megtörnek a hullámok, a kis patak csak úgy tajtékzik a fehér habtól. Némely helyen a viznek egy-egy szikla állja utját, ott megkerüli, kis szigetet alkot, a mely sűrűn be van nőve nefelejtscsel, csupa kékség messziről. Most a patak elbújik a sziklák közé, majd újra előtünik, de már 2 ágban; odább meg vizesést alkot, mert hirtelen alacsonyabb lesz a medre. A kocsiút folyton a Kis-Küküllő partján vitt, csupa nefelejts, páfrány a viz partja. Bántuk is mi az esőt! Némely helyen kiirtott erdők közt jártunk, ott meg pázsitos volt minden.

Ilyen volt az út egész **Parajdig**, hol meg olyan dolgot nézhettünk meg, a mit már egész úton vártunk: a sóbányát. Lent 110 m. mélységben, néhány lámpa pislákolt, melyeknek fényénél olyan volt az akna, mint egy templom. Megjegyzésünkre azt válaszolta vezetőnk, hogy ebben a tárnában tényleg minden nap háromszor imádkoznak a munkások: »Innen a föld mélyéből szólunk hozzád Uram!« – A régi tárnát égő szalmacsóvákkal világították meg, úgy láthattuk csak a 100 m. magas falakat, sójegeczekkel telehintve. Egyik oldalon, mint az oltáron, csapokban volt körül a hófehér só, a fa meg szürkés, vastartalmú. De szép volt! – Abban az áhitatos csendben ||87.|| aztán megszólalt a dalárda éneke: »Uram, ne hagyj! Irgalmat adj!« – Aztán mi is elénekeltük a Szózatot ott lenn a föld mélyében. De aztán milyen jó volt kijútni a szabad levegőre! Itt már napsugár ragyogott s most már szép időben folytathattuk útunkat kocsikon Szovátára.

Hosszasan sétáltunk a fürdőtelepen. – A Medve-tóhoz már alkonyatkor jútottunk el, felül hideg viz, alúl só s melegviz, annyira, hogy lehetetlen benne elmerülni. Nehányan a tutajra is felültek, s egy

kis viziútat tettek. A vacsoránál László Gyula titkár úr beszélt. Elmondta, hogy azért jött velünk, hogy megmutassa, hogy a székely-társaságok megértették a czélját az ilyen kirándulásoknak...

19-én mentünk Maros-Vásárhelyre. [...] ||88.||

(Rónai 1903: 83, 87–88)

SZABADKAIAK TANULMÁNYUTJA.

– Emlékezés. –

Diadal-ut volt a szabadkai tanitónő-képezde növendékeinek utja, végig a Székelyföldön. Érezni lehetett az egész vonalon, hogy a mozgalom jelentőségét megértették, kezdve a néptől föl a magasabb körökig, – nők és férfiak egyaránt. A szivek össze dobbantak a közös szeretetben; a Délvidék leányai meghatva látták, hogy a jó székely nép mint örül jövetelüknek, menynyire becsüli Nagymagyarország gyermekeit, honnan oly ritkán tévedt erre utas. Leszedték virágaikat és odanyujtották s a mi jót e föld terem, kedveskedtek vele; megaranyozva a rövid együttlétet a testvéri érzésnek és vendégszeretetnek őszinte kifejezésével.

[...]

A fogadtatás kezdve Szászrégenen, végig Topliczán, Borszéken, Gy.-Ditrón, Gyergyó-Szentmiklóson, **Parajdon**, Szovátán, Nyárád-Szeredán és Maros Vásárhelyen egyaránt szives volt.

De nem hallgathatok el két jelenetet, a mi programmon kivül meglepetésül készült.

A disznajói fogadtatást.

[...]

A második felejthetetlen része az utnak a **parajdi** sóbányában lefolyt jelenet volt, mit Benedek Kálmán bányanagy rendezett. ||1.|| Férfiak és nők váltakozó karéneke, a sajátságos és eddig nem látott tüzijáték s maga a bányaüreg, mely mécsekkel volt megvilágitva, mindig emlékezetbe marad.

A szeretetnek és megbecsülésnek mindezen nyilvánulásai szóltak természetesen a kiránduló intézetnek is, mely elsőnek nyitotta meg Borszék felé az idegen forgalmat s annál melegebb volt, mert leányokat üdvözölhettek, de szólott az egész Királyhágóntuli magyar társadalomnak, melyet idevár a székelység.

[...]

László Gyula. ||2.||

(László Gy. 1903c: 1–2)

▪ ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET, PÁPA (1903)

TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK ÉS UTAZÁSOK.

Intézetünk igazgatója, Láng Mihály meghonosította iskolánkban a tanulmányi kirándulásokat és utazásokat. De nemcsak meghonositotta, hanem szervezte, tervöket megállapította és céljukat is kijelölte. Általában ez az intézmény, egyéb nevezetes újításokkal együtt, kizárólag az ő buzgalmának eredménye. A tanári testület, ezen újításáért is a legmelegebb elismerésben részesítette igazgatóját és támogatását örömmel ajánlotta fel.

A megállapított tervezet szerint 4-féle kirándulást tett intézetünk ifjusága az igazgató és tanári kar vezetése alatt. Az első kirándulás a helybeli népiskolákba történt. E kirándulások, helyesebben mondva: látogatások 1 fél napra terjedtek és céljuk tisztán pedagógiai volt. A második kirándulás a szomszéd községekbe történt. Tulajdonképen osztályok szerint négy kirándulás volt ez egy és

ugyanazon időben. E kirándulások egy napra terjedtek, céljuk pedagógiai, néprajzi, történelmi, táj- és természetrajzi. A harmadik kirándulást a környéknek egy távolabb fekvő, nevezetesebb helyére vezette az igazgató és a tanári kar. E nagyobb kirándulásnak célja: pedagógiai, néprajzi, történelmi, föld- és természetrajzi, esetleg természettani. Végül tervezett és államsegély kieszközlésével végre is hajtott az intézet igazgatója egy nagyobb tanulmányi utat, mely az említetteken kívül még nemzeti és esztetikai célokat is tüzött maga elé. E látogatások és kirándulások tervéről, idejéről jó előre gondosan értesítette az igazgató az illetékes tényezőket s az iskolák és egyéb látnivalók megtekintésére az engedélyt kikérte. [...] ||168.||

AZ ERDÉLYI TANULMÁNYÚT.

Képző intézetünk tanári testülete a tanulmányiakon kivül hazafias célokat is óhajtván szolgálni, f. évi április 1 én, a székely társaságok felhivására, elhatározta, hogy az ifjuság számára tervezett tanulmányi utazást Erdélybe, még pedig a Székelyföldre vezeti. Hadd ismerje és hadd szeresse meg az ifjuság a székely testvéreket, akik az ország keleti részén a magyarságnak ősidőktől fogva maig egyedüli és nagy erősségei.

Az utazásnak célja nem csupán turisztikai volt. Szem előtt tartotta a nemzeti élet minden vonatkozását és megnyilatkozását. Szem előtt tartotta különösen a népművelődést és a tanítóképzést.

Ez utóbbi oknál fogva történt, hogy a székely társaságok megszabta úti tervet még két nevezetes pontnak fölvételével toldotta meg a tanári kar. Igy történt, hogy kiszállott a kis társaság Kolozsvárott és Déván, hogy az ottani áll. tanítóképző-intézeteket is megtekinthesse.

Az indulás május 18-án, éjfél utáni 1 órakor történt. A társaság 37 ifjuból állt. Vezették őket: az intézet igazgatója, Láng Mihály és két intézeti tanár, névszerint: Kardhordó László és Sarudy Ottó. Az igazgató minden növendéket ellátott egy-egy könnyen kezelhető jegyzőkönyvvel, hogy abban a látottakról és hallottakról ki-ki jegyzetet vezessen.

18-án reggel érkezett a társaság a székesfővárosba. [...] Megnézték továbbá még az állatkertet, a Dunapartot, a hidakat, kirándultak a Margit-szigetre, onnan visszajövet megtekintették a város legszebb utcáit, középületeit s még ugyanaz nap este vonatra szállva, Kolozsvár felé indultak.
[...] ||174.||

Reggel 7 órakor robogott be a társasággal a vonat a kolozsvári állomásra, ahol az áll. tanítóképző-intézet tanárai és növendékei szives vendégszeretettel várták pápai kartársaikat. [...]

Éjjel utaztak tovább, Maros-Vásárhely-felé. A székely fővárosban fényes fogadtatásban részesültek. Itt ölelkeztek ifjaink először a testvér székely ifjúsággal. Az ev. ref. főgimnázium növendékei zászló alatt jelentek meg fogadtatásukra. [...] ||175.||

[...]

Nyugodt pihenés után, másnap reggeli 4 órakor 10 kocsin indult a társaság Szovátha-felé. Gyönyörü vidékek tárultak az ifjak elé a Maros és a Kis-Küküllő vizválasztójáról. Dél felé a Küküllő völgye látszott sűrün fekvő apró községeivel, észak felé Maros-Torda megye erdős hegyeivel, pázsitos völgyeivel.

Balavásártól Sóváradig vonaton folyt az utazás. Ahol csak megállt a társaság, a székely nép apraja, nagyja várt reá, s igaz benső szeretettel köszöntötte a magyar testvéreket. Könnyekre fakasztotta ifjainkat különösen Csókfalva székely lakosságának, e valóban küzdelmes életet élő magyar népnek megható üdvözlése. Ott állott az egész kis község papjával, tanítójával, jegyzőjével. Az iskolás gyermekek zászló alatt, ünnepi ruhában sorfalat állottak, a nép fúvóhangszeres zenekara köszöntő melódiákat játszott. Könnyezett mindenki e testvéri ölelkezésnél és úgy érezték ifjaink, mintha e derék emberek igaz szeretete magához ölelte volna lelkeiket.

Sóváradtól szakadó esőben folytatta útját a kis társaság ismét kocsikon, Szovátháig. Szovátháról a legnagyobb elragadtatás hangján emlékezik ma is a hazatért ifjuság. Nem tudja elfelejteni csodatévő nagy kiterjedésü sóstavait, hőforrásait, az egész telep bűbájos vidékét, égbe nyúló hegyeit, zúgó erdeit.

E költői helyről **Parajdra** rándultak át az ifjak, ahol szép világítás mellett megnézték a nagyszerü sóbányát. Kényelmes szállásokban volt itt részük, s másnap pihenten folytatták utjokat Korond-felé. A kis fürdőhely tisztaságával, szép sétautaival, az egész területen uralkodó rendjével méltán keltett nagy tetszést. Korond község a a fürdőteleptől 3 kilométernyire van. E községnél is megállott a társaság, hogy meglátogassa annak derék székely népét, megismerje e nép életkörülményeit, foglalkozását, gondolkozás módját. Tapasztalták ifjaink, hogy Szovátha, **Parajd**, Korond lakosai sokkal vagyonosabbak, mint a küküllővölgyi községeké, ami annak tulajdonítható, hogy a kitünő fürdők hatással vannak a lakosság vagyoni helyzetére.

Vadregényes, erdőkoszoruzta hegyeken keresztül jutott a kis társaság Székely-Udvarhelyre. ||176.|| [...]

Brassóból hazafelé vette útját a társaság. 29-én reggel érkeztek Dévára, ahol az ottani testvérintézetnek voltak a vendégei. Kiváló vendégszeretetben volt itt részök. Megtekintették az intézetet, tanításokat hallgattak úgy a képzőben, mint a gyak.-iskolában és sok tanulságos tapasztalatot szereztek. Délután kirándultak a kiváló nevezeteségü várra, melynek minden zugát összejárták és gyönyörködtek a várhegy tetejéről nyíló páratlan szépségü tájképben.

Majd búcsut mondva Dévának, d. u. 4 órakor hazafelé indult a társaság. Utjok a szép Marosvölgyön vezetett tovább az Alföld felé. Erdély határán visszatekintettek az ifjak a bérces országrészre és kedves emlékektől kiáradó szívvel intettek búcsut: Isten hozzád „Erdély ország, költészet hazája!” ||178.||

(Köveskuti 1903: 168–178)

▪ REFORMÁTUS KOLLÉGIUM, SZÉKELYUDVARHELY (1905)

AZ ÉV TÖRTÉNETE.
(FELOLVASTATOTT AZ ÉVZÁRÓ ÜNNEPÉLYEN.)

[...]

A város határára terjedő természetrajzi kirándulásokon kivül még két tanulmányi utat csináltunk. A felsőbb osztályok növendékei szeptember 22. és 23. napjain 5 tanár vezetése mellett tanulmányi kirándulást tettek. A kiránduláson 90 növendék vett részt. Megtekintették Korond-fürdőt s a nevezetes Csigahegyet, megnézték **Parajdot** sóbányáival, Szovátát csodás sószikláival és tavaival. A kirándulást tanulságossá tették a szerzett tapasztalatok, megfigyelések s a vezető tanárok és más szakemberek részéről adott magyarázatok és felvilágositások. A kedvező időben és szerencsésen végbement kirándulás egy-egy fiunak öt koronájába került. Május 16-ikán a VI. osztály növendékei az igazgató, mint szaktanár vezetésével megnézték a szentkeresztbányai vaskohót, hámort s az egész vasbánya telepet, hol szakszerű magyarázatok közt a vasgyártásnak mindenféle tanulságos műveletét szemlélhették s igy a fiuk elméleti ismereteiket gyakorlati tapasztalatokkal hasznosan egészitették ki. Hálás köszönet mindazoknak, a kik vendéglátásukkal, tanácsaikkal és fáradozásaikkal e kirándulások sikerét elősegitették.

[...]

(Gönczi 1906: 105)

▪ GAZDASÁGI AKADÉMIA, KOLOZSVÁR (1907)

I. AZ 1906–1907. TANÉV.

[...]

A nagy tanulmányi kiránduláson a III-ad éves hallgatók a marosszentkirályi Timár-féle hirneves szőlőoltvány-telepet; a marosvásárhelyi iparüzleteket és a székelyföldi kirendeltség által létesitett marosvásárhely-vidéki tejszövetkezeteket; – a szászrégeni, herbusi fűrésztelepet és a görgényszentimrei erdőőri szakiskolát; – a ||11.|| laposnyai erdőgazdaságot, faipari műveket és havasi legelőket; – a székelyföldi kirendeltség által javítás alá vett jobbágytelki nagy közlegelőt, a szovátai fürdőt és a **parajdi** sóbányát tekintették meg. ||12.||

(*IÉ–Kol.–Gazd*. 1908: 11–12)

▪ ÁLLAMI FŐGIMNÁZIUM, SZAMOSÚJVÁR (1907)

VII. ADATOK AZ ÉV TÖRTÉNETÉHEZ.

[...]

II. Oktatásunk gyámolitására voltak a szini előadások és a kirándulások, melyekről az alábbiakban számolunk be.

[...]

Rövid, egész vagy félnapra terjedő tanulmányi kirándulásokra az egyes osztályok növendékeit Reithoffer Rezső tanár vezette. Különösen a közel vidék flóráját és faunáját tanulmányozták.

Az 1906/7. tanév utolsó napjaiban a Székelyföldre tett tanulmányi kirándulásunkról a tavalyi értesitőnkben tett igéretünkhöz képest a következőkben számolunk be:

Junius 22-én d. u. 4 órakor indult el csapatunk – Reithoffer Rezső és Majoros Béla tanárok vezetése alatt 23 tanuló – tervszerűleg kidolgozott szép utjára. Kolozsváron és Küköllőszögön át, másnap (jun. 23-án) reggel Szovátára érkeztek. A páratlan szépségű tölgy-erdők között fekvő és rohamosan fejlődő fürdőn kipihenték egy hosszú éjjeli utazás fáradalmait. Megfürödtek a természeti ritkaságok közé tartozó Medve-tóban, amelynek tömény sós vize felül langyos, lefelé fokozatosan forró. D. u. szekereken Székely- ||50.|| udvarhelyre mentek, ahova a késő esti órákban érkeztek meg, mert útközben megtekintették **Parajd** csupasz sószikla hegyeit és sóbányáját, továbbá Korond fürdőt. Ezen utóbbi helyen megnézték a Gáspár-féle agyagedénygyárat és a korondi aragonit telepet, amelynek gyönyörűen sávozott képződményeit kedves csecsebecséknek dolgozzák föl ugyanott. Székelyudvarhelyen az áll. főreáliskola internátusának voltak kedvesen látott vendégei. [...] ||51.||

(*IÉ–Szam.–Főgim*. 1908: 50–51)

▪ ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA, KÖRMÖCBÁNYA (1908)

TESTI NEVELÉS ÉS TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK

[...]

TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK. A VKM. 9893/1895. számú rendelete értelmében – az ismeretkör tágitása céljából – tanulóink ezen iskolai év folyamán is tettek tanulmányi kirándulásokat.

1. Kisebb természetrajzi kiránduláson részt vett minden osztály, egy napos kiránduláson Bartos és a II. számú akna vidékén a VI. osztály, hasonlóképpen Alsó-Turcsek vidékén. Az illető kirándulás tárgyát már a korábbi ||45.|| évek értesétőjében írtam le. v. ö. az 1893/4, 1894/5, 1897/8, 1902/3. isk. évi értesítőt. [...] Nagyobb kirándulás is volt:

AZ ERDÉLYI TANULMÁNYI KIRÁNDULÁS, 1908. évi szept. 17–24-ikén.

Ezen nyolc napos tanulmányi útról következőképpen számolhatunk be. Megjegyzendő, hogy csupán azokról a helyekről emlékszünk meg itt, ahol megállapodva több időt tölthettünk. Ilyenek: Kolozsvár, Torda, Marosújvár, Gyulafehérvár, Zalatna, Vajdahunyad, Arad és Szeged.

[...] ||46.||

Marosújvár. A gazdag honi sótelepek között ez a legjelentékenyebb: már a rómaiak is fejtettek belőle, azonban nagyobb, rendszeres fejtés csak a XVIII. század elejétől fogva indult meg; jelenleg 5–600 ezer métermázsa ||47.|| kősót termelnek évenként, mely tiszta, jegeces s általában csak elvétve, de jelentéktelen mértékben van szennyezve idegen anyagoktól; azért csak csekély része használtatik el marhasónak, a bánya egyik medencéjében meggyülő telített sósvizet pedig – Solvay-féle eljárással – a közeli szodagyárban. Az összes termelést a főbányahivatal nevetséges, potom áron szállítja egy vállalkozó kereskedő-cégnek. A kősó már csekély mélységben érhető el; midőn az állomásról a telepre megyünk, el nem kerülheti figyelmünket az út mindkét oldalán sűrűen előforduló sok gödör, mely valami elapadt kender-áztatóra emlékeztet, de itt más okból vájták: sót lopkodtak ott régebben. A sótömeg egy 1200 méteres hosszú és 800 m. széles tengerszemnek lerakodási terméke, jelenleg körülbelül 180 m. mélységig jutottak kiaknázása közben: hogy milyen mély lehet valóban, azt a geologiai viszonyaiből következtethetjük. Az akna egy-egy kivájt ürege egy oly hatalmas teremhez hasonlít, amelybe reáliskolánk fele kényelmesen elférhetne; oldalfalai szép simák s jegeclapoktól élénken csillognak. Az óriási aknaüreg boltozata 54 m. magasságban háztetőformán 60°-nyi szög alatt összehajlik. A gerince 80 m. magasban egyszerű vonalnak tetszik alulról tekintve, valóban pedig 15 m. széles fedőlap. Az oldalfalak s boltozat rengeteg deszkafal borításnak látszik, amelyen a deszkaszálak évgyűrűi, fenomenális fiadere sötét színével élesen elüt a fehér alapszíntől. A fekete szín a rendkívüli finoman elosztott széntől ered. Az évgyűrűk elvonulása rendkívül változatos, hol teljesen egyközös csíkok sorozata, hol pedig bonyolult kacskaringós görbék szövevénye: az évgyűrűk szélessége harmonikus arányban van az óriási deszkaszálak hosszával és illetőleg oly fenyőtörzset kellene fölfűrészelt állapotban képzelnünk, amelynek vastagsága, átmérője 40 méter körül jár.

A sótömzs szöveti szerkezetéből azt következtethetjük, hogy az eredetileg szintesen rakódott rétegek idővel geologiailag ható erőktől hajtatva, fejök tetejére állottak, ennek következtében mélységök valószinűleg megüti a hajdani tengerszem hosszanti átmérőjét, vagyis az egy kilométert, ennélfogva – mégha **Parajd** hatalmas sóhegye sat. nem is léteznék, hosszú évszázadokra elegendő az a sónk, melyet Marosújvár nyújt. [...] ||48.||

[...] A hőmérséklet oly magas, hogy az ott dolgozó bányász akárcsak a mi aranybányánkban, egy alsó nadrágra vetkőzve dolgozik s mégis verítékezik egész teste az erős munkában. A bányába emelőgéppel jutottunk le bizonyos szintig, onnan a[ ]mi ércbányáinkban szokatlan tiszta lépcsőházon le az első meg második galériára s végül a bánya aljára. Ez a tisztaság minden sóbánya közös bélyege. De ott nem érezzük azt a szalmafüst szagot, mint például **Parajdon**, hol az akna megvilágitására egész szalmakévét meggyújtanak a turisták kedvéért. Érdekes képet nyújt az egész aknaterem 50–60 méter magasságában végig húzódó galléria is, mely alulról tekintve csak egyszerű gerendának tetszik, melyen kis guruló ólomgolyókként mozogtak a rajta elhaladó turisták itt-ott kikandikáló fejei.

[...] ||49.||

(Teschler 1909: 45–49)

▪ KAT. FŐGIMNÁZIUM, KÉZDIVÁSÁRHELY (1910)

VIII. TANŰGYI ÉS EGYÉB ADATOK.

[...]

Tanulmányi kirándulás. Gimnáziumunk ifjusága ezidén is nagyobb tanulmányi kirándulásban vett részt a tanári testület több tagja kiséretében. A vezető Brósz Emil főgimn. tanár kirándulási elnök volt, részt vettek még Asbóth Viktor, Bujnovszky Aurél, Marthy Lajos, Nagy Dénes főgimn. tanárok és Elekes Béla nyug. főispán. Az út- ||66.|| irány Brassó, Küküllőszeg, Szováta, **Parajd**, a Hargitán keresztül Gyergyószárhegy, Gyergyószentmiklós és Kézdivásárhely volt.

Brassóban többen vártak a kollegák közül Buslig igazgató úrral, kikkel néhány kellemes percet töltöttünk. Az éjjeli út kissé hosszú volt; türelmetlenül vártuk a reggelt, vártuk Szovátát. A kanyargós Küküllővölgy ugyancsak próbára tette türelmünket, végre jelenti a kalauz, hogy Szováta következik. Felvillanyozott mindnyájunkat e név, pár pillanat alatt leugráltunk kocsinkból s gyülekeztünk a zászló alá. Innen Kakucs György tanító úr vezetése alatt – kinek egész társaságunk hálával tartozik a kalauzolásért és fáradozásért – megindultunk a falun keresztül a templomhoz, hol misét hallgattunk, majd a fürdő telep felé. A hegyoldalon az erdőfái közül szebbnél szebb villák kandikálnak ki, a talajból mindenütt só virágzik ki, feljebb a hegyoldalon a szabadon álló só sziklákat bámultuk. A fürdő felső végén találtuk Szováta igazi nevezetességeit: a tavait, közöttük a Medve tavat, melynek természetes melegvizében megfürödtünk. Pazar élvezet volt; az ősz rideg kezével rányomta a haldoklás bélyegét, sárgultak a lombok, s mi vígan lubickoltunk a jó sós vizben. Egy rövid, de kellemes délelőtt emlékeivel mentünk át délután **Parajdra**. Itt egy napot pihentünk s másnap a sóbányát tekintettük meg. Az első nem régen kezdett bánya volt, egy hosszu tárnán jutottunk be és sóslépcsőkön haladtunk fel a belsejébe, hol a munka folyt. Minden tekintetben sokkal nagyszerűbb volt a régi bánya. Megragadó látvány volt, midőn egyik erkélyről letekintettünk a 139 méter mélységbe, hol elhalóan pislogtak a bányának olajmécsei, honnan tompán visszhangzottak a kalapácsütések. Lementünk a bánya aljára, megfigyeltük a sófejtést[,] meghallgattuk a bányászok imáját, mely igazán meghatott. Itt érzi az ember semmiségének és kicsinységének érzetét s az Isten végtelen nagyságát és hatalmát. Érdekes volt a sómalom is különös gépeivel. Délfelé járt az idő, mire a szekerekre felpakkoltunk s neki indultunk a Hargitának. Utunk gyönyörü volt a Küküllővölgyén felfelé. Két óra után érkeztünk a hágó alá, hol pihenőt tartottunk s innen nagyobbrészt gyalog mentünk fel a tetőre s élveztük a remek kilátást a fenyvesek szivéből Gyergyó-felé. Lefelé vigan haladtunk, a szekerek egymással versenyeztek, valóságos kocsiverseny volt. Este 7 órára érkeztünk Szárhegyre, hol Gál Sándor tanitó úr gondoskodott elszállásolásunkról. Másnap megnéztük a márványbányát s Gyergyószentmiklós- ||67.|| ról vasuttal tértünk haza. Az útról mindenki kedves emlékekkel és gazdag tapasztalatokkal térthetett vissza. [...] ||68.||

(*IÉ–Kézd.–Kat.* 1910: 66–68)

▪ KAT. FŐGIMNÁZIUM, SZÉKELYUDVARHELY (1911)

I. ADATOK A FŐGIMNÁZIUM TÖRTÉNETÉHEZ AZ 1910–11. TANÉVBEN.

[...]

14. Kirándulási egyesület. A kirándulási egyesület célja is- ||44.|| meretek szerzése szemlélés utján a természettudományok, a hazai történelem, a művelődés s főképpen a művészetek története köréből. Az egyesület felügyelője az intézet igazgatója. Elnöke: Szabó Ferenc tanár.

Az alakuló ülésen megválasztott tisztviselői: Alelnök: Szini Lajos VIII. o. t., pénztáros: Berecz Gyula VII. o. t., ellenőr: Szabó Endre VII. o. t., jegyző: Ágoston István VII. o. t.

Tagsági díj egy évre 80 fillér, a tagok száma: 189.

Az iskolai év elején több napra terjedő kirándulást terveztünk, de a kirándulás megtartását a résztvenni tudók kevés száma meghiúsította. Minthogy kisebb kirándulásra válalkozott 22 tanuló, igy a mult évben tervbe vett **Parajd**–Szovátai kirándulást április 29. és 30-án valósitottuk meg. Április 29-én szombaton reggel Jancsó Béla és Szabó Ferenc tanárok vezetésével 22 tanuló **Parajd**–Szováta vidékének megtekintésére indult. Induláskor permetezni kezdett az eső, aggodalmakat keltve az utasok lelkében, de alighogy Udvarhelyt elhagytuk, már is felsütött a nap s mi vigan énekelve haladtunk **Parajd** felé. Utközben a korondi fürdőt tekintettük meg, mely az országutjától alig 5 percnyi távolságra van.

D. u. 1 órakor érkeztünk **Parajdra**, hol megebédelvén, a délutáni időben a helyi sóbányát, a majolikagyárat és a sómalmot tekintettük meg. Az utolsó két helyre Szakács Zoltán v. országgyülési képviselő úr kalauzolt s volt szives nekünk az itt levő dolgokat megmutogatni; fogadja fáradozásáért ez uton is hálás köszönetünket.

D. u. 5 órakor, sok kedves emlékkel lelkünkben indultunk Szováta megtekintésére, hova 6 órakor érkeztünk. Mindjárt megérkezésünk alkalmával a fürdőnek egyik részét »Felső telep«-et tekintettük meg. Varga Sándor nyugalmazott tanár úr volt szives a »Felső telep« nevezetességeit megmutogatni. 2 óra mulva vissza jöttünk szállásunkra, hol megvacsoráztunk és kedélyesen énekelve töltöttük az időt este ½10 óráig. Napi munkánkban kifáradva, siettünk fáradalmainkat kipihenni. Másnap 30-án reggel a szovátai róm. kath. templomban szent misét hallgattunk. Reggelire pedig Varga Sándor tanár úr vendégei voltunk. A reggeli elfogyasztása után a sókárpátokat tekintettük meg, majd a közelben levő tavakat. Az idő nagyon meleg lévén, a tanulók közül többen megfürödtek. ||45.||

Az idő vissza indulásra int: 30-án 10 órakor búcsut veszünk a feledhetetlen szépségü tájéktól és a leirt utvonalon visszafelé haladva 30-án d. u. 8 órakor Udvarhelyre érkeztünk, lelkünkben a természet szépségének varázslatával és székely földünkhöz való ragaszkodás érzésével.

Kedves kötelességünknek tartjuk, hogy ezen az uton is kifejezzük az intézet köszönetét Szakács Zoltán v. országgyülési képviselő úrnak és Varga Sándor tanár úrnak, aki nemcsak az útravaló előzetes, szives utbaigazitásaival, hanem személyes kalauzolásával is a kirándulók hálját szerezte meg magának. ||46.||

(*IÉ–SzU–Kat.* 1911: 44–46)

▪ KŐ- ÉS AGYAGIPARI SZAKISKOLA, SZÉKELYUDVARHELY (1912)

I. AZ INTÉZET TÖRTÉNETE A LEFOLYT ISKOLAI ÉV ALATT.

[...]

Tanulmányi kirándulások. Pillich Lajos és Petrányi Miklós tanárok Budapestre küldettek ki iparművészeti kiállítások tanulmányozására. A III. és IV. éves tanulók tanerők vezetése mellett julius hóban a korondi, **parajdi**, szovátai, marosvásárhelyi, kolozsvári és a tordai kőipari telepeket, valamint a budapesti kályhagyárakat és agyagipari telepeket tanulmányozták. Ezen üdvös magas intézkedésekért e helyen sem mulaszthatjuk el hálás köszönetünket a magas minisztériumnak kifejezni.

(*IÉ–SzU–Szakisk.* 1912: 9)

▪ GIMNAZIUL SUPERIOR – INSTITUTUL PEDAGOGIC, BALÁZSFALVA (1912)

CRONICA ANULUI SCOL. 1912/13. [INSTITUTUL PEDAGOGIC]

[...]

Excursiuni şcolare. In conferenţa din 2 Septemvrie 1912 unul dintre profesori a adus în discuţie o escursie la băile din Szováta şi **Parajd**. Ideia a fost primită cu bucurie, executarea însă a rămas, căci ploile continue din toamna anului trecut ni-a făcut imposibilă o vizitare împreunată cu folos şi plăcere a numitelor localităţi. – Abandonată excursia la Szováta, nu s'a abandonat ideia unei alte excursii. [...]

(*IÉ–Bal.–IPed*. 1913: 109)

▪ UNITÁRIUS GIMNÁZIUM, SZÉKELYKERESZTÚR (1912)

XI. TANULMÁNYI KIRÁNDULÁS.
(SZOVÁTA–PARAJD–KOROND.)

Igazgatóságunk évről-évre fokozottabb mértékben kezdi fölkarolni a tanulmányi kirándulásokat. Tudatában van annak, hogy az iskolai kirándulások is szellem-, kedély- és jellemképzőleg hatnak a gyermekre, annak fogékony értelmét gyakorolják, fejlesztik, egyúttal a testet is erősítik, a társulási és emberbaráti ösztönt kifejlesztik, a szükkeblűséget, zárkozottságot és önzést elnyomják.

Alkalmat adott ebben az iskolai évben is arra, hogy a tanulók a természet örök szép könyvét forgathassák, erdőt, mezőt, halmot és bércet láthassanak, madárdalt, patakcsobogást halljanak, az iskolaszoba bezárt poros szürkesége után a mező szabad, napsugaras pompáját élvezzék, a szabad anyatermészet ölén a legtisztább boldogságukat feltalálják, szemléletében a legérdeknélkülibb élvezetet, üdülést és szorakozást keressék.

A kirándulásban résztvett az én, Gálfalvi Sámuel és Nagy Lajos kartársaim vezetése mellett 60 növendék. A három napra terjedő kirándulás költségei „a kirándulási-alapból" igénybe vett 223 korona 60 fillért. A résztvevő tanulók is néhány koronával hozzájárultak a felmerült költsék fedezéséhez s így a kirándulás megtartásához.

A lelkes csapat komor, esős időben indult el három napos útjára. Útunk nagy részét gyalog tettük meg, s így alkalmunk nyilt útirányunk egész vonalát éber figyelemmel kisérni. Tiz kilométernyi utazás után Gagyban rövid pihenőt tartottunk. Az eső ||115.|| elállott, s az ég a sürű felhők közül egyes helyeken kibontakozva, biztató reménységgel mosolygott felénk. Mi vig dalolás közben gyors léptekkel másztuk meg a 618 m. magas „Gagy-kereszt"-nek nevezett vizválasztót, s áthaladva a remekszép bözödi erdőn, még naplemente előtt Bözödre érkeztünk. A templom előtt ennek a derék unitárius egyházközségnek presbyteriuma fogadott Szász András lelkész úrral az élén. Tanulóink az előkelőbb, jobbmódú gazdák vendégszerető házaihoz szállásoltattak el, hol kiváló ellátásban is részesültek. Mi tanárok Szász András lelkész úr lekötelező előzékenységgel párosult szíves vendégszeretetét vettük igénybe. Másnap korán reggel az egyházközség áldozatkészsége folytán kényelmes fogatokon átrándultunk Erdőszentgyörgyre, honnan vonaton tettük meg útunkat egészen Szovátáig. A vasút mentén elterülő nádasokban a vízimadarak kellemes énekét hallgattuk, Sóváradon pedig szomorú szívvel szemléltük a fedetlen épületeket, a házatlan telkeket s azt a szomorú munkásnépet, melyet a dühöngő tornádó csaknem koldusbotra juttatott.

Szovátára érkezve, Vig Sándor ref. tanító szíves kalauzolása mellett megtekintettük az alsó és felső fürdőtelepet. Már messziről feltüntek hol fényes oszlopokat, várromokat, hol üregeket,

barlangokat alkotó, finoman barázdált, csillogó, száraz időben hószinfehér, nedves időben sötét sósziklák, melyek Erdély legnagyobb természeti ritkaságai közé tartoznak.

A fürdőtelepnek a „Fekete tó", egy tölgyerdővel környezett, körülbelül 4000 m^2 kiterjedésű sóstó a középpontja. Efölött terül el az „Illyés-féle Medvető", a telep legfőbb ékessége. Magyarország elsőrandű természeti nevezetessége. Lombos fákkal sűrün benőtt hegyek rejtik magukban ezt a 8. kat. hold kiterjedésű pompás tavat.

Alig mult huszonhét esztendeje, hogy ott, ahol most e tiszta vizű szép tónak viztükre csillog, terjedelmes kaszáló-rét pompázott, melyen patak sietett tova. 1879-ben egy szép napon megrendült a hegy, s ahol a völgy legszükebb, a hegyoldal menydörgésszerű robajjal leomlott s betemette a lefelé sietö patak útját; egy időben a kaszáló közepén tömör sóból álló meredek szélü ||116.|| sötét szakadék képződött. A vizben gazdag patak elárasztotta, majd megtöltötte a völgyet és a szakadékot.

Igy támadt a formájára nézve medvebőrre emlékeztető Illyés-féle „Medve-tó." A víz tükréből még ma is kilátszanak az eltemetett faóriások törzsei. A tó hőmérsékleti viszonyait tekintve egyedüli Európában. Vizének hőmérséklete a mélységgel fokozódik. A legnagyobb hőfokot l·5 m. mélységben éri el (99.50°C), azon alul ismét fokozatosan csökken. Felszíne télben befagy, minek oka felületén szétfolyó két hegyi patak vize.

A nagykiterjedésű fürdőtelepnek megtekintése, s a szebbnél-szebb nyaralóknak megszemlélése után a „Magyarós-tó"-ban megfürödtünk, s a „Petőfi szállodában" élvezettel fogyasztottuk el ebédünket.

Még az nap délután a perzselő nap hevében, virágos rétek és mezők hűsitő ölén haladva, gondtalan jókedvvel érkeztünk meg **Parajdra**, hol a bányaigazgatóság szíves engedelméből azonnal megtekintettük a két sóbányát. A felső újabban vétetett művelés alá, kisebb terjedelmü s a sófejtés benne felfelé történik. Az alsó régebbi bánya nagyobb terjedelmű, s abban ellenkezőleg a sótermelés lefelé történik. Az utóbbiban 130 m. mélységre szállottunk alá, melyet tiszteletünkre kivilágítottak. Valóban gyönyörködtünk itt a roppant mélységben a bánya elragadó és vonzó természeti képének szépségében, formájának nagy arányaiban, s azok az örökszépségű képek és benyomások, melyek itt mélyen belerajzolódtak képzeletünkbe, mint felejthetetlen emlékek fognak megmaradni szivünkben.

A bányából kikerülő szürkés, helyenkint barna foltokkal tarkázott só feldolgozására alakult gyártelepen megnéztük a nagyarányú sóörlő gépet, amely a belerakott nagyméretű sódarabokat azonnal lisztté örli, – a sóprést, mely rövid másodperc alatt kőkeménnyé sajtolja a gazdasági használatra szánt sólisztet.

Fáradságos és hossszas tanulmányozásunk után a Bocskay szállodában a parajdi intelligentia barátságos és előzékeny társaságában kedves perceket töltöttünk, s izletes vacsoránk elfogyasztása után erőgyüjtés szempontjából az állami elemi népiskolában nyugovóra tértünk. Illesse hála és elismerés Kovács Mihály ig. ||117.|| tanító urat, ki odaadó gondoskodásával valóban gyönyörűségessé tette ott időzésünket.

Másnap zuhogó sűrű esőben folytattuk útunkat tovább Korond felé. Kedélyes tavaszi hangulatunkban még az eső sem zavart meg. Két óra hosszat gyalogoltunk, míg bőrig ázva Korondra érkeztünk. Útközben megnéztük még az aragonit bányát és a kies fekvésű korondi fürdőt. Elszorult szívvel s mély megilletődéssel szemléltük a fürdő telepen a már említett tornadó pusztításait. A Szolnok-Doboka és Maros-Torda felől jövő tornadó Parajd táján a „Bekecs" tetőben megütközve, két ágra oszlott. Az egyik ág Siklód község határában 600 kat. hold bükk-erdőnek elpusztításával véget ért, a másik ág pedig a „sóvidéken" végigságuldva, a korondi fürdőtelep elpusztításával szünt meg.

A korondi elemi iskolában barátságosan fütött szobák várakoztak reánk. – Megérkezésünk első percében egyik tanulónk harmonium kisérlete mellett áhítattal énekelte el ifjúságunk a „Te benned biztunk eleitől fogva." Ruháinkat, cipőinket levetve, megszárítgattuk, s mohó étvággyal költöttük el három fogásos ebédünket, melyet a korondi unitárius egyházközség intelligens uriasszonyai és lányai

tálaltak fel számunkra Kádár jegyző és Biró tanító urak buzgó segítkezése mellett. Fogadják szíves fáradozásaikért, nemes áldozatkészségükért hálánk, köszönetünk és igazi nagyrabecsülésünk őszinte nyilvánítását.

Délután még mindig zuhogó esőben érzékeny búcsut véve a barátságos meleg szobáktól és a tiszteletünkre egybegyült úri közönségtől, fedett szekereken állandó jókedvben és hangulatban estvére hazaérkeztünk.

Ez a kirándulás is meggyőzött minket arról, hogy a természet az örökkévaló, örökkétartó erő legfenségesebb megnyilatkozása. Ha róla dalolunk, az Istent dicsérjük, ha szeretjük, az Istent imádjuk. Minél gyakrabban lépjünk be tehát a természet örökszép templomába, hogy testünk fölfrissüljön, lelkünk megittasodjék az örökkévaló szép szemléletében s szívünkbe a szép szeretetét plántálhassuk. ||118.||

(Szolga 1912: 115–118)

XVII. ADATOK A GIMNÁZIUM 1911–12. ISK. ÉVI TÖRTÉNETÉHEZ.

[...]

Tanulmányi kirándulás. 60 tanulónk máj. 23–25. napjaira Szováta, Parajd és Korond vidékére rándult ki tanulmányútra. Vezetőik dr. Szolga Ferenc, Gálfalvi Sámuel és Nagy Lajos voltak. Elismeréssel adózunk nevezett vezető tanároknak azon lelkiismeretes buzgóságért és fáradságért, mellyel e kirándulást előkészítették és vezették és azt a tanulók számára értékessé tették. Nemes ifjak, készséggel ragadjatok meg máskor is minden alkalmat ismereteiknek ily módon való gyarapítására. E kirándulás részletes lei[r]ása olvasható az Értesítő 115–118 lapjain dr. Szolga Ferenc tanár avatott tollából.

(*IÉ–Ker.–Unit.* 1912: 140)

▪ KAT. MAGY. FŐGIMNÁZIUM, ÚJVIDÉK (1913)

AZ ERDÉLYI KIRÁNDULÁS.

1912/13. tanévvégi kirándulásunk célja Erdély természeti kincseinek, szépségeinek és történelmi nevezetességeinek megismerése volt.

Junius 22-én délelőtt indultunk Ujvidékről. [...] ||46.||

[...]

Június 26-án Marosujvárra indultunk, hova reggel 8 órakor érkeztünk. Azonnal a sóbányák megtekintésére indultunk. Mintegy 30 m. mélységig liften szállottunk alá s igy érkeztünk a főcsarnok fölött még mintegy 60 m. magasságban lévő sóbavágott karzatra. Szédítő látvány volt, mikor innen az óriási mélységbe, a hatalmas villamos ívlámpákkal megvilágitott főcsarnokba tekintettünk, honnan tompán hangzott fel hozzánk a bányászok kalapácsütése. Innen sóba ||48.|| vágott lépcsőkön mentünk le a főcsarnokba. Itt lett csak teljes bámulatunk! Nem tudtuk, mit csodáljunk jobban: a csarnok elképzelhetetlenül nagy méreteit, vagy a tükörsimára vágott sófalakat, melynek az egymással váltakozó világosabb és sötétebb gyűrt rétegei valami a moiré selyemhez hasonló pompás felszint kölcsönöznek! Figyelemmel hallgattuk a vezető bányamérnök magyarázatait, szemléltük a bányászok munkáját, bejártuk az egész földalatti várost és igazán sajnáltuk otthagyni ezt a különös, pompás földalatti világot.

Abból a nyomasztó érzésből, mely az embert más földalatti helyiségben, barlangban, szénbányában stb. annyira elfogja, hogy alig várjuk a napvilág ujra megpillantását, itt nem

tapasztaltunk semmit. Méltán tekinthettük a marosujvári sóbányában tett látogatásunkat kirándulásunk fénypontjának.

Ebéd után folytattuk utunkat s délután 5 órakor már Nagyenyeden voltunk, hol az ottani ref. Bethlen kollégium tanári kara részéről igazán párját ritkitó fogadtatásra, magyaros vendégszeretetre találtunk. Társaságukban jártuk be e szép fekvésű városkát, szemléltük meg a 48 as idők emlékeit s a kollégium igazán ritka szép, úgy pedagogiai, mint esztetikai szempontból páratlan szakértelemmel összeállitott gazdag természetrajzi és archeologiai gyűjteményeit. Másnap, június 27-én, reggel indultunk tovább s déli 1 órára már Szovátán voltunk. A sok tanulságos látnivaló után egy délutánt üdüléssel, sétával töltöttünk el e pompás, modern fürdőhelyen. Ámde azért itt is kijutott a tanulságos látnivalókból is, hiszen itt van a híres Medvető, melynek sós vize magába raktározván a nap melegét, még tetején egész hűvös, pár lábnyi mélységben már égetően forró. Itt láttuk elöször a sósziklákat is, melyeket másnap **Parajd** felé utaztunkban is sokszor megcsodáltunk. Az esővíz lehordta a sórétegről a takaró agyagréteget s előbukkantak a legüdébb növényzet közepette a meztelen sósziklák. Június 28 án ismét kemény napunk volt, nagy utat kellett megtennünk. Kora hajnalban indultunk székely szekereken Szovátáról. Utunk látnivalókban bizony szegényes volt. Kopár hegyeken jártunk, ráadásul még minduntalan megeredt az eső, néha nagyon is erősen, úgy hogy bizony alig vártuk Székelyudvarhelyre érkezésünket. [...] ||49.||

(Mészáros 1914: 46–49)

2.5. EGYÉB UTAZÁS- ÉS TURIZMUS-SPECIFIKUS ANYAGOK

▪ KŐVÁRI, 1852.
ERDÉLY RÉGISÉGEI

RAPSONNÉ VÁRA, ILYÉSMEZEJÉN.

Parajd és Szováta között, a Szék havasán, legeltető pásztorok időnkben egy telepet alapitának: neve Ilyésmező. Hozzá közel, a fenyvesek szikláin Erdély legrégibb, legmesésebb várai egyike dűlt romba, a Rapsonné vára.

A vár hollétét falak jelelik. Kövein a pünkösli rózsa még mind virágzik, a nép Rapsonné rózsájának nevezi.

A rege a vár asszonyát szépnek, fiatalnak festi, s neki tündéries jellemet ad. Ugy tartják, mikép Rapsonné négy nővérével lakta e várt, kiknek egyikét Firénének nevezék. A nép szerint Rapsonné hallá mikor Kolozsvártt a harangot megkondíták , s mig behuzák, nemcsak felöltözött, hanem befogata s ugy hajtatott, hogy másokkal még templomba ért. Egyszer a szél történetesen kocsisa kalapját kifútta; az le akart utána szállani, de nem hagyta, mert ugy monda: órákig gyalogolhatna már érette, úgy elhagyák.

Az útnak, hol Rapsonné a kocsikázást tévé, maig is látszanak nyomai. A várból a Kaczatetőn, Szováta sódombja felé ment. (Lásd a 30. §-ban.) A nép ördögutjának nevezi, s hiszi, mikép azt Rapsonné az ördöggel készitteté.

Készíté pedig az ördög egy hegy arany s egy völgy ezüstért. Rapsonné a kért díjt megigérte, s az út el is készült egész Kolozsvárig. Azonban mikor az ördög bériért jő, Rapsonnné hallani se akart róla.

S mire mégis sürgetné, Rapsonné összefogja jobbkeze hüvelyk mutató és középujját, ég felé emeli, reá tesz egy aranyat, tenyere völgyületébe pedig tesz egy darab ezüstöt: im a hegy arany s a völgy ezüst, szólt az ördögnek, itt van fizetésed. ||178.||

Az ördög erre dühében elrohant, s az általa készített utat Szovátától egész Kolozsvárig clrontá, csak a vár közelében hagya fen egy mértföldnyit. ||179.||

(Kővári 1852b: 178–179)

- **N. N., 1865.**

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK ERDÉLYBEN

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK ERDÉLYBEN MAROS-VÁSÁRHELYTT TARTOTT X. NAGYGYŰLÉSÉNEK ELŐRAJZA

[...] 8. Kirándulás augusztus 28 és 29-én (vasárnap és hétfőn) nemes Marosszék birtokossága által rendezve a szovátai sóhegyekhez, **parajd**i sótelepekhez és aknákba, ugy a korondi fürdőre a Nyárádvölgyén föl, s a kis-küküllő völgyén vissza. Ha az időjárás ezen kirándulást gátolná, a szakgyülésekre szánt napokkal felcserélhető. [...] ||5.||

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK MAROS-VASÁRHELYTT 1864. AUG. 24. – SEPT. 2. TARTOTT X. NAGYGYŰLÉSÉNEK VÁZLATOS ELÖRAJZA.

Augusztus 24. Szerda. Beírás.
[Augusztus] 25. Csütörtök. Beírás.
[Augusztus] 26. Péntek. Beírás. Ismerkedési estély.
[Augusztus] 27. Szombat. Közgyülés.
[Augusztus] 28. Vasárnap. Kirándulás Szovátára, Korondra, **Parajdra**
[Augusztus] 29. Hétfö. [Kirándulás Szovátára, Korondra, **Parajdra**]
[Augusztus] 30. Kedd. Szakgyü1ések.
[Augusztus] 31. Szerda. Szakgyülések.
September 1. Csütörtök. Szakgyülések.
[September] 2. Péntek. Közgyülés. ||21.||

ELŐRAJZ.

A M.-Vásárhelyről Korondra s onnan vissza aug. 28- és 29-kén (vasárnap-hétfő) leendő kirándulásra.

E kirándulás, melyre a gyűlés tagjai az udvarhelyi és marosszéki birtokosok által lesznek meghívandók, következő renddel fog végbemenni: Aug. 28-kán indulás reggeli 5 órakor, 8 órakor megérkezés Nyárádszeredára, onnan reggelizés után 10 óra tájban továbbindulás, 2 órakor megérkezés Szovátára, ott a sóhegyek megszemlélése; ebéd, ezután 5 óra tájban indulás és 7 óra körül megérkezés a korondi fürdőbe, melynek megtekintése után 8 óra körül visszaindulás **Parajdra**, ottan 9 órakor vacsora és meghálás. Aug. 29-én reggelizés után 7 órakor a sóaknákba menetel, 11 órakor **Parajdon** villásreggeli után indulás és 4 órakor megérkezés Kelementelkére, onnan ozsonna után indulás vissza Marosvásárhelyre.

Hogy a rendezőbizottmány a kelletö fuvarokat kinek-kinek a maga rendelkezésére bocsáthassa, felkéretnek a nyerendő jegyek tulajdonosai, méltóztassanak a kirándulásban résztvenni kivánó

szándékukat és szállásukat a gyülés titkáraihoz e czélra letett ivekre a mai napon délután 4 óráig bejegyezni.

JELENTÉS EZEN KIRÁNDULÁS LEFOLYÁSÁRÓL.

A kirándulás minden várakozáson felül jól ütött ki. Az esős és borongós idő nem gátolta vendégeinket legkevésbbé sem. Mindenütt a legszívélyesebb fogadtatás s leirhatlan lelkesedés. Nyárádszeredában volt a reggelizés a szabadban felállított s valóban kitűnő ízléssel feldíszített, oszlopokon nyugvó fa-sátor alatt. A mondhatni pazar fényü reggelizés után, mely néptánczczal volt összekötve, Szovátára ment a társaság ebédre. Ebéd előtt a sótelepeket nézték meg vendégeink, előbb megtekintvén a szabadban álló sóhegyeket, utóbb pedig a bányába is lemenvén. Innét feljövet Houchard József bányanagy egy alkalmi értekezést olvasott fel ezen czim alatt: „Vázolatok a székelyföldi só képletekről", mi az ásvány- és földtani szak értekezések között alább egész terjedelmében következni fog. Ezután a jól rendezett ebédhez ültek, hol egyik kitűnő felköszöntés a másikat váltá fel. Ebéd után a rendező bizottmány elnöke gr. Toldalagi Mihály felszólítására a vendégek megtekinték a népmulatságot s ökörsütést, mely alkalommal gr. Teleki Domokos tartott beszédet a néphez, Losonczy László ur pedig egy költeményét szavalta el. A társaság estvére **Parajd**ra ment be, hol ismét a legkitűnőbb vendégszeretet mutatkozott mindenütt. A vendégek az egyes szé- ||35.|| kely családoknál voltak elszállásolva, mindenütt a legnagyobb kényelemmel. Estve nagy vacsora, több rendbeli felköszöntések a székely nemzet s a vendégekre. Reggel 7 órakor ugyanott reggelizés, mely után a sóbányákat tekinték meg. A bejárat előtt Csengeri ur fogadta a vendégeket, s mielőtt a bányákat megtekintették volna, annak történetét, helyiratát olvasta fel röviden s a bányaműveléshez szükséges eszközöket mutatta be. 11 órakor villás reggeli, mely után a társaság Kelementelkén. Henter ő nsga vendége volt ozsonnára, honnan azonnal visszaindultak Vásárhelyre. Az érdekes kiránduláson mindenütt példás rend volt. A rendezők versenyeztek egymással, hogy melyikök tudja több vendégszeretettel elhalmozni ritka vendégeinket. ||36.||

(*MOTM* 1865: 5, 21, 35–36)

▪ PÁSZTOR, 1883.
AZ ALVILÁG

I.

Alvilág!... ne ijedj meg nyájas olvasó, nem oda vezetlek, mely fölött Plutó kormányoz, hol ütemre a fekete sereg mozog, sütik az eleven embereket nagy üstökbe, lángnyelvű sárkányok nyelik el az embereket.

Ne félj!

Igazi alvilágba lépsz, ha kedved tartja követni, az igazi alvilágba, mely a földben létezik s mely borzasztó szép! Minden gyönyörök bölcsője, sava és melege.

Megpróbálom vezetőd lenni, körülhordozzalak az alvilág nagy termeibe, hogy gyönyörködhes azon kellemes borzasztóságokon, miket az emberi ész s a nagy természet a föld alatt létre hoz.

[...]

De kedves olvasó, lépjünk egy kissé a keveset emlegetett királyhágóntúli bányákhoz s vegyük jelen alkalommal utazásunk tárgyává az erdélyi sóbányákat. – Ha figyelmesen kisérsz, látni fogod azon csodás nagyszerűségeket, mik itt a föld gyomrába föltalálhatók: azon borzasztó nagy sótömzsöt, melyet kifogyhatatlanul ős időktől, de különösen a rómaiak idejétől aknáznak s mely istentudja hány

1000 évekig lesz aknázható, mely mintha egy iszonyú vastag sóér volna, hol vastagabban, hol keskenyebben, csaknem az egész Erdélyt – elágazva – keresztül metszi.

Meglátszik, mintha fölülről, Mármarosból a Királyhágó alatt jönne be Erdélybe s tart legelőbb Deésaknára, onnan Szék, Kolozs, Tordán, Marosújváron keresztül **Parajd** és Vizaknára.

Több ágazata ismeretes, melyek sok irányban elterjednek, de nem míveltetnek.

Legelébb is nézzük meg a jelenleg is működő Deésaknát, mivel Szék és Kolozs zárt telepek.

[...] ||780.||

De menjünk tovább Tordára, vessünk egy pár pillanatot az itteni sóbányákba is, melyek már a rómaiak alatt – maig is láthatólag – nagyban műveltettek.

[...]

Hanem ha az ember tökéletes fogalmat akar magának alkotni a sóbányászatról, nézze meg a marosújvári sóbányákat, melyek egyike a mai kor nagyszerűségeinek.

Átvezetem tehát én is az olvasót oda.

[...]

Ha lejebb megyünk, megtaláljuk a vizaknai és **parajdi** sóbányákat, melyek inkább az előbbeniekhez hasonlók; a sóvágásban van csak némi eltérés, annyiban, hogy itt a só kivágásához nemcsak vas-csákányokat, de faékeket is használnak. Ez különben csak vidéki szokás. A többi munkát emberi és lóerővel végzik.

E két utóbbi sóbánya inkább a déli részt és a székelyföldet látja el sóval, míg Torda a közeli havasokat és Kolozsvárt. Deésakna a felvidéket. Marosujvár csaknem az egész birodalmat, hová vasúton szállítható.

[...]

Megemlítném még az erdélyi dús fém- és vasbányákat is, de úgyhiszem, elfáradtál már kedves olvasó, s inkább máskorra halasztjuk ezek megtekintését. És ha ezen helyek felé útazol, ne vond meg a fáradságot megtekintésöktől, mert a milyen élvezetest szemlélsz, épp oly élvezetes dolgokkal gyarapítod ismereted tárházát is, mik örökre kedves emlékeid lesznek, kivált kedves hölgyolvasóm előtt, midőn a levest igen megsózzuk. ||781.||

S midőn mindezeket végig nézed s látod azon sok alvilági alakat, kik oly szívesen üdvözölve mondják a „szerencse föl!”-t. Fogadd el tőlük szegény bányászoktól, kik örvendenek, ha idegen honukba lép. ||782.||

(Pásztor 1883: 780–782)

▪ BIKFALVI, 1893.
A MAROS-ÚJVÁRI SÓBÁNYÁK

A MAROS-ÚJVÁRI SÓBÁNYÁK.
BLASKA UBALD BÁNYATANÁCSOS ÉS VAJNA MIKLÓS BÁNYATISZT ADATAI NYOMÁN.
[A MAROS-ÚJVÁRI BÁNYÁK RÖVID TÖRTÉNETE.]

[...]

A maros újvári sóbányászat egyike a legfiatalabbaknak, s többi sóbányánk, mint Deésakna, **Parajd**, Torda és Vízakna, valamint a felhagyott Szék és Kolos mind régibb eredetűek. A múlt századokban e bányák látták el sóval nemcsak Erdélyt, hanem a tiszántúli megyéket, az Alföldet és gyakran Szerbiát is. Deésakna, Szék és Kolos bányáiból a szállítás többnyire tengelyen történt, a tordai

és vízaknai sóbányákból pedig Miriszlóig illetve Marosportusig tengelyen, innen pedig tutajokon és hajókon a Tisza mentéig.

[...]

(Bikfalvi 1893: 166)

▪ HERRMANN, 1893.
A HEGYEK KULTUSZA ERDÉLY NÉPEINÉL

A HEGYEK KULTUSZA ERDÉLY NÉPEINÉL.

[...]

[...] A korondi fürdőn alól fekvő Sófalva mellett a Kodáros-patak által körűl folyt hasonnevű szikladomb emelkedik, melynek tetején a monda szerint Kodáros vára állott, s rejtett pinczéiben most is tün- ||348.|| dérek által őrzött kincset hisz a nép (Orbán I. 133. 1.) **Parajd** vidékén Rapsonné várától nyugatra a Barátságtető alatti Borza-vápában, egy barlang van; ott laktak régen a tündérek, azok az aranyhajú, habköntösű szárnyas leányok, kiknek Rapsonné királynőjük volt. Egy pásztort egykor behívtak oda a mulatozó tündérek, 3 napig énekeltek, muzsikáltak neki, tánczoltak, enyelegtek körűlte, s kártyázni kezdvén, egy nagy kalap aranynyal bocsájták el; de ő kimenvén, leönté a földre, s visszatért, hogy még hozzon egy más kalappal, hanem ekkor a tündérvilág már eltünt, s mikorra kiment, hogy künn hagyott aranyát keresse, az szénné változott (Orbán I. 138. 1.) [...] ||349.||

(Herrmann 1893: 348–349)

▪ MOLNÁR, 1895.
KIRÁNDULÁSOK UDVARHELYVÁRMEGYÉBEN. AZ E. M. K. E. JUBILÁRIS KÖZGYŰLÉSE ALKALMÁBÓL [...] RENDEZETT KIRÁNDULÁSOK LEIRÁSA

IV. SZEJKE, HOMORÓD [= KOROND], PARAJD.

A kirándulásokat rendező bizottság ezen helyek megtekintését is felvette programmjába s ép[p] ezért tegyünk ezen vidékre is egy előleges elméleti kirándulást.

A városból éjszakra kijutva, a vele összeépült tégla- s cserépvető Szombatfalvát találjuk elől, melynek határában a Sóspatak ||80.|| balpartján két magaslat van. Egyiknek tetején az Ugron család sirboltja áll, a másik erdővel boritott. Ez utóbbi alatt terül el a Szejke fürdőtelep, a néhai báró Orbán Balázs kedves nyaraló és most örök pihenő helye, a székely Gastein. Itt áll az egyszerü sirbolt, elfödve hamvait azon székely hazafinak, ki oly költőiesen irta meg a »Székelyföld leirása« czimü munkáját, ki oly lelkesen tudott beszélni ügyében, mint senki, s ki, mint az Emkének egyik alapitója, tettekkel is bizonyitá, hogy úgy szereti szükebb hazáját, a Székelyföldet, mint különben senki. Megérdemli, hogy egy perczre megállva sirja előtt, emlékének azon óhajtással adózzunk: nyugodalmad legyen csendes, példád áldásos!

A fürdőtelep megszemlélése egész nemzeti multunkat idézi vissza elménkbe, midőn a Székely Mózes, Thököly, Rákóczy, Zrinyi Ilona, Kossuth feliratu egyszerü lakokat és a 9–10° C. hideg kénes, Atilla nevü fürdőmedenczét szemléljük. Székely vendégszeretetet jelképez a vendéglő előtt levő székely kapu s néhai tulajdonosának népszeretetét hirdette az Atilla-fürdő mellett a nép számára berendezett Csaba-fürdő is, mely néhány év előtt elpusztult.

[...]

Pálfalvától nyugatra Énlaka község van, melyben az unitárius templom falán hun-scytha betükhöz hasonló irásjegyeket találtak. A pálfalvi tetőtől keletre szembetünik a Hargitát délnyugatra övező fensik hátterében az öreg Hargita, sötét gerinczével. ||81.||

A tetőről északra haladva, alattunk egy mély völgykatlant látunk, melyen a Korond vize foly át. Ez a katlan Sóvidéke, a viz jobb partján Felső-, bal partján Alsó-Sófalvával. A katlan déli csucsában terül el Korond, melyet csak akkor látunk meg, midőn a pálfalvi tetőről a Kalondára és arról a falu végére ereszkedünk alá. Korond községe hires a mesés olcsóságu mázatlan cserépedényeiről, melyet messzeföldre szállitanak maguk a korondiak.

A falutól negyedórányira van a fürdő a Korond vize balpartján. Kellemesen lep meg árnyas sétahelye, melyet régen főkép[p] hatalmas füzek és nyárfák köritettek, s melyek helyén ma fenyők iparkodnak fölfelé. Ujabban épült csinos villái és a fürdői időszak alatt tapasztalható tisztaság és rend Gáspár Gyula tulajdonost dicsérik. Szélmentes levegőjét sokan keresik föl. Jóizü szénsavas vizét sokan élvezik magában vagy friss kecsketejjel. Egyik szénsavas forrás hideg és meleg fürdőül is be van rendezve.

[...]

Az út tovább, Felső-Sófalváig szintén magaslatok közt vezet, melyek közül a balfelől eső a Fiastető, folytatása a küsmödi kő, alább, a Korond vize torkolata felett, a siklódi hegy. ||82.||

Felső-Sófalvát is elhagyva, a völgykatlan közepén egy őrházakkal megrakott magaslat van, mely a Korond vize útjában áll. Fehérlő oldalai elárulják, hogy ez a hires **parajdi** sóhegy, melynek nyugati szögletén a víz sószikla közt útat nyitott magának, hogy egyesüljön a sóhegy tulsó oldalán folyó Kis-Küküllővel.

A sóhegy nyergére felérve, megpillantjuk **Parajdot**, a Kis-Küküllő mellett. **Parajdon** a bányaigazgatóság előzékeny vezetése mellett végig járjuk a sóhegy környékét, a bányát. Megszemléljük a különböző alakzatu, szövetü, szinü sóképződéseket. A bányászat módját, mely fáékeléssel megy végbe, nyáron látni nem lehet, mert ápril 15-től november 15-ig szünetel a fejtés. Azután megtekintjük a gyufagyárat is, telepeivel együtt és ezzel be van végezve **Parajd** nevezetességeinek szemlélete is.

De ha már itt vagyunk, ne mulasszuk el és az egy órai távolságra eső Szovátára ránduljunk át. Ez igaz, nem esik megyénkbe, hanem Maros-Tordavármegyéhez tartozik; de a természet nem ismervén megyei határokat, a mit **Parajdon** csak kicsinyben mutatott fel, itt fejezte be egész nagyságában. Itt vannak a hatalmas sósziklák, melyek európai ritkaságok s melyeket a bányáról az irodalom **parajdi** sóhegyek alatt emlit. A hatalmas sóhegyek alján sósfürdő, a hegyek kráterszerü tetején nagy terjedelmü sóstavak; a meredek sósziklák a napfényben vakitó fehérek, tetejüket pedig sötét tölgyek koszoruzzák. Szép és hasznos ritkaságok.

A Feketető 18–20ºC. foku vize a fürdőző vendégeknek nem csak fürdésre, hanem csolnakázásra, uszásra is alkalmas. A nagy Medvető pedig épp ritkaságszámba megy s megérdemli, hogy figyelem tárgya legyen. Csak a mult évben tették hozzáférhetővé, de fürdésre nem lehetett használni magas hőfoka miatt.

Aug. elején tett mérések szerint mig a felülete 22ºC. mutatott, addig 1–2 méter mélyen 39°C. volt; azon alul megint csökkent, ugy hogy az öt méter mélységből a melegebb rétegeken keresztül felhuzott hőmérő csak 30ºC. állott. Vajon nem ez a hely rejti-e azon kincset, melyet téli és nyári természetes sósfürdőre lehetne berendezni?

Három órai kitérés után ismét **Parajdon** vagyunk. ||83.||

Ezek elmondása után azon kijelentéssel válok el utitársaimtól: legjobban magam sajnálom, hogy azon tájékról felvett képek hiányosak. De egyről biztosithatom és ez az, hogy ha természetben is megteszik ezt az utazást, a természet, az utánozhatlan tájképszerző mindent kipótol. ||84.||

(Molnár 1895a: 80–84)

▪ **MOLNÁR, 1895.**
SZEJKE, HOMORÓD [= KOROND], PARAJD

[A közleményben azonosított Parajd-vonatkozású tartalmak megegyeznek a korában közzétett anyaggal: Molnár 1895a: 80–84, vö. Molnár 1895b: 97–98.]

▪ **N. N., 1895.**
AZ OSZTÁLYOK KÖRÉBŐL – UDVARHELYVÁRMEGYEI OSZTÁLY

[AZ OSZTÁLYOK KÖRÉBŐL.]
[UDVARHELYVÁRMEGYEI OSZTÁLY.]
2. VÁLASZTMÁNYI GYÜLÉS 1895. APR. 12.

Apr. 12-én d. u. ülésezett az E. K. E. udvarhelyvármegyei osztályának választmánya, melyen következő fontosabb tárgyak kerültek szóba. Az Emke látogatása alkalmával **Parajd**, Korond, vagy Homoród fürdő, szentkeresztbányai vasgyár, lövétei vasbányák és homoródalmási barlanghoz való kirándulások vezetésére, Mezey Ödön dr. elnöklete mellett 15 tagból álló bizottságot küldött ki. A választmány beható tanácskozás után, összeállitotta a kirándulások programmját, költségeit, utirányát stb. Egy napi kirándulás személyenkint 4 frtba, két napi 8 frtba fog kerülni. Tudomásul vette Molnár Károly jelentését a konczert jövedelme és pénztárára vonatkozólag. A pénztárban 115 frt és néhány kr van. Elhatározta, hogy a hangversenyen szereplőknek jegyzőkönyvi köszönetet szavaz, melynek szerkesztésével és szétküldésével Pogány Kornél titkárt bizta meg.

(*Erdély*. 1895. IV. évf. 3–4. sz. 89.)

▪ **JANCSÓ, 1896.**
HANKÓ VILMOS

HANKÓ VILMOS.

[...]

És e könyv [„Székelyföld”] írója, lemhényi Hankó Vilmos valóságos fia is annak a földnek, melyet e könyvben oly hangulatosan ismertet meg a magyar olvasó közönséggel. 1854 márczius 2-án született **Parajdon**, Udvarhely megyyében. Ott született tehát a **parajdi** [S]óhegy aljában, melynek magasba emelkedő meredek oldalai fehéren csillognak a napfényben, mint az Alpok örökös jégmezői, vagy mint a gonddal csiszolt carrarai márvány. Itt hallgatta édes anyjától, vagy öreg dajkájától Rapsonné regéjét, kinek vára ott állott réges-régen, Mirkó királyfi, vagy talán az óriások idejében a Juhod és a Szilas patakok között emelkedő sziklabércz tetején.

A boldog gyermekkor eltelte után családjával együtt elköltözött a Székelyföldről. Atyja sóbánya tisztviselő volt s mint ilyet Budapestre, majd Lőcsére helyezték át s ennek következtében a gyermekből ifjúvá növekedő Hankó Vilmos is középiskoláit nagyrészt Budapesten és Lőcsén végezte. Csak a VIII. osztályba került Kolozsvárra a piaristák gymnasiumába. Ebben a tanévben a VIII. osztály tanulóinak egy igen tekintélyes része székelyföldi fiukból állott. Ők voltak a gymnásiumi

közvélemény csinálói, a daloskör és az önképzőkör főszerepvivői. Ezek az idegenből viszszatérő székely fiut tárt karokkal fogadták. Első irodalmi kisérletei is az önképzőkör Hajnal czímü lapjának hasábjain láttak napvilágot.

1873. októberében a kolozsvári egyetem hallgatójává lett. A természetszeretete, mely ott a **parajdi** sóbányák környékén lopta magát fiatal lel- ||139.|| kébe, a természet-tudományok tanulójává tette. A chemia volt tanulmányainak fő és kedves tárgya. [...] ||140.||

(Jancsó 1896: 139–140)

▪ FEILITZSCH–RADNÓTI, 1898.
„VILÁGSZÉP ERDÉLY”

„VILÁGSZÉP ERDÉLY”.
– AZ E. K. E. ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁSA –

Azoknak a természeti csodáknak a hatása alatt, a melyek Erdélyben oly tömegesen jelentkeznek, érlelődött meg az E. K. E. vezetőiben a gondolat, hogy Világszép Erdély czím alatt megíratják az erdélyi részek természeti csodáinak, kincseinek monográfiáját s hogy ennek a monográfiának megirását a Székelyföld irójának, Hankó Vilmos dr.-nak kipróbált tollára bizzák.

[...]

Akárhányszor látja az ember a Maros-szorosát Gyergyó-Topliczánál, az Olt alkotta zsögödi- és tusnádi-szorosokat, a melyeken át meredek, merészen kiszögellő, néhol vadul megszakgatott sziklafalak között zúgva, bőgve esnek, törtetnek, rohannak keresztűl a Marosnak és Oltnak tajtékzó, gőzölgő habbá verődő, örvényt sodró hullámai, a gyergyói rónát, Fel Csíkot, Al-Csíkot festői módra sűrűn egymás mellé elhelyezett tiszta csinos községeivel; az aranykalászszal ékes Maros völgyét, a Pokolsárnak tombolva felfakadó, kavargó, őrvénylő, zúgó vizét, a torjai Büdös barlangnak halált lehelő sziklatorkát, a Szent Anna tónak ringó kristály tűkörét, a tejjel és mézze[l] folyó Barczaságot, a tordai ||102.|| hasadékot, a vulkáni alkotásnak ezt a bámulatos remekét, az igazi magas hegység minden tulajdonságaival biró fogarasi havasokat, Czibles- és Retyezát sziklavilágát a rekiczeli vízesésnek zuhanó árját, Szaváta- és **Parajd** ragyogó sóhegyeit, a Detonátának fénylő, fekete oszlopokkal dekorált sziklatömegét, a gyalári vashegyet, Szárhegy- és Szent-Domokos hófehér márvány hegyeit, vagy a felső-bajomi öröktüzet; akárhányszor jár az ember a petrozsényi hegyi vasúton: Erdély Semmeringjén, a gyimesi magas pályán, vagy a Szamos felséges völgyében Besztercze-Naszód vármegyében: mindig talál valami hajlamainak, ízlésének megfelelő új szépséget ebben a csodás világban, mely maga egy valósággá vált tündérmese, egy kép az Ezeregy éjszakából.

[...] ||103.||

A jövő év folyamán megjelenő s mintegy 30 ív terjedelmű díszmunkának megrendelési ára 3 frt. Bolti ára jóval magasabb lesz.

[...] ||104.||

(Feilitzsch–Radnóti 1898: 102–104)

▪ ÜRMÖSSY, 1905.
ERDÉLY SZÉPSÉGEI

Nagy hibát követ el, a ki külföldre megy a természet szépségeiben gyönyörködni. Hát van-e országrész, oly kis területü, mint Erdély, melyet a természet annyi kincscsel elhalmozott volna? [...]

[...]

Akárhányszor látja az ember a »Maros szorosát« Gyergyó-Topliczánál, az Olt alkotta »szögödi és tusnádi« szorosokat, a melyeken át meredek, merészen kiszögellő, néhol vadul megszakgatott sziklafalak között zugva, bőgve esnek, törtetnek, rohannak keresztül a Marosnak és Oltnak tajtékzó, gőzölgő habbá verődő, örvényt sodró hullámai, »a gyergyói rónát«, »Fel-Csikot«, »Al-Csikot« festői módon sürün egymás mellé elhelyezett tiszta, csinos községeivel, az aranykalászszal ékes Maros »völgyét«, a »Pokolsárnak« tombolva felfakadó, kavargó, örvénylő, zugó vizét, a torjai »Büdös barlangnak« haláltlehelő sziklatorkát, a »Szent Anna-tónak« ringó kristálytükrét, a tejjel és mézzel folyó »Barczaságot«, a »tordai basadékot«, a vulkáni alkotásnak ezt a bámulatos remekét. Hát a ki szemléli az igazi magas hegység tulajdonságaival biró »fogarasi havasokat«, a »Czibles és Retyezát« sziklavilágát a «rekiczeli vizesésnek« (alább bemutatom) zuhanó árját, »Szováta és **Parajd**« ragyogó sóhegyeit, a »Detonátának« fénylő, fekete oszlopokkal dekorált sziklatömegét, a »gyalári« vashegyet, »Szárhegy és Szent Domokos« hófehér márványhegyeit, vagy a »felsőbajomi« öröktüzet; akárhányszor jár az ember a »petrozsényi« hegyi vasuton, Erdély Semmeringjén, a »gyimesi« magas pályán, vagy a »Szamos« felséges völgyében Besztercze-Naszód vármegyében: mindig talál valami hajlamainak, izlésének megfelelő uj szépséget ebben a csodás világban, mely maga egy valósággá vált tündérmese, egy kép az Ezeregy éjszakából.

[...]

Mihelyt a nyár meghozza virágait, a turistasereg felkerekedik és a jövő hóban már kezdi ellepni Svájczot, Tirolt és Stájerországot. A megszállók azután a kinálva-kinált élvezetek fejében a lakosokat a szó szoros értelmében kitartják; a lakosok a sok idegen költekezésén nemcsak élnek, hanem gyarapodnak is. Erdély épp ilyen tárgya lehetne az érdeklődésnek, mert éppen olyan szép és érdekes, mint azok. Az erdélyi részek lakói az idegeneknek kiszolgálása, a természeti kincsek kiaknázása révén éppen olyan állandó jövedelemhez juthatnának, mint a svájczi, tiroli és stájerországi lakosok. De addig is, mig a kül- ||1.|| földiek erre felé jönnének nagyobb számban, hát legalább a honi turisták keressék Erdélyt fel – Svájcz stb. helyett. Látni fogunk itt nemcsak csodás hegyeket, völgyeket, bányákat, barlangokat, hanem kisebb méretben még a Niagara vizesését is.

[...] ||2.||

(Ürmössy 1905: 1–2)

▪ N. N., 1906.
AZ E. K. E. KÖZGYÜLÉSE SZOVÁTÁN

KÜLÖNFÉLÉK.
AZ E. K. E. KÖZGYÜLÉSE SZOVÁTÁN.

[...]

Mintegy 50 tagból állott az érkező turisták csapatja, kiket a szovátai állomásnál Maros-Torda vármegye nevében Körössy József főszolgabiró üdvözölt, Szováta fürdőn pedig sófalvi Illyés Lajos fürdőtulajdonos.

Az István-szálló nagytermében élénk részvétel mellett lefolyt közgyülésen való megjelenésüket a fürdővendégek köréből sokan már előre kilátásba helyezték.

Ime a névsor: Nagy Károly kir. főerdőtanácsos a kormány képviseletében, dr. Horváth Miklós t. főügyész Torda-Aranyos vármegye részéről, Dessewffy Arisztid főrendiházi háznagy, az Idegenforg.

vállalat elnöke, Illyés Károly kuriai biró, Csipkay János főerdőmester (Lugos), Tötössy Géza kincst. ügyész (Arad), Dr. Kabdebó (Arad), Andor Gyula min. tan., Vastagh György festőművész, Illyés Albert birtokos, Hofbauer István ny. altábornagy (Budapest), Némethy Károly min. tan. (Budapest), Tauszik Hugó keresk. és ip. kam. elnök (Marosvásárhely), dr. Csengery János egyet. tanár, Bujánovics Béla földbirtokos, Nevelics Béla kereskedő (Szász-Sebes), Franz takarékpénztári vezérigazgató (Nagybecskerek), Kőszeghy Sándor m. főlevéltáros (Budapest), Kürthy György, Gáspár Gyula fürdőtulajdonos (Korond), Illyés Lőrinc dr. tábl. biró (M.-Vásárhely), Körössy József fürdőbiztos, Illyés Lajos fürdőtulajdonos, Nyers Károly tanár (Beregszász), dr. Reichardsperg Lajos fürdőorvos, Nachtnebel Ödön főmérnök (Arad), Zeyk Dániel ny. főispán, Zeyk Gábor nagybirt., dr. Balogh Tihamér (Budapest), Zsiros Lajos törv. elnök, kuriai biró (N.-Becskerek), dr. Jancsó Benedek tanár, Szekula Ákos bizt. int. vezérfelügyelő, özv. Szántó Albertné (Galac), dr. Hankó Vilmos tanár, Balogh József gyáros, Illyés Tibor fürdőigazgató, Zsiros József ügyvéd (Módos), dr. Wieser János ügyvéd (Arad), továbbá a társas kirándulók, u. m.: Akeszmann Albert, Aszlán László, Bakk Lajos, K. Fodor János, Fabinyi Leó dr., Biró Géza (Sóvárad), Fábián Lajos (Békés-Gyula), Gámán József dr., Gross Tivadar dr., Gombos Albin dr. és neje (Brassó), Gergely Albert dr., Hajdu Dezső dr. (Mócs), Hirschfeld Sándor és neje, Hirschfeld Teréz, Holló Károly, M. Kovács Géza, Kovács Mihály (**Parajd**), Klör Vilmos (**Parajd**), Lázár I. Ödön, Lapu Imre és neje (Kövegy), Lászlóffy István dr., Márta Miklós (Brassó), Merza Gyula, Medgyessy Károly dr. (N.-Szeben), Monoky Gyula, Müller Béla, Nagy Szabó Ferenc, Szabó Lajos (K.-Vásárhely), Pálffy Ernő és neje, Páter Béla dr., Papp Kristóf, Petrán Tibor dr., Péter Károly (Sófalva), Sárga Gergely, Scheitz V. dr., neje és fia, Szádeczky Béla dr., Haas János, Herrmann Antal dr. (Budapest), Szabó Mariska, Szombathelyi Gábor dr., Szombathely J., Tanács József, Virágháty Gyula és ||121.|| neje, Werzár Lukács (Brassó), Zakariás János dr. és neje (Brassó), ifj. Herrmann Antal dr. (S.-Sz.-György), Zsilinszky Antal, nemkülönben Szováta község jegyzője, Illyés Kálmán és a szép leányok és asszonyok egész serege az Alsó- és Felsőtelepről egyaránt.

[...] ||122.||

(*Erdély*. 1906. XV. évf. 7–8. sz. 121–122.)

▪ CSÁVOK = M. KOVÁCS, 1906.
PARAJD ÉS VIDÉKE

[Illusztráció: **Parajd** – a bányatelep] ||38.||

Amióta Szováta sósfürdő természettől meleg, erdő koszoruzta, csudás hatásu tavaival országos hirre emelkedett és a kisküküllővölgyi helyi érdekü vasút is kiépült, a nagyközönség figyelme fokozottabb mértékben irányul a Székelyföldnek eddig alig ismert és természeti szépségekben páratlanul gazdag ama része felé, amelyet a székelység Sóvidéknek nevez. Sóvidéknek nevezik az udvarhelymegyei Korond községtől Maros-Torda megyébe a Kis-Küküllőre átnyuló ama területet, amelyen Alsó-Sófalva, Felső-Sófalva, **Parajd**, Szováta és Só-Várad, székely faluk és azoknak határai terülnek el. A vidéknek elnevezése igen találó, mert ott a só, a természetnek e nélkülözhetetlen adománya mérhetetlen tömegben jelentkezik. Sóval van telitve a levegő. Néhol sótalajon fut végig a Székely-Udvarhelyre vezető jól gondozott megyei út. Sósvizü patakok szaladnak a Küküllőbe és néhol párját ritkitó arányokban csupasz sóbércek emelkednek a magasba. Az emlitett községek között, nem emlitve a fürdőjéről hires Szovátát, a figyelemre leginkább méltó **Parajd** község. E csinos falu tengerszin felett 510 m. magasságban közvetlenül a Kis-Küküllő mellett helyezkedett el. Postája,

távirdája van és végpontja a küküllővölgyi helyi érdekü vasútnak. Lakói vendégszerető székelyek, akik mindenről előzékenyen adnak felvilágositást. Jó vendéglője is van, ahol mindig egy-két tiszta szoba várja az utast. A községnek főnevezetessége a 15-ik ||39.|| század óta müvelés alatt álló sóbánya és ama csupasz sósziklák, amelyek a Korond vizének évszázados munkája után közvetlenül a sóbánya mellett keletkeztek. A sóbánya nem olyan nagyarányu, mint Erdélynek többi sóbányái, azonban a Korond vize által készitett tiszta sóból álló sziklaszoros olyan keretet ad, hogy a többi sóbányák tájszépségre messzi elmaradnak. **Parajdról** egy igen jól gondozott megyei út mindenütt gyönyörü erdőkön át kigyózik a Hargita legszebb csucsának az 1777 m. magas Mezőhavasnak Bucsin-tető (1287 m.) nevü nyulványára és onnan a gyergyói medencébe. Ezért a kis falu igen fontos turista állomás, mert akinek betegség miatt nem kell huzamosabban időznie a sokszor nagyon is látogatott Szováta fürdőn, innen teheti a legkönnyebben a legháládatosabb kirándulásokat. A Gyergyóba vezető úton kora reggel elindulva fél órai séta után már a Nagy-Ág (a Kisküküllő felső részének neve) által alkotott völgy jobb oldalán levő hegyekre kapaszkodhatunk fel és ujból fél órai mászás után elérhetjük a székely mesevilág arany szálaival többszörösen behálózott, ismeretlen korból reánk maradt Rapsonnévára romjait. Itt szabad szárnyalást engedhetünk képzelődésünknek. A régi véres harci viharok és az elmulás felett érzett fájó merengésből csakhamar felocsudni késztet a hüvös hegyi szellő. A romoktól bucsuzni kell, ha tovább akarunk haladni, de előbb kissé még tobzódunk az erdőkoszoruzta Bekecs, a kopasz Siklódkő, a büszke Firtos és a Küküllővölgy gyönyörüséges panorámájában és aztán elindulunk, hogy mintegy 6 órai kemény gyalogolással, mindenütt gyönyörü fenyves erdő között haladva elérhessük az 1628 m. magas Ferenczi szállása nevü csúcsot. E csúcs már Csikmegyében van. A kilátás nagyszerü, felséges. ||40.||

S innen 1 óra alatt jó ösvényen leereszkedhetünk a reggel elhagyott utra a Bucsin fogadóhoz és ha alkalmi székely szekér akad estére vissza is térhetünk **Parajdra**. Ha valakit vágya tovább űz, az Gyergyó fővárosába Gyergyó-Szent-Miklósra is elutazhat, ahonnan ujra igen szép kirándulások tehetők. Képünk a gyönyörü sóhegyek alatt a Korond vize mellett lévő festőien elrendezkedett bányatelepet ábrázolja. E bányatelep különösen a helyi érdekü vasút megnyilta óta igen fontos gazdasági tényezője e környéknek, mert most a bánya egész évben üzemben van és munkát ad az inséges székely népnek. ||41.||

(Csávok = M. Kovács 1906: 38–41)

- **N. N., 1907.**

TURISTA NAPTÁR (CSÁVOK: PARAJD ÉS VIDÉKE)

KÖNYVESHÁZ.
TURISTA NAPTÁR.

A fakadó tavaszszal, a mikor a kirándulások kezdődnek, megjelent az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek f. évi turista naptára is, hogy mint turista irodalmunkban hézag potló munka a természet kedvelőknek és az egyesület tagjainak a turistaság gyakorlására tanácsokkal, tervezetekkel, az egyesület ügyeire, kedvezményeire, szervezetére vonatkozólag pedig felvilágosításokkal szolgáljon. A naptár előrészét bélyeg fokozat, ércpénz, utmérték, összehasonlító táblázatok töltik ki. Felvannak röviden sorolva benne Kolozsvár látnivalói és a postai dijszabás. Ez általános tudnivalók után a naptári rész célszerü beosztással, jegyzeteknek való helylyel és az egyes hónapok között szintén jegyzetek számára tiszta lapokkal következik, hogy a turista megfigyeléseit, tervezéseit felirhassa. Dr. Herrmann Antaltól egy költői lendülettel megirt cikkely gyönyörködteti ezután az olvasót. A cikkelyhez 2 kép is van csatolva. Erre a **parajdi** sóbányának kedves képe látható Csávok Gézának **Parajd** község és

vidékének kiránduló helyeiről irt hangulatos ismertetésével. Praktikus turista tanácsadó és 27 kirándulási tervezet kelt ezután érdeklődést. A tervezetek mind Kolozsvárról kiindulólag vannak egybeállítva, de bármely vidéken lakó a vasuti menetrendet számitásba véve a közölt adatokkal, azokat a maga céljainak megfelelően könnyü szerrel módosíthatja. Turista ötletek címen ujra Herrmann Antal dr. ír kedves és közkedveltségnek örvendő szellemi sziporkákat. Erre az E. K. E. központjának 1907. évi nagyszabásu kirándulási tervezete következik 28 kirándulással, melyek mind Kolozsvárról indulnak ki, de ezekhez a vonal mentén bárki hozzácsatlakozhatik. A programm nemcsak egész Erdélyre, hanem a Biharhegységre is kiterjed. A naptár zömét különben az E. K. E. menedékházak, turistaszállok és a tagok részére szerzett kedvezmények alkotják. A felsoroltakból látható, hogy az E. K. E. milyen körültekintéssel és odaadással szolgálja nemcsak a közszükségletet, hanem a csekély 6 korona tagsági dij ellenében a tagok érdekeit is. A vászonkötésben megjelent naptár ára 1 korona. Megrendelhető az E. K. E. központi irodájánál Kolozsvárt Mátyás-király-utca 3 sz.) A tagok arcképes igazalójukhoz mellékelve díjtalanul kapják. X.

(*Erdély*. 1907. XVI. évf. 3–4. sz. 56.)

- **N. N., 1907.**

AZ E. K. E. 1907. ÉVI KIRÁNDULÁSAINAK TERVEZETE

KÜLÖNFÉLÉK.

AZ E. K. E. 1907. ÉVI KIRÁNDULÁSAINAK TERVEZETE.

Ime, itt közöljük folyó évi kirándulásainknak tervezetét. Ha az időjárás, vagy egyéb előre nem látható körülmények nem akadályozzák meg és elegendő résztvevő jelentkezik, igyekezni fogunk az egyes kirándulásokat meg is rendezni.

[...] ||51.||

[...]

24. Gyilkostó-Balánbánya szept. 22–24-én, 3 napos.

Szept. 21-én ind. Kolozsvárról vonaton este 9 ó., érk. **Parajdra** 22-én d. e. 9 ó., ind. **Parajdról** d. e. 11 ó., érk. Gy.-Alfalu-Gyergyó-Szt.-Miklósra este 6 ó. Meghálás Gyergyó-Szt-Miklóson.

Szept. 23-án ind. Gyergyó-Szt.-Miklósról gyalog regg. 4 ó., érk. Gyilkostó-Békás-szoros déli 12 ó., ind. vissza gyalog d. u. 1 ó., érk. Gyergyó-Szt.-Miklósra este 9 ó. Meghálás Gyergyó-Szt.-Miklóson.

Szept. 24-én ind. Gyergyó-Szt-Miklósról kocsin regg. 4 ó., érk. Balánbánya-Csik-Szt.-Domokos (esetleg Mádéfalva) déli 12 ó., ind. Mádéfalváról vonaton 25-én d. u. 2 ó., érk. Kolozsvárra este 7 ó.

[...] ||54.||

(*Erdély*. 1907. XVI. évf. 3–4. sz. 51, 54.)

- **N. N., 1913.**

TERMÉSZETI EMLÉKEK UDVARHELYMEGYÉBEN

KÜLÖNFÉLÉK.

TERMÉSZETI EMLÉKEK UDVARHELYMEGYÉBEN.

A földmívelésügyi miniszter rendelete értelmében a természeti emlékek összeírására megalakúlt bizottság Sebesi János alispán elnökletével tartott ülésében összeállította az Udvarhelyvármegye terűletén levő természeti emlékeket. Az érdekes kimutatást a következőkben ismertetjük:

[...] 19. Korondon az aragonit-bánya. 20. A Bágyi-vár romja, melyből még csak egy kevés van a földben meg. 21. Székelydályai ref. templom freskói, melyek csaknem ép állapotban vannak. 22. Székelyudvarhelyt a sósfürdő melletti kápolna, mely a 16-ik századból való. 23. A Székely-Támad vára, mely 1562-ben épült, s a melynek legszebb részét, amikor a reáliskolát építették, lebontották. 24. A piactéri millenniumi emlék. 25. A sertéspiac-téren kiemelt római fürdő falazata, melyet ásatás után elföldeltek. 26. Betfalván az Erzsébet-kút. 27. Lövétén az Abel tornya nevű fa. 28. **Parajd** határában Rapsóné vára, a gótok által épített vár, mely bizarralakú trachyt-sziklákon állott. 29. Firtos-váralján a Firtos vára. 80. Tartód vára Szentléleken. 31. Ősi tőzegtelep Korondon. [...]

(N. N. 1913: 205)

▪ BÁNYAY, 1916.
IDEGENFORGALOM

A háboru második évében, az ország fennállásának ezredik évében végre csak eljő Magyarországra a messiásként várt idegenforgalom.

[...]

A főváros idegenforgalmi bizottsága április 25-én némi vita után idegenforgalmi iroda felállitását határozta el. Nagyon okos elhatározás, bár tagadhatatlan, hogy korábban kellett volna megcsinálni, mert a keletkezőben levő érdeklődést kell, hogy valaki felszinen tartsa, hogy szervezzen, agitáljon és ami a legfőbb Magyarországon, a szervezetlen ellátásról ügyesen és megbizhatóan gondoskodjon.

[...]

És ne feledjék azok a kereskedők, akik ebben az irodában serénykedni fognak, hogy az Alföld buzakalásztól ringó rónáin tul a legkiesebb vidékek a bércek közt levő bányák körzetében vannak. A petrozsényi szénmedence, vagy a krassószörényi kohó és kőszénbányák vidéke a vadregényes szépségek terén a világ legszebb tájainak méltó verseny- ||1.|| társai. Mi nem akarjuk felsorolni és csak egy reflektorfényt vetitünk, mikor a **parajdi** csodás sóstóra gondolunk, vagy a vizaknai és aknaszlatinai – asszonyoknak megfizethetetlen hatásu – sós-gyógyvizekre. Mind bányák körzetében, ahol tanulságos és gyönyörködtető szerep a legegyszerübben párosul az egészséggel.

Meg vagyunk győződve arról, hogy egy jól funkcionáló idegenforgalmi iroda a mai elhagyatott és szegényes bányavidékekre a bőség áldását könnyüszerrel onthatja. ||2.||

(Bányay 1916: 1–2)

▪ HANKÓ, 1916.
A MAGYAR FÖLD RITKASÁGAI

A MAGYAR FÖLD RITKASÁGAI.
AZ IDEGENFORGALOM BÁZISAI.
BUDAPEST, AUG. 5.

Moltke, a német vezérkarnak imént elhunyt főnöke néhány héttel halála előtt egy ujságiró előtt a következő kijelentést tette: Az olaszok árulásuk következményeit a háboru után is keservesen fogják érezni. A háboru után ugyanis a népek vándorlásának áradata a szövetséges országok felé veszi utját, ebben az utban fel fogja keresni Magyarország gyönyörü vidékeit is.

Tartozunk a büszkeségünknek annak a beismerésével, hogy az idegenek országunkban nemcsak gyönyörü vidékeket találnak, de olyan tájakat is, a hol a természet ritkát, egyetlent nyujt az embernek. Ha a látogatók révén hire kel ezeknek, az emberek jönni fognak mindenfelől, hogy kitáruló lelküket megtöltsék a természet alkotásának gyönyörüségével.

A nagy alkotások közül felsorolok egynéhány olyant, melyek hazánk idegenforgalmának bázisai, gazdasági életének gazdagon bugyogó forrásai lehetnek.

[...]

A szovátai Medve-tó. Valóságos természet csodája! Egy nyolc kataszter hold kiterjedésü pompás tó; vize kék, mint az égboltozat, tiszta és átlátszó, mint a tószéli virág kelyhén rezgő harmatcsepp. Vize nem édes, hanem erősen sós. Halak, vizi állatok nem játszadoznak habjaiban, csillogó vizében. A 10–12 méter tó ott ring mint egy tükör a fehér sósziklák tövében; sósziklák s lombos fákkal sürün benőtt hegyek néznek le kacér tükörébe.

[...]

Szovátán nemcsak a tavak vize sós; sós itt minden; a viz, a föld, a levegő is. A föld, a melyen járunk, egy tengerrész sógazdaságát rejti magában. Sót izzad ki a föld, sóval vegyes az ut pora, sótartalmuak a források, a kutak vize sósizü, márványfehér, sima sóhegyek törnek ki a földből, sósziklákkal viaskodik a hegyről lesiető csermely patakzó vize. Ezek a sósziklák formájuknak változatossága, méreteiknek aránya, alakulásuknak bizarr formáival foglyul ejtik a látogató szemét. A sósziklák szine fehér, mintha Karrara hófehér kövéből valnának faragva, gerince szaggatott, oldala hol sima, hol pedig rovátkos, vizmosta árkokkal, sötét üregekkel barázdált. Az oldalból helyenként sósziklacsoportok, némely helyen ragyogó sóvirágok emelkednek ki.

[...]

A sósziklák környékén a sóval átivódott agyagos föld felülete a kivirágzott sótól száraz időben fehér, mint a hó és mikor a nap rásüt, vakitóan csillog. Ha a források és patakok vizét a nyár melege megapasztja, a felületen vagy a kiszáradt patakok kavicságya felett csillogó sóréteg támad, mely azt a benyomást teszi a szemlélőre, mintha sima jég boritaná a vizek felszinét. Félve lépünk rá, hogy el ne csusszunk.

A sónak ilyen mértékben való megjelenése, Erdély többi sósfürdőiben s az osztrák sósfürdőkben szerzett tapasztalataink szerint, kizárja a növényi tenyészetet. Szovátán a sós tavakat a legbujább növényzet veszi körül, a sósziklákat évtizedes fák lombkoszoruja, a Medve-tavat remek szép árnyékos séta-út övezi.

[...]

Külön méltatást érdemelne országunk szive, a világ legszebb városa, legnagyobb fürdő- és ásványviz-telepe: a szépséges Budapest, az aldunai szoros, a **parajdi** sóhegy, a borszéki Lobogó, a somoskői bazaltoszlop-kupola, a ránki gájzir, a Duna gyöngye: a Szent Margit-sziget, s abban az unikum-számba menő melegviz-zuhatag. Kis Sáros, melynek földjében a földgáz tüze alszik elképzelhetetlenül nagy mennyiségben, az aggteleki barlang, a tordai hasadék, a bihari hegység csodavilága, a melyben az utazó visszafojtott lélekzettel nézi a bübájos képek mesés szinpompáját, melyet viz, szikla, erdő, hegy és völgy, barlang, vizesés, buvópatak kimondhatatlan változatosságban felmutat.

Mindezek tanuságot tesznek a mellett, a mit föntebb mondottunk, hogy Isten a magyar földet olyannak teremtette, hogy bőven megtalálható benne, a mit vágyódásában a lélek a természettől megkiván. Ha másutt volnának ezek, például Svájcban vagy Tirolban – a hol ugy értenek minden

parányi természeti kedvezmény kiaknázásához – részvénytársaság vendégfogadói emelkednének mellettük, a nép pedig az idegenek kiszolgálása révén gazdag volna és megelégedett.

[...] ||12.||

Egészen komolyan hozzá kell fogni az idegenforgalom szervezéséhez. Figyeljük meg és tanuljuk el az osztrákoknak az idegenforgalom szervezésében zajtalan, de nagy körültekintéssel végzett hóditás módszerét. Országunkban egy az osztrákhoz hasonló hivatalos idegenforgalmi szervezetre van szükség az államvasutak égisze alatt.

[...]

Ha mindaz, a mit itt jámbor óhajtás gyanánt emlitettem, kivihető volna, eljönnének hozzánk az idegenek is. Nem elég azonban őket idehozni. Rajta kell lennünk, hogy jól érezzék itt magukat s vissza is jöjjenek. A megelégedett vendég a legjobb reklám. A jó hirt elviszi messzire, a rosszat messzibbre. Ha a külföldiek eljönnek ritkaságaink megtekintésére, akkor talán eljönnek a magyarok is. ||13.||

(Hankó 1916: 12–13)

▪ CHOLNOKY, 1917.
AZ E. K. E. MUNKAPROGRAMMJA

AZ E. K. E. MUNKAPROGRAMMJA.
Cholnoky Jenő dr., ügyvezető elnök megnyitója az E. K. E. 1917. szeptember 7-én tartott választmányi ülésén.

Egyesületünk hajdani szép tevékenységű élete már a háború előtt is hanyatlani kezdett, de majdnem végveszedelembe került a háború kitörésekor s akkor tevékenységét a legszűkebbre szorítva, új tisztikart választott s megindította új programm alapján a jövőben nagyszabású tevékenység előkészületeit.

[...] ||2.||

Temérdek tennivaló van, hogy mindezeknek a feladatoknak az E. K. E. megfelelhessen! Ismertetni kell túristaszempontból szép vidékeinket, be kell azokat rendezni kényelmes és biztos túristálkodásra s oda kell minden eszközzel vonzani fiatalt és öreget, embert és asszonyt egyaránt! Kiadványainknak folytonosan ébren kell tartaniok az eszméket, ismertetni, kalauzolni, oktatni, magyarázni; kirándulásainknak mintaszerűeknek kell lenni; állandóan nyitva tartott irodánknak és múzeumunknak mindig a közönség rendelkezésére kell állnia s minden alkalmat meg kell ragadni fürdőink, kiránduló-helyeink fellendítésére, túrista-látnivalóink kényelmes megjárhatására, idegenforgalmunk emelésére.

[...] ||3.||

Az egyes csoportokban a következő tennivalóink vannak:

[...] ||6.||

D) csoport. Az erdélyi medence halomvidékén, a hegyektől környezett régi tengerfenék összevagdosott, lankás lejtőjű dombjai közt nem igen beszélhetünk túristálkodásról, de látnivalói ennek is vannak. Segesvár, Nagysármás, Bázna, Szováta, **Parajd**, Vizakna, Marosújvár, meg a medence peremén fekvő városok, hogy csak Gyulafehérvárt, Nagyenyedet, Tordát, Dést, Beszterczét, Székelyudvarhelyt, Fogarast, Nagyszebent és Dévát említsem. Mindezek valóban érdekesek s idegen vendégeinket látnivalóikra figyelmeztetni kell.

Különösen reá akarok mutatni itt sós fürdőinkre. Vizakna, Torda, Kolozs, Szászpéntek, Szováta stb. ilyen sós fürdőhelyek. Ezek közül egyedül Szováta olyan, hogy nyugodtan mutathatjuk meg

idegen vendégeinknek. A többi nem mondható mai állapotában olyannak, hogy sok dicséretet kapnánk érte. Vizakna ugyan szépen ki van építve, fürdői is nagyarányúak, de ennek a fürdőnek is van olyan baja, amely a többinek is csak hasonló szerencsétlensége: a sós-tavaknak nincsen lefolyása! Amit ezekbe a kősófalu medencékbe évszázadok óta belefürödtek, az mind benne is van szépen! Ez nem állapot, legalább is nem kulturális állapot! ||10.||

[...]

(Cholnoky 1917a: 2–3, 6, 10)

3. HÍR

▪ **MULT ÉS JELEN, 1845. aug. 12.**
MAROSVÁSÁRHELYI HIR

Marosvásárhelyi hir, august. 4-n[.] Zajtalan életünkre napokban egy fénycsillag derült. Ugyan is mult hó 26-ra szeretve tisztelt erdélyi kincstárnoki elnök nádasdi gróf Nádasdy Seraph. Ferencz úr ő nagyméltósága, titoknok mélt. Biró Albert úr kiséretében, miután a' **parajdi** királyi só- és erzsébetvárosi kir. harminczad-állomásokat meglátogatta volna, székely városunkba érkezék, 's más nap az itt létező kir. és köz ügyigazgatósági hivatal- 's illetöleg személyzetére nézve szemlét tartott. [...]

(*Mult és Jelen*. V. évf. 64. sz. 1845. aug. 12. 380.)

▪ **WIENER ZEITUNG, 10. Jun. 1851**
[GOUVERNEUR IN SIEBENBÜRGEN]

Hermannstadt, 4. Juni. Heute um 5 Uhr Morgens hat Se. Durchlaucht der Herr Gouverneur die beabsichtigte Rundreise des östlichen Theiles Siebenbürgens angetreten. Die Reise geht über Mediasch, Schäßburg, Maros-Vasarhely, Dees nach Bistritz, und von dort über Sächsisch-Reen, **Paráid** und Kronstadt zurück.

(*Wiener Zeitung*. Nr. 138. 10. Jun. 1851. 1699.)

▪ **ORVOSI HETILAP, 1864. jún. 19.**
[A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK...]

Pest, junius 16. – A magyar orvosok és természetvizsgálók X-ik nagy-gyülése iránti jelentést mai számunkban tesszük közzé. Erdélyi ügytársaink, mint értesülünk, szép számmal készülnek megjelenni. A mivelt osztályok nagy részvétet tanusitanak a tudományos gyülés iránt. Reméljük, hogy magyarországi ügyfeleink sem maradnak el. Sajnos, hogy, amint látszik, az elnök Hajnald püspök nem vehetend részt a gyülésben. A vendégek elfogadására a marosvásárhelyi polgárság kivétel nélkül szívesen vállalkozott. Az ügyvivők gondoskodni fognak az útazók olcsó és kényelmes szállitásáról N.-Váradról M.-Vásárhelyig. Kiállitás is rendeztetik, melyben Erdély természetkincsei lesznek képviselve, s kirándulás a **parajdi** és szovátai nagyszerű sóbányákba.

(*Orvosi Hetilap*. VIII. évf. 25. sz. 1864. jún. 19. 114.)

▪ **SÜRGÖNY, 1864. júl. 23.**
[A TERMÉSZETTUDÓSOK...]

[...] Minthogy a közlekedés könnyitése végett a kellő lépések megtétettek, és M. Vásárhely városa gondoskodik az illető vendégek ingyen elszállásolásáról és élelmezéséről, ez okból tisztelettel felszóllittatnak mindazok, kik a gyülésben részt venni szándékoznak, tudósitsák erről az Erdélyben lakók Knöpfler Vilmos tudor titkárt Maros-Vásárhelyt, a Magyarországon vagy azon kivül lakók Rózsay József tudort Pesten (országut 54. szám), világosan megirván nevöket s lakásukat és az utolsó póstát bérmentes levelekben, még pedig augusztus 15-éig, hogy az illető ideiglenes ingyen jegyeket rögtön kézbesitni lehessen, mely jegyek részint az utazási közlekedés, részint a szállási ügy rendezésére szolgálnak. A gyülés tervrajzát, a kiállitásra és a Szováta, **Parajd** és Korondra tervezett két napig tartó kirándulást illető részleteket közelebbről közzéteendik. Előadásokat a felsőbb helyen elfogadott szabályzat szerint bármely nyelven lehet tartani.

(*Sürgöny*. IV. évf. 167. sz. 1864. júl. 23. o. n.)

- **POLITIKAI UJDONSÁGOK, 1864. júl. 27.**
[A TERMÉSZETTUDÓSOK...]

(A természettudósok idei nagygyülésére,) mint már emlitettük, a beiratások augusztus 24-én, 25 és 26-án történnek M.-Vásárhelytt, 27 én az alakuló és september 2-án a befejező ülés lesz. Minthogy a közlekedés könnyitése végett a kellő lépések megtétettek, és M.-Vásárhely városa gondoskodik az illető vendégek ingyen elszállásolásáról és élelmezéséről: ez okból az ujabb felhivás szerint félszólittatnak mindazok, kik a gyülésben résztvenni szándékoznak, tudósitsák erről az Erdélyben lakók Knöpfler Vilmos tudor titkárt Maros-Vásárhelytt, a Magyarországon vagy azon kivül lakók Rózsay József tudort Pesten (Országut 54. sz.), világosan megirván nevöket, lakásukat és az utolsó postát bérmentes levelekben, még pedig augusztus 15-ig, hogy az illető ingyen ideiglenes jegyeket rögtön kézbesiteni lehessen, mely jegyek részint az utazási közlekedés, részint a szállási ügy rendezésére szolgálnak. A gyülés tervrajzát, a kiállitásra és a Szováta, **Parajd** és Korondra tervezett két napig tartó kirándulást illető részleteket közelebbről közzéteendik. Előadásokat a felsőbb helyen elfogadott szabályzat szerint bármely nyelven lehet tartani.

(*Politikai Ujdonságok*. X. évf. 30. sz. 1864. júl. 27. 362.)

- **NEFELEJTS, 1864. júl. 31.**
[A TERMÉSZETTUDÓSOK...]

A természettudósok Maros-Vásárhelyt tartandó gyülését illetőleg a következő jelentést vettük: [...] Minthogy a közlekedés könnyitése végett a kellő lépések megtétettek, és M. Vásárhely városa gondoskodik az illető vendégek ingyen elszállásolásáról és élelme- ||195.|| zéséről, ez okból tisztelettel felszóllittatnak mindazok, kik a gyülésben részt venni szándékoznak, tudósitsák erről az Erdélyben lakók Knöpfler Vilmos tudor titkárt Maros-Vásárhelyt, a Magyarországon vagy azon kivül lakók Rózsai József tudort Pesten (országut 54. szám), világosan megirván nevöket s lakásukat és az utolsó póstát bérmentes levelekben, még pedig augusztus 15-éig, hogy az illető ideiglenes ingyen jegyeket rögtön kézbesitni lehessen, mely jegyek részint az utazási közlekedés, részint a szállási ügy rendezésére szolgálnak. A gyülés tervrajzát, a kiállitásra és a Szováta, **Parajd** és Korondra tervezett két napig tartó kirándulást illető részleteket közelebbről közzé teendik. Előadásokat a felsőbb helyen elfogadott szabályzat szerint bármely nyelven lehet tartani. ||196.||

(*Nefelejts*. VI. évf. 18. sz. 1864. júl. 31. 195–196.)

▪ **SÜRGÖNY, 1864. aug. 2.**
ELŐRAJZA A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK 1864-BEN MAROS-VÁSÁRELYT TARTANDÓ X-IK NAGYGYÜLÉSÉNEK

1. Ezen nagygyülés idei augusztus 27-én kezdődik, és september 2-án végződik.

[...]

8. Kirándulás augusztus 28 és 29-én (vasárnap és hétfőn) nemes Marosszék birtokossága által rendezve, a szováti sóhegyekhez, **parajdi** sótelepekhez és aknába, ugy a korondi fürdőre a Nyárád völgyén fel és a Kisküküllő völgyén vissza. Ha az időjárás ezen kirándulást gátolná, a szakgyülésre szánt napokkal felcserélhető.

[...]

(*Sürgöny*. IV. évf. 175. sz. 1864. aug. 2. o. n.)

▪ **DIE PRESSE, 6. Aug. 1864**
SIEBENBÜRGEN [VERSAMMLUNG DER UNGARISCHEN NATURFORSCHER]

Siebenbürgen. Die Stadt Maros-Vasarhely trifft für den Empfang der zu Ende dieses Monats zur zehnten General-Versammlung ungarischer Aerzte und Naturforscher dort eintreffenden Gäste Vorbereitungen. Sämmtliche Theilnehmer werden in Privatquartieren kostenfrei untergebracht, und zur Bewirthung derselben hat der Magistrat 5000 fl. bewilligt, sowie auch von Privaten ansehnliche Beträge subscribirt wurden, um die Gäste bei ihren Ausflügen nach **Parajd** und Sovata, wo auf der Spitze des Berges eine Tafel für 400 Personen gedeckt werden wird, zu bewirthen.

(*Die Presse*. XVII. Jg. Nr. 216. 6. Aug. 1864. 2.)

▪ **FŐVÁROSI LAPOK, 1864. aug. 7.**
[A MAGYAR ORVOSOK...]

A magyar orvosok s természetvizsgálók szives fogadtatására, Maros-Vásárhely városa nagy előkészületeket tesz. A gyülés tagjai magánlakokban ingyen ellátásban részesittetnek, s élelmezésükre máris 5000 ftot engedélyezett a tanács, ugy szintén magánosok is tekintélyes összegeket irtak alá, hogy a vendégeket **Parajd-** és S[z]ovátára teendő kirándulások alkalmával, a hegy tetején tervezett 400 teritékü asztalnál illőleg megvendégelhessék. Gróf Teleky Sámuel, saját költségén ujittatja meg az ugynevezett „Apollo" termet, hol a vendégek először fognak összszetalálkozni. Marosszék nemesei fogják őket a kirándulások alkalmával saját fogataikkal ellátni, s igy müködik a népség s a városi tanács közre, hogy a gyülésben résztvevők tartózkodását városukban minél kellemesbé tegyék.

(*Fővárosi Lapok*. I. évf. 180. sz. 1864. aug. 7. 753.)

▪ **ORVOSI HETILAP, 1864. aug. 7.**
ELŐRAJZA A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK 1864-BEN MAROSVÁSÁRELYTT TARTANDÓ X-DIK NAGYGYÜLÉSÉNEK

Orvosi Hetilap. VIII. évf. 32. sz. (1864. aug. 7.) 534–535. ≈
Sürgöny. IV. évf. 175. sz. (1864. aug. 2.) o. n.

▪ **HÖLGYFUTÁR, 1864. aug. 11.**
[A MAGYAR ORVOSOK...]

Hölgyfutár. XV. évf. II. fv. 13. sz. (1864. aug. 11.) 137. ≈
Fővárosi Lapok. I. évf. 180. sz. (1864. aug. 7.) 753.

▪ **KOSZORÚ, 1864. aug. 14.**
[A MAGYAR ORVOSOK...]

A magyar orvosok és természetvizsgálók Maros-Vásárhelyt, aug. 24-től sept. 2 ig, tartandó nagygyülésére élénk előkészületeket tesznek. Az oda utazni akarókat mind a Dunagőzhajózási társulat, mind a vasutak fele áron szállítják. Nagy-Váradon a város vendégei lesznek, s az egész „Sas" szálloda számukra lesz fönntartva. Váradtól Kolozsvárig a gyülés tartama alatt háromszoros gyorskocsi-közlekedés. – Benn Erdélyben pedig a testvér haza vendégszerető fiai várják őket tárt karokkal: mennyi a már előre megállapított terv, s mennyi mindent fognak még azonkivül tenni a látogató rokonok gyönyörködtetésére. Maros-Vásárhelyt az elszállásolásról már gondoskodva van; az „ismerkedő estély" az „Apolló" teremben fog tartatni, melyet Gr. Teleky Sámuel saját költségén diszíttetett föl. A gyülés napjaira kirándulások vannak tervben **Parajdra** és Szovátára. – De az utba nem eső városok is erősen csalogatják az utazókat, hogy kedvökért egy kis kitérést tegyenek. Igy Tordán bizottság alakult az elfogadásra, mely már hirdeti, hogy a tordai hires hasadékhoz, a régi sóbányák-, sósfördőkhöz teendő kirándulásokról gondoskodni fog. Szóval az egész kis Erdély a megtestesült vendégszeretet, pedig bizony ez idén megnehezedett fölötte is „az idők viharos járása."

(*Koszorú*. II. évf. II. fv. 7. sz. 1864. aug. 14. 166.)

▪ **POLITIKAI UJDONSÁGOK, 1864. aug. 31.**
[TÁRCA] A MAGYAR TERMÉSZETVIZSGÁLÓK ERDÉLYBEN

[...]

A Királyhágótól a székely havasokig harmincz mérföldet futnak át kedves vendégeink. Csucsánál, Bánfi-Hunyadnál, Gyalunál, Tordánál, Radnótnál, Vásárhelynél, Vajánál csatatéreken, őseink vérétől ázott földön haladnak el; Sebesnél, Gyalunál, Fenesnél, Kolosmonostornál, Kolozsvártt, Tordán, Radnóton, Vásárhelyt, Makfalván, Sóváradnál, Szovátánál, Korondnál többire romba dölt, de régi nagyságukra emlékeztető várromok alatt hozta és viszi el utjok; mennyi emlékezetes tárgy a régészet barátai számára, s mennyi apróbb részlet, római maradvány, mi köztök elmarad.

A Körös, Szamos, Aranyos, Maros, Küküllő völgyén viszi utjok keresztül; egyelőre jobbjokon az aranyhegyi havasok, Tordánál nyugatra a vastermő hegyek csipkéi szegélyzik a láthatárt; tovább Erdély kanahána a Marosvölgy fogadja, mig végre a bel- és külszékelyföldet ketté metsző havasok árnyába érnek, hol Maros- és Udvarhelyszék lelkes népe fogadja őket.

A mint belépnek, feketemárvány, kőszén-telepek, tengerfeneki csiga-képletek, Felek dombor kövei, a tordai hasadék; a tordai, marosujvári, **parajdi** sóbánya s a szovátai napra kiült sóhegy mellett haladnak el a korondi borvizekig, – menynyi tárgy ismét azok részére, kik a természetet jöttek buvárlani.

A müemlékek és természeti ritkaságok egész tárháza nyilik fel pár nap alatt is azoknak, kik a mindennapiság körén tul emelkedve, a multat és jelent magasabb szempontból tanulták tekinteni.

S mennyi oly tárgy, mi mind a természet, mind a régészet barátait egyaránt érdekli, mennyi hazafi emlék: Vasvári sirja; a tér hol az utolsó független II. Rákóczi elesett; hol Mátyás király és Bocskai született; hol Bethlen Gábort, I. Rákóczit fejedelemnek választák; hol Traján győzött; hol a székelyek egyetlen adója, az adóba adott ökör sütése, illetőleg bélyegzése folyt, hol II. Rákóczi Ferenczet fejedelemnek választák.

A nemzeti szinház, muzeum, Teleki-könyvtár, s egy sereg tanintézet, – mind ez utban esik.

[...]

(*Politikai Ujdonságok*. X. évf. 35. sz. 1864. aug. 31. 422.)

▪ FŐVÁROSI LAPOK, 1864. szept. 1.
[MAROSVÁSÁRHELYTT...]

Marosvásárhelytt a tudósok ismerkedési estélye, melyet az „Apolló” teremben rendeztek, fényesen sikerült.

Aug. 28-dikán s 29-dikén a tagok az udvarhelyi és marosszéki birtokosoknak voltak vendégei, s a korondi fürdőbe tettek kirándulást, meglátogatván ezuttal Nyárádszeredét, Szóvátát, **Parajdot** és Kelementelkét.

(*Fővárosi Lapok*. I. évf. 199. sz. 1864. szept. 1. 830.)

▪ KRONSTÄDTER ZEITUNG, 3. Sept. 1864
IN MAROS-VASARHELY [...]

In Maros-Vasarhely erscheint, solange als die Versammlung der ungarischen Aerzte und Naturforscher dauert, ein kleines Tageblatt, welches unter Mitwirkung der Herren Wilhelm Knöpfler und Joseph Szabo, vom Herrn Franz Mentovich redigirt wird. Aus der ersten Nummer desselben, die uns heute zuging, ersehen wir, daß Se. Erzellenz der siebenbürgische röm.-kath. Bischof, Ludwig v. Haynald, der zum Präsidenten der Versammlung gewählt war, durch Privatverhältnisse verhindert war, an der Versammlung theilzunehmen. – „Korunk” feiert die Ankunft ungarischer Aerzte und Naturforscher in einem Leitartikel, worin darauf hingewisen wird wie viel naturhistorische und archäologische Sehenswürdigkeiten sich den Gästen in Siebenbürgen zur Besichtigung und zum Studium darbieten, und wie viele geschichtliche Erinnerungen an zahlreiche Stellen geknüpft sind, bei denen die Theilnehmer an der Versammlung vorüberreisen, oder zu denen Ausflüge unternommen werden sollen. Ueber Schlachtfelder und an erinnerunngsreichen Ruinen vorüber führt der Weg, der

zahlreichen römischen Alterthümer gar nicht zu gedenken; Steinkohlenlager, Schichten schwarzen Marmors, die Thordaer Bergspalte, die Salzbergwerke von Thorda, Marosujvar und **Parajd**, der Szovataer Salzberg dürften für jeden Freund der Natur Anziehungskraft besitzen, und interessant müssen für jeden Patrioten die Stellen sein, wo König Mathias und Bocskay geboren, Bethlen und Rákóczy's zu Fürsten gewählt wurden, und wo der letzte unabhängige Rákóczy II. fiel. Schließlich dankt „Korunk" den Szeklern, die durch ihre Einladung der Aerzte und Naturforscher ganz Siebenbürgen Festtage bereiten.

(*Kronstädter Zeitung*. Nr. 140. 3. Sept. 1864. 1090.)

▪ **ORVOSI HETILAP, 1864. szept. 4.**
[MAROS-VÁSÁRHELYRE UTAZÓ TERMÉSZETTUDÓSOK]

[...] A derült vendégek közt a város [Marosvásárhely] főbirája Fekete emelt először poharat, ki újolag üdvözölve a tudósokat, a királyt éltette; mit azután egész serege a felköszöntéseknek követett, éltetvén a M.-Vásárhely nemes s tudománypártoló tanácsát, vendégszerető szives lakosságát és egyebeket. Étkezés után a maros-széki földbirtokosság által, a másnap Korond és **Parajd** kies vidékének megtekintésére rendezett kirándulásra osztatott ki a jegy a résztvenni óhajtók közt. Ebéd után az orsz. közkórházat látogatták meg. ||603.||

Ez idén a M.-Vásárhelyen tartott természettudósok gyülésén Angliából a hires tudós Patterson s Morvából Dudik urak is megjelentek, s benne részt vettek. ||604.||

(*Orvosi Hetilap*. VIII. évf. 36. sz. 1864. szept. 4. 603–604.)

▪ **SÜRGÖNY, 1864. szept. 4.**
[AZ ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK...]

Az orvosok és természetvizsgálók X-dik nagygyüléséről Marosvásárhelyről irják: A **Parajdra** tett kirándulás, melyet Marosszék és Udvarhely-szék közbirtokosai rendeztek, fényesen sikerült s a kirándultak mindenütt leirhatlan vendégszeretettel halmoztattak el. Többnyire csinos sátrak alatt folyt a lakmározás, a nép a sátrak körül nagy tömegekben gyült össze. – Szováthon ez alkalommal népünnep rendeztetett s Kelementelkén a derék báró Henter József urnak voltak vendégei. A regényes vidék mindenkit elragadott. A régészeti osztály Vécsre rándult ki, s ott tartja ülését.

(*Sürgöny*. IV. évf. 202. sz. 1864. szept. 4. o. n.)

▪ **WIENER ABENDPOST, 5. Sept. 1864**
EIN AUSFLUG DER UNGARISCHEN AERZTE UND NATURFORSCHER [I.]

EIN AUSFLUG DER UNGARISCHEN AERZTE UND NATURFORSCHER.
MAROS-VÁSÁRHELY, 30. AUGUST.

Der projectirte Ausflug nach Szováta und **Parajd** wurde trotz der regnerischen und kalten Witterung am 28. und 29. August ausgeführt. Szováta befindet sich im Maroser Stuhl, **Parajd** liegt schon im benachbarten Udvarhelyer Stuhl. Die Grundbesitzer beider Stühle wetteiferten mit einander,

um den Ausflug nicht nur zu ermöglichen, sondern auch um den Theilnehmern an demselben einen wahrhaft glänzenden, unvergeßlichen Empfang zu bereiten. Sie schafften die Fuhrwerke herbei, auf welchen mehr als 200 Mitglieder der Versammlung den Ausflug machten, sie sorgten für eine glänzende Bewirthung an den betreffenden Orten und bewiesen überhaupt durch ihre unübertroffene Gastfreundlichkeit ihre große Sympathie für die Aerzte und Naturforscher, die aus weiter Ferne herbeigekommen waren, für ihre Brüder von jenseits des Királyhagó. Aber nicht nur sie bekundeten eine seltene Theilnahme an den wissenschaftlichen Interessen, welche von den Aerzten und Naturforschern vertreten werden, sondern auch das Landvolk, das brave einfache Széklervolk, bethätigte eine wahrhaft rührende Sympathie und Ehrfurcht, wie es wohl noch in keinem Theile des Landes und bei keiner Zusammenkunft der Aerzte und Naturforscher der Fall war. Gewiß wird dieser Ausflug für jeden, der daran Theil nahm, unvergeßlich bleiben.

Wir wollen es nun versuchen, die Einzelheiten des Ausfluges zu schildern.

Die ersten Wagen setzten sich um 6 Uhr früh in Bewegung und fuhren in östlicher Richtung in einem mit vielfach unterbrochenen, zum Theil bewaldeten Bergen eingefaßten Thale, welches das Thal des Salzweges genannt wird, weil größtentheils auf diesem Wege das **Parajder** Salz nach Vásárhely transportirt wird. Im Thale liegen einige kleine wallachische Ortschaften, wie Kebele-Sz.-Iván, Sz.-Lőrincz u. s. w. Dann führt der Weg weiter in das schöne Nyárádthal, nach dem Széklerdorf Szereda, wo das Gabelfrühstück eingenommen werden sollte.

[...]

Nur schwer trennten wir uns von Szereda, aber endlich mußte aufgebrochen werden. Der Weg führte uns nun aus dem Nyárádthale in nordöstlicher Richtung weiter. In den Széklerdörfern, durch welche wir fuhren, erwartete uns das Landvolk in Gruppen versammelt auf den Gassen, grüßte ehrfurchtsvoll, warf uns Blumen zu und bot uns das, was es hatte, Obst und Trinkwasser. In Mogyorós war die Menge bei der Kirche versammelt, an der Spitze stand der Schulmeister, über die Gasse war ein Seil ausgespannt, von welchem Blumenkränze herabhingen, so daß wir wie durch einen Triumphbogen hindurchfuhren. [...] Von dem Rücken des Berges eröffnet sich eine schöne Aussicht in das Kokelthal und auf die dasselbe einfassenden Berge, auf den hohen bewaldeten Csiklód, dann auf den burgähnlichen Firtos mit seinen interessanten Ueberresten einer Burg, auf den Enlakaer runden Wald, und in nordöstlicher Richtung auf die Marosßéger Alpen und die vor denselben sich erhebenden waldigen Berge bei Szováta und **Parajd**. Von Bekecs ging es rasch abwärts in östlicher Richtung, dann im Thale des kleinen Kokelflußes nordöstlich nach S.-Várad und weiter in das mit einer improvisirten Baumallee, mit Zweigen, Laubwerk und Blumen festlich geschmückte Szováta. Hinter dem Dorfe war ein großer Schuppen (szín) aus Brettern errichtet worden, das Dach desselben bedeckte Laubwerk. In diesem geräumigen Schuppen fanden an den gedeckten Tafeln mehr als 400 Gäste Platz. Dort empfing uns Graf Stephan Rhédei als Wirth.

Bei Szováta liegt ein durch verschiedene Einsenkungen und trichterförmige Vertiefungen charakterisirter niedriger Bergrücken, den ein Arm des Kokelflusses, der Szovátabach, in zwei Theile trennt und welchen zu beiden Seiten so wie auch im Hintergrunde höhere bewaldete Berge umgeben. An den Rändern des bezeichneten niedrigen Berges sieht man schneeweiße Flecken, die aus reinem Kochsalz bestehen. In dem Szovátaer Salzberge tritt nämlich das Salz ganz entblößt an die Oberfläche. Eigentlich besteht der ganze Berg aus einer Salzmasse, welche bloß mit dünnen Schichten von Mergel und Thon bedeckt ist. Wo nun diese Erdschichten eingesunken oder weggeschwemmt sind, dort tritt das Salz zu Tage und bildet mitten in den Erdschichten steile Salzwände oder Kegel, die an mehr als 22 Stellen sichtbar sind. Solche Salzkegel und steile Wände, trichterartige Vertiefungen mit größeren und kleineren salzigen Wassertümpeln, grüne Bouquets von Haselsträuchen und Ulmen, Ackerfelder und grüne Wiesen oder sumpfige, mit salzliebenden Gewächsen bedeckte Flecken wechseln mit einander und versetzen den Wanderer in Staunen. Der Schuppen, unter welchem gespeist werden

sollte, befand sich gegenüber den interessantesten Salzentblößungen. Die Gesellschaft begab sich zuerst auf den Salzberg, Herr Houchard, emiritirter Bergbeamter, und einige mit Flinten bewaffnete Salzhüter geleiteten dieselbe auf den Berg. Dort hielt Herr Houchard einen kurzen Vortrag über die Lagerungsverhältnisse des Szovátaer und **Parajder** Salzstockes und geleitete uns dann durch das Labyrinth von Vertiefungen und Lachen, die mit einem weißen Salzüberzug bedeckt sind, zu einem der größten Salzfelsen, von welchem sich jeder eine Stufe abbrechen konnte; dann ging es weiter aufwärts zu einem auf dem Bergrücken befindlichen größeren Teich, der ebenfalls mit Salz geschwängert ist. Alle Salzpartien und Salzteiche konnten natürlich nicht besucht werden. Wie Herr Houchard bemerkte, findet man entblößte Salzfelsen außer Siebenbürgen nur noch in Spanien bei Cordova. Außer den Salzfelsen und Salzlachen giebt es bei Szováta 129 salzhaltige Quellen. Damit nun dem Salzmonopol kein Abbruch geschehe, muß das zu Tage tretende Salz durch Wachtposten Sommer und Winter hindurch bewacht werden. Die Salzpartien sind numerirt, und eine Reihe von Hütten liegt auf dem Berge zerstreut, welche den Wächtern zur Wohnung dienen. Die Salzbrunnen, die schon im Nyárádthale vorkommen, sind mit gesperrten Häuschen bedeckt, welche zu bestimmten Zeiten geöffnet werden, damit sich das betreffende Dorf, zu welchem der Brunnen gehört, mit Salzwasser versehen könne. Nach der Besichtigung des Salzberges ging die Gesellschaft zu Tische.

Die Gäste wurden in Szováta vom Grafen Rhédei und vom Grafen Stephan Toldalagi begrüßt und empfangen; der erstere spielte die Rolle des Wirthes, der letztere war der eigentliche Arrangeur des ganzen Ausfluges. Außerdem entwickelte auch Herr von Szabó eine große Dienstfertigkeit. Daß bei dem reichlich besetzten Gastmahle Musik und Trinksprüche nicht fehlten, versteht sich von selbst. Nach beendeter Mahlzeit begab sich die Gesellschaft auf die nächste Anhöhe, wo ein großes Feuer angezündet war und auf einem hohen Baume die Nationalfahne flatterte, und dort sahen wir ein eigenthümliches Schauspiel, nämlich das Braten eines großen Ochsen. Der Ochs war auf einem Baumstamme aufgespießt. Die Füße und die Weichen desselben mit hölzernen Nägeln befestigt, die Spitzen der Hörner mit Blumen geschmückt. An den beiden Enden des auf einem hölzernen Pflock ruhenden Baumstammes mit dem Ochsen waren Räder angebracht, mittelst welcher, wie bei dem Schöpfbrunnen, die ganze Vorrichtung durch zwei Männer gedreht wurde, während zwei andere Männer den bratenden Ochsen fortwährend mittelst eines an langen Stangen befestigten Laubbüschels mit Wasser besprengten.

In einiger Entfernung war ein Faß Wein aufgestellt. Als wir daselbst ankamen, hielt ein Herr, dessen Namen wir vergessen haben, eine kurze Ansprache an den Herrn Präsidenten, der mit eben so passenden Worten antwortete. In die lauten Eljens stimmte das zahlreich versammelte Landvolk mit Enthusiasmus ein. Dann sahen wir einige Zeit lang dem Braten des Ochsen zu, konnten aber das Ende nicht abwarten, wo der Ochse vom Spieß heruntergenommen und dem Volke übergeben wurde. Bevor wir aufbrachen, wurde in den Boden des Fasses, ein Loch geschossen, worauf der Wein hervorzuquellen begann, welchen nun das Volk auffing. Es begann schon zu dunkeln, als wir Szováta verließen und nach **Parajd** aufbrachen. (Pester Lloyd.)

(Hunfalvy 1864b: 815)

- **SÜRGÖNY, 1864. szept. 6.**

AZ ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK [...]

M.-Vásárhely, aug. 30.

A kirándulás 28-án reggel majdnem 80–100 kocsin történt. A kirándulttak Marosszék és Udvarhelyszék birtokosainak voltak vendégei.

Jóllehet előtte való éjjel záporeső volt, mely reggelig tartott, a kocsik, csaknem mindnyájan tulajdonosaik által vezetve, az idegeneket mégis elszálliták Nyárád-Szeredára, hol is az elsők 8 órakor, az utolsók 9–10 órára érkeztek meg.

Meglepő volt egy szép regényes völgyben, jól rendezett tágas gyümölcsös kert mélyében, Marosszék birtokosainak nevében a Botos Kálmán ur általi szivélyes fogadtatás egy zöld sátor alatt, mely a legmüvésziebben alkotva, mindenkit meglepett.

Számos megrakott asztalok és jó zene mellett a villásreggelit füszerezte a környék köznépének ünnepélyes megjelenése, mely is a székely tánczot járván, a két órai ottlétel érdekességét nagyon emelte.

Innen kiindulva délután 2 órakor Szóvátára érkeztünk, hol is Marosszék nevében gr. Rhédey István és kebelei Szabó János urak mint rendezők által fogadtattunk. Már az utban tapasztalhattuk, hogy nagy előkészületet tehet a szék, mert Marosvásárhelytől az egész uton a helységekben a nép sorjában állva mindenütt örömmel fogadott. Az utczákon fasorok rögtönöztettek, székely nők virágokat dobáltak a kocsikra, s igy valóságos diadalmenet között jutottunk Szóvátára, az ebéd helyére, hol is 300-nál többre volt teritve, egy nagy diszes sátorban.

Az itt időzés alatt eléggé tapasztalhattuk a székely nemzetnek nem csak vendégszeretetét, hanem ragaszkodását is az anyaországhoz, bennünket magyarokat különös figyelemmel kisértek mindenben. Ebéd előtt bejártuk a sóhegyeket, hol Hauchard József bányanagy ur rövid vázlatban felolvasást tartott, megismertetvén a sós környékkel, és felvezetett a sós-tóhoz, valamint minden nevezetességekhez. Ez idő alatt megindult a nép részére rendezett egész ökör-sütés egy hegyparton, körülvéve tömérdek néptől. Nem messze tőle egy állványon egy 10 akós hordó bor volt felállitva, melynek kiosztását nem várhatván be, ebéd után tömegesen indultunk **Parajdra**, hol is este 7 órakor megérkezvén, a több mint 250 személy elszállásolása a legjobb rendben, rövid idő alatt megtörtént. Egyes házakba 2–4 egyén szállásoltatott, és meglepő, hogy a ||o. n.|| kis faluban nem találkozott egyén, ki panaszkodhatott volna a tiszta szoba és ágy ellen.

Itt már udvarhelyszéki közbirtokosok rendezték az ellátást özvegy Mátyusné n[agysá]ga udvarában, hol is ujonnan a legpompásabb sátorban 400 emberre volt teritve. A sátor igen ügyes és szép rendezése mindenkit meglepett. A világitás fényes volt s a vendégek kényelméről fedezett sétahely által is történt gondoskodás. A vacsora zene mellett, öröm és vigság között folyt le, mely is majd éjfélig együtt tartotta nagy részét a jelenlévőknek, kik közül egy rész ezután a vendéglőben rendezett tánczvigalomra ment, és itt a vidék szép hölgyeivel kivilágos kivírradtig tánczolt.

Reggel a sóbányába mentünk, mely is ünnepélyesen feldiszitve a legszebb látványt nyujtá. Itt Csengeri József bányatiszt rövid vázlatban felolvasá a bánya érdekes történetét; mire lementünk a bányába, a legtöbben a 365 lépcsőn, némelyek pedig kötélen ereszkedtek le, az arra használtatni szokott kosárba ülve. A bánya tündérileg volt kivilágitva, s a jelenet, mely itt előttünk feltárult, valóban megható volt. A munkások sorbanálltak, fölöttük a bánya két oldalán gyertyafényből e feliratok: „Isten hozott” és „Glück auf” világlottak. Majd a munkások egész sor sót vágtak fel előttünk, s ezután egyikök letérdelve, a mindennapi imádságot mondotta el. Gondolhatja ön, hogy mily hatással volt ez ránk. E jelenet mindnyájunk előtt feledhetlen lesz.

A bányából visszamenvén **Parajdra**, a vacsorahelyiségben megvendégelteténk és 11 órakor Isten hozzádok mellett elindultunk és délután 4 órakor megérkeztünk Kelementelkére, báró Henter József ur vendégszerető udvarába. Itt az érdemes báró ur maga fogadott. A lakoma itt is zeneszó mellett folyt, mig 6 órakor megindulva, 9 órakor Marosvásárhelyre visszaérkeztünk. ||o. n.||

(*Sürgöny*. IV. évf. 203. sz. 1864. szept. 6. o. n.)

▪ **KRONSTÄDTER ZEITUNG, 7. Sept. 1864**
DIE GENERALVERSAMMLUNG DER UNGARISCHEN AERZTE UND NATURFORSCHER IN MAROS-VÁSÁRHELY

[...]

[...] Auf den Gallerien waren zahlreiche Damen anwesend, und versuchte dortselbst die städtische Musikkapelle einiges zum Besten zu geben, da jedoch die Toaste gleich nach der Suppe begannen und einander rasch folgten, so blieb es meist mit der Musik beim Versuche.

Nach dem Diner erfolgte die Vertheilung der Karten zu dem zweitägigen Ausfluge nach Szováta, **Parajd** und Korond.

Die Stadt selbst hatte ihr Festkleid angezogen, allenthalben sah man die Leute im Sonntagsstaat und mit neugieriger Theilnahme den fremden Gästen folgen, welche gewiß nicht ermangeln werden, eine freundliche Erinnerung für das gastliche Maros-Vasarhely und dessen Bewohner mitzunehmen, zugleich mit dem Bewußtsein daß die Wissenschaft wohl der beste Kitt ist, welcher Völker und Nationen, Länder über die Grenzen hinaus zu einem gemeinsamen Ganzen bindet, und derart eine wahrhaft geistige Union schafft, welche weder Zeit noch Raum löst und welche desto inniger wird, je mehr das Verständniß und die Eroberungen auf geistigem Gebiete zunehmen.

(N. N. [P. B.] 1864: 1099)

▪ **KRONSTÄDTER ZEITUNG, 7. Sept. 1864**
DER AUSFLUG DER UNGARISCHEN AERZTE UND NATURFORSCHER

(Der Ausflug der ungarischen Aerzte und Naturforscher) nach **Parajd**, den die Grundbesitzer des Maroser und Udvarhelyer Stuhles veranstaltet haben, ist vorläufigen Berichten zufolge glänzend ausgefallen und wurden die Theilnehmer überall aufs Gastlichste aufgenommen. An den meisten Orten wurde unter Zelten getafelt, um welche sich neugierige Volksmassen schaarten. In Szovátha wurde ein Volksfest arrangirt, in Kelementelke wurden die Naturforscher von Baron Henter bewirthet. Die archäologische Abtheilung unternahm einen Ausflug nach Bécs und hielt dort eine Sitzung.

[...]

(*Kronstädter Zeitung*. Nr. 142. 7. Sept. 1864. 1099.)

▪ **WIENER ABENDPOST, 7. Sept. 1864**
EIN AUSFLUG DER UNGARISCHEN AERZTE UND NATURFORSCHER NACH PARAJD [II.]

FEUILLETON.
EIN AUSFLUG DER UNGARISCHEN AERZTE UND NATURFORSCHER NACH PARAJD.
MAROS-VÁSÁRHELY, 30. AUGUST.

Eine lange Reihe von Wagen, es waren deren mehr als hundert, setzte sich zwischen 6 und 7 Uhr Abends in Szováta in Bewegung und fuhr in südöstlicher Richtung auf der wohlgebahnten Straße nach **Parajd**. Es ging sehr rasch vorwärts, in einer Stunde hatten wir **Parajd** erreicht. Die durch das Dorf führende Straße war mit Pechpfannen beleuchtet, vor dem Gebäude des Berghauptmanns blieb der Zug stehen, indem uns daselbst Herr Daniel v. Gáal im Namen der Udvarhelyer Grundbesitzer mit

einer trefflichen Anrede begrüßte, die von dem Herrn Präsidenten erwiedert wurde. **Parajd** liegt nämlich schon im Udvarhelyer Stuhl. Dann begaben wir uns in den 48 Klafter langen Schuppen, welcher in der Nähe des Bergbeamtengebäudes aus Brettern und Laub errichtet und mit Guirlanden und Blumen geschmückt war. In der Mitte war eine Art Galerie an gebracht, wo die Musikbande ihren Platz einnahm, an den beiden Seiten der Galerie waren die Worte: „Isten hozott" aus Blumen zusammengefügt; an passenden Stellen sah man die Portraits Széchenyi's, der Deputirten des ungarischen Reichstages von 1861, ungarischer Schriftsteller und der ungarischen Heerführer. Das Amt der Hausherren hatten die Herren Alexander v. Ugron und Daniel v. Gáal übernommen. Die Einquartierung von über 400 Gästen war gewiß keine leichte Aufgabe. Dennoch ist es gelungen, auch diese Schwierigkeit zu überwinden.

In **Parajd** wohnt ein braves, höchst gastfreundliches, fleißiges und die Reinlichkeit liebendes Volk, welches dem Stamme der Székler angehört. Die Gäste, die in den Beamtenwohnungen keine Unterkunft und kein Nachtlager finden konnten, wurden also in den Bauernhäusern einquartiert. Das Namensverzeichniß wurde schon von Nyárád-Szereda im voraus nach **Parajd** geschickt, so daß die Vertheilung der Gäste schon fertig war, als wir daselbst ankamen. Je nach der Größe der Bauernstuben wurden 3 bis 6 Gäste angewiesen, die Wirthe kamen mit Laternen in den Schuppen und warteten daselbst, bis die ihnen zugetheilten Gäste sich in ihr Quartier geleiten ließen, was erst gegen Mitternacht geschah.

Daß das Abendmahl in **Parajd** sehr reichlich war und mit der heitersten Laune eingenommen wurde, versteht sich von selbst. Daß es ferner in einer Gesellschaft von fast 300 Gelehrten und bei 100 redegeübten Grundbesitzern an feurigen Trinksprüchen nicht fehlte, versteht sich nicht minder von selbst. Wer sich aber in einem so großen Raume verständlich machen wollte, der mußte eine Stentorstimme haben. Daß die Marosßéker in den Trinksprüchen eine große Uebung und Gewandtheit besitzen, das kounten wir schon bei dem von der Stadt Maros-Vásárhely gegebenen Festdiner erfahren, aber die Udvárhelyer scheinen mit diesem Talente in einem noch höheren Grade gesegnet zu sein. Es gab also sowohl in Szováta als auch in **Parajd** eine Fülle von zum Theil geistreichen und mit politischen Anspielungen gewürzten Trinksprüchen. Die heiterste Stimmung erweckten überall die humoristischen Einfälle des Herrn Dr. Arányi aus Pest. Herr Losonczy aus Nagy-Körös suchte die Gesellschaft durch seine pathetischen Gesticulationen und Knittelverse zu erheitern. In **Parajd** und Szováta leiteten Damen die Bedienung und trugen zum Theil selbst die Speisen auf. Um 11 Uhr hörten die Trinksprüche auf, die Gäste begannen sich nach und nach zu zerstreuen. Ein Theil improvisirte in einem geräumigen Zimmer einen Tanz, welcher bis zum Anbruch des Morgens dauerte. Auch die Bauernburschen und Mädchen tanzten hin und wieder in den Trinkstuben.

Nach dem Programme sollte auch das Koronder Bad besucht werden, welches etwa eine Stunde südlich von **Parajd** liegt. Die regnerische Witterung und die späte Ankunft in **Parajd** gestatteten jedoch nicht diesen Abstecher. – Am folgenden Morgen wurde das Salzbergwerk besucht. Bei **Parajd** bedecken den Salzstock ebenfalls nur dünne Thon- und Mergelschichten und an manchen Stellen sieht man weiße Streifen und Felder, die wie Schnee herausschimmern. Es sind dies jedoch nicht wirkliche Salzsteine, sondern bloß von Salzquellen und durch Exhalation gebildete Salzkrusten. An einigen Stellen jedoch tritt auch der Salzstock selbst zu Tage.

Das Salzbergwerk liegt eine gute Viertelstunde südlich vom Dorfe **Parajd**. Es sind daselbst drei Gruben, die Josephs-, Ferdinands- und Karlsgrube. Nur in letzterer wird gearbeitet. Der Eingang in den Schacht befindet sich in einem verschlossenen Zimmer. Vor dem Schacht liegen zerstreut die Wohnungen der Bergleute. Zu beiden Seiten der Straße, welche durch die Bergcolonie führt, waren Birkenbäume in der Form einer Allee eingesteckt und an der Brücke, die über einen kleinen Bach führt, war aus Laubwerk ein Bogen errichtet. Gegenüber dem Eingange in den Schacht stand eine Pyramide von Salzsteinen, auf welcher verschiedene Proben des Salzstockes und der dasselbe

überlagernden Gesteine zur Schau gestellt waren. Der Bergbeamte Herr Csengeri hielt einen kurzen Vortrag, in welchem er die Lagerungsverhältnisse, den Umfang und die Abbauungsweise des **Parajder** Salzstockes besprach. Dann begann die Fahrt in den Schacht. Einige machten die Einfahrt aus dem Korbe, welcher mittelst eines Göpels hinuntergelassen und hinaufgezogen wird, diejenigen, die sich vor dem Schwindel fürchteten, gingen auf den hölzernen Treppen hinab. Ueber 300 Stufen führen senkrecht in die Tiefe des Schachtes. Anfangs ist derselbe mit dicken Brettern und Balken ausgezimmert, dann erreicht man das feste glitzernde reine Gestein, wo die Auszimmerung überflüssig erscheint. Kaum hat man den dritten Theil der Stufen zurückgelegt, so geht der Weg eine Strecke wagrecht auf den die oberste längliche schmale Oeffnung des Schachtes überbrückenden Planken fort, durch deren Fugen das Licht des beleuchteten Schachtes schimmerte. Stößt man mit dem Fuße auf den geplankten Boden, so dröhnt es tief unten gewaltig mit langsam verhallendem und endendem Echo, denn man geht auf der Firste einer 46 Klafter tiefen unterirdischen Halle. Weiter geht es noch lange abwärts, bis man endlich den Boden des großen unterirdischen Domes erreicht, dessen Wände nicht von Mörtel und Stein, sondern von einem glänzenden Salz sind. Die Absätze der an zwei Seiten des Domes senkrecht hinabführenden Treppen waren von Lampions erhellt, in der Mitte des Schachtes war eine Illumination angebracht, welche die Symbole des Bergbaues darstellte, an der einen Seite leuchteten uns die Worte: „Glück auf", auf der andern Seite das Wort: „Üdvözlünk" entgegen. Nachdem die Mehrzahl in dem Dome versammelt war, begannen die Arbeiter zu arbeiten, und wir konnten uns einen Begriff machen von der Arbeit, mit welcher die Salzstücke losgelöst werden. Dann wurden an zwei Seiten des Schachtes je zwei große Leuchtbäume angezündet, welche nebst den vielen Kerzen und Flämmchen die ganze Halle mit einem feenhaften Licht beleuchteten. In magischer Helle strahlten nun die gewölbeähnlich in einem gothischen Spitzbogen sich gegenseitig stützenden und endenden Wände, es war ein ungewohnter, zauberisch wirkender Anblick und Eindruck. Dies ist die Werkstatt, wo an hundert Székler Hände quer über dem Boden das Salz in Gestalt liegender rhombischer Säulen mit Hammer und Keule von dem Salzberge losmachen, dieselben in 50 Pfund schwere Steine abspalten und mittelst Winden, die durch Pferde in Bewegung gebracht werden, durch die Oeffnung des Gewölbes zu Tage fördern. Auf ein Mal werden an 12 Centner hinaufgezogen. Nachdem die Leuchtbäume verglommen waren, trat der Grubengeistliche, einer der Arbeiter, hervor und betete das Grubengebet und Vaterunser mit langsam verhallender Stimme vor, welchem die ganze Gesellschaft mit entblößtem Haupte zuhörte. Zum Schluß wurde von der Gesell- ||822.|| schaft der Hymnus und „Hazádnak rendületlenül" angestimmt, und dann ging es wieder aufwärts. Die Ein- und Ausfahrt dauerte über drei Stunden.

Nach **Parajd** zurückgekehrt, wurde das Gabelfrühstück eingenommen und dann die Rückreise angetreten. Dieselbe führte uns durch Szováta, Sófalu, Kibéd, Makkfalva, Csókfalva, Szt. György, Havadtő, Gyalakutta und Kelementelke im Klein-Kokler-Thale. In letzterem Orte wohnt Baron Ludwig Henter, die personificirte Gastfreundschaft. Hier wurde Halt gemacht, um das Vesperbrot einzunehmen. Die Gäste kamen langsam an, denn die Straße wurde von den vielen Regengüssen sehr verdorben. Nach und nach füllte sich der sehr große Hofraum mit Wagen, und die Zimmer des schönen Castells so wie auch der hübsche Garten hinter demselben mit Gästen. Der Herr Baron, ein echtes Muster aus der guten alten Zeit, empfing und begrüßte die Gäste mit strahlender Freude und mit unbeschreiblicher Herzlichkeit. Nun wurde servirt, indem die Gäste sich abwechselnd an die Tafeln setzten, an welchen die bekannte Székler Gastfreundschaft ihren Culminationspunkt erreichte. Mit gerührten Herzen nahmen wir Abschied von dem edlen Wirthe und von den Székler Brüdern, die uns mit ihrer Gastfreundschaft und herzlichen Zuvorkommenheit überschüttet hatten. Von Kelementelke kehrten wir nach Vásárhely zurück, welches die ersten Wagen um 9 Uhr Abends erreichten.

Das Wetter begünstigte den Ausflug nicht, doch die Ungunst der Witterung ward durch die Liebesbeweise der braven Székler in reichstem Maße überwogen. Nicht nur ihnen, sondern auch der

gesammten siebenbürgischen Aristokratie müssen wir die Gerechtigkeit widerfahren lassen, daß sie sich für die Versammlung der Aerzte und Naturforscher in weit höherem Grade interessirten, als dieses in irgendeinem Theile Ungarns bisher der Fall war. Dies beweist auch das Namensverzeichniß derjenigen, die sich als Mitglieder aufnehmen ließen. Es ist darin fast die Gesammtheit der siebenbürgischen Grundbesitzer vertreten. Selbst viele Damen ließen sich als Mitglieder einschreiben.

P. S. An der Spitze der Marosßéker Grundbesitzer, welche die nöthigen Vorbereitungen trafen und die Kosten durch freiwillige Beiträge herbeischafften, stand Graf Michael Toldalagi, in Szováta spielten die Rolle des Wirthes Graf Stephan Rhédei und Herr Johann von Szabó, die Anrede beim Ochsenbraten hielt Herr Alexander von Bereczky. (Pester Lloyd.) ||823.||

(Hunfalvy 1864b: 822–823)

▪ **KOSZORÚ, 1864. szept. 11.**
[A MAGYAR ORVOSOK...]

A magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyüléséről lassanként szállingoznak haza a részvevők. Minél tovább maradt ott valaki, annál több dicséretet, magasztalást tud az itthon maradtaknak elbeszélni a testvér hazáról és vendégszerető fiairól. De nézzük végig a gyülés folyamat. A mult számunkban emlitett kirándulás, Szovátára és **Parajdra**, aug. 28- és 29-én ment végbe. 70 szekérnyi karaván ment ki az egyszerü székely nép lakta helységekbe, s vevé igénybe a földesurak (Ugron Lázár és gr. Rhédei István) asztalát s a népnek szép fehér, kékkel himzett párnáit és paplanait a tornyos nyoszolyákban. [...]

(*Koszorú*. II. évf. 11. sz. 1864. szept. 11. 262.)

▪ **VASÁRNAPI UJSÁG, 1864. szept. 11.**
KIRÁNDULÁS A PARAJDI SÓBÁNYÁKHOZ

KIRÁNDULÁS A PARAJDI SÓBÁNYÁKHOZ.
(A TERMÉSZETVIZSGÁLÓK MAROS-VÁSÁRHELYI GYÜLÉSE ALKALMÁVAL.)

Augustus 28-án reggel Maros Vásárhelyen a vidéki uri fogatok egész tábora állott készen, a magyar orvosok és természet-vizsgálókat, a megállapitott programm szerint Szováta és **Parajd** helységekbe és a korondi fürdőre szállitani.

Az ég borus, az idő komor volt s néha még esdegélt is, de ez , szebb idő reményében, az utrakelést nem akadályozá. Nyolcz óráig már minden kocsi elindult és 11-ig megérkezett Nyárád-Szeredába, hol a diszes vendégsereget jól rendezett villás reggeli várta. Egy, a falu és Nyárád folyó közötti nyár és füzes berekbe volt felállitva azon fenyüfa oszlopokon nyugvó és cserfa lombokkal dusan ékesitett csinos épület, melyben az asztalok voltak elrendezve. Ezen épitmény annyira csinos és összhangzó volt, hogy az, még jeles műitészünk Henszlmann Imre urnak is feltünt s az épitő neve után tudakozódott, a ki nem volt más, mint gróf Rindsmaul marosszéki birtokos. Megérkezvén ide a vendégek, mint gazda tompai birtokos, Bothos Kálmán fogadta őket, s mindjárt ||382.|| a reggeli elköltéséhez fogtak, mialatt igen természetesen nem hiányzottak a lelkes toasztok és éljenzések. Mint többektől hallottam, a tudós vendégek előtt igen nagy tetszésben részesült azon itt ez alkalomra rendezett népvigalom, melyben a vidéki székely legények s lányok mindannyian résztvettek. Valóban

ki is rugták azt a cserefalvit amugy istenigazában – hogy is ne? midőn annyi szem kisérte mozdulataikat.

Innen tizenkét óra előtt már csaknem minden szekér elindult, s hosszu csoportozatokban haladott tovább a **Parajd** felé vezető országuton. Ezen ut Magyaros és Só-Várad között egy hosszu hegyen visz keresztül, s tovább tart egy jó óránál. Az utasok nagy része ezen hegy alá érkezve, le szállott kocsijáról, gyalog akarván azon keresztül menni, hogy igy e szép erdős vidéket annál jobban szemlélhesse. E hegy tetejéről a kilátás nem igen messze terjed, mert a közel hegyek annak szük határt szabnak. Kelet felé a gyergyói és marosszéki havasok sötétlenek az utazó szemébe, délre a Firtos régi vár romjaival, nyugat felé a Kis-Küküllő mellett elnyuló hegyek, mig északra a közel erdőktől a kilátás egészen zárva van. Innen leereszkedve a Kis-Küküllő völgyébe, az országut egészen a havasok felé fordul, melyek aljában fekszik Szováta helysége.

Délután három és négy óra közt lehetett az idő, midőn ide [Szovátára] a leghátulsó kocsik is megérkeztek. A falun felül a kis Szováta vizének jobb partján egy tágas fennsik terül el, melyen nyirfa-galyakkal befont oldalú s deszkával födött tágas bode állott, mintegy három száz teritékkel. Itt gróf Rhédei István, mint házi gazda, igen szép beszéddel fogadta az érkező vendégeket, s ebédhez ülni kérte föl. Most mindenki asztalnál foglalt helyet, s a zene megharsant. Gróf Teleki Domokos, Arányi Lajos, Rómer Flóris, gróf Toldalagi Mihály, Knöpfler Vilmos, Szabó, Péterfi József s több más urak a legszebb szónoklatokban fejezték ki a jelenlevők érzelmeit.

Itt még egy igen érdekes jelenet várakozott a jelenlevőkre. Azon helylyel átellenben, hol a vig lakoma lefolyt, a patak bal partján egy gyönyörü, ős cserfák s apró nyirfa bokrokkal boritott domb emelkedik. Ezen kies domb oldalán ősi szokás szerint egy egész ökör süttetett, melynek fején a szarvak ott állottak; s még a körmök is a lábakon. Bükkfa-hasábokból rakott roppant két tüz égett, mely között négy öles tölgyfa gerendára huzva sült a nagy ökör. A gerenda végén kerék volt alkalmazva, mely által az ökör, akár egy csirke a nyárson, rendesen forgott. Ebéd után az egész társaság ide vándorolt ki, hol torboszlói birtokos Bereczki Sándor a leglelkesebb szónoklattal üdvözölte természet vizsgálóinkat. Ezután gróf Teleki Domokos szólott, s szép hazafias szellemű beszédében a székely nemzethez fordult, buzditva azt a tudományos haladásra és művelődésre. A nemes gróf után, Nagy-Kőrősről, Losonczi László tanár olvasta fel a székely nemzethez irott saját költeményét. Tetszés. Nevetés. – Végül egy agg székely kért szót. Valóban igen megható volt látni, a mint a tisztes öreg leemelve kalapját, ott állott ősz fejével, nyilt, becsületes arczával, s egyszerü, de igen érthető szavakban fejezve ki óhajtásait. Befejezésül több száz torokból dörgő éljen, s a zenekar harsány hangjai viszhangzottak az óriási hegyek kebléből.

A láthatár még mindig borus volt. A bérczek ormain sötét felhők nyugodtak, melyeken keresztül a hanyatló nap sugarai csak halványan világították meg a bájos hegyi vidéket. Nemsokára a diszes vendégsereg kocsijainak utolsó zörgése is elhangzott, s a völgykebel ismét elhagyott, néma lett, csak a pásztorok fuvolájának mélabús hangja rezgett a légen keresztül.

Szovátától **Parajd** alig egy félóra járásnyira fekszik, ugyanazon völgyben, és ugyanazon hegylánczolat aljánál. E két helység közötti utat a gyors fogatok hamar hátrahagyták, s alig szállott még alá az est a hegyek közé, már mindanynyian **Parajdon** voltunk. Itt a társaság még sokkal nagyobbra nőtte ki magát, mert az érkezetteken kívül, az udvarhelyszéki birtokosság is jelen volt; ők fogadták már itt a társaság minden tagjait, **Parajd** Udvarhelyszékhez tartozván. Ha a m.-vásárhelyi és a marosszéki birtokosság szives és áldozatkész volt a magyar orvosok és természetvizsgalók elfogadásában, e tekintetben bizonyára az udvarhelyszékiek is a legnemesebben versenyeztek. Hiába! Széles e kerek földön nincs vendégszeretőbb nép, mint e kis székely országban!

Minden kocsi, rendre, a mint megérkezett, szállásra lőn vezetve, s igy ez éjszakára a vendégszerető **parajdiak** több mint 400 embert fogadtak el. Nem volt egyetlen ház, hova valaki szállásolva ne lett volna, de nem volt egyetlen vendég is, kit házigazdája a legszivesebben ne fogadott

volna. Azon nagyszerü sátor, melyben több mint 400 vendég számára a legcsinosabb asztal volt teritve, az a helység közepén, özvegy Mátyus Sándorné telkén volt felállítva, oldalai fenyüággal csinosan befonva, s egyik része vászonnal a másik vékony deszka fedéllel ellátva. A sátor közepén egy emeltebb hely a zenekar számára rendeztetett el. Elől a „legnagyobb magyar" mellképe, s több más jelesünk képei függöttek, olyanoké is, kik ez alkalommal jelen valának. Itt a gazdai szerepet Ugron Lázár, báró Gámera, Henter Járos és Szabó Márton birtokos urak vitték, mely helyet a szó valódi értelmében be is töltöttek. Szovátán is volt ugyan jó házi gazdánk, gróf Rhédei István, de ott nélkülözni kellett a gazdasszonyokat, azokat a kedves jó székely gazdasszonyokat, kiket itt Udvarhelyszék három igen derék s tiszteletre méltó asszonya, Ugron Lázárné, báró Gameráné és Szabó Mártonné asszonyok oly derekasan helyettesitettek. Lehetetlen végül meg nem emliteni azon kedves jó kisasszonyokat is, a kik ennyi ember asztali szolgálatára felügyeltek. E két bájos lány a müvelt lelkü Kun Ilona grófhölgy és Szabó Ilka kisaszszony volt. Az udvarhelyi barna zenészek reá huzták azt a jó székely nótát, s mintegy kilencz óra tájban a vacsora elkezdődött. A kedélyek perczenkint derültebbek lettek, lelkesnél lelkesebb toasztok tartattak, s boldog volt, ki oly közel esett, hogy azokat hallhatta.

Különösen dr. Arányi Lajos, és kolozsvári orvos Szabó, kedves humorú beszédeikkel az egész közönséget mintegy felvillanyozták. Nem hagyhatom még emlitetlenül bordosi P. E. toasztját sem, mely csupa rosz deák szavakból állott, s még is magyarul volt. Hosszas nevetés. – A vacsora vége felé felállott dr. Knöpfler, s fájdalommal jelenté ki, hogy az idő rövidsége miatt, a korondi excursio el kell hogy maradjon, s holnap reggel a bánya lesz meglátogatandó. Végre egyik gazda, Ugron Lázár, a fiatalságot egy kis tánczvigalomra hivta fel, mely ajánlatot a fiatalság a legnagyobb örömmel fogadta. – Ezután a társaság oszlani kezdett, az éltesebb urak szállásaikra, a fiatalok pedig a bálba, s azokkal a kedves szép kicsiny udvarhelyszéki leánykákkal ki is rugták ki világos virradtig.

Reggel már hat és hét óra között minden fogat a bánya felé hajtott, mely a faluhoz igen közel van. Ez egy sós hegyektől környezett szük völgyben fekszik, s körülötte néhány elszórt épület. A bánya bejárását egy kis házacska fedezi, mely előtti kis téren a **parajdi** bányanagy, Hauchard József igen csinos kiállitást rendezett a bánya termékeiből. Belől a bánya ürege, a folyosók, a grádicsok mind ünnepélyesen ki valának világitva. Egyik benső falán a bányának, a bányászok jelszava volt mécsből kirakva: „Glück auf!" az átelleni oldalon pedig e szavak: „Isten hozott". A mint a társaság kivül már mindent megnézett, málhákon és grádicsokon a bánya belsejébe hatolt. A föld alatti óriási üreg egyszerre megnépesedett, mintha a bányaszellemek egész légiója lepte volna meg. Ott állt több mint 400 ember, mélyen a bánya fenekén. Szürkületes fény özönlé körül az itt-ott elszórt festői csoportozatokat, s a munkások kalapács-ütéseitől száz ágyuként dörgött a hatalmas viszhang.

Most egyszerre mintegy varázs ihletésre minden néma lett .... Szent érzelem kelt a keblekben. Egy bányász csendesen elő lépett, elkezdé hangosan mondani bányászimáját, melyet a közönség áhitattal hallgatott végig. Ezután száz meg száz ajakról zendült meg a hymnus, s mintegy varázshatalom által a bánya homályos ürege egyszerre a legszebb fényben tündöklött, mit szalmatekercsek meggyujtása okozott. – Végre sok száz lépcső megmászása után, mindenki ismét szabadban vala, s sietett vissza a faluba. Itt ujra teritett asztal várt, s miután a villás reggelit elvégeztük, mindenki sietett saját kocsijára, hogy visszafelé indulhasson. A visszamenet mindenütt a Kis-Küküllő mellett volt egész Kelementelkéig, hol báró Henter József az egész társaságot várta uzsonnára. Innen lassanként a mint érkezett mindenki visszasietett Maros-Vásárhelyre, hol a rendes ülések négy napon keresztül tartottak, és az ötödik napon mindenki vissza tért saját tüzhelyéhez. ||383.||

(Csanády 1864: 382–383)

▪ **KOSZORÚ, 1864. szept. 18.**
[A TERMÉSZETVIZSGÁLÓK...]

A természetvizsgálók marosvásárhelyi gyülése a történelemre is gazdag aratást igér. A gr. Teleki család roppant közös levéltára, melyet Szabó Károly, mig a többiek **Parajdon** mulatoztak, felkutatott, megmérhetlen becsü kincseket rejt magában Erdély történelmére, különösen az Apafi korára vonatkozólag. [...]

(*Koszorú*. II. évf. II. fv. 12. sz. 1864. szept. 18. 287.)

▪ **NEFELEJTS, 1864. szept. 18.**
A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK X-IK NAGYGYÜLÉSE

A „magyar orvosok- és természetvizsgálók idei nagygyülése" bevégződvén, el nem mulaszthatom e lapok hasábjain rövid hű vázlatát adni.

[...]

Következő két nap a változó idő daczára a maros- és udvarhelyszéki birtokosság által Szováthára, **Parajdra** és Korondra rendezett kirándulás mintegy 200 személy részvéte mellett tartatott meg, mindenütt az őszinte vendégszeretet, hazafias örömérzet, és változatlan lelkesedés fogadván őket, szóval gazdag és szegény, öreg és ifju önkénytelen versenyzett e napok minél élvezetesebbé és emlékezetesebbé tételében.

[...]

Sok ily kedves napokat hazánknak!

L. A.

(*Nefelejts*. V. évf. 25. sz. 1864. szept. 18. 253.)

▪ **ORVOSI HETILAP, 1864. szept. 18.**
A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK X-IK NAGYGYÜLÉSE MAROS-VÁSÁRHELYT

I.

Hazatérve a magyar orvosok és természetvizsgálók M.-Vásárhelyen tartott gyüléséről, s rövid de élvezetes kirándulásunkról a szép Erdélyben, illő hogy számot adjunk arról, mit láttunk, tapasztaltunk és tettünk.

[...] ||631.||

Az őszinte szivesség és tisztelet, melylyel a nagygyülés magyarországi tagjai útjokban találkoztak, a marosi szék határán a hatóságok és a közbirtokosság küldöttei által fogadva lettek, s a vendégszeretet, melyben nemcsak M.-Vásárhely polgársága részéről, de kirándulásaik alkalmával mindenhol, a székely földön különösen minden háznál melyben megfordultak, részesültek, még inkább testvéries nemzeti ünneppé avatta fel a magyar és erdélyhoni tudósok találkozását a Székelyföldön.

A magyar természetvizsgáló czime elegendő volt arra, miszerint az illető a főrangú úr palotájában szintoly szives fogadtatásban részesüljön, mint a szegény kunyhójában, s ügyfeleink,

kiknek kivált a **parajdi** beszállásolásnál alkalmuk volt a székely nép szegényebb osztályaival is megismerkedniök, nem győzték magasztalni azoknak egyszerű szives indulatát, valamint a józan gondolatmenetet, s tisztaságot mit tapasztaltak. – Az idegen angol, német s morva vendég csodálkozva s tetszéssel nézte az előtte uj tüneményt, a határt nem ismerő szives vendégszeretetet, az őszinte részvétnek félreismerhetlen jeleit, a közebédek és minden köztalálkozás alkalmával mind végig nemcsak nem apadó de folyton növekedő közérzület lelkes-nyilvánulásait s a nemzeti ünnepély és tudós gyülés ezen sajátságos összeolvadását, melynél érzelmeinek s gondolatainak komoly és nedélyes szavakban, folyó és kötött beszédben, mindenki szabad menetet engedett, a nélkül hogy az illem és tekintet határai csak egyszer is sértettek volna meg.

[...] ||632.||

(*Orvosi Hetilap*. VIII. évf. 38. sz. 1864. szept. 18. 631–633.)

▪ VASÁRNAPI UJSÁG, 1864. szept. 18.
MÉG EGY VISSZAPILLANTÁS A MAROSVÁSÁRHELYI GYÜLÉSRE

Üdvös gondolat volt, hogy azok, a kik az országban szétszórva közös vagy egymással érintkező életpályákon haladnak, időnkint a haza majd egyik majd másik városában egybegyülvén, egymással közelebbről megismerkedjenek, időközben tett tapasztalataikat egymással közöljék, eszméiket kicseréljék, közös ügyök előmozditására törekvéseikben egyesüljenek. Ily czélból gyülnek össze a magyar orvosok és természetvizsgálók évenkint egyszer, a haza különböző vidékén. [...]

[...] ||392.||

Az augusztus 28. és 29-én tartott szovátai és **parajdi** kirándulás, az idő kisebb mérvü kedvezőtlenségét leszámitva, mind a látott természettudományi tárgyakat, mind a népéletet illetőleg, hű képet nyujthatott a székelyföld kincseiről; a természet szépségéről, igaz magyar vendégszeretetről és elevenségről.

E kirándulásokat lapunk mult számában részletesen ismertettük. Tudjuk, hogy az első nap délelőtt első állomás Nyárád-Szeredán volt, hol a diszes vendégsereget jól rendezett villás reggeli várta. Mellékelt képünk ezen ünnepélyes reggeliről iparkodik némi fogalmat nyujtani az olvasónak. Bővebb megértésül szükséges tudni, hogy Szereda falu és a Nyárád folyó között, egy kellemes nyár- és füzes ligetben volt rögtönözve egy cserfalombokkal dusan ékesitett csinos épület, melyben a vendégmarasztó asztalok voltak elrendezve, gróf Rindsmaul marosszéki birtokos valóban jó izlése szerint. A vendégeket itt, mint gazda, tompai birtokos Bothos Kálmán fogadta s a pompás reggelizés közben sem hiányoztak a lelkes áldomások. Azon költeményt, melyet a lelkesedéstől elragadtatva Losonczy László nagykőrösi tanár elszavalt, alább egészen közöljük. A tudós vendégek iránti figyelemből a rendezők ez alkalomra népvigalmat is rendeztek, melyben a közel vidéki székely legények és leányok igen nagy számmal vettek részt s vidám zene mellett a legjobb kedvvel járták népies tánczaikat. – A szovátai népünnepről, ősi ökörsütésről s golyóval kilőtt hordó borról és a **parajdi** sóbányák meglátogatásáról, a mult alkalommal bőven el volt mondva e lapokban a sok szép élvezet.

Szóval, tudósaink sok tapasztalással gazdagon tértek meg; a szeretet jeleit pedig, melylyel találkoztak, bizonyosan sokáig nem fogják elfeledni.

[Metszet: A maros-vásárhelyi kirándulásból: A nyárád-szeredai reggeli állomás (aug. 28-án).]

[...]

Érdekesnek tartjuk még megemliteni a gyülés utolsó napjaiban megnyitott mükiállitást, mely a székely földnek mű- és iparkincseit tartalmazta.

Ez a Bánffy-ház négy termében és folyosóján volt kiállitva, s igen sok érdekes mű- és ipartárgyat tartalmazott. (Különösen szép bronz régiségeket, Barcsai fejedelem ezüst tányérait, a temérdek savanyuvizet, b. Henter ur jeles régiségeit, dr. Knöpfler ur ősállatgyüjteményét stb.) Idegenekre nézve azonban legérdekesebbek voltak a székely kéziparczikkek, melyeknek beszerzése, valamint az egésznek létrejöttében a főérdem m.-vásárhelyi ref. tanár, Szabó Sámuel uré, ki tanitványaival a székelyföldet beutazván, ugy szólva házról házra bekopogtatva gyüjté azokat egybe. ||393.||

A gyülés berekesztése méltó volt kezdetéhez és folyamához.

A jövő gyülés helyéül a már több izben folyamodott Pozsony tüzetett ki. Elnökök lesznek gr. Zichy Károly és Balassa János tudor. Boldog időt reá! ||394.||

(*Vasárnapi Ujság*. XI. évf. 38. sz. 1864. szept. 18. 392–394.)

▪ FŐVÁROSI LAPOK, 1864. szept. 20.
SZABÓ KÁROLY [...]

Szabó Károly ismert történettudós a közelebbi marosvásárhelyi kirándulások alkalmával nevezetes történeti fölfedezéseket tett. Igy a **parajdi** mulatás alkalmával a gróf Teleki család nagy levéltárát fölkutatván, ugy találta, hogy ez megmérhetlen becsű kincseket rejt magában Erdély történelmére, különösen az Apaffi korára vonatkozólag.

(*Fővárosi Lapok*. I. évf. 214. sz. 1864. szept. 20. 891.)

▪ ORVOSI HETILAP, 1864. okt. 2.
A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK X-DIK NAGY-GYÜLÉS[E] MAROS-VÁSÁRHELYTT

II.

Első czikkünkben a magyar orvosok és természetvizsgálók X-dik gyülésének képét és jellemét iparkodtunk nagyában vázolni, s egyszersmind a szives fogadtatásnak és közrészvétnek okait kifürkészni. A részleteket t. olvasóink a napi lapokban olvasták, s a haza térő tagoktól hallották. Fölmenthetjük ennél fogva magunkat azon sok szivesség leirásától, melylyel házi gazdáink elhalmoztak, s mely reménljük kedves emlékül fog szolgálni mindakét félnek. Csak névszerint emlitjük meg N.-Várad, Kolozsvár és Thorda városok, valamint Szaniszló püspök ő méltóságának magyar vendégszeretetét; [...] a megnyitó gyülést követte 500 terítékű diszebédet a szinkörben; a vendégszeretet egymást érő fényes tanuságait a marosi és udvarhelyi székek közbirtokossága által rendezett két napi kirándulásnál a szovátai sóhegyekhez és a **parajdi** sóbányákba, hol szabad ég alatt Csengeri és Hauchard bányatisztek a székelyföldi sótelepekről előadásokat is tartottak; a szinte mindennap ismétlődő közebédeket, a szives és kedélyes találkozásokat elnök Teleki Domokos gróf kies birtokán Gernyeszegen, Henter bárónál Kelementelkén, Knöpfler és Antal troknál M.-Vásárhelytt sat.; – mindezeket mondom csak névszerint s hiányosan emlitjük meg, meg lévén győződve, hogy az elszám- ||663.|| lálás maga már elegendő arra, hogy a gyülés általunk vázolt képének hüsége mindenki előtt tisztában álljon. ||664.||

(*Orvosi Hetilap*. VIII. évf. 40. sz. 1864. okt. 2. 663–664.)

▪ SZÉKELY NÉPLAP, 1867. dec. 7.
A PARAJDI GYUFAGYÁR

Midőn ez év elején „A székely ipar dióhéjba szoritva” czimü czikket irtam, abból a **parajdi** gyufagyárt kihagytam, mert bár Székelyföldön van, nem székely népipar, hanem pesti ipar. Egyszersmint éreztem, hogy ennek ismertetése egy külön czikket kiván. Ezért kétszer akartam már tökéletes ismeretséget szerezni magamnak a kezelésről és mind a kétszer meggyőződtem, hogy ezt kis tekintélyü ember nem teheti.

Ugyanis mivel a bemenet tilos – és helyesen – a felügyelőtől bebocsáttatást kértem, megnyertem. De mihelyt beléptem, a gyár népe mind rám bámult, mindannyia megállott munkájában, ugy, hogy a felügyelő többször kényszerült rájok kiáltani, sőt egy makranczosabb fiut előttem nyakon is ütött, mondván: „forgódj[,] ne bámészkodj!” Megszégyeltem magam s nehány percznyi figyelmes szemlélés után eltávoztam, terhemre lévén különben is a nehéz kén- és villószag. Ismertetését tehát az alfelügyelő szavai után adom, a mint munkaszünet alatt röviden elbeszélte; különben is inkább czélom, ezen egyetlen kis gyárnak, az ott lakó népre háromló hasznáról szólani, mint a kezelést ismertetni.

A hol ez a gyufagyár most fekszik, ott nehány évvel ezelőtt egy kis patak tekergett az általa kövecselt téren. Ki gondolta volna akkor, hogy azon helyen hol még a gyik sem talált volna hasfájdalma szüntetésére egy szál füvet, egy kis mohát, nehány év elteltével oly hasznos épület támad, melyben száz meg száz egyéniség találja élelmét, ruházatát? Ki mondja meg, mikor járt ott az ember, ki azon a kövecsen helyet szemlélt egy leendő gyár felállitására? Ez még jó, mert Reitten legalább honfi; de nem jöhet-e tiz ángol, vagy nem jártak-e már a Székelyföldön, s nem néztek-e maguknak tiz gyár helyet, melyet megvásárolván, felépitvén, az abból jövő tömérdek pénzt Brittániába szállitják, s mi könyes szemmel fogjuk nézni, hogy hazánkban idegenek gazdagodnak?

Az Isten óvjon ilyesmitől. De nem óv meg ám, ha uraink a szeszgyárokra forditják figyelmököt, melylyel sokkal többet ártanak, mint a mennyit használnak. Nem volna-e jobb ezek helyett kender-, len-, fonó-szövő gyárak felállitása. Kendert a Székelyföld is termelhetne eleget, és nem kellene a rumburgi s más gyáraknak rettentő adót fizetni.

De igen messze mentem czélomtól. Hiába nó! Egy prücsök van fejemben: szegények vagyunk s ennek mi vagyunk okai; ne sopánkodjunk, ismerjük meg magunkat, s a kit illet induljon előre, mig mások elkaparitják a konczot szemünk elől.....

A gyufagyárnál, mondhatni, csupán a szálkagyalulást teszik felnőtt férfiak, a többi kezelés ugyszólva, leány- és fiugyermekek kezén megy át, és pedig kevesebb vesződséggel, mintha megannyi tekergő, korhantót kéne a gyárba fogadni, minthogy nálunk az ily gyári munkára kész ember erkölcsében keveset lehet bizni. Ezt bizonyitja a szeszgyári kezelők élete.

Kilencz tiz éves leánykák keze oly szaporán jár mint a villám. Egy kis fiu oly gyorsan kapdosta el a metsző gép elől az elvágott szálkákat marokkal, hogy bámultam rajta, mégis sem el nem ejtett, sem a kés előtt nem hagyott egy szálat is. Pedig ha nem kellő időben markol oda, minden ujját le szeli az az éles vas.

Székelyországban egyebütt az ily apró gyermekek, néhol porban játszodnak; libát, malaczot őriznek, semmi rendhez, munkához nem szoknak; s csuda-e, ha aztán némelyikből, nem is iskolázva, szajha, tekergő, nap-lopó lesz?

E gyár gyermekmunkássai megközelitik a hatvant, mint futólag látám. Darabszámra dolgoznak, ki milyen serény, annyi a fizetése. Nem kevés van köztök, ki magát, anyját, atyját ruházza, mert őt azok étellel tartják, mégis 4–5 arannya van letéve, holott csak tiz éves. Általában a kis leányok többet keresnek, mint a fiuk.

Az erősebb munkákra: gyalulásra, kénezésre, villózásra, füttésre kemény férfiak vannak alkalmazva, de minthogy a gyufakészités tömérdek pepecsléssel jár, tehát ezt gyermekek végzik. A festanyagos villót maga a gyáros vegyiti, és igen helyesen, nem bizza senkire. Gondolhatni, hogy legutólsó mütét a gyufánál a villózás, mely után alólról füttött szobában zárt helyen 23 R° megszárad. Végül jő a becsomagolás, nagyobbocska leányok által.

Míg Hafner kezelte, minden gyermek egy kis géppel rendezte a szálakat, most ezt gyüszüs, jobb hüvelykkel végzi igen gyorsan.

Tömérdek a haszon, mit ez a gyár **Parajdra** és a két Sófalvára áraszt. Csuda, hogy olyan olcsó a gyufa, 30 százalékkal adják a gyárból.

Először a gyáros csonka-bonka idegeneket hozott szálka gyalulni s egyébre; ma már mind nélkülözhetők, mert a székely ép[p]en ugy megtudja csinálni, a mit kell, mint a cseh vagy német, csak legyen ki elől menjen.

(Porzsolt 1867: 300)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1875. szept. 23.
[UGYANCSAK PARAJDRÓL IRJÁK]

Ugyancsak **Parajdról** irják nekünk: Nem kis aggodalom kapott lábra a községben a miatt is, hogy a törvényszékek redukciós reformjával az itten levő járásbiróság is máshová tétetik el innen, pedig mind a mellett, hogy Parajd Udvarhelyszéknek véghelye, tekintettel arra, hogy a m. kir. kincstárnak itten lévő sóbányája s a szép virágzásnak indult első rendü gyufagyár által az ipar- és kereskedelmi forgalom ezen székben Parajdot ha nem is Sz.-Udvarhely város versenyzőjévé, de mindenesetre a második központi helységgé emelte, s e miatt a távolabbról is jövő perlekedő felek hozandó áruczikkeiknek itten mindig kész piaczot, maguknak s utilovaiknak pedig jól rendezett vendéglőket találnak, nem föltehető, hogy a magas kormány szervezési munkálatánál ezek figyelmen kivül hagyassanak s a járásbiróság innen kitudja hová eltétessék. rk. 1.

(*Magyar Polgár*. IX. évf. 217. sz. 1875. szept. 23. 3.)

▪ A HON, 1878. aug. 21.
A SZÉKELY MIVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI EGYESÜLETNEK [...]

A székely mivelődési és közgazdasági egyesületnek Maros-Vásárhelytt szeptember 8-án kezdődő nagygyülésének programmja: [...] Maros-Vásárhely és Marosszék közoktatási és közmivelődési állapotáról felolvasás Száva Farkastól. Kirándulás Szovátára vagy **Parajdra**, és esetleg egy nagyobb körut a székely földön az őszi székely kiállitás érdekében. E nagy gyülésre az egyesület t. cz. alapitó és részvényes tagjai tisztelettel meghivatnak. Hajós János s. k., az egyesület elnöke. Buzogány Áron s. k., az egyesület titkára.

(*A Hon*. XVI. évf. 202. sz. 1878. aug. 21. o. n.)

▪ **FŐVÁROSI LAPOK, 1878. aug. 22.**
MAROSVÁSÁRHELYTT [...]

Marosvásárhelytt szept. 8-án lesz a székely-művelődési egylet nagygyűlése, melynek műsora ez: elnöki megnyitó, titkári, pénztárnoki sat., jelentések, három válasz[t]mányi tag kisorsolása, számvizsgáló bizottság választása; jelentés a hosszúfalusi műmetsző felső iskola növendékeinek haladásáról; pályabirói jelentés a »Székely föld leirása« ezerforintos pályázat eredményéről; javaslat a Budapesten őszszel rendezendő székely kiállításról, székely ballada Tolnai Lajostól s »Marosvásárhely és Marosszék közoktatás- és közmivelődési állapotáról« felolvasás Száva Farkastól. Lesz kirándulás Szovátára vagy **Parajdra**, sőt esetleg nagyobb körut is az őszi székely kiállítás érdekében. A keleti, tiszavidéki és arad-temesvári vasuton leszállított árral utazhatnak a tagok, kik az elnökségtől (Budavár, uri utca 31 sz.) igazolványt szereztek.

(*Fővárosi Lapok*. XV. évf. 191. sz. 1878. aug. 22. 933.)

▪ **VASÁRNAPI UJSÁG, 1878. aug. 25.**
A SZÉKELY MIVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI EGYESÜLET [...]

A székely mivelődési és közgazdasági egyesület szept. 8-kán tartja nagy gyülését Maros-Vásárhelytt, melynek programmja: elnöki megnyitó, titkári, pénztárnoki sat., jelentések, három választmányi tag kisorsolása, számvizsgáló bizottság választása; jelentés a hosszufalusi műmetsző felső iskola növendékeinek haladásáról; pályabirói jelentés a „Székely föld leirása" ezerforintos pályázat eredményéről; javaslat a Budapesten őszszel rendezendő székely kiállitásról; „székely ballada" Tolnai Lajostól s „Marosvásárhely és Marosszék közoktatás- és közmivelődési állapotáról" felolvasás Száva Farkastól. Lesz kirándulás Szovátára vagy **Parajdra**, sőt esetleg nagyobb körut is, az őszi székely kiállítás érdekében. A keleti, tiszavidéki és arad-temesvári vasuton leszállitott árral utazhatnak a tagok, kik az elnökségtől (Budavár, uri utcza 31 sz.) igazolványt szereztek.

(*Vasárnapi Ujság*. XXV. évf. 34. sz. 1878. aug. 25. 544.)

▪ **MAROS-VIDÉK, 1879. júl. 10.**
FÜRDŐI TUDÓSITÁSOK

FÜRDŐI TUDÓSITÁSOK.

A korondi fürdőről lapunk egyik barátja következő sorokat küldötte be jul. 9-én szerkesztőségünkhez:

Tekintetes szerkesztő ur!

Talán nem lesz érdektelen, ha ez idényen is megemlékezünk e „székely Gleichenbergről," mely itt ugy, mint az Stieriában versenytárs nélkül áll egy magába, s aránylag több látogatójának szerzett enyhülést. Hová diszes konform egy kis külvágy vonza hazánk e fürdő látogatóit, hogy annak majdnem fele számát képviselve. Kik sok szép pénzzel adóznak a kényelmes, alkalmas berendezésekért, mely részünkről élvezett összegek bár részben is mennyivel jobban elférnének székelyeink zsebeiben.

Mind ez elérhető volna itten fürdői czélszerü berendezés, önnön magunk szeretete által, mert mindkét helyre vonatok közlekednek, ide M.-Vásárhely, Héjasfalva, oda Feldbachig honnét szintén bérkocsik szállitják látogatóit jó ut és ép hidak, nem állnak leroskadt hidak heteken keresztül legkissebb jelzés nékül: (Udvarhelymegye dicséretére) az éji utasok figyelme fejlesztésére, mi azonban fa és kőhiány miatt menthető. Egy szóval mi sem vagyunk mostohább gyerekei a természetnek, habár kirándulás helyeink Hollókő, Firtos, közeli Arcsot kivéve fárasztóbb, de vadregényében jutalmazóbb, s a még ott a további Wiekkenburg ősi kastély ódon falai, termei fegyverei a török világra emlékeztet, addig itt **Parajd** sóbányáján kivül az uj kor vivmányaival gyönyörködtet.

Hol alkalmunk nyilik Reiter József székely[-]földi első gyártelepén gyufagyárát s ujon berendezett kőedény gyárát megtekinthetni. Mind kettő a legolcsóbb erő, vizerőre alkalmazva, utobbit egy malom kerék hoz mozgásba 35 ló erejéig, mely 5 transvisiot s az által 19 kereket hoz mozgásba, különböző gépezetek felosztására, melyek: Egy örlő, törő garad, szivattyuk, iszapoló kád[,] sajtoló és gyuróból áll. Ezekből a képlékeny kész anyag jön a mintázó mihelybe, hol Sontag Károly, Nyiri Lipót gyárvezetők felügyelete alatt 22 munkás, mely egy[-]kettő kivételével székely fiuk[,] végzik felosztott munkájokat, honnét száritás után a tárgyak végül a kemenczébe jutnak, 3-szori égetésre 80-tól 120 fok czelsiusig, a szinezettek 4-szer annyi különbséggel, hogy a magyar benyomatok az egyes tárgyakra, németekkel cseréltetnek fel. – Ezekből kifolyólag tulszárnyalhatja mennyiség, minőség és jutányossága által az erdélyi kézerőre folytatott gyártmányokat[,] mondanunk se kell.

A fürdő vendégek napról napra nagyobb számmal érkeznek, kik a borviz ivás, kecsketej és jólevegőtől várják mindannyian üdülésöket.

G.

(*Maros-Vidék*. IX. évf. 50. sz. 1879. júl. 10. 196.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1884. máj. 30.
KIRÁNDULÁS

Kirándulás. A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium VII. és VlII-ik gymnasialis tanulói Solymossi Endre tanár vezetése alatt élvezetes kirándulást tettek e hó 24-én **Parajdra**. Kora reggel trombitaszó mellett indultak s a 37 kilométernyi utat könnyüséggel s minden bágyadtság nélkül tették meg 9 óra alatt. 25-én délelőtt a sóbányát nézték meg a kirándulók, másnap pedig a gyufagyárat, hol a gyár derék igazgatója Nirsi Leopold volt a kalauz, ki s ugy szinte Csengeri József bányanagy ur is barátságosan megvendégelte a vándorokat. Hétfőn azután tanulságos utjokból visszatértek a tanulók, az utat még frisebben téve meg, mint előbb.

(*Magyar Polgár*. XVIII. évf. 124. sz. 1884. máj. 30. 5.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1884. aug. 13.
A KOLOZSVÁRI KATASZTERI KERÜLETI KÜLDÖTTSÉG

A kolozsvári kataszteri kerületi küldöttség szemleutazási terve a következő: Aug. 11-én Maros-Vásárhelyről Tófalva és Medgyesfalván keresztül Nyárád-Szeredára. 10-én Nyárád-Szeredáról Szovátára, hol az erdei területekre kirándulást tesz. 13-án Szovátáról **Parajdon** át Korondra, hol az erdei területekre kirándulást fog tenni. [...] A kerületi küldöttséget vezeti: gr. Teleki Domokos elnök,

jelen vannak Bónis István alelnök, K. Horváth János, Lázár Domokos bizottsági tagok, Hancz Pál, Paál Gyula és Geiber Rezső kat. felügyelők.

(*Magyar Polgár*. XVIII. évf. 187. sz. 1884. aug. 13. 4.)

▪ **MAGYAR POLGÁR, 1886. szept. 18.**
A GYERGYÓ SZENTMIKLÓSI [...]

A gyergyó szentmiklósi tej- és sajt szövetkezet sajtkészitő telepén a „Pricske" nevü havason – mint levelezőnk irja, – folyó hó 11-én tartattak meg a sajtkészitést tanuló gyakornokokkal az elméleti és gyakorlati vizsgálatok Egán Ede, országos tejgazdasági felügyelő, Mádai Izidor, miniszteri tanácsos, Deák Ignácz, megyei közgazdasági előadó és szép számu érdeklődő jelenlétében. [...] A vizsgálat bevégzése után a tejgazdasági felügyelő és Mádai miniszteri tanácsos urak tiszteletére Gyergyó Szt.-Miklóson bankettet rendeztek, melyen mintegy 50 személy vett részt. Innen Mádai tanácsos ur **Parajd** felé Budapestre, Egán Ede ur pedig a havasi legelők tanulmányozására Gyimes- felé indultak.

(*Magyar Polgár*. XX. évf. 214. sz. 1886. szept. 18.)

▪ **PESTI HIRLAP, 1887. júl. 2.**
IRÓK ÉS MÜVÉSZEK ERDÉLYI KIRÁNDULÁSA. (A PROGRAMM.)

Az irók és művészek társasága által ez évi augusztus hó 21–28-án rendezendő erdélyi kirándulás programmját következőleg állapitotta meg a választmány, egyetértőleg az E. M. K. E. kolozsvári elnökségével.

Augusztus 21-én vasárnap reggel indulás Budapestről a magyar államvasut induló házából; érkezés Békés-Csabára, majd Aradra. Elszállásolás, a város megtekintése; este 8 órakor müvészi- és irodalmi előadás.

Augusztus 22-én, hétfőn reggel indulás Aradról; megérkezés Dévára; társas-ebéd; délutáni kirándulások; este irodalmi- és müvészi előadás.

23-án, kedden reggel indulás Déváról külön vonattal; Vajda-Hunyadon villásreggeli, érkezés Petrozsényba; a bányatelepek megtekintése; visszautazás közben rövid megállás Piskinél; este érkezés Segesvárra.

24-én, szerdán pihenő nap Segesvárrott. Este irodalmi- és müvészeti előadás.

25-én, csütörtökön délelőtt kirándulás Segesvárról; délután tovább utazás; éste érkezés Brassóba.

26- án, pénteken Brassó város nevezetességeinek megtekintése; délben diszebéd; délután kisebb kirándulások; este irodalmi- és müvészi előadás.

27-én, szombaton reggel szekereken Előpatakra; érkezés d. e. 10 órakor; elszállásolás; este irodalmi- és müvészi előadás.

28-án, vasárnap indulás kocsikon Szepsi- Szent-Györgyre; testületi megjelenés az erdélyrészi közmüvelődési egyesület évi rendes közgyülésén; részvétel a közgyülési nagy ebéden; délután az ez alkalomra rendezendő székely kiállitás és a város nevezetességeinek megtekintése. Este irodalmi és müvészi előadás; majd visszatérés az előpataki szállásokra.

Tudnivalók: A kirándulás az előpataki fürdőben nyer befejezést. Intézkedések történtek, hogy a kik akarnak, további kirándulásokat tehessenek Tusnádra, onnét a hires Szent-Anna tóhoz és a Büdös barlanghoz, vagy pedig Brassón keresztül Sinaiába, a román király nyári tartózkodási helyére. Gondoskodva lesz Brassóban a Romániába szóló utlevelek akadálytalan kiadatása iránt. Vissza lehet a jegygyel utazni Kolozsvár felé is és ez alkalommal kirándulás tehető Tordára, a hires tordai hasadékhoz, esetleg Marosvásárhelyen át Borszékre, vagy a szovátai és **parajdi** sóvidékre. A jegy a visszautazáskor még egy hónapi érvénynyel bir. Részvételi jegy ára a teljes körutra 30 frt. Mindenki II-od osztályu koupéban, lehető kényelemmel utazik. E 30 forintban benfoglaltatik az egész, mintegy 1500 kilométernyi vasuti utazás. Nem foglaltatik benn a kocsin való utazás és élelmezés; esetleg a szállások dijja. A kiránduláson résztvehetnek az irók és müvészek társaságának tagjai, ezek családtagjai, ugyszintén a külön meghivott vendégek. Jelentkezéseket Dolinay Gyula titkár fogad el a kör helyiségében (nemzeti szinház bérháza 1. emelet) az esti órákban. Ugyanitt nyerhetők mindennemü felvilágositások.

Az irók és müvészek társasága csaknem egy évtized óta rendez kirándulásokat. Ilyenek voltak: az esztergomi, dobsina-tátra-füredi, a dunai ut, Ujvidék, Belgrád, Turn-Szeverin érintésével, a párisi nagy kirándulás, a munkácsi, m-szigeti, Kis-Kőrös, Szabadka, Kolozsvár és balatoni kirándulások. Ez év programmjául számosak óhajára Erdély legszebb része vétetett fel, hogy alkalom nyujtassék a sokak által emlegetett, de kevesek által ismert szép vidék és a szorgalmas szászság, a szivós székelység megismerésére.

A kirándulásokon idáig a bécsi sajtó is mindenkor képviseltetni szokta magát. Ez alkalomra különösen meg fog hivatni a bécsi Concordia-egyesület s általa a bécsi irói világ. A tervezett irodalmi és müvészi előadások mindenhol az E. M. K. E. javára rendeztetnek, részben helyi jótékony célokra is. Jókai Mór örökös elnök, Urváry Lajos elnök, Paulay Ede és Siposs Antal alelnökök, dr. Molnár Antal pénztáros, dr. Várady Antal igazgató, Szohner Antal aligazgató, Dolinay Gyula titkár.

(*Pesti Hirlap*. IX. évf. 180. sz. 1887. júl. 2. 6.)

▪ NÉPTANITÓK LAPJA, 1887. aug. 3.
MEGHIVÁS TALÁLKOZÁSRA

Meghivás találkozásra. Többek kivánságára felkérem azon tanitótársaimat, kik képezdei tanulmányaikat a székely-kereszturi állami tanitóképezdében ezelőtt 10 évvel, 1877-ben végezték, vagy ugyanazon évben tették le a tanitóképesitési vizsgálatot, hogy a f. é. aug. 28-án Sz.-Kereszturon találkozásra megjelenni sziveskedjenek s megjelenési szándékukat velem egy levelező-lapon tudatni sziveskedjenek. Hogy találkozásunkból minél több szellemi hasznot merithessünk, a következő tárgysorozatot állapitottuk meg : 1. Üdvözlet. 2. Tanügyi fejlődésünk az általunk átélt 10 év alatt. 3. Helyzetünk a jelenben, kilátásunk a jövőre. 4. Emlékbeszédek elhunyt tanulótársaink fölött (Balázs Pál, Koncsag Sándor és Roth János haltak el). 5. Megbeszélése annak, hogy minő czélra és minő czim alatt tegyünk egy jótékonyczélu alapitványt. 6. Kirándulás **Parajdra**. Székely-Kereszturon, 1887 jul. 27-én. Belle László, gyak. isk tanitó.

(*Néptanitók Lapja*. XX. évf. 62. sz. 1887. aug. 3. 492.)

▪ KOLOZSVÁR, 1887. nov. 26.
ERDÉLY KINCSEI

Erdély kincsei. Látogatott szakülést tartott tegnap az erdélyi muzeum-egylet természettudományi szakosztálya, melyen, mint első felolvasó, dr. Koch Antal egyet. tanár számolt be a mult nyáron Székelyföldön tett ásványgyüjtő utjáról. Értekező a korondi fürdő és **Parajd** vidékét kereste fel. A korondi fürdő nevezetes arról, hogy igen szép aragonit fordul elő. [...]

Dr. Koch tanár Korondról a Hargitán át Csikba vette utját, s e közben a Hargita tömegében oly aragonit kőzeteket talált, melyben pyroxen rhombos és hämatit dendriteket tartalmaz.

Csikban a Kis Somlyó hegyet megvizsgálva, azt találta, hogy annak kőzete nem tufa, és conglomerát, hanem pyroxén andeoit. Ezután Koch tanár a Büdös kőzetét mutatja be, melyen termés kén-bevonat látható, s megjegyzi, hogy a kőzet elmállását a barlangból kiözönlő gőzök (kénsav és szénsav) idézik elő.

[...]

(*Kolozsvár*. I. évf. 277. sz. 1887. nov. 26. o. n.)

▪ KOLOZSVÁR, 1890. máj. 17.
TANULÓK KIRÁNDULÁSA

Székelyudvarhelyről.

– Saját tudósitásunk. –

Tanulók kirándulása. A sz.-udvarhelyi kir. áll. főreáliskola felsőbb osztályos tanulói Molnár Károly és Valló Vilmos tanárok vezetése mellett e hó 13. és 14-én Korond és **Parajd** vidékére kirándulást tettek, földrajzi, geológiai, ásványtani szemlélődés céljából. Megszemlélték a N.-Küküllő és Nyikó, másfelől a Nyikó és Kis-Küküllő vizeinek választóit – a fensiknak maradványait – s annak jelen állapotában a viz szeszélyes munkáját, mely a fensikot dombvidékké alakitotta. Az egyszerü harmadkorbeli törmelék kőzetnek a vulkáni törmelékkel való váltakozását. A Szejke tőzegtelepét. Korond fürdője környékén a sóvirágzást és a változatos szinü, kérges szerkezetü aragonit-telepet. **Parajdon** a sóbányát s a bányát magában rejtő „Sóhegy" környékét hatalmas sószikláit stb. Megnézték a Reiter József-féle fürésztelepet és gyufagyárat minden részleteiben. A kirándulást tanulságossá tették: Nesnera Jenő bánya pénztáros urnak a bányában és környékén, valamint Nirschi Lipot gyufagyári igazgató urnak a gyárhelyiségében tartott mutatványos magyarázatai; élvezetessé pedig: **Parajd** intelligens közönsége s főkép[p] Czehe Imre, dr. Kovács Gábor, Gáll Sándor urak lekötelező szives vendégszeretete, kik a kirándulókat legmélyebb hálára kötelezték.

(*Kolozsvár*. IV. évf. 111. sz. 1890. máj. 17. o. n.)

▪ SZÉKELY NEMZET, 1890. szept. 4.
SZABÓ KÁROLY (1824–1890)

SZABÓ KÁROLY (1824–1890)

[...] ||2.||

Deczembertől óta betegeskedett [Szabó Károly]. Barátainak sokszor beszélt rossz sejtelmeiről. A keze mindig hideg volt. Oda nyujtotta: „Melegitsétek". Nem melegedett fel. Ilyenkor unszolták, hogy szakitson legalább egy fél esztendőre időt a pihenésre. Néha egészen ingerülten utasitotta az unszolásokat vissza.

A nyáron mégis elment **Parajdra** fürdőzni. De csak négy hétig tudott ott ülni. Aug. 24-én visszatért. Ő, a ki ugy szerette a társaságot, kedvetlen volt és nem barátkozott.

Haza jött, de nem hagyták el a szomoru gondolatok. Azonban nem feküdt ágyba.

Soha se volt fekvő beteg; csak fiatal korában valamikor tengerésznek készült, feküdt Fiumében egy ideig.

– Ha én egyszer három napig az ágyban fekszem – mondta nem egyszer – hát jöhetnek a koporsóval.

Beteljesedett. Mert ép[p]en három napig feküdt. A negyediken, [1890] aug. 31-én délután, meghalt.

[...] ||3.||

(*Székely Nemzet*. VIII. évf. 137. sz. 1890. szept. 4. 2–3.)

▪ ELLENZÉK, 1892. aug. 5.
HANGVERSENY A KORONDI FÜRDŐN

Hangverseny a korondi fürdőn.

A sz.-udvarhelyi székely dalegylet harmadik hangversenyét a korondi fürdőn tartá meg nagy sikerrel. A dalegylet tagjai **Parajdról** jöttek át, hol jul. 30-án volt hangverseny. Parajdon a nagy sóbányát s gyufagyárat tekintették meg. Megható jelenet volt midőn a dalegylet a bányában két szép dalt énekelt s a visszhang egész accordokat adott vissza tisztán s érthetően. A gyufagyár megtekintésénél Reiter a gyár tulajdonossa volt a kalauz. A parajdi hangverseny megtörténte után Korondon is barátságos fogadtatásban részesült a dalegylet. Jul. 31-én rendezte a hangversenyét érdekes érdekes müsorral. A dalegylet a bpesti orsz. dalárünnepély müsordarabjait adta elő, nagy hatást érve el, s sok tapsot aratva. Dr. Valda Emil karnagy ismert müvészi hegedüjátéka pedig olyan hatást ért el, hogy háromszor ujrázták meg.

Először Hubai egyik remek „Magyar Ábrándját" játszá, másod és harmadizben régi magyar népdalokat változatokkal. Élénk hatást ért el Szabó Gyula egyl. t. „Az ideges ember" cz. monologjával.

A sok tapsra az „Orr" cz. monologot adá elő. Az anyagi siker megfelelt az erkölcsinek. A sikerült hangverseny rendezésében az oroszlán rész dr. Kovács Mór ügyvéd és derék fürdőbiztost illeti, ki már hetekkel a hangverseny napja előtt előkészité a hangalatot a közönség körében. A korondi közönség pedig teljes számmal jelent meg. Kerekes Sámuel tanár is ott volt, ki a dalnak oly apostola s ki rögtönző ritka tehetségével annyi kedves pillanatot szerez a társ[as]ágnak. A közönség körében ott voltak: Gáspár Gyuláné, özv. Gáspár Antalné, Fellmann Józsefné, Garat Gy.-né, dr. Nagy Károlyné, Kovács János k. tábl. biró és n., Nirschy gyárig, és neje, özv. Petri Jánosné és leánya Sarolta, Brady Albertné, Mózes András tanár és neje, Kozma Mihály és neje, dr. Lengyel Árpád fürdőorvos és neje, dr. Kovács Gábor bányaorvos és neje, dr. Kovács Mór és neje, Horváth János és neje, Pajor Tamásné, Kerekes József, Eckvert József és neje, Szilágyi Márton és neje, Szigethy Kata és Ilona, Gazsi Aranka, Csanády főerdész és neje stb.

A fürdő az idén nagy látogatottságnak örvend. Kitünő enyhe levegője, jó ivóvize, fürdője, gyönyörü sétatere van. A fürdő szép jövőnek néz elébe. Gáspár Gyula marosvásárhelyi birtokos vette meg a fürdőt, nagy összegü befektetéssel az egészet ujra rendezi, kényelmes lakásokkal látja el, s a közönség teljes kényelmére a modern követelményeknek megfelelően alakitja át.

r. 1.

(*Ellenzék*. XIII. évf. 177. sz. 1892. aug. 5. 702.)

▪ **SZÉKELY-UDVARHELY, 1895. ápr. 14.**
AZ E. K. E. VÁLASZTMÁNYI ÜLÉSE

Az E. K. E. választmányi ülése. Pénteken d. u. ülésezett az E. K. E. udvarhelyi osztályának választmánya, melyen következő fontosabb tárgyak kerültek szóba. Az Emke látogatása alkalmával **Parajd**, Korond, vagy Homoród fürdő, szentkeresztbányai vasgyár, lövétei vasbányák és hómoródalmási barlanghoz való kirándulások vezetésére, dr Mezey Ödön elnöklete mellett, 15 tagból álló bizottságot küldött ki. A választmány beható tanácskozás után, összeállitotta a kirándulások programmját, költségeit, utirányát stb. Egy napi kirándulás személyenkint 4 frtba, két napi 8 frtba fog kerülni. Tudomásul vette Molnár Károly jelentését a koncert jövedelme és pénztárára vonatkozólag. A pénztárban 115 frt és nehány kr van. Elhatározta, hogy a hangversenyen szereplőknek jegyzőkönyvi köszönetet szavaz, melynek szerkesztésével és szétküldésével Pogány Kornél titkárt bizta meg.

(*Székely-Udvarhely*. I. évf. 16. sz. 1895. ápr. 14. 73.)

▪ **SZÉKELY-UDVARHELY, 1895. ápr. 28.**
AZ E. K. E. ÁLTAL RENDEZETT KIRÁNDULÁSOK LEIRÁSAI

Az E. K. E. által rendezett kirándulások leirásai. Lapunk egyik szakavatott munkatársától a jövő számban tárcza czikksorozatot kezdünk meg, melyben az E. K. E. helyi fiókegyesülete által az E. M. K. E. nagy ünnepélyén rendezendő kirándulások lesznek leirva. Igy ismertetve lesz a homoródalmási barlang; homoródi, korondi, lobogó dobogói fürdő, szentkeresztbányai vashámor, **parajdi** sóbánya és gyufagyár. Az érdekes ismertetések és leirások külön füzetben is megjelennek s a kirándulók tájékozást merithetnek majd ebből.

(*Székely-Udvarhely*. I. évf. 18. sz. 1895. ápr. 28. 83.)

▪ **SZÉKELY-UDVARHELY, 1895. máj. 12.**
FELHIVÁS AZ E. M. K. E. PÜNKÖSDI NAGY ÜNNEPÉRE

AZ ÜNNEPSÉGEK SORRENDJE

[...]

3. nap. Junius 5-én. Kirándulások. Rendezi az E. K. E. udvarhelymegyei osztálya. I. Kirándulás az almási barlanghoz. [...] II. Kirándulás az almási barlangon kivül a Lobogó-, Dobogó-fürdőhöz, szentkeresztbányai vashámorhoz stb. [...] III. Kirándulás a Kiruj-fürdőhöz később kiadandó külön útiterv mellett. IV. Kirándulás a Szejke- és korondi fürdőn át **Parajdra** és vissza Székely-Udvarhelyre. 1. Gyülekezés reggeli 5 órakor a »Budapest«-szálló termében. 2. Indulás 6 órakor reggel; reggelizés a Szejke-fürdőn tetszés szerint, ½7 órakor tovább indulás, megérkezés a korondi fürdőre 10 órára; itt villásreggeli tetszés szerint. 11 órakor indulás, 12 órakor érkezés **Parajdra**, a sóbánya és gyufagyár megtekintése. 2 órakor étkezés tetszés szerint. Visszajövetel d. u. 4 órakor. Érkezés Udvarhelyre esti 8 órakor. Egy kocsi ára egész napra 8 frt. Részvételi jegyek ára, a kocsibér, élelmezés stb. költségei a jelentkezéssel egyidejüleg befizetendő. [...] A további részletek és tudnivalók vagy

előzetesen a budapesti és kolozsvári lapokban, a Székely-Udvarhely cz. helyi lapban, vagy az ünnepély napján kiosztandó müsorokban lesznek közzétéve. A kirándulások helyeinek leirásai az E. M. K. E. emléklapban találhatók. Ára 2 korona.

(*Székely-Udvarhely*. I. évf. 20. sz. 1895. máj. 12. 89.)

▪ **BUDAPESTI HIRLAP, 1895. máj. 14.**
A SZÉKELYSÉG ÜNNEPE

Az erdélyi közmüvelődési egyesület idei jubiláris közgyülését Székely-Udvarhelyen, a székelység anyavárosában tartja meg. [...]

[...]

A harmadik napon kirándulások lesznek, melyeket az erdélyi Kárpát-egyesület székelyudvarhelyi osztálya rendez. Az egyik kirándulást az almási barlanghoz tervezik; a másikat az almási barlangon kivül a Lobogó-, Dobogó-fürdőhöz, a sz.-keresztbányai vashámorhoz stb.; a harmadik kirándulást a Kiruj-fürdőhöz, a negyediket a Szejke- és korondi fürdőn át **Parajdra**. Az összes megkeresések Ugron János alispán nevére Székely-Udvarhelyre cimzendők.

(*Budapesti Hirlap*. XV. évf. 130. sz. 1895. máj. 14. 6.)

▪ **SZÉKELY-UDVARHELY, 1895. máj. 19.**
ISKOLAI HANGVERSENY

Iskolai hangverseny. A székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium ifjusága **Parajdra** és környékére tervezett kirándulása alkalmával **Parajdon** május hó 25-én este a községházánál tánczczal egybekötött jótékonyczélu isk. hangversenyt rendez a következő műsorral: 1. Nyitány. Attilla opera di Verdi. Az ifjuság zenekara. 2. Monológ. Szakács Zoltán VIII. oszt. tanuló. 3. Keringő a »Bányamester«-ből. Az ifjuság zenekara. 4. Nemzeti zászló Hubertől. Az ifjuság férfikara. 6. Szaval Lajos Dénes VIII. oszt. tanuló. 6. Magyar népdalok, Kozák Mártontól. Az ifjuság zenekara. 7. Hunyady-induló. Az ifjuság zenekara.

(*Székely-Udvarhely*. I. évf. 21. sz. 1895. máj. 19. 95.)

▪ **KOLOZSVÁR, 1895. máj. 22.**
ISKOLAI HANGVERSENY

Iskolai hangverseny. A sz.-udvarhelyi ev. ref. kollegium tanuló ifjusága **Parajdra** és környékére tervezett kirándulása alkalmával **Parajdon**, május hó 25-én este, a községházánál tánczczal összekötött jótékonyczélu iskolai hangversenyt rendez.

(*Kolozsvár*. IX. évf. 117. sz. 1895. máj. 22. o. n.)

▪ **KOLOZSVÁR, 1895. MÁJ. 31.**
ISKOLAI KIRÁNDULÁS

ISKOLAI KIRÁNDULÁS.
Székely-Udvarhely, máj. 28.

A sz. udvarhelyi ev. ref. kollegium négy felső osztálya igen érdekes kirándulást rendezett a mult szombaton és vasárnap **Parajdra**. A kirándulás vezetője Kovács Dániel tanár volt. Részt vettek még abban Bod Károly, Szabó András, tanárok; Biró György, Fekete Gerő, Mester János papjelölt-köztanitók.

Gyönyörü szép időben szombaton reggel 5 órakor történt az indulás a kollegiumból. Élvezet volt nézni a növendékeknek örömtől ragyogó arczát, a kik nem gondolva az előttök álló, hosszu ut fáradságaira, nagy vidámsággal vonultak – élükön zászlóval, – trombita- és dobszó mellett katona-menetben, a mintegy 13 kilométer távol fekvő Farkaslaka községig. Ott kedélyesen reggelizve, szekerekre telepedtek, – s azokat zöld ágakkal földiszitve – haladtak a korondi fürdőig, a honnan félórai pihenés után ujból utra-kelve déli 12 órakorra **Parajd** végéhez érkeztek. Itt sorba állva szép rendben bevonultak a község egyik nagyobb vendéglőjének udvarára a hol a parajdi rendező bizottság élén Dr. Kovács Gábor orvos szép beszéddel fogadta és üdvözölte őket, a mire Kovács Dániel tanár válaszolt röviden hangsulyozva az ilyen kirándulásoknak tanulságos czéljait.

Délután 2 órakor a gyufagyárat, a hol maga az igazgató a legszivélyesebben kalauzolta az ifjuságot, s majd a gyufaszálkát skatolyákat és ládákat készitő viz- és villamerőre berendezett helyiségeket tekintették meg a tanulók.

Este 8 órakor a községházánál az ifjuság zenekara és kebeléből egy arra az alkalomra alakitott férfikar, Kozak karmester vezetése alatt hangversenyt tartott, a melyen részt vett **Parajd** és környékének előkelő közönsége, zsufolásig megtöltve a termet. A hanversenyt a zenekar „Attila” operából vett részlettel nyitotta meg; Lajos Dénes 8 oszt. tanuló Arany Jánosnak „Honvéd” cz. költeményét szavalta, nehány helyen zenekiséret mellett, mély érzéssel és preczisitással. Szakács Zoltán 8-ik o. t. Ábrányi „Monolog”-ját adta elő, kiváló ügyességgel. A hangversenynek, mondhatni – legkimagaslóbb pontja volt Biró György papjelöltnek, a zenekar kiséretével, fuvolán előadott „Magyar népdalváltozatai”, a melyekkel valósággal elragadta a hallgató közönséget. A férfikar Huber „Nemzeti zászlóját” énekelte, ismétléssel.

A hangverseny a Hunyadiindulóval véget érvén, a községi iskola helyiségeiben következett a tánczmulatság, a mely nagy kedvvel és animoval reggeli 4 órakorig tartott.

Vasárnap d. e. 8–10 óráig a sóbányát tekintette meg az ifjuság. És itt a legnagyobb elismerés és köszönet illeti meg Herepei bányanagyot, a ki a legnagyobb szivességgel adott ifjainknak alkalmat arra, hogy ismeretkövüket egy hazai nagy nevezetességgel gazdagithassák. A sóbánya megtekintése után szép emlékekkel telve vett bucsut az ifjuság **Parajd** szives, vendégszerető közönségétől és vonult haza, Farkaslakáig szekérrel, onnan gyalog, vasárnap estére.

Ha meggondoljuk, hogy milyen nagy haszonnal járnak az ilyen kirándulások az ifjuságra, az összetartás érzete az együttérzés kifejlődésének, másfelől az ismeretszerzés bővitésének szempontjából, a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk minden olynemü intézkedést, a mely alkalmat kiván adni arra, hogy ifjuságunk ne csak könyvből, hanem a természetből s az emberek szivéből is köz[v]etlen szemlélés és meggyőződés után lásson és tanuljon olyan dolgokat, a melyek az ismeretkör bővülésének és a jellem fejlődésének legmaradandóbb alapjait képezik. Keressünk és adjunk ifjuságunknak erre mennél több alkalmat!

– ó.

(*Kolozsvár*. IX. évf. 124. sz. 1895. máj. 31. o. n.)

▪ **SZÉKELY-UDVARHELY, 1895. jún. 2.**
KÖSZÖNETNYILVÁNITÁS

Köszönetnyilvánitás. A székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium tanárkara nevében hálás köszönetet mondok mindazoknak, a kik a folyó hó 25 ikén és 26-án a Sóvidékre tett iskolai kirándulás sikerét előmozditották, biztositották. 25-én délben **Parajd** egész intelligens és vendégszerető közönsége ott volt a 80 főnyi csapat megérkezésekor, hogy kiki vendégeit személyesen fogadhassa; a hangverseny és tánczmulatság egy igazán lelkes rendező bizottság fáradozása folytán – ingyen átengedett helyiségben és igen szép számu helybeli és vidéki közönség részvételével folyt le, mely alkalommal az alábbi felülfizetések történtek: Vas Mihály 20 kr, Doné Mózes 50 kr, N. N. 10 kr, Kazacsai József 10 kr, Pál Gyula 60 kr, Szálasi Ferencz 1 frt, N. N. 15 kr, Szendrey Gábor 1 frt, Czódik Számi 1 frt, Menyhárt András 1 frt. A sóbánya és gyufagyár megtekintésénél tapasztalt szives készség és előzékenység és a magánosoknál élvezett igazi magyaros vendégszeretet hálára kötelezték a tanulókat és vezető tanárokat egyaránt s ennek a minden tekintetben sikerült kirándulásnak kedves emlékét növendékeink körében sokáig fentartják. E sok szivességért és érdeklődésért ez uton fejezi ki elismerését és meleg köszönetét kollégiumunk **Parajd** vendégszerető közönségének, a sóbánya és gyufagyár főnökeinek, tisztviselőinek, a rendező bizottság tagjainak és egyenkint mindazon tisztelt hölgyeknek és uraknak, kik áldozatkész fáradozásaikkal közremüködésünk ügyét szolgálták azon alkalommal. Székely-Udvarhelyt, 1895. május 29. Gönczi Lajos, igazgató.

(*Székely-Udvarhely*. I. évf. 23. sz. 1895. jún. 2. 103.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1899. okt. 22.**
REF. PAPI ÉRTEKEZLET

Ref. papi értekezlet. A következő sorokat vettük. Az udvarhelyi ev. ref. egyházmegye sz-udvarhelyi fiókköre **Parajdon** f. évi október hó 30-án d. e. 9 órakor papi értekezletet tart, melyre a t. tagtársakat és az érdeklődőket tisztelettel meghivom.

Az értekezlettel kapcsolatban, d. e. 10 órakor, isteni tisztelet lesz, mely alkalommal imát mond Menyhárt András esperes, egyházi beszédet Biró Áron f.-boldogfalvi lelkész.

D. u. 3 órára a sóbánya meglátogatása van kitüzve; 7 órakor pedig tánczczal egybekötött estély rendeztetik a ref. papi árvák „Szeretetháza" javára.

A vendégek elszállásolásáról gondoskodva van, de a kik erre igényt tartanak, sziveskedjenek alulirottat f. hó 28-ig értesiteni.

Ohajtandó, hogy a távolabbi tagtársak már 29-én estére megérkezzenek. Péter Károly értekezleti elnök.

(*Udvarhelyi Hiradó*. II. évf. 43. sz. 1899. okt. 22. o. n.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1901. jún. 9.**
ISKOLAI KIRÁNDULÁS

Iskolai kirándulás. A felsőleányiskola növendékei Weinberger Fanni igazgatónő, Varga Ida és Langer Adolfin tanitónők, Molnár Károly és Tamás Albert tanárok vezetése mellett tegnap **Parajdra** rándultak ki a hol megtekintették a sóbányát. A kirándulók kora reggel, nyolcz kocsival indultak el, s estére már vissza is tértek városunkba.

(*Udvarhelyi Hiradó*. IV. évf. 23. sz. 1901. jún. 9. 3.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1901. jún. 16.**
NYILVÁNOS KÖSZÖNET

Nyilvános köszönet. Kedves kötelességet teljesitek, midőn nagys. Veress Gyula bányanagy urnak, a sóbánya t. hivatalnokainak, továbbá az áll. iskola igazgatóságának és **Parajd** vendégszerető t. családjainak, azon lekötelező előzékenységeért, melyben felsőleányiskolánk növendékeit és tanitótestületét kirándulásunk alkalmával részesiteni szivesek voltak, hálás köszönetet mondok. Sz.-Udvarhely, 1901. jun. 14. Weinberger Fanni, igazgató.

(*Udvarhelyi Hiradó*. IV. évf. 24. sz. 1901. jún. 16. o. n.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1901. júl. 21.**
A VEZÉRKAR VÁROSUNKBAN

A vezérkar városunkban. Az erdélyrészi vezérkar körutja alkalmából 19-én délben **Parajd** felől városunkba érkezett. Utjokat tegnap folytatták tovább, vasuton.

(*Udvarhelyi Hiradó*. IV. évf. 29. sz. 1901. júl. 21. o. n.)

▪ **MAGYAR POLGÁR, 1901. júl. 23.**
A VEZÉRKAR ERDÉLYBEN

A vezérkar Erdélyben. A katonai vezérkar még folytatja tanulmányuját az erdélyi részekben. E hó 16-án és 18-án **Parajdot** és környékét szemlélték meg, honnan Szekely-Udvarhelyre mentek. További utjokat a vasuton folytatják.

(*Magyar Polgár*. XXIV. évf. 165. sz. 1901. júl. 23. 4.)

▪ **MAGYAR POLGÁR, 1901. aug. 9.**
A SZÉKELY TÁRSASÁGOK SZERVEZÉSE

A székely társaságok szervezése. Pár nap mulva befejezik első kőrutjukat a marosvásárhelyi »Székelytársaság« kiküldöttjei, kiket a vidéki székely társaságok felállitásával és szervezésével biztak meg[.] Szentgyörgyi Dénes és Orbán Balázs székely társasági tagokat mindenütt nagy örömmel fodadták s nagy lelkesedéssel járultak a székelytársaságok megalakitásához. A kiküldöttek jelenleg **Parajdon** vannak s innen 10-ikére Nyárádszeredába, mint utolsó megálló helyükre érkeznek.

(*Magyar Polgár*. XXIV. évf. 180. sz. 1901. aug. 9. 4.)

▪ **SZÉKELY LAPOK, 1902. márc. 13.**
SZOVÁTA FEJLESZTÉSE

Szováta fejlesztése.

– Saját tudósitónktól. –

Hétfőn, e hó 10-ik napján lépett Maros-tordavármegye nem hivatalos közönsége a székely mentési ügyben a tulajdonképpeni cselekvés terére, a midőn annak tevékeny és a részletekben is mindig munkálni kész főispánja: Sándor János által egybehivott értekezlet a szóvátai fürdő fejlesztése érdekében kimondotta, hogy azt a maga részéről székely kérdésnek tekinti és hogy a meginditott aktióba a hivatalos vármegyét, a kormányt és az egész magyar társadalmat bevonva, Szováta fürdő fejlesztése érdekében mindent megtesz, a mi a fürdőnek látogatottá tétele szempontjából szükséges, hogy aztán a fokozott forgalom eredményét Szóváta vidékének székely népe a maga javára hasznosithassa s ezáltal e mozgalom a székelység megmentéséhez hozzájáruljon.

[...] ||2.||

Majd Szakáts Péter üdvözli a mozgalmat és annak meginditóját, a főispánt, beszédében hangsulyozza, hogy a székely fürdők ügye azon nemzet-gazdasági kérdések közé tartozik, melyek eddig nem találtak kellő méltánylásra, azonban a most meginditott mozgalom eredményétől várja, hogy amit azon vidék lakói a **parajdi** gyufagyár megszüntével veszitettek, azt a szovátai fürdő fellendülésével visszanyerjék.

[...] ||3.||

Ezután Paget Olivér a **parajdi** székely asztaltársaság nevében szóllal fel, a turistaság ápolásával kapcsolatban véli a szovátai fürdő fellenditését elérhetőnek, – végül igen sok praktikus és czélszerű javaslatot terjeszt elő.

[...] ||4.||

(*Székely Lapok*. XXXII. évf. 21. sz. 1902. márc. 13. 2–4.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. jún. 29.**
A KONGRESSZUSI VENDÉGEK NÁLUNK

A kongresszusi vendégek nálunk. A székelykongresszus rendező bizottsága a kongresszus helyét és idejét, amint megirtuk, Tusnád-fürdőre f. évi augusztus hó 28–30. napjaira tüzte ki. Ezt megelőzőleg aug. 22–27. napjain Udvarhelymegyében is társas kirándulásokat rendez. E társas tanulmányut helyi rendező bizottsági elnökségére Hollaki főispánt kérték föl, aki a törvhat. bizottság egy nehány tagját 24-ére értekezletre hivta össze. Az értekezlet a kirándulás programmját a következőleg állitotta meg: I. Augusztus hó 22. Érkezés reggeli 4 óra 40 p. Fiatfalvára, Ugron Zoltán gazdaságának megtekintése czéljából, villásreggeli, innen indulás d. e. 8 órakor Sz.-Kereszturra (3 km.) a lenkikészitőgyár megtekintésére, valamint egyéb ipari termékek u. m.: szitakötés, székelyszőttes bemutatása; indulás 10 órakor K.-Demeterfalván, Malomfalván át Farkaslakára (23 km), itt ebéd 12 órakor, azután a pálfalvi, kecseti, siklódi és malomfalvi bemutatott faipari termékek megtekintése. Indulás d. u. 2 órakor Korondra (12 km), itt a róm. kath. lelkészi-lak udvarán a fazekas iparnak megtekintése. Azután Korond fürdőn (15 km) vacsora és meghálás, (dijtalan elszállásolásról

gondoskodva van.) II. Augusztus hó 23. Korond-fürdőről indulás reggeli 7 órakor a **parajdi** sóbánya (12 km) és a sóvidéki ipari termékek megtekintésére, villásreggeli **Parajdon**, innet d. e. 11 órakor indulás Sz.-udvarhelyre (36 km) 3 órakor ebéd tetszés szerinti helyen, d. u. ½5 órakor az udvarhelyi iparosok által a vármegyeház disztermében kiállitott iparitermékek megtekintése; vacsora a Koronkay-kerthelyiségben. Meghálás (dijtalan elszállásolásról gondoskodva van). III. Augusztus 24. Székelyudvarhelyről indulás reggeli 7 órakor Homoród-fürdőre, (17.[5] km) az utbaeső Czekend tetőn a havasi legelő megtekintése, villásreggeli Homoród-fürdőn, a fürdő megtekintése után utazás Szt.-Egyh.-Oláhfaluba (4 km) itt a havasi marhaállomány, valamint egyes ||o. n.|| gazdaságok megtekintése után utazás Lobogó, Dobogó-fürdőkön át Lövéte községbe (10 km), ismét vissza Szt.-Keresztbányára, a vasgyár megtekintése; ebéd d. u. 5 órakor Lántzky Sándor bányatulajdonosnál, meghálás Szt.-Keresztbányán és a 2 klmre fekvő Szt-E. Oláhfaluban, (dijtalan elszállásolásról gondoskodva van). ||o. n.||

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 26. sz. 1902. jún. 29. o. n.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. júl. 2.
KÉSZÜLŐDÉS A SZÉKELY KONGRESSZUSRA

Készülődés a székely kongresszusra. Azoknak a részére, kik Udvarhelymegye előzetes bejárásával akarnak a székely kongresszus helyére, Tusnádra jutni, mint már jeleztük, a megyei rendezőbizottság Hollaki főispán elnöklete alatt összeállitotta a kirándulás, illetőleg tanulmányi ut tervezetét, mely a következő:

I. Augusztus hó 22. érkezés reggel 4 óra 40 p. Fiatfalvára, Ugron Zoltán gazdaságának megtekintése czéljából, villásreggeli, innen indulás d. e. 8 órakor Sz-Kereszturra (3 km.) a lenkikészitőgyár megtekintésére, valamint egyéb ipari termékek, u m: szitakötes, szekelyszőttes bemutatása; indulás 10 órakor K.-Demeterlalván, Malomfalván át Farkaslakára (23 km), itt ebéd 12 órakor, azután a pálfalvi, kecseti, siklódi és malomfalvi faipari termékek megtekintése. Indulás d. u 2 órakor Korondra (12 km), itt a róm. kath. lelkészi lak udvarán a fazekas iparnak megtekintése. Azután Korond fürdőn (15 km) vacsora és meghálás, (dijtalan elszállásolásról gondoskodva van.) II. Augusztus hó 23. Korond fürdőről indulás reggeli 7 órakor a **parajdi** sóbanya (12 km) és a sovidéki ipari termékek megtekintésére, villásreggeli **Parajdon**, innen d e. 11 órakor indulás Sz-Udvarhelyre (36 km), 3 órakor ebéd tetszés szerinti helyen, d. u. fél 5 órakor az udvarhelyi iparosok által a vármegyeház disztermében kiállitott iparitermékek megtekintése; vacsora a Koronkay-kerthelyiségben. Meghálás (dijtalan elszállásolásról gondoskodva van). III. Augusztus 24. Székelyudvarhelyről indulás reggeli 7 órakor Homoródfürdőre, (17·5 km.) az utbaeső Czekend tetőn a havasi legelő megtekintése, villásreggeli Homoródfürdőn, a fürdő megtekintése után utazás Szt.-Egy. Oláhfaluba (4 km), itt a havasi marhaállomány, valamint egyes gazdaságok megtekintése után utazás Lobogó, Dobogó fürdőkön át Lövéte községbe (10 km), ismét vissza Szt. Keresztbányára, a vasgyár megtekintése, ebéd d. u. 5 órakor Lántzky Sándor bányatulajdonosnál, meghálás Szt. Keresztbányán és a 2 klmre fekvő Szt.-E. Oláhfaluban, (dijtalan elszállásolásról gondoskodva van).

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 149. sz. 1902. júl. 2. 5.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. aug. 9.
SÁNDOR JÁNOS FŐISPÁN UTJA

Sándor János főispán utja. A székely akczió vezetésével megbizott Sándor János főispán maig Marosvásárhelytt időzött hivatali teendői végzése czéljából. Tegnap a vármegyei közigazgatási bizottság ülésén elnökölt, ma pedig Szovátára utazott. Innen hétfőn átmegy **Parajdra** és Korondra, 12-én és 13-án Székely-Udvarhelytt, 14 én Homoródon, 15 én Csik-Szeredában fog tárgyalni a hatóságok vezetőivel a székelység helyi viszonyainak megismerése és a bajok orvoslásának sikeres módja felől[.] Sándor János főispán Gyergyó-Szentmiklóson és Borszéken keresztül körülbelül 21 én tér vissza Marosvásárhelyre.

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 182. sz. 1902. aug. 9. 4.)

▪ **KÖZTELEK, 1902. aug. 9.**
SZÉKELYFÖLDI TÁRSASKIRÁNDULÁS

Székelyföldi társaskirándulás. A székelykongresszussal kapcsolatban azt megelőzőleg társaskirándulást rendeztetnek abból a czélból, hogy a Székelyföld viszonyaival ismeretlen kongresszusi tagok beutazván a székely vármegyéket, közvetlen tapasztalatokat szerezhessenek. Három kirándulás van tervbe véve. Az első Marosvásárhelyt augusztus hó 22-én veszi kezdetét s miközben Maros-Torda, Udvarhely és Csik vármegye szomszédos vidékeit befutja, érinti Szováta, Korond, **Parajd**, Borszék fürdőket. A kirándulás napiköltsége személyenként körülbelül 15 korona. A második utirány Fiátfalváról (Udvarhelym.) kiindulólag Udvarhely- és Csikmegyét járja be és Korond, **Parajd**, Homoród fürdőhelyeken tartva pihenőt, az ország keleti határáig vezet. Udvarhelymegye területén (3 napon át) ingyen kocsik és elszállásolás állanak rendelkezésre; az élelmezés napi költsége 4–5 korona. Csikmegyében a kirándulás költsége naponként kb. 20 korona lesz. Végül a harmadik kirándulás Szepsi-Szent-György kezdőpontról Háromszékmegyét ismerteti meg a résztvevőkkel és Málnás, Bálványos, Kovászna, Előpatak fürdőkön pihenőt nyujtva, bemutatja a torjai hires kénes barlangot is. A költség naponként 14 korona, vagyis az öt napig tartó kirándulás összes költsége 70 kor., mely a jelentkezés alkalmával előre beküldendő. Fölhivjuk a gazdaközönség figyelmét e nagyérdekü kirándulásokra, amelyek nemcsak tanulmányi, hanem turisztikai szempontból is kiválóan érdekeseknek igérkeznek. Használják föl a kedvező alkalmat a fekvésüknél és gyógyerejü forrásaiknál fogva egyként kiváló székelyfürdők meglátogatására, mindazok, akik hazafias kötelességüknek tartják a hazai fürdők forgalmának emelését szemben a külföldi fürdők kultiválásával. Hiszszük, hogy a kirándulásokban résztvevők kellemes emlékekkel térnek vissza a székelyek földjéről s egyuttal bizalommal töltik el megjelenésük által csüggedő és kétkedő székely véreinket. A jelentkezők kedvezményes vasuti utazásban részesülnek. Jelentkezni lehet a székely-kongresszus központi irodájában (Köztelek-utcza 8. szám), amely a részletes utitervet magában foglaló kongresszusi tervezetet a kongresszus tagjainak legközelebbről megküldi.

(*Köztelek*. XII. évf. 63. sz. 1902. aug. 9. 1241.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. aug. 10.**
SÁNDOR JÁNOS MINISZTERI BIZTOS NÁLUNK

Sándor János miniszteri biztos nálunk. Sándor János főispán, miniszteri biztos, amint mult számunkban jeleztük, a székely-mentés-akczió fontosabb kérdéseinek tanulmányozása, s általában az

irányadó körökkel közvetlen a helyszinén való tárgyalás czéljából körutat tesz. Vármegyénkben, amint azt f. hó 6-án kelt és Damokos alispánhoz intézett levelében jelzi, 11-én érkezik, a mely napon **Parajd** és Korond községeket tekinti meg. Székelyudvarhelyre 12-ikén érkezik; 13. és 14-ikén Homoródot tekinti meg. Mint levelében jelzi, reméli, hogy az idő rövidsége daczára is sikerülni fog neki legalább áttekintő tájékozást szerezni a megye gazdasági viszonyai és szükségletei felöl.

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 32. sz. 1902. aug. 10. o. n.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. aug. 17.**
SÁNDOR JÁNOS MIN. BIZTOS NÁLUNK

Sándor János min. biztos nálunk. Sándor János főispán, miniszteri biztos, a székelymentés akczió fontosabb kérdéseinek tanulmányozása, s általában az irányadó körökkel közvetlen a helyszinén való tárgyalás czéljából, mint jeleztük, 11-én érkezett vármegyénkbe. A miniszteri biztos nejével Marostorda megye felöl **Parajd** községen keresztül jött és Széll József szolgabiró, Dr. Koos m. s. titkár voltak kiséretében. Fogadására a megye határánál megjelentek: Ugron János orsz. képviselő, Dr. Damokos Andor alispán, Dr. Demeter Lőrincz főszolgabiró, Benedek Kálmán bányanagy, Mánya Gergely, Paget Olivér, Klör Vilmos k. jegyző, Gáspár Gyula fürdőtulajdonos és mások. Az érkezőket Damokos alispán röviden, egy pár szóval üdvözölte, a mely után ||o. n.|| Sándor megtekintette a **parajdi** kőbányát, a melyet utfedés czéljából való szállitásra, igen alkalmasnak talált. Felkereste a Paget Olivér nem régiben felállitott hajlitott fabutor gyárát, a hol reményét fejezte ki a fölött, hogy az rövid időn belül megfelelő szinvonalra fog kifejlődni. A társaság majd az áll. iskola egyik tantermében az ez alkalomra pokrócz és más házi ipari tárgyakból rögtönzött kiállitást tekintette meg, a hol a házilag előállitott pokrócz fölötte megnyerte a miniszteri biztos tetszését. Ezután az áll. iskolában értekezlet volt, amelyen **Parajd** község és a vidék értelmisége is megjelent és a melyről más helyen számolunk be. Szóvá tették itten az összes helyi megélhetési bajokat és hiányokat, a mely közben a közgazdasági ügyekre volt fektetve a fősuly, igy különösen a pokróczkészitésre s a vele kapcsolatos juhtenyésztésre. Az értekezlet után a Kenyeres-féle vendéglőben társas ebéd volt, a mely után, délután 3 órakor a miniszteri biztos és kisérete Korond-fürdőre hajtattak át. Itten megszemlélte a fürdő telepet, s másnap kedden délelőtt 10 órakor érkezett meg városunkba, a hol a Budapest-szállóban szállt meg. [...] ||o. n.||

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 33. sz. 1902. aug. 17. o. n.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. aug. 24.**
A KONGRESSZUSI VENDÉGEK NÁLUNK

A kongresszusi vendégek nálunk. Tudvalevőleg a székely kongresszus központi bizottsága felkérése folytán, a kongresszusra vármegyénken átutazó közönség fogadására és a vármegye nevezetesebb pontjainak bemutatására, egy helyi bizottság alakult, a melynek már megállapitott részletes programmját volt alkalmunk közölni is. A mint most tudomásunkra jutott, a bizottság a programm megállapitásával, sőt már bizottsággá való alakulásával is teljesen fölösleges munkát végzett, mivel a kongresszusra ||o. n.|| jóllehet tömegesen fognak a résztvevők érkezni, azonban vármegyénk megtekintésére vállalkozó nem akadt, amit sietünk az idő rovására felirni. Sándor János főispán a napokban kelt táviratában arról értesiti a vármegye alispánját, hogy most utólagosan a

központi irodánál a következők jelentkeztek, mint olyanok, akik a kongresszusra utaztukban e vármegye szélét, **Parajdnál** érinteni fogják anélkül, hogy azon keresztül utaznának: Benedek János képviselő nejével, Eitner, Lengyel képviselők, Potoczky földbirtokos, Szabó Samu tanár, Balás mezőgazd. muzeum igazgató, Szatmáry gazd. egyl. titkár, akiket a marosvásárhelyi székelytársaság részéről **Parajdig** Szentgyörgyi Dénes kisér el, ahonnan az illetők Gyergyó felé folytatják utjokat. Az alispáni hivatal már intézkedett, hogy a **parajdi** helyi bizottság az átutazó vendégek fogadása és kalauzolása érdekében a szükséges lépéseket tegye meg. ||o. n.||

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 34. sz. 1902. aug. 24. o. n.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. aug. 26.
TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK

Tanulmányi kirándulások. A székely kongresszussal kapcsolatosan két kiránduló társaság indult el, egyik Marosvásárhelyről, másik Sepsi-Szent-György-ről és a Székelyföld több nevezetes pontjainak megszemlélésével mennek Tusnádra.

A Marosvásárhelyről e hónap 23-dikán kiindult társaság Nyárád-Szereda, Szováta, Korond, **Parajd**, Gyergyó-Szent-Miklós, Borszék, Tölgyes, Csík-Szent-Domokos és Csík-Szereda főbb pontok érintésével jut el Tusnádra. A társaságot, melynek mintegy 10 tagja van, mindenütt nagy szivélyességgel fogadják.

A Sepsi-Szentgyörgyről szintén 23 án elindult társaság megtekintette Élőpatak fürdőt és szép berendezéseit. [...]

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 194. sz. 1902. aug. 26. 4.)

▪ MAGYARORSZÁG, 1902. aug. 27.
A SZÉKELY KONGRESSZUS

A SZÉKELY KONGRESSZUS.
– SAJÁT TUDÓSÍTÓNKTÓL –
Budapest, aug. 26.

Az augusztus 28-án Tusnádfürdőn megnyiló székelykongresszus, – amint az előjelekből itélni lehet, – várakozáson felül fog sikerülni. Eddig háromszáznál többen jelentkeztek s biztos a kilátás arra, hogy a kongresszus napján ötszázra fog rugni a résztvevők száma. A kirándulásokat, amelyek a kongresszussal összefüggnek már megkezdték a résztvevők. Sepsiszentgyörgyön van a társaság egyik része, amelynek utiránya Előpatak, Baróth, Málnásfürdő, Bálványosfürdő, Kézdivásárhely, Tusnád, a kirándulók második csoportja Marosvásárhelyről indul Szováta, Korond, **Parajd**, Gyergyószentmiklós, Borszék, Tölgyes, Csikszentdomokos és Csikszereda, mint főbb pontok érintésével jut el Tusnádra. [...]

A kongresszus programmja a következő:

I. Őstermelési szakosztály.

[...]

II. Ipari, kereskedelmi munkásügyi értékesitési és közlekedési szakosztály.

[...] ||2.||

III. Birtokpolitikai, adó- és hitelügyi szakosztály.

[...]

IV. Közmüvelődési és közegészségügyi szakosztály.

[...]

V. Kivándorlási és fürdői szakosztály.

Előadók: László Gyula iparkamarai titkár (Marosvásárhely), Barabás Endre polg. isk. tanár (Székely-Keresztur), Máthé József, dr. Hankó Vilmos tanár (Budapest), Papp Sándor. ||3.||

(*Magyarország*. IX. évf. 203. sz. 1902. aug. 27. 2–3.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. aug. 28.
TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK

Tanulmányi kirándulások. Marosvásárhelyről a tusnádi székely kongresszusra utazó társaság Szováta után Korond fürdőt látogatta meg, a hol a társaság Gáspár Gyula fürdőtulajdonos vendégszeretetét élvezte. Másnap **Parajdra** utaztak, hol a Székely Társaság fogadta a vendégeket, kik megtekintették az uj és régi bányát, a pokróczgyárat. Délben gazdag ebéd volt, melyen a helybeliek is számosan vettek részt. Délután a társaság Gyergyó-Szent-Miklósra utazott, hol Lázár János főszolgabiró fogadta az érkezőket és vezette be a fényesen kivilágitott községbe. Este közös vacsora volt, melyen számosan vettek részt és sok lelkes felköszöntő hangzott el. A társaság innen Topliczán keresztül Borszékre ment. A Sepsi-Szent-Györgyről indult kirándulók harmadik csopor[t]ja tegnapelőtt tért vissza Sepsi-Szent-Györgyre, a honnan tegnap ismét tovább utaztak Tusnád felé, a székely kongresszusra.

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 196. sz. 1902. aug. 28. 4.)

▪ SZÉKELY LAPOK, 1902. aug. 28.
TANULMÁNYUT

Tanulmányut.

Az innen a kongresszusra induló társaság tanulmányutjának további folyamáról kiküldött tudósitónk a következőket irja: 23-án este, daczára a korábbi egyhangu megállapodásnak, – tekintettel az esős időre, a kirándulók közül 5-ön visszamaradtak Szovátán s csak négyen mentek át Korondra. A szovátaiak Illyés Lajos vendégei voltak, kinél ép[p]en névnapot ültek. Igen kedvesen eltöltött est után reggel 9 órakor értek **Parajdra**. A korondiak Gáspár Gyula vendégszeretét élvezték. Reggel megtekintve a gyönyörüen fejlődő fürdőtelepet szintén Parajdra utaztak. Itt a székely társaság dr. Kovács Gábor elnök, Kovács Mihály alelnök, Paget Olivér gazda és Benedek Kálmán bányanagy fogadták az utasokat. Az uj és régebbi bánya megtekintése után, melyet az előzékeny bányanagy fényesen kivilágittatott, a pokrócz szövést nézték meg, mire a helyiek – köztük több kedves nő, – kiséretében a Bucsin-ban rendezett ebédre kocsikáztak. Isten szabad ege alatt volt felteritve az igazán lukullusi ebéd. A legkényesebb igényekkel biró fővárosi gyomrot is teljesen kielégitő gazdag ebéd kedélyes hangulatban folyt le. Dr. Kovács elnök a vendégeket, Lengyel képviselő a szives gazdákat köszöntötték föl, mig Paget Olivér a m.- vásárhelyi székely társaság képviselőjére Szentgyörgyi Dénes m. titkárra emelt po- ||2.|| harat. Sajnos, rövid volt az idő, 5 órakor indulni kellett Gyergyó Szent-Miklósra.

Este nyolcz órakor volt az érkezés. A község határán Lázár János főszolgabiró a székely társaság elnöke s a községi előljáróság fogadták a kirándulókat s az előljáróság hatalmas nemzeti lobogóval ellátott kocsijának vezetése alatt vonultak be a fényesen kivilágitott községbe a lelkesen éljenző lakosság sorfala között. A Laurenczi-vendéglőben 60 teritékü bankett várta az utasokat. Itt Lázár elnök mondott szép köszöntőt a fáradtságos utat tevő kirándulókra, mire Benedek képviselő felelt a tőle megszokott szellemességgel, – beleszőve beszédébe a Lajos napját s ennek ünnepévé téve egyben a szép összejövetelt. – Szentgyörgyi Dénes Lázár szolgabiróra, mint a székely társaság elnökére köszöntött, további lelkes munkára buzditva a társaságot. 26-án reggel 6 órakor indultak Topliczán keresztül Borszékre. Itt a társaságot Lázár János főszolgabiró kalauzolta. ||3.||

(*Székely Lapok*. XXXII. évf. 138. sz. 1902. aug. 28. 2–3.)

- **UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. okt. 19.**

DARÁNYI MINISZTER SZÉKELYFÖLDI UTJA

Darányi miniszter székelyföldi utja. Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter a székelyföldi gazdasági viszonyok tanulmányozása czéljából valószinüleg látogatásával fogja szerencséltetni a Székelyföldet. A miniszteri látogatás utiterve már el is készült, hogy azonban azt milyen hónap hányadik napján valósithatja meg, jelenlegi elfoglaltsága folytán, tudni nem lehet. E terv szerint indul Budapestről a központi pályaudvarról este 9 óra 15 perczkor. 1 nap. Érkezés vasuttal Marosvásárhelyre délelőtt 10 óra 30 perczkor. [...] 2. Nap. Reggel indulás Maros-vásárhelyről kocsin 7 órakor Nyárádszereda, 23 km. Érkezés Nyárádszeredára 9 órakor, fél órai tartózkodás után kocsin fél 10 órakor indulás Szovátára 27 km. Érkezés Szovátára fél 12 órakor. Szovátán ebéd 2 órai tartózkodással. Indulás Szovátáról **Parajdra** kocsin délután fél 2 órakor 7 km. Érkezés **Parajdra** délután 2 órakor. Fél órai tartózkodás után indulás **Parajdról** Székelyudvarhelyre Korondon át kocsin fél 3 órakor, 33 km. [...] 3. Nap. Délelőtt Székelyudvarhelyen. [...] 4. Nap. Délelőtt Csikszeredán a földmives iskola megtekintése. [...] 5. Nap. Délelőtt Sz.-szentgyörgyön. Méntelep, szövőgyár, árvaház megtekintése. Villásreggeli az indóháznál délben fél 12 órakor. Indulás Szepsiszentgyörgyről vasuttal délben 12 óra 31 pkor. Érkezés Brassóba 1 óra 53 pkor. Brassóban 52 percz tartózkodás alatt sétakocsizás a városban. Indulás Brassóból gyorsvonattal 2 óra 45 perczkor. A miniszter Budapestre érkezik másnap reggel 7 óra 50 perczkor.

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 42. sz. 1902. okt. 19. 4.)

- **UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. okt. 26.**

DARÁNYI MINISZTER NÁLUNK

Darányi miniszter nálunk. Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter – amint azt jeleztük – a gazdasági viszonyok tanulmányozása czéljából az egész Székelyföldet beutazza. A miniszter részletes uti tervét lapunk legutóbbi számában egész terjedelmében volt alkalmunk közölni, noha azokat a napokat, amelyeken azt a miniszter, elfoglaltatása folytán megvalósithatja, nem irhattuk meg. A mint tudósitónk értesit, Darányi miniszter bokros teendői közepette is szakitott magának annyi időt, hogy ide mi hozzánk ellátogathasson, s igy e hó 29-én, szerdán, délután fél 6 órakor **Parajd** felől városunkba érkezik. Rövid itt léte alatt megtekinti a szakmájába vágó dolgokat s tiszteletére

csütörtökön délelőtt 9 órakor a Gazdasági-egylet választmánya diszülést tart. Utját még az nap délben folytatja Csikszereda felé.

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 43. sz. 1902. okt. 26. 2.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. okt. 27.
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. A földmivelésügyi miniszter székelyföldi utjának részletes programmját az alábbiakban közöljük:

Első nap, október 27. (hétfő). Indulás Budapest keleti pályaudvar d. u. 2 óra, gyorsvonattal. Érkezés Kolozsvárra este 10 óra 08 perczkor. Meghálás a pályaudvaron a termeskocsiban.

Második nap, október 28. (kedd). Indulás Kolozsvárról reggel 6 óra 11 perczkor, gyorsvonattal. Érkezés Székely-Kocsárdra reggel 7 óra 50 perczkor, gyorsvonattal. Indulás Székely-Kocsárdról reggel 8 óra 10 perczkor, személyvonattal. Érkezés Radnóthra reggel 9 óra 25 perczkor, személyvonattal. IndulásRadnóthrólMező-Kapusra, 1¼ óra kocsin. Indulás Mező-Kapusról délután 1 órakor. Érkezés Maros-Vásárhelyre d. u. 3 órakor kocsin. Megszállás Maros-Vasárhelytt a Transsylvania szállóban. Kérelmezők fogadása, délután 6–8 óráig a Casinóban. Meghálás a Transsylvaniában.

Harmadik nap, október 29. (szerda). Indulás Maros-Vásárhelyről reggel 7órakor kocsin, Nyárád- Szeredára 23 km. Érkezés Nyárád-Szeredára reggel 9 órakor. Indulás Nyárád-Szeredáról ½10 órakor kocsin, Szovátán át (½ órai időzéssel) **Parajdra** 34 km. Érkezés **Parajdra** délután 1 órakor. **Parajdon** 2 órai tartózkodás. Indulás **Parajdról** d. u. 3 órakor kocsin, Korondon át Székely-Udvarhelyre 33 kilometer. Érkezés Székely-Udvarhelyre d. u. 6 órakor. Meghálás Székely-Udvarhelytt.

Negyedik nap, október 30. (csütörtök). Délelőtt Székely Udvarhelyen (kérelmezők fogadása). Indulás Székely-Udvarhelyről d. e. ½12 órakor kocsin, Oláhfaluba 20 km. Érkezés Oláhfaluba délután egy órakor. Oláhfaluban ½ órai tartózkodás, (kérelmezők meghallgatása.) Indulás Oláhfaluból ½2 órakor kocsin Csik-Szeredára 30 km. Érkezés Csik-Szeredába délután 6 órakor, meghálás Csik-Szeredában, illetőleg Csik-Zsögödön.

Ötödik nap, október 31. (péntek). Délelőtt Csik-Szeredában (földmives iskola megtekintése, kérelmezők fogadása.) Indulás Csik Szeredáról déli 12 órakor külön vonattal. Érkezés Sepsi-Szent-Györgyre d. u. 2 órakor, d. u. a méntelep, szövőgyár és árvaház megtekintése. Meghálás.

Hatodik nap, november 1. (szombat). Indulás Sepsi Szent-Györgyről különvonattal d. e. ½11 órakor. Érkezés Brassóba d. e. ½12 órakor. A város megtekintése. Indulás Brassóból d. u. 2 óra 45 perczkor, gyorsvonattal.

Hetedik nap, november 2. (vasárnap). Érkezés Budapestre keleti pályaudvar reggel 7 óra 50 perczkor.

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 247. sz. 1902. okt. 27. 4.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. okt. 30.
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN.

Kolozsvár, okt. 30.

[...]

A MINISZTER TOVÁBBI UTJA.

[...]

A miniszter Koronkán, Ákos-falván, Ny-Szt.- Benedek, B.-Madaras, Szt.-Gericze, Ny.-Szent-László, Ny.-Gálfalva és Tompa községeken át, reggel 9 óra után érkezett Nyárádszeredába.

[...]

Nyárád-Szt László sok falusi várta és verses köszöntő kiséretében virágot nyujtottak át neki. A miniszter ott Török Mihály biró házát és belsőségét megszemlélte. A községnek szakkönyveket igért küldeni ajándékba.

[...]

Nyárádszeredából a miniszter Szovátán, **Parajd** és Korondon át délután 6 órakor ünnepélyes fogadtatás között érkezett meg Székelyudvarhelyre.

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 250. sz. 1902. okt. 30. 4.)

▪ **PESTI HIRLAP, 1902. okt. 30.**
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. Székelyudvarhelyről táviratozzák, hogy Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter körutjában ma Nyárádszeredára érkezett, ahol nála nagy küldöttség tisztelgett. [...] Darányi miniszter innen Szovátára ment, ahol Illyés Lajos földbirtokos mutatta be a meleg sósvizéről nevezetes „medve-tavat" és a szovátai fürdőt. Szovátáról a miniszter mihamar Udvarhelymegye területére ért; a megye határán Hollaky Artur főispán, dr Domokos Andor alispán, Orosz Lajos kamarás, Ugron Zoltán, Sperker Ferenc és Daniel Lajos birtokosok fogadták. A miniszter **Parajdon** rövid időre megállapodott s több küldöttséget fogadott. Utközben is sokan kérnek kihallgatást a minisztertől, aki maga is sok székely embert, asszonyt, fuvarost az uton megállit s kikérdezi őket sorsuk felől. A miniszter este 6 órakor Székelyudvarhelyre érkezett s Hollaky főispánnál szállt meg.

(*Pesti Hirlap*. XXIV. évf. 298. sz. 1902. okt. 30. 2.)

▪ **BUDAPESTI NAPLÓ, 1902. okt. 30.**
DARÁNYI A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi a Székelyföldön. Székelyudvarhelyről telegrafálják: Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter ma reggel hét órakor Marosvásárhelyről kocsin elindult; a miniszterhez ott Gaál Sándor országgyülési képviselő, Farkas Albert Maros-Torda vármegye alispánja, Erősdi Sándor vármegyei tb. főjegyző, továbbá az állami erdőhivatalok vezetői és az erdőfelügyelők csatlakoztak.

A város végén Bernády György polgármester, Oroszlán István I. tanácsos, Nagy Imre főjegyző és Hegedüs Sándor rendőrfőkapitány vettek bucsut a minisztertől, aki több községen át hajtatva, Nyárádszeredára ment. [...] Darányi miniszter innen Szovátára ment, ahol Illyés Lajos földbirtokos mutatta be a meleg sósvizéről nevezetes „medvetavat" és a szépen fejlődő szováti fürdőt. Aztán a miniszter Udvarhelymegye területére ért; a megye határán Hollaky Artur főispán, dr. Damokos Andor

alispán, Orosz Lajos kamarás, Ugron Zoltán, Sperker Ferenc és Daniel Lajos birtokosok fogadták. A miniszter **Parajdon** több küldöttséget fogadott. A miniszter este 6 órakor Székelyudvarhelyre érkezett és Hollaky főispánnál szállt meg.

(*Budapesti Napló*. VII. évf. 298. sz. 1902. okt. 30. 3.)

▪ **BUDAPESTI HIRLAP, 1902. okt. 31.**
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

(Darányi miniszter a Székelyföldön.) Székelyudvarhelyről táviratozzák, hogy Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter tegnap délután székelyföldi utján **Parajdról** Székelyudvarhelyre érkezett. A miniszter, kit az utja mentén levő községek lakossága szives fogadásban részesitett, számos községben megállt, közvetetlenül érintkezett a lakossággal s számos székely udvart és gazdaságot megtekintett. A miniszter este hét órakor érkezett Székelyudvarhelyre, a hol Hollaky Artur főispánhoz szállott. [...]

(*Budapesti Hirlap*. XXII. évf. 299. sz. 1902. okt. 31. 5.)

▪ **PESTI NAPLÓ, 1902. okt. 31.**
A SZÉKELY AKCIÓ

A székely akció. Székelyudvarhelyről táviratozzák: Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter tegnap délután székelyföldi utját **Parajdról** Székelyudvarhelyre folytatta. A miniszter ezuttal is több községben megállt, közvetetlenül érintkezett a lakossággal, több székely udvart és gazdaságot megszemlélt. A miniszter este 7 órakor érkezett Székelyudvarhelyre, ahol Hollaki Artur főispán házánál töltötte az éjjelt. Ma reggel 9 órakor a vármegyeházán a Gazdasági Egyesület tartott ülést, amelyen a miniszter is résztvett. Gyülés után a miniszter megtekintette a várost és délben 12 órakor Szentegyházas-Oláhfaluba, onnét pedig rövid tartózkodás után Csikszeredára utazott.

(*Pesti Napló*. LIII. évf. 299. sz. 1902. okt. 31. 2.)

▪ **HAZÁNK, 1902. okt. 31.**
A SZÉKELYAKCIÓ KEZDETE

A SZÉKELYAKCIÓ KEZDETE
Marosvásárhely, okt. 17.

Azt hiszszük, ma vezette be a székelyakciót hivatalosan maga Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter, midőn a munka kezdetén személyes tapasztalatok szerzése céljából a Székelyföldre jött.

[...]

Székely-Udvarhelyről táviratozzák: Darányi földmivelé[s]ügyi miniszter tegnap reggel hét órakor Marosvásárhelyről kocsin Nyárád-Szeredára ment, ahová éppen hetivásár idején érkezett. [...] Darányi miniszter innen Szovátara ment, ahol Illyés Lajos földbirtokos mutatta be a meleg sós vizéről nevezetes Medve-tavat s a szépen fejlődő szovátai fürdőt. Szovátáról a miniszter mihamar Udvarhelymegye területére ért; a megye határán Hollaky Artur főispán, dr. Damokos Andor alispán, Orosz Lajos kamarás, Ugron Zoltán, Sperker Ferenc és Dániel Lajos birtokosok fogadták. A miniszter

Parajdon rövid időre megállapodott és küldöttséget fogadott. Utközben is sokan kérnek kihallgatást a minisztertől, aki maga is sok székely embert, asszonyt, fuvarost az uton megállit s kikérdezi őket sorsuk felől. A miniszter este hat órakor Székelyudvarhelyre érkezett és Hollaky főispánnál szállt meg.

Székelyudvarhelyről táviratozzák a «Bud. Tud.»-nak: Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter tegnap délután székelyföldi utját **Parajdról** Székelyudvarhelyre folytatta s az országut mentén fekvő községek lakossága részéről a szivélyes fogadtatás számos jelével találkozott. A miniszter ezuttal is több községben megállott, közvetlenül érintkezett a lakossággal, több székely udvart és gazdaságot megszemlélt. A miniszter este 7 órakor érkezett Székelyudvarhelyre, ahol Hollaki Arthur főispán házánál töltötte az éjjelt.

[...]

A gyülés után a miniszter megtekintette a várost és délelőtt fél 12 órakor Szentegyházasoláhfaluba, onnét pedig rövid tartózkodás után Csikszeredára utazott, ahová este 6 óra után érkezik.

(*Hazánk*. IX. évf. 257. sz. 1902. okt. 31. 3.)

▪ MAGYAR NEMZET, 1902. okt. 31.
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. Székely-Udvarhelyről táviratozzák: Darányi földmivelésügyi miniszter tegnap reggel hét órakor Marosvásárhelyről kocsin Nyárádszeredára ment, a hova éppen hetivásár idején érkezett. [...] Darányi miniszter innen Szovátára ment, a hol Illyés Lajos földbirtokos mutatta be a meleg sós vizéről nevezetes Medve-tavat s a szépen fejlődő szovátai fürdőt. Szovátáról a miniszter mihamar Udvarhelymegye területére ért; a megye határán Hollaky Artur főispán, Damokos Andor dr. alispán, Orosz Lajos, Ugron Zoltán, Sperker Ferencz és Daniel Lajos birtokosok fogadták. A miniszter **Parajdon** rövid időre megállapodott s több küldöttséget fogadott. Utközben is sokan kérnek kihallgatást a minisztertől, a ki maga is sok székely embert, asszonyt, fuvarost az uton megállit s kikérdezi őket sorsuk felől. A miniszter este hat órakor Székelyudvarhelyre érkezett s Hollaky főispánnál szállt meg.

(*Magyar Nemzet*. XXI. évf. 259. sz. 1902. okt. 31. 8.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1902. okt. 31.
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter székelyföldi utjában szerdán délelőtt ment, – mint jelentettük, Nyárádszeredából Szováta felé. Kiséretéhez csatlakoztak Illyés Lajos és Tibor nagybirtokosok és többen. A miniszter utközben minden községben megállitotta a menetet és a lakosságtól tudakozódott sorsuk, helyzetük felől.

Dél tájban érkezett a menet a szovátai Illyés-fürdő telepre. Itt ez az egész társaság meg volt lepetve attól a szép panorámától, a mit a vidék őszi képe mutatott. Megnézték a forró vizü tavat, a fürdő berendezést. Majd az állami ||4.|| erdészlakba ment a miniszterrel a társaság, hol az udvaron egy kis székely iparkiállitás volt rendezve szekerekből, guzsalyból, osztovátából, faragványokból és Molnár Dani makfalvi szobrászkodó fazekas müveiből. A miniszter itt rendre megszemlélte a székely ipar készitményeit és felvilágositást kért a készitésmódok és keresleti viszonyok felől.

Innen **Parajd** felé menve, Udvarhelyvármegye határán Hollaky Arthur főispán, Damokos alispán, Ugron János képviselő, Ugron Zoltán, Orosz Lajos, Dániel Lajos, Sperker Ferencz birtokosok várták és üdvözölték a minisztert.

Parajdon pompás diszkapu, czigányzene, bányászok zenekara, ének, taraczkok durrogása és óriási lelkes éljenzés fogadták Darányi minisztert és Sándor János kormánybiztost.

A miniszter este 7 órakor érkezett Székelyudvarhelyre és Hollaky főispánhoz szállott. Itteni tartózkodásáról tegnapi táviratunk számolt be.

Darányi miniszter és kisérete tegnap délben indult Olahfalun át Csikszeredába, hova este 6 órakor érkezett meg. ||5.||

(*Magyar Polgár*. XXV. évf. 251. sz. 1902. okt. 31. 4–5.)

▪ MAGYARORSZÁG, 1902. okt. 31.
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter Marosvásárhelyről tegnap reggel elindulva, kocsin meglátogatta Nyárádszereda, Nyárádszentlászló, Szováta és **Parajd** községeket, este pedig Székelyudvarhelyen szállt meg. A miniszter utjáról a következőket jelentik:

[...]

Darányi miniszter innen [Nyárádszeredáról] Szovátára ment, ahol Illyés Lajos földbirtokos mutatta be a meleg sósvizéről nevezetes »medve-tavat« és a szépen fejlődő szováti fürdőt. Aztán a miniszter Udvarhelymegye területére ért; a megye határán Hollaky Artur főispán, dr. Damokos Andor alispán, Orosz Lajos kamarás, Ugron Zoltán, Sperker Ferencz és Daniel Lajos birtokos fogadták. A miniszter **Parajdon** több küldöttséget fogadott. A miniszter este 6 órakor Székelyudvarhelyre érkezett és Hollaky főispánnál szállt meg.

Székelyudvarhelyről távirják még, hogy Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter tegnap délután székelyföldi utját **Parajdról** Székelyudvarhelyre folytatta és az országut mentén fekvő községek lakossága részéről a szivélyes fogadtatás számos jelével találkozott. A miniszter ezuttal is több községben megállt, közvetlenül érintkezett a lakossággal, több székely udvart és gazdaságot megszemlélt. A miniszter este 7 órakor érkezett Székelyudvarhelyre, ahol Hollaki Arthur főispán házánál töltötte az éjjelt.

[...]

(*Magyarország*. IX. évf. 259. sz. 1902. okt. 31. 2.)

▪ UDVARHELYI HIRADÓ, 1902. nov. 1.
DARÁNYI MINISZTER MEGYÉNKBEN

[...] Darányi miniszter székelyföldi utját 28-ikán kezdette meg, s vármegyénk határához 29-ikén délben érkezett. Kiséretében voltak: Sándor János min. biztos, főispán, Balogh Vilmos, Bartóki, Horváth Sándor miniszt. tanácsosok, Pirkner József állattenyésztési főfelügyelő, Györy Loránd, Koós m. titkárok. A megye határán tiszteletére élükön Hollaki főispánnal megjelentek: Damokos alispán, Ugron János orsz. képviselő, Sperker Ferencz, Daniel Lajos, Ugron Zoltán, Máthé Pál, Koncz Ármin birtokosok, Fás Gyula kir. erdőmester, Nyiri főerdész és mások. **Parajd** községhez a miniszter és

kisérete 1 óra után kevéssel érkezett meg, ahol őket a község népe a diszkapunál várta. Itt Dr. Demeter Lőrincz a járás főszolgabirója üdvözölte a minisztert. A tartalmas, meglepő hasonlatokban gazdag beszédre Darányi válaszolt, majd Benedek Kálmán bányanagyhoz mentek, aki az érkezők tiszteletére ebédet adott. Körülbelül 3 órakor értek Korond-fürdőre, ahol Gáspár fürdőtulajdonos kalauzolása mellett megtekintette a fürdőtelepet. Gáspár a miniszternek egy ottani kőből készült vázával kedveskedett.

[...]

(*Udvarhelyi Hiradó*. V. évf. 44. sz. 1902. nov. 1. 2.)

▪ **KÖZTELEK, 1902. nov. 1.**
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. Emlitettük lapunk előző számában, hogy a földmivelésügyi miniszter a Székelyföld tanulmányozása céljából utra készül. E tanulmányutat f. hó 26-án meg is kezdte. Utazásának czélja az, hogy mielőtt a székely-kongresszus eredményei alapján a mentő-akcziót megkezdené a miniszter, személyes tapasztalatokat kivánt szerezni a Székelyföld szükségleteire nézve. [...]

[...] ||1719.||

Darányi Ignácz földmivelésügyi m. kir. miniszter f. évi október 27-én délután Mezőkapuson át, hol Sándor János főispán, székelyföldi miniszteri megbizott vendége volt, Balogh Vilmos és Horváth Sándor miniszteri tanácsosok, Bartóky József oszt. tanácsos, Győri Lóránd titkár, Pirkner János orsz. állattenyésztési főfelügyelő és Szász János felügyelő kiséretében Marosvásárhelyre érkezett.

[...]

Másnap reggel a miniszter Nyárád-Szeredára ment, ahova éppen hetivásár idején érkezett. Az egybegyültek Kovács Elek jómódu kisgazda vezetésével népes küldöttséget menesztettek a miniszterhez, a kinek Adorjáni Károly és Miklós székely gazdák több kérelmet terjesztettek elő. Darányi innen Szovátára ment, a hol Illyés Lajos földbirtokos mutatta be meleg sós vizéről hires Medve-tavat s a fürdőt. Ezután a miniszter Udvarhelymegye területére ért; a megye határán Hollaky Artur főispán, dr. Damokos Andor alipán, Orosz Lajos kamarás, Ugron Zoltán, Sperker Ferencz és Dániel Lajos földbirtokosok fogadták. A miniszter **Parajdon** küldöttséget fogadott. Utközben a miniszter sok székely embert, asszonyt, fuvarost az uton megállit s kikérdezte sorsuk felől. Délután **Parajdról** Székelyudvarhelyre érkezett.

[...]

Harmadnap az Udvarhelymegyei Gazdasági Egyesület tartott ülést, a melyen Hollaky Artur főispán, egyesületi elnök melegen üdvözölte a minisztert s egyben az egyletnek a gazdasági viszonyok javitását czélzó emlékiratát nyujtotta át. [...] Délben a miniszter Csikszeredába utazott. ||1720.||

(*Köztelek*. XII. évf. 87. sz. 1902. nov. 1. 1719–1720.)

▪ **MAGYAR NEMZET, 1902. nov. 1.**
DARÁNYI MINISZTER A SZÉKELYFÖLDÖN

Darányi miniszter a Székelyföldön. Székelyudvarhelyről táviratozzák, hogy Darányi Ignácz földmivelésügyi miniszter szerdán délután székelyföldi utján **Parajdról** Székelyudvarhelyre érkezett.

A miniszter, kit az utja mentén levő községek lakossága szives fogadásban részesitett, számos községben megállt, közvetetlenül érintkezett a lakossággal s számos székely udvart és gazdaságot megtekintett. A miniszter este hét órakor érkezett Székelyudvarhelyre, a hol Hollaky Artur főispánhoz szállott. [...]

(*Magyar Nemzet*. XXI. évf. 260. sz. 1902. nov. 1. 2.)

▪ **VASÁRNAPI UJSÁG, 1902. nov. 2.**
MINISZTEREK KÖRÚTJA AZ ERDÉLYI RÉSZEKBEN

Miniszterek körútja az erdélyi részekben. A mult héten Darányi Ignácz földmivelési és Wlassics Gyula közoktatási miniszter az erdélyi részekben tettek látogatást, mindketten a magyarság érdekében való célokból. A földmívelési miniszter a székelyföldet utazta be, hogy személyesen és a helyszinén nyerjen közvetlen tapasztalatot és benyomást a székelység javára a kormány részéről megindítandó intézkedésekről. [...]

Darányi minisztert Balogh Vilmos miniszteri tanácsos, Horváth Sándor főerdőtanácsos, Pirkner József állattenyésztési főfelügyelő és dr. Győry Lóránt titkár kisérték útjában. Maros-Vásárhelyre október 28-ikán délután érkeztek. [...] Maros-Vásárhelyről Nyárádszeredára, Szovátára utazott Darányi, aztán Udvarhelymegye területére, a hol **Parajdon** küldöttségeket fogadott. Útközben is sokan kértek kihallgatást a minisztertől, a ki maga is az útfélen sok székely fuvarost, asszonyt megállított és kikérdezett bajáról. A székelyek érdekében ép[p] ez idő alatt érkezett kérvény a képviselőházhoz, melyben 13,000 aláirással a székely akczió megkezdését kérik. **Parajdról** a miniszter Székely-Udvarhelyre utazott s ott megjelent az udvarhelymegyei gazdasági egyesület közgyűlésén. [...]

(*Vasárnapi Ujság*. XLIX. évf. 44. sz. 1902. nov. 2. 725.)

▪ **MAGYAR POLGÁR, 1903. jan. 30.**
TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Tanulmányi kirándulások a Székelyföldre. Bizony elzárt világ ez a Székelyföld. Alig téved arra néha egy-egy társaság, szive szerinti érdeklődéssel. Annyi ember is rég járt ott egyszerre, mint a mult nyári tusnádi székely kongresszus alkalmából, mikor a székelység országra szóló bajait firtatta politikusok, közgazdák, kultur-apostoloknak nagy gyülekezete.

Ám mindannyian fölhevültek az ügy mellett; szivüket a hazafiság szent lelkesedése dobogtatta.

S a mint közbeeső időben csak ugy futva áttekintettek a Székelyföld regényes vidékein, elragadtatással szóltak az eddig nem is látott szépségekről, kincsekről.

S mégis eddig idegenektől látatlan árva a Székelyföld kincseket rejtő minden hegye-völgye.

Némelyik fürdöző, üdülő, átutazó ugyan – talán – szájára vette ismerősei előtt, de mindez semmi ahhoz a várakozáshoz képest, mit az idegen forgalommal szemben fiai táplálnak ahhoz a viszontszolgáltatáshoz képest, mit a külföldön gondtalanul elszórt pénz csekély részeért itt nyujthatni – a vendégeknek.

Kimondták tehát azok, a kik eddig törődtek a székelység buja-bajával, hogy a székelyföldi idegen forgalmat emelni kell. Ez az országrész méltán tarthat igényt a látogatásra érdekes fekvésénél fogva, szépségének, népe küzdelmének miatta.

Ezeket az előnyöket ismerteti meg s teszi kiváncsiak előtt érdeklődés tárgyává most a Székely-egyesület és Székely-társaságok marosvásárhelyi irodája, midőn az összes hazai felsőbb tanintézetek igazgatóságát és tanuló ifjuságát a Székelyföld látogatására felhivja:

1-szőr: a magyar fájok érintkezésének állandósitása, 2-szor: a székely nép létkérdésének megismerése és megoldása czéljából, a mi elsőrendü nemzeti érdek.

Nemcsak [Nemsok] magyarázat kell ehhez. Elég, ha kinek-kinek magyar szive van. A székely-egyesület és székely társaságok marosvásárhelyi irodája két uti tervet közöl felhivása mellett. Az első Marosvásárhely, Szováta (fürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (fürdő), Székelyudvarhely, Homoród (fürdő-barlang), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Málnás (fürdő, szénsavgyár), Sepsi-Szent György (fürdő szövőgyár), Előpatak (fürdő). Brassó város érintésével 10 napig tart és 50 koronába kerül.

A második Marosvásárhely Szászrégen, O. Toplicza (fürdő), Borszék (fürdő), Gyergyótölgyes (határállomás), Gyergyóditró, Gyergyó-Szt.-Miklós, Vasláb, (Marosfeje), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Sepsi-Szt.-György (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő) és Brassó város érintésével szintén 10 napra terveztetett 52 kor. költséggel.

A kirándulás tanulságos volta és biztonsága mellett szól az iroda azon igérete, hogy a szövetkezetben levő Székely-társaságok által a kirándulók fogadását, ellátását, és kalauzolását biztositja. Szóval velük lesz kezdettől végig mindenütt és vezet, magyaráz lépten-nyomon.

A felhiváshoz füzött tájékoztatóban élénken tükröződik vissza a székely-társadalom érdeklődése, készsége, mi az utazást fölötte kellemessé is teszi Szeretjük hinni, hogy a hazai tanintézetek vezetősége örömmel ragadja meg ezt a kedvező alkalmat s vezeti tanulmány czéljából az ifjuságot a székely bérczek közé. Tegyük szorosabbá a köteléket a magyarság között és eljárván szép földjére, erősitsük meg a székelységet határvédő szerepében.

(*Magyar Polgár*. XXVI. évf. 24. sz. 1903. jan. 30. 5.)

▪ SZEGED ÉS VIDÉKE, 1903. jan. 31.
A SZÉKELY FÜRDŐKRŐL

Szeged és Vidéke. II. évf. 27. sz. (1903. jan. 31.) 6. ≈
Magyar Polgár. XXVI. évf. 24. sz. (1903. jan. 30.) 5.

▪ BUDAPESTI HIRLAP, 1903. jan. 31.
TANULÓK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

(Tanulók kirándulása a Székelyföldre.) A Székely-Egyesület és a Székely-Társaságok marosvásárhelyi irodája fölhivást bocsát ki a magyarországi felsőbb iskolák igazgatóságához, a melyben egyrészt a magyar fajok érintkezésének állandósitása másrészt a Székelyföld szépségeinek megismerése és harmadszor Erdély forgalmának élénkitése végett, a tanulóifjuságot látogatásra meghivja.

A fölhivás két utitervet ajánl. Az egyik Marosvásárhely, Szováta (fürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (fürdő), Székelyudvarhely, Homoród (fürdő-barlang), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Málnás (fürdő, szénsavgyár), Sepsiszentgyörgy (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő), és Brassó város érintésével tiz napig tart és ötven koronába kerü. A másik Marosvásárhely, Szászrégen, Ó-Toplica

(fürdő), Borszék (fürdő), Gyergyótölgyes (határállomás), Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Vasláb, (Marosfeje), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Szepsiszentgyörgy (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő) és Brassó város érintésével szintén tiz napig tart s ötvenkét koronába kerül. A kirándulókat a szövetségben levő székely társaságok fogadják, ellátásukról és kalauzolásukról ők gondoskodnak, kezdettől végig velük lesznek.

(*Budapesti Hirlap*. XXIII. évf. 31. sz. 1903. jan. 31. 7.)

▪ **PÉCSI NAPLÓ, 1903. febr. 1.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELY FÖLDRE

Pécsi Napló. XII. évf. 26. sz. (1903. febr. 1.) 8. ≈
Szeged és Vidéke. II. évf. 27. sz. (1903. jan. 31.) 6. ≈
Magyar Polgár. XXVI. évf. 24. sz. (1903. jan. 30.) 5.

▪ **PÉCSI KÖZLÖNY, 1903. febr. 1.**
TANULÓK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Tanulók kirándulása Székelyföldre. A Székely-egyesület és a Székely-társaságok marosvásárhelyi irodája lelkes szózatot intéz az összes hazai felsőbb tanintézetek igazgatóságához és tanulóifjuságához a Székelyföld látogatása és a Székelyföldre való kirándulások rendezése érdekében. A lelkes felhivás mellé egyben csatol is két utitervet. Az első Marosvásárhely, Szováta (fürdő); **Parajd** (sóbánya,) Korond (fürdő,) Szekelyudvarhely, Homorod (fürdő,) Csikszereda (fürdő,) Tusnád (fürdő,) Málnás (fürdő,) Brassó város érintésével 10 napig tart és 50 koronába kerül. A második Marosvásárhely, Szászrégen, Ó-Toplica (fürdő) Borszék (fürdő,) Gyergyótölgyes (határállomás,) Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Vasláb (Marosfeje,) Csikszereda (fürdő,) Tusnád (fürdő,) Szepsiszentgyörgy (fürdő,) szövőgyár stb. Előpatak (fürdő) és Brassó város érintésével szintén 10. napjára terveztetett 52 korona költséggel. A kiránduás tanulságos volta és biztossága mellett szól az iroda abbeli igérete, hogy a szövetkezetbe levő Székelytársaságok által a kirándulók fogadását, ellátását és kalauzolását biztositja. Szóval, velük lesz kezdettől végig mindenütt és vezet, magyaráz lépten-nyomon. – Pillanatig sem kételkedünk abban, hogy a magyar iskolák lelkes vezetői megragadják a kedvező alkalmat, megismertetni tanitványaikkal a szép Székelyföldet!

(*Pécsi Közlöny*. XI. évf. 26. sz. 1903. febr. 1. 5.)

▪ **BUDAPESTI NAPLÓ, 1903. febr. 3.**
KIRÁNDULÁS SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulás Székelyföldre. A Székely-egyesület és Székely-társaságok marosvásárhelyi irodája az összes hazai felsőbb tanintézetek igazgatóságát és tanulóifjuságát a Székelyföld látogatására hivja fel s két utitervet közöl felhivása mellett. Az első Marosvásárhely, Szováta (fürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (fürdő), Székelyudvarhely, Homoród (fürdő, barlang), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Málnás (fürdő, szénsavgyár), Sepsiszentgyörgy (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő), Brassó város

érintésével 10 napig tart és 50 koronába kerül. A második Marosvásárhely, Szászrégen, Ótoplica (fürdő), Borszék (fürdő), Gyergyótölgyes (határállomás), Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Vasláb, (Marosfeje) Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Sepsiszentgyörgy (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő) és Brassó város érintésével szintén 10 napra terveztetett 52 korona költséggel. A kirándulás tanulságos volta és biztonsága mellett szól az iroda azon igérete, hogy a szövetkezetben levő Székelytársaságok által a kirándulók fogadását, ellátását, és kalauzolását biztositja. Szóval velük lesz kezdettől végig mindenütt és vezet, magyaráz lépten-nyomon. A felhiváshoz füzött tájékoztatóban élénken tükröződik vissza a székely társadalom érdeklődése, készsége, mi az utazást fölötte kellemessé is teszi. A hazai tanintézetek vezetőségei bizonyára örömmel ragadjak meg ezt a kedvező alkalmat s az ifjuságot a székely bércek közé vezetik.

(*Budapesti Napló*. VIII. évf. 33. sz. 1903. febr. 3. 6.)

▪ **MAGYARORSZÁG, 1903. febr. 6.**
TANULÓK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Tanulók kirándulása a Székelyföldre. A Székely-Egyesület és a Székely-Társaságok marosvásárhelyi irodája fölhivást bocsát ki a magyarországi felsőbb iskolák igazgatóságához, amelyben egyrészt a magyar fajok érintkezésének állandósitása, másrészt a Székelyföld szépségeinek megismerése és harmadszor Erdély forgalmának élénkitése végett a tanulóifjuságot látogatásra meghivja. A fölhivás két utitervet ajánl. Az egyik Marosvásárhely, Szováta (fürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (fürdő), Székelyudvarhely, Homoród (fürdőbarlang), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Málnás (fürdő, szénsavgyár), Sepsiszentgyörgy (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő) és Brassó város érintésével tiz napig tart és ötven koronába kerül. A másik Marosvásárhely, Szászrégen, Ó-Toplicza (fürdő), Borszék (fürdő), Gyergyótölgyes (határállomás), Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Vasláb, (Marosfeje), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Sepsiszentgyörgy (fürdő, szövőgyár), Előpatak (fürdő) és Brassó város érintésével szintén tiz napig tart és ötvenkét koronába kerül. A kirándulókat a szövetségben lévő székely társaságok fogadják ellátásukról és kalauzolásukról ők gondoskodnak, kezdettől végig velük lesznek.

(*Magyarország*. X. évf. 32. sz. 1903. febr. 6. 9.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1903. márc. 1.**
A SZÉKELYFÖLDI FÜRDŐK ÉRDEKÉBEN

A székelyföldi fürdők érdekében. A székelység szemlátomást pusztul. Tömegesen vándorolnak ki erőteljes, de megélni nem tudó fiai. Pedig milyen szeretettel és önfeláldozással ragaszkodtak a ||3.|| derék székelyek évszázadokon át hazájukhoz. Annyi vért ontottak bérczes hazájukért, hogy tenger válhatott volna belőle. És most ez a szinmagyar nép napról-napra pusztul. Nincs keresete, a megélhetésnek majd minden forrása egyenkint dugul be előtte. De ott vannak a Székelyföld remek természeti szépségei, mesés hatásu gyógyfürdői, történelmi emlékei s ha a magyarban sziv van, akkor még fel lendülhet ismét a Székelyföld. A helyett, hogy külföldre mennének főuraink és tehetősebb polgáraink, keressék fel a Székelyföldet, ezt az igazi Tündérországot, a hol jóval kevesebb költséggel ugyanazt a kényelmet találják, mint a külföldön. A Székely-Egyesület és Székelytársaságok marosvásárhelyi irodája most felhivást tett közzé, a melyben az összes hazai tanintézetek

igazgatóságát és tanuló ifjuságát is felkéri, hogy rendezzenek társas kirándulásokat a Székelyföldre. Két utitervet is közöl felhivása mellett.

Az első Marosvásárhely, Szováta fürdő, **Parajd** sóbánya, Korond fürdő, Székelyudvarhely, Homorod fürdő, Csikszereda fürdő, Tusnád fürdő, Málnás fürdő, szénsavgyár, Sepsiszentgyörgy fürdő, szövőgyár, Előpatak fürdő Brassó város érintésével 10 napig tart és 50 koronába kerül.

A második Marosvásárhely, Szászrégen, O.-Toplicza fürdő, Borszék fürdő, Gyergyótölgyes határállomás, Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Vasláb, Marosfeje, Csikszereda fürdő, Tusnád fürdő, Szepsiszentgyörgy fürdő, szövőgyár, Előpatak fürdő és Brassó város érintésével szintén tiz napra terveztetett 52 korona költséggel.

A kirándulás tanulságos volta és biztonsága mellett szól az iroda azon igérete, hogy a szövetkezetben levő Székelytársaságok által a kirándulók fogadását, ellátását és kalauzolását biztositja. Szóval velünk lesz kezdettől végig mindenütt és vezet, magyaráz lépten-nyomon. A felhiváshoz füzött tájékoztatóban élénken tükröződik vissza a székely társadalom érdeklődése, készsége, mi az utazást fölötte kellemessé is teszi. Reméljük, hogy a hazai tanintézetek vezetősége örömmel ragadja meg ezt a kedvező alkalmat s vezeti tanulmány czéljából az ifjuságot a székely bérczek közé. Tegyük szorosabbá a köteléket a magyarság között és eljárván szép földére, erősitsük meg a székelységet árvédő szerepében.

(*Udvarhelyi Hiradó*. VI. évf. 9. sz. 1903. márc. 1. 3–4.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1903. ápr. 25.
A SZÉKELYFÖLD

A SZÉKELYFÖLD.
Marosvásárhely, ápr. 24.

A székely népnek immár ismert nyomorusága aggodalomba ejt minden jobb érzésü hazafit. Kivándorlása veszedelem az egész magyar nemzetre nézve, mert a mint elhagyja őrtálló helyét, az idegen tolul nyomába. Már is néptelenedik egy-egy vidéke. Eddig még vigasztalt az a tudat, hogy a szomszéd Romániából visszatér a családi tűzhelyhez legnagyobb része a kivándorlóknak, de most, hogy Amerikába is kimennek, félős, hogy nagyobb százalék fog végképen elveszni a magyar hazára nézve. Csak a tavaly kezdődött az ujabb vándorlás s már is 339 székely kivándorlóról számol a statisztika.

Mindenki abban a meggyőződésben élt eddig, ||3.|| hogy a székely jobban szereti hazáját, semhogy a messzi ujvilágrészbe elmenne s a szokatlan hosszu tengeri utra rászánná magát. És ime megkezdődött az amerikai kivándorlás háromszázat meghaladó ép, erőteljes székely embernek a megmozdulásával. Túl Romániában is kezdődik ott élő székely véreink között az Amerikába vándorlás; ott a tehetősebb székely iparosok kelnek a konstanczai kikötőben vándorutra. Hogy ez az uj népmozgalom nagyobb hullámokat fog verni s a közel jövőben megsokszorozódik a kivándorlók száma, azzal immár tisztában lehetünk. Már is alispáni és polgármesteri hivatalokban sürübben jelentkeznek az utlevelekért folyamodók.

Pedig a Székelyföld áldott hely. Idegen, a ki látja, elcsodálkozik, hogy is lehet onnan elkivánkozni. Minden föltétele megvan, a mi vonzó, mozgalmas élet elővarázsolására szükséges. Változatos vidékei pazar látványosságot nyujtanak a szemnek, balzsamos fenyveserdői mértföldekre terjednek, egész vármegyéket boritanak. A páratlan gyógyerejü, szénsavdús ásványvizek patakokban folynak el. Hegyeinek méhében kő, ércz, szén, só bőségben van. Hosszu utak fehér márványnyal vannak kavicsozva. Ritka természet csodákban is bővelkedik. A szovátai meleg sóstó, sósziklák, a

gyilkos-tó, Szent-Anna-tó, kénbarlangok, mind sajátos remekei a természet alkotásának. Történelmi emlékek, régmult idők maradványai sem ritkák, róluk csodás legendákat őriz a hagyomány.

Nagy oka kell hogy legyen annak, hogy innen a napszám és cselédbérért idegenbe menjen a nép s ne térjenek vissza ezrei a kivándorlottaknak.

Ezek között semmi esetre sem utolsó az a mostoha viszony, a mely a székely és a Királyhágón tuli magyarság között fennáll. Soha a magyarság e két faja között az érintkezés nem állandósult.

A székely, idegen népektől körülzárva, soha sem érezhette a magyar haza igazi nagyságát és erejét, ha a Székelyföld határait tullépi, körös-körül idegen népekkel találkozik, kik neki nem barátjai, támogatást semmiben nem nyujtanak. A nagyobb kulturális és forgalmi központoktól távol esik, kereskedelmi és forgalmi viszonyai magának a Székelyföldnek vasut hiján s a keleti határ elzárása miatt ki nem fejlődhettek s azért mindama kincsei, mikkel a természet pazarul megáldotta, jobbára parlagon hevernek.

Csak egy kis jóakarat kell a nagy magyar társadalom részéről, hogy itt a helyzet megváltozzék. Keresse föl, tanulmányozza és szeresse meg a Székelyföldet. Látogasson el fürdőire, népesitse be azokat; ott és ne a külföldön költse pénzét. Álljon be a székelyföldi termékek fogyasztójának, mellőzze a külföldi ásványvizek és ipari terméket, ha megfelelő minőségüt a Székelyföldről is kaphat.

Nem alamizsna kell a székelynek, azzal rajta segitve nincs, hanem felkarolása mind annak, a mit ez nyujthat. A mi a nagy magyar Alföldnek hiányzik, az feltalálható a Székelyföldön, de viszont ez szegény a kenyérben. Egyenlitse ki e két magyar faj, a mennyire teheti, szükségleteit itt a hazában. Akkor boldogul a székely.

Ha a kölcsönös érintkezés állandósul, nemcsak a gazdasági javulás fog a Székelyföldön beállani, hanem a székely nemzeti érzésében is erősödni fog. Ez inditotta a székely társaságokat arra, hogy a nagy magyar közönséget az ország másik feléből a székelyföld látogatására meghivják. Mert ismétlem nemcsak arra van szükség, hogy ezzel is uj jövedelmi források nyittassanak, hanem elsőbbsorban arra, hogy az életküzdelemben immár kimerülő, csüggedt székelyekben az önbizalom erősittessék, hogy érezze a székely, hogy ebben az országban nem áll egyedül, de számithat egy erősebb magyar társadalom testvéri szeretetére s mindenkori készséges támogatására.

A folyó év nyarán több iskola és uri társaság tervezi a Székelyföld meglátogatását. Jöjjenek mentől többen, kedves és élvezetes kirándulásban lesz részük. A székely-társaságokba tömörült helyi társadalom szeretettel fogadja és kalauzolja végig a székelyföldön a kirándulókat. Alkalmuk lesz gyönyörködni a természet sok változatu szebbnél-szebb alkotásaiban. A Maros, Olt és Küküllő forrásait láthatják s naponként egy-két kis fürdőn tarthatnak kellemes pihenőt. Váltakozva találják a természetes és pazarul gazdag sós- és borviz-fürdőket és más-más gyógyhatásu ásványviz-forrásokat, a miknek élvezése mind ingyen áll a kiránduló társaságok rendelkezésére.

Megláthatják Marosvásárhelyt, Szászrégent, Borszéket, Tölgyesen a romániai határt, Gyergyószentmiklóst, Csikszeredát, Szovátát, **Parajdot** sóbányájával, Korondot, Székelyudvarhelyt, Homoródot, Tusnádot, Szent-Anna-tót, Málnást, Sepsiszentgyörgyöt, Előpatakot, Brassót, a hétfalusi csángó községeket, esetleg Sinaiát, a román király nyaralóját, Kolozsvárt és Gyulafehérvárt.

Uti programmot és tájékozást a székely-társaságok marosvásárhelyt irodája kivánatra mindenkinek küld.

Egy tanuló kirándulása, a vasuti kocsi és ellátási költségeket beleszámitva, zsebpénzzel együtt 50 koronába, felnőttnek 100 koronába kerül. Az egész ut 10 napot vesz igénybe.

Jöjjenek el mentől többen a székelyek közé, lássák élő szemmel a keleti Svájczot, bizonyára nyujt annyi érdekességet, mint a külföld hasonló divatos, reklámmal nagyra nevelt vidéke s nekünk magyaroknak annál többet, mert a magyar haza védelmének dicső emlékei füződnek minden rögéhez. Ha megkezdődik az ország nagyobbik felének erre gravitálása s ezzel egyidejüleg a székely érdekek

öntudatos felkarolása, uj korszak nyilik itt meg, a minek jótékony kihatását egykor az egész magyar nemzet érezni fogja. ||4.||

(László 1903a: 3–4)

▪ **PÉCSI NAPLÓ, 1903. ápr. 30.**
A SZÉKELYFÖLD

László 1903b: 1 ≈
László 1903a: 3–4.

▪ **MAGYAR POLGÁR, 1903. máj. 8.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE.
Kolozsvár, május 8.

Székelyföldünk szépségeit, kiváló gyógyerejü fürdőit csak sejtik és csak a vágy él itt-ott látni és megismerni azokat. Tagadhatatlan hogy e részben mulasztás terheli a székely társadalmat is. Régen tul kellett volna essünk a kezdeten, hogy most a versenyben helyet foglalhassunk. Tény, hogy megelőztek más vidékek. Magukhoz vonzották az idegen forgalmat, még itt a hazában is, idegenajku, élelmesebb népek.

A székely társaságok most először próbálnak alkalmat nyujtani nagy Magyarország társadalmának a Székelyföld megismerésére. Valószinüleg sokan eljönnek még a folyó év nyarán, mert szerte az országban rokonszenves érdeklődés nyilvánul most a székelyek iránt.

Kötelességünk nekünk mindent elkövetni, ||3.|| hogy bár ez a késői kezdés jól sikerüljön. Ha ugy lesz, a mint mi reméljük, eredményes folytatása ujulhat meg minden nyáron a turista-forgalomnak, a mi anyagi és erkölcsi tekintetben hasznára lesz a Székelyföldnek.

Kérünk mindenkit, a ki a székelyeket szereti s ebben az ügyben munkálni és áldozni hivatva van, kövessenek el egyesek és testületek mindent, hogy az idei első társas kirándulásokban résztvevő vendégeink kedves emlékekkel térjenek tőlünk haza.

Vigyék hirül az egész országba, hogy a Székelyföld érdemes a megtekintésre, hogy népe figyelmes és vendégszerető. Hogy élő reklámai legyenek fürdőinknek, a melyek a beteget meggyógyitják, a kedélyt felfrissitik.

Erre fogjon össze a székely társadalom minden tényezője az egész vonalon. Keljenek nemes versenyre hatóságok, testületek, székely-társaságok, fürdőigazgatóságok, a társadalom minden egyes tagja, nők és férfiak. Gazdasági érdekeink és jó hirnevük ápolása áldozatot kiván minden székelytől.

A Székely Egyesület és székely társaságok marosvásárhelyi irodája nagy körültekintéssel elkészitette 3 körut programmját, azokat kivonatosan ismertetjük.

I. Körut: Marosvásárhely, Szászrégen, Toplicza, Borszék, Tölgyes, Ditró, Gyergyszentmiklós, Csikszereda, Tusnád, Szentanna-tó, Sepsiszentgyörgy, Előpatak, Brassó, Hétfalu. Egy kiránduló utiköltsége, pl. Budapestről kiindulva és vissza Budapestig, 105 korona.

II. Körut: Marosvásárhely, Szováta, **Parajd**, Korond, Székelyudvarhely, Homoród-fürdő, Csikszereda, Tusnád, Málnás, Sepsiszentgyörgy, Előpatak, Brassó, Hétfalu. Egy kiránduló utiköltsége 94 korona.

III. Körut: Székelyudvarhely, Homoródfürdő, Csikszereda, Tusnád, Szent-Anna tó, Bálványosfürdő, Kézdivásárhely, Kovászna, Sepsiszentgyörgy, Sugás-fürdő, Brassó, Hétfalu. Egy kiránduló utiköltsége 101 korona.

A vasuton való utazás személyvonatokra és a 16-ik zónában van előirányozva. Folyamodtunk kedvezményes menettérti-jegyek engedélyezéseért, a mi ha kedvező elintézést nyerne, hirlapok utján értesitjük a közönséget.

Egy kocsin 3 egyén utazik. Ha paraszt-szekereken történik itt-ott az utazás, a kocsibér 40–50%-al olcsóbb lesz.

A szállósdij egy szobáért fizetendő, ha egy szobába második vagy harmadik egyén is szállásoltatnék, ezek csak a külön ágyért fizetnek, egyenként 50 fillért, legfeljebb 1 koronát.

A napi étkezés: reggeli (kávé kenyérrel vagy süteménynyel) 40 fillér, társas ebéd (leves 20 fillér, főzelék vagy marhahus 40 fillér, sült 70 fillér, tészta, vagy sajt, vagy gyümölcs 30 fillér, 3 deczi ó-bor borvizzel 40 fillér) 2 korona, vacsora étlap szerint (sült 80 fillér, 3 deczi ó-bor borvizzel 40 fillér) 1 korona 20 fillér.

A kalauzolásról Maros-Vásárhelytől kezdve végig az egész székelyföldi uton a székely társaságok dijtalanul gondoskodnak. Fürdőhelyeken egyszeri fürdésre ingyen jegyeket kapnak a kirándulók.

Egy kirándulásban legalább 15 tag kell részt vegyen.

Az egyes kirándulók mindig a Maros-Vásárhelyre érkező valamelyik társasághoz csatlakozhatnak. Kivánatra az iroda szivesen közli a kiránduló társaságok érkezését, esetleg ajánlatot is tesz, hogy mikor jöjjenek Maros-Vásárhelyre s melyik társasággal induljanak innen a belső Székelyföldre.

A kirándulás legalább 3 héttel előbb Maros-Vásárhelyre a Székely-Egyesület és Székely társaságok irodájának bejelentendő. Ha véletlenül egy napra több társaság jelentené be érkezését és annyian, hogy az elszállásolásról és a kocsikról megfelelően gondoskodni nem lehetne, az iroda föntartja magának, hogy egyik vagy másik társaság indulását, illetőleg érkezését más napra tehesse.

A jelentkezésnél közölni kérjük, hogy a társaság hol akarja megnyujtani tartózkodását.

Egy fürdőhelyen, ha a körülmények engedik, t. i. ha elegendő szállás áll rendelkezésre, két, esetleg három napig is tartózkodhatnak a közölt föltételek mellett, de csak ugy, ha a társaság valamennyi tagja ehez tartja magát.

A kiránduló társaságok a következő utirányokban utazhatnak, tetszés szerinti megszakitással:

A kiutazáskor Nagyvárad, Kolozsvár és Kocsárdon át.

A haza utazáskor Tövis, Gyulafehérvár, Déva és Aradon át.

Igy az erdélyi részek nagyobb fele beutazható lesz.

Részletes programmot a marosvásárhelyi Székely-társaság kivánatra mindenkinek küld. ||4.||

(*Magyar Polgár*. XXVI. évf. 103. sz. 1903. máj. 8. 3–4.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1903. máj. 9
MAGYARORSZÁGI TANULÓK A SZÉKELYFÖLDÖN

Magyarországi tanulók a Székelyföldön. A Székely-Egyesület és székely társaságok marosvásárhelyi irodája által inditott mozgalom örvendetes viszhangra talált. Egyfelől a tanulók, másfelől a Királyhágón tuli rész városainak inteligens társadalma készül és szervezkedik a Székelyföld meglátogatására. A turista-forgalom még e hónapban megkezdődik.

Május 21-én a pápai tanitóképezde 36 növendéke és 3 tanára érkezik Marosvásárhelyre. 22-én Szováta, **Parajd**, 23-án Korond, Székelyudvarhely, 24-én Humorod, Csikszereda, 25-én Tusnád, Szent-Anna-tót nézik meg, 26-án Sepsi-Szentgyörgyre érkeznek, 27-én délelőtt Előpatakra rándulnak, aznap délben Brassóba utaznak, 28-án kirándulnak Hosszufaluba s aznap este Brassóból haza utaznak.

Május 25-én a szabadkai tanitónőképezde (4 tanár vezetésével) 35 növendéke Kolozsvárra érkezik. 26-án Szászrégenen át Topliczára, más- ||6.|| nap reggel Borszékre mennek. 28-án Gyergyó-Szentmiklóson állapodnak meg, 29-én Alfalun, **Parajdon** át Szovátára, 30-án délre Marosvásárhelyre s onnan este hazautaznak. ||7.||

(*Magyar Polgár*. XXVI. évf. 104. sz. 1903. máj. 9. 6–7.)

▪ UDVARHELYI HIRADÓ, 1903. máj. 10.
A SZÉKELYFÜRDŐK ÉRDEKÉBEN

A székelyfürdők érdekében. Megemlékeztünk már arról a mozgalomról, melyet a marosvásárhelyi Székely egyesület kezdeményezett és a melylyel a székelyföldi fürdők idegen forgalmának emelését czélozza. Az akcióbalépésnek máris meg van az eredménye, mivel egyszerre három felől is jelentkeztek, hogy fürdőinket tömegesen fogják tanulmányi czélból megtekinteni. Ez ügyben az emlitett egyesület egyes városok polgármestereit, ugyszintén a Székely társaságokat a következő átirattal kereste meg: A székelyföldi tanulmányi kirándulások iránt a királyhágóntuli hazarész társadalma élénken érdeklődik. Irodánknak eddig is több iskola és társaság jelentette be részvételét. Szervezik a kiránduló társaságokat Aradon, Szegeden, Debreczenben, Holdmezővásárhelyt s az országnak még számos vidékeiről érkeztek tudakozódások egyesektől és testületektől. Pápáról május 20-án indul az állami tanitó-képezde 34 növendéke Kardhordó László és Sarudi Ottó tanárok vezetésével. Az I. számu körutat teszik meg. Utirány Marosvásárhely, Szóváta, **Parajd**, Korond, Székelyudvarhely, Homoródfürdő, Csikszereda, Tusnádfürdő, Szent-Annató, Bükszád, Sepsiszentgyörgy, Előpatak, Brassó, Hosszufalu. – Szabadkáról május 25-én indul a tanitónő-képezde 35 növendéke 4–5 tanár, illetőleg tanárnő vezetésével. Utirány Marosvásárhely, Szászrégen, Toplicza, Borszék, Tölgyes, Gyergyó-Szentmiklós, Gyergyó-Alfalu, **Parajd**, Szóváta. – Budapestről junius 20-án indul a tanitónő-képző intézet 60 növendéke. Utirány Tusnád, Szent-Annató, Bálványos fürdő, Sepsiszentgyörgy, Brassó. A kiránduló társaságok pontos érkezését esetről esetre 1–2 héttel előbb közölni fogjuk. Ismételjük, hogy a tanulók ingyen szállást kapnak, reggeliért 30 fillért, ebédért 1 koronát, vacsoráért 60 fillért fizetnek. Egy kocsin 4 tanuló utazik. A kiránduló társaságok zöme junius 20-ikán és julius 10-dike között érkezik, de szeptemberre is jeleztek már kirándulást. Akkor jön többek közt a Debreczen gazdasági egyesület nagy társasaga.

(*Udvarhelyi Hiradó*. VI. évf. 19. sz. 1903. máj. 10. 3.)

▪ SZÉKELY NEMZET, 1903. máj. 18.
SZÉKELY-TÁRSASÁGOK

SZÉKELY-TÁRSASÁGOK.

A pápai tanitóképezde székelyföldi kirándulásának uti-programmja.

A pápai tanitóképezde – mely elsőnek jön Székelyföldünket megnézni – utiprogrammját a marosvásárhelyi Székely-Társaság állitotta össze.

[...]

Marosvásárhelyre érkeznek május 21-én reggel 4 óra 17 perczkor.

Indulnak 22-én reggel 5 órakor, a sóváradi vasuti állomásra érkeznek d. e. 9 óra 30 perczkor.

Innen gyalog mennek Szovátára. Két podgyász-szekér legyen az állomásnál.

Szovátára érkeznek 22-én d. e. 10 órakor, ott tartózkodnak d. u. 4 óráig. 12 órakor ebéd, kirándulások, fürdés.

Indulnak **parajdi** szekerekkel d. u. 4 órakor.

Parajdra érkeznek 22-én d. u. 5 órakor. Vacsora, meghálás, a sóbánya megtekintése (a **parajdi** Székely-Társaság d. u. 4 órára 10 szekeret küld Szovátára.)

Indulnak **Parajdról** 23-án reggel 6 órakor 10 székelyudvarhelyi kocsival, mit a székelyudvarhelyi Székely-Társaság küld oda elejökbe.

[...]

A kirándulókat kalauzolják Marosvásárhelytől–Szovátáig a marosvásárhelyi Székely-Társaság; Szovátától–**Parajdig** a **parajdi** Székely-Társaság; **Parajdtól**–Székelyudvarhelyig a székelyudvarhelyi Székely Társaság; Székelyudvarhelytől–Csikszeredáig szintén a székelyudvarhelyi Székely-Társaság; Csikszeredától–Tusnád-fürdőig a Csikszeredai Székely-Társaság; Tusnádtól–Szentanna-tóhoz és vissza a tusnádi fürdő-igazgatóság; Tusnádtól–Sepsiszentgyörgyre és Előpatakra a sepsiszentgyörgyi Székely-Társaság; Sepsiszentgyörgytől–Brassóig szintén a sepsiszentgyörgyi Székely-Társaság; Brassótól–Hosszufaluig és vissza a brassói Székely-Társaság.

(*Székely Nemzet*. XXI. évf. 74. sz. 1903. máj. 18. 2.)

▪ KÖZTELEK, 1903. máj. 20.
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Abban a nagy jelentésben, melyet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a „Székely kivándorlási kongresszus” könyvében kiadott, benne találjuk a Székelyföld összes bajait és azok orvoslásának módozatait. A nagy munka megoldásra vár, melyből a székely társadalom derekasan kiveszi a részét. Főleg a „Székely Társaságok” üdvös müködése emelendő ki a mozgalomból. Ezek mindenikének vezető szerep jutott, mégis a marosvásárhelyi képezi a munkálkodás központját.

A székelyföldi társaskirándulásokat szintén a marosvásárhelyi „Székely Társaság” rendezi, karöltve a hasonló társaságokkal. Késő kezdés, de annál több reménnyel tekintünk a mozgalom elé.

A Székelyföld szépségeit, csodás hatásu gyógyfürdőit megtekinteni, megismerni sokak hő vágya. A „Székely Társaságok” most tesznek lépéseket, hogy alkalmat nyujtsanak hazánk társadalmának a Székelyföld megismerésére. A mozgalom már a kezdésnél igazolta, hogy helyes uton halad, követőkre talál, mert nem az eddig szokásos bölcseletekre fektette a fősulyt, hanem a gyakorlati megoldást ragadta meg.

A magyar társadalom már az első helyes-irányu felhivásra megmozdult. A társas kirándulások a Székelyföldre megkezdőtek. Május 21-én pápai tanitóképző 36 növendéke és 3 tanára érkezik Marosvásárhelyre. 22-én Szóváta, **Parajd**, 23-án Korond, Székelyudvarhely, 24-én Homoród, Csikszereda, 25-én Tusnád, Szentanna-tót nézik meg. 26-án Sepsiszentgyörgyre érkeznek. 27-én délelőtt Előpatakra rándulnak, aznap délben Brassóba utaznak. 28-án kirándulnak Hosszufaluba s aznap este Brassóból hazautaznak. Május 25-én a szabadkai tanitónőképző 35 növendéke Kolozsvárra érkezik 4 tanár vezetése mellett. 26-án Szászrégenen át Topliczára, másnap reggel Borszékre mennek. 28-án Gyergyószentmiklóson állapodnak meg, 29-én Ujfalun, **Parajdon** át Szovátára, 30-án délre Marosvásárhelyre s onnan este hazautaznak.

A kirándulás terve igen czélszerü és a viszonyokhoz mérten teljesen megfelelő módon szervezetett. A kirándulási körutak iránya jól van megválasztva, de a gyakorlat majd javitani fog az esetleg felmerülő hibákon.

Mielőtt az utiterv részleteit ismertetnénk, elismeréssel adózunk a mozgalom vezetőinek, kik között a székelyföldi mozgalmak leglelkesebb harczosai nevét olvassuk. László Gyula a tettek edzett embere, Sebess Dénes dr. az agitálás képviselője, Máthé József a toll és munka athletája és velük az a dicső gárda, a kik a politikát mellőzve csupán a székelység megmentésén fáradoznak. Ilyen gárdával könnyü lesz a magyar társadalmat a Székelyföldre hóditani. És most térjünk át a kirándulási tervezetre.

Három körut lett tervezve.

I. körut: Marosvásárhely, Szászrégen, Toplicza, Borszék, Tölgyes, Ditró, Gyergyószentmiklós, Csikszereda, Tusnád, Szent-Anna-tó, Sepsiszentgyörgy, Előpatak, Brassó, Hétfalu. Egy kiránduló utiköltsége pl. Budapestről kiindulva és vissza Budapestig, 105 korona.

II. körut: Marosvásárhely, Szováta, **Parajd**, Korond, Székelyudvarhely, Homoród-fürdő, Csikszereda, Tusnád, Málnás, Sepsiszentgyörgy, Előpatak, Brassó, Hétfalu. Egy kiránduló utiköltsége 94 korona.

III. körut: Székelyudvarhely, Homoród-fürdő, Csikszereda, Tusnád, Szent-Anna-tó, Bálványos-fürdő, Kézdivásárhely, Kovászna, Sepsiszentgyörgy, Sugás-fürdő, Brassó, Hétfalu. Egy kiránduló utiköltsége 101 korona.

A vasuton való utazás személyvonatokra és a 16. zónában van előirányozva. Folyamodás tétetett kedvezményes menettérti-jegyek engedélyezéseért, ami ha kedvező elintézést nyerne, a közönséget hirlapok utján értesitik.

Egy kocsin 3 egyén utazik. Ha paraszt-szekereken történik itt-ott az utazás, a kocsibér 40–50%-al olcsóbb.

A szállásdij egy szobáért fizetendő, ha egy szobába második vagy harmadik egyén is szállásoltatnék, ezek csak a külön ágyért fizetnek egyenként 50 fillért, legfeljebb 1 koronát.

A napi étkezés: reggeli (kávé kenyérrel vagy süteménynyel) 40 fillér, társas ebéd (leves 20 fillér, főzelék vagy marhahus 40 fillér, sült 70 fillér, tészta, vagy sajt, vagy gyümölcs 30 fillér, 3 deczi ó-bor borvizzel 40 fillér) 2 kor., vacsora étlap szerint (sült 80 fillér, 3 deczi ó-bor borvizzel 40 fillér) 1 korona 20 fillér.

A kalauzolásról Marosvásárhelytől kezdve végig az egész székelyföldi uton a Székely-Társaságok dijtalanul gondoskodnak. Fürdőhelyeken egyszeri fürdésre ingyen jegyeket kapnak a kirándulók.

Egy kirándulásban legalább 15 tag kell, hogy résztvegyen.

Bővebb tájékozást a részletekről egy kis füzet nyujt, melynek czime: „Társas kirándulások Székelyföldre.” E füzetet minden érdeklődőnek kivánatra megküldi a „Székely Társaság” irodája Marosvásárhelyt.

P. T.

(*Köztelek*. XIII. évf. 40. sz. 1903. máj. 20. 788.)

▪ SZÉKELY LAPOK, 1903. máj. 23.
A PÁPAI VENDÉGEK

A PÁPAI VENDÉGEK.

– május 22.

Kedves vendégei voltak tegnap a székely fővárosnak: a pápai tanitóképző intézet tanulói, tanáraik vezetése alatt. Első fecskéi voltak a székelyföldi tanulmányutaknak, – remélve óhajtjuk, hogy nyomukban egész raj keljen szárnyra bérczeink közé, hogy vigyék szerte az országban azok dicséretét.

Tudósitásunk itt időzésükről a következő:

[...]

Elutazás.

Ma reggel ½4 órakor már ismét talpon volt a turista csapat. Láthatólag jót tett mindannyinak az éjszakai pihenés, miben már 3 nap óta nem volt részök. Tiz kocsi várta őket s rövidesen utra is keltek az Agyagási Vidor társasági tag vezetésével, ki Szovátáig megy velük. Itt a kalauzolást a **parajdi** székely-társaság veszi át.

Örömmel jegyezzük fel e napot fáradhatatlanul munkáló székely-társaságunk javára. A lankadatlan, kitartó munkának, agitaciónak eredménye ez első ut, melyet – hisszük, – követ a többi. Isten vezérelje őket!

(*Székely Lapok*. XXXIII. évf. 117. sz. 1903. máj. 23. 1.)

▪ **HAZÁNK, 1903. máj. 23.**
KIRÁNDULÁS A SZÉKELYFÖLDRE

KIRÁNDULÁS A SZÉKELYFÖLDRE.
Budapest, május 22.

Meg kell kezdeni a szorosabb érintkezést a székelységgel! Elengedhetlen kötelessége ez minden magyar embernek! Igy adták ki a jelszót a Királyhágón tul élő magyarság vezető munkásai.

Méltán.

A Tiszától keletre, a Királyhágón át – az oláhság a sürübb faj. Köztük letört közép- és kisbirtokos magyarság képviseli gyéren a gyöngülő nemzeti erőt. Ellentálló, tiszta magyar, nemzeti öntudattal teli népet csak a Délkeleti Kárpátok völgyeiben találunk ismét. Ott, ahol az Olt, Feketeügy, Kormos, a két Küküllő, Maros és a Nyárád erednek, kanyarognak: Csik-, Háromszék-, Udvarhely- és Maros-Tordamegyék völgyeiben.

Ez a székely. A határvédéssel járó küzdelemben ezer évig próbált, soha ki nem fáradt – szegény székely; kinek hiába volt és van a föld minden zeg-zugában kincse: aranya, ezüstje, vasa, reze, sója, kőszene, kénje, márványa és sok más köve – nagy mennyiségben; hiába elragadóan szép vidékei, fürdői, gyógyvizei; a közterhek alatt leroskadt. Elzártságban élt, vasut nem szelte völgyeit; a közlekedés akadályait közte és a nagy magyar nemzettömb között, mind e mai napig nem háritotta el senki, az oláh-gyürün át feléje segédkezet nem nyujtott senki. Árván, elhagyottan élt, sorvadt, elszélyedt...

Sokszor felpanaszoltuk már ezt; mindannyiszor ahányszor rámutattunk a testvér magyar faj és a magyar kormány elzárkózására, mely az Uniót meggyöngitette.

A magyar társadalom minden rétegében tudhatnak immár erről. Egyben a kötelességről is, melylyel a székelységnek tartoznak. Mért ha elpusztulna, ha nem állhatna őrt ez a jókora darab földön életerős, kulturképes, magyar nemzeti célok szolgálatára utolsó szuszig képes nép: összecsaphatnának az oláh tenger hullámai hegyei-völgyei fölött, kiveszne innen a magyar szó, a magyar föld szeretete s bizony-bizony megszükülne a határ.

De más ok miatt s más célokért is érdemes a Székelyföldre betekinteni a magyarságnak. Ott van tenger kincs, mi értékesitésre vár.

Más országok nemzeti öntudattal teli vagyonos osztálya – s eleven példa lehet a szomszéd Oláhország is – ráveti magát földje kincseire, hogy lelkesedésével, tudásával és pénzével megsokszorozza annak értékét s a maga boldogságát munkálván: élteti, erősiti a megszorult szegény munkásnépet, a nemzet zömét; más országok üdülést, gyógyulást kereső közönsége – ebben is példánk lehet Oláhország – otthon alkot magának üdülő- és gyógyhelyeket, otthon keresi fel és fejleszti azokat, hogy hire menjen.

Harminc évvel ezelőtt Sinajából nem volt semmi. Most oda jár a tábornok, a bojár család, a fejedelem családja; oda épitettek milliókat érő palotákat éppen az utba, hol annakelőtte átjártak hozzánk a székely fürdőkre. Most bezzeg nem jönnek, sőt aki Brassóig lemegy, minden magyar beszalad legalább egy napra Sinajába. Nos, ha nem is ilyen fényes, de nagyon szép helyekkel tele van a délkeleti és déli Kárpátok tulsó oldala. A Székelyföldön megritkult az oláh vendég; tusnádi villáikat árulják s nemsokára csak emlék marad, hogy volt valamikor Bukarestben egy hires magyar orvos, ki betegeit székely fürdőkre küldte. Hol vannak a mi tábornokaink, magyar mágnásaink, hercegeink? Epitenek-e azok fürdőinkre, vagy látogatják-e azokat?

Nem. Fájdalom, nem. Azok külföldre járnak, az orvosok odaküldik.

Nincs a világon pedig szebb föld a Székelyföldnél, értékesebb sincs. Vizei, fürdői páratlanok.

Miért nem jött hát ide a magyar tőke, a magyar társadalom?

Kitől várunk segitséget, ha magunk élhetetlenek vagyunk? Idegen pénzből, idegen közönségtől?

Azok örvendenek, ha minél tovább maradunk közönyben nemzeti feladatunk iránt, mert külföldre járván, nem csinálunk konkurenciát.

«Ébredj álmaidból, ébredj Árpád fia! Felkelt a nap, Hazádnak fel kell virulnia!»

Szeretném bekiáltani konyhába, palotába.

Hátha jönne jobb kor?

És ismét csak a székely társaságokról szólunk. Ezek a székely társadalom lelkiismerete. Megpróbálkoznak azzal is, hogy az idegen forgalmat erre tereljék, hogy legalább a jobbszivü, erősebb magyarok keressék fel, lássák és ismerjék meg a székelyföldet, a székely népet, az érintkezés nemzeti fontosságát.

Beállottak hát kirándulás rendezőknek, hogy akiket szive ide vonz: elvezessék határain keresztül, bemutassák mindazt, ami látnivaló.

Hat uti tervet készitettek, kettőt az ifjuság, négyet a felnőttek számára. A két elsőt meg lehet járni 50–52 koronával, a négy utóbbit 77–110 koronával.

Persze nem valami nagy uri módon.

Az ifjuság számára készitett első ut vezetne Marosvásárhely, Szováta (sósfürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (szénsavas, vasas és sósfürdő), Székelyudvarhely (Szejkefürdö), Homoród (szénsavas vasasfürdő), Csikszereda (Zsögöd fürdő), Tusnád (sós, vasas-jódos fürdő), Málnás (szénsavas sósfürdő), Sepsi-Szentgyörgy (tugás szénsavas vasas fürdő, Előpatak szénsavas vasas fürdő) és Brassón át. Tartama 10 nap; költsége 50 korona.

A második ut Marosvásárhely, Szászrégen, Toplica (fürdő), Borszék (szénsavas vasasfürdő), Gergyó-Tölgyes (határállomás), Gyergyó-Ditró és Gyergyó-Szentmiklós, Vasláb (márványtelepek), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Sepsi-Szent-György és Brassón át szintén tiz napot vesz igénybe, költsége 52 korona.

Ezeknek a terveknek országgá küldése után oly nagy érdeklődés mutatkozott, főleg a felnőttek és ||7.|| társaságok között, hogy a Sz. T. ezek számára is készitett négy utitervet és költségvetést. Az utirányok csaknem megegyeznek, amennyiben akarva, nem akarva, követni kell a természetes utirányokat. Ezeknek az utiterveknek szétküldése most van folyamatban. Megkaphatja, aki érdeklődik utána.

Az első ut: Marosvásárhely, Szászrégen, Toplica, Borszék, Gyergyótölgyes, Ditró, Szentmiklós, Csikszereda, Tusnád, Sepsiszentgyörgy és Brassón át 10 napig tart és 96–110 koronába kerül.

A második ut: Marosvásárhely, Szováta, **Parajd**, Korond, Székelyudvarhely, Homoród, Csikszereda, Tusnád, Málnás, Sepsiszentgyörgy és Brassón át szintén 10 napba és 90–105 koronába kerül.

A harmadik ut: Marosvásárhely, Szászrégen, Toplica, Borszék, Gyergyótölgyes, Szentmiklós, Alfalu, **Parajd**, Szováta és Marosvásárhelyen át vezet. Tartama 8 nap, költsége 93–95 korona.

A negyedik ut: Székelyudvarhely, Homoród, Csikszereda, Tusnád, Bálványos, Kézdivásárhely, Kovászna, Sepsiszentgyörgy és Brassón át 10 napba és 77–86 koronába kerül.

Persze ezen utak mellett is sorba ejthetők az első két utnál jelzett nevezetességek.

Aki csak valamennyire ismeri a Székelyföldet, hacsak földrajzi ismerete is van, élvezetesnek itéli ezen utakat, melyek mentén Erdély pazar szépségei láthatók.

A rendezők megkönnyitik és kényelmessé teszik. Mindenütt gondoskodnak fogadásról, előfogatokról, elszállásolásról, étkezés megkönnyitéséről. Mindennemü költségek tételről-tételre, napról-napra részletezve vannak.

Elősegitik egyesek csatlakozását valamely nagyobb társasághoz; esetleg egyes jelentkezőkből összehozzák a kiránduló csoportokat.

Egy csoportban legalább 15 egyénnek kell részt vennie. A kirándulás indulás előtt három héttel bejelentendő. Magának a kirándulás érdemének és céljának bővebb méltatásába nem bocsájtkozunk.

Minden magyar vigyázzon, nehogy a sok halogatás miatt a székely vidékek végpusztulása következzék be. Ha elhagyjuk magunkat, az Isten sem segit többé rajtunk! Aki még többet is akar tudni ezen utakról, forduljon a székely egyesület és székely társaságok marosvásárhelyi irodájához. ||8.||

(*Hazánk*. X. évf. 121. sz. 1903. máj. 23. 7–8.)

▪ UDVARHELYI HIRADÓ, 1903. máj. 24.
A PÁPAI IFJAK VÁROSUNKBAN

A pápai ifjak városunkban. A Székely Társaságok akczióba lépésének eredmégyeképpen az első székelyföldi kiránduló társaság városunkat tegnap szombaton, kereste föl. Nem kell most hangsulyoznunk, hogy a Székelyföld megismerése nemcsak szórakoztató vállalkozás, hanem nemzeti feladat. A magyarság két faja között az érintkezés ápolásával s az összeköttetés állandósitásával pótolnunk kell immár a mult idők mulasztásait. A pápai ifjakat és derék tanáraikat, mint olyanokat, kik elsőnek értették meg a székelyek törekvéseit és a mi szegénységünkben, bár szép vidékünket felkeresték éppen ezért kétszeres örömmel üdvözöljük. Utazásuk megyénket érdeklő részletes programmjukat a következőkben ismertetjük: A pápai tanitóképezde 36 növendéke 3 tanár vezetése mellett pénteken délután 5 órakor érkeztek **Parajdra**. Itt a Székely Társaság gondoskodott elszállásolásukról. Ez délután megtekintették a sóbányát, s utjukat másnap 23-ikán reggel folytatták városunk felé. **Parajdon** a helyi Székely Társaság Szakáts Zoltán és Solymossy János tagokat küldötte ki a vendégek fogadására. A kirándulók utközben megtekintették Korond- és Szejke-fürdőket, városunkba délben érkeztek meg. [...]

(*Udvarhelyi Hiradó*. VI. évf. 21. sz. 1903. máj. 24. 3.)

▪ **SZÉKELYSÉG, 1903. jún. 10.**
SZÉKELY AKCZIÓ

SZÉKELY AKCZIÓ.
– TANULÓI KIRÁNDULÁS. –

A szabadkai tanitónő-képezde székelyföldi tanulmányutja.

4 tanár, illetőleg tanitónő és 40 tanuló egy székely társasági tag, összesen 45 kiránduló. ||1.||

Kolozsvárra érkeznek junius 13-án este 8 óra 36 perczkor. Tartózkodás egy nap. Indulnak másnap este 10 óra 51 perczkor.

Szászrégenbe érkeznek junius 15-én reggel 6 óra 11 perczkor. Bevonulás a ligeten át. Reggeli Kapusinál. A főtér és szász templom megtekintése után tovább utazás 11 szászrégeni kocsival.

Topliczára. Érkezés az nap d. u. 4 órakor. Utközben a vécsi kastély megtekintése, ebéd Ratosnyán. A fürdő megtekintése. Vacsora, meghálás. Indulás 16-án reggel 5 órakor 11 topliczai szekérrel.

Borszékre. Érkezés d. e. 9 órakor. Tartózkodás másnap reggelig. Indulás 17-én reggel 6 órakor 11 gyergyószentmiklósi kocsival a Közrezen át. Pihenés Ditróban.

Gyergyószntmiklósra érkeznek aznap délre. Tartózkodás másnap reggelig. Indulás 18-án reggel 5 órakor 11 gyergyószentmiklósi kocsival. Gyergyóálfaluban reggelizés. A Bucsinon és **Parajdon** át.

Szovátára érkeznek déli 1 órakor. Tartózkodás másnap reggelig. Ebéd, vacsora. Indulás 19-én regellizés után 5 órakora 11 marosvásárhelyi kocsival. Pihenés és villásreggeli Nyárádszeredában.

Maros-Vásárhelyre érkeznek délre. Tartózkodás este 9 óráig.

A kirándulók utját rendezik, kocsikról és az ellátásról gondoskodnak: Szászszrégentől–Topliczáig a szászrégeni Székely-Társaság; Topliczától Borszékig a topliczai Székely-Társaság; Borszéktől–Szentmiklósig és onnan **Parajdig** a gyergyószentmiklósi Székely-Társaság; **Parajdtól**–Szovátáig a **parajdi** Székely-Társaság; Szovátától–Maros-Vásárhelyig a marosvásárhelyi Székely Társaság.

[...] ||2.||

(*Székelység*. VI. évf. 131. sz. 1903. jún. 10. 1–2.)

▪ **SZÉKELYSÉG, 1903. jún. 21.**
SZÉKELY AKCZIÓ

SZÉKELY AKCZIÓ.
– A SZABADKAI TANITÓNŐ KÉPEZDE UTJA. –
II.

Topliczáról kedden délelőtt 10 órakor indult a társaság Borszék felé, a topliczai Székely Társaság hat tagjának kalauzolása mellett. A gyönyörü fenyves erdő szebb pontjain kiszálltak és bokrétákat kötöttek havasi virágokból.

[...]

Délután 1 órakor érkeztek Gyergyó-Szt- Miklósra. Az eső miatt, sajnos, nem lehetett végig csinálni a szép programmot, pl. az erdei majális elmaradt.

[...] ||1.||

Másnap reggel 8 órakor indultak utnak szakadó esőben.

A Bucsin tetőig a gyergyószentmiklósiak kisérték, itt a **parajdi** székely társaság vette át a vezetést, köztük több hölgy is jött.

Parajdon Paget Olivér vezetett. Egyik legérdekesebb része volt az utazásnak a sóbánya megtekintése. Benedek Kálmán bányanagy fényesen kivilágitotta ez alkalomra a bányát. A mélységben a parajdi dalárda énekelt, a karzaton a szabadkai leányok gyujtottak énekre, zengett és zugott a nagy só-üreg. A régi bányában felülről égő szalma zsuppokat eresztettek le, a legszebb tűzijáték volt ez, mit valaha ember látott.

Hat órára érkezett a társaság Szovátára. Itt Ilyés Lajos fürdő tulajdonos, az Ilyés család férfi tagjai, a közel vidék lelkészei és tanitói, továbbá Nyárádszeredából Nagy József, dr. Lőte járás orvos fogadták. A rossz idő miatt keveset nézhettek meg Szováta nevezetességeiből. Hamarosan az Ilyés tót tekintették meg, a bátrabb leányok tutajon bementek a tó közepéig. A többi tavak és remek só sziklák megtekintéséről ezúttal le kellett mondaniok.

[...]

Pénteken reggel utazott a társaság Marosvásárhely felé, derüs, napos időben. Alig birtak megválni a szép Szovátától, a hová, mint mondták, még vissza jönnek.

Ugy legyen!

[...] ||2.||

(*Székelység*. VI. évf. 141. sz. 1903. jún. 21. 1–2.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1903. júl. 18.
KIRÁNDULÁSOK SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulások Székelyföldre. A Székely-Egyesület és a Székelytársaságok marosvásárhelyi irodája lelkes pártolásra érdemes tervet valósit meg közelebbről. Székelyföldi természeti szépségei iránt való nagyobb érdeklődés keltésére és ébren tartására kiránduló-csoportokat kalauzol székelyföldi fürdőkön, gyönyörü kirándulóhelyeken át fölötte kényelmes olcsó eszközök és módok nyujtásával. Az uti terv a következő:

Az I. csoport augusztus 3-án indul Székely-Udvarhelyről. Utirány: Homoród (fürdő), Csikszereda (borviz fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna-tó, Bálványos fürdő, kénbarlang, Kézdi-Vásárhely, Kovászna (Pokolsár fürdő), Sepsi-Szt-György, Sugás (fürdő, kénbarlang), Brassó, Zajzon (csángó fürdő). Az ut 10 napig tart, az összes uti költség II. osztályban való utazással, kocsidijakkal és teljes ellátással együtt 101 korona 70 fillérbe kerül. A II. csoport Maros-Vásárhelyről szintén augusztus 3-án indul. Utirány: Nyárád-Szereda, Szováta (sósfürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (vasas- és sósfürdő), Szejke (kénes fürdő), Székely Udvarhely (sósfürdő), Homoród (vasas fürdő), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Szent-Anna-tó, Málnás fürdő (szénsavgyár, fürdő), Sepsi-Szent-György, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Az ut 10 napig tart. A részvétel teljes költsége 105 korona. A III-ik csoport augusztus 19-én indul, szintén Maros-Vásárhelyről. Utirány: Szász-Régen, Maros-Vécs, Ratosnya, Toplicza (fürdő), Borszék (fürdő), Tölgyes (román határ), Ditró, Szárhegy (fehér márványbányák), Gyergyó-Szentmiklós, Vasláb (Maros forrása, szürke márvány-telep), Csik-Szentdomokos (fehér és sárga márvány-telep), Mádéfalva, Csikszereda, Tusnád (fürdő), Szent-Anna tó, Sepsi- Szentgyörgy, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Tiz napi ut költsége 109 kor 60 fillér. A IV. csoport augusztus 20-án érkezik a Kisküküllővölgyi vasut sóváradi végállomására, illetőleg Szováta fürdőre. Utirány: Szovátától **Parajd** (sóbánya), Korond fürdő, a Bucsinon át Gyergyószent-Miklós, Ditró, Tölgyes (román határ), Borszék fürdő, Toplicza (fürdő), Ratosnya, Szászrégen, Maros-Vásárhely. Szovátán és Borszéken 2–2 napot tölt a társaság. Az ut 9 napig tart és

98 koronába kerül. A Brassóba érkező kirándulók, ha Sinai ||5.|| (Románia) királyi nyaralót is megakarják tekinteni, a részvételi dij 15 koronával többe kerül s az utazást egy nappal később fejezhetik be.

Jelentkezéseket 10 nappal az utazás megkezdése előtt elfogad a Székely-Egyesület és Székely-Társaságok irodája, Maros-Vásárhelyt, mely kívánatra részletes utiprogrammot is küld. ||6.||

(*Magyar Polgár*. XXVI. évf. 160. sz. 1903. júl. 18. 5–6.)

- **HAZÁNK, 1903. júl. 21.**

KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulások a Székelyföldre. A Székely-Egyesület és Székely-Társaságok marosvásárhelyi irodája augusztus hóban a Székely-Társaság kalauzolása mellett 4 körutat rendez a Székelyföldre. Az I. csoport augusztus 3-án indul Székely-Udvarhelyről. Utirány: Homoród (fürdő), Csikszereda (borviz fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, Bálványos fürdő, kénbarlang, Kézdi-Vásárhely, Kovászna (Pokolsár fürdő), Sepsi-Szent-György, Sugás (fürdő, kénbarlang), Brassó, Zajzon (csángó fürdő). Az ut 10 napig tart, az összes utiköltség II. osztályban való utazással, kocsidijakkal és teljes ellátással együtt 101 korona 70 fillérbe kerül. A II. csoport Marosvásárhelyről szintén augusztus 3-án indul. Utirány: Nyárád-Szereda, Szováta (sósfürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (vasas- és sósfürdő), Szejke (kénes fürdő), Székely-Udvarhely (sósfürdő), Homoród (vasas fürdő) Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna-tó, Málnás fürdő (szénsavgyár, fürdő), Sepsi-Szent-György, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Az ut 10 napig tart. A részvétel teljes költsége 105 korona. A III-ik csoport augusztus 19-én indul szintén Maros-Vásárhelyről. Utirány: Szász-Régen, Maros-Vécs, Ratosnya, Toplica (fürdő), Borszék (fürdő), Tölgyes (román határ), Ditró, Szárhegy (fehér márványbányák), Gyergyó-Szentmiklós, Vasláb (Maros forrása, szürke márvány telep), Csik-Szentdomokos (fehér és sárga márvány telep), Mádéfalva, Csikszereda, Tusnád (fürdő), Szent Anna-tó, Sepsi- Szentgyörgy, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Tiz napi ut költsége 109 korona 60 fillér. A IV. csoport augusztus 20-án érkezik a Kisküküllővölgyi vasut sóváradi végállomására, illetőleg Szováta fürdőre. Utirány: Szovátától, **Parajd** (sóbánya), Korond fürdő, a bucsinon át Gyergyószentmiklós, Ditró, Tölgyes (román határ), Borszék (fürdő), Toplica (fürdő), Ratosnya, Szászrégen, Maros-Vásárhely. Szovátán és Borszéken 2–2 napot tölt a társaság. Az ut 9 napig tart és 98 koronába kerül. A Brassóba érkező kirándulók, ha Sinai (Románia) királyi nyaralót is meg akarják tekinteni, a részvételi dij 15 koronával többe kerül s az utazást egy nappal később fejezhetik be. Jelentkezéseket 10 nappal az utazás megkezdése előtt elfogad a Székely-Egyesület és Székely-Társaságok irodája, Maros-Vásárhelyt, mely kívánatra részletes uti programmot is küld.

(*Hazánk*. X. évf. 170. sz. 1903. júl. 21. 5.)

- **MAGYAR NEMZET, 1903. júl. 21.**

KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyar Nemzet. XXII. évf. 172. sz. (1903. júl. 21.) 8. ≈
Hazánk. X. évf. 170. sz. (1903. júl. 21.) 5.

▪ **MAGYARORSZÁG, 1903. júl. 22.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyarország. X. évf. 173. sz. (1903. júl. 22.) 15. ≈
Magyar Nemzet. XXII. évf. 172. sz. (1903. júl. 21.) 8. ≈
Hazánk. X. évf. 170. sz. (1903. júl. 21.) 5.

▪ **SZÉKELYSÉG, 1903. júl. 24.**
KIRÁNDULÁS SZOVÁTÁRA ÉS KORONDRA

Kirándulás Szovátára és Korondra. A Székely Egyesület és Székely-Társaságok irodája 3 napra terjedő kirándulást rendez a következő programmal: Maros-Vásárhelyről indulás augusztus 2-án reggel ½5 órakor helybeli kocsikkal. Belavásár érkezés reggel ½7 órakor. Tovább utazás vonaton. Sóvárad érkezés reggel 8 óra 26 perczkor. Tovább utazás sóváradi szekerekkel. Szováta érkezés d. e. 9 órakor. Másnap reggelizés után kirándulás szekereken, Korond fürdőre érkezés d. e. 9 órakor. Fürdés, ebéd. Visszatérés d. u. 2 órakor. **Parajd** érkezés d. u. 3 órakor. A sóbánya megtekintése. Visszaérkezés Szovátára d. u. 5 órakor. Indulás másnap julius 4-én ebéd után. Maros Vásárhelyre hazaérkezés este ½6 órakor. Egy kiránduló utiköltsége 16 kor. 04 fillér. Egyszeri fürdésre Szovátán is, Korondon is a kirándulók ingyen jegyeket kapnak. Jelentkezéseket julius 30-áig elfogadnak: a Székely iroda (Muzeum-épület) és a lapok szerkesztőségei.

(*Székelység*. VI. évf. 168. sz. 1903. júl. 24. 3.)

▪ **PESTI HIRLAP, 1903. júl. 25.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

(Kirándulások a Székelyföldre.) A Székelyföld tanulmányozására többnyire egyesével, kettessével jelentkeztek a kirándulók s igy nem állott módjában a kirándulásokat rendező irodának kalauzolásukról és ellátásukról külön-külön gondoskodni. A sikertelen kisérlet után most ujra felhivják a nagyközönséget a csoportos kirándulásokra. A Székely-Egyesület és Székely-Társaságok marosvásárhelyi irodája augusztus hóban a Székely-Társaságok kalauzolása mellett 4 körutat rendez a Székelyföldre. Az I. csoport agusztus 3-án indul Székely-Udvarhelyről. Utirány: Homoród (fürdő), Csikszereda (borviz fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, (Bálványos fürdő, kénbarlang.) Kézdi-Vásárhely, Kovászna (Pokolsár fürdő), Sepsi-Szent-György, Sugás (fürdő, kénbarlang), Brassó, Zajzon, (csángó fürdő.) Az ut 10 napig tart, az összes utiköltség II. osztályban való utazással, kocsidijakkal és teljes ellátással együtt 101 korona 70 fillérbe kerül. A II. csoport Maros-Vásárhelyről szintén augusztus 3-án indul. Utirány: Nyárád-Szereda, Szováta (sósfürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (vasas- és sósfürdő), Szejke (kénes fürdő), Székely-Udvarhely (sósfürdő), Homoród (vasas fürdő), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, Málnás fürdő (szénsavgyár, fürdő), Sepsi-Szent-György, Előpatak (fürdő) Brassó, Zajzon (fürdő). Az ut 10 napig tart. A részvétel teljes költsége 105 korona. A III-ik csoport augusztus 19-én indul szintén Maros-Vásárhelyről. Utirány: Szász-Régen, Maros-Vécs, Ratosnya, Toplica (fürdő), Borszék (fürdő), Tölgyes (román határ), Ditró, Szárhegy (fehér márványbányák), Gyergyó-Szt-Miklós, Vasláb (Maros forrás, szürke márvány-telep), Csik-Szt-

Domokos (fehér és sárga márványtelep), Mádéfalva, Csikszereda, Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, Sepsi-Szent-György, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Tiz napi uti költsége 109 korona 60 fillér. A IV. csoport augusztus 20-án érkezik a Kisküküllő-völgyi vasut sóváradi végállomására, illetőleg Szováta fürdőre. Utirány: Szovátától, **Parajd** (sóbánya), Korond fürdő, a bucsinon át Gyergyószentmiklós, Ditró, Tölgyes (román határ), Borszék fürdő, Toplica fürdő, Ratosnya, Szászrégen, Maros-Vásárhely. Szovátán és Borszéken 2–2 napot tölt a társaság. Az ut 9 napig tart és 98 koronába kerül. A Brassóba érkező kirándulók, ha Sinai (Románia) királyi nyaralót meg akarják tekinteni, a részvételi dij 15 koronával többe kerül s az utazást egy nappal később fejezhetik be. Jelentkezéseket 10 nappal az utazás megkezdése előtt elfogad a Székely-Egyesület és Székely-Társaságok Irodája Maros-Vásárhelyt, mely kivánatra részletes utiprogrammot is küld.

(*Pesti Hirlap*. XXV. évf. 201. sz. 1903. júl. 25. 12.)

▪ PROTESTÁNS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP, 1903. júl. 26.
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. XLVI. évf. 30. sz. (1903. júl. 26.) 478. ≈
Magyarország. X. évf. 173. sz. (1903. júl. 22.) 15. ≈
Magyar Nemzet. XXII. évf. 172. sz. (1903. júl. 21.) 8. ≈
Hazánk. X. évf. 170. sz. (1903. júl. 21.) 5.

▪ BUDAPESTI HIRLAP, 1903. júl. 29.
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

(Kirándulások a Székelyföldre.) Az idén örvendetesen föllendült a Székelyföld látogatása, a mi különösen a Székely-egyesület és Székely-társaságok marosvásárhelyi irodájának köszönhető, a mely dicséretes buzgalommal rendezi és szervezi a kirándulásokat, egyrészt, hogy a kirándulóknak alkalmuk legyen a Székelyföld szépségeit megismerni, másrészt, hogy az idegenforgalom könnyitsen a székelység nyomorán. Augusztusra ismét hat kirándulást terveznek. Négy csoport Marosvásárhelyt, egy Székelyudvarhelyen és egy Szovátán kezdi meg körutját. A legtöbb látnivaló: Borszék-fürdő, Tölgyes (román határ), a Maros forrása- Gyergyószentmiklós, Tusnád-fürdő, Szent-Anna-tó, Bálványos-fürdő (kénbarlang), Kézdivásárhely, Kovászna-fürdő, Sugár-fürdő, Brassó, Zajzon-fürdő, Sinai (Románia) királyi nyaraló, Szováta-sósfürdő, **Parajd** sóbánya, Korond-fürdő, Szejke-fürdő, Homoród-fürdő. Azonkivül látni fogják a kirándulók a Maros-, Olt-, Küküllő- stb. folyók völgyeit, a keleti Kárpátok és a Hargita hegyláncait s utaznak váltakozva fenyő-, bükk- és tölgy-erdők között. Megfordulnak a Székelyföldön kivül csángó, szász és oláh helységekben. A leghosszabb ut költsége teljes ellátással együtt 109 koronába kerül. Közelebbi fölvilágositással a Székely-társaságok marosvásárhelyi irodája szolgál.

(*Budapesti Hirlap*. XXIII. évf. 206. sz. 1903. júl. 29. 9.)

▪ NÉPTANÍTÓK LAPJA, 1903. júl. 30.
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulások a Székelyföldre. A Székely-Egyesület és Székely-Társaságok marosvásárhelyi irodája, melynek egyik vezetője jeles kartársunk, Máthé József, augusztus hóban a Székely-Társaságok kalauzolása mellett 4 körutat rendez a Székelyföldre. Az I. csoport augusztus 3-án indul Székelyudvarhelyről. Utirány: Homoród (fürdő),Csikszereda (borviz-fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, Bálványos (fürdő, kénbarlang), Kézdivásárhely, Kovászna (Pokolsár fürdő), Sepsiszentgyörgy, Sugás (fürdő, kénbarlang), Brassó, Zajzon (csángó fürdő). Az út 10 napig tart, az összes útiköltség II. osztályban való utazással, kocsidíjakkal és teljes ellátással együtt 101 korona 70 fillérbe kerül. A II. csoport Marosvásárhelyről szintén augusztus 3-án indul. Utirány: Nyárádszereda, Szováta (sósfürdő), **Parajd** (sóbánya), Korond (vasas és sósfürdő), Szejke (kénes fürdő), Székelyudvarhely (sósfürdő), Homoród (vasas fürdő), Csikszereda (fürdő), Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, Málnás fürdő, (szénsavgyár, fürdő), Szepsiszentgyörgy, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Az út 10 napig tart. A részvétel teljes költsége 105 korona. A III-ik csoport augusztus 19-én indul szintén Marosvásárhelyről. Utirány: Szászrégen, Marosvécs, Ratosnya, Toplica (fürdő), Borszék (fürdő), Tölgyes (román határ), Ditró, Szárhegy (fehér márványbányák), Gyergyó-Szentmiklós, Vasláb (Maros forrása,szürke márványtelep), Csik-Szentdomokos (fehér és sárga márványtelep), Mádéfalv a, Csikszereda, Tusnád (fürdő), Szent Anna tó, Sepsiszentgyörgy, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Tíz napi utiköltség 109 kor. 60 fill. A IV. csoport augusztus 20-án érkezik a Kisküküllő-völgyi vasút sóváradi végállomására, illetőleg Szováta fürdőre. Utirány: Szovátától, **Parajd** (sóbánya), Korond fürdő, a bucsinon át Gyergyószentmiklós, Ditró, Tölgyes (román határ), Borszék fürdő, Toplica (fürdő), Ratosnya, Szászrégen, Marosvásárhely, Szovátán és Borszéken 2–2 napot tölt a társaság. Az út 9 napig tart és 98 koronába kerül. A Brassóba érkező kirándulók, ha a Sinai (Románia) királyi nyaralót is meg akarják tekinteni, a részvételi díj 15 koronával többe kerül s az utazást egy nappal később fejezhetik be. Jelentkezéseket 10 nappal az utazás megkezdése előtt elfogad a Székely-Egyesület és Székely-Társaságok irodája, Marosvásárhelyt, mely kívánatra részletes útiprogrammot is küld.

(*Néptanítók Lapja*. XXXVI. évf. 31. sz. 1903. júl. 30. 16.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1903. aug. 1.
DEBRECZENI GAZDÁK LÁTOGATÁSA

Debreczeni gazdák látogatása. A debreczeni Gazdasági Egyesület – mint már jelentettük is – augusztus végén hosszabb ideig tartó tanulmányi kirándulást rendez az erdélyi részekbe. Debreczenből augusztus 26-án indulnak utra az egyesület tagjai s első állomásuk Kolozsvár lesz, hol egy pár napot töltenek. Kolozsvárt időzésük alatt a kolozsmonostori gazdasági tanintézetben lesznek elszállásolva. Innen az E. K. E. kalauzolásával Marosvásárhelyen, **Parajdon**, Csikszeredán stb. Brassó felé utaznak. Egyes nagyobb állomásokról rövidebb kirándulásokat rendeznek a közeli vidékekre s czéljuk, hogy Erdélynek minden nevezetesebb helyét, főleg, melyek gazdasági tekintetben birnak fontossággal, meglátogassák.

(*Magyar Polgár*. XXVI. évf. 172. sz. 1903. aug. 1. 4.)

▪ UDVARHELYI HIRADÓ, 1903. aug. 2.
KIRÁNDULÓK VÉLEMÉNYE VÁROSUNKRÓL

Kirándulók véleménye városunkról. A pápai tan. képezde növendékei, mint annak idején megirtuk, május 18 ikán székelyföldi körutjuk alkalmával Székelyudvarhelyt is fölkeresték. Ez utjukról most egyik pápai lapban megyénket és városunkat illetőleg a következőket olvassuk: Sóváradtól székely-kocsikon haladtunk Szovátára. Elébünk a Székelyföld fenséges panorámája tárult, a természetnek gyönyörü költeménye; ki tudná ezt lerajzolni?... Itt merészen kapaszkodik felfelé egy orom, pihenő helyül a fáradt felhőknek, ott szelid dombbá törpül a másik s zöld koronájában fészkel a vadgalamb, zöld bársony takaróját vadvirágok szinpompájával diszité a Mindenható. Szinte várjuk, szinte lessük, mikor szökik elő az erdő sürüjéből a szarvas, méltóságosan emelve fel agancsos fejét. Oly csendes minden s e titokzatos némaság mégis annyit beszél. Boldog, ki megtanulta érteni e titokzatos nyelvet, kinek az erdő beszélni tud, kinek a virág tündérmeséket mond s ki a madár dalában az erdő sóhaját hallhatja. Szováta!... Még egyszer látnom kell hegykoszoruzta tavaidat, még egyszer olvasnom kell gyönyörü költészetedet, még egyszer akarom, hogy örömmel teljék meg keblem, még egyszer imát akarok rebegni erdőd templomában!... S most tovább, int az idő. Megyünk **Parajd** sóbányája felé. Csaknem öreg este volt, midőn a kis székely lovak sebes vágtatással bevittek **Parajdra**. Egyenesen a tárnához tartottunk, hol bányászruhát öltve, lassan haladtunk lefelé a föld gyomrába. Kalauzunk a bánya derék igazgatója, megmutatta és megmagyarázta a különböző sófejtési módokat. Az esthajnali csillag feljött már, midőn a bánya fojtó, sós levegőjéről a napvilágra jöttünk. Pihenőre tértünk s mondhatom, szives vendéglátásban volt részünk. Másnap kora reggel már utban voltunk Székelyudvarhely felé. Utközben megtekintettük Korond gyógyfürdőt, hol másfél órai pihenőt tartottunk. A gondozott fürdő szép helyen fekszik, mellette folyik egy gyors patak. Itt láttunk legelőször szénsavtartalmu borvizforrást (savanyuvizforrás), melyben egész Erdély oly rendkivül gazdag. [...]

(*Udvarhelyi Hiradó*. VI. évf. 31. sz. 1903. aug. 2. 3.)

▪ MAGYAR POLGÁR, 1903. aug. 4.
KIRÁNDULÁSOK SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulások Székelyföldre. Megemlékeztünk arról a pártolásra méltó vállalkozásról, mely a székelyföldi fürdők és a Székelyföld szebb részeihez vezetett csoportos kirándulásokkal akarja az érdeklődést fokozottabb mértékben felkelteni „a magyar Svájcz” természeti szépségei, s gazdag számban levő fürdői iránt. A kirándulások közvetitésére a Székely-társaságok vállalkoztak és pedig szép eredménynyel.

Ezeknek a kirándulásoknak legérdekesebb része lesz az, mely augusztus 19-én veszi kezdetét. Ekkor két csoport indul utra, mely együtt utazik Topliczán, Borszéken, Tölgyesen át Szent-Miklósig. Itt elválnak. Az 1. csoport délre utazik Madéfalván, Csik-Szeredán át Tusnádra. Innen S[z]ent-Anna-tóhoz, Bálványos-Füredre (Büdös kénbarlang, Bálványos vár), Kézdi-Vásárhely, Kovászna (Pokolsár), Brassó, Hétfalu (csángó községek), Sinai (Románia). A 11 napi ut költsége Maros-Vásárhelyről teljes ellátással 100 korona. A II. csoport visszafelé jön a Bucsinon át Korond, **Parajd**, Szováta, Maros-Vásárhelyre. A 9 napi ut költsége teljes ellátással 52 korona. A társaságok Borszéken és Szovátán 2–2 napot, a többi fürdőkön 1–1 egész napot töltenek. Részt vesznek Borszéken a Szent-István napi ünnepélyen (tüzijáték, bál). Jelentkezési határidő augusztus 12-ike. Részletes utitervek Márványi Arthur üzletében, Marosvásárhelyt kaphatók.

(*Magyar Polgár*. XXVI. évf. 174. sz. 1903. aug. 4. 6.)

▪ **SZÉKELY LAPOK, 1903. aug. 5.**
SZÉKELY ÜGYEK

SZÉKELY ÜGYEK.

Borszék, Szováta, Tusnád, Bálványosfüred, Kovászna. Az erdélyi részek ezen hires fürdőire rendeznek kirándulást a székely társaságok. Az utazás Marosvásárhelyről augusztus 18-án veszi kezdetét.

Nevezetes látnivalók: Marosvásárhely, Szászrégen, Csikszereda, Kézdivásárhely, Brassó városok. Székely, csángó, szász és oláh községek. A román határszél Tölgyesnél, Predeálon és Sinaiban. Örmény templom Gyergyószentmiklóson. A vécsi várkastély, hol Kemény Simon és János Zsigmond laktak.

Csik-Szt-Domokoson Báthori András fejedelem sirja. Mádéfalva, Bukov osztrák generális székely irtásának szinhelye. Továbbá a szovátai sóhegyek, sziklák és sóstavak, a **parajdi** sóbánya, Szent-Anna tó, a világhirü „Büdös" kénbarlang, Bálványos vár, a tüzimádó székelyek fészke, a „Pokolsár" Kovásznán. A Maros és az Olt folyók forrásai stb.

A kirándulók az utat a Székelyföld legszebb vidékein, a Maros és az Olt völgyeiben, a Keleti Kárpátok és a Hargita hegység vadregényes hegyi utjain kocsin teszik meg. Borszéken két napot töltenek és részt vesznek a Szent István napi ünnepélyen (tüzijáték és bál.)

A kirándulókat végig az egész székelyföldi uton a székely-társaságok fogadják és kalauzolják.

Részvételi költség teljes ellátással, vasuti- (II oszt. 16 zóna) és kocsi dijakkal együtt, az I. csoportban (12 napi ut) 100 korona, a II. csoportban (9 napi ut) 52 korona.

Jelentkezési határidő augusztus 12-ike. Az érdeklődőknek részletes utitervet és költségjegyzéket küld Masos-Vásárhelyről a Székely Egyesület és Székely Társaságok irodája.

(*Székely Lapok*. XXXIII. évf. 177. sz. 1903. aug. 5. 2.)

▪ **SZÉKELYSÉG, 1903. aug. 5.**
BORSZÉK, SZOVÁTA, TUSNÁD, BÁLVÁNYOSFÜRED, KOVÁSZNA

BORSZÉK, SZOVÁTA, TUSNÁD, BÁLVÁNYOSFÜRED, KOVÁSZNA.

Az erdélyi részek ezen hires fürdőire rendeznek kirándulást a székely társaságok. Az utazás Márosvásárhelyről augusztus 18 án veszi kezdetét.

Nevezetes látnivalók: [...]

[...] Továbbá a szovátai sóhegyek, sziklák és sóstavak, a **parajdi** sóbánya, Szent-Anna tó, a világhirü „Büdös" kénbarlang, Bálványos vár, a tüzimádó székelyek fészke, a „Pokolsár" Kovásznán. A Maros és az Olt folyók forrásai stb.

A kirándulók az utat a Székelyföld legszebb vidékein, a Maros és Olt völgyeiben, a Keleti Kárpátok és a Hargita hegység vadregényes hegyi utjain kocsin teszik meg. Borszéken két napot töltenek és részt vesznek a Szent István napi ünnepélyen (tüzijáték és bál.)

A kirándulókat végig az egész székelyföldi uton a székely társaságok fogadják és kalauzolják.

Részvételi költség teljes ellátással, vasuti- (II. oszt. 16 zóna) és kocsi dijakkal együtt, az I. csoportban (12 napi ut) 100 korona, a II. csoportban (9 napi ut) 52 korona.

Jelentkezési határidő augusztus 12-ike. Az érdeklődőknek részletes utitervet és költségjegyzéket küld Maros-Vásárhelről a a Székely Egyesület és Székely Társaságok irodája.

(*Székelység*. VI. évf. 178. sz. 1903. Aug. 5. 2.)

▪ **HAZÁNK, 1903. aug. 6.**
KIRÁNDULÁS AZ ERDÉLYI FÜRDŐKBE

(Kirándulás az erdélyi fürdőkbe.) Borszékre, Szovátára, Tusnádra, Bálványosfüredre és Kovásznára, az erdélyi részek ezen hires fürdőire rendeznek kirándulást a székely társaságok. Az utazás Marosvásárhelyről augusztus 18-án veszi kezdetét.

Nevezetes látnivalók: Marosvásárhely, Szászrégen, Csikszereda, Kézdivásárhely, Brassó városok. Székely, csángó, szász és oláh községek. A román határszél Tölgyesnél, Predeálon és Sinaiban. Örmény templom Gyergyószentmiklóson. A vécsi várkastély, ahol Kemény Simon és János Zsigmond laktak. Csikszentdomokoson Báthori András fejedelem sirja. Mádéfalva, Bukov osztrák generális székely irtásának szinhelye. Továbbá a szovátai sóhegyek, sziklák és sóstavak, a **parajdi** sóbánya, Szent-Anna tó, a világhirű «Büdös» kénbarlang. Bálványos vár, a tüzimádó székelyek fészke, a «Pokolsár» Kovásznán. A Maros és az Olt folyók forrásai stb. A kirándulók az utat a Székelyföld legszebb vidékein, a Maros és Olt völgyeiben, a Keleti Kárpátok és a Hargita hegység vadregényes hegyi utjain kocsin teszik meg. Borszéken két napot töltenek és részt vesznek a Szent István napi ünnepélyen. A kirándulókat végig az egész székelyföldi uton, a székely társaságok fogadják és kalauzolják. Részvételi költség teljes ellátással, vasuti- (II. oszt. 16 zóna) és kocsi dijakkal együtt, az I. csoportban (12 napi ut) 120 korona, a II. csoportban (9 napi ut) 84 korona. Jelentkezési határidő augusztus 12-ike. Az érdeklődőknek részletes utitervet és költségjegyzéket küld Maros-Vásárhelyről a Székely Egyesület és Székely Társaságok irodája.

(*Hazánk*. X. évf. 184. sz. 1903. aug. 6. 8.)

▪ **RELIGIO – VALLÁS, 1903. aug. 8.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulások a Székelyföldre. Vettük és közöljük a következő felszólítást: A Székely-Egyesület és Székely-Társaságok marosvásárhelyi irodája augusztus hóban a Székely-Társaságok kalauzolása mellett 2 körutat rendez a Székelyföldre. Az egyik csoport augusztus 19-én indul Marosvásárhelyről. Utirány: Szász-Régen, Maros-Vécs, Ratosnya, Toplicza (fürdő), Borszék (fürdő), Tölgyes (román határ), Ditró, Szárhegy (fehér márványbányák), Gyergyó-Szent-Miklós, Vasláb (Maros forrása, szürke márvány telep), Csik-Szent-Domokos (fehér és sárga márvány telep), Mádéfalva, Csikszereda, Tusnád (fürdő), Szent-Anna-tó, Sepsi-Szent-György, Előpatak (fürdő), Brassó, Zajzon (fürdő). Tiz napi ut költsége 109 kor. 60 fillér. A másik csoport augusztus 20-án érkezik a Kisküküllő-völgyi vasut sóváradi végállomására, illetőleg Szováta fürdőre. Utirány: Szovátától, **Parajd** (sóbánya), Korond (fürdő), a bucsinon át Gyergyó-Szent-Miklós, Ditró, Tölgyes (román határ), Borszék (fürdő), Toplicza (fürdő), Ratosnya, Szász-Régen, Marosvásárhely. Szovátán és Borszéken 2–2 napot tölt a társaság. Az ut 9 napig tart és 98 koronába kerül. A Brassóba érkező kirándulók, ha a Sinai (Romániai) királyi nyaralót is megakarják tekinteni, a részvételi dij 15 koronával többe kerül s az utazást egy nappal később fejezhetik be. Jelentkezéseket 10 nappal az utazás megkezdése előtt elfogad a Székely-Egyesület és Székely-Társaságok irodája, Marosvásárhelyt, mely kivánatra részletes utiprogrammot is küld.

(*Religio – Vallás*. LXII. évf. 12. sz. 1903. aug. 8. 96.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1903. aug. 9.**
MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETTUDÓSOK A SZÉKELYFÖLDÖN

Magyar orvosok és természettudósok a Székelyföldön. A Székely Társaságok irodája tegnap küldötte el az Erdélyrészi Kárpát-Egyesületnek a magyar orvosok és természettudósok Székelyföldi kirándulásának programmját. A Kolozsvárt tartandó 3 napos országos gyülés után fognak a Székelyföldre rándulni. Kolozsvárról szeptember 10-én este indulnak. 11-én délelőtt 9 órakor Szovátára érkeznek. 12-én **Parajdon** ebédelnek és megnézik a sóbányát. Estére a Bucsinon át Ditróba utaznak és ott hálnak. 13-án délre Borszékre érkeznek és ott időznek másnap délig. 14-én délután Topliczára, másnap estére Szászrégenbe utaznak. Szeptember 16-ikát Marosvásárhelyen töltik. A 6 napos kirándulás költsége 39 korona. Az iroda az Eke figyelmébe ajánlotta a többi körutakat is, melyek 9–10 nap alatt tehetők meg. A tudós társaság kirándulása bizonyára legértékesebb mozzanata lesz az idei akciónak. S mi annak örülünk, hogy az Eke és a Székely Társaságok ebben összefogtak. Kivánatos, hogy ez jövőre is igy legyen.

(*Udvarhelyi Hiradó*. VI. évf. 32. sz. 1903. aug. 9. 3.)

▪ **SZÉKELYSÉG, 1903. aug. 11.**
A SZÉKELY TÁRSASÁGOK IRODÁJÁNAK

A SZÉKELY TÁRSASÁGOK IRODÁJÁNAK.

Maros-Vásárhely.

A „Székelység” 176. száma hirrovatában „Magyar orvosok és természet tudósok a Székelyföldön” czimmel az iroda közzé teszi általa az „Erdélyrészi Kárpát Egyesületnek” ajánlt uti programmot. E szerint a Kolozsvárt tartandó 3 napos országos gyülés után a következő utvonalon indulnának el: Kolozsvárról 10-ikén este indulás, 11-én délelőtt 9 órakor Szovátára érkezés és ott meghálás. 12-én **Parajdon** ebéd stb. De Korond gyógyfürdőről, amely csak egy és fél óra Szovátától, nem szól az utiterv.

Igaz: **Parajd** is Udvarhely megyében van de mi[,] udvarhelymegyeiek ugy gondoljuk, hogy ugy az orvosok, mint a természettudósok Korondot éppen nem mellőzhetnék, annál kevésbbé, mivel az ezideig rendezett kirándulások által ugy Korond, mint Homorod csak egyszer lett utirányba véve. De különben is abból a 29 órai időből, amely a szovátai érkezéstől a **parajdi** indulásig tart, – 4 órát érdemes lenne Korond fürdőnek megtekinthetésére is szánni. (Beküldetett.)

(*Székelység*. VI. évf. 183. sz. 1903. aug. 11. 3.)

▪ **PESTI HIRLAP, 1904. jún. 24.**
AZ ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET [...]

Az országos középiskolai tanáregyesület julius 3. és 4-én tartja meg évi közgyülését Székelyudvarhelyen. A közgyülés után három különböző kirándulást terveznek. Az egyiket **Parajd**-

Szovátára, a másikat a homoródalmasi barlangba és ||7.|| a harmadikat Tusnádra tervezik. A közgyülésre, valamint a kirándulásokra való jelentkezést Molnár István egyesületi titkár cimére a tanáregyesület hivatalos helyiségébe kérik. ||8.||

(*Pesti Hirlap*. XXVI. évf. 174. sz. 1904. jún. 24. 7–8)

▪ **ELLENZÉK, 1904. júl. 9.**
SZEMÉLYI HIR

Személyi hir. Balogh Vilmos miniszteri tanácsos, székelyföldi miniszteri megbizott Udvarhelyvármegyében járt és a kirendeltség vármegyei megbizottjával Szovátáról **Parajdon** és Korondon át Székelyudvarhelyre érkezett, ahol Dornek Béla vendége volt. **Parajdon** értekezletet tartott a község sokszor hangoztatott sanyaru helyzetét javitani hivatott intézkedések felől. A miniszteri megbizott kishalmágy. Hollaky Arthur főispánnál és dr. Domokos Andor alispánnál látogatásokat tett és csütörtökön d. u. visszautazott Budapestre.

(*Ellenzék*. XXV. évf. 154. sz. 1904. júl. 9. 4.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1904. júl. 10.**
BALOGH VILMOS [...]

Balogh Vilmos miniszteri tanácsos, székelyföldi miniszteri megbizott, folyó hó 7-én egy napi tartózkodásra városunkba érkezett. A miniszteri biztos megelőzőleg **Parajdon** volt, hol a székelyakczió egynémely helyiérdekü dolgában tárgyalt.

(*Udvarhelyi Hiradó*. VII. évf. 28. sz. 1904. júl. 10. 4.)

▪ **ERDÉLY, 1904.**
AZ IDEGENFORGALOM AZ ERDÉLYI RÉSZEKBEN

AZ IDEGENFORGALOM AZ ERDÉLYI RÉSZEKBEN

[...]

5. A szabadkai tanítónőképző-intézet erdélyi nagy tanulmányútja. A szabadkai tanítónőképző egy nagy tanulmányútat rendezett junius közepén a Székelyföldre. A Kolozsvárig való vezetés s a Kolozsvárt való kalauzolás és szórakoztatás teendőit ismét az E. K. E. végezte.

4 tanerő (Fábiánné, Wolszky, Czink és Berényi-kisasszonyok) vezetésével 38 növendék junius 13-án este 9 ó. 45 p.-kor érkezett meg Kolozsvárra. A fáradt vendégeket a kolozsvári tanítónőképző-intézet 3 tanára s az E. K. E. küldöttsége fogadta a vonatnál, honnan a növendékek egyenesen a tanítónőképzőbe mentek vacsorára és éjjeli szállásra. A leányok és tanerők kolozsvári tartózkodásuk alatt mindvégig mindenben a tanítónőképző szives barátsággal látott vendégei voltak.

Másnap, 14-én alaposan megnéztek aztán mindent, a mi Kolozsvárt látni való volt. Kalauzolással és magyarázatokkal mindenhol a tanítónőképző tanárai és az E. K. E. szolgáltak.

Különösen meglepte a növendékeket az E. K. E. Mátyás-házi múzeuma. (Lásd »Erdély« 1903. 46 sz. 84-ik oldal.)

Mivel még nagy út volt a kirándulók előtt, egy napnál tovább nem időzhettek Kolozsvárt, így hát – utolsó programmpont gyanánt – a gyufagyár alapos megtekintése s szivélyes bucsuzás után 14-én az este 9 ó. 45 p. kor induló vonattal elutaztak Marosvásárhely felé.

A bácskai vendégeket további székelyföldi nagy körútjokban a Székely-Társaságok vezették s megtett útjok főbb pontjai voltak: M.-Vásárhely, Szászrégen, Vécs, Magyaró, Toplica, Gyergyó-Szt-Miklós, **Parajd**, Szováta, Maros-Vásárhely, Piski, Déva, Arad s haza: Szabadka.

A szabadkaiakat igen kellemesen lepte meg a soha nem látott Kolozsvár, bérces Erdély s a látnivalókban oly gazdag Székelyföld. A kirándulás egyik résztvevője elragadtatással ír az »Erdély«-ben (lásd 1903. 4–6. sz. 82–89. lapok) benyomásairól és élményeiről.

(*Erdély*. 1904. XIII. évf. 1–2. sz. 22.)

▪ UDVARHELYI HIRADÓ, 1905. máj. 26.
AZ O. M. K. E. SZÉKELYUDVARHELYTT

Az O. M. K. E. Székelyudvarhelytt. Augusztus hó 13-án tartja az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület székely kerülete, Székelyudvarhelytt ez idei nagy gyülést. A rendezőség alkalmat teremt ezzel arra is, hogy a Székelyföld sokféle természeti kincseit, az országnak legilletékesebb közgazdasági tényezői megismerjék. Ezért a székelyudvarhelyi gyülésre a kereskedő köröket és gyárosokat, többek közt a Magyar gyáriparosok Országos Szövetségét is meghivja. Budapestről eddig is számos nagykereskedő, gyáros és bankár igérte lejövetelét. A gyüléssel kapcsolatban két kirándulási körut van tervbe véve. Az első csoport augusztus 14-én Homoród-fürdő, Szentkeresztbánya (vasbánya és hámor), Csikszereda, Csikszentdomokos, (márványbányák), Balánbánya (rézbánya), Vasláb (márványbányák), Gyergyószentmiklós, Szárhegy (márványbányák), Ditró (ditroi-bányák), Borszékfürdő (kőszénbánya), Toplicza (fürdők és kőszéntelepek), Szászrégen közötti utat teszi meg. A második csoport Szejke, Korond, Szováta fürdőket és **Parajdot** (sóbánya) ejti utba. A gyülés napján délután Székelyudvarhelytt bemutatják a székely nép viseletét és a székely tánczokat. Lesz hát sok olyan látni való, ami különösen a királyhágón tulról az érdekelt köröket a Székelyföldre vonza. Az Egyesület székelykerülete ezután évi gyüléseit mindég más-más székelyvárosban rendezi, hogy ezáltal a közgazdasági élet legilletékesebb tényezői, a Székelyföldnek minden vidékét szinről, szinre is megismerjék.

(*Udvarhelyi Hiradó*. VIII. évf. 22. sz. 1905. máj. 26. 5.)

▪ NEMZETI HIRLAP, 1905. jún. 19.
KERESKEDŐK GYÜLÉSE A SZÉKELYFÖLDÖN

Kereskedők gyülése a székelyföldön. Az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés székely kerülete idei nagy gyülését augusztus 13-án Székelyudvarhelyt tartja meg. Ez lesz a székely kerület első gyülése, a melyen részt fognak venni az ország kereskedő egyesületeinek, valamint a gyáriparok országos szövetségének tagjai is. A gyülésnek az a czélja, hogy a Székelyföldet a közgazdasági életet mozgató tényezők megismerjék és a közérdeklődést ugy a parlagon heverő becses ipari anyagok, mint a kitünő fürdőink iránt felköltsék. Bürger Albert a székelyudvarhelyi gyülésen felolvasást fog tartani a Székelyföld közgazdasági állapotáról és ismertetni fogja mindazon természeti kincseket, a melyek kiaknázásra várnak.

A gyülést követő napon nagy kirándulást rendez az OMKE. A kirándulás utiránya: Korond, **Parajd**, Gyergyószentmiklós, S[z]árhegy, Ditró, Tölgyes, Borszék, Toplicza és Szászrégen lesz. Ha az idő engedi, megtekintikMarosvásárhelyt és az utirányban eső nevezetesebb természeti szépségeket is.

Az OMKE székely kerülete minden évben más-más városban fogja megtartani nagygyülését, hogy igy az egész Székelyföldet megismertesse a hazai kereskedő világgal. Az idei nagygyülésre a meghivókat a jövő héten bocsájtják ki.

(*Nemzeti Hirlap*. II. évf. 137. sz. 1905. jún. 19. 3.)

▪ **ELLENZÉK, 1905. jún. 19.**
KERESKEDŐK GYÜLÉSE SZÉKELYUDVARHELYT

Az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés székely kerülete idei nagygyülést augusztus 13-án Székelyudvarhelyt tartja meg. A meghivókat a jövő héten már kibocsátják.

Az első székely gyülésre meghivják az ország összes kereskedő egyesületeit s a gyáriparok országos szövetségét. Mert egyuttal annak a czélnak is akarnak szolgálni, hogy a Székelyföldet a közgazdasági életet mozgató tényezők megismerjék és a közérdeklődés a parlagon heverő becses ipari anyagok, valamint kitünő fürdők iránt felköltsék. Ezért Bürger Albert a Székelyföld közgazdasági állapotáról felolvastában ismertetni fogja mindazon természeti kincseket, a melyek kiaknázásra várnak.

A gyülést követő napon a vendégek kirándulásra indulnak és pedig két csoport. Az első csoport Korondot, **Parajdot**, Gyergyószentmiklóst, Szárhegyet, Ditrót, Tölgyest, Borszéket, Toplicát és Szászrégent nézi meg. A második csoport **Parajdtól** elvál, és onnan Marosvásárhelyre jön. Az Omke székely kerülete minden évben más-más városban tartja meg nagygyülését, hogy igy az egész Székely földet megismertesse a hazai kereskedő világgal.

(*Ellenzék*. XXVI. évf. 138. sz. 1905. jún. 19. 2.)

▪ **NEMZETI HIRLAP, 1905. júl. 8.**
KERESKEDŐK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Kereskedők kirándulása a Székelyföldre. Augusztus 13-án lesz Székelyudvarhelyt az O. M. K. E. székely kerületének gyülése. Másnap két csoportba kirándulásra indulnak a Székelyföld szép vidékeire. Az első csoport Korond és Szováta fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A második csoport Székelyudvarhelyről kiindulva Csikszeredába megy. Utközben Homoród, a Lobogó és Dobogó fürdőket, a szentkeresztbányai vasgyárt és bányát nézi meg. Másnap folytatják az utat Borszék felé, utba ejtvén a gyergyói hires márványtelepeket és számos történelmi nevezetességü helyet. Gyergyó-Szentmiklóson meghálnak és Tölgyesnél átrándulnak a román határra. Borszéken 18-ig időznek. Onnan Szászrégenen át utaznak haza. A kocsidij személyenként az első csoportnál 6 korona, a második csoportnál 28 korona. A részvételt Horváth Sándor elnöknek Marosvásárhelyre aug. 1-ig kell bejelenteni. Kivánatra részletes programmot is küld. A kirándulásban családtagok is résztvehetnek.

(*Nemzeti Hirlap*. II. évf. 152. sz. 1905. júl. 8. 2.)

▪ **ELLENZÉK, 1905. júl. 8.**
KERESKEDŐK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Ellenzék. XXVI. évf. 153. sz. (1905. júl. 8.) 5. ≈
Nemzeti Hirlap. II. évf. 152. sz. (1905. júl. 8.) 2.

▪ **BUDAPESTI HIRLAP, 1905. júl. 9.**
KERESKEDŐK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Kereskedők kirándulása a Székelyföldre. Augusztus 13-án lesz Székelyudvarhelyt az O. M. K. E. székely kerületének gyülése. Másnap két csoportba kirándulnak a Székelyföld szép vidékeire. Az első csoport Korond és Szováta-fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A második csoport Székelyudvarhelyről Csikszeredába megy. Utközben Homoród, a Lobogó és Dobogó-fürdőket, a szentkeresztbányai vasgyárat és vasbányát nézi meg. Másnap folytatják az utat Borszék felé, utba ejtve a gyergyói hires márványtelepet és számos történelmi nevezetességü helyet. Tölgyesnél átrándulnak a román határra. Borszéken 18-ig maradnak. Onnan Szászrégenen át utaznak vissza. A kocsidij személyenként az első csoportnál 6 korona, a második csoportnál 28 korona. A részvételt Harmath Sándor elnöknek Marosvásárhelyre augusztus 1-éig kell bejelenteni.

(*Budapesti Hirlap*. XXV. évf. 187. sz. 1905. júl. 9. 33.)

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. júl. 9.**
KERESKEDŐK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Kereskedők kirándulása a Székelyföldre. Augusztus 13-án lesz Székelyudvarhelyt az O. M. K. E. székely kerületének gyülése. Másnap két csoportban kirándulásra indulnak a Székelyföld szép vidékeire. Az első csoport Korond és Szováta fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A második csoport Székelyudvarhelyről kiindulva Csikszeredába megy. Utközben Homoród, a Lobogó és Dobogó fürdőket, a szentkeresztbányai vasgyárat és bányát nézi meg. Másnap folytatják az utat Borszék felé, utba ejtvén a gyergyói hires márványtelepeket és számos történelmi nevezetességü helyet. Gyergyószentmiklóson meghálnak, Tölgyesnél átrándulnak a román határra. Borszéken 18-ig időznek. Onnan Szászrégenen át utaznak haza. A kocsidij személyenként az első csoportnál 6 korona, a második csoportnál 28 korona. A részvételt Harmath Sándor elnöknek Marosvásárhelyre aug. 1-éig kell bejelenteni. Kivánatra részletes programmot is küld. A kirándulásban családtagok is részt vehetnek.

(*Magyarország*. XII. évf. 168. sz. 1905. júl. 9. 12.)

▪ **PESTI NAPLÓ, 1905. júl. 9.**
KERESKEDŐK KIRÁNDULÁSA A SZÉKELYFÖLDRE

Kereskedők kirándulása a Székelyföldre. Augusztus 13-án lesz Székelyudvarhelyt az O. M. K. E. székely kerületének gyülése. Másnap két csoportban kirándulásra indulnak a Székelyföld szép vidékeire. Az első csoport Korond és Szováta fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A második csoport Székelyudvarhelyről kiindulva Csikszeredába megy. A kirándulásban családtagok is résztvehetnek.

(*Pesti Napló*. LVI. évf. 187. sz. 1905. júl. 9. 19.)

▪ **ELLENZÉK, 1905. júl. 10.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Kirándulások a Székelyföldre. Négy érdekes székelyföldi körutazás tervét és költség-számitását állitotta egybe a maros-vásárhelyi Székely-Társaság. A részletes adatokat tartalmazó füzetet bárkinek dijtalanul megküldi Szentgyörgyi Dénes, a társaság gazdája, ki készséggel szolgál minden felvilágositással.

Már itt jelezhetjük, hogy f. hó 27-én d. u. 5 órakor Maros-Vásárhelyről indul egy társaság a következő utiránnyal: Szászrégen, Toplica, Borszék, Gyergyótölgyes, Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, **Parajd**, Szováta, Maros-Vásárhely. A körut 8–9 napot vesz igénybe s átlag 95 koronába kerül. Kik ebben részt óhajtanak venni, eme szándékukat legkésőbb 18-áig tudassák a társaság gazdájával.

(*Ellenzék*. XXVI. évf. 154. sz. 1905. júl. 10. 4.)

▪ **NEMZETI HIRLAP, 1905. júl. 10.**
AZ O. M. K. E. GYÜLÉSE

Az O. M. K. E. gyülése. Az „Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés” marosvásárhelyi kerülete évi rendes beszámoló gyülését augusztus 13-án fogja megtartani Székelyudvarhelyt, a mely gyülésre az ország összes iparkamarái és kereskedő körei meghivást nyertek. Az ülés után a Székelyföld megismerése érdekében kirándulásokat szervez az egyesület. A kirándulók tagjai két csoportra lesznek felosztva. Az első csoport megtekinti Korond fürdőt, **Parajdot** és Szovátát. A második csoport kirándul Homoród, Szentkeresztbánya, Csikszereda, Csikszentdomokos, Gyergyószentmiklós, Tölgyes, Borszék, Ratosnya és Szászrégenbe. Mind a két kirándulás augusztus 14-én veszi kezdetét. A kirándulásra való részvételt a marosvásárhelyi kerületi irodához augusztus elsején kell bejelenteni.

(*Nemzeti Hirlap*. II. évf. 153. sz. 1905. júl. 10. 3.)

▪ **BUDAPESTI HIRLAP, 1905. júl. 11.**
KIRÁNDULÁS A SZÉKELYFÖLDRE

(Kirándulások a Székelyföldre.) Négy érdekes székelyföldi körutazás tervét és költség-számitását állitotta egybe a marosvásárhelyi Székely-Társaság. A részletes adatokat tartalmazó füzetet bárkinek dijtalanul megküldi Szentgyörgyi Dénes, a társaság gazdája, ki készséggel szolgál minden felvilágositással. Már itt jelezhetjük, hogy julius 27-én délután 5 órakor Maros-Vásárhelyről indul egy

társaság a következő utiránnyal: Szászrégen, Toplica, Borszék, Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, **Parajd**, Szováta, Maros-Vásárhely. A körut 8–9 napig tart s 95 koronába kerül. A kik ebben részt óhajtanak venni, szándékukat legkésőbb 18-áig tudassák a társaság gazdájával.

(*Budapesti Hirlap*. XXV. évf. 189. sz. 1905. júl. 11. 11.)

▪ **HAZÁNK, 1905. júl. 12.**
KÖRUTAZÁSOK A SZÉKELYFÖLDÖN

Hazánk. XII. évf. 163. sz. (1905. júl. 12.) 7. ≈
Budapesti Hirlap. XXV. évf. 189. sz. (1905. júl. 11.) 11.

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. júl. 12.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyarország. XII. évf. 170. sz. (1905. júl. 12.) 13. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 154. sz. (1905. júl. 10.) 4.

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1905. júl. 16.**
KIRÁNDULÁS A SZÉKELYFÖLDRE

Udvarhelyi Hiradó. VIII. évf. 29. sz. (1905. júl. 16.) 4. ≈
Magyarország. XII. évf. 170. sz. (1905. júl. 12.) 13. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 154. sz. (1905. júl. 10.) 4.

▪ **NEMZETI HIRLAP, 1905. júl. 18.**
KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Nemzeti Hirlap. II. évf. 160. sz. (1905. júl. 18.) 3. ≈
Udvarhelyi Hiradó. VIII. évf. 29. sz. (1905. júl. 16.) 4. ≈
Magyarország. XII. évf. 170. sz. (1905. júl. 12.) 13. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 154. sz. (1905. júl. 10.) 4.

▪ **ELLENZÉK, 1905. júl. 20.**
HIREK A MAROSVÁSÁRHELYI SZÉKELY-TÁRSASÁGBÓL

Hirek a marosvásárhelyi Székely-Társaságból. Négy érdekes székelyföldi körutazás tervét és költségvetését állitotta egybe a marosvásárhelyi Székely-Társaság. A részletes adatokat tartalmazó

füzetet bárkinek dijtalanul megküldi Szentgyörgyi Dénes, a társaság gazdája, ki felhivásra készséggel szolgál mindenben felvilágositással. Már itt jelezhetjük, hogy augusztus 1-én d. u. 5 órakor (s nem f. hó 27-én, mint először tervezve volt) Marosvásárhelyről indul egy társaság a következő utiránnyal: Szászrégen, Toplica, Borszék (fürdő), Gyergyótölgyes (román határ), Gyergyószentmiklós, **Parajd** (sóbánya), Szováta (fürdő), Marosvásárhely. A körut 8–9 napot vesz igénybe s körülbelül 100 koronába kerül. – E körutban a kiránduló megismeri a Maros-völgyének kiváló szépségeit, a páratlan fekvésü Borszék-fürdőt, Felcsik tájait, a Bucsin hegység remek szép utját, **Parajd** gyönyörü sóbányáját s a fejlődő kies Szováta fürdőt. Jelentkezéseket f. hó 26-án elfogad a társaság gazdája.

(*Ellenzék*. XXVI. évf. 163. sz. 1905. júl. 20. 4.)

▪ **NEMZETI HIRLAP, 1905. júl. 20.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Nemzeti Hirlap. II. évf. 162. sz. (1905. júl. 20.) 3. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 163. sz. (1905. júl. 20.) 4.

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. júl. 22.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyarország. XII. évf. 179. sz. (1905. júl. 22.) 10. ≈
Nemzeti Hirlap. II. évf. 162. sz. (1905. júl. 20.) 3. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 163. sz. (1905. júl. 20.) 4.

▪ **BUDAPESTI HIRLAP, 1905. júl. 23.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Négy érdekes székelyföldi körutazás tervét és költségvetését állitotta egybe a marosvásárhelyi Székely-Társaság. A részletes adatokat tartalmazó füzetet bárkinek dijtalanul megküldi Szentgyörgyi Dénes, a társaság gazdája, ki felhivásra készséggel szolgál mindenben fölvilágositással. Már itt jelezhetjük, hogy augusztus 1-én délután 5 órakor Marosvásárhelyről indul egy társaság a következő utiránnyal: Szászrégen, Toplica, Borszék (fürdő), Gyergyótölgyes (román határ), Gyergyószentmiklós, **Parajd** (sóbánya), Szováta (fürdő), Marosvásárhely. A körut 8–9 napig tart s körülbelül 100 koronába kerül. E körutban a kiránduló megismeri a Maros-völgyének kiváló szépségeit, a páratlan fekvésü Borszék-fürdőt, Felcsik tájait, a Bucsin hegység remek szép utját, **Parajd** gyönyörü sóbányáját s a fejlődő kies Szováta fürdőt. Jelentkezést julius 26-áig elfogad a társaság gazdája.

(*Budapesti Hirlap*. XXV. évf. 201. sz. 1905. júl. 23. 12.)

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. júl. 28.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyarország. XII. évf. 184. sz. (1905. júl. 28.) 13. ≈
Magyarország. XII. évf. 179. sz. (1905. júl. 22.) 10. ≈
Nemzeti Hirlap. II. évf. 162. sz. (1905. júl. 20.) 3. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 163. sz. (1905. júl. 20.) 4.

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. aug. 1.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyarország. XII. évf. 187. sz. (1905. aug. 1.) 13. ≈
Magyarország. XII. évf. 184. sz. (1905. júl. 28.) 13. ≈
Magyarország. XII. évf. 179. sz. (1905. júl. 22.) 10. ≈
Nemzeti Hirlap. II. évf. 162. sz. (1905. júl. 20.) 3. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 163. sz. (1905. júl. 20.) 4.

▪ **ELLENZÉK, 1905. aug. 4.**
A KERESKEDŐK SZÉKELYUDVARHELYI GYÜLÉSE

A kereskedők székelyudvarhelyi gyülése. Augusztus hó 13-án lesz az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés székely kerületének beszámoló gyülése, melyen a rendes ügyeken kivül a székely kereskedelem és ipar kérdéseivel is foglalkoznak. A rendezőség előkészületeket tesz, hogy a vendégeknek a székely nép életét is bemutassa. Aug. 14-én két irányban lesz kirándulás, az első csoport Szejke, Korond és Szováta fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A hazautazás Szovátáról 15-én lesz. A második csoport a Székelyföld nagy fenyves erdőin természeti szépségekben bővelkedő vidékein utazik át. A visszautazás Borszékről a Maros páratlan szépségü völgyén történik. Jelentkezéseket elfogad Harmath Sándor Omke elnök Marosvásárhelyt.

(*Ellenzék*. XXVI. évf. 176. sz. 1905. aug. 4. 4.)

▪ **NEMZETI HIRLAP, 1905. aug. 4.**
AZ O. M. K. E. SZÉKELYUDVARHELYT

Az O. M. K. E. Székelyudvarhelyt. Augusztus hó 13-án lesz az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés székely kerületének beszámoló gyülése, melyen a rendes ügyeken kivül a székely kereskedelem és ipar kérdéseivel is foglalkoznak. A rendezőség előkészületeket tesz, hogy a vendégeknek a székely nép életét is bemutassa.

Lesz székely népünnepély s itt bemutatják a székely népviseletet, tánczokat és háziipart. Másnap két irányban kirándulásra indulnak. Az első csoport Szejke, Korond és Szováta fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A hazautazás Szovátáról 15-én lesz. A kocsidij személyenként 6 korona. A II-ik csoport a Székelyföld nagy fenyves erdőin, természeti szépségekben bővelkedő vidékein utazik

át. Látnivalók: Homoród (vasasfürdő), Szentkeresztbánya (vashámor), a Lobogó és Dobogó (meleg és hideg borvizfürdők), a Hargita tető, Csikszereda (meleg borvizfürdő), Zsögöd (hideg borvizfürdő), Mádéfalva (a hires mádéfalvai veszedelmet megörökitő emlékmü), Csikszentdomokos (Bátori András sirja, fehér és sárga márványtelepek, közelében Balánbánya, rézbánya), a Maros és Olt folyók forrása (a Géczes tetőn), Vasláb (szürke márványbányák) Gyergyószentmiklós (hires örmény templom), Szárhegy (fehér márványbányák), Ditró (ditrói kőtelepek), Tölgyes (román határ, honnan romániai községek s a moldvai és bukovinai havasok láthatók), Borszék (gazdag fürdők, dus ásványvizforrások, jégbarlang, medvebarlangok stb.). A visszautazás Borszékről a Maros páratlan szépségü völgyén történik. Toplicza (meleg kénes fürdők), Palotaik [= Palotailva] és Ratosnya (fenyves nyaraló helyek), Szászrégen, hazautazás Marosvásárhelyen át. A kocsidij az 5 napig tartó kirándulásra személyenkint 28 korona. A székelyudvarhelyi gyülésre, valamint az emlitett kirándulásokban való részvételre jelentkezéseket elfogad Harmath Sándor, Omke elnök, Marosvásárhelyt.

(*Nemzeti Hirlap*. II. évf. 175. sz. 1905. aug. 4. 3.)

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. aug. 4.**
TÁRSAS KIRÁNDULÁSOK A SZÉKELYFÖLDRE

Magyarország. XII. évf. 190. sz. (1905. aug. 4.) 13. ≈
Magyarország. XII. évf. 187. sz. (1905. aug. 1.) 13. ≈
Magyarország. XII. évf. 184. sz. (1905. júl. 28.) 13. ≈
Magyarország. XII. évf. 179. sz. (1905. júl. 22.) 10. ≈
Nemzeti Hirlap. II. évf. 162. sz. (1905. júl. 20.) 3. ≈
Ellenzék. XXVI. évf. 163. sz. (1905. júl. 20.) 4.

▪ **MAGYARORSZÁG, 1905. aug. 6.**
AZ O. M. K. E. SZÉKELYUDVARHELYT

Az O. M. K. E. Székelyudvarhelyt. Augusztus hónap 13-án lesz az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés székely kerületének beszámoló gyülése, melyen a rendes ügyeken kivül a székely kereskedelem és ipar kérdéseivel is foglalkoznak. Másnap két irányban kirándulásra indulnak. Az első csoport Szejke, Korond és Szováta fürdőket és a **parajdi** sóbányát nézi meg. A hazautazás Szovátáról 15-én lesz. A kocsidij személyenkint 6 korona. A II-ik csoport a Székelyföld nagy fenyveserdőin, természeti szépségekben bővelkedő vidékein utazik át. A visszautazás Borszékről a Maros páratlan szépségü völgyén történik. Toplica (meleg kénes fürdők), Palotailva és Ratosnya (fenyves nyaralóhelyek), Szászrégen, hazautazás Marosvásárhelyen át. A kocsidij az 5 napig tartó kirándulásra személyenkint 28 korona. A székelyudvarhelyi gyülésre, valamint az emlitett kirándulásokban való részvételre jelentkezéseket elfogad Harmath Sándor, O. M. K. E. elnök, Marosvásárhelyt.

(*Magyarország*. XII. évf. 192. sz. 1905. aug. 6. 15.)

▪ **SPORT-VILÁG, 1906. aug. 12.**
AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET

Az Erdélyi Kárpát-Egyesület f. hó 19-én (vasárnap), délelőtt 10 órakor Szováta-fürdőn (Maros-Tordamegye) XVI-ik közgyülését tartja meg a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó. 2. A választmány évi jelentése. 3. Emlékbeszéd néhai Czárán Gyula felett, tartja dr. Szádeczky Gyula. 4. A számvizsgálók jelentése az 1905. évi zárszámadásról. 5. Az 1907. évi költségvetés megállapitása. 6. Tisztujitás. 7. Esetleges inditványok. – A közgyülés alkalmával augusztus 19-én Szováta-fürdőn való időzésnek beosztása, továbbá a 20-án teendő két kirándulásnak tervezete a következő:

Augusztus 19-én. Közgyülés az uj hangverseny-teremben 10–12 óra között. Utána közebéd étlap szerint (kedvezményes árakkal) az István-szálló II. éttermében 12–2 óra között. Délután a tavak és azok környékének megtekintése. Fürdés. Vacsora étlap szerint a Hunyadi Mátyás-szállóban. Elutazás, vagy meghálás Szováta-fürdőn és **Parajdon**.

Augusztus 20-án. A vidék megtekintésére két kirándulást rendeznek. Első kirándulás: Indulás augusztus 20-án kocsikkal **Parajdról** reggel 5 órakor. Érkezés Korond fürdőre 6 órakor. Tovább utazás 8 órakor. Utközben a Szejke-fürdő megtekintése. Érkezés Székely-Udvarhelyre 10 órakor. Város megtekintése. Ebéd, azután hazautazás, vagy pedig kiutazás Homoród-fürdőre, Csikszeredára, Tusnád-fürdőre, Brassóra és onnan haza. – Második kirándulás: Indulás gyalog augusztus 20-án Szováta-fürdőről reggel 4 órakor a Mezőhavasra (1777 méter). Érkezés a csucsra 10 órakor. Pihenés után leereszkedés Laposnyára. Érkezés d. u. 3 órakor. Továbbutazás gyalog, vagy iparvasuttal Libánfalura. Továbbindulás vasuttal 6 óra 14 p.-kor. Érkezés Szász-Régenbe 7 óra 39 p.-kor. Indulás haza 1 óra 54 p-kor a máv. vonalain. ||276.||

A közgyülésre és az esetleges kirándulásokra a jelentkezések f. évi augusztus 13-ig az E. K. E. irodájához Kolozsvár intézendők. Bejelentendő, hogy a résztvevő melyik vonattal érkezik, kiván-e kedvezményes vasuti jegyet? Az egyesület a közgyülésre utazók részére személyre szóló kedvezményes vasuti igazolványt eszközöl ki. ||277.||

(*Sport-Világ*. XIII. évf. 33. sz. 1906. aug. 12. 276–277.)

▪ **ELLENZÉK, 1907. júl. 29.**
UNITÁRIUS ZSINAT CSÓKFALVÁN

Unitárius zsinat Csókfalván. A magyarországi unitárius egyház Csókfalván 1907 évi augusztus hó 24-én a következő napjain zsinati főtanácsi ünnepélyt rendez. 1. A zsinaton részt venni szándékozók felkéretnek, hogy érkezésük napját és óráját s családtagok számát legkésőbb augusztus 20-ig jelentsék be Kelemen György csókfalvi lelkésznél (u. p. Erdőszentgyörgy), hogy elszállásolásukról gondoskodni lehessen. 2. A zsinat-rendező bizottság irodája a lelkészi telken lesz. Nyitva fog állani naponként reggeli 7 órától este fél 8 óráig, ahol és mikor szállás, étkezés iránt s egyéb ügyekben felvilágositás nyerhető. 3. Berde-ebédre és táncestélyre külön meghivók bocsáttatnak ki. 4. Reggelire tejes kávé kapható a zsinati étkezőben. 5. Kirándulás terveztetik aug. 26-án Szováta fürdőre, a **parajdi** sóbányához és Korond-fürdőre. Részt venni kivánók jelentkezhetnek Csongvay Géza ügyvédjelöltnél augusztus 23 ig Marosvásárhelyt, augusztus 24. és 25 én pedig a rendező-bizottság irodájában Csókfalván.

(*Ellenzék*. XXVIII. évf. 171. sz. 1907. júl. 29. 4.)

▪ **ELLENZÉK, 1907. aug. 13.**
ARAGONIT-BÁNYA KOROND-FÜRDŐN

Aragonit-bánya Korond-fürdőn. A balzsamtiszta levegőjéért és szénsavas vasas vizéért hiressé vált Korond fürdőtelep közvetlen közelébe van a szivárványszinü Csigahegy, mely hegy egy az onnan kibugygyanó szénsavas unikum sósforrások tartalmának lerakodásából keletkezett sziklatömböt képez, melynek anyagát id. Gáspár Gyula fürdőtulajd[o]nos, csodásszépségü emléktárgyak készitésére használtatja évek óta fel és „Korondit-kő" elnevezés alatt hozatja forgalomba, mit a közönség a fürdőtelepen nagymenynyiségben vásárol is. Hogy mily szép és becses tárgyak kerülnek ki innen, mi sem bizonyitja jobban, mint az, hogy midőn ezelőtt két évvel egy Wang nevezetü angol mérnök, részben Paget Olivér **parajdi** nagybirtokos látogatása végett, részben pedig tudományos célból hazánkat meglátogatta, ki főleg az erdélyrészek természetadta kincseit tanulmányozta, a konstantinápolyi angol követségnél levő rokona mennyegzőjére e „Korondit-kőből" készittetett nászajándékul egy gárnitur szivartartó készletet. A nászajándékok között ott volt magának a szultánnak is gazdag ajándéka s dacára ennek, a „Korondit-kőből" készült tárgyak, ugy alakjuk, mint kiváló szingazdagságuk és csodálatos fényes csiszolatok által általános feltünést keltettek. Megemlitjük még, hogy emlitett angol bányász mérnök, tudományos kutatásairól tanulmányt csinált és igéretet tett, hogy Angolországban felolvasások utján az angol tőke elhelyezése céljából a közvélemény figyelmét Magyarország erdélyrészeiben található[,] a természet által nyujtott kincsekre fel fogja hivni.

(*Ellenzék*. XXVIII. évf. 184. sz. 1907. aug. 13. 5.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1907. szept. 22.**
PÜSPÖKI BÉRMAKÖRÚT

Püspöki bérmakörút. Lányi József nagyváradi róm. kath. püspök szeptember 29-étől október 12 ig Udvarhelymegye egyrészét a bérmálás szentségének kiosztása végett be fogja utazni. Uti programja következő: szeptember 29-án délben vonattal érkezik Bögözbe, onnan Vágásba, 30-án Székelykereszturra. Október 1 én Etédre, 2-ikán Bözödujfaluba, 3-ikán Szovátára, 4-ikén **Parajdra**, 5-ikén Atyhába, 6-ikán Korondra, 7-ikén Pálfalvára, 8-ikán Farkaslakára, 9-ikén Szentlélekre, 10-ikén Szenttamásra, 11-ikén Legyenfalvára. Október 12-én érkezik a déli vonattal gr. Mailáth megyéspüspök Székelyudvarhelyre, hogy itt a bérmálási szentséget kiszolgáltassa. A püspök hivatalos fogadtatása végett, Mikes János gróf főesperes megkérése alapján, dr Damokos Andor alispán már intézkedett.

(*Udvarhelyi Hiradó*. X. évf. 38. sz. 1907. szept. 22. 4.)

▪ **BÉKÉS, 1908. máj. 3.**
HOL NYARALJUNK?

Hol nyaraljunk?

A mi közönségünk rendesen nagyon szkeptikusan viselkedik a hazai kisebb kaliberü fürdőkkel szemben. – Nincs hozzájuk semmi bizodalma. Kételkedik gyógyhatásúkat, kellő kényelemnyujtási képességüket illetőleg és inkább megy a reklámok után.

Sehol sem tapasztalhatjuk ezt annyira, mint éppen az erdélyi s ezek között főleg a székelyföldi kisebb fürdőknél. [...] ||1.||

Azoknak tehát, akiket érdekel, ide iktatom Dr. Hankó Vilmosnak, a kiváló orvosszaktekintélynek Korondról irott sorait szóról-szóra, helyenként zárójelek között, magam is megteszem szerény megjegyzéseimet! Kimeritő ez az ismertetés, alig van hozzáadni valóm, elolvashatják a rivierista hölgyek is azért, hogy nem külföldi, hanem csak egy magyar orvos irta.

„Az erdélyi részeket azzal a tömérdek kincscsel, melyet a jótékony természet áldott földjében felhalmozott, ugy képzelem, mint a mesebeli dúsgazdagot, ki tengernyi sok aranya és drágaköve mellett, csaknem éhen veszett...

...A sok, méltatlanul mellőzött erdélyi fürdő közül bemutatok egyet: a nagy jövőre hi- ||2.|| vatott korondi fürdőt! Méltó reá, hogy a közönség megismerje és felkarolja!

A korondi fürdő „Erdély Gleichenbergje", Udvarhelymegyében, a Korond vizének völgyében terül el 534 méter magasan, a tenger színe felett. A fürdő utolsó vasutállomása **Parajd**; innen 6 koronáért kényelmes bérkocsi szállitja a korondi fürdőbe a vendéget.

[...]

Kirándulóhelyek: a vadregényes 1070 méter magas Firtos hegy, az Arcsóliget, a **parajdi** gazdag sóbányák stb.

Kiváló érdekessége a fürdőnek az arragonit telep. Egy hatalmas kőbánya, honnan értékes köveket fejtenek le és csiszolnak dísztárgyakká.

[...] ||3.||

(*Békés*. XL. évf. 18. sz. 1908. máj. 3. 1–3.)

▪ BUDAPESTI HIRLAP, 1908. júl. 25.
SZÉKELY TÁRSASÁGOK KÖZGYÜLÉSE

Székely Társaságok közgyülése. A Székely Társaságok Szövetsége augusztus 24-én Székelyudvarhelyen tartja harmadik rendes közgyülését. A közgyülés tárgysorozata a következő: 1. Elnöki megnyitó. Mondja: Deák Lajos elnök. 2. A szövetségben lévő testületek küldötteinek igazolása; jegyzőkönyvvezető és hitelesitők kiküldése. 3. Titkári jelentés a szövetség müködéséről, a tagtársaságok tevékenységének befoglalásával. Előadó: Máthé József főtitkár. 4. Székely telepités és visszatelepités. Előadó: Zakariás János dr. országos képviselő, a Brassói Székely Társaság elnöke. 5. Udvarhely vármegye közlekedésügye. Előadó: Paál Árpád vármegyei főjegyző, a Székelyudvarhelyi Székely Társaság titkára. 6. A magyarság jövője Erdélyben. Előadó: Király Péter dr. ügyvéd, a Debreceni Székely Társaság tagja. 7. Udvarhely vármegye kézmü- és háziipara. Előadó: Solymossy Endre székelyudvarhelyi református főgimnáziumi tanár. 8. Udvarhely vármegye népnevelés-ügye. Előadó: Solymossy Lajos dr., állami főreáliskolai igazgató. 9. Vándor szabad liceumok létesitése. Előadó: Lajos Dénes, a Marosvásárhelyi Székely Társaság titkára. 10. Számadás, költségvetés (a középponti vezetőség véleményével). Előadó: Sárkány Miklós dr., vármegyei tiszti főügyész, szövetségi pénztáros. 11. Tisztujitás (a kandidáló bizottság véleményével). Előadó: a kandidáló bizottság elnöke. 12. A jövő közgyülés helyének és idejének megállapitása (a középponti vezetőség véleményével). Előadó: Máthé József főtitkár. 13. Inditványok. Elő- ||12.|| adó: Máthé József főtitkár. A közgyülés ideje alatt ipari, ősfoglalkozó, etnográfiai és földtani kiállitást rendeznek a székelyudvarhelyi kő- és agyagipari szakiskola helyiségében. – A szövetség közgyülésével kapcsolatosan augusztus 23-án tartják meg az erdélyrészi magyar ujságirók is kongresszusukat. Közgyülés után kirándulások lesznek a szomszédos fürdőbe, Korondra, **Parajdra** és Szovátára. ||13.||

(*Budapesti Hirlap*. XXVIII. évf. 178. sz. 1908. júl. 25. 12–13.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1908. júl. 26.**
A SZÉKELY TÁRSASÁGOK KÖZGYÜLÉSE

A Székely Társaságok közgyülése. A „Székely Társaságok Szövetsége” harmadik rendes közgyülését augusztus hó 24-én d. e. 9 órán kezdve Székelyudvarhelyen a vármegyeház nagytermében tartja meg. A közgyülés tárgysorozata a következő: [...] ||3.|| 8. Kirándulások. A Székelyudvarhelyi Székely Társaság két kirándulást rendez. Egyiket Homoródfürdőre és környékére[,] másikat Korond–**Parajd**–Szováta felé. Az első kirándulásra indulás aug. 25-én reggel 6 órakor a Deák-térről kocsikon. [...] A második kirándulásra indulás szintén aug. 25-én reggel 5 órakor a Batthyány-térről. Érkezés Korondra reggel 8 órakor. Itt reggeli, fürdés, ebéd. Ebéd után tovább utazás a háromnegyed órányira fekvő **Parajdra**. A sóbánya és sómalom megtekintése. Ezután ozsonna a **Parajdi** Székely Társaság rendezése mellett s tovább utazás Szovátára, honnan a társaság aug. 26-án visszatérhet Székelyudvarhelyre vagy a **parajd**–küküllőszögi vasuton hazamehet. Vezetők: Dr. Kovácsy Albert orsz. képiselő és Pá[l]ffy Jenő tb. főszolgabiró. Költség: egy kocsi 30 korona. Élelmezés a helyi árak szerint. ||4.||

(*Udvarhelyi Hiradó*. XI. évf. 30. sz. 1908. júl. 26. 3–4.)

▪ **SZÉKELY NÉP, 1908. júl. 30.**
A SZÉKELY TÁRSASÁGOK KÖZGYÜLÉSE

A SZÉKELY TÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉNEK KÖZGYÜLÉSE.

A Székely Társaságok Szövetségének augusztus 24-én Székelyudvarhelyen tartandó közgyülésére a következő meghivó lett kibocsátva:

Meghivás. A „Székely Társaságok Szövetsége” harmadik rendes közgyülését f. évi augusztus hó 24-én d. e. 9 órán kezdve Székelyudvarhelyen a vármegyeház nagytermében tartja meg, melyre a tagtársaságokat és a székely kérdés iránt érdeklődőket tisztelettel meghivja. Maros-Vásárhely, 1908. julius 18-án. Deák Lajos, kir. tanácsos, elnök. Máthé József, főtitkár.

Tárgysorozat: Délelőtt (a közgyülés kezdete 9 órakor.) [...]

Tudnivalók: 1. Kiállítás. [...]

2. Jelentkezés. [...]

3. Kedvezményes jegyek. [...]

4. Érkezés és fogadás. [...]

5. Hirlapirók kongresszusa. A szövetség közgyülésével kapcsolatosan augusztus 23-án d. u. 5–7 óráig az erdélyrészi magyar ujságíróknak gyülése lesz, a szövetség elnökének vezetésével. Előadó: Lajos Dénes hirlapíró, a Marosvásárhelyi Székely Társaság titkára. Programmja előértekezleten állapittatik meg.

6. Ismerkedés. [...]

7. Ebéd. [...]

8. Kirándulások. A Székelyudvarhelyi Székely Társaság két kirándulást rendez. Egyiket Homoródfürdőre és környékére, másikat Korond–**Parajd**–Szováta felé.

Az első kirándulásra indulás augusztus 25-én reggel 6 órakor a Deák-térről kocsikon. [...]

A második kirándulásra indulás szintén augusztus 25-én reggel 5 órakor a Battyány-térről.

Érkezés Korondra reggel 8 órakor. Itt reggeli, fürdés, ebéd. Ebéd után tovább utazás a háromnegyed órányira fekvő **Parajdra**. A sóbánya és sómalom megtekintése. Ezután ozsonna a **Parajdi** Székely Társaság rendezése mellett s tovább utazás Szovátára, honnan a társaság augusztus 26-án visszatérhet Székelyudvarhelyre vagy a **parajd**-küküllőszögi vasuton hazamehet. Vezetők: dr. Kovácsy Albert orsz. képviselő és Pálffy Jenő tb. főszolgabiró.

Költség: egy kocsi 30 korona. Élelmezés a helyi árak szerint.

(*Székely Nép*. XXVI. évf. 84. sz. 1908. júl. 30. 2.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1910. máj. 1.**
A FŐISPÁN A SÓVIDÉKEN

A főispán a Sóvidéken. A felsősófalvi szerencsétlen tüzkárosultak segélyezése ügyében Gróf Haller János főispán titkára kiséretében folyó hó 28-án Felsősófalvára utazott, hol a helyi segélyező bizottság fogadta. [...] A Főispán Felsősófalváról **Parajdra** utazott, hol a község házánál fogadta a sóvidéki szolgabiróság felállitása ügyében **Parajd**, Alsó- és Felsősófalva, Atyha és Korond községek 40 tagu küldöttségét, melyet Szakáts Zoltán volt orsz. képviselő vezetett, tolmácsolva a sóvidék lakosságának ez ügyben már annyiszor hangoztatott igazságos óhajtásait. A főispán ismerve és méltányolva a beadott kérés indokait, a küldöttséget teljes jóindulatáról és támogatásáról biztositotta. Mint értesülünk a küldöttség legközelebb a főispán vezetése alatt a belügyminiszternél is tiszteleg, s alapos a remény, hogy a sóvidéknek a külön szolgabirói járás iránti régi vágya végre teljesedni fog.

(*Udvarhelyi Hiradó*. XIII. évf. 18. sz. 1910. máj. 1. 4.)

▪ **PESTI HIRLAP, 1912. aug. 28.**
MUNKAPÁRTI BESZÁMOLÓK

Munkapárti beszámolók. [...] Kállay Tamás vasárnap tartotta beszámolóját a Sóvidéken. Vezérei megbizásából kijelentette, hogy a kormány a választói jog kiterjesztését nemcsak kivánja, de meg is fogja valósitani és a választójogi javaslatokat októberben a Ház elé terjeszti. Ellenzéki tudósitás szerint a képviselőt kerületében mindenütt a legnagyobb ellenszenvvel fogadta a választópolgárság és több helyen, igy Korondon és Alsósófalván záptojásokkal dobálták meg. **Parajdon** a választók egy része mellette tüntetett ugyan, de ennek a magyarázata az, hogy négyszázezer koronás erdőügyet kijárt nekik a minisztériumban és szolgálatait ezzel hálálták meg. A kerület választópolgársága különben a jövő hó folyamán nagyszabásu népgyülést rendez, amelyen bizalmatlanságot fog szavazni Kállay Tamásnak. [...]

(*Pesti Hirlap*. XXXIV. évf. 203. sz. 1912. aug. 28. 3.)

▪ **NÉPSZAVA, 1912. aug. 28.**
ZÁPTOJÁSOS BESZÁMOLÓK

Záptojásos beszámolók. A munkapárt részéről történtek vasárnap olyan beszámolókisérletek is, amelyeket félhivatalosan elfelejtettek közreadni. Siegescu József, a renegát oláh Kákófalván próbálkozott, Jaross Vilmos Udvardon, Kállay Tamás Székelyudvarhelyen. Hogy miért nem sietett a félhivatalos kőnyomatos a beszámolókról hirt adni, azt megmagyarázzák a következők. [...]

Kállay Tamás beszámolójáról még furcsább képet ad a „Magy. Tud.”:

Kállay Tamás, a székelyudvarhelyi kerület munkapárti képviselője vasárnap Székelyudvarhelyre érkezett, ahonnan Ugron János, volt megyefőnökkel **Parajdra** utazott beszámolóra. Az utat automobilon tették meg. A képviselőt utközben mindenütt a legnagyobb ellenszenvvel fogadta a választópolgárság és több helyen, mint Korondon és Alsósófalván záptojásokkal dobálták meg. **Parajdon** a választók egy része mellette tüntetett ugyan, de ennek a magyarázata az, hogy valami négyszázezer koronás erdőügyet kijárt nekik a minisztériumban és szolgálatát ezzel hálálták meg. A kerület választópolgársága különben a jövő hónap folyamán nagyszabásu népgyülést rendez, amelyen bizalmatlanságot fog szavazni Kállay Tamásnak.

(*Népszava*. XL. évf. 203. sz. 1912. aug. 28. 4.)

▪ **PESTI NAPLÓ, 1912. aug. 28.**
BESZÁMOLÓ ZÁPTOJÁSOKKAL

Székelyudvarhelyről jelentik a „Magyar Tudósitó”-nak: Kállay Tamás, a székelyudvarhelyi kerület munkapárti képviselője vasárnap Székelyudvarhelyre érkezett, ahonnan Ugron János volt megyefőnökkel **Parajdra** utazott beszámolóra. Az utat automobilon tették meg. A képviselőt utközben mindenütt a legnagyobb ellenszenvvel fogadta a választópolgárság és több helyen, mint Korondon és Alsósófalván záptojásokkal dobálták meg. **Parajdon** a választók egy része mellette tüntetett ugyan, de ennek a magyarázata az, hogy valami négyszázezer koronás erdőügyet kijárt nekik a minisztériumban és szolgálatait ezzel hálálták meg. A kerület ||3.|| választópolgársága különben a jövő hónap folyamán nagyszabásu népgyülést rendez, amelyen bizalmatlanságot fog szavazni Kállay Tamásnak. ||4.||

(*Pesti Napló*. LXIII. évf. 202. sz. 1912. aug. 28. 3–4.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1912. szept. 1.**
KÉPVISELŐI BESZÁMOLÓ

Képviselői beszámoló. Dr. Kállay Tamás képviselő a mult vasárnap tartotta meg beszámolóját kerülete négy községében. A beszámolókról a következő tudósitás számol be.

Folyó hó 25-én tartotta meg beszámolóját Dr. Kállay Tamás, az udvarhelyi kerület munkapárti képviselője, Korond, Felső- és Alsósófalva és **Parajd** népes községekben.

Az Udvarhely felől Ugron János társaságában jövő országgyülési képviselőt Korond nagyközség népe lelkes szivességgel fogadta. [...]

A nép nagy tömegétől kikisérve a képviselő Felsősófalvára érkezett, hol Hetser Kálmán rövid üdvözlő szavai után, a község zenekara által kisérve, a nagy néptömeg a beszámoló helyére és annak meghallgatására indult. A menet akkorára növekedett, hogy a képviselő utja valóságos diadalmenethez hasonlitott. [...]

Innen Alsósófalvára ment a képviselő, hol a nép zenekarral, lovas bandéristák élén tüntető rokonszenvvel fogadta. Biró Sándor a község nevében üdvözölte, biztositotta a nép szeretetéről, ragaszkodásáról és kérte beszámolójának elmondására.

[...]

A képviselő innen Felsősófalvára ment, a hol az ebéd ideje alatt a község zenekara szerenádot adott tiszteletére.

Felsősófalva után Korond következett, hol a község zenekara kiséretében és a nép beláthatatlan sokaságától kisérve vonult a beszámoló helyéhez. [...]

[...]

A képviselő a nép szeretetétől kisérve és a zenekar kisérete mellett hagyta el Korondot, hogy utját folytassa **Parajd** felé. A község határában a többi községekhez hasonlóan impozáns és szives fogadtatásban volt része. A nép hömpölygő sokaságától kisérve érkezett a piacztérre, hol Osváth Károly szives üdvözlő szavai után tartotta beszámolóját.

A választó polgárság, a hallgató közönség itt is, mint egyebütt lelkesedéssel vette körül szeretett képviselőjét. Este a „Bocskay-szállodá"-ban vacsorára gyült egybe mintegy 120 választó polgár. Képviselve volt ott a Sóvidéke minden községe. Itt Ugron János megragadva az alkalmat, felhivta a sóvidéki nemzeti munkapárt megalakitására az egybegyülteket. Lelkes szavainak hatása alatt a párt megalakult s elnökévé Benedek Kálmán főmérnököt választotta meg. Az egybegyültek táviratilag üdvözölték Lukács László miniszterelnököt, Gr. Tisza Istvánt és Gr. Khuen-Héderváry Károly volt miniszterelnököt, ugyis mint a munkapárt megalapitóját. Dr. Kállay Tamás lelkes és ünnepélyes éltetésével oszlott el a társaság.

A képviselőt, öregek ifjak, asszonyok, leányok kedves szeretettel vették körül és szép tanujelét adták ragaszkodásuknak. És hogy igazi, hamisitatlan szeretete ez a népnek ő iránta, igazolja a hivatalos apparátus nélküli fogadtatás, az a sok virágcsokor, melyet minden felől kocsijába dobtak; bizonyitja az a sok kendő lobogtatás, kalap lengetés, mit a székely csak azzal szemben tesz meg, kit őszintén szeret és tisztel.

(*Udvarhelyi Hiradó*. XV. évf. ?. sz. 1912. szept. 1. 2.)

▪ UDVARHELYI HIRADÓ, 1913. jún. 8.
DR. BERNÁDY GYÖRGY UDVARHELYVÁRMEGYÉBEN

Dr. Bernády György Udvarhelyvármegyében. A székelyföldi ipari miniszteri biztos, Dr. Bernády György, marosvásárhelyi főispán, iparfejlesztési ügyekben e hó folyamán ujra felkeresi Székelyudvarhelyt, s ez alkalommal a megye egy pár községébe is kiszáll. A miniszteri biztos 19-én érkezik **Paraj[d]ra**, 20-án Korondon lesz, 21-én Székelykereszturra megy, mig 22 én Székelyudvarhelyen fog időzni; vasárnap, 23-án Szentkeresztbányára fog kiszállani.

(*Udvarhelyi Hiradó*. XVI. évf. 23. sz. 1913. jún. 8. 5.)

▪ MAGYARORSZÁG, 1913. júl. 31.
ÁRADÁS [MINISZTEREK UTAZÁSA]

Áradás. Mármarosszigetről jelentik: Vasárnap óta több zivatar vonult át a vármegyén, minek következtében a Tisza Mármarossziget alatt ma reggel kilépett a medréből és elöntötte az árteret.

Sándor János belügyminiszter és Ghillány Imre báró földmivelésügyi miniszter ma Dicsőszentmártonba érkeztek különvonaton. Ez volt az első vonat, mely az árviz óta a vonalon járt. A minisztereket Felszeghy államvasuti üzletvezető is elkisérte. Küküllőszögön Fazekas főszolgabiró, Küküllőváron pedig Pataky dicsőszentmártoni járási főszolgabiró csatlakozott a miniszterekhez, hogy járása árvizpusztulását és hegyomlásait megmutassa. Dicsőszentmártonban Bernády György és Szász József főispánok csatlakoztak a miniszterekhez, akik megdöbbenve nézték a dicsőszentmártoni összeomlott házakat és a teljesen tönkrement termést és személyesen győződtek meg arról, hogy az árvizjelentések nem tulzottak. A miniszterek körutjának főczélja az, hogy személyesen győződjenek meg arról, hogy minő rendkivüli viszonyok teszik esetleg indokolttá a segélyezés eddigi mérvétől való eltérést. Dicsőszentmártonból a miniszterek a megrongált vasuti vonalon hajtánynyal folytatták utjukat **Parajdra**, ahonnan a Nyárádmentét automobilon járják be s délután 5 órakor érkeznek Marosvásárhelyre.

[...]

(*Magyarország*. XX. évf. 180. sz. 1913. júl. 31. 8.)

▪ **PESTI HIRLAP, 1913. júl. 31.**
ÁRADÁSOK UTÁN

(Áradások után.) Még mindig nem multak el teljesen az áradás veszedelmei, amelyekhez ujabb elemi csapások is járulnak. [...]

Sándor János belügyminiszter és báró Ghillány Imre földmivelésügyi miniszter ma reggel hét órakor Dicsőszentmártonba érkeztek, hogy az árvizsujtotta Kisküküllő-völgyet megtekintsék s a sürgős segélynyujtás és a vizszabályozás kérdésével foglalkozva, a károk személyes megtekintése után a védelmi akciót meginditsák. A miniszterek az érdekelt megyék főispánjai Bernády György, Szász József és báró Kemény Ákos kiséretében **Parajdig** utaztak.

[...]

(*Pesti Hirlap*. XXXV. évf. 180. sz. 1913. júl. 31. 13.)

▪ **PÉCSI NAPLÓ, 1913. júl. 31.**
MINISZTEREK AZ ÁRVIZTERÜLETEN

Miniszterek az árvizterületen. Dicsőszentmártonból jelentik: Sándor János belügyminiszter és Ghillány Imre báró földmivelésügyi miniszter ma Dicsőszentmártonba érkeztek különvonaton. A pálya bizonytalansága miatt a mozdonyt Kunovics vasuti mérnök vezette. Ez volt az első vonat, mely az árviz óta a vonalon járt. A minisztereket Félszeghy államvasuti üzletvezető is elkisérte. Küküllőszögön Fazekas főszolgabiró, Küküllőváron pedig Pataky dicsőszentmártoni járási főszolgabiró csatlakozott a miniszterekhez, hogy járása árvizpusztulását megmutassa. Dicsőszentmártonban Bernády Gy. és Szász József főispánok csatlakoztak a miniszterekhez, akik megdöbbenve nézték a dicsőszentmártoni összeomlott házakat és a teljesen tönkrement termést és személyesen győződtek meg arról, hogy az árvizjelentések nem tulzottak. A miniszterek körutjának főcélja az, hogy személyesen győződjenek meg arról, hogy minő rendkivüli viszonyok teszik esetleg indokolttá a segélyezés eddigi mérvétől való eltérést. Dicsőszentmártonból a miniszterek a megrongált

vasuti vonalon hajtánnyal folytatták utjukat **Parajdra**, a honnan a Nyárádmentét automobilon járják be s délután 5 órakor érkeznek Marosvásárhelyre.

(*Pécsi Napló*. XXII. évf. 173. sz. 1913. júl. 31. 3.)

▪ A KIRÁLYI MAGYAR AUTOMOBIL CLUB HIVATALOS KÖZLEMÉNYEI, 1913. dec. 14. A „TURAUT A KÁRPÁTOKBAN" UTVONALA

1. nap: 1914. május 31.

Budapest, Cinkota, Kerepes, Gödöllő, Aszód. Hatvan, Hort, Gyöngyös, Halmaj, Kápolna, Kerecsend, Füzesabony, Szihalom, Mezőkövesd, ||1.|| Mezőnyárád, Alsóábrány, Harsány, Csaba, Miskolc, Felsőzsolca, Szikszó, Újaszaló, Csabád, Forró, Alsónovaj, Idrány, Felsőnovaj, Garadna, Szurdok, Hidasnémeti, Tornyosnémeti, Szinna, Zsebes, Bárca, Kassa, Kassaújfalu, Felsőolcsvár, Bőd, Petőszinnye, Bordakelecsény, Dargó, Gálszécs, Kohány, Gerenda, Vásárhely, Pazdics, Mocsár, Nagymihály, Nagyzalacska, Vámoslucska, Fogas, Alsóhalas, Szobránc, Tiba, Dióska, Karcsava, Felsőnémeti, Ungvár, Ungdaróc, Mélykut, Szerednye, Kajdanov, Rákos, Oroszvég, Munkács.

II. nap: 1914. junius 1.

Munkács, Gát, Makkosjánosi, Beregszászvégardó, Beregszász, Muzsaly, Bene, Tiszaújlak, Tiszaújhely, Szőllősvégardó, Nagyszőllős, Fakóbük, Veresmart, Huszt, Szaldobos, Bustyaházafalu, Técső, Remete, Szaplonca, Hosszúmező, Szarvasó, Máramarossziget, Veresmart, Karácsonfalva, Nagybocskó, Kislonka, Bisztra, Petrova, Leordia, Alsóvissó, Középvissó, Felsővissó, Maisén, Borsa, Országhatár, Kirlibaba, Lajosfalva, Czokanestie, Jakobeny, Dorna-Watra.

III. nap: junius 2.

Dorna-Watra, Dorna-Kandreny, Dorna, Pojana-Stampi, Országhatár, Tihuca, Marosborgó, Tihaborgó, Borgóprund, Jád, Aldorf, Beszterce, Bessenyő, Szeretfalva, Harina, Galac, Dipse, Nagyida, Teke, Oláhújfalu, Szászrégen, Felfalu, Marosvécs, Disznajó, Maroshodák, Monosfalu, Marosközesd, Déda, Bisztra, Ratosnya, Palotailva, Gödemesterháza, Csabatán, Oláhtölgyes, Gyergyóborszék, Gyergyóholló, Gyergyótőlgyes, Récefalva, Gyergyóditró, Gyergyószárhegy, Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, **Parajd**, Szováta.

IV. nap: 1914. jun. 3.

Szováta, Köszvényesremete, Köszvényes, Deménháza, Iszlókál, Ikland, Nagyernye, Marosszentgyörgy, Maros-Vásárhely, Ivány, Ákosfalva, Vaja, Göcs, Balavásár, Kiskend, Nagykend, Cikmántor, Szásznádas, Hétur, Segesvár, Fehéregyháza, Héjjasfalva, Újszékely, Alsóboldogasszonyfalva, Székelykeresztúr, Botfalva, Nagygalambfalva, Décsfalva, Bögöz, Bikafalva, Felsőboldogasszonyfalva, Székelyudvarhely, Betlenfalva, Fenyéd, Maréfalva, Kápolnásoláhfalu, Szentegyházasoláhfalu, Csikszereda, Csikszögöd, Paklondfalva, Csikszentkirály, Csikszentimre, Csikszentsimon, Csikverebes, Csiktusnád, Tusnádfüred, Bükszád, Mikóújfalu, Málnás, Oltszem, Sepsiszentgyörgy, Szemerja, Ilyefalva, Alsódoboly, Szászhermány, Brassó.

V. nap: jun. 4.

Pihenő Brassóban.

VI. nap: 1914. jun. 5.

Brassó, Vidombák, Feketehalom, Vledény, Persány, Sárkány, Mundra, Fogaras, Betlen, Drioif, Vojta, Alsószombatf., Besimbák, Alsóvist, Alsóucsa, Alsóárpás, Szkorei, Alsóporumbák, Felek, Fenyőfalva, Vesztény, Nagyszeben, Kistorony, Kereszténysziget, Orlát, Szecsel, Nagyapold, Szerdahely, Szászsebes, Szászváros, Pád, Piski, Bácsi, Batiz, Zeykfalva, Rusz, Magyarberettye, Hátszeg, Totesd, Poklisa Kernyesd, Várhely, Zajkány, Bukova, Felsőbancár, Alsóbancár, Vanamárga, Voiszlova, Valeamare, Závoly, Bisztracseres, Nádorhegy, Ohábabisztra, Glimboka, Obrezsa, Jaz, Karánsebes, Bukin, Ószadóva, Örményes, Krina, Domásnya, Herkulesfürdő.

VII. nap: 1914. jun. 6.

Herkulesfürdő, Csermabesenyő, Zsupanek, Orsova, Jeselnica, Ogradena, Tiszovic, Szvinica, Berszászka, Alsólyupko, Ómoldova, Pozsezsena, Belóbreska, Divics, Báziás, Szokolovác, Fehértemplom, Vöröstemplom, Temestrázsa, Versec, Moravica, Denta, Detta, Vojtek, Zsebely, Ság, Temesvár, Orcifalva, Vinga, Németság, Ujarad, Arad.

VIII. nap: 1914. jun. 7.

Arad, Zimándköz, Zimándujfalu, Simánd, Nadab, Erdőhegy, Székudvar, Nagypél, Gyulavarsánd, Gyula, Békéscsaba, Kondoros, Szarvas, Szentes, Csongrád, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Lajosmizse, Örkény, Gyón, Alsódabas, Felsődabas, Sári, Alsónémedi, Soroksár, Erzsébetfalva, Budapest. ||2.||

(*A Királyi Magyar Automobil Club Hivatalos Közleményei*.
I. évf. 50. sz. 1913. dec. 14. 1–2.)

▪ **DER MOTOR, 1913. dec. 28.**
KARPATHENFAHRT 1914 [REISEROUTE]

[A német lapszámban – *Der Motor. Offizielles Organ des Königlich Ungarischen Automobil Klub*. I. Jg. Nr. 52. 28. Dez. 1913. 33–34. – közölt Parajd-tartalmak megegyeznek a korábbi, magyar lapszámban közölt tartalmakkal – lásd: *A Királyi Magyar Automobil Club Hivatalos Közleményei*.
I. évf. 50. sz. 1913. dec. 14. 1–2.]

▪ **PESTI HIRLAP, 1914. ápr. 11.**
A KÁRPÁTI TURAÚT

A KÁRPÁTI TURAÚT.
AZ ÉTAPEOK LEIRÁSA.

Május huszonnegyedikén reggel startolnak el a Kigyó-térről, a kárpáti túra-utra benevezett automobilok. Mult heti rovatunkban részletesen beszámoltunk arról a nagy érdeklődésről, mely ugy a hazai, mint a külföldi sportolók körében megnyilvánul. A közel háromezer kilométeres verseny bőséges tárháza lesz a turisztikai szépségeknek. A turaut propagálása szempontjából ép[p]en ezért az alábbiakban röviden ismertetni kivánjuk a rendkivül szines és változatos utvonalat.

[...]

III. ÉTAPE. DORNA–VATRA–SZOVÁTA.

361.91 km.

A legerősebb napja az egész versenynek. Jóformán az egész 361 kilométer erős emelkedésen visz keresztül. Körülbelül 1400 méter magasra kell fölfejlődnünk. A kulmináló pont után egy ideig lágy és alföldi jellegü vidéken haladunk keresztül. A borgói völgy rendkivül termékeny, falvai csodásan rendezettek. A kép teljesen a játéküzletekben látható mintfalvacskákra emlékeztet. Különösen vezet ebből a szempontból Jaad község. A nagyszámu külföldi résztvevők számára különben is rendkivül sok meglepetést tartogat ez a természeti szépségektől megáldott vidék. Jaadtól már alig néhány kilométernyire fekszik Beszterce. Ódon, klasszikus város. A levegője tele van multtal. Itt a segédjegyzőből is novellista lesz. Besztercétől kezdve ismét délre fut az ut. Szeretfalvánál áthaladunk a vasuti sineken s Tekén át, kitünő megyei uton jutunk Szászrégenbe.

El is értük a Maros völgyét. Most már keleti irányba haladunk tovább. Az ut kilométerről-kilométerre emelkedik. Bámulatos formációk vonulnak el a szemünk előtt. A szoros hol szükül, hol tágul, egy kilométerre sem látjuk az utat, nagy, ovális kanyarok teszik próbára vezetői ügyességünket s kocsink munkabirását. Mellettünk száguld a Maros, versenyezni próbál velünk, de mi jobban birjuk.

Sziciliai tájakra emlékeztető sziklafensikon halad tovább utunk. Maroshéviznél Gyergyósalmás felé veszszük utunkat. Végnélkülinek látszó szerpentineken érjük el Gyergyóditrót, Borszékfürdőt, majd Gyergyószentmiklóst. A jobbra-balra forduló völgyben ismét előtünik a Maros vize. A völgynek csakhamar vége szakad. Ismét kemény emelkedés következik éles szerpentinekkel egészen a Bucsin magaslatig. A Bucsinról óvatosan lefejlődve áthaladunk **Parajd**-fürdőn, azután rövid néhány kilométer után bejutunk a szovátai célszalag alá.

[...]

(*Pesti Hirlap*. XXXVI. évf. 87. sz. 1914. ápr. 11. 37.)

▪ BUDAPESTI HIRLAP, 1914. máj. 27.
TURAUT A KÁRPÁTOKBAN

TURAUT A KÁRPÁTOKBAN.
– A második szakasz: Munkács – Dorna – Watra (324.75 kilométer). A harmadik szakasz: Dorna – Watra – Szováta (361.91 kilométer). –
Budapest, máj. 26.

(Saját tudósitónktól.) Hétfőn reggel hat órakor indult utnak az automobiltábor a Tisza felé. Munkácsból kiérve, délre kanyarodott, Beregszásznál átvágott a vasuti vonalon és Husztnál pillantotta meg először a Tiszát. Innen már csak rövid utja volt Máramarosszigetig, a hol megebédelt a turistasereg. Máramarosszigettől már hegyvidékbe vitt az ut s igy sok nehézséget kellett legyőzni az utasoknak. Az automobilok délután a Borsa völgyébe, majd azon keresztül száguldva a radnai havasok lábához érkeztek. Ez a nehezen megközelithető sziklahegység megragadó kerete volt a turáinak, a mi már azért is élvezetes volt, mert jó kőuton kapaszkodtak föl a kocsik. A hegyiut legmagasabb pontja az 1418 méter magasan fekvő Priszlop-hágó, a melyen áthatolva, az aranyos Beszterce völgyébe ereszkedett le megnyult libasorban a gépkocsik sora. A völgy után jókarban tartott ut vezetett az országhatáron sürü erdők mellett a végállomásra, Dorna-Watrára, a hol Gusman és Wolf udvari tanácsos, Krascusky bányafőfelügyelő és a környék előkelőségei fogadták az utasokat. Nagy ||10.|| örömet keltett a versenyzők között a turaut rendezőségének az a jelentése, hogy a nehéz ut ellenére is kevés büntetőpontot kellett a kocsik rovására irni, ugy hogy a második szakasz befejeztével még huszonnégy kocsi versenyez büntetőpont nélkül.

A HARMADIK SZAKASZ.

Dorna-Watráról a harmadik szakaszra kedden már kora hajnalban kellett elindulni, mert a 362 kilométeres ut csaknem kizáróan hegyes vidéken vezet. Az utakat a harmadik szakaszon sürü őserdők szegik. (A főuri medvevadászatok hirneves helyei ezek az erdők), egészen a Borgó völgyéig, a hová az 1230 méter magas borgói-szoros legyőzése után jutott el a versenyző had. Ettől kezdődően tiszta és csinos szász falucskákon vitt át az automobilok utja, előbb Besztercébe, majd kacskaringós utakon Szászrégenbe, a hol elérték a Maros völgyét. Egészen Dédáig, a régi római ut egykori végsőpontjáig ebben a szép, lapályos völgyben vezetett az ut, de innen emelkedni kezdett, egészen Bisztráig, a hol a Marosszorosba kanyarodtak be a száguldó gépkocsik. A Marosszorosból kiérve, a Gyergyói-havasok lábánál vitt tovább a turaut kedves székely falucskák között, majd remek szerpentin-utakon a Bucsin-magaslatot (1047 méter) hóditották meg ádáz rohammal a turázók. Innen **Parajd** fürdőbe ereszkedtek alá, hogy azon keresztül robogva elérjék a szakasz végső pontját az európai hirü Szováta-fürdőt. Mint a leirásból is látható ez a szakasz volt a tura legnehezebb, de egyuttal a legfestőibb része.

(*Budapesti Hirlap*. XXXIV. évf. 123. sz. 1914. máj. 27. 10–11.)

▪ **ELLENZÉK, 1916. ápr. 5.**
MAJLÁTH PÜSPÖK SZÉKELYUDVARHELYT

Majláth püspök Székelyudvarhelyt. Székelyudvarhelyról irják: Majláth püspök május hóban ideérkezik és bérmautja a következőleg lett megállapitva: Május 11-én Székelykeresztur, 12-én Vágás, 13., 14. és 15-én Székelykeresztur, 16-án Homoródremete, 17-én Karácsonfalva, 18-án Lövéte, 19-én Szentegyházasfalu, 20-án Kápolnásfalu, 21-én Máréfalva, 22-én Fenyéd, 23-án Küküllőkeményfalva, 24-én Zetelaka, 25-én Székelyvarság, 26-án Székelyudvarhely, 27-én Kadicsfalva-Bethlenfalva, 28-án Székelyszentkirály, 29-én Oroszhegy, 30-án Székelyszenttamás, 31-én Székelylengyelfalva. Junius hó 1-én Szentlélek, 2-án Nyikómalomfalva, 3-án Farkaslaka, 4-én Székelypálfalva, 5-én Korond, 6-án **Parajd**, 7-én Szováta, 8-án Atyha, 9-én Etéd.

(*Ellenzék*. XXXVII. évf. 78. sz. 1916. ápr. 5. 4.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1916. ápr. 30.**
MAILÁTH GRÓF PÜSPÖK UDVARHELYMEGYÉBEN

Mailáth gróf püspök Udvarhelymegyében. Erdély nemes szivü katholikus püspöke május 11-ikétől kezdődőleg bérmautat végez Udvarhelyvármegyében. A bérmaut programmját következőleg állapitották meg: [...] junius 5. Korond; junius 6. **Parajd**; junius 7. Szováta; junius 8. Atyha; junius 9. Etéd.

(*Udvarhelyi Hiradó*. XIX. évf. 18. sz. 1916. ápr. 30. 3.)

▪ **SZEGED ÉS VIDÉKE, 1916. nov. 17.**
A MINISZTERELNÖK ÉS BELÜGYMINISZTER ERDÉLYBEN

Marosvásárhely, november 17. (Telefonjelentés.) Tisza István gróf minszterelnök és Sándor János belügyminiszter ma reggel különvonaton Marosvásárhelyre érkeztek. Délelőtt 10 órakor autón tovább utaztak a románok által elpusztitott vidékekre. Meglátogatták Sóváradot, Maroshévvizt, **Parajdot** és Székelyudvarhelyt.

(*Szeged és Vidéke*. XV. évf. 268. sz. 1916. nov. 17. 2.)

▪ **PÉCSI NAPLÓ, 1916. nov. 18.**
A MINISZTERELNÖK ÉS A BELÜGYMINISZTER ERDÉLYI UTJA

A miniszterelnök és a belügyminiszter erdélyi utja. Marosvásárhelyről jelentik: Tisza István gróf miniszterelnök és Sándor János belügyminiszter Koós Mihály miniszteri tanácsossal és Latinovics Endre dr. titkárral ma reggel hét órakor különvonaton Marosvásárhelyre érkezett. A miniszterek délelőtt tiz órakor automobilon továbbutaztak a románok által elpusztitott vidékre. Meglátogatták Sóváradot, Maroshévizt, **Parajdot** és Székelyudvarhelyt. A miniszterelnököt és a belügyminisztert a megye határáig Szász József főispán és Köllő alispán kisérte el.

(*Pécsi Napló*. XXV. évf. 258. sz. 1916. nov. 18. 5.)

▪ **AZ EST, 1916. nov. 18.**
A MINISZTERELNÖK ÉS A BELÜGYMINISZTER ERDÉLYI UTJA

Az Est. VII. évf. 322. sz. (1916. nov. 18.) 5. ≈
Pécsi Napló. XXV. évf. 258. sz. (1916. nov. 18.) 5.

▪ **OESTERREICHISCHE VOLKS-ZEITUNG, 18. Nov. 1916**
UNGARISCHE MINISTER IN SIEBENBÜRGEN

Ungarische Minister in Siebenbürgen. Aus Maros-Vasarhely, 17. d., wird uns telegraphiert: Ministerpräsident Graf Tisza und Minister des Innern Sandor, die seit einigen Tagen zum Besuche von durch den rumänischen Einbruch heimgesuchten Ortschaften in Siebenbürgen weilen, sind in Begleitung des Ministerialrates Michael v. Koos und des Ministerialsekretärs Andreas v. Latinovits mittels Sonderzuges gestern früh hier eingetroffen. Vormittags setzten sie ihre Reise im Automobil fort und besuchten die Ortschaften Sovarad, Marosheviz, **Parajd** und Szekelyudvarhely.

(*Oesterreichische Volks-Zeitung*. LXII. Jg. Nr. 320. 18. Nov. 1916. 7.)

▪ **REICHSPOST, 18. Nov. 1916**
GRAF TISZA IN SIEBENBÜRGEN

Graf Tisza in Siebenbürgen. Aus Maros-Vasarhely, 17. d. M. wird uns telegraphiert: Ministerpräsident Graf Tisza und Minister des Innern Sándor, die seit einigen Tagen zum Besuche von

durch den rumänischen Einbruch heimgesuchten Ortschaften in Siebenbürgen weilen, sind in Begleitung des Ministerialrates Michael v. Koos und des Ministerialsekretärs Andreas v. Latinovits mittels Sonderzuges gestern früh hier eingetroffen. Vormittags setzten sie ihre Reise im Automobil fort und besuchten die Ortschaften Sovárad, Marosheviz, **Parajd** und Székelyudvarhely.

(*Reichspost*. XXIII. Jg. Nr. 538. 18. Nov. 1916. 5.)

▪ **NEUIGKEITS WELT-BLATT, 19. Nov. 1916**
DIE MINISTERIELLE INSPIZIERUNGSREISE IN SIEBENBÜRGEN

Die ministerielle Inspizierungsreise in Siebenbürgen. Der ungarische Ministerpräsident Graf Tisza und Minister des Innern Sandor, die zum Besuch von durch den rumänischen Einbruch heimgesuchten Ortschaften in Siebenbürgen weilen, sind in Maros-Vasarhely eingetroffen und haben von dort ihre Reise im Automobil in die Ortschaften Sovarad, Maroheviz, **Parajd** und Szekely-Udvarhely fortgesetzt.

(*Neuigkeits Welt-Blatt*. XLIII. Jg. Nr. 265. 19. Nov. 1916. 9.)

▪ **AZ UJSÁG, 1918. aug. 13.**
GÁL ÁLLAMTITKÁR ERDÉLYI KÖRUTJA

Gál Sándor belügyi államtitkár ma este Erdélybe utazott, hogy a háborus kársegélyezés kérdését a helyszinén tanulmányozza és egyuttal a feldult tüzhelyek helyreállitását is közvetlenül megvizsgálhassa. Az államtitkárral együtt utazott Erdély királyi biztosa, Ugron Gábor is. A körut két hétig tart és ez idő alatt az államtitkár meglátogatja Maroshéviz, Borszék, Holló, Tölgyes, Ditró, Gyergyószentmiklós, Mádéfalva, Gyimes, Csikszereda, Oláhfalu, Székelyudvarhely, Sóvidék, **Parajd** és Szováta környékét, a honnan Segesváron keresztül Brassóba utazik. Innen pedig Marosvásárhelyt, Sósmezőt, Sepsiszentgyörgyöt, Dévát, Hátszeget és Petrozsényt keresi fel. Gál Sándor kiséretében utaznak: Gáspár Artur miniszteri tanácsos, Jendrassik Alfréd müszaki főtanácsos. Ugron Gábor kiséretében: Rozsnyay Dávid és Sigray mérnök.

[...]

(*Az Ujság*. XVI. évf. 187. sz. 1918. aug. 13. 2.)

▪ **AZ EST, 1918. aug. 13.**
GÁL SÁNDOR ERDÉLYI KÖRUTJA

Gál Sándor erdélyi körutja. Gál Sándor belügyi államtitkár ma este Erdélybe utazik, hogy a háborus kársegélyezés kérdését a helyszinén tanulmányozza és egyuttal a feldult tüzhelyek helyreállitását is közvetlenül megvizsgálhassa. Az államtitkárral együtt utazik Erdély királyi biztosa, Ugron Gábor is.

A körut körülbelül két hétig tart és ez idő alatt az államtitkár meglátogatja Maroshéviz, Borszék, Holló, Tölgyes, Ditró, Gyergyószentmiklós, Mádéfalva, Gyimes, Csikszereda, Oláhfalu, Székelyudvarhely, Sóvidék, **Parajd** és Szováta környékét, a honnan Segesváron keresztül Brassóba

utazik. Innen pedig Marosvásárhelyt, Sósmezőt, Sepsiszentgyörgyöt, Dévát, Hátszeget és Petrozsényt keresi fel.

Gál Sándor kiséretében utaznak: Gáspár Artur miniszteri tanácsos, Jendrassik Alfréd müszaki főtanácsos. Ugron Gábor kiséretében: Rozsnyay Dávid és Sigray mérnök.

(*Az Est*. IX. évf. 187. sz. 1918. aug. 13. 8.)

▪ **FRISS UJSÁG, 1918. aug. 13.**
GÁL SÁNDOR ÁLLAMTITKÁR ERDÉLYI KÖRUTJA

Friss Ujság. XXIII. évf. 187. sz. (1918. aug. 13.) 5. ≈
Az Ujság. XVI. évf. 187. sz. (1918. aug. 13.) 2.

▪ **PESTI NAPLÓ, 1918. aug. 13.**
GÁL ÁLLAMTITKÁR ERDÉLYI KÖRUTJA

Gál államtitkár erdélyi körutja. Gál Sándor belügyi államtitkár hétfőn Erdélybe utazott, hogy a háborus kársegélyezés kérdését a helyszinén tanulmányozza és egyuttal a feldult tüzhelyek helyreállitását is közvetlenül megvizsgálhassa. Az államtitkárral együtt utazik Erdély királyi biztosa, Ugron Gábor is. A körut két hétig tart és ez idő alatt az államtitkár meglátogatja: Maroshéviz, Borszék, Holló, Tölgyes, Ditró, Gyergyószentmiklós, Mádéfalva, Gyimes, Csikszereda, Oláhfalu, Székelyudvarhely, Sóvidék, **Parajd** és Szováta környékét, a honnan Segesváron keresztül Brassóba utazik. Innen pedig Marosvásárhelyt, Sósmezőt, Sepsiszentgyörgyöt, Dévát, Hátszeget és Petrozsényt keresi fel. Gál Sándor kiséretében utaznak: Gáspár Artur miniszteri tanácsos, Jendrassik Alfréd müszaki főtanácsos. Ugron Gábor kiséretében: Rozsnyay Dávid és Sigray mérnök.

(*Pesti Napló*. LXIX. évf. 187. sz. 1918. aug. 13. 10.)

▪ **UDVARHELYI HIRADÓ, 1918. aug. 18.**
A FELDULT ERDÉLY UJJÁÉPITÉSI AKCZIÓJA

A feldult Erdély ujjáépitési akcziója.

– Gál Sándor belügyi államtitkár és Ugron Gábor királyi biztos Székelyudvarhelyen –

Az elpusztitott és felégetett erdélyi falvak újjáépitése ügyében Ugron Gábor királyi biztos és Gál Sándor a belügyminiszterium államtitkára f. hó 14 én indultak el körutjukra. Három heti tartamra van tervezve ez a körut, a mely sorra vesz minden megyét, hogy megállapitsa az égetően sürgős teendőket és orvosolja a hiányokat és bajokat, melyek immár kerek két esztendeje lesz, hogy segitségért kiabálnak.

A körut alatt Maroshéviz, Borszék, Holló, Tölgyes, Ditró, Gyergyószentmiklós, Mádéfalva, Gyimes, Csikszereda, Oláhfalu, Székelyudvarhely, Sóvidék, **Parajd** és Szováta környékét keresik fel, a honnan Segesváron keresztül Brassóba utaznak. Innen pedig Marosvásárhelyt, Sósmezőt, Sepsiszentgyörgyöt, Dévát, Hátszeget és Petrozsényt keresik fel.

Gál Sándor kiséretében utaznak: Gáspár Artur miniszteri tanácsos, Jendrassik Alfréd müszaki főtanácsos. Ugron Gábor kiséretében: Rozsnyay Dávid és Sigray mérnök.

Az illusztris társaság tegnap, szombaton érkezett meg Szentegyházasfaluba, honnan délre érkeztek be Székelyudvarhelyre. [...]

[...]

Az illusztris társaság este Sebesi alispán vendége volt, s ma reggel a Sóvidékre utazott.

(*Udvarhelyi Hiradó*. XXI. évf. 34. sz. 1918. aug. 18. 3.)

BIBLIOGRÁFIA

KÉZIRATOS FORRÁSANYAGOK

CHOLNOKY Jenő

1907 [Napló.] *XXV. 1906–7.* Kézirat, Magyar Földrajzi Múzeum (Érd), Cholnoky-hagyaték.

1912a [Napló.] *XXXI. 1911–12.* Kézirat. Magyar Földrajzi Múzeum (Érd), Cholnoky-hagyaték.

1912b [Cholnoky Jenő levele Lóczy Lajoshoz, kelt. 1912. július 11.] Kézirat. Természettudományi Múzeum, Budapest. (222/245/53)

DEBRECZENI Márton

é. n. [Kézirat.] Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár. Jelzet: Ms. 2872.

N. N.

1907 *Az erdélyi részek földrajza. Ngs. Dr. Cholnoky Jenő e. ny. r. t. előadásai után. 1907–08. t. I. f. Kolozsvár*. Kézirat. Magyar Földrajzi Múzeum (Érd), Cholnoky-hagyaték.

PAPP

1829 *Erdély ország geographiája* [*Zilahon 829*]. Kézirat. Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár. Jelzet: MS. 128.

PARTSCH, Paul Maria

1826 *Reise nach Siebenbürgen 1826.* Nr. III–IX. Kézirat. [A naplók gerincén szereplő sorszámozás szerint: 14–20. naplók]. Természettudományi Múzeum (*Naturhistorisches Museum*), Bécs.

TULOGDY [TULOGDI] János

1908 [Napló.] Kézirat. Magyar Földrajzi Múzeum (Érd), Tulogdy-hagyaték.

NYOMTATOTT FORRÁSANYAGOK

ÁBRAI Károly

1905 Bem apó. Történeti regény két kötetben az 1848–49-iki szabadságharc idejéből. [I.] *Budapest*. XXIX. évf. 101. sz. (ápr. 11.) 13.

ACKNER, Michael Johann

1847 *Mineralogie Siebenbürgens, mit geognostischen Andeutungen*. [I–II. Lieferung.] Theodor Steinhaussen, Hermannstadt.

1855 *Mineralogie Siebenbürgens, mit geognostischen Andeutungen*. [Neuauflage.] Theodor Steinhaussen, Hermannstadt.

AGRICOLA → JAKAB Elek

AGYAGÁSI Károly

1908 *Szováta – fürdői ismertetés és gyógyitó javallatok. A művelt közönség és orvosok részére.* Benkő László, Maros-Vásárhely.

AJTAI

1831 Nemes Udvarhely-Szék' Statistikájához (Nzti. Társ.11.Szám) Tóldalék. *Nemzeti Társalkodó*. 1831. évf. 12. sz. (márc. 19.) 89.

ALBERTI, Friedrich von

1852 *Halurgische Geologie*. I. Band. J. G. Cotta, Stuttgart–Tübingen.

ANDRÄ [ANDRAE], Carl [Karl] Justus

1854 *Bericht über eine im Jahre 1851 unternommene Geognostische Reise durch die Südlichsten Punkte des Banats, der Banater Militairgrenze und Siebenbürgen.* H. W. Schmidt, Halle.

ANDRÉ, Christian Carl
1813 *Neueste geographisch-statistische Beschreibung des Kaiserthums Oesterreich.* (Neueste Länder- und Völkerkunde. Ein geographisches Lesebuch. XV. Band. Kaiserthum Oesterreich.) Verlage des geographischen Instituts, Weimar.
ARANKA György
1797 *Utazás Erdélyben, tekintettel a Magyar nyelvmivelő Társaságra*. Közli: Vass József. In: Vass 1854: 411–421.
ÁRKOSI FERENCZI Kálmán
1911 A pálfalvi szélmolnár. *Erdélyi Lapok*. IV. évf. 19. sz. (okt. 1.) 570–573.
BADICS Ferenc [Ferencz] (szerk.)
1897 *Magyar olvasókönyv*. III. köt. *A középiskolák harmadik osztálya számára*. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), Budapest.
1900 *Magyar olvasókönyv*. II. köt. *A középiskolák második osztálya számára*. Második, az uj tanterv szerint átdolgozott kiadás. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), Budapest.
BAEDEKER, Karl
1880 *Southern Germany and Austria, including Hungary and Transylvania. Handbook for travellers.* 4th ed., remodelled and augmented. Karl Baedeker, Leipsic – Dulau and Co., London.
1884 *Oesterreich-Ungarn. Handbuch für Reisende.* 20. Auflage. Karl Baedeker, Leipzig.
1907 *Österreich-Ungarn nebst Bosnien und der Herzegowina. Cetinje. Belgrad. Bukarest. Handbuch für Reisende*. 27. Auflage. Karl Baedeker, Leipzig.
1911 *Austria-Hungary with Excursions to Cetinje, Belgrade, and Bucharest. Handbook for Travellers.* 11th Edition, revised and augmented. Karl Baedeker, Leipzig – Fischer Unwin, London – Charles Scribner's Sons, New York.
1913 *Österreich-Ungarn nebst Cetinje, Belgrad, Bukarest. Handbuch für Reisende.* 29. Auflage. Karl Baedeker, Leipzig.
BAKEWELL, Robert
1828 *An introduction to geology: comprising the elements of the science in its present advanced state, and all the recent discoveries; with an outline of the geology of England and Wales.* The third edition, entirely recomposed, and greatly enlarged. Longman–Rees–Orme–Brown–Green, London.
BALASSA József
1897 Millenniumi monographiák: VI. Székelyföld. [Recenzió.] *Ethnographia*. VIII. évf. 3. füz. 224–225.
BALLAGI Aladár – LÓCZY Lajos – MÁRKI Sándor
1901 Délkeleti Magyarország. Erdély és a szomszédos hegyvidékek. In: *OMMIK* 1901. XX/VII: 3–18.
BÁNYAY Béla
1916 Idegenforgalom. *A Bánya*. XI. évf. 19. sz. (máj. 7.) 1–2.
BARABÁS Endre
1904 *Udvarhely vármegye közgazdasági leirása*. (Megyei Monográfiák. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota.) Különlenyomat a »Közgazdasági Szemle« 1904. évi szeptemberi és októberi füzeteiből. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.
BARCZÁN Endre
1896 Keleti határátjáróink kereskedelmi viszonyai. *Földrajzi Közlemények*. XXIV. köt. 137–147.
BARTHOS Indár

1907 Mailand Oszkár: „Székelyföldi gyűjtés.” [Ismertetés.] In: BARTHOS Indár (szerk.): A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tizenhatodik évkönyve. Hirsch Adolf, Déva.

BARTÓK László

1892 A tordai sósfürdő. *Erdély*. I. évf. 8–9. sz. 367–368.

BASIOTA, Basiliu [= R. M. D. Basiota]

1876 Fabric’a de catranitie séu aprendiori din Paraidu. *Transilvani’a. Fói’a Asociatiunei transilvane pentru literatur’a romana si cultur’a poporului romanu.* Anulu IX. Nr. 13. (1. Iuliu.) 145–147.

BECHE, Henry Thomas de la

1832a *A geological manual*. Second edition, corrected and enlarged. Treuttel and Würtz – Treuttel Jun. and Richter, London; Treuttel and Würtz, Paris–Strasburgh.

1832b *A geological manual*. Carey & Lea, Philadelphia.

BECZE Antal

1901 Csikvármegye. In: Radnóti (szerk.) 1901: 406–440.

BEDŐ Dénes

1875 A természetrajzi gyüjtemény. In: *IÉ–Ker.–Tan*. 1875: 75.

BEDŐHÁZI János

1901 Maros-Tordamegye. In: *OMMIK* 1901. XX/VII: 285–307.

BÉKESSI Márk [= NÁPRÁDI Y–Z.] [= Y–Z.]

1857 Erdélyi levelek. *Hölgyfutár*. VIII. évf. [I. rész:] 183. sz. (aug. 12.) 808; [II. rész:] 185. sz. (aug. 14.) 816; [III. rész:] 186. sz. (aug. 17.) 820; [IV. rész, tévesen VI. részként számozva:] 188. sz. (aug. 19.) 827. [V. rész, tévesen VI. részként számozva:] 190. sz. (aug. 22.) 836; [VI. rész, tévesen V. részként számozva:] 191. sz. (aug. 24.) 842; [VII. rész, tévesen V. részként számozva:] 192. sz. (aug. 25.) 846; [VIII. rész:] 196. sz. (aug. 29.) 861–862; [IX. rész, tévesen VIII. részként számozva:] 199. sz. (sept. 2.) 873–874; [X. rész:] 200. sz. (sept. 3.) 878; [XI. rész:] 202. sz. (sept. 5.) 887–888; [XII. rész:] 205. sz. (sept. 10.) 901–902; [XIII. rész:] 206. sz. (sept. 11.) 906; [XIV. rész:] 207. sz. (sept. 12.) 910; [XV. rész:] 214. sz. (sept. 21.) 939–940; [XVI. rész, tévesen XVII. részként számozva:] 228. sz. (okt. 7.) 1003; [XVII. rész, tévesen XVIII. részként számozva:] 230. sz. (okt. 9.) 1011–1012; [XVIII. rész, tévesen XIX. részként számozva:] 242. sz. (okt. 23.) 1059; [XIX. rész:] 243. sz. (okt. 24.) 1063–1064;

1859 Erdélyi képek. – Erdélyi útiképek. (A korondi fürdő.) *Hölgyfutár*. X. évf. 130. sz. 1064–1066; 137. sz. 1120–1121.

1862 [Vidéki levelezések: Marosvásárhely, augusztus 28. keltezéssel ellátott levél.] *Hölgyfutár*. XIII. évf. 108. sz. (szept. 9.) 361–362.

BENEDEK Elek

1895 A nap fölkel... *Kolozsvár*. IX. évf. 283. sz. (dec. 9.) o. n.

1901 Udvarhelymegye. In: *OMMIK* 1901. XX/VII: 329–345.

BENEDEK Kálmán

1905 Emlékirat a parajdi sóbányászat fejlesztése érdekében. *Bányászati és Kohászati Lapok*. XXXVIII. évf. II. köt. 16. sz. 240–242.

BENIGNI [VON MILDENBERG], Joseph Heinrich [= BENIGNI József]

1833 *Kurzer Unterricht in der Geographie Siebenbürgens zum Schulgebrauche*. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. W. H. Thierry, Hermannstadt.

1835 *Az erdélyi nagy fejedelemség’ rövid földleirása alsóbb oskolák’ számára*. Ev. Ref. Kollégyom könyv- és könyomtató Intézet, Kolozsvártt.

1837 *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*. I–III. W. H. Thierry, Hermannstadt.

BENKŐ [BENKÖ] Ferenc [Ferentz]

1786 *M'agyar minerologia az az a' kövek' 's értzek tudománya*... Nyomt. a' Réf. Koll. Bet., Kolo'sváratt.
1800 Egy kis hazabéli utazás. Némely bányászatoknak le-írása, és a' leg-ujjabb minerolog. systemáinak laistroma III. részekben. *Parnassusi idö tötés 1794.* Hatodik darab. Hochmeister Márton, Kolo'sváratt.

BENKŐ [KIS-BACZONI BENKŐ] Károly
1869 *Marosszék ismertetése*. Kiadta Fekete Sámuel és Simon Elek. Róm. kath. Lyceum, Kolozsvártt.

BENKŐ József
1778 *Transilvania sive magnus Transilvaniae principatus, olim Dacia mediterranea dictus, orbi nundum satis cognitus. Pars prior sive generalis*. Tom. I–II. Iosephi nob. de Kurtzbök.
1999 *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe*. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szabó György. I–II. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár.
2014 *Erdély*. Fordította, bevezető tanulmánnyal és Részletes részét jegyzetekkel ellátta: Szabó György. Általános részét lektorálták, gondozták, jegyzetekkel ellátták: Bordi Zsigmond Loránd, Csáki Árpád, Kocs Irén, Vörösváry Gábor, Wanek Ferenc. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy – Tortoma Kiadó, Barót.

BEUDANT, François-Sulpice
1822 *Voyage minéralogique et géologique, en Hongrie pendant l'année 1818*. Tome I–IV. Chez Verdière, Paris.

BIELZ, Eduard Albert
1856 *Kurzgefaßte Erdbeschreibung von Siebenbürgen mit Rücksicht auf seine neue Verfassung und Verwaltung für den Unterricht bearbeitet*. S. Filtsch, Hermannstadt.
1857 *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*. S. Filtsch, Hermannstadt.
1858 *Kurzgefaßte Erdbeschreibung von Siebenbürgen mit Rücksicht auf seine neue Verfassung und Verwaltung für den Unterricht bearbeitet*. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. S. Filtsch, Hermannstadt.
1881 *Reisehandbuch für Siebenbürgen nach eigenen zahlreichen Reisen und Ausflügen in diesem Lande*. Jos. Drotleff, Hermannstadt.
1882 *Die Mineralquellen und Heilbäder Siebenbürgens*. (Aus dem Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins, II. Jahrgang 1882.) Josef Drotleff, Hermannstadt.
1885 *Siebenbürgen. Ein Handbuch für Reisende nach eigenen zahlreichen Reisen und Ausflügen in diesem Lande.* Zweite ergänzte und sehr erweiterte Auflage. Carl Graeser, Wien.
1899 *Siebenbürgen. Ein Handbuch für Reisende nach eigenen zahlreichen Reisen und Ausflügen in diesem Lande.* Neue, durch einen Anhang ergänzte, Ausgabe der 2. Auflage. W. Krafft, Hermannstadt–Leipzig.

BIELZ, Eduard Albert – SIGERUS, Emil
1903 *Siebenbürgen. Ein Handbuch für Reisende.* In neuer Bearbeitung herausgegeben von Emil Sigerus. III. Auflage. W. Krafft, Hermannstadt.

BIKFALVI Károly
1893 A maros-újvári sóbányák. Blaska Ubald bányatanácsos és Vajna Miklós bányatiszt adatai nyomán. *Erdély*. II. évf. 6. sz. 166–179.

BLASKA Ubáld
1896 *Erdélyi sóbányászat átnézete*. Gombos Ferencz, Kolozsvár.

BOÉR Hunor – CSÁKI Árpád (szerk.)

2012 Daniel Scheint: *Az erdélyi székelyek földje és népe természeti, politikai, statisztikai és történelmi szempontból (1833)*. [Zepeczaner Jenő előszavával.] Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

BOGDÁNFFY Miklós

1890 Szováta. (Fürdői levél.) *Fővárosi Lapok*. XXVII. évf. 221. sz. (aug. 12.) 1627.

BOHN, Gottried Christian – NORMANN, Gerhard Philipp Heinrich

1806 *Vollständigeres Wörterbuch der Produkten- und Waarenkunde. Eine alphabetische Beschreibung der Natur- und Kunstprodukte... Gottfried Christian Bohns Waarenlager, oder Wörterbuch der Produkten- und Waarenkunde. Des wohlerfahrnen Kaufmanns zweyte Abtheilung*. Neu ausgearbeitet von G. P. H. Norrmann. Zweyter Band. *M–Z*. Carl Ernst Bohn, Hamburg.

BONER, Charles

1865 *Transylvania; Its Products and Its People*. Longmans, Green, Reader, and Dyer, London.

BORN, Ignatz Edler von [= BORN, Inigo] [= BORN, M. de] [= BORN Ignác]

1774 *Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch das Temeswarer Bannat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Hungarn, an den Herausgeber derselben, Johann Jacob Ferber... Geschrieben*. Frankfurt und Leipzig.

2014 *Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeswarer Bannat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Hungarn im Jahr 1770*. Originaltext und ungarische Übersetzung. / *Úti levelek az 1770-es bánsági, erdélyi, felső- és alsó-magyarországi ásványtani utazásról.* Eredeti német szöveg és első magyar fordítás. (Szerk. PAPP Gábor – WEISBURG Tamás. Ford. FUCHS Péter.) Milagrossa, Miskolc.

BOUÉ, Ami

1829 *Geognostisches Gemälde von Deutschland. Mit Rücksicht auf die Gebirgs-Beschaffenheit nachbarlicher Staaten.* Herausgegeben von C. C. von Leonhard. Joh. Christ. Hermann, Frankfurt am Main.

1835 *Guide du géologue-voyageur, sur le modèle de l'Agenda geognostica de M. Léonhard.* I. F. G. Levrault, Paris.

1836 *Guide du géologue-voyageur, sur le modèle de l'Agenda geognostica de M. Léonhard.* II. F. G. Levrault, Paris.

BOUÉ, Ami – LILL DE LILIENBACH, Karl

1834 [No. XII.] Coup d'œil d'ensemble sur les Carpathes, le Marmarosch, la Transylvanie, et certaines parties de la Hongrie. Rédigé, en grande partie, d'après les journaux de voyages de feu M. Lill de Lilienbach; par M. A. Boué. [215–235]; [No. XIII.] Journal d'un voyage géologique fait a travers toute la chaîne des Carpathes, en Bukowine, en Transylvanie et dans le Marmarosch, par feu M. Lill de Lilienbach. Observations mises en ordre et accompagnées de Notes par M. A. Boué. »Toutes mes additions sont marquées par des guillemets.« [237–303]; Premier addenda. Aux observations sur la Transylvanie, tirées du journal de voyage de M. A. Boué. [303–307]; Second addenda par M. A. Boué. [307–308]; Troisième addenda par M. J. Behl, M. Kastel, M. Raymann. [308–316]. *Mémoires de la Société Géologique de France*. Tome premier – deuxième partie. F.–G. Levrault, Paris. 215–316.

BOZAC, Ileana – PAVEL, Teodor (ed.)

2007 *Călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773 / Die Reise Kaiser Josephs II. durch Siebenbürgen im Jahre 1773*. Vol. I. Ed. a II-a / Zweite Ausgabe. (Documenta, VII.) Academia Română / Rumänische Akademie, Centrul de Studii Transilvane / Zentrum für Siebenbürgische Studien, Cluj-Napoca / Klausenburg.

BREWSTER, David (ed.)

1832 *The Edinburgh Encyclopaedia*. First American edition, corrected and improved... in eighteen volumes. Vol. XVI. Joseph and Edward Parker, Philadelphia.

BRIGHT, Richard [M. D.]

1818 *Travels from Vienna through Lower Hungary; with some remarks on the state of Vienna during the congress, in the year 1814.* Archibald Constable and Co., Edinburgh – Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, London.

BÜSCHING [BUSCHING], D. Anton Friderich

1754 *Neue Erdbeschreibung.* Theil 1. *[...] Dänemark, Norwegen [...] Hungarn und die europäische Türkey, mit denen dazu gehörigen und einverleibten Ländern, enthält.* Johann Carl Bohn, Hamburg.

1760 *D. A. F. Büschings neue Erdbeschreibung [...]* Theil 1. Band II. *Das ganze russische Reich, Preußen, Polen, Hungarn und die europäische Türkey, mit den dazu gehörigen und einverleibten Ländern, enthält.* [IV. Auflage. Johann Carl Bohn, Hamburg.]

1762 *A New System of Geography [...]* Carefully translated from the last Edition of the German Original. In six volumes. Vol. II. *Hungary, Transylvania, Sclavonia, Dalmatia, Turkey in Europe, Portugal, Spain and France*. A Millar, London.

1764 *D. Anton Friderich Büschings neue Erdbeschreibung.* Theil 1. *[...] Dänemark, Norwegen [...] Hungarn und die europäische Türkey, mit denen dazu gehörigen und einverleibten Ländern, enthält.* V. Auflage. Johann Carl Bohn, Hamburg.

1768 *D. Anton Friderich Büschings neue Erdbeschreibung*. Theil 2. *Rußland, Preussen, Polen und Hungarn mit denen dazugehörigen und einverleibten Ländereyen*. Neueste Ausgabe. Benedict Hurter, Schaffhausen.

1770 *D. Anton Friderich Büschings neue Erdbeschreibung.* Theil 1. Band II. *Preußen, Polen, Hungarn, und die europäische Türkey mit den dazu gehörigen und einverleibten Ländern [...]* [Sechste rechtmäßige Auflage. Johann Carl Bohn, Hamburg.]

1777 *D. Anton Friderich Büschings neue Erdbeschreibung.* Theil 1. Band II. *Preußen, Polen, Ungarn, Siebenbürgen...* [Siebente rechtmäßige Auflage. Carl Ernst Bohn, Hamburg.]

1785 *A. F. Büschings große Erdbeschreibung*. Band VI. *Das Königreich Ungarn mit den einverleibten Ländern, und das Großfürstenthum Siebenbürgen.* Joseph Georg Traßler, Troppau.

1788 *D. Anton Friderich Büschings Erdbeschreibung.* Theil 2. *...Ungarn, die denselben einverleibten Reiche und Siebenbürgen...* Achte rechtmäßige Auflage. Carl Ernst Bohn, Hamburg.

BUSCHMANN, J. Ottokar Freiherrn von

1909 *Das Salz dessen Vorkommen und Verwertung in sämtlichen Staaten der Erde*. I. Band. *Europa*. Wilhelm Engelmann, Leipzig.

BUZOIANU George T.

1894 *România și țările vecine*. Ed. III. Tipo-Litografia Nationale Ralian și Ignat Samitca, Craiova.

BZENSZKY Rudolf

1913a = Syllogimaeorum Transylvanae Ecclesiae, Liber primus continens Prolegomena Daciae. In: *A jászberényi magyar királyi állami főgimnázium értesitője az 1912–1913. iskolai évről.* Novotha Andor Könyvnyomdája, Jászberény. 12–35.

CAROSSA Hans

2014 *Naplójegyzetek az 1916. évi román frontról*. Ford. Antal Imre. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

CHARPENTIER, Henri

1900 *Géologie et minéralogie appliquées. Les minéraux utiles & leurs gisements*. Ch. Dunod, Paris.

CHOLNOKY Jenő

1913 *Erdély*. („Uránia” Magyar Tudományos Egyesület – Népszerű tudományos felolvasások. 151.) Hornyánszky Viktor, Budapest.
1916 Előzetes jelentés Karszt-tanulmányaimról. *Földrajzi Közlemények.* XLIV. köt. 8. sz. 425–455.
1917a Az E. K. E. munkaprogrammja. *Erdély*. XXVI. évf. 1–12. sz. 2–12.
1917b Románia. *Magyar Figyelő*. VII. évf. I. köt. (jan.–márc.) 81–90.

CHOWNITZ [CHOWANETZ], Julian
1851 *Handbuch zur Kenntniß Ungarns, ferner: Siebenbürgens, der serbischen Woiwodschaft, des Temescher Banates, Slavoniens, Croatiens, der k.k. Militairgrenze und des ungarischen Litorales*. Buchner'schen Buchhandlung, Bamberg.

CHYZER Kornél
1885 *Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei*. Zemplén Nyomda, S.-A.-Ujhely.

CRANTZ, Heinrich Johann
1777 *Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie*. Joseph Gerold, Wien.

CRUSIUS, Christian
1808 *Topographisches Post-Lexikon aller Ortschaften der k. k. Erbländer.* Theil 4. *Ungern, samt den einverleibten Provinzen und Siebenbürgen.* Band 4. *N–S.* Mathias Andreas Schmidt, Wien.

CSANÁDY Béla
1864 Kirándulás a parajdi sóbányákhoz. (A természetvizsgálók maros-vásárhelyi gyülése alkalmával.). *Vasárnapi Ujság*. XI. évf. 37. sz. (szept. 11.) 382–383.

CSATÁRY Ottó = KOVÁCH László
1854 Fürdői levelek. *Divatcsarnok.* II. évf. [Első rész, kelt. jún. 24: Fürdői levelek. II.] 37. sz. belső borító, o. n.; [Második rész, kelt. júl. 12: Fürdői levelek. VI.] 42. sz. 974–977; [Harmadik rész, kelt. júl. 14; és negyedik rész, kelt. júl. 17: Fürdői levelek. XIII. Előpataki fürdő; XIV. Csik-Tusnádi fürdő.] 45. sz. (aug. 15.) 1047–1048, 1048–1049; [Ötödik rész, kelt. júl. 9; és hatodik rész, kelt. júl. 12: Fürdői levelek. XIX. Homoródi fürdő; XX. Korondi fürdő.] 49. sz. (szept. 5.) 1143–1144, 1144–1145.
A folyóiratban a *Fürdői levelek* cím rovatcímként (is) olvasandó, a folyamatos sorszámozás a rovat (különböző szerzőktől származó) bejegyzéseinek sorszámát jelöli. A rovat cikkei hol a folyóirat fedőlapjának belső oldalán jelennek meg (oldalszámozás nélkül), hol a folyóirat lapjain (oldalszámozással). A szerző által ismertetett utazás nyomvonala, illetve a közlések sorrendje alapján a harmadik–negyedik és ötödik–hatodik részek keltezései hibásak.

CSÁVOK Géza → M. KOVÁCS Géza

CSENGERY József
1866 *Vázlata a parajdi sóképlet viszonyainak és az ottan divó sóbánya művelet modorának.* In: *MOTM* 1866: 239–241.

CSEREY Adolf
[1902] *Kis ásványtan*. (Stampfel-féle Tudományos Zseb-könyvtár. 128.) Stampfel Károly, Pozsony–Budapest.

CS. SZABÓ Kálmán → SZABÓ Kálmán

CZEKELIUS, Daniel
1854 Die Verbreitung der Salzquellen und des Steinsalzes in Siebenbürgen. *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt.* Jg. V. Nr. 3. 39–56.

CZIRBUSZ Géza
1902 *Magyarország a XX. évszáz elején*. Polatsek-féle Könyvkereskedés, Temesvár.

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János

1870 *A magyar nyelv szótára*. V. köt. [I. rész. *P–Piperevágy*]. „Athenaeum” Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, Pest.

DARÁNYI Ferencz

1871 Uti-terv és jegyzetek az Erdélybe utazók számára [I–III]. *Kecskeméti Lapok.* IV. évf. 9. sz. (márc. 4.) [516–517.]; 10. sz. (márc. 11.) [519–521.]; 11. sz. (márc. 18.) [524–525.]

DAUBENY, Charles

1826 *A description of active and extinct volcanos; with remarks on their origin, their chemical phaenomena, and the character of their products... Being the substance of some lectures delivered before the University of Oxford*. W. Phillips, London – Joseph Parker, Oxford.

DEÁK Lajos

1892 Szováta sósfürdő. *Erdély*. I. évf. 7. sz. 297–299.

DEMIAN, Johann Andreas

1796 *Statistisches Gemälde der östreichischen Monarchie. Ein Lesebuch für denkende Unterthanen derselben*. Christian Friedrich Wappler, Wien.

1804 *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*. Band II. *Ostgalizien und Siebenbürgen.* K. n., h. n.

DERÉKI Antal

1915 Pünkösdi királyság. (Emlékeimből.) *Magyarország*. XXII. évf. 359. sz. (dec. 27.) 2–4.

DERZSI K. Ferencz

1900 A szóvátai (Illyés) Medve tóról. *A Mi Fürdőink. Az „Erdély” fürdőügyi melléklete*. [III. évf.] 1. sz. 5–6.

DIACONOVICH, Cornel

1900 *Enciclopedia Română.* Tomul II. *Copepode–Keman*. W. Krafft, Sibiiu.

1904 *Enciclopedia Română.* Tomul III. *Kemet–Zymotic*. W. Krafft, Sibiiu.

DOHM, Christian Wilhelm

1780 *Materialien für die Statistick und neuere Staatengeschichte*. Dritte Lieferung. Meierschen Buchhandlung, Lemgo.

DOMOKOS Pál Péter (közl.)

1937 *Gróf Teleki József: Úti jegyzések.* Közli Domokos Pál Péter. Gloria Nyomdai Műintézet, Cluj.

ÉDER Józef Károly [= EDER, Karl Joseph]

1824 *Erste Anleitung zur Kenntniß von Siebenbürgen.* Aus der Ungarischen Originalausgabe des Jahres 1796 übersetzt. Martin v. Hochmeister, Hermannstadt.

1826 *Erdély Ország’ ismértetésének ’zengéje. Hozza adatott: az Erdéllyi Hellységeknek Lajstroma ezen tzim alatt: Elenchus, nomina Civitatuum...* [II. kiadás.] Hochmeister Márton, Szeben.

[ED. GEO. DICT.]

1822 = *The Edinburgh Gazetteer, or geographical dictionary: containing a description of the various countries, kingdoms, states, cities, towns, mountains, &c. of the world* [...] *in six volumes*. Archibald Constable and Co., Edinburgh – Longman, Hurst [...], London.

[EGY. MAGY. ENC.]

1860 = TÖRÖK János (szerk.): *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*. II. köt. *Aka–Amerika*. Emich Gusztáv, Pest.

1862 = TÖRÖK János (szerk.): *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*. IV. köt. *Asaba–Azzolino, Á – Ázsiai társaságok.* Emich Gusztáv, Pest.

EISIG, Hugo

1871 Briefe aus Siebenbürgen. *Das Ausland. Ueberschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiete der Natur-, Erd- und Völkerkunde.* [Augsburg.] XLIV. Jhrg. 1. Geologischer Ueberblick: Nr. 28. (10. Jul.) 652–656.; 2. Salz und Salzbergwerke I.: Nr. 31. (31. Jul.)

728–734.; 2. Salz und Salzbergwerke II.: Nr. 33. (14. Aug.) 772–778.; 3. Das Goldseifengebirge von Olahpian: Nr. 37. (11. Sep.) 871–873.; 4. Eine Reise ins Erzgebirge: Nr. 41. (9. Oct.) 968–974.; 5. Verespatak: Nr. 50. (11. Dec.) 1195–1198.

1872 Briefe aus Siebenbürgen. *Das Ausland. Ueberschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiete der Natur-, Erd- und Völkerkunde.* [Augsburg.] XLV. Jhrg. 6. Siebenbürgens Goldbergbau: Nr. 1. (1. Jan.) 15–18.; 6. Siebenbürgens Goldbergbau II: Nr. 7. (12. Febr.) 152–158.

ERDŐDI János → PÁLLFY János

ERSCH, J. S. – GRUBER, J. G. (Hgg.)

1832 *Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge von genannten Schriftstellern bearbeitet...* Dritte Section. *O–Z.* Herausgegeben von MEIER, M. H. E. – KÄMTZ, L. F. Zweiter Theil. *Odysseis–Olba*. F. A. Brockhaus, Leipzig.

[FABRITIUS, Karl]

1855 Eine mündliche Quelle für die Geschichte Borszéks (Nach den Erzählungen der Frau Zimmetshausen). *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde.* Jhrg. XIII. Nr. 12. (dec. 13.) 45–46.; Nr. 13. (dec. 20.) 49–50.; Nr. 14. (dec. 27.) 53–55.

FAIRCHILD, Herman LeRoy

1904 Geology under the New Hypothesis of Earth-Origin. *The American Geologist. A Monthly Journal of Geology and Allied Sciences*. Vol. XXXIII. (January–June.) 94–116.

FARKAS Jenő

1898 Élelmezés. In: Matlekovits (szerk.) 1898. IX: 61–95.

FEILITZSCH Arthur – RADNÓTI Dezső

1898 „Világszép Erdély.” Az E. K. E. előfizetési felhívása. *Erdély.* VII. évf. 10–12. sz. 102–104.

FELD Vilmos

1889 A só és annak felhasználása, szerepe az ember szervezetében és az államháztartásban. In: *A m[áramaros]-szigeti kegyestanitórendi gymnasium értesitője az 1888–89-ik tanév végén.* 3–19.

FELMÉRI Albert

1884 Az erdélyi Gleichenberg. *Nemzet*. III. évf. 222. sz. (1884. aug. 12.) 1.

1903 Fürdői levél. [Korond-furdő.] *Siklós és Ormánság. Társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap*. I. évf. 8. sz. (aug. 22.) 2–3.

FÉNYES Elek

1857 *Az ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leirása*. I–II. Heckenast Gusztáv, Pest.

FÉNYES László

1916 Erdély visszatért lakossága. Kocsin három vármegyén végig. *Az Est. Politikai napilap*. VII. évf. 344. sz. (1916. dec. 10.) 7.

FERENCZY János

1809 *Közönséges Geographia, mellyben a' földnek mathematikai, természeti, és leg inkább politikai állapotja a' leg ujabb változások után elö adatik*. Eggenberger József, Pesten.

1825 *Közönséges Geographia, mellyben a' földnek mathematikai, természeti, és leginkább politikai állapotja a' leg újabb változások szerent adatik elö*. Második egészen meg jobbított Kiadás. Eggenberger Jósef, Pesten.

FICHTEL, Johann Ehrenreich von

1780 *Beytrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen.* I. Theil. *Nachricht von den Versteinerungen des Großfürstenthums Siebenbürgen...* II. Theil. *Geschichte des Steinsalzes und der Steinsalzgruben im Großfürstenthum Siebenbürgen...* Verlag der Raspischen Buchhandlung, Nürnberg.

FISCHER Samu = RÉVÉSZ Samu

1887 Magyarország konyhasós vizei. *Földtani Közlöny*. XVII. köt. 9–11. füz. 377–448.

FODOR János → K. FODOR János

FORSTER Gyula (szerk.)

1906 *Magyarország műemlékei*. II. köt. *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma*. Összeáll. Gerecze Péter. Hornyánszky Viktor, Budapest.

[FRANKLIN]

1912 = *A Franklin kézi lexikona*. II. köt. *Gaucho–Nicotera*; III. köt. *Niczky–Zsuzsok*. Franklin Társulat – Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest.

FRIDVALDSZKY, Joanne

1767 *Minero-logia magni principatus Transilvaniae seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia, lapides, & aquae*. Typis Academicis Societatis Jesu, Claudiopoli.

[FRIEDERICH, Carl (Hg.)]

1831 *Das Weltall. Ein geographisch-statistisch-naturhistorisches Handwörterbuch mit Berücksichtigung des Wissenswürdigen aus der Weltgeschichte. Aus authentischen und den neuesten Quellen geschöpft und in alphabetischer Ordnung zusammengestellt.* Bd. XV. *Drusiana fossa bis Frankop*. Carl Friederich, Frankfurt am Main.

FRONIUS, Franz Friedrich

1858 Eine naturhistorische Excursion in das Szeklerland (den Udvarhelyer Kreis und Theile des Kronstädter und Maros-Vásárhelyer Kreises) im August 1857. (Im Auszuge aus dem Archive des Vereines für siebenbürgische Landes. III. Band 1. Heft der neuen Folge.) *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt.* Jg. IX. Nr. 5. 77–86.

FUSS [FUß], Carl [Karl]

1851 Vereinsnachrichten. *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt*. II. Jg. Nr. 7. 108–110.

FUß, Michael

1846 Verzeichniß derjenigen Pflanzen, welche entweder ausschließlich oder doch hauptsächlich in Siebenbürgen wildwachend angetroffen werden, nebst Angabe ihres Fundortes und der wichtigsten Synonimen. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. II. Band. 349–391.

GÄTZSCHMANN [GAETZSCHMANN], Moriz Ferdinand

1866 *Vollständige Anleitung zur Bergbaukunst*. I. Theil. *Die Auf- und Untersuchung von Lagerstätten. Zweite Auflage*. Arthur Felix, Leipzig.

GAGYHY Dénes [= GAGYHY, Dénes v.]

1909 Nagy Elek sorsa. III–IV. *Pesti Napló*. LX. évf. 218. sz. (szept. 15.) 1–3.

1916 Das Székler Land. *Pester Lloyd*. LXIII. Jg. Nr. 282. (10. Okt.) 1–3.

GALLETTI, Johann Georg August

1807 *Vollständiges Geographisches Taschenwörterbuch oder Alphabetische Darstellung aller Länder... Nach den neuesten Verfassungen vorzüglich für Reisende...* Johann Friedrich Gleditsch, Leipzig.

1809 *Vollständiges Geographisches Taschenwörterbuch oder Alphabetische Darstellung aller Länder... Nach den neuesten Verfassungen vorzüglich für Reisende...* Zweite, wohlfeilere, die neuesten Veränderungen enthaltende Ausgabe. Johann Friedrich Gleditsch, Leipzig.

GÁLOS Rezső (közl.)

1910 Lukáts István költeményei. Életrajzi vázlattal közli Gálos Rezső. *A temesvári felsőkereskedelmi iskola értesítője az 1910–1911. iskolai évről*. Uhrmann Henrik Könyvnyomdája, Temesvár. 3–57.

GEIKIE, Archibald

1882 *Textbook of Geology*. Macmillan, London.

1885 *Textbook of Geology*. Second edition, revised and enlarged. Macmillan, London.
1903 *Text-book of Geology*. Fourth edition, revised and enlarged. Vol. II. Macmillan, London – New York.

GENERSICH Gusztáv
1903 A gyógyítás módjai, eszközei és eredményei az erdélyi fürdőkben. In: Rigler (szerk.) 1903: 180–256.

GERANDO [GÉRANDO], Auguste de
2018 *Erdély és az erdélyiek*. Fordította és gondozta GAJDA Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

GERGELYFFI, Andreae
1811 *De aquis et thermis mineralibus Terrae Siculorum Transylvaniae.* Joannis Barth, Cibinii.

GÖNCZI Lajos
1888 Vázlat Székely-udvarhely környékének flórájából. In: *A székely-udvarhelyi evang. reform. collegium értesitője az 1887/88. iskolai évről.* Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székely-Udvarhely. 3–30.
1906 Az év története. (Felolvastatott az évzáró ünnepélyen.) *A székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium értesítője az 1905–1906-ik iskolai évről*. Becsek D. Fia, Székelyudvarhelyt. 100–110.

GÖNCZI Lajos (szerk.)
1912 *A székelyudvarhelyi reform. kollegium értesitője az 1911–1912-ik iskolai évről*. Becsek D. Fia Könyvnyomdája, Székelyudvarhely.
1913 *A székelyudvarhelyi reform. kollegium értesitője az 1912–1913-ik iskolai évről*. Becsek D. Fia Könyvnyomda, Székelyudvarhely.

GONDA Henrik
1916 A bocskoros fekete lovagok [I–II.]. *Pesti Hirlap*. XXXVIII. évf. 303. sz. (okt. 31.) 7–8; 313. sz. (nov. 10.) 9–10.

[GRANDE ENC.]
[1899] = *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*. Tome XXV. *Nord–Part*. Société Anonyme de la Grande Encyclopedie, Paris.

GRIMM, Johann
1856 *Grundzüge der Geognosie für Bergmänner, zunächst für die des österreichischen Kaiserstaates*. Zweite, um das Doppelte, vermehrte und verbesserte Auflage. Gottlieb Haase Söhne, Prag.

GUILLEAUME, Dominik Athanas [= D. A. G.]
1813 Allgemeine Uebersicht der Witterung vom 1. November 1812 bis Ende September 1813, und ihres Einflußes auf die Vegetation in dem Großfürstenthume Siebenbürgen. *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*. Jg. 1813. Nr. 58. 459–464.
1814 Fragmentarische Beschreibung des Großfürstenthums Siebenbürgen. *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser*. Jg. 1814. (Januar) Nr. 4. 25–30.

GUTTMANN Oszkár
1881 *Magyar bánya-kalauz. / Ungarisches Montan-Handbuch*. Perles, Bécs / Wien.

GYALLAY Domokos
1911 Kibéküles a jó Istennel. *Erdélyi Lapok*. IV. évf. 15. sz. (aug. 1.) 448–452.

GYÖRGY Aladár (szerk.)
1905 *A Föld és népei. Népszerű földrajzi és népismei kézikönyv*. V. köt. *Magyarország*. Második ujból irt kiadás. Franklin-Társulat, Budapest.

HACQUET, Balthasar

1790 *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788. und 1789. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen.* I. Raspischen Buchhandlung, Nürnberg.
1791 *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788. 89 und 90. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen.* II. Raspischen Buchhandlung, Nürnberg.

HANKÓ Vilmos [= HANKÓ, Vilhelm / Wilhelm von]
1891 *Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek leirása*. Erdélyrészi Kárpát-Egyesület, Kolozsvár.
1894 A korondi fürdő. *Erdély.* III. évf. 5. sz. 138–142.
1896a Székelyföld. (Mutató az E. K. E. kiadásában megjelenő monografiából.) *Erdély.* V. évf. 4. sz. 34–39.
1896b *Székelyföld*. A képeket rajzolták: Goró Lajos, Huszka József és Tull Ödön. Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület kiadása. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), Budapest.
1897 A Székelyföld tájszépségei; a parajdi sóhegy. In: Badics (szerk.) 1897. III: 177–180.
1898 Szováta. *Erdély.* VII. évf. 1–3. sz. 5–7.
1900 *Die Bäder und Mineralwässer der erdélyer (siebenbürgischen) Landestheile Ungarn's*. Erdélyi Kárpát-Egyesület, Kolozsvár.
1903a *Székelyföld fürdői és ásványvizei. Tájékoztató a fürdők, ásványvizek megválasztásánál*. Márkus Samu Könyvnyomdája, Budapest.
1903b A székelyföld természeti kincsei. *Magyarország*. X. évf. 5. sz. 4.
1916 A magyar föld ritkasagai. Az idegenforgalom bazisai. *Budapesti Hirlap*. XXXVI. évf. 217. sz. (aug. 6.) 12–13.

HANUSZ István
1892 Eldorado Magyarországon. *Földrajzi Közlemények.* XX. köt. 1–18.
1893 A természet játékai Erdélyben. *Erdély.* II. évf. 7–8. sz. 209–212.
1894 Eldorádó Magyarországon. [II.] *Földrajzi Közlemények.* XXII. köt. 382–389.
1895 Eldorádó Magyarországon. [II.] *Kecskeméti Lapok.* XXVIII. évf. 6. sz. (febr. 10.) 1–2; 8. sz. (febr. 14.) 1–2; 8. sz. (márc. 3.) 2.
1896a Aranyleletek Magyarországon. *Kecskemét*. XXVII. évf. 40. sz. (okt. 4.) o. n.
1896b Munkás vizeink. *Földrajzi Közlemények.* XXIV. köt. 129–137.
1897 Népmozgalom Magyarországon. *Földrajzi Közlemények.* XXV. köt. 1–8.
1899a Hazai földrajzi népregék. *Földrajzi Közlemények.* XXVII. köt. 7–15.
1899b Népköltés a Magyarföld geologiájában. *Kecskemét*. XXVII. évf. 44. sz. (okt. 29.) o. n.; 45. sz. (nov. 5.) o. n.; 46. sz. (nov. 12.) o. n.; 47. sz. (nov. 19.) o. n.
1905 Hegyek és vizek. In: György (szerk.) 1905. V: 11–78.

HÄRDTL, August Freiherrn von
1862 *Die Heilquellen und Kurorte des Oestreichischen Kaiserstaates und Ober-Italien's*. Wilhelm Braumüller, Wien.

HASSEL, Georg
1817 *Geographisch-statistisches Handwörterbuch, nach den neuesten Quellen und Hülfsmitteln in zwei Bänden bearbeitet.* II. Band. *L–Z.* Verlage des geographischen Instituts, Weimar.
1819 *Vollständiges Handbuch der neuesten Erdbeschreibung.* 1. Abtheilung, II. Band. *Einleitung zu Europa und das Oesterreichische Kaiserthum*. Verlage des Geographischen Instituts, Weimar.

HAUER, Franz [Ritter] von
1860a Erinnerungen an geologische Streifzüge in Siebenbürgen (I–XV). *Wiener Zeitung.* 3. (4. Jan.) 45–46.; 4. (5. Jan.) 61–62.; 6. (8. Jan.) 99–100.; 11. (13. Jan.) 169–170.; 12. (14. Jan.) 184–185.; 13. (15. Jan.) 198.; 20. (22. Jan.) 302–303.; 23. (25. Jan.) 349–350.; 27.

(29. Jan.) 418–419.; 30. (1. Feb.) 461–462.; 31. (2. Feb.) 483–484.; 33. (5. Feb.) 521–522.; 34. (7. Feb.) 546.; 35. (8. Feb.) 563–564.; 36. (9. Feb.) 578–579.

1860b Höhenmessungen in Siebenbürgen. *Mittheilungen der Kaiserlich-Königichen Geographischen Gesellschaft.* IV. Jg. 7–36.

HAUER, Franz Ritter von – STACHE, Guido

1863 *Geologie Siebenbürgens*. Wilhelm Braumüller, Wien.

HAUER, Ferencz – SZABÓ József

1887 Geologiai tájékozás. [Hauer Ferencztől, átdolgozta Szabó József.] In: *OMMIK*. 1887. I: 91–136.

HAVAS Irma

1912 Tanulmányút. (A Pedagógiai Szeminarium hallgatói a délkeleti felvidéken.) *Néptanitók Lapja*. XIV. évf. 40. sz. 10–11.

HEGYI József

1903 *Hazánk történelmi nevezetességű helyei és meglévő müemlékei. Segédkönyv a magyar történelem tanulásához, ugyszintén kirándulóknak és magánhasználatra.* A Nmélt. Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Miniszterium 69893/1895. sz. rendelete alapján. Sima Dávid, Gyöngyös.

HERBICH Ferencz

1878 *A Székelyföld földtani és őslénytani leirása*. Légrády Testvérek, Budapest.

HERMAN Ottó

1869 Utirajzok Erdély keleti részéből. Baráti levelek Mátray Ernőhez. [I–X.] *Magyar Polgár*. III. évf. 123. sz. (okt. 17.) 523; 125. sz. (okt. 22.) 531; 126. sz. (okt.24.) 535; 128. sz. (okt. 29.) 543; 129. sz. (okt. 31.) 547; 131. sz. (nov. 5.) 553; 132. sz. (nov. 7.) 558; 133. sz. (nov. 10.) 562; 137. sz. (nov. 19.) 577–578; 138. sz. (nov. 21.) 581–582.

HERRMANN Antal

1893 A hegyek kultusza Erdély népeinél [I–VI]. *Erdély.* II. évf. 1–2. sz. 24–30; 3–4. sz. 100–109; 5. sz. 137–141; 6. sz. 180–183; 7–8. sz. 238–242; 10. sz. 346–355, 368–389, 389–393, 393–394.

1910 Szováta fürdő környékének turista térképe. *Erdély.* XIX. évf. 4. sz. 59–60.

HERZBERG, Carl

1851 *Vollständiges Handbuch der chemischen Fabrikenkunde oder Darstellung des Schwefels [...]* B. F. Voigt, Weimar.

1858 *Vollständiges Handbuch der chemischen Fabrikenkunde, oder Darstellung des Schwefels [...]* Zweite, sehr vermehrte und verbesserte Auflage. B. F. Voigt, Weimar.

HETYEY Gábor

1875 Adatok az intézet történetéhez. In: *IÉ–Ker.–Tan*. 1875: 9–21.

HEUFLER, Ludwig Ritter von

1855 *Die Kronländer von Österreich. Ein geographischer Versuch*. Dritte Abt. *Die Karpathenländer*. Leopold Grund, Wien.

HOFFER András

1912 Kirándulások Székelyudvarhely környékén. (I. Székelyudvarhely, Parajd, Szováta és vissza; II. Székelyudvarhely, Homoródalmás, a barlang, Szentkeresztbánya, Homoród, Székelyudvarhely.) *Erdély.* XXI. évf. 1. sz. 2–7; 7–10.

HOUCHARD József

1865 Vázolatok a székelyföldi sóképletekről. In: *MOTM* 1865: 193–194.

HUDYMA Emil

1908 Tanulmányi kirándulások. Sebesta Ottó és Hudyma Emil főgimnáziumi tanárok geologiai tanulmányútja Erdélyen keresztül. 1907 julius 12.-étől augusztus 20.-áig. *A nagyszombati érseki főgimnázium és a vele kapcsolatos kir.-érseki konviktus értesítője*

az 1907–1908. iskolai évről. Winter Zsigmond Könyvnyomdája, Nagyszombat. 1/193–19/211.

HUNFALVY János [= HUNFALVY, Johann]

1864a *A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása*. II. köt. Emich Gusztáv, Pest.

1864b Ein Ausflug der ungarischen Aerzte und Naturforscher. [I.] *Wiener Abendpost. Beilage zu Wiener Zeitung*. II. Jg. Nr. 203. (5. Sept. 1864.) 815. Ein Ausflug der ungarischen Aerzte und Naturforscher nach Parajd. [II.] Nr. 205. (7. Sept. 1864.) 822–823.

1865 *A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása*. III. köt. Emich Gusztáv, Pest.

1886 *Egyetemes földrajz különös tekintettel a néprajzi viszonyokra*. II. *A magyar birodalom földrajza*. Athenaeum R. Társulat, Budapest.

HUNFALVY János [= HUNFALVY, Johann] – ROHBOCK Lajos [= ROHBOCK, Ludwig]

1864a *Magyarország és Erdély eredeti képekben*. [Nevezett országok legérdekesebb tájait, városait, fürdőit, egyházait, várait, palotáit s egyéb régi és új épitményeit hely szinén rajzolta Rohbock Lajos. [...] A történelmi és helyirati szöveget irta Hunfalvy János.] II. szakasz. *Erdély*. Lange Gusztáv György, Darmstadt.

1864b *Ungarn und Siebenbürgen in malerischen Original-Ansichten...* II. Section. *Siebenbürgen*. Gustav Georg Lange, Darmstadt.

HÜBNER, Johann

1752 *Johann Hübners Vollständige Geographie.* Theil 2. *Dänemarck, Norwegen... Ungarn, Türckey, Asia, Africa, America, und von den unbekannten Ländern.* Siebente und verbesserte Auflage. Conrad König, Hamburg.

1773 *Johann Hübners Allgemeine Geographie aller vier Welt-Theile*. Theil 2. *Dänemark [...], Ungarn [...] und den Polarländern*. Neuen Auflage durch und durch verbessert, vielfältig vermehret, und bis auf gegenwärtige Zeiten fortgesetzt. Waltherischen Hofbuchhandlung, Dresden.

HÜBNER, János [= HÜBNER, Johann] – SPERL, Xaver Ferencz [= SPERL, Franz] – FEJÉR György

1816 *Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat, emlékezetre méltó mezővárosokat [...] esmértető Lexikon.* [Melyet szerzett Hübner János, jobbított, alkalmasztatott Sperl Xav. Ferencz; a' magyar és erdély országi geographiával tökélletesített; a' régi esmértetésével bővített [...] Fejér György.] II. darab. *D–I.*; IV. darab. *O–S.* Trattner János Tamás, Pest.

1817 *Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat, emlékezetre méltó mezővárosokat [...] esmértető Lexikon.* [Melyet szerzett Hübner János, jobbított, alkalmasztatott Sperl Xav. Ferencz; a' magyar és erdély országi geographiával tökélletesített; a' régi esmértetésével bővített [...] Fejér György.] V. darab. *S–Z.* Trattner János Tamás, Pest.

HÜBNER, Otto

1860 *Berichte des Statistischen Central-Archives*. Nr. 6. *Finanzstatistik Österreichs*. Heinrich Hübner, Leipzig.

HUNTER, William

1803 *Travels through France, Turkey, and Hungary to Vienna, in 1792. To which are added, several tours in Hungary, in 1799 and 1800.* In 2 Volumes. (Third edition.) J. White, London.

[IÉ–BAL.–IPED.]

1913 = *Anuarul institutelor de învățământ gr.-cat. din Balázsfalva (Blaj): gimnaziul superior, institutul pedagogic, școala civilă și elementară de fete, școala de aplicație, școala învățăceilor de meserii și negustorii pe anul școlastic 1912–13*. Tipografia Seminariului Teologic Gr.-Cat. Balázsfalva (Blaj).

[IÉ–KER.–TAN.]

1875 = *A székely-keresztúri m. kir. állami tanitóképezde II. értesitvénye az 1871/2–1875/6 kezdetéig terjedő négy évről*. Becsek Dániel, Székely-Udvarhely.

[IÉ–KER.–UNIT.]

1912 = *A székelykeresztúri államilag segélyezett VI osztályú unitárius gimnázium értesítője az 1911–1912. iskolai évről*. Szabó Kálmán, Sz.-Keresztúr.

[IÉ–KÉZD.–KAT.]

1910 = *Az erdélyi római katholikus státus kézdivásárhelyi főgimnáziumának értesitője az 1909/910-ik tanévről*. Turóczi István, Kézdivásárhely.

[IÉ–KOL.–GAZD.]

1908 = *A kolozsvári m. kir. gazdasági akadémia értesítője az 1906–1907. és 1907–1908. tanévekről.* Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár.

[IÉ–SZAM.–FŐGIM.]

1908 = *A szamosújvári m. kir. állami főgimnázium 14-ik évi értesitője az 1907/908. tanévről*. Todorán Endre „Auróra" Könyvnyomdája, Szamosújvár.

[IÉ–SZU–FŐREÁL.]

1898 = *A székelyudvarhelyi magy. kir. állami főreáliskola XXVII. évi értesítője az 1897–98. iskolai év végén.* Becsek D. Fia, Székelyudvarhelytt.

[IÉ–SZU–KAT.]

1911 = *Az erdélyi r. kath. státus székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1910/11. tanév végén*. Becsek D. Fia, Székelyudvarhely.

[IÉ–SZU–REF.]

1895 = *A székelyudvarhelyi evang. reform. kollegium értesítője az 1894/95. iskolai évről.* Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székely-Udvarhely.

[IÉ–SZU–SZAKISK.]

1912 = *A székelyudvarhelyi m. kir. áll. kő- és agyagipari szakiskola és a vele kapcsolatos tanfolyamok értesítője az 1911–1912. tanévről*. Becsek D. Fia, Székelyudvarhely.

IMETS [IMECS] Fülöp Jákó

1870 Tusnádi Imets Fülöp Jákó gymn. igazgató-tanár uti-naplója, 1868. In: N. N. (szerk.) 1870: 1–197.

IMECS F. Jákó – BECZE Antal

1891 Csikmegye. In: Téglás (szerk.) 1891: 291–317.

JACOBI, Johann Georg Friedrich

1792 *Neue Sammlung geographisch-historisch-statistischer Schriften*. Band 12. *Geographischer Schriften*. Theil 12. *Enthält: die geographischen Einleit-und Beschreibungen von österreichisch-Schlesien, Ungarn, Slavonien, Kroatien, Gallizien und Lodomerien, der Bukowina und Siebenbürgen*. Johann Martin Friederich Mizler, Weissenburg–Schwabach.

JAKAB Elek [= AGRICOLA]

1866 A korondi fürdő Erdélyben. (Tájrajz.) [I–III.] *Vasárnapi Ujság*. XIII. évf. 26. sz. 313–314; 27. sz. 327; 28. sz. 339.

1883 A korondi fürdőről. *Magyar Polgár*. XVII. évf. 177. sz. (aug. 3.) 3–4.

JAKAB Elek – SZÁDECZKY Lajos

1994 *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*. Reprint kiadás az első kiadás (Budapest, 1901) alapján. Pallas-Akadémia, Csíkszereda.

JAKAB Ödön

1883 Mit csinált örömében Darkó Dénes? *Koszoru*. *A Petőfi-társaság heti közlönye*. 5. sz. (febr. 4.) 69–72.

JANCSÓ Benedek

1896 Hankó Vilmos. *Erdély*. V. évf. 10–12. sz. 139–140.

1898 Középiskolák. In: Matlekovits (szerk.) 1898. IX: 571–623.

JANCSÓ Elemér (közl.)
1943 Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz. [Közli Jancsó Elemér.] *Keresztény Magvető*. LXXV. évf. 1. füz. 86–94, 131–136, 192–207.
1944 Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz. (Folytatás.) [Közli Jancsó Elemér.] *Keresztény Magvető*. LXXVI. évf. 1. füz. 37–48; 2. füz. 90–102.
JENŐ
1881 Uti levelek a Székelyföldről. *Magyarország és a Nagyvilág*. XVIII. évf. 41. sz. 652–654.
JÓKAI Mór
1853 Úti levelek Sajóhoz. *Délibáb*. I. évf. 22. sz. (máj. 29.) I: 698–699; II: 699–700; 23. sz. (jún. 5.) III: 731–734; 24. sz. (jún. 12.) IV: 759–761; V: 761–764.; 25. sz. (jún. 19.) VI: 796–798.
II. JÓZSEF
2007 *Jurnalul lui Iosif al II-lea.* In: Bozac–Pavel 2007. I: 524–712.
KAIN Albert (szerk.)
1909 *Magyarország*. A kereskedelemügyi m. kir. miniszter megbizásából kiadja a magyar kir. államvasutak igazgatósága. Bársony István, Dr. Bodnár Gyula, Dr. Borovszky Samu, Dr. Erődi Béla, Gonda Béla, Dr. Hankó Vilmos, Dr. Lóczy Lajos, Novák Tivadar, Dr. Semayer Vilibáld, Siegmeth Károly, Dr. Sziklay János, Dr. Toldy László közreműködésével. Erdélyi, Budapest.
KALECSINSZKY Sándor
1902a Közlemények a magyar királyi földtani intézet chemiai laboratoriumaból. [Az erdélyrészi sóterületek tanulmányozása.] *A Magyar Királyi Földtani Intézet évi jelentése 1901-ről*. Franklin Társulat, Budapest. 154–163.
1902b A szovátai meleg és forró konyhasóstavak, mint természetes hő-accumulatorok. *Uránia. Népszerű tudományos folyóirat*. III. évf. 2. sz. 46–53.
1904 Naptól fölmelegedő sóstavak. *Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz*. XXXVI. kötethez. (1904 május–augusztus.) 2–3. (LXXIV–LXXV.) pótfüzet. 49–76.
KARRER, Philip Jakob
1831 *Ausführliche historische Geographie für Kaufleute, Manufakturisten, Fabrikanten, Pharmaceuten, Gewerbs-Männer u. a*. I. Theil. *Einleitung, und k. k. österreichische Staaten enthaltend*. Zweite, ganz umgearbeitete, stark vermehrte und verbesserte Ausgabe. Jenisch u. Stage'schen Buchhandlung, Augsburg.
KARSTEN, Carl Johann Bernhard
1846 *Ueber das Vorkommen und die Gewinnung des Kochsalzes auf der Oberfläche der Erde*. (*Lehrbuch der Salinenkunde, I. Theil.*) G. Reimer, Berlin.
KEFERSTEIN, Christian
1822 Geognostisch-geologische Untersuchungen über das Steinsalz, die Salzquellen und die Salzbildung im Allgemeinen. *Teutschland, geognostisch-geologisch dargestellt und mit Charten und Durchschnittszeichnungen erläutert. Eine Zeitschrift in freien Heften.* II. Band, 2. Heft. 131–235.
1825 Fortsetzung der geognostisch-geologischen Untersuchungen über das Steinsalz, die Salzquellen und die Salzbildung im Allgemeinen. *Teutschland, geognostisch-geologisch dargestellt und mit Charten und Durchschnittszeichnungen erläutert. Eine Zeitschrift in freien Heften.* III. Band, 2. Heft. 179–248.
KELEMEN Lajos
1901 [Erdélyi határ- és helynevek.] [Nyárád-Szent-László.] *Erdély Népei. Az „Erdély" néprajzi melléklete.* IV. évf. 2. sz. 28–30.
KERL, Bruno
1868 *Grundriß der Salinenkunde*. C. A. Schwetschke und Sohn, Braunschweig.

K. FODOR János [= K. FODOR, John]
1901 Erdély vasúti hálózata. [Bővitették a kolozsvári és aradi M. Á. V. üzletvezetőségek és a M. Á. V. osztálymérnökségek.] In: Radnóti (szerk.) 1901: 31–48.
1906a *Small Guide through Erdély (Transylvania)*. Transylvanian Karpathian Club, Kolozsvár.
1906b Képek a gyímesi vasut mentéről. *Erdély.* XV. évf. 3–4. sz. 35–41.
KLEINSCHROD, Carl Theodor
1821a *Das Steinsalz-Gebirge von Cardona in Spanien.* Aus dem Französischen nach [Pierre Louis Antoine] Cordier übersetzt, und mit einem Anhange begleitet. K. n., h. n. [Anhang: 34–102.]
1821b Das Steinsalz-Gebirge von Cardona in Spanien. Aus dem Französischen nach [Pierre Louis Antoine] Cordier übersetzt, und mit einem Anhange begleitet. *Mineralogisches Taschenbuch für das Jahr 1821*. I. Abtheilung. 49–150. [Anhang: 82–150.]
KNAPP, Friedrich
1866 *Lehrbuch der chemischen Technologie zum Unterricht und Selbststudium*. Dritte umgearbeitete und vermehrte Auflage in drei Bänden. I. Band, 2. Abtheilung. Friedrich Vieweg und Sohn, Braunschweig.
1870 *Traité de chimie technologique et industrielle*. Traduit sur la troisième èdition allemande. Tome II. Dunod, Paris.
KNÖPFLER, Wilhelm
1856 Geognostisch-balneologische Skitzen aus Siebenbürgen (vorgetragen in der Sektions-Sitzung für Mineralogie, Geologie und Petrefactenkunde der XXXII. Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Wien am 19. September 1856). *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereines für Naturwissenschaften zu Hermannstadt*. Jg. VII. Nr. 12. 213–219.
KOCH Antal
1881 Erdélynek ásványokban való gazdagságáról. *Orvos-Természettudományi Értesitő. III. Népszerű Előadások.* VI. évf. 3. köt. 2. füz. 89–108.
1884 Erdély ásványainak kritikai átnézete [I–III.]. Orvos- és Természettudományi Értesítő. IX. évf. 6. köt. 1. füz. 1–52; 2. füz. 135–160; 3. füz. 281–308.
1885 Erdély ásványainak kritikai átnézete [IV–V.]. Orvos- és Természettudományi Értesítő. X. évf. 7. köt. 1. füz. 1–22; 3. füz. 185–216.
KONEK Sándor
1865 *Az ausztriai birodalom jelesen a magyar korona országainak statistikai kézikönyve*. Heckenast Gusztáv, Pest.
1868 *Az Ausztria-Magyar Monarchia statistikai kézikönyve*. Az ujabb viszonyok szerint teljesen átdolgozott második kiadás. Heckenast Gusztáv, Pest.
KÖNIGLICH UNGARISCHE STAATSBAHNEN → K. U. STAATSBAHNEN
KOVÁCH László → CSATÁRY Ottó
KOVÁCS János
1904a A Medve-tó, vagy a világ csodája. *Ellenzék.* XXV. évf. 180. sz. (aug. 9.) 4.
1904b Korond gyógyfürdő. *Ellenzék.* XXV. évf. 184. sz. (aug. 13.) 3–4.
KOVÁCS Pál = K. P. = SZENTMIKLÓSI Kálmán
1880 Hegyen-völgyön. Utirajzok Erdélyből. [I–II.] *Kecskemét*. VIII. évf. 34. sz. (aug. 22.) o. n. [3.]; 35. sz. (aug. 29.) o. n. [3.]
KŐVÁRY [KŐVÁRI] László
1842 *Székelyhonról*. A kir. Lyceum betüivel, Kolozsvártt.
1847a *Erdélyország statistikája.* I. köt. Tilsch János, Kolozsvártt.
1847b *Györke Erdélyt útazza*. Tilsch János, Kolozsvártt.

1852a Sóbányák statistikájához. *Hetilap. Gazdászati, műipari és kereskedelmi folyóirat*. [I. évf.] 9. sz. 99–101; 10. sz. 111–112.
1852b *Erdély régiségei*. Tizennégy fametszvény- s egy kőrajzzal. Tilsch János, Kolozsvártt.
1853 *Erdély földe ritkaságai.* Kilenc fa-metszvénynyel. Tilsch János, Kolozsvártt.
1860 *Erdély történelme*. III. köt. *A Zápolyák kora*. Ráth Mór, Pest – Stein János, Kolozsvárt.
1861 *Erdély története 1848–49-ben*. Emich Gusztáv, Pest – Stein János és Demjén László, Kolozsvártt.
1866 *Erdély építészeti emlékei*. „Erdély régiségei" második, bövitett kiadása. Stein J., Kolozsvártt.
1869 *Györke Erdélyt újra útazta*. VI-dik bővitett kiadás, képekkel. Stein János, Kolozsvártt.

KÖVESKUTI Jenő
1903 Tanulmányi kirándulások és utazások. *A pápai állami tanítóképző-intézet értesítője az 1902/3. iskolai évről.* Kis Tivadar, Pápa. 168–178.

KOZMA Dénes
1907 *Szovátai fürdő-emlékek. Költemények*. Bagó Márton és Fia, Budapest.

KOZMA Ferencz
1879 *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*. Kiadja a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest.
1905 A Székelyföld. A székely nép. In: György (szerk.) 1905. V: 591–629.

KRICKEL, Adalbert Joseph
1830 *Fussreise durch den größten Theil der österreichischen Staaten in den Jahren 1827, 1828 bis Ende Mai 1829, und zwar: durch Ungarn, Siebenbürgen, die Militärgrenze... In wissenschaftlicher und gemeinnütziger Hinsicht unternommen.* I–II. M. Chr. Adolph, Wien.
2005 Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828 până la sfârșitul lui mai 1828. In: *CS* II. 161–269.

K. U. STAATSBAHNEN = KÖNIGLICH UNGARISCHE STAATSBAHNEN (Hg.)
1914 *Das ungarische Tiefland und Siebenbürgen*. Erdélyi K. U. K. Graphische Hofkunstanstalt, Budapest.

LÁNG Lajos – KELETI Károly – JEKELFALUSSY József (szerk.)
1887 *Magyarország statisztikája*. II. köt. *Magyarország gazdasági statisztikája*. Athenaeum R. Társulat, Budapest.

LASSÚ [LASSU] István
1829 *Az Austriai Birodalomnak statistikai, geographiai, és históriai leirása.* Magyar Királyi Universitás', Budán.

LASZ Samu
1908a *Ahol a kősó terem. Uti naplóm néhány lapja*. Különlenyomat a Moussong Géza szerkesztette Turista Közlöny illustrált turista tanügyi folyóirat XV. (1908) évfolyamának 3. sz.-ból.
1908b Nemzeti parkok. Magyarország természeti kincseinek megőrzése. *Pesti Hirlap*. XXX. évf. 5. sz. (jan. 5.) 34–35.
1910 Áldott sók. A kálisókról, históriájukról és a hasznukról. *Pesti Hirlap*. XXXII. évf. 240. sz. (okt. 8.) 33.

LÁSZLÓ Gyula
1903a A Székelyföld. *Magyar Polgár*. XXVI. évf. 93. sz. 1903. ápr. 25. 3–4.
1903b A Székelyföld. *Pécsi Napló*. XII. évf. 98. sz. 1903. ápr. 30. 1.

LAUKÓ Albert
1888 Székely-Udvarhely. *Földrajzi Közlemények*. XVI. köt. 387–398.

LÁZÁR István

1913a Mint a galamb a tisztabuzát... *Magyarország*. XX. évf. 111. sz. (máj. 11.) 1–5.
1913b Kiedet es megveré az Isten! [I–IV.] *Magyarország*. XX. évf. 206. sz. (aug. 31.) 5.
1913c Isten lova. Góbé 'istória. [I–III.] *Magyarország*. XX. évf. 218. sz. (szept. 14.) 1–5.
1917 A szerelem violája. [I–IV.] *Budapesti Hirlap*. XXXVII. évf. 200. sz. (aug. 11.) 1–4.

LÁZÁR Kálmán
1853 Uti jegyzetek. *Pesti Napló*. IV. évf. [I. rész.]1003. sz. o. n. [1–2]; [II. rész, tévesen III. részként számozva.]1009. sz. o. n. [1–2]; [III. rész, tévesen IV. részként számozva.] 1015. sz. o. n. [1]; [IV. rész, tévesen V. részként számozva.]1016. sz. o. n. [1].

LEBRECHT, Michael
1789 *Versuch einer Erdbeschreibung des Großfürstenthums Siebenbürgen*. Martin Hochmeister, Herrmannstadt.
1804 *Versuch einer Erdbeschreibung des Großfürstenthums Siebenbürgen*. Zweyter, durchaus veränderte, vermehrte und verbeßerte Auflage. Martin Hochmeister, Herrmannstadt.

LENGYEL Béla
1899 A szovátai Illyés-(Medve)-tó. *A Mi Fürdőink. Az „Erdély" fürdőügyi melléklete*. II. évf. 1. sz. 10–12.

LENGYEL [DE PRZEMYSL / PRZEMYSL'I], Daniel [= LENGYEL Dániel]
1853 *Fürdői-zsebkönyv. Magyar-, Erdély-, Horváth-Tótország, a Szerb-Vajdaság, s Temesi-Bánság, nemkülönben a Határőrvidék ásványvizei s fürdő-intézetei*. Emich Gusztáv, Pest.
1854 *Die Heilquellen und Bäder Ungarns, Siebenbürgens, Croatiens sammt Slavonien, der serbischen Wojwodschaft, des Temeser Banats und der Militärgränzländer in medicinisch-statistischer Hinsicht*. Hermann Geibel, Pesth.

LENK [VON TREUENFELD], Ignaz
1839 *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexikon, mittelst eines Versuches seiner Landkarten-Beschreibung bearbeitet und alphabetisch geordnet...* I–IV. Band. Anton Strauß's sel. Witwe., Wien.

LEONHARD, Carl Caesar
1808 *Handbuch einer allgemeinen topographischen Mineralogie*. II. Band. Johann Christian Hermann, Frankfurt am Main.

LEONHARD, Gustav
1874 *Grundzüge der Geognosie und Geologie*. Dritte vermehrte und verbesserte Auflage. C. F. Winter, Leipzig–Heidelberg.

LEONHARD, Joseph
1818 *Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniß von Siebenbürgen.* Johann Barth, Hermannstadt.

LÉTAY Nelli
1900 Sinfalvától-Sinfalváig. (Kirándulás kerékpáron.) *Kerékpáros turista. Az „Erdély" melléklete. Az E. K. E. kerékpáros osztályának értesitője*. II. évf. 2. sz. 11–19.

LIECHTENSTERN, Joseph Marx Freyherrn von
1805 *Skizze einer statistischen Schilderung des östreichischen Staats. In Rücksicht auf seine geographische und physikalische Landesbeschaffenheit...* 3. Aufl. Kunst und Industrie Comptoir, Wien.
1817 *Grundlinien einer Statistik des österreichischen Kaiserthums, nach dessen gegenwärtigen Verhältnissen*. Neue Ausgabe. Carl Gerold, Wien.
1818 *Handbuch der neuesten Geographie der Österreichischen Kaiserstaates*. 3. Theil. B. Ph. Bauer, Wien.
1820 *Vollständiger Umriß der Statistik des österreichischen Kaiserstaats, mit Rücksicht auf dessen neuesten Zustande*. Joseph Georg Traßler, Brünn.

1825 *Encyclopädie der Cosmographie und Statistik für Real- und höhere Bürger-Schulen*. Dritte, neu bearbeitete und vermehrte Ausgabe. Vossische Buchhandlung, Berlin.

L. GYÁRFÁS Elemér

1904 Szováta s a Mezőhavas. *Erdély.* XIII. évf. 3–4. sz. 48–50.

LILL [DE / VON LILIENBACH], Karl

1825 Die Steinsalz-Gebilde in den Alpen und den Nord-Karpathen. Eine geognostische Parallele. *Jahrbücher des kaiserlichen königlichen polytechnischen Institutes in Wien*. Band VI. 166–188.

LINK, Theodor

1817 *Kleine Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen, aus den sichersten Quellen zusammen getragen, und zunächst für den Gebrauch beym Unterrichte bestimmt.* Anton Doll, Wien.

LIPTAY Pál

1874 Borszéki levelek. *Magyar Polgár*. VIII. évf. 164. sz. (júl. 22.) o. n.

LÓNYAY Menyhért

1869 *Az államvagyonról hódolatteljes előterjesztése Ő Császári és Apostoli Királyi Felségéhez Lónyay Menyhért magyar királyi pénzügyministernek.* M. Kir. Tudomány-Egyetem Nyomdája, Buda.

LOSONTZI István

1773 *Hármas kis tükör, melly I. A' szent históriát, II. Magyar Országot, III. Erdély Országot [...] gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a' nemes tanúlóknak, summásan, de világosan elő-adja és ki-mutatja*. Landerer Mihály, Posony.

1777 *Hármas kis tükör*... Landerer Mihály, Posony.

1781 *Hármas kis tükör*... Landerer Mihály, Posony.

1795 *Hármas kis tükör*... Weinmüller Bálint, Komárom.

LUCA, Ignaz de

1791 *Geographisches Handbuch von dem östreichischen Staate.* Band 4. *Ungern, Illyrien, und Siebenbürgen – Geographie des Königreichs Ungarn, und der angränzenden Länder Illyrien und Siebenbürgen; samt einer statistischen Uibersicht der neuesten Verfassung derselben.* J. V. Degen, Wien.

LUKÁTS [LUKÁCS] István

é. n. [Költemények. I–III. könyv.] In: Gálos 1910: 10–57.

MAC CARTHY, Jacques

1824 *Nouveau dictionnaire géographique universel. Contenant la description détaillée des régions, empires...* [Tome II.] *MAB–ZYS.* L'Auteur-Éditeur, Paris.

[MAGYAR LEX.]

1879 = SOMOGYI Ede (szerk.): *Magyar Lexikon, az összes tudományok enciklopédiája*. III. köt. *Bankok–Bianchi*. Rautmann Frigyes, Budapest.

1880 = SOMOGYI Ede (szerk.): *Magyar Lexikon, az összes tudományok enciklopédiája*. VII. köt. *Enciklopedisták–Franczia művészet.* Rautmann Frigyes, Budapest.

1882 = SOMOGYI Ede (szerk.): *Magyar Lexikon, az egyetemes ismeretek encyklopaediája*. X. köt. *Julianus–Könyvnyomtatás*. Wilckens és Waidl Kiadóhivatala, Budapest.

1883 = SOMOGYI Ede (szerk.): *Magyar Lexikon, az egyetemes ismeretek encyklopaediája*. XIII. köt. *Nogat–Planetarium.* Wilckens és Waidl Kiadóhivatala, Budapest.

MAGYARI András

1997 *Gyergyóalfalu a történelem sodrában*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

MAGYARY Mihály

1904 Az erdélyrészi sóbányászat ismertetése [I–II]. *Bányászati és Kohászati Lapok.* XXXVII. évf. II. köt. 23. sz. 697–726; 24. sz. 761–778.

MAILAND Oszkár

1904 Bevezetés. In: Mailand (szerk.) 1905: V–XXVI.
MAILAND Oszkár (szerk.)
1905 *Székelyföldi gyűjtés*. Gyüjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár. (Magyar Népköltési Gyüjtemény, új folyam, VII. köt.) Athenaeum Részvény-Társulat Könyvnyomdája, Budapest.
MALCHUS, Carl August Freiherrn von
1833 *Handbuch der Militär-Geographie oder Erd-und Staaten-Kunde von Europa mit specieller Beziehung auf Kriegführung.* II. Abtheilung. *Staaten-Kunde*. Karl Groos, Heidelberg und Leipzig – Karl Gerold, Wien.
MARIENBURG, Lucas Joseph
1813 *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*. Band I–II. Martin Hochmesiter, Hermanstadt.
MÁRKI Sándor
1904 Erdély. *Erdély.* XIII. évf. 1–2. sz. 1–5.
MÁTHÉ József
1904 Üdülőhelyek tanítók számára. *Néptanítók Lapja*. XXXVII. évf. 13. sz. 9–12.
MATHER, William Williams
1833 *Elements of geology, for the use of schools*. Published by William Lester. J. Dunham, Norwich.
MATLEKOVITS Sándor
1898 Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor. = MATLEKOVITS (szerk). 1898. II.
MATLEKOVITS Sándor (szerk.)
1898 Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállitás eredménye. II., VII., IX. köt. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.
MATUSIK Nep. János
1857 *Erdély földrajza. Alsóbb rendű iskolák számára*. Második, javított és bővített kiadás. Stein János, Kolosvárott.
MÁTYUS István
1789 *Ó és Új Diaetetica az az: az életnek és egésségnek fenn-tartására és gyámolgatására...* Negyedik darab. Föskúti Landerer Mihály', Posony.
MEDGYESY Béla
1887 A konyhasóról. In: *A csiksomlyói róm. kath. főgymnasium értesitője az 1886–87-ik tanévről*. Györgyjakab Márton, Csik-Szeredában. 3–13.
MENTOVICH Gyula
1864 *Székelyföldi útinapló (1864. július 15 – augusztus 24.)* Közli: Olosz Katalin. In: Olosz 2003: 48–74.
MERIAM, E.
1844 American Salt. To the President and Board of Managers of the American Institute. *New York Municipal Gazette*. Vol. I. Nr. 17. (Febr. 21.) 325–328.
MERZA Gyula
1906 Korond és Szováta. *Ellenzék*. XXVII. évf. 201. sz. (szept. 5.) 2–3.
1907 Korond-fürdő. *Erdély.* XVI. évf. 3–4. sz. 40–43.
1908a A Bucsin-on át a Gyilkostóig. *Erdély*. XVII. évf. 1–2. sz. 8–14.
1908b A Hargita vidékén. *Udvarhelyi Hiradó*. XI. évf. 21. sz. (máj. 24.) 2–3.
1908c A Hargita vidékén. *Erdély.* XVII. évf. 3–4. sz. 51–57.
MÉSZÁROS Mihály
1914 Az erdélyi kirándulás. *Az ujvidéki kir. kath. magy. főgimnázium XLI. értesitője. 1913–1914. isk. év.* Ivkovics György Könyvnyomdája, Ujvidék. 46–50.

[MEYER'S LEX.]
1848 = MEYER, Joseph (Hg.): *Das große Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände.* 2. Abt. *O bis Z.* II. Bd. *Ouy–Peli.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Hildburghausen–Amsterdam–Paris–Philadelphia.
1851 = MEYER, Joseph (Hg.): *Das große Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände.* 2. Abt. *O bis Z.* IX. Bd. *Robetta–Sandstein.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Hildburghausen–Amsterdam–Paris–Philadelphia.
1852 = MEYER, Joseph (Hg.): *Das große Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände.* 2. Abt. *O bis Z.* IX. Bd. *Sideny (Biogr.) – Staël-Holstein.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Hildburghausen–Amsterdam–Paris–Philadelphia.
1853 = MEYER, Joseph (Hg.): *Das große Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände.* [Abt. *O bis Z.*] XII. Bd. *Toskanische Bogen – Ungarisch-Neustadt.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Hildburghausen–Amsterdam–Paris–Philadelphia.
1860 = MEYER, Joseph (Hg.): *Neues Konversations-Lexikon für alle Stände.* XIV. Bd. *Schminke–Tscherkassy.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Hildburghausen – New York.
1867 = MEYER, Hermann Joseph (Hg.): *Neues Konversations-Lexikon, ein Wörterbuch des allgemeinen Wissens.* Zweite, gänzlich umgearbeitete Auflage. XIV. Bd. *Salzkotten–Thedinghausen.* Verlag vom Bibliographischen Institut, Hildburghausen.
1888 = *Meyers konversations-Lexikon. Eine Encyklopädie des allgemeinen Wissens.* Vierte, gänzlich umgearbeitete Auflage. XII. Bd. *Nathusius–Phlegmone.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig.
1889 = *Meyers konversations-Lexikon. Eine Encyklopädie des allgemeinen Wissens.* Vierte, gänzlich umgearbeitete Auflage. XIV. Bd. *Rüböl–Sodawasser*; XV. Bd. *Sodbrennen–Uralit.* Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig.
1896 = *Meyers konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens.* Fünfte, gänzlich neubearbeitete Auflage. XIII. Bd. *Nordseekanal–Politesse.* Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.
1897 = *Meyers konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens.* Fünfte, gänzlich neubearbeitete Auflage. XV. Bd. *Russisches Reich – Sirte*; XVI. Bd. *Sirup–Turkmenen*. Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.
1906 = *Meyers Großes Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens.* Sechste, gänzlich neubearbeitete und vermehrte Auflage. XV. Bd. *Öhmischen–Plakatschriften.* Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.
1907 = *Meyers Großes Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens.* Sechste, gänzlich neubearbeitete und vermehrte Auflage. XVII. Bd. *Rio–Schönebeck*; XVIII. Bd. *Schöneberg–Sternbedeckung.* Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.
1908 = *Meyers Großes Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens.* Sechste, gänzlich neubearbeitete und vermehrte Auflage. XIX. Bd. *Sternberg–Vector.* Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.

MEYN, Ludewig [Ludwig]
1857 *Das Salz im Haushalte der Natur und des Menschen*. Ernst Keil, Leipzig.

MEYR, Ignác
1863 *Borszék gyógyvizei. Természettudományi és gyógytani szempontból*. Németből ford. Dr. Otrobán Nándor. Römer és Kamner, Brassó.

MIKLÓS Alpár
2017 *Idegen utazók Erdély és Máramaros sóbányáiban (18–19. század)*. (Emberek és kontextusok 14.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

MIKLÓSNÉ M. NAGY Idus

1902 [Szováta.] *Uj Idők. Szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap*. VIII. évf. 28. sz. (júl. 6.) 36.

MIKSZÁTH Kálmán

1900 Mesés várak. In: Badics (szerk.) 1900. II: 9–11.

MITTON, Geraldine Edith

1914 *Austria-Hungary*. Adam and Charles Black, London.

M. KOVÁCS Géza = CSÁVOK Géza

1906 Parajd és vidéke. In: *Az Erdélyi Kárpát-Egyesület turista-naptára*. Erdélyi Kárpát-Egyesület, Kolozsvár. 38–41.

1912 Korond, klimatikus gyógyfürdő. *Erdély.* XXI. évf. 2. sz. 22–26.

MOLDOVAN [MOLDOVANU], Silvestru

1894 *Țara nóstră. Descrierea părților Ardélului dela Mureș spre méḑă-ḑi și valea Murășului.* Tipografia Archidiecesană, Sibiu.

1911 De prin Ardeal. Bogățiile din năuntrul pământului. *Albina.* Anul XV. No. 6. (6 Noemvrie). 223–225.

1913 *Ardealul. II. Ținuturile de pe Murăș. La izvorul Murășului. In Giurgeu. Primul defileu al Murășului. Reghinul și Gurghiul. Oșorheiul. Uioara. Alba-Iulia. Pe Sebeș. Orăștia. Al II. defileu al Murășului. Deva și Zamul. Ținutul de pe Târnave.* (Ediția II. din „Țara noastră".) Editura librăriei Ioan I. Ciurcu, Brașov.

MOLNÁR Károly

1880a A székelyekről. *A Magyarországi Kárpátegylet Évkönyve / Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines.* VII. évf. / Jg. 37–58.

1880b Die Székler. Übersetzt von Emerich Kövi. *A Magyarországi Kárpátegylet Évkönyve / Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines.* VII. évf. / Jg. 59–85.

1895a Kirándulások Udvarhelyvármegyében. Az E. M. K. E. jubiláris közgyűlése alkalmából az E. K. E. udvarhelyvármegyei szakosztálya által junius 5. és 6-án rendezett kirándulások leirása. In: Vajda (szerk.) 1895: 71–84.

1895b *Szejke, Homoród, Parajd. (Az E. M. K. E. jubiláris közgyülése alkalmából az E. K. E. udvarhelymegyei szakosztálya által junius 5 és 6-án rendezendő kirándulások)*. Székely-udvarhely. I. évf. 22. sz. 97–98.

MOLNÁR Károly – SOLYMOSSY [SOLYMOSY] Lajos – BETEGH Pál

1901 Udvarhelyvármegye. [Irta Molnár Károly és Solymossy Lajos. Bővitette Betegh Pál.] In: Radnóti (szerk.) 1901: 333–349.

MOLNÁR Károly – VAJDA Emil (szerk.)

1897 *Udvarhelyvármegyei turista-kalauz.* (Erdélyrészi uti kalauz II.) Erdélyrészi Kárpát-Egyesület, Kolozsvár.

MORTIMER, Thomas

1810 *A general dictionary of commerce, trade and manufactures; exhibiting their present state in every part of the world; and carefully compiled from the latest and best authorities.* Richard Phillips, London.

MOSEL Antal

1865 A só mindenüttségéről és közgazdasági jelentőségéről: Erdély só bőségéről és sóászatáról / Földismei és államrajzi adatok az erdélyi cs. kir. sóbányászatról 5 átnézetben. In: *MOTM* 1865: 177–184, 185–192.

[MOTM]

1865 = SZABÓ József (szerk.): *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1864 Augusztus 24-től–September 2-ig Maros-Vásárhelytt tartott X. nagygyülésének történeti vázlata és munkálatai*. Emich Gusztáv, Pest.

1866 = KANKA Károly – RÓMER Flóris – RÓZSAY József (szerk.): *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1865. Augusztus 28-tól September 2-ig Pozsonyban tartott XI. nagygyülésének történeti vázlata és munkálatai*. Wigand Károly Frigyes, Pozsony.

[MSZT]

1905 *Társas kirándulások a Székelyföldre*. Kiadja a Maros-Vásárhelyi Székely-Társaság. Adi Á. Könyvnyomdája, Maros-Vásárhely.

MÜLLER, Christian Adam

1804 *Neueste allgemeine Geographie der gegenwärtigen Zeiten. Ein vollständiges geographisch-statistisches Handbuch der gesammten Erd- und Länderkunde in vier Bänden*. II. Band, 2. Abth. Gottfried Adolph Grau, Hof.

1806 *Neueste allgemeine Geographie für die gegenwärtige Zeit. Ein vollständiges geographisch-statistisches Handbuch der gesammten Erd- und Länderkunde in vier Bänden*. II. Band. Zweyte durchaus vermehrte und verbesserte Auflage. Gottfried Adolph Grau, Hof.

MURGOCI, G. – POPA-BURCĂ, I.

1909 *România și țările locuite de români. Manual de geografie pentru uzul clasei IV secundare*. Ed. IV. Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, București.

MURRAY, John

1844 *A handbook for travellers in Southern Germany; being a guide to Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 3rd ed., corrected and enlarged. John Murray, London – A. & W. Galignani & Co., Stassin & Xavier, Paris – Longman, Leipzig.

1850 *A hand-book for travellers in Southern Germany; being a guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, etc., the Austrian and Bavarian Alps; and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 5th ed., corrected and enlarged. John Murray, London – A. & W. Galignani & Co., Stassin and Xavier, Paris – Longman, Leipzig.

1853 *A handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 6th ed., corrected and enlarged. John Murray, London – A. & W. Galignani and Co., Stassin and Xavier, Paris.

1857 *A handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtenberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 7th ed., corrected and enlarged. John Murray, London – A. & W. Galignani and Co., Stassin and Xavier, Paris.

1858 *A handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtenberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 8th ed., corrected and enlarged. John Murray, London – A. & W. Galignani and Co., Stassin and Xavier, Paris.

1864 *A handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 9th ed., revised. John Murray, London – A. & W. Galignani and Co., Stassin and Xavier, Paris.

1867 *A handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 10th ed., revised. John Murray, London – A. & W. Galignani and Co., A. Xavier, Paris.

1871 *Handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 11th ed., revised. John Murray, London – Galignani and Co., and Xavier and Boyveau, Paris.

1873 A *handbook for travellers in Southern Germany: being a guide to Würtemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria, &c., the Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea.* 12th ed., revised. John Murray, London – Galignani and Co., Veuve J. Boyveau, Paris.

NAGY Géza

1890 A székelyek és a pannóniai magyarok. *Ethnographia*. I. évf. 4. sz. (ápr. 1.) 165–179.

NÁPRÁDI Y–Z → BÉKESSI Márk

NAUMANN, Carl Friedrich

1866 *Lehrbuch der Geognosie*. III. Band, 1. Lieferung (Bogen 1–12). Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Wilhelm Engelmann, Leipzig.

NEMES Ödön

1882a Hazánk földje: A parajdi sószirtek és sóakna. *Magyarország és a Nagyvilág*. XIX. évf. 1. sz. 16–17.

1882b Az erdélyi Mezőség. *Magyarország és a Nagyvilág*. XIX. évf. 42. sz. (okt. 15.) 670.

1891 Maros-Tordamegye. In: Téglás (szerk.) 1891: 115–126.

NEMES Ödön – PAPP Ferencz – KELEMEN Lajos

1901 Maros-Tordavármegye. [Irta Nemes Ödön és Papp Ferencz. Bővitette Kelemen Lajos.] In: Radnóti (szerk.) 1901: 158–172.

NÉMETH Vilmos

1890 Magyarország fürdőhelyeinek és ásványvizeinek áttekintő ismertetése. In: *A pannonhalmi Szent Benedek-rend komáromi négy osztályu katholikus gymnásiumának értesítője az 1889/90. iskolai évről.* Ziegler Károly, Komárom. 5–46.

NICHOLSON, William

1808 *A Dictionary of Practical and Theoretical Chemistry, with its Application to the Arts and Manufactures, and to the Explanation of the Phaenomena of Nature...* [New, enlarged, rewritten edition.] Richard Phillips, h. n.

N. N.

1822 Der Oesterreichische Staat. *Der Globus. Zeitschrift der neuesten Erdbeschreibung, nebst zugehörigen Landcharten*. [Erfurt.] I. Band, 5. Heft. 215–256; Beschluß der allgemeinen Beschreibung des Oesterreichischen Staates. *Der Globus. Zeitschrift der neuesten Erdbeschreibung, nebst zugehörigen Landcharten*. I. Band, 6. Heft. 259–334.

N. N. (Hg.)

1844 *Grosses Adressbuch der Kaufleute, Fabrikanten und handelnden Gewerbsleute von Europa und den Hauptpläze der fremden Welttheile*. XIV. *Ungarn und Siebenbürgen*. Leuchs & Comp., Nürnberg.

N. N.

1855 Das Salz in Siebenbürgen. (Aus der „Donau"). [I–II.] *Der Siebenbürger Bote.* Nr. 86. (1. Mai) 341; Nr. 87. (2. Mai) 345.

N. N.

1861 Das Kochsalz [I–V.]. *Aus der Natur. Die neuesten Entdeckungen auf dem Gebiete der Naturwissenschaften*. XVI. Band / Neue Folge IV. Band. Nr. 14. 209–219; Nr. 15. 225–237; Nr. 16. 241–250; Nr. 17. 257–264; Nr. 18. 273–278.

N. N. [P. B.]

1864 Die Generalversammlung der ungarischen Aerzte und Naturforscher in Maros-Vásárhely [I–II]. *Kronstädter Zeitung*. Nr. 141. (5. Sept.) 1094; Nr. 142. (7. Sept.) 1098–1099.

N. N.

1867 Studien aus den Salinen-Terrains Siebenbürgens. *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt*. Nr. 12. 252.

N. N. (szerk.)

1870 *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868*. Imreh Sándor, Maros-Vásárhelyt.

N. N. [H–ó]

1872 A korondi fürdő. *Magyar Polgár*. VI. évf. [I. rész:] 184. sz. (aug. 13.) o. n.; [II. rész:] 185. sz. (aug. 14.) o. n.; [III. rész:] 186. sz. (aug. 15.) o. n.; [IV. rész, tévesen III. részként számozva:] 187. sz. (aug. 17.) o. n.; [V. rész:] 188. sz. (aug. 18.) o. n.

N. N.

1881 *A szovátai fürdőről. Egy 1881-ik évi fürdővendég.* Imreh Sándor, Maros-Vásárhelytt.

N. N.

1885 Todesanzeige [Carl Justus Andrae]. *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt.* (Sitzung vom 22. Dezember 1885.) No. 16–17. 377–378.

N. N.

1888 A székely kapuk. *Vasárnapi Ujság*. XXXV. évf. 15. sz. (ápr. 8.) 469–473.

N. N.

1891 Tréfás kép a régi világból. Hambaum Gyula alkerületi biztos ur. *Kolozsvár*. V. évf. 86. sz. (ápr. 17.) o. n.

N. N. [r. y.]

1895 Utóhangok az Emke közgyüléséhez. (Vagyis hogy lettem én disz-szónok.) I–II. *Székely-Udvarhely*. I. évf. 26. sz. (jún. 23.) 118; 27. sz. (jún. 30.) 121–122.

N. N.

é. n. [kb. 1900] *Korond klimatikus gyógyfürdő ismertetése*. K. n., h. n.

N. N.

é. n. [kb. 1904] *Szováta alsó és felső gyógyfürdői*. A fürdőigazgatóság kiadása, h. n.

N. N. [– s.]

1908 Sótelepeink és a kálisó. *A Bánya*. I. évf. 5. sz. 2.

N. N.

1911 A konyhasó hazánkban. *Kelmefestő Ujság*. III. évf. 10. sz. (márc. 5.) 89–91.

N. N.

1913 Természeti emlékek Udvarhelymegyében. *Erdély*. XXII. évf. 12. sz. 205.

N. N.

1914 A „Túraut a Kárpátokban 1914" végleges útvonala. / Endgiltig festgestellte Route der „Karpathenfahrt 1914." *A Motor. A „Királyi Magyar Automobil Club" hivatalos lapja.* II. évf. 3. sz. 10–11.

N. N.

1914 Turaut a kárpátokban 1914. *A Motor. A „Királyi Magyar Automobil Club" hivatalos lapja.* II. évf. 13. sz. 5–34.

N. N.

1914 A kárpáti turaut. *Budapesti Hirlap*. XXXIV. évf. 127. sz. (máj. 31.) 8, 69–72..

N. N.

1915 A kincstári sóbányászat ismertetése. *A Bánya*. X. évf. 39. sz. 3–4.

N. N.

1916 Harcok a gyergyói havasokban. Székely faluk a románok futása után. *Friss Ujság*. XXI. évf. 303. sz. (okt. 31.) 4.

N. N.

é. n. *Korond gyógyfürdő ismertetése*. Révai és Salamon [1899–1916], Budapest.

NOWAK, Karl Friedrich [= Károly Frigyes]

1916 Urwald. *Pester Lloyd*. LXIII. Jg. Nr. 321. (18. Nov.) 8–9.

1919 *A katasztrófa útja*. Ford. Tonelli Sándor. Engel Lajos, Szeged.

OLOSZ Katalin

2003 *Egy kiállítás emlékképei.* (Kriza Könyvek 16.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

[OMMIK]

1887 = *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben*. I. köt. (Bevezető kötet.) Magyar Királyi Államnyomda, Budapest.

1901 = *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben*. XX. köt. *Magyarország.* VII. köt. *Délkelet Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek.* Magyar Királyi Államnyomda, Budapest.

ORBÁN Balázs

1868 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* I. kötet. [Előszó, Udvarhelyszék.] Ráth Mór, Pest.

1869 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* II. kötet. [Csík-szék.]; III. kötet. [Háromszék.] Ráth Mór, Pest.

1870 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* IV. kötet. [Marosszék.] Ráth Mór, Pest.

1871a *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* V. kötet. [Aranyosszék.] Tettey Nándor és Társa, Pest.

1871b Korondi fürdő... *Magyar Polgár*. V. évf. 178. sz. (1871. aug. 8.) 545.

1873 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* VI. kötet. [Barczaság.] Tettey Nándor és Társa, Budapest.

PAGET, John

1839 *Hungary and Transylvania: with remarks on their condition, social, political and economical*. I–II. John Murray, London.

2011 *Magyarország és Erdély*. In: uő: *Magyarország és Erdély*. *Naplójegyzetek*. (Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette Cs. LINGVAY Klára. Ford. RAKOVSZKY Zsuzsa, GÖRÖG CZINTOS Emese, SZABÓ Dániel.) Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 41–443.

[PALLAS]

1894 = *A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. VI. köt. *Elektromos hal – Fék*; VIII. köt. *Gesztely–Hegyvám*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

1895 = *A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. X. köt. *Kacs–Közellátás*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

1896 = *A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. XII. köt. *Magyar–Nemes*; XIII. köt. *Nemes ág – Pillér*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

1897 = *A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. XV. köt. *Simor-kódex–Tearózsa*; XVI. köt. *Téba–Zsuzsok*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

PÁLFFY János [= ERDŐDI János] [= r.]

1839 Egy nap Korondon. Egy régebb mult évből. (I–II.) *Nemzeti Társalkodó*. II. félév. 14. sz. (okt. 3.) 109–112.; 15. sz. (okt. 10.) 117–119.

1840 Der Badeort Korond im Udvarhelyer Stuhl. *Der Adler*. III. Jg. Nr. 68. 19. März 1840. 539–540.

PALÓCZY

1908 *Erdélyi mesék. [II. Kún Istvánné. III. Rapsonné útja. IV. A berecki várrom.]* Ország-Világ. XXIX. évf. 12. sz. (márc. 22.) 226–228.

PÁNCZÉL Ferencz

1876 *Kolozsvár részletes leirása és Erdély földrajza. Az újabb nevelési elvek szerint, elemi és népiskolák használatára*. Második javitott és bővitett kiadás. Stein J., Kolozsvárt.

PAPP Károly
1906 A Föld anyaga. In: CHOLNOKY Jenő – LITTKE Aurél – PAPP Károly – TREITZ Péter: *A Föld. A Föld multja, jelene és felfedezésének története*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest. 9–103.
PAPP Samu – HANKÓ Vilmos (szerk.)
1907 *A Magyar Birodalom ásványvizei és fürdőhelyei*. Magyar Balneologiai Egyesület, Budapest.
PARÁSZKA Gábor
1916 Hazánk jellegzetesebb részeinek tárgyalásához. Geológiai-földrajz az elemi iskolában. *Néptanitók Lapja*. XLIX. évf. 32. sz. 17–19.
PÁSZTOR Lajos
1883 Az alvilág. *Ország-Világ. Képes lap a magyar művelt közönség számára*. IV. évf. [49. sz.] (dec. 1.) 780–782.
PATAKI Simon
[1903] *Kereskedelmi földrajz*. (Stampfel-féle Tudományos Zseb-könyvtár. 137.) Stampfel Károly, Pozsony–Budapest.
PATTERSON, Arthur John
1869 *The Magyars: Their Country and Institutions.* I–II. Smith, Elder & Co., London.
[PESTY]
2013 = *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége.* II. *Hargita megye.* Közzéteszi CSÁKI Árpád és PÁL-ANTAL Sándor. OSZK – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest – Sepsiszentgyörgy.
2014 = *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége* III. *Maros megye.* Közzéteszi CSÁKI Árpád és PÁL-ANTAL Sándor. OSZK – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy.
PETELEI István
1882 Jön. *Magyarország és a Nagyvilág*. XIX. évf. 49. sz. (dec. 3.) 774–778.
1897 Két fehérnép. *Pesti Napló*. XLVIII. évf. 282. sz. (okt. 11.) 1–3.
1898 Tavaszi bucsujárás. *Pesti Napló*. XLIX. évf. 172. sz. (jún. 23.) 1–3.
1900 A gyáva. *Pesti Napló*. LI. évf. 90. sz. (ápr. 1.) 1–4.
PÉTER János
1901 Birálat a Földrajz a polgári fiuiskolák számára, I. rész, Magyarország és Austria. Irták: Dr. Tergina Gyula és Pataki Simon. Budapest, 1901. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) kiadása czimű könyvről. *Hivatalos Közlöny*. IX. évf. 18. sz. 403–406.
PÉTERFY Tamás
1902 A Czoki Péterék szüretje. Góbéság. *Borászati Lapok*. XXXIV. évf. 43. sz. (okt. 26.) 794–796.
[PIERER'S LEX.]
1831 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe, bearbeitet von mehreren Gelehrten*. Bd. XV. *Niemcewicz bis Pazzi.* [I. Auflage.] Literatur-Comptoir, Altenburg.
1833 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe, bearbeitet von mehreren Gelehrten*. Band XIX. *S bis Schlüpfrig.* [I. Auflage.] Literatur-Comptoir, Altenburg.
1844 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit oder neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe bearbeitet von mehr als 300 Gelehrten.* Zweite, völlig umgearbeitete Auflage. (Dritte Ausgabe.) Band XXII. *P–Pfrimm.* H. A. Pierer, Altenburg.
1845 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit oder neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste*

und Gewerbe bearbeitet von mehr als 300 Gelehrten. Zweite, völlig umgearbeitete Auflage. (Dritte Ausgabe.) Band XXVI. *Russische Kirche – Schamvielen.* H. A. Pierer, Altenburg.

1846 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit oder neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe bearbeitet von mehr als 300 Gelehrten*. Zweite, völlig umgearbeitete Auflage. (Dritte Ausgabe.) Band XXXII. *Trommel–Vergrösserungswörter.* H. A. Pierer, Altenburg.

1851 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit oder neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe bearbeitet von mehr als 300 Gelehrten*. Dritte Auflage. (Vierte Ausgabe.) Band XI. *Niemann–Pfrimm.* H. A. Pierer, Altenburg.

1852 = PIERER, Heinrich August (Hg.): *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit oder neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe bearbeitet von mehr als 300 Gelehrten*. Dritte Auflage. (Vierte Ausgabe.) Band XVI. *Taurobolion–Vergrösserungswörter*; Band XIII. *Rema–Schamvielen.* H. A. Pierer, Altenburg.

1861 = *Pierer's Universal-Lexikon der Vergangenheit und Gegenwart oder Neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe.* Vierte, umgearbeitete und stark vermehrte Auflage. Band XII. *Nishnei-Nowgorod–Pfeufer*. H. A. Pierer, Altenburg.

1870 = *Pierer's Universal-Lexikon der Vergangenheit und Gegenwart oder Neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe.* Fünfte, durchgängig verbesserte Stereotyp-Auflage. Band XII. *Nishnei-Nowgorod–Pfeufer*. H. A. Pierer, Altenburg.

PILISI Lajos

1916 Földönfutó magyarok között. *Világ*. VII. évf. 249. sz. (szept. 7.) 1–3.

POGÁNY József

1916a A háboru Erdély őserdőiben. *Népszava*. LXIV. évf. 320. sz. (nov. 18.) 6–7.

1916b Tatárjárás-e a románjárás? *Népszava*. LXIV. évf. 335. sz. (dec. 3.) 7–8.

PORZSOLT Ádám

1867 A parajdi gyufagyár. *Székely Néplap*. II. évf. 49. sz. (1867. dec. 7.) 300.

POŠEPNÝ, Fr[antišek]

1867a Studien aus dem Salinengebiet Siebenbürgens (1. Theil mit 3 Tafeln: X–XII). *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt*. Bd. XVII. Heft 4. II: 475–516.

1867b Zur Enstehung der Quarzlager. *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt*. Nr. 5. 98–99.

1867c Schichtungen des siebenbürgischen Steinsalzes. *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt*. Nr. 7. 134–135.

1870 Allgemeines über das Salzvorkommen Siebenbürgens. *Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt*. Nr. 17. 339–342.

1871 Studien aus dem Salinargebiete Siebenbürgens (2. Theil). *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt*. Bd. XXI. Heft 1. VII: 123–188.

PUSCH, Georg Gottlieb

1829 Ueber die geognostische Konstitution der Karpathen und der Nordkarpathen-Länder. Eine geognostische Skizze, vom Herrn Professor Pusch in Warschau. (Vorgelesen an der Versammlung der deutschen Naturforscher und Aerzte, am 18ten Sept. 1828 zu Berlin.) *Archiv für Mineralogie, Geognosie, Bergbau und Hüttenkunde*. I. Band, 1. Heft. G. Reimer, Berlin. 29–55.

R. → PÁLFFY János

RADNÓTI Dezső (szerk.)
1901 *Erdélyi kalauz. Utmutató Magyarország erdélyi részében*. [A Téglás Gábor szerkesztette *EMKE uti-kalauz* második és javított kiadása.] Erdélyi Kárpát-Egyesület, Kolozsvár.
RADVÁNYI Antal = RICHTER Antal
1908 *A Görgényi havasok fizikai-földrajzi monográfiája*. Fritz Armin, Budapest.
1909 A Görgényi-havasokról. *Földrajzi Közlemények.* XXXVII. köt. 201–219.
RAFFELSPERGER, Franz (Hg.)
1837 *Topographisches Lexicon oder General-Verzeichniss aller in den österreichischen Staaten gelegenen Ortschaften. Zum allgemeinen Gebrauche. / Dizionario topografico postale di tutti i luoghi abitati negli stati Austriaci. Per uso generale.* III. Band. *N–Z.* Hof- und Staats-Ärarial-Druckerei, Wien.
RECLUS, Jacques Élisée
1874 Voyage aux régions Minières de la Transylvanie Occidentale. (I–XVIII.) *Le Tour de Monde.* XXVIII. 2. 1–48.
1878 *Nouvelle géographie universelle. La terre et les hommes*. III. *L'Europe Centrale*. (Suisse, Austro-Hongrie, Allemagne). Hachette et Cie, Paris.
1883 *The Earth and its Inhabitants. Europe.* Edited by RAVENSTEIN. Vol. III. *Austria–Hungary, Germany, Belgium, and the Netherlands*. Appleton and Company, New York.
REDEN, Friedrich Wilhelm
1844 *Allgemeine vergleichende Handels- und Gewerbs-Geographie und Statistik. Ein Handbuch für Kaufleute, Fabrikanten...* Theodor Christian Friedrich Enslin, Berlin.
REICH Milton Oszkár
[1910] *Erdély*. (Eggenberger-féle utikonyvek VI, szerk. Szemlér Lőrinc.) Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
REISSER, Franz Michael
1802 *Geschichte der österreichischen Monarchie*. IV. Band. Karl Schaumburg und Kompagnie, Wien.
RÉTHI Lajos
1873 A székelyföldi gyógyfürdőkről. *Vasárnapi Ujság*. XX. évf. 37. sz. (szept. 14.) 442.
RÉTHY Dezső
1893 A Székelyföld fürdői és ásványvizei. *Erdély.* II. évf. 1–2. sz. 34–41.
[RÉVAI]
1911 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. I. köt. *A–Arany*; II. köt. *Arány–Beke*. Révai Testvérek, Budapest.
1912 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. V. köt. *Csata–Duc.* Révai Testvérek, Budapest.
1913 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. VII. köt. *Etelka–Földöv*; IX. köt. *Gréc–Herold.* Révai Testvérek, Budapest.
1914 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. X. köt. *Hérold–Jób*; XI. köt. *Jób–Kontúr*; XII. köt. *Kontúr–Lovas.* Révai Testvérek, Budapest.
1915 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. XIII. köt. *Lovas–Mons.* Révai Testvérek, Budapest.
1922 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. XV. köt. *Ottó–Racine.* Révai Testvérek, Budapest.
1924 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. XVI. köt. *Racine–Sodoma.* Révai Testvérek, Budapest.
1925 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. XVII. köt. *Sodoma–Tarján*; XVIII. köt. *Tarján–Vár.* Révai Testvérek, Budapest.

1926 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. XIX. köt. *Vár–Zsüri*. Kiegészítés: *Aachen–Beöthy*. Révai Testvérek, Budapest.
1927 = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. XX. köt. Kiegészítés: *Bér–Zsolt*. Révai Testvérek, Budapest.

RÉVAI Károly
1906 Elsárgult levelek. [I–II.] *Ország-Világ. Képes hetilap*. XXVII. évf. 7. sz. (febr. 11.) 125–127; 8. sz. (febr. 18.) 141–143.

RIBÁR István → RYBÁR István

RICHTER Antal → RADVÁNYI Antal

RIGLER Gusztáv
1903a Bevezetés. In: Rigler (szerk.) 1903: 6–9.
1903b Erdély nevesebb fürdőinek története és fejlődése. In: Rigler (szerk.) 1903: 10–44.

RIGLER Gusztáv (szerk.)
1903 *Erdély nevesebb fürdői 1902-ben. Tanulmány*. (A Közegészségügyi Kalauz különlenyomata.) Írták: Gróf Béldi Ákos, Dr. Filep Gyula, Dr. Genersich Gusztáv, Dr. Jakabházy Zsigmond, Dr. Rigler Gusztáv, Dr. Sárkány Lajos, Dr. Szádeczky Gyula. Az Országos Közegészségi Egyesület Kolozsvárvidéki Osztálya, Budapest.

[RITTER'S LEX.]
1855 HOFFMANN, W. – WINDERLICH, C. – CRAMER, C. (Hg.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdtheile, Länder, Meere...* Vierte umgearbeitete, stark vermehrte und verbesserte Auflage. Otto Wigand, Leipzig.
1865 STARK, A. (Red.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdtheile, Länder, Meere...* Fünfte, gänzlich umgearbeitete, stark vermehrte und verbesserte Auflage. Band II. *L–Z*. Otto Wigand, Leipzig.
1874 HENNE-AM RHYN, Otto (Red.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdtheile, Länder, Meere...* Sechste, gänzlich umgearbeitete, stark vermehrte und verbesserte Auflage. Band II. *L–Z*. Otto Wigand, Leipzig.
1883 LAGAL, Heinrich (Red.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdtheile, Länder, Meere...* Siebente, durchaus umgearbeitete, vermehrte und verbesserte Auflage. Band II. *L–Z*. Otto Wigand, Leipzig.
1895 RITTER, B. – PENZLER, J. (Red.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon, über die Erdteile, Länder, Meere...* Achte, vollständig umgearbeitete, vermehrte und verbesserte Auflage. Band II. *L–Z*. Otto Wigand, Leipzig.
1906 PENZLER, Johannes (Red.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdteile, Länder, Meere...* Neunte, vollständig umgearbeitete, sehr stark vermehrte und verbesserte Auflage. Band II. *L–Z*. Otto Wigand, Leipzig.
1910 PENZLER, Johannes (Hg.): *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdteile, Länder, Meere...* Neunte, umgearbeitete, vermehrte und verbesserte Auflage – Revidierter Neudruck. Band II. *L–Z*. Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.

RÓNAI Mariska
1903 Szabadkaiak Erdélyben. A szabadkai tanitóképző-intézet tanulmányútja. *Erdély*. XII. évf. 4–6. sz. 82–89.

RUMI, Karl Georg
1809 *Geographisch-statistisches Wörterbuch des österreichischen Kaiserstaates, oder alphabetische Darstellung der Provinzen... Nach den neuesten und besten Quellen für Geschäftsmänner, Kaufleute, Zeitungsleser, Reisende...* Anton Doll, Wien.

RYBÁR [RIBÁR] István
1878 A konyhasó. *Természet. Népszerü lap természettudományi s földrajzi ismeretek terjesztésére*. X. évf. 11. sz. 146–150; 15. sz. 197–204.

1880 A konyhasó. *Nemzeti Nőnevelés. Havi folyóirat. Leányiskolák tanitónői, tanitói és általában nőneveléssel foglalkozók számára*. 1880. január, I. füzet. 51–65.

SAJÓHELYI Frigyes

1873 Erdély földrajzi, sótelepeinek földismei és sóbányászata müvelési viszonyainak rövid vázlata 8 átnézettel. *Földtani Közlöny*. III. évf. 7–9. sz. 178–183.

[1904] *Geológia. I. Általános rész. Dinamikai geológia és petrografia.* (Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtár. 152–153.) *II. A Föld története. Sztratigrafia és palaeontológia*. (Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtár. 154–155.) Stampfel Károly, Pozsony–Budapest.

SALZER, Johann Michael

1860 *Reisebilder aus Siebenbürgen.* Theodor Steinhaußen, Hermannstadt.

SÁMI Lajos [= S. L.]

1874 Erdély bányavidéke. (Reclus uti jegyzeteiből.) *Vasárnapi Ujság* XXI. évf. 29. sz. (júl. 19.) 453–455.; 30. sz. (júl. 26.) 469–471.; 31. sz. (aug. 2.) 485–487.; 32. sz. (aug. 9.) 502–503.; 33. sz. (aug. 16.) 521–523.

SÁNDOR István

1808 A' sóról. *Sokféle*. IX. darab. Pichler Antal, Béts. 5–15.

SÁNDOR Domokos

1871 Kirándulások. In: *IÉ–Ker.–Tan*. 1871: 67–69.

SAWICKI Ludomir

1910 Morfológiai kérdések Erdélyben. *Földrajzi Közlemények*. XXXVIII. köt. 8. sz. 317–333.

SCHEINT, Daniel G.

1833 *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen, in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*. K. A. Hartleben, Pesth.

2012 *Az erdélyi székelyek földje és népe természeti, politikai, statisztikai és történelmi szempontból*. In: Boér–Csáki (szerk.) 2012: 23–166.

SCHLEIDEN, Matthias Jacob

1875 *Das Salz. Seine Geschichte, seine Symbolik und seine Bedeutung im Menschenleben. Eine monographische Skizze*. Wilhelm Engelmann, Leipzig.

SCHLESINGER, Sigmund

1839 Die Heilquellen Siebenbürgens. Nach eigenen Beobachtungen. *Gesundheits-Zeitung*. Jg. III. Nr. 65. (15. Aug.) 543–546; Nr. 66. (19. Aug.) 554–556; Nr. 68. (26. Aug.) 573–575.

SCHMIDT, Alois R.

1871 Die Steinsalzgruben in Siebenbürgen. *Berg- und Huettenmaennische Zeitung*. Jg. XXX. Nr. 27. 233–236; Nr. 29. 249–253.

SCHMIDT Alajos [= SCHMIDT, Alois R.] – LISZKAY Gusztáv

1871 A kősó-bányák Erdélyben. [Schmidt Alajos után Liszkay Gusztáv.] *Bányászati és Kohászati Lapok*. IV. évf. 18. sz. 145–147; 19. sz. 153–154; 20. sz. 163–165; 21. sz. 172–173; 24. sz. 199–200.

SCHMIDT Sándor [= SCHMIDT, Alexander]

1897 A bányászat az 1896-ik évi ezredéves országos kiállításon Budapesten. *Földtani Közlöny*. XXVII. köt. 1–4. füz. 15–63.

SCHUBERT, Friedrich Wilhelm

1842 *Handbuch der Allgemeinen Staatskunde von Europa.* 2. Abtheilung. *Deutsche Staaten*. I. Theil. *Das Kaiserthum Oesterreich*. Gebrüder Bornträger, Königsberg.

SCHULLER, Gustav

1881 Leitfaden für den Unterricht in der Geographie von Oesterreich–Ungarn zum Gebrauche an Gewerbeschulen. In: *Neunter Jahresbericht der Gewerbeschule in Hermannstadt am Schlusse des Schuljahres 1880/81*. S. Filtsch, Hermannstadt. 1–38.

SCHUSTER, Martin

1813 *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen für Kinder*. Joh. Filtsch, Bistritz.

SCHÜTZ, J. B.

1808 *Allgemeine Erdkunde für denkende und gebildete Leser, oder Beschreibung aller Länder der fünf Welttheile, ihrer Lage, ihres Klimas, ihrer Naturprodukte...* Band XII. Anton Doll, Wien.

SCHWARCZEL Adél

1898 Egy fürdő, a hol a vendég az utolsó. *A Mi Fürdőink. Az „Erdély" fürdőügyi melléklete*. I. évf. 1–2. sz. 2–6.

SEBESTYÉN Gyula

1903 Rovás és rovásirás. (Ötödik közlemény.) *Ethnographia*. XIV. évf. 7. sz. 313–340.

SEIVERT, Johann

1790 [WINDISCH, Karl Gottlieb von:] *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen [...] oder: der Geographie von Ungarn. Dritter Theil.* Anton Löwe, Preßburg.

SENFT, Ferdinand

1857 *Classification und Beschreibung der Felsarten*. Wilh. Gottl. Korn, Breslau.

1868 *Die krystallinischen Felsgemengtheile nach ihren mineralischen Eigenschaften, chemischen Bestandtheilen, Abarten, Umwandlungen, Associationen und Felsbildungsweisen. Für Mineralogen, Geognosten und Bergleute*. Julius Springer, Berlin.

SIGMUND [VON ILANOR], Carl Ludwig

1860 *Uebersicht der bekanntesten zu Bade- und Trinkcuranstalten benützten Mineralwässer Siebenbürgens. Nach den neuesten chemischen Analyse und ämtlichen Erhebungen in den Jahren 1858 und 1859.* Wilhelm Braumüller, Wien.

1868 *Übersicht der bekanntesten zu Bade- und Trinkcuranstalten benützten Mineralwässer Siebenbürgens. Nach den neuesten geologischen aufnahmen, chemischen analysen und ämtlichen Erhebungen*. Zweite durchgehends umgearbeitete Auflage. Wilhelm Braumüller, Wien.

SINGER–WOLFNER (Hg.)

1896 Ungarn mit besonderer Rücksicht auf die Hauptstadt. (Singer und Wolfner'sche Reiseführer.) Singer und Wolfner, Budapest.

SOLYMOSI [SOLYMOSY / SOLYMOSSY] Lajos

1880 A „Szejke"-forrásokról. In: *A székely-udvarhelyi királyi állami főreáliskola IX. évi értesitője az 1879/80. isk. év végén*. Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székely-Udvarhely. 22–28.

SOLYMOSY [SOLYMOSSY / SOLYMOSI] Lajos – MOLNÁR Károly – STEUER János

1891 Udvarhelymegye. In: Téglás (szerk.) 1891: 238–251.

SÖLLNER, Johann

1856 *Statistik des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. Theodor Steinhaussen, Hermannstadt.

SOÓ Gáspár

1886 Udvarhelymegye földrajza. In: *A székely-udvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesitője az 1885/86. tanévről.* Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székely-Udvarhely. 3–24.

SPRINGER, Johann

1840 *Statistik des österreichischen Kaiserstaates*. I–II. Band. Fr. Beck, Wien.

[STAATS-LEX.]

1865 ROTTECK, Karl von – WELCKER, Karl (Hgg.): *Das Staats-Lexikon. Encyklopädie der sämmtlichen Staatswissenschaften für alle Stände*. XIII. Band. Dritte, umgearbeitete, verbesserte und vermehrte Auflage. F. A. Brockhaus, Leipzig.

STEIN, Christian Gottfried Daniel

1820 *Geographisch-statistisches Zeitungs-, Post- und Comtoir-Lexicon*. III. Band, 2. Abtheilung. *O–R*. J. C. Hinrichs, Leipzig.

1821 *Geographisch-statistisches Zeitungs-, Post- und Comtoir-Lexicon*. IV. Band, 1. Abtheilung. S. J. C. Hinrichs, Leipzig.

[STEPHEN, Leslie]

1866 Transylvania. *The Cornhill Magazine*. Vol. XIV. (Nov.) 567–585.

STEUER János

1888 A székely nyelv hangjai. In: *A székely-udvarhelyi királyi állami főreáliskola XVII. évi értesitője az 1887/8. iskolai év végén*. Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székely-Udvarhely.

STOTZ, Johann Leopold

1812 *Neueste Statistisch-topographische Darstellung des Grossfürstenthums Siebenbürgen in Hinsicht seiner Grösse, Bevölkerung, Kulturverhältnisse, Handlung, Staats- und Militärverfassung, mit einer topographischen Übersicht*. Wien.

SYDOW, Albrecht von

1830 *Bemerkungen auf einer Reise im Jahre 1827 durch die Beskiden über Krakau und Wieliczka nach den Central-Karpathen, als Beitrag zur Characteristik dieser Gebirgsgegenden und ihrer Bewohner*. Ferdinand Dümmler, Berlin.

SZABÓ Albert

1910 Sóbányászatunkról. *Bányászati és Kohászati Lapok*. XLIII. évf. II. köt. 22. sz. 695–701.

SZABÓ Kálmán [= CS. SZABÓ Kálmán]

1904a Simén Zsiga. *Pesti Napló*. LV. évf. 20. sz. (jan. 20.) 1–3

1904b Simén Zsiga. *Független Magyarország*. III. évf. 997. sz. (dec. 25.) 35–36.

SZÁDECZKY [= SZÁDECZKY-KARDOSS] Gyula

1903 Erdély nevezetesebb ásványvizeinek általános geologiája. In: Rigler (szerk.) 1903: 45–66.

SZÁDECZKY [= SZÁDECZKY-KARDOSS] Lajos

1906 Szováta és vidéke. *Erdély*. XV. évf. 5–6. sz. 81–88.

1916 Az oláhok pusztitása a belső Székelyföldön. A miniszterelnök és a belügyminiszter a feldult vidéken. *Az Est*. VII. évf. 323. sz. (nov. 19.) 6.

SZÁSZ Ferenc

1909 *Udvarhelyvármegye földrajza. Vezérkönyv elemi iskolai tanitók számára*. Becsek D. Fia, Székelyudvarhely.

SZÁSZ Károly

1883 Négy nap Máramarosban. [I–IV.] *Vasárnapi Ujság*. XXX. évf. 34. sz. (aug. 26.) 553–555; 35. sz. (szept. 2.) 569–571; 36. sz. (szept. 9.) 585–587; 37. sz. (szept. 16.) 602–603.

SZATHMÁRY Béla

1898 Sóbányászat. In: Matlekovits (szerk.) 1898. VII: 149–160.

SZATHMÁRI PAP / SZATHMÁRY PAPP Károly

1866 Körút Erdély közepén. [I–V.] *Fővárosi Lapok*. III. évf. 149. sz. (júl. 3.) 602–603; 150. sz. (júl. 4.) 606–607; 151. sz. (júl. 5.) 610–611; 152. sz. (júl. 6.) 615.

SZ. BIRÓ József

1897 A korondi gyógyfürdő. *Kolozsvár*. XI. évf. 168. sz. o. n. [1–2.]

SZENTIVÁNI Mihály [= VÁNDOR]

1839 Közlemények Erdélyről. [Első közlemény.] [I–III.] *Nemzeti Társalkodó*. II. félév. 18. sz. (okt. 31.) 141–145; 19. sz. (nov. 7.) 151–154; 20. sz. (nov. 14.) 159–164.
1986 *Gyaloglat Erdélyben*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta HÚBERT Ildikó. Az eredeti kézirattal egybevetette Király László. Európa Könyvkiadó, Budapest.
SZENTMIKLÓSI Kálmán → KOVÁCS Pál
SZIGETHI Gyula Mihály
1828 Székely-Udvarhely' a' Nemes Székely Nemzet Anya-Várossának leírása. *Felső Magyar-országi Minerva*. [II. negyed.] 6. füz. (június.) 1742–1754.
1831 Nemes Udvarhely-Szék' Statistikai leírása [I–VII]. *Nemzeti Társalkodó*. 1831. évf. 5. sz. (jan. 29.) 40; 6. sz. (febr. 5.) 46–48; 7. sz. (febr. 12.) 53–56; 8. sz. (febr. 19.) 62–64; 9. sz. (febr. 26.) 65–71; 10. sz. (márc. 5.) 73–78; 11. sz. (márc. 12.) 81–85.
SZILÁDY Zoltán
1909 Erdély régi tűzhelyei. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Az „Ethnographia" melléklete.* X. évf. 1. sz. 1–20.
SZILÁGYI Sándor
1866 *Erdélyország története tekintettel mivelődésére*. I. köt. Heckenast Gusztáv, Pest.
SZINTE Gábor
1900 A székely ház. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Az „Ethnographia" melléklete.* I. évf. 7. sz. 101–112.
1901 Udvarhely megye. *Erdély Népei. Az „Erdély" néprajzi melléklete.* IV. évf. 2. sz. 18–24.
SZOLGA Ferenc
1912 Tanulmányi kirándulás. (Szováta – Parajd – Korond.) In: *IÉ–Ker.–Unit*. 1912: 115–118.
SZOMBATHY Ignácz
1874 Udvarhely szék és Udvarhely város. Honismei vázlat. In: *A székely-udvarhelyi királyi állami főreáltanoda harmadévi értesítője, az 1873/4-ik tanév végén.* Becsek D. Könyvnyomdája, Székely-Udvarhelytt. 3–68.
TAMÁS Lajos
1939 Az aknaszlatinai bányászok szókincséből. *Magyar Nyelv* 35. évf. 7. sz. 265–269.
TÉGLÁS Gábor
1874a Erdély Gleichenbergje. *Fővárosi Lapok*. XI. évf. 202. sz. (szept. 5.) 881–882.
1874b A székely Sóvidéken. I. (A parajdi sóakna és gyufagyár). *Fővárosi Lapok*. XI. évf. 208. sz. (szept. 13.) 906–907; II. (Szováta vidéke.) 209. sz. (szept. 15.) 912–913.
1891 Rövid tájékoztatás az erdélyi felföld domborzati alakzatáról. In: Téglás (szerk.) 1891: 11–19.
1895a A Limes Dacicus két Küküllő és Olt közötti részlete Udvarhelymegye éjszaki és keleti hegységeiben Oroszfalutól Alsó-Rákosig. *Archaeologiai Közlemények*. XIX. köt. (Új folyam XVI. köt.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 5–54.
1895b A limes Dacicus keleti része. (Kivonat Téglás Gábor l. t. márczius 11-én tartott felolvasásából.) Akadémiai Értesitő. VI. köt. 7. sz. 413–422.
1901 Tájékoztatás az erdélyi felföld domborzati alakzatáról. In: Radnóti (szerk.) 1901: 13–23.
[TÉGLÁS Gábor (szerk.)]
1891 *EMKE uti-kalauz Magyarország erdélyi részében*. Összeállitva a fiókválasztmányok, számos erdélyrészi iró, valamint az egyesület irodalmi szakosztálya s az illetékes hatóságok és intézmények közreműködésével. Közmüvelődés Irod. és Műnyomd. Részvényt., Kolozsvárt.
TELEKI József
1799 *Uti jegyzések mellyeket az székelly földjéről tett G. J. T. az 1799-dik esztendőben.* In: Domokos 1937: 13–59.
TESCHLER György

1909 Testi nevelés és tanulmányi kirándulások. *A körmöczbányai magyar királyi állami főreáliskola harmincskilencedik értesítője az 1908–1909. iskolai évről*. Paxner J. és Biron H. Könyvnyomdája, Körmöczbánya. 45–53.

THALI Kálmán

1857 Ördög-utja. *Vasárnapi Ujság*. IV. évf. 2. sz. (jan. 11.) 14.

THÜMEN, F.

1868 Hypsometrie von Siebenbürgen, ein systematisches Verzeichniss sämmtlicher, bis jetzt im Grossfürstenthume Siebenbürgen ausgeführten Höhenmessungen. *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften.* Jg. XIX. Nr. 4. 60–67; Nr. 5. 97–103; Nr. 6. 111–119; Nr. 7. 123–135; Nr. 8. 146–152; Nr. 9. 160–168; Nr. 10. 178–184; Nr. 11. 198–200; Nr. 12. 212–213.

[TOLNAI]

1912 *Tolnai Világlexikona. Ismeretek tára. Az általános tudás és műveltség könyve*. I. köt. *A–Angol nyelvtan*. Magyar Kereskedelmi Közlöny Hirlap- és Könyvkiadó-Vállalat, Budapest.

1913 *Tolnai Világlexikona. Ismeretek tára. Az általános tudás és műveltség könyve*. II. köt. *Angol nyereg – Azzurri.* Magyar Kereskedelmi Közlöny Hirlap- és Könyvkiadó-Vállalat, Budapest.

TÓTH Mike

1882 *Magyarország ásványai. Különös tekintettel termőhelyeik megállapitására*. Hunyadi Mátyás, Budapest.

TÓTH Vilmos (közli)

1915 Régi székely énekek. *Ethnographia*. XXVI. évf. (Új folyam: XI.) 309–312.

[UKIT]

1850 = *Ujabb Kori Ismeretek Tára. Tudományok 's politikai és társas élet encyclopaediája.* III. köt., 1. füzet. *Eichendorff–Érdi.* Heckenast Gusztáv, Pest.

ÜRMÖSSY Lajos

1905 Erdély szépségei. *Magyar Nemzet.* XXIV. évf. 138. sz. (jún. 8.) 1–2.; 146. sz. (1905. jún. 17.) 1–4.

VAJNA János

1865 *Korond környéke és fürdője ismertetése*. In: *MOTM* 1865: 87–93.

VAJDA Emil

1895 Székelyudvarhely város közoktatási, közművelődési intézetei és egyetei. In: Vajda (szerk.) 1895: 37–47.

1896 *Emlék Korond gyógyfürdőről. Korond klimatikus gyógyhely, gyógyfürdő és nyaraló leirása s a sós-vasasborviz, hideg és meleg fürdők, ásványviz és tejkura ismertetése.* Kiadta Gáspár Gyula. Neumayer Ede, Budapest.

VAJDA Emil (szerk.)

1895 *Emléklap az EMKE tíz éves jubileumára.* (*Emléklap az EMKÉ-nek Székelyföld anyavárosában Székely-Udvarhelyt 1895. junius hó 4-én tartott jubiláris disz-közgyülése alkalmából.*) Betegh Pál Könyvnyomdája, Székely-Udvarhelyt.

VÁKÁR Arthur

1916 Az oláh rémuralom után a Székelyföldön. *Magyarország*. XXIII. évf. 315. sz. (nov. 12.) 11.

VALLÓ Vilmos

1894 Az eperjes-sóvári kirándulás. *A kassai állami főreáliskola értesítője az 1893–94. évről*. Ries Lajos, Kassa. 76–77.

VÁMOSSY Zoltán – LENKEI V. Dani – SCHULHOF Vilmos (összeáll.)

1914 *A magyar szent korona országainak balneológiai egyesületébe tartozó fürdők és források képes ismertetése*. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest.

VÁNDOR → SZENTIVÁNI Mihály
VASS József
1854 Adalékok Erdély kiadatlan magyar történetiróihoz. *Új Magyar Muzeum*. IV. évf. V. füz. 401–426.
VERES Sándor
1882 *Udvarhelymegye földrajza. Bevezetésül az elemi népiskola I. és II. osztályának földrajzi tananyagával, gyakorlatilag földolgozva*. Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székely-Udvarhelytt.
VERNE Gyula [= VERNE, Jules]
1893 Várkastély a Kárpátokban. [IV. közlemény.] Regény Verne Gyulától. Franciából fordította Huszár Imre. *Vasárnapi Ujság*. XL. évf. 4. sz. (jan. 22.) 54–56.
WAGNER, Lucas
1773 *Dissertatio inauguralis medico-chemica de aquis medicatis magni principatus Transylvaniae*. Josephi Kurzböck, Viennae.
WALCHNER, Friedrich August
1846 *Handbuch der Geognosie zum Gebrauche bei seinen Vorlesungen u. zum Selbststudium mit besonderer Berücksichtigung der geognostischen Verhältnisse des Grossherzogthums Baden*. Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. Christian Theodor Groos, Karlsruhe.
WEINBERGER Fanni
1901 Igazgatói jelentés az 1900–1901. iskolai évről. *A székelyudvarhelyi m. kir. állami felsőleányiskola értesítője az 1900–1901. iskolai évről*. Becsek D. Fia, Székely-udvarhelytt. 3–8.
WEISZ Tádé
1891 Az erdélyrészi bányászat rövid ismertetése. *A Magyar Állami Földtani Intézet évkönyve*. IX. köt. 8. füz. 99–171.
WIESNER, Adolf
1844 *Russisch-politische Arithmetik. Streiflichter auf das Werk des russischen Geheimrathes M. L. von Tegoborski: „Ueber die Finanzen, den Staatskredit, die Staatsschuld, die Hülfsquellen und das Steuersystem Oesterreichs, mit Rücksicht auf Preußen und Frankreich."* I. Band. Mayer u. Wigand, Leipzig.
WILKES, John
1827 *Encyclopaedia Londinensis; or, universal dictionary of arts, sciences, and literature: comprehending, under one general alphabetical arrangement...* Vol. XXII. G. Jones, London.
WINDISCH, Karl Gottlieb von
1790 → SEIVERT 1790.
WIRKER István
1902 Tanulmányutunk. *A nagyrőczei m. kir. állami felső kereskedelmi iskola értesitője az 1901–1902. tanévről*. Büchler Béla, Nagyrőcze. 66–71.
WORCESTER, Joseph Emerson
1823 *A geographical dictionary or universal gazetteer, ancient and modern*. Vol. I–II. 2nd ed. Cummings & Hilliard, Boston.
Y–Z → BÉKESSI Márk
ZÁVODSZKY Károly
1870 Egy rózsa-csokor. *Kecskeméti Lapok*. III. évf. 47. sz. (nov. 19.) 454–456.
ZAWADZKI, Alexander
1838 Die Oesterreichische Monarchie. *Der Adler*. [Wien.] I. Jg. Nr. 84. (28. Apr.) 391–392; Nr. 86 (1. Mai) 400–402; Nr. 87 (2. Mai) 406; Nr. 89. (5. Mai) 413–414; Nr. 94. (12. Mai) 439–440; Nr. 95. (14. Mai.). 445.

ZECHENTMAYER, Carl von

1850 Ansicht über die Formation der siebenb. Salzlager. *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt*. Jg. I. Nr. 6. 90–95.

ZEPHAROVICH, Victor Ritter von

1859 *Mineralogisches Lexicon für das Kaiserthum Österreich*. Wilhelm Braumüller, Wien.

ZIRKEL, Ferdinand

1866 *Lehrbuch der Petrographie*. I. Band. Adolph Marcus, Bonn.